

THESAURUS
PONTIFICIARUM
SACRARUMQUE ANTIQUITATUM
NEC NON
RITUM, PRAXIUM
AC CÆREMONIARUM

Additis pluribus Quæstionibus ac Resolutionibus supra Dubia nonnulla
insigniora ex Sacra Scriptura desumpta, & Chronistoria, ejusque
Supplemento Sacrarii Apostolici unâ cum illius Præfectis ac
Bibliothecariis, Custodibus, atque novis inscriptioni-
bus usque ad præsens Bibliothecæ Vaticanæ

AUCTORE
FR. ANGELO ROCCA CAMERTE

ORDINIS S. AUGUSTINI

Sacrarii Apostolici Præfecto, ac Episcopo Tegasten.

Accedunt in principio Primi, & Secundi Tomi Index Tractatum,
ac duo Indices Generales rerum notabilium.

EDITIO SECUNDA ROMANA CUM PLURIBUS ÆNEIS FIGURIS.

TOMUS PRIMUS.

ROMÆ MDCCLV.

Sumptibus FAUSTI AMIDEI Bibliopolæ in Via Curfus.

Typis Bernabò; & Lazzarini. X Superiorum permissu.

*Schoepfer Willmann
Amherst Jan 1962*

1745

Eminentissimo, ac Reverendissimo

P R I N C I P I

NICOLAO
SPINULÆ

S. R. E.

CARDINALI AMPLISSIMO.

ALOYSIUS CONTI FELICITATEM.

*Ultæ quidè̃m, eæque magni,
ac non vulgaris momenti causæ
me, PRINCEPS EMINENTISSIME, im-
pulerunt, ut Primum hunc Operum Angeli
Rocchæ Torum, dum prodit, amplissimo
a 3 Tuo*

*Tuo Patrocinio honestatum optaverim . Li-
cèt enim Scriptoris undequàque doctissimi ,
ac famâ inter eruditiores meritò commen-
dati nomen per se satis illustre sit , majori ta-
men gloriæ accessione illustrius erit , si præ-
fixum Libro Nomen Tuum legetur , quo de-
cus Operi augeatur . Non ægrè hanc spem
Te laturum , qua mihi blandior fore , ut ex
Te Rocchæ , & mihi tantus obveniat honor ,
Tuâ fretus jam satis comperta in me huma-
nitate , confido . Vota me consecuturum non
dubito , quòd licèt eò Te demiseris , ut mihi
Tuum Patrocinium impertias , nihil ex Tua
gloria Tibi decrescere ignoras , imò aliquid
potiùs incrementi eam capere non obscure in-
telligis , quod tantum gloriæ Tibi sit , ut sine
illius decremento ex illa sibi alios partem de-
cerpere pati possis . Sic Sol cætera quæque
suâ luce perfundens , adeò lucem non amit-
tit , quam reliquis corporibus impertit , ut
potiùs eandem splendidior ostendat . Non
dispar virorum Tui similium conditio , quibus
tantum meritorum , ac laudum sit , ut or-
namentorum accessione cum aliis comunient ,
quæ ipsos meritò colendos , atque suspiciendos
prodant . Nec me quidquam hæc dicen-
tem*

tem assentationis causa comminisci quis dicet, qui noverit præclara, quibus affatim abundas, ornamenta. Si enim eximiâ cognoscitur dignus laude, qui illustriora ex publicis muneribus, omnium prædicatione commendatus gessit, Is es, qui Romæ illustriora præ cæteris munera sic obisti, ut ex iis meritorum ductu ad alia Te digniora gradum feceris, à Tuis Majoribus Joanne Dominico Spinula, & Joanne Baptista ambobus S. R. E. Presbyt. Cardinalibus Tit. S. Cæcilie nullâ ex parte degener, quos præclarè imitatus, eorumque vestigiis laudabiliter insistens, illorum gloriam æquasti: immò, nisi Tuæ modestiæ negotium exhiberem, eosdem à Te laudum meritò superatos prædicarem. Singula non recenseo, ne nimis diligenter conquirere videar quæ Tuæ fortassè modestiæ minus placeant; Silentio tamen tantùm indulgere nequeo, ut Florentinam, atque Polonicam Legationem, utramque pro Sede Apostolicâ quàm splendidissimè à Te obitam, taceam; Sed hæc quamvis in aliis maximifacienda, in Te fortassè non maxima sunt, cum alia commendatiora possideas, quibus decentiùs ornaris. Non

enim ego solus Tuas virtutes, Tuamque doctrinam, & eruditionem perspectas habeo, sed hæc ipsa ii omnes cognoscunt, ad quos sincera Tuorum meritorum pervenit cognitio; Quæ cum ita esse non ignorem, Operibus Angeli Rocchæ præclarum illud gratulor decus, quod ex Te iis afferetur: Mibique summo-perè placeo, quod meâ in Te observantiâ, quæ summa est, magis, magisque obstringar, ut sim qui debeo, quemque obsequium, quo Te meritò colo, ac veneror, exposcit.

ALOYSIUS DE COMITIBUS LECTORI BENEVOLO

S A L U T E M.

PAucis Te volo , Lector humanissime , ut Typis dandi Opera omnia Angeli Rocca Tibi consilium meum aperiarn. Et utilitas tua , & nostræ decor Typographiæ me in illud impulerunt . Cum tempus instaret , quo munus Typographi Rev. Camerae Apostolicæ dimitterem , volui summos labores , quos per duodeviginti annos eo in officio impendi , aliquâ celebri Editione coronare. Id quidèrn me assecutum arbitror ; is enim est Angelus Rocca , ut , cum apud omnes Literarum Cultores Operum suorum multitudine , in quibus omnium scientiarum , & eruditionum genera elucescunt , famam acquisiverit immortalem , non dubitem , quin ex tanti Viri Nomine Typographiæ nostræ splendor accedat . At ita decori meo consului , ut simul in commodum tuum respicerem . Angeli Rocca Opera olim Typis data , quamvis magno studio conquisita , haud venalia inveniuntur apud Bibliopolas . Unum , vel alterum ex illis fortassis reperies : omnia reperire , frustra conaberis . En illa omnia in unum collecta Tibi offero , quæ loco Tibi magnæ Bibliothecæ esse poterunt ; eo vel maximè , quod inter jam edita , multa quoque antea inedita invenies , quæ exscribi curavi ex Autographis in Bibliotheca Angelica S. Augustini de Urbe asservatis . Ista omnia in duos Tomos distribui , servatâ , quantum fieri potuit , rerum tractandarum cohærentiâ , quæ adeò variæ sunt , ut vix , & ne vix quidèrn , aliquam inter semetipsas connexionem admittant .

Quò

Quò verò aliquarum rerum , quæ ab Angelo Rocca describuntur , uberiores , completamque notitiam accipias , Bibliothecæ Apostolicæ Vaticanæ novam Appendicem attexui , quæ plura manifestat , quæ post ipsius Bibliothecæ per Auctorem factam Editionem addita sunt ; Angelus Rocca etenim Bibliothecam Vaticanam descripsit , qualis à Sixto V. Pont. Max. instructa fuerat . At Successores Summi Pontifices , Paulus V. Urbanus VIII. Alexander VII. Alexander VIII. & feliciter nunc Regnans CLEMENS XI. eandem Bibliothecam quâ Codicibus , quâ Ædificiis , quâ ornamentis insigniter adauxerunt . Additamenta ista , post Sixtinam instructionem facta , Appendix , quam addidi , Te docebit . Adjunxi etiam Nomina Bibliothecariorum , & Custodum laudatæ Bibliothecæ , qui post Auctoris obitum floruerunt . Illa invenies Tom. II. Pag. 198. Similiter Chronhistoriam de Apostolico Sacratio Auctor noster usque ad Annum 1605. perduxerat , quo tempore ipsemet præfati Apostolici Sacrarii Præfecturam tenebat . Post ejus obitum Novem alii Sacristæ numerantur ; quorum Vitam descripsi , ut Sacristarum Seriem ad nostra usque tempora continuatam intuearis . Duos insuper Indices apposui , unum Titulorum Operum , materiarum alterum ; & ut cognoscas , quæ nunc primùm edita sunt , in Operum Indice singulis antea ineditis adjungitur Nota *Ineditum* .

Quantis autem impensis ista omnia præstiterim , Tu per te ipsum cogita , & ex multis Figuris ære incisiss , ex innumeris Characteribus Exoticis , atque ex Amanuensium labore , qui tot Manuscripta exscripserunt , perpende . Neque diligentiae peperci , ut Editio undequaque concinna conficeretur . *At fieri haudquaquam*

quam potest, inquit Auctor noster in sua Biblioth. Vatic. Tom. II. Pag. 354. *ut liber ullus absque mendis in lucem prodeat*, tunc vel maximè quando exemplaria nimis confusè conscripta sunt, sicuti Autographa sunt, Auctoris manu exarata, lituris, & postillis repleta; quibus perturbati Amanuensium oculi, aliqua exscripserunt, quæ Auctoris forsitan mentem, & eruditionem non sapiunt.

Monitum Te tandèm volo, si aliqua istis in Operibus inspexeris, quæ accurato horum temporum Criterio non conveniunt, id, non Auctoris inscitia, sed temporum infelicitati, in quibus scribebat, attribue; etenim, cum deficerent ejusdem Ævo tot præclaræ notitiæ, quas postea Orbis Literarius, novis luminibus exortis, suppeditavit, ausim dicere, modernos Scriptores utique feliciores esse, neutiquam verò antiquis sapientiores. Quamvis, ut verum fatear, judicium Angeli Rocca in Auctorum Libris, & sententiis recensendis, adeò æquum apparet, limatumque, ut faciem illis prætulisse videatur, qui postea in Criticæ Artis studium ex professo incubuerunt. Luculenter id manifestat Index Bibliothecæ Theologicæ, & Scripturalis, in quo Operum Sanctorum Patrum, & præcipuorum Theologorum Censum egit. His adde: ex Opusculis, quæ nunc primùm à me edita sunt, aliqua non fuisse ab Auctore absoluta, aliis extremam manum non imposuisse, vel quia ad proprium dumtaxat usum illa scripserat, vel quia, morte superveniente, ea perficere nequivit, & ad Incudem reformare. Illa nihilominus, uti conscripta reperiuntur, Typis dedi, ut magis, atque magis Auctoris sapientiam, ac eruditionem, etiam in Operibus, à se neque absolutis, neque limâ politis, admireris. Aliorum Opera, quæ vel recognovit,

vit , vel emendavit , vel Scholiis , Notis , Observationibus , & Commentariis auxit , ac illustravit , vide in ipsorum Auctoribus . Principaliora sunt , Seraphici Doctoris Sancti Bonaventuræ Dilucidationes in quatuor Libros Sententiarum ; Augustini Triumphum Summa de Potestate Ecclesiastica , & Commentarii in Salutationem Angelicam , in Canticum B. Mariæ Virginis , atque Orationem Dominicam ; Ægidii Columnæ secundus Liber Sententiarum ; Laurentii Vallæ Elegantiarum Latinæ Linguæ Libri sex ; Catonis Libellus de præceptis vitæ humanæ ; Stellarum Coronæ Gloriosissimæ Virginis Pelbarti de Themefwar ; Sermones in Evangelia Aurelii Filucci . Qui labores , aliis à me editis adjuncti , meruerunt , ut in Angeli Rocca laudes se effunderint Literati Synchroni , & posteriores , Janus Nicius Erithræus in Pinacotheca , Philippus Elsius in Encomiast. August. Thomas Herrera in Alfab. August. Aloysius Torellus in Sæculis August. Joannes Ciampinus in Catalogo S. R. E. Bibliothecariorum , Ludovicus Morerius in Magno Dictionario Historico Gallicè edito , Bonciarius , Cardinalis Oflatus , Cornelius Curtius , Pompejus Ugonius , Antonius Bosfius , & alii permulti .

Habes itaque , Lector benignissime , consilii mei causas in edendis Operibus Angeli Rocca . Tu benè utere , quod tuum in commodum præstiti . Ego quidem mihi videor non mediocrem splendorem Typographiæ nostræ attulisse ex eo , quòd tanti Viri Opera omnia ediderim . Vale .

Animadvertas Lector , quòd Editionem incæpimus quidem in Typographia Rev. Cam. Apostol. sed eam terminavimus in Typographia S. Michaelis ad Ripam .

MONITUM LECTORI

EDITORIS PRIMÆ EDITIONIS.

Aucis Te volo, Lector humanissime, ut Typis dandi Opera omnia Angeli Rocca Tibi consilium meum aperiā. Et utilitas tua, & nostræ decor Typographiæ me in illud impulerunt. Cum tempus instaret, quò munus Typographi Rev. Camerae Apostolicæ dimitterem, volui summos labores, quos per duodeviginti annos eo in officio impendi, aliquā celebri Editione coronare. Id quidē me affecutum arbitror; is enim est Angelus Rocca, ut, cum apud omnes Literarum Cultores Operum suorum multitudine, in quibus omnium scientiarum, & eruditionum genera elucescunt, famam acquisiverit immortalem, non dubitem, quin ex tanti Viri Nomine Typographiæ nostræ splendor accedat. At ita decori meo consului, ut simul in commodum tuum respicerem. Angeli Rocca Opera olim Typis data, quamvis magno studio conquisita, haud venalia inveniuntur apud Bibliopolas. Unum, vel alterum ex illis fortassis reperiēs: omnia reperire, frustra conaberis. En illa omnia in unum collecta Tibi offero, quæ loco Tibi magnæ Bibliothecæ esse poterunt; eo vel maximè, quod inter jam edita, multa quoque antea inedita invenies, quæ exscribi curavi ex Autographis in Bibliotheca Angelica Sancti Augustini de Urbe asservatis. Ista omnia in duos Tomos distribui, servatâ, quantum fieri potuit, rerum tractandarum cohærentiâ, quæ adeò variæ sunt, ut vix, & ne vix quidē, aliquam inter semetipsas connexionem admittant.

Quò verò aliquarum rerum, quæ ab Angelo Rocca describuntur, uberiores, completamque notitiam accipias, Bibliothecæ Apostolicæ Vaticanæ novam Appendicem attexui, quæ plura manifestat, quæ post ipsius Bibliothecæ per Auctorem factam Editionem addita sunt; Angelus Rocca etenim Bibliothecam Vaticanam descripsit, qualis à Sixto V. Pont. Max. instructa fuerat. At Successores Summi Pontifices, Paulus V. Urbanus VIII. Alexander VII. Alexander VIII. & feliciter nunc Regnans CLEMENS XI. eandem Bibliothecam quâ Codicibus, quâ Ædificiis, quâ ornamentis insigniter adauxerunt. Addita-

menta ista , post Sixtinam instructionem facta , Appendix, quam addidi , Te docebit . Adjunxi etiam Nomina Bibliothecariorum , & Custodum laudatæ Bibliothecæ , qui post Auctoris obitum floruerunt . Illa invenies in Tom. II. Similiter Chronistoriam de Apostolico Sacratio Auctor noster usque ad Annum 1605. perduxerat , quo tempore ipsemet præfati Apostolici Sacrarii Præfecturam tenebat . Post ejus obitum Novem alii Sacristæ numerantur ; quorum Vitam descripsi , ut Sacristarum Seriem ad nostra usque tempora continuatam intuearis . Duos insuper Indices apposui , unum Titulorum Operum , materiarum alterum ; & ut cognoscas , quæ nunc primùm edita sunt , in Operum Indice singulis antea ineditis adjungitur Nota *Ineditum* .

Quantis autem impensis ista omnia præstiterim , Tu per temetipsum cogita , & ex multis Figuris ære incisis , ex innumeris Characteribus Exoticis , atque ex Amanuensium labore , qui tot Manuscripta exscripserunt , perpende . Neque diligentia peperci , ut Editio undequaque concinna conficeretur . *At fieri haudquam potest* , inquit Auctor noster in sua Biblioth. Vatic. Tom. II. *ut liber ullus absque mendis in lucem prodeat* , tunc vel maxime quando exemplaria nimis confuse conscripta sunt , sicuti Autographa sunt , Auctoris manu exarata , lituris , & postillis repleta ; quibus perturbati Amanuensium oculi , aliqua exscripserunt , quæ Auctoris forsitan mentem , & eruditionem non sapiunt .

Monitum Te tandem volo , si aliqua istis in Operibus inspexeris , quæ accurato horum temporum Criterio non conveniunt , id , non Auctoris inscitia , sed temporum infelicitati , in quibus scribebat , attribue ; etenim , cum deficerent ejusdem Ævo tot præclaræ notitiæ , quas postea Orbis Literarius , novis luminibus exortis , suppeditavit , ausim dicere , modernos Scriptores utique feliciores esse , neutiquam verò antiquis sapientiores . Quamvis , ut verum fatear , judicium Angeli Rocca in Auctorum Libris , & sententiis recensendis , adeò æquum apparet , limatu nque , ut facem illis prætulisse videatur , qui postea in Criticæ Artis studium ex professo incubuerunt . Luculenter id manifestat Index Bibliothecæ Theologicæ , & Scripturalis , in quo Operum Sanctorum Patrum , & præcipuorum Theologorum Censum egit . His adde : ex Opusculis , quæ nunc primùm à me edita sunt , aliqua non fuisse ab Auctore absoluta , aliis extremam manum non imposuisse , vel quia ad proprium dumtaxat usum illa scripserat , vel quia , morte superveniente , ea perficere

ficere nequivit , & ad Incudem reformare . Illa nihilominus , uti conscripta reperiuntur , Typis dedi , ut magis , atque magis Auctoris sapientiam , ac eruditionem etiam in Operibus , à se neque absolutis , neque limâ politis , admireris . Aliorum Opera , quæ vel recognovit , vel emendavit , vel Scholiis , Notis , Observationibus , & Commentariis auxit , ac illustravit , vide in ipsorum Auctoribus . Principaliora sunt , Seraphici Doctoris Sancti Bonaventuræ Dilucidationes in quatuor Libros Sententiarum ; Augustini Triumphum Summa de Potestate Ecclesiastica , & Commentarii in Salutationem Angelicam , in Canticum B. Mariæ Virginis , atque Orationem Dominicam ; Ægidii Columnæ secundus Liber Sententiarum ; Laurentii Vallæ Elegantiarum Latinæ Linguae Libri sex ; Catonis Libellus de præceptis vitæ humanæ ; Stellarum Coronæ Gloriosissimæ Virginis Pelbarti de Themefwar ; Sermones in Evangelia Aurelii Filucci . Qui labores , aliis à me editis adjuncti , meruerunt , ut in Angeli Rocca laudes se effuderint Literati Synchroni , & posteriores , Janus Nicius Erithræus in Pinacotheca , Philippus Elsius in Encomiast. August. Thomas Herrera in Alphas. August. Aloysius Torellus in Soeculis August. Joannes Ciampinus in Catalogo S. R. E. Bibliothecariorum , Ludovicus Morerius in Magno Dictionario Historico Gallicè edito , Bonciarius , Cardinalis Offatius , Cornelius Curtius , Pompejus Ugonius , Antonius Bossius , & alii permulti .

Habes itaque , Lector benignissime , consilii mei causas in edendis Operibus Angeli Rocca . Tu benè utere , quod tuum in commodum præstiti . Ego quidem mihi videor non mediocrem splendorem Typographiæ nostræ attulisse ex eo , quòd tanti Viri Opera omnia ediderim . Vale .

Animadvertas Lector , quòd Editionem incæpimus quidem in Typographia Rev. Cam. Apostol. sed eam terminavimus in Typographia S. Michaelis ad Ripam .

REIMPRIMATUR.

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Fr. Maria de Rubeis Archiepiscopus Tarfi Vicesgerens.

REIMPRIMATUR.

Fr. Aloysius Nicolaus Ridolfi Magister Sacri Palatii Apostolici.

INDEX OPERUM

Quæ continentur in Primo Tomo.

I.

DE Romani Pontificis Nomenclatura, Commentarius. Pag. 1. *Ined.*

II.

De Tiara Pontificiæ, quam *Regnum Mundi* vulgò appellant, Origine, Significatu, & Ufu. Pag. 7. *Ined.*

III.

De Sacra Summi Pontificis Communione Sacrosanctam Missam celebrantis Commentarius. Pag. 9.

IV.

De Sacrosancto Christi Corpore Romanis Pontificibus iter conficientibus præferendo Commentarius. Pag. 33.

V.

An Summo Pontifici Sacrum facienti conveniat uti Sacris Vestibus colore viridi affectis? *Ined.* Pag. 75.

VI.

De Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli Prælatione, sive Imaginibus, Utra scilicet inter eas collocandas præferenda sit? Commentarius. *Ined.* Pag. 81.

VII.

De Canonizatione Sanctorum Commentarius. Pag. 101.

VIII.

Coeremoniæ in ipsa Canonizatione observari consuetæ describuntur, & declarantur. *Ined.* Pag. 142.

IX.

De Campanis Commentarius. Pag. 151.

X.

De Sacrosancto Jubileo Anno 1600. Commentarius. *Ined.* Pag. 197.

Aurea Rosa, Ensis, & Pileum, quæ Regibus, ac Magnatibus à Summo Pontifice benedicta in donum mittuntur, quod sibi velint? *Ined.* Pag. 207.

XII.

Reginaldi Card. Poli Epistola desuper ad Philippum Regem, & Mariam Reginam Angliæ. *Ined.* Pag. 210.

XIII.

Dubia septem, sacros Ritus concernentia, resoluta, & declarata; videlicet: Cur Sanctorum, & Sanctarum Obitus, *Dies Natalis*, vel *Dormitio* in Sancta Dei Ecclesia vocitetur? *Ined.* Pag. 212.

XIV.

De Origine, & Institutione Benedictionis Candelarum, vel Cereorum in Festivitate Purificationis B. Mariæ semper Virginis. *Ined.* Pag. 214.

XV.

Unde Cineres super caput spargendi usus originem trahat, & quæ sibi velit? *Ined.* Pag. 217.

XVI.

De Precatione, qua Lectiones in Matutino prævenimus, necnon de fine, quo eas concludimus, ac definimus. *Ined.* Pag. 219.

XVII.

Feria quidnam sit, & cur Dies ab Ecclesiasticis Viris *Feriarum* nominibus in Ecclesia nuncupetur. *Ined.* Pag. 222.

XVIII.

An Reliquiæ novæ ab Ecclesia nondum approbatæ, absque expressa Summi Pontificis concessione, publicè, vel privatim venerari queant? *Ined.* Pag. 224.

XIX.

De Salutatione Sacerdotis in Missa, & in Divinis Officiis, necnon de Ministri, vel Chori Responsione. *Ined.* Pag. 236.

XX.

De Sanguine à Christo Domino in Resurrectione reassumpto Commentarius. *Ined.* Pag. 240.

XXI.

De Præputio Christi Domini in Resurrectione reassumpto, & in Basilica Lateranensi asservato. *Ined.* Pag. 247.

XXII.

De Particula ex pretioso, & vivifico Sacratissimæ Crucis Salvatoris J. C. desumpta, Sacris

Sacris Imaginibus , & Elogiis eodem Ligno incisus insignita , & in Apostolico Sacrario asservata , Commentarius. Pag. 253.

XXIII.

Dubia quatuor, Sacram Scripturam concernentia , resoluta , & explicata , scilicet , *An Christus Dominus post Cœnam cum Discipulis factam Vinum tantum, vel Vinum aquâ mixtum in Calice potaverit?* Ined. Pag. 266.

XXIV.

Quinam fuerint illi Magi , qui Stella moniti, Christum Infantem adoraverunt. Ined. Pag. 269.

XXV.

An Salomon sit Salvus? Ined. Pag. 272.

XXVI.

Quid significet Dictum illud S. Ambrosii : *Pro octava multi inscribuntur Psalmi?* Ined. Pag. 275.

XXVII.

Sacrorum Bibliorum Emendationes juxta Concilii Tridentini Decretum . Ined. Pag. 276.

XXVIII.

Chronistoria de Apostolico Sacrario . Pag. 318.

XXIX.

Sacristarum Series , qui post Angelum Rocca floruerunt , Ined. Pag. 355.

XXX.

Offervazioni intorno alle Bellezze della Lingua Latina . Pag. 365.

XXXI.

Commentarius contra Ludum Alearum , Pag. 465.

XXXII.

An Carnisprivii mala consuetudo ab Ethnicorum Lupercalium superstitione originem trahat? Ined. Pag. 483.

XXXIII.

Commentarius de Nuce , Stemma Gentilium Innocentii IX. P. O. M. Pag. 487.

XXXIV.

Discorso intorno alla Virtù della Pazienza . Pag. 491.

XXXV.

Explicatio Inscriptionis : *Semoni , Sanco Deo Fidio Sacrum , &c.* Ined. Pag. 505.

XXXVI.

De Dictione illa *Palea* in Decretis Pontificiis passim reperta . Ined. Pag. 507.

XXXVII.

Supplementum ad Chronistoriam de Apostolico Sacrario . Pag. 509.

D E

ROMANI PONTIFICIS NOMENCLATURA

Variis muneribus refertâ
COMMENTARIUS.

MULTIPLEX; variaque ejusdem rei nomenclatura non nisi ipsiusmet rei præstantiam, aut multiplicem vim, sive varias virtutes, variaque officiorum genera præferre solet. Id quod [exemplis, & permultis quidem silentio prætermis- sis, quæ in prophanis exterarum, sive Ethnicarum Nationum litteris de falsâ Religione confictis, vanisque nominibus passim inveniuntur, atque à probatissimis Auctoribus, præsertim verò à sancto Augustino ad hujus generis falsitatem patefaciendam recensentur] cuique planum profectò fit, si luculentissima sacrarum Scripturarum testimonia in memoriam revocentur, in quibus sacrosancta conspicitur Religio, admiranda panduntur mysteria, & veritas ipsa splendidior Sole splendet. Deus namque appellatur Ens, sive qui est, & super omne Ens, & subsistentiam, ut ita dicam, Entitas. Antiquus dierum, sive seculum, & Æternitas, ante omne tempus juvenis, idest infenscibilis; Semper vivens, semper sapiens, à quo vita, & sapientia omnis; Motus, idest immobilis, dans cuncta moveri; Status, quia in se ipso Deus manet, in suâ scilicet immobili, ut ajunt, identitate immobiliter fixus, vel omnium status, in quo omne quiescit; Latitudo divina, idest amplissima Dei ad omnia progressio; Longitudo, idest Virtus pervagans omnia; Profunditas, idest Virtus abdita, & omnibus incomprehensibilis; Æqualitas ad omnia, & per omnia æquè pergens justitia. Illuminator, vel totius illuminationis principium; Causa omnium; Initium omnium; Substantia omnium; Erector cadentium; Renovator, & reformator corruptorum; Confirmator rectè actorum; Corroborator stantium; Actor sursum ad se accedentium, quasi porrectâ manu sublevator; Illuminatio illuminatorum; Perfectio perfectorum; Divinitas, vel summa in eo assumptorum divinitas;

Simplicitas simplicium; Unitas unitorum; Principium, idest principii totius universi substantiale principium; Occulti propagator, hoc est sui occulti, quantum fas est, consortium tradens; Vita viventium, idest causa, omnis vitæ, & substantiæ causa; Bonitas, à quâ omne bonum, & omne pulchrum, sine quâ nullum bonum, & pulchrum nihil. Hæc sanctus Dionysius Areopagita, multoque plura se ex divinatorum Eloquiorum fontibus hausisse ait: quæ brevitatís causâ omittuntur. Id quod etiam de Christo Deo, & Homine, ex Scripturis sanctis depromi potest, ipsius videlicet Admirabilis nomenclaturæ. Nam Christus Dominus, & Salvator noster, qui ob suam ipsius veram, & inenarrabilem excellentiam, ineffabilem virtutem, immensam potestatem, innumerabiliumque munerum functionem variis & gloriosis, accommodatissimisque nominibus in divinis Literis vocitatus est. Ipse enim non adoptivè, sicut & cæteri justî ac sancti, sed suaptè naturâ Dei filius, sive Deus ipse nuncupatur, & est. Appellatur item Verbum Domini, Germen Domini, ac Germen Justitiæ, Facies Dei, Brachium Domini, Mons Dei, & Mons domus Domini. Pastor bonus, Sponsus Ecclesiæ, Rex Regum, & Dominus Dominantium; Via, Veritas, & Vita; Lux Mundi, & Sol oriens ex alto; Redemptor Mundi, Mediator Dei, & hominum, Homo, Christus, Jesus, Salvator; Magister, item, ac Dominus; Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi; Princeps Pacis, Sanctus Sanctorum, Propheta magnus, Ostium, Sacerdos & Pontifex, Alpha & Omega, Primus & novissimus, Principium & finis. Hæc & alia complura sunt Christi nomina, quæ in sacris Literis inveniuntur. Eorum autem explicationem prolixa oratione indigentem hoc loco subticendam esse duximus, ut nostrum de Romani Pontificis nominibus & muneribus aggrediamur Institutum.

Romanus itaque Pontifex, qui Christi vicem hisce in terris divinâ gerit providentiâ,

Christi Nomina.

tiâ, iisdem de causis paulò superiùs allatis jure sibi optimo variam sortitur nomenclaturam. Mirum autem id nobis haud quam esse debet, summum scilicet Pontificem variis insigniri nominibus, cui divinam potestatem, variorumque munerum functionem cœlitus commissam esse non ignoramus. Ipse igitur appellatur Papa, & Pater Patrum, Pontifex summus, sive Romanus Pontifex, vel Pontifex maximus, summus Sacerdos, vel Princeps Sacerdotum, summus Patriarcha, summus Archiepiscopus, summus Metropolitanus, summus Episcopus, vel Episcopus universalis, Romanus Episcopus, vel Episcopus Lateranensis, custos vineæ Dei, Pater, & Doctor omnium fidelium, supremus Pastor, vel Pastor ovilis Domini, caput, vel fundamentum Ecclesiæ, Christi Vicarius, Ecclesiæ Sponsus, successor Petri, Sanctissimus Dominus noster, Pater Beatissimus, & Sanctissimus, & Servus Servorum Dei.

His item nominibus sua respondent officia, nec non ministeria, & obsequia eidem Romano Pontifici præstanda, quæ hæc in vocibus explicandis declarabuntur. Ut autem à voce usitatori, magisque trita, sed minùs fortasse notâ, tamquam magis recondita (quamvis vocabulum ipsum in ore omnium versetur) exordiamur, initium sumendum hunc in modum visum est.

Papæ Nomen unde originem traxerit.

Papa quid.

Romani Pontificis nomen, quod in frequentissimo usu apud omnes habetur, est Papa. Quod quidem vocabulum non rarò in dubium revocari animadverti, quid scilicet sibi ipsum velit, cum satis non constet, unde originem ducat. Hinc factum est, ut in suam quisque trahatur opinionem, dum diversi diversa sentiunt. Nonnulli opinantur Papam dictum esse ab Aphacæ, sive carduorum oleris flore, qui citò marcescit, & abit in lanuginem, quam Pappum vocant. Hinc Lucretius lib. 3. de natur. rerum, Pappos vocat volantes. A conterraneis meis flos ille, qui tribus, aut quatuor constat foliis latis quidem, purpurascens, Rosa figuram habens, Papata nuncupatur; à Venetis, sed improprie quidem, Papavero; à Gallis Pavò; ab Hispanis Amapola: & nascitur spontè in Pratis, & in Campis inter frumenta. Ad hujus vocis similitudinem Papam nuncupatum volunt, detorquentes hujus generis Etymologiam ad vitæ Summorum Pontificum brevitatem. Dicit enim solet, ac re ipsâ, longâque observatione comperitum est, nullum ad hanc usque diem è Romanis Pontificibus tam robustum, aut juvenem, sive tam vitalem fuisse, qui annos Petri Protopapæ attigerit. Hinc fortasse dum Papa ad Cappellam S. Petri ducitur antè coronationem inter eundem coram eo, antequam celebret missam, stupa exuritur, cum hac verborum enunciatione: *Sic transit gloria Mundi*. Hæc enim est tamquam nube-

cula, fumus, aut ventus, & umbra, vel Araneæ tela, atque instar flammæ, quæ ex stuppâ conficitur, citòque evanescit.

Sunt qui velint Papam à papilla mammæ, sive uberum apice, unde lac extrahitur, dictum esse, ut hac voce Summus Pontifex intelligat, suum ipsius esse munus, illud scilicet suave, ac mellissimum verbi divini lac fidelibus subministrare, eosque per prædicationem Evangelii ad Christi ducere cognitionem, ut fusiùs loco suo dicetur.

Alii volunt hoc nomen Gothorum incursione fuisse corruptum. Ajunt enim Papam Patrem Patrum, & quidem non immeritò fuisse nuncupatum, ut infra dicemus. Id quod duabus hæc literis PP. scribi solebat, more Romanorum antiquorum, qui aliquem Imperatorem, sive virum quempiam ob egregium aliquod facinus in Rempublicam gestum Patrem Patriæ his notis PP. abbreviatè nuncupabant, ut in inscriptionibus antiquorum videre est. Ex duabus autem dictionibus, quæ sunt Pater Patrum, his videlicet notis PP. vel Papa, ut nonnulli affirmant, ab imperitis unam factam, Papa scilicet, opinantur. Hunc etiam in modum, notas hæc S. & P. Q. R. quas laminis aureis ad Christi vaticinium insculptas Sybilla reliquisse perhibetur, in hanc verborum formam: *Salva Crux Populum Quem Redemisti*, ut Petrus Diaconus rectè exponit, corruptas fuisse dicunt. Antiquitè enim, Senatus Populusque Romanus literis hæc S. P. Q. R. scribebatur. Hunc item in modum, ut Alciatus ait allegatio Digestorum corrupta videtur. Nam Justinianus quinquaginta libros Digestorum, Pandectas Græco Titulo insignivit à Πάν, omne, & δέχομαι, comprehendo, quod omnes ferè leges capiant. Hinc à Latinis Græco vocabulo per primam literam Pandectarum Π cum accentu circumflexo allegabantur. Librarii verò literarum ignari hunc characterem Π, duplicis ff. notam esse putantes, hanc allegationem, sive Græcam notam depravarunt. Quare adeò usus invaluit, ut libri Digestorum non nisi per duplex ff. passim, & quidem perperam citentur; eodem modo hanc vocem PAPA ad nos pervenisse contendunt. Ego autem, quamvis hujus generis depravationem ex Librariorum inscitia facillimè fieri posse credam, Gotthorum tamen incursione factam esse non dicerem, cum hæc vox, Papa, non modo veriore habeat etymologiam, sed etiam antè Gotthorum in Italiam adventum fuerit in usu, atque olim Episcopis omnibus, deindè solum Summis Pontificibus, jure optimo sit attributa, ut fusiùs infra dicetur.

Sunt denique qui Papam à voce Pappus nuncupatum esse contendunt, mutuato à Græcis vocabulo, Πάππος, quo Avum significari constat, ut videre est apud Aufonium, qui ad Neptem suam scribens ait in hanc verborum formam.

*Qui refugit Matrem, Pappos, Aviasque tremētes.
Anteferunt Patribus serâ nova cura nepotes.*

Hinc

Opinio 2.
Jo: Coras. lib. 5
Miscell. c. 15.

Opinio 3.
Jo: Coras. ubi
sup. & Carolus
Pascalis.

De Notis Romanæ ad Conradum Imp.

Alciatus Dispunct. 3. c. 26.

Opinio 4.
Coras. ubi sup.

Aufonius.

Romani Pontificis nomina.

Opinio 1.
Jo: Coras. lib. 5
Miscell. c. 15.

Mos antè coronationem Papæ.

Hinc sicut latine Avus, Græcè verò Πάππος, Pappus; ita Παππῶς, Pappous dicitur.

Huic loquendi modo consonat sermo Gallorum, à quibus Avus dicitur Pere grand, à Germanis Grosoatter, ab Anglis Agrandfather, idest magnus Pater, Germanicè enim Vatter, Anglis Pather, Gallicè verò Pere nuncupatur Pater: Avus enim est antiquior, ac dignior Patre ab ævo nominatus, & est Pater Patris. Summus itaque Pontifex non immeritò Papa, hoc est Pater Patrum, vel omnium Pater nuncupatur & est.

Quamvis autem Pappus, sive Pappas, infantilis sit item cibus, à pane deductus, & pappare edere sit, [quod etiam, ut secunda docet opinio, ad Papam referri potest, qui Evangelii pabulum subministrare debet], & lallare vox Nutricis infantes ad lac sugendum prolestants, ut videre est apud Persium dicentem.

Cur similis Regum pueris pappare minutum Possis, & iratus mamma lallare recusas?
Et Plautus in Epidico.

Novo liberto opus est, quod pappet P. Dabitur, præbebo cibum.

Sumitur tamen Pappus, sive Pappas, vel Pappa pro Patre vel pro eo, qui puerum alit. Hinc Juvenalis de alente infantem ait: *Mordeat ante aliquis quidquid porrexit illa,*

Quæ peperit, timidus prægustet pocula pappas.

Aliter, Pappos, vel Pappus. Pappare autem est minutis, seu blandiusculis verbis patrem appellare. Πᾶς enim, Pas, sive Pa, infantili allocutione Pater appellatur, ut experientia ipsa docet: deinde per Anadiphasmum, idest reduplicationem, ut Rhodiginus, & alii scriptores testantur, Papa, sive Πάππας dicitur Pater, ut ma, ma, dicitur mater: unde mamia. Quare παππάζειν, ut est apud Homerum, vel παππάζειν, idest papissare, quod Comicis arridet amplius, est infantium more, blandèque sive balbutientè Patrem appellare, ut Rhodiginus, & alii affirmant. Hinc ab hac voce πάππας, quæ Græcis pater est, ut Suidas etiam testatur unicâ propter meliorem consonantiam, quam Euphoniâ vocant, detractâ literâ P, Pappa latine dicitur, Germanicè Bapst, vel Pfaff: Germani enim sicut hanc linguam calientes, adnotarunt, in vocibus A P incipientibus adjiciunt F, mutare solent. Fuit hoc Papæ nomen apud Ethnicos honoris gratia datum Jovi, quem Bithynos minoris Asiæ Populos eo vocabulo vocitare solitos compertum est: Arriano Historico Teste, qui in Bithyniacis ait consuevisse Bithynos montium cacumina conscendere, & Jovem Pappam consalutare, atque item Attin. Herodotus etiam Halicarnasseus à Scythis regionis Septemtrionalis Gentibus Jovem Pappam fuisse nominatum scribit. Nam post Scytharum Deos enarratos hunc ait in modum: *Scythæ appellant vestram linguâ sua Labiti, Jovem Pappam, meâ sententiâ rectissime.* Ex quibus elicitur omnibus, non solum ho-

noris, aut venerationis, sed divini etiam nominis quippiam huic inesse verbo. Hinc ego, tametsi cæteras opiniones de Papæ Etymologiâ non contemno, hanc tamen postremam veriore esse reor: hoc enim nomen, si ea, quæ nupèr dicta sunt, perpendantur, non solum apud Latinos, & Græcos, sed etiam apud alias Nationes antiquum esse, necnon veneratione dignum, & divinitate quâdam insignitum dicas oportet.

Quamvis autem præsens in tempus Papæ nomen summo tantum Pontifici non immeritò tribuatur, olim tamen priscis videlicet temporibus, tam Romanis, quam aliis Episcopis quibuscumque accommodatum fuisse constat, ut videre est in Epistolis Sancti Patris Augustini, & Beati Hieronymi. Nam Hieronymus ad Augustinum scribens eum Sanctum, ac beatissimum Papam semper appellat in hanc verborum formam: *Domino, verè Sancto, & Beatissimo Papæ Augustino Hieronymus in Christo salutem, vel in Domino salutem.* Augustinus item S. Ambrosium Episcopum appellat Papam, dum ad Paulinum scribit dicens: *Libros Beatissimi Papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam.* Ad Aurelium Episcopum Carthaginensem scribit hunc in modum. *Domino beatissimo, & debitâ observantiâ venerabili, sinceriterque clarissimo fratri, & consacerdoti Papæ Aurelio Augustinus in Domino salutem.* Hunc etiam beatissimum ac verè Sanctum Papam nominare solet. Ità etiam alios Episcopos, quos etiam Coepiscopos frequenter appellat. Cyprianus item Episcopus Carthaginensis, & Martyr vocitatus est Papa à Clero Romano ad Clerum Carthaginensem scribente de secessu ejusdem ab Episcopatu in ipsâ persecutione hunc in modum: *Didicimus secessisse Benedictum Papam Cyprianum &c.* Confessorum etiam universorum ad Cyprianum de pace lapsis data extat Epistola, in qua hæc legitur inscriptio, sive salutatio: *Universi Confessores Cypriano Papæ salutem.* Martinus etiam Episcopus Bracarensis Papa, & frequenter quidem in decreto vocatur, ut patet ex inscriptione, quæ non rarò legitur hisce verbis: *Ex Synodo, vel Concilio Martini Papæ.* Hic enim librum aliquem ex variis Conciliis collegit, cum nullum Summum Pontificem constet nuncupatum fuisse Martinum, qui Concilium celebraverit. Dioscorus item Constantinopolitanæ Ecclesiæ Patriarcha vocitatus est Papa, ut videre est in V. Synodo Actione primâ, quam in Decreto recitat Gratianus in hæc verba: *Romanorum etiam Ecclesia ante annos paucos Dioscorum, qui fuit Papa ejusdem Ecclesiæ, & post mortem anathematizavit cum nec in fide peccasset.* Hæc Gratianus; Romanorum autem Ecclesia, eo in loco pro Constantinopolitanâ sumitur: Constantinopolis enim nova Roma appellari cepit post Imperium à Constantino Magno Constantinopolim translatum. Hinc in eadem actione dictæ Synodi hæc leguntur verba. *Vigilius religiosissimus Papa antiquioris Romæ.* Id quod ad differentiam novæ Romæ dictum

Ex epist. Aug. tom. 2. cap. 13. 17. 18. 25.

Epist. 34. circa fin.

Epist. 17.

Cyp. epist. 3. tom. 1.

Epist. 17.

Decr. part. 1. dist. 24. cap. 3. 32. dist. 44. c. 12 d. 92. cap. 3. & causa 1. q. 1. c. 67. & 8. q. 1. cap. 4.

Syn. 5. Decr. p. 2. q. 9. c. 6.

Persius sat. tyr. 3.

Plautus.

Juvenal.

Rhodig. to. 2. lib. 1. cap. 21. in fin.

Arrian. hist. in Bithyniacis.

Herodotus lib. 4. Melp.

Ephes. Synod.
cap. 1.

est: Ephesina item Synodus Cyrillum Episcopum Alexandrinum Papam nominavit. Idem in aliis Conciliis Græcis, eorumque Interpretibus observatum fuit. Summus verò Pontifex Urbis, vel antiquioris Romæ Papa dicebatur, Et quamvis unusquisque Episcopus Pontifex, vel summus Sacerdos, sive Papa dici olim poterat, nunc tamen hæc nomina nonnisi Romano Pontifici tribui possunt: alii enim Patriarchæ scilicet, Archiepiscopi, & Episcopi, non in plenitudinem potestatis, sed in partem sollicitudinis sunt vocati. Quare in Concilio Carthaginensi III. decretum fuit, ut nonnisi Romanus Episcopus summus Sacerdos, vel summus Pontifex, vel Papa vocitari possit, quasi omnium credentium Pater, Patriarchæ cæteri præter Romanum Pontificem, Primæ Sedis, idest Patriarchalis, ut ait Glossa, Episcopus, non item. Id quod non solum apud Ethnicos Firmiano Teste, verum etiam apud Hebræos observatum fuisse constat. Erant enim apud Gentiles maximi, & minores Pontifices, ut infra dicitur: Et apud Hebræos minores Sacerdotes, & unus Sacerdos summus; quin ipse Christus in novo Testamento majores, & minores Sacerdotes instituit, duodecim, scilicet Apostolos, & 72. Discipulos. Quam rem Innocentius III. optimè explicuit, & hujus generis doctrinā Anastasius Germonius, vir sanè eruditissimus in suis animadversionibus concinnè usus est. Romanus Pontifex igitur, ut huic quæsito finem imponam, non immerito, & solus quidem, tempus in præsens Papa nuncupatur.

*De Papæ Muneribus per duplicem
Potestatem explicatis.*

DUÆ in summo Pontificatu Potestates sese mihi offerunt considerandæ, ac distinguendæ, quibus Papæ officia distinctè noscuntur, & declarantur. Alia est enim, in Papâ Potestas Ordinis, alia verò Jurisdictionis. Potestas Ordinis, qui est signaculum Ecclesiæ quoddam, per quod spiritualis potestas traditur ordinato, respicit Corpus Christi verum: quia ipsum Christi Corpus conficere potest, quantum ad Sacerdotalem potestatem; vel Christifideles potest ordinare, ut verum Christi corpus conficere valeant, quantum ad Episcopalem potestatem. Potestas autem Jurisdictionis respicit Corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia, cujus caput est ipse Christus, ut S. Paulus testatur dicens: *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi in Carne mea pro Corpore ejus, quod est Ecclesia*, quæ Corpus Christi mysticum appellatur, quia mysticè, vel mysteriosè Ecclesiæ Corpus significat, cujus Sponsus est Christus per matrimonium illud, *Sacramentum magnum*, quod Teste Apostolo Christi, & Ecclesiæ conjunctionem repræsentat, Hinc Executio potestatis hujusce in ipsos Christifideles eos ligando, vel eos solvendo convenit alicui per Jurisdictionis potestatem. Potestas item

Ordinis, quantum ad Corpus Christi verum, sicuti non est major in uno Sacerdote, quam in alio, quatenus respicit impressionem characteris, qui est potestas ad aliquid spirituale; ita & omnes Episcopi sunt æquales in Episcopatu, quatenus hæc eadem ordinis potestas respicit perfectionem characteris. Potestas verò Jurisdictionis, sicut major esse potest in uno Sacerdote, quam in alio, ita unus Episcopus per Jurisdictionis potestatem major alio esse valet. Quare qui in ordine Episcoporum est supremus, indefinitam habet Jurisdictionem, quam aliis omnibus definitè, ac determinatè præfigit. Potestas interea ordinis est immobilis; Jurisdictionis autem mobilis. Ea immobiliter post animæ separationem à corpore remanet, non quantum ad impressionem characteris, qui est usus characteris Sacerdotalis, & in vero Christi Corpore præsertim conficiendo consistit; nec quantum ad perfectionem characteris, qui est usus perfectionis characteris Episcopalis in Sacerdotibus ordinandis; Sed quantum ad usum, qui est decor, & gloria, quantum ad salvatos; vel qui est vituperium, & confusio quantum ad damnatos; Potestas enim ordinis sine injuriâ Sacramenti auferri haudquaquam posset ab ipso ordinato, cujus animæ à corpore separatæ tam characteris impressio, quam perfectio indelebiliter inest. Hinc Sacerdos ut ait S. Thomas, si degradetur, vel Episcopus deponatur, ille celebrando conficeret Sacramentum; Hic si Sacerdotes ordinaret, reordinandi non essent. Potestas Jurisdictionis mobilis, & transitoria est, quia hæc ab homine auferri potest ex sui arbitrii libertate, cum quisque suo Juri renunciare queat: Hinc Papa, ut Papa est, Papatui renunciare potest, etiamsi non renunciare jurasset, cum adest causa rationalis, ut ajunt Canonistæ, ac Theologi, sicut fecit Cyriacus Papa, & alii ut ait Archidiaconus Flor. Idem refert Alvarus de Planctu Ecclesiæ, afferens renunciationem Cælestini, qui fuit Petrus de Morron, in quo erat Sanctitas, sed non scientia, & industria, ut ipse ait. In eadem sententia est *Augustinus Triumphus*.

De renunciatione Papæ, & fusissimè quidem, validisque fundamentis docet etiam Ægidius Romanus Columna Doctor ex Instituto Ordinis Eremit. Sancti Augustini fundamentarius. Ut autem pro hac re dilucidanda multa silentio prætermittam, quæ Codicem non parvum conficerent, unam tantum rationem pro renunciatione comprobandâ in medium afferam, quâ Papam Papatui renunciare posse constat. Si enim aliquid huic rei impedimento esset, id in primis characteris foret impressio. Quod esse non potest, cum character, nec quantum ad impressionem, nec quantum ad perfectionem in Papatu imprimatur. Hinc propter illam, sicut Sacerdos impressione characteris Sacerdotalis receptâ, Sacerdotio, quod in Christi Corpore conficiendo consistit, renunciare, non potest; ita etiam Episcopus facere nullo modo

Cap. ad honorem de usu
Pallii. Carthag. 3. c. 26.
& dist. 99. c. 3.

2. ad. 1. 5. c. 20.

Innoc. III. de
Myst. Missæ
lib. 1. c. 6.

S. Thom. 3. p.
q. 82. art. 7. 8.

Papa Papatui
renunciare
potest.

Archid. 3. p.
tit. 23. Eccl. re-
nunc. lib. 6. c. 1
Ann. tit. Pa-
pa num. 8.
Alvarus lib. 3
cap. 10.

Eph. 1. & Co-
10. 1.

Ægidius Rom.
de renunc.
Papæ.

modo potest, ut Episcopus non sit, perfectione characteris recepta, per quam fideles ordinare potest, ut Corpus Christi verum, conficere queant. Nam quæ ad potestatem, vel perfectionem ordinis pertinent, auferri, aut relinquere nullo modo possunt: Sed quæ ad Jurisdictionem attinent, amoveri valent. Hinc aliquis in Papam eligi potest, & erit verus Papa quantum ad Jurisdictionem, non autem quantum ad ordinis potestatem etiam si Episcopus non sit, neque Sacerdos, ut omnes Theologi, & Canonistæ affirmant: aliquis autem fieri Episcopus non potest, nisi Sacerdos existat: quia in Episcopatu alius character ab Ordine Presbyterii distinctus, non imprimitur, ut in Decr. adnotatum est: quia si in Episcopatu imprimeretur à septem ordinibus distinctus, aliquis fieri posset Episcopus per saltum, hoc est Episcopus non factus Sacerdos, sicut aliquis non factus Diaconus, Presbyter per saltum fieri potest, quia in omni ordine distinctus imprimitur character. Episcopatus enim per se non est ordo, ut ait Magister Sententiarum, sed est dignitas, & officium, quamvis juxta Canonistarum Doctrinam sit ordo, quatenus characteris imprimit perfectionem, ut infra loco suo fusiùs dicetur. Nec valet, quod in oppositum asserri potest, Papatum scilicet à solo Deo esse, & quæ à Deo sunt, à nullo removeri posse: cum ratio hæc falsitatem in materiâ, & fallaciam in formâ, ut Logici ajunt, admittat. Ad hanc rem explicandam duo exempla dari possunt: quorum unum est in naturalibus de anima rationis compote, quæ est à Deo solo, est tamen in corpore, ut naturales docent, per operationem naturæ, ut per operationem virtutis, quæ est in semine formantis membra, & depurantis humidum radicale: Et hunc in modum corpus disponitur ad Animæ suspensionem. Humidum deinde, si fiat impurum separationem Animæ à Corpore, hoc est, mortem disponit. Quia calor naturalis humidum Radicale depascit, carnemque nostram consumit. Idem probari potest in gratuito exemplo gratiæ divinæ, quæ quamvis à solo Deo animæ nostræ infundatur per cooperationem voluntatis nostræ, quæ se à Deo avertit per culpam, & peccatum, quæ non sunt à Deo, juxta illud Joannis, *sine ipso factum est nihil, idest peccatum*, ut Augustinus, & Origenes exponunt: absque Deo ab Animâ nostrâ removetur. Hunc in modum de Papatu dicendum est: qui quamvis à solo Deo sit, quantum ad potestatem ligandi, ac solvendi, cum nemo eam possit dare potestatem, quod scilicet ligatus in Terris, sit ligatus in Cælis, & è converso, nisi solus Deus; Est tamen in hac personâ, vel in illâ per cooperationem, vel electionem humanam: Et quia ad hujus generis potestatem habendam opus intercedit humanum, hinc opere humano desinere potest. etsi à Deo confirmatum vel acceptum, facta in aliquem legitimâ electione: Et sicut est in ejus potestate assensus in illam electionem,

ita in ejusdem facultate est, ut illud opus, vel onus deponat, vel per divinam operationem, vel saltem permissionem: quia si utilis esset ad regendum propter nostra peccata, Papatus renunciaret ex divina permissione: Si autem è contrario se haberet, ex divino Instinctu, seu divina operatione renunciaret. Potestas igitur Jurisdictionis mobilis est, & hæc sine potestate Ordinis, sicut potestas Ordinis, sine ea conferri potest, ut patet de Religiosis ordinatis in Sacerdotes, quibus datur Ordinis potestas absque Jurisdictionis potestate: his enim de Jure communis cura animarum non datur.

Animarum cura Religiosis de Jure communi non datur.

Ex his constat Papatum Jurisdictionis nomen esse, non ordinis: quia Papatus est mobilis non habens Potestatem supra Corpus Christi verum, nam carere potest potestate Ordinis, plenitudine potestatis ad Papam, pertinente insignitus: nemo tamen hac in re, quantum scilicet ad Jurisdictionem est ei adsimilis, aut æqualis.

Quod Papatus sit non ordinis, sed Jurisdictionis nomen, id luce clarius patet ex his præsertim muneribus, quæ à laico legitime tamen, hoc est à duobus Cardinalium partibus in Papam electo, sed non dum ordine Sacerdotali, nec Episcopali dignitate insignito exerceri solent. Ea verò munera inter alia ad Papam, quatenus Papam, hoc est nondum Episcopum, nec Sacerdotem effectum pertinent, sunt quæ sequuntur.

Indulgentias elargiri.

Censuras ferre.

Dispensare.

Canonizare.

Condere legem, ac destruere.

Coronare Reges, & Imperatores, eosque Regno, & Imperio privare.

Creare Episcopos, & Cardinales, omnemque dignitatem Ecclesiasticam, tamque Sæculare, quam Regulare beneficium elargiri, congregareque tandem Concilia, ipsaque peracta confirmare.

De Indulgentiis.

Quod autem cuncta hæc, quæ recensuimus, munera, ad jurisdictionem pertineant, id rationi consentaneum esse, possumus demonstrare ab ipsis indulgentiis elargiendis initium sumentes hunc in modum.

Indulgentia sit ex Ecclesiæ Catholicæ Thesaurò, qui ex meritorum, & passionum Christi, & Sanctorum superabundantia constatus constat. Nam non solum infinita Christi merita, sed nec item magna sanctorum merita fuerunt remunerata. Christus namque pro suis membris, pro quibus passus est, superabundanter satisfecit. Sancti verò plus satisfecerunt, quam demeruerint; Imò ipsorum merita, quatenus satisfactoria sunt pro pœna temporali peccatis actualibus debita, remunerari non possunt in ipso Sancto, qui pœnæ Debitor nullus est: Quamvis enim Sanctorum merita, quantum ad præmium

Armil. dist. Indul. n. 8.

Papa non Sacerdos potest esse Papa.

Dist. 9. cap. Sollicitudo.

Ordines per saltum sumpti.

Dist. 24. lib. 4.

Egid. de re-nunc. Papa. p. 1. cap. 6. Triumphus q. 4. art. 3. in arg. 1. & 2. in contr. & per tot. art. 10: 1.

tam essenziale quàm accidentale remunerata esse jure dicantur; Tamèn quantum ad pœnæ solutionem irremunerata quodam modo esse dicuntur; quia prima remuneratio vim satisfactivam auferre, vel minuere non potest, ut Bartholomæus Fumus in summâ, & alii affirmant. Huc spectat illud Job de Christo in Cruce pendente, atque de Sanctis Martyribus insinuaturn: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera; quasi arena Maris hæc gravior appareret.* Hæc Job. Sanctos enim pro aliis passos fuisse Sanctus Paulus in hanc testatur verborum formam. *Adimpleo ea, quæ desunt, passionum Christi in Carne mea pro Corpore ejus, quod est Ecclesia;* Omnes namque fideles, qui sunt Christi membra, de Corpore Christi mystico, quod est Ecclesia, & esse dicuntur, & reipsa sunt. Indulgentia itaque ex Ecclesiæ Catholicæ Thesauro, infinitis, & Christi, & Sanctorum meritis referatissimo emanans, est non culpe, sed pœnæ temporalis pro actuali peccato debita remissio, aut solutio, quæ sine Sacramentis dari potest, quia, ut Doctore placet Angelico, non est Sacramentalis, nec ad clavem ordinis, sed ad clavem Jurisdictionis pertinet: Hinc ut idem Doctor ait, Indulgentia à non Sacerdote Jurisdictionem tamen, vel commissam habente, quatenus legato; vel ordinariam, tamquam in Episcopum, vel in Papam electo, ordine Sacerdotali, vel Episcopali dignitate insignito dari potest.

Artil. dict.
Indul. p. 3.

Colos. 1.

Indulgentia
quid sit.

S. Thom.
Quel. 2. art. 16
ad 2. & 1. 4.
sent. dist. 20.
art. 4. ad 2.

Censuræ Ecclesiasticæ, quæ suspensionis, Interdicti, Excommunicationisque nomine intelliguntur, quæque ad homines peccatores sanandos, & contumaces reprimendos tamquam medicinæ inventæ sunt, ad clavem item Jurisdictionis pertinent. Hinc, ut Doctor Angelicus ait, non Sacerdotes, dummodò jurisdictionem habeant, excommunicare possunt: Immo Secundum Archidiaconum cuilibet laico, & mulieri demandari potest à Papa, ut excommunicent, cum excommunicatio sit de Jure positivo ad meram pertinentem Jurisdictionem. Idem sentiunt Abbas, Panor., Hugo, & Paludanus, quia hæc potestas, ut Doctore Angelico placet, est ex simplici hominis jurisdictione: ideo, cui vult Papa ipsam facultatem excommunicandi, & absolvendi demandare potest.

S. Thom. 4.
sent. d. 18. q. 2.
art. 2. ad 2.
Archidiacon.
flor. 3. p.

Pan. c. decernimus de lud.
Paludan. 4.
d. 18. q. 2. art. 3.

De Dispensatione.

Dispensatio, quæ juxta Canonistarum Doctrinam est Juris relaxatio, & vulnus nuncupatur, quia Jus commune quodam modo per eam vulneratur; ad multa se extendit, quorum dispensatio non ordinem, sed solam jurisdictionis potestatem requirit, ac jure postulat, veluti sunt præsertim ea, quæ ad Jus humanum, & positivum pertinent. In his enim Ecclesia Sancta plenitudinem potestatis habet, ut ait S. Thomas.

S. Thom.
quod. 4. art. 13.

Hic terminat hoc Opusculum in Autographo, quod licet mutilum, & imperfectum, Typis dare voluimus, ut omnia Authoris scripta, quæ extant, publicæ inserviant utilitati.

D E T I A R Æ P O N T I F I C I Æ .

Quam Regnum Mundi vulgò appellant,

Origine, Significatu, & Usu.

E Tiarâ, sive Coronâ Beato Sylvestro à Constantino datâ sit expressa mentio in primâ Decreti parte, dist. 96. cap. 13, & 14. Constantinus. Integrum privilegium, seu Decretum ferè integrum recitat

Leo IX. lib. adversus inauditas Michaelis præsumptiones, ac Theodorus Balsamon in Photii nomocanonem tit. 9. cap. 1. ; Partem quoque Decreti refert Adrianus in Epist. ad Constantinum Magnum Imperatorem, Hanc eandem donationem antè Gratianum recitarunt Anselmus, & Deusdedit. De hac item re scribunt Ado Viennensis, Gotfredus Vi-terbiensis in Chronicis, necnon Petrus Damianus, ac Genebrardus, & postremò Augustinus Eugubinus lib. 1, contrâ Laurentii Val- lã temeritatem, & alii non pauci. Extât etiam hæc donatio vetustissimis characteribus conscripta in Bibliothecâ Vaticanâ. Non desunt autem, qui hujus Coronæ, aut Tiaræ Pontificiæ originem Clodoveo acceptam referant: Nam Sigebertus ad annos Dom. DL., & Aimoinus, sive Annonius Monachus in historiâ Francorum lib. 1, cap. 28., necnon Stephanus Durantus de ritibus lib. 2. cap. 9. num. 36., scriptum reliquerunt Anastasium Imperatorem Clodoveo Francorum Regi coronam auream cum gemmis dono misisse, eamque deindè Clodoveum S. Petro spontè obtulisse. Legi tamen apud Anastasium Bibliothecarium, & alios, qui Annales Romanorum Pontificum scriptis mandarunt, multos ex antiquioribus Pontificibus antè Clodoveum fuisse coronatos, Papalique Coronâ, sive Tiarâ, quam Regnum Mundi vulgò appellant, insignitos,

De Tiarâ, quam Coronam, vel Diadema, & Regnum Mundi vulgò appellant, non semper, nec ubique à Romano Pontifice gestari consuevit, deque ejus significatu.

Innocentius hujus nominis III. serm. 3. in Consecratione Pontificis Maximi, de Tiarâ, quam Coronam vocant, significatu,

post multa in hanc loquitur verborum formam. *In signum Spiritualium contulit mihi Mitram, in signum temporalium dedit mihi Coronam: Mitram quoque pro Sacerdotio, Coronam pro Regno, illius me constituens Vicarium, qui habet in vestimento, & in sermone suo scriptum: Rex Regum, & Dominus Dominantium: Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,*

Apoc. 19.

Psal. 19.

Hæc Innocentius, qui propterea in sermone primo de sancto Sylvestro Romanum Pontificem, Sacerdotem, ac Regem appellat, dum à Constantino Tiarâ, sive Coronam, ex auro, & margaritis S. Sylvestro datam fuisse ait, Hanc tamen Coronam, vel Tiarâ, pro Clericalis Coronæ, seu Tonsuræ veneratione, vel magis humilitatis causa gestare noluit, ut Innocentius inibi refert.

Serm. 1.

De Tiaræ tandem usu, & significatu, idem Innocentius eodem in sermone primo loquitur hisce verbis: *Romanus itaque Pontifex in signum imperii utitur Regno; & in signum Pontificii utitur Mitrâ; sed Mitrâ semper utitur & ubique; Regnò autem, nec ubique, nec semper; quia Pontificalis auctoritas & prior est, & dignior, & diffusior, quàm Imperialis. Sacerdotium enim in Populo Dei Regnum præcessit; Cum Aaron primus Pontifex Saulem primum Regem præcesserit; Noe quoque Nemroth.* Hæc Innocentius.

Exod. 28.

Gen. 3.

Auctor libri Cæremoniarum de usu Tiaræ hunc ait in modum: *Hæc Tiarâ utitur Pontifex in magnis solemnitatibus eundo ad Ecclesiam, & redeundo; sed nunquam illâ utitur in divinis.* Hæc in lib. Cærem. Guillelmus tamen Durandus, recitatis Innocentii Papæ verbis, nupèr enarratis, hæc pauca addens ait: *Regno quidem non utitur, nisi certis diebus, & locis, nunquam intrâ Ecclesiam, sed extrâ.* Hucusque Durandus. Ego verò, cur Summo Pontifici Tiarâ, sive Regnum intrâ Ecclesiam gestare non liceat, non satis video, etiamsi hujus generis ornamentum imperialem, ac temporalem potestatem præferat; nisi Durandum non de Regno intrâ Ecclesiam gestando, sed de ejus usu in rebus sacris loquitum fuisse dicamus: quamvis enim in eundo, ac redeundo, Regnum intrâ Ecclesiam

Lib. 3. sect. 5, cap. 9.

Lib. 3. cap. 13. n. 3.

siam gestetur ; usus tamen in divinis officiis celebrandis , aut in sacris faciendis admitti nunquàm solet, sed tantum Mitra , ad Sacerdotalem aut Pontificiam pertinens potestatem . Adde etiam, quod Regnum tribus constat coronis , tres , ut ajunt potestates , hoc est Imperialem, Regiam , & Sacerdotalem , seu Pontificiam Auctoritatem representantibus . Ad quam rem (ut fama est) expressius indicandam , Bonifacius VIII. tribus coronis Regnum decorandum curavit : antè namque Bonifacium, Tiaram unâ tantum coronâ istuc ipsum implicite comprehendente , eoque insignitam fuisse inveni , ut videre est in antiquissimis musivis , & in omnium Pontificum Romanorum Iconibus , quæ ex musivis desumptæ , typis nunc æneis incisæ passim cernuntur . Nihil est igitur , quod in quibusdam solemnitatibus intrâ Ecclesiam gestandi Tiaram , sive Regnum Mundi consuetudini ritui adversari videatur .

Quamvis autem , ut legitur in Codice , manuscripto , & quidem pervetusto , qui in Bibliothecâ Vaticanâ asservatur , Tiara intrâ Ecclesiam antiquitus gestari non consueverit ; nunc tamen ob tres coronas in ipsâ Tiarâ expressas , quarum prima potestatem Sacerdotalem , vel Pontificiam representat, intrâ Ecclesiam , usu ejusdem in divinis officiis excepto, in eundo , ac redeundo gestari posse videtur . Antiquitus enim intrâ Ecclesiam , in eundo , ac redeundo non gestabatur , quia sola imperialis Corona , potestatem imperialem representans , in Tiarâ , sive in Regno extabat . Adde etiam , quod si Tiara in eundo , ac redeundo intrâ Ecclesiam gestari non debet ; nec item super altare , in quo Sacra fiunt ; sed in Sacrario ob eandem rationem asservanda foret .

Hæc de Origine, & Usu Tiaræ mihi dicenda videbantur , quæ sanè omnia meliori judicio subjecta esse volo & declaro .

DE SACRA
SUMMI PONTIFICIS
COMMUNIONE
SACROSANCTAM MISSAM
Solemner Celebrantis
COMMENTARIUS.

PRÆFATIO.

ICUT in Scripturâ sacrâ à Spiritu sancto dictatâ , nulla vox , nulla litera , nullusque denique apex sine miris , ac reconditis sensibus extâre censentur , quinimmò (teste Beato Hieronymo) singuli Sermones , syllabæ , apices , puncta in divinis Scripturis plena sunt sensibus , & quæ minima putantur in sacris Literis , ea item sunt Sacramentis spiritualibus plena , & omnia in Evangelio (inquit) recapitulantur ; Ita in Ecclesiâ sanctâ Dei , quam Christus Dominus (ut ait S. Paulus) acquisivit sanguine suo , nullus Ritus , nulla consuetudo , nullaque tandem cæremonia est à sanctis Patribus , Spiritu sancto afflatis , ad debitum Deo cultum persolvendum introducta , quæ sacris mysteriis careat . Id quod de augustissimo Altaris Sacrificio , præsertim verò dum à Summo Pontifice , Christi in Terris Vicario , & B. Petri successore , Missa solemniter celebratur , multò magis affirmare necesse est . Quàmvis autem multa sint , quæ in hac solemnissimæ Missæ celebratione sese nobis offerant consideranda , & examinanda , quippe quæ arcanis sensibus , sive occultis sacrorum rationibus , profundisque Sacramentis refertissima sunt ; Pauca tamen illa , quæ superius proposuimus , ad communicandi Ritum , à solo Summo Pontifice observatum , pertinentia , ante omnia investigatu , ac scitu digna existimantur . Verùm quia de sacrosanctæ Communionis Ritu verba facturi sumus , initium ab ipsâ Communionis voce interpretanda sumemus : quæ sanè vox tametsi non solum Summo Pontifici , sed omnibus itèm Christifidelibus communicantibus convenit ; operæ tamen pretium , hoc est , non inutile , sed fructuosum ; non absonum , sed ad rem pertinens , rem scilicet non superfluum , sed operâ , & labore dignam facturi opinamur , si antè Communionis Pontificiæ Ritum declarandum , Communionis vocem , in omnium ore versantem , sed à multis fortassè non intellectam interpretemur . Quæ autem in nostro Commentario examinanda , explicandaque sunt , ordine præmonstrato disponentur ; Universo tamen Summi Pontificis , Eucharistiam sacrosanctam sumentis , Ritu prius enarrato .

S. Hieron. in c. 5. Matth. Et in epist. ad Ephes. cap. 3. tom. 6. & alibi .

Act. Apostol. cap. 20.

Auctoris intentio explicatur .

ENARRATIO

DE UNIVERSO

SUMMI PONTIFICIS RITU

SACROSANCTAM EUCHARISTIAM

In Missâ solemniter sumentis.

Cærem. Ro-
man. lib. 2.
cap. 14.

Hostia Sacro-
sancta ad So-
liū deferitur.

Sanguis pre-
tiosissimus ad
Solum defer-
tur.

Ritus peran-
tiquus.

Summi Pon-
tificis Ritus in
Eucharistia
sumenda.

Sanguis cum
Calamo sum-
mitur.

Diaconi Car-
dinalis, &
Subdiac. Apo-
stolici perce-
ptio Eucharis-
tiæ.

Sanguis à Dia-
cono Cardin.
cum Calamo
sumitur.

Innocent. III.
lib. 6. Myster.
Missæ cap. 9.

SUMMUS Romanus Pontifex (ut universum ejusdem Pontificis Sacrosanctam Eucharistiam in Missâ solemniter sumentis Ritus breviter enarrem) ad Altare consecrat, & ad Solum, quod est è regione Altaris, Eucharistiæ percipit Sacramentum : nam consecratione jam peractâ, ceterisque ad Missæ sacrificium pertinentibus completis, fractione tandem Hostiæ factâ, pacèque Episcopo Cardinali assistenti, nècnon duobus Cardinalibus Diaconis assistentibus datâ, Summus Pontifex associatus ab iisdem Cardinalibus, quibus pacem dedit ; nècnon ab aliis Assistentibus non Cardinalibus, sed Patriarchis, Archiepiscopis, & Episcopis, detecto capite, ad Solum ascendit, ibique consistit, & stans erectus, complicatis manibus, Eucharistiæ Sacramentum expectat. Interim Cardinalis Diaconus, cæremoniis expletis, Hostiam ad finistrum Solii latus deferendam, in Patenâ positam, & stellâ quâdam aureâ comprehensam, nè ipsa à vento circumferatur, Subdiacono dat Apostolico. Diaconus deindè Cardinalis, cæremoniis itè expletis, Sanguinem in Calice asservatum, & linteolo aureo coopertum ad dextrum Solii latus deferit ; quia dum Eucharistia sub utrâque specie olim etiam à Laicis sumebatur ; Sanguinem Diaconus dispensabat. His peractis, Romanus Pontifex ad finistrum Solii latus sese convertens, & incurvus (Subdiacono patenam tenente) integram Hostiæ medietatem magnâ quidem (uti decet) veneratione sumit : Alteram verò medietatem in duas divisam partes, pro Diacono, & Subdiacono super Patenam relinquit. Deindè Summus Pontifex ad dextrum Solij latus sese convertens, & incurvus magnâ item veneratione Sanguinis partem cum calamo aureo (Diacono Calicem tenente) fugit : residuum verò Sanguinis cum Hostiæ particulâ, in Calicem jam demissa, à Diacono, & Subdiacono sumendum, in Calice ipso relinquit. Ubi autem primùm Romanus Pontifex sacrosanctam Eucharistiam sumpsit, Diaconus Cardinalis, Calicem dextrâ, & Calamum è Calice non extractum, sinistrâ tenens, stansque inclinato capite, Summique Pontificis manum dextram, jam exosculatus, è manibus ipsius Pontificis partem Hostiæ subdivisam sumit ; deindè Pontificis faciem exosculatus, cum Calice, & Calamo, & residuo Sanguinis redit ad Altare ; ibique stans ad finistrum latus, partem Sanguinis cum Calamo fugit. Interim verò Subdiaconus Apostolicus, flexo genu coram Summo Pontifice, ejus dextram exosculatus, è manibus Pontificis residuum Hostiæ sumit, deindè ab eo pacis osculum recipit, quamvis antiquitus, ut Innocentius refert, osculum ab eo non reciperet : Subdiaconus namque in Sanguinis perceptione osculum à Diacono antiquitus assumebat, quia hujus generis Character, sive Subdiaconatus

(ut

(ut Innocentius testatur) inter Ordines sacros olim non recensetur . Subdiaconus itaque post pacis osculum susceptum revertitur ad Altare , & ipse item ibi cum Calamo Sanguinis residuum fugit, excusâ prius Patenâ super Calicem, ne aliqua Hostiæ particula in eâ remaneat; particulam verò in Calicem jam in ipsâ fractione Hostiæ demissam, ad Calicis labia cum Calamo ante sumptionem Sanguinis retrahit, eamque sumit . Ambo deniquè, Diaconus scilicèt, & Subdiaconus, demisso in Calicem vino, sese purificant, & Calicem : Summus Pontifex, digitis jam & ore inter hæc faciendâ, purificatis, Mitrà insignitus, & sedens, lavat manus; deindè ab Assistentibus iisdem, quos nuper nominavimus, associatus redit ad Altare, ut sacræ Missæ reliquum perficiat . Quæ sanè omnia in Cæremoniali Romano videre licet . Hæc pro iis, qui solemnî Summi Pontificis Communioni numquàm interfuerunt; vel si interfuerint, Ritum hunc percipere non satis potuerunt, mihi dicenda visa sunt . Nunc reliquum est, ut Quæsitum primo loco propositum dissolvamus .

Sanguis à Subdiacono Apostolico sumitur cum Calamo .

Lib. 2. c. 14.

QUÆSITA

IN COMMENTARIO

EXPLICANDA.

QUÆSITUM PRIMUM. Cur

Sacrosanctæ Eucharistiæ; Corporis videlicet, ac Sanguinis Christi Domini perceptio, Communio nuncupetur . pag. 15

QUÆSITUM II. Cur

Summus Pontifex, quando solemniter celebrat, ad Altare consecrat, & ad Solium communicet . pag. 17

QUÆSITUM III. Cur

In solemnî Communionis Summus Pontifex è sinistro Solii latere sacratissimæ Hostiæ allatæ sibi partem; pretiosissimi verò Sanguinis partem è latere dextro sibi porrecti assumat . pag. 23

QUÆSITUM IV. Cur

Sacrosanctæ Eucharistiæ medietas, hoc est, Christi Corporis, & Sanguinis pars à Summo Pontifice; altera verò eorundem pars, inter Diaconum Cardinalem, & Subdiaconum Apostolicum dispertita, in solemnî Communionis ab iisdem sumantur . pag. 24

QUÆSITUM V. Cur

Summus deniquè Pontifex Calamum in sumendo Christi Sanguine adhibere soleat; Necnon Ministri, Cardinalis videlicet Diaconus, & Subdiaconus Apostolicus inter solemniter communicandum Calamò eodem utantur . pag. 25

AUCTORES

IN COMMENTARIO CITATI

Ordine alphabetico digesti.

A

- A** *Albertus Magnus*.
Alcuinus Albinus Flaccus.
Alexander Alensis.
Alexander Papa, hujus nominis Primus.
Alphonsus de Castro.
Alphonsus Salmeronus.
Amalarius Fortunatus.
S. Ambrosius Doctor Ecclesie.
Anastasius Bibliothecarius.
S. Anselmus Archiepiscopus Cantuariensis.
Antonius Persius.
Aponius Theologus.
Archangelus Rubeus.
Aristoteles.
Athenaeus Naucratis Grammaticus.
Auctor Operis imperfecti.
S. Augustinus Doctor Ecclesie.

B

- B** *Artholomeus Anglicus*.
S. Basilius Doctor.
S. Beda Venerabilis.
S. Bernardus.
Bibliotheca Veterum Patrum, & Auctorum Ecclesiasticorum.
S. Bonaventura Doctor Ecclesie.

C

- C** *Amillus Leonardus*.
Cassiodorus.
Catechismus Romanus.
Cesar Cardinalis Baronius.
Celsus Armachanus.
Clemens Alexandrinus.
Clemens Romanus Papa, & Martyr.
Concilia Generalia.
Cornelius Jansenius.
S. Cyprianus Martyr.
S. Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus.
S. Cyrillus Hierosolymorum Archiepiscopus.

D

- D** *Amascenus Joannes*.
S. Dionysius Areopagita.
Durandus à S. Portiano.

E

- E** *Manuel Sà*.
S. Epiphanius.
S. Eucherius.

- Eusebius Emiffenus Episcopus*.
Euthymius Monachus Zigabonus.

F

- F** *Estus Pompejus*.
Florus Magister, Ordinis S. Benedicti.
Franciscus Cardinalis Toletus.
Franciscus Vatablus.
Fulvius Ursinus.

G

- G** *Abriel Biel*.
Galenus.
S. Germanus Patriarcha Constantinopolitanus.
Gilbertus Genebrardus.
Glossa Ordinaria, & Glossa Moralis.
Gratianus Decretorum Collector.
S. Gregorius Papa, & Doctor Ecclesie.
S. Gregorius Nazianzenus Episcopus.
S. Gregorius Nyssenus Episcopus.
Guido Carthusianus.
Guillelmus Durandus.
Guillelmus Lindanus.
Guillelmus Philander.

H

- H** *Henricus Raltysen, Archiepiscopus Nidrensis*.
Hesychius Episcopus Hierosolymitanus.
S. Hieronymus Doctor Ecclesie.
Hieronymus Lauretus.
S. Hilarius Episcopus Pictavensis.
Hildebertus Episcopus Cœnomanensis, deindè Turonensis Archiepiscopus.

I

- J** *Acobus Paynas*.
S. Joannes Chrysostomus Doctor.
S. Joannes Damascenus.
Innocentius Papa hujus nominis III.
Joannes à Lavonio.
Joannes Molanus.
Josephus Judeus.
S. Irenæus Episcopus Lugdunensis, & Martyr.
S. Isidorus Pelusiota.
S. Isidorus Hispanensis Episcopus.
S. Justinus Martyr.

L

- L** *Leonardus Camillus*.
Lindanus Guill.
Liturgia S. Jacobi, S. Marci, & S. Basilii.
Lyranus Nicolaus.

Magister

M

M Agister Sententiarum Petrus Lombardus.
S. Martialis Episcopus Lemovicensis.
Martinus Martinez.
Martinus Polonus.
Macrobius.
Michael Mercatus.
Micrologus.

N

N Icephorus Callixtus;
Nicolaus Cabasilas.
Nicolaus Lyranus.
Nomius Marcellus.

Q

O Do Cameracensis.
Ordo Romanus.
Origenes Adamantius Presbyter.

P

P Apian Grammaticus.
Paschasius Rathbertus.
Petrus Ciacconius.
Petrus Lombardus Magister Sententiarum.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plutarchus.

R

R Abanus Maurus.
Remigius Episcopus Antisiodorensis.
Ricardus Tapperus.
Robertus Cardinalis Bellarminus.

S

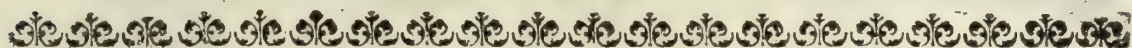
S Antles Pagninus.
Sedulius Presbyter.
Sigebertus Gemblacensis.
Sophronius Hierosolymorum Patriarcha.
Stephanus Durantus.

T

T Heodoretus Episcopus Cyrensis;
Theophylactus Archiepiscopus Bulgariae.
Tertullianus Presbyter.
Testamentum Vetus, & Novum.
S. Thomas Ecclesiae Doctor Angelicus.
Titus Livius.

V

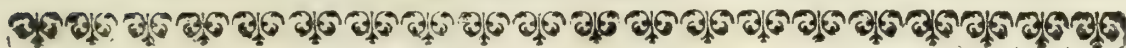
V Arro M. T.
Vatablus Franciscus.
Vigilius Papa.
Virgilius Maro.
Vitruvius Pollio.
Walafridus Strabo.

IN COMMENTARIUM

De solemni SUMMI PONTIFICIS Communione
 POMPEJUS UGONIUS.

M Irabar, Summus celebrat cum sacra Sacerdos;
Mystica quo Ritu sumere dona solet.
Desino mirari, postquam te, ROCCHA, docente,
Edidici causas, quae latuere prius.
Quid loquor? Et Ritum miror nunc amplius ipsum;
Miror & ingenii docta reperta tui.

In eundem Commentarium

D. THOMAS MENTIUS
 Canonicus Regularis Congregationis Salvatoris.

S Acra facit Princeps, centum distincta smaragdis;
Cui tegit auratum terna corona caput.
Aspice, dum libat corpus, Christique cruorem,
Quem sanctae Ritum Religionis habet.
Scire cupis, cur ad Solium procedat ab Arâ?
Hostia secta sibi quid Calamusque velit?
Ne quare, ut Calo mysteria differat Ales
Angelici Panis, Angelique meri.
ANGELUS in terris monstrat breviori libello,
Qui tam magna capit, si brevis esse potest.

Subdiaconus
Apostolicus.

Cardinalis
Diaconus.

Episcopus
Cardinalis.

Ceremoniarum
Magister.

Acolythus.

Sacrista mu-
nus.

Presbyter
Cardinalis.

Cardinales
Diaconi As-
sistentes.

ABELLA supradicta, Iconibus ære incisis insignita, Sum-
mum Pontificem, Sacrosanctam Eucharistiam cum Diaco-
no, & Subdiacono sumpturum, necnon Personas illas, quæ
sacræ Communioni assistere solent pro iis rebus, quæ ad
talem actionem pertinent, subministrandis representat.
Ad sinistrum itaque Solii latus cernitur Subdiaconus Apo-
stolicus, qui sacratissimam Hostiam sub aureâ stellulâ
comprehensam tenet super Patenam; Ad latus verò ejus-
dem Solii dextrum extat Cardinalis Diaconus, tenens
pretiosissimum Christi Sanguinem cum Calamo in Calice asservatum. Ad eam-
dem Solii dextram representatur Episcopus Cardinalis pluviâ indutus, qui di-
ctum Calamum pro sugendo Christi Sanguine, necnon Calicem pro præstandâ oris
ablutione, siue purificatione à Sacristâ cum eodem Calamo, ut infra ejusdem loci
gradum indutus Pluviâ stare cernitur, gestatum, summo porrigit Pontifici.
Ad sinistram quoque Solii partem Ceremoniarum Magister superpelliceo indutus
cernitur, qui loco, ac tempore quæ facienda sunt hæc illac transeundo, præmon-
strat. Acolythus item superpelliceo indutus, flexis genibus, phialas vel ampullas
vini, & aquæ, atque Pateram tenere ad sinistrum latus representatur, qui
quamvis prope Sacristam esse soleat, ac debeat propter ampullas, quibus in suo
prægustandi officio Sacrista utitur, dum Summus Pontifex Calamum pro Christi
Sanguine hauriendo, & Communione jam peractâ, Calicem pro sui oris purifi-
catione, necnon Pateram, vel Cratèram, pro suorum digitorum ablutione à
Presbytero Cardinale porrectam adhibet; dicto tamen in loco Acolythus ipse ad
expeditiorem Solii prospectum reddendum representatur. Alii denique duo Car-
dinales dalmaticâ induti, quorum alter ad Solii dextram, alter verò ad sini-
stram cernuntur, sunt Cardinales Diaconi solo Assistentiæ munere ibi fungentes.

DE SACRA
SUMMI PONTIFICIS
COMMUNIONE
SACROSANCTAM MISSAM
Solemner Celebrantis
COMMENTARIUS.

QUÆSITUM PRIMUM.

*Cur Sacrosancta Eucharistia Corporis, videlicet,
& Sanguinis Christi Domini perceptio,
Communio nuncupetur.*

ANTEAQUAM communi-
candi Ritus à solo Papâ,
rem divinam solemniter
faciente, observatum, ag-
grediamur, à nostro, ut
super diximus, instituto
alienum fore non video,
si Communionis vocem,

[quam Græci vocant *κοινωνία*] ad omnem
de ipsâ Communionis voce ambiguitatem de
medio tollendam, interpretemur; propterea
quod Æquivocum, quod Græci *ἀνώνυμον* di-
cunt, prius distinguendum, quàm diffiniendum
esse, non solum Plato, Aristoteles, & alii Phi-
losophi, verum etiam Theologi omnes cen-
suerunt, sicut in hoc primo Quæsito à nobis
faciendum esse videtur, cum pluribus rebus
eadem Communionis appellatio sit: Nam
communia suffragia, communes item preces,
quæ in sacrificio Altaris, necnon in divinis
officiis, & alibi à quibuscumque Fidelibus
fieri solent, Communio Sanctorum nuncupa-
tur, estque Fidei articulus, qui in Symbolo
Apostolorum legitur in hæc verba: CREDO
SANCTAM ECCLESIAM CATHOLI-
CAM SANCTORUM COMMUNIONEM,
hoc est, participationem bonorum omnium:
quisque namque Fidelium fit particeps om-
nium bonorum, quæ sunt in Ecclesia sanctâ
Dei; Primis namque illis Ecclesiæ tempo-
ribus Fideles omnes vocabantur Sancti, qui-
cumque videlicet Christo nomen dedissent,
ejus videlicet Ecclesiæ adscripti, etiam si mi-
nus sanctè, minusque integrè vixissent. Cur
autem omnes Christifideles sancti queant
nuncupari, Sanctus Pater Augustinus id va-
riis explicat in locis. Nam quisque (inquit)
Fidelium dicitur Sanctus, quatenus est per

Baptismum sanctificatus. Horum itaque Com-
munionem, hoc est, Societatem, aut Con-
gregationem quamdam, Ecclesiam esse fate-
mur, aliis item rationibus, Ecclesiam san-
ctam esse probantibus, prætermisissis. Extra
Communionem hanc, & Societatem, aut
Congregationem Sanctorum sunt non solum
Infideles omnes, sed etiam Hæretici, &
Schismatici, atque etiam Excommunicati.
Per Sanctorum igitur Communionem me-
rita Sanctorum omnium, tam eorum, qui
militant adhuc nobiscum in Terris, quàm
eorum, qui posteaquàm certaverunt bonum
certamen, & coronam gloriæ consecuti sunt,
in Cælis triumphantes, nobis communican-
tur, nobis suffragantur, & nos denique adju-
vant. Hinc conjunctio, sive copulatio, qua
Ecclesiæ Catholicæ, idest, universalis Eccle-
siæ membra per fidem cum Christo capite,
copulantur, Communio item appellatur: de
qua loquitur Propheta sanctus in hanc ver-
borum formam: *Particeps ego sum omnium,
timentium te*. Quem locum explicans Am-
brosius ait: *Sicut enim membrum particeps esse
dicimus totius Corporis, sic conjunctum omnibus
timentibus Deum, &c.* Bonorum denique
omnium Christi capitis communicatio, quæ
à cunctis Ecclesiæ membris rectè dispositis
per Sacramenta suscipitur, Communio item
nuncupatur. Quamvis autem omnium Sa-
cramentorum susceptio, Communio dici
queat; sola tamen Eucharistiæ perceptio in-
signiori quodam modo in Ecclesia sanctâ Dei
Communio passim vocitatur. Hinc vna ex
Censuris Ecclesiasticis, quæ ad homines pec-
catores sanandos, tamquam medicinæ inven-
tæ sunt, vocatur Excommunicatio: quia si
sit major, separat hominem ab Ecclesiæ Com-
munionem, sive hominem à Cœtu fidelium,
excludit, quantum ad fructum, hoc est, à par-
ticipatione tam activâ, quàm passivâ Sacra-
mentorum, & à suffragiis generalibus, sive
à bonorum omnium spiritualium participa-
tione.

Æquivocum
prius distin-
guendū, quàm
diffiniendū.

Communio-
nis vox, &
sensus expli-
catur.

Symb. Apo-
stolorum.

De hoc Arti-
culo 9. vide
Catechis. Ro-
man.

Tom. 3. Eccl.
Dogm.
Tom. 7. l. 1.
contra Pelag.
cap. 7.
Tom. 2. Psal.
26.

Psal. 118.
S. Ambr. in
hunc locum
tom. 2.

Ibid. lib. 2.
Ep. 28.

Eucharistie
perceptio, cur
Communio
dicatur.
Euseb. Emif.
hom. 5. de Pa-
schate.

Id. l. 1. ep.
228.

VI. Synod.
Constantin.
can. 22.

Conc. Bracar.
can. 1.
Conc. Car-
thag. 3. c. 24.
Conc. Flor. de
fac. Euc.
Conc. Trid.
sess. 22. c. 7.
De consecr.
d. 2. cap. 1. 3.
7. & 83.
Iren. lib. 4.
c. 47.
Juit. Apol. 2.
ad Anton.
Plutarch. in
conjugal. præ-
ceptis.
Nazian. ora-
panegy. 38.
Liturg. S. Ja-
cobi tom. 3.
Bibliothec.
SS. PP.

Liturg. sancti
Marci tom. 3.
Biblioth. SS.
PP.
Liturg. sancti
Basil.

Clem. lib. 8.
c. 17.

Dam. l. 4. c. 14
Rabul. l. 1. c. 31.

Odo in expol.
fac. can. d. 3.
co. 4. Bibliot.
SS. PP.
Vnus, & idem
Calix est, quæ
Christus con-
secravit, &
quem Eccle-
sia consecrat.

Conc. Trid.
sess. 22. c. 7.

Eucharistiæ itaque Sacramenti perceptio Communio jure nuncupatur; *Quoniam illa* (ut rectè ait Eusebius Emiffenus) *verè unica & perfecta Hestia, fide æstimanda, non specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu; si dignè sumatur, nobis conjunctionem, sicut* Isidoro Pelusiotæ ad Soranum Comitem scribenti placet; *Cum Deo conciliat, nosque Regni ipsius consortes, ac participes reddit.* Hec nostra cum Deo ex augustissimæ Eucharistiæ, Corporis videlicet, ac Sanguinis Christi Domini perceptione conciliata conjunctio, sive copulatio, non solum per Sanguinem aquâ mixtum, ad nostram Redemptionem, & ad nostrorum peccatorum ablutionem è latere Christi Domini emanatum, sed per eam, item Communionem, quam Christus Dominus suis cum Discipulis post Cœnam celebra- vit, & instituit; insinuata fuit. Quamvis enim Salvator noster in illo Calicis natali, sive sacrificii incruenti institutione vinum, aquâ mixtum bibisse, suisque deinde Discipulis mixtionem illam porrexisset apud Evan- gelistas non legatur; id tamen, ut aliquot Concilia, & Canones complures, necnon Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosii, & Au- gustini Sanctorum Patrum loca, hanc senten- tiam comprobantia, brevitatis causâ silentio præteream; ex Irenæo in primis, & Iustino præsertim Martyre, qui Christi Domini tem- poribus viciniore fuerunt, comprobatur: ille enim Calicem mixtum, vel tempera- mentum appellare solet, hic verò *ἡμίκρα* nuncupatur quod Plutarcho vinum est aquâ mixtum, Nazianzeno temperamentum. Immo Sanctus Jacobus Apostolus frater Domini, & Episcopus Hierosolymorum primus, hac de re in sua Liturgia, sive Missa, testi- monium præbet luculentissimum, dum à Chris- to Domino in illa Communione, post Cœ- nam instituta, vinum aquâ mixtum sibi, suisque Condiscipulis oblatum fuisse aperte fatetur, & affirmat. Eandem mixtionem videre est in Liturgia sancti Marci Discipuli sancti Petri, necnon in Liturgia, & in Ana- phora sancti Basilii Syriacâ linguâ, & cha- racteribus Syriacis conscripta; nunc verò ex vetustissimo Codice Syriaco in Latinum translata. Idem refert Clemens Romanus in Constitutionibus Apostolicis, idemque Damascenus de Fide orthodoxa, & Rabanus de Institutione Clericorum. Adde etiam, quòd unus, idemque Calix est, quem Chris- tus post Cœnam consecravit, & quem nunc Ecclesia consecrat: nisi enim unus, idemque foret, in Canone (ait Odo Cameracensis) non diceretur: *Simili modo post quam cœnatum est, accipiens & hunc præclarum Calicem in-* *sanctas, ac venerabiles manus suas, &c.* Hunc autem præclarum Calicem, non vinum so- lum, sed vinum aquâ mixtum nunc esse con- stat; Ergo & ille, quem Christus post Cœ- nam consecravit. Ex ea vini, & aquæ mixtio- ne, quæ in illo Domini Calice post Cœnam primùm præstita fuisse creditur, ut ait sancta Tridentina Synodus; necnon ex Sanguinis, & Aquæ mixtione è latere ejusdem Domini

emanata, Aquariorum, & Armenorum hæ- reses à Sexta Synodo generali in Trullo Constantinopoli celebrata, damnatæ fuerunt: Illi enim aquâ solâ in sacrificio utebantur, ut Epiphanius, & Augustinus testantur; Hi verò nonnisi vinum purum in sacrificio offe- rebant, ut Theophilactus in Ioannem, & Ni- cephorus in Historia Ecclesiastica, & Celsus Armachanus aduersus Armenos, narrant. Illam hæresim Hebionitæ, ac Marcionitæ sectabantur; hanc autem Calvinistæ sequun- tur. Hinc sacrosancta Tridentina Synodus in Canone 9. Sessionis 22. hunc errorem, damnans inquit: *Si quis dixerit, aquam non miscendam esse vino in Calice offerendo, eo quod sit contra Christi Institutionem, Anathema sit.* Ad easdem hæreses euellendas, & ad hu- jusce mixtionis significatum insinuandum Cy- prianus sanctissimus ad Cæcilium scribens, aquam vino deesse non debere inquit, ne Populus, qui per aquam in sacra beati Ioan- nis Apocalypsi explicatur, à sanguine, vel à Christo Domino, qui per vinum significa- tur, teste Alcuino, separatus esse videatur, sed Populi cum Christo copulatio, atque conjunctio comprobetur. Propterea sanctus Cyprianus ait post multa, hunc in modum: *Quando autem in Calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, & credentium Plebs ei, in quem credidit, copulatur, & conjungitur. Quæ copulatio, & conjunctio aquæ & vi- ni sic miscetur in Calice Domini, ut commixtio, illa non possit ab invicem separari.* Et infra inquit sanctus Cyprianus: *Nam si vinum tan- tum quis offerat, Sanguis Christi incipit esse sine nobis: Si verò sit aqua sola, Plebs incipit esse sine Christo: quando autem utrumque misce- tur, & adunatione confusa sibi invicem copula- tur, tunc Sacramentum spiritale, & Cælestè perficitur.* Hæc sanctus Martyr Cyprianus. Ex cujus sanè verbis fulcitur Pelusiotæ de Communione interpretatio, & confirmatur. Idem dicit Eusebius Emiffenus, Cypriani sententiæ ad verbum ferè subscribens. Idem Paschasius Ratbertus, Hildebertus, Isido- rus Hispalensis, Alcuinus, Micrologus, Si- gebertus, Martinus Polonus, Magister sen- tentiarum, & Doctores Scholastici in hanc distinctionem de vini aquâ in sacrificio Mis- sæ permixti significatione sentiunt, ac do- cent.

Quòd verò ante consecrationem aqua vino in Calice miscenda sit, ex Generalibus item Conciliis constat. Sed quamvis quan- tum aquæ apponi debeat, certa regula dari non possit ob vinorum varietatem; ex Con- cilio tamen Florentino modicissima aqua in Calice miscenda censetur. Gutta enim aquæ ad mysticum significatum indicandum, aut representandum sat est. Hæc de vini, & aquæ mixtione in Calice facienda, occa- sione ipsâ suadente. De hujusce autem mixtionis in Sacrificio Missæ significatione, hoc est, nostrâ cum Deo copulatione per Christi Sanguinis Communicationem, eiuf- demque Christi corporis participationem, ipsemet Apostolus Paulus, Vas electionis, & ar-

Conc. Const.
c. 32.

Epiph. hæz. 39
& 42.
Aug. hæz. 44.

Theoph. in
c. 19.
Niceph. l. 12.
c. 53. Armach.
lib. 9.

Conc. Trid.
sess. 22. cap. 9.

Cypr. ep. 63.
tom. 1.

Apocal. 17.

Alcuin. lib.
de div. offic.
pag. 69. cap. de
celebrat. Mis-
sæ, ac ejus si-
gnificatione.
S. Cypr. ep. 63.
tom. 1.

Euseb. Emif.
hom. 5. de
Pasch.
Pasch. Ratb.
c. 11. de Cor-
por. & Sag.
Domini.

Hildeb. in
vers. de my-
ster. Missæ.
Isid. Alcuin.
Microlog. c. 10.
Eccl. ober.

Siebert. in
Chron. ad an-
n. Dom. 683.
Mart. Pol. in
Chron. ad
ann. Dom.

132.
Mag. Sent.
dist. 11. lib. 4.
& in hanc
Distin. Doct.
Schol.

Archangel.
Rub. de Sa-
cram. dist. 11.
pag. 108.
Cœc. Flor. sub
Eug. 4. de Sa-
cram. Eucha-
rist.

2. Cor. 10.

& arca cælestium secretorum loquitur, dum inenarrabilem Eucharistiæ Sacramenti virtutem, & efficaciam meditando, scribens ad Corinthios ait in hanc verborum formam: *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne Communicatio Sanguinis Christi est? Et panis, quem frangimus, nonne Participatio Corporis Domini est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane participamus; & ut Codices manuscripti, Biblia Complutensia, & Ordinaria (non tamen Græci Codices) habent, de uno Pane, & de uno Calice participamus.* Hæc Angelus Terrestris, & Homo Cælestis, Fons Sapientiæ, Paulus in Epistolâ ad Corinthios conscriptâ.

S. Paulus.

Quid igitur tandem aliquando sibi vult Communio, nisi Communicatio quædam, qua Deus per sacram, & dignam Eucharistiæ perceptionem quodam modo nobis sese communicat, dum nos ad tantam unitatem sociatos per gratiam, ac tantam flagrantiam charitatis provectos per suum Sanguinem, suumque Corpus in Eucharistiæ Sacramento, quod à Græcis Patribus *Teleta Teletorum*, hoc est, *Mysterium mysteriorum* nuncupatur, sibi, ut sic dixerim, incorporat, incorporatosque sui Regni, teste Pelusiotâ, consortes, ac participes reddit? Hinc Alexander Papa hujus nominis Primus, & à Beato Petro Quintus, per Epistolam ad omnes Orthodoxos conscriptam, opinionibus superstitionum repulsi, vini, & aquæ in Calice Dominico mixtionem non solum ad hanc nostram cum Deo copulationem, & incorporationem insinuandam; sed etiam, quia utrumque ex latere ejus in Passione profluxit; sanctè, inviolatèque servandam decrevit. Hæc de COMMUNIONIS voce, ut Ritus, in ipsa Communione à solo Summo Pontifice observatum, aggrediamur.

QUÆSITUM II.

Cur Summus Pontifex rem sacram solemniter faciens, ad Altare consecret, & ad Solium communicet.

NON defunt, qui hoc communicandi Ritu Incarnationem Verbi, Divinitatem scilicet ad humanitatem adeuntem, repræsentari oretent, & nullo Auctore dicant. Quæ sanè opinio adeò inanis est, & à ratione adeò aliena, ut ad eam confutandam multis verbis indigere non videatur: Nam præter quàm quòd in ipso Eucharistiæ Sacramento Divinitas, & Humanitas Salvatoris nostri indissolubili extant unione; Eadem item repræsentatio fieret, dum Eucharistiæ Sacramentum communicantibus ad Altare datur, necnon ad proprias ægrotorum ædes deferretur.

Opinionis primæ confutatio.

Guill. libi 4. cap. 54.

Guillelmus Durandus in 4. Rationalis divinarum officiorum libro, dum solemnem communicandi Ritus à solo Romano Pontifice observatum contemplatur, recitat Innocentii III. sententiâ, quam paulò inferius exaninandam proponemus: aliam

de ipso Ritu rationem, involucris, & integumentis verborum comprehensam, atque involutam in medium affert. Rei tamen summa hæc est: *Sicut Summus Pontifex est Christi Vicarius, & caput omnium, qui in Ecclesia degunt Militanti; Ita Christum Ecclesiæ caput, perfectiùs, ac sublimiùs repræsentans, ad sublimiorem locum communicare solet. Quæ sanè ratio quanti hac in re sit ponderis, cuique id judicandum relinquo.*

Guillel. Durandi opinio.

Innoc. III. opinio.

Innocentius Papa, hujus nominis III. ut ipsum communicandi Ritus, à solo Papa, Missam solemniter celebrante, observatum explicaret; Per Summum Pontificem ad Altare consecrantem, & ad solium communicantem, Christum Dominum cum duobus Discipulis in Emaus frangentem, deinde in Hierusalem cum decem Apostolis manducantem repræsentari opinatus est. Harum autem rerum congruentem similitudinem, seu repræsentationem, Innocentius, quem sequitur Guillelmus Durandus, his nititur colligere verbis: *Romanus Pontifex ideo non communicat ubi frangit; sed ad Altare frangit, & ad Sedem communicat; quia Christus in Emaus coram duobus Discipulis fregit, & in Hierusalem coram decem Apostolis manducavit. In Emaus fregisse legitur, sed manducasse non legitur. In Hierusalem non legitur fregisse, sed legitur comedisse.*

Vndecim congregati narrantur ab Evang. Luc. 24. sed tantum decem interfuerunt manducationi, absente Thoma. Innoc. 3. lib. 6. myst. Missæ cap. 9. & Guillel. Durandus in Rationale divin. offic. lib. 4. cap. 54.

Hucusque Innocentius: cujus verba, quòd ad fractionem in Emaus præstitam, manducationemque in Hierusalem celebratam pertinet, similitudinem Ritui Romani Pontificis, qui Hostiam sacratissimam ad Altare frangit, eamque ad Solium manducat, satis congruentem habent: Cetera verò ad eundem Ritus pertinentia, si spectentur, ac diligenter examinentur, Innocentii sententia (pace tanti Viri, qui non ut Papa, sed quatenus Doctor hac in re loquutus fuit) non adeò solida videtur, ut ei tutò inniti possimus. Sicut enim in Emaus fregisse legitur, sed manducasse non item; Ita etiam in Hierusalem non Panem, sed Piscem, & Favum mellis manducasse legitur: Quæ sanè manducatio cum Sacrificio Altaris, in quo solus Panis in Christi carnem conversus, vel, ut Theologi loquuntur, transubstantiatus, comeditur, congruere non potest. Adde etiam quòd quamvis in Emaus comedisse non legatur, non defunt tamen, qui velint, Christum in Emaus manducasse: Quorum è numero, ut Emanuelem Sâ, ceterosque brevitatis causâ silentio prætermittam, Beatus Gregorius cognomento Magnus, illum explicans Beati Lucæ de Panis fractione locum, etiamsi mysticè loquatur, sentire tamen videtur ad litteram, vel Christum in Emaus comedisse, vel Corpus ejus sub specie panis manducatum fuisse inquiens: *Ecce Dominus non est cognitus, dum loqueretur, & dignatus est cognosci, dum pascitur.* Verbum (*Pascitur*) apud probatissimos Auctores, utràque significatione insignitum, hoc loco, vel pro eo, qui comedit, vel pro eo, qui comeditur, sumi potest. Utcumque autem

Confutatio sex rationibus comprehensa.

Dicitur Durandi à Sancto Portiano de Innoc. 3. lib. 4. dist. 13. q. 3. num. 14. Ratio prima.

Ratio secunda.

Emanuel Sâ.

Greg. homil. 23. in Evang. Luc. 24.

Verbum (*pascitur*) quomodo sumatur.

sumatur, sententia Innocentii fluctuat, & Ritui Romani Pontificis Missam solemniter celebrantis respondere non videtur; quoniam per sensum litteralem, & historicum, super quem fundatur mysticus sensus, etiam si, vel Christum cum Discipulis, vel solos saltem Discipulos in Emaus comedisce concederemus; Hoc tamen Ritui, de quo sermonem habemus, non respondet; quia in hoc solempni Ritu, nec Romanus Pontifex cum Ministris, nec Ministri soli ad Altare communicant, sed omnes Hostiam sacratissimam sumunt ad Solium. Emaus enim per Altare, Hierusalem verò per Solium ab ipso Innocentio representari constat, si ejus verba perpendantur.

Emaus, & Hierusalem, quid hoc loco.

Ratio tertia.

Act. 2.

1. Cor. 10.

Luc. 24.

Ratio quarta.

Psal. 109. & Hebr. 7.

Quamvis interea per fractionem Panis, sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum in Scriptura sacra nonnumquam sumatur, ut est Actuum Apostolorum illud: *Erant perseverantes in doctrina Apostolorum, & Communionis fractionis Panis*; hoc est Eucharistiæ Sacramenti perceptione, ut Catholici Doctores interpretantur, juxta illud alterum Beati Pauli dictum: *Panis, quem frangimus* (inquit) *nonne participatio Corporis Domini est?* (in primitiva namque Ecclesia frequenter, & multi quotidie communicabant) Panis tamen fractionem, quam Lucas Evangelista suo in Evangelio in Emaus celebratam enarrat, nemo, quod sciam, pro Eucharistiæ perceptione, sive pro Communione suscepit, aut explicavit expressè. Nonnulli enim, & ii quidem perpauci, hujus generis Mysterium quodam modo innuerunt, vel mystico potius, quam litterali sensu insinuarunt.

Huc item accedit, quod hæc Panis fractio, non solum Eucharistiæ Sacramentum, aut Communionem representare apud omnes Scripturæ sacræ Interpretes expressè non dicitur, sed nec etiam Sacerdos in æternum, Christus Dominus, secundum ordinem Melchisedech, in ea fractione, in Emaus celebrata, comedit; nec deinde in Hierusalem Panem, sed Piscem, & Fauum mellis (ut dictum est) nullâ præviâ benedictione comedisce legitur, sicut à Summo Pontifice, Christi Vicario, Summoque Sacerdote, necnon ab aliis Sacerdotibus fieri solet; qui Hostiam Sacratissimam in Altaris sacrificio manducant.

Ratio quinta.

Apostoli decem, absente Thoma, Luc. 24.

Adde etiam, quod quamvis Panis fractio, in Emaus coram duobus Discipulis celebrata, Communio saltem Discipulorum dici possit; ipsa tamen in Altari fractio per Communionem in Solio consumatam, manducationem decem Apostolorum unâ cum Christo, & aliis in Hierusalem à Beato Luca conscriptam, representare non potest, nullumque cum ea symbolum habere posse videtur: Actiones namque ipsæ sunt omnino distinctæ, ac diversæ, & una ab alterâ non pendet, sicut in solempni Summi Pontificis Missâ, fractionem, & manducationem inter se respondere apertè videmus; ita verò, ut altera ab alterâ separari, aut amoveri haudquaquam possit; Ambæ itaque actiones, fra-

ctio scilicet, ac manducatio, quæ à Beato Luca enarrantur, non solum omnino diversæ sunt, sed ambæ item diversum à Missæ sacrificio finem habent, & mutuò sese non respiciunt.

Luc. 24.

Ambæ sunt diversæ, quia prima actio nonnisi Panis benedictio cum fractione fuisse legitur. Secunda verò nonnisi Piscis assus cum Favo mellis manducatio fuit, nullâ præviâ benedictione, nullâque mentione facta de Pane, sine quo sacrificium Altaris, aut Communicatio esse non potest: Immo Piscis, & Fauus mellis ad id, de quo agitur, si sensus historicus, & literalis de institutione, Eucharistiæ Sacramenti, hac in re præcipuus spectetur, nullo penitus modo pertinere, queunt: quia in solo Pane, & Vino Eucharistiæ Sacramentum à Christo Domino institutum fuit; Piscis namque assus, quamvis juxta mysticam Bedæ interpretationem, Christum passum insinuet, Fauusque mellis, quod est mel in carâ, Divinitatem in Humanitate designet; vel, ut ait Gregorius Nyssenus, *Fauus mellis, Pascha, quod cum amaritudine olim edebatur, post Resurrectionem, dulcedine conditum esse repræsentet*; sensui tamen historico, & literali de ipsa Sacramenti Eucharistiæ institutione non respondet.

Ratio Sexta.

Disimilitudo pro declaratione distinctum prima.

Piscis assus, quid. Beda in Luc. cap. 24. Fauus mellis quid. Greg. Niss. in hunc locum.

Ambæ denique actiones, Fractio scilicet Panis, & Manducatio Piscis assus cum Favo mellis finem à Missæ sacrificio diversum præferunt: quoniam ambæ ad veram corporis Resurrectionem demonstrandam, à Christo Domino fuerunt celebratæ post alia argumenta, veram Corporis Resurrectionem comprobantia: ad quam rem demonstrandam, nullum manducatione certius argumentum dari poterat.

Disimilitudo secunda.

Qua in re liceat nobis ad quamdam inde nascentem dubitationem enodandam paulisper immorari, eò denique, unde digressi fuerimus, quam citissime redituris; Num scilicet comestio illa in Hierusalem fuerit vera, non ad Communionem pertinens, sed ad solam, veramque Resurrectionem indicandam celebrata. Si enim Christus Dominus verè manducare non potuisset, ejus Corpus vivum non fuisset, nec verè resurrexisset. Sed vera fuit illa manducatio, ut sanctus Thomas ait, *Vera fuit* (inquit) *quantum ad Cibi divisionem, ejusque trajectionem in ventrem: non autem quantum ad cibi in humores, vel in substantiam comedentis conversionem. Cibus verò ille*, ut ait Augustinus, *in spiritalem naturam conversus est, idest, in vaporem resolutus, sicut aqua per radium Solis*, Hæc sanctus Thomas cum sancto Augustino. Nam corpus glorificatum (cujusmodi erunt corpora nostra post Resurrectionem glorificata) cibo non indiget. Hinc, ut ait Euthymius, *Christus Dominus post Resurrectionem, supernaturaliter, vel dispensatorie comedit: & quæ comederat, supernaturaliter, vel dispensatorie digessit*. Reapse tamen manducavit, hoc est, ut sanctus Pater Augustinus, & Beda interpretantur, *Manifestissimâ veritate, nec tamen necessitate, sed potestate: Aliter enim*, (in

Digressio pro dubitatione enodanda.

S. Thom. 3. sent. d. 21. q. 2. art. 4. dub. 4. ad 2. argument.

S. Aug. lib. 3. de mirabil. Script. sacræ c. 14. tom. 3.

Euthym. in c. 24. Lucæ.

Aug. in ep. 49. q. 1. tom. 2. Beda lib. 6. in c. 24. Lucæ. 97 tom. 5.

(inquirunt) absorbet aquam terra sitiens , aliter Solis radius candens : Illa , indigentia ; iste , potentia . Hæc sanctus Pater Augustinus , & Beda de Christi manducatione ad veram ipsius Resurrectionem promulgandam celebrata : Manducavit tamen aliter , quam Tobias Raphael in assumpto à se ad tempus corpore , quod vivum , & animatum non erat : ob idque vera ejus comestio non fuit , quamvis vera fuerit cibi contritio , ac trajectio in interiorum corporis assumpti partem : non autem in ventrem , quem habere non poterat . Ideo Angelus manducare , & bibere videbatur , sed revera manducare , & bibere non valebat : Christus autem , quamvis post Resurrectionem , Corpus glorificatum , cibo non indigens , haberet ; Ad veram tamen Resurrectionem demonstrandam vere manducavit , eo , quem diximus , modo . Nam , ut ait sanctus Pater Augustinus in lib. 13. de Civitate Dei , non potestas , sed egestas edendi , ac bibendi , talibus corporibus (Immortalibus scilicet) auferetur . Immo ad Deo gratias Presbyterum scribens ait : Futura Resurrectionis corpus imperfecta felicitatis erit , si cibos sumere non poterit ; imperfecta felicitatis , si cibis eguerit . Hæc sanctus Pater Augustinus , præmittens tamen ea , quæ nuper ex eodem Doctore , atque ex Beda citavimus . Christus itaque non ad Communionem præstandam , sed ad suam Resurrectionem indicandam , manducationem ostentavit ; quia , nullum manducatione ipsa certius hominis vivi , ut dictum jam fuit , argumentum dari solet . Ideo Dominus Jesus , Puellæ , ad vitam revocatæ , cibum dari jussit : & Lazarum resuscitatum secum convivari voluit , ne Resurrectio eorum , teste Hieronymo , phantasma putaretur . Ad hoc ipsum demonstrandum , præter alia ipsius Resurrectionis argumenta , coram duobus Discipulis panis benedictione atque fractione usus est Christus , quem resuscitatum in eadem actione , ut sanctus Lucas testatur , iidem cognoverunt : Nam , Lyrano interprete , Christus (mysticâ explicatione posthabita) absque gladio panem frangere solebat , perinde ac si eum fregisset gladio . Sunt item qui Christum Dominum in Panis benedictione ex ipsa benedicendi , consecrandique forma ante Passionem in Sacrificio ipso incruento instituendo præstita , Crucis videlicet Signo , cognitum fuisse opinentur . Hinc nonnulli eundem Dominum Signo Crucis post Resurrectionem non semel usum fuisse dixerunt , hoc est , in pane benedicendo , necnon in Cælum ascendendo , quando scilicet ipse manibus elevatis Apostolos benedixit : Et hanc benedicendi formam ad Episcopos , Populum solemniter benedicentes , manasse ratum sunt . Episcopi enim , dum Populum solemniter Ritu benedicunt , manus ad Cælum prius extollunt , easque deinde jungunt , solamque demum dexteram super adstantes deducunt , signumque Crucis super eos formant . Hanc benedicendi formam à Christo Domino in Cælum ascendente institutam

fuisse Molanus , vir quidem eruditissimus , in suo de Picturis libro sensisse visus est , dicens : *Ascendens Christus , benedixit Apostolis , manibus elevatis : Quod fecit aut Ritu Aaronico , extensis super eos palmis , uti Judaici Sacerdotes hodie temerè benedicunt ; aut Ritu Christiano , quo Episcopi benedicunt ; Posterius tanquam probabilius exprimant Pictores .* Hæc Molanus . Quamvis autem ego facile adduci queam ; ut Christum Dominum post illam Crucem , maledictionibus olim refertam , sed postea ex Passione Domini , ac Morte , benedictionibus , & gratiis , atque innumeris virtutibus insignitam , necnon ab eodem Christo undequaque nobilitatam , Signo Crucis Apostolos benedixisse credam ; Eundem tamen Dominum , ultimâ illâ Cænâ jam peractâ , dum ipse benedicens Panem in suum Corpus , Vinumque in suum Sanguinem transubstantiavit , Signo Crucis usum fuisse , affirmare non auderem ; Sed cum Amalario Fortunato hæc dicenda reor : *Si Dominus , quando benedixit Panem , fecisset Crucis signaculum , ipsi norant , qui præsentibus fuerunt ; præsertim cum nondum erat erectum Vexillum sanctæ Crucis .* Hæc Amalarius Fortunatus .

Non desunt autem , qui velint , Christum ex modo benedicendi , frangendique Panem , cognitum non fuisse à duobus illis Discipulis , quippe qui ultimæ Cænæ non interfuerunt : Hinc singularis fractio , quæ ultimâ in Cænâ fuerat instituta , ab iis cognosci non poterat , sed ob aliquod impedimentum , in oculos eorum corporeos à Satana immissum , eoque in via ipsa Christum ex Divina permissione , nonnisi in fractione Panis cognoscere potuerunt . Quare sanctus Pater Augustinus ita inquit : *Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à Satana factum fuisse , ne agnosceretur Jesus : sed tamen à Christo est facta permissio usque ad Sacramentum Panis ; ut unitate Corporis ejus participata , removeri intelligatur impedimentum inimici , ut Christus possit agnosci .* Hæc sanctus Pater Augustinus , per cujus verba , hoc est , per Sacramentum Panis , & per participationem unitatis Corporis Christi , nonnulli Eucharistiæ Sacramentum duobus Discipulis in Emaus à Christo per illam Panis benedictionem datum fuisse volunt , atque in hanc sententiam , & Bedam , & Theophilactum , Auctorem operis imperfecti , Hieronymum , & Hesychium adducunt , hoc ipso Christi exemplo Communionem sub vna tantum specie ab eo institutam fuisse contententes . Quamvis autem ex hoc loco probabile sumi possit argumentum , quo receptus jam laudandus Ecclesiæ usus communicandi , Laicisque præsertim Eucharistiæ Sacramentum conferendi sub sola Panis specie defendi valeat (quem sanè communicandi usum , ut ait Janfenius , ex illa item panum multiplicatione , ac Turbæ saturitate , à Joanne conscripta , mysticè comprobandum esse omnino affirmamus) Panem tamen in Emaus à Christo benedictum , non Eucharistiam , ut Joannes à Lovanio , & alii cum eo sentiunt ,

Jo. Molan. c. 4. lib. 4.
Luc. 24.
Lindanus .
Apolog. to. 3. cap. 46.
Levit. 9.
3. Reg. 8.

Amal. Fortun.
lib. 3. cap. 24.
de Eccl. oit.

Aug. 1. 3. de
côlén. Evango.
c. 25. tom. 4.

Bed. tom. 5.
& Theophil.
in hunc locum .
Auct. operis
imperfecti
hom. 17.
Hieronym. in
Epitaphio
Paulæ .
Hesychius
lib. 2. in Levit.
cap. 9.
Communicatio
laicorum
sub sola Panis
specie .
Janfenius .
Jo. 6.

Joannes à Lovanio .

Feb. 12.

Tob. 12.

Aug. lib. 13.
de Civ. Dei
c. 22. tom. 5.

Epist. 49. q. 1.
tom. 2.

Marc. 5.
Joan. 12.

Hieron. to. 10.
epist. 27.

Luc. 24.

Lyrano in
hunc locum .

tiunt, sed quamdam Eucharistiæ figuram, aut umbram extitisse, exemploque illo fructum, & utilitatem Eucharistiæ in una tantum specie demonstratam fuisse concedimus, dictosque Auctores, quos nuper nominavimus, nonnisi Mysterium aliquod ad Eucharistiæ pertinenens, ex eo Lucæ loco demonstrare voluisse cum ipso Jansenio affirmare non dubitamus.

Jansen. concord. Evang. in hunc locum.
Confirmatio confutationis

Nullus itaque Innocentii opinionis, quam initio recitavimus, defendenda relinquitur videtur locus; propterea quod ambæ illæ actiones, quod ad materiam pertinet, diversæ fuerunt, ambæque diversum habuerunt finem: neutra enim Eucharistiæ Sacramentum propriè repræsentavit: sed utraque ad veram Christi Resurrectionem indicandam Discipulis fuit insinuata: & præsertim manducatio in Hierusalem superius enarrata, ut ex ipsomet Lucæ textu aperte ferè colligitur dicentis: *Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus, præ gaudio dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur? Quasi Christus ipse per hæc verba dicere voluisset: Adhuc per alia argumenta, meam Resurrectionem comprobantia, me resuscitatum non creditis: sed ex ipsa tandem manducatione me verè resuscitatum absque ulla hæsitacione creditis, & prædicabitis.* Id quod deinde factum esse constat. Fractio autem Panis in Emaus celebrata, quamvis mysterium aliquod, fructum scilicet, & utilitatem Eucharistiæ, ut dictum est, non Eucharistiæ designarit; in ea tamen Panis fractione Christum comedisse credendum est, quippe qui manducatione, tamquam certiori, & evidentiori ad veram Resurrectionem comprobendam argumento, utebatur, ut omnes affirmant.

Confutatio compendiosa.

Auctoris opinio.

Triclinium.

Romanus igitur Pontifex, ut eò, unde digressi sumus, revertamur, rejectis aliorum opinionibus, ut mihi probabilius videtur, ad Altare consecrat, & frangit Hostiam, & ad Sedem communicat; non ut Panis benedictionem; & fractionem in Emaus præstitam, manducationemque in Hierusalem celebratam, illo exprimat Ritu; sed ut Communionem illo in Cœnaculo post Cœnam, ultimam super Triclinio, vel stratis Lectis, ut mea fert opinio, à Christo Redemptore nostro institutam, & cum Apostolis factam, aliquà ex parte referat; vel, ut sanctus Bonaventura sentit, eundem Christum Dominum nostrum, Cruci affixum, & coram Populo uniuerso passum, in eaque reclinatum repræsentet, sicut rationes, quas in medium asseremus, id ita esse nobis persuadent.

Bonav. opin. tom. 1. in Psalm. 22.

Seraphicus namque ille Doctor, Bonaventura sanctus, in expositione Psalmorum: primum, & vigesimum Psalmum, Sanctissimæ Passionis Christi mysteriis refertum, explicans, dum hujus generis, in communicando, Ritu à solo Papa observatum contemplatur, eum ad ipsius Christi Passionem, coram omnibus in sacratissima Crucis Ara consummatam, aperte refert, & satis quidem appositè in hæc verba: *Christus in comuni, & omnibus videntibus passus est. Unde*

S. Bonav.

Papa, quando sumit Corpus Christi in Missa, solempni, sumit omnibus videntibus: nam sedens in Cathedra, convertit se ad Populum. Hæc sanctus Bonaventura: Cujus planè sententia (quod ad communicandi cæremoniam, uniuerso Populo videnti expositam pertinet) contemnenda non videtur; Immo satis probanda: propterea quod per Augustissimum, Altaris Sacrificium non solum Christi Salvatoris nostri Cœna cum Apostolis postremò celebrata, sed sacratissima item ipsius Passio in Ara Crucis consummata recolitur, ac repræsentatur, ut ait sanctus Thomas. Hinc factum reor, ut Romanus Pontifex, Christi in terris Vicarius, dum Missæ Sacrificium, ultimâ illâ in Cœna sine cruore institutum, atque illud alterum cruentum post Cœnam, præstitum, repræsentare studet; ad Altare, quasi ad Cœnaculum illud, Hostiam consecrat; & ad Solium, quasi ad Crucem ascendens, Hostiæ consecratæ medietatem manducat, unâque Missæ celebratione utrumque Sacrificium magno cum mysterio complectitur, & expressius insinuat: quoniam Christi Passioni, nomen Cœnæ, aptè, congruenterque dari solet, ut sancto Bonaventuræ placeat: *Nam sicut Cœna (inquit ipse) in vespere, vel in fine diei sumitur; Ita in vespere, in fine scilicet Mundi, vel in ultima Mundi ætate passus est Christus.* Utrumque item Sacrificium, cruentum scilicet, & incruentum S. Thomas per illa comprehendit verba, dum ait:

Auctoris opinio probatio.

S. Thom. in off. Corpor. Chr.

Bonavent. in expos. Psalm. ubi supra.

S. Thom. in sequen. Missæ Corp. Chr.

QUOD IN CœNA CHRISTUS GESSIT
FACIENDUM HOC EXPRESSIT,
IN SUI MEMORIAM.

Hoc est, in Dominicæ Passionis memoriam. Hinc Lyranus illum Lucæ locum: *Hoc facite in meam commemorationem*, explicans dicit: *Eucharistiæ consecratio est quædam Dominicæ Passionis, ac mortis rememoratio.* Idem sentiunt Remigius, Alcuinus, Amalarius, Micrologus, Florus Magister, & Alii complures: Immo sanctus Paulus id ipsum exprimit, dum illa Salvatoris verba, nuper citata, interpretatur hunc in modum: *Quotiescumque enim manducabitis Panem hunc, & Calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Et propter hoc (ait Lyranus) consecratur Corpus separatim à Sanguine; quia in Passione Sanguis fuit separatus à Corpore.* Ad utrumque itaque Sacrificium repræsentandum, Summus Pontifex ad Altare consecrat, & ad Solium communicat, ad Populum conversus, & quasi Cruci innixus. Nam, ut ait S. Bonaventura, *sedens in Cathedra, ad Populum se convertit.* Dicitur autem Summus Pontifex sedere, dum communicat; vel quia ipse antiquitus in communicando sedebat, vel quasi sedentis instar communicabat, sicut præsens in tempus fieri solet. Summus namque Pontifex ad Solium stans, non sedens, ad majorem venerationem repræsentandam, ipsi tamen Solio, Populo uniuerso spectante, innixus, & incuruus, quasi sedens communicat, Christum Dominum Cruci affixum, in eaque quodam modo reclinantem repræsentans.

Nic. Lyr. in c. 22. Lucæ.

Remig. Episc. Antiod. lib. 1. de Celebr. Missæ.

Alcuin. de div. off.

Amalar. in præf. de div. officiis.

Microlog. de Eccl. observ.

Florus in c. 23. expos. Missæ.

S. Paulus 1. Cor. 22.

Nic. Lyr. in c. 22. Lucæ.

S. Bonavent. tom. 1. in Psalm. 22.

Quam-

Ad Christum
Carnentium
comedent,
suumque San-
guinem bi-
berit.

Triclinium
quid.

S. Thom. 3. p.
q. 81. art. 1.

A. 1.
Glossa ord.

Hieron. ep.
150. q. 2. 10. 3.

De Consecr.
d. 2. c. 87.

Ratb. tom. 6.
Bibliotheca
Veterum Pa-
trum.

Euseb. hom.
de Paschate
Luc. 22.

Glossa mora-
lis Lyrani in
hunc locum.
Luc. 22.

S. Aug. lib. 7.
Confess. c. 10.
tom. 1.

Matth. 26.
Marc. 14.
Luc. 22.

In 3. p. sancti
Thom. q. 81.
art. 1. ad 1. &
in 3. Decreti
parte d. 2. c. 87
in Glossa.

S. Thom. ubi
suprà.

Quamvis vero apud Evangelistas ulti-
mâ illâ in Cœna, jam peracta, Christus,
nec Corpus suum comedisse, nec suum bibisse
Sanguinem apertè legatur (quæ sanè res hoc
in Quasito præcipua est) id tamen totum in
Cœnaculo illo grandi super Triclinium,
hoc est tres Lectos, aut Mensas (ut infra
fusiùs hac de re loquemur) ab eo factum,
esse affirmare non dubitamus. Sanctorum Pa-
trum doctrina suffulti: *Etenim*, ut S. Tho-
mas ait, *quæ Christus ab aliis facienda voluit*,
ipse jam prior executioni mandavit, sicut ab eo
de Baptismo factum esse constat, juxta illud
Actuum: Cœpit Jesus facere, & docere. Hinc
Glossa in tertium caput Ruth, explicans co-
mestionem Booz, inquit hunc in modum:
Comedit Christus, & bibit, cum in Cœna Cor-
poris, & Sanguinis sui Sacramentum tradidit
Apostolis. Et Beatus Hieronymus ad Hedi-
biam scribens ait: *Nec Moyses dedit nobis Pa-*
nem verum, sed Dominus Jesus: ipse Conviva,
& convivium: ipse comedens, & qui comeditur.
Hæc Hieronymus: cujus verba à Gratiano
in tertia item Decreti parte recitantur. Idem
dicit Paschasius Ratbertus, dum de Corpo-
re, & Sanguine Christi scribens, explicat,
quomodo Christus Conviva, & Convivium
simul esse voluerit: quomodo nos item Con-
vivæ simus, & Corpus ejus cum illo epulan-
tes, & ipse sit in nobis caput. Idem ferè vi-
detur affirmare Eusebius Emisenus Episco-
pus, dum explicat illud Lucæ: *Desiderio de-*
sideravi hoc Pascha manducare vobiscum; hoc est
(inquit) Novum mysterium novi Testamenti,
quod tradebat Discipulis: quod plures ante eum
Prophetae, & justii concupierant. Hucusque
Emisenus, qui per Pascha, à Christo desi-
deratum, sive esuritum, novum Pascha,
Eucharistiæ scilicet Sacramentum interpre-
tatur. Per illud item Pascha à Christo esu-
ritum, Eucharistiæ Sacramentum intelligi
debere ait Glossa, dum interpretatur illum
Evangelistæ locum nuper citatum: *Desiderio*
desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, hoc
est Eucharistiæ (inquit) Sacramentum, quod
nos per fidem spiritualiter manducamus, & ipse
manducat nobiscum, incorporando nos sibi per
hoc Sacramentum, de quo loquens Augustinus
in persona Christi ait: *Cibus sum grandium;*
creste, & manducabis me. Nec tu me in te
mutabis sicut cibum Carnis tuæ, sed tu mutabe-
ris in me. Christus itaque, Cœnâ illâ ultimâ
jam peracta, priùs Corpus suum comedit,
& Sanguinem suum bibit, deinde Apostolis
eadem sumenda præbuit, quando dixit: *Ac-*
tipite, & comedite, hoc est Corpus meum;
Deinde: *Bibite ex hoc omnes: Hic est enim*
Sanguis meus. Huc spectat illud, quod qui-
dam hisce versibus complexus est:

REX SEDET IN CœNA,
TURBA CINCTUS DUODENA;
SE TENET IN MANIBUS,
SE CIBAT IPSE CIBUS.

Christus igitur Novum Pascha, hoc est,
Eucharistiæ Sacramentum, Seipsum videli-
cet manducavit Spiritualiter, & Sacramen-
taliter, ut ait Sanctus Thomas; Sed aliter,

quàm ceteri homines, idest, non quantum
ad effectum illum, qui est augmentum gra-
tiæ, quæ ipse plenus, non indigebat, sed quan-
tum ad effectum illum, qui est Spiritualis
dulcedinis delectatio: Ceteri enim Eucharis-
tiam, quæ bona interpretatur gratia, Spi-
ritualiter, & Sacramentaliter fumentes, gra-
tiæ augmentum sub Sacramentalibus signis
fusiipiunt, quibus pro veritatis perceptione
indigent, ut S. Thomas sua docet in Summa.
Quod item ultima illa in Cœna jam comple-
ta, Christus Eucharistiæ sacramentum suscep-
perit, vel se ipsum manducaverit, ad sanctum
Bonaventuram confugiendum censeo,
qui dum suo in Breviloquio de septem Sa-
cramentis Ecclesiæ diversimodè à Christo
institutis loquitur, post multa, inquit: *Chri-*
stus quædam Sacramenta instituit initiando,
& consummando, & in semetipso suscipiendo,
Sacramentum scilicet Baptismi, Eucharistiæ,
Ordinis. Hæc enim tria, & plene instituit,
& etiam primus suscepit. Hucusque sanctus
Bonaventura. De Sacramentali Eucharistiæ
manducatione à Christo celebrata idem cum
Glossa sentit Hesychius in Leviticum scri-
bens, & hac in re consentiunt Alexander
Alensis, S. Bonaventura, & Gabriel Biel,
qui Christum Corpus suum Sacramentaliter
comedisse dicunt. Sed S. Thomas illam
Christi manducationem, & Sacramentalem,
& Spiritualem fuisse docet, eo, quem expli-
cavimus, modo.

Cum itaque res ita sese habeant, adduci
quisque potest, ut Christum in instituendo
Eucharistiæ Sacramento, suam sub specie Pa-
nis Carnem comedisse, suumque sub specie
Vini Sanguinem bibisse: deinde Apostolis
suis sub iisdem speciebus Eucharistiæ Sa-
cramentum Spiritualiter, & Sacramentaliter,
juxta S. Thomæ sententiam, suscipiendum
præbuisse dicat; atque ad rem hanc indican-
dam, post Panis & Vini ad Altare consecra-
tionem, à Romano Pontifice ipsius Vicario,
ad Solium communicante, perbellè Christum
Dominum repræsentari jam credat, ac liberè
fateatur, si modus in communicando à solo
Summo Pontifice observatus diligenter exa-
minetur. Romanus namque Pontifex, Solio,
ut jam diximus, quodam modo innixus, &
incurvus suâ in solemni Missa celebrandâ,
quasi sedens communicare solet. Ex quo
sanè communicandi modo, Papa dum sumit
Christi Corpus, non solum, ut ait S. Bona-
ventura, sedens in Cathedrâ, vel saltem ob
illam curvaturam, & adhæsiionem ad Solium,
quasi sedens ad Populos conversus, Christum
Cruci affixum, universo spectante Populo,
in eaque quasi reclinantem adumbratim re-
fert; Sed ipsum item Christum, Cœna ulti-
ma jam peracta, in Cœnaculo illo grandi
communicantem, Discipulisque suis Panem,
ac Vinum consecratum pro Communionem
instituendâ porrigentem expressius, ut reor,
repræsentat, si Antiquorum convivandi mo-
dus, hoc est, Triclinium, sive tres Lecti Di-
scubitorii; necnon communicandi Ritus, à
solo Summo Pontifice observatus, inter se
accu-

Christus quo-
modo Carnẽ
suam come-
derit, suumq;
Sanguinem
biberit.
Eucharistia,
idest bona
gratia.

S. Thom. p. 3.
q. 81. art. 1. ad
3. arg.

S. Bonavent.
Brevil. p. 6.
c. 4. tom. 6.

Conclusio.
Hesych. c. 8.
Gloss. ordin.
Alex. Alen.
part. 4. q. 11.
memb. 2. art. 1.
q. 2.
Bonav. lib. 4.
sent. art. 1.
Biel. l. 4. d. 9.
q. 1.
S. Thom. p. 3.
q. 81. art. 1. &
4. sent. d. 11.
q. 3. art. 1.

Matth. 26.
Marc. 14.
Luc. 22.

S. Bonav. tom.
in Italiam. 21.

Matth. 26.
Marc. 14.
Luc. 22.

Triclinium
quid.

accuratè conferantur : Priscæ enim Gentes, ut videre est apud Athenæum, Philandrum, Vitruvium, & Livium lib. 5. primæ Decadis, in stratis quibusdam lectis convivari solebant, super quibus Mares non stantes, nec omninò sedentes, sed quodam modo (Athenæo, & Philandro testibus) jacentes, vel potius pulvinaribus cubito subjectis innitentes : Alii verò humi jacentes cœnabant : Fœminæ autem in sellis quibusdam, humi item stratis, insidentes epulabantur. Hujus autem generis Triclinium non solum apud varias Ethnicorum Nationes in frequenti olim usu fuisse, verum etiam apud Hebræos ipsos usurpatum invenio : præsertim verò tempore Samuelis Prophetæ, & Saulis Regis, qui mille, & amplius annos ante Judæam in ditionem, ac potestatem Romanorum per Pompejum redactam, floruerunt. Captivitas autem fuit anno post Christi ortum 70. vel 72. ut Josephus & Genebrardus testantur. Insignem verò de Triclinio locum, ut ceteros veteris Testamenti locos silentio præteream, videre est in primo Regum libro, in quo de Triclinio fit mentio in hanc verborum formam : *Assumens itaque Samuel Saulem, & puerum ejus, introduxit eos in Triclinium, & dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant invitati : erant enim quasi triginta viri.* Hæc ibi. Triclinium, ut omnes interpretantur, vel erat trium lectorum ordo, sicut sonat vox ipsa Græca; vel locus, in quo dicti lecti ad recumbendum parati exstabant. De Triclinio pro tribus lectis usurpato extat illud Tullianum in Verrenis dictum : *In foro (inquit) sibi Triclinium straverat.* Quod explicans ipse paulò post subdit : *Imperavit, ut in foro sibi medio lecti sternerentur.* De Triclinio pro loco Discubitorio, in quo ipsi Lecti Triclinares, non cubiculares, sternebantur, multa apud Vitruvium, necnon apud ceteros de Triclinio Scriptores extant exempla, quorum item è numero potest esse illud Regum nuper citatum. Quamvis enim ibi pro Triclinio Hæbraica lectio habeat; Translatioque septuaginta Interpretum, *Diversorium*; & Sanctes Pagninus legat, *Cœnaculum*; Editio tamen vulgata legit, *Triclinium* pro illo saltem loco, à tribus Lectis, quos in eo sternebant, nomen habente : Nam tres Lectos in Convivio, vel in loco Discubitorio Veteres solebant apponere, & cubantes cœnare. Hinc Horatius in primo Sermonum libro ait : *Sæpe tribus Lectis videas cœnare quaternos.* Hoc est : *In singulo quoque Lecto quatuor Convivas.* Et Juvenalis : *Tertia ne vacuo cessaret culcitra Lecto,* E' quibus Horatii, & Juvenalis verbis apertissimum est, Discubitorium tribus olim fuisse Lectis instructum, atque inde Triclinium dictum. Discubitorium autem vel Cœnaculum duobus Lectis instructum, Diclinium Græcè, vel Latine Biclinium apud Plautum vocatur. Uno tantum lecto stratum, Monoclinium Græcè, seu Uniclinium Latine vocitari potest. Hinc qui Triclinio,

seu Convivio præest, & curat, ut eduliorum varia fercula ordine, ac tempore Convivis exhibeantur, *Architriclinus* Græcè, ac Latine nuncupatur, quem *Scalum* italicè vocant. De Architriclino, qui Nuptiali convivio in Canà Galilææ celebrato præerat, Beatus Joannes Evangelista suo in Evangelio mentionem facit expressam. Sed nos hunc locum brevitatè causà silètio prætermitemus, ut revertamur, ad varios cœnandi, convivandique modos, Quæsitò, quod præ manibus habemus, deservientes, quos, præter Athenæum, Vitruvium, & Philandrum, Petrus Ciacconius, & Fulvius Ursinus, viri eruditissimi, quique nostrâ ætate fuerunt insignes, tum verbis, tum etiam Tricliniorum Iconibus hinc inde conquisitis, adamussim repræsentarunt. Petrus autem Ciacconius, Christum Dominum cum Discipulis, Cœnaculo illo grandi strato, in Triclinio, tribus scilicet Lectis eos cœnasse opinatus est, & iure quidem, dicens : *Tribus autem Lectis eos cœnasse illud indicio est ; quod cum tredecim essent, in eadem omnes patinam porrigebant manus.* Quod, si mensæ fuissent perpetuæ, fieri haudquaquam potuisset. Propterea Christus Dominus dixit : *Qui intingit mecum manum in Paropside, hic me tradet ; neminem unum hæc voco designans ; eùm id omnes ex æquo facerent.* Hæc Ciacconius, qui per Mensas perpetuas, Mensas longas intelligit juxta Virgilli verba dicentis :

Perpetuis soliti Patres considerare Mensas.

Quem locum Servius interpretans ait : *Perpetuis Mensas, idest longis ad sedentium ordinem exæquatis ; Majores enim nostrî sedentes epulabantur.* Hæc Servius. Adde etiam, quod Antiqui cœnaturi juxta diversos Nationum, mores, necnon juxta locorum in Triclinio diversitatem, alii sedentium instar super Lectos cœnabant ; alii verò proni, pulvinis, uti jam diximus, pectori appositis ; alii supini jacentes ; alii verò in cubitum repositi, ut videre est apud Petrum Ciacconium, & Fulvium Ursinum, Viros ætate nostrâ insignes, qui de Triclinio scripserunt, & varios discumbendi modos tam Scriptis, quàm Iconibus repræsentarunt. Aliquot hujus generis accubitus, Uniclinium, & Biclinium dictos, marmore antiquitatis repræsentatos, videre licet in Hortis Esquilinis Illustratissimi, ac Reverendissimi Alexandri Peretti Cardinalis de Monte Alto, necnon in Aedibus Illustratissimi, ac Reverendissimi Odoardi Cardinalis Farnesii, & alibi tam Romæ, quàm in aliis Italiæ locis, in quibus non solum marmorei accubitus diversi, verumetiam ære incisi, etiam Christi Domini cum Discipulis reperiuntur. Epulabantur etiam, sicut dictum, jam fuit, humi sedentes, pulvinaribus tamen cubito interdum subjectis, sicut apud Christicolæ, & apud alias Nationes in Regione, Oravè Orientali ad hanc usque diem fieri, non ignoramus. De humi cubandi more, mentionem facit Bonaventura sanctus, & Doctor Seraphicus in opusculo, *Meditationes Christi vitæ*, inscripto, dum Cœnam, &

Architriclinus quisnam sit, & unde dicatur.

Joann. 2.

Athenæus, Vitruv., Philander, Petrus Ciacconius, & Fulvius Ursinus lib. de Triclinio.

Matth. 26. Marc. 14.

Virg. Aeneidos 8.

Servius.

Diversi Accubitus, mores, di.

Petrus Ciacconius, & Fulvius Ursinus de Triclinio.

Uniclinium, & Biclinium.

S. Bonaventura tom. 6. par. 2. opusc. 673.

diad 1274

Antiquorum
mos in discū-
bendo .

Mense discū-
bitorie men-
tura .

Matth. 26.
Marc. 14.

Luc. 7. de
Maria Mag-
dalena .

Oratorium
Joannis Papæ
VII. Ann.
Dom. 705.

Sigma quid
Hexacliniū .

Mensam Dominicam , & ad Mensam item sedendi, seu potius discumbendi modum meditatur dicens : *Scire autem debes, quod ipsa Mensa erat in terra, & more antiquo in terra, sederunt ad Cœnam : Erat autem Mensa quadra (ut creditur) de pluribus tamen tabellis ; quam scilicet Mensam ego vidi Romæ in Ecclesia Lateranensi ; & ego eandem mensuravi . Est autem in uno quadro duorum brachiorum , & trium digitorum , aut palmi, vel citra . Ita quod licet arctè , tamen in quolibet quadro , ut creditur, tres Discipuli sedebant ; & Dominus Iesus humiliter in quodam angulo : ita quod omnes in uno catino comedere poterant . Et propterea non intellexerunt Discipuli quando dixit : Qui intingit mecum manum in Paropside , hic me tradet, quia omnes pariter intingebant : Hæc Sanctus Bonaventura . Tabula verò, sive Mensa lignea , de qua Doctor Sanctus loquitur , ad hucusque in Ecclesiâ Lateranensi per longam sæculorum seriem diligenter custoditur , & veneranter asservatur, tamquam Christi Domini Mensa , quam in Cœnâ ipsius ultimâ cum Discipulis ante mortem præstitâ , adhibitam fuisse ostendit sanctus Bonaventura ; cujus opinio de Tabulâ illâ quadratâ humi dispositâ, à Triclinio, tribus, videlicet Lectis aliquantum à terrâ elevatis , videtur esse aliena . Quod autem Christus Dominus in Triclinio parum à terrâ elevato cum Discipulis discumbere consueverit , ex eo etiam conjectare licet , quod Maria Magdalena (teste Beato Lucâ Evangelistâ) stans retro secus pedes Domini , discumbentis in Domo Pharisei, lachrymis caput rigare pedes ejus , & capillis capitis sui tergebat , & osculabatur pedes ejus , & unguento ungebat . Quare si Christus in Lecto parum à terrâ elevato non recubisset , dum in Domo Pharisei comedeat, Magdalena retro stare secus pedes Domini , illaque obsequia pedibus ejusdem Domini præstare non potuisset , ut ratio ipsa cuique actiones enarratas contemplanti persuadet . Mensa itaque in Laterano asservata , de qua loquitur sanctus Bonaventura , & de qua traditio habet , quod in eâ cœnauerit Christus cum Discipulis , pedibus suis suffulta , & ad Lectos Discubitorios adnota , commodè potuit inservire Triclinio . Quod hic idem accumbendi modus à Christo Domino servatus fuerit , ex majorum nostrorum sententiâ , comprobari etiam potest , ex veteri præsertim Basilicæ sancti Petri Musivo , quod erat supra Portam Sanctam ad Oratorium Joannis Papæ VII. circa Annum Domini DCCV. constructum , in quo Christus Dominus cum quinque Discipulis accumbentibus , Pisce affo ad Mensam apposito , repræsentabatur . Hujus autem generis accubitus vocabatur Sigma , quia erat instar Sigmatis , quod est unum Alphabeti Græci elementum , sive littera , cujus formam, vel figuram retinet apud Latinos tertia eorundem Alphabeti littera, quæ est C. Idem item accubitus vocabatur Græcè Hexaclinon, vel Hesaclinium, hoc est, sex Accumbentium Lectus . Hanc Musivi partem , in qua dictus accubitus repræsentatur,*

in ultimâ Vaticanæ Basilicæ demolitione desumpsi , & in meâ Bibliothecâ Angelicâ reposui , unâ cum aliis Historiis in eodem Musivo repræsentatis , quas ad perpetuam dicti Oratorii memoriam penicillo desumendas curavi .

Petrus autem Ciacconius , dum suam opinionem tueri studet , ordinem Lectulorum , atque sedentium hunc in modum explicat : *Christi Discipuli, ut verisimile est, quâni in duobus Lectis discubuerunt : in reliquo autem tres tantum : Ipse nempe Dominus, & Joannes, ac, si divinare permittitur, Petrus : Is enim veluti proximus Joanni innuit, ut ex Domino Austorem tanti facinoris quæreretur .* Hæc Ciacconius, qui Joannem tamquam Christo maximè charum, & in sinu ejus recumbentem , propè Magistrum suum sedisse ; Petrum autem eodem in Lecto, tamquam futurum Christi Vicarium (si mihi quod sentio effari liceat) recubuisse opinor .

Hunc igitur tertium Triclinii Lectum , ut conjectare mihi fas est, Romanus Pontifex cum Diacono, ac Subdiacono in Solio communicans , suo quodam modo , non solum, quantum ad numerum personarum, sed quantum etiam ad quemdam recumbendi, communicandique modum adumbratim repræsentare videtur . Ipse enim ad debitam venerationem tanto Sacramento præstandam , Solio adhærens non sedet , nec stat , nec omnino cubito innititur , sicut in Triclinio recumbi olim solebat, sed cernuus , sive curvus, quasi quemdam recumbendi modum adumbratim, præseferens, Divinum Eucharistiæ Sacramentum maximâ cum veneratione sumit .

Summus itaque Pontifex ad Solium , non ad Altare communicat ; ad universum Populum spectantem conversus, ut Christum Dominum (si meam opinionem interponere liceat) in Triclinio cum Discipulis communicantem, vel eundem Cruci affixum, & coram omnibus passum, atque in eâ quasi reclinantem repræsentet , sicut sancto Bonaventuræ videtur . Hæc de secundo Quæsito , ut ad aliud tertio loco propositum accedamus .

QUÆSITUM III.

Cur Summus Pontifex in solemnî Communionis, sinistro è Solii latere Sacratissima Hostia allata sibi partem , Sanguinis verò è latere dextro sibi porrecti quoque partem assumat .

Nunc illud , quod tertio loco proposuimus , & scitu dignum sanè judicatur , examinandum est ; cur scilicet Romanus Pontifex ad Sedem communicans , Sacratissimæ Hostiæ sinistro è latere sibi allatæ partem , pretiosissimi verò Sanguinis è latere dextro, sibi porrecti quoque partem sumere soleat . Id quod non absque mysterio introductum esse reor . Quare si mihi sententiæ dicendæ jus concedatur, ego non tanquam arbiter, sed quasi unus de Studioforum grege hunc Ritum

Biblioth. An-
gelica .

Petrus Ciac-
conius de Triclinio
Christi Domini,
& Discipulorum pa-
gin. 48.
Joann. c. 13.

Triclinium
Summi Pon-
tificis in so-
lemnî Missa
Communican-
tis .

Conclusio
Quæsiti se-
cundi.

x Pedro Chacón 1527-1581
de Triclinio romano Liber
Romae, 1588 & reimpresos.

U. d. P. n. l. b. m.
913 / 1374
342 1754

QUÆSITUM IV.

Cur consecrata Hostiæ medietas, & Vini consecrati, hoc est, Christi Sanguinis pars à Summo Pontifice; Altera verò eorumdem pars inter Cardinalem Diaconum, & Subdiaconum Apostolicum dispersita, ab iisdem sumantur.

HÆc res cum ab ipsamet de instituendo Eucharistiæ Sacramento historiâ pendeat, facillimè, ac statim explicatur: Christus enim Dominus postquam Panem consecravit, instituto Eucharistiæ Sacramento, eundem statim Panem consecratum, & in Christi Corpus jam conversum, vel, ut Theologi loquuntur, transubstantiatum, fregit, suisque dedit Discipulis, ut Matthæus, Marcus, & Lucas testantur. Ad quam Panis fractionem indicandam, eundemque Panem jam fractum Discipulis datum repræsentandum, maior Sacratissimæ Hostiæ medietas à Summo Pontifice sumitur: altera verò medietas, in duas divisa partes, à Cardinale Diacono, & à Subdiacono Apostolico item sumitur, particulâ illâ minimâ, non sine mysterio in Calicem jam demissa, ut videre est apud Innocentium III, Gabrielem Bielem, Guillelmum Durandum, ac Stephanum Durantum, qui multos in Sacrum Canonem Scriptores recenset, & præsertim eos, qui de Trium Hostiæ partium significatione scripserunt. Nam, ut multa, & quidem varia, paucis verbis perstringam, particula Hostiæ illa in Calicem demissa, & Sanguine immersa, significat illam Ecclesiæ partem, quæ naufragio hujus sæculi agitata, multis perturbationibus passionum, concutitur: per Calicem enim Passio insinuat. Aliæ duæ partes Hostiæ extrâ Calicem, significant duas Ecclesiæ partes, quæ de Beatitudine sunt securæ; quarum una igne purgatorio examinatur, aut purgatur; altera verò est Sanctorum, qui cum Christo jam regnant in æternum. Hæc ex Biele in Canonem Missæ, ac Stephano Duranto de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ, Vinum item à Christo Domino in Cœnaculo consecratum, & in ipsius Christi Sanguinem jam conversum, vel transubstantiatum, inter Discipulos distributum fuisse constat, Matthæus enim, peractâ consecratione, dictum à Christo fuisse narrat: *Bibite ex hoc omnes*: Marcus: *Et biberunt ex illa omnes*; Lucas verò: *Accipite, & dividite inter vos*. Quæ sanè verba non nisi Sanguinis divisionem, aut distributionem indicare queunt. Ad quam rem explicandam, sive repræsentandam, Vini consecrati, hoc est, Christi Sanguinis pars à Summo Pontifice sumitur: ejusdemque residuum inter Diaconum Cardinalem, ac Subdiaconum, Apostolicum distributum ab iisdem sumi solet.

Hinc antiquitus ad istuc ipsum repræsentandum, ut Amalarius Fortunatus, Innocentius hujus nominis III. in lib. 4. de Mysteriis Missæ, & Durandus à sancto Portiano in lib.

Matth. 26.
Marc. 14.
Lucæ 22.

Innoc. lib. 6.
c. 3.
Biel in Can.
Guil. Duran.
lib. 4. c. 51.
Stephan. Du-
rand. lib. 2. c. 51.
n. 6. & 7.

Biel in Can.
Steph. Dur.
lib. 2. c. 51.

Matth. 26.

Marc. 14.

Luc. 22.

Amal. lib. 1.
de Off. Eccles.
cap. 12.
Innoc. lib. 4.
c. 25.

Joann. c. 19.

S. Bern. Serm.
in Cantica.

Hujus lateris
dextri Figura
in Ezech. 47.
& Levit. 1.
Alphonf. Sal-
mer. tom. 10.
pag. 390, 391,
392.
S. August. in
Manual. c. 23.
tom. 9.

Alphonf. Sal-
mer. tom. 10.
pag. 391.

Microlog. de
Eccl. observ.
c. 10.
Innoc. lib. 2.
Myster. Missæ
c. 58.

Alex. Alenf.
in Summa
Theolog. p. 4.
de Euc. p. 2.

Canon Missæ

Mos antiquus

tum referendum cenfeo ad Sacrosanctam, & Evangelicam Historiam, quæ Sanguinem, & Aquam è Christi Latere fluxisse narrat. Quod autem Latus non sinistrum, sed dextrum fuisse, non solum vetustissimus pingendi, effingendique sacrum Christi Corpus Crucifixi affixum usus docet, verum etiam Scriptores aliquot, qui de hoc Evangelii loco mentionem fecerunt, illud ipsum constanter affirmarunt. Horum è numero est sanctus Bernardus, qui sibi, hoc est, ad suam, & omnium Fidelium utilitatem Latus Christi Domini dextrum in Cruce apertum fuisse ait hisce verbis: *Dextrum mihi Latus effodi permisit, ut à dextrâ in dexteram transeamus*: Hæc sanctus Bernardus. De Animæ item suæ utilitate per dicti Lateris dextri apertionem, à Longino in Cruce factam S. P. Augustinus loquitur in hanc verborum formam: *Longinus aperuit mihi Latus Christi lanceâ: & ego intravi, & ibi requiesco securus*. Hæc S. Pater Augustinus de Latere Christi dextro per antonomasiam, idest, per excellentiam intellecto. Hinc ad insinuandam ejusdem Lateris dextri apertionem lanceâ factam ab uno Militum, Longino postea nuncupato à voce Græca, λόγχι, quæ Latine Hasta, sive Lancea interpretatur, antiquitus, dum Papa solemniter celebrabat, Diaconus (Micrologo teste, cujus testimonio Innocentius subscribit) oblatione factâ, Calicem ad dextrum Oblatæ (Hostiæ scilicet) latus præparabat, hoc sanè symbolo, quod Summus Pontifex Sanguinem, qui de Latere Christi dextro creditur, ac per picturas cernitur profluxisse, suscepturus esset. Vel hoc ipsum, ut ait Alenfis, à Diacono factum volunt, quod Sanguis, quem Christus Dominus in Cœnâ Discipulis propinavit, de Latere ejus dextro emanasse insinuaretur juxta illud, quod in Canone Missæ hisce legitur verbis: *Dedit Discipulis suis dicens: Accipite, & bibite ex eo omnes: Hic est enim Calix Sanguinis mei, novi, & æterni Testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Sicut itaque Diaconus, Romano Pontifice solemniter celebrante, ad hanc rem insinuandam, Calicem in Altari ad dextrum Oblatæ, hoc est, Hostiæ, latus præparare antiquitus solebat; Ita Summus Pontifex (ut reor) ad Sanguinem è Latere Christi dextro effluxum repræsentandum, Sanguinem cum Calamo è latere Solii dextro sibi porrectum sumit; Hostiam verò è sinistro ejusdem Solii latere sibi allatam percipit, ut Mysterium Sanguinis, è dextro Christi Latere emanati significanti, & expressius repræsentet. Si enim Sanguis, & Hostia eodem è latere sibi porrigerentur, Mysterium effusi Sanguinis non ita significanter exprimeretur. Hæc de Tertio Quæsito, ut Quartum explicemus.

QUÆSITUM V.

Cur Summus Pontifex Calamum in sumendo Christi Sanguine adhibere soleat; eodemque Ministri, Cardinalis videlicet Diaconus, & Subdiaconus Apostolicus inter communicandum Calamo utantur.

Quæsitum quinto denique loco propositum examinandum superest, cur scilicet Calamus, quem alii Fistulam, alii verò Cannam appellant, à Summo Pontifice cum Diacono Cardinale, & Subdiacono Apostolico, rem divinam solemniter faciente, in Christi Sanguine hauriendo è Calice, adhibeatur. Hunc Calami usum in Ordine Romano de Officio Missæ inveni observatum: Ordo autem Romanus, qui, ut minimum, ante annos octingentos editus fuit, apertissimè indicat in Romanâ Ecclesiâ hunc usum fuisse antiquum: propterea quòd Ordo ipse ab Alcuino, Caroli Magni præceptore, qui floruit octingentesimo post Christi ortum Anno, citatus invenitur non semel. De Calamo, huic usui destinato, fit mentio in quodam de veteribus Thesauris Ecclesiæ Moguntinæ libello, qui ante quadringentos, & eò amplius annos conscriptus creditur; nam in eo inter vestes sacras, vasa, & instrumenta aurea, & argentea, necnon inter gemmas, & Calices aureos, Cruces item aureas, atque Donaria Archiepiscopalis Templi, Fistulæ quoque aliquot argenteæ, ut à Viris fide dignis accepi, recensentur in hunc hauriendi sacrosancti Sanguinis usum institutæ: quibus Archiepiscopum Moguntinæ, Germaniæ Urbis ad Rhenum sitæ, olim uti solitum, conjectare licet. Hunc etiam Calami usum ad evitandum periculum in Frisiâ, Germaniæ parte, Oceano ultra Rhenum opposita, Lindanus in suâ Panopliâ Evangelicâ pro Communione Laicorum institutum fuisse testatur, seque hujus generis Calamum, vel Fistulam Calici insertam vidisse ait his verbis: *Quia Sanguinis effusio propter incultioris Populi rusticitatem merito timebatur, Calicibus canna est ferruminata, assabrèque inserta, unde Christi Sanguinem liceret sugere, non bibere. Tales duos Calices vidimus Boltzwardia Frisiorum. Habet & Monasterium Thabor, & Bergum, poculum simile, sed argentea (nam illi sunt stannei) Fistula veterem in Ritum factum, quo post Communionem, & hodie utuntur.* Hucusque Lindanus. Laicos interea solitos olim Calamo, sive Cannâ, Dominicum è Calice haurire Sanguinem ex libro signorum, quem apud Benedictinos frequentem esse affirmant, pro comperto habemus: Immo Calamum argenteum, & auratum in eundem usum institutum ad hanc usque diem in Monte Cassino reperiri, eoque Abbatem olim uti solitum, ab iisdem Benedictinis accepi. Eundem Calami usum in vetustioribus Carthusianorum Statutis, à Guigone sancti Bernardi coætaneo, & amico, Carthusiæque olim Priore, annos circiter jam quingentos editis inveni: in iis enim,

Quæsitum quintum.

Ordo Romanus.

Alcuinus de div. Off.

Lib. de Thesaur. Eccles.

Guill. Lind. lib. 4. cap. 50. post med.

Liber signorum apud Benedictinos.

Guigo Carthus. cap. 40. Bern. Ep. 116 & 12.

Duran. lib. 4. Sen. dist. 13. quæst. 3. Card. Presbyteri olim Romæ Pontifici concelebrabant.

Innoc. lib. 4. Myst. Missæ c. 25.

S. Thom. 3. p. q. 82. art. 2.

Durand. ubi sup. l. 4. Sent. dist. 13. q. 3.

Conclusio Quæsti quarti.

lib. Sentent. 4. testantur, Cardinales Presbyteri Summum Pontificem solemniter celebrantem circumstabant, cum eo pariter celebrantes: Postremò autem, Sacrificio jam peracto, Communionem è manu ipsius Papæ suscipiebant, ad Apostolos representandos, qui cum Christo Domino discumbentes sacratissimam è manu ipsius Eucharistiam, sumpserunt. Quamvis autem Apostoli, Christo Panem, & Vinum consecrante, non concelebraverint; hunc tamen Sacrificii Ritum, ab eo didicerunt: & hanc ob rem Presbyteri olim Cardinales, ut Innocentius ait, Summo Pontifici solemniter celebranti, concelebrabant. Ad quam item rem demonstrandam, Presbyteratus ordinem suscepturi, Episcopo ordinanti, & celebranti concelebrant; quia sicut Apostoli Christo cœnanti (ait sanctus Thomas) concœnaverunt; ita novi Ordinandi Episcopo ordinanti concelebrant. Ad hanc fortasse rem antiquitus observatam representandam, nunc etiam Cardinales Episcopi cum Pluvialibus; Cardinales verò Presbyteri, Romano Pontifice solemniter celebrante, cum Casulis, vel Planetis Papam circumstare solent.

Hæc deinde consuetudo de celebrantibus cum Papâ, ad periculum in consecratione devitandum, ut scribit Durandus, omninò exolevit: Is enim in hac præsertim re, Thomæ, necnon Innocentio refragatur: Scholastici autem Doctores de hac materiâ non parum olim altercati fuerunt; Num scilicet plures Sacerdotes unam, & eandem Hostiam consecrare queant. Postea verò Sancta Mater Ecclesia affirmativam partem secuta, Ritum celebrantium, Episcopo Sacerdotalem, Ordinem conferente, approbavit, & omnibus in locis recepit, nullum hac in re dubitandi locum relinquens. Hunc tamen Ritum, Summo Pontifice Missam solemniter celebrante, quamvis in præsentia dimissum, reticendum tamen non censui, quippe qui Hostiam plures in partes divisam, Diaconumque Cardinalem, & Subdiaconum Apostolicum Summo cum Pontifice sub utraque specie communicantes, & ab Apostolis cum Christo discumbentibus, & cum eo ipso communicantibus, originem trahentes, actionem Christi hac in re perbellè representat. Id quod ad nostram de quarto Quæsito sententiam comprobendam, & confirmandam, nobis non parum deservit; Cur scilicet Summus Pontifex ad Solium communicans, alteram Hostiæ medietatem manducandam, Vinique consecrati item partem bibendam, Diacono Cardinali, & Subdiacono Apostolico præbeat: Hoc enim Ritu Romanus Pontifex sub utraque specie Communionem in Cœnaculo illo à Salvatore nostro institutam, non solum exprimit, & representat, sed etiam veterem illam sub utraque specie communicandi retinet consuetudinem, quæ diu in Ecclesiâ viguit, ut infra suo loco explicabitur, & diffusè quidem. De quarto Quæsito. hæc hæcenus, ut Quintum explicandum aggrediamur.

Statutis, quæ vidi ego, ac perlegi, de Calice, ac Fistulâ fit mentio his verbis: *Ornamenta aurea, vel argentea, præter Calicem, & Calamum, quo Sanguis Domini sumitur in Ecclesia, non habemus*. Hæc ibi. Ex quibus sanè verbis hunc Calami usum apud omnes ejusdem Ordinis Carthusiani Sacerdotes fuisse conjectare licet. Sacræ illæ Fistulæ, de quibus fit mentio apud Nicephorum Callixtum in Historiâ Ecclesiasticâ de Vigilio Papæ Constantinopolim profecto, num ad propositum nostrum spectent, non satis video. Nicephorus enim de Vigilio, iram Justiniani Imperatoris declinante, loquitur hunc in modum: *Vigilius autem sibi metuens, ad Sergii Martyris (vel potius sanctæ Euphemie, ut Cardinalis Baronius vir eruditissimus, & in Historiis Ecclesiasticis insigniter versatus, emendat) Aram confugit; & sacris Fistulis implicitus, non prius extractus cessit, quam eas evertit. Erat namque magnus, & Corporis statu vastus*. Hæc Nicephorus: cuius de sacris Fistulis sententiam assequi rimando posse mihi non videor, propterea quod Anastasius Bibliothecarius sacramentum Fistularum loco, Altaris columnam habet in hæc verba: *Vigilius metuens impetum Imperatoris, ad Ecclesiam sanctæ Euphemie fugiens, tenuit columnam Altaris: qui tractus est ab ea, & eiecitus foras Ecclesiam*, Anastasius hucusque. Vigilius autem ad Ecclesiam Catholicam, & ad universum Dei Populum, scribens, quæ Constantinopoli egerit, se ad sanctæ Euphemie Ecclesiam confugisse narrat, nullam, nec de vi sibi illatâ, nec de sacramentum Fistularum, aut columnarum everfione mentionem faciens. Id igitur utcumque sit, dictum communicandi Ritus, ut ad Fistulas, aut Calamos revertamur, non solum apud Sacerdotes, verumetiam apud Laicos ad evitandum periculum effundendi Sanguinem (Lindano teste) inventum in usu frequenti antiquitus fuisse dicendum est. Nam in primitivâ Ecclesiâ Laicis, & etiam non consecrantibus, modò sub utraque specie (eo præsertim tempore, quo pauci erant Christiani) modò sub unâ tantum specie Panis, Communio ministrari solebat: tunc enim temporis sub utraque specie Communio libera erat: Nam Communicantes in Ecclesiâ Corpus Christi, & Sanguinem sub specibus Panis, & Vini sumebant. Deinde interdum Panem item consecratum manibus accipiebant, & in Orario, sive linteolo nitido involutum deferrebant Domum, tempore sibi opportuno sumendum, ut videre est apud Tertullianum in libro ad Uxorem, necnon apud Clementem Alexandrinum in libro Stromatum, apud Cyprianum in sermone de lapsis, apud Basilium in Epistolâ ad Cæsariam Patritiam, Hieronymum in Apologiâ pro libris in Jovinianum, Ambrosium in Oratione ad Theodosium Imperatorem, & de Obitu Satyri, Sophronium in Prælo spirituali, Cyrillum in Cathedesi Mystagogicâ, necnon apud alios Doctores.

Adde etiam quod Sanguis tantum, Vinum videlicet consecratum, hoc est, sub una

Vini specie sacrosancta Eucharistia dabatur interdum ægrotis illis, qui præ morbi vehementia Panem consecratum, Eucharistiam scilicet deglutire non poterant, ut Lindanus ex Concilii Carthaginensis Decreto scriptum reliquit hisce verbis: *Quare videre est, tunc unius speciei Communionem fuisse nonnullis, etiam magni nominis Ecclesiis, etsi non omnibus, nec toto Orbe solemniter usitatam. Quid, quodd alicubi videre est, fuisse interdum ægrotis sacram administratam Eucharistiam sub una Vini specie, cum Panem sacrum non possent præ morbi vehementia sumere, aut deglutire?* Hæc Lindanus. Verba verò Concilii Carthaginensis sunt hæc: *Is, qui penitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum Sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium, qui eum audierunt, & accipiat penitentiam. Et si continuò creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia*. Ecce quomodo ex Concilii Carthaginensis Decreto Eucharistia sub unâ Vini specie phreneticis morituris dabatur. Id quod etiam in Concilio Toletano sancitum invenitur de hujus generis ægrotis, qui præter Dominici Calicis hauritum traditam sibi Eucharistiam deglutire non poterant. Nam totus Christus, ut in Concilio Florentino definitum fuit, continetur sub specie Panis, & totus sub specie Vini; sub qualibet quoque parte hostiæ consecratæ, & Vini consecrati totus est Christus.

Quamvis autem Communio sub utraque specie diù fuerit in usu, in Constantiensi tamen Concilio declaratum fuit, Laicos ad utramque speciem sumendam divino jure non teneri: Immo ipsum Concilium sub excommunicationis pœna præcepit, ut nullus Presbyter sub utraque specie Panis, & Vini Populo Communionem subministraret: quia etsi in primitivâ Ecclesiâ, ait sancta Synodus, Eucharistiæ Sacramentum sub utraque specie à Fidelibus sumebatur; hæc tamen consuetudo, multitudine Christianorum crescente, sapienter, ac laudabiliter è medio sublata est, non solum ad pericula, & scandala, verum etiam ad multa incommoda, evitanda, quæ S. R. E. Cardinalis Bellarminus vir doctissimus in libro de Eucharistia, non minus eruditè, quam accuratè recenset. Quamvis enim Christus Dominus Sacratissimam Eucharistiam sub utraque Panis, & Vini specie instituerit, Laicis tamen Communio sub utraque præcepta non fuit, ob idque iis non necessaria, quia integrum Christi Corpus tam sub specie Panis, quam sub specie Vini, facta consecratione, veraciter continetur, sicut sacra Synodus Constantiensis constanter decernit, & Tridentina comprobât, & confirmat; Immo, ut Ricardo Tapero, Alphonso de Castro, & Jacobo Payne placet, Christus Dominus Apostolis adhuc Laicis suum Corpus sub specie panis comedendum dedit, Sanguinem verò sub specie Vini, nonnisi jam Sacerdotii dignitate insignitis, per verba illa: (*Hoc facite in meam*

Lindan. lib. 4.
Panopliæ Evangelicæ
cap. 56.

Concilium
Carthagen. 4.
cap. 76. & 26.
quæst. 6. Is,
qui, cap. 8.

Concil. Tolet.
let. 2.

Concil. Florent.
de Sacramento Eucharist.

Const. sess. 13.
Basilienſe
sess. 20.

Robert. Bell.
Card. lib. 4. c. 24.
tom. 2. contr.

Conc. Const.
sess. 13.
Conc. Trid.
sess. 13. cap. 3.
& can. 3. &
sess. 21. cap. 3.
& sess. 22. post
cap. 1. in De-
creto super pe-
titione con-
cess. Calicis.
Apost. quan-
do fuerunt Sa-
cerdotio insi-
gniti.
Virg. Eccl. 3.
Plant. in Am-
phitr.
Levit. 15. & 23

Nicephorus
lib. 14. Hist.
Eccl. c. 26.

Card. Baron.
10. 7. Annal.

Anastas. Bi-
blioth. in Vi-
gilio Papæ vi.
et.

Tom. 1. Ep. 7.

Lindan. lib. 4.
Panopliæ E-
vangelicæ
cap. 56.

Tertull. lib. 2.
Clem. lib. 1.
Cyp. Basil.
Hieron.
Ambros. ad
Theod. lib. 5.
cap. 12.
Cyrill. Hiero-
solymitan.
Cath. eccl. 1.
Sophr. cap. 79.
Conc. Const.
sess. 13. & Ba-
sil. sess. 20.

Nun. 2. Regum lib. 3. c. 18.

Martialis c. 3.
Clemens l. 5. cap. 20.
Dionys. c. 3.
Just. Mart. Orig. Hom. 14 cap. 24.
Tert. Cypr. ep. 63.

Chrysost. hom. 17.
Ambros. cap. 10
Theoph. c. 10
Theod. cap. 8.
Anselmus in 1. Cor. 11.

1. Cor. 12.

Joann. 6.

Lyr. in cap. 6. Joann.

Conc. Trid. sess. 13. cap. 3. & can. 3. sess. 21. cap. 1. & 3.

Martin. Hypotyposeon. Vatablus. Fran. Tol. in Joann. cap. 6. annot. 26.

Conc. Trid. sess. 21. c. 1.

Conc. Constant. sess. 13.

commemorationem) bibendum tradidisse legitur: *Facere* enim non solum apud Ethnicos, sed in multis Scripturæ sacrae locis pro *Sacrificare* vel *Offerre* usitatum est verbum. Hinc sanctus Martialis in Epistola ad Burdgalenses, Clemens Romanus in Constitutionibus Apostolicis, Dionysius Areopagita in Ecclesiastica Hierarchia, Justinus Martyr in Dialogo cum Triphone, Origenes in Homilia ad Leviticum, Tertullianus in Apologetico adversus Gentes, Cyprianus in Epistola ad Cæcilium, Chrysostomus in Epistola ad Hebræos; illam dictionem, *Facite*, explicantes, eam nonnisi pro *Sacrificare*, vel *Sacrificium offerre* interpretantur: Sed sanctus Anselmus id omne magis, quam ceteri aperte interpretatus est dicens: *Vos Sacerdotes facite, id est, ex Pane Corpus meum per verba mystica consecrate in memoriam Passionis meae, ut recogitetis eam, dum istud Sacrificium obtuleritis.* Hæc Anselmus. Postquam igitur Apostoli Sacerdotii dignitate fuerunt insigniti per illa verba; *Hoc facite in meam commemorationem*, Sanguinem bibendum susceperunt, ad insinuandam Laicis Communionem sub utraque specie non esse necessariam. Huc etiam spectat sententia Beati Pauli, qui dum sacramentam Eucharistiam digne sumendam docet, sub disjunctionis nota de Pane, atque Calice loquitur hunc in modum: *Itaque quicumque manducaverit Panem hunc, vel biberit Calicem Domini indignè, reus erit Corporis, & Sanguinis Domini;* Idcirco Laicis, & non consecrantibus Communionem sub utraque specie necessariam non esse omnino fatendum est. Quando autem sub Conjunctionis notâ à Salvatore nostro dictum fuit in hæc verba: *Nisi manducaveritis Carnem, Filii hominis, & biberitis ejus Sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* Illud præceptum non de ipsius Eucharistiæ perceptione sacramentali, sed de spiritali à multis Interpretibus exponi solet: Vel si de sacramentali perceptione intelligatur, sub specie Panis Caro cum Christi Sanguine accipitur, quatenus ibi Sanguis continetur, quia sub specie Panis est vera Christi Caro ex virtute Sacramenti, cetera verò ex concomitantia, ut docent omnes, qui de hac materia scripserunt. Quam profectò veritatem sacrosancta Tridentina Synodus sapienter explicat, & multis Scripturæ sacrae locis illustrat. Vel dictio illa, *Et*, copulativa pro disjunctionis nota sumitur, ut nonnulli volunt: quia, *Et*, pro, *Vel*, non rarò in Scriptura sacra usurpari solet. Hinc Martinus Martinez, Vatablus, & S. R. E. olim Cardinalis Tolethus, Vir doctissimus, illud Exodi, *Qui percussit Patrem suum, & Matrem, morte moriatur*, disjunctivè interpretantur dictionem illam, *Et*, proposito nostro aptantes. Quamvis enim dictum illud sub nota copulationis hebraicè legatur, Interpretes tamen omnes sententiam ipsam sub sensu disjunctivo exponunt.

Neque huic veritati, sive Concilii Constantiensis decreto adversatur exemplum

Martini V. qui Concilio Constantiense absolute, cui præfuit, Romam reversus, Laicos sub utraque specie communicavit, ut Lindanus ex Henrici Raltysen Archiepiscopi Nidrosiensis testimonio in libro superius citato testatur. Nam Concilii voluntas, eodem Lindano teste, haudquaquam fuit, ut sub utraque specie Communionem è medio tolleret penitus, sed ut eam sub utraque specie comprehensam, nec de Jure divino, nec necessariam esse contra Hussitarum errorem demonstraret. Hinc Lindanus in eodem suæ Panopliæ Evangelicæ libro nuper citato, istuc ipsum dicit, dum loca illa, in quibus Communio sub utraque specie ad hanc usque diem licita est, diligenter recenset in hanc verborum formam: *Deinde hoc Constantiensis Concilii Decreto, nihil in Græcica, aut Orientali, aut Indiana; Immo Septentrionali adeò immutatum fuit Ecclesia, sicuti nec Patres tollere voluerunt utriusque speciei Communionem, ubi antiquo vigeret more; Immo nec Romanæ quidem Ecclesiæ consuetudinem in hunc usque diem observatam, voluerunt variatam: Sicuti enim illæ Ecclesiæ Orientales, & uti audio, Dalmatiana, & quædam Septentrionales nunquam utriusque speciei Communionem intermittere, sed majori semper ex parte utramque sumpsere; ita & Romana Ecclesia prisca consuetudinis obtinet in hunc usque diem vestigiolum, ut sacris operante Pontifice Maximo, Diaconus veteri ex more non solum de Hostia comedat, sed & de Calice combibat; Narrant enim Viri gravissimi, qui se suis ajunt vidisse oculis, Diaconum Fistulâ crystallinâ de Calice Domini Sanguinem exugere.* Hucusque Lindanus: qui, dum consuetudinem communicandi sub utraque specie in aliquot Ecclesiis ad hæc usque tempora observatam refert, mentionem item facit de Fistula olim crystallinâ: nunc verò aurea, quæ in solemni Romani Pontificis Missâ adhiberi solet.

Quem verò locum usus Calami pro periculis, & incommodis Laicorum evitandis inventus, apud Sacerdotes, præsertim verò apud Abbates, Episcopos, & Archiepiscopos, necnon apud Summum Pontificem cum Diacono, & Subdiacono solemniter celebrantem, habere queat, non video. Si autem ad decrepitam eorundem ætatem juvandam, vel ad majorem ipsorum commoditatem, periculi evitandi causâ, Calami usum primitus introductum fuisse dicamus, ut de Romano Pontifice dicier audivi; Cur in privatis Missis ob eandem causam Calamus non adhibeatur; Cur item in solemni Summi Pontificis Missâ à Diacono, & Subdiacono, haudquaquam senibus, pro periculo evitando, Calami usu non indigentibus, hujus generis Ritus adhiberi soleat, ignoratur, nisi ad Mysterium aliquod confugiatur, Hinc ego dictum Calami usum in sugendo Christi Sanguine, Mysterio etiam non carere arbitror, ut re ipsa inferius demonstrare adlaborabo; præsertim verò in Missâ Romani Pontificis solemniter celebrantis.

Lindan. ubi supra.
Henricus in Oratione contra Boemos, habita in Concilio Basil.

Lindan. l. 4. cap. 56.

Innoc. 3. l. 3.
Myst. Missæ.

Auctoris opi-
nio de Cala-
mo.

Maro. 15.

Calamus pro
Calice,
calix unde
ducatur.

Vvalafrid.
Strab. c. 24. de
reb. Eccl. Ma-
grob. l. 5. c. 2.
in fine.

Varro lib. 4.
lat.
Festus lib. 3.
Nonius.
Ant. Persius
in lib. de potu
calido.
Papias, Hie-
ron. ep. 20.
tom. 1.

Orig. tract. 12.
& 35. in Mat-
thæum.

Missæ S. Basil.
& S. Chrysost.
in Germ. in
hunc Ritum.

Nicol. Cabasil.
in expof.
liturg. tom. 6
Bibliotheca
Veterum Pa-
trum.

Apocal. 3. &
37.
Sup. pag. 9. &
104.

Innocentius hujus nominis III, quamvis de omnibus, quæ à Majoribus nostris in Ecclesiasticum introducta sunt usum, rationem reddi non posse opinetur; in iis tamen omnibus, quæ in Communione Summi Pontificis rem sacram solemniter facientis observantur, profunda latere sacramenta arbitratur, & jure quidem; Immo aliquorum Communionis hujusce Rituum causam, non allegoricam, sed historicam à nonnullis se jam audivisse, testatur: Verum quia nihil authenticè scriptum invenit, subticendum censuit. Mihi verò hanc præsertim, de qua loquimur, rem, diligenter, ac diù meditati, nihil aliud opportunius, congruentiusque seseque offert (nisi ad usum antiquitatis introductum conservandum referatur) quam Calamus ille, quem pro acetosa potione Christo Domino sitienti, & Cruci affixo subministranda juxta Beati Marci Evangelium adhibitum fuisse constat. Marcus enim de ipso Calamo in hanc loquitur verborum formam: *Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque Calamo; potum dabat ei.* Hæc Beatus Marcus. Per Calamum, si factum, diligenter perpendatur, Christo Domino in Cruce pendenti, humanamque salutem mirandum in modum sitienti, porrectum, aptissimè Calix insinuat. Calix autem, teste Walafrido Strabo, seu Strabone, à voce Græca, *κάλυξ*, littera *v*, in *a*, ut Macrobius in libro Saturnalium ait, immutata, originem trahit, ab aqua calida dictus, ut Varro, Festus, & Nonius testantur; quia veteres Aquam calidam (ut ajunt) Vino mixtam habebant in deliciis, & in conviviis adhibebant, ut Antonius Persius, Vir ætate nostra doctissimus, & Polyhistoris nomine dignus, eruditè ostendit. Hinc, ut inquit Papias, Calix potionem calidam, vel passionem, vel, Hieronymo teste, mortificationem carnis, seu animum ad Martyrium, semper paratum significat: Sive, ut Origeni placet, passionem dolorum, aut Martyrii, quod sine igne, aut fervore charitatis esse non potest. Quem profectò fidei, vel charitatis fervorem, ut videre est in Missa Sancti Basilii, & Sancti Chrysostomi, insinuant Græci dum Aquam calefactam, sive fervidam, quæ ferventem Populi charitatem repræsentat, Vino jam frigida mixto, & consecrato, adjungunt, ubi primum sumere volunt Sanguinem. Quamvis autem nonnulli ex Græcis ad calorem, seu teporem Sanguinis aqua mixti, & è latere Dominico emanati exprimendum, id fieri dicant; & Nicolaus Cabasilas per Aquam calidam, in Calicem injectam, Spiritus sancti in Ecclesiam descensum interpretetur; Ego tamen per Aquam calefactam, Vino mixtam, & Calici immissam, Populum charitate ferventem, atque ad Martyrii passionem præparatum, significari posse censeo; sicut ex ipsa Beati Joannis Apocalypsi, necnon ex iis, quæ in primo Quæsito dicta sunt, colligi potest. De Passione itaque Martyrii per Calicem (ut eò, unde digressi sumus, reuertamur)

insinuata, legitur apud Evangelistas, præsertim verò apud Matthæum in hæc verba: *Potestis bibere Calicem, quem ego bibiturus sum?* Et: *Pater mi, si possibile est, transeat à me Calix iste;* Calix namque, ut ait Odo Cameracensis, metonymicè, continens scilicet pro eo, quod continetur, idest, Vas pro Sanguine sumitur. Quod autem Calamus Christo in Cruce pendenti Calicis loco fuerit porrectus, ex eo patet, quod ipse Calamus Calicis munere functus, ad potum porrigendum deservivit; Christus enim, Cruci affixus, adeo erat à terra elevatus, ut potus nonnisi stipite, aut scipione aliquo, vel Calamo, aut arundine ori ejus porrigi poterat.

Quod autem ad Christi passionem per Calicem insinuatam pertinet, illud in primis sese nobis offert considerandum, cur scilicet divinà dispensatione factum sit, ut in Golgotha Calvaria loco, antequam Cruci affigeretur, Vinum cum Felle mixtum, vel Myrrhatum, deinde Calami, sive Arundinis ministerio Acetum Christo Domino Cruci affixo bibendum datum fuerit: Id quod mysterio non carere credas oportet. Hæc enim tria, Fel scilicet, Acetum, & Myrrha, nonnisi amarissimum, & acerbissimum Calicem, Calicem videlicet amarissimæ, & acerbissimæ Passionis per Calamum insinuatæ præferunt. De duobus primis Propheta David, qui Christi Mysteria præceteris Prophetis plenè prævidit, & expressè scripsit (ut Augustinus, & Cassiodorus testantur) dum amarissimam, & acerbissimam Domini Salvatoris nostri Passionem diffusè narrat, & pie meditatur, post multa in hæc ait verba: *Dederunt in escam meam Fel, & in siti mea potaverunt me Aceto.* Utrumque enim, Fel scilicet, atque Acetum; molestiam, aut amaritudinem, mordacitatem, sive austeritatem, suavitati contrariam, Passionique congenitam designat. Fel namque, quod à Medicis flava bilis vocitatur, est humor amarissimus, sub ima hepatis parte in vesicula quadam conclusus, tribulationem, Hieronymo teste, & supplicium, aut punitiorem, aut mortem in Scriptura sacra interdum significat. Hinc Sedulius, dum de Paschali opere scribit, & Fel Domino datum, meditatur, per Fel amaram mortem significari ait hunc in modum: *Nec illud à Consortio Divinitatis abscessit, quoddam sumit Vinum felle mixtum, labris tetigit, & ab ore projecit. Signum quippè fuit mirabile; amarum mortem Dominum degustare, confestimque virus ejus horribile reducis vultus aversione contemnere.* Hæc Sedulius. Acetum quoque, quod est item mordax, & gustui grave; immò propter suam ipsius mordacitatem, & acerbicatem ad bibendum insuave, atque ineptum, supplicium, & correctionem in divinis literis nonnumquam præferre solet, ut Eucherius, & Beda, testantur. Hinc Plautus in amaritudine animi insinuanda Acetum cum Felle perbellè conjunxit, apud quem Adolescens

Matth. 20.
Marc. 10. & 14
Luc. 22.
Jo. 18.
Odo Camera-
cen. in expo-
sitione Can.
d. 3.

Calix cur Pas-
sionem signi-
ficet.

Aug. & Cas-
siod. in Ps. 68.

Psalm. 68.

Fel, quid, &
ejus locus.

Hieronym. in
Hierem.

Sedulius l. 3.
cap. 12. de Pa-
schali opere.

Eucher. for-
mulis spiri-
tualibus 8. &
Beda in Prov.
25.

ad Astaphium loquens, hunc in modum

Plautus in
Trucul. Act. I.
scen. 2.

ait :

In melle sunt fitę linguę vestra, atq; orationes :

Corda in felle sunt sita, atque acerbis Aceto.

Matth. 27.

Marc. 15.

Aug. lib. 3. de
ciens. Evan-
gel. cap. 11.
tom. 4.

Mich. Mercat-
us in Metal-
lothea.

Plin. lib. 14.
Nat. hist. c. 13.

Opiniones de
Myrrhato Vi-
no.

Confutatio
prima.

Galen. lib. 8.

Isid. l. 19. c. 8.

Bernard. ser. 43.
to. 1. Cant. 1.

Orig. Conc. 1.

Basil. Conc. 2.

Adde etiam, quod de potione amarissi-
mā, Christo in Golgothā nondum Cruci affi-
xo subministrata, idem ferē à Matthæo, & à
Marco scriptum fuit : hic autem, loco Vini
cum Felle mixti, Vinum myrrhatum Christo
Domino oblatum fuisse testatur. Sed hunc
nodum sanctus Pater Augustinus dissolvit di-
cens : *Hoc intelligendam est, Matthæum dixisse,*
cum Felle mixtum : Fel quippē pro amaritudine
posuit : Myrrhatum enim Vinum amarissimum
est, quamquam fieri possit, ut, & Fel, & Myrrha
Vinum amarissimum redderent. Hæc Augusti-
nus. Michael autem Mercatus Miniatenfis,
vir quidem ætate nostrā eruditissimus, in suā
Metallothea, rerum fossilium varietate re-
fertissimā, quam ego frequenter legi, Vinum
Myrrhatum, se Myrrhinum, non amarum,
sed gustui gratum, ac jucundum olim fuisse
docet. Id quod item mihi coram non semel
affirmavit, quibusdam & Plauti, & Plinii lo-
cis innixus. Hanc etiam opinionem nonnulli
Scriptores ætate nostrā insignes sequuntur,
Christumque Dominum omnes ærumnas
spontē suscipientem, nullumq; in suo corpore
folatium capere volentem, Myrrhinum, sive
Myrrhatum Vinum tamquam gustui gratum,
& jucundum omnino recusasse contendunt.
Nos tamen doctrinam, & sententiam sancti
Patris Augustini, cæterorumque Doctorum
sequemur. Quamvis enim illi ex recentio-
ribus Scriptores (quos honoris gratiā semper
nomino) Plauti, & Plinii auctoritate suffulti,
Vinum Myrrhatum non amarum, sed dulce-
dine, ac suavitate refertum omnino fuisse
affirmant, inter eos tamen non deest, qui
Myrrhatum Vinum, etsi non ex Myrrhā ipsā;
Ex aliis tamen admixtis speciebus dulcedi-
nem in vasis Myrrhinis olim contraxisse fa-
teatur. quasi Myrrham reapse amaram esse
dicat : Id quod omnes affirmant : Galenus
namque in libro de simplicium medicamen-
torum facultatibus, necnon Isidorus Hispa-
lensis in libro Etymologiarum, alique Scri-
ptores Classici, Myrrham amaram esse testan-
tur : Et hac in re Doctores sacri omnes con-
sentiant. Hinc sanctus Bernardus in Canti-
cā Cantorum, dum locum de Myrrhā illum
(*Fasciculus Myrrhæ dilectus meus mihi*) inter-
pretatur, Myrrhæ significatum explicat hisce
verbis : *Myrrha, amara res, dura, & aspera,*
tribulationem significat. Et paulò inferius,
Myrrham, quā Christus in Cruce (ait) pota-
tus fuit, nostrorum peccatorum amaritudi-
nem Christum Dominum sibi tum applicuisse
dicit. Quare Origenes in Canticā Cantico-
rum, necnon Basilus Magnus in Psalm. 44. ;
Aliique Doctores per Myrrham, Passionem,
ac Mortem significari volunt. Quæ sanè
omnia nullum cum Vino illo Myrrhino, ju-
cundo, & gustui grato, symbolum habent,
odore ipso excepto, quem sanè Myrrhæ gut-
ta suavem habet ; nisi dicamus, Vina illa
Myrrhina, quantum ad saporem, fuisse perju-

cunda, non ex Myrrhā ipsā, quæ Vinum;
quamvis dulcissimis condimentis refertum,
amarum redderet, sed ex condimentis, quæ
in vasis Myrrhinis apponebantur Vino com-
mixta. Vina itaque saporem ex condimen-
tis, odorem ex vasis contrahebant ; idcirco
Plinius non sapore Myrrhæ, sed odore ejus
condita Vina apud Priscos erant lautissima.
Odorem autem Myrrhæ illum, de quo Pli-
nius loquitur, non ex Myrrhæ guttā, sive la-
crymā, sed ex vasis ipsis contractum esse di-
cas oportet. Nam vasa illa conficiebantur,
vel ex Myrrhæ ligno, vel ex lapide quodam,
quem Plinius, Isidorus, Albertus Magnus,
Bartholomæus Anglicus, Camillus Leonar-
dus, & alii, Myrrhinam, ac Murrhinam, vo-
cant, & apud Parthos nasci, atque ad vasa
fabricanda idoneum esse dicunt. Vasa verò
Myrrhina Pompejum in Italiam primum
advexisse, magnoque pretio extitisse Plinius
narrat. Myrrhites item, ut iidem Scriptores
volunt, lapis est, & color, & odori Myrrhæ
adsimilis, confricatusque pannis, nardi, aut
aromatis odorem spirat cum suavitate. Quod
si ex confricatione fit, multò magis illud
ipsum ex Vini ebullitione in vasa illa Myr-
rhina immissi effici credendum est. Quando
igitur à Plauto Myrrhina, hoc est, illud Vini
conditi genus, inter dulcia nominatur; dulce-
dinem illam non ad Myrrham, sed ad condi-
menta ipsa dulcia referendum censeo. Arbor
namque nec amaritudinem, nec odorem ha-
bet, nec fructum ; sed guttæ ipsi, aut lacrymę
ex arbore stillanti odorem, & amaritudinem
inesse Hieronymus Lauretus in suā Allego-
riarum Silvā, & alii Scriptores produnt.
Vinum itaque duobus modis Myrrhinum,
sive Myrrhatum dici posse puto ; Vel quia
Vinum (ut ajunt) calidum, & fervens, vel
ebulliens in vasa Myrrhina immisum, ex li-
gno, vel ex lapide propter ebullitionem ipsam,
odorem, ex condimentis dulcedinem excipit;
Vel quia Myrrhæ gutta, sive lacryma, quæ
amarissima res est, Vino conjuncta, Vinum
amarissimum reddit : Fieri autem non potest,
ut Vinum primo modo sumptum, Christo
Domino in Golgothā fuerit oblatum ; pro-
pterea quod loco Vini Myrrhati, quod scribit
S. Marcus, eodemmet in loco S. Matthæus
Vinum cum Felle mixtum, oblatum Christo
Domino fuisse narrat. Editio verò græca,
apud Matthæum loco Vini, Acetum, quod est
Vinum acidum & asperum, legitur hisce ver-
bis : *Ἐδωκαν αὐτῷ πικρὸν ἄξος μετὰ κολῆς μεμιγμένον,*
hoc est ; Dederunt ei bibere Acetum cum
Felle mixtum. Quæ sanè mixtio acerbita-
tem, & amaritudinem bibenti mirandum in
modum affert. Acetum autem, vel Vinum
cum Felle mixtum, & Vinum Myrrhatum,
idem hoc in loco esse ait Beda ; quia cum
sancto Augustino Fel pro amaritudine à bea-
to Matthæo usurpatum eo in loco fuisse afir-
mat. Immo sanctus Augustinus, ut diximus,
Vinum cum Felle, ac Myrrhā mixtum, Chri-
sto datum conjectat. Et Cyrillus Hierosoly-
mitanus suā in Catechesi ait : *Fel dederunt ori*
ejus, Vinum Myrrhā permixtum : Myrrha au-

Plin. lib. 14.
cap. 12.

Plin. l. 37. c. 2.
Isid. l. 16. c. 7.
Albert. Bar-
thol. Anglic.
l. Camil. Leo-
nard.
Plin. l. 37. c. 2.

Plauti, & Pli-
nii loca ex-
plicantur.
Plaut. in Pse-
udolo.

Hieron. Latine
rent. in Silva
Allegoriarum
de Myrrhā.

Confutatio
secunda.

Marc. 15.
Matth. 27.

Biblia Regia
Matth. 27.

Beda in
Matth. 27.

Cyrrill. Cate-
ches. 13.

Apon. 1. 3. in
Cant. tom. 9.
cap. 19.

tem *Fellis insar amara est*; Idemque de Myrrhâ ferè scribit Aponius dicens: *Myrrhâ siquidem amara interpretatur*: Immò apud Beatum Hieronymum in Ruffini Symbolo, Vinum Myrrhatum Felle amarius existimatur, Hinc aliud Myrrhinum, aliud Myrrhatum Vinum esse cenſeo: Illud enim ex vase odorem, hoc autem ex Myrrhâ ipsâ amarissimum trahere saporem credendum est. Si autem saporem gustui gratum ex vase illo reddi quis experimento dicat, ut Mercatus in suâ Metallothecâ affirmat, vel saporem illum suavem ex condimentis effici, vel vas illud ex alio alterius naturæ ligno esse dicas necesse est, ut de Myrrhite lapide dictum nuper fuit. Tantum itaque abest, ut Vinum illud Myrrhatum Christo datum, dulce fuerit, ac suave, ut nihil ipsi dulcedini, ac suavitati magis contrarium esse queat. Dulce namque, & amarum, antitheta esse nemo non novit. Quamvis verò Christum Dominum Vinum Myrrhatum apud beatum Marcum non accepisse legatur; Eum tamen Vinum illud gustasse, sed non bibisse Doctores contendunt, ut legitur in beati Matthæi Evangelio, de Vino, vel Aceto cum Felle mixto dicentis: *Et cum gustasset, noluit bibere*; nam parum (teste Philosopho) pro nihilo interdum cenſetur. Myrrhatum igitur Vinum non accepit, ut biberet, ait sanctus Pater Augustinus, sed gustavit pro nobis amaritudinem Passionis, ac mortis; nobis Passionis acerbæ, atque mortis amaræ partem relinquens. Adde etiam, quòd Christus Dominus Vinum Myrrhatum gustavit, sed bibere recusavit, ut hoc exemplo verum hominem se esse comprobaret, dum rem amaram gustui humano ingratam, & omninò adversantem, renuebat: sicut enim dulcia sunt amica naturæ, ita amara eidem inimica esse, necesse est. Sed quamvis Vinum cum Felle mixtum (quod Hilarius etiam peccatorum amaritudinem mysticè appellat) necnon Vinum Myrrhatum absque Calami, aut Arundinis ministerio, sed non sine Calice, aut Vase, Calicis loco, Christo Domino in Golgothâ oblatum verisimile sit; per Fel tamen, per Myrrham, & per Acetum in poculum Christo sitienti datum, amaritudinem, & asperitatem, sive acerbitem Passionis Dominicæ, per Calamum, aut per Calicem, in primis repræsentatæ, sanctorum Patrum consensu significari, fatendum est.

Sancta itaque Mater Ecclesia (si meam hoc loco opinionem proferre liceat) ut in divino Missæ Sacrificio, in quo memoria Passionis Christi recolitur, amaritudinem, & acerbitem Passionis Dominicæ, ut reor, repræsentaret, Spiritu sancto afflata, instituit, ut Romanus Pontifex, Summus Dei Sacerdos, & Christi Vicarius, in hauriendo è Calice Sanguine, uteretur Calamo, per quem ipsi Christo Acetū potandum fuerat in Cruce datum. Hoc enim factò, præter Mysteria Passionis ad finem deducta, præter denique opus Redemptionis nostræ completum, per Vinum Myrrhatum amarissimum jam ei subministratum, & per Acetum Calamo eidem

porrectum, & ab ipso met potatum, ad summum crudelitatis Judæorum perventum jam erat. Hinc Joannes suo in Evangelio scriptum reliquit: *Cum ergo accepisset Jesus Acetum dixit: Consummatum est*, id est, non solum de acetosâ potione consummata est prophetia illa: *Dederunt in escam meam Fel, & in siti mea potaverunt me Aceto*; sed cæteris interpretationibus, quæ in hunc locum afferri solent, prætermisſis, quasi dicere voluisset: Nil acerbilitatis, nilve crudelitatis aliud superest sumendum.

Quam idcirco rem, Passionis videlicet amaritudinem, & acerbitem, immensumque crudelitatis cumulum Romanus Pontifex in Sacratissimo Missæ Sacrificio repræsentans, illo utitur Calamo, in quo summa totius amaritudinis, & acerbitem, summaque crudelitatis per Myrrham, Fel, & Acetum, subministratæ, morte tandem cum ipsâ conclusa est. Sed quoniam membra suum caput sequi debent, & spinoso item sub capite membra delicata esse non decet, ut sanctus Bernardus ait, acerbissimam Christi Passionem per imitationem, vel saltem per affectum, aut promptam voluntatem, sua in membra derivare necesse est. Idcirco non solum Romanus Pontifex, sed Diaconus item Cardinalis, & Subdiaconus Apostolicus, in eâ Sanguinis portione sumendâ eodem utuntur Calamo ad ipsam Passionis communicationem, aut participationem insinuandam. Quam profectò Passionis Communicationem veris Christi membris, eo, quem explicavimus, modo, necessariam esse Matthæus testatur per illa Salvatoris nostri verba, ambitiosam, & avidam Discipulorum postulationem retundentis hunc in modum: *Potestis* (inquit Dominus illis Discipulis, & omnibus verè Christianis) *bibere Calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis*: Hoc est, Passionis meæ consortes, aut participes per imitationem, aut saltem per promptam voluntatem vos fore video. Horum namque modorum altero, ut ex ipsiusmet Christi sententiâ colligi potest, Calicem Domini à nobis bibendum esse fateamur, oportet. Huc etiam spectare potest beati Lucæ locus, qui duos à Christo Discipulis Calices porrectos esse commemorat; unum scilicet ante benedictum, fractumque Panem; alterum verò post Panis benedictionem, fractionemque præstitam. Quamvis enim nonnulli hunc de duplici Calice locum, hoc est, de primo Calice ad vetus, de secundo ad novum Pascha pertinente interpretentur; Alij verò de Calice inter Discipulos antea dividendo, eodemque postea bibendo; Vel de uno, eodemque Calice primâ vice præoccupativè commemorato; non desunt tamen qui per primum Calicem, Passionem præfiguratam fuisse contendunt, ut Paschasius Ratbertus in Epistolâ ad Frudegardum de Corpore, & Sanguine Domini refert.

Ad Amaritudinem igitur, sive ad crudelitatem, & acerbitem Passionis per Calamum

Joann. 19.

Psal. 68.

S. Bernardus.

Diac. & Subdiaconus, cur Calamo infundendo Christi Sanguine utantur.

Matth. 26.

Marc. 16.

Luc. 22.

Gloss. interlin.

Theophylactus in hunc locum.

Aug. lib. 3. de cons. Evang. cap. 1.

Paschas. Ratbert. in exposit. Epistolæ tom. 6. Bibliothec. Veterum Patrum.

Conclusio Quæriti quinti.

Apon. 1. 3. in
Cant. tom. 9.
cap. 19.

Marc. 15.

Matth. 27.

Arist. 2. phys.
fic. tex. 1.

Aug. lib. 3. de
cons. Evang.
cap. 1. tom. 4.

Hilarius in
Matth. c. 33.

Matth. 27.

iamum subministratam, vel insinuatam, necnon ad Arundinem oblatam Christo Cruci affixo representandam, Summus Pontifex in hauriendo è Calice Sanguine, Calamum adhibet. Ad ejusdem verò Passionis com-

municationem præferendam, sive insinuandam, Diaconus Cardinalis, & Subdiaconus Apostolicus in ipso item Missæ Sacrificio, seu Communione, Calamo eodem uti solent.

PERORATIO, SIVE EPILOGUS

Rerum dictarum,

Juxta Quæsitâ explicata quinque Conclusionibus comprehensus.

UT tandem aliquando Quæsitâ initio proposita in formam Conclusionum redigam, & Commentarium concludam, ac definiam, quæ suprâ diffusè dicta sunt, compendio repetam in hæc verba:

CONCLUSIO I.

Eucharistiæ Sacramenti perceptio, Communio nuncupatur, quia per eam Deus sese nobis insigniter communicat, nosque sibi incorporat.

CONCLUSIO II.

Summus Pontifex ad Altare consecrat, & ad Solium communicat, ut Christum in Cœnaculo cum Discipulis communicantem, & eundem Cruci affixum, necnon coràm omnibus passum, atque in eâ quasi reclinantem, referat, cruentum, & incruentum Sacrificium uno eodem actu representans.

CONCLUSIO III.

Dum Sacrosanctam Eucharistiam percipit, ad sinistrum Solii latus Hostiam sumit, Sanguinem verò ad latus dextrum, ut Sanguinem cum Aquâ è latere Christi dextro effluxum proprius representet: Dextrum namque latus ab uno Militum lanceâ fuit apertum, non sinistrum, ut rectè ait *Gregorius Nazianzenus, & Bernardus serm. 30. in Canticâ.*

CONCLUSIO IV.

Hostiam verò, & Vinum consecratum, hoc est, Sanguinem inter Diaconum Cardinalem, & Subdiaconum Apostolicum dividit; ejusdem Hostiæ integram medietatem, tertiamque Vini consecrati partem sumens, ut Communionem, illo item in Cœnaculo institutam, insinuet.

CONCLUSIO V.

Calamo denique Summus Pontifex in hauriendo Christi Sanguine utitur, ut Calamum Christo Cruci affixo porrectum ad potandum, amarissimamque Passionem exprimat; Ministri verò, Diaconus scilicet Cardinalis, & Subdiaconus Apostolicus eodem utuntur Calamo; ad ejusdem Passionis Communicationem insinuandam.

EXCUSATIO.

HÆC sunt, quæ pro Nodis, vel Quæstis initio propositis dissolvendis, aut explicandis mihi dicenda videbantur. Num ego scopum attigerim, judicent alii: Si enim rem ipsam non fuero assequutus, sive [ut ajunt] rem acu non tetigero, sicut facile evenire posse credo; satis tamen erit, si ego in rebus tam arduis, & abstrusis aliquid dixerò, quod à ratione, & ab hujus generis communicandi Ritu alienum prorsus non existimetur: propterea quod de Quæstis hisce hoc in Commentario explicatis nil ferè ab aliis conscriptum inveni, nisi ea, & quidem perpauca, quæ suis locis recitavimus; innumeris ferè Scriptorum, tam veterum, quàm recentiorum monumentis hinc inde à me conquisitis, ac diligentèr perlustratis.

F I N I S.

DE SACROSANCTO
CHRISTI
CORPORE
 ROMANIS PONTIFICIBUS
Iter conficientibus præferendo
COMMENTARIUS.

P R Æ F A T I O.

EMO tam hebeti, tamve rudi ingenio est, qui scire omnino negligat, occultasque rerum causas nosse non desideret, ut Peripateticorum Princeps in suâ Metaphysicâ testatum reliquit, Quam profectò sententiam mihi perbelle, mirumque in modum comprobata fuisse fateor, dum sacratissimum Christi, & Salvatoris nostri Corpus, Sanctissimo D. N. CLEMENTI Papæ VIII. ab Urbe Româ Ferrariam celeriter, ac feliciter, expressoque divinæ opis præsidio superiori anno recuperatam proficiscenti, præferebatur: toto enim itinere complures cujuscumque status & conditionis, dignitatise homines ex me sciscitati sunt, quid hic sacer Ritus sibi velit, hoc est, cur Sanctissimum Christi Corpus Romano Pontifici longum iter conficienti præferatur; meque non pauci, ut hac de re conscriberem, sunt cohortati. Ego verò hanc scribendi provinciam, cum mihi tamquam Apostolici Palatii Sacristæ satis idoneam, immò verò peculiarem esse dijudicarem, eam libentissimè, divinâ fretus ope, suscepi, tum ob ipsam curam in gestando Sanctissimo ante Summum Pontificem Sacramento ex officio mihi demandatam; tum quia hujus generis argumentum, nec à veteribus, nec à recentioribus Scriptoribus occupatum animadverti. Idcirco itinere Ferrariam usque confecto, de Sacratissimi Christi Corporis in itinere deferendi Ritu Commentarium hunc ipso festo Sanctissimi Sacramenti die, Ferrariæ mihi placuit auspiciari, ut ipsemet Christus Dominus, de cujus glorioso Corpore, in Eucharistiæ Sacramento mirabiliter occultato, verba facturus sum, sermonem re tantâ, ac tam mirabili mysterio dignum, mihi ex suâ ipsius clementiâ liberaliter subministraret.

Ut autem omnia suo quæque ordine, qui non solum memoriæ maximè lumen affert, sed orationem item clariorem reddit, collocentur; Commentarium nostrum in quatuor præcipuas distribuemus partes: In quarum primâ,

Arist. lib. 1.
 Metaph. 511.

Scribendi occasio.

Auctoris intentio, sive institutum.

Commentarii divisio.

Commentarii
pars prima.

Commentarii
pars secunda.

Commentarii
pars tertia.

Commentarii
pars quarta.

primâ, unde Ritus gestandi Sanctissimum Sacramentum ante Romanum Pontificem iter longum conficientem, originem trahat, disputabimus; nostramque hac de re sententiam aperiemus. In alterâ verò, longa Summorum Pontificum breviter recensere itinera, quibus sacrum huiusce gestationis Ritus, ut ex Diariis cœremoniarum, necnon ex Historiis constat, observatum invenimus. In tertiâ parte iter Clementis VIII., seu potius Societatis Sanctissimi Sacramenti ab Urbe Româ Ferrariam usque; In quartâ denique ad eandem Urbem reditum describemus, scituque digniora explicabimus.

COMMENTARII DIVISIO.

Commentarius quatuor constat partibus,
quarum

P R I M A.

Originem, ac rationem deferendi Sanctissimum Sacramentum ante Romanos Pontifices iter conficientes, necnon sacros, & antiquissimos Ritus ad sacrosanctam Eucharistiam pertinentes ex sanctorum Patrum monumentis, Conciliorumque Decretis excerptos; complectitur.

S E C U N D A.

Romanos Pontifices, qui Sanctissimum Sacramentum in itinere deferendum curarunt, eorundemque processionis causas brevissime recenset.

T E R T I A.

Societatis Sanctissimi Sacramenti ab Urbe Româ processionem, Clementis item VIII. maximè solemnem in Civitatem Ferrariam ingressum, præcipuasque res ab eodem Clemente Ferrariæ gestas comprehendit.

Q U A R T A.

Ejusdem Societatis reditum, & Summi Pontificis in Urbem Romam ingressum describit.

A U C T O R E S

In Commentario citati.

Adriani Cardinalis Itinerarium.

Alcuinus.

S. Ambrosius.

Annius Viterbiensis.

Antonini Itinerarium.

Aristoteles.

S. Augustinus.

Baptista Fulgosus.

Bartholomæus Platyna.

Bartholomæus Anglicus.

S. Basilius Magnus.

S. Beda Venerabilis.

Blondus Flavius.

S. Bonifacius Episcopus, & Martyr.

Burchardus Wormacien. Episcopus.

Canones Summorum Pontificum.

Cœremoniarum liber.

Clemens Alexandrinus.

Cœcilia { *Nicaenum* .
Cæsaraugustanum .
Aurelianense .
Antisiodorensē .
Rhotomagensē .
Tolctanum .
Turonense .
Rhemense .
Triburiense .
Constantiense .
Basileense .
Tridentinum .

Cornelius Tacitus .

S. Cyprianus .

Diaria .

Eusebius Cæsariensis .

Franciscus Turrianus .

Gaufridus de Bello loco .

Glossa ordinaria, & Interlinearis .

S. Gregorius Magnus .

S. Gregorius Nazianzenus .

S. Gregorius Turonensis Episcopus .

Guillelmus Durandus .

Guillelmus Kyriander .

S. Hieronymus .

S. Jacobi Liturgia .

Jacobus Pamelius .

Joannes Diaconus .

S. Joannes Chrysostomus .

Josephus Hebraeus .

Isidorus Pelusiota .

Karolus Veranus historicus .

Laurentius Surius .

Leander Albertus .

Marcus Tullius Cicero .

Martyrologium Romanum .

Nicephorus Callistus .

Nicolaus Lyranus .

Nicolaus Perottus .

Ordo Romanus .

Palladius Hiberniensis Episcopus .

S. Paulinus Episcopus Nolanus .

Paulus Æmilius historicus .

Paulus Diaconus .

Paulus Jovius .

Petr. Æmilii Apost. Pal. Sac. Itinerarium .

Pii II. Commentarii .

Plinius .

Pomponius Mela .

Ptolomæus .

Rabanus Maurus .

Raphael Volaterranus .

Silius Italicus .

Stephanus Durantus .

Strabo .

Theodoretus .

Tertullianus .

S. Thomas .

Vetus Testamentum, & Novum .

IN COMMENTARIUM

Fr. Angeli Rocchæ Sacrarii Pontificii Præfeti

DE SACRATISSIMO CHRISTI CORPORE

Summis Pontificibus iter facientibus
præferendo

CARMINA.

Pompeii Vgonii .

Dum vehit Ausonias CLEMENTEM
 læta per Urbes
 Gloria, perdomiti litus ad usque Padi,
 Calica, more Patrum veteri, præcedit eunti
 Hostia, te pompam, Rocca, regente sacram.
 Seu Pastoris iter, seu quæ præit Hostia, digna
 Utraque res memori posteritate legi.
 Forte tamen longâ latuissent omnia nocte
 Condita, præferrent ni tua scripta facem .

Tu sacram dux ante viam, tu dux eris idem,
 Ne pereant sacrae tot memorandæ viæ .

Ejusdem .

Pontificum Æditimus, custodis Angele
 sacra;
 Custodis scriptis, factaque Pontificum .
 Et dubium [benè sic præstas utrumq;] relinquis
 Angele sis melior Scriptor, an Æditimus .

Ejusdem

Ejusdem.

Eridani tendit Clemens ad mœnia Victor,
 Hostiaque est longè prævia sancta viæ.
 Tu simul & magnos celebras Clementis hono-
 Et veterè ritum Rocca disertè doces. [res,
 Pars operis cælo, data pars est altera terris,
 Ut cælo & terris præmia digna feras.

Julii Caesaris Rainerii.

Mirari cessent homines, cur victima sacra
 Põtifici præet, cum movet Urbe pedē:
 Angelico, non humano docet Angelus ore
 Esse viam carpit cum procul ille viam.

Ejusdem.

Instructas acies, gestum sine sanguine
 bellum,
 Et placida Eridani mœnia capta manu,
 Mandabunt alii chartis: tu candide Rocca
 Cælestis celebras, te duce, Regis iter.

Cum sacris præsis, decuit te scribere sacra,
 Qui melius posset scribere nullus erat.

In eundem Commentarium

ALIA CARMINA.

Dominici Ancaiani.

O Enotriæ tellus nostro quod tempore
 vidit
 Pontificem Christi prægredientis iter,
 Sæcula scripsisti possent ut hosse futura
 Angele, ab Eoo litus ad Hesperium.
 Sic, quò tam celebris volitabit gloria facti,
 Fecisti famam nominis ire tui.

Ejusdem.

Sacris Rocca præes, versas sacra, sacra mi-
 nistras;
 Quis melius quàm tu sacra docere potest?

Pauli Thunni.

Si quæris domina forsan cum cedit ab
 Urbe
 Hostia Romanum cur eat ante Patrem;
 Hoc te non magno poterit docuisse libello
 Angelus eloquio magnus, & ingenio.
 Legeris hunc: reliqua, ambages, commentaque
 dices;
 Ut sacram teneas hic via certa viam.

Hieronymi de Calecis.

Tibridis à ripâ, longè Phaëtontis ad
 amnem.
 Clementem invictum publica causa vocat.
 Hostia quæ præeat divina paratur eunti,
 Qui causam possit dicere nullus adest.
 Angelus hanc docuit tam rectè, tamq; disertè,
 E cælo lapsum hunc Angelum ut esse putes.

Nicolai Vesta.

Mitis equi dorso præeat cur cælica,
 Pixis,
 Quod Latia Latius rarò abit Urbe Pater;
 Obruerat causam tenebris ingrata vetustas,
 Et dubius sancta de dape rumor erat.
 Angele, panduntur veteris mysteria ritus,
 Et rata Pontificum, te duce, facta manent.
 Ut nūquam abscedant posthac à Tibride, per te
 Servandi moris fama perennis erit.

Thomæ de Federicis.

Mirata antiquum nostra hæc sunt sæcula
 morem,
 Ante sacrum ferri dona sacrata Patrem.
 Esse docet soli servata viatica, nec nos
 Abduci vulgi murmure Rocca finit.
 Non ventura igitur posthac mirabitur ætas,
 Sed docti ingenium tollet ad astra viri.

Vincentii Rapæ.

Quod manibus tangis, ne temnas can-
 dide lector.
 Materies gratum reddit, & auctor opus.
 Materia Angelicus Panis, est Angelus auctor:
 Angelicè scriptum credere jure potes.

Alfonsi Ferri.

Cælica Romuleum præcessit victima
 Patrem,
 Cum domiti ad ripas tenderet Eridani.
 Causa latet; chartis aperis tu Rocca disertis,
 Desinat ut posthac quærere Posteritas.

DE SACROSANCTO
CHRISTI
CORPORE
 ROMANIS PONTIFICIBUS
Iter conficientibus præferendo
COMMENTARIUS.

PARS PRIMA.

*Cur sacrosanctum Christi Corpus Romanis
 Pontificibus longum iter facientibus
 præferatur.*

UNIVERSA Scriptura sacra sub veteris, ac novi Testamenti, sive veteris, ac novæ Legis nomine appellari solet: illamque ab hac sanctus Pater Augustinus inter ceteras differentias, quas de utraque variis in

locis narrat, figuris, ac figuratis differre; veteremque Legem novæ occultationem, novamque veteris Legis manifestationem esse, ait. Ad quam sanè veritatem demonstrandam exempla ferè innumera in medium afferri possent, quæ, tanquam à proposito nostro aliena, silentio nunc prætermittenda sunt, ut nostrum de venerando Eucharistiæ Sacramento institutum aggrediamur. Augustissimum hoc Sacramentum, non solum per Altare, & per Manna à Moyse descriptum, in ejus libris adumbratum fuit, sicut beatus Pater Augustinus, & alii Doctores sancti testantur; sed per Arcam item fœderis, ac testamenti Domini, istucipsum significatum fuisse constat. Figurâ itaque de Altari, ac de Manna, omisâ, Arcam fœderis, nostrum de Sanctissimo Sacramento institutum satis bellè repræsentantem, contemplandam proponemus.

Arca illa fœderis Domini, à Moyse sancto in libro Exodi conscripta, modò sanctam Dei Ecclesiam, teste beato Gregorio; modò admirabilem Unigeniti Filii Dei Incarnationem, sive Sanctissimum Christi Salvatoris nostri Corpus in Scripturâ sacrâ repræsentare solet: Priore itaque significato prætermisso, alterum nostrum instituto deservientem, declarandum suscipiemus.

Arca ipsa divino jussu ex lignis Setim, erat compacta, ut Moyses testatur, dum Dei mandatum verbis hisce narrat: *Arcam de lignis Setim compingite*. Hujus generis lignum, ut Josephus Hebræus inquit, & Scriptores item illi referunt, qui de rebus naturalibus loquuntur, est putrefactionis expertus, & spinis albis adsimile. Hinc Venerabilis Beda, dum dicti ligni formam spinosam, & ejusdem qualitatem, à putrefactione remotam, contemplatur, per hanc Arcam Sanctissimum Christi Corpus repræsentari docet. *Arcam*, (inquit) *quæ prima omnium in tabernaculo fieri jubetur, Domini & Salvatoris nostri Incarnationem designat, in quo sunt omnes Thesauri sapientiæ, ac scientiæ absconditi. Arca hæc de lignis Setim compingi jubetur. Ligna quippe Setim, lævis, atque imputribilis feruntur esse natura, non multum à qualitate albæ spinæ distantia. Arca ergo de lignis Setim facta est, quia Corpus Dominicum constabat ex membris omni vitiorum labe carentibus. Hæc ligna simillima spinis, quia etsi non in carne peccati, tamen in similitudinem venit carnis peccati*. Hucusque Beda sanctus: cujus verba si intimius examinentur, similitudinem ipsam perpulchram dicas oportet: nam ligna Setim putrefactionis expertia sunt, non propriè spinosa, sed spinis similia esse, dicuntur, quia sunt lævia, hoc est polita, vel tactu non aspera, seu non pungentia, ut spinæ esse solent, quæ cuspide, vel aculeo ictum eas tangentibus inferunt. Quæ sanè similitudo humanæ Christi naturæ maximè congruit: Filius namque Dei quamvis veram hominis carnem assumpserit, non tamen in carne peccati, sed in similitudinem carnis peccati in hunc mundum venit. Christus enim etsi omnino peccatum non novit, factus est tamen pro nobis peccatum, holocaustum scilicet pro peccato nostro effectus. Hinc beatus Apostolus Paulus ad Corinthios scribit, dicens: *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum*

Exod. 25.
 Josephus l. 3.
 antiq. cap. 6.
 Barth. Angl.
 lib. 17. c. 150.
 & alii.

Beda de Tabern. lib. 1.
 c. 4. t. 4.
 Coloss. 4.

Rom. 8.

Ligna Setim
 quid signif.

Similitudinis
 congruentia.

Christus factus est pro nobis peccatum.

2. Cor. 5.

D

fecit.

Aug. lib. de
 vera Relig. 17.
 & de Cathec.
 rud. c. 4. & de
 mor. Eccles.
 c. 28.

Gen., Exod.,
 Levit. &c.
 Exod. 16.
 Num. 11.

Aug. tract. 26.
 in Joan. post
 med.

S. Gregor. de
 cur. past. p. 2.
 c. 11. tom. 3.
 & homil. 22.
 in Ezech. t. 2.

Exod. 25.

Glossa interlin. de Arca foed. Domini.

fecit. Per Arcam igitur ex lignis Setim compactam rectè Sanctissimum Christi Corpus repræsentatur. Quare in Glossa interlineari, sive in Strabo, locum Exodi paulò superius citatum explicante, hæc leguntur verba: *Arca de lignis Setim significat Corpus Christi, nulla contagione corruptum, ex membris purissimis, quamvis in similitudinem carnis peccati compactum.*

Non desunt interea, qui per Arcam, Beatam Mariam semper Virginem rectè significari posse dicant, istuc ipsum ad Sanctissimum Christi Corpus referentes. In Mariâ namque Dei Matre undequaque immaculatâ repositus fuit Sanctus Sanctorum, Jesus Christus, qui est Rex, & Sacerdos, & Cibus Fidelium. Quæ res omnes per tria in Arcâ ipsâ reposita, quæ sunt Tabulæ legis, Virga Aaron, & Manna, satis bellè designantur; Tabulæ namque comprehendentes legem, regiam significant dignitatem, cujus est legem terre; Virga Aaron, Sacerdotium; Manna verò Fidelium Viatorum in Eucharistiæ Sacramento; & Beatorum, sive comprehensorum in propria specie cibationem præferunt. Ligna item Setim putrefactionis expertia, puritatem Beatæ Mariæ semper Virginis significant, quæ mente, & corpore purissimâ semper fuit, ac denique post mortem à corporis putrefactione conservata. Hæc ex Moralitatibus Lyrani, Sanctissimum itaque, atque omni veneratione dignissimum Christi Corpus, in admirabili Eucharistiæ Sacramento occultatum, per Arcam fuit concinne repræsentatum. Cum igitur Arca Domini admirabile, ac venerandum Eucharistiæ Sacramentum repræsentaret, mirum cuique esse non debet, si, cum eam indignus quispiam, aut peculiari Dei obsequio non mancipatus, tetigisset, vel nudam, seu detectam summo Sacerdote, vel Pontifice excepto, ob curiositatem vidisset, sive non rectè custodisset, vitam statim cum morte percussione divinâ commutabat, ut in aliquot Scripturæ sacræ locis videre licet. Tanta itaque verò Christi Corpori, sub specie panis sacramentaliter, ac mirabiliter occultato, præstari debet, quanta numquam verbis explicari posset, cum Arcæ, quæ sacrosanctum & gloriosissimum Salvatoris nostri Corpus figurabat, tot, tantaque impenderentur. Huc spectat Glossa de repentinâ morte Ozæ, qui in itinere manum suam ad Arcam, bobus calcitrantibus, declinantem extendens, à Deo percussus, juxta Arcam Dei obiit. Inquit enim Glossa: *Sacerdos quoque, qui Arcam temerariè tetigit, reatum suū ausus immaturâ morte purgavit. Ubi (ait) intuentum est, quantum delinquat, qui ad Corpus Domini reus accedit, si ille morte mulsetur, qui Arcam, Dominici Corporis figuram minori, quam debuit, veneratione, corripuit.* Hæc hæcenus, & obiter quidem, ut ad cæteras de Arcâ considerationes revertamur.

Arca item in flagellum Hebræorum à Philistæis capta, Testamentum ad Gentes transiturum, ut ait Glossa, significabat; sicut ex eo Regum loco, nimirum: *Translata est gloria de Israel, quia capta est Arca Dei*; facile

colligi potest. Arca denique in favorem Judaici Populi exercitum præcedere solebat, ut in cap. 10. Numer. legitur: eo namque Populo in Terram promissionis proficiscente, Arca exercitum præcedebat, ut Moyses testatur, dicens: *Profecti sunt ergo de monte Domini viam trium dierum: Arcaque fœderis Domini præcedebat eos, per dies tres providens castrorum locum.* Hinc Rabanus hunc in locum scribens ait: *Quid autem dicitur de Arca fœderis Domini præcedere filios Israel per tres dies, providens castrorum locum, quid significat, nisi Incarnationem Domini electis ab initio mundi iter præsentis vitæ dirigere, atque ducatum ad sanctam Terram veraciter præbere? Quæ prius in Figura Patres veteris Testamenti ducebat, & nunc in veritate viam justitiæ nobis demonstrat.* Hæc Rabanus. Dum hæc diligenter mecum ipse perpendo; profectionem Populi Israelitici in Terram promissionis, ipsamque Arcam ante Populum Israeliticum gestationem satis congruenter nostro instituto favere video: Sacratissimum namque Eucharistiæ Sacramentum, non indignè sumptum, iter nostrum præcedit; præsentisque vitæ viam dirigens, non ad Terram promissionis temporariam, sed ad cælestem, atque æternam Patriam cunctis Fidelibus reipsâ promissam, ducatum fideliter præstat. Quæ sanè omnia quamvis vera sint, nostroque proposito de Sanctissimo Eucharistiæ Sacramento Romanum Pontificem iter longum conficientem, præcedente, satis concinne faveant; orationem tamen nostram congruentiori argumento repetendam censeo; ipsumque Ritus, quem declarandum suscepimus, ab historiâ, sive à priscâ jam inde Christianæ, ac nascentis Ecclesiæ Catholicæ consuetudine, alium veriore finem, aut scopum comprehendente, originem traxisse mihi persuadeo, & pro comperto habeo. Aliam, item hujusce Ritus causam in colloquiis familiaribus à nonnullis narratam audiui; sed ea adeò inanis est, ut in ipsa recitanda ociosum sit immorari.

De insigni nascentis Ecclesiæ pietate, ac religione.

Dum nascentis Ecclesiæ primordia contemplor (contemplor autem sæpissimè) venerandum ejusdem pariter sanctæ pietatis, ac religionis fervorem intueor; intueor verò non sine admiratione cum sæculi nostri pudore conjuncta. Quamvis enim in sacris Ritibus decor, majorque majestas olim (quod ad actum exteriorem pertinet) desideraretur, dum in cryptis, seu locis subterraneis, paupertate urgente, persecutioneque Tyrannorum grassante, *Sacerdotes aurei* (teste Bonifacio Martyre & Episcopo) *in calicibus ligneis*, ut in Concilio Triburiensi legitur, *rem sacram facerent*, & omnes Christifideles utriusque sexus, etiam pueri gratiosam Eucharistiam sub utrâque specie, Panem verò consecratum in manibus quotidie inter communicandum fumerent, domumque interdum asportarent; Christiana tamen pietas, ac religio tanta erat, quanta

Num. 10.

Raban. in cap. 10. Num. lib. 6. c. 5.

Ritus origo.

Triburiense c. 18., & Rhe- menside consecr. d. 1. Vasa S. Thom. 3. p. qu. 83. art. 3. Walafr. Str. de reb. Eccl. cap. 24. Hinc convincitur error Baptiste

Tria in Arca reposita.

Tabulæ quid

Virga Aaron quid.

Manna quid.

Ligna Setim quid signif.

Num. 4. 1. Reg. 6. 2. Reg. 6.

2. Reg. 6.

Gloss. ordin. in 2. Reg. c. 6. & 1. par. 13.

1. Reg. 4. in fine.

Fulg. c. de In-
diti. anr. hoc
Apophtheg-
ma S. Ambro-
si.

quanta vix unquam verbis explicari posset. Quotidiana enim Eucharistiæ susceptio, nonnisi manifestum pietatis, ac religionis argumentum præferre potest. Quæ sanè omnia ad utramque indicandam, pietatem scilicet, ac religionem insignem repræsentandam, ac demonstrandam, hoc loco breviter explicare, libet, ut inde argumentum, initio propositum, statim, ac facilius explicetur.

De Communione quotidiana.

Quod quotidiana olim Communio indifferenter apud omnes Christifideles extiterit, ex sanctorum Patrum monumentis colligi potest; præsertim verò ex eo, quod sanctus Cyprianus super illam Orationis Dominicæ petitionem (*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*) scriptum reliquit: nam Sanctus ipse antea quam hujus petitionis sensum literalem in medium afferat, spiritualem explicat intellectum, dicens: *Hunc Panem dari nobis quotidie postuiamus, ne, qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie in cibum salutis accipimus, intercedente aliquo graviore delicto, dum absenti, & non communicantes, à celesti Pane prohibemur, à Christi Corpore separemur.*

Ex his Cypriani verbis, ad ejusdem Sancti ætatem usque, apud Christifideles quotidianam fuisse Communionem, satis planum profecto fit. Hujus autem rei usum quotidianum jam inde à sanctis Apostolis cœptum, ut ex Actuum Apostolorum libro colligitur, eoque perdurasse conjectare licet.

Ea item quotidie communicandi consuetudo ad sancti Hieronymi usque tempora, ut ipse in Epistolâ ad Lucinium Bœticum, & in Apologiâ ad Pammachium pro libris contra Jovinianum ait, Romæ, & in Hispaniis perduravit: Mediolani autem ad sancti Ambrosii ætatem usque, sicut ex ultimo cap. lib. 4. & 5. de Sacramentis colligitur; & in Africâ usque ad sancti Patris Augustini tempora, ut ex ejusdem Sancti epistolâ 118. constat. In oriente autem jamdudum ipsa desierat consuetudo, sicut ex ejusdem sancti Ambrosii libris de Sacramentis, & ex beato Augustino lib. 2. de Sermone Domini in monte, & S. Jo: Chrysostomo homilia 1. ad Populum Antiochenum videre licet.

Quod autem antiquitus in sanctâ Dei Ecclesiâ, non solum Clerici, sed etiam Laici Sanctissimo Altaris Sacrificio adstantes, quotidie communicarint, ex Jacobi, Marci, Basilii, Chrysostomi, & Latinorum Liturgiis constat. Hinc Sacerdos in sacro Missæ Canone ait: *Ut quotquot ex hac Altaris participatione sacrosanctum Filii tui Corpus, & Sanguinem, sumpserimus, &c.* Deinde sacratissimæ Hostiæ particulam Calici immittens, ait: *Hæc commixtio, & consecratio Corporis, & Sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat accipientibus nobis in vitam æternam.* Adde etiam, quod in Collectâ Postcommunione Missæ pro SS. Virginibus hæc leguntur verba: *Satiasti, Domine, Familiam tuam muneribus sacris, &c.* Omnes item

ferè Collectæ, in eo Missæ loco dicendæ, mentionem de communione Laicorum faciunt. Huc denique spectat locus Micrologi cap. 9. de Ecclesiasticis observationibus dicentis: *Postquam omnes communicaverint, dicit Sacerdos: Quod ore sumpsimus, Domine, pura mente capiamus.* Quæ sanè verba, in plurali numero prolata, nonnisi quotidianam, & sacramentalem Communionem præferunt.

De Communione parvulorum.

Solebant & omnes baptizati statim post baptismum sacratissimam Eucharistiam accipere, ut legitur apud Tertullianum lib. 4. adversus Marcionem, sanctum Ambrosium lib. 3. de Sacramentis, & de Iis, qui sacris Mysteriis initiantur cap. 7. & 8., sanctum Hieronymum adversus Luciferianos, sanctum Patrem Augustinum epist. 23., & lib. 5. Hypognosticon: eaque Communio non solum in adultis, sed etiam in parvulis usitata erat, ut id rectè colligit Stephanus Durantus ex Ordine Romano, in quo Alcuinus lib. de divinis officiis cap. de Sabbato sancto Paschatis, monet cavendum esse, ne infantes lactarentur, aut ullum cibum caperent, antequam communicarent; eamque consuetudinem Græci (inquit Stephanus) ad hanc usque diem observant.

De Communione sub utraque specie.

Dè sacrosanctâ Eucharistiâ sub utraque specie indifferenter ab omnibus Christifidelibus olim sumi solitâ, in Concilio Constantiensi, & Basileensi luculentissimum extat testimonium: in quibus Conciliis ad pericula, & scandala evitanda, hujus generis consuetudinem Laicis rationabiliter prohibitam fuisse patet. Sanctus Cyprianus ad Cæcilium de Sacramento Domini Calicis, mentionem facit de Sanguine Domini inter communicandum Plebi olim subministrari solito. Idem narrat sanctus Hieronymus in caput Sophoniæ III. scribens, dum malos Sacerdotes reprehendit, dicens: *Sacerdotes quoque, qui Eucharistiæ serviunt, & Sanguinem Domini Populis ejus dividunt, impie agunt in legem Christi; putantes Evcharistiam precantis facere verba, non vitam; & necessariam esse tantum solemnem orationem, & non Sacerdotum merita.* Hæc ait Hieronymus, ut malos redarguat Sacerdotes, qui vitiis, & sceleribus vacantes, sine ullâ poenitentia putabant, ex hoc solo, quod sunt Sacerdotes, se dignè posse Eucharistiam consecrare, etiamsi sint peccatores, ut rectè sanctus Thomas interpretatur.

Reprehendit ergo hoc loco eos, quod ita ad consecrationem accederent, non autem negat eos consecrare, si eo modo accedant; nec tactum rescindit, sed quod fieri debeat, ostendit: quodque deceat, & expediat eorum salutem, necessarium vocat. Quod autem solo consecrationis verbo, Christi Corpus Sacerdotes conficiant, Hieronymus in Epistolâ ad Heliodorum, & in Epistolâ ad Evagrium,

Tertull.

Ambr.

Hieron.

August.

Stephan. Durant. lib. 1. de Rit. c. 19. n. 44.

Concil. Constant. sess. 13.
Concil. Basileen. sess. 30.
Cyp. ep. 63. sub initium.
Hieronym. in Soph. cap. 3. pag. 489. t. 5.

S. Thom. 3. p. q. 82. art. 5. ad primum arg.

Hieron. ep. 7. & ep. 85. t. 1 & 2.

scribens, apertè fatetur. Hæc obiter pro sancti Hieronymi sententiâ explicandâ, quæ calumniam quandam satis apparentem pati videbatur.

De Eucharistia olim domum asportari solitâ.

Nunc reliquum est, ut ad veterem illum Ecclesiæ sanctæ accedamus morem, quo in manus Christifidelium datam, & acceptam Eucharistiam liberum erat, aut statim sumere, aut domum asportare, sumptionemque in aliud tempus opportunum differre, usqueadè, ut accepto corpore, ut ait Tertullianus, stationem liceret solvere, atque adè calicis sumptionem prætermittere. De pane consecrato domum deportari solito Clemens Alexandrinus innuit dicens: *Etiam, Eucharistiam cum quidam, ut mos est, dividerint, permittunt unicuique ex Populo, ejus partem sumere.* Tertullianus lib. 2. ad Uxorem, inquit: *Nec sciet maritus, quid secretò antè cibum gusses; & si sciverit, panem, non illum credit esse qui dicitur.* In libro item de Oratione circa finem de corpore Domini accepto, domique reservato, expressam facit mentionem dicens: *Accepto corpore Domini, & reservato, utrumque salvum est, & participatio sacrificii, & executio officii.* Hæc Tertullianus; cujus laudatas auctoritates Pamelius dum interpretatur, mentionem semper facit, & multis quidem in locis, de consuetudine nascentis Ecclesiæ (ut infra ostendetur) in Conciliis sublata; quando scilicet in manus tradebatur Eucharistia, domumque à Laicis deferrebat.

Sanctus Cyprianus pluribus in locis de sacrosancta Eucharistia manu olim sumi, domumque deportari consuetâ mentionem facit, præsertim verò in libro de Bono Patientiæ, inquiens: *Nec iustitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur; nec post gestatam, Eucharistiam, manus gladio, & cruore maculatur.* In libro de Spectaculis idem Sanctus ostendit, Eucharistiam à Laicis manu sumi, domumque asportari solitam, quando ipsi, sacro jam peracto, & Diacono acclamante, *Ite Missa est*, dimissi, domum redibant. Ait enim hunc in modum: *Dimissus, & adhuc gerens secum, ut assolet, Eucharistiam, inter corpora obscæna meretricum tulit; plus damnationis meritis de spectaculi voluptate.* Eandem consuetudinem manu sumendi Eucharistiam commemorat Cyprianus in Epistola ad Thibaritanos de exhortatione scribens Martyrii. In libro quoque de lapsis mentionem facit, non solum de veteri more tradendi in manus Laicorum Eucharistiam, sed etiam de eorumdem sub utraque specie Communionem. Et infra eodem in libro, duo de hac veteri consuetudine recitat exempla: Unum de Muliere, quæ cum aperuisset Arcam, in qua corpus Dominicum recondiderat, ignis flamma de Arca surgens eam deterruit: Alterum de quodam lapso, qui de sacrificio celebrato à Sacerdote partem cum ceteris audens latenter accipere, cinerem se ferre, apertâ manu, invenit. De primo ita inquit: *Et cum qua-*

dam arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire; igne inde surgente, deterrita est, ne auderet attingere. Infra verò de altero ait exemplo hunc in modum: *Et alius, qui & ipse maculatus, sacrificio à Sacerdote celebrato, partem cum ceteris ausus est latenter accipere; Sanctum Domini edere, & contrètare non potuit; cinerem ferre se, apertis manibus, invenit, Hucusque Sanctus Cyprianus.*

Sanctus item Basilii in Epistola ad Cæsaream Patritiam apertè ostendit. Eucharistiam à Laicis manu sumi solitam dicens: *Tempore persecutionis cogi quempiam absente, Sacerdote, aut ministro, communionem suâ manu sumere, minimè absurdum esse, supervacaneum est demonstrare.* Sanctus denique P. Augustinus in sermone 252. de tempore, mulieres nitida linteamina suo sæculo exhibere consuevisse pro sanctissimo Christi corpore domum asportando testatur. Hinc Stephanus Durantus putat ad nos manasse consuetudinem, quam in hanc usquè diem retinimus, ut communicaturi nitidum linteamen antepectus teneamus. Sed, sicut ex verbis Beati Patris Augustini apertè colligitur, Viris non feminis nudâ manu sanctissimum Christi corpus accipere concessum fuerat. Ait enim Augustinus: *Omnes viri, quando communicare desiderant, lavant manus suas; & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi corpus Christi accipiant.* Hæc Augustinus. Id autem in Concilio Antisiodorensi expressius legitur in hæc verba: *Non liceat mulieri nudâ manu Eucharistiam sumere, nec manum suam ad pallas Dominicas mittere.* Hæc ibi. Linteamen autem, quo feminae in sacratissimo Christi corpore sumendo utebantur, Dominicalis vocitabatur, ut in eodem legitur Concilio can. 39. in quo hæc habentur verba: *Unaqueque mulier, quando communicat, Dominicalem suum habeat. Quid si non habuerit, usquè in alium diem Dominicum non communicet.* Hæc de Eucharistiam sumendi modo.

Sanctus interea Hieronymus ad Rusticum Monachum scribens, expressam facit mentionem de corpore, ac sanguine Domini in privata domo asservatis, dum de sancto Exuperio Tolosæ Episcopo in hanc loquitur verborum formam: *Nihil illo (Exuperio scilicet) ditius, qui corpus Domini vimineo canistro, sanguinem portat in vitro.* Hæc de Eucharistia domum asportari solitâ.

De Sanctissimo Sacramento in itinere deferri consueto.

Tanta itaque erat Christifidelium pietas, ac religio, ut sacratissimum Christi corpus, non solum domum, sed etiam in itinere, & in navigatione ipsa, secum deportarent, sicut sanctorum Patrum monumenta testantur. Hæc de re luculentissimum extat exemplum in Martyrologio Romano, necnon apud Surium in vita Beati Stephani Papæ, & martyris de sancto Tharsicio circa annum Domini CCLV. his verbis: *Romæ viâ Appiâ san-*

Basilii Epistola Græca in Bibliotheca Vaticana, Latine verò redita variis in locis asservatur. Aug. ser. 252. de temp. tom. 10.

Steph. Durant. lib. 1. c. 16.

Aug. ubi sup.

Concil. Antisiod. can. 36.

Can. 39.

Hieron. to. 1. ep. 4. circa finem.

Martyrol. Roman. 15. Aug. Surius tom. 4. die 2. Aug. sub finem.

Tertullian. lib. de Oratione c. 14. in fine lib. Clem. Alex. lib. 1. Strom. sub init.

Tertullian. lib. 2. ad Uxor. c. 5. & de Oratione in fine cap. 14.

Concil. Tolosan. Rhotomagen. & Cæsar. aug.

Cypr. lib. de Bono pat. n. 6.

Cypr. lib. de Spectac. n. 4.

Cypr. ep. 56. lib. de Laps. num. 9.

Cypr. lib. de Lapsis n. 10.

Tharsicii Acolythi, quem Pagani cum inveniissent corporis Christi sacramenta portantem, ceperunt disquirere quid gereret; at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis maciatus est fustibus, & lapidibus, donec exhalaret spiritum: & revaluto ejus corpore, sacrilegi discussos, nihil Sacramentorum Christi in manibus, aut in vestibus invenerunt. Hæc de S. Tharsicio. Aliud quoque exemplum, maximè insigne apud S. Ambrosium scriptum legitur in libro, seu in oratione funebri de obitu Satyri fratris: post cujus laudes permultas, & ingentes quidem commemoratas, laudat ipsum ab innocentia, & Christiana pietate, atque observantia erga Dei cultum. Qua in re dum miram, stabilemque Satyri fiduciam erga sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum prædicat, illum, qui in mare sese dejecerat, à naufragio tandem liberatum narrat ob virtutem Sacramenti, quod ipse in Orario, ab oratione dicto pro stola, quam Oratores, idest Prædicatores, Alcuino, Rabano, & Beda testibus, gestare solent; ligavit, suoque collo stolam ipsam involvit. Universam hujusce rei historiam, etsi satis longam, piis tamen auribus dignissimam, hoc loco recitare libet, à sancto Ambrosio hisce verbis contextam: *Quid igitur (inquit) observantiam ejus erga Dei cultum prædicem? Qui priusquam perfectioribus esset initiatus mysteriis (erat enim cathecumenus) in naufragio constitutus, cum ea, quæ veheretur, navis scopuloso illisa vado, & urgentibus hinc atque inde fluctibus solveretur, non mortem metuens, sed ne vacuus mysterii exiret à vita; quos initiatos esse cognoverat, ab his divinum illud Fidelium Sacramentum poposcit: non ut curiosos oculos insereret arcanis, sed ut fidelis sue consequeretur auxilium. Etenim ligari fecit in orario, & orarium involuit collo, atque ita se dejecit in mare, non requirens de navis compage resolutâ, tabulam, cui supernatans juvaretur, quoniam fidei solius arma quaesierat. Itaque his se rectum, atque munitum, satis credens, alia auxilia non desideravit. Simul fortitudinem ejus spectare licet, qui satisciente remigio, non quasi naufragus tabulam sumpserit, sed quasi fortis ex seipso adminiculum suæ virtutis assumpserit. Nec deseruit spes, nec fessellit opinio. Denique primus servatus ex undis, & in portum terrenæ stationis evectus, Præsulem suum, cui se crediderat, recognovit: statimque ubi etiam ceteros servulos suos vel ipse liberavit, vel liberatos comperit, negligens facultatum, nec amissa desiderans, Dei Ecclesiam requisivit, ut ageret gratias liberatus, & mysteria æterna cognosceret, pronuncians, nullum referenda gratiæ majus esse officium. Hucusque sanctus Ambrosius: ex cujus sanè verbis vel omnes, vel majori ex parte homines, in ipso naufragio consistentes, sacratissimum Christi corpus secum habuisse perspicuum est. De sanctissimo corpore, ac pretiosissimo Christi sanguine in ipsa navigatione asportatis amplissimum extat testimonium apud Joannem Diaconum in Vita Beati Gregorii Magni. Fideles enim, qui cum Maximiano Syracusano Episcopo,*

jam jamque naufragium facturi videbantur, sibi metipsis pacem præbentes, corpus & sanguinem Redemptoris acceperunt. Hæc ex Joanne Diacono.

Pro hac item re confirmanda subjiciam, quod in Vitis Sanctorum apud Surium legitur de sancto Birino Dorcestriensi Episcopo ab Honorio Papa in Britanniam ad prædicandum misso. Is enim Birinus, ut inibi legitur, habebat pallam sibi ab Honorio datam, super quam Deo immaculatam Hostiam offerebat; in eaque palla corpus Dominicum involutum, suspensumque ad collum secum semper deferre, & in sacrificio Missæ super Altare, sanctum reponere solebat. Cum autem ad littus Britannici maris navem conscensurus esset, rem divinam facit, sibi suisque Viaticum parans. Urgente autem navigandi opportunitate, ad navem festinans, conscendit: in alto tandem dum navigaret, sacratissimum Viaticum se ad littus reliquisse reminiscitur. Hinc fide munitus & armatus, in mare descendit, & ad littus perveniens, quod reliquerat, recepit. Ad navem deinde revertitur, eamque divino jussu immobilem reprensus, iterum conscendit, nullâ penitus aque guttâ in ejus indumentis inventâ. Hæc ex Laurentio Surio de S. Birino 3. Decembris die.

Illud denique silentio prætereundum, non videtur, quod Joannis Carolus Veranus in Historiis Brundusinis ad Q. Marium Conradum scribens, tastatum reliquit de Federico Imperatore capto, ut ipse ait, à Turcarum Rege. Imperator namque, ut narrat Veranus, corpus Dominicum, sacratissimam scilicet Hostiam, pro obside dedit Turcarum Regi, donec pecuniam grandem, pro eo redimendo promissam, ad ipsum Regem detulisset. Imperator itaque, nummulis, quos nunc Turonenses appellant, navi oppleta, ad Turcarum Regem in Asiam rediit. Deinde obside sacrosancto redempto, cum retro cederet, Turri cuidam Brundusinae, nunc Caballi, ab equo, sanctissimum Sacramentum deferendi gratiâ, illic sumpto (ut infra dicitur) nuncupatâ, ventorum vi appulit, Corpusque Dominicum ex ea Turre ad maris litus sitâ, in Urbem equo asportandum, loci distantia postulante, curavit. Hinc Brundusii ad hujus generis Historiam indicandam, mos ad hanc usque diem observatus, obtinuit, ut singulo quoque anno in Solemnitate Corporis Christi sanctissimum Sacramentum, equo albo, necnon mansueto, ac pulcherrimè phalerato per Civitatem deferatur. Quare Archiepiscopus hac die sacerdotalibus vestibus, pluvialique interea indutus, talique equo insidens, sanctissimum Sacramentum, à duobus Acolithis assidue incensatum, in supplicatione, seu processione maximè solemnè sub umbella, à sex Canonicis delata, gestare solet, duobus Civitatis primariis, Gubernatore scilicet, & regio Assessore, equi frænum tenentibus, equumque ipsum ducentibus. Hæc ex Verano.

Sunt qui de S. Ludovico Francorum,

Circa 29. D5.
625.

Die 3. Decēb.
tom. 6.

Verani Historia.

Solemnitas
corporis Christi
Brundusii

De Orario in
lib. de Divin.
Off. & de Ritibus Ecclæ

Ambr. lib. de
obitu Satyri
circa med.
tom. 4.

Jo: Diacon. lib. 1.
cap. 33.

MCCXLIX. Rege hanc historiam intelligendam velint. Is enim Sanctus, quamvis sub Innocentii IV. Pontificatu, Terræ Sanctæ recuperandæ causâ in Syriam profectus fuisset, feliciterque contra Sulthanum dimicasset, captâ Damiatâ, quam alii Heliopolim vocant; Alexandri tamen IV. tempore Damiatam repetens, in hostium copias incidit, belloque superatus, in eorundem manus, carceri mancipatus, devenit. Itaque post Damiatam redditam, post item pecuniam ad octo bizantium milia solutam, post captivos Saracenos restitutos, ac tandem post quinquennium (quo in Syria, ut apud Surium legitur, permansit) sanctissimum Sacramentum secum deferens in Gallias remeavit, sicut apud eundem Surium videre est: nam in sancti Ludouici vitâ à Gaufrido de Bello loco, ejusdem Regis Confessario, conscripta, hæc leguntur verba: *Cum ergo navigarent, tertiâ nocte, navis, quæ Regem habebat, bis tantâ vi appulsa est ad rupem, vel terræ lingulam, ut nauta & alii illic submersum iri putarent. Eâ concussione excitati Sacerdotes, Clerici & ceteri, sanctum Regem invenerunt coram sacrosancto Christi Corpore devotè orantem, omnesque in ea fuere sententiâ, mortis tam præsens discrimen, ejus meritis & precibus se evasisse.* Hæc ibi. Utrumque igitur sit, sanctissimum Christi Corpus ab Imperatore, vel saltem à Rege in itinere, ac navigatione delatum fuisse compertum est.

Beneventani
Archiep. pri-
vilegium.

Anno Dñi
1464.

Guill. Dur.
lib. 2. c. 10. n. 3.
Greg. Tur. lib.
6. hist. Franc.
c. 27.

Cappa vox
Gallica est,
pro Pluviali,
veste Sacer-
dotali usur-
pata.

Archiepiscopus item Beneventanus dum suam Diœcesim visitaret, sanctissimum Sacramentum publicè ante se deferre solebat. Quæ sanè consuetudo ad Pauli II. usque tempora illic duravit, ut manuscriptus Codex in Archiepiscopio Beneventano asservatus testatur.

Huic sanè Ritui aliquâ ex parte adsimile est, quod à Francorum Regibus observari olim solebat; dum enim ad prælia proficiscerentur, ut legitur apud Guillelmum Durandum, & Gregorium Turonensem, sacras reliquias sibi præferendas curabant, præsertim verò S. Martini cappam. A cappa illa, tentorium, intrâ quod cappa ipsa deferrebat, Cappella, non à pellibus (ut ajunt) caprarum, quas etiam capellas dicunt, vocitabatur: à Cappella vero Clerici, in quorum custodia tentorium ipsum extabat, Cappellani nuncupabantur. Id genus deinde nomina, apud Ecclesiasticos Viros usurpari cœperunt, atque ad hanc usque diem Cappella pro Sacello; Cappellani pro omnibus Sacerdotibus, necnon pro iis, qui alicujus Cappellæ curam habent, passim vocitantur. Hæc obiter de vetusto Francorum Ritu, quem antiquæ sanctissimum Sacramentum in itinere deferendi consuetudini aliquâ ex parte congruentem inveni.

Multa interea exempla, seu testimonia, de quotidiana Laicorum communione sub utrâque specie, necnon de parvulorum & infantium communione, deque Eucharistia manu item à Laicis sumi, domumque, atque in itinere olim asportari solita in medium

afferre possem, sed brevitatís gratiâ silentio prætermittenda censui, ut nostrum institutum tandem aliquando intimius aggrediamur. Hæc tamen in eam sententiam scribenda mihi videbantur, ut laudabilem Christifidelium primitivæ Ecclesiæ religionem, seu devotionem ac pietatem, majoremque in iisdem Fidelibus erga sanctissimum Sacramentum venerationem, sive majestatem (quod ad exteriorem actum pertinet) desideratam ob oculos ponerem. Adde etiam, quod prisca quotidianam, & Laicalem communionem manu sumendi, domumque Eucharistiam asportandi consuetudo, sacratissimum Christi Corpus in itinere antiquitus deferendi Ritum ab omnibus indifferenter observatum nobis insinuat, ac facile persuadet.

Quæ sanè omnia quamvis suadente religionis, ac pietatis ardore ob infidelium perfectiones, Ecclesiarum occlusionem ministrorum item, ac rerum inopiam, usu fuerint olim recepta; ad tanti tamen mysterii, & sacrosanctæ Eucharistiæ venerationem, ac majestatem præstandam à Catholica deinde Ecclesia fuerunt antiquata, ut in Concilio Rhotomagensi videre licet, in quo decretum fuit, ut tempus in posterum Eucharistia à Laicis nudâ manu non attingeretur, sed à Sacerdote in os fumentis immitteretur. In Toletano primo, Cæsaraugustano, & Rhotomagensi Conciliis fuit abrogata consuetudo Eucharistiam deferendi domum cum ceteris Ritibus sacratissimæ rei nec majestatem, nec decentiam retinentibus, sicuti etiam illa erat consuetudo, quæ, cum corpus Dominicum à Laicis, ac tandem à pueris, & mulierculis ad ægrotos deferri olim permetteret, in Concilio deinde Rhemensi fuit damnata, & omnino interdicta.

Quamvis autem non solum Laicis, verum etiam Viris Ecclesiasticis quibuscumque, etiam Prælati, iter conficientibus, sacrosanctum Christi Corpus deferendi consuetudo nunc sit denegata, hanc tamen in Romano Pontifice, Christi Salvatoris nostri Vicario, remansisse videmus. Veteres enim, etiam summi Pontifices, tyrannidem Imperatorum formidantes, Eucharistiæ sacramentum ad pectus, vel à collo pendens in itinere faciundo asportare occultè olim solebant. Nunc verò solus Romanus Pontifex; quippe qui ipsius Christi vicem gerit hisce in terris, atque in rem sacratissimam singularem venerationem, ac majestatem præstare potest, reque ipsâ præstat, jure suo hunc Ritum conservat, dum sacrosanctum Christi Corpus antè se longo in itinere publicè, atque honorificentissime gestandum diligentèr curat.

Cur verò jam inde à primitiva Ecclesia, & Laici, & Viri Ecclesiastici omnes arbitrato suo in itinere conficiendo sacratissimum Eucharistiæ Sacramentum secum deferre contineverint, & ad hanc usque diem Romani Pontifices ante se gestandum curent, scitu sanè dignum videtur, ut præcipuus nostri Commentarii scopus, aut nodus explicetur: cujus rei explicationem à *Viatico*, nomine, quo

Concil. Rho-
tom-can. 2. &
apud Burchard
lib. 3. c. 76.

Tolet. 1.
can. 14.
Cæsaraugust.
can. 3. & Rho-
tom. ibidem.

Rhem. c. 2. ex
Burchard. lib.
5. cap. 30.

quo venerandum Eucharistiæ Sacramentum, jam inde à sanctis Apostolis vocitari consuevit, & ad hanc usque diem vocitari solet, exordiemur.

Viaticum propriè cibus est, vel aliud quippiam, quod nos, iter facientes pro victu nostro nobiscum deferre solemus, ut vox ipsa præferre videtur. Quæ plane vox sanctissimo Eucharistiæ Sacramento aptissima, & maxime accommoda est, quia sacratissimum Christi corpus, in Sacramento sub specie panis mirabiliter occultatum, est vere cibus spiritualis, sine quo anima spiritualiter vivere haudquâquam potest.

Hinc sacratissimo hoc cibo, veluti Viatico, Christifideles & nutriuntur, & ad ambulandum per viam spiritualem ad montem usque Sion caelestem roborantur. Propterea S. Paulus, ad Hebræos scribens, sacrosanctam Eucharistiam appositè viam appellat, dum eam tanquam Viaticum contemplatur dicens: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam, & viventem per velamen, idest carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei, &c.* Quem locum Turrianus ex Liturgia sancti Jacobi Apostoli, atque ex Theodoro, de Eucharistia interpretatur hunc in modum: *Illud præterea observatione dignum est, quàm appositè ad vim, quam habet sancta Eucharistia, verbo viæ Paulus usus est hic, cum Eucharistiam vocat viam. Undè antiqui & atriæ grecæ Episcopi, latine Viaticum vocare, consueverunt, quod hoc cibo nutriamur, & roborerur ad ambulandam viam spiritualem usque ad Montem Sion caelestem.* Hæc Turrianus. Eodem nomine nuncupatur Eucharistia in prima Nicæna Synodo, dum agitur de excommunicatis ab hoc mundo exeuntibus, quibus tanquam ab hoc sæculo ad aliud, ut sic dixerim, itinerantibus, seu decedentibus, Viaticum, idest Eucharistiam pro itinere faciundo dari decernit in hæc verba: *De his vero, qui recedunt ex corpore, antiquæ legis regula observabitur etiam nunc, ita, ut si fortè quis recedat ex corpore, necessario vitæ suæ Viatico non defraudetur.* Quo in loco, aut Canone græcè exarato, Sancta Synodus non immeritò Eucharistiam *Ἐπίδοσις*, latine verò *Viaticum*, appellat; atque ex hoc sæculo decedentibus non sine magna consideratione idipsum necessarium esse ait. Aurelianense item Concilium in eandem lere sententiam de spirituali Viatico ex hac vita migrantibus dando ait: *Si quis, pœnitentiæ benedictione susceptus, ad secularem habitum, militiamque reverti presumpserit, excommunicatione plectatur, Viatico concessio ad exitum.* Hucusque Concilium. Synodus Turonensis apud Burchardum ait: *Omnis Presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, ubi Corpus Domini diligenter recondatur ad Viaticum recedentibus à sæculo.* Jure igitur hoc unum Sacramentum dictum est Viaticum, quia Eucharistia, quæ gratiarum actio interpretatur, est cibus itinerarius, & corporum, & animorum, non solum in hujusce vitæ viâ, in qua post dicti Viatici

manducationem plerique sine alio cibo diutissime vixerunt, ut de Erone, ac de Joanne Anachorita apud Palladium; necnon de Simeone apud Theodoretum, deque item aliis, ut Durantus refert; sed maxime in illo etiam formidoloso itinere, cum ex vinculis corporis, tanquam e carcere in aliud sæculum euolamus, Quo præsertim tempore hic cibus adhibendus est, ut vires animi reficiantur, ac roborentur, dum nos in agone constituti, cum potentissimis, ac fraudulentissimis humani generis hostibus decertaturi sumus.

Clemens Alexandrinus, qui floruit anno salutis CC. usus est hac voce in lib. 1. Stromatum dicens: *Qui autem in verbis veritatis germanè, & sincerè sunt educari, accepto vitæ æternæ Viatico, sublimes in cælo feruntur.* Hucusque Clemens. Qui ergo tam venerandum Viaticum ex hac vita migraturi, purè, ac sanctè suscipiunt, ab Angelis bonis, eorum animas satellitum more stipantibus, rectà in cælum abduuntur, sicut Joannes Chrysostomus à sanctissimo viro, qui divino id beneficio viderat, se audivisse testatur. Hinc studiosè morituros hoc pretiosum Viaticum sibi subministrari diligenter curasse, in sanctorum Patrum, aliorumque Auctorum monumentis scriptum invenimus. S. Paulinus in Vita S. Ambrosii de eo morituro ait: *Honoratus, Sacerdos Vercellensis Ecclesiæ, cum in superiore adis parte se ad quietandum composuisset, tertio vocem vocantis se audivit, dicentisque sibi: Surge & festina, quia modò est recessurus. Qui descendens, obrulit Sancto Domini corpus: quod ubi accepit, emisit spiritum, bonum Viaticum secum ferens.* Hæc Paulinus, qui per Viaticum sacrosanctam Eucharistiam intelligi voluit.

Beatus Gregorius Magnus sanctam Romulam morituram, sacratissimum Christi Corpus sub nomine Viatici studiose petiisse, & accepisse testatur. Nicephorus sancto Joanni Chrysostomo morituro, & nocte oranti, Viaticumque petenti, sanctum Petrum, & sanctum Joannem Apostolos apparuisse, eumque caelesti, & ineffabili esca pavisse scribit. Præterea, de Serapione exemplum apud Eusebium; de Maria Aegyptiaca, sanctissima femina, apud Paulum Diaconum; deque Puero ægrotante apud venerabilem Bedam; silentioque prætermitto alias item historias pertinentes ad eos, qui tam venerandum Sacramentum, vel sub Viatici nomine in articulo mortis constituti, studiosè postularunt; vel saluberrimam & infinitam eius virtutem in hac vita experti sunt; præsertim verò Gorgonia Gregorii Nazianzeni soror, quæ, desperatis jam omnibus Medicorum auxiliis, ad mortaliū omnium Medicum, sacratissimum scilicet Viaticum in Ecclesia asseruatam intempestâ nocte confugiens, morbo protinus, & divinitus quidem; hoc est, expresso Dei miraculo, se liberatam sensit; Eucharistiæ namque Sacramentum jure, ac passim Viaticum appellari, moriturosque studiosè idipsum Viaticum postulasse, atque ex eodem, corpori etiam humano sanitatem reductam esse, ostendisse hoc loco sat est.

Durant. de R. tib. 2. c. 55. nu. 26. Pal. a. ius. Theodor.

Clem. lib. 1. Strom. sub init.

Jo. Chrysost. lib. 6. de Sacerdot. tom. 5.

Paulin. in vita S. Ambrosii, non procul à fine.

Gregor. Mag. homil. 40. in Evang. & lib. 4. Dial. c. 15. to. 3. Niceph. lib. 1. c. 37. Eccl. hist.

Euseb. ex Dion. Alex. c. 26. & 38. lib. 6. hist. Eccl. Paul. Diacon. Bed. hist. Anglic. lib. 4. c. 14. tom. 3.

Greg. Nazian. in funebri oratione 11. de laud. b. Gorgoniæ sororis sue tom. 1.

Cum

Viaticū quid sit.

S. Paulus ad Hebr. c. 10.

Turr. lib. 1. de Sac. Euchar. cap. 10.

Nicæna Syn. 1. can. 11. & 26. q. 6. de his verè qui.

Aurelian. 3. can. 19.

Syn. Turon. c. 4. lib. 5. Decret. cap. 9.

Viaticum ne-
cessarium ex
Nicæna Syn.
can. 11.

Cor. Viaticum
in itinere
nunc non de-
feratur, Ro-
mano Ponti-
fice excepto.

De Viatico, &
Eucharistia
consideratio.

Eucharistiam,
& Viaticum
tradendi for-
mæ.

Idem. lib. 1.
cap. 22.

Concil. Tur.
c. 4. apud Bur-
chard. lib. 5.
cap. 9.

Cum autem augustissimum Viaticum hominibus quibuscumque in mortis articulo constitutis necessarium sit, ut sancta Synodus Nicæna profiteatur; scitè olim sanè, ac sapientè factum fuit, ut omnes tam Laici, quam viri Ecclesiastici, mortis memores, Viaticum, ex hac vita migrantibus necessarium, secum in itinere conficiendo deferrent; ne, si eis tunc mori contingeret, in extremo præsentis vitæ cursu, in ultimo videlicet certamine, atque in tam periculoso itinere, Viatico illo tam pretioso, tamque præsentaneo priuarentur. Sed ad maiorem erga sanctissimum Christi Corpus venerationem, ac majestatem, uti jam diximus, retinendam; hujus generis consuetudo, ceteris nunc iter facientibus denegata, in solo Romano Pontifice conservatur, qui non nisi pro Viatico Eucharistiæ Sacramentum, longo in itinere jam inde à nascentis Ecclesiæ primordiis privatim ab omnibus ferè asportari consuetum, ante se deferendum curat; ut, si occasio sese offerret, promptum & paratum sibi habere queat. Sanctissimum namque Sacramentum pro Viatico, non nisi in mortis articulo constitutis dari olim solebat, sicut etiam præsens datur in tempus: ceteris verò temporibus pro Viatico dari non solet, sed pro simplici communione, quæ hujus generis nomen, *Viaticum* scilicet, ab itinere, siue à via dictum, non retinet. Evidentissimum hujusce veritatis argumentum est diversa Eucharistiam tradendi forma: pro quotidiana enim communione dari consuetà dicitur: *Corpus Domini Nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam, Amen.* Pro Viatico autem: *Accipe Viaticum corporis Domini Nostri Jesu Christi, qui custodiat te ab hoste maligno, & perducatur in vitam æternam, Amen.* Per primam communicandi formam, præsentis vitæ custodiâ in ordine ad vitam æternam explicatur: Per secundam verò, & custodiâ, & ad eandem æternam vitam ducatum, & evectionem Sacerdos ægroto ex hac vita decessuro precatur. Qui sanè ducatus tacitum quemdam animæ, ad finem usque hujusce vitæ, transitum, vel tacitam quamdam ex hac terrestri domo, siue ex humani corporis ergastulo evectionem, & viam ad cælestem Patriam non obscure insinuat.

Utraque tamen sanctissimæ Eucharistiæ perceptio, Communio appellatur: quia, ut sanctus Isidorus Pelusiota ad Soranum Comitem scribens, ait, *Nobis conjunctionem cum Deo conciliat, nosque regni ipsius consortes, ac participes reddit.* Hac de re in nostro de solemni Romani Pontificis Missæ Commentario fusiùs locuti sumus; nunc breviter hæc dicta sint, ut ad nostrum de sanctissimo Viatico sermonem revertamur. Huc item spectare videtur sanctissima Eucharistia non solum in Ecclesiis parochialibus, verum etiam in cunctis Religioforum, ac Monialium Ecclesiis asseruata. Sanctissimum namque Christi Corpus perpetuò in pixide pro Viatico infirmorum aservatur, sicut Concilia faciendum esse decreverunt. Idem observatur apud Mosco-

vitas, ut scribit Surius in Commentario rerum in orbe gestarum dicens: *Pro agrotis consecrant Eucharistiam in die cænæ Domini, servantque toto anno.* In hunc denique usum Eucharistia apud Græcos toto anno conservatur.

Adde etiam pro hac veritate comprobanda, & confirmanda, quòd Romæ in Cappella Pontificia, quæ Sixtina vocitatur, sacrosancta Eucharistia pro Romani Pontificis Viatico die, nocturne asservatur, de septimo in septimum diem juxta Conciliorum constitutiones mutatâ; illa scilicet à Presbytero quotidie illic celebrante sumpta; aliâ, quæ eodem die consecrata est, in ejus locum subrogatâ. Istuc item ipsum Romæ, vel ad Sanctum Marcum, vel in sacra duodecim Apostolorum Æde, siue in Oratorio sancti Marcelli ad Collis Quirinalis radices, quando summus Pontifex æstivo tempore, dicto in Colle (quem nunc à duobus equis marmoreis eo in Colle sitis, Montem equorum, seu Caballum vocant) æstivandi gratiâ commoratur, fieri solet, etiam si in Vaticano à Basilica sancti Petri, & in Monte Quirinali ab Ecclesiis, Palatio ferè annexis, Viaticum desumi queat. Itaque si in Urbe, ubi tam facile sacrosanctum Viaticum singulo penè horæ momento haberi potest, ipsum tamen in Cappella Apostolici Palatii Sixtina, & alibi pro Romano Pontifice perpetuò asservatur, mirum nemini videri debet, si Romanus Pontifex ante se in itinere Sanctissimum Sacramentum deferendum curet.

Dicat autem hoc loco aliquis: Si sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum pro Summi Pontificis Viatico in itinere asportari solet; cur Viaticum eidem Pontifici in eodem Comitatu non præfertur, sed unius diei itinere ipsum præcedit?

Huic dubitationi satisfieri posse puto, si ad incommoda indecentissima evitanda, id factum esse dicatur. Summi namque Pontifices in eodem Comitatu Sanctissimum Christi Corpus subsequi consueverunt: aliqui tamen considerantes, indecentissimum esse, ut per silvas, nemora, & loca horrida, interdumque ferè in via, per quæ iter agentes transire aliquandò contingit, tantum Sacramentum transueheretur; hanc ob rem, & propter alias item causas jusserunt, ut Sacrarum Pontificii Præfectus, cui ex officio cura Societatis Sanctissimi Sacramenti demandatur, cum honestissimo, & amplissimo Comitatu sacrosanctum Christi Corpus itinere unius diei, & quidem brevissimo, antè Romanum Pontificem Eucharistiam deportandam curaret: Sin secus, absque sacratissimi Corporis, necnon Summi Pontificis indignitate, multa incommoda evitari haudquâquam possent. Hinc factum fuit, ut sacrosanctum Viaticum eo, quem explicavimus, modo, Sanctissimum D. N. Papam in itinere faciundo præcedat.

Si quando autem eveniret, ut Sanctissimus D. N. aliquot dies alicubi vellet commorari, Apostolici Palatii Sacrista, hac de re per Cursorem Tabellarium deditâ operâ mis-

Trident. sess.
13. c. 6. & can.
7. & 8.

Viaticum Pa-
pæ perpetuò
Romæ asser-
vatur.
Turon. & Au-
rel. apud Bur-
chard. lib. 5.
cap. 9. & 12.

Veritatis cõ-
probatio, &
confirmatio.

Dubitatio.

Solutio dubi-
tationis.

Aliquo in lo-
co immorâti
ocasio Socie-
tatis Sanctis-
simi Sacra-
menti.

missum certior factus, cum universo Sanctissimi Sacramenti Comitatu non procul à Sanctissimo Domino expectat, donec de discessu deliberetur.

Si verò item Papa solemniter, hoc est cum apparatu Civitatem aliquam esset ingressus, in Ecclesia suburbana, mœniis videlicet illius loci vicinâ, Sanctissimum Sacramentum statuitur, & super Altare decensimè ornato collocatur, eoque in loco Sanctissimus D. N. Papa expectatur, ut inde in Civitatem ad Ecclesiam usque Cathedralē cum Sanctissimo Sacramento ipsum præcedente, solempni pompâ proficiscatur, ut fusiùs dicemus, cum de solempni Clementis VIII. in Ferrariam ingressu loquemur. Hucusque ostendisse sat est, cur sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum antè Romanum Pontificem, longum iter conficiendū, deferatur. Nunc reliquum est, ut Romani Pontifices recensentur, quos, iter facientes, sacratissimum Christi Corpus pro Viatico antè se deferendum curasse, inveni.

PARS SECUNDA.

De Romanis Pontificibus, qui in itinere conficiendo Sacrosanctum Christi Corpus pro Viatico ante se deferendum curarunt: deque itinerum rationibus, aut causis, quæ ipsos ad iter faciendum moverunt.

OMnes ferè jam inde à primitiva Ecclesia tam Laicos, quàm Ecclesiasticos Viros longâ plane sæculorum serie sacrosanctum Christi Corpus in itinere conficiendo secum pro Viatico asportasse in prima nostri Commentarii Parte demonstravimus: id quod ab omnibus item Romanis Pontificibus observatum, dicas oportet, etiam si de antiquioribus mentionem apud Historicos, præfertim verò in Vitis summorum Pontificum, hac de re factam non inveniamus: propterea quòd antiquiores Pontifices longo lustrorum ordine sacrosanctum Viaticum nonnisi ad pectus, vel à collo pendens dictis jam de causis more Laicorum, ceterorumque Christianissimorum Sacerdotes, & Prælati Græci, non autem Laici, ob urgentem faciunt necessitatem, Italiâ deinde Tyrannorum persecutionibus, exterarumque Nationum incursionibus tandem aliquando liberatâ, suisque viribus cum Pontificia majestate receptis, Romani Pontifices sacratissimum Christi Corpus pro Viatico, longo in itinere conficiendo; solempni pompâ, nobilissimo videlicet apparatu, quem in Tertia nostri Commentarii parte fusiùs describemus, paucis ab hinc sæculis, vel ducentis ab hinc plus minusve annis ante se asportandum curarunt. Quamvis autem solempnis Eucharistiæ pro Viatico ante Summum Pontificem iter longum conficiendū, gestandi Ritus multis ab hinc sæculis à Romanis Pontificibus fuerit usu receptus; hunc tamen Ritus cum hujus generis apparatu ob

defectum, vel, ut ita dixerim, carentiam, Diariorum, quæ à sacrarum cæremoniæ Diariorum carentia. Magistris fieri solent, nonnisi ducentis ab hinc circiter annis passim observatum inveni.

Multos ex Romanis Pontificibus tam antiquioribus, quàm recentioribus ab Urbe Roma discessisse, variaque Italiæ, extraque tandem Italiæ loca urgentissimis de causis peragrasse narrant Historici. Num autem, omnes pro Viatico sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum occultè, vel palàm, idèst publicè, vel privatim secum asportarint, non satis constat. Ecclesiastici nanque Ritus non ab Historicis, uti diximus, sed à Magistris cæremoniæ in Diariis, vel Itinerariis scribi solent.

Inter Romanos Pontifices, quos longum iter fecisse inveni, sacrosanctumque Viaticum ipso in itinere faciundo secum detulisse credo, Stephanus est, hujus nominis III. & IV.

Stephanus nanque III. dictus II. contra Aistulphum, qui totam ferè Italiam bello vexabat, auxilium à Pipino Franciæ Rege, sumere cupiens, in Galliam profectus est, hinc Stephano jam fines Regni Franciæ attingenti, Carolus Pipini filius, cui postea à rerum gestarum magnitudine Magno cognomen fuit, ad centesimum lapidem honoris causâ obviam processit. Idem fecit Pipinus Rex, tertio ab Urbe lapide, qui (teste Platina) ex equo desiliens, & pedes sanctissimi Viri exosculatus, à fræno equi, quo Summus Pontifex vehebatur, ipse Rex pedester nunquàm discessit, donèc eum in Urbem, & in cubiculum, ipsi præparatum, collocavit.

Stephanus III circa ann. Dom. 753.

Platina ubi sup.

Stephanus V. dictus IV. tertio sui Pontificatus mense in Gallias ad Ludovicum Imperatorem, cognomento Pium, pro seditione, atque Campulanâ (ut ajunt) conjuratione vitanda sese contulit. Imperator itaque nuncio de adventu Summi Pontificis allato, ei statim honestissimum quemque, maximè verò Theodulphum Aurelianorum Episcopum cum Clero, & maximâ Populi partem obviam misit: ipse verò ad primum lapidem prodiens, Summum Pontificem cum vidisset, ex equo desiliit, eumque datâ, acceptâque salutatione, maximâ cum veneratione in Urbem usque comitatus est, prævio Clero, Hymnum Sancti Ambrosii, ac B. Patris Augustini præcinente, sæpèque repetente.

Stephanus IV circa ann. Dom. 816.

Romanos Pontifices hosce ambos longis in itineribus vel publicè, vel saltè privatim, ad pectus videlicet, sacrosanctum Viaticum secum asportasse ratio persuadet: quoniam secundo saltem modo ab antiquioribus Pontificibus jam inde à nascentis Ecclesiæ primordio, uti etiam de Laicis jam demonstratum est; à recentioribus autem primo modo Sanctissimum Sacramentum pro Viatico delatum esse constat, ut infrâ apertè ostendemus.

Istucipsum longo in itinere factum esse altero istorum modorum dicas necesse est, à Gregorio VII. totius Ecclesiasticæ libertatis

Italiæ persecutionibus, & incursionibus liberatâ, Pontificiâ majestate receptâ.

tis Assertore, qui magnam Italiæ partem in rebus turbulentissimis peragravit.

Idem interea ab Urbano II. Paschale II. Gelasio II. & Alexandro III. Summis Pontificibus, qui ad Christianam Rempublicam reformandam & augendam, in Galliam sese contulerunt, factum esse dicas oportet.

Quamvis autem Alexander hujus nominis III. per varias Italiæ partes, & in Galliam usque ad schisma evellendum, pacemque conciliandam ultrò citròque cursando sacrosanctum Viaticum secum palam detulisse non legatur; illud tamen, vel saltem ad pectus, vel ad collum pendens clam ab eo delatum fuisse credendum est, propterea quod vel navigavit, vel tanquam profugus huc, & illuc cursavit, dum Federici Imperatoris rabiem fugiens Venetias sese tandem recepit, & in Monasterium Canonorum Regularium humillimam vitam ducens, & incognitus sese abdidit, ut Venetiis supra eorumdem Canonorum Ecclesiæ Portam Inscriptio marmore incisa innuit in hanc verborum formam: *Alexander III. P. M. Federiciâ rabie profugus, has sacras Regularium Aedes pro munere receptæ hospitalitatis inexhausto Indulgentiarum thesauro perpetuè ditavit. Hucusque Inscriptio. Eadem historia per pictoriam artem in Venetæ Reipublicæ Aulâ, quam dicunt Auræam, necnon Romæ in Regia Vaticani Palatii Aulâ repræsentatur, & hac Inscriptio illustratur: Alexander Papa III. Federici Imp. iram & impetum fugiens, abdidit se Venetias; cognitum, & à Senatu perhonorificè susceptum, Ottone Imp. Filio navali prælio à Venetis victo, captoque, Federicus pace factâ, supplex adorat, eidem, & obedientiam pollicitus. Ità Pontifici sua dignitas Venetæ Reipublicæ beneficio restituta. MCLXXVII. Hæc ibi. His igitur, aliisque de causis, quas nuper enarravimus, sacratissimum Viaticum ab Alexandro in itinere publicè asportatum fuisse non legitur; privatim tamen delatum inficias ire non auderem.*

Immo quotquot fuere unquam illi, qui in longam sese dederunt viam, omnes idem factitasse, uno videlicet, aut altero modorum nuper enarrato, sanctissimum Sacramentum pro Viatico secum detulisse credo, quin valde asseverantèr, omni scilicet asseveratione affirmare non vereor. Quos tamen Romanos Pontifices ex recentioribus sacrosanctum Viaticum longo in itinere ante se publicè asportandum curasse invenimus, hoc subjiiciemus loco.

Gregorius XI. dum Apostolicam Sedem ex Avenione Romam reportaret, Eucharisticum Sacramentum secum publicè detulisse non legitur, etsi alio in itinere id ab eo asportatum fuisse inveni, ut infra videre licet: is enim Gregorius Anno Domini MCCCCLXXVI. sui verò Pontificatus VI. vel si Platina credimus VII. Annoque (ut ait Platina) LXX. post Curia Romanæ ab Urbe in Galliam discessum Romam ingressus est. Petrus Amelius Alestenfis ex Augustinianorum Familiâ in Narbonensi Galliâ, Episcopus Senogalliæ, tum Archiepiscopus Tarentinus, mox Pa-

triarcha Gradenfis, ad extremum Alexandrinus, & Administrator Aquensis; sedentibusque Urbano V. Gregorio XI. Urbano VI. & Bonifacio IX. Apostolici Palatii Sacrista, Itinerarium maritimum, seu totam navigationem ex Avenione Romam usque, Idibus Septembris, hoc est, die 13. ejusdem mensis coeptam, diligenter conscripsit; in ea tamen navigatione nulla unquam de sacratissima Hostia fit mentio, vel quia Summus Pontifex eam ad pectus privatim, ut Laici, alique omnes antiquitus facere solebant, secum detulit; vel quia sanctissimum Christi Corpus in ipsâ navigatione deferendi consuetudo in desuetudinem jam abire coeperat, etiamsi à Clemente deinde VII. inter navigandum fuerit asportatum, ut suo loco dicitur. Cum autem idem Gregorius è Corytho, seu Corneto ad Ostia Tiberina navigando tandem pervenisset, ad Basilicam Sancti Pauli extrâ Urbis mœnia accessit, indeque XV. Kalendas Februarii, hoc est, 18. Januarii die, Cathedræ Romanæ S. Petri dicata, tanto apparatu, tantâque Romanorum omnium, universæque Italiæ lætitiâ Romam ingressus est, quanta verbis explicari nunquam posset; nullam tamen in eodem Itinerario mentionem de sacratissima Eucharistia ab ipso Sacristâ tot navigationis universæ minutias explicante, factam esse inveni. Hinc Sanctissimum Sacramentum in itinere publicè non asportatum, Romano Pontifice Civitates solemniter ingrediente, publicè olim deferri non solere, non solum exemplum nuper enarratum indicat, sed ratio item ipsa persuadet: propterea quod pro ipso tantum Viatico à Romanis Pontificibus, necnon ab omnibus viris Ecclesiasticis, ac item Laicis in itinere sacrosanctum Eucharisticum Sacramentum antiquitus deferri consuevit, uti in prima Commentarii nostri Parte demonstratum est. Siqui verò aliter ætate nostrâ fecerint, id consilio illorum, qui hujusce Ritus causam meditati non sunt, factum esse dicas oportet, sicut Bononiæ in solemnî Clementis VII. & Caroli V. equitatione per Civitatem factum fuit, ubi primum Imperator Summi Pontificis manu coronatus fuit, ut infra videre est. Huic item exemplo adsimile est illud alterum, quod in solemnissima Romanorum Pontificum equitatione olim observabatur; dum Romæ Summus Pontifex coronatus, è Vaticano ad S. Joannem in Laterano ad possessionem capiendam splendidissimâ proficiscitur pompâ. Id quod admissum fuisse ab iis cenfeo, qui non pro Viatico, sed ad solam majestatem, Pontificiam repræsentandam Sanctissimum Sacramentum longo in itinere asportari solere opinati sunt. Nunc autem gestatio Sanctissimi Sacramenti in solemnî per Civitatem equitatu jamdiu antiquatâ, in desuetudinem abiit, vel quia multis ab hinc annis, ut ajunt, equitatio sine paramentis Ecclesiasticis, minusque proinde solemnî fieri solet: vel quia in hujusmodi equitatione id ita, re magis perspectâ, faciendum videtur: præcellum namque, ac venerabile Sacramentum, præter Sa-

MCCC.
LXXV. die
13. Septemb.

MCCC.
LXXVI. die
18. Jan.

Caroli V. coronatio.

Lib. Cærem. tit. 2. c. 16. & tit. 5. c. 26.

Ritus antiquatus.

Vrb. Pasch. Gelaf. Ab ann. Dom. 1082. ad ann. usque 1119. Alex. III. circa ann. Dom. 1175.

Pag. 27.

Greg. XI. an. Dom. 1375.

Ex summa Concil. 1305.

Ex summa Concil. 74.

Petrus Amelius Apostolici Palatii Sacrista.

cro-

sacrosanctum Viaticum à Romanis Pontificibus in itinere, & à Parochis ad ægrotos piè, ac religiosè asportari consuetum; singulis annis per publicas Civitatum, & Oppidorum, cæterorumque locorum vias in festo sacratissimi Corporis Christi die, singulari veneratione, ac solemnitate, ut Sancta Synodus Tridentina inquit, in processionibus circumferri solet, ac debet. Quod igitur Sanctissimum Sacramentum super Asturconem in solemnem per Civitatem equitatione ad ipsam majestatem Pontificiam insinuandam deferre non oporteat, invictum ex eo argumentum colligi potest, quod in tam solemnem, hoc est, tam splendidam, & sumptuosam Gregorii XI. equitatione, dum idem Pontifex Urbem ingrederetur, sacratissimam Hostiam in itinere ob navigationem non asportatam, publicè saltem, ac solemniter per Civitatem delata non fuit.

Quando autem idem Gregorius ab Urbe Roma Anagninam profectus est; è Basilica Sancti Petri ad Sanctum Joannem in Laterano ivit, ibique rem sacram fecit, Hostiamque unam consecratam, ante se in itinere deferendam, suis manibus in pixide asservavit, ut Petrus Amelius Apostolici Palatii olim Sacrista scribit dicens; *Reservatâ Eucharistiâ, repositâque per suas manus sacratissimas in Custodiâ.* Et infra; *Primo mane Junii antelucanum, Corpus Christi omnibus viam patefecit.* Hæc Petrus Amelius de sacratissima Hostia in itinere à Gregorio delata.

Si itaque in tam brevi itinere augustissimum Christi Corpus delatum fuit; istuc ipsum longo in itinere à cæteris Romanis Pontificibus, qui Gregorium XI. præcesserunt, factitatum dicas licet, quamvis de hac Sanctissimi Sacramenti gestatione dictis jam de causis in omnium Summorum Pontificum itineribus mentio inveniri non potuerit.

Hunc interea Ritum inveni observatum in illo etiam tam lacrymabili, tamque detestando schismate, quo tandiù Catholica Ecclesia laboravit, hoc est ab Anno Domini MCCCCLXXVIII. post obitum Gregorii XI. qui Pontificiam Sedem ex Avenione Romanam reportavit, ad Concilium usque Contantien- se 1417. Hoc sanè tempore tres in schismate deferebantur Pontifices, Joannes videlicet XXIII. Balthassar Cossa Neapolitanus antea vocatus; Gregorius XII. Angelus Venetus antea nuncupatus, ex Familia Patritia, Coraria ortus; & Petrus de Luna, Benedictus XIII. dictus. Is enim genere Cathalanus ex amplissima natus Familia, mortuo Clemente VII. adulterino, quem, Cardinalem Gebennensem vocitatum, Galli in Pontificem elegerunt, Urbano VI. Pontifice jam legitimè creato, Romanus Pontifex à schismaticis quibusdam Avenione nominatur: ubi dum ipse Benedictus Pontificiam auctoritatem exercere conaretur, idque ab aliquot Nationibus, necnon à multis Principibus Viris, & ab omnibus denique bonis permolestè ferri videret, à Concilioque tandem schismatico, & Antipapa declaratus, ad concitatam sibi iram mitigandam, Carolique VI. Gallia-

rum Regis gratiam sibi conciliandam, eidem Regi jus Decimæ de Sacerdotibus cogendæ, ut Paulus Æmylius de rebus gestis Francorum ait, in annum dedit summis hominum, querimoniis, & expostulationibus, Benedictique nomine in dies magis invisus. Cum autem iis, qui ejus sectam sequerentur, interdictum fuisset jure vectigalium, reddituumque Ecclesiasticorum, cum statim deseruerunt omnes. Qua ex re Benedictus ignominiam, sibi imminuentem metuens, discessumque, vel potius fugam meditatus, in Cathaloniam rediit. Ut autem Pontificiam majestatem, quam miris artibus affectabant, repræsentaret; vel timore perculsus, impetum hominum in itinere sibi instantem coercere, ac reprimere posset, sacratissimum Christi Corpus ante se asportandum curavit, Paulo Æmylio teste, qui loco superius laudato, hac de re ita inquit: *Metu, ignominiaque, permotus (Petrus videlicet de Luna) ne à quocumque violaretur, Sacrosanctum Domini Corpus præseferens, in Cathaloniam ad natales suos, Tarraconensesque concessit.* Hæc ex Æmilio.

Hujus generis exemplum quamvis nec verum Pontificem, nec propriam pretiosissimam Viatici gestationem omnino referre videatur, sicut ex Pauli Æmilii verbis colligitur; ipsum tamen Sanctissimi Sacramenti antequam sumum Pontificem in itinere asportandi usum demonstrat: nisi enim ante Petrum de Luna, Benedictum XIII. falsò nuncupatum, hic Eucharistiæ Sacramentum in itinere gestandi Ritus in usu olim frequenti non extitisset, tantam novitatem ausus non fuisset attentare; immò ex hoc exemplo Ritus sacratissimam Eucharistiam pro Viatico in itinere ante Romanum Pontificem gestandi solitus comprobatur: dictumque Petrum ob mortem ex ira concitata sibi impendentem, sacrosanctam Hostiam juxta summorum Pontificum consuetudinem, non solum in sui tutelam, sed & pro Viatico in itinere ante se deferenda curasse, ratio ipsa docet, ac persuadet.

Idem quoque factum dicas necesse est à Pio hujus nominis II. qui Mantuam pro conventu ad bellum contra Turcas excitandum celebrando ivit, deinde iterum in bellum contra Turcas indictum profectus, Anconæ Anno Domini M.CD. LXIV. obiit primâ Septembris die, sextoque sui Pontificatus anno, teste Platina. Hunc Pium, Mantuam usque profectum, varia Italiæ flumina navigasse, Anconam verò Lecticâ delatum, esse Scriptores produnt; hinc nullâ de sacrosancto Eucharistiæ Sacramento ante ipsum delato apud eos mentio facta reperitur, nisi ipso Mantuam ingrediente, ut legitur in ejusdem Pii Commentariis, in quibus post apparatus, & Comitatum, qui Sanctissimum Sacramentum antecede- bat, enarratum, hæc leguntur: *His Arcula jungebatur aurea, Equo albo vesta, & multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Eucharistia, idest Hostia, Salvatoris sacra, & sericeum desuper umbraculum.* Hæc ibi. Nihil autem erat, quod

Paul. Æmyl. lib. 10. de rebus gestis Francorum.

Lib. 10. de rebus gestis Francorum.

Pius II. circa ann. Domini 1458. creatus.

Kal. Sept. MCDLXIV.

Pii II. Commentarii.

Sau.

Concil. Trid. sess. 13. c. 5. & can. 6. Clement. de Reliq. & Ven. sanct. Tit. 16.

Greg. XI. sacratissimam Hostiam ante se in itinere deferendam curavit, circa ann. Dom. 1376.

Pag. 45.

MCCC LXXVIII.

Ex Concil. Contantien- si, & summa Concilii.

Circa ann. Dom. 1407.

p2g.42. & 43.

Sanctissimum Sacramentum dicto in itinere, nunquam asportatum, in hoc tantum ingressu super Achineam deferretur: quia, ut diximus, hic sacer Ritus pro Viatico in itinere, asservando ab antiquioribus nascentis Ecclesiæ Pontificibus observatus fuit, frequentemque apud ceteros usum recepit: immo ex hac Sanctissimi Sacramenti gestatione, summo Pontifice Mantuam ingrediente, sacratissimam Hostiam eo in itinere vel publice, vel saltem privatim delatam fuisse fatearis oportet, etiamsi hac de re in Diario nullam mentionem factam fuisse inveniamus.

Alex. VI.
MCDXCIV.

Alexander VI. die 22. Julii ab Urbe, discessit, & Vicum Valerii, seu Varronis Oppidum, Vicovarum corruptè nunc vocitatum, tum loci naturâ, tum opère munitissimum, suprâque Tybur in Latio situm, profectus fuit, ut illic cum Alphonso II. Neapolis Rege de Regno Neapolitano à Rege Franciæ defendendo alloqueretur. Totoque hoc in itinere, teste Brocardo in secundo suorum Diariorum Tomo, coràm summo Pontifice Sanctissimum Sacramentum super Achineam delatum fuit.

Brocard.to.2.

Julius II.
MDVI.

Julium hujus nominis II. ex recentioribus Pontificibus coram se non semel Sacrosanctum Viaticum in itinere solemniter asportandum curasse in Diariis cæremoniarum inveni. Julius nanque, Vir sanè ob Ecclesiæ Sanctæ ditionem fortiter conservatam, & auctam nunquam satis laudatus (qui ut Imperium & Patrimonium Ecclesiasticum à diversis occupatum recuperaret, multa gessit bella) ab Urbe Roma Die xxvj. Augusti Anno Domini MDVI. descendens, & Bononiam usque profectus, ut eam à tyrannide Joannis Bentivoli liberaret, Sacrosanctum Viaticum solemnè pompâ, ante se in itinere asportandum curavit, ut Paris Crassus, eo tempore cæremoniarum Magister, scriptum in Diario reliquit. Quo in itinere, ut ait Platina, Ravennam, Ariminum, & Æmyliam, sive Flaminiam universam, quam Romanulam, vel Romandiolam vulgò appellant, recuperavit, Bononiamque à tyrannide liberam reddidit. Hujusce Pontificis Itinerarium Adrianus Cardinalis heroico carmine complexus est. Eundem Ritus idem Pontifex observavit, dum die primâ Septembris Anno Domini MDX. ut scribit idem, Paris, Bononiam iterum profectus, Exercitum contrâ Alphonsum Estensem hujus nominis primùm Ferrariæ Ducem movit, Mutinâ ei ademptâ, & Mirandulâ (præmio tamen, ut ait Platina, pro tot tantisque laboribus non satis specioso) expugnâtâ.

Aug. 27.
MDVI.Paris Crassus
tom.2.

Platina.

Adrianus
Cardinalis.Julius II.
M D X. Paris
tom.3.

Platina.

Leo X. circa
ann. Domini
MDXV.Paris Crassus
tom.4.

Leo Decimus cum universa Romana Curia Florentiam, & Bononiam usque proficiscens Sacrosanctum Viaticum in itinere, solemnè pompâ ante se asportandum apud eundem Paridem in Diario curasse legitur. Leo nanque Die 1. Mensis Octobris MDXV. sumpto prandio, Româ descendens animi reficiendi causâ Viterbium versus, Montem Faliscum, Tuscaniam seu Tuscanellam, deinde Centumcellas vulgò, & corruptè quidem

Cincellas, Civitatem veterem usque, seiturum dixit: ubi cum rumores disseminati essent de Francisco Gallorum Rege ad pedes Sanctissimi Domini exosculandos Romam profecturo eodem cum Exercitu, quo Mediolanum expugnarat, in suamque potestatem redegerat; Leo aliquid mali ex regio Exercitu eventurum Italiæ suspicans, Regem ab instituto amovere accurate studuit, spontè per Diploma ei promittens, se propediem Bononiam usque profecturum. Idcirco aliquot Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus cum universa Romana Curia Viterbium accersitis, de Pontificia Bononiam versus profensione consultum fuit, de Regi scilicet occurrendi modo, ne ad Italiam cum Exercitu adventaret. Ut autem Pontificiæ Majestati consuleretur, decretum deinde Florentiæ in Consistorio fuit, ut quatuor Prælati è Florentia Parmam usque, duoque S. R. E. Cardinales à latere Legati è Bononia Regium usque obviam procederent. Leo itaque Romanus Pontifex, & Franciscus Rex Christianissimus splendidissimo apparatu Bononiam pro pace componendâ sese contulerunt. Leo & Florentiam, & Bononiam cum Sacrosancto Viatico solemnè pompâ ante ipsum delato, ingressus est. Rex autem Galliæ undecimâ Mensis Decembris die, Anno Domini MDXV. illustrissimo, & amplissimo XX. Cardinalium Comitatu (absque tamén Exercitu) à Leone X. Bononiæ magnificentissimè fuit exceptus: deinde pacis conditionibus confectis, Mediolanum, & in Galliam rediit. Leo autem Florentiam, ac denum vere ineunte Romam remeavit.

Leo X. cur
Bononiam se
profectus.Consistorium
Florentiæ ce-
lebratum.Leonis X. in
Civit. Floren-
tiam, & Bo-
non. ingressus

Clemens hujus nominis VII. ad Carolum V. Imperatorem coronandum Anno sui Pontificatus VI. post Urbem jam à Borbonio captam & direptam, Anno Domini MDXXIX. die VII. mensis Octobris, ut Blasius Cæsenas eo tempore cæremoniarum Magister ait, ab Urbe discessit, Bononiam cum Sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter asportato, proficiscens: ubi Carolus Imperator à Clemente Papa splendidissimo apparatu exceptus, Romani Imperii Diadema de summi Pontificis manu more majorum suscepit incredibili apparatu, magnificentissimâque pompâ, & in ipsa natalis sui die 24. Februarii Sancto Matthiæ consecrata, Anno Domini MDXXX. Augustus est appellatus, teste Platina.

Clemens VII.
circa ann.
Dom. 1529.Blasius de Cæ-
sena in Diario

Platina.

Paul. Jov. lib.
27. hist. sui
temp.Surius de reb.
gestis.Jovius in hi-
stor. sui tem-
poris lib. 27.

Paulus item Jovius Carolum V. à Clemente coronatum fuisse scribit in ipsomet die Sancto Matthiæ dicato, qui erat natalis Cæsaris, semper ei faustus non solum ob Ticiensem victoriam, sed etiam ob Regem Galliæ captum, ut Surius scriptum reliquit. De Sanctissimo Eucharistiæ Sacramento, per Civitatem Bononiam, peractâ Caroli coronatione, delato, mentionem facit idem Jovius, dum summi Pontificis, ac Cæsaris per Civitatem equitantium admirabilem apparatum, & Comitatum describit dicens: *Nec multum inde succedebat Eucharistia sub aurea, umbella loculo crystallino inclusa, & sella gene-*

rosi,

refi, & tamen pacati equi super impofita, later-
na ingens ante, & circum dena funalia fereban-
tur. Hæc Jovius. De Sanctiffimo autem
Sacramento per Civitatem in folemniſſima
equitatione delato, illud ſuperius videre eſt,
quod nos hac de re diximus, cum de Gre-
gorio XI. Apoſtolicam Sedem ex Avenione
Romam reportante verba fecimus.

Clem. VII.
ann. Dom.
1532.
Blafius de Cæ-
ſena in Dia-
rio,

Clemens idem Bononiam iterum profi-
ciſcens, die xviii. menſis Novembris Anno
Domini MDXXXII. ut ſcribit idem Bla-
ſius, cum Sacroſancto Viatico ante ipſum
ſolemniter delato, ab Urbe diſceſſit, ut Ca-
rolum V. Imperatorem, Viennâ ab obſidio-
ne Turcica liberatâ, in Italiam venientem
pro Italiæ pace, ac tranquillitate componen-
dâ alloqueretur.

Clem. VII.
ann. Dom.
1533.
Blaf. ubi ſup.

Clemens denique VII. die ix. Septem-
bris, Anno ſalutis MDXXXIII. ut idem
Blafius teſtatur, ab Urbe diſceſſit, Nicæam,
& Maſſiliam uſquè cum Sacroſancto Viatico
ante ipſum ſolemniter delato, proficiſcens,
ut Francorum Regem alloqueretur, quo
cum novam inivit amicitiam, in qua Lauren-
tius Junioris filia, Catarina Medicæ, Henri-
co, Franciſci Regis ſecundogenito, Maſſi-
liæ in matrimonium collocata eſt: ibique
ſolemnes nuptiæ incredibili pompâ celebratæ
ſunt. A Liburno autem Maſſiliam uſquè Cle-
mens navigavit, Sanctiſſimo Sacramento cum
uniſerſa Societate in aliâ trireme, quam
Duciſſam vocitabant, ante ſummum Pontifi-
cem delato, ut ait Blafius. Maſſiliam deni-
què ſolemniffimo apparatu cum ſacraſſima
Euchariftia ingreſſus eſt. Cujus ingreſſui duo
etiâ Filii Regis Chriſtianiſſimi interfue-
runt, duodecimâ Octobris die, Deo Domi-
no confecratâ, MDXXXIII.

Sanctiſſimū
Sacramentū
navi dela-
tum.

Paul. III. an-
no Domini
MDXXXV.

Paulus hujus nominis III. Vir fanè pru-
dentiffimus, atque inter Romanos Pontifices
velut fulgentiffimum jubar non ſolum Fami-
liæ nobilitate, ac ſplendore, ſed rerum,
etiâ geſtarum magnitudine, multarumque
inſignium virtutum claritate bonis cum lite-
ris conjunctâ majorem in modum reſplen-
dens, Anno Domini MDXXXV. tertiâ
menſis Septembris die (eodem Blaſio teſte)
ab Urbe diſceſſit, Peruſiam verſus profici-
ſcens, ut Civitatem ipſam à ſeditionibus li-
beraret. Quo in itinere Sacroſanctum Via-
ticum ante ſe ſolemniter aſportandum cu-
ravit.

Blafius de Cæ-
ſena in Dia-
rio.

Paul. III. an-
no Domini
MDXXXVIII.

Idem Paulus Anno Dñi MDXXXVIII.
die verò 23. Martii ab Urbe diſceſſit, Pla-
centiam verſus, & Nicæam Provinciæ Ur-
bem uſquè proſectus, ut Carolum V. Impe-
ratorem, & Franciſcum Francorum Regem,
eò accerſitos, alloqueretur ad pacem inter
eos componendam, necnon ad navale bel-
lum in Turcas excitandum, ingenti claſſe,
hoſtibus maximè formidabili, comparatâ.

Blafius de Cæ-
ſena in Dia-
rio.

Hactenus de Romanis Pontificibus, qui
Sacroſanctum Viaticum in itinere ſolemniter
aſportandum curarunt: horum nanque Suc-
ceſſoribus longum iter facere non contigit.
Gregorius tamen XIII. qui Bononiam ire
decreverat, hunc ſolemnem Ritus geſtandi

Sacroſanctum Viaticum, obſervandum cu-
raret, ut Arculæ Sanctiſſimi Sacramenti te-
gumentum acu pictum, & in Sacrario Pon-
tificio aſſervatum, præſeferebat: in eo enim
tegumento ſtemmata ejuſdem Pontificis gen-
tilitia inſignita cernebantur. Nunc reliquum
eſt, ut Tertiam hujusce noſtri Commentarii
Partem, quæ Societatis Sanctiſſimi Sacra-
menti Clementem VIII. Pontificem Maxi-
mum præeuntis ab Urbe Româ Ferrariam,
uſquè proſectionem, ejuſdemque Pontificis
ſolemnem in Civitatem Ferrariam ingreſſum
comprehendit, aggrediamur.

P A R S T E R T I A.

*De Societatis Sanctiſſimi Sacramenti Clemen-
tem VIII. Pont. Max. ab Urbe Româ
Ferrariam uſquè præeuntis proſectio-
ne, deque ſolemnî ejuſdem Pon-
tificis in Civitatem Ferra-
riam ingreſſu Anno Do-
mini MDXCVIII.*

Ferrariâ divinitus recuperatâ effecit, ut
Clemens Pont. Max. (cui res fanè
omnes, inſigni pietate præviâ, quamvis
ardua, quamvis penè desperatâ, divinâ in-
primis ope favente, ad uniſerſâ Chriſtianæ
Reipublicæ beneficium, feliciter, atque ex-
ſententia ſuccedunt) ab Urbe Roma diſce-
deret, Ferrariam uſquè ipſam proſecturus.
Anno nanque Domini MDXCVIII. die 27.
Octobris, Alphonſo Eſtenſe, hujus nomi-
nis II., & ultimo Ferrariæ Duce, ſine filiis,
ac deſcendentibus mortuo, Sanctiſſimus
D. N. Clemens VIII. Paſtor Eccleſiæ vigi-
lantiffimus, & Patrimonii S. Petri deſenſor
acerrimus, & indefeſſus, ubi primùm Ferra-
riæ Ducatum in feudum olim à Romanis
Pontificibus Prædeceſſoribus ſuis conceſſum,
ad Romanam Eccleſiam ob lineam dicti Al-
phonſi finitam fuiſſe devolutum, accepit;
nullâ penitus cunctatione interpoſitâ, cum
uniſerſo S. R. E. Cardinalium Collegio de
illius recuperatione graviter, ac ſapienter
egit, dictam recuperationem iſdem quoque
Cardinalibus inſtantly poſtulantibus. Quare
Sanctiſſimus D. N. in decreto hac de re pro-
nunciando, humanis poſthabitis rationibus,
totam Ferrariæ ditionem Chriſto Domino
Salvatori noſtro, nec non glorioſæ, ac ſem-
per Virgini, Dei Genitrici Mariæ, ſanctiſ-
ſique Apoſtoliſ Petro, & Paulo, conſtanti
animo, miroque pietatis ardore addixit, &
conſecravit. Juris itaque, atquè Canonum
ordine ſervato, iſtricto tandem utròque gla-
dio, Petroque S. Nicolai in carcere, Dia-
cono Cardinale Aldobrandino, ex fratre
germano ejuſdem Clementis nepote, ad res
fanè præclaras, & arduas pro Romana Ec-
cleſia celeriter, ac feliciter perficiendas na-
to, in Civitate, ac Ducatu Ferrarienſibus,
necnon in uniſerſa Italia ad quoscumque
Principes à latere Legato, pro Ducatu Fer-
rariæ ipſo recuperando cum militaribus co-
piis miſſo, Cæſar Eſtenſis nullo militum ex-
pecta-

pectato congressu, eundem Ferrariæ Ducatum antiquo, ac legitimo S. R. E. dominio, superiori Anno MDXCVIII, die 12. Januarii restituere, initâ conventionē, scriptis mandatâ, promisit: reque ipsâ ejusdem vigesimâ nona mensis die, hoc est, pridie diei Sancto Hippolyto consecratâ, in qua ipse Clementis, antea Hippolyti nuncupati, Pontificatus natalis celebratur, liberè, ac pacificè, non humano tantum, sed expresso divinæ opis præsidio, restituit, Ferrariâ gaudio gestiente, totâ Urbe Româ exultante, Deoque ingentes gratias agente, universâque Italiâ admirante. Sanctissimus autem D. N. Clemens, etsi ad Ferrariam recuperandam, Alphonso statim mortuo, ipsemet ire decreverat; ad eam tamē divinitus recuperatam sese etiam contulit iis de causis, quas infra suo loco enarrabimus.

Ab Urbe autem Româ idem Sanctissimus D. N. tertiâdecimâ Aprilis die MDXCVIII, discessit, Societate Sanctissimi Sacramenti cum Sacrosancto Viatico unius diei itinere, & brevissimo quidem, præviâ, ob rationes, quas in Prima hujusce Commentarii Parte in medium attulimus, hunc nodum explicantes. Quare Sanctissimus D. N. duodecimâ ejusdem mensis die, peculiari quodam nomine, atque cultu Domino Deo consecrata, ut Sacrosanctum Viaticum ante suum discesum unius diei itinere præire cerneret, in Basilica Sancti Petri super Altare Sanctorum Apostolorum rem divinam privatim faciens, ex Sacratissimis Hostiis duabus unam de more absumpsit; alteram verò, completâ Missâ, sacerdotalibus exutus indumentis, mozzettâ deinde, ac stolâ indutus intrâ vasculum crystallinum, quod custodiam Sanctissimi Sacramenti appellant, repositam, in Arcula, sive Capsula suis manibus maximâ cum veneratione collocavit. Claviculam denique, quâ suis itē manibus Capsulam observavit, Apostolici Palatii Sacristâ, cui Sanctissimi Sacramenti cura ex officio Sacristatus demandatur, assignavit.

Capsula, ut eam plenius describamus, lignea est, longitudine palmorum circiter quatuor; latitudine duorum; altitudine autem unius palmi, & amplius, holoserico rubri coloris panno, intus forisque conglutinato, cooperta. Ejus operculum habet foris in medio basem quamdam ex ære aurato, intrâ quam statuitur Crucis æræ pes auratæ cum sacra Christi Imagine unius palmi, & eo amplius, eidem Cruci erectæ super illam, basem affixâ. Hæc interea Capsula habet intus in fundi medio sericeum rubri coloris sacculum desuper contrahendum, & funiculis sericeis constringendum, in quo vasculum illud crystallinum, sive Hostiaria, vel, ut ajunt, Custodia cum Sacratissima Hostiâ à Sacristâ ꝑ de septimo in septimum diem, ut jam diximus, mutanda, reconditur, & custoditur.

Extat etiâ super Capsulam opertorium ex tela aurea, seu potius ex serico, & auro contextâ in quatuor partes divisum, atque

hinc inde pendens; partium verò extremitates laciniis itē sericeis, & aureis distinctæ, & ornatae sunt, necnon Ecclesiæ Sanctæ, summi Pontificis, & Societatis Corporis Christi insignibus decoratæ. Ad quatuor Capsulæ angulos quatuor virgæ ferreæ, & auratæ palmorum circiter quatuor, columellarum instar, ad tres, & amplius palmos super Capsulæ operculum eminentes, aptatæ cernuntur; super quarum summitatibus umbella, quam vulgò baldacchinum appellant, ex serico itē, & auro contexta, sustentatur, hinc inde pendens, laciniis, & lemniscis, seu flocculis tū sericeis, tū aureis distincta, & ornata: in cujus vertice ad quatuor angulos totidem stellulæ ex ære inaurato super glandes itē æreas, & auratas, ac satis quidem grandes collocatæ, magnam efficiunt venustatem. Hunc in modum Arcula, sive Capsula variè, ac decentè elaborata hastis quibusdam ornatis sublevata ab octo Basilicæ Sancti Petri Canonicis super humeros deferabatur.

Antè Sanctissimum Sacramentum ibant Conventus Laicorum ad pietatis, & religionis opera instituti, quos Confratrias vocant, cum cæcis facibus, seu funalibus ardentibus, omniumque Ordinum Religiosi, deinde Cantores Basilicæ Sancti Petri decantantes, Crucifero itē cum universo Urbis Clero subsequente. Post Clerum deferabatur Capsula Sanctissimi Sacramenti cum alia majori umbella ab octo Cubiculariis ex intimis Sanctissimi D. N. Papæ, atque præcipuis, quos appellant secretos, delata, Clavariis, seu Clavigeris, & Helvetiis Sanctissimi D. N. machærophoris, & hastiferis hinc inde in ipsius Sanctissimi Sacramenti custodiam, & venerationem incedentibus.

Propè Sanctissimum Sacramentum sequebatur Sanctissimus D. N. Papa, cereum, satis grandem, & ardentem manu gestans, subsequentibus S. R. E. Cardinalibus, & funalia itē cerea ardentia deferentibus; hos Prælati multi, ac nobiles viri sequebantur, immensâ ferè, & admirandâ quidem Populorum frequentiâ accedente.

Hoc ordine intrâ, & extrâ Ecclesiam, ad scalarum radices usquē, in amplissimam Sancti Petri aream ducentes, itum est; ubi Asturco, sive Achinæa, equus videlicet albus, cui non vulgaris in incessu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio est, pulcherrimè phaleratus, opertorio rubri coloris holoserico ad ejus usque pedes desuente coopertus, & ephippiatus, stragula scilicet, quam sellam passim vocant, rubri coloris holoserica, tintinnabulo argenteo, & inaurato à collo ejus pendente, detinebatur.

Quò postquam perventum est, Arculæ, seu Capsulæ gestatores, eam statim Asturconi imposuerunt, & intrâ sellæ anteriorem, ac posteriorem partes, multo plus aliis sellis prominentiores, ad ipsam Capsulam melius recipiendam, & coagmentandam itâ elaboratas, coaptarunt. Sacrista verò ad eandem Arculam super sella tutius firmandam, & ful-

Umbella Sanctissimi Sacramenti Capsulæ coaptata describitur.

Comitatus à S. Petro ad Portam Angelicam.

Confratres,

Religiosi.
Cantores.
Crucifer.

Clerus.

Cubicularii
Papæ.

Clavigeri.
Helvetii.

Sanctissimus
D. N. Papa.

Asturconis
phalerati descriptio.

Asturconis
opertorium,
sella, & tintinnabulum.

Capsula Sanctissimi Sacramenti sellæ super Asturconem coaptatur: hujusque coaptationis descriptio.

Parte tertia
sub fide rebus
Ferrariæ gestis.

Discessus Papæ.

Pag. 44. & 45.

Missâ Domini Papæ privatâ.

Sacratissima
Hostia intra
Capsulam à
Sanctissimo
D. N. reposita.

Capsulæ clavicula.

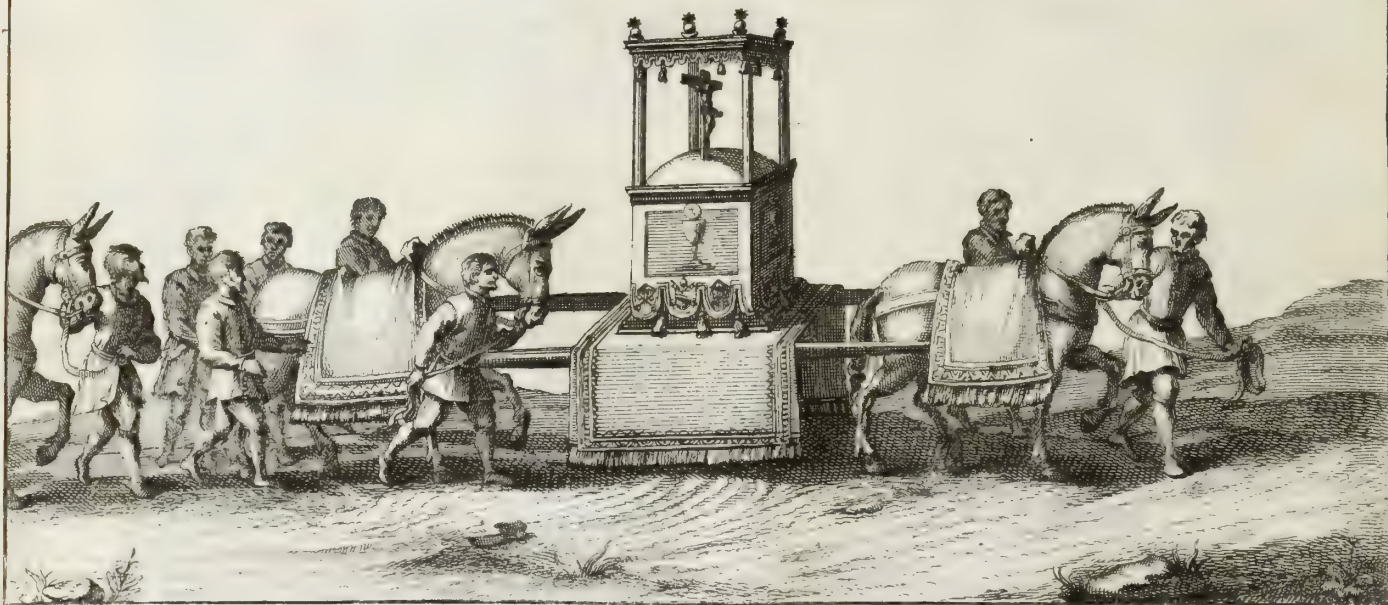
Capsulæ Sanctissimi Sacramenti descriptio.

Hostiæ Sacratissimæ de 7. in 7. diem mutatio.
Pag. 44. & 45.
Capsulæ Opertorium.

PARS. PRAECIPVA. COMITATVS. S.^{MT} SACRAMENTI. ROMANO.
PONTIFICI. IN. ITINERE. PRAESENTIS.

ARCULA. S.^{MT} SACRAMENTI. LECTICAE. INSTAR. IN. REDITV.
AD VRBEM. ASPORTATA.

ASTVRCO. ET. MVLA. AD. TANTVM. ADHIBITI. MINISTERIVM. OVVIS. IN
POSTERVM. SERVITTO. EXIMVNTVR.

ciendam, duobus ferramentis (quæ vulgò. vi-
tes vocantur, vicesque clavium fungi solent)
ad anteriorem Sellæ, & Capsulæ partem adhi-
bitis, & in utramque per foramina sinuosa,
transigentibus; totidemque ferramentis ad
posteriorem eodem modo appositis; ita Sel-
lam, & Capsulam inter se connexas, sive
coagmentatas, ac stabiles reddidit, ut hæc ab
illa dimoveri haudquaquam possit, nisi ferra-
menta illa extrahantur, aut perfringantur.

Hæc re statim confectâ, Sacrista mulam
albani, ejus muneri destinatam, actutum con-
scendit, mantelletto, & mozzettâ, ut loquun-
tur, juxta Instituti sui colorem indutus, al-
bumque baculum, nigri coloris funiculo se-
riceo, & lemniscato insignitum, curæ sibi
commisissæ jus, sive insignie præferentem
manu gestans, lortam Anglicam versus sese
contulit, ubi Domini Prælati cum universâ
Societate Sanctissimum Sacramentum, à Con-
fratribus, & à Clero, necnon à Populis vene-
ranter comitatum, præstolabantur.

Antea verò quàm Sanctissimum Sacra-
mentum à scalis Sancti Petri dimoveretur,
Sanctissimus Dominus Noster CLEMENS
ambobus genibus flexis, ab ultimo scalarum
gradu sese erexit, & ad Capsulam accedens,
eam maximâ cum veneratione exosculatus
est; deinde iterum genua flectens, ingenti
lacrymarum effusione, ac pietate religiose
Sacratissimum Christi Corpus ingenuculatus
adoravit; ab humo autem non surrexit, donec
Sanctissimi Sacramenti Arculam videre po-
tuit; postquàm verò eam ampliùs cernere
non valuit, e terra erectus, S.R.E. Cardina-
libus dimissis, per easdem scalas in Palatium
rediit. Ubi autem primùm eo, quem enarra-
vimus, ordine, ad Portam Angelicam cum
Sanctissimo Sacramento perventum est, om-
nes, qui eò usque Sacrosanctam Hostiam co-
mitati sunt, in aream Sancti Petri, ad varia
Urbis loca vias monstrantem, redierunt, So-
cietatem Sanctissimi Sacramenti sese viâ
committentem progredi sinentes, eidemque
felix iter ominantes.

Antea verò quàm rem ullam ad iter
pertinentem aggrediamur, instructionem So-
cietatis Sanctissimi Sacramenti cenfeo descri-
bendam juxta seriem, ac pompam in itinere
observatam.

*Instructio, ac series equitatus Societatis San-
ctissimi Sacramenti Ferrariam
proficiscentis.*

OMnia in primis, quæ ad Sacrarium
Pontificium pertinent, necnon Socie-
tatis quorumcumque utensilia, hoc est ad eo-
rumdem cultum, aut usum spectantia à mulis,
& equis onerariis præferebantur: Omnium
interea jumentorum ductores, hoc est mu-
liones, & alii, necnon bajuli ad jumenta one-
randa, & exoneranda, & ad sarcinas huc, atque
illuc super humeris portandas destinati, suo
loco præibant. Sarcinæ, ad Sacrarium Pon-
tificium pertinentes, opertoriis ex panno ru-
bro summi Pontificis insignibus ornato erant

contextæ. Hanc tumultuariam, & jumento-
rum, & hominum multitudinem Turmæ equi-
tum cum Tubicine subsequebantur. Hos
propè octo Asturcones, sive Achineæ sellis
holoferico rubri coloris panno coopertis
strati sine sessoribus à stabulariis ducti cum
Asturcone duas ligneas, & quidem brevissi-
mas, deferente scalas panno rubro tectas sub-
sequebantur: utraque verò scala duobus con-
stat gradibus ad Capsulam sellæ coagmentan-
dam, & coaptandam, & inde, cum opus est,
deponendam idonea. Hos ordinatè, ac di-
stinctè qui infra leguntur, subsequebantur;
universæ scilicet Prælatorum familiæ, & fa-
muli cujuscumque gradus hominum, qui ali-
quâ dignitate sunt insigniti, vel aliquo fun-
guntur munere.

Duo deinde Cursores, duoque ex officio
rubeam deferentes virgam; Vigiinti Pontifi-
ciæ Cappellæ Cantores; Duo Scutiferi; Duo
Clavarii argenteas clavas gestantes; Alter
sacrarum Cæremoniarum Magister; Duoque
Cappellæ Pontificiæ Clerici, hyacinthini, seu
violacei coloris vestibus induti, equis insi-
dentes, argenteasque laternas super hastis affi-
xas deferentes. Hastæ verò super stapedibus,
sive, ut ajunt, statis quibusdam ad hanc rem
solam contextis, fulciuntur, ac sustentantur,
cereis ardentibus intrâ laternas in summitate
hastarum sublevatas, oclclusis.

Luminaribus hisce præviis, Sanctissimum
Sacramentum, eo, quem explicavimus, mo-
do, asportatum super Achineam, seu Asturco-
nem à duobus circumpedibus, seu peditibus,
quos Parafranarios appellant, fræno ductum,
sequebatur, Helvetiis in ejus custodiam, &
venerationem Macharophoris, hastiferisque
stipatum.

Apostolici Palatii Sacrista Sanctissimum
Sacramentum statim subsequebatur, mulæ
albæ insidens, albumque baculum, jurisdic-
tionis cujusdam insignie præferentem manu
gestans, ut tussus hac de re nuper suo diximus
loco.

Hunc sequebantur Prælati omnes, ac
cæteri Sanctissimum Sacramentum comitan-
tes, Fabius videlicet Blondus, Patriarcha
Hierosolymitanus; Guillelmus de Avanzon
Gallus, Archiepiscopus Ebreduensis; Fran-
ciscus Montorius, Episcopus Neocastrensis
Sanctissimi D. N. in Cappella Assistentes,
& Hieronymus Centelles Romanus, Episco-
pus Caballionensis; Bernardinus Morra,
nunc Episcopus Aversanus, & Andreas Sor-
bolongus, ambo è sacra Reformationis Con-
gregatione; Scipio Vicecomes Subdiaconus
Apostolicus; hi verò tres utriusque Signa-
turæ Referendarii. Hos sequebantur Aloy-
sius Cittadinus, & Pomponius de Magistris,
Altaris Sanctorum Apostolorum Petri, &
Pauli in Basilica Vaticana Præfectus, quem
Altaristam appellant, ambo ejusdem Basilicæ
Canonici; necnon Octavius Bojardus, &
Joannes Baptista Genga, hi quatuor è Sanc-
tissimi D. N. Cubiculariis, quos vocant hon-
oris. Quatuor interea ex iis, qui domesti-
co Sanctissimi D. N. Sacello inservire solent,

Turmæ equi-
tum.

Asturcones,
vel Achineæ.

Scala lignea
panno rubro
tectæ.

Prælatorum
familiæ ac fa-
muli.

Cursores.
Virgam ru-
beam defe-
rentes.
Cantores.
Clavarii.
Cærem. Ma-
gister.
Clerici Cap-
pellæ.

Helvetii.

Apostolici Pa-
latii Sacrista.

Pag. 44.

Prælati, & As-
sistentes Pa-
pe.

Subdiaconus
Apostolicus,
ac Referen-
darii.

Cubicularii
Papæ.

Cappellani.

Ferramenta
ad fulciendam
capsulam.

Apostolici
Palatii Sacri-
sta.
Idem ferè in-
fà pag. 46.

Baculus Sa-
cristæ quâ si-
bi velit.

Magna Sanc-
tissimi D. N.
pietas, ac reli-
gio.

Sanctissimus
D. N. dimis-
sis Cardinali-
bus in Pala-
tium reverti-
tur.

Sarcinæ Sa-
crarii Ponti-
ficii.

Tubicen.

Scutiferi.

Cappellanique passim vocitantur; Duoque tandem Scutiferi, seu Cubicularii ex iis, qui extra cubicula domestica, seu secreta custodiendi munus exercent.

De discessu ab Urbe Româ.

Die 12. Aprilis, qui fuit dies Dominicus.

Hoc ordine Societas Sanctissimi Sacramenti, pridie idus Aprilis, hoc est, duodecimâ mensis die MDXCVIII. ab Urbe Româ discessit, Ferrariam usque profecta; idemque toto in itinerum cursu observatus est ordo. Idibus verò Aprilis, tridecimâ ejusdem mensis die, Sanctissimus D. N. cum universo Pontificio apparatu, & Comitatu præeuntem Sanctissimi Sacramenti Societatem sequens, in viam sese dedit. Societas namque Sanctissimi Sacramenti itinere unius diei, & quidem ferè semper brevissimo, Summum Pontificem antecedeat, ut alibi fusiùs dictum est, nodo ad hanc rem spectante, dissoluto. Quotidiè iter agebatur, nisi per Sanctissimi D. N. Cursores Tabellarios ipsi Sacristæ aliter mandatum fuisset: idemque Sacristæ Pontificii Præfectus singulo quoque mane rem divinam, quam Missam conventualem appellant, pro universa Sanctissimi Sacramenti Societate iter agente, faciebat, istucipsum multis, & frequenter quidem privatim facientibus.

Pag. 44.

Missæ conventualis.

Precationes pro iter agentibus quotidiè celebrari solent.

Exercitationes spirituales in toto itinere præstentur.

Sacris peractis, hoc est Missâ conventuali ab eodem Sacristâ celebratâ, Psalmi, & orationes pro iter agentibus recitabantur juxta Clericorum Itinerarium in Ecclesiâ sancta institutum: deinde ordine, paulò superius enarrato, Societas viâ sese committebat, his priùs à Fabio Blondo Patriarchâ Hierosolymitano dictis: *Procedamus in pace; Cæteris respondentibus: In nomine Domini. Amen.*

Magna diei pars singulo quoque itinere in septem Psalmis, quos Pœnitentiales vocant; & in Litanis recitandis, alternantibus Choris, consumeatur; in reliqua diei parte, suo quisque arbitrato, modò divinum Officium, modò preces aliquas, modò Orbiculum illum precarium, quem Coronam passim vulgò appellant, recitabat: Colloquia denique Christianam pietatem, ac religionem redolentia, necnon ad rem, quæ in Arcula deferrebat, sacratissimam, ac divinam pertinentiam, interdum habebantur.

De accessu ad ea loca, in quæ diver-tendum erat.

Militares homines.

Clerus.

Religiosi.

Vespertino jam deinde tempore adventante, cum Societas uno circiter miliario ab Oppido, seu Civitate, quò diver-tendum erat, abesset, ecce statim præstò ad-sunt militares homines perarmati, Societati, in honorem, ac venerationem Sanctissimi Sacramenti obviam procedentes; deinde cum cereis ardentibus Clerus, & Religiosi omnes modò Hymnum in solemnitate Corporis Christi cantari solitum; modò S. Ambrosii, ac Beati Patris Augustini sacrum item-

Hymnum decantantes, Conventusque Laicorum ad pietatis, & religionis opera instituti, quos Confratrias, & Confraternitates appellant, Sanctissimo Sacramento occurrebant.

Confratriæ.

Magistratus locorum cum Populis.

Varis Adolescentulorū, ac Juvenum cultus.

Apparatus locorum.

Propè autem loci Portam, ecce item Magistratus, præcinentibus tubis, & Populo sublequente, obviam Societati sese offerebat, Sanctissimo Sacramento umbellam à primariis locorum viris, seu optimatibus Magistratum gerentibus per Oppida, seu Civitates gestandam honori simul, & labori succedentibus, subeunte, hinc inde quoque pueris, & adolescentibus, ac juvenibus, & quidem nobilibus vario, ac ditissimo vestium cultu decoratis, aliis interdum olivarum ramos, aliis verò clavas, sive baculos oblongos pictos, & ornatos manu deferentibus, circumsepto; minoribus interea, necnon majoribus tormentis bellicis ad lætitiâ simul, ac venerationem declarandam dispositis. Societate, Sanctissimi Sacramenti hunc in modum dispositâ, ad Ecclesiam Cathedralē usque piè, ac religiosè procedebatur: in eundo autem, exteriores domorum parietes aulæ picturata, versicolorique textura insignibus, ac spectabilibus vestiti, fenestræque tapetis perpulchris exornatæ, viæ floribus, ac foliis strata, necnon velis, sive linteis desuper contextæ, ornatique Altaribus nonnunquam ornata cernebantur, Gentibus utriusque sexus visendi gratiâ undique confluentibus, præter eas, quæ è fenestris ipsis, atque è domorum januis spectabant.

De accessu ad Ecclesiam Cathedralē.

Postquam verò ad Ecclesiam perventum erat, Arcula ipsa cum Sanctissimo Sacramento in majori, seu primario Ecclesiæ Altari decentissimè ornato statuebatur: deinde à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus, alternantibus Choris, Litanis Sacratissimi Corporis Christi, necnon sacræ cantiones decantari solebant, maximâ Populorum intus extrâque Ecclesiam adstante frequentia, attentissimèque audiente. Erudito denique, ac suavi musicorum concentu peracto, perque sacram precationem ab Episcopo, seu Presbytero loci primario decantatam conclusa, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum, etiam pro iis omnibus, qui Sanctissimum Sacramentum comitati jam fuerant, ac prostridie ad portam usque Civitatis, aut Oppidi comitaturi erant, à cæremoniariū Magistro promulgabantur. His peractis, Christifideles ad primam usque noctis, & ampliùs horam in Ecclesia commorantes, & in eam certatim concurrentes, Sanctissimo Sacramento suppliciter preces offerebant. Dimisso denique Populo, Apostolici Palatii Sacrista sacratissimam Hostiam (cæremoniis sacris ritè præmissis) piè, ac religiosè visitabat: & siquid in Capsula ob continuam ejus agitationem, vitiatum fuisset inventum, resarciendum studebat. Ecclesiasticos postremò viros in custodiam Sanctissimi Sacramenti nocturnas vigili-

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ pro comitantibus Sanctissimum Sacramentum, &c.

Populorum concursus, ac religio.

Ecclesiastici Viri in cultum Sanctissimi Sacramenti destina-

galias alternatim acturos, cereis, ac lampadibus perpetuo ardentibus illic relictis, destitabat.

De Populorum Comitatu, eorumque piis rebus gestis, Societate Sanctissimi Sacramenti Civitates, & Oppida ingrediente.

HActenus iis de rebus, quæ à Societate Sanctissimi Sacramenti in itinere fieri solebant, necnon de ejusdem in Civitates, vel Oppida, in quæ divertendum erat, ingressu: Nunc reliquum est, ut ea, quæ à Populis locorum, per quæ transeundum erat, facta sunt, ac nonnulla enarratu digna, quæ in itinere evenerunt, commemoremus.

Tanta ubivis gentium erat omnium Christianorum ergà Sanctissimum Sacramentum pietas, ac religio, ut non solum cum Magistratu, & Clero, altero ipsorum Umbellam supra Capfulam Sanctissimi Sacramenti deferente, in ingressu, & in discessu Societates Laicorum ad pia opera exercenda institutæ (quas Confraternitates, vel Confratrias vulgò appellant) multique ex locorum Populis ad aliquot milliaria, verum etiam utriusque sexus Christifideles ex vicinis Villis, & Castellis, Oppidis, ac Civitatibus undique turmatim confluentes, sacratissimam Eucharistiam piè, ac religiosè comitarentur. Hujus autem generis Comitatus per totam ferè viam singulo quoque in itinere cernebatur, dum alios alii excipiebant, & recentes defatigatis succedebant.

Acta Populorum in itinere Christianam pietatem, ac religionem exprimentia.

Multa toto in itinere miram omnium Populorum ergà Sanctissimum Sacramentum pietatem exprimentia evenerunt, quæ longum profectò foret enarrare. Hæc tamen pauca silentio prætermittenda non reor: Quorum unum est de fœmina rusticana quadam, quæ ab universa Sanctissimi Sacramenti Societate visa est è collibus quibusdam ad viam usque præcipitanter descendens; suumque pectus frequentissimis contundens pugnis, atque hunc semper in modum sacratissimam Hostiam, pectore ob verbera consperso sanguine, & verbis Christianâ religione refertis, fœminæque peritissimæ peritiam omnem longè, multumque superantibus, subsecuta est; nec unquam regredi voluit, dum ei per corporis vires progredi licuit: à tam pio autem, tamque religioso obsequio nonnisi ob longam, ac nimiam defatigationem, rei tantæ debitam, virium expers (invita tamen) destitit.

Ego verò dum miram religiosissimæ fœminæ ergà Sacrosanctum Christi Corpus pietatem meditarer, mihi in mentem venit, quòd Gregorius Nazianzenus de Gorgonia sorore sua ante Sanctissimum Sacramentum ad Altare prostratâ, immenso fidei, & chari-

tatis fervore, mercedisque spe haud vacante, ingentique lacrymarum profluvio perfusâ, & penè moribundâ, Christumque Dominum implorante scriptum reliquit, dicens: *Desperatis omnibus aliis auxiliis ad mortaliū omnium Medicum confugit, atque intempestâ nocte captatâ, cū morbus nonnihil remisisset, ad Altare cum fide procumbit, eumque quī super ipso honoratur, cum ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirificè gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam & veteres, & novas historias callebat) tandem piâ, & præclarâ quadam impudentiâ effertur.* Hunc ferè in modum religiosissima illa fœmina rusticana verè piâ, verèque præclaram Gorgoniæ impudentiam modo quodam, & dictis, & factis imitari videbatur, etsi Gorgonia, Christo Domino gratissima, ægro erat corpore, & suprâ quam dici potest afflicto, membris omnibus dissolutis; illa, verò non item: immò ut fanam, gratamque Christo Domino sese redderet, aut conservaret, suum corpus mirum in modum afflictabat. Hæc de fœminâ rusticanâ, & imperitâ, peritiam hujus mundi omnem superante.

Alterum scitu dignum sese offert de quibusdam fœminis ab immundo spiritu vexatis, quæ in ipso Sanctissimi Sacramenti transitu, ob magnam earundem, atque astantium in Sacrosanctum Christi Corpus sub specie panis occultatum fidem, liberæ à dæmonibus evaserunt. Omitto Christifidelium utriusque sexus pietatem, ac religionem, dum omnes totâ ferè viâ Arculæ Sanctissimi Sacramenti opertorium, vel manibus osculatis, vel Orbiculo illo precario, qui Corona vulgò vocari solet, certatim tangerent, & quidem venerabundi. Omitto etiam, quæ in Capfulæ gestatorem, & in eos, qui propè subsequerentur, ob venerationem Sanctissimi Sacramenti fiebant; necnon Arcus, quos triumphales vocant, in confiniis locorum, & in Civitatibus, & Oppidis constructos: non enim desunt, qui hanc Civitatum, & Oppidorum magnificentiam cum pietate conjunctam conscribant: quibus hanc dicendi provinciam libenter relinquo. Multa denique brevitatis causâ omittenda videntur, quæ in Villis, & Castellis, atque item in Oppidis, & Civitatibus, in quibus solus præstabatur transitus; in venerationem Sanctissimi Sacramenti, & in pedestrium hominum obsequium fiebant.

Epilogus, & ordo rerum dicendarum.

Nunc reliquum est, ut loca, per quæ itum fuit, & in quibus à Sanctissimi Sacramenti Societate pernoctatum est, ordine recensamus. His breviter enarratis, felicissimum, & Pontificio apparatu splendidissimum in Ferrariam recuperatam ingressum aggrediemur. Ut autem loca omnia, in hoc Itinerario enarrata, non solum à nostratibus, sed ab exteris etiam Nationibus facillè dignoscantur, tum recentiora, tum antiquiora locorum nomina, eorundemque naturam, &

Greg. Nazian. in xi. oratione fœnebri in laud. Gorgoniæ.

Fœminæ à dæmonū vexatione liberatæ.

Christifidelium pietas, ac religio.

Orbiculus precarius.

Populorum magnificentia.

Populorum pietas, ac religio.

Populorum concursus, & comitatus.

Fœminæ cuiusdam pietas ac religio.

situm, brevissimè, quoad ejus fieri poterit, explicabimus.

*Itinerarium Societatis Sanctissimi
Sacramenti.*

Pag. 45.

Die Domini-
co 12. Aprile

Pons mil-
vius, vel mol-
lis corruptè.

Maxentius à
Constantino
oppressus.

Populorum
frequentia in
Romæ subur-
banis.

Prima porta.

Castrum No-
vum.

Die Lunæ 13.
April.
Arinianum.

Civitas Castell-
ana.

Pridiè idus Aprilis, hoc est, ut alibi di-
ximus, duodecimâ mensis die; Domino
Deo peculiari quodam cultu, ac nomine con-
secratâ, Societas Sanctissimi Sacramenti ab
Urbe Româ (quæ est Italiæ Civitas in La-
tio sita, nemini non notâ, omniumque Ur-
bium Regina, totiusque prope Mundi olim,
nunc vero Christiani Orbis caput) Ferra-
riam usque profectura, per Portam Angeli-
cam discessit, per prata transiens, indeque
per Pontem Milvium, quem nunc Mol-
lem (& corruptè quidem) vulgus appellat,
Is autem Pons extra Portam Popularem est,
mille, & amplius passuum intervallo, viam
Flaminiam conjungens: ad quem Maxentius
Tyrannus cum exercitu à Constantino Ma-
gno divinitus fuit oppressus.

A Porta verò Angelicâ, ad hunc usque
Pontem circiter unum milliarium distante,
frequentissimi utriusque sexus Populi in va-
rijs vehiculorum generibus, præter alios pe-
destres quamplurimos, hinc inde Sanctissi-
mum Sacramentum expectantes commora-
bantur. Ex pedestribus autem permulti ad
septem milliaria, ad Portam scilicet vulgò
Primam vocitatum, Sanctissimum Sacra-
mentum comitati sunt. Vespertino denique
tempore adventante, ad Castellum, sive Ca-
strum Novum, ab Antonino in suo Itinerario
commemoratum, & in Tuscia situm, de-
ventum est: cujus in Diversorio ob loci,
& omnium rerum angustias non bene nobis-
cum actum.

Postridiè, hoc est 13. Mensis Aprilis
die à Castro Novo per Arinianum Oppidum,
vel Arrianum à Blondo, vel Arignanum,
à Platina dictum, nunc verò Rignanum vul-
gò vocitatum, non procul à Monte Soracte
transientes, ad Civitatem Castellanam edi-
tissimo in loco sitam, altissimisque undique
cinctam rupibus, olim Fescenium, seu Fe-
sceniam à Blondo, Annio, Volaterrano,
Plinio, ac Strabone nuncupatam, perveni-
mus, ibique cœnavimus, ac pernoctavimus.

Ad sextam noctis horam omnes dum
somnia sese darent, ecce Curfor Tabellarius
ab Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino
Cynthio Sancti Georgii Cardinale, Clemen-
tisque VIII. Nepote missus ad Sacrarum Pon-
tificii Præfectum, cui mandatum fuit, ut in
Civitate Castellana cum universa Sanctissimi
Sacramenti Societate ad novum usque nun-
cium consisteret. Id quod Sacrista se factu-
rum eadem ipsâ horâ per literas respondit.

Sequenti verò die sacris jam peractis,
sub prandium, per alium Curforem Tabella-
rium fuit eidem mandatum, ut, literis illico
perlectis, cum eadem Societate illinc disce-
deret, cœptumque iter perfequeretur. Hinc
Societate Sanctissimi Sacramenti per Tubici-
nem excitatâ, & per Cursores de discessu mo-

nitâ, sumptoque jentaculo, statim discessi-
mus.

Die igitur 14. à Civitate Castellana ve-
nimus Burgetum, sive Burghettum (Beati
Leonardi vicum lautum) ad jus, dominium-
que Xenodochii Sancti Spiritus in Saffia Ro-
mæ olim pertinens; nunc Ducatui Castri
subjectum; deinde Tiberim supra Pontem
ex navigiorum connexionem, tabularumque
desuper compagine constructum transivimus;
indè per Otriculum à Strabone, & Antonino;
à Tacito autem, ac Plinio, Otriculum in
Umbria, dictum, ad mille passus à Tiberi in
Colle situm, Narniam (olim Nequinum)
Civitatem antiquam à Nare fluvio nuncupa-
tam, Viris, & armorum, ac literarum, di-
gnitatumque gloriâ decoratis insignem, mul-
tisque aliis nominibus celebrem, in aspero,
saxoso, præcelsoque monte sitam deventum
est. A Septentrione attamen Agri colles
amœni sunt, arboribusque fructiferis, viti-
bus, oleis, ficibus, idque genus aliis niten-
tes imminere cernuntur. Hæc in Civitate
cœnatum, pernoctatumque fuit.

Die 15. à Narnia discessimus per Col-
lem Scipionis (quem corruptè appellant *Col-
discipolo*) Oppidum frequens, & opibus af-
fluens transeuntes. Indè verò Interamnam
territorio angusto, fertilissimo tamen cir-
cumseptam, duosque inter amnes, altissimam
scilicet ex Nare fluvio tossam, ipsamque Na-
rem sitam, armorum peritiâ satis nobilem,
& propter præclara magno numero ingenia
perillustrem advenimus, ibique cœnavimus,
ac pernoctavimus.

Die 16. ab Interamna Spoletum anti-
quissimum Umbriæ, seu Vilumbriæ olim cap-
put, in extrema, & amœnâ planitie, Valle
Spoletinâ vocitatâ, jacens; non ab expo-
liendo, expoliandove vocibus Latinis, sed ab
Aramæis, & Hetruscis vocabulis (ait An-
nius) Polo scilicet Duce, aut Spolo ave,
cujus auspicio Urbs ipsa condita fuit, deriva-
tum; ejusdemque Provinciæ Civitatem olim
primariam (cui & Arx insidet munitissima,
cæteris Italiæ Nobilibus adnumeranda) par-
tim in plano, partim in colle sitam; copiâ
verò rerum ad vitam utilium in primis af-
fluentem, & frumento, vino, oleo, amygdalâ,
cæterisque frugibus abundantem deventum
est, ibique cœnatum, ac pernoctatum. Huc
autem venimus per Vallem Stretturæ vulgò
dictam, hoc est, Guillelmo Kyriandro inter-
prete, angustiarum Vallem, admodum saxo-
sam, altissimisque rupibus clausam.

Die 17. à Spoleto per Trebulam in
monticulo sitam, quam nunc *Trevi* vulgò ap-
pellant, venimus Fulgineum ita à nonnullis
dictum, ab Appiano Fulcinium, à Silio Ful-
giniam, nunc verò Fulignum vulgò nuncu-
patum, Civitatem in planitie amœnâ, & ju-
cundâ sitam, omnibus frugibus abundantem;
eximieque præ cæteris Gentibus condituras
ex saccharo minutas conficientem: cujus
Civitatis Ager, sive Territorium tantâ re-
rum copiâ, & situs extat pulchritudine, ut
ubertate, atque elegantia cæteris Italiæ sæ-
cun-

Die Martis 14.
Aprilis.

Burghettum.

Otriculum.

Narnia.

Die Mercurij
15. Aprilis.

Interamna.

Die Jovis 16.
Aprilis.

Spoletum.

Annius.

Vallis Stret-
turæ.

Die Veneris
17. Aprilis.

Trebula, Tre-
vi.

Fulgineum.

cundissimis, amœnissimisque locis adnumerari meritò queat. Hoc loco cœnatum est, ac pernoctatum.

Die Sabbati
18. Aprilis.

Follis Flori-
dus.

Serravallis.

Chientus flu-
vius.

Camerinum.

Die 18. à Fulgineo per Collem Floridum, *Col fiorito* Italicè dictum, ibique pransi sumus; deinde prandio sumpto, per Serravallē ab ipsa loci formā, hoc est, ab angustissimis Apennini faucibus nuncupatam (unde Chientus, satis celebrer amnis, ortum trahit) pervenimus Camerinum, à curvitate situs ita appellatum, Picensi Civitatem antiquam, haudque minùs frequentem quàm ventitam, ac nobilem, etsi vetustissima, & nobilissima, in Apennini jugo munitissimo loco sitam, nobili Arce, ac tutissimā decoratam, præclaris magno numero ingeniis, literis, & armis, agriculturæque insignem, multisque interea nominibus celebrem, cujus Ager multa, & honesta Oppida, necnon Castella, Villæque plurimas habet, Hac in Civitate pernoctatum fuit, & in Aedibus illustrissimi, ac Reverendissimi D. Cardinalis Mariani Perbenedicti Camertis canatum: ubi Prælati omnes, & alii non pauci excepti sunt, & quidem magnificentissime; ita verò, ut nil melius, nilque splendidius ab ullo desiderari potuerit.

Die Domini-
co 19. Aprilis.

Valcimara.

Belfortium.

Caldarola.

Tolentinum.

Macerata.

Die 19. à Camerino per Valcimaram, & Belfortium Viculos transivimus non procul à Caldarola, honestissimo sanè Oppido, ad confluentem Flastrā, Chientique Luminum sito, ubi postera die Sanctissimus D. Noster cum universo Comitatu ad prandendum mirā omnium rerum copiā, & magnificentiā, exquisitæque epularum lautitia, splendidissimoque tandem apparatu ab Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Evangelista Palotto, Cardinale de Consentia nuncupato, fuit exceptus. Nos deinde Tolentinum devenimus, vetustum locum, Civitatemque prope Chientum flumen sitam, armis, & literis insignem, sed sanctitate, ac reliquiis Beati Nicolai ex Eremitarum Sancti Patris Augustini Familiā insigniorem. Hoc loco pransi sumus; indeque sacris Beati Nicolai reliquiis, aliisque religiosè visitatis, vespertino tempore adventante, Maceratam, Civitatem rebus ad vitam utilibus satis abundantem, ac frequentem, post Helviæ Recinæ Oppidi (ait Elondus) interitum unā cum Recineto conditam, totāque Cancellariatus regione, Picensi, seu Marchiæ Legatī sedem celeberrimam, pervenimus, ibique canavimus, ac pernoctavimus.

Die Lunæ
20. Aprilis.

Recinetum.

Die 20. à Macerata venimus Recinetum, Civitatem nundinariam, formā prælongam, etsi aliis item nominibus nobilem, ipsis tamen præsertim nundinis insignem, ac celeberrimam: certis namque anni temporibus illuc ad mercatum negotiatores ex omnibus propemodum Europæ, multisque etiam Asiæ partibus conveniunt. Hujus Civitatis ager bonus est, ac nitidus, totusque collinis, vitibus, oleis, aliisque fructiferis arboribus abundans, & ob Lauretanam Domum nobilissimus, ac felicissimus. Hac in Civitate immorati nihil omnino fuimus, sed per mediam Civitatem transeuntes devenimus Lau-

Lauretum.

retanam, vel potiùs Lauretinam, ac Sanctam Domum, toto Christianæ Religionis Orbe celeberrimam, & nunquam satis celebratam, in colle quodam sitam prope Musonem fluvium, & à Recineto tribus milliariis distantem, Templo amplissimo, ac nobilissimo: ad cujus Templum unā cum Vico ipso, fortissimo muro, & crasso circumseptum ex omni Europā utriusque sexus Christianifideles, & magnā quidem frequentia quotidie votorum, causā veniunt, ut innumera ferè Scriptorum, ac Statuarum monumenta ex auro, argento, cerā; pictura item, & id genus alia evidentissime docent, ac testantur. Hæc enim Sacratissima Domus, omni veneratione dignissima, divinitus olim ab Angelis 10. Decembris die illuc asportata fuit; deinde à Summis Pontificibus marmore, & perpulchro quidem, statuisque miro artificio effectis cincta; ita tamen, ut murus marmoribus instructus Sanctissimæ Domui ad hæc usque tempora conjungi nunquam potuerit, eo scilicet documento, murum ipsum novum, haudquāquam esse dignum, ut quos Christi Mater tetigit parietes, contingat. In hac enim Domo beata Mariæ semper Virgo, ac Dei Mater, calorūque Regina, & nostra ad Filium suum Christum, Salvatorem nostrum, Advocata, nata, educataque fuit, & Gabriele Archangelo nunciante, Redemptorem mundi de Spiritu Sancto concepit, Genitrixque Dei meruit appellari; ibique nostram hanc arumnosam carnem Deus ipse assumpsit, ut nos à Satana tyrannide liberatos ad Regni cœlestis claustra traduceret. Hinc ob excelsam, summamque loci religionem, ac venerationem, Sanctissimo Domino Nostro Clemente VIII. jubente, ac Maceratæ commorante, nos ad biduum Laureti constitimus, iter morā interrompentes, Omnes itaque ex Societate Sanctissimi Sacramenti hoc biduo Sacrosanctam Eucharistiam (labe prius criminum expiati) religiosè sumpserunt, omnesque Prælati, ac Sacerdotes in Sanctissima Deiparæ semper Virginis Domo rem divinam non semel fecerunt; deinde in primario Ecclesiæ Altari Fabius Elondus Patriarcha Hierosolymitanus Sacratissimam, Missam solemnitè decantavit.

Biduo expleto, Sanctissimæque Domo ab universa Sanctissimi Sacramenti Societate pio, ac religioso animi solatio, & quidem maximo, frequentè jam visitatā, ditissimoque Ecclesiæ Sacrario oculis diligenter perlustratū, ix. Kalendas Maii, hoc est, 23. Aprilis die, dum pranderetur, Apostolici Palatii Sacrista literas à Curfore tabellario accepit, quibus ei Sanctissimi Domini Nostri nomine mandatum fuit à Silvio Antoniano, tunc Cameræ Pontificiæ Præfecto, nunc verò S. R. E. Cardinale, ut statim cum Societate Sanctissimi Sacramenti Anconam adiret, atque inibi Sanctissimum Dominum Nostrum expectaret. Hinc Sacrista Societatis Tubicini statim mandavit, ut ad clangorem tubæ Societatem universam per Lauretinam Civitatem, olim Vicum, commoveret, & excitaret, excitatam-

Populorum
Pietas, ac religio
erga Sanctissimam Do-
mum Lauretinam.

Domus Lauretinae descriptio.

Murus novus cur veteri conjungi non queat.

Divina Domus Lauretinæ privilegia.

Pia opera Laureti præstita.

Die Jovis 23. Aprilis.

Curfor Tabellarius de discessu Anconæ reversus.

Societas Sanctissimi Sacramenti ad iter conficiendum convocatur.

que

que ad iter conficiendum convocaret, Curforibus item ad iter nunciandum hac illac missis. Convocatâ itaque actutum Societate, ac de itinere quamprimum faciundo monita, sumptoque prandio, à Laureto (quod Civitatis nomine, Episcopaliq[ue] dignitate Sixtus Quintus Pontifex Maximus auxit, & illustravit) discessimus, & per Camuranum Castellum transeuntes devenimus Anconam, Civitatem antiquissimam, totiusque Piceni ob mercaturas, & omnium Nationum mercatores, ac negotiatores, ingeniaque magno numero nobilissima, celeberrimam; Promontorio appositam, & ab oræ situ, formam, sive flexuram cubiti, quem Græci ἀγκύνη dicunt, referente, ita denominatam; ad litus Adriatici Maris à Siculis conditam, habentemque Portum insigni opere à Trajano Cæsare constructum. Portus enim ipse nobilissimus, cum naturâ, tum opere, & arte adeo clausus, ac tutus est, ut tam magnitudine, quam opportunitate inter primarios, ac nominatissimos totius terrarum Orbis Portus adnumerari debeat; vel potius juxta vulgi dictum satis ubique celebratum, unicus appellari queat.

Camuranum.

Ancona.

Ancona cur sic dicta.

Portus Anconæ.

Dictum vulgi.

Die Jovis 30. Aprilis.

Cappella Anconæ celebrata.

Eques auratus.

Romani Pontificis apparatus pro Indulgentia plenaria Populis largienda.

Specula, vel pulchra visio ex tabulato.

Indulgentiæ promulgatio.

Hac in Civitate dies circiter septem commorati sumus, hoc est, à pridie Kalendas Maii ad Ascensionis videlicet Domini usque diem, trigessimam scilicet, ac postremam, mensis Aprilis lucem; quâ die in Ecclesia Cathedrali, Sancto Cyriaco dedicatâ, & in montem sitâ, habita fuit Cappella, præsentè Papâ; Missamque Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Antonius Maria Gallus S. R. E. Cardinalis cantavit, Vesperis pridie illius diei, præsentè etiam Papâ, celebratis.

Sacris interea solemniter peractis, in eadem Ecclesia Cathedrali Sanctissimus Dominus Noster Clemens nobilem Virum, Antonium Justinianum Venetum, Adriatici sinus Præfectum, quem vulgò appellant *Capitan' in Golfo*, in obsequium ejusdem Clementis VIII. cum aliquot triremibus à Serenissima Republica Veneta missum, Equitis aurati dignitate solemniter insignivit.

Verùm quia in hoc Ascensionis Dominicæ festo die solemniter benedictio à Romano Pontifice quotannis Populo dari solet; hinc peractâ Cappellâ, Sanctissimus Dominus Noster à S. R. E. Cardinalium Collegio, cum omnibus item Prælati, & universâ comitatus Curiâ, paramentis Pontificalibus indutus, ac Tiarâ, quam Regnum mundi appellant, insignitus, sella gestatoris insidens, gestatusque humeris Parafrænariorum sub umbella, à nobilibus Magistratum gerentibus delatâ, ad tabulatum usque satis amplum, & altum, ad fores Ecclesiæ in editissimo constructum loco (quasi in altissima specula, undè tota, ferè Civitas cum Portu, & Mari perpulchrè spectatur) asportatus, ibi benedictionem, plenariamque Indulgentiam Populis solemniter largitus est. Illustrissimi deinde, ac Reverendissimi S. R. E. Cardinales Diaconi, Franciscus de Sancta Flora Cardinalis Stortia, & Alexander Perettus Cardinalis Montaltus; ille scilicet Latina linguâ, hic verò ver-

naculâ, ut mos est; plenariam Indulgentiam promulgarunt, tantâ utriusque sexus Christi-fidelium hinc inde astante frequentia, quantum locus ipse satis amplius capere poterat, præter ingentem Populorum multitudinem, quæ Portum universum, & loca Civitatis eminentiora occupabat, tormentis interea bellicis tam in Portu, quam in Civitatis Arce, & in Armamentario propè Sancti Augustini Cœnobium sito abundanter dispositis, necnon universis undique populis acclamantibus, atque exultantibus, miræque voluptate, ac solatio perfusus.

Hac solemniter re peractâ, Sanctissimoque Domino Nostro ad sacrorum indumentorum, sive, ut ajunt, paramentorum Cameram toto Comitatu pro paramentis deponendis redeunte; Sacrifica cum Sanctissimo Sacramento, universæque Societate statim sese viâ committit, dum ab Ecclesia Cathedrali, necnon ab Ancona ipsa recedit, Senogalliam, vesperi adventurus. Eo in itinere ad Agri Anconitani fines extat Flumefinus amnis, & propè ejus ostium, per quod in mare intrat, Arx est, ab Anconitanis ad finitimi Agri tutelam contra prædonum excursiones peropportunè tormentis bellicis instructa.

Hinc discedentes, accessimus ad Casam Crematam, diversoriam Tabernam non procul à maris littore sitam, fortissimo munitam muro propter Piratarum, Turcarumque metum, atque impetum, qui hoc loco frequenter in terram egredi, locumque diripere, ac peregrinantes captivos abducere prius solebant. Ipsa verò Taberna Casacrematæ nomen ab eventu sortita sibi est, quod sæpius à prædonibus cremata sit priusquam munitur.

Vesperis tandem à Casacremata venimus Senogalliam, ita à Pomponio Mela dictam; à Ptolomæo Senagalliam, ab aliis Senegalliam nuncupatam, ad Præfecturam Urbini Ducis pertinentem, Civitatem maritimam à Senonibus Gallis conditam ad planitie amœnæ, atque jucundæ finem.

Kalendis Maii, hoc est, primâ dicti mensis luce, Sanctis Apostolis Philippo, & Jacobo consecratâ; à Senogallia per Cefanum, & Metaurum amnes super ligneos miræ longitudinis Pontes transeuntes, Fanum Fortunæ ab omnibus Scriptoribus ita ab Æde olim Fortunæ magnificè inibi constructâ, cujus etiamnum vestigia supersunt, fortasse nuncupatum advenimus, Civitatem honestissimam, & maritimam, Clementisque Octavi Pontificis Maximi natalem. Hujus Ager bonus est, ac fertilis; quem Nicolaus Perottus suprâ cæteros Oppidorum Italiæ Agros cum situ, & naturâ, tum Colonorum industriâ amœnissimum dicit, quod frumentum mirâ ubertate, præstantissimaque vina cum oleo persuvavi, aliisque fructibus optimis præbeat.

Die 2. Maji à Fano Fortunæ Argillam fluvium, qui hanc ferè Civitatem alluit, transeuntes, ad horam prandii venimus Pisaurum, Civitatem nobilem, & maritimam,

Frequentia, & hilaritas populorum mira.

Flumefinus amnis, & Arx.

Casacremata, & cur sic dicta.

Die Jovis 30. Aprilis.

Senogallia.

Die Veneris 1. Maji.

Ager Fani Fortunæ.

Die Sabbati 2. Maji.

Pisaurum.

in Piceno sitam, ad dominiumque Ducis Urbini spectantem, præclarisque ingeniis, ac Viris literatis celebrem; ob mercaturas autem, & ab Regulos inibi residentes celebriorem, ab auro pensato, ut nonnulli ajunt, ita dictam, vel potius, & rectius fortasse, ab Isauro amne, quo alluitur (addita, P, litera) nuncupatam: is autem fluvius, *Folia* nunc vocitatus, finis Marchiæ Anconitanæ, principiumque Flaminia est, ut Scriptores volunt. Civitas hæc Arce non minus munita quam pulchra est insignita, Curiamque habet sumptuosam, aliasque præterea nobiles ædes. Ædificiis splendida est, atque elegans; & sicut à Regulis roboreis, vel (ut ajunt) à Ruvere firmis mœnibus cincta est, Arcisque præsidio munita; ita, & in tantum splendorem, tantamque elegantiam, ac venustatem redacta est, ut Italia totius Civitatum Viridarium suo quodam modo dici queat. Hujus Civitatis Ager peramœnus est, vitibus, oleis, ficibus, aliisque id genus arboribus fructiferis affluens; è quibus vina optima, aliique fructus item optimi, & præsertim ficus, quæ in tanta arsefiunt copiæ, in tantoque habentur pretio, ut in varias Italia partes, atque item aliò asportentur.

Quamvis de locorum magnificentia in comitatibus, quos erga Sanctissimum Sacramentum Populi præstiterunt, generatim, atque universè verba fecerim anteaquam Civitates cum Oppidis, & Castellis, per quæ transivimus, recensuerim; hoc tamen loco paulisper immorari libet, ut de splendidissima Urbini Ducis magnificentia, magnâ cum pietate conjuncta nonnihil sigillatim dicamus. Is enim Regulus, Franciscus videlicet Maria junior, Guidubaldi filius, & Francisci Mariæ Nepos, Vir sanè doctrinarum, ac virtutum ditissimus; & non minus religiosus, quam pius etsi piissimus, ut debitum Sanctissimo Sacramento praberet obsequium, ac famulatum, præter Comitatum Ecclesiasticum, & curialem à Clero, & à Curia, necnon à Confratribus, & nobilibus Civitatum præstari solitum; magnas militum copias benestructas circiter unum milliarium extra Senogalliæ, ac Pisauri Portas misit. In hac ingenti militum multitudine videre erat Equites cataphractos prætentis hastis per turmas distinctos, eoque item ordine hastatos, galeatos, & thoracatos, scutiferos, & sclopodos gerentes, præcinentibus tibiis, ac tubis, suisque in locis, Ductore copiarum, Antesignanis, Vexilliferis, ac Tympanitis incedentibus. Ex tot itaque, tamque variis militum agminibus, tamque bene instructis, Exercitus satis grandis, ac fortis non modo Ducalem, sed Regiam pompam, ac majestatem repræsentans cernebatur, miro delectu confectus. Hæc Senogalliæ, ac Pisauri præstita sunt; sed Pisauri, ubi Urbini Regulus ipse residere solet, multo uberius, ac splendidius. Hoc item in loco religiosissimus Princeps, Societate Sanctissimi Sacramenti Civitatem Pisaurum ingrediente, atque illinc egrediente, Eucharistiæ Sacrosanctæ

debitum obsequium, piumque famulatum, præstitit, dum Sanctissimum Sacramentum, tam in ingressu, quam in egressu religiosè comitatus est. Hæc de regia magnificentia cum pietate, ac religione conjuncta, ad perfectum, ac verum Principem peculiariter pertinente, ut de splendidissimo apparatu, quo suis Ædibus Societatem Sanctissimi Sacramenti prosequutus est, aliquid hoc etiam loco dicamus: In latatio nanque suo amplissimo, pulcherrimis aulais, picturis, ac statuis arte mirâ effictis superbo insignito, magnificentissimæque, necnon vastissimæ Bibliothecæ, ingenti voluminum optimorum multitudine, omni scilicet ex genere, ex iisque præsertim libris omnibus, qui ad hanc usque diem in lucem prodierunt, refertissimâ mirificè decorato; Societatem Sanctissimi Sacramenti universam perbenigne, ac sumptuosissime ad prandendum, & canandum excepit, atque hæc etiam in re lautitiam, & opulentiam regiam rectè, ac splendidissime declaravit. Hæc pauca de Urbini Regulo mihi dicenda videbantur; si enim omnia ad piam, ac religiosam tanti Principis magnificentiam singulatim vellem enarrare, in unam tantum rem nimis longam texerem orationem, institutique nostri limites excederem. Redeo itaque ad iter nostrum perficiendum.

Die Maji 3. Domino Deo peculiari quodam jure, ac nomine consecratâ, à Pisauo, sacris more solito peractis, discessimus, & Romanulam, sive, ut vulgo ajunt Romanidolam ingredientibus, Catholicam occasum, versus ipsa in viâ sub Monte Pisauri sitam, tabernis diverforiis cum Arce satis firmâ, constantem adivimus, eoque in Vico pransum est. Hoc loco, ex litore ipso, sub aquis tranquillo mari, atque consistente, mœnia, turriumque cæterorum ædificiorum fastigia demersæ olim Urbis Concæ satis rectè spectantur, ut Scriptores narrant, & Accollæ loci affirmant. Hinc iter fecimus Ariminum versus, Civitatem antiquissimam, & maritimam, vel ab armario, vel ab armis, quæ à Ducibus reversis à bello, Romanque redeuntibus, inibi, ut nonnulli ajunt, deponebantur; vel, & forte melius, ab Arimino amne, quo alluitur, ita nominatam, ut explicationem ex lingua Aramæa desumptam, & nimis abstrusam ab Annio excogitatam, omninò rejiciamus. Civitas hæc in planitie sita est, imminentibus ad meridiem collibus valde fructiferis, ac fecundissimis; Ab ortu, & occasu latissimos habet campos summe frumentarios. Ad Septentrionem Mare Adriatico alluitur, rerumque omnium ad vitam, utilium copiâ mirificè abundat. Ædificiis antiquissimis, & memoriâ dignissimis, summaque antiquitatis vestigiis, & inscriptionibus ad veram antiquitatem indicandam decoratur, quæ Civitatem antiquissimam esse omninò declarant. Palatia insuper quædam habet sumptuosa, majori ex parte à nobili Malatestarum Familia constructa, Fontemque in foro splendidissimum dulcissimis, ac nitidissimis aquis affluentem, & Pontem sum-

Præcipue perfecti, ac veri Principis partes.

Palatii descriptio.

Bibliotheca insignis.

Prandium cum coena.

Excusatio cum amplificatione.

Die Dominico 3. Maji.

Romanula, Catholica,

Urbis Concæ ædificia in mare spectantur. Ariminum antiquissimum, & curia dictum.

Arimini fluvius.

Arimini ædificia, & antiquitates.

Pisaurum curia dictum.

Isauus amnis.

Folia, olim Isauus, finis Marchiæ, & principium Flaminia.

Pisauri descriptio.

Pisauri Ager.

Splendidissimus apparatus ab Urbini Duce Senogalliæ, & Pisauri præstitus. Ducis Urbini laudes.

Exercitus, & comitatus in excipienda Sanctissimi Sacramenti Societate.

Ducis Urbini famulatus erga Sanctissimum Sacramentum.

Pons ab O-
ctavio Augu-
sto extructus
in Arimino
amne, nunc
Marecia.

Die Lunæ 4.
Maji.
Portus Cefe-
naticus.

Machinæ ad
capiendas
anates.

Cursor Ta-
bellarius à
Sacrista mis-
sus.

Cervia olim
Philocolis.

Mira Salina-
rum copia.

Ravenna an-
tiquissima.
Ravennæ li-
tus.

Strabo lib. 5.

Archiepisco-
pale admi-
randum
opus.

Sacelli hemi-
sphaerium.

Templa mo-
nialia, & vetu-
sta.

ptuosum in Arimino amne ab Octavio Augu-
sto constructum, multaue Castella. Claris
item, & optimis Virorum ingeniis, sancto-
rumque corporibus Civitas hæc illustratur.
Multisque nominibus, quæ longum esset re-
censere, celeberrima est; sed, ut iter nostrum
persequamur, hic de Arimino, ubi cænatum,
pernoctatumque fuit, finem dicendi faciemus.

Die 4. Maji ab Arimino ad Portum ve-
nimus Cefenaticum, exiguis tantum navigiis
excipiendis idoneum, quod undique vado-
sum hac ora mare sit. Hoc in loco, sequenti
scilicet die, ad prandendum magnâ epula-
rum copiâ, & magnificentia Sanctissimus
D. N. ab Anselmo Dandinò Protonotario
Apostolico insigniter fuit exceptus.

Spectantur hoc passim littore machinæ
quædam, quæ decipulæ sunt feris anatibus
reti (hiberno præsertim tempore, cum nix
jacet) capiendis fabricatæ, quas Pantheras
Accolæ vocant. Hoc loco pransum est; dum
autem pranderetur, Sacrista, necessitate
quadam urgente, ad universamque Societa-
tem spectante, Cursorem tabellarium Ari-
minum versus consultò misit: quo statim
misso, per campos amœnissimos, maximæque
frumenti copiâ uberes, perque nonnulla
Ariminensis Agri Castella transeuntes veni-
mus Cerviam novi nominis Civitatem, olim
(teste Volaterrano) Philocolim nomina-
tam, infrequentem, loco palustri, cæloque
gravi, salinisque affluentem. Sal nanque
mensibus æstivis ex aqua marina concretæ,
vehementique Solis ardore, qui his in locis
est, excocta, mirabili, ac tantâ copiâ fit,
ut sal præsertim candidus in multas Italiæ
partes asportetur. Cerviæ nihil immorati
sumus; hinc Vesperî Ravennam tandem ad-
venimus, Civitatem Romanulæ antiquissi-
mam ob regiam olim Ostrogothorum sedem,
in littore Adriatici maris, palustri antiquitûs
in loco sitam, à Thessalis (ait Strabo) con-
ditam: ære tamen tunc innoxio, propterea
quod crebris tum fluviorum, tum maris inun-
dationibus, cœni, lutique sordes abluebantur,
undè summa cæli salubritas erat, ut Scripto-
res narrant; hinc gladiatoribus educandis,
exercendisque locum hunc (teste Strabone)
veteres præcipuè delegerunt. Nunc verò
multis ab hinc annis paludes exsiccatae fue-
runt, & hanc ob rem inibi fructiferi extant
campi, miræque ubertate fecundi: Accolæ
tamen aerem habent non salubrem, tantâ
fortasse inundatione carentes.

Hujus Civitatis Archiepiscopale splendi-
dum erat, eximium, sumptuosum, & verè
admirandum opus, in quo priusquam Civi-
tas à Gallis diriperetur, multa miræ artis,
& immensi pretii cernebantur, ut nonnulli
scribunt. In Sacelli majoris hemisphaerio ad
hanc usque diem depicti, seu opere græca-
nico effigiati undecim illi Sancti cernuntur
Antistites, qui columbæ supra caput appa-
rentis indicio Ravennates Archiepiscopi fue-
runt creati. Alia interea vetusta, splendida-
que Templâ cum eximiis undique antiquita-
tis monumentis, ac vestigiis, & magno qui-

dè numero, necnon ædificia nobilia nostris
temporibus constructa non pauca in hac vi-
dere est Civitate, Exarchatu, quem ab anno
Dñi DCXX. ad annum usque DCCXXXIII.
hoc est, CLXXV. annos durasse narrant, no-
minatissima, multisque Viris illustribus, &
memoriâ dignissimis, celeberrima, præser-
tim verò Joanne XVII. Romano Pontifice,
Cassiodoroque Senatore, Viro docto, ele-
gantique Scriptore, deinde Monacho; nec-
non Petro Damiano Cardinale Episcopo
Ostiensis: qui, abdicato Cardinalatu, in Ere-
mum S. Crucis Fontis Avellani Eugubinis
in montibus sese recepit, operaque varia,
cum elegantia, & facundia, tum spiritu divi-
no plene conscripsit. Nunc reliquum est, ut
nos brevitati consulentes, ad iter, undè di-
gressi sumus, rerum dicendarum magnitudine
allecti, revertamur. Ravennæ cænatum,
pernoctatumque fuit in Ædibus Archiepisco-
palibus, ubi Archiepiscopus Ravennæ Chri-
stophorus Boncompagnus Bononiensis Gre-
gorii XIII. Nepos, Prælatos omnes, mul-
tosque alios è Societate Sanctissimi Sacra-
menti splendide excipiendos ex Urbe Româ
curavit, Hieronymo ejus fratre omnia egre-
giè subministrante.

Die v. Maji, ubi primùm Sacrista more
consueti pro Missâ Conventuali rem divi-
nam fecit: in isdemque Ædibus Archiepisco-
palibus jentaculo sumpto, & quidè laetit-
simo, Clericorumque Itinerario recitato,
ordineque consueti servato, Societas Ra-
vennâ decedens in viam sese dedit, transiens
fluvium supra Pontem navigiorum, tabula-
rumque connexionem constructum, Baniaca-
ballum versus (italicè *Bagnacavallo*) antè
Tiberiacum, & ad Caballos, ut Blondus cum
Sabellico in historiis prodidit, nuncupatum;
necnon Gabeum olim, ut in Tabulis Eccle-
siæ Ravennæ (cui subjectum erat) legitur,
appellatum. Oppidum sanè perelegans, &
opulentum Agro frumenti, ac item rubiæ
mire fertili. Indè ad Senii fluminis dextram
itum est Cotignolam, exiguum, at pernobi-
le Oppidum mœnibus firmissimis, & altâ
fossâ cinctum, multisque Viris gloriâ milita-
ri, & doctrinarum laude insignibus celebra-
rum. Vesperî tandem ex Cotignola per-
venimus Lucum (*Lugo*) à luco, idèst silva
dictum: hoc enim loco silvas fuisse ajunt.
Oppidum hoc perhonestum est, & quorun-
dam Virorum doctrinis, ac dignitatibus illu-
stratum, omnibus rebus ad vitam utilibus
abundans, ædificia splendida habens, muro
tamen, fossæve minimè septum; cujus Ager
perbonus est, & magnâ frumenti copiâ (quam-
quàm vini, ac rubiæ tenuis) affluens. Hic
locus cum ad Romanæ Ecclesiæ sub Julio II.
ditionem pervenisset, ob amplitudinem,
Populique frequentiam, ædificiorumque
splendorem è Castello, seu Oppido Civi-
tatem efficere cogitavit; majoribus tamèn cu-
ris impeditus consilium exequi non potuit.
Nunc iterùm ad Romanæ Ecclesiæ ditionem
pertinet, & ad hanc usque diem Ecclesiæ
Cathedralis Ravennæ feudum nuncupatur.

Exarchatus
quandiu du-
ravit.

Jo: XVII.
Cassiodorus.

Petrus Da-
mianus.

Die Martis 5.
Maji.

Baniacabal-
lum.

Baniacaballi
opulentia.

Cotignola.
Lucus Oppi-
dum, hujus-
que Oppidi
descriptio, &
Ager.

Lucus, Civi-
tatis nomine
dignus.

Die

PARTICULA SPLENDIDISSIMI ET AMPLISS. COMITATUS CLEMENSIS
 MENTE VIII. PONT. MAX. SOLEMNITER AC FELICITER PER
 RARIAM INGRESSENTE

A. Episc.^{us} cum Clero post longam
 militum tum peditum tum equitum
 nec non Confraternitatum, et Re-
 ligionum feriem, post Cubiculari-
 os, Barones, Curiam et Principum
 Oratores
 B. Crucifer

C. Laternarii
 D. Arcula S.^{an} Sacram.^{ti} sub umbella
 à Canonicis delata
 E. S. R. E. Cardinales 27
 F. Apostolici Pal. Sacrista
 G. Thesaur.^{us} spargens monetam
 Adolescentes

H. Ferr. nobiles 30.
 I. Helvetij 100. et Parafræn. multi
 K. Sella gastatoria uectus sub umbel-
 la à Magistratum delata.
 L. Prelati 40. et Phedæ permultæ
 M. Diferens clauq. Ciuitatis

Die Mercurii 6. Maii. *Argentam devenimus, Oppidum à Ferrara passim. IXXX. distans, quod antea trans Padum erat, ubi nunc extat inter saltus Ædes antiquissima Beati Georgii à Beato Exuperantio XX. Ravennatum Archiepiscopo, viro sanctissimo condita. Hoc nomen (Argentam) denominatum nonnulli volunt ab argento, quod loci Incolæ quotannis Ravennati Antistiti pendere tenebantur; idque ex decimis, quas in hodiernum usque diem Ecclesiæ Ravennati (cujus feudum dicitur) dari ajunt, confirmare nituntur. Muris primum à Smaragdo Exarcho Oppidum ipsum cinctum fuisse Blondus prodit: nunc verò ditioni Ecclesiæ Romanæ subest: & hoc in loco pransi sumus. Prandio deinde sumpto Baccaleonem, & Cosandolum Pagos venimus, per Villas, perque sumptuosa ædificia transeuntes, hic illic sita. A Cosandolo item egressi, iterque nostrum persequentes ad dextram Padi ripam invenimus Hospitaletum, Villam; deinde ad Sancti Nicolai Pagum, & Abbatiam Anselmi Dandini Protonotarii Apostolici vesperi pervenimus, ibique cænatum, pernoctatum fuit.*

Die Jovis 7. Maii. *Monasterium. Fossa noua. Burgum S. Georgij.* Die vij. Maii à Sancto Nicolao discessimus; hincque Ferrariam invenimus multas Villas satis magnificas cum ædificiis sumptuosis, præsertim verò Monasteriolum, & Fossam novam. Postremò ad horam 14. venimus Burgum Sancti Georgii à sacra, & nobili ipsius Sancti vocitatum Æde, quam Monachi è Montis Oliveti Congregatione incolunt.

Pons ligneus ad Ferrariam Portam transitum facit. Ex Magnifico deinde Sancti Georgii Cœnobio Pons ligneus transitum Padi ad Ferrariæ Portam facit, ac jungit. In hujus Sancti Ecclesiæ, Capsula cum Sanctissimo Sacramento super primarium Altare reposta est, honorificentissime illic asservanda, donec Sanctissimus Dominus Noster è dicta Sancti Georgii Æde Ferrariam, Viris tum doctrinarum, tum titulorum, ac dignitatum varietate insignitis, Estensisque præsertim olim Familiâ nobilissimam, solemnem pompâ ingredi paratus foret.

Die Jovis 7. Maii. *Sanctissimi D.N. in Ferrariam accessus.* Eadem denique die Sancto Maurelio Episcopo, & Martyri, Ferrariensiumque Patrono consecratâ, cujus ossa dictâ in Ecclesiâ requiescunt, Sanctissimus Dominus Noster ad ipsum Sancti Georgii Cœnobium vespertino jam tempore adventante, pervenit, ibique cænavit, ac pernoctavit; Postridiè autem, hoc est, iix. Maii luce, Apparitioni Sancti Michaelis dedicatâ, eadem in Ecclesiâ rem sacram fecit, eodemque in Cœnobio pransus est.

Ad primam deinde, ac vigesimam ejusdem diei horam, Ferrariam, favente Deo, Sanctissimoque Sacramento prævio, solemniter tandem aliquando ingressus est juxta pompam, ac seriem infra enarratam: In quarum rerum testimonium, ac memoriam sempiternam, supra Sancti Georgij Ecclesiæ Portam, quæ ligneum spectat Pontem, extat Inscriptio marmore incisâ in hanc verborum formam:

CLEMENS VIII. PONT. MAX.

FERRARIA, TOTAQ. EJUS DITIONE DIVINITUS
RECEPTA
AD HOC OLIVETANÆ FAMILIÆ COENOBIIUM
DIVERTIT
NONIS MAII IPSO DIE SANCTI MAURELII
EPISC., ET MART.
FERRARIENSIIUM PATRONI
SEQUENTI DIE CUM IN HOC TEMPLO
HOSTIAM IMMACULATAM DEO
OBTULISSET
URBEM CUM S. R. E. CARD. CUNCTISQUE
AULÆ ORDINIBUS
RITU MAXIME SOLEMNI EST INGRESSUS
ANNO SALUTIS M D XCVIII.

Reliquum est, ut gloriosum, omnique lætitiâ plenum Clementis VIII. Pontificis Maximi ingressum, splendidissimumque apparatus à nobis describendum aggrediamur. Antea verò quàm de felicissimo Clementis VIII. ingressu, verba faciamus, Equitationis, universique Comitatus seriem describendam esse censeo, ut suo quæque ordine distinctè conscribantur.

Universi Comitatus, & Equitatus Ordo, Sanctissimo D.N. Clemente VIII. Pontifice Maximo Ferrariam recuperatam solemniter ingrediente.

S Arcinaria in primis jumenta, muli scilicet clitellarii circiter centum, sarcinis onusti, pannoque rubeo gentilitiis Clementis VIII. stemmatibus insignito cooperti præcedebant; inter eos, & muliones, & bajuli, quos nonnulli clitellarios item appellant, tanquàm ad jumenta oneranda, & exoneranda, atque ad onera asportanda destinatos, mixtim cernebantur. Duo inde Tabellarii, qui huc, atque illuc tabellas, sive literas deferendi munere fungi solent, statim sequebantur. Post Tabellarios quinque Equitum Turmæ quinque Centuriis distinctæ subsequebantur; duæ thoracatæ, & galeatæ, sclopposque gerentes; tres verò lanceatæ, thoracatæ item, & galeatæ, quæ levis armaturæ equites, sive celeres vocitari solent; suoque loco Tubicines, & Vexilliferi equitabant.

Turmarum Ductores erant, Alexander Mantica, Octavius à Bufalo Romani; Paulus Monaldescus Urbevitanus; Prosper Jacobatius, & Franciottus Urfinus Romani, quorum singuli singulis Centuriis præerant. Post Equitum Turmas septem, ac viginti deferentes hippoperas, seu bulgas auro, ac stemmatibus gentilitiis S. R. E. Cardinalium Sanctissimum Dominum Nostrum comitantium insignitas, sequebantur. Deinde totidem eorundem Cardinalium Clavarii, vestibus violaceis induti, equis insidentes, argenteasque clavas manu gestantes.

Hos subsequebantur septem, ac viginti Caudatarii S. R. E. Cardinalium hyacinthinis, seu violaceis induti vestibus oblongis; Deinde multi nobiles eorundem Cardinalium

Jumenta sarcinaria.

Tabellarii.

Turmæ Equitum.

Turmarum Ductores.

Bulgæ Cardinalium.

Clavarii.

Caudatarii Cardinalium.

Anlici, & familiares eleganter, fatisque sumptuosè amicti equitando sequebantur. Post eos, Tubicines. His succedebant Tonfor, ac Sutor Papæ rubeis induti vestibus, bulgas itèr rubeas, quas valisias vocant, deferentes. Hos subsequebantur Scutiferi Papæ, vestibus oblongis, ac rubeis sine capitiis induti, necnon ex Curia non pauci. His succedebant Cursores; Deindè Achinea, sive Asturco deferens scalam duobus gradibus panno rubro coopertis constantem, quâ Summus Pontifex in equum infiliendum juvatur. Post Achineam deferentem scalam, sequebantur Mulæ albæ sine fessoribus duæ, Sanctissimo Domino Nostro destinatæ, pulcherrimis phaleris exornatæ, rubeoque coopertæ holoserico, laciniis, sive fimbriis, quas *franzas* vocant, auro contextis insignito, manique à famulis, sive stabulariis veste rubeâ indutis ductæ. Post Mulas albas duodecim Asturcones albi, quos Achineas appellant, sine itèr fessoribus pulcherrimè phalerati à duodecim stabulariis rubeâ veste indutis manu etiã ducebantur. Hos lecticæ duæ subsequebantur holoserico rubeo contextæ, fimbriisque auro contextis exornatæ. Post lecticas sella gestatoria, ejusdem coloris contexta holoserico, à quatuor Parafrænarariis rubeâ veste indutis super humeros deferebatur. Post sellam gestatoriam equitabat equilis Præfectus.

Huic succedebant Adjutores, sive, ut ajunt, Sanctissimi D. Nostri Cubiculi Adjutores quatuor, rubeis amicti vestibus, & oblongis, sine tamen capitiis: quorum duo bulgas Papæ ex holoserico rubeo deferebant. Deindè sequebantur Cubicularii ex minùs intimis, extrà muros passim vocitati, rubeâ veste sine capitiis amicti. Hos subsequebantur tres Advocati Consistoriales vestibus violaceis induti, capitiis ad collum inversis; Deindè Sacellarii ex intimis, quos Cappellanos secretos passim vocant; necnon Cubicularii, quos appellant honoris, atque itèr ex intimis, omnes rubeis induti vestibus, capitiis ad collum inversis: Hos indè sequebantur quatuor Cubicularii ex intimis Papæ, atque præcipuis, quos appellant secretos, rubeis itèr vestibus amicti, capitiis ad collum inversis, quatuor Summi Pontificis pileos purpurei coloris holosericos, fastigio hastarum, quæ erant eodem contextæ panno, affixos.

Hos propè sequebantur multi nobiles, ac titulis insigniti, necnon Proceres aliquot Romani, quos nonnulli Domicellos, ac Barones vulgò vocitare solent, atque itèr plurimi Viri perillustres, ac titulis clari, qui ex multis Italiæ partibus ad splendidissimum apparatus, Clementemque VIII. Ferrariam ingredientem illuc videndum advenerant. Hoc itaque loco videre erat varium, ac pulcherrimum, ditissimumque vestium cultum, equosque ex optima variarum regionum sobole maximè generosos, eleganterque phaleratos. Hos subsequebantur Acolythi, Abreviatores, Clerici, Nobiles Viri.

telletto, ac Rocchetto amicti, duoque statim Auditores Rotæ nigris lacernis, quos Croceas vocant, & Rocchettis induti, capitiis tamen ad scapulas rejectis; Deindè duo Subdiaconi Apostolici Mantelletto, & Rocchetto vestiti.

His succedebant Oratores quatuor. Orator Bononiensis equitabat solus: Alii verò, Franciæ scilicet, Venetiarum, & Sabaudia pares equitabant, Franciæ Oratore interequitante; ad cujus dextram Venetus, ad ejusdem sinistram Sabaudius incedebant. Post Oratores, alii equitabant Tubicines. Hos propè sequebatur Ecclesiæ Cathedralis Ferrariensis Clerus pedester, Seminario præunte superpelliciis amicti; indè sequebantur Cappellani omnes, Mansionarii, & Canonici superpelliciis induti: Mansionarii nigelli, vel subnigri coloris, Canonici verò albi coloris almutiam sinistro brachio inversum, vel ad sinistram rejectum scapulam gestabant; omnes autem in singulis lineis, aut ordinibus bini gradiebantur, ejusdem Civitatis Episcopo Pontificalibus amicti indumentis, subsequente. Hunc autem locum Episcopus cum Clero tenere cœpit, postquam Crucem Papæ deosculandam extrà Portam Civitatis attulit, ut infrà suo loco dicemus. Clerum, & Episcopum subsequebantur duo Clavarii, seu Clavigeri argenteas clavas manu gestantes, inter quos altero cœremoniæ Magistro equitante.

His succedebat Subdiaconus Apostolicus Crucifer, inter duos ostii Magistros virgam rubeam gestantes, lacernâ violaceâ, & Rocchetto, pileoque ad Prælatum pertinente cum flocculis nigris indutus, capitiis ad collum extenso; Crucemque Pontificiam deferens, equitabat. Hos propè Clerici Cappellæ Pontificiæ duo, violaceis induti vestibus equitabant, laternasque argenteas satis grandes in fastigio hastarum affixas, lumine intrà eas occulto, deferebant. Post Clericos laternas gestantes Ecclesiæ Sancti Georgii Monachi cœrea funalia hinc indè antè Sanctissimum, Sacramentum ardentia pedestres deferebant.

Hos subsequebatur Asturco, quem Achineam vocant, equus albus, & pacatus, pulcherrimèque phaleratus à duorum Parafrænariorum altero manu ductus. Hujus generosi, & tamen pacati equi sellæ holoserico rubeo contextæ imposita erat Arcula, sive Capsula, tota eodem intus, & extrà coopertâ panno sub Umbella parva ex ferico, & auro contextâ: intrà verò Arculam Sacratissima Hostia luculo crySTALLINO erat inclusa super patenulam auream Hostiæ magnitudini adsimilem reposita, corporale ipsi patenulæ subiecto. Umbella insuper magna ex ferico rubeo confecta à Monachis Sancti Georgii ad Portam usque Civitatis super Umbellam parvam Arculæ annexam delata fuit. Arculæ, & Umbellæ, necnon Achineæ ornamenta omnia fusiis, & exactius descripta in hac tertia Commentarii nostri Parte sub ejus initium videre licet.

Auditores.

Subdiaconi.

Oratores Principum.

Tubicines.

Clerus Civitatis universus.

Episcopus Ferrariæ.

Clavarii.

Magister cœremon.

Subdiaconus Apostolicus, Crucifer.

Clerici cum laternis.

Asturco cum Capsula Sanctissimi Sacramenti.

Umbella.

Pag. 50.

San-

Sanctissimum Sacramentum Apostolici Palatii Sacrista detecto subsequebatur capite, Mulæ albæ nigro instratæ opertorio insidens Mantelletto, & Mozzettâ juxtâ nigrum sui Ordinis colorem indutus; albumque baculum jurisdictionis insigne præferentem ob curam Sanctissimi Sacramenti ei ex officio Sacristatus demandari solitam manu gestabat.

Post Sacristam à sacra item S. Georgii Æde ad Portam usque Civitatis Sanctissimus Dominus Noster equitavit, eumque S. R. E. Cardinales subsecuti sunt. Post hos Prælati omnes, & alii permulti. Hoc autem loco immorari libet, ut quid, antequam Clemens Papa Ferrariam ingrederetur, actum sit, explicemus.

Sanctissimus D. Noster Clemens VIII. ad primam, & vigesimam diei horam ad Ecclesiam Sancti Georgii ex Monasterio sese contulit, ibique ad Altare primum, in quo Arcula cum Sanctissimo Sacramento fuerat collocata, oravit, cum iam equitatus longo instructus ordine Civitatem ingredi cœpisset. Peractâ itaque oratione, Arcula Sanctissimi Sacramenti à quatuor Sancti Georgii Cœnobitis, seu Monachis stolâ insignitis ad Ecclesiam usque valvas, ubi Asturco foris paratus erat, delata fuit. Capsulâ deinde super Achineam impositâ sub Umbella magna à quatuor ejusdem item Ecclesiæ Monachis gestatâ, cæreis funalibus hinc inde ardentibus, Helvetiisque in custodiam Sanctissimi Sacramenti incedentibus, ordineque nuper enarrato, novam, ac ferream Civitatis Portam versus itum est. Nam, uti diximus, post Sanctissimum Sacramentum Sacrista sequebatur, deinde Sanctissimus Dominus Noster albâ tunicâ sericeâ inferior, & quidem longissimâ, quam faldam vocant, Rocchetto item, ac Mozzettâ purpureâ, galeroque etiam pontificio, ac stolâ indutus, Muloque splendidissimè phalerato insidens, incedebat: eumque S. R. E. Cardinales Rocchettis, necnon rosaceis, sive purpureis Cappis induti, galerisque Cardinalitiis decorati, Mulisque pulcherrimè phaleratis confidentes, & in singulis lineis, aut ordinibus bini, hoc subsequebantur ordine:

CARDINALES PRESBYTERI.

Hieronymus Bernerius Cardinalis de Asculo.
Antonius Maria Cardinalis Gallus,
Marianus Perbenedictus Cardinalis de Camerino.
F. Gregorius Petrochinus Cardinalis de Monteelparo.
Benedictus Cardinalis Justinianus.
Augustinus Cardinalis Cusanus.
Franciscus Maria Cardinalis de Monte.
Octavius Cardinalis Paravicinus.
Hieronymus Cardinalis Matthæjus.
Octavius Cardinalis Aquaviva.
Federicus Cardinalis Borromæus.
Laurentius Cardinalis Priulus, Patriarcha Venetiarum.
Octavius Cardinalis Bandinus.

Franciscus ex Comitibus S. Georgii Card. S. Clementis.
Camillus Cardinalis Burghefius.
Cæsar Cardinalis Baronius.
Laurentius Cardinalis Blanchettus.
Franciscus Cardinalis de Avila.
Ferdinandus Cardinalis de Guevara.
Pompejus Cardinalis Arigonus.

CARDINALES DIACONI.

Franciscus de S. Flora Cardinalis Sfortia.
Alexander Perettus Cardinalis Montaltus.
Odoardus Cardinalis Farnesius.
Antonius Facchenettus Cardinalis Sanctorum Quatuor.
Petrus Cardinalis Aldobrandinus.
Cynthius Cardinalis S. Georgii.
Bartholomæus Cardinalis Cæsius.

Hi tres ultimi pares incedebant, Cardinale Aldobrandino medium inter equitandum tenente locum: nam ex octo, ac viginti Cardinalibus, qui huic felicissimo ingressui interfuerunt, solus Cardinalis de Verona ob decrepitam ætatem non equitavit, sed in Ecclesia Cathedrali Sanctissimum D. Nostrium expectavit.

Hos subsequebantur Prælati Sanctissimi Domini Nostri in Cappella Assistentes, Rocchettis, ac lacernis, necnon pileis, seu galeris cum flocculis, ac funiculis sericeis viridibus, ad Prælatos pertinentibus, induti, Mulisque phaleratis insidentes. Ceteri Prælati tam Archidiscopi, quàm Episcopi Mantelletto, & Rocchetto, pileisque consuetis amicti gradebantur. Hunc in modum Episcopos Protonotarii subsequebantur, deinde Referendarii Mantelletto, & pileo solito induti. Ex Prælatibus autem, qui Patriarchali, vel Archiepiscopali, aut Episcopali saltém dignitate insigniti erant, circiter quadraginta glorioso Clementis VIII. ingressui interfuerunt: nam ex variis Italiæ partibus, ad splendidissimam, ac sumptuosissimam novitatem videndam, Ferrariam advenerant. Hoc denique ordine à sacra Sancti Georgii Æde super ligneum Pontem satis longum, qui transitum Padi ad Ferrariæ Portam, uti diximus, facit, ac jungit, itum est.

Ecce autem inter eundem, ipso super Ponte, Ferrariæ Magistratum Sapientum nomine vocitatum, Sanctissimo Domino Nostro Clementi VIII. obviam procedentem, Clavesque Civitatis in pollubro argenteo deferentem. Hinc Vir ex Magistratu Primarius, quem Judicem Sapientum vocitare solent, factis verbis quibusdam ad promptam obedientiam, & ad perpetuam fidei observantiam pertinentibus, Claves ipsas obtulit, quibus cum una cum triginta nobilissimis Ferrariæ Adolescentibus ditissimè, ac pulcherrimè indutis, de quibus infra loquemur, Magistratus pedester trans usque Pontem comitatus est.

Hoc loco Sanctissimus D. Noster à Mulo desilivit, Domicilioque è Portæ regione ex

Prælati omnes.

Protonotarii.

Referendarii.

Claves Civitatis Papæ obtulit.

Adolescentes nobiles.

Sanctissimus D. N. à Mulo desiliens.

tabulis ad indumenta Ecclesiastica suscipienda constructum, successit : Cardinales autem Sanctissimum Sacramentum intrâ usque Civitatis Portam sequebantur, Diaconis Cardinalibus duobus, hoc est, Sfortia, & Montalto exceptis, qui tanquam Papæ Assistentes ad pedes desilivere, ut Sanctissimum D. N. vestibus Ecclesiasticis induerent. Domicilium hoc pulcherrimis aulæis, conchiliatisque peristromatis, necnon picturis doctâ manu effictis splendidissime intus erat ornatum, extrâque florum, ac frondium varietate contextum. Ad Domicilii, seu Cubiculi hujusce ingressum, Ferrariæ Antistes universo cum Clero suo præsto adfuit, Crucemque Sanctissimo D. Nostro deosculandam obtulit, quâ exosculatâ, domicilium sibi paratum duobus cum illis Cardinalibus nupèr commemoratis ingressus est. Dum autem Sanctissimus D. N. vestibus Sacerdotalibus, & Pontificalibus indueretur, Episcopus cum Clero festinanter in Civitate reversus est, & inter Oratores, & Clavarios Papæ locum sibi cum Clero destinatum suscepit.

Sed antequam progrediar longius, inutile futurum non puto, si ob moram interpositam, & ob mutatam, uti ostendemus, aliquâ ex parte seriem iam descriptam, obque Clerum cum Episcopo interjectum, Equitatus, & Comitatus universi ordinem brevissime, ac summatim reputamus : rerum namque continuata progressio rem enarratam dilucidam reddit, necnon memoriæ plurimum confert.

Hoc itaque ordine à Porta Civitatis ad Forum usque Cathedralis Ecclesiæ itum est : Sarcinaria jumenta, seu Muli Clitellarii, Muliones, & Bajuli. Duo Tabellarij. Quinque Equitum Turmæ quinque Centuriis distinctæ. Ductores Turmarum, Vexilliferi, ac Tubicines suis in locis. Clavarii S. R. E. Cardinalium unâ cum aliis quibusdam. Eorundem Cardinalium Caudatarii. Tonfor, ac Sutor Papæ cum bulgis. Scutiferi Papæ, & alii. Achinea cum scala. Duodecim Achineæ sine fessoribus. Lesticæ duæ, Sella gestatoria à quatuor Parafrænarjis rubeas indutis vestes delata. Equilis Præfectus. Adjutores, sive Cubiculi Papæ Adjuvantes quatuor. Cubicularij ex minùs intimis. Advocati Confistoriales. Sacellarii, seu Cappellani Papæ. Cubicularij, quos vocant honoris, & ex intimis. Cubicularij etiâ ex intimis quatuor, pileos purpureos, & Pontificios hastis affixos gestantes. Viri Ferrarienses titulis clari, Proceres Romani, sive Barones, & alii insignes Viri. Acolythi, Abreviatores, Clerici Cameræ Apostolicæ, Auditores Rotæ, Subdiaconi Apostolici, Oratores quatuor, Episcopus cum Clero Ferrariæ. Clavarii Papæ, & alter caremoniarum Magister. Subdiaconus Apostolicus Crucifer. Clerici Cappellæ Pontificiæ duo laternas argenteas hastis affixas deferentes: Clerici Cathedralis Ecclesiæ Ferrariensis viginti cerea funalia ardentia gestantes. Asturco cum Capsula Sanctissimi Sacramenti à Parafrænariorum altero manu ductus,

Helvetiis hinc indè incedentibus, Apostolici Palatii Sacrista. Post Sacristam septem, ac viginti S. R. E. Cardinales ordine mutato.

Hinc ob hujus etiam generis varietatem, universam Equitatus, & Comitatus seriem dictis de causis repetendam dijudicavi. Hoc enim loco S. R. E. Cardinales alio equitarunt ordine: nam à Sancto Georgio ad Portam usque Civitatis Cardinales, senioribus præeuntibus, Sanctissimum D. Nostrium subsecuti sunt: A Porta verò ad Cathedralē usque Ecclesiam iidem Cardinales, junioribus præeuntibus, Sanctissimum D. Nostrium præcesserunt, Rocchettis, necnon purpureis Cappis induti, galerisque Cardinalitiis ornati, Mulisque pulcherrimè phaleratis confidentes, & in singulis itē lineis, aut ordinibus bini hunc in modum:

CARDINALES DIACONI.

Cardinalis Cæsius.
Cardinalis S. Georgij.
Cardinalis Aldobrandinus.
Cardinalis SS. Quatuor.
Cardinalis Farnesius.

CARDINALES PRESBYTERI.

Cardinalis Arigonus.
Cardinalis de Guevara.
Cardinalis de Avila.
Cardinalis Blanchettus.
Cardinalis Baronius.
Cardinalis Burghefius.
Cardinalis S. Clementis.
Cardinalis Bandinus.
Cardinalis Priulus.
Cardinalis Borromæus.
Cardinalis Aquaviva.
Cardinalis Matthæjus.
Cardinalis Paravicinus.
Cardinalis de Monte.
Cardinalis Cusanus.
Cardinalis Justinianus.
Cardinalis de Monteelparo.
Cardinalis de Camerino.
Cardinalis Gallus.
Cardinalis de Asculo.

Hi tres ultimi pares incedebant ob causam nupèr assignatam, Cardinale de Asculo interequitante.

CARDINALES ASSISTENTES.

Hoc denique loco, post scilicet Cardinales Presbyteros, duo Cardinales Diaconi, Sfortia, & Montaltus, tanquam Papæ Assistentes, propè Sanctissimum Dominum Nostrium equitabant.

[*Tiberius Cerasius Thesaurarius.*]

Hos Quæstor generalis, sive Ærarii Apostolicæ Sedis Præfectus, quem nunc Thesaurarium generalem vocant, equitando subsequatur, ad anteriorem Sellæ, sive ephippiorum partem sacculos duos ex holoserico rubeo

Ordo equitandi per Civitatem servatus.

Domicilium ex tabulis contextum.

Ordo brevis Equitatus, & Comitatus.

Umbella ex serico albo à Canonicis delata.

Argentea moneta in Populum sparsa.

rubeo confectos habens, nummis argenteis plenos: is enim tum ad dimovendam turbam, tum etiam ad excitandam Populorum latitiam per singulas viarum regiones certis passuum intervallis in Populos dispergebat monetam, julios scilicet argenteos, & nummos illos, quorum singulus quisque tribus julis argenteis constat, eosque italicè testes appellant.

Nummus unus ad anticam, idest ad anteriorem partem duabus clavibus in formam Crucis laureâ sub coronâ coaptatis signatus erat, hisce literis: SINE CLADE: Ad posticam verò stemma gentilitium Clementis VIII. erat impressum, his characteribus insignitum: CLEMENS VIII. PONT. MAX. Nummus alter ad anteriorem partem, Justitiæ, ac Pacis imaginibus invicem sibi manum porrigentibus, ac sese osculantibus, signatus erat hisce literis: DEOSCOLATAE SUNT. Ad alteram nummi partem sculpta erat Clementis VIII. imago his item cum literis: CLEMENS VIII. PONT. MAX.. Propè Quæstorem, sive Thesaurarium equitantem, nummosque argenteos dispergentem, Parafraniarius Papa, pedester gradiens, Claves Civitatis in pollubro argenteo gestabat.

Post Thesaurarium triginta ex primariis Ferrariæ Familiis Adolescentes ibant pedestres, detectoque capite Summum Pontificem antecedeabant, omnes telâ ex serico, argentoque contextâ, sago autem, ac palliolo ex panno nigri coloris holoserico acu pictis induti: aureis item torquibus insigniti, necnon ense, ac pugione, manubriis argento coopertis ad latera accincti. Pileos interea, quos vulgò bireta vocant, rosulis aureis, margaritisque, sive unionibus, ac gemmis circumcirca ornatos manu gestabant. Nobiles itaque Adolescentes hunc in modum decorati Sanctissimum D. N. præcedebant.

Iis præeuntibus, Sanctissimus Dominus Noster Clemens sequebatur byssinâ talari, sive tunicâ (quam Albam item appellant) necnon stolâ, & pluviali coloris albi sericeo, sacrificiis imaginibus bellissimè picturato, aureis etiam, phrygiisque operibus exornato, indutus; Tiara insuper, turbinato, seu acuminato capitis tegumento, quod Regnum mundi vulgò vocitare solent, quinquies centenis nummum aureorum millibus, & amplius æstimatâ, insignitus; sumptuosissimæque Sedi insidens, super octo Parafraniariorum, qui vestibus longis, ac rubeis induti erant, humeros sublati, solemnissimâ pompâ, & admirabili maiestate gestabatur, multis hinc inde Helvetiis machærophoris, hastiferisque stipatus.

Viri præterea ex optimatibus Civitatis, Magistratum gerentibus, supra Sanctissimi Domini Nostri caput Umbellam ex sericeo, & undato rubei coloris panno, aureisque operibus ornato, quem damascum vocant, initio gestarunt; deinde Viri ex ejusdem Civitatis primariis honori simul, & labori succedentes. Sanctissimum Dominum Nostrium Helvetii milites permulti subsequebantur: deinde Hieronymus Pamphilius Rotæ

Auditor cappâ violaceâ indutus ad suscipiendam, ac tenendam Mitram, vel Tiaram Pontificiam velum collo adaptatum deferens: ad cuius dextram Silvius Antonianus Cubiculi Papæ Præfectus, nunc verò S. R. E. Cardinalis; & Ludovicus Angelita Pincerna, sive pocillator, nunc in Antoniani locum suffectus, ad sinistram: ambo rubeis vestibus, capitibus ad collum inversis, induti equitabant.

Hos subsequebatur Medicus rubeâ item veste amictus. Huic autem succedebant Prælati omnes juxta seriem, ac pompam nupèr descriptam. Hoc tandem loco equitabant Turmæ Equitum, quos levīs armaturæ, seu celeres vocant. Inde varia vehiculorum genera, & magno quidem numero, Equites item, ac pedestres permulti. Hoc ordine, Pontificioque apparatu è Domicilio illo ligneo propè Portam constructo ad Cathedralē usque Ecclesiam itum est.

Porta, quæ in hoc gloriosissimo Clementis VIII. ingressu Civitatem ingredientibus sese offert, ad gloriam ejusdem Clementis, necnon equitatus, & comitatus Pontificii commoditatem recens aperta fuit; gentilitiisque Papæ stemmatibus, Cardinalium, item Aldobrandini, & Sancti Georgii, excellentissimique Joannis Francisci Aldobrandini armorum utriusque militiæ S. R. E. Ducis, aut Capitanei Generalis, necnon Civitatis Ferrariæ, erat insignita. Infra verò gentilitia Papæ stemmata, hæc legebatur Inscriptio:

CLEMENTI VIII. PONT. MAX.

FERRARIAM BELLO PETRI ALDOBRANDINI
CARD. IMPERIO FELICITER GESTO, ATQUE
INCRUENTA PRORSUS VICTORIA RECUPE-
RATAM INGREDIENTI EXULTANS SE EUM
IN TERRIS ESSE NACTUM DOMINUM, QUO
CÆLUM APERITUR PORTAM HANC PRIMUM
APERUIT, ALDOBRANDINÆQUE GLORIÆ
ÆTERNUM DICAVIT POP. FERRARIEN.
ANNO DOMINI MDIIC.

Ad hæc Sanctissimo Domino Nostro Ferrariam ingrediente, in latitiæ inusitatæ signum de tam sumptuoso, tam felici, tam glorioso, deque tam ab omnibus expectato Clementis VIII. ingressu, & minora, & majora bellica tormenta displosa sunt. Per omnes interea Civitatis vias, quâ transeundum erat, exteriores domorum parietes tapetis colorum multiplicitate textilibus, necnon terrestrium animalium, & volucrum, humanarumque imaginum varietate contextis vestiti extabant. Variæ item, ac perpulchræ imagines per pictoriam artem, & quidem scitissimè penicillo repræsentatæ hinc inde conspiciebantur. Quæ sanè omnia non sine magnâ spectabantur voluptatē, dum oculi, mentesque ea intuentium mirificè palcerentur.

Erant insuper adeo plena loca viarum omnia, ut multi è speculis in editissimo locosis, necnon è quibusdam ædificiorum proje-

Cubiculi Præfectus.

Pincerna.

Medicus.

Prælati.

Turmæ Equitum.

Monetæ sparsæ per Civitatem declaratio.

Claves Civitatis.

Adolescentes Ferrariæ nobiles.

Umbella, & serico rubeo à nobilibus Civ. delata.

Rotæ Auditor.

Viarum Civitatis apparatus.

Frequentia Populorum militum.

Etis, qualia sunt suggrundia, idque genus alia, idest prominentium quædam tectorum partes, non sine ipsorum periculo, nec etiam absque aliorum illuc spectantium admiratione prospicerent. Fenestræ omnes tapetis discoloribus ornatae cernebantur; unde ex nobilissimis Ferrariæ Familiis primariæ fœminæ, aliæque tam indigenæ, quam exteræ magno sanè numero mulieres Sanctissimum Dominum Nostrium in throno, seu folio majestatis suæ super humeros hominum gestato sedentem, & cum universo equitatu, & comitatu transeuntem fixo aspiciebant obtutu. Præterea dum Quæstor, seu Thesaurarius in biviis, aut triviis, vel quadriiviis argenteos nummos ad turbam, ut diximus, dimovendam, atque ad Populorum lætitiā excitandam, vel potius jam excitatam augendam, dispergeret, exitum rei cum voluntate maxime congruentem sortiebatur. Verbis enim sat explicari nunquam posset, quantā omnium gentium commotio, lætitiæ, risus, strepitus, acclamationisque plena, in pecuniis dispergendis fiebat.

Structura
viarū pictu-
rata.

In quibusdam, & quidem præcipuis viarum locis pro arcubus, quos triumphales vocant, quædam ex telis picturatis structurae, quæ prospectivæ vulgò appellantur, quæque perpulchrum efficiebant prospectum, cernebantur. Hinc propè Montis Portam, quam vulgò *Montagna Portam* vocitare solent, hujus generis structura quædam quatuor sustentata columnis viridantium foliorum varietate vestitis extabat, ubi turrata Fœmina cernebatur picta, Ferrariam repræsentans, manumque porrigens hirsuto Homini, innixo vasi aquam non effundenti, per quem Hominem Padus fluvijs exsiccatus, fororibus Phaëthontis hinc inde astantibus, significatur: per quas fit allusio ad fabulam illam Phaëthontis, qui cum à Sole, patre impetrasset, ut uno die currus ejusdem habenas sibi permitteret, aurigandique imperitus, cælum, & terram combureret, à Jove fulmine, ut Ovidius fabulatur, è curru excussus, in Padum fluvium decedit. Suprà ipsas Imagines penicillo effictas hæc legebantur verba:

CLEMENT. VIII. PONT. MAX.

FERRARIA RECUPERATA.

Infra verò hi versus:

*Exanimus Clemens fluviorum respice Regem
Quo sine spes vita me quoque nulla fovet.
Hic me aluit, genuitq; illi da fundere lymphas
Vivere da nata posse Parentis ope.
Sic armis quia victa tuis redi viva vigebo
Aldobrandino munere tuta Pado.*

Ad Glaream viam, à terra lapidosa, qualis in fluviorum ripis, vel maris littoribus esse solet, olim dictam, quam nunc *Giaram* vocant, structura alia, quatuor item viridantibus columnis sustentata, variis ornata picturis ad rem bellicam pertinentibus extabat,

hisque illustrata verbis Victoriā præferentibus:

CLEMENTIS VIII. PONT. MAX.

GLORIOSISS. AC PROPE DIVINÆ DE FERRARIEN. BELLO VICTORIÆ, EX QUA SINE SANGUINE SINE DOLO PARTA INTER VICTOREM, ET VICTOS SPECIOSUM REDINTEGRATUR CERTAMEN
HINC SINCERI OBSEQUII
INDE PATERNÆ BENEFICENTIÆ.

In via, quæ ducit ad Saracinum, ad ejus dextram, quæ itur ad Sacram Sancti Francisci Ædem, alia item structura quatuor viridantibus suffulta columnis cernebatur, ubi stemmata gentilitia Clementis VIII. picta fuerant, & quædam Imago, idest Pax, facem extinguens extabat hac inscriptione:

FELIX BELLUM, EX CUJUS SE MIRE
DESTRUENTIS ROGO
PAX AUREA IN FERRARIENSEM POPULUM
EVOLANS
SUO OCCURRIT AUCTORI.
CLEMENTI VIII. PONT. MAX.

Indè ad Sancti Francisci, atque illinc ad illam, & longam, & amplam viam, quam Judeccham vocant, deventum est: ad cujus introitum, unde viæ Sancti Spiritus initium fumitur, ad Judecchæ scilicet latus, structura item alia tribus distincta portis, aliquot insignibus, necnon Aligeris, variisque figuris, & Imaginibus extabat hisce verbis illustrata:

CLEMEN. VIII. PONT. MAX.

CLEMENTIÆ NON INTER INNOCENTES
CESSANTI,
SED FIDE, ET VIRTUTE LACESSITA
ITA OMNIBUS SUCCURRENTI,
UT ILLE OMNIBUS VENIT.

Ad Judecchæ viæ frontem propè Castelli, sive Arcis fossam, in ejusdem Arcis munimentum constructam, magnæ altitudinis columna erecta cernebatur, trabibus ædificata, telisque picturatis marmora perbellè referentibus contexta. In ejus fastigio fœminea Imago coronata Gloriam repræsentans, duasque coronas sinistrâ tenens manu; dextrâ verò parvulam gestans Imaginem, picta extabat. Columna ipsa inter duas statuas super duabus, & altis quidem basibus erectas cernebatur: quarum una ad dextram, S. Petrum; altera ad sinistram, S. Paulum referebat. Ad Columnæ basim Inscriptio legebatur in hanc verborum formam.

CLEMENTIS VIII. PONT. MAX.

FIRMISSIMO MONIMENTO NON TITULORUM
SAXIS INCISORUM,
SED SOLIDISSIMÆ INTERNIS ANIMORUM
JUDICIIS INFIXÆ GLORIÆ.

Hinc

L. 2. Metamorph.

Hinc finistrorsum extat via, quâ itur ad Ecclesiam Cathedralē, ad cujus fores Religiosorum quatuor, ac decem Sodalitates, duodecimque Laicorum Conventus ad pia opera exercenda instituti, quos Confratrias, vel Confraternitates appellant, optatissimum Sanctissimi D. N. Clementis VIII. adventum præstolabantur ipsâ in via, quam nupèr commemoravimus, necnon in alia, quam Judeccam appellant, hinc indè longo ordine consistentes, ea videlicet serie, quæ in Supplicationibus, ac Litiis, seu processionibus observari solet, altero alterum subsequente. Id quod ad confusionem Equitatus, & Comitatus evitandam jure factum videtur. Eandem etiā ob causam Milites pedestres omnes jam indè à S. Georgii Porta longo itèr ordine hinc indè per vias consistentes cernebantur. Hunc denique ordinem, eandem ob rem, Sanctissimo D. N. Clemente VIII. ad Judeccam adventante, Equitum Turmæ servaverunt.

Via nanquē à S. Georgio ad Cathedralē usquē Ecclesiam, etsi longissima, unius videlicet milliarii, & ampliùs spatium complectens, tantam tamē frequentiam, tamque longum ordinem capere haudquāquam poterat. A Columna itaque ipsa (ut eò, undè digressi sumus, revertamur) ad Cathedralē Ecclesiam tenebatur: in qua sanè via, nonnisi acclamationes, tubarum clangor, tympanorumque sonitus, necnon scloporum, ac tormentorum, sive bombardarum boatus audiebantur; ita verò, ut ob ingentem immensumque strepitum, cælum tonare, terra tremere, tectaque nutare viderentur: minora enim, ac majora tormenta bellica tam in Foro, quàm in Arce, magno numero displosa fuerunt.

Postquā verò ad Ecclesiæ fores perventum fuit, statim Capsula Sanctissimi Sacramenti ab Asturcone dimota, à quatuor primariis ejusdem Ecclesiæ Canonicis ad Aram usquē maximam delata fuit, ad cujus dextram supèr parvum Altare decentissimè ornatum, ad Capsulam solam statuendam constructum, reposita fuit.

Dum hæc agerentur, S. R. E. Cardinales è Mulis desilivere: Sellâ insupèr gestatoria à Parafrānariis humi demissâ, Tiarâque, quam Regnum appellant, depositâ, Sanctissimus D. N. è manu Episcopi Ferrariensis aspersorio suscepto, se, & adstantes aquâ benedictâ levitèr aspersit; deindè Tiarâ iterum insignitus, thureque ab ipsomet Pontifice in Thuribulum immisso, acerrâ, seu naviculâ thuriferâ ab eodem Episcopo sibi subministratâ, Sanctissimus D. N. stans, ab Episcopo ingeniculato thurificatus fuit. His peractis, eodem Episcopo Hymnum Sanctorum Ambrosii, & Augustini præcinente, Cappellæ Pontificiæ Cantores, alternantibus Choris, eundem Hymnum jam præcentum miro variarum, optimarumque vocum concentu decantaverunt. Dum autem Hymnus caneretur, itum est ad Altare majus, Sanctissimo D. N. pedestre incedente, anteriores Pluvialis sim-

brias Cardinalibus Diaconis, qui Assistentium munere fungebantur, gestantibus; Protonotariis anteriores Albæ simbrias deferentibus, Oratoreque Regis Galliarum posteriores, & extremas Pluvialis, & faldæ partes gestante, Crucifero præeunte, Cardinalibusque Duodetriginta subsequentibus: Cardinalis enim de Verona eòisque in Ecclesia expectavit, hisque omnibus interfuit.

Postquā autem Sanctissimus D. N. ad Altare majus pervenit, antè sacratissimum Christi corpus, genibus flexis, & super pulvinar holoserico rubeo contextum, faldistorioque aptatum, procumbens; cubitisque eidem faldistorio innixus, supplicibus palmis religiosissimè, diùque oravit, donè scilicet Cantores canendi finem fecerunt. Cantato itaque Hymno, erudito scilicet, ac suavi musicorum concentu expleto, Episcopus Ferrariensis Ecclesiasticis adhuc indumentis amictus; ad sinistrum majoris Altaris cornu, sine Mitra sacros decantavit Versiculos, Cantoribus respondentibus. Hisce tandem finitis precibus, sacram præcationem, sive orationem pro Papa cantando recitavit.

His omnibus ritè peractis, Sanctissimus D. N. è faldistorio surrexit, ac sese ad Altare contulit, genuum flexione humi projectus, venerabundusque Sanctissimum Sacramentum adoravit; deindè surgens, osculatus est Altare, ac tandem ad Populum se convertens, Cruciferumque antè se habens, omnibus illic adstantibus beneprecatus est, solemnem scilicet benedictionem, plenariamque Indulgentiam elargitus: quam dictus Episcopus promulgavit. Tanta autem erat utriusque sexus Christifidelium frequentia, quantam amplissima Ecclesia undique capere poterat, magno itèr numero Gentibus in Foro ad valvas Ecclesiæ, & in tota Arcis viâ præstolantibus, quæ præ nimia Populorum frequentia ingredi non valuerunt: nam ex multis Italiæ partibus ob Clementis VIII. adventum, Ferrariam Populi convenerant.

Post benedictionem, & Indulgentiam Populis elargitam, Sanctissimus D. N. in Ecclesiæ Chorum ab Altaris tergo situm secessit, ubi Pontificalibus indumentis exutus, è Templo egreditur, Muloque insidens in Arcem sese recepit: ad cujus Portam Claves ipsius Arcis à Clemente Sannesio Equite, custodiæque Arcis Duce, aut Capitaneo, necnon Illustrissimi, ac Reverendissimi D. Cardinalis Aldobrandini Cubiculi Præfecto, eidem SS. D. N. oblatae fuerunt. Qua in re SS. D. N. Clemens VIII. præ quadam paterna animi pietate subridens, risum cum lacrymis commiscere visus est, clavesque manu tetigit.

Hæc de splendidissimo apparatu, & Comitatu, quo Sanctissimus D. N. Clemens VIII. Ferrariam nupèr, ac divinitus recuperatam feliciter ingressus est. Cujus rei causa nostrum de origine, & antiquitate deferendi Sanctissimum Sacramentum pro Viatico antè Romanum Pontificem, longum iter conficientem; necnon de Romanis Pontificibus, qui hunc Ritum observarunt; ac demum de

Ad Altare majus accessus.

Benedictio, & plenariæ Indulgentiæ promulgatio.

Recessus Patris in Arcem.

Arcis Claves Clementi VIII. oblatae.

Scribendi occasio.

Accessus ad Ecclesiam, in eamque ingressus.

recenti Societatis SS. Sacramenti Ferrariam, usque protectione Commentarium conscripsimus. Hæc de itinere Societatis Sanctissimi Sacramenti, necnon de splendidissima, ac solemnissima pompa, quâ Sanctissimus D. N. Clemens VIII. cum Sacrosancto Viatico Ferrariam ingressus est. Nunc reliquum est, ut nonnulla ex præcipuis rebus ab eodem Clemente Ferrariæ gestis explicemus, ex quibus, cur illuc accesserit, colligere quis facile poterit.

De rebus præcipuis à Sanctissimo D. N. Clemente VIII. Ferrariæ gestis.

Quamvis Ferraria recuperata jam esset, Ferrariensi Ducatu in feudum à Romanis olim Pontificibus concessio, nunc tandem aliquando ad Romanam Ecclesiam ob lineam Alphosi II. finitam devoluto; eâ tamen Romani Pontificis præsentia multis de causis indigebat, ut verus videlicet Dominus, ac Pastor ab omnibus tam Nobilibus, & Optimatibus, quàm Civibus, ac popularibus agnosceretur, eosdemque Pontificiâ maiestate (quâ in terris nil profectò præstantius est, nil majus, nil denique admirabilius) tam in ipsa obedientia, quàm in fidei observatione, ac religione confirmaret, confirmatosque beneficiis, ac favoribus, necnon privilegiis quantoperè posset, in eadem obedientia, & fidelitate, ac religione auget, legibus ad optimum universi Magistratus pro Civitate administranda regimen sancitis. Quæ sanè omnia sex mensium intervallo ingenue, ac liberaliter præstita fuisse constat.

Harum rerum initium, ac fundamentum ab ipsa religione, quæ est pietas in Dei cultu, divinarumque rerum caeremoniis consistens, desumptum est, ac singulis diebus incrementum recepit, nullâ temporis opportunitate sese offerente prætermisâ, tam in divina re faciendâ, & in Dei verbo per Concionatorem explicando; quàm etiâ in paupertate largis eleemosynis sublevandâ, variisque in rebus denique sacris exercendis, & excolendis.

Hinc aliquot Pontificiæ Cappellæ, ad sacrosanctum Dei cultum pertinentes, habitæ sunt, quæ in divinis laudibus, sacrisque mysteriis celebrandis, Pontificiam maiestatem unâ cum S. R. E. Cardinalium Collegii splendore perbellè demonstrare solent.

Prima Cappella fuit in die sancto Pentecostes (Vesperis in ejusdem vigiliâ solemniter, præsentè cum Collegio S. R. E. Cardinalium Papâ, celebratis) in eâque Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Cardinalis de Asculo Missam cantavit ipsâ in Ecclesia Cathedrali, Sanctis Georgio, & Maurelio dicata, in qua Presbyteratus ordinem olim suscepit. Orationem verò ad Sanctissimum illum diem, in quo Spiritus Sanctus igneis linguis super Discipulos unum in locum congregatos descendit, pertinentem, sententiis, ac verbis ornatam, habuit Carolus Trotus Ferrariæ Civis, nunc Episcopus Balneoregionensis.

In die Sanctissimæ Trinitatis (pridiè illius diei Vesperis more solito celebratis) Missam cantavit, Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Cardinalis Bandinus. Eâ in Missa orationem exultam ad ipsam solemnitatem spectantem habuit Gaspar Levalorius Theologus, & Presbyter Ferrariensis.

Alia Cappella fuit 19. Maji pro gratiarum actione ob pacem inter Henricum IV. Galliarum, & Philippum II. Hispaniarum, Reges, conciliatam in ipsa Legatione, quâ functus est Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Alexander Medices Cardinalis, & Archiepiscopus Florentiæ. Eâque in Cappella, (solemnissimâ supplicatione, seu processione prius celebratâ) Missam cantavit Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Cardinalis S. Clementis; orationem luculentissimam, ad rem tantoperè desideratam, & penè desperatam, pertinentem, habuit Julius Cæsar Stella Romanus, Sanctissimi D. N. ab intimo Cubiculo, Vir sanè perpolitiliteris, fertilissimoque ingenio præstans.

Die 20. Maji, in festo scilicet Sanctissimi Corporis Christi die, solemnissimâ pompâ Romæ fieri consuetâ, supplicatio, seu processio (pridiè illius diei Vesperis solemniter decantatis) celebrata fuit, in qua Sanctissimus D. N. Clemens VIII. pedestris; sacratissimam Hostiam intrâ pretiosissimum loculum, quem Tabernaculum, vel Custodiam appellant, occlusam, magnâ cum lacrymarum effusione, pioque animarum solatio religiosissimè gestavit, pluviam tantæ solemnitati adversante.

In festo Nativitatis die Sancti Jo: Baptistæ Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Cardinalis Burghesius Missam cantavit.

In die Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli (Vesperis in eorundem Sanctorum vigiliâ solemniter celebratis) Cappella item fuit, in qua Missam, à Romano Pontifice, decantari solitam, cantavit Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Augustinus Valerius, Cardinalis de Verona pro Sanctissimo D. N. qui adversâ valetudine impeditus, eam celebrare non potuit.

In die Assumptionis Beatæ Mariæ semper Virginis (Vesperis pridiè illius diei solemnissimè celebratis) Missam à S. R. E. Cardinalibus decantari consuetam, solemnissimo ritu cantavit Sanctissimus D. N. ut hac etiam actione Pontificiâ Ferrariam cohonestaret. Evangelium hujus Missæ cantavit Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Petrus Aldobrandinus Cardinalis Diaconus, Epistolam, verò Subdiaconus Apostolicus.

In Exequiis Philippi II. Hispaniarum, Regis, die scilicet 13. Octobris, Missam cantavit Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Cardinalis de Avila: Orationem verò Alexander Burgius, Vir sanè doctissimus, & Burgi S. Sepulchri Episcopus, habuit: eâque oratione variis dicendi luminibus ornatâ, universam Philippi Regis laudatissimam vitam mire complexus est.

Cappella secunda.

Cappella tertia.

Cappella quarta.

Processio in die Corporis Christi.

Cappella quinta.

Cappella sexta.

Cappella septima.

Cappella octava.

In

Romani Pontificis præsentia Ferrariæ necessaria.

Res præcipuè ad obedientiam, ac fidem Populorum excitandam, & conservandam necessaria.

Cappellæ Pontificiæ.

Cappella prima.

Cappella no-
na.

In solemnitate omnium Sanctorum Mis-
sam cantavit Illustrissimus, ac Reverendissi-
mus D. Cardinalis de Asculo: orationem
verò, variâ eruditione refertam, & ad so-
lemnitatem ipsam pertinentem, habuit V. I.
Doct̃or, Thomas Martinellus Casenas.

Cappella de-
cima.

In die omnium Christifidelium defun-
ctorum Missam cantavit Illustrissimus, ac
Reverendissimus D. Cæsar Cardinalis Ba-
ronius.

Cappella un-
decima.

In Exequiis pro omnibus S. R. E. Car-
dinalibus defunctis Missam cantavit Illustris-
simus, ac Reverendissimus D. Cardinalis
Paravicinus, præsentē S. R. E. Cardinalium
Collegio, absente Papa, qui eis interesse
non solet.

Rebus hisce sacris, atquē id genus aliis,
Sacramentorum scilicet frequentatione, San-
ctissimus D. N. unâ cum S. R. E. Cardinalium
Collegii splendore, Pontificiam majestatem,
non minus admirandam, quàm venerandam
apud omnes declaravit.

Aliæ res pro
obedientia, &
fidelitate Po-
pulorum cõ-
servanda.

Aliis deinde consiliis Sanctissimus D. N.
Clemens Pontificiam potestatem, non mi-
nus amandam, quàm formidandam demon-
stravit; iisdemque tanquàm suavoribus, &
quidem scitissimis, promptam obedientiam,
perpetuamque fidelitatem, in clavibus Civi-
tatis offerendis jam sponte promissam, sibi
conciliavit, conciliatamque confirmavit,
totque tanquàm firmissimis columnis corro-
boravit, corroboratamque stabilivit. In
rebus namque tum publicis, tum privatis,
Ferrariam gratis, & privilegiis, necnon
legibus, ac dignitatibus amplissimè coho-
nestavit, & dies in singulos cohonestat,
ac datat.

Arcis novæ
construendæ
studium, &
consilium.

Privatis autem rebus silentio præter-
missis; quæ ad Universitatem, seu ad publi-
cam rem pertinent, brevissimè commemora-
bimus, ab Arce nova initium sumentes. Hanc
enim, non ut frænum, more Tyrannorum,
Ferrariæ iniciat, grandi pecuniâ ædifican-
dam curat; sed ut Civitatem (si locum per-
pendas, ac probè examines) ab hostibus tuea-
tur, ac defendat, defensionemque custodiat; cu-
stoditam stativis præfidiis foveat, & conser-
vet, proprium Arcis nomen insequutus; ete-
nim Arx ab arcendo videtur dicta, quod sci-
licet arceat, hoc est, accedere illuc hostes
prohibeat, & illinc depellat.

Conventus ad
Padum navi-
gabiles red-
dendum, &
Valles exsic-
candas habi-
tus.

Conventum interea, sive aliquot S. R. E.
Cardinalium Congregationem viris peritissi-
mis in ea adhibitis, ad Padum navigabilem
reddendum, & ad Valles exsicccandas San-
ctissimus D. N. instituit. Padus namque præ-
ter aquilas, ac torrentes, amnes varios cir-
citer triginta, Solino teste, cui Plinius, Me-
la, & alii assentiuntur, in eum sese exone-
rantes, colligit; hinc inusitatis interdum
incrementis abundat, & intumescit, ita ve-
rò, ut immensos agros summâ finitimorum
jacturâ inundet, ac vastet: nam super alveum
egressus, agrum Ferrariensem adeò demer-
gere non rarò solet, ut plurimis in arvis non
secus atque ipso in flumine ducantur navigia,
sicuti anno à Christo nato MDXXII. conti-

Inundatio Pa-
di anno 1522.

git, quo Padus pluviarum magnitudine adeò
excrevit, & intumuit, agrumque Ferrarien-
sem ita demersit, ut in multis ejusdem Ter-
ritorii partibus perinde atque ipso in Pado
navigia ducerentur, perque Urbem Ferra-
riam ad Francolinum usque perpetuo quasi
stagno navigaretur, ut F. Leander ad Lom-
bardiam Cispadanâ calcem narrat, ubi varias
de harum inundationum causis opiniones vi-
dere licet. Quare sicut ex frequentibus Padi
inundationibus Valles perpetuis ferè paludo-
sis, aut stagnantibus aquis affluunt, ita Fer-
rarienses, & Padi Accolæ, sive finitimi, per-
petua ferè damna pati solent. Si autem navi-
gabilis reddatur Padus, & Valles desiccantur
(sicuti hac in re Sanctissimus D. N. Clemens
omnes industriæ, ac potentie nervos con-
tendit) quanta iisdem utilitas oritura sit, haud
facile dici potest.

Inundationis
causæ.

Quod ad optimum Ferrariæ regimen
spectat, novam Civitatis gubernandæ nor-
mam Sanctissimus D. N. instituit, effecitque
ut Comitia, vel Conventus, seu Consilia
vulgò dicta, in quibus consultari, ac delibe-
rari solet, centum Viris, quos appellant
Consiliarios, constarent. Ex his Consilia-
riis septem, ac viginti Primarii à Romano
Pontifice cooptantur. Ex aliis Civibus quin-
quaginta quinque à veteribus Consiliariis
creantur. Duodeviginti ex Universitatibus
Artificum, qui vulgò Artista nuncupantur,
eligendi sunt: universi namque Consiliarii,
qui sunt centum Viri, tertio quoque anno
immutantur. Singulo interea quoque anno
ex his Consiliariis omnibus, Magistratus,
nomine Sapientum vocitatus, decem Sapien-
tibus, unoque Sapientum Judice constans,
creari solet: Judex enim ex septem, ac vi-
ginti primariis cooptatur: Sapientes octo ex
quingenta quinque: duoque reliqui Sa-
pientes ex decem, & octo Artificibus, vel
(ut ajunt) Artistis Consiliariis eliguntur.
Hæc de Centumviratu Ferrariensi, ac Magi-
stratu, cujus tota vis est, ut præsit, præscri-
batque recta, & utilia. Sicut autem Populo
præest Magistratus; ita Magistratui præstant
leges, ut Cicero in libro de Legibus docet.

Nova Ferra-
riæ guber-
nandæ nor-
ma.

Viis hisce omnibus, idque genus aliis,
charitate, ac prudentiâ plenis, Sanctissimus
D. N. Clemens perpetuam Ferrariensium
obedientiam, & fidelitatem cum amore con-
junctam sibi, & S. R. E. comparavit.

Cic. lib. 3. de
legib.

Quamvis autem hæc à Sanctissimo D. N.
Ferrariæ gesta, totum hominem, magnam-
que temporis partem jure postularent; Con-
sistoria tamen tum publica, tum ea, quæ se-
creta dicuntur; Conventusque item varii ad
Christianam Rempubicam gubernandam
pertinentes, uti Romæ fieri solet, innumeris
ferè negotiis pertractatis, audientis denique
tum publicis, tum privatis præstitis, non
defuerunt.

Consistoria
Ferrariæ ha-
bita.

Sanctissimus D. N. Clemens aliquot in-
tereâ Italiæ, aliarumque Regionum Principes
ad suos ipsius pedes exosculandos recepit,
& quidem splendidissimè. Postremò autem
Serenissimam Margaritam Austria Archidu-
cis-

Principum
in Ferrariam
accessus.

Hispaniarum
Regina, &
Archidux
Austriæ.

Regi, &
Cari Regine
obviam pro-
cedentes.

Consistorium
publicum.

Cappella
duodecima
pro matri-
monio cele-
brandis.

Matrimonia.

Communio.

Rosa aurea
Reginæ data.

cissam, Caroli Archiducis (fratris Maximiliani Imperatoris) filiam, proneptem Imperatoris Ferdinandi, consobrinamque Rodulphi Imperatoris, ac tandem Hispaniarum Reginam; necnon Serenissimum Albertum, ejus sobrinum, & Austriæ item Archiducem, Maximiliani Imperatoris filium, Ferdinandi Imperatoris nepotem, Rodulphique Imperatoris fratrem, Philippi III. patrum, Idibus Novembris, die scilicet xij. regio sanè apparatu exceptit. Hinc Illustrissimi, ac Reverendissimi DD. Cardinales Sancti Clementis, & Bandinus, Sanctissimi D. N. Legati à latere ad Insulam usque tribus milliariis à Ferraria distantem; cæteri verò Cardinales ad Portam Angelorum usque, Reginæ obviam prodire: omnesque deinde Reginam, & ejus Matrem, Archiducemque comitati sunt ad Palatium usque, ubi Sanctissimus D. N. in publico Consistorio, Reginam, ejusque Matrem, & Archiducem, primum ad pedem, deinde ad manum exosculandam admisit; Archiducem verò sinu etià, & complexu recepit. Postridiè, honoris causâ visitationibus opera data est, verbis ultrò citròque habitis, omni humanitate plenis: Cardinales intereà etià à Regina ipsa illustrissimi nominis titulo cohonestati fuere, Archiducisque serenissimi, ac religiosissimi Principis dextram ubique tinnuerunt.

Decimoseptimo Kalendas Decembris, hoc est xv. Novembris die, Sanctissimus D. N. Missam de Spiritu Sancto præsentibus S. R. E. Cardinalibus, solemnissimo ritu cantavit, in qua tam Philippi III. Hispaniarum Regis, & Margaritæ Reginæ, quam Alberti Archiducis Austriæ, & Isabellæ Hispaniarum Infantis Matrimonia (Symbolo jam in Missa, in qua Sacrosanctum Evangelium Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Cardinalis Cæsius decantavit, expleto; lectoque Offertorio) celebravit. Margarita enim per Procuratorem Albertum Archiducem Austriæ, Philippo III. Hispaniarum Regi absenti in matrimonium collocata fuit: Isabella verò Philippi II. Filia, & Hispaniarum Infans, etià absens, per Procuratorem D. Antonium de Cordova, & Cardona, Sessæ Ducem, Serenissimo Archiduci Austriæ presenti nupta est.

Postquam verò Sanctissimus D. N. deinde Cardinalis Diaconus, & Subdiaconus Apostolicus Sanctissimam Communionem sub urràque specie sumpsere; Regina etià, ejusque Mater, necnon Archidux Albertus, ac Sessæ Dux, sacratissimum Christi corpus e manibus summi Pontificis susceperunt. Missa denique completâ, Sanctissimus D. N. auream Rosam, in quarta Dominica Quadragesimæ benedici solitam, Reginæ dono dedit, cæremoniis præstitis in ea tradenda, fieri consuetis.

Splendidissimum, verèque regium apparatus, quo Serenissimi Principes Ferrariam ingressi sunt, & à Sanctissimo D. N. Clemente VIII. excepti, in matrimoniumque collocati, aliis describendum reliqui.

Si enim apparatus ipsum, & in Civitatem Ferrariam eorundem Principum ingressum, nobilissimumque Comitatum, Tragœdiamque de Judith, & Holoferne ex Scripturæ sacre Historiâ desumptam, & coràm Serenissimis Principibus actam, necnon dona ipsi Reginæ à Clemente VIII. data vellem enarrare, sermonem nimis longum texerem, vel potius librum conficerem, à nostro sanè instituto alienum. His de causis hanc scribendi provinciam aliis relinquendam judicavi. Hoc tamèn loco tres tantum apponam Inscriptiones, ad Reginæ adventum pertinentes, quarum prima ad Portam, Angelorum nuncupatam, ingredientibus sese offerebat in hanc verborum formam:

Apparatus
regius, & Tra-
gedia.

ANGELI GAUDENT MORTALES EXULTANT
MARGARITAM
AUGUSTI SANGUINIS PIETATIS VIRTUTUMQUE
OMNIUM
SPLENDORE LUCIDISSIMAM
SIMUL LÆTISSIME EXCIPIUNT

Altera ad anteriorem ejusdem Portæ parietem in hæc legebatur verba:

URBEM ADVENTUS TUI LUMINE ILLUSTRATAM
REGINA
REDDE NUNC HOSPITIO GLORIOSAM

Tertia ad atrii Palatii arcum è regione Cathedralis Ecclesiæ hisce verbis:

PHILIPPO, ET MARGARITÆ AUSTRIACIS
AVITA IMPERATORUM GRORIA SUAQUE
PIETATIS INCLYTIS
UT CATHOLICORUM REGUM SOBOLES
PROPAGETUR
MATRIMONIO DIVINITUS JUNCTIS
ANNI MULTI LIBERORUM COPIA PERPETUA
FELICITAS

Hæc de Serenissimis Principibus à Sanctissimo D. N. Clemente VIII. regio apparatu exceptis, & in matrimonio conjunctis: His intereà rebus omnibus peractis, xiv. Kalendas Decembris, hoc est, decimâ octavâ Novembris die, Serenissimi Principes à Ferraria discessere, Genuam versùs, ubi triremes consensuri erant, profecti. Nunc reliquum est, ut in Urbem Romam reditum, aggrediamur.

Ut autem Sanctissimus D. N. Clemens Ferrariam cælestibus item donis cumulatam redderet, VI. Kalendas Decembris, hoc est, vigesimâ sextâ Novembris die, cum de discessu jam cogitasset, Ferrarienses in Ecclesia Cathedrali, ab omni anathematis vinculo, siquod incurrissent, irretitos absolvit, eisdemque omnem prosperitatem cum Dei gratia conjunctam precatus est, ut infra videre licet.

Mira Clemē-
tis VIII. pie-
tas in Ferrari-
enses.

*Absolutio, & Precatio pro Ferraria,
ejusque Ducatu.*

P A R S Q U A R T A .

*De Societatis Sanctissimi Sacramenti Clementi VIII. Pont. Max. præeuntis
in Urbem reditu.*

DEUS misericordiarum, qui nihil odisti eorum, quæ fecisti, sed omnium misereris, qui in toto corde suo ad te convertuntur, respice propitius super Populum tuum, & super Civitatem istam nostram dilectam: & quod paternæ charitatis effectum pro illius, & totius Ferrariensis Ducatus salute à nostra humilitate geritur, Tu cælesti tuâ benedictione confirma. Nos enim auctoritate tuâ, & beatorum Apostolorum tuorum Petri, & Pauli, & nostrâ, quam nobis immeritis tradidisti, absolvimus iterum, atque iterum omnem Populum Civitatis, & Ducatus Ferrariæ ab omni vinculo excommunicationis, anathematis, suspensionis, & interdicti, omnibusque Ecclesiasticis censuris, & pœnis olim à nobis, aut aliis Summis Pontificibus, prædecessoribus nostris, quovis modo illatis, & ab eis incurfis; & tuam clementiam deprecamur, ut ab eis pestilentiam, sterilitatem, & famem, & noxios spiritus procellarum, & tempestatibus, & aquarum, ac fluminum inundationes, & omnia iracundiæ tuæ flagella avertas; donecque eis aeris salubritatem, & fertilitatem frugum terræ, & abundantiam divinæ gratiæ tuæ, ut in omni pace, concordia, & pietate Tibi, & Ecclesiæ tuæ sanctæ serviant, sintque à te perpetuò benedicti, quemadmodum Nos eos benedicimus ✠ in nomine Tuo, & in nomine Unigeniti Filii tui, & Spiritus Sancti. Amen.

Hac re statim confecta, in viam cum universo Comitatu Centum versus sese dedit, cum pridie illius diei Societas Sanctissimi Sacramenti illuc advenisset. Reliquum est itaque, ut reditum in Urbem Romanam, sequenti Commentarii nostri Parte, comprehendendum describamus.

ANteâ quàm Hispaniarum Regina Ferrariam adventaret, Sanctissimus D.N. de reditu in Urbem cogitans, Anselmum Dandinum, Protonotarium Apostolicum, viarum Curatorem, seu Præfectum instituit, ut vias ob anni tempus suprâ quàm cuique credibile sit, lutosas, & abruptas; quin, ut uno verbo dicam, deterrimas, & in Romanulæ præsertim regione viatoribus penè invias, complanandas, ac purgandas, glareæque sive terrâ lapidosâ tegendas curaret.

Hac re absolutâ, vij. Kalendas Decembris, hoc est, xxv. Novembris die, S. Catharinæ consecratâ, Societas Sanctissimi Sacramenti, aliquâ ex parte immutatâ, sed auctâ Hieronymo Provenzale Neapolitano, Archiepiscopo Surrentino: Carolo de Comitibus Romano; Episcopo Anconitano: Alphonso Vicecomite Mediolanensi, Episcopo Cervienfi, nunc verò S. R. E. Cardinale: Fratre Alexandro Romano, Episcopo Foroliviensi, & F. Joanne Mariâ Bresgellensi, Sacri Palatii Magistro: necnon Cubiculariis Papæ, Gondifalvo de Campo, Hispano; Fulvio Vicedomino, & Octavio Bojardo Regiensibus; Ludovico Comite Anguissola Placentino; & Luca Cavalcante Florentino; viâ sese commisit è Ferrariâ decedens, in eam Equitatus seriem & instructionem, ac pompam, quam in Tertiâ hujusce nostri Commentarii partis initio explicavimus.

Postridiè verò Sanctissimus D. N. Societatem Sanctissimi Sacramenti itinere unius diei præeuntem sequens, discessit juxta institutum in egressu ab urbe Roma observatum, & loco nuper laudato conscriptum; Sanctissimum verò Sacramentum Bononiam usque delatum non fuit, propterea quòd Sanctissimus D. N. adversâ valetudine impeditus, immaculatam Hostiam Deo pro universis Christifidelibus offerre, sacratissimumque Christi Corpus in Arculam reponere non valuit, sicut in discessu ab Urbe Roma factum esse constat. Bononia tamèn magnificentissimum edidit apparatus, quem deinde conscriptum, typisque æneis representatum Victorius Benaccius Bononiæ in lucem emisit.

Die itaque Sanctæ Catharinæ dicatâ, sine Sacramento Ferrariâ discessimus, Rhenum, suprâ Pontem ex navigiorum connexionem, tabularumque desuper compagine constructum, transeuntes; deinde ad dextram fluminis ripam super aggerem progredientes venimus Centum, vel à centum piscatorum olim tuguriis, aut casis, Leandro teste; vel à Celtarum (ut ajunt) Colonia nuncupatum, Oppidum sanè honestissimum, ac frequentissimum, necnon peropulentum, agro fecundo, frumento scilicet, præsertim, verò

Die 25. Novemb.

Pag. 51.

Die 26. Novemb.

Pag. 44. 45. sequ.

Die 25. Novemb.

verò canabe, cujus mercatura valde illic exercetur.

Die 26. No-
vemb.

Sequenti nos die per Oppidulum, muris tamen cinctum, satisque honestum, quod Plebem vocant; deinde per Argiram, Castellum parvum, transeuntes, venimus Bononiam, Civitatem antiquam, religiosissimam, & nobilissimam, necnon Apostolicæ Sedi obsequentissimam, eidemque mirandum in modum addictam, à Felsine primum Rege Thusco conditore Felsinam, deinde à Bono successore Bononiam, vel à Gallis Boiis post Thuscos expulsos, Bojoniam, postremoque euphoniæ causâ Bononiam, ut ajunt, nuncupatam, Viris sanctitate, ac doctrinis, necnon honestissimis artibus, omnique dignitate, ac tandem supremâ hisce in terris illâ Pontificiâ insignitis ornatissimam, agro fertili, amœnoque septam, cui totius Europæ perpauca, ut multa uno verbo complectar, Civitates comparari haudquâquam posse, censeo.

Die 27. No-
vemb.

Postridiè Sanctissimus D. N. solemnè absque pompâ Bononiam ingressus est, tresque dies in hac Civitate Societas Sanctissimi Sacramenti permansit. Tertio Kalendas Decembris, hoc est xxix. Novembris die, quæ fuit Dominica Adventus prima, Joannes Fontana, Episcopus Ferrariensis ex Sanctissimi D. N. Assistentibus unus, in Ecclesiâ S. Petronii celeberrimâ, in qua habita est Cappella, coram Summo Pontifice annuatim fieri solita, Missam cantavit. Orationem habuit Ordinis S. Dominici Procurator generalis, F. Paulus Mirandulanus doctrinâ excultus.

Die 30. No-
vemb.

Ultimâ verò die, Sancto Andreæ Apostolo consecratâ, Sanctissimus D. N. eadem in Ecclesiâ Sancti Petronii, qui Bononiæ patronus est, rem divinam, præsentè S. R. E. Cardinalium Collegio, magnâque Populorum frequentiâ adstante, faciens, ex sacratissimis Hostiis duabus, unam de more absumpsit: alteram verò, completâ Missâ, sacerdotalibus exutus indumentis, mozzettâ deinde, ac stolâ indutus, intra vasculum crystallinum, quod custodiam Sanctissimi Sacramenti appellant, repositam, in Capsula, sive Arculâ suis manibus maximâ cum veneratione collocavit. Claviculam denique, quâ suis item manibus Capsulam observavit, Apostolici Palatii Sacristæ, cui Sanctissimi Sacramenti cura ex officio Sacristatus demandari solet, assignavit. Hac re statim peractâ, iisdem cæremoniis, quas in ipso à Basilica Sancti Petri Romæ, necnon, ab Urbe recessu observatas fuisse constat, Societas Sanctissimi Sacramenti, à Magistratu Bononiensi, cæterisque Civitatis Nobilibus, omnium item Ordinum Religiosis, & Confratris, cerea funalia ardentia ad tria millia deferentibus, ad Portam usque Civitatis comitata, viâ sese commisit, admirandâ hinc inde utriusque sexus Christifidelium, necnon ex ipsis Ædium fenestris frequentiâ religiose spectante. Quâ verò ibatur, domorum parietes tapetis, & aulæis,

variis etiâ picturis, & imaginibus ornati, non sine maximâ, religiosissimâ Civitatis pompâ cernebantur.

Nos itaque à Porta, quæ in Æmiliam, ducit viam, exeuntes, transivimus Idicem, torrentem in hieme interdum rapidissimum, & ad Castellum Sancti Petri, frumenti, cæterarumque frugum copiâ, lino item, pomisque abundans, maximumque glasti, herbæ scilicet, quâ insectores cæruleum colorem pannis inducunt, proventum habens; Imolam, Forum Cornelii à Cornelio aliquo veteribus dictam, pervenimus, Civitatem, tam disciplinarum, quam armorum gloriâ viris illustribus insignem. Ejus Incolæ sunt nobiles, lauti, & opulenti, ingenio acri, & ad virtutem gnavo, sive ad literas, sive ad militiam, vel ad mercaturam, seu ad alia quævis studia sese applicant. Civitatis ejusdem situs est perbonus, ager optimus, ac fecundus, magnâ frumenti copiâ, vino item, oleo, aliisque frugibus affluens; campestris, que perjucunda, amœnosque habens colles. Hac in Civitate cœnatum, pernoctatumque fuit.

Sequenti autem die, quæ fuit Decembris prima, Santernum flumen transivimus, deinde per Castellum Bononiense nuncupatum, frumento, vino, glasto, aliisque frugibus abundans, transeuntes, venimus Faventiam, quam amnis Lamone, vel Anemo fecat, urbem à suburbis dividens, ponteque lapideo conjunctus, quo Civitas suburbis, & Æmilia sibi viâ coheret. Viris insignibus satis clara est, Maximoque Figulorum excellentium numero celeberrima, cujus ager optimus, & frumenti, ac vini fertilis est, & linis abundans. Hac in Civitate nihil immorati fuimus, properantes ad Forum Livii, à Livii salinatoris nomine appellatum, Civitatem jucundam inter Roncum, & Montonum amnes sitam, viris tam dignitatum, quam disciplinarum præstantia insignibus illustratam, calum perbonum, ac jucundum, habentem, agrumque præterea magnam frumenti vinique ubertatem, zeam quoque, quam speltam vocant, hordeum item, oleum, rubiam lanis, & coriis rubro colore tingendis idoneam; necnon glastum, herbam etiam, quâ tinctorum ad cæruleum colorem pannis inducendum utuntur; anisum interea, fœnum græcum, cuminum, & coriandrum denique affluenter ferentem. Hac in Civitate pernoctatum, & in Ædibus Episcopalibus cœnatum fuit, ubi ab Episcopo honestissime fuimus excepti.

Postridiè transivimus propè Forum Pompilii à Pompilio aliquo Romano ita denominatum, vel Forum Popilii, non Populi, ut vulgò corruptè proferunt, olim usque Ecclesiæ Romanæ Civitatem, atque unum ex quatuor Foris à Plinio in Æmilia memoratis, inter campos peramœnos, ac fecundos jacens, venimus Cæsenam, vel Cæsennam, civitatem antiquam, à cædendo dictam, quasi amne cæsam, idest, divisam. Hanc enim Cæsis, amnis exiguus, nunc Cæsola, vulgò

Die 1. Decēb.

Die 2. Decēb.

Cæsena.

vulgò vocitatus, dividit. Hujus etià Civitatis ager Sapi, quo Cæsenæ ferme muri aluntur, & Rubicone, quem ab eadem Civitate milliario distare constat, fluminibus dividitur, ac secatur, copiæque rerum omnium ad usum vitæ abundat. Civitatis Incolæ nobiles sunt, ingenio, atque opibus pollentes. Hac in Civitate Ædificiis perhonestis compluribus exornatâ, præsertim verò magnificentissimâ ad Ædes Beati Francisci Bibliothecâ, pretiosis, ac raris Codicibus refertâ, & à Malatesta Novello constructâ, pernoctavimus, totâque sequenti die immorati fuimus, dum Sanctissimus Dominus Noster Meldolæ, quod est Oppidum satis munitum, & lautum, rebus item ad vitam utilibus affluens, & Joannis Francisci Aldobrandini ditioni subjectum, commoraretur, ut nonnisi unius diei itinere, & quidem juxta institutum brevissimo, Societas Sanctissimi Sacramenti à Summo Pontifice abesset.

Die 3.

Die 4. Decembris.

Rubicon, torrens celeberr.

Quartâ autem Decembris die è Cæsenâ, quò Sanctissimus Dominus Noster vesperi venturus erat, discessimus, & Sabinianum, Oppidum nobile, ac lautum, & frumento in primis affluens, prænium venimus, transeuntes Rubiconem fluvium, seu potius torrentem perexiguum, satis tamèn celebrem ob Romanorum de armis inibi deponendis decretum: lege enim prohibitum fuerat, ut nè quispiam armatus cum Exercitu torrentem illum, Cisalpinæ Galliæ, & Italiæ arva determinare solitum, injussu S. P. Q. R. in Italiam proficiscens, transgrediretur, sicut Inscriptio ad Rubiconis transitum marmore incisa, & jamdiu à Cæsenatibus instaurata, quæ etiamnum legitur, rem ita esse aperte docet. Hac de Rubicone. Nos deinde sumpto prandio per Castrum Sancti Archangeli Ariminum, Mareciam fluvium subter Pontem lapideum labentem, & juxta muros Arimini in Adriam defluentem transeuntes pervenimus, ibique pernoctavimus. Pons hic ex quatuor Pontibus est ab Octavio (ut ajunt) Augusto, sumptu miro, & artificio in Flaminîâ Viâ constructus unus, Flaminiamque Æmiliæ, simulque suburbia Civitati jungens. De hac Civitate nihil est, quòd hoc loco dicamus, cum de eâ alio in itinere, ab Urbe scilicet Româ Ferrariam usquè, satis dictum sit. Idem aliis de locis, per quæ hoc in itinere transivimus; faciemus, sola locorum nomina exprimentes.

Die 5. Decembris.

Die 6. Decembris.

Die 7. Decembris.

Posteriâ die Arimino discessimus, & Concam, fluvium rapacissimum, Crustumium à Plinio dictum, super Pontem ligneum transivimus, Catholicam versùs, ubi pransi sumus; deinde pernoctatum Pisaurum venimus, ubi ab Urbini Duce in ejus Palatio excepti fuimus, & quidem splendidissimè.

Die sequenti pransum, cœnatumque venimus Fanum, Argillam fluvium, quî Civitatem ferè alluit, transeuntes.

Postridiè pransi, è Fano discessimus, Metaurum, & Cefanum super ligneum miræ longitudinis Pontem transeuntes, cœnatum, pernoctatumque Senogalliam profecti fuimus.

Posteriâ die per Casam Crematam, & Flumesium super Pontem ligneum ad maris littus transeuntes, Anconam pervenimus, itinere sanè asperrimo, & suprâ quàm credi potest, molesto: perpetuus namque imber minutissimâ quadam glacie permixtus, vento flante, cujusque cadebat faciem. Anconæ pernoctavimus, & in Episcopio cœnavimus à Carolo de Comitibus Romano, Anconæ Antistite, splendidissimè, mira scilicet rerum omnium lautitiâ, & copiâ excepti. Omnes interea Prælati eodem in Episcopio pernoctarunt.

Die 8. Decembris.

Sequenti die Lauretanam Domum per Camuranum viâ deterrimâ, Musonem fluvium propè Lauretum Civitatem super Pontem transeuntes, pransi devenimus.

Die 9. Decembris.

Sequenti die Prælati omnes, multique alii ex Sacerdotibus Hostiam immaculatam Deo in ipsâ Sacratissima Domo religiosissimè obtulerunt, atque inibi Apostolici Palatii Sacrista Missam solemnî Ritu decantavit: E cujus manu multi Presbyteratus ordine haud insigniti, præsertim verò nonnulli ex primariis Societatis viri, Sanctissimam Communionem sumpserunt: cæteri ex eadem Societate homines augustissimo, & Sacratissimo Cibo à Lauretanæ Domus Parocho resecti fuere.

Die 10. Decembris.

Hac ipsâ die Anno salutis MCCXCIV. Sanctissima Domo è Dalmatia in Agrum Recinetensem, in quo præsens in tempus jacet, ab Angelis fuit asportata, cum priùs è Nazareth Anno à virgineo partu MCCXCI. eodem Angelorum ministerio ipsam Domum in Dalmatiam usquè translatam fuisse constet. Quare in Ecclesia Lauretana, hac ipsâ item die illius Translationis annua coluntur sacra: quibus peractis, pransum fuit; deinde statim discessimus, ac Recinetum pervenimus, Sanctissimo Domino Nostro ex Ancona ad eandem Sacratissimam Domum adventante.

MCCXCIV.

MCCXCI.

Hac in Civitate, ubi hoc ipso anni tempore insignes celebrabantur nundinæ, sequenti etiam die immorati sumus, dum Sanctissimus D. Noster intrâ Sacrosanctam Domum rebus sacris, necnon Religioni, & Christianæ pietati operam daret, Illustrissimoque, ac Reverendissimos S. R. E. Cardinales, Aldobrandinum scilicet Nepotem suum, & Cesium ordine Presbyteratus insigniret, Beatissimæque Mariæ semper Virgini donaria offerret.

Die 11. Decembris.

Posteriâ die à Recineto discessimus, Potentiam flumen super Pontem ligneum transeuntes, & pransum Maceratam ivimus; deinde cœnatum, pernoctatumque Tolentinum devenimus. Hoc in loco Asturcone, quem Achineam vocant, ob vias abruptas, & suprâ quàm narrari potest, lutosas, ex pedibus laborante, Arcula Sanctissimi Sacramenti cum Umbella parva (quam Baldacchium vulgò appellant) lecticæ instar, à duabus Mulis albis pulcherrimè phaleratis vehi cœpta, Romam usquè hunc in modum delata fuit: duabus namque phalangis, teretibus scilicet fustibus, & quidem longis, atque crassis, holoserico panno rubeo decenter ornatis, Arcu-

Die 12. Decembris.

Arcula Sanctissimi Sacramenti Lecticæ instar delata.

Arculæ subjectis, & super Mulas impositis, Capsula ipsa inter utratque phalangas super planitiem lecticæ, ad hoc solum ministerium ex holoserico panno confectam firmata, & ferramentis quibusdam auratis connexa, tutissimè asportabatur. Quæ profectò res magnam retinebat venerationem, ac majestatem.

Die 13. Decembris.

Sequenti die, Tolentino discessimus, Belfortio, & Valcimara transeuntes, indeque à Chiento flumine Pulverinam pransum ivimus. Ex hoc loco Amuciam transeuntes, Seravallum cœnatum, pernoctatumque devenimus.

Die 14. Decembris.

Postridiè, Sacris juxta institutum quotidianâ consuetudine firmatum, peractis, sumptoque deinde prandio, per Collem floridum, perque Villas aliquot propè chartarum officinas transeuntes, Fulgineum devenimus, ubi ab Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Cardinale Sabello Perusiar Legato excepti fuimus, & quidem splendidissimè.

Die 15. Decembris.

Sequenti die pransi, per Sanctum Jacobum, Villam; necnon per Trebulam (*Trevi* vulgò vocitatum) transeuntes, Spoletum profecti fuimus.

Die 16. Decembris Feria iv. quatuor temporum.

Postridiè à Spoletum per Vallem Streturæ vulgò dictam transeuntes, Interamnam ivimus pransum ad Aedes Episcopales, ubi magnificentissimè fuimus excepti: Inde sumpto prandio, discessimus, Narem fluvium propè Collem Scipionis, *Coldiscepulo* corruptè dictum, transeuntes, Narniam advenimus, ubi incœnati pernoctavimus, quia erat ex quatuor anni temporibus unum, in quo ex Ecclesiæ præcepto jejunatur.

Die 17. Decembris Feria v.

Posterâ die ex Narniâ Otriculum, sive Otriculum, accessimus pransum: Pransi deinde Tiberim supra Pontem ex navigiorum connexionem, tabularumque desuper compagine constructum, transeuntes, Burghetum ivimus, indeque ad Civitatem Castellanam cœnatum, pernoctatumque profecti fuimus.

Die 18. Decembris Feria vi. quatuor temp.

Die sequenti à Civitate Castellana per Arinianum, vel Arianum Oppidum (quod *Arignanum* dicunt) à propinquâ olim Jani arâ vocitatum, non procul à Monte Soracte transeuntes, pernoctatum ad Castrum Novum pervenimus, ubi eandem ob causam paulò superius enarratam prandium sine cœnâ sumpsimus.

Die 19. Decembris Sabb. quatuor temp.

Vigilia Sancti Th. Apost.

Postridiè à Castro Novo, itinere non parùm molesto, & propter imbrem, ac viam luto sanè, multisque in locis abruptam, ad Primam Portam pransum devenimus, mirum in modum madefacti. Sumpto deinde prandio, haud cœnaturi ob Vigiliam S. Thomæ Apostoli, necnon ob causam nupèr assignatam, à Prima Porta discessimus, omnium laborum, & incommodorum ob Romæ sanctæ vicinitatem obliti. Ex hoc loco Romam usque, multa olim ædificia hinc inde cernebantur, quendamque Romæ vicum, sive suburbium quoddam efficiebant, sicut strata viæ Flaminiae pars, ædificiorumque vestigia, & ruinæ, quæ adhuc supersunt, aperte de-

monstrant. Hinc Porta ipsa Romam proficiscenti occurrens, Prima nuncupari pridem cœpit, & ad hanc usque diem, eandem ob rem ita vocitatur. Dum ad Pontem Milvium, quo primus in Romæ suburbia datur ingressus, adventaremus, eccum universum ferè Populum Romanum, ac Senatum cum Clero venerabundum, ac lætabundum Societati Sanctissimi Sacramenti obviam venientem, necnon ad Portam usque Flaminiam, nunc Populi vulgò vocitatum, Sanctissimum Sacramentum comitantem.

Ventum tandem aliquandò fuit, universâ Urbe mirum in modum exultante, tormentisque bellicis in latitiâ, ac venerationis Sanctissimi Sacramenti signum displois, ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ vulgò Populi vocitatum: ubi super Altare præcipuum, quod majus passim vocant, Capsula Sanctissimi Sacramenti honorificentissimè collocata fuit. Erudito deinde, ac suavi concentu à Cappellâ Pontificiâ Cantoribus peracto, perque sacram precationem à primario Ecclesiæ Viro decantatam conclusa, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum etiam pro iis omnibus, qui Sanctissimum Sacramentum comitati fuerunt, extra Ecclesiam præ admirandâ, & incredibili sanè frequentiâ ad Aream præstolante, promulgatæ fuerant. His peractis, Apostolici Palatii Sacrista, Ecclesiasticos Viros in custodiam Sanctissimi Sacramenti singulâ quaque nocte observari jam solitam, nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis, ac lampadibus perpetuò ardentibus illic adhibitis, destinavit.

Prima porta cur sic dicta.

Pons Milvius.

Die 20. Decembris.

Posterâ die peculiari nomine, atque cultu Domino Deo consecrata; pridè tamen diei, qui Sancto Thomæ Apostolo est dicatus, cum universâ Societate suis ordinibus distinctâ, ab Ecclesia Sanctæ Mariæ Populi nuncupatâ discessimus, ac per viam amplissimam, & longissimam, quam Cursum vocant, necnon per alia loca Urbis primaria, & nobiliora, hoc est, ad Sanctum Marcum; Inde ad Cæsarinos per viam Vallis, & Parionis, quæ Papæ olim dicebatur, ac per Montem Jordanum, ac viam Argentariam, Pontemque Ælium, quem Sancti Angeli nunc appellant, per Burgum denique novum ad Aream Sancti Petri, Confratriis omnibus, Cleroque tam Sæculari, quàm Claustrali, necnon Senatu, Populoque Romano concomitantibus, innumeris ferè intereâ funeralibus cereis ardentibus, atque, ut uno multa complectar verbo, sacrâ cum pompâ, & maxime quidè solemnè super sumptuosissimæ Lecticæ planum, eum in modum, quem nupèr explicavimus, continuâ ferè pluviâ tantæ Urbis lætitiæ, ac celebritati adversante, ad Basilicam Sancti Petri Sanctissimum Sacramentum delatum fuit.

Pag. 71. & seq.

Parietes viarum omnium, per quas cum Sanctissimo Sacramento, longissimo sanè tractu, ad duo scilicet milliaria itum est, tapetis, & aulæis, holosericisque variorum colorum pannis, atque picturis ornati passim cernebantur. Ad miram universæ Urbis lætiti-

Viarum apparatus.

titiam, & venerationem erga Sanctissimum Sacramentum declarandam, tam in Adriani mole, nunc Arce Sancti Angeli appellata, quam etiam in Sancti Petri Arca, & majora, & minora tormenta bellica loco, ac tempore, & maximo quidem numero, displosa fuere; ita verò, ut terribili boatu cælum crepitare, terra quati, ac tecta denique nutare viderentur.

Ad Basilicæ tandem Sancti Petri scalas, ubi Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini S. R. E. Cardinales præstolabantur, perventum est. Inde Arculâ Sanctissimi Sacramenti è lecticâ plano depositâ, ab octo Sancti Petri Canonici super humeros ad Altare, primarium Sanctis Apostolis Petro, & Paulo erectum, delata fuit, atque inibi decentissimè collocata. Postquam verò Cappellæ Pontificiæ Cantores Litanias Sanctissimi Corporis Christi dulci, & eruditâ diversarum vocum modulatione, alternantibus choris, finem decantandi fecerunt, Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Hieronymus Cardinalis Rusticucci, Sanctissimi Domini Nostri Papæ Vicarius, Ecclesiasticam precationem ad Sacrosancti Corporis Christi mysterium pertinentem, decantavit: Deinde Indulgentias pro iis, qui Sanctissimum Sacramentum comitati fuerant, Magister caeremoniarum promulgavit.

Ut autem gaudium universæ Urbis benè, cumulatèque perfectum foret, Sanctissimus Dominus Noster Clemens VIII. mirum in modum ab omnibus expectatus, ac desideratus, vespertino tempore adventante, horâ scilicet xxii. ipsomet Dominico die Romam ingressus est, Sacro purpuratorum Patrum Collegio, necnon variis Antistitum, & Prælatorum, Illustriumque Virorum ordinibus, ac denique Senatu, Populoque Romano co-

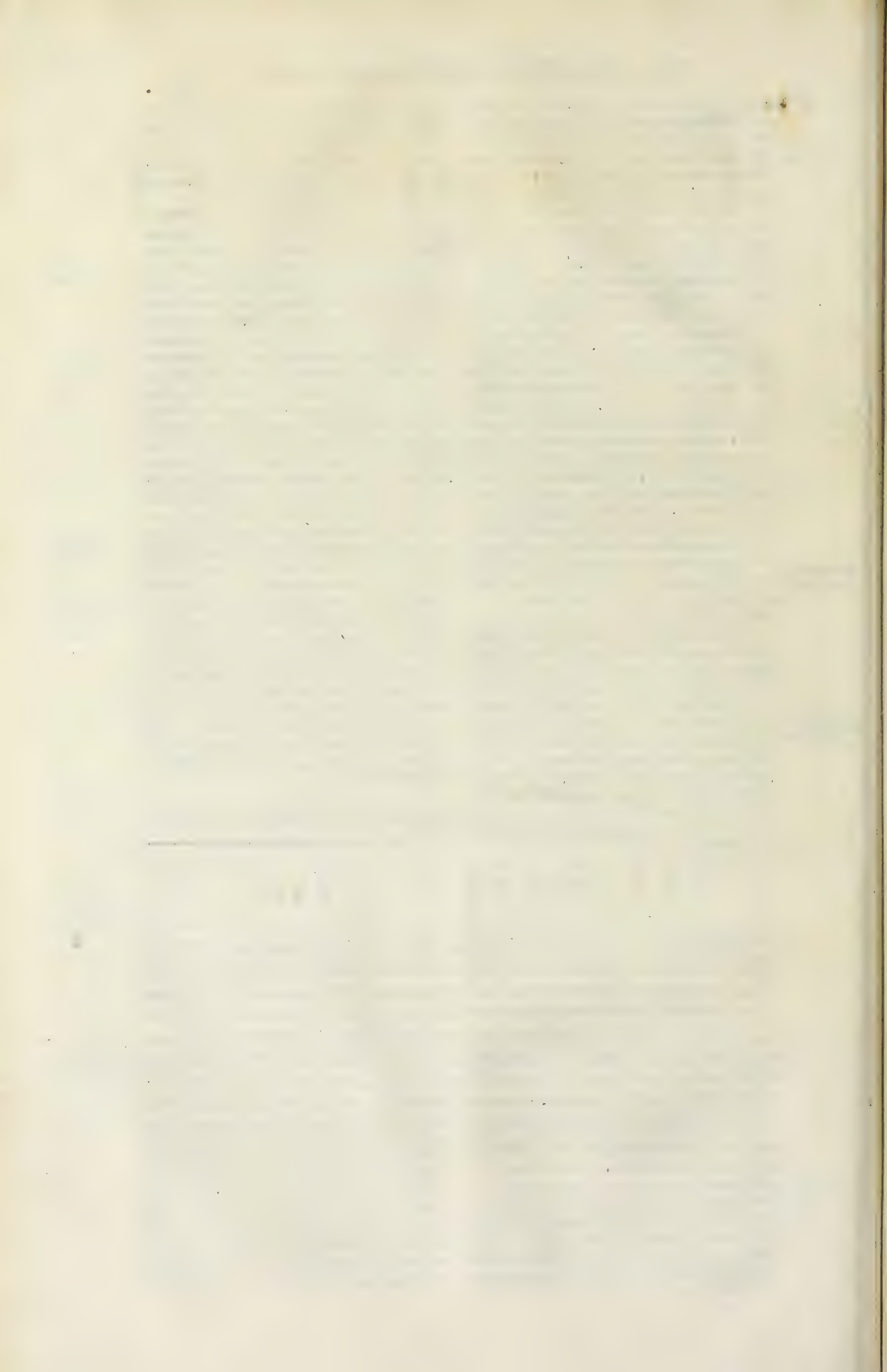
mitatus, Helvetiis item macherophoris hinc inde stipatus: Equitibus autem hastatis, & galeatis, quos celerès, aut levis armaturæ vocant, atque item Cataphractis, quos armorum homines vulgò appellant, præeuntibus.

Hoc equitatus, & comitatus ordine Sanctissimus Dominus Noster ad Basilicam, Sancti Petri profectus est, Populis per singulas regiones, immò per certa earundem regionum intervalla acclamantibus, inexplicabilemque lætitiâ indicantibus, tormentis bellicis loco, ac tempore displosis, ut immenso illo sonitu, ac boatu, immensam universæ Urbis lætitiâ cælum undiquè, ac terra resonarent, ac reboarent. Ventum est tandem aliquandò ad maximam Basilicæ Aram, Sanctis Apostolis Petro, & Paulo consecratam, ubi Sacratissimum, & Augustissimum Christi Corpus pro Viatico in itinere asportatam, Sanctissimus Dominus Noster religiosissimè adoravit, eidemque tum publicam, tum privatam obtulit orationem, universo comitatu de Summi Pontificis incolumitate, ejusdemque in Urbem reditu, gratias agente. Deinde Summus Pontifex solemnem Benedictionem, & Indulgentiam juxta formam Ecclesiæ Sanctæ consuetam universis illic adstantibus (quorum frequentia tanta erat, quantam locus, & quidem amplissimus, capere poterat) clementer elargitus est: quam unus ex Basilicæ Sancti Petri Canonici promulgavit.

His peractis, Sacroque Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium Collegio dimisso, Sanctissimus Dominus Noster Clemens in sellâ gestatoriâ vectus, suisque Cubiculariis, cæterisque Illustribus Viris comitatus, in Aulam Vaticanam sese recepit, totâ Urbe suprâ, quàm dici potest exhilaratâ.

GRATIARUM ACTIO.

CHRISTO gratiâ Salvatori, Deo, & Homini, Æterni Patris Filio, intrâ Beatæ Mariæ semper Virginis uterum Spiritus Sancti obumbratione concepto, & incarnato, qui Clementem VIII. suum in terris Vicarium, saluum, & incolumem longo in itinere duxit, ac reduxit: mihi que quamvis peccatori, & indigno famulo, de suo ipsius Augustissimo Corpore sub specie Panis sacramentaliter, ac mirabiliter occultato, suisque Fidelibus in spiritualem, & quotidianum cibum, necnon in Viaticum tradito, conscribenti, divinam suam opem tulit; meque ad meæ functionis exitum (quod ad immaculatam Hostiam in itinere pro Viatico gestatam pertinet) atque ad mei Commentarii hac de re conscripti finem tandem aliquandò perduxit. Amen.

SUMMO PONTIFICI

SACRUM FACIENTI

*Conveniat uti Sacris Vestibus
colore viridi affectis.*

ARGUMENTA QUINQUE.

I.

RO parte negativâ hæc afferuntur argumenta : Nulla extat memoria, quod Papa solemniter præfertim Sacrum faciens usus fuerit Sacris vestibus colore viridi affectis, ergo huiusmodi vestes illi non conveniunt.

II. In Cereemoniali Romano nulla penitus mentio fit paramentorum viridis coloris, nedum pro Summo Pontifice, sed nec pro ullo alio in Pontificio Sacello celebrante, ergo nullus est illorum usus in Cappella.

III. Viridis color communi omnium sententiâ significat spem; At Papæ nihil restat in terra sperandum, cum illam assequutus fuerit dignitatem, quæ in mundo nedum majorem, sed nec parem habet. Ergo &c.

IV. Amplius, Papa illius vices gerit, de quo Sponsa ejus canit : *Dilectus meus candidus, & rubicundus*; Ergo candida tantum, & rubentia paramenta Papæ conveniunt.

Cant. cap. 5.

V. Postremo Papa quemadmodum in ceteris ita in paramentorum coloribus debet esse singularis; convenit ergo, ut pro viridi colore, quo passim utuntur inferiores Sacerdotes, induet candidum, reliquis coloribus digniorem, ut qui lucis plus est particeps.

Pro parte affirmativâ, quæ mihi probabilius videtur : hæc faciunt : In Missali Romano, à quo Pontifex in Sacro faciendo nunquam recedere solet, regulis ita decernitur : *Viridi colore utitur in officio de tempore ab Octavâ Epiphaniæ usque ad Septuagesimam, & ab Octavâ Pentecostes usque ad Adventum exclusivè, exceptâ Dominicâ Trinitatis, & exceptis Dominicis infra Octavas occurrentibus, in quibus color Octavarum servatur, exceptis etiam Vigiliis, & quatuor Temporibus*. Propter quam causam dictæ Dominicæ appellantur, *Dominicæ virides*. Innocentius præterea in lib. 3. cap. 9. Myster. Missæ, & qui in cunctis eum imitatus est Guillelmus Durandus Rationalis sui lib. 3. cap. 18. colorem viridem inter principales colores, quibus Ecclesia Romana utitur, re-

ponunt, & cum ab huiusmodi lege nullus omnino Sacerdos, nec Episcopus excipiat, nec ulla appareat ratio exceptionis, & in Officiis divinis ritè persolvendis semper servanda sit rubrica generalis, ubi non obviat specialis, nullâ ratione explodendus est color viridis à Summi Pontificis paramentis.

Præterea Papa ceteros omnes colores in dicta rubrica nominatos in suis paramentis admittit, hoc est præter album, & rubrum, qui non vertuntur in dubium, violaceum, & nigrum, ut patet ex Cereemoniali Romano in feria vj. Parasceves, & in Sabbato Sancto; videtur ergo admittendus, & color viridis, violaceo, & nigro longè clarius, & vilui humano gravior, & delectabilior.

Amplius, Episcopi, Archiepiscopi, & Patriarchæ, æquè, ac quicunque inferiores, ac simplices Sacerdotes, induunt coloris viridis paramenta, non aliâ ducti ratione, nisi quia ita decreverunt Rubricarum Missalis Apostolicæ auctoritate firmatarum conditores, priscorum Patrum auctoritatem sequuti. Quam igitur ob causam non convenit Pontifici dictum colorem recipere? quem, ut est legum omnium piarum fons, & origo, maxime decet earum servandarum Magistrum, & exemplar se præstare, & eò magis, quo verisimiliter timendum sit, quod aliqui cernentes, vel audientes Summum Pontificem coloris viridis paramentis non uti, & ipsi, huius exemplo commoti eundem colorem à suis itidem sacris indumentis reiiciant.

Accedit, quod si propter aliqua mystica, seu aliâ rationi consentaneam causam color viridis à Summi Pontificis indumentis sacris meritò reiiciendus videretur, ob eandem causam ab omnibus, & singulis paramentis, quibus Sacrum facturus vestitur, esset explodendus, quod haudquâquam servatur. Nam Smaragdi, & Jaspides pretiosæ gemmæ, quæ in colore viridi quæcumque alia eo colore affecta longissimè superant, in nobilioribus paramentis Papæ æquè, ac aliæ pretiosissimæ gemmæ locum obtinent, utpotè in Cruce pectorali, in Annulis, in Mitris, in Tiarâ, in Regno; immò, & una ex tribus spinulis, quæ Sacrum facientis Pontificis pallio de more affiguntur, pretioso lapide viridi exornatam esse oportet.

Postremò ejusdem coloris paramentis induendus est Summus Pontifex Missam plenam, & sine cantu celebrans in Dominicis, quas appellant *virides*, quibus vestiendus esset, si in cantu, & solemnì apparatu eisdem diebus Sacrum faceret; nulla enim est ratio diversitatis, immò si aliquandò receditur à ritibus in Missali præscriptis, magis in solemniter, quàm in privatim celebratis Missis id contingit. Nullum enim extat decretum Rubricis Missalis obvians in Missis per Pontificem in Cappellâ privatâ, seu secretâ celebrandis; qualia habentur in iis, quæ in Cappellâ majori, solemnì apparatu celebrari consueverunt: quorum unum illud est exactissimè servatum, de non faciendis commemorationibus Dominicarum, seu Sanctorum diebus, in quibus, ut dicunt, fit Cappella, putà quòd in Missa, sicut nec in Vesperis Sanctissimæ Trinitatis nulla fiat commemoratio Dominicæ, & multò minùs Sancti, cujus festum in dicta Sanctissimæ Trinitatis Festivitate occurreret, quam tamen ipse Pontifex privatim Sacrosanctum Missæ Sacrificium offerens, haudquâquam prætermitteret. Omitto, quòd primis quatuor Quadragesimæ Dominicis contrà dicti Missalis regulas binæ præter tres cantantur orationes, videlicet contrà Paganos, & pro Papa; At in Missis solemniter, sive per ipsum Pontificem, sive per alium Sacro Purpuratorum Patrum Senatu præsentem in memoratis Dominicis celebrari solitis, viridis tantummodò coloris paramenta semper in usu fuerunt; & de hoc quidem fidem faciunt Brocardi Cæremoniarum Magistri Diaria, in quibus refertur, sedente Sixto III. Dominica II. post Epiphaniam, de more Sacro Cardinalium Cœtu præsentem, Episcopum Clunigen. celebrasse sacris vestibus viridis coloris vestitum. De ipso verò Pontifice, & de sibi ministrantibus Cardinalibus apertissima est in antiquo manuscripto Cæremoniali Regula, sub rubrica, De Coronatione Papæ extra Urbem in hæc verba. *Induitur omnibus ornamentis viridibus prædictis, & solemnibus, quid dies Dominica hoc requirit; quibus Romanus Pontifex uti solet in Missarum solemnibus.* Mox de Cardinali Episcopo illi ministrante subiicitur: *Cum autem Episcopus Cardinalis ad locum suum reversus fuerit, ut dictum est, induitur Superpellicco, Amictu, & Pluviali viridi cum Mitrà simplicî.* Et inferiùs sub rubrica, De iis, quæ fiunt post Missam, & de paramentis Papæ, Cardinalium, & aliorum Prælatorum habetur: *Omnibus, ut præmissum est, ritè peractis, ipse Papa, & omnes Cardinales, & alii Prælati, & Subdiaconi, Judices, & Scriptorii, quilibet gradu suo dispositis viridibus paramentis &c.*

Nulla igitur dubitatio reliqua esse potest, an Summo Pontifici Sacra facienti viridis coloris indumenta convenient.

RESPONSES,

Ad singula Argumenta.

AD I. Nec obstant argumenta pro altera parte allata. Non quidem primum, nam refellitur respondendo; ideò non extare memoriam de facto, propterea quòd nec etiam Pontificem illis Dominicis, vel eo tempore alicubi scriptum reperitur, Missam celebrasse, quo cærimoniarum mandant paramentorum viridum usum. Des igitur mihi quòd celebraverit, & ostendam tibi, quòd non aliis, quàm virentis coloris vestibus usus fuerit, cum ita fieri decreverint Rituum Sacrorum Auctores; & quòd hujusmodi lex de Paramentis viridibus in Capella servata fuerit, demonstrat suprâ relatum exemplum Episcopi *Clunigenis*, Dominica 2. post Epiphaniam in dicti coloris vestibus celebrantis. Quòd si instes, de Missis planè, & privatim per Summum Pontificem nullam talem penitus inveniri factam mentionem. Respondetur hoc non esse mirum, & frustra requiri. Quoniam, qui nostram ætatem præcesserunt, quemadmodum, nec qui modò vivunt cærimoniarum Magistri, quorum est Sacras Papæ functiones scriptis mandare, de Missis planè, & sine cantu celebratis aliquid adnotandi curam sibi sumpserunt.

Cum igitur manifestum appareat, ob eam, & solam causam Pontificem à multis retroactis annis citrà in Missis solemnibus paramentis virentibus usum non fuisse, quia in Dominicis, quas *virides* appellatas dicimus, ipsum solemnì apparatu, ut olim, celebrare, in desuetudinem iverit. Reliquum esset declarare, ob quam causam in Missis privatim à Pontifice dictis, in coloris viridis locum, albus, quo adhuc in præsentiarum SS. D. N. Sacrorum Canonum observantissimus utitur, irrepserit. Hujus mutationis originem, ut quod sentio, libere fatear, casum potius, vel necessitatem, quàm maturam aliquam, & ratione factam deliberationem, causam fuisse facile mihi persuadeo. Nempè quòd Summo Pontifici ex improvìso, una dierum, ut ita loquar, *viridium* post multos annos, quibus Pontifices in illis celebrare desierant, se celebrare velle declaranti à Ministris candida, pro virentibus præparata, oblataque fuerint paramenta, non sanè quòd illa illius diei officio convenire opinati fuerint, sed quia viridia ob dissuetudinem jam dictam, amplius in promptu non haberent, quemadmodum, nec modò in Sacratio Pontificio nigri coloris Pontificis propria extant, quia nequè in Parasceve, nec pro defunctis in Capella majori, nostrâ tempestate, quòd tamèn olim in more erat celebrare nunc soleant. Et quid simile ab ipso Pii V. Pontificatus initio evenisse, haud difficilè crediderim, qui aliquot priores dicti sui Pontificatus annos, Sacrificium, Missæ Domino quotidie offerebat, quòd non ita facile eorum, qui ipsum præcesserunt, aliqui tum ob malam corporis valetudinem,

tùm

tum ob ingravescentem ætatem minimè præstare potuerunt, & quoniam etiã in perpetuam factis, aliquando plus valet exemplum, quam ratio, hinc forte evenit, ut quod ad aliquem defectum supplendum quodãmodo coacti veteres fecerunt Papæ ministri, ita receptum, ac deinceps religiosè servatum, fuerit, ut de illo ad veterem, & legitimam formam restituendo ferè nullus tractare audeat. Cum tamen S. M. Gregorius XIII. ad servandas Missalis regulas Capellanis tam in secreto, quàm in majori sacello quotidie celebrantibus pro albis, quibus, & ipsi in temporibus viridibus utebantur, virentia restituerit paramenta, id ipsum procul dubio, & profectus, si diutius postea vixisset. Sed ut ad propositum nostrum revertamur, in summa ea sit primi Argumenti solutio. Ideò non extare memoriam usus paramentorum viridium in Missis solemnibus, quia nec quod Pontifex in dictis Dominicis solemniter à tempore, à quo ejusmodi memoria desideratur, celebraverit, nihil scriptum reperitur: De Missis verò non solemnibus, nihil haberi in scriptis, quia de his non fuit, nec est consuetudo aliquò adnotare.

Ad II. Consimili ferè solutione secundæ quoque argumentationi satisfacimus, nempe quod si de Missis non cantatis agitur, non est mirum, quod in libro Cæremoniali nullum penitus verbum de colore viridi in eis utendo verbum fiat, cum ejusmodi libri solummodo Missarum, & Officiorum, quo solemniter in Capella majori persolvuntur, cæremonias, & regulas contineant. De iis verò, quæ solemniter apparatu de more celebrantur, fatemur in recentiori, & quod nunc habemus præ manibus typis tradito, rituum in Capella Pontificia servandorum volumine, de virenti colore nullam fieri mentionem. Cujus rei causa est, quia nec ullum in eo est verbum de die aliquo, aut officio, quod ejusmodi colorem exposcat, nam compilationis ejus tempore ab Innocentii videlicet VIII. Pontificatu citrà, haud ampliùs in usu erat, ut Dominica 2. post Epiphaniam Missa cum apparatu solemniter celebraretur, ideò de hujusmodi colore, quo Pontifex, seu quilibet alter celebrans, ac Ministri parandi essent, verbum facere supervacaneum fuisset. Quemadmodum è contra, qui paulò super memorati Pontificis ætatem præcesserunt, Cæremoniarum scriptores, frequentem coloris viridis mentionem faciunt, propterea quòd supra sæpe repetita Dominica die solemniter Missa, Papa, & Cardinalibus præsentibus celebrabatur, & in ea, sicut & in Adventus, & Quadragesimæ diebus Dominicis, sermo habebatur. Constat hoc ex superscripto memorato Cæremoniali Manuscripto, in quo sub rubrica: in quibus diebus coràm Papa fiat sermo, scriptum legitur: *In prima Dominica post octavam Epiphaniæ, quæ dicitur Dominica de Nuptiis, cum est (Papa S.) Roma, & prædicatur ante Missam.*

Ad III. Tertium quoque Argumentum in eo fundatum, quod virens color sit spei

symbolum, & quod Papæ nihil restat sperandum, facile solvitur, nempe in multorum ita sentientium gratiam primam propositionem admittendo, secundam verò penitus negando; Nam cum, ut summatim dicam, spes duæ sint species, prima quidem de sursum descendens, triumque Theologicarum virtutum, de quibus beatissimus dicebat Apostolus: *Nunc autem manent fides, spes, & charitas, vna;* altera naturæ hominum insita, quatuor naturalibus affectibus, seu passionibus, quas Poeta hoc versu complexus est.

Hinc homines metuunt, cupiunt, gaudentque, dolentque.

annumerata, pro quibus superandis perpetuò bellandum esse hoc alio carmine apertissimè admonuit Boetius

Gaudia pelle, timorem, spemque fugato, nec dolor adsit

quæ sanè (si quis Pontificem carere dixerit,) cum hominem esse propemodum negaverit, & eundem alterà spoliare idem erit, ac verè Christiani nomine indignum eum affirmare. Verum de hac non est disputatio, nam licet Pontifex ejus vices in Terris gerit, cui ob id, quòd ab ipso primo suæ conceptionis instanti semper fuerit compræhensor, ejusmodi spes usui non fuit, Pontifici tamen tamquam puro Viatori, non minùs, ac cæteris Christianis libus spem necessariam esse, haudquàmquam dubitandum est; nec obstat, quòd statim à sua Assumptione Sanctissimus, ac Beatissimus appelletur. Beati verò jam videant, ac possideant, quod sperabant: Id enim de compræhensoribus, & qui jam in re beati sunt, verè dicitur, non autem de Viatoribus, quos spe tales esse confitemur, de quorum numero ipsum quoque Summum Pontificem exiitè minimè dubium est, cui spem eò magis necessariam esse intelligimus, quo cum virtutibus tam longe superare convenit alios, quòd differentius præ illis nomen habet.

Ad alteram igitur spei significationem, propositam redeunt, hoc est, quam humanam diximus, de qua disputationem esse indicat adducta probatio, responderetur argumento super ea fundato ita: Quòd licet Papæ haud necessaria sit spes pro dignitate in Dei Ecclesia adipiscenda, sunt tamen innumera, & prope infinita sibi speranda, desideranda, & procuranda bona, sine quibus sibi à Deo datam potestatem ipsas res terrenas nec rectè, nec feliciter administrare valebit. Nam quomodo ad fortia, ardua, & difficilia manum, apponet, nisi spe illa consequendi excitatus, & animatus! Ait enim B. Apostolus: *Debet in spe qui arat, arare, & qui triturat spe collegendi fructus.* Et ne in re manifestissimè declaranda, frustra laboremus, adeò necessarium animantibus existimarunt sapientes spei fulcimentum, ut illius quandam imaginem, ipsis quoque brutis animalibus pro sua ipsorum vitæ inesse docuerint, tandiù enim canis persequitur leporem, & accipiter Avem, quamdiù cernunt vicinam prædam, quam factam distantem cessant insequi, de illa capienda desperantes. Accedit quòd cujusvis

generis homines non Christiani in mundi huius bonorum spe fideles quoque ipsos superant, cum tamen spem Theologicam, quia fide carent, minimè habeant. Confirmatur denique hæc veritas ipsius Dominici Salvatoris nostri exemplo, cui, quatenus compræhensori spe infusa minimè opus fuit, licet quatenus Viatori impassibilitatem, immortalitatem corporis speraret,

Facit quoque non parum ad idem argumentum refellendum, quod non solum à recentioribus scriptoribus, verum etiam à Patribus accepimus viridi colore varia, ac diversa significari Papæ convenientissimam: nam B. Hieronymus in Isaïæ cap. 4. per Jaspidem coloris viridis lapidem pretiosum, interpretatur virum Sanctarum Scripturarum testimoniis roboratum, in disputando fortissimum.

P. Augustinus in de Genesi contra Manichæos lib. 2. cap. 4. exponens verba illa, *viride agri*, pro eo, quod nos in vulgatâ legimus *virgultum agri*, dicit per viride intelligendum esse invisibilem creaturam, hoc est animam, & per agrum corpus, Cui sententiæ astipulari videtur S. Gregorius, qui novem lapides pretiosos enumeratos ab Ezechiele Cap., inter quos recensetur, & Smaragdus dicit significare novem choros Angelorum. S. Ambrosius item in Apocal. scriptum reliquit, per Smaragdum Dei misericordiam, per Jaspidem fideles sæculares incipientes, per Smaragdum Prædicatores, & Perfectos, per Jaspidem significari Christi Divinitatem.

Joannes Prierius Valerianus lib. 12. Hieroglyphicorum, de Gemmis cap. Smaragdus, assert quod Smaragdus signum sit virginittatis, eoquod portatus à rem veream exercente spontè frangitur. Petrus vero Berchorius in suo reductorio morali cap. 118. dicit per virentem colorem significari honestatem, propterea quod honestas non minus delectat oculos mentis, quam viror oculos corporis, & per Smaragdum in colore viridi omnia superantem, repræsentari perfectum virum, item quod significat gratiam Spiritus Sancti, & ipsam quoque Beatiss. Virginem Dei Genitricem. Et cap. 83. sentit, quod Jaspis, quia non est tam perspicui coloris, vt Smaragdus, sit fidei, vel etiam pœnitentiæ Symbolum, sed ne longius digrediamur, hæc in eum finem sint relata, ut quisque intelligat, quemadmodum propter tot, & alia per virentem colorem insignium Auctorum testimonio significata, ejusmodi color non est rejiciendus à Papa, ita propter spem per illum, ut vulgò fertur, significatam eidem dictum colorem minimè disconvenire. Accedit quod etiam ob eandem causam, & albus esset ab eo explodendus, cum Bartholomæo Cassaneo Teste, Argentum, quod inter alba, & quidem merito reponit, & Joan. Prierio superius memorato auctore, flores, & in primis lilium inter omnes flores candidissimum, signa sint spei. Amplius coloris viridis substantia eadem fuit

olim, quæ nunc, nec plus, vel minus significativa modò, quàm olim, quare igitur tunc Summus Pontifex eo induebatur, nunc verò ab eo rejicitur. Sed jam quartæ argumentationi satisfaciamus.

Ad IV. Quartum quoque Argumentum nullam facit difficultatem, tum quia in solo allegorico sensu fabricatum est, tum etiam quia eadem ratione rejiciendi essent à parametris Pontificis niger, & violaceus color, quorum utrumque Cœremonialis liber, ut paulò suprâ diximus, in usu Papæ admittit, & de violaceo usus ipse frequentissimus demonstrat; eo enim in Missis planè dictis Papa utitur, non minus, quàm cœteri Sacerdotes, juxta Romani Missalis Rubricam; Verum quia cum Rituum sacrorum ratio quæritur, vix aliam, quam mysticam, & allegoricam asferri posse causam responderem; quod argumentum aptissimè concludit de Pontificis Vestibus familiaribus, & domesticis, & extrâ divina officia adhibitis, licet, & in illis in Capella nempe maiori, ut plurimum solis rubris, & albis induatur. Nam Pontificis, sive domi se continentis, sive in publicum prodeuntis vestes omnes subtanæ, non nisi albæ sunt, & vestis linea, quæ Rochetum vulgò dicitur, semper candidissima est. Capitium verò, & Biretum, & quæcumque alia superinduit pro temporis opportunitate indumenta, & ipsi quoque Galeri semper sunt rubei coloris. Matutinis quoque horis, sive Natalis Domini, sive Defunctorum, & horum etiam vespers Papa interest, cappâ, seu paludamento rubro super Albam indutus; immò & in Adventu, & in Quadragesima ad sacra audienda non accedit Pontifex, nisi albâ, & rubro Pluviali vestitus, & in ipso mane Parasceves super albam rubicundi coloris cappâ induitur, eo servato discrimine, ut in Adventu, Quadragesimâ, Jejuniis, & hujusmodi aliis ferialibus diebus rubræ vestes sint laneæ, in aliis verò sint ex serico contextæ, & confectæ, ex quibus quisque facile deducere potest, quod nedum extrâ, sed etiam intrâ divina Mysteria, nisi Papa ipse officium faciat, præterquam à Sabbato Sancto vsque ad ejus Octavam, quando in solis albis apparet, semper prodit candidus, & rubicundus. Quia in re illud non est sine consideratione prætereundum, quod Papa, sive rubrâ, sive albâ, sive violaceâ, seu nigra, sive viridia paramenta superiora accipiat, subtanæ vestes semper candidæ sunt, immò & ex ipsarum superadditarum, vestium sacrarum amictus semper candidus est, sicut & ipsa longa, & ampla camisia, quæ propterea alba nuncupatur, cujus mysticæ cœremoniæ à me postulanti rationem, eam si non certam, saltè rationi non absolum reddendam putarem. Quod scilicet bina illi colores, candidus scilicet, & rubicundus, quibus Sponsa Christum Sponsum suum describit, & quodammodo depingit, binas in eo coeuntes naturas significant, hoc est candidus videlicet Divinam, rubrus verò humanam; Nam de illo legitur: *Candor est lu-*

et æterna, rubor verò propria est nota hominis, qui de terrâ rubrâ formatus creditur, propter quod primus hominum parens vocatus est Adam, quod latine rubens, sive rubeus interpretatur. Et cum naturam divinam omnino immutabilem fide credamus, humanam verò mutabilem esse, plusquam satis experientiâ ipsâ doceamur, convenientissimè à Patribus decretum fuisse dicimus, ut interiores vestes, quæ nunquam non albas esse oportet, nullam patiantur mutationem; nam quemadmodum si Deus mutaretur, non esset Deus, ita alba si alium colorem susceperet, non esset alba, superindutum verò rubrum diversas sortiatur alterationes, non quidem quòd in aliam transeat naturam, sed quòd, ut Propheta prædixit, quid in ea patiatur, sicut & de ipso per illum colorem, significato Deo Homine, Propheta vaticinatus est dicens: *Vidimus eum leprosum, & percussum à Deo, non erat in eo species, neque decore*.

Et hinc non ineptè forsitan posset accipi ratio, quare Papæ indumenta sacra plures, quàm non sacra recipiant varietates, & mutationes, nempe quod vestes illæ familiares, quarum unæ albæ semper sunt, & aliæ rubræ in Pontificem Christum Dominum nostrum Deum, & hominem simpliciter repræsentant, at quibus in sacris Officiis induitur, ideo in diversos, & varios colores transmutantur, ut ob fidelium oculos quodammodo statueret, quæ Sancta Mater Ecclesia recolit multiplicia sponsi sui mysteria, ut pro illorum varietate ad amantissimo Redemptori nostro condolendum, vel congaudendum commoveantur, & in eis, quæ inter mortales degens propter eos complevit, eidem, & Sanctis cum eo in Cælis regnantibus conformes pro viribus ipso cooperante nos reddere studeant. Quod si quis ejusdem propositionis materiam, & Tropologicam interpretationem aliquam audire cupiat, non ineptè diceretur, per quotidiana indumenta, quæ nunquam non alba sunt, & quæ ejusdem coloris sacra facturus Pontifex, prima superinduit paramenta, quæ sunt Amictus, & Alba, nunquam in alium colorem mutanda, Innocentiam, & vitæ puritatem, ac munditiam certissimò significant, sine ipsa enim nedum in sacris, sed nec in terrenis rebus gerendis Dei Ministros unquam esse oportet; In quem sensum fideles quosque qui carne, & mente candidissimus fuit Apostolus Joannes eos admonuit in hæc verba: *Omni tempore vestimenta tua sint candida*. Et de Christi Divinitate primò, & mox de vitæ puritate per Albam Camisiam significatis illustre Testimonium perhibet S. Germanus in Theoria rerum Ecclesiasticarum dicens: *Alba divinitatis splendorem indicat, & Sacerdotis splendidam conversationem*. Quod sapientissimè intelligens S. Cyprianus caput spiculatori daturus Dalmaticam exiit, & in lineis remansit, quam sententiam sequutus Durantes in suo Rationali in fine tertii libri ita scripsit: *Hinc est, quod Summus Pontifex Cappâ rubeâ exterius semper apparet*

indutus, cum interius sit indutus candidâ veste: quia etiam interius candere debet per innocentiam, & charitatem, & exterius rubere per compassionem, ut videlicet ostendat se semper paratum ponere animam pro ovibus suis: quia personam gerit illius, qui pro nobis universis rubrum fecit indumentum suum. Hæc Durantes. Quæ verò, Albis semper remanentibus, pro officiorum varietate modò uniusmodò alterius coloris paramenta superinduntur cætera, multiplicium virtutum ornamenta repræsentare arbitraret. In Aaron quoque indumentis significatâ, quorum pars (ut idem Durantes doctè consideravit) major opere Polymito scilicet vario propter varietatem virtutis indicandam elaborata, erat, de qua dicit Psalmographus: *Assitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*; nam etsi verum est, quod virtutes sunt connexæ, illud etiam à veritate non discordat, quod quemadmodum Sanctorum hominum alius hac, alius illâ virtute alios excelluit, quam ob causam jure dicitur de pluribus & diversis: *Non est inventus similis illi, qui conserpavit legem excelsi*. Et de sanctis mulieribus: *Elegit eam Deus, & prælegit eam*. Ità per diversa paramenta multiplicibus coloribus exornata significari posse virtutes insignes, quibus Sancti, & Sanctæ Dei Regni Cœlestis gloriam sibi compararunt, putà alii sanguinis effusione, alij virginitate, alij carnis maceratione, alij in proximos charitate, vel aliis propè infinitis virtutum meritis, & propterea super albas perpetuò remanentes diversorum colorum hujusmodi virtutes significantium paramenta adhiberi. Sed ut cuique de hac consideratione liberum erit sentire quòd voluerit, nullus tamen inficias ire poterit, colorum alii lætitiâ, alii mœstitiâ, alii ne dum hoc consimiles affectus præferre, verum, & eosdem per illos nutrirî, & augeri, & propterea pro divinatorum officiorum multiplicitate explenda, diversorum colorum Paramenta præparari, quibus ejusmodi affectus in fidelibus ejusmodi colorum distinctiones insipientibus, & considerantibus excitentur. Hincque institutum est, ut in Natali, Resurrectione, Transfiguratione Domini, & in Sanctissimæ Genetricis ipsius festivitatis albis uteremur; in Pentecoste, in Martyrum diebus festis, rubeis induamur; in Dominicis, quæ Gabriele, Biele, & ipso Durante etiam Testibus, peregrinationis hujus nostræ spatium repræsentant, viridibus vestiamur. Ab Adventu usque ad Natalem Domini diem, & à septuagesima usque ad Resurrectionem propter mœstitiâ violaceis utamur: Et in Parasceve hoc est in morte Domini, & in pro Defunctis præ cæteris obscuro, & mœstissimo colore nigro tincta paramenta adhibeamus.

Ad V. Postremo Argumento respondemus jure merito, & nos approbantes, quòd quemadmodum in cunctis aliis, ita & in paramenti condecet Summi Pontificatus manifestam prærogativam, & singularitatem apparere, sed illam non quidem in minus, ut

P. Augustini verbis loquar, sed in plus habere, consistere, hoc est ut Papa tremendum, mysterium sacrificium oblaturus plura quam alii Sacerdotes paramenta accipiat, pluribusque ornamentis exornetur. Manifestissime patet hoc per singulos ordines sacros, & gradus Ecclesiasticos discurrentibus. Nam Diaconus præter manipulum accipit stolam: Episcopus præter paramenta Sacerdotalia calceatur caligis, & sandaliis, eidem traduntur Crux pectoralis, chirothecæ, annulus, baculus pastoralis, & mitra: Archiepiscopis, & Patriarchis adduntur Pallium, Spinulæ, & Crux, quæ eis in publicum prodeuntibus nunquam non præferenda est, Papa verò, ut vasorum, ministrorum, & pretiosorum ornamentorum incomparabiliter majorem numerum taceam, præter jam dicta omnia cum cæteris sibi subditis Sacerdotibus communia, adduntur Phanon, & Tiara, quod vocatur Regnum; item non solum numero plura, sed & pretiosiora sibi reservantur; hinc est, quod in Capella sua, ipso præsentem, vel etiam absente, nullus nec quidem ex DD. Cardinalibus induit paramenta margaritis, seu aliis gemmis exculta, præterquamquod Cardinalis celebrantis caput mitrâ lapidibus pretiosis exornatâ operitur, & quod Cardinales Episcopi Pluvialibus induti ornamentum pectoris, quod vocant firmale, margaritis ornatum esse oportet, quo tamen carent cæteri omnes Episcopi non Cardinales: Superantur nihilominus Cardinalitia firmalia à Pontificio, quod illa oblonga, hoc verò rotundum: illa tres tantum cumulos habent margaritarum, hoc autem quatuor. Et hujus solutionis argumento illorum etiam opinio refellitur, qui sentiunt non decere Romanum Pontificem in Missis pro Defunctis nigri coloris paramentis uti. Primò quidem quoniam (ut de viridibus paulò ante dictum fuit) hoc esse minuere, & non augere Pontificia ornamenta, & quod ætate nostra violaceas pro nigro colore vestes sacras induat, potius incuriâ, quam ratione introductum esse suspicor. Primò quidem quoniam ex Cæremoniali Romano in Officio Feriæ vi. in Parasceues, ut suprâ etiâ retulimus, constat ejusmodi colorem à Papæ sacris vestibus non excludendum. Hac veritate refellitur dictum illorum, qui asserunt Pontificem non debere per se ipsum solemniter celebrare pro Defunctis, namque ex manuscripto veteri cæremoniali habetur, quod Alexander IV. de consilio DD. Cardinalium decrevit, ut ipse Summus Pontifex, Assistentibus sibi de more Cardinalibus, quotannis Non. Septembr. pro Pontificibus, & Cardinalibus defunctis celebraret; Et quod alio in loco in eodem Cæremoniali dicit, Papam non solere pro Defunctis solemniter celebrare, intelligendum est, ut ibidem subditur, pro Defuncto Imperatore, Laico videlicet, nec pro Rege, aut alio quocumque magno Principe. Quod verò officio Defunctorum nigra potius, quam violacea paramenta conveniant, nemo est qui dubitet. Nam Cære-

moniales libri omnes admonent pro Defunctorum officiis nigra indumenta paranda esse, & licet omnes ferè adiciant, pro nigro licere uti violaceo, id magis indulgendo, quam ac si paria sint, æquè utrumque approbando. Nam nec suprâ relatus Innocentius nisi quatuor solos, videlicet album, nigrum, rubrum, & viridem usui Ecclesiastico proprios enumerat, & subindè quasi in subsidium violaceum approbat dicens. *Quatuor sunt principales colores, quibus secundum proprietatem dierum sacras vestes Ecclesia Romana distinguit, albus, rubeus, niger, & viridis, cujus numeri rationem reddens subinfert: Nam & in legalibus indumentis quatuor colores fuisse leguntur, Byssus & Purpura, Hyacinthus, & croceus.* Eandem sententiam assert Durantes & ipse suprâ allegatus, qui enumeratis dictis quatuor coloribus, tamquam principalibus subdit: *Ecclesia etiam Romana violaceo, & croceo colore utitur, & uterque pro nostra opinione liquidò facit, cum ambo dicant nigris coloribus utendum in die afflictionis, & abstinentiæ pro peccatis, & pro Defunctis, ab Adventu scilicet usque ad Natalis vigiliam, & septuagesimâ usque ad Sabbathum Paschæ, propter quam causam scilicet ob tristitiam referunt, quod in die Sanctissimorum Innocentium aliqui utebantur nigris Indumentis, subiicit nihilominus Durantes, quod ætate sua eo die, sicut in Dominica lætare, quæ dicitur de Rosa, nempe quartâ Quadragesimæ utebantur violaceis, & post pauca subnectit. *Violaceo autem colore uti in diebus, quibus est usus nigri coloris non est inconueniens.* Undè Ecclesia Romana utitur violaceo à prima Dominica Adventus usque ad Missam vigiliæ Nativitatis Domini inclusivè, & à Septuagesima usque ad officium vigiliæ Paschæ exclusivè, & in calcem capitis alios dies explicat, quibus modò Ecclesia Romana utitur, violaceo colore, videlicet, in quatuor temporibus Septembris, & in vigiliis Sanctorum, in quibus est jejunium; quando Missa est de vigilia, & in diebus Rogationum, & in Missa, quæ dicitur in die Sancti Marci, de officio Litaniarum. Cum ergò ii sint dies, in quibus dicunt sacrorum Rituum Præceptores, loco nigri coloris licet uti violaceo, restat, ut semper cum agitur officium mortuorum, utendum sit nigro, & non violaceo colore: Et eo minùs hoc videtur indulgendum illis, qui ob paupertatem à comparandis supradictorum omnium colorum sacris vestibus se excusare non possunt: quod Dei gratiâ in casu nostro non contingit. Undè salvâ cujuscumque melius sentientis opinione, censerem, quod Papa vel solemniter, vel planè celebrans Missam pro Defunctis, nigris & non violaceis indumentis esset parandus.*

Hæc mihi de Themate proposito dicenda occurrerunt; quæ sicut fusiùs scriptis mandavi, ita spontè cujuscumque melius sentientis censuræ submitto, paratus me, & cum gratiarum actione illi subscribere.

D E

SANCTORUM APOSTOLORUM
PETRI, ET PAULI
PRÆLATIONE,
SIVÉ IMAGINIBUS
*Utra scilicet inter eas collocandas
præferenda sit?*
COMMENTARIUS.

*Cur in Bullis præsertim Pontificiis Sancti Pauli
Apostoli Imago ad dextrum Beati Petri
latus: In numismatibus autem
ad sinistram semper
ponatur?*

*Cur item aliis in locis S. Paulus modò dextrum,
modò sinistrum Beati Petri latus
occupare cernatur?*

AMETSI de Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli imaginibus, vtra scilicet sit præferenda, non desunt, qui scripserint, iidem tamen, cur B. Pauli Apostoli Imagini dextrum semper B. Petri latus in Bullis Pontificiis concedi soleat, in numismatibus autem non item; cur tandem aliis in locis idem Paulus, modò dextram, modò sinistram occupet partem; veriores, seu potissimam rationem, vel causam (salvo meliori iudicio) asserre mihi quidem visi non sunt, etiamsi nonnulli ex variis auctorum opinionibus, præsertim verò ex Petro Damiano, qui primus (quòd sciam) in hanc rem conscripsit, multas rationes hinc inde conglobatas confarcinarint, & suos in Libellos congesserint. Id verò, ut planum fiat, resque ipsa cuique pateat, rationes varias, longo ab aliis sermone contextas, quæ dextram Beato Paulo convenire docent, paucissimis recitabo verbis, quodque denique sentio ex ingenii mei scrinio breviter depromam, & in medium proferam, ut suam quisque de hac re sententiam (aliorum scriptis diligentèr perlustratis, & nostro Commentario collatis) ferre tandem aliquandò queat. Quam profectò rem efficiam, ut eis morem geram, qui me, de hoc argumento cum

illis verba facientem, ad scribendum impulerunt,

Rationes, quæ B. Petro, tamquam Apostolorum Principi, dextram suo ipsius Jure tribuendam persuadent, ego brevitati consulens, ne frustra tempus conteratur, silentio præmittam, propterea quòd hac in re nemo unquam dubitavit, sed multi potius id mysterii genus nescientes, cur scilicet B. Paulo dextra dari soleat, admirati sunt, & ad hanc usque diem admirari non desistunt, nodi hujusce dissolutionem postulantes.

Rationes, quas pro dextra B. Paulo tribuendâ in medium affert Petrus Damianus olim Episcopus Ostiensis, & S. R. E. Cardinalis, vir sanè non minùs sanctitate, quàm, eruditione clarus; multæ sunt, quarum prima ab antiquitate desumpta est. Is enim Damianus in divinis scripturis non mediocriter eruditus, seculariumque literarum non ignarus, qui anno à Virgineo partu ML. floruit, Paulum ad Petri dextram jam inde à Constantini Imperatoris, & Silvestri Papæ ætate, perpetuis futuris temperibus depingi, & collocari solitum fuisse apertè affirmat, eâ in Epistola, quam ad Desiderium Abbatem scribit. Hunc autem locum B. Paulo convenire ex eo inibi argumentatur, quòd Paulus fuit ex Tribu Benjamin, qui *filius dextræ* nuncupatur. Huc accedit, quòd Paulus (ait Damianus) post gloriosam Christi Ascensionem, ab eodem Christo, & Salvatore nostro ad Apostolatam vocatus fuit, Petrus autem antè Christi passionem, & Ascensionem, in hac scilicet mortali vitâ, Collegio Apostolico fuit adscriptus, illiusque Princeps constitutus. Per præsentem autem, & mortalem vitam sinistra, per futuram immortalem, & cœlestem, dextra perpulchrè repræsentatur. Adde etiam quòd Paulo Ethnicorum, sive Gentilium multitudo, ad Dei dextram collo-

Petri Damiani Rationes.

ML.

P. Damianus lib. 2. epist. 16.

Benjamin hebraicè, filius Dextræ latine interpretatur.

canda

canda per fidei Sacramenta, commissa fuit; & denique vita contemplativa, quæ per prædicationem designatur, tradita fuit; Petro autem circumcisio, & vita præsens hoc est activa, quæ per Domini Jurisdictionem representatur: hæc enim sinistram, illa verò dextram non inconcinne præferre solet,

Hæc ex proluxa Damiani Epistola omni à me brevitate decerpta sunt: quæ quàmvis vera sint, & non minus docti, quam ingeniosè excogitata, ut ejus in scriptis videre liquet, in quibus multa scitu digna explicantur, ad solum tamen sensum tropologicum spectant, nec sunt nisi rationes morales: & præterea potissimam causam, cur scilicet Paulus in Bullis, præsertim Pontificiis dextrum. B. Petri latus occupare cernatur, non solum non explicat, sed eam nec innuere quidem, nec saltè adumbrare videtur. Hinc, vt illud, quòd sentio in medium asseram, prænotandum censeo, quod nihil derogat Primatui, ac dignitati Petri, præferri, vel non præferri ejus Imaginem Imagini Pauli: sicuti nihil derogavit Regiæ dignitati Salomonis, quod Bersabee illius Mater, ad ejus dexteram aliquandò confederit. Nequè derogat supremæ Majestati Dei, quod Christus sedeat in Cælis ad ejus dexteram. Nequè demùm ipsius Petri derogat dignitati, quòd duæ Epistolæ canonicæ ab illo scriptæ, in catalogo Sacrarum Scripturarum postponentur Epistolis à Paulo scriptis, nec non alteri scriptæ à Jacobo. Nam præminencia, & dignitas Petri non est repetenda à situ Imaginis, vel Epistolæ illius, sed à Primatu eidem per Christum concesso, quando dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves Regni Cælorum, & quodcumque ligaveris super Terram erit ligatum, & in Cælis, & quodcumque solveris super Terram erit solutum, & in Cælis. Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & tu aliquandò conversus confirma fratres tuos. Pæce agnos meos. Pæce oves meas.*

Quòd autem ad Imagines Petri pertinet, quæ interdum ad sinistram, & Pauli, quæ interdum ad dexteram positæ reperiuntur, duplicis generis rationes, seu congruentiæ, possunt de hac re assignari. Aliæ sunt physicæ, seu historicæ. Aliæ morales, vel tropologicæ. Primò generis una est: quòd licet apud Hebræos, & Romanos, aliosque populos Occidentis, ut dicemus dextera manus reputata semper fuerit, & reputetur adhuc dignior; nihilominus apud plures Orientales, ac præsertim apud Græcos in rebus Ecclesiasticis, sinistra dignior dextrâ reputatur. Et cum aliqui usus ab antiquis Græciæ Patribus frequentati per totum Orbem Ecclesiasticum se diffuderint, quando adhuc Imperatores Catholici, post Imperii Sedem apud Constantinopolim, à Constantino Magno positam Italiæ, aliisque Regionibus Occidentalibus præerant; nec adhuc erant divisæ inter se Latina Ecclesia, & Græca propter Schisma Photianum, & propter azimum, vel fermentato adhibendum: sed ex utrâque gente una constituebatur Ecclesia Dei Catholica; facil-

linè ab usu Græco potuit evenire, quòd Imago Petri à sinistris tamquàm in digniore loco, & Imago Pauli à dextris, tamquàm in loco minus digno, inceperint collocari. Talitèr ut ubi nunc reperitur Imago Petri ad sinistram, & Pauli ad dexteram; prima dicatur præcedere juxta Ritum Græcum. Ubi verò reperitur oppositum nempe Imago Petri ad dexteram, & Imago Pauli ad sinistram, prima præcedere dicatur juxta Ritum latinum.

Alia ratio, sive congruentia potest esse, quòd locus dignior sacrarum Imaginum, cum primò introductæ sunt in Ecclesia colendæ, vel ob aliam causam spirituales, honorandæ, non ille reputabatur, quem ipsæ Imagines inanimatæ tenebant, sed quem habebant respectu ad homines eosdem adoraturos, vel honoraturos. Locus autem dignior populi in Ecclesiâ positi est ad dexteram ingredientium. Undè viri dum intrant in Ecclesiam à dextris, famina verò à sinistris se collocant. Quæ divisio antiquitus religiosè observabatur, & alicubi nunc quoque fidelitèr custoditur. Ut ergò sacræ Imagines à Christianis colendæ in digniore loco reponerentur, oportebat, quòd è regione dextræ partis populi adstantis essent sitæ, quæ est sinistra Altaris, vel earum rerum, quæ sunt ad Altare. Hancque ob rationem incepit Imago B. Petri collocari in sinistram, tamquàm in loco digniore, Imago verò D. Pauli in dextera, tamquàm in loco minus digno: consideratâ dextrâ, & sinistram, non ut in se sunt, sed respectu ad populum utrumque Imaginem veneraturum. Hac ratione non reputantur in digniore loco Ecclesiæ consistere Mulieres, tametsi è regione, quæ respicit ad cornu Altaris dextrum, seu Evangelii permaneant: Nec in loco minus digno Viri censentur existere quantumvis è regione, quæ respicit ad cornu Epistolæ, seu ad sinistram Altaris consistent, quia populi situatio dat legem huic rei, & faciat ut locus ille, qui è regione positus, prout in se est, & de natura sua esset locus sinistræ, adeoque minus dignus, evadat respectivè ad populum, locus dextræ adeoque honoratior. Itaque ubicumque cernitur Imago D. Petri ad sinistram, & D. Pauli ad dexteram, prima dicitur præcedere, non ratione loci, ut in se, sed ratione respectus, quem habet ad populum exadversò cernentem. Ubi verò Imago Petri est ad dexteram, & illa Pauli ad sinistram, prima dicitur præcedere ratione loci, ut in se considerati, absque ulla habitudine ad populum.

Tertia ratio, confirmatoria præcedentis est, quòd de facto antiquitus in rebus Ecclesiasticis, esse ad dexteram, vel ad sinistram, non considerabatur respectu ad Altare, sive ad Imagines, & res sacras, ut in se sumptas; sed respectu ad populum exadversò positum. Patebit hoc infra ex Hugone Cardinali, & Micrologo, & Durando, & ex aliis, quos videbimus pro dextrâ, & sinistram reputare, non eas ut in se, sed eas sub habitudine ad populum intuentem. Præterea notandum est, quòd sicuti reperitur Imago Pauli ad dexteram,

g. Reg. cap. 2.

Hebræor. c. 7.
n. 2. & cap. 10.
n. 12. & c. 12.
num. 2.

Matth. c. 16.
num. 18.
Lucæ cap. 22.
num. 32.
Joan. c. 21. n.
16.

ram, & Petri ad sinistram, hoc non evenit; nisi in illis locis, & rebus sacris, quæ ob oculos, & è regione intuentis positæ sunt: Nam si utraque Imago sit, non in faciem, sed à latere intuentis, uti si essent pictæ in pariete laterali Ecclesiæ, vel in alio simili loco; Petrus ad dexteram, & Paulus ad sinistram positus esset. Idem accidit si utraque Imago sit non in rebus sacris, sed in profanis. Et ita in numismatibus, in quibus Imagines Apostolorum non exhibentur populo ad cultum, nequè ad fidem exercendam, nequè ad significandam dignitatem, vel jurisdictionem spirituales, Petrus dexteram, Paulus verò sinistram occupat partem. Quo fit ut satis constet, Petrum nullibi esse ad sinistram Pauli, nisi in rebus sacris, & ubi populum, seu cernentes directè prospicit, retinere: adeoque esse quidem in sinistra respectivè ad locum ut in se est; sed esse in dextera respectivè ad populum ei obsequia venerationis, vel honoris præstantem: sicque esse non in minus digno, sed in digniore situ.

Quarta ratio deducitur ex eo; quod licet in rebus sacris apud Ecclesiam Latinam, dextera manus sit dignior sinistra, tamen hoc non est in quarto modo dicendi per se: non enim semper, & in omnibus rebus id verum est, cum plura sint, quæ tametsi de sui naturâ digniora, dexterum tamen locum non occupant, sed sinistram. Ità Archipresbyter in Cathedrali, prout in se, tanto est dignior Archidiacono, quanto Presbyter Diacono dignior est: Archipresbyter enim significat Priorem, vel Principem Presbyterorum: & Archidiaconus Principem, vel Priorem Diaconorum significat. Nihilominus Archidiaconus de jure præcedit Archipresbyterum. Pariter Minister tenens librum à Pontifice celebrante legendum est Antistes dignior inter adstantes Capellæ, cui proximè succedens Præsul tenet candelam. Et tamen dum utrique simul ad Pontificem accedunt, ille qui tenet librum stat à sinistris, tenens verò candelam stat à dextris. Ulterius dum Præpositus, vel alia dignitas Cathedralis cantat Missam paratus cum Diacono, Subdiacono, & Presbytero Assistente; ad Gloria in Excelsis, & ad Credo sedet cum suis Ministris hoc ordine: Celebrans in medio; Subdiaconus ad ejus sinistram: Presbyter Assistens ad dexteram; & ad aliam hujus dexteram, Diaconus. His ità lineatim dispositis, cernitur quod Celebrans tametsi dignior, tamen sedet à sinistris Presbyteri Assistantis minus digni.

Omittimus, quod si Cardinalis, vel Canonicus Ordinis Presbyteralis, in defectum unius Diaconi assistat ad Tronum Pontificis, sedet à sinistris, quantumlibet in se sit dignior, occupante dexteram Cardinali, vel Canonico Diacono, tametsi minus digno, similiter omittimus, quod Cardinalis dignior in Ecclesia proprii tituli, dat dexteram alteri Cardinali minus digno, ut honoret illum, tamquam advenam. Qua ratione quoque observatur in Sacello Pontificio; quod si exponantur Imagines argenteæ SS. Petri, &

Pauli, prima à sinistris ponitur, & secunda collocatur ad dexteram Altaris cedente Petro in domo propriâ præminentiam Paulo. Si verò celebretur Capella Pontificia in alia Ecclesia, tunc præfata Imago Petri situatur ad dexteram, & Imago Pauli ponitur ad sinistram Altaris.

Hæc res usquèmodò recensitæ, ostendunt; quod in functionibus sacris, & in Ecclesia Latina, non semper ille, qui dignior est occupat locum dexterum, & qui minus dignus, locum sinistram; sed interdum observatur oppositum: quarum rerum præcedentia, & respectivè postcedentia licet non sine causa ab initio fuerit introducta; Nihilominus earum rationem veram difficile est speculari, sufficitque pro ratione usus Ecclesiæ. *Traditio est*, inquiebat D. Joannes Chrysostomus, *nihil quæras amplius*. Itaque si in aliquibus Imaginibus antiquis Petrus ad sinistram, & Paulus reperitur positus ad dexteram; Non benè infertur Imaginem Petri esse in loco minus digno: quippe in rebus Ecclesiasticis apud Latinos, ut vidimus, dextera non semper est locus digniori obtingens, sed interdum pertinet ad minus dignum; juxta circumstantias rerum, personarum, temporum, & locorum.

Cæterum summa summarum est, quod Imago D. Petri, sive in una, siue in alia parte ponatur cum Imagine D. Pauli, semper ad dexteram est, quia ipsa facit locum illum, in quo reperitur, digniorem cunctis aliis locis. Et sicut si viveret nunc in terris D. Paulus, ubicumque se collocaret, sive ad dexteram, sive ad sinistram Pauli, semper esset ad dexteram; quia illius Primatus, & Officium, Vicariale Christi redderet locum illum digniorem, etsi fortè aliòquin minus dignum; ità ubicumque ponatur Imago, Petri, sive ad dexteram, sive ad sinistram Pauli, semper est in loco digniore; quia Vir per eam repræsentatus, vi sui Primatus, & dignitatis, vertit locum quemlibet, etiam minus dignum, in magis dignum. Idem succederet in Papa ejusve Imagine, quæ ubicumque ponatur cum Imagine alterius Præfulis, vel cum persona alterius Episcopi, sive ad dexteram, sive ad sinistram, semper est in loco digniore propter suam excellentiam, & dignitatem.

Hæc quoad rationes physicas, vel historicas. Quo verò ad rationes morales, vel tropologicas, Paulum aliòquin Petro minorem; quoad aliqua æqualem, & quantum ad vocationis tempus, præstantiorem eo fuisse fateri non vereor. Hocque jacto quæsti nostri fundamento, atque explicato, viam statim præcludemus, osque obserabimus, non solum iis, qui Paulo dextrum Petri latus temerè, vel fortuito, sive per imperitiam datum esse opinati sunt; sed iis etiam, qui ex quibusdam veterum Scriptorum locis sinistram nobiliorem antiquitus apud omnes; adeoque etiam in Ecclesia Latinâ fuisse commentati sunt, ut hujus generis nodum dissolverent. E quorum numero Cassianus fuit in Catalogo gloriæ Mundi: vel potius apud

S. Jo. Chrys.
homil. 4. de
Theofal.

Paulus Petrus
minor, &
quantum ad
vocationis
tempus præstan-
tior.

Cassanæi opinio.

Cassanæus par. 3. con. 2. Nebriss. con. 5. Tho. con. 31. Cassanæus p. 3. con. 2. & 31.

Cassanæum Antonius Nebrissenfis Grammaticus, homo Hispanus, qui in annotatione ad quinquaginta Scripturæ loca, in B. Thomam Doctorem Angelicum; non minus injuste, quam impudenter invehitur. Hinc Cassanæus eodem Catalogo, dum Nebrissenfis opinionem tuetur, opinionem S. Thomæ commentum quiddam audacter affirmat; Paulumque strictum Ensem tamquam Satellitem, & Stipatorem gestare, cum Nebrissenfi somniat. Dextra enim dignior sinistra semper fuit apud Hebræos, & etiam apud Romanos, necnon, & apud aliquos alios populos. Si autem Nobiliores sinistra in parte antiquitus sedisse, aut ambulasse comperiantur, id vel commoditatis, vel præsidii, vel obsequii causâ factum esse dicas oportet, modò duo tantum fuerint sedentes, vel inambulantes. Id quod nostrâ quoque Tempestate aliquibus in locis fieri solere constat, dum Seniori, sive Nobiliori, aut digniori locus parieti propior, commoditatis causâ, aut cuiusdam præsidii, vel obsequii gratiâ in incessu dari solet. Dextra enim inter ambulandum, aut sedendum minus tuta interdum esse potest.

Quamvis autem B. Petrus Apostolorum Princeps, hisce in Terris manens nec ad Majestatem Principatus retinendam, nec ad suam indigentiam ostendendam, milites, aut Satellites, seu Stipatores (qui & laterones, à latere, per syncopem latrones dicti sunt, ut Varroni placet, quod circum latera Dominorum suorum; sive Principum esse soleant, ad latus eorum iungendum, claudendum; aut tegendum, obsequii, aut præsidii causâ) habuerit; Cassanæus tamen B. Petro Apostolorum Principi B. Paulum tamquam Comitem, sive Stipatorem, ac Satellitem, ad ejus dextram collocatum tribuit, dicens: *Nam quid sibi vult gladius ille: quem Paulus habet strictum, nisi quod est Petri comes, Stipator, atque Satelles?* Hæc Cassanæus, qui mihi hac in re admirationem cum risu excitat. Ego veròensem illum strictum à B. Paulo gestari mihi persuadeo, vel propter mortem, quam per gladium passus est ipse, vel quia plus cæteris laboravit, ac profecit in prædicando Dei Verbo, quod ab ipsomet Paulo ad Ephesios, scribente gladius appellatur hisce verbis: *Et galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est Verbum Dei.* Et ad Hebræos. *Vivus est enim sermo Dei, & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Vel demùm quia Civis Romanus erat. Ensis verò Civium Romanorum erat insigne. Beatus itaque Paulus ad B. Petri dextram, non tamquam comes, Stipator, Satelles, aut latero, ut ejus latus obsequii; sive præsidii causâ cingat, claudat, aut tegat, sed tamquam digniorem locum occupans collocari solet, ob rationes, quas infra explicare studebimus. Loquendo in sensu, quod locus ille sit dignior, quatenus dextera, ut in se est locus dignior sinistra.

Utrumque igitur sit, quod Nebrissenfis ex quibusdam veterum Scriptorum locis ingeniose explicatis de sinistra apud Ethnicos præstantiâ, sive nobilitate colligit; isto ta-

men Ethnicorum usu in Ecclesia Sancta, quæ Sacrarum Scripturarum exemplis imbuta, nobilitatem non sinistra, sed dextræ tribuere solet, opus haudquaquam erit. Usus namque sive ritus Ecclesiasticus non ab Ethnicis, vel exteris Nationibus, dum necessitas non urget, est mutandus, sed à Scriptura Sacra, quam tamquam rerum normam sibi ob oculos ponit Ecclesia, desumendus est. Quis autem tam in veteri, quam in novo testamento sinistram dextrâ præstantiorem animadvertit unquam? Immo contrâ quismam dextram sinistram digniorem, ac nobiliorem esse inibi non invenit? Sexcenta, ut sic dixerim exempla in hanc sententiam congesta, possem enarrare, quæ ego brevitati consulens, silentio involvenda esse censeo. Iis enim in locis dextra, vel felicitatem, & prosperitatem; vel gloriam, atque æternam vitam; vel virtutem, & fortitudinem; vel digniorem locum, & potiora bona, idque genus alia præferre solet. Sed ut multa prætermittam, illud Ephraim, & Manasse, in Geneleos libro exemplum mysterio insignitum sese offert examinandum, & meditandum, quo per dextram super Ephraim, & per sinistram super Manassen, à Jacob, manibus commutatis, instarque Crucis coaptatis, porrectam; primatus Ephraim super Manassen explicatur.

In tertio item Regum libro ad Dei dextram Angelos bonos, ad sinistram verò malos, locatos esse videre est, si locus ipse, juxta Doctorum interpretationem diligenter examinetur. Istucipsum apud Evangelistas de bonis ad dextram, de malis verò ad sinistram futuro in judicio, unversoque illo examine faciendo, collocandis videre licet.

Propheta item David Spiritu Sancto afflatus dextram sinistram digniorem vult innuere, dum de Filii Dei ad dexteram Patris sessionem in hanc loquitur Verborum formam: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.* Per hanc enim Christi Filii Dei sessionem ad sui Patris dextram, cuncti ferè Sacrarum Scripturarum Interpretes, præcipua, & potiora Patris bona intelligi volunt. Hæc Patris bona Genebrardus de Christo Domino explicat his verbis: *Sede à dextris: Juxta, inquit, me quiesce, præside, mecumque regna, fruire meâ gloriâ, esto mihi proximus, particeps esto meorum bonorum, potentia, & majestatis; Esto supra omnem virtutem, & principatum, esto superior omnibus rebus creatis, esto propè me in loco celsissimo, potissimo, honoratissimo: Regna equali potentia mecum, si ad Divinitatem, simili & proxima; si ad Humanitatem, potestatem exercendo super omnia in Cælo, & in Terra.*

Hæc & multò plura Genebrardus. Quamvis autem Deus cum sit incorporeus, nihil habeat dextrum propriè, nihilque sinistrum, metaphoricè tamen; & more humano Filius Dei ad Patris dextram sedere dicitur, B. Athanasio Teste, qui ait: *Vocabulum autem Sessionis, dignitatis significationem præfert: quamquam aliqui, qui sedet, sinibus ejus loci,*

Virgil. lib. 5. Ænead. Ovid. lib. 5. fast. Horat. libr. 2. Serm. Salut. in 2. hist. Senec. lib. 3. ep.

Gen. 49.

3. Reg. 22.

Matth. 15. Marc. 14. Luc. 23.

Psal. 109.

Genebr. in psal. 109. pag. 711.

Marc. ult.

Athanas. de comuni essentia Trin. 6. de SS. feli.

Varro de lingua latina lib. 6.

Cassanæi opinio confutatur.

loci, in quo sedet circumscribitur: verum circumscribi videtur, cum quæ illius sunt, ad corporalia transferuntur. Scriptura enim Deum, nequaquam hominem facit, sed nostro more de eo loquitur, ut res, quæ super nos sunt, sub istiusmodi naturâ manifestet. Hucusque B. Athanasius in lib. de communi, ac individua Trinitatis essentiâ; In libello item de Quæstionibus hunc ait in modum: *Dexteram Dei cum audis, ne locos, vel figurarum positiones circumscribe. Dextrum etenim, & sinistrum sunt finitorum, quæ describi possunt. Deus autem increatus est, & infinitus, cui nulla adscribitur forma, & qui nec ipse circumscribi queat. Dextram verò Dei, quando audieris, Majestatem Dei, & gloriam intellige.* Hæc B. Athanasius. Dextra igitur, & sinistra in Deo qui membra non habet, propriè haudquaquam sunt, ut Athanasius, & Augustinus Doctores Sancti, cæterique Theologi omnes testantur; illa tamen ad Divinitatem relata æqualitatem Patris, & Filii, ad Humanitatem verò, præcipua illa, & potiora Patris; paulò superiùs enarrata, significat. Quamvis autem in augustissima, & divinißima Personarum Trinitate, in qua nulla extat inæqualitas, Filius ad Dextram Patris federe dicatur; Patrem tamen ad Filii sinistram, & ad Spiritus Sancti Dextram, aut Spiritum Sanctum ad amborum lavam federe minimè dicimus, nec sentire debemus, etiamsi juxta Intellectus nostri captum, ita esse cogitemus, si Sanctissimæ Trinitatis personas longo sedentes ordine imaginemur, dum hujus generis sedendi ordinem mente concipimus.

Salomon interea, ut debitum Matri suæ honorem præstaret, Bethsabæ Matrem suam ad sui dextram federe voluit, sicut in eodem Regum Tertio legitur; in hæc verba: *Venit ergo Bethsabæ ad Regem Salomon, ut loqueretur ei pro Adonia. Et surrexit Rex in occursum ejus, adoravitque eam, & sedit super thronum suum, postusque est thronus Matri Regis, quæ sedit ad dextram ejus.* Hæc ibi -- Quem locum Alphonfus Tostatus explicans ait: *Istud erat ad magnum honorem: magis ibi honorabatur Bethsabæ, quam Rex: nam ad hoc, quod honoraretur magis Rex, debebat sedere Bethsabæ ad sinistram illius.* Hæc Tostatus. Nunc in modum Matres, atque Uxores à Regibus, Principibus, & Magnatibus, præsertim Christianis, in actionibus privatis hac tempestate honorari solent. Ad hanc honorandi consuetudinem alludit fortassè illud Psalmi de Sponso, & Sponsa; hoc de Christo, & Ecclesia mysticè intellectum; *Asistit Regina à dextris tuis.* Immo fœminæ, & quidem non absque consilio, adeò à viris cohonestatæ sunt semper, ut antiquitus Romæ in communi confesso, illæ à dextris, hi autem à sinistris confederint. Id quod etiam ad hunc usque diem frequenter fieri solet; idemque olim in Ecclesiis factum fuisse, monumenta ipsarum Ecclesiarum vetustissima docent, locis virorum, ac fœminarum distinctis. Hæc item inferiores cohonestandi consuetudo apud Principes aliquando viguit, ac viget. Hi enim filios adole-

scientes in privatis actionibus ad dextram collocare solent. Istucipsum legitur de Constantino Constantii Filio, ut videre est in vita ipsius Constantini Magni apud Eusebium, qui Constantinum Magnum adolescentem, Constantio Patre in Britannia degente, cum Seniore Augusto Galerio semper ad ejus dextram incedentem in Palestina se vidisse testatur. Constantius namque Imperator ab Urbe discessurus, ut in Britanniam proficisceretur, Constantinum Filium Adolescentem, sed natu majorem, tamquam hæredem Imperii futurum, ibidem reliquit ut ipse ab Adolescentia Imperio assuesceret. Erant autem in Imperio cum Constantio Collegæ tres, Galerius, videlicet, Maximianus, Severus, & Maximinus. Inter quos Constantinus, sicut Moyse parvulus inter Tyrannos, educabatur. Is deindè in Palestina primario apud eos honore dignatus fuit, & ad dextram Galerii Maximiani, qui cæteros Collegas anteibat ætate, incedere visus est. Quare si dextera inter eos Augustos non fuisset nobilior, Constantinum adolescentem honore primario dignatum fuisse falsò scripsisset Eusebius dicens: *Erat enim cum his, qui fuerant paterni Imperij Collegæ, quomodo ille, cum Prophetis, ut antè dixi. Et usque à puero pubertatem ingressus, apud eos honore primario fuerat. Quem ipsi vidimus, cum Palestinam obiret, Regum Seniori Comes. Hujus ad dextram conspicuus omnibus, jam tum Regum quandam sensum callere videbatur.* Cum itaque inferiores, hoc est fœminas, & adolescentes à viris cohonestandi antiqua consuetudo, per dextram eis concessam ad hanc usque nostram tempestatem, in qua dextera dignior, quàm sinistra existimatur, non parum vigeat, dextram omninò digniorem sinistrâ fuisse, ac esse fatendum est.

Quòd autem inter aliàs itè Nationes dextera nobilior, quàm sinistra fuerit existimata, illud de tribus Numidiæ Regulis confidentibus exemplum in Bello Jugurthino, à Salustio conscriptum, satis bellè indicat hisce verbis: Micipsa namque Numidiæ Rege defuncto, ejus filii, Jugurtha videlicet, Adherbal, & Hiempsal Reguli unum in locum conveniunt, ut omnibus de rebus ad regnum pertinentibus inter sedendum colloquerentur, ac disputarent. Cum autem Hiempsal Jugurtham odio prosequeretur, illo natu minor Jugurthæ, quamvis natu majori, sed genere inferiori, utpotè ex concubina progenito, honorem præstare dedignabatur. Hinc ipse Hiempsal ad Adherbalis dextram assedit, ne nobiliorem locum Jugurthæ, etsi Seniori concederet. Hiempsal verò à fratre Adherbale vehementer rogatus, vix tandem ad sinistram sese contulit. Hoc de ipsius dextræ nobilitate exemplum in hanc extat verborum formam: *Hiempsal, qui minimus ex illis erat, naturâ ferox, etiam ante Ignobilitatem, Jugurthæ, quia materno genere impar erat, despicens, dextrâ Adherbalem assedit, ne mediis ex tribus, (quod apud Numidas honori ducitur) Jugurtha foret. Deindè tamen, ut ætati*

Euseb. lib. i.

Euseb. in vita Constant. lib. i.

Salust. in Bello Jugurthino. non procul ab initio.

Quæst. 79. de Christi gloria

Augustin. lib. Symb. 2. 3. & 4. c. 7.

3. Reg. 1. 2.

Alphonf. Tostat.

Ps. 44.

concederet, fatigatus à Fratre vix in alteram, partem transductus est. Hæc ibi Salustius ad Verbum.

Aristot. to. 5.
l. 3. de part.
anim. c. 2. &
tom. 7. probl.
se. 21. & lib.
de Cælo.

Aristoteles item Philosophorum Princeps, diligens rerum abstrusarum indagator, in iisdem verò pensitandis Judex acerrimus, & à Platone Præceptore suo Anagnostes, hoc est lector indefessus, nuncupatus, non semel dextram sinistram potiore, ac nobiliorem esse affirmavit; Nobilioremque Mundi partem, Orientem scilicet in dextra collocavit. Idem Pythagoras, Plato, Plutarchus, & alii esse statuerunt, Dextram itaque Nobiliorem, quam sinistram esse, dicas oportet.

Plutarch. li. 2.
Plat. Phil. c.
10.

Concil. Nic.
Constantinop.
& Chalced. in
prima Actio-
ne.

Neque ordo sedendi Legatorum Apostolicæ Sedis in Conciliis, Nicæno, Constantinopolitano, Chalcedonensi, & aliis Œcumenicis Conciliis quicquam obstat; quin potius nostram de dextera sententiam apertissime confirmat. Quamvis enim illi ad sinistram, quæ ingredientibus Ecclesiam, sinistra est, sederint; quia tamen juxta Sacram Aram, ad Absidis caput sitam, simul sederent, & in medio, vel Absidis, vel Altaris, tam Evangelii Codex, quam Sacra Crucifixi Imago, quæ dexteram partem prospicientibus ad Ostium ab Ecclesiæ Abside, faciebat, eminebat, Legati Apostolicæ Sedis ea positione non ad sinistram, sed ad dextram verè, & propriè dextram, cujus relatio est ab Evangelii, & Crucis positura, residebant. Propter quam rem locus Evangelii in Altari, ubi illud recitari solet, dexteræ nomine nuncupatur, sicut alius Altaris locus sinistra vocitatur. Ad locum autem Evangelii Legati Præsidentes residebant.

Ego itaque Conciliorum Œcumenicorum exemplis munitus sinistram, ut in se, non verò, ut relatam ad Populum assistentem, in Ecclesia Latinâ, dexterâ nobiliorem; aut digniorem nunquam fuisse credam: quia esto quod apud Ethnicos, & præsertim apud Romanos in quibusdam rebus, quæ ab iis vocabantur sacræ, præsertim verò in auguriis, & auspiciis capiendis, sinistra potior extiterit, quam dextera; Ecclesia tamen Catholica, Gentilium superstitiones funditus evertere studens, eas ut ritu diverso aboleret, diligenter curabat, sicut à nobis alibi de Amburbiali, de Februis, deque Supercalibus, necnon de cæteris id genus superstitionibus, demonstratum est. Necessitas autem non urgebat ulla, nec ulla saltè congruentia suadebat, ut sacrosanctæ Scripturæ ritibus posthabitis, & exemplis; Ethnicorum ritus admitterentur.

Auctoris opuscula.

Sinistra ab Ethnicis observata.

Huc accedit, quod sinistra, tam in tonitruis, & auguriis, quam in auspiciis, ab avium volatu, & garritu, sive à cantu, vel à gestu eorundem, quasi ab avibus spectandis, ita nuncupatis, superstitione ab Ethnicis observata, non absolute prospera, seu felix, sed in ordine ad ejus dextram postulata largientis dicebatur, ut optimè Donatus ait, illum Virgilio locum (*Intonuit lævum*) explicans hisce verbis: *Quod Virgilius dixit (lævum) debet hoc prosperum intelligi; Nam*

Virgil. lib. 5.
Ænead.

ejus in hac causa hæc est ratio: læva in aliis contraria significatur: in sacris autem signis idcirco prospera accipiuntur, quæ sunt læva, quia sacrificantis, vel precantis latus lævum, dextrum est ejus, qui postulata largitur. Hæc Donatus. Et hunc in modum pro re prospera, & felici, in auguriis, & auspiciis à Varrone, & Festo sinistram sumi, & intelligi, facile mihi persuadeo. Hunc item in modum, ac sensum intelligendos esse puto augures, qui in sinistra exorientes, in dextra occidentes ponunt, teste Varrone in lib. 4. Epistolicar. quaestionum, Nam sinistra, reverà, absolute sumpta, non nisi pro adverso, noxio, omi- noso, & ignobili accipi solet, quia sinistra, ita nuncupatur, ut Isidorus, & alii interpretes ajunt, quod quæ sinistram manu fiunt, minus rectè fieri videantur. Hinc sinistra cornix apud augures, pro re adversa, & infelici, hoc est malum omen significante sumebatur, ut Virgilius intelligi voluit per hæc verba:

Varr. lib. 6. de
ling. lat. Fest.
Pop. de verb.
signific.

Varr. lib. 4.
vel 5.

Sinistræ ma-
nus effectus.

Sapè sinistra cavâ prædixit ab illice cornix.

Virg. Eclog. 1.

Et

Autè sinistra cavâ monuisset ab illice cornix.

Eclog. 9.

Et Ovidius

Dii precor, à nobis omen removete sinistrum.

Ovid. ep. 10.

Contrà verò, quod dextera, sive dexter pro felici, ac prospero apud veteres Scriptores sumi soleat, docent nos, quæ infra leguntur exempla. Virgilius in 4. Æneidos hunc ait in modum:

*Adis à placidusque juves, & sydera Cælo
Dextra feras.*

Virg. lib. 4. &
5.

Et in VIII.

Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Ovidius in 1. fastorum libro in ipsa ad Janum Invocatione ait:

Dexter ades Ducibus,

Ovid. lib. 1.

Et infra

*Dexter ades, patribusque tuis, populoque
Quirini.*

Horatius in primo Sermonum libro ait:

Nemo dexterius fortuna est usus.

Quintilian.
lib. 4. in proë.

Quintilianus: *Adsit Domitianus dexter, ac
volens.*

Multa in utramque sententiam exempla enarrare possem, quæ brevitatis causâ hic silentio prætermittenda censeo.

Nec dextera Jacob Patriarchæ super Ephraim ad sinistram partem, nec sinistra ejusdem super Manassén ad dextram constitutos, manibus Patriarchæ Jacob mysteriosè commutatis, & in Crucis formam, ut sic dixerim cancellatis, suas naturas, suasque significationes amiserunt, seu vices suas; suumque ordinem mutaverunt, immò validè retinuerunt. Ephraim namque minor natu per dextram Jacob ex benedictione illa Patriarchali sibi collatam, major super Manassén, primogenitum fratrem, sed per sinistram minorem effectum evasit: Nam etiam si Ephraim, sinistra Manassés viceversa, in dextram sit commutata, ad sinistram Gentilis Populi, in Judaici Populi dextram commutatam alludens; Dextra tamen, & sinistra Patriarchæ Jacob (cujus dextræ, ac sinistræ

Gen. 48.

stræ vis per ejus benedictionem est attendenda) suas naturas, suosque proprios significatus, necnon effectus denique sibi proprios omnino retinuerunt. Si autem ex mysterio statum Populi Gentilis in statum Judaici Populi conversum per vices Ephraim, & Manasses conmutatas præferente, sinistra dignitas, aut nobilitas desumpta est; Id omnibus in rebus Ecclesiasticis factum esse, vel fieri saltém dicas oportet: non enim de re vna, quàm de altera major ratio esse videtur, Dextrum tamen, ac sinistrum in rebus Ecclesiasticis non ita se habent, præsertim, varò in Sacrificij incurrenti Arâ, in qua Cornu Evangelii dextrum, cornu autem Epistolæ sinistrum respectu Crucis in medio positæ vocantur. Ea namque Altaris pars dextra nuncupatur, & est nobilior, non solum quia dextra est, sed propter item lectionem Evangelicam, quæ ibi recitatur, Christi prædicationem repræsentans. Adde etiam quòd ad eam partem sacer Canon universus celebratur, per quem augustissimùm, ac divinissimùm offertur Sacrificium. Ad sinistram verò partem legitur Epistola, quæ officium Joannis Baptiste designat, & legis, ac prophetiæ figuram gerit, teste Durando.

Durandus.

Huic verò ritui in Ecclesiâ Sanctâ Dei usitatissimo legendi Evangelium ad Altaris dextram, Epistolam autem ad sinistram, non adversatur illud, quod Hugo de Sancto Victore in speculo Ecclesiæ scriptum reliquit, dicens: *Merito in sinistra parte legitur Evangelium*; Nec item illud Micrologi dicentis: *ad sinistrum verò cornu Altaris habent librum, cum legunt Evangelium, vel cum sacrificant, ut in dextera parte sint expeditiores ad suscipiendas oblationes, sive ad consocienda Altaris Sacramenta*. Hæc Micrologus. Cum enim Evangelium ad eam Altaris partem, in qua nunc recitatur, legi semper consueverit; dextrum; ac sinistrum dictis in locis nonnisi respectu Sacerdotis, seu Populi ad Altare conversi, sumenda esse conjectandum, ac fatendum est. Nam Populi ad Altare conversi dextrum est sinistrum Altaris: hujus autem sinistrum, illius dextrum esse necesse est. Hinc Durandus, dum Sacerdotis in Altari mutationem, quæ fit à cornu Epistolæ ad cornu Evangelii, deinde ab hoc ad illud, contemplatur; assert in medium rationem, cur id fieri soleat: Nam (ut ipse ait) in principio Missæ Sacerdos ad dextram consistit; cum verò pronunciat Evangelium, convertitur ad sinistram; & circa finem iterum redit ad dexteram; quia cultus Dei primò fuit in Populo Judaico tamquam in dextra; deinde transivit ad Gentes, tamquam ad sinistram; Et in fine Mundi revertetur ad Judæos, tamquam ad dexteram. Hæc ad sensum Durandus, qui in re ipsa comprobanda hos recitat versus:

Est ratio, cur pars Altaris dextera, Missæ Principium, sinemque tenet, mediumque sinistra:

Dextera Judæos, Gentiles læva figurat: Caput ab iis, desertur ad hos; refertur ad illos Nostra fides, & erunt omnes in fine fideles.

Hugo c. 7.

Microlog. l. de Eccl. obli. c. 9.

Durand. lib. 4. div. off. cap. 29. 16. 24.

Quis igitur iis omnibus diligenter pensitatis, dextrum, ac sinistrum ab Hugone, Micrologo, & à Durando, respectu Sacerdotis, aut Populi ad Altare conversi sumpta fuisse inficias ire audeat? Nemo planè hominum, nisi tantos viros in rebus Ecclesiasticis eruditissimos, ac versatissimos, hunc ritum in Ecclesiâ Dei adeò usitatum ignorasse impudenter dicat. Ad hunc fortasse respectum, sive sensum pertinet exemplum illud, quod Sophronius Hierosolymitanus Archiepiscopus in Homilia ad Populum habita, deinde in Nicæna Synodo lecta, recitat, affirmans, se in quodam Templo valde insigni, vidisse picturam repræsentantem Imaginem Domini Nostri Jesu Christi, ipsiusque Matrem, ac Dominam nostram, Deiparam semper Virginem Mariam, à sinistris ejusdem Christi Domini, à dextris verò Joannem Baptistam Salvatoris nostri præcursores. Picturæ namque dextra solet interdum appellari sinistra, quia ipsa Picturæ dextra est ad sinistram illius, qui aspicit, ad Picturam conversus, ut nuper id luce clarius esse vidimus. Quod denique pars Altaris dextra sit cornu Evangelii dictum, ex eo comprobatur, quòd in Cappellâ Pontificiâ Summus Pontifex, & Cardinales Episcopi, & Presbyteri ad eam partem; ad alteram verò Cardinales Diaconi sedere conspiciuntur; Ad dextram item Summi Pontificis sedent Cardinales, ad sinistram verò Prælati assistentes: Hinc Oratores Principum inter Cardinales, ac Summum Pontificem manentes, non sedent, sed stare cernuntur. De sinistra, aut dextræ nobilitate hætenus, ut per B. Petri dextram, eamque sinistra digniorem, B. Paulo dari solitam, eidem nobiliorem semper locum dari tandem aliquandò comprobemus; loquendo, ut innuimus in sensu, quòd locus ille sit dignior, quatenus dextera, ut in se, est locus dignior sinistra.

Nicæna Synodus.

Pro hac re comprobanda scitu dignum videtur, quonam modo Paulus alioquin minor; quoad aliqua æqualis, & major Petro jure dici queat: Paulus namque fuit minor Petro, vel quantum ad potestatem Prælationis, vel quantum ad jurisdictionem; solus enim Petrus dictus est *Cephas*, Hebraicè, vel Syriacè (Hieronymo teste) id est firma, & solida Petra, ideò per Joannem Petro à Christo dicitur: *Tu vocaberis Cephas*, quod interpretatur, *Petrus*, id est Petra solida. Hinc in Evangelio B. Matthæi Syriacè conscripto legitur: *Tu es Petra, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. Adde etiam, quòd Petrus à Petra, Græca voce dictus est, vel *Cephas* græce, hoc est totius Ecclesiæ caput à Christo constitutus, & in plenitudinem Potestatis assumptus, cæteris in sollicitudinis partem vocatis. Paulus autem fuit æqualis Petro, ex officio Prædicationis, & fidei defensionis: Paulo namque Præputij, Petro autem, quamvis omnium Gentium, præcipue tamen circumcisionis Evangelium commissum fuit, ut idem Paulus ad Galatas 2. testatur. Et hanc ob causam,

Paulus minor æqualis, & major Petro ex Augustino Triumpho de pot. Eccl. q. 7. art. 2. ad primum arg.

Hieronym. Joann. 2.

Matth. 16.

S. Tho. lib. 4. sent. d. 11. art. 5. q. 3. & 22. q. 33. ar. 4. ad 2.

Hieronym.
ad Aug. epist.
89., & Aug. ep.
17. to. 2.
S. Tho. lect. 2.
ad Galat. 2.

præsertim (ut controversiam inter Hieronymum, & Augustinum Doctores Sanctos hac in re subortam, silentio involuam) Paulus reprehendere Petrum jure poterat, sicut Augustino Triumpho, & aliis placet. Immo S. Thomas, quamvis Paulum, quantum ad regiminis auctoritatem, minorem Petro fuisse dicat, illum tamen quantum ad auctoritatis executionem huic æqualem fuisse affirmat.

D. Tho. ead.
22. ubi supra
& c.

Pauli denique vocatio fuit præstantior Petri vocatione, si ejusdem vocationis tempus, & locus diligenter examinetur: Paulus enim fuit à Christo ad Apostolatam vocatus, summumque scientiæ, ac electionis vas effectus, & ad tertium usque cælum raptus, audivit arcana verba, quæ homini loqui non licet: Deinde Collegio Apostolico fuit adscriptus, post gloriosam Christi Resurrectionem, ejusdemque in Cælos Ascensionem. Petrus verò ante Christi passionem, dum Christus in hac mortali vita miseriis, & ærumnis plena, commoraretur. Quis autem Christi in Cælo regnantis statum nobiliorem, aut digniorem ejusdem, in Terra ante passionem conversantis, statu, fuisse negare audebit? Nemò planè hominum, si uterque status accurate perpendatur: quantò enim immortalis vita mortali est præstantior, & dignior, glorificatioque miseriis, & ærumnis sublimior, & gloriosior; tantò nobiliorem, ac sublimiorem Pauli vocationem, si ea vocationi Petri compararetur, fuisse, dicas necesse est. Consideratà ergo manu dexterâ, ut in se, & quatenus hæc in suo conceptu formali, ac ex naturâ suâ est dignior sinistra (tametsi propter rationes physicas,

Supra fol. 82.,
& seq.

& in circumstantiis Imaginum Petri, & Pauli, superius recensitas, eadem verè dignior non sit, nec habeat rationem dignioris loci, sed minus digni) adhuc eam optimè dicitur convenire Paulo propter sequentes rationes tropologicas illi faventes, & præsertim propter sublimiorem ejus vocationem ad Apostolatam, factam in tempore magis digno, quam fuerit vocatio Petri. Et hæc est Innocentii III. doctrinæ in sermone de quatuor Evangelistis dicentis: *Per sinistram enim mortalitas; per dextram verò immortalitas designatur; Secundum illud, læva ejus sub capite meo, & dextera illius complexabitur me. Propter hanc inquit causam in picturis Ecclesiæ Paulus ad dextram, & Petrus ad sinistram Salvatoris statuitur.* Hæc Innocentius hujus nominis tertius S. Bonaventura, dum B. Paulo dextram,

Innocent. III.
serm. de 4. Evangel.

Cantic. cap. 2.

B. Petri dari solitam meditatatur, ait hunc in modum: *Paulus dicitur Benjamin adolescentulus, idest filius dexteræ, idest filius gratiæ, idest post resurrectionem vocatus. Undè in picturis Paulus in dextra, Petrus in sinistra ponitur.* Hæc S. Bonaventura.

S. Bonavent.
in Psal. 55.

Gal. 1. lect. 1.

S. Thomas idem ferè scribit, dum hæc B. Pauli ad Galatas scribentis ita interpretatur verba: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, & Deum Patrem, & c. quasi dicat: Apostolus, ait S. Thomas, sum, non ab hominibus scilicet ad-*

scriptus Collegio Apostolico, nec per hominem, scilicet Christum in mortali carne viventem; sed sum Apostolus, per Christum jam suscitatum, & glorificatum: Et quia (inquit) præsens vita significatur per sinistram, futura verò per dextram, in quantum ista est cælestis, & spiritalis, illa verò temporalis: idè Petrus, qui vocatus fuit à Christo adhuc in carne mortali posito, ponitur in Bulla Papæ in sinistra parte; Paulus verò, qui vocatus fuit à Christo glorificato, ponitur in parte dextera. Hæc Sanctus Thomas.

Idem ferè scriptum reliquit Augustinus Triumphus de Ancona: Hic enim dum Paulum diversis de causis minorem ex aliis, æqualem, & majorem Petro esse considerat, Beatum Paulum majorem Sancto Petro ob ipsam vocationem esse, ait, hisce verbis: *Major autem (scilicet Paulus) prærogativâ Electionis, quia electus fuit à Christo post resurrectionem, & glorificationem. Undè in Bulla Papæ Paulus ponitur à dextris, Petrus verò à sinistris.*

Augustin.
Triumph. 9.
7. ar. 2. ad pri-
mum arg.

Guillelmus Durandus eadem Innocentii verba recitat, quæ paulò superius citata sunt. Deinde, postquam *per sinistram mortalitatem, per dextram verò immortalitatem designari* affirmavit hæc subjecit verba: Et propter hanc causam in picturis Ecclesiarum, Paulus ad dextram, & Petrus ad sinistram statuuntur Salvatoris: Et in Bulla Papæ caput Pauli à dextris Crucis, & caput Petri à sinistris.

Guillel. Du-
rand. lib. 7. c.
44. num. 6.

Quamvis autem B. Pauli post Christi glorificationem, ejusdemque in Cælos Ascensionem ad Apostolatam vocati electio, vera sit causa, cur scilicet in Summorum Pontificum Bullis, sive in plumbeis earundem Bullarum sigillis, & aliis quibusdam in locis, eidem Paulo dextrum Petri latus dari soleat; potissima tamen esse non potest: talis enim si esset, atque ut Theologi loquuntur, immediata, & ab aliis non dependens, non solum dictis in Bullis, aut sigillis, sed etiam in numismatibus, & in cæteris locis quibuscumque B. Paulus dextram sibi vindicaret partem. Id quod ubique aut semper fieri non videmus.

Non desunt qui dextrum B. Petri latus B. Paulo dari velint, non solum propter præstantiam temporis, in quo B. Paulus ad Apostolatam vocatus fuit, verum etiam propter vocationis Excellentiam, per quam ejus conversio fuit omni admiratione digna: quia fuit in ea conversione aliquid suprâ naturam, & præter naturam, & contrâ naturam, ut Ægidius Columnius Doctor fundamentarius, ait hisce verbis: *Fuit enim in ipsa conversione aliquid suprâ naturam: quia natura nunquam facere potest talem lucem, quæ Paulum visu exteriori privaret, adgenerando ejus oculis squamas, sicut in Paulo ex Actuum Apostolorum capite non osatum esse constat.* Fuit etiam in eâ conversione aliquid præter naturam: quia lux illa oculos Pauli adeò læsit, quod sociorum oculos illæsos reliquit. Fuit denique in eadem conversione aliquid contrâ naturam, dùm Paulus in perversa manens voluntate, hoc est in ipso actu per-

persequendi Ecclesiam Dei conversus fuit. Hæc ex Doctore nostro Ægidio. Si autem vocationis excellentia in Sanctorum Apostolorum prælatione sufficeret, tamquam causa immediata, & ab alia non dependens, Beatus Paulus omnibus in locis dextrum Beati Petri latus occuparet: quod esse non constat; Cur verò B. Paulus in plumbeis præsertim Literarum Apostolicarum Sigillis dextrum B. Petri latus occupare semper cernatur, cur item in numismatibus sinistrum, alibi autem modò dextrum, modò sinistrum teneat, apud Auctores, qui in hanc rem scripserunt, nihil scriptum invenire potui. Hinc pro nodis hiscæ dissolvendis, rem aliùs censeo repetendam, nempe à Bullæ plumbatæ nominis interpretatione, si meam inter tot, tantosque viros, qui de hac materia scripserunt, opinionem interponere liceat. Apostolicæ itaque literæ, plumbeo munitæ signo, Bullæ appellantur; sed Bullæ rectiùs à græca voce βύλη, dictæ, hoc est *Bule*, e litera in a, more nostro mutata, ut videre est in hac voce, *Mater*, quæ græcè μήτηρ vocitatur; diciturque *Bulla*, sive *Bula*, quasi consilium, sententia, vel decretum, ut Budæus in commentariis linguæ Græcæ, interpretatur: Bulla enim duplici, ll, pronunciata, sive scripta, pro auratis clavorum capitibus ad valvas, sive fores decorandas inventis, capi solet; vel triumphantium insigne est, quod in Triumpho Komani, olim superstitionibus dediti præ se gerebant, inclusis intrâ eam Bullam remediis, quæ adversus invidiam crederent valentissima: eratque Bulla ipsa, teste Macrobio lib. 1. Saturnalium, rotunda, & in cordis figuram formata, quam antè pectus in collo annectebant, ut Bullam inspicientes, ita demùm se homines cogitarent, si corde præstarent: eaque (ut ait Asconius) argentea erat, vel aurea, infantibus item ingenuis ad collum suspendi solita: quam Festus Pompejus de verborum significatione, à Græca voce βύλη, dictam affirmat, quod consilium latinè dicitur: vel quia, ut ipse ait, eam partem corporis Bulla contingat, idest pectus, in quo naturale manet consilium. A cuius rei specie, sive formâ, vel similitudinè, Plutarcho auctore in Problematis, tumor etiam inanis, figuram rotundam habens, qui cernitur in aquis momento temporis enascens simul, & evanescens, dicta est Bulla, quæ spiritu quodam in aqua excitatur, præsertim verò, dum bullit, vel spumam facit. Undè apud Varronem, in præfatione de rusticâ, sive de agricultura, sub initium, proverbiali locutione dicitur, *Homo Bulla*, quia scilicet similis Bullæ vita hominis sit fluxa, & momento caduca.

Bulla igitur Pontificia unica l. scribi pronuntiarique debet, & quippè quæ à consilio, vel decreto, ac potestate deducta est: In Bullis namque Summorum Pontificum, consilia, sive sententiæ, vel decreta continentur, quæ voluntatem eorundem, seu auctoritatem, ac plenitudinem potestatis demonstrant. Hinc Petrus Rebuffus, qui suâ

in Praxi 3. p. Signaturæ in Bullæ declaratione contra rei veritatem in plumbeis literarum Apostolicarum Sigillis, nisi locus Typographorum, aut correctorum, seu potius corruptorum incitiâ sit mendosus, *Petrus ad dextram, Paulum ad sinistram extare* ait, ipsaque plumbea sigilla, juxta illum Bullæ sensum primo loco explicatum, ad earundem literarum ornatum facere, in declaratione Bullæ Cænæ Domini opinatus est, vim, atque Etymologiam Bullæ non advertens, dum inquit: *Bullæ etiam dicuntur ornamenta, quibus singula decorantur.* Hodie verò (ait) quia literæ Romanorum Pontificum ornantur plumbo; ideo illæ literæ sic plumbo decoratæ dicuntur Bullæ. Hæc Rebuffus, cujus opinio vulgaris, aut popularis est vim Bullæ propriam, aut occultiorrem Etymologiam non attingens: Bulla itaque Pontificia, vel potius *Bula*, sive plumbeum sigillum ab Italis vernacula lingua *Bullum* passim vocitatur, à consilio, & à decreto dictum, auctoritate, sive plenariâ potestate est insignitum, si diligenter examinetur: ad cuius Bullæ dextram Paulus, ad sinistram vero Petrus, ob causam enarratam, in plumbo incisi cernuntur semper. Hanc verò plenitudinem potestatis, & coactivæ præsertim tam spiritualis, quam temporalis, Summis Pontificibus à Deo datam, Christus Dominus, & Salvator noster in hac mortali vitâ, vel ante suum in Cœlos ascensum exercere visus est, quando faciens quasi flagellum de funiculis, omnes ementes, & vendentes de Templo ejecit, & mensas nummulariorum, & Cathedras vendentium columbas evertit. Qua in re pro tuendo Patris honore tantam exercuit potestatem, quantam verbis explicare nemo potest, si omnia diligenter examinentur. Quamvis enim Christus, Deus scilicet, atque homo, in hac mortali vita plenitudinem Potestatis eminentissimè habuerit semper, ut ex luculentissimo B. Joannis Testimonio cap. 3. constat, dicentis: *Omnia dedit ei Pater in manus (hoc est plenitudinem scientiæ, ac potestatis, ut Lyranus interpretatur) eam tamen potestatem ante resurrectionem, executioni omnino mandasse visus non est.* Hinc ipsamet veritas Christus Dominus, ac Salvator noster, omnipotentia insignitus, nonnisi post suam gloriosam resurrectionem, & glorificationem se plenitudinem potestatis habuisse per Beatum Matthæum, testatus est in hanc verborum formam: *Data est mihi omnis potestas in Cælo, & in Terra.* Quamvis namque Christus plenitudinem Potestatis eminentissimam, quantum ad divinitatem ab æterno, & quantum ad humanitatem, jam inde à suæ Conceptionis instanti, auctoritative haberet in Cælo, & in Terra; eam tamen post suam resurrectionem executive habuisse narratur; quia sicut propter nostram Redemptionem à Cælo descendit, nostram assumens carnem, ita miserijs, & ærumnis (ut sic dixerim) passibilitati factus obnoxius; Cruci tandem, ignominiosè affigi voluit, suam potestatem non omittens eminentissimam, sed ad gloriosæ tantum Resurrectionis, & glorificationis

Artic. 4.

Rebuff. vim Bullæ nescivit.

Matth. 21.

Joan. 2.

Joan. 3.

D. Tho. 3. p. q. 43. ar. 3. ad 2.

Matth. 28.

Ibid. D. Tho

Bullæ nomen unde originè trahat.

Bulla, idest Bula, quasi consilium, vel sententia seu decretum

Bullæ varii significatus.

Macrob. c. 6.

Ascon. Ped.

Fest. comp.

Plutarch. in probl.

Varro.

Homo bulla quid.

Bula non Bulla dici debet.

Rebuff. opinio Prax. 3. p.

Hieron. lib. 4.
comment. in
Matth. sub
fin. cap. 28.

usque tempus intermittens. Hinc B. Hieronymus hujus generis potestatem Christo Domino datam, seu potius declaratam post Crucis affixionem, & Resurrectionem contemplan ait: *Illi potestas data est, qui paulo ante crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui mortuus jacuerat, qui postea resurrexit. In Cælo autem, & in Terra data est potestas, ut, qui ante regnabat in Cælo, per fidem credentium regnet in Terris.*

Isidor. lib. de
vita, & obitu
Sanctorum.

Cum itaque B. Paulus post admirabilem & gloriosam Christi resurrectionem, glorificationemque, ejusdemque in Cælos ascensum fuerit ad Apostolatam vocatus, paucis post diebus, vel mensibus (ut nonnulli volunt) vel secundo post ascensum anno (ut Isidorus ait) Sanctorum Apostolorum Collegio adscriptus, eo scilicet tempore, in quo plenitudo potestatis promulgata jam fuit, jure ipso suo, in Pontificiis præsertim Bullis, in quibus Pontificiæ potestatis plenitudo, sive auctoritatis executio manifeste apparet, dextrum Petri latus occupare semper solet. Nec mirum id cuiquam videri debet: propterea quod Paulus vas electionis à Christo effectus, de Tribu iuit Benjamin: quod enim Hebraice *Beniamin* dicitur, latine *filius dexterae* nuncupatur. Adde etiam, quod Paulus electus fuit Prædicator Gentilitatis, quæ dextram Judæorum erat occupatura, & renunc ipsâ occupat. Huc tandem accedit; quod Paulus ad id præstandum electus fuit post glorificationem, per quam dextera designatur, & in qua glorificatione Christus ipse, ut Sanctus Evangelista Matthæus testatur, suam, suique hinc in Terris Vicarii plenitudinem potestatis in hæc promulgavit verba: *Data est mihi omnis Potestas in Cælo, & in Terra.* Ex his ergo dexterae Symbolis, Paulus suo sibi jure dextram Petri vindicare cernitur, in Bullis præsertim Pontificiis plumbeo Sigillo munitis, in quibus plena potestas, sive auctoritatis executio, tempore tantum glorificationis dextram repræsentans, promulgata, resplendet. Hinc in Numismatibus, in quibus nec potestas representatur, nec dextra ullo modo adumbratur, Petrus ad dextram, Paulus verò ad sinistram effingi solet.

Matth. 20.

Dictam igitur ob causam B. Paulus ad dextram in Sigillis plumbeis, Petrus verò ad sinistram impressi semper cernuntur: quamvis enim Paulus, ut diximus, quantum ad regiminis auctoritatem fuerit minor Petro, ex auctoritatis tamen executione fuit ei æqualis: ambo namque fuerunt Episcopi; sed licet inter eos eadem adesset potestas, illa tamen Pauli erat subordinata. Hinc B. Paulus in Pontificiis præsertim Bullis, in plumbeis videlicet sigillis dextram occupat partem, quia executio Potestatis, quæ in Bullis expressè apparet, atque exercetur, promulgata fuit, exerceri que cæpta eo tempore, quo B. Paulus conversus, fuit ad Apostolatam vocatus. Adde etiam, quod in Bullis crux invenitur semper, ut intra videre licet.

Crux in Bullis.

Nec fortuito, nec ad cuiuscumque arbitrium, nec per imperitiam fieri solere cre-

dendum est, ut aliis, scilicet in locis Paulus modò ad dextrum, modò ad sinistram Petri latus collocetur. Si enim Christus Dominus, & Salvator noster, vel Crux inter Petrum, & Paulum ponatur, Paulum ad Christi dextram, Petrum verò ad sinistram collocandos non dubito: propterea quod Christus, qui à morte resurrexit, quique ad dextram Patris sedet, non solum glorificatus, sed suorum item glorificator est, totiusque Glorificationis caput, auctor, & Dominus. Quæ sane omnia, & dexteram, & plenitudinem potestatis in glorificatione patetactam, & promulgatam, præferentia Paulum, dexterae filium nuncupatum, Gentilitatisque ad dextram Judæorum sessuræ Magistrum, & Apostolum, atque in ipsa Glorificatione à Christo vocatum, ad latus Christi dextrum, Petrum autem in mortali vita, per quam (teste Gregorio) sinistra designatur, ante scilicet Christi passionem, & Glorificationem vocatum; ad sinistram Christi latus collocandos esse omnino persuadent. Id quod etiam observandum reor, si Christus Cruci affixus, vel sola Crux, Imaginem Christi, nostramque salutem repræsentans, inter eosdem Apostolorum Principes intercedat: Nam Christus homo ex sua ipsius ad Crucis usque mortem humilitate, Resurrectionem, immortalitatem, nec non sui Corporis Glorificationem, per quam dextera significatur; supra quam dici aut cogitari potest promeruit, ut S. Paulus ad Philippenes testatur in hanc verborum formam: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem Crucis. Propter quod, & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genuflectatur, Cælestium, Terrestrium, & Infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Hæc S. Paulus, qui hinc profectò verbis, Crucem non solum redemptionis nostræ Typum, sed exaltationis item Christi; vel Corporis glorificationis Instrumentum fuisse docet: Animæ namque gloriam à suæ Conceptionis Instanti Christus accepit. Quod autem Christus non ante, sed post passionem per Crucem in Resurrectione; atque in Cælum Ascensu fuerit glorificatus. Id S. Evangelista Joannes aperte docet, dum rationem, cur Spiritus Sanctus in plenitudine, & in signo visibili ante Christi passionem datus non fuerit, in medium affert hinc verbis: *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Alio item in loco Evangelista Sanctus innuit tempus, in quo Christus fuit glorificatus; dum Scripturæ cuiusdam mysterium ante Christi passionem à Discipulis ignoratum fuisse ait in hæc verba: *Hæc non cognoverunt Discipuli ejus primum: sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo.* Hinc Salvator ipse Christus, paulò ante passionem, hoc est, postremâ illâ in Cæna cum Discipulis factâ, abeunte juda, præoccupativè dixit: *Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.* Per passionem igitur, & Crucem Chri-

Regula collocandi Imagines SS. Apostolorum.

Gregorius.

Philipp. 2.

Joan. 7.

Joan. 12.

Joan. 13.

Christus Dominus exaltationem, & glorificationem, atque totam potestatis executionem promeruit.

Quod autem Christus Dominus per Sacratissimæ Crucis lignum, exaltationem, & glorificationem omni potestate, sive Dominatu, & Imperio refertissimam promeruerit, comprobatur ex Prophetico illo David oraculo, quod in Hymno Dominicæ Passionis mysteria recensente legitur in hunc modum:

Dicens in nationibus Regnavit à Ligno Deus.

Quod certe Oraculum de Christi Salvatoris nostri glorioso Principatu per augustissimam, & sacratissimam Crucem acquisito deductum, è Davidico Psalmo, juxta Psalmorum editionem, necnon iuxta eam, quam Italiam, vel Romanam vocant, & Ecclesia Sancti Petri Romæ habet, multisque ab hinc sæculis legit, desumptum est hisce verbis:

Dicite in nationibus Dominus regnavit à Ligno.

Quas sanè voculas (à ligno) Justinus Martyr contra Tryphonem è Bibliis ablatas jam fuisse testatur, grandemque Judæis hac in re dicam impingit. Quamvis autem in Hebraica, & Græca item, atque Septuaginta, Interpretum editione dictæ vocalæ desiderantur, leguntur tamen in Psalmo 95., non solum à Justino Martyre, verum etiam à S. Cypriano, à Tertulliano, à S. Ambrosio, à B. Patre Augustino, & à S. Leone Papa, hujus nominis primo. Hinc Tertullianus in Libro adversus Judæos, hunc novum regnandi modum per salutiferæ Crucis lignum meditatur in hanc verborum formam: *Solus novus, Rex Sæculorum, Christus Jesus novam gloriam, & potestatem, sublimitatemque suam in humero extulit, Crucem scilicet, ut secundum priorum Prophetiam exinde Dominus regnaret à Ligno: Hæc ibi, & infra: Insigniter crucifixus est.* Et B. Hieronymus, *Gloria Salvatoris triumphantis patibulum est; Crucifigitur, ut homo, glorificatur, ut Deus, Christus itaque Dominus, ac Redemptor noster, Deus, & homo in unitate hypostatica per lignum Sanctissimæ Crucis à terrâ exaltatus, & glorificatus, regium, & gloriosum Principatum, omnemque potestatem adeptus fuit. Juxta illud B. Joannis dictum si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.*

Paulus igitur (ut quæsitum à nobis propositum, paucis compræhendamus verbis, compræhensumque concludamus) non fortuito, nec ad cujusvis arbitrium, sed suo quodam jure (ut paulò superius dictum est) in Bullis præsertim Pontificiis obtinet dextrum Petri latus ob rationem assignatam; Si autem inter eos Christus, vel Crux ipsa intercedat; Christi etiam, vel Crucis dexteram, Petro sinistram obtinente, occupare solet, ac debet. Nam per Christum Salvatorem nostrum, atque item per Crucem ipsam nonnisi Christi representatur glorificatio, in quâ B. Paulus ad Collegium Apostolicum fuit vocatus, eademque per conversionem omni admiratione dignam adscriptus.

Nec nostræ huc observationi, & quasi normæ refragatur Tabula illa vetustissima,

antè Constantini Magni Imperatoris tempus (ut ajunt) depicta, quæ Romæ in sacro Basilicæ S. Petri reliquiario diligenter custoditur, ac devote asservatur: Nam in eâ, cujus exemplar asservatur in Bibliotheca nostra, Angelica, Petrus ad dexteram, Paulus verò ad sinistram, pieti cernuntur, partem, quia Christus inter eos medius non extat, sed supra illos in Cælo stare conspicitur, aut representatur, atque hunc fere semper in modum, seu ordinem dispositi cerni solent, quando scilicet Christi, vel Crucis saltem Imago, vel Christi Mater Maria semper Virgo filium, in sinu gerens non est inter eos. Id quod longo temporum intervallo ad hanc usque diem, factum, observatumque esse animadverti. Hinc in numismatibus, & aliis in locis quibuscumque Petrus tamquam Collegii Apostolici caput, dextrum Pauli latus sibi vendicat, vindicareque sibi debet, ut primatu, quem inter cæteros Apostolos à Christo accepit, suo ex Jure potiatur.

Quod autem jam inde à Constantini Magni, Sylvestri Papæ primi temporibus Sanctus Paulus ad Salvatoris nostri dextram, & Sanctus Petrus ad sinistram pingi consueverint, ut Petrus Damianus ad Desiderium, Abbatem scribens testatur, ex antiquissimo B. Constantiæ, Constantini Magni Imperatoris filiar, Templo constat, quod est in viâ Nomentana propè Sanctam Agnetem: Nam ad ejusdem Templi lævam ingredientibus sese offert *Absidula* opere musivo exornata, in qua cernitur Salvatoris Imago, ad cujus dextram S. Paulus, & ad sinistram S. Petrus representari conspiciuntur. Cum verò reliquum musivum ipsius Templi sacrum infra aliud non sacrum ab eadem Constantiæ extructum esse credatur, & hujuscæ *Absidula* reliquo operi perfimile opus esse videatur, has quoque Sanctorum Apostolorum Imagines paris esse antiquitatis credendum censetur.

In Abside item Ecclesiæ Sanctorum, Colinae, & Damiani Romæ à S. Felice Papa Anno Domini DXXX. opere musivo constructa, S. Paulus ad Salvatoris nostri dextram, & S. Petrus ad sinistram representari cernuntur. Sed quia Imago dicti Pontificis tempore Gregorii XIII. ceciderat, loco ejus Imago S. Gregorii Magni suffecta est, ut ait Pompejus Ugonius in libro de Stationibus Urbis Romæ; Vir quidem non minus eruditus, quam accuratus.

Hujuscæ item rei extat exemplum valde insigne in Sacrario Pontificio, intrâ Palatium Vaticanum sito. Hoc enim in loco Ligni Dominicæ, ac salutiferæ Crucis frustum satis grande intrâ crystallinam, & auream Crucem inclusum asservatur. In quo Imago Christi Cruci affixi cernitur incisa: ad cujus dextram Beatus Paulus, ad sinistram verò Beatus Petrus conspiciuntur. Quod sanè pretiosi Ligni frustum gemmis ornatum Basilicæ Lateranensi repositum circa annum Domini DCXC. à Sergio Papa hujus nominis primo, ut Beda in lib. de temporum ratione, & Anastasius Bibliothecarius in Vita Sergii, necnon Pan-

Imagines, quæ
Constantino
apparuerunt.

CCCXXV.

Petrus Damianus lib. 2.
Epist. 37.
Primus locus

Locus sequens.
Ecclesiæ SS.
Colinae, &
Damiani
DXXX.

Pompejus Ugonius p. 178.

Locus tertius
Apostolici
Palatii Sacra-
rium.

DCXC.

Hymnus
Theodulphi,
vel fortunati,
aut Sedulii,
vel Ambrosii
ad resp. Dom.
passionem.

Psal. 95.

Dica, id est,
judicium, ac-
tio, & libel-
lus actionem
contines in-
terpretatur.
Psal. 95.
Cyprianus.
Tertul-
lianus.
Ambrosius.
Augustinus.
Leo I.

Hieronymus
ad Hiedibiam
9. 9.

Joan. 12.

Conclusio.

Notandum.

Respondetur
tacite ob-
jectioni.

Panvinus in libello de septem Urbis Ecclesiis testantur. Panvinus autem hæc addens verba ait: *Hanc Ligni Sanctissimi portionem excidio Urbis sub Clemente VII. à militibus aliquot, theca argentea direpta, ablatam Pontifex prodigiòse, & non sine ope divinâ recuperavit; & aureâ, crystallinâque Cruce inclusam in Palatio Vaticano, ubi est Sacristia, vel Sacrarium Pontificium servari iussit.* Hæc Panvinus; De hac Sanctissimi Ligni portione Commentarium conscripsi, ac typis mandandum curavi Anno Dom. 1609.

Commentarius de Ligno Crucis.

Locus 4.

Ecclesia S. Mariæ in Porticu.
Sapphyrinus lapis.

DCXXIII.

Sapphyrina natura.

Lapis lazulus.

Locus 5.
Patriarchium Lateranense.

DCCCX.

Vide libellum in S. Greg. Opusculi Sacramentorum.
Jo: Diacon. in Vita B. Greg.

Id ipsum ferè videre licet in Ecclesia, quæ olim apud Ethnicos, templum (ut ajunt, *Pudicitia*; nunc verò *S. Maria in Porticu* nuncupatur: In sacra enim hac æde super Altare majus Sapphyrina diligentèr custoditur Tabula, & maxima veneratione asservatur. In qua *B. Maria semper Virgo, Christum filium in sinu gestans* impressa cernitur, dextram ejus partem occupante B. Paulo, sinistram verò B. Petro. Hanc autem Tabulam tempore Joannis Papæ hujus nominis primi, circa annum Domini 523. Sacris Imaginibus insignitam, e Cælo miraculosè descendisse, & Gallæ Sanctæ Fœminæ, Symmachi Patrii Romani filia, apparuisse, vetustatis monumenta testantur. Id quod per Sapphyrum, flavi, aut cælestis perspicui coloris gemmam, quæ hominem, ut ajunt, castum, & pudicum reddit, divinitus factum reor, ut superstitiosâ falsæ pudicitia Deæ veneratione posthabita, veræ Pudicitia Reginae Templum illud consecraretur, sicut à Joanne primo factum esse constat. Sunt, qui velint, Ecclesiam hanc in ædibus dictæ Gallæ fuisse constructam, & lapidem illum non Sapphyrum, sed lazulum [quem stellatum vocant] flavo scilicet, ac cælesti colore, aureisque, ut peritiores volunt, crepusculis nitentem esse, contendunt, ut reverà id ita esse vidi: nam *Matris, & Filii Imagines* aureis vestibus indutæ, multisque Stellulis, sive Rosulis, ramusculisque aureis item duobus circumseptæ, necnon Pauli ad dextram, Petri autem ad sinistram extantes effigies, lapide in ipso lazulo innatæ videntur.

Ad Lateranense Patriarchium in Aula semidiruta, quæ leonina nuncupatur, eo quod à Leone hujus nominis III. qui Romæ Carolum Magnum Imperatorem coronavit, constructa dicitur circa Annum Domini DCCCX. Beatus Paulus ad Salvatoris nostri dextram, Beatus autem Petrus ad sinistram, opere musivo picti cernuntur. Infra verò Imaginem B. Petri Leo Papa III. & Carolus Magnus conspiciuntur, tabulæ quadratæ similitudinem circa verticem habentes. Id quod viventium insigne est, ut Joannes Diaconus ait. Qua ex re vixisse illos eo tempore, quo illud opus musivum factum fuit apertè colligitur. Eundem item in modum in Aula Conciliorum dicta, ejusdemque Leonis tempore constructa, nunc verò omnino diruta, Apostoli Sancti cernebantur picti, Paulus videlicet ad Salvatoris dextram, Petrus autem ad sinistram.

Hujus item rei Exemplum opere vermiculato, seu musivo, circa Annum Domini DCCCXX. constructo à Paschale Papa hujus nominis primo, ut inscriptiones indicant, non semel repræsentatum videre est in Ecclesia Sanctæ Praxedis non solum in primaria dictæ Ecclesiæ Abside, sed etiam in Oratorio, quod *Hortus Paradisi*, vel *Sancta Maria libera nos à pœnis Inferni*, nuncupatur, hisce namque in locis S. Paulus ad Salvatoris nostri dextram, B. verò Petrus ad sinistram picti, seu collocati conspiciuntur.

Ad vetustissimæ Ecclesiæ, quæ Sanctæ Mariæ in Dominica, sive Domnica, vel ad Naviculam nuncupatur. Absidem, à Paschale hujus item nominis primo constructam, circa Annum Domini DCCCXVII. & ejusdem Pontificis tempore opere musivo pictam, B. Paulum ad Beatæ Mariæ semper Virginis, Christum filium in sinu gestantis, dextram, B. verò Petrus ad sinistram picti cernuntur.

Ad Absidem item Ecclesiæ S. Cæciliæ opere musivo, circa Annum Domini plus minusve DCCCXVII. pictam tempore ejusdem Paschalis primi, qui, ut ait Bibliothecarius, Ecclesiam à fundamentis restituit, Beatus Paulus ad Salvatoris dextram, Beatus autem Petrus ad sinistram locati conspiciuntur.

In Ecclesia S. Marci extrâ Absidem, opere musivo pictam Beatus Paulus ad Salvatoris dextram, B. autem Petrus ad sinistram conspiciuntur. Quod sanè opus à Gregorio IV. circa Annum Dñi DCCCXXXIII. factum fuit, ut Inscriptiones, quæ inibi leguntur, & Gregorii ejusdem Imago docent. Gregorius namque in Abside ipsa una cum aliis Sanctis pictus cenitur, Tabulæ quadratæ similitudinem circa verticem habens. Quæ sanè Tabula viventis insigne est, ut nuper à nobis ex Joanne Diacono dictum fuit.

In Ecclesia S. Pudencianæ, omnium Urbis Basilicarum, quæ modò Romæ supersunt (ut ait Panvinus) vetustissima, à Pio hujus nominis primo eidem Sanctæ, circa Annum Domini CLIV. Pompejo Ugonio teste, consecrata, extat vetustissimum Absidæ musivum, Christi Salvatoris nostri, & Sanctorum Apostolorum Imaginibus ornatum, atque admodum elegans. In quo B. Paulus Salvatoris Christi dextram, Sanctus verò Petrus sinistram occupare cernuntur. Quamvis autem Ecclesia vetustissima sit, musivum tamen ab Hadriano Papa hujus nominis III. circa Annum Dñi DCCCLXXXIV. factum esse Pompejus Ugonius in Historia Stationum narrat, literis quibusdam inter se complicatis, quæ inibi legebantur, notamque compendariam efficiebant, admonitus.

Idem olim videre licebat suprâ Sacellum quoddam perantiquum, quod erat in Atrio veteri Basilicæ Sancti Petri Romæ propè Othonis II. Imperatoris porphyreticum Sepulchrum, circa Annum Dñi MC. con-

Locus 6.
Ecclesia S. Praxedis.
DCCCXX.

Locus 7.

DCCCXVII.

Locus 8.

DCCCXVII.

Locus 9.
Ecclesia S. Marci.

DCCCXXXIII.

Locus 10.
Ecclesia S. Pudencianæ.
Panvinus.

CLIV.
Pomp. Ugon.

DCCC
LXXXIV.

Locus 11.

constructum, & infra celeberrimam Joti Pistoris fluctuantem Naviculam, quæ nunc ex ruinis ejusdem veteris Basilicæ, atque Atrii jussu Pauli V. Pontificis Maximi diligenter extracta, & ornata, in Atrio Basilicæ novæ Sancti Petri sita cernitur, Basilica eadem ab eodem summo Pontifice ad perfectionem redacta non sine perpulchro, & miro Basilicæ, atque Atrii Artificio.

Idem ferè in Ecclesia S. Mariæ Transiberim ad Absidem opere musivo, tempore Innocentii II. circa Annum Dñi MCXXXIV. vermiculatam cernitur, in qua *B. Mariæ, semper Virgo Christum filium in sinu gestans conspicitur* B. Paulo dextram Sancto autem Petro sinistram occupante partem.

Ad præcipuam Basilicæ S. Mariæ Majoris, vel ad Præsepe frontem, quæ Basilicam Lateranensem spectat, supra porticum ab Eugenio Papa hujus nominis III. circa Annum Domini MCL. constructam, & à Petro, & Jacobo ex Illustrissima Columnensi familia S. R. E. Cardinalibus vermiculatam, circa Annum Domini MCCXC. Beatus Paulus ad Salvatoris nostri dextram, Beatus autem Petrus ad sinistram opere musivo picti cernuntur.

Idem ferè cernebatur in Sacello, quod in Porticu S. Petri extabat, & S. Maria ad Febres vocitatur, Erat enim pictura illa vetustissima, quæ olim vel in Sacratio, vel inter Columnas Porticus ejusdem sita erat; infra quam verò Corpus S. Gregorii Magni humatum olim jacebat. Hoc enim in loco B. Paulus ad dextram Beatæ Mariæ filium, in sinu gestantis, Sanctus verò Petrus ad sinistram picti conspiciantur.

Idem, ac splendidius quidem observatum olim cernebatur in vetustiori S. Petri Basilica ad Sacelli Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli Absidem, tempore Innocentii III. circa Annum Domini MCC., cujus absidis exemplar in nostra Bibliotheca Angelica asservatur.

In Abside Basilicæ S. Joannis in Laterano à Nicolao IV., circa Annum Domini MCCXC. opere musivo constructa, Salvator noster conspicitur, ad cujus dextram B. Petrus, & ad hujus item dextram S. Paulus picti cernuntur. In hac Abside non solum integra Salvatoris nostri Imago, & ad eius dextram, & sinistram Beati Apostoli, & alii Sancti repræsentantur; Sed in superiori ejusdem Absidis parte Facies illa Salvatoris resplendet, quæ Populo Romano in Basilicæ dedicatione miraculosè apparuit, quæque ab omni semper incendio, quod passa est Ecclesia ipsa, remansit illæsa. Hinc in dicta Abside, quam Nicolaus IV. à fundamentis restituit, hæc legitur inscriptio.

Nicolaus IV. filius S. Francisci sacrum Vultum Salvatoris reponi fecit in loco, ubi primo Miraculosè apparuit, quando fuit ista Ecclesia consecrata.

Beatus itaque Paulus ad Salvatoris, & S. Petri dextram collocatus conspicitur.

Ad Basilicæ S. Pauli Absidem jussu Honorii III., qui fuit ex nobilissima Sabellorum familia, vermiculatam, sive opere musivo pictam, B. Paulus ad Salvatoris nostri dextram, & Beatus Petrus ad sinistram extare cernuntur. Id quod factum constat, circa Annum Domini MCCXVII. Nam Honorius Papa hujus nominis III., qui Pontificatum suscepit Anno Domini MCCXVI. & obiit Anno Domini MCCXXVII. in Abside commemorata, ad Salvatoris pedes prostratus jacere cernitur, & sub eo hæc leguntur: *Honorius Papa III.* Quæ sanè verba ad ejusdem item Absidis leguntur culmen. Hujusce Absidis exemplar in Bibliotheca nostra Angelica asservatur.

Id quoque conspicitur ad Absidem Ecclesiæ S. Clementis, circa Annum Domini MCCXCIV. vermiculatam, ut inscriptio ad sinistram Absidis latus aureis literis insignita, ostendit. Beatus enim Paulus ad Salvatoris nostri dextram, & Beatus Petrus ad sinistram opere musivo picti cernuntur.

Idem ferè cernitur ad præcipuam Basilicæ S. Pauli frontem ab exteriori Basilicæ parte opere musivo pictam tempore Joannis XXI. qui dictus est XXII., summusque Pontifex Anno Domini MCCXVI. renunciatus. Insignia verò Clementis VI. vel Gregorii XI. ejus Nepotis, qui Apostolicam Sedem ex Avenione Anno Dñi MCCCCLXXVI. Romam reportavit, ad ejusdem frontis fastigium conspiciuntur, ob aliquam fortasse murorum reparationem ab hoc, vel ab illo præstitam.

Istuc ferè ipsum repræsentatur supra majus Altare Basilicæ Lateranensis in terculo illo, seu ciborio, in quo Sanctissima Beatorum Petri, & Pauli capita diligenter, ac devotè asservantur; ibi enim ad partem illam, quæ vergit ad Scalam Sanctam extant nonnullæ Imagines satis vetustæ à Leonardo Vinci, circa Annum Domini MCDXCIV. depictæ, nunc autem recenti colore illustratæ, quarum media est Christus Dominus Cruci affixus, ad ejus dextram Mater Domini, deinde Paulus: Ad sinistram verò Joannes, deinde Petrus picti cernuntur. Ad Angelos item ejusdem Ciborii extant Imagines Sanctissimorum Apostolorum Petri, & Pauli marmoreæ, quarum illa ad sinistram, hæc autem ad dextram sitæ cernuntur.

In Ecclesia S. Laurentii in Lucina vetustissimæ ad Absidem extant picturæ, inter quas B. Paulus ad Salvatoris nostri dextram, B. autem Petrus ad sinistram picti conspiciuntur.

Idem ad Ecclesiæ Sanctorum Quatuor Coronatorum, necnon ad Sacrarum Aedium S. Chrysogoni Absidem videre licet, ibi enim B. Paulus ad dextram Salvatoris, Petrus autem ad sinistram: hic verò B. Paulus ad dextram Beatæ Mariæ semper Virginis, & S. Petrus ad sinistram picti conspiciuntur.

In Ecclesia S. Andrea, quæ erat ubi nunc

Locus 17.
Basilica Sancti Pauli.

MCCXVII.

MCCXVI.

MCCXVII.

Honor. III.

Locus 18.
Eccles. S. Clementis.
MCCXCIV.

Locus 19.
Basilica Sancti Pauli.

MCCXVI.

MCCC
LXXXVI.
Apostolica
Sedes ex Avenione
Romam reportata.

Locus 20.
Basilica Lateranensis.

MCDXCIV.

Locus 21.

Locus 22.
Eccles. S. Laurentii in Lucina.

Locus 23.
Eccles. Ss. Quatuor Coronatorum.
S. Chrysogoni.

Locus 24.
Eccles. S. Andrea.

Anno Dom.
MDCXVIII.
Joh. Nic. XIII.

Locus 12.
Eccles. S. Mariæ Transiberim.
MCXXXIV.

Locus 13.
S. Mariæ Majoris Basilica.

MCCXC.

Locus 14.
S. Petri Porticus.

Locus 15.
Sacellum SS. Petri, & Pauli.

MCC.

Locus 16.
Basilica S. Joannis in Laterano.
MCCXC.

nunc est Ecclesia S. Antonii, propè Basilicam S. Mariæ Majoris, Absis erat musivo picta, quæ solo prophanata, & in hominum usum couersa nunc superest, & in ea cernitur Sanctus Paulus ad Christi dextram, & S. Petrus ad sinistram. Musivum autem constructum fuit à Simplicio Papa Anno Domini CDLXXIV.

Locus 25.
Eccles. S. Venantii.

In Ecclesia S. Venantii propè Baptisterium, vel S. Mariam ad fontem juxta Basilicam Lateranensem, ad Absidem Anno Domini DCXXXVIII, constructam, S. Paulus ad dextram, & S. Petrus ad sinistram picti representantur, inter quos Apostolos Beatæ Mariæ semper Virginis cernitur Imago, suprà quam Imago Salvatoris representatur,

Locus 26.
Eccles. S. Praxedis.

In Ecclesia S. Praxedis ad Absidem, musivo item pictam Anno Dñi DCCXXVIII. S. Paulus ad Salvatoris dextram, & S. Petrus ad sinistram picti cernuntur.

Locus 27.
Eccles. S. Mariæ in Palmis.

In Ædicula S. Mariæ in Palmis propè Portam Salaria Romæ, Sanctus Paulus ad dextram B. Mariæ semper Virginis filium in sinu gestantis, & S. Petrus ad sinistram picti representantur.

Locus 28.
Basilica Lateran.

Id ipsum præterea ætate nostra non sine validissima ratione observatum conspicimus in laqueari, siye contignatione illa Basilicæ Lateranensis Absidi adhærenti, quam suis impensis Clemens VIII. magnificentissime construendam curavit. In hac enim Contignatione auro ditissima, necnon Sculpturis, ac picturis ornatissima, quæ Majori imminet Altari, B. Paulus ad Salvatoris nostri dextram, S. autem Petrus ad sinistram collocati cernuntur.

Locus 29.
Anno Dom. MDC. Pontif. Anno XI.

Istuc denique ipsum factum esse constat ab eodem Paulo V. Burghesio Romano Pontifice Maximo in primaria Porta Palatii Apostolici Montis Quirinalis, Marmoreis Imaginibus perpulchre ornata, in qua Deipara Maria semper Virgo Filium in sinu gestans representatur, ad cujus dextram S. Paulus, ad sinistram verò S. Petrus collocati cernuntur.

Locus 30.

In primaria item Porta Palatii Vaticani idem asservatum cernitur, veteri musivo instaurato tempore Pauli V. Burghesii Romani Pontificis Maximi.

Hunc tandem aliquando usum pingendi, seu collocandi Sanctorum Apostolorum Imagines, mirum in modum illustrabimus, si antiquam summorum Pontificum in Sacratissimis Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli Capitibus, siye Craniis collocandis consuetudinem explicabimus. Hæc enim in Oratorio Sancti Laurentii, quod nunc Sancta Sanctorum, vel Sacellum S. Salvatoris, ad fastigium Scalæ Sanctæ situm, nuncupatur, asservabantur, ut Panvinus in suo de septem Urbis Ecclesiis libello testatur hisce verbis: *In eodem Oratorio diu [ut dixi] jacuerunt Apostolorum Petri, & Pauli capita, quæ Innocentius Papa III. [ut ex hac inscriptione liquet] sub Altari S. Salvatoris æreis armariis recondidit.* Hæc Panvinus; quo deinde in loco post verba statim citata, Imagines Sanctorum Apo-

Panvinus de septem Urbis Eccles. pag. 189. De Oratorio S. Laurentii.

stolorum Petri, & Pauli impressæ cernuntur, Paulus scilicet ad dextram, Petrus verò ad sinistram, in eundem, ut puto ordinem, quo dictas Imagines eo in loco positas Panvinus invenit, cum hac inscriptione:

*Hoc Opus fecit fieri
Dominus Innocentius Papa III.*

In Panvinii libro pag. 190.

Innocentius hujus nominis III. Anno Domini MCXCVIII. Pontifex Maximus renunciatus fuit. Obiit verò Anno Domini MCCXVI. Quare hoc annorum intervallo Imagines ipsas dicto in Oratorio in eum, quem expressimus Ordinem, collocatas fuisse fatendum est. Immo Panvinus ait. *Quæ verò Apostolorum capita in eo Oratorio primus recondiderit, non inveni. Illud cerè ex vetusto Rituali libro constat, eodem in loco antè annos plùs, minùs noningentos sub Sergio Primo, qui Anno DCLXXXVII. Pontifex factus est, servari solita fuisse.* Hucusque Panvinus. Ex hoc deinde Oratorio pretiosissima Sanctorum Apostolorum capita ab Urbano V. in Basilicam S. Joannis Lateranensem translata suprà ferculum, seu Ciborium, ad hanc rem erectum, fuerunt collocata, B. Paulo dextrum S. Petri latus occupante. Qua in re pro iis, qui ab Urbe absunt, libet enarrare, quæ Panvinus de hac translatione scribit: Verba ejus sunt hæc: *In media Basilica Lateranensi posticum versus extat Ara Maxima, sed Altare majus Basilicæ marmoreum: super cujus etiam marmoreo ciborio quatuor columnis cum capitulis Corinthiis sustentato, in Tabernaculo ferreis cancellis optime circumcluso, & munito extant Sacratissima Apostolorum Petri, & Pauli capita, ab Urbano Papa V., quandò Romam ex Avenione venit, ex Basilica S. Laurentii, quæ Sancta Sanctorum dicitur, excepta, & in eo loco Thecis argenteis clusa collocata. Jacuerant autem in Sancti Laurentii Basilica, ut infra aperiam, multis annis. Urbanus porro videns ea digno in loco, ut par erat, baud servari: fabricato ad id aptè ferculo illo marmoreo, Thecas argenteas gemmisque, margaritis inestimabilis pretii unionibus refertas; sed capita fabricari fecit, in quibus pretiosissima Apostolorum crania collocavit, & diligentissima sub custodia [quemadmodum hactenus fit] observari mandavit.* Hæc Panvinus de Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli craniis, quæ magnâ veneratione, ac diligentia custodiuntur in Ciborio illo marmoreo, quod est in editissimo loco situm, catenis, & Ostiolo ferreis munitum, necnon quatuordecim clavibus omninò diversis clausum, quarum duæ à Summo Pontifice, tres à Lateranensi Capitulo, duæ à Societate S. Salvatoris, sex à Conservatoribus Urbis Romæ, una verò à Priore Caporionum conservantur: clavium autem aliquæ Ostiolo, & aliquæ catenis deserviunt. Cum igitur in Ciborium illud nonnisi paucissimis hominibus, & rarissime quidem, & non sine maxima difficultate, vel non sine urgenti necessitate, ingrediendi facultas concedi soleat; Nos tam pro iis, qui ab Urbe absunt, quàm pro

MCXCVIII.

MCCXVI.

Panvinus ubi suprà ex Bibliothec. pag. 191.

CM. Sergius I. DLXXXVII.

Urban. V.

Locus 31. Panvin. pag. 119. De Basil. Lateran. in qua Ss. Apostolorum capita custodiuntur.

Urban. V. ex Avenione Romam profectus. Sancta Sanctorum.

Notandum de Ciborio S. Joannis in Laterano. Ciborium quatuordecim clavibus clausum.

prolis, qui Romæ degunt, hoc loco apponenda censemus, quæ intrâ Ciborium extant, veluti sunt simulachra illa argentea, & inscriptiones aliquot, quæ multa scitu digna complectuntur, præsertim verò cum Paulus ad dextram, Petrus autem ad sinistram collocati eo in loco cernantur. Nam Thecæ illæ argenteæ (quarum quolibet, ut Papius Massonius in Vita Urbani V. refert mille septuaginta Marchis ponderant) umbillico tenus [ut ego ipse vidi] ad Imaginum Sanctorum Apostolorum similitudinem, & ad Colossæam formam effictæ, intrâ quam pretiosissima Petri, & Pauli capita, seu potius crania esservantur, sunt gemmis, & margaritis refertissime, in primis autem S. Petri Tiara, quam Regnum Mundi passim appellant.

Ad imaginem Beati Pauli infra pectus orbiculatim legitur hæc Inscriptio, characteribus, ut ajunt, piccardis, argento incisa: *Dominus Urbanus Papa V. fecit fieri hoc opus Anno Domini MCCCCLXIX. ad honorem Capitis B. Pauli.*

Paulo inferius de dono Caroli V. Francorum Regis: *Carolus Dei gratiâ Rex Francorum, qui coronatus fuit Anno Dñi MCCCCLXIV. donavit præsens Lilium in honorem Beati Pauli, quod est positum in pectore ejus. Hoc opus fecit Joannes Bartholomæus de Senis Aurifaber.*

Lilium hoc est aureum, & prægrande septem gemmis, quatuor adamantibus, & quatuordecim unionibus, sive margaritis ornatum, ac ditatum. Adamantes sunt satis grandes: Uniones verò videntur eas habere conditiones, aut qualitates omnes, quæ ipsas uniones insignes, ac pretiosas reddunt, juxta Plinii sententiam, dicentis: *Unionum dos omnis in candore, magnitudine, orbe, levore, & pondere consistit.*

Ad imaginem Beati Petri extat alterum ejusdem qualitatis, & quantitatis Lilium, cum iisdem Inscriptionibus, mutato solum nomine Beati Pauli, cujus loco legitur nomen Beati Petri; Paulus autem (ut diximus) ad dexterum Beati Petri latus extare cernitur.

Ad imaginem Beati Petri in lamina argentea, infra Lilium, hi duo incisi versus leguntur:

Erigat, ut propriam Sedem tua Petra, redibit

Hæc Vaticana Pastor ab Arce Petre.

Ad imaginem B. Pauli in lamina item argentea, infra Lilium, hi duo alii versus incisi leguntur

Cedit Apostolicus Princeps tibi Paule; vocaris.

Nam dextræ natus, Vas, Tuba clara Deo.

Hoc disticho Beatus Paulus *filius dextere* appellatur, propterea quòd, uti non semel diximus, fuit de Tribu Benjamin, teste Ambrosio Sancto: quæ sanè vox hebraica, latine, filius dextere interpretatur, ob idque ipsi

Paulo dextram dari nonnulli contendunt, quia sicut Benjamin postremus inter fratres suos, omnibus fratribus prælatus, & filius dextere in libro Geneseos appellatus legitur, ita & Beatus Paulus inter Apostolos postremus, & quasi filius dextere, nuncupatus, dextram Apostolorum Principis occupat. Verum hæc ratio cum aliis in versu pentametro in medium allata non sufficit, quia si satis esset omnibus in locis Beato Paulo dextere locus daretur. Quod ita esse non constat, ut superius demonstravimus. Quamvis autem res ita se habeat, hoc tamen in Ciborio Beatus Paulus, vel tamquam filius dextere dictus, vel quia post glorificationem vocatus fuit, ad dextram Beati Petri extare cernitur, nullâ re aliâ inter eos intercedente: Utrumque verò sit nò in recensendis pro re à nobis initio propositâ explicandâ, exemplis Romæ à me visis longiorem, quam sat est, contexamus orationem; dextram B. Paulo, sinistram Beato Petro (picturis quibusdam, & perpaucis quidem, iisque venerandam, non redolentibus vetustatem, exceptis) dari solitam pro comperto habemus, dummodò inter eos Christus, vel Crux, sive *Beata Maria semper Virgo filium in sinu gestans* intercedat. Id quod non solum in picturis mille ab hinc, & amplius annis opere musivo factis per universam Italiam observatum inveni, dum ego Sodalitatis Augustinianæ à secretis unâ cum Generali Magistro Spiritu Vicentino eam visitandi gratiâ peragravi. Sed ad hanc item usque diem inter pingendum, & quod magis est, inter Missam solemniter celebrandam, sicut inter divina Officia coram Summo Pontifice, & Sacro Cardinalium Collegio recitanda, in Sacelli Pontificii Altare, argenteis Sanctorum Apostolorum Simulachris ornato, passim observatur, ut infra ostendemus. Huc fortasse spectat Sacrarum Epistolarum ordo, in quo, quamvis Paulus inter Apostolos sit postremus, tamquam postremo loco vocatus, ejus tamen Epistolæ inter ceteras Jacobi, Petri, Joannis, & Judæ Epistolas, juxta temporum seriem digestas, primarium obtinent locum. Nam B. Paulus (cui Evangelium præputii, sicut & Petro Circumcisionis commissum fuit) antea Saul, deinde verò ex Lupo in agnum mutatus, ex Persecutore Ecclesiæ Defensor, & Prædicator Veritatis, ac Doctor Gentium effectus, quatuordecim scripsit Epistolas, tum publicas, tum privatas, in quibus ipse ardentissimo Jesu Christi amore flagrans, nomen Jesu quingentiès exprimit. Hinc supra id, quod dici potest, Amator Jesu Christi factus, ad Galatas scribens, ait: *Christo crucifixus sum* Cruci, hoc est, per passionem ex fide procedentem, ut inquit Lyranus. Immò paulò inferius ait: *Vivo autem jam non ego* (idest vetus homo, ut Glossa interlinearis interpretatur) *vivit autem in me Christus*, hoc est, habitans in me per gratiam vivificantem, Lyrano interprete; Anima enim per peccatum mortua, per gratiam Dei vivificatur, ad Deum conversa. Hunc in modum Beatus Paulus vivificatus,

Gen. 35.

Regula observanda in SS. Apost. collocan.

Auctor hujus libri fuit jam à secretis Ordinis S. Augustini.

Epistolarum ordo.

Galat. 2.

Jesu Nomen quingentiès expressum in Epist. Pauli.

Galat. 2.

Lyranus.

Col-

Lib. 6.

Urban. V.

MCCCCLXIX

Carolus Francorum Rex.

MCCCCLXIV.

Adamantes.

Uniones.

Unionis qualitates.

Ambros. de Bened. Patriarch. c. 12.

Benjamin. quid.

Crux fundamentum Ecclesie.

Galat.6.

Orig. Serm. de Cruce.

S. August. de verb. Apost. Serm. a. circa med. tom.10.

Corinth.1.

Augustin. ubi supra. Pro hac sententia Augustini vide tom.6. Glossarum biblicum.

Galat.6.

Corinth.2.

Regula observanda in SS. Apostolis colloc.

Origen. in Serm. de Cruce.

Crux in Bullis extat semper inter Apostolos Petri, & Paulum.

Bullæ circiter sexcentæ in Archivis asservatæ.

Vfus collocandi Apostolos in Basilica S. Petri.

Collegio Apostolico adscriptus, post Christi glorificationem emanantem à Cruce ipsâ Ecclesiæ Catholicæ fundamento, ad Galatas item scribens ait: *Mibi autem absit gloriari, nisi in Cruce Domini Nostri Jesu Christi, per quem mihi Mundus crucifixus est, & ego Mundo.* Nam in Beato Paulo per Christum Cruci affixum Mundi concupiscentia nullam habens virritem, mortua erat, tamquam Cruci affixa: quia Mundi gloriam (interprete Beato Augustino) non quarebat, nec ipse à Mundi gloriâ quarebatur. Ideo & se Mundo, & Mundum sibi crucifixum gloriabatur. Non enim nisi in Cruce Domini, idest in fide, ac prædicatione Jesu Christi Cruci affixi gloriabatur; quia quod Judæis scandalum, & Gentibus stultitia videbatur, ipsi Paulo sapientia, & gloria fiebat, & erat. Hinc Beatus Pater Augustinus locum Apostoli ad Galatas scribentis nuper citatum explicans ait: *Ideo Crux in fronte credentium* (ubi est sedes verecundiæ) *figitur, ut de nomine ejus fides non erubescat, & magis Dei gloriam, quam hominum, diligat.* Quare Beatus Paulus eodem in loco nuper citato se stigmata Domini Jesu, hoc est, militiæ Christi signa, suo in corpore ferre gloriabatur, dicens: *Ego enim stigmata Domini Jesu in Corpore meo porto.* Beatus namque Paulus in suo gestabat corpore cicatrices plagarum, ac verberum, sive notas passionis Christi, & characteres Crucis, tamquam trophæum, & insigne regium altius, & cunctis visendum attollebat, & in illis gloriabatur; quia per Crucem Christus fuit exaltatus, & glorificatus; post cujus glorificationem per Crucis trophæum explicatam, Beatus Paulus ad Apostolatam fuit vocatus. Quare ad Corinthios scribens, ait: *Non enim judicavi me scire aliquid inder nos, nisi Jesum Christum, & hunc Crucifixum.* Sicut autem nonnisi Christum Crucifixum scire profitebatur, ita etiam hunc ipsum suis in Epistolis semper prædica- bat, & nonnisi in illo, & in illius Cruce gloriabatur. Hinc non solum ejus Epistolæ inter Jacobi, Petri, Joannis, & Judæ Epistolas primum obtinent locum; sed ipsemet Apostolus Paulus, quamvis inter Apostolos postremo vocatus, dextrum Christi latus occupare solet, modo inter eos, ut non semel dictum est, Christus, vel Crux, in qua, teste Origène, fundata est Ecclesia; sive etiam Beata Maria semper Virgo, Filium in sinu gestans, intercedat. In aliis autem locis Beatus Petrus dextram, Paulus verò sinistram occupare solent, Bullis, sive Literis Summorum Pontificum plumbeo signo munitis, exceptis, in quibus non solum ob Crucem inter eos impressam, verum etiam ob rationem in medium nuper allatam, B. Paulo dextrum B. Petri latus datum semper inveni; Bullas enim circiter sexcentas in variis Tabulariis, sive Archivis asservatas, vidi, in quibus partem à B. Paulo dextram, à Beato autem Petro sinistram occupatam nunquam non reperi. Cuique tamen horum in Ecclesiâ sibi dedicatâ, dextra, re quavis inter eos intercedente, concedi solet, ut in Basilica

S. Petri Romæ observatur, dum argentea Sanctorum Apostolorum simulachra ad Altaris ornatum adhibentur. Hinc Episcopi in muniis Ecclesiasticis propriâ in Ecclesiâ exercendis primum locum obtinent, etiam si alii Episcopi, vel Archiepiscopi dictis muniis intersint; quisque enim suâ in Ecclesiâ, tamquam habens jurisdictionem, primum locum occupare solet; ac debet. Quem sanè usum ad hanc rem demonstrandam in Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli Simulachris collocandis observatum inveni, cæteris verò in locis dextrum B. Petri latus B. Paulo dari solet, ac debet, conditionibus, quas non semel in medium attulimus, perspectis, & observatis; sicut in Apostolici Palatii Cappellâ à Sixto IV., & in Cappellâ Apostolicâ Montis Quirinalis à Paulo V. constructâ fieri semper solet; Ibi enim, dum Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli Simulachra inter Sacrum faciendum, vel inter divina Officia decantanda ad ornatum Altaris collocantur, S. Paulus ad dextrum Crucis latus, Sanctus verò Petrus ad sinistram collocati semper cernuntur, ut nuper dictum fuit.

Huic determinationi, sive conclusioni Sanctus Pater Augustinus, Doctor eximius, & S. Leo Papa, hujus nominis Primus adversari videntur. Nam Sanctus Pater Augustinus de Beatis Apostolis Petro, & Paulo sermonem habens, incertum esse ait, uter alteri præponatur, & in hanc loquitur vorborum formam: *Ergo Beati Petrus, & Paulus eminent super omnes Apostolos, & peculiari quâdam prærogativâ præcellunt. Verum, inter ipsos, quis cui præponatur, incertum est. Puto enim, illos æquales esse meritis, qui æquales sunt passione; & simili eos Fidei devotione vixisse, quos simul videmus ad Martyrii gloriam pervenisse. Non enim sine causâ putemus factum, quod unâ die, uno in loco, Tyranni unius tolerare sententiam. Unâ die passi sunt, ut ad Christum pariter pervenirent, uno in loco, nè alteri Roma deesset: sub uno persecutore, ut æqualis crudelitas utrumque confringeret. Dies ergo pro merito: locus pro gloriâ, persecutor decretus est pro virtute.* Hæc Sanctus Augustinus de Sanctis Apostolis Petro, & Paulo in serm. 3., quem Lovanienses, & Lugdunenses Sancto Maximo Episcopo Taurinensi, alii verò Sancto Ambrosio adscribunt.

Sanctus Leo de iisdem Apostolis loquitur in hæc verba: *De quorum meritis, atque virtutibus, quæ omnem loquendi superant facultatem, nihil diversum, nihil debemus sentire, discretum; quia illos, & electio pares, labor similes, & finis fecit æquales.* Hæc Leo in primo de Natali Apostolorum Petri, & Pauli sermone, qui legitur in quintâ die infra Octavam Apostolorum Petri, & Pauli.

His objectionibus satisfieri posse censemus, si dicamus, incertum esse, quis cui inter duos Apostolos, Petrum scilicet, & Paulum sit præferendus, non quantum ad eorundem Imagines collocandas, neque etiam quantum ad jurisdictionem, vel quantum ad auctoritatem,

Vfus collocandi Apostolos in Cappellâ Sixti IV., & Pauli V.

S. Augustin. Serm. de Sanctis tom.10., & legitur in 7. die infra Octav. Apost. Petri, & Pauli sub nomine S. Maximi Episcopi Taurinensis.

S. Ambros. tom.5. serm. 12.

S. Leo Serm. 1. in Natali Apostolorum Petri, & Pauli.

Objectionum solutiones.

tem, aut potestatem Regiminis Pontificiam, & Iastoralem (Paulus enim hac in re Petro fuit minor, & inferior) nec quantum ad insignem miracula faciendi prerogativam, cum ad Beati Petri umbram sanarentur infirmi, sed (ut S. Thomas in Epistola ad Galatas ait) quantum ad Auctoritatis executionem, in qua Paulus fuit Petro æqualis, nec non quantum ad potestatem Ordinis (uterque enim fuit Episcopus) vel quantum ad auctoritatem prædicandi, & merita passionis, qua (ut supra dictum est) sub uno, eodemque Tyranno, ac persecutore passi sunt, ut æqualis crudelitas amborum virtutem exquiretur, ac probaret. Hinc electio (ut ait S. Leo) fecit pares, quatenus ambo immediate à Christo ad Apostolatam fuerant vocati, labor item eisdem fecit similes quantum ad executionem prædicandi. Finis tandem æquales, quantum ad mortem sub ejusdem Tyranni crudelitate consumatam. Quantum verò ad nonnullas eminentias, Paulus fuit Petro major, præsertim verò (ut Doctori Angelico placet) in sex prerogativis: Quarum prima fuit, quantum ad vocationem, factam post Christi glorificationem Act. 9. Secunda, quantum ad scientiam, in qua, ut S. Hieronymus in Apologia ad Pammachium, & Eusebius lib. 3. Historiæ Ecclesiasticæ testantur super omnes Apostolos majorem in modum effulsit: Tertia, quantum ad Secretorum Dei cognitionem, per raptum ad tertium usque Cælum 2. Corinth. 12. Quarta, quantum ad bonorum operationem, quia omnibus aliis abundantius laboravit, in prædicando præsertim prima Corinth. 15. Quinta, quantum ad Virginitatem, prima Corinth. 7. Sexta quantum ad malorum perfectionem 2. Corinth. 11. Adde Septimam, & Quintæ, & Sextæ adsimilem juxta Beati Chrysostomi sententiam, de Beati Pauli laudibus dicentis: *Ilomo ignobilis, abjectus, & circumforaneus, qui artem exercebat in pelli-bus, in tantum virtute progressus est, ut vix triginta annorum spatio, & Romanos, & Persas, & Iarthos, & Medas, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Saracenos, & omne prorsus humanum genus sub jugum mitteret veritatis.* Hinc idem Chrysostomus de laudibus Pauli Sermone admodum prolixo comprehensis, dum Paulum multis, & veteris, & novi Testamenti Justis, aut Sanctis comparare studet, eos tamen à Paulo longè superari eloquentè ostendit hisce verbis: *Cui te à B. Iulio Justorum veteris Testamenti, vel Novi videam comparare? Omnium quippe virtutem, quasi in Arca quadam, sed cum multo prorsus cumulo condidisti. Denique si totum contra Te aliquis singulorum Justorum appendat choros, inveniet trutinam virtutum ponderibus à tua parte depressam.* Et infra, inquit: *Etiamsi Angelorum, etiamsi Justorum hominum circumvolem choros, non invenio comparisonem, cui non tam cumulo meritorum Paulus occurrat.* Hæc Chrysostomus.

Quis igitur Paulum, qui Petro, quantum ad potestatem Regiminis, & Jurisdictionem

Pontificiam est minor, sed quantum ad potestatem ordinis, sive etiam executionem prædicandi est æqualis; quia teste Ambrosio 2. ad Galatas in prædicatione Gentium primatum habebat, sicut Sanctus Petrus in prædicatione Circumcisionis, quantum ad electionis, vocationisque tempus, & quantum ad tot, tantasque prerogativas, majorem Petro esse, quis (inquam) inficias ire audeat? Quisve tandem dictis de causis in Bullis Pontificiis dextrum Petri latus Paulo tribuendum neget? Vel si inter eos Christi Salvatoris imago, vel Crux ipsa intercedat, quis dextram Christi, vel Crucis partem, Petro sinistram occupante, Paulo concedendam ambigat? Paulus enim, ut multa paucis de ipso comprehendam, fuit antea Ecclesiæ Persecutor, & Lupus; postea Defensor, & Agnus; olim Saulus, idest superbus, vel sepultus; deinde Paulus, hoc est modicus, vel pusillus latine, & humilitate insignis. Fuit item Angelus terrestris, & homo cælestis, prædicator veritatis, cælestium secretorum arca, Christianæ Religionis columna, Fidei fundamentum, pudicitæ amator, Scriptor Evangelicus, oburgator vitiorum acerrimus, Ecclesiæ splendor, fons sapientiæ, puteus eloquentiæ, cujus Epistolæ universum terrarum Orbem illustrarunt, cujus verba tonitrua videbantur, ut Hieronymus de ipsius dicendi sublimitate hunc in modum testatur, dicens: *Quotiescumque Paulum lego, visceribus mihi non verba audire, sed tonitrua.* Hæc, & alia à Chrysostomo, & à Doctore Angelico enarrata de Paulo, post Christi ascensum ad Apostolatam vocato, plenariæque auctoritatis executione insignito, quis eidem in Pontificiis præsertim Bullis, aliisque in locis juxta regulam præscriptam, dextrum latus tribuendum esse negabit? Desistat ergo, quisquis ille sit admirari, cur Paulus interdum Petro præferatur, nec id per imperitiam, nec fortuito, nec ad cujusvis arbitrium, nec temerè factum esse, nec ob id Petro potestatem diminui ullo pacto opinetur; quandoquidem id ipsum de Moyse tamquam Propheta, & de Aaron tamquam Pontifice Summo in Lege veteri factum esse constat; alterum enim alteri prælatum fuisse Exod. 6. invenimus; Aaron enim & primogenituræ, & Sacerdotii summi ratione ipsi Moyse præponitur. Contra verò Moyse, tamquam Propheta, verba à Deo immediate suscipiens, & Populo per Aaron tamquam per interpretem præbens, ipsi Aaron præfertur? Hinc Sanctus Ambrosius ait: *Ergo in causa Prophetiæ Moyse sicut Propheta præfertur: ubi autem causa, & munus, & officium Sacerdotii est, præfertur Aaron, sicut Sacerdos.* Huic veritati Franciscus Turrianus in adnotatione ad cap. 33. Apostolicarum Constitutionum, aperte subscribit, dum Constitutionem Petri, & Pauli à Clemente Primo conscriptam recitat hunc in modum: *Ego Iulius, & Ego Petrus constituimus, &c.* Hoc enim ordine in manuscriptis Codicibus Paulum, & Petrum se reperisse testatur; quamvis eorum collocatio immutata sit ab

Paulus quo-
modò Petro
Minor æqua-
lis, & major.
S. Ambros. in
cap. 2. ad Ga-
lat. tom. 3.

Saulus idest
Sepultus Pau-
lus idest pu-
sillus.

Hieronym.
ad Pammach-
to. 2. epist. 50.

Moyse, &
Aaron quo-
modo inter se
præferantur.

S. Ambros. in
cap. 10. Levi-
tici tom. 1.

Franc. Tur-
rianus tom. 1.
Concilior. in
quo sunt ex-
planationes
Apostolicarum
per Clementem
1. lib. 3.
cap. 33. pag.
263.

S. Thom. in
Epist. ad Ga-
lat.

S. Augustin.

Pauli eminē-
tiæ, vel præ-
rogatiæ se-
ptem.
S. Thom. in
2. Corinth.
c. 12 in lect. 3.
Prærogativa
prima.
Secunda.
D. Thom. 2.
2. quest. 175.
art. 2. ad 1.
Hieronym.
Euseb. lib. 3.
hist. Eccles.
cap. 24.
Tertia.

Quarta.

Quinta, &
Sexta.

Septima.

Chrysost. ho-
mil. 4. de lau-
dibus Pauli
tom. 3.

Chrysostom.
hom. 5. to. 3.

his, qui dictæ collationis rationem ignorabant, ut videre est in ipso Textu, qui in eodem Conciliorum tomo impressus invenitur contra ordinem in Codicibus manuscriptis repertum; qui tamen ordo dignitati, aut primatui Petri Apostolorum Principis derogare non potest, ut ipse Turrianus dicto in loco, & rectè quidem docet.

Epistolæ item B. Petri post S. Jacobi Epistolam in Bibliorum canone locantur, ac recensentur, quippè quæ post eam conscriptæ sunt, ut Lyranus testatur, Beati tamèn Petri Principatui, ac prærogativis non derogatur. Nam Petrus, in quo fuit Fidei unitas, pœnitentiæ veritas, amorisque soliditas, teste Beato Bernardo exitit Apostolorum Princeps, primus Confessor Dei, atquè Discipulus, Pastor humani generis, Claviger æthereus, Christi amator maximus, antea Simon, qui, obediens, interpretatur, eo quod obediens fuerit Domino dicenti: *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum*. Deindè à Christo Domino Petrus fuit nuncupatus, hoc est, agnoscens, quatenus Christum agnoscens, dixit: *Tu es Christus filius Dei vivi*. Vel Petra, sive Cephass syriacè, idest, Petra solida, Ecclesiæ scilicèt fundamentum. Undè vicissim audire meruit: *Tu es Petrus (sive Petra solida, vel magna, ut vox ipsa Syriaca sonat) & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. Vel Cephass græcè, quod latine Caput interpretatur, dictus est, Princeps videlicèt Apostolorum, & Ecclesiæ Caput, quippè, qui Antiocheni Ecclesiæ post Christi Domini Resurrectionem, & in Cælum Ascensionem, & Spiritus Sancti missionem, septem præfuit annis, Sacrosanctumque Evangelium in Ponto, Galatia, Cappadociâ, Asiâ, & Bithiniâ prædicavit. Secundo verò anno Claudii, ad expugnandum Simonem Magum Romam pervenit, ubi annis quinque, ac viginti ejusdem Urbis Pontificatum tenuit, tamquam universalis Ecclesiæ caput ad ultimum usquè, hoc est, quartumdecimum Neronis annum. Petrus Mare pedibus calcavit, præteriens, languidos umbrâ suâ sanavit, claudis gressum restituit, Paralyticis membra reparavit, Viduam defunctam Dorcadem, idest Tabitham mortuam suscitavit. Ananiam, & Sapphyram, reos perfidiæ, mortis etiâ animadversione damnavit, Simonemque Magum per aera volentem ad terram collisit. Quibus in rebus, & Spiritualem, ac temporalem potestatem sibi à Christo Domino datam patefecit. Petrus fuit Sacerdos magnus, Summus Pontifex, Princeps Episcoporum, primatu Abel, gubernatu Noe, Patriarchatu Abraham; ordine Melchisedech; dignitate Aaron; auctoritate Moyses; judicatu Samuel; unctione Christus. Ei Jurisdictionis claves traditæ sunt, eidemque oves concreditæ omnes: Immo ipse non modò ovium, sed & Pastorum omnium Pastor fuit; aliis namquè in sollicitudinis partem accitis, solus Petrus in plenitudinem Potestatis vocatus est. Quid enim per claves Beato Petro à Christo Domino datas, nisi supremam in universam Ecclesiam potestatem eidem collatam intelligere possumus, ac debemus? Hinc soli Petro post trinam confessionem negationi trinæ respondentem, bis non finè mysterio dictum fuit à Christo: *Pasce Agnos meos*; Tertio autem; *Pasce oves meas*. Per quæ sanè verba munus Pastorale quodcumque intelligendum dicas oportet. Nam veri Pastoris officium est, non solum præbere cibum, sed oves item, ducere, ac reducere, præesse, regere, tueri, & castigare. Hinc Petrus, ut uno verbo cuncta comprehendam, supremus fuit hisce, in Terris Pastor, Judex videlicèt, ac Princeps omnium, qui erant in Ecclesia, cujusmodi omnes ejus Successores, & Christi Vicarios esse apertè fatemur.

Quamvis itaque Beato Petro claves Jurisdictionis, ac potestatis, Beato autem Paulo Sapientiæ claves datæ sint; qui tamèn, Paulo dextram Petri in collocandis Apostolis tribuit, Apostolorum Principis potestati, vel Jurisdictioni, atquè prærogativis derogare ob rationes in medium allatas non est censendus, regulâ, quam explicavimus, observatâ. Quamvis item in eorundem Sanctorum Apostolorum Imaginibus ordine, disponendis rurs antiquorum non observetur, citrà tamèn errorem id quoque fieri posse opinor. Commentarium autem in hanc rem conscripsi, ut potius aliorum, qui me (ut initio dixi) ad scribendum impulerunt, satis, quam meæ voluntati facerem, eodemque temporis intervallo, ab iis, qui Beato Paulo dextram Beati Petri, nec fortuito, nec per imperitiam tribuerunt, dextram sinistrâ digniorem existimatam fuisse demonstrarem. Id, quod pro viribus præstare adlaboravi,

Petri nom.
22.

Joan. 21.

Quos de hac re aliquid scripsisse,
vel mentionem saltē fecisse
inveni, hoc loco subiicien-
dos putavi.

- 1 Petrus Damianus in Epist. ad Desiderium
Abbatem, qui etiam primus in hanc mate-
riam scripsisse censetur.
- 2 S. Thomas in Prologo epist. 1. ad Galat. lect. 1.
Jo: 16., & in 2. Corinth. cap. 12. lect. 3.
- 3 Innocentius II. in sermone de quatuor Evan-
gelistis.
- 4 Augustinus Triumphus de Potest. Ecclesi. q. 7.
art. 2. ad primum argum., & in cap. 2. ad
Galat.
- 5 S. Bonaventura in Psalm. 67.
- 6 Joannes Ludovicus Vivaldus in opere Regali
Notab. 4.
- 7 Joannes de Silva in tract. de Benef. 1. part.
quest. 5.
- 8 Ludovicus Gomeffius in cap. 1. de Constitut.
lib. 6. n. 57.
- 9 Bartholomæus Veronen. in tract. de Imp. elig.
in verba Ratione dignitatis.
- 10 Antonius Nebrissenfis in adnot. ad quinquaginta
Scripturæ Sacræ loca.
- 11 Guillelmus Durandus lib. 7. de Divin. Offic.
cap. 44.
- 12 Joannes Beletb de Divin. Offic. cap. 138.
- 13 Faris. Crassus in Epist. ad Leonem X.
- 14 Franciscus Turrianus in Constitutiones Apo-
stolicas.
- 15 M. Attilius Serranus in lib. de septem Urbis
Ecclesiis pag. 64.
- 16 Franciscus Mucantius in libello ad Grego-
rium XIII.
- 17 M. Antonius Georgius Bononien. in Epist.
ad Gregor. XIII. eundem.
- 18 Cæsar Baron. Card. tom. 2. Annal. Ecclesi.,
ubi in Appendic. ad eundem, & tom. 3.
- 19 Robertus Bellarminus Card. in Controversi.
tom. 1. lib. 1. de Font. Rom. cap. 27.

PERORATIO.

QUOD ego tandem hac in re unus ē mul-
tis, inter tot bonarum literarum cho-
ripheos præstiterim, in iis præsertim,
quæ ad sacras Petri, & Pauli imagines in Si-
gillo Pontificio collocatas pertinent, emun-
ctæ naris Viri judicent, meas hæc lucubra-
tiunculas, qualescumque sint, cum alijs con-
ferentes. Hæc namque pro vetustissima,
& recenti Petri, & Pauli Apostolorum ima-
gines pingendi, suoque ordine disponendi
consuetudine, summo sanè jure defendenda,
literis mandanda judicavi.

IMAGINES

SS. APOSTOLORUM PETRI, ET PAULI

EX ICONIBUS,

Quæ Constantino Magno apparuisse dicuntur;
& in Sacratio Sancti Petri
asservantur;

NECNON EX NUMISMATIBUS

Exque itē Historiis Ecclesiasticis
ad vivum expressæ.

PETRUS quidē non crassā corporis sta-
turā fuit, sed quæ aliquantō esset ere-
ctor, facie subpallidā, & albā admodū:
capilli, & capitis, & barbæ crispī, & densi,
sed non admodū prominentes fuere: oculi
quasi sanguine respersi, & nigri, supercilia,
prope evulsa; nāsus autem longior ille qui-
dem, non tamē in acumen definens, sed pres-
sus, simusque magis. Hæc Nicephorus lib. 2.
cap. 37.

Infrā

PAULUS autē corpore erat parvo,
& contracto, & quasi incurvo, atque
paululū inflexo, facie candidā, annosque
plures præferente, & capite modico: oculis
multa inerat gratia: supercilia deorsum ver-
sum vergebant: nāsus pulchrē inflexus, idem-
que longior: barba densior, & satis promissa;
eaque non minū, quā capitis coma, canis
etiam respersa erat. Hæc Nicephorus ubi
suprà.

Inferiùs

AMBO autē Christi Discipuli, cū
inspicerentur, divinum quiddam præ-
ferebant: Spiritu Sancto, & divina gratiā
itā referti, ut qui eos viderent, fideles ex
aspectu solo arcanam quamdam, & latentem
conceperent gratiam, moresque, & vitam,
unā cum fide ritē confirmarent, & in melius
converterent. Hæc Nicephorus ubi suprà.

INSCRIPTIONES,

Quæ ad Imagines SS. Apostolorum Petri,
& Pauli suprà Ciborium Ecclesiæ Late-
ranensis collocatas, multisque
unionibus, sive margaritis,
atque gemmis onustas
leguntur.

*Ad Imaginem Beati Petri infrā pectus orbicula-
tū legitur hæc Inscriptio characteribus,
ut ajunt, Piccardis, argento
incisa.*

DOMINUS URBANUS PAPA V. FECIT FIERI
HOC OPUS ANNO DOMINI MCCCCLXIX.
AD HONOREM CAPITIS B. PETRI
APOSTOLI.

Pauli inferius

CAROLUS DEI GRATIA REX FRANCORUM;
QUI CORONATUS FUIT ANNO DOMINI
MCCCLXIV.

DONAVIT PRÆSENS LILIUM AD HONOREM
B. PETRI, QUOD EST POSITUM IN
PECTORE EJUS.

HOC OPUS FECIT JOANNES BARTHOLO
DE SENIS AURIFABER.

Lilium aureum est pregrande unionibus
quatuordecim, & crassis quidam; septem
gemma, & quatuor adamantibus ornatum.

Ad imaginem Beati Pauli eadem In-
scriptiones ad verbum leguntur, mutato so-
lum nomine Beati Petri, cujus loco legitur
nomen Beati Pauli.

INFRA LILIUM.

Ad imaginem Beati Petri in lamina
argentea hi duo incisi versus
leguntur.

*Erigat, ut propriam Sedem tua Petra,
redibit.*

Hæc Vaticanâ Pastor ab Arce, Petre.

Ad imaginem Beati Pauli in lamina item
argentea infra Lilium hi duo
alteri versus incisi
leguntur.

*Cedit Apostolicus Princeps tibi Paule;
vocaris*

Nam dextra natus, Vas, Tuba clara Deo.

Hoc Disticho Beatus Paulus *filius dex-
tera* appellatur, propterea quod fuit de
Tribu Benjamin: quæ sanè vox Hebraica,
latinè, Filius dexteræ interpretatur: ob id-
que ipsi Paulo dextram dari nonnulli con-
tendunt. Verùm hæc ratio cum aliis in-
versu pentametro assignata non sufficit; quia
si satis esset, omnibus in locis Beato Paulo
dextræ locus daretur. Quod ita esse non
constat, ut meo in Commentario diffusè
ostendo; in quo propriam, ac geminam
hujus rei rationem explicare pro viribus ad-
laboro, Petri Damiani, & Mucantii, cætero-
rumque Auctorum scriptis diligenter exa-
minatis.

PRÆFATIO

DE

CANONIZATIONE

SANCTORUM

Ad Ornatissimum Virum

CHRISTOPHORUM OBRIUM GALLUM.

UPERIORIBUS diebus (mi suavissime Obri, non minùs doctè, quàm piè, etsi piissimè) dum de nostris bonarum artium studiis, præsertim verò de gravioribus rebus in sanctâ Dei Ecclesiâ fieri consuetis, more nostro colloqueremur, in sublimem de Sanctorum videlicet Canonizatione sermonem ab occasione peropportunâ de Raymundo propèdiem (ut ajunt) canonizando, nobis subministratum incidimus. Verùm quoniàm ea, de quibus obiter disputavimus, solertiori sanè indagine, maturiorique judicio indigere videbantur, hæc, te amicè postulante, Bibliothecâque itèm meâ satis numerosâ persuadente, ac pollicente, subsecivis horis conscripsi; conscripta verò, amicorum (ut optimè nosti) rogatu divulganda permisi. Quamvis autèm illius generis homines; quos vitilitigatores ex vitiis, & litigatoribus Cato elegantè appellavit: defuturos haud putem; ob eos tamèn, quos meam hanc qualemcumque industriam, ab re non præstitam, æqui bonique facturos confido; quæ temporis angustia elucubravi, in lucem edere non sum veritus: tempestitiva enim res, hoc est suo tempore præstita, etiamsi contemptum potius, quàm invidiam ex se mereatur, quandam tamèn apud bonos festivitatem, & gratiam consequi solet. Utcumque autèm sit, hæc sunt, quæ de Canonizatione Sanctorum mihi dicenda videntur, præviâ nominum explicatione; quæ circa eorum etymologiam versatur: quâ explicatâ, Canonizationis definitionem aggrediemur, ac cetera deindè omnia in Sanctis canonizandis examinanda, & dignoscenda, explanando perpendemus.

Plin. Vespas.
Imper. ad cal-
cem Præf. in
lib. hist. na-
tural.

AUCTORES

IN COMMENTARIO CITATI

Ordine alphabetico digesti.

A

A *Bdias Babylonicus.*
Ado Treverensis.
Agatho P.
Albertus Magnus.
Alcuinus Monachus.
Alexander P. III.
Alexander P. IV.
Alexander Alenfis.
Amalaricus Fortunatus.
Anastasius Bibliothecarius.
Anselmus.
Ascensius.
Egidius Romanus.
Antherus P.
Aloysius Lipomanus.
Alphonfus Tostatus.
Augustinus Triumphus.
Aveiroes.
S. Augustinus Episc. Hippoensis.
S. Antoninus Archiep. Florentinus.
Aristoteles.

B

B *Aptista Platina.*
Balthasar Pisanellus.
S. Basilius Magnus.
Bartholomaeus Fumus canonista.
Bartholomaeus Cassanæus.
S. Bernardus.
Benedictus Pererius.
Bibliotheca SS. PP.
Bibliotheca Vaticana.
Bonifacius VIII.
S. Bonaventura Episcop. Card. Albanensis.
Burchardus Duormaciensis Episcop.

C

C *Anonista in cap. i. de reliqu., & ven. Sanct.*
Canones SS. Apostolorum.
M. Cato.
Ceremoniarum liber.
Cæsar baronius S. R. E. Card.
Claudius Elianus.
S. Clemens P. I.
Cornelius Tacitus.
S. Cyprianus.
S. Cyrillus Alexandrinus.
Cornelius Jansenius.

Concilia { *Anciranum.*
Africanum.
Constantiense.
Florentinum.
Tridentinum.
Corpus Canonicum.

D

D *Amasus P.*
Didacus Covarruvias.
S. Dionysius Arcopagita.
Dominicus Bañes.

E

E *Eusebius Cæsariensis.*

F

F *Abianus P.*
S. Felix P.
Festus Pompeius.
Florus Magister.
Franciscus Penia Rotæ Auditor.

G

G *Abriel Biel.*
Gerardus Vossius.
S. Gregorius Magnus.
Gregorius IX.
Gregorius Nunnius.
Gregorius Turonensis.
Gratianus Monachus.
Glossa ord., & interlinearis.
Guillelmus Durandus.

H

H *Egesippus hist.*
Henricus S. R. E. Cardinalis Ostiensis.
Herodianus hist.
S. Hieronymus.
Hieronymus Vielmius.
Hildephonsus Episc. Toletanus.

I

I *Jacobus de Fara Castellanus.*
Jacobus Pamelius.
Joannes P. IX.
Joannes P. XXII.
Joannes à Calais.
Joannes Garzo.

Joannes Driado .
Joannes Gerfo .
Joannes Neapolitanus canonista .
Joannes de Turrecremata S.R.E. Cardinalis .
Joannes Viguierius Granatensis ,
S. Joannes Chrysostomus .
Innocentius P. III.
B. Isidorus Episc. Hispalensis ,

L

L *Aurentius Surius .*
S. Leo P. Primus .
Liber ritualis, vel Ceremoniarum ,

M

M *Acrobatus .*
M. T. Cicero .
Martinus V.
Martinus Smetius .
Martinus Cromerius .
Mensurius Carthagenensis Episcopus .
Melchior Canus Episcopus Canariensis ,
S. Maximus Taurinensis Episcopus .

N

N *Nicolaus III.*
Nicolaus de Lyra .
Nonius Marcellus .

O

O *Optatus Milevitanus :*
Origenes Adamantius .

P

P *Etrus in Itinerario Clementis ,*
Petrus Lombardus ,
Picrius Valerianus ,
Plato .
Plinius .
Philastrius ,

R

R *Abanus Maurus .*
Raphael Volaterranus .
Robertus Bellarminus S.R.E. Cardinalis ,

S

S *Ulpitius Severus .*
Svetonius Tranquillus .
Sylvester Canonista .
Symeon Metaphrastes .

T

T *Estamentum Vetus, & Novum ,*
Theodorus Balsamo .
S. Thomas Aquinas .
Thomas Waldensis s
Thomas Stapletonus .
Titus Livius .
Troilus Malvitijs Jurisconsultus ,

V

V *Alerius Maximus .*
Vsuardus .
Victor Vicensis .

C A T A L O G U S

A U C T O R U M

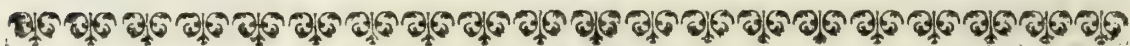
*Quos de Canonizatione Sanctorum aliquid scripsisse
 invenit, ac legit hujusce Commentarii
 Auctor .*

S *ANCTUS Thomas Aquinas, Doctor An-*
gelicus, ex Ordine Fratrum Prædicat.
tom. 8. quodlib. 9. qu. 7. art. 16. more scho-
lastico .
Henricus de Segusia Archiepiscopus Ebre-
dinensis Card. Ostiensis in aurea Juris ci-
vilis, ac Pontificii Summâ, lib. 3. Rubr. de
Reliq., & vener. Sanctorum n. 3.
Augustinus Triumphus Anconitanus ex Ord.

Fratrum Eremitar. S. Augustini more item
scholastico in Summa de Potest. Ecclesiæ
quæst. 14., 15., 16., & 17.
Joannes Franciscus de Pavinis in Canoniza-
tione S. Bonaventuræ in fin. operum ejus-
dem Sancti tom. 7. Opusc.
Joannes Andreas Jurisconsultus Bononiensis ,
& Canonistæ in cap. 1. de Reliqu., & ven.
Sanctorum .

Thomas

- Thomas Waldensis ex Ord. Fratrum Carmelitarum, Natione Anglus, in Opere insigni contra Witlef, & Hussitas tribus voluminibus distincto, lib. de Sacrament. tom. 3. tit. 4. cap. 122.
- B. Antoninus Archiep. Florentinus ex Ord. Fratr. Prædic. par. 3. summæ tit. 12. cap. 8. §. 1., & 2.
- Joannes Gerfo, Natione Gallus, Cancellarius Parisiensis par. 2. in opusc. contra impugnantes Ord. Carthus., & alijs in locis.
- Joannes de Turrecremata ex Ordin. Fratrum Prædic. S. R. E. Cardinalis tom. 4. par. 3. super Decret. de consecr. dist. 3. n. 22.
- Thomas de Vio Cajetanus ex Ord. Fratrum Prædic. S. R. E. Cardinalis tom. 1. opusc. Tract. 15. de Indulg. ad Jul. Card. cap. 8.
- Joannes Driedo tom. 1. lib. 4. cap. 1. de variis dogmatibus, & libris apocryphis:
- Bartholomæus Cassanæus Burgundus in Catal. gloriæ Mundi par. 3. considerat. 48., 49., 50.
- Sylvester de Prierio Pedemontanus ex Ord. Fratrum Præd. Magister Sacri Palatii p. 1., summæ, verbo, Canonizatio.
- Bartholomæus Fumus Villarensis Placentinus ex Ord. Fratrum Prædicator. Inquisitor, in summa armilla, verbo, Canonizatio.
- Joannes Viguerius Granatensis ex Ordine Fratrum Prædicatorum in Institutionibus Theolog. de Virtute fidei, ver. 4. de Canonizat. n. 104., vel cap. 10. §. 3. ver. 15.
- Melchior Canus Episcopus Canariensis ex Ordine Fratrum Prædicatorum lib. 5. de locis theolog. cap. 5. conclus. 3.
- Dominicus Bañes Mondragonensis ex Ord. Fratrum Prædicator. Commentar. in 2. 2. S. Thomæ qu. 1. art. 10. dub. 7.
- Troilus Malvitijs Jurisperitus Bononiensis, Tractatum tom. 14. ex recent., ex vetust. tom. 15. de Canonizat. Sanct. dub. 1., 2., 3., & 4.
- Joannes de Neapoli Canonista ex Ord. Fratrum Prædicatorum.
- Jacobus Castellanus de Fara Canonicus Lateranensis.
- Josephus Mascardus Jurisconsultus Sarzanensis Protonotarius Apostolicus vol. 1. de probationibus conclus. 262.
- Petrus de Arragona ex Ordine Fratrum Eremitarum S. Augustini Commentar. in 2. 2. S. Thomæ qu. 1. art. 10.
- Cæsar Baronius S. R. E. Cardinalis in Not. ad Martyrologium die 4. Martii.
- Robertus Bellarminus S. R. E. Cardinalis è Societate Jesu tom. 1. Controvers. lib. 1. de Beatificat., & Canonizat. Sanctorum cap. 7., 8., 9., & 10.
- Petrus Galefinus Protonotarius Apostolicus de Vita, & Canonizatione S. Didaci Complutensis.
- Franciscus Penia Rotæ Auditor, de Vita, Miraculis, & Actis Canonizationis ejusdem Sancti.
- Gregorius Nunnus Coronel Lusitanus ex Ordine Fratrum Eremitarum S. Augustini tom. 1. de Optimo Reipublicæ statu lib. 3. cap. 11.
- Severinus Cracoviensis ex Ordine Fratrum Prædicatorum de Vita, Miraculis, & Actis Canonizationis S. Hyacinthi.

IN COMMENTARIUM

Fr. Angeli Rocchæ Camertis Apostolici
Sacrarum Præfecti.

DE CANONIZATIONE SANCTORUM.

EPIGRAMMA.

POMPEII VAGONII.

DUm jubar Hesperia Raymundum, vindicat aris.
Solemni Clemens Religione Pater.
Te Ritus, operisque fides, & certa potestas
Clavigeri ætherei, Roccha, docente patet.
Quis neget hoc? Sancti Clemens pia comprobat acta,
Clementis factum pagina docta probat.

EJUSDEM.

Sparsa voluminibus, longæque ambage librorum,
Exiguum profert hoc tibi Lector opus.
Quæ ratio hinc discas, qui mos, quæ summa
Potestas
Nomina det Fastis ritè colenda sacris.
Utq; Patris Latii nequeat mens provida falli,
Æthere quem lapsi flaminis aura regit.
Certa

Certa quibus constant etiam miracula signis,
Quæ nulla Stygius luserit arte Draco.
Utque Deum vano fallorum distet honore,
Cælitibus veris jure tributis honor.
Tanta brevi dices claudi potuere libello?
Angelico clausit Angelus ingenio.

E J V S D E M.

Summa Petri Sedes falli quia nescia,
Cæli
Sedibus adscriptos, qui meruere probat.
Nec negat hoc quisquam, veterum nisi more
Gygarum
Impia in æternum, qui movet arma Deum.
Angele tu assertor vero, cælestibus armis,
Defensorque Sacræ Religionis ades.
Non secus ac contra Superis Babylona mi-
nantem,
Cælica pugnavit cum Michaelæ cohors.
Adversus Fidei certant tua scripta rebelles,
Et liber hic clypeus, lancea, fulmen erit.

E J V S D E M.

Epheretro emissa quondam Jovis alite,
Cælum
Credidit Augustis se dare Roma suis.
Scilicet hac vanâ ludebat imagine gentes,
Impia constituens numina, templa, sacra.
At Petri, qui jura tenet, soliumque Sacerdos
Cælicolas merito donat honore pios.
Nempe quod æquarunt animi candore co-
lumbas
Turtur, & ut Superis ingemuere bonis.
Hinc avis in morem petierunt æthera pennis;
Et sese Aligeris inferuere choris.
Hoc calathis oblata docent, dum Sacra li-
tantur.
Munera, quæ populus pendulus ore videt.
Tu Ritus causas aperis, sensusque latentes;
Angelus es, Cælo tu quoque mente volas.

E J V S D E M.

Sæpè latet vitium virtutis imagine
tectum,
Fucat, & ingenuus pectora nigra color.
Falsa quoque humanas ludunt miracula men-
tes,
Tartara cum vires exerere suas.
Non tamèn his credat falli quis fortè Paren-
tem,
Qui Christi in terris sceptrâ, vicemque gerit.
Namque suis fastis signat, quæ nomina, Cælo
Aureis inscripsit jam Deus antè notis.
Nè dubites, satis est Rocchæ trivisse libellum,
Unum pro cunctis, quod tibi tradit opus.

ANTONII BOSII.

UT latos campos proventu frugis opi-
mæ
Exiguus superat si benè cultus ager.
Sic doctâ scriptum Rocchæ brevitate li-
bellum
Anteferas magnis jure voluminibus.

Cælicolum quidquid sacro debetur honori,
Hic oculis, Lector, subdidit ille tuis.
Quid numeras chartas? pendas si pondera,
rerum,
Non poterat (dices) plenior esse liber.

DOMINICI TEMPESTÆ.

Inclita Cælestem in numerum, quos facta
tulerunt,
Romanus toto comprobat orbe Pater.
Tu sacri Ritus seriem, faciemque, modumque
Angele ab antiquis tradis originibus.
Historiæ tibi sacra fides debebit, & ipsa
Sacra cohors studiis officiosa tuis.
Vivet opus per te, viveſque perennis eorum
Munere, qui Cæli promeruisse decus.

PETRI MARIONII.

Cælicolum illustres titulos, & nomina
pandis
Sintque sacra in terris, qua ratione doces.
Romanumque probas non posse errare Pa-
rentem,
Qui summi in terris sceptrâ Tonantis habet.
Quippe patent veris illorum testibus acta,
In fastos, quorum nomina digna refert.
Hæc tu tam docte, & tantâ brevitate recensens
Angele, ut ingenio sit decus omne tuo.

DOMINICI ANCAŢANI.

Impia sacrilegum concedant carmina va-
tum,
Non Venus, aut turpis Juppiter astra tenet.
Fabula sunt illi, paucos capit aula Tonantis,
Quos fictæ hæud voces, vera sed acta pro-
bant.
Hinc se Pontificum divinâ potentiâ jactat,
Noscit & æthereas, qui tenuere domos.
Sic homini sic astra patent, ut Roccha libello
comprobat, hæud alia sunt adeunda via.
Et Superi jam, cui meruit traduntur honores,
Et dat, cui superas fas referare fores.

PAULI THUNNI.

Pontificum fidus sacris comes, atque mi-
nister
Egregiè studium ponere Roccha soles.
Nam sacra cum trahes, sacre quoque jura
tueris
Sedis, & es gemino gratior officio.
Ecce Patris summi per te defensa potestas,
Qua meritò in fastos nomina sacra refert.
Nec minùs assertus Sanctis honor ætheris alti
Templa, quibus terris jure locanda doces.
Est sacrum Vaticanâ tibi munus in aula
Angele, sed sacrum non minùs ingenium.

NICOLAI VESPÆ.

Cælicolæ magni quamvis sublimis
olympi
Regia, vos claro numinis ore beat;

Nè tamèn humanos etiã contemnite honores,
 Et juvet hic templis ritè, sacrisque colì.
 En hoc Successor Petri vos munere donat,
 Dum meritis vestris arbiter æquus adest.
 Angelus id factum firmâ ratione tuetur,
 Doctrinæ promens uberioris opes.
 Vos modo de Cèlo fas est utrisque favere,
 Quois vestrum cordi cernitis esse decus.
 Pastorem servate pium, dat qui aurea templa,
 Atquè illum calamo, qui data jure docet.

THOMÆ FEDERICI.

DUm magna exiguo comprehendis Roccha
 libello,
 Quo meritis Cælum debita templa doces.
 Ingenii vires non terræ finibus arctas,
 Ingenio celeri, sed supèr astra volas.
 Indè igitur referent Cèli tibi prēmia cives,
 Hic impar meritis est decus omne tuis.

HIERONTMI CALICIS.

Insignes pietate viros, quos intulit
 astris,
 Præmia virtuti, qui Deus æqua refert.
 Ut colat, ut votis tellus, ut thure precetur,
 Judicio, & summi pendet ab ore Patris.
 Ecquis erit terris hæc qui cælestia pandat?
 Angelus è Cèlo nuncius ecce venit.

ALFONSI FERRI.

Angelus æterno Superi vos ornat ho-
 nore,
 Nomina dum fastis vestra sacrandæ refert.
 Huius vos ceptis præsentî numine adeste,
 Et precibus gratis conciliate Deum.
 Non erit ut quisquam vos abneget æthere,
 dignos,
 Dum vivent docti scripta diserta viri.

SANCTORUM CANONIZATIONE COMMENTARIUS.

C A P. PRIMUM.

Sanctitatis nomen, unde originem trahat.

OS de Sanctorum Canonizatione verba facturi, ab ipsiusmet Canonizationis definitione Commentarium nostrum auspiciabimur, Eloquentiæ latinæ Patrem hoc loco imitaturi, ex Aristotelis doctrinâ

dicentem: Omnis enim, quæ à ratione suspicitur de aliqua re institutio, debet à definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur. Antea verò quàm definitionem aggrediamur, nominum etymologiam explicare libet, ut ad ipsam definitionem indagandam facilius nobis reddatur aditus.

Sanctum ab Ethnicis nonnisi à sanguine hostiæ nuncupatum narrat Isidorus in suo Etymologiarum libro: *Nihil enim apud eos (inquit) dicebatur sanctum, nisi quod hostiæ sanguine fuisset consecratum, aut conspersum.* In veteri etiã lege omnia sanguine animalium in sacrificiis sanctificabantur, aut mundabantur, Beato Apostolo teste, qui ait: *Et omnia penè in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.*

Hac ratione Beati omnes in cælo existentes, sancti dicuntur, reque ipsâ sunt, quia in sanguine Agni immaculati à suis peccatis mundati olim fuerunt, juxta illud Apocalipseos dictum: *Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo.* Quod autem Latini appellant sanctum, Græci ἅγιος dicunt, quasi sine terra: propterea Beati in Cælo verè nuncupantur sancti, quia tam operis, quàm desiderii terreni sunt omnino expertes. Hac de nomine sanctitatis, ut ad canonizationis vocem accedamus.

C A P. II.

Canonizatio, unde dicatur.

Canonizatio ortum habens à voce Græca, *Canone*, qui à Latinis *regula* nuncupatur, examinatio ad regulam interpretari potest. Si itaque universa alicujus

vita ad totius perfectionis regulam examinetur, reque vera ipse omni ex parte perfectus, ac verè Sanctus inveniatur, is dubio procùl canonizatus, hoc est canonicè approbatus, vel ad regulam examinatus, Sanctorum catalogo adscribendus judicatur: Regula enim, ut Isidoro placet, dicta est, quòd rectè ducat, nec aliquandò trahat aliorum; vel quòd regat, normamque rectè vivendi, agendive præbeat; seu distortum, pravumque corrigat. Vel, ut alibi Isidorus ait, dicitur regula, quòd sit recta, quasi rectula, impedimentum non habens.

Hinc sicut superstitiosa, & falsa inter fictos Ethnicorum Deos relatio à Græcis *Apotheosis*, & à Latinis *Deificatio* vocabatur; Dii verò ex hominibus facti Græcè *Δαίμονες* Dæmones, ob scientiam, ut ait sanctus Pater Augustinus, ita dicti, latine *Divi*, & *Indigetes*, quasi in Diis agentes, vel nullius rei indigentes vocitabantur; & indigitatio, seu potius indigetatio pro Deificatione, ut reor, à Macrobio usurpata, sumebatur; ita, & jure quidem in Sancta Dei Ecclesia homines inter Cœlicolas canonicè relati, Sancti nuncupantur; veraque item, & sacra inter Sanctos relatio pro sanctificatione *canonizatio* vocitatur. Quare Ascensius in Daphnide Virgiliano relationem Ethnicorum in Divos *Apotheosim*, à verbo Ἀποθεώω, quòd est Deifico, vocavit: quæ quibus cœremoniis apud Romanos fieri consueverit, Herodianus in libro de Romanorum Imperatorum vitâ, & rebus gestis quarto eleganter scribit. Quamvis autem hujus generis in catalogum Sanctorum relatio satis bellè sanctificatio dici posset; visitato tamèn nomine *Canonizatio* passim vocitatur, atque hunc in modum à Theologis, & Canonistis definitur.

C A P. III.

Canonizationis propria definitio.

Canonizatio est canonica, & publica sanctitatis alicujus hominis approbatio, qua quis Catalogo Sanctorum adscriptus declaratur, & solemniter promulgatur, cunctisque Christifidelibus invocandus, divinique officii celebratione venerandus proponitur:

Id. ubi supra
dist. 3. c. 2. Regula, & Id.
lib. 19. c. 18.

S. Aug. lib. 9.
de Civ. Dei c.
20. tom. 5.

Macrobi. lib. 1.
somn. c. 9.

Ascensius.

Herod. lib. 4.
sub initium.

Canonistæ in
c. de reliqu.
& ven. Sanct.
Viguer.
Silvestr. &
alii.

Cic. lib. 1. de
Off.
Aristot. 6.
Topic.

Id. lib. 15.
cap. 4.

Hebr. 9.

Apocal. 7.

Ex Id. lib. 6.
c. 15.
Et Dist. 3. c. 1.
Canon.

nitur : Catalogus namquē non est sermo universalis , ut nonnulli , & ineptē quidem , scripserunt ; sed est enumeratio , ac recensio , à verbo *κατάλογος* , vel *καταλόγους* , quod est recensio , & connumero , dictus .

C A P. IV.

Sanctos Canonizandi auctoritas ad solum Romanum Pontificem , vel ad Concilium legitime congregatum pertinet .

Cyp. lib. 7. ep. 37. & lib. 3. ep. 6.

Confessorum nomine Martyres intelliguntur .

Vide Iacob. Pam. in ep. 9. Cyp.

6. Cyp. ep. 37.

Alex. III. lib. 3. Decretal. tit. 45. de reliq. & ven. SS. c. 1. & 2.

Viguer. de virt. fid. 104. vers. 4.

Lev. 21.

Canonizatio est fidei quædam protestatio .

Conc. Trid. sess. 25. de regular. cap. 12. Verbo Dies etiam festi. & distin. 12. c. de his. Turrecr. lib. 2. de Eccl. c. 52. Bannes in 2. 2. S. Th. 9. art. 20.

Cuilibet olim Episcopo in suâ Diœcesi , aut Provincia Sanctos canonizare licebat , ut apud Sanctum Cyprianum videre est : sanctus namque Cyprianus ad Clerum suum scribens , hortatur , ut omnem humanitatem , & curam erga Confessores (hoc est Martyres) tum vivos , tum in carcere defunctos adhibeat ; necnon diem , quo quisquē ex hac vita decedit , in codices diligentē referat ad memoriam eorundem singulo quoque anno concelebrandam . De Confessorum mortis die conscribendâ Sanctus ipse in hanc loquitur verborum formam : *Deniquē , & dies eorum , quibus excedunt , annotate , ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus (quamquam Tertullus fidelissimus , & devotissimus frater noster conscripserit , & scribat , ac significet mihi dies , quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosa mortis exitu transeunt) & celebrentur hic à nobis oblationes , & sacrificia ob commemorationes eorum , quæ citò vobiscum , Domino protegente , celebrabimus .* Hæc S. Cyprianus ; ex cuius verbis Canonizatio ab Episcopis in sua Diœcesi celebrari consueta nobis indicatur . Quæ deinde consuetudo abrogata fuit , & ad varios abusus amovendos rationabiliter ab Alexandro III. vetita : ita scilicet , ut ne quis tempus in posterum pro sancto venerari inciperet absque Romani Pontificis approbatione .

Sanctos itaque canonizandi auctoritas ad solum Romanum Pontificem pertinet . Hanc conclusionem non solum ex communi tam Theologorum , quam Canonistarum sententiâ omnino confirmamus , sed duabus etiâ rationibus comprobamus . Sicut enim Christus Dominus solus est , qui in Ecclesia triumphante sanctificat , ut ipsemet in Levitico testatur , dicens : *Ego Dominus , qui sanctifico eos* ; ita in Ecclesia militante ad solum Romanum Pontificem , qui est Christi Vicarius , sanctificationis approbatio , & promulgatio pertinet . Præterea sicut ad solum Romanum Pontificem quæstionis de fide definitio , aut determinatio pertinet ; ita etiâ publica , & externa Sanctorum veneratio , quæ est quædam fidei protestatio . Quamvis autem Episcopus in sua Diœcesi , aut Provincia Sancti alicujus canonizati festivitatem , aut solemnitatem indicare possit ; ad solum tamē Romanum Pontificem , qui est universæ Ecclesiæ militantis , cum plenitudine potestatis iudex , & caput , vel ad Concilium legitime congregatum , Sanctum quemque canonizare , ejus-

demque venerationem , aut solemnitatem ; Ecclesiæ universæ observandam proponere , sive indicare pertinet .

C A P. V.

De antiquitate Canonizandi Sanctos .

Quamvis eâ solemnitate , quâ hodiē in Sanctis canonizandis Ecclesia Catholica uti solet , Ecclesiæ primitivæ Sancti cathalogo Beatorum adscripti non fuerint ; ritu tamē aliquo in Codices referebantur à Notariis , & Diaconibus , qui eorundem animi submissionem , sive humilitatem , & patientiam ; pietatem , abstinētiā , & charitatem ; miracula deniquē , actaque omnia , & quæcunque illa sint , quæ veram hominis sanctitatem præferunt , ac faciliē declarant , jussu Romanorum Pontificum conscribebant . Res itē Martyrum gestas , necnon varias propter justitiam persecutiones , & cruciatus omnes , ac necem pro Christi fide susceptam literis mandabant . Jamquē inde à nascentis Ecclesiæ primordio , ut infra statim ostendemus , jussu eorundem Romanorum Pontificum , Sanctorum nomina , necnon dies , quibus ex hac vita decedebant , in codices referebantur . Ex hoc deinde annotandi , conscribendive genere originem postea sumpserunt Martyrologia , quæ vocantur , quorum primus auctor fuit Eusebius , cuius Martyrologium Sanctus Hieronymus in latinum transtulit , Bedā sub initium Retractionum in Acta Apostolorum attestante . Illum imitati sunt idē Bedā , Ado Treverensis , & Florus quidam , ut ait Pamelius : jussu autē Caroli Magni suum congeffit Martyrologium Usuardus . Illud tamē , quod à Romana Ecclesia fuit congestum , atque concinnatum , hodiē in omnibus Ecclesiis legitur . Apud Græcos idipsum , sed prolixius præstitit Symeon Metaphrastes . De Martyrologiis , occasione suadente , hætenus , ut ad nostrum de antiquitate canonizandi Sanctos institutum accedamus .

Ad hanc rem præstandam jam inde , uti diximus , ab Ecclesiâ primitivâ , anno scilicet à Verbo incarnato nonagesimo tertio S. Clemens hujus nominis primus , septem Urbis regiones Notariis divisit , eisquē jussit , ut res Martyrum gestas conscriberent , sicut Platina , Anastasius Bibliothecarius , Damasus , & alii , qui vitas Romanorum Pontificum literis mandarunt , perspicuē testantur . Idem interea Sanctus Anterus Papa , innovando , statuit , dum anno à Christo nato 236. res Martyrum gestas diligentē exquisitas , & à Notariis conscriptas in ærarium Ecclesiæ rependas curavit . Sanctus autē Fabianus anno salutis nostræ 236. Notariis septem totidē Diaconos adjunxit , quibus mandavit , ut res Martyrum gestas , ac dies mortis eorundem à Notariis conscriptas ad cæterorum exemplum , qui Christi fidem profitebantur , colligerent . Sanctus deniquē Felix hujus nominis primus , anno à Virgineo partu 271. Mar-

Iacob. Pamel. in ep. 27. Cyp. Bedā to. 6.

Anno Domini xciiij.

Platina . Anastas. Bibl. & alii . Anno Domini ccxxxvj.

Anno Domini ccxxxvj.

Anno Domini cclxxj.

Platina.

tyrum gloriæ (ut ait Platina) consulens, decrevit, ut singulo quoque anno statis diebus sacrificia in eorumdem Martyrum memoriam celebrarentur: quæ sanè res canonizatum jam Sanctum aperte declarans, & concludens, à cæteris, qui proxime successerunt, Pontificibus observata semper fuit.

Anno Domini cccxvi.

Tempore item Diocletiani Imperatoris, & Marcellini Papæ, & Martyris circa annum Domini 296. plus minusve, aliquem canonizandi ritum fuisse quis dicat necesse est. Nam Mensurius Carthaginensis Episcopus, qui eo seculo floruit, illos, qui ex Diocletiani edicto sacros codices dare nolebant, eamque ob causam martyrium subibant, in Martyrum numerum referri debere censuit: facinorosos autem, fisciue debitores, hoc est ære alieno grandi obstrictos, vel onerosâ multis debitis vitâ carere volentes, vel purgare sese, vel facinora sua quasi abluere, vel certè pecuniam acquirere, & in carcere de obsequio Christianorum delitiis perfrui putantes, ultròque ob id persecutoribus, occasione persecutionis captatâ, sese offerentes, inter Sanctos connumerari idem Mensurius vetuit. Hæc ex B. Patre Augustino in Breviculo suo, in quo rem totam diligentè scribit.

S. Aug. Coll. 3. diei c. 5. to. 7. circa ann. Domini cccc.

Opt. Milev. lib. 1. contra Parmen.

Optatus quoque Milevitanus Sancti Patris Augustini contemporaneus, aliquem etiam canonizandi ritum tunc temporis fuisse monet, dum Lucillam factiosam sceminam à Cæciliano reprehensam, quod ipsa antè sacrosanctæ Eucharistiæ sumptionem, os nescio cujus hominis jam demortui, etsi Martyris, sed non dum, ut ille ait, vindicati, hoc est, nondum probati, ac recepti, vel canonizati, exoscularetur, expressè narrat.

Ex Biblioth. Vaticana circa ann. Domini ecc. L.

Asservantur in Bibliotheca Vaticana codices manuscripti, & quidem vetustissimi, *Lectionarii* nuncupati, Martyrum res gestas complectentes, in quibus videre licet, quomodo Ethnici sanctorum hominum reliquias, vel in mare proiciendas, vel proterendas, & conculcandas curabant, nè (ut aiebant) Deificarentur, hoc est, ut Christiano more loquamur, nè Sanctorum catalogo adscriberentur.

Vid. Vtic. lib. 1. non procul à fine. Ex to. 7. Bibl. oth. SS. Patrum circa ann. Domini ecc. xxx.

Huic fere adsimile Victor Uticensis in primo de persecutione Wandalorum libro scriptum reliquit, ubi de Armogaste Martyre in hanc loquitur verborum formam: *Quem (Armogastem scilicet) cum Theodoricus Regis filius, qui ejus Dominus erat, penis non valentibus, capite truncari jussisset, à suo prohibetur jocundo Presbytero, dicente sibi: Foteris eum diversis afflictionibus interficere: Nam si gladio peremeris, incipient Romani (hoc est Christiani) Martyrem predicare.* Hucusque Victor, qui per Romanos nonnisi Christianos intelligi voluit: frequentè enim in historiis Christiani per Romanos intelliguntur, quatenus Roma Christianitatis caput est, atque sedes, peculiarique nomine sancta Dei Ecclesia Romana vocitatur. Hæc sanè omnia nonnisi quandam canonizandi ritum præferunt, non eâ tamen insignitum solemnitate, quâ, sicut diximus, Ecclesia hodiè uti solet.

Troylus Malvitijs Jurisconsultus Bono-

nienfis in tractatu de Canonizatione Sanctorum, Apollionem quendam Eremitam, Natione Græcum, primum canonizatum fuisse ait: quem tempore Christi quadam in silva, Pastoribus prædicasse, Salvatorem nostrum esse verum Messiam, ob idque clavis ligneis à Judæis fuisse occisum, ac tandem à Nicolao hujus nominis primo, cui hoc (inquit) martyrium à Deo revelatum fuit, in Sanctorum numerum relatum fuisse scribit. Id quod quantum ad martyrium, & canonizationem pertinet, apocryphum esse reor: quia nec de nomine, nec de re ipsa apud ullum scriptorem mentionem factam esse inveni. Adde, etiam, quod Malvitijs dictam historiam se legisse ait in quodam vetustissimo codice, quem tamen titulo, & Auctoris nomine carere fatetur.

Troylus Tra. Statuum tom. 14. Deb. 4. n. 46.

Ego verò cum Roberto Bellarmino S. R. E. Cardinale, docto, & pio in primis Viro, primam Canonizationem à Leone III. Anno Domini DCCCIII. solemniter celebratam fuisse opinor. Leo enim in Germaniam protectus, Imperatoris Caroli, & Hildebaldi Archiepiscopi Colonienfis rogatu Werdam, Imperiale Oppidum, sese contulit, ibique Missâ ab eodem Hildebaldò solemniter decantatâ, Suitbertique vitâ, quam Sanctus Marcellinus ejus socius, & conterraneus conscripsit, perlectâ, dictum Suitbertum, Episcopum Werdensem in Sanctorum numerum retulit, ut Sanctus Ludgerus Episcopus Monasteriensis in Epistola ad Rixfridum Trajectensem Episcopum de miraculis ejusdem Suitberti scribit in hæc verba: *Pridiè nonas Septembris S. Leo Papa de assensu pariter, & consensu suorum Cardinalium, cæterorumque Prælatorum illuc coram adsantium, solemniter Suitbertum catalogo Sanctorum Confessorum adscripsit.* Hæc ex Laurentio Surio in secundo de historiis Sanctorum Tomo. Quæ sanè omnia, hoc loco à me recitata, solemnitatem canonizandi Sanctos aperte demonstrant. Antè solemnem Suitberti canonizationem aliæ fortassè canonizationes fuerunt à Romanis Pontificibus solemniter celebratæ, quas invenire non potui. Cæteri antè Leonem tertium Pontifices, si non solemni, eo saltè ritu, quem nupè diximus, Sanctorum canonizationes præstiterunt. Hæc de antiquitate canonizandi Sanctos, ut causas canonizandi aggrediamur.

Rob. Bellarmi to. 1. contr. lib. de Sanctorum beatitudine, & canoniz. c. 8.

Laur. Surius tom. 2. Die 11. Mart. c. 9. pag. 39.

C A P. VI.

De Causis Canonizandi Sanctos.

AD subortas longo post tempore fraudes, aut fallacias tam hæreticorum, quàm aliorum item scelestorum hominum cavendas, necnon ad ambitionem cum affectu humano adjunctam reiiciendam, sive ad simulatam sanctitatem detegendam, major in Canonizatione Sanctorum investigatio præstari cœpit. Hæretici enim, atque Schismatici cruciatus, ac necem passi pro Christi nomine aliquibus visi sunt: quos tamen à Catholica fide ali-

Aug. tom. 2.
ep. 61. & 166.
& aliis locis.

Platina in Bo-
nif. VIII. de
Hermannō
hæretico.

Bonif. VIII.

alienos Ecclesia Dei non recepit: Martyrem namque Christi, ut ait S. Pater Augustinus multis in locis, non pœna facit, sed causa: & quidquid patiuntur ii, qui extra Ecclesiam Catholicam sunt, perfidiæ pœna non martyrium esse censetur. Exemplis autem Pseudomartyrum silentio prætermisissis, exemplum de Hermannō quodam hæretico fictæ sanctitatis homine, hoc loco sobiiciendum censeo: is enim vitæ functus, sanctitatis opinionem, ac venerationem consequutus fuit, totoque viginti annorum intervallo retinuit: cujus corpus post dictum annorum spatium (teste Platina) Bonifacius VIII. exhumari, comburique iussit, diligentissimâ de ipsius hæresi, fictâque sanctitate, habitâ inquisitione.

Affectus item humanus, cum ambitione conjunctus, fuit in causa, cur ex hac vitâ pie decedentes, tum consanguineos, tum affines, & amicos tamquam Sanctos, pro suo quisque arbitrio, & affectu veneraretur, patrociniūque ab eis publicè imploraret. Hinc perturbatione, atque confusione subortâ, ille, qui à quibusdam uti Sanctus colebatur; ab aliis magno cum scandalo irridebatur. His, aliisque de causis res tanti ponderis, ac momenti, cujusmodi Sanctorum canonizatio est, non nisi morâ interpositâ, & quidem longâ, diligentissimâque habitâ investigatione, mediis intereâ, & Principum, & Civitatum, Nationumque summis precibus, ut scilicet veritas ipsa splendidius elucescat, in annos plurimos differri solet, ac jure debet. Id quod, exemplis hoc genus multis silentio prætermisissis, in canonizatione Sancti Stanislai Episcopi Cracoviensis, & Martyris, qui Anno 175. post martyrium Catalogo Sanctorum fuit adscriptus, tactum constat.

Cum enim sub Innocentio IV. Pontifice Maximo diu, multumque pro eo canonizando laboratum esset, Raynaldo Episcopo Cardinale Ostiensi (qui Innocentio successit, & Alexander IV. nūcupatus fuit) dictam Canonizationem, ut Surius testatur, mirum in modum impediēte, Stanislaus Raynaldo adversâ valetudine gravissimè laboranti, omnique vivendi spe destituto, ac moribundo, vigilantī tamē, ac decumbenti, ut idem Surius ait, apparuit, eique in signum sanctitatis suæ mandavit, ut illicò sanus è lecto surgeret. Raynaldus itaque expresso Dei miraculo sanus omnino, ac statim effectus, Stanislai canonizationi majorem deinde in modum totâ re perspectâ suffragatus est. Hæc de causis, & antiquitate canonizandi Sanctos, ut ea, quæ ad canonizationem pertinent, explicemus.

C A P. VII.

Quenam sint illa, quibus præviis in Canonizatione solenni, Sanctorum Catalogo adscribi quis potest.

Quamvis multi sint, qui de rebus ad Canonizationem celebrandam pertinentibus aliquâ ex parte conscripserint;

omnes tamē uno consensu eadem ferè scriptis hac in re mandarunt. Hæc itaque rei tanti ponderis, ac momenti perneccessaria, quanti est Canonizatio, ordine juxta intellectus mei captum immutato, multis intereâ rebus additis, divisioneque rerum dicendarum præviâ, hoc loco censeo enumeranda: aliqua enim ad Canonizandum, aliqua ad Canonizantem, aliqua verò ad canonizandi formam pertinentia nobis hoc in Commentario sese offerunt consideranda.

C A P. VIII.

Quenam in eo, qui canonizandus est, requirantur.

Fama inculpatæ vitæ longâ temporum, serie, ad finem usquē vitæ inclusive nunquā interrupta, pro quovis canonizando in primis requiritur, ac postulatur.

Vitæ autem rectitudo, catholicâ fide præviâ, & factis, & dictis comprobatur: nam circâ spiritualia, & corporalia misericordiæ opera; circâ item castitatem, sobrietatem, & abstinentiam; circâ bonos mores, actus, & labores multos, vel pro fide, vel pro animarum salute constanter toleratos, & circâ deniquē virtutes omnes, præsertim verò circâ Christianam humilitatem versatur.

Vitæ sanctimonia potest esse simulata, & ficta, cujusmodi vita Hypocritarum est. Hypocrita enim est alienæ personæ simulator; unde Histrones, & alii fabularum actores *Hypocritæ* propriè vocitantur à verbo Græco ἀπὸ τοῦ ὑποκριν, quod inter alia simulare significat: & sicut in Comædiis, ac Tragediis actio ipsa *hypocrisis* dicitur, ita à Rhetore *hypocrisis* appellatur, quam Latini *pronunciationem* vocant, in gestu, motuque, præcipuè consistentem, cui Demosthenes primas, secundas, & tertias tribuit. Hinc per metaphoram, seu per translationem homines illi, qui ab ea, quam simulant, personâ longissime absunt, dum aliud in pectore, aliud in ore, atquē in externis actionibus gerunt, ut probi, ac pii esse videantur, translata *Hypocritæ*, hoc est *simulatores* vocitari solent, eorumque actio *hypocrisis* appellatur. Vera itaque vitæ integritas, & innocentia miraculis interdum illustratur, ac declaratur.

Quamvis vera vitæ sanctitas sinè miraculis pro aliquo canonizando sufficiat, contra verò, non item, ut S. P. Augustinus docet; ea tamē miraculis splendidius comprobatur, ac demonstratur, dummodò in eis veri miraculi conditiones non desiderentur.

C A P. IX.

Miracula vera ad Canonizationem præstandam pertinentia quomodò à non veris discernantur.

Miraculorum investigatio diligentissima esse debet; proptereâ quod tam à malis, quam à bonis hominibus fieri possunt, immò,

Canonizatio
cur diu differ-
ri debeat.

Stanislai ca-
nonizatio.

Laus. Surius
in Stanislao
tom. 3. die 8.
Maii prope fi-
nem.
Stanislai ap-
paritio, & mi-
raculum.

I.

II.

III.

Hypocritæ
nomen unde
dicatur.

Hypocrisis
duo significat

IV.

immò , & à Dæmonibus ipsis mirabilia quædam perpetrari solent , quæ tamèn miracula reverà non sunt , ut infra ostendemus : Miraculum namque propriè sumptum , sicut S. Thomas , Doctör Angelicus , ac cæteri Doctores Theologi docent , illud est , quod fit præter totius naturæ creatæ ordinem , sub quo omnis virtus creata continetur : si enim lapis , qui suapte naturâ deorsum tendit ; non præter totius naturæ , sed tantum ipsius lapidis naturæ ordinem à quopiam fursum projiciatur , id haudquâquam miraculum dici potest .

Quàmvis iis ex rebus , quas hucusquæ de propriâ miraculorum naturâ conscripsimus , veræ miraculorum conditiones fuerint explicatæ ; hoc tamen loco ea , quæ Cardinalis Ostiensis , & Bartholomæus Cassanæus in hac rem scripta reliquerunt , in medium asferre libet . Hi enim quatuor in miraculis , pro aliquo canonizando requiri volunt : quorum primum est , ut miraculum non ex arte , aut Dæmone fiat : secundum , ut sit contrà naturam : tertium , ut non ex vi verborum , sicut panis in verum Christi corpus miraculose transubstantiatur , sed ex merito hominis fiat : quartum est , ut miraculum ad fidei corroborationem fiat : herba , enim , ut ajunt , hominis ministerio transit in vitrum , nullâ fidei corroboratione intercedente . Hæc ex Cassanæo , & Ostiensi , post Glossam . Ea itaque opera , in quibus dictæ conditiones desiderantur , miracula reverà dici non possunt . Nunc reliquum est , ut mirabilia Dæmonum , aut Magorum opera examinentur , ne falsa pro veris miracula suscipiantur .

C A P. X.

Miracula vera quomodo à bonis , & malis Christianis , & non vera à Magis , ac Dæmonibus fiant .

Miraculum propriè sumptum , nonnisi à Deo fieri potest : si autem ab Angelo , vel à Sancto aliquo verum fiat miraculum , id virtute tantum divinâ factum fuisse dicas oportet . Fit quoque verum miraculum , non solum à bonis , sed etiam à malis Christianis . A bonis , ut ait S. Thomas , nonnisi per publicam fit justitiâ , quæ in toto mundo est , sicut lex publica in Civitate , hoc est , ut ait S. Bonaventura , per fidem veram , quæ verè justificat , & à veritate prædicatur , ad ipsorum sanctitatem , necnon ad Dei gloriam indicandam , & ad prædicatam veritatem confirmandam . A malis autem Christianis istuc ipsum , Deo concedente , fieri nonnunquam potest , non propriè per publicam justitiâ , sed per publicæ justitiæ signa , quia ipsi fidem habent , & opera videntur habere , Christi nomen invocantes , vel aliqua sacramenta exhibentes . Hæc ex Doctore Angelico , & Sancto Bonaventura . Hinc S. Matthæus Evangelista , malos Christianos in die judicii universalis dicturos hisce testatur verbis : *Domine Domine nonne in nomine tuo prophetavi-*

mus , & in nomine tuo demonia ejecimus , & in nomine tuo virtutes multas fecimus ? Prophetia enim , necnon dæmones ejiciendi , & miracula faciendi facultates sunt gratiæ gratis datæ , quæ , ut ajunt Theologi omnes , cum peccato mortali stare possunt . Hujus autem generis facultates malis Christianis à Deo interdum conceduntur , non ex meritis eorum , qui operantur , sed ex invocatione nominis Christi ad condemnationem eorum , qui Christi nomen invocant ; atque ad utilitatem eorum , qui talia vident , & audiunt , ut , quàmvis ea signa facientes contemnant , Deum tamèn , ad cujus invocationem tanta sunt miracula , venerentur , & colant . Nam , & Saul , & Balaam , & Caiphas prophetaverunt , nescientes quid ipsimet dicerent : Iharao , & Nabuchodonosor somniis futuræ cognoverunt : Et in actibus Apostolorum filii Scavæ Sacerdotum Judæorum Principis , dæmonia ejicere videntur . Judas denique Apostolus cum animo proditoris multa signa inter cæteros Apostolos fecisse narratur . Hæc ex Beato Hieronymo in Sanctum Evangelistam Matthæum . Mali namque Christiani ex fide absquæ charitate , sine qua vitam æternam mereri haudquâquam possunt , dictis de causis dæmones ejicere , miracula operari , & prophetare queunt . Hinc Chrysostomus de talibus dixit : *Sed considera : quia in nomine Christi se prophetasse dicunt , non in spiritu : Prophetant enim in nomine Christi , sed in spiritu Diaboli , quales sunt divinatores . Dæmonia ejiciunt in nomine Christi , habentes spiritum inimici ; Magi autem non ejiciunt , sed ejicere videntur , colludentibus sibi Dæmonibus : faciunt , & virtutes , idest miracula non utilia , & necessaria , sed inutilia , & vana .* Hæc Jo: Chrysostomus , qui malos Christianos , fidem tamèn habentes , & Christi nomen in miraculis faciendis invocantes cum magicam artem exercentibus videtur confundere : Magi enim mirabilia quædam faciunt interdum , quæ reipsâ miracula non sunt , uti ostendemus ; eaque nonnisi per pactum , ut ait S. Thomas , ac cæteri Theologi , cum dæmone initum perpetrant : Mali verò Christiani , per publicæ justitiæ signa , veluti Christi nomen invocando , vera miracula , sed divinâ quidem virtute faciunt . Miraculum namque propriè dictum , quod est , uti diximus , extrâ totius naturæ creatæ ordinem , causam habens omnibus omninò occultam , à solo Deo fieri potest : à bonis autem , & malis Christianis eo , quem explicavimus , modo . Dæmones item , qui exactissimâ omnium rerum scientiâ insignes conditi fuerunt , quibus etiam integra , & splendidissima post lapsum remanserunt naturalia , mirabilia quædam efficiunt , quæ tamèn miracula non sunt , quia causam omnibus omninò occultam non habent , nec extrâ totius naturæ creatæ ordinem sunt , cujusmodi , ut ait S. Thomas , vera miracula esse debent .

Prophetia , & aliæ gratiæ gratis datæ cum peccato stare possunt.

Reg. 10. Num. 23. Jo. 11. Gen. 41. Dan. 2. Act. 19.

Hier. lib. 1. c. 7 tom. 6.

Chryl. in c. 7. Matt. Chrysost. hom. 14. in c. 7. Matt. tom. 2. incerti Auct.

S. Tho. p. 1. q. 110. art. 4. ad 2.

Miraculum verum quodnam sit .

S. Tho. p. 1. q. 110. art. 4. ad 2. & q. 105. art. 7. in corp.

CAP. XI.

Opera Dæmonum mirabilia ab Augustino narrata, cur miracula dici non queant.

Dictum in modum facta esse, credendum est, opera Dæmonum illa, quæ S. P. Augustinus in Libro de Civitate Dei de Diomedis, & Ulyssis locis; illis in volucres, his verò à Circe saga in alias bestias immutatis, dequæ Arcadibus in lupos, dequæ aliis per esum casei in asinos conversis, narrat. Hæc, & id genus alia superficie tenus, ut ait S. P. Augustinus, hoc est Dæmonum ludificatione fieri queunt. Hinc in libro de spiritu, & anima de aliis Dæmonum præstigiis (quas omnes mirabili eorundem perspicacitati, necnon experientiæ tam magno sæculorum numero exercitate, motusque ærei corporis miræ velocitati adscribit) in hanc loquitur verborum formam: *Dæmones, & ærimoniam sensus (hoc est subtilitate cognitionis) & celeritate motus ærei corporis, terrenorum corporum sensum facillè præcedunt, & quadam cogitata prænunciant, quæ homines mirantur propter tarditatem terreni corporis. Accessit autem Dæmonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longè major experientia, quam hominibus potest evenire propter brevitatem vitæ. Idcirco quadam futura prædicunt, & quadam mira faciunt, quibus homines alliciunt, & seducunt. Unde quadam muliercula post Satanam conversa, Dæmonum illusionibus, & phantasmatibus seducta, credunt se, & profitentur nocturnis horis cum Diana Paganorum Deâ, vel cum Herodiade, & Minervâ, & innumera mulierum multitudine equitare, earumque jussionibus obtemperare. Ipse namque Satan, qui transfigurat se in Angelum lucis, cum mentem cuiusque mulierculæ caperit, & hanc sibi per infidelitatem subjugaverit, illico transformat se in diversarum personarum species, ac similitudines: & mentem, quam captivam tenet, in somnis deludens, modò læta, & modò tristia; modò cognitâ, modò incognitâ personas ostendens, per dæmonia quæque deducit. Et cum solus hoc patitur spiritus infidelis, nec in animo, sed in corpore evenire opinatur; idcirco omnis stultus, & hebes, qui hæc omnia, quæ spiritu fiunt, etiâ in corpore accidere arbitratur, cum Ezechiel, & alii Prophetæ, Joannes etiâ Evangelista, & Apostoli in spiritu, non in corpore visiones viderint.* Hæc Augustinus ad verbum: quæ ferè omnia ex Concilio Ancyrano, à Gratiano inserta leguntur. Toto autem illo tempore, quo homines arte diabolica sopiti existunt, à Dæmone, ait Ægidius, eorum corpora juxta naturæ exigentiam sustentantur; aliquo scilicet alimento, & subtili quidem in ea corpora latenter immisso.

Lib. 18. c. 16.
27. 18. tom. 5.

Aug. ubi sup.

S. Aug. lib. de
Sp. & an. c. 28.
20 m. 30.

Sagæ. Concil.
Ancyranum
c. 24. & 26. q.
5. c. Episcopi.

2. Cor. 11.

Ezech. 3.

Apoc. 2. & 4.

2. Cor. 12. De
creti 3. p. d. c.
Epi. 26. q. 5.

Ægid. lib. 2.
sent. d. 3. q. 2.
ar. 5. dub. 1. in
cor. post med.

CAP. XII.

Opera Dæmonum mirabilia, quæ non sunt miracula quot modis fiant.

Dæmonum opera miracula non sunt, quia vires naturæ, uti ostendemus, non superant; sed iis, qui talium operum causas, aut talia faciendi modum ignorant, mirabilia videntur; ea enim Dæmones faciunt, aut humanorum sensuum illusionibus, aut naturalium rerum operatione, naturales videlicet rerum causas disponentes, miraque celeritate adjuvantes, activa denique passivis applicantes, vel corpora huc, atque illuc deferentes: Angeli namque, tam boni, quam mali omnium rerum cognitionem, ac scientiam callent exactissimam, eisque ad nutum, quantum ad motum, res corporeæ obediunt, ut id Theologi omnes magno consensu affirmant. Hinc Dæmones ob naturalem omnibus spiritibus inditam facultatem, si à Deo interdum non impedirentur, tot, tantaque nobis inferrent damna; quot quantaque à nobis excogitari non possunt.

Angelorum
bonorum, &
malorum scien-
tia.

CAP. XIII.

Quomodo sensus hominum à Dæmonibus ludificantur ad eorundem illusiones cavendas.

Quod ad sopitos, aut ludificatos, tam exteriores, quam interiores sensus attingit, Ægidius Columna Romanus, Doctor ex instituto S. P. Augustini fundamētarius, id tribus modis fieri posse, tam rationibus, quam exemplis docet, & iussimè quidem. Nos autem hac in re brevitati consulentes, eandem rem paucis explicabimus verbis. Humanorum itaque sensuum tum exteriorum, tum etiam interiorum ludificatio tribus modis, ratione scilicet objecti, medii, & organi, quantum ad figuram, colorem, & imaginationem, fieri potest. Objectum, ut de sensu visus loquamur, est res sensata visibilis, quæ visui sese offert: Medium est aer perspicuus, per quem res visibilis ipsi visui offertur; Organum autem, hoc est instrumentum videndi, est oculus. Duo prima facillimè à Dæmonibus, & quantum ad colores, & quantum ad figuras immutari possunt, ut S. P. Augustinus in Libro de Civitate Dei testatur, dicens: *Quod enim homines coloribus, & corporibus veris, hoc Dæmones figuris fictis facillimè possunt.*

Ægid. lib. 2.
sent. d. 8. qu. 2.
artic. 5. dub. 1.
later. in resol.

Aug. lib. 18. c. 5.

Hujus autem generis illusiones, vel per fictionem colorum, vel per immutationem sensuum ab eis fieri solent: modica enim in sensu mutatio, ut Ægidius noster ait, ludificat sensum, ita tamen, ut quod non est, ei appareat, sicut phreneticis evenire solet, quibus ob ascensum, ut ita dicam, fumositatum ad cerebrum, quæ reverà non vident, videre videntur. Istuc ferè ipsum nobis dormientibus accidere interdum constat, calore, qui

Ægid. lib. 2.
sent. d. 8. qu. 2.
art. 5. dub. 1.
Lat.

qui animæ sensitivæ instrumentum est, à corde ad interiora sublato; hinc sensus exteriores sopitos manere necesse est. Hæc ex Ægidio Columna, qui loco nupèr commemorato ait, immutari etiã posse organum phantasticum, hoc est imaginativum instrumentum, quod est medius cerebri ventriculus, in quo phantasmata, sive species eorum tam præsentium, quàm absentium à communi sensu phantasiæ, seu imaginativæ ipsi oblata imprimuntur. Sicut autem, inquit Ægidius, organo phantastico, per fumositatum ascensum desiccato, dormientes sibi videre videntur, quæ non vident; ita, & Dæmon tali desiccatione dictum organum immutando facere potest, ut falsæ imaginationes, aut species, quales sunt, quas dormientes videre sibi videntur, hominibus suo ipsius arbitrato, sensibus sopitis, appareant, nisi à Deo impediatur. Homines autem hunc in modum illusi, quàmvis non dormiant, dormientibus tamèn, sensibus immutatis, aut sopitis, assimilantur: Dæmones enim, quibus ad nutum res corporeæ, quantum ad motum, uti diximus, obediunt, omnem figuram in quamcumque figuram, omnemque colorem in quemcumque colorem convertere videntur, humore oculorum, ut ajunt, variato, vel alterato.

C A P. XIV.

Dæmonum Præstigia declarantur ad eorundem illusiones cognoscendas.

Dictis jam modis Dæmonum fiunt illusiones de hominibus in aves, in lupos; in asinos, & in alias bestias mutatis, quas S. P. Augustinus in libro de Civitate Dei, & de spiritu, & anima, ut vidimus, enarravit. Hinc idem S. Doctor in eodem libro de hujus generis Dæmonum præstigiis nupèr recitatis, seu de metamorphosis, hoc est de transformationibus apparenter tantum, aut superficie tenus præstitis in hanc disputat verborum formam: *Nec sanè Dæmones naturas creant: si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur questio, sed specie tenus, quæ à verò Deo sunt creata, commutant, ut videantur esse quod non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidè m ullà ratione crediderim Dæmonum arte, vel potestate in membra, vel lineamenta bestialia veracitèr posse converti; sed phantasticum hominis (organum scilicet imaginativum) quod etiam cogitando, sed somnando per rerum innumerabilia genera variatur, & cum corpus non sit, corporum tamen similes mirà celeritate formas capit; sopitis, aut oppressis corporeis hominis sensibus, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figuræ corporeæ posse perducì, ita ut corpora ipsa hominum alibi jaceant; viventia quidè m, sed multo gravius, atque vehementius, quàm somno, suis sensibus obseratis. Hucusque Sanctus Doctor, qui in eodem libro, & capite præstigiolum etiam narrat exemplum de stabulariis quibusdam sceminis, quæ caseum viatoribus manducandum præbentes, in jumenta sarcina-*

nas onerosas deferentia, eos malis artibus convertebant: idquè in quadam Italiæ regione fieri solitum se audivisse testatur, dum in eam moraretur. Immo, ut ipse inquit, quidam nomine Præstantius illud ipsum agebat suo contigisse Patri, qui caballum se factum, annonam inter alia jumenta militibus aliquando bajulasse affirmabat. Hæc ex Augustino, qui hac in re suam profert sententiam dicens: Quæ onera, si vera sunt corpora, portantur à Dæmonibus, ut illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim jumentorum falsa cernentibus. Ex quibus Augustini verbis, partim vera, partimque falsa; veras scilicet fuisse sarcinas à Dæmonibus delatas, falsa verò jumentorum corpora per Dæmoniacam illusionem nupèr explicatam extitisse colligimus: Dæmones enim (quibus ad nutum res corporeæ, quantum ad motum localem, obediunt) ædificia integra, quàmvis magna, è loco ad locum transferrent, aliaque majora, & pejora quidè m, nisi à Deo impedirentur, efficerent.

Quod autem Dæmones nihil mali, nisi Deo permittente, hominibus inferre possint, id ex eo nobis exploratum, manifestumque fit, quod Dæmones à corpore humano, ut Evangelistæ Sancti testantur, expulsi, nec in gregem quidem porcorum, nisi Christo annuente, ingredi potuerunt: eorum tamen potestas, non impedita, tanta est, quanta potest esse maxima. Hinc B. Job de Dæmonis potestate ait: *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret.* Hæc B. Job. Tanta verò Dæmonis potestas in tribus actionum generibus versari solet, sensuum scilicet tam interiorum, quàm exteriorum ludificatione; naturalibus insuper rerum causis; & corporum è loco ad locum translatione, & maximà quidè m celeritate. Duas primas actiones, nupèr explicavimus; tertiam hoc loco exemplis explicare libet.

Insigne hujuscè actionis exemplum illud est, quod Sanctus Matthæus Evangelistæ scribit de Christo Domino, qui à Dæmone, non solum hortatore, ut Joanni Chrysostomo placet, super pinnaculum templi, & in montem excelsum assumptus fuit; sed reipsa, & ut ita dicam, corporaliter asportatus, Sancto Gregorio Magno innuente, qui ait: *Quid ergo mirum, si se ab illo permisit in montem duci, & tentari, qui pertulit etiam à membris illius crucifigi?* A Dæmone igitur eò delatus fuit, non quasi ex necessitate, sed quia, ut ait Origènes, Christus eum sequebatur, ad tentationem quasi athleta spontè procedens. Hunc in modum Angelus ille bonus Prophetam Habacuch capillo capitis apprehensum, ex Judæa Babylonem usque asportasse, indequè eum in Judæam reportasse apud Daniele m, Prophetam legitur. Hoc boni Angeli, illud autem mali operà; hoc Deo jubente, illud Deo saltè m permittente, factum esse constat: neutrum tamèn miraculum fuit, quippe quod supra totiù s naturæ creatæ ordinem, seu facultatem non extitit. Hunc in modum fuit Simonis Magi volatus, Is enim à Dæmoni-

Aug. lib. 18. de Civ. Dei c. 18. tom. 5.

Dæmonum mira potestas

Matth. 8. Marc. 5. Lucæ 8.

Job. 41.

Matth. 4.

Greg. hom. 16 in Matth. to. 3

Card. de Turrecr. Alber. Magn. in Matr. S. Tho. 3. p. q. 4. art. 1. ad 2. Orig. in Luc.

Dan. 14.

Abdias Babyl. lib. 1.

Ægid. ubi supra.

Ægid. ubi supra.

Aug. ubi sup. pag. 112.

Aug. lib. 18. c. 18. de Civ. Dei to. 5.

Suet. in Ner.
c. 12.
Hegesipp. lib.
3. c. 2.
Cyrill. Catech.
Epiph. har. 21.
Philastr. de
har. c. 3.

Aug. ep. 86. de
her. 1. contra
Fulg. Donati-
stam c. 23. &
alii.

Job. 1.

Plato lib. 2. de
Rep.
Cicil. lib. 3. offic.

Liv. lib. 3. & 7.

Dec. 1. & aliis
in locis.

Liv. 1. 3. & 7.
Dec. 1. & 3.
Dec. 1. 4. & 7. 2.
bello Punico,
& aliis in lo-
cis.
Val. max. lib.
7. c. 8. Num. 22

bus in aera erectus, Nerone Imperatore, universoque Populo intuen- te, atque obstu- pescente, ut Scriptores tam sacri, quam pro- fani testantur, volare videbatur: quem ta- men ad Beati Petri Apostoli preces, à Dæ- monibus, Deo jubente, destitutum, in ter- ram statim præcipitem corruisse, atque ex- tinctum debitas persoluisse pœnas legimus.

Dæmones item, ventis vehementibus, ac turbulentis excitatis, ædificia ipsa, quam- vis maxima, funditus diruere, Deo permit- tente, statim possunt, sicut contra Job fa- ctum esse constat. Terram quoque vi vento- rum concutere, & maris aquas ab imo incre- dibili hominum jacturâ commovere queunt. Res etiâ præsentis, vel eas invisibiles red- dendo, vel aliò transferendo ab hominum conspectu repente subtrahere possunt, sicut Plato, & Cicero à Gyge factum commemo- rant; id quod non annuli, quem gestabat, ut fabulosè ajunt, virtute, sed Dæmonum arti- ficio factum fuisse credendum est. Arte item Dæmonum, sanguinem, & carnes, necnon saxa pluivisse apud T. Livium legimus. Miro eorundem artificio Statuæ, vel aliæ res ina- nimatæ ab ipsis motæ, more hominum ambu- lare; immò etiâ tam inanimantes, quam animantes, rationis tamèn expertes, loqui visæ sunt. Quæ sanè omnia tam à Livio va- riis in locis; quam à Valerio Maximo in eo de Miraculis capite narrantur, multaque in eam rem exempla recensentur. Hunc in mo- dum, sermonibus articulatis ab Angelo in- aere formatis, Asina Balaam more humano loquuta fuisse legitur, Hæc, & id genus alia, ac ferè innumera, & quidèmiranda, quamvis à Dæmonibus fieri queant, miracu- la tamèn, ut suo jam loco explicatum est, haudquâquam sunt: sed ad falsitatem miracu- lorum cognoscendam, illusionesque Dæmo- num cavendas hoc loco enarrare visum fuit, ut in Canonizatione alicujus tractanda, cau- tior quisque reddatur.

C A P. X V.

Dæmones quomodo in corporibus assumptis appa- reant, explicatur, ad eorundem illusiones cavendas circa miraculum suscitandi mortuos in canonizatione alicu- jus potissimum tenens locum.

Corpus Ange-
lorum assum-
ptum, quo-
modo forme-
tur.

Angeli interea tam boni, quam mali, quo- tiescunque alicui apparere volunt, cor- pus ex aëre, crassis quibusdam vaporibus ad- mixto assumunt, ut corpus ipsum visibile, & coloratum appareat, non secus atque nubes variis coloribus admixtæ à nobis cernuntur. Corpus itaque ab Angelis tam bonis, quam malis ex aëre per aliquam vaporum admix- tionem, formâ extrinsecâ, vel effigie qua- cunque ex arbitrio formatum, visibile, atque coloratum apparet, & cum eis statim eva- nescit. Ut autem (quod est difficilius) pal- pabile fiat, tactuique resistat corpus aëreum, id ad nutum Angelorum (sicut ad ipsorum

nutum movetur, & stat) juxta omnium Theologorum consensum fieri affirmamus. Angeli verò tam boni, quam mali in corpo- ribus assumptis, vitæ opera exercere non possunt, quamvis aliqua in eis interdum exer- cere videantur: quia sunt corpora aerea, non animata; & propterea corde carentia, cui operationes præsertim vitæ adscribuntur. Quamvis item Angeli in corporibus assum- ptis loquantur, vel potius loqui videantur: locutio tamèn illa propriè dici non potest: non est enim vox ab animali, nèc veris orga- nis, vel instrumentis ad vocem pertinentibus formata: nèc sonus ille per imaginationem conceptus dici valet, cum ibi virtus imagi- nativa non sit. Nec vox illa proprii intelle- ctus interpretativa est, cum ex Angelo, & corpore illo assumpto unum per se non fiat. Est tamèn ibi nonnihil locutioni adsimile, sicut instrumenta illa, ex quibus reddi vox debet, naturalia non sunt, sed naturalibus similia esse dicuntur. Hæc ex Ægidio Ro- mano, & aliis Theologis de corporibus à Dæ- mone assumptis, ut vivorum, & mortuorum apparitiones aggrediamur.

Angeli num
in corporibus
assumptis pro-
priè loqui di-
cantur.

C A P. X V I.

Vivorum, & mortuorum apparitiones ad illu- siones item Dæmonum in Canonizatione alicujus cavendas explicantur.

Illum etiam in modum Angeli, sive boni, Deo jubente; sive mali Deo saltèm per- mittente, ad alicujus mortui, vel viventis personam repræsentandam; illi scilicet ad utilitatem, & consolationem; hi verò ad ludificationem præstandam apparent juxta S. Patris Augustini sententiam in libro de spiritu, & anima dicentis; Cum homines mor- tui, sive vivi, hominibus dormientibus, vel vi- gilantibus apparent, non in ipsis rebus, ut sunt, videntur, sed in quibusdam similitudinibus rerum. Istud autem angelicis operationibus fieri credimus per dispensationem providentiæ Dei, bene utentis bonis, vel malis secundum inscrutabilem altitudinem judiciorum suorum: sive hinc instruuntur mentes mortalium, sive fallantur, sive consolentur, sive terreantur; sicut unicuique vel præbenda est misericordia, vel irroganda justitia ab eo, cui misericordiam, & judicium non inaniter decantat Ecclesia. Hucusque Au- gustinus, qui postquam mortuorum, vel vi- vorum apparitiones in corporibus ministe- rio Angelorum formatis, & assumptis fieri explicavit, quæ dixit, ratione comprobavit, & confirmavit hisce verbis: Ibi siquidè sunt spiritus defunctorum, ubi non vident, nequè audiunt, quæ aguntur, aut eveniunt in ista vitâ hominibus. Ita tamèn est eis cura de vivis, (quamquàm quid agant, omninò nesciant) quem- admodum cura est nobis de mortuis, quamvis quid agant, utique nesciamus. Nesciunt qui- dem mortui, quid agatur: sed dum hic agitur, postea audire possunt ab eis, qui hinc moriendo ad eos pergunt: non quidè omninò, sed quan- tum sinitur eis indicare, & eos oportet audire.

Aug. lib. de
spiritu, & ani-
ma c. 29. to. 3.

Pfal. 100.

Aug. ubi su-
pra.

Mortui quo-
modo sciunt
quæ hic agun-
tur.

Sci-

Scire etiã possunt ab Angelis, qui hic nobis præsto sunt, & animas nostras ad illos deferunt. Spiritu etiã Dei revelante cognoscere possunt quæ hic aguntur, quæ necessarium est eos cognoscere. Hæc Augustinus de mortuorum apparitionibus: nũm autẽ mortuorum fiant apparitiones per eorundem præsentiam, an personas mortuorum Angeli in corporibus assumptis representent, revocat in dubium dicens: *Quidam etiã ex mortuis ad vivos rapi possunt, non per propriam naturam, sed per divinam potentiam. Utrũ tamen ista fiant per eorum præsentiam, aut per Angelos suscipientes eorum personam, affirmare non audeo. Deus enim omnipotens, qui est ubique præsens, per angelica ministeria usquequãque diffusa potest præbere ista hominibus solatia, quibus in hujus vitæ miseriam judicat esse præbenda.* Hæc S. Doctor de apparitionibus mortuorum angelico ministerio præstitis: atque hunc in modum Sanctus Ambrosius ad altare Mediolani rem sacram faciens, somnoque correptus, exequiis Sancti Martini Turonis interesse potuisset, si verum esset, quod Gregorius Turonensis hac de re scripsit: eodem namque tempore Sanctus Ambrosius inter celebrandum Mediolani, & Turonis in Sancti Martini exequiis (ut ajunt) visus fuit: fieri enim potuit, sicut Ægidius noster ait, ut Sanctus Ambrosius somno complexus, & consopitus, per visionem imaginativam, & virtute quidem divinã exequias illas adẽdõ clarẽ viderit, ut iis interfuisse sibi visum fuerit, sicut dormienti, & per somnum aliquid videnti evenire frequentẽ solet. Personam insuper, aut Imaginem Beati Ambrosii ministerio angelico in corpore assumpto representatam illic fuisse censendum est. Hinc factum fuit, ut, qui dictis exequiis adfuerunt, Beatum Ambrosium iis interfuisse, sinẽ dubitatione crediderint, dummodò historia enarrata concedatur; sed hac in re S. R. E. Cardinalis Baronius, Vir, & sacris Ecclesiasticarum rerum historiis, & Christianã pietate insignis, Gregorium Turonensem redarguit, dum Sanctum Ambrosium antẽ Beatum Martinum, diem suum obiisse perspicuis argumentis demonstrat. Si autẽ vera hoc loco fuisset historia à Gregorio enarrata, nonnisi illum in modum à nobis explicatum Sanctus Ambrosius Beati Martini exequiis interfuisset. Hæc de mortuorum, ac viventium apparitionibus ministerio Angelorum tam bonorum, quàm malorum præstitis mihi dicenda videbantur, ut vera à falsis miracula, præsertim verò in ipsa mortuorum suscitatione facilius dignoscantur, necnon ad fallacias, & illusiones Dæmonum cavendas cautior quisque reddatur; opera enim Dæmonum mirabilia revera sunt, & ab iis, qui miram eorum scientiam cum longa experientia conjunctam, atquẽ potestatem non impeditam ignorant, miracula tanquam à Sanctis viris facta existimantur; quæ tamen sunt Dæmonum ludificationes ad mentes hominum decipiendas præstitæ; vera namque mortuorum suscita-

tio, quæ potissimum in Canonizatione tenet locum, à solo Deo, & à Sanctis, divinã tamen virtute, uti diximus, fieri potest. Quã in re suscitatio Samuelis per Pythonissam, præstita, seu tentata, nobis hoc loco sese offert examinanda.

C A P. XVII.

Suscitatio Samuelis Prophetae incantationibus Pythonissæ tentata examinatur ad Dæmonum illusiones cavendas circa suscitandi mortuos miraculum, in canonizatione alicujus potissimum tenens locum.

Quamvis à Pythonissâ, maga illa, Samuel Propheta Sanctus, ut in primo Regum libro legitur, à morte ad vitam, Saule postulante, revocatus videatur; id tamen non nisi à Deo factum esse dicas necesse est, iis modis, quos infra explicabimus.

Non desunt qui non Samuelem suscitatum, sed Dæmonem per Pythonissam in corpore aereo; ab Angelis tam bonis, quàm malis assumi solito; vultu tamen, & habitu Samuelis apparuisse, atque in eo corpore cum Saule loquutum fuisse velint.

Prima S. Augustini opinio.

Numero eorum, qui Samuelem suscitatum nolunt, fuit, & ut opinor, primus, S. Pater Augustinus, qui in libro questionum veteris, ac novi Testamenti, ut historiam in primo Regum libro enarratam, suæquẽ opinioni adversantem, explicet, in hanc loquitur verborum formam: *Historicus mentem Saulis, & habitum Samuelis descripsit, ea, quæ dicta, & visa sunt, exprimens; prætermittens, si vera, an falsa sint.* Hæc Augustinus, qui, ut suam tueatur opinionem, alteram aliquot enervat rationibus, quibus infra in medium allatis, respondebimus cum eodem Augustino; qui quãvis in libro nuper commemorato contrã opinionem sibi adversam disputet, falsamque esse omnibus nervis contendat; in secundo tamen questionum libro ad Simplicianum scripto, utramque opinionem defendit, etiãmsi suam deniquẽ opinionem faciliorem intellectum, expeditioremque exitum habere dicat, hisce verbis: *In hoc facto potest esse alius facilior intellectus, & expeditior exitus, ut non verè spiritum Samuelis excitatum à requie sua credamus, sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem, Diaboli machinationibus factam, quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari, quarum imagines sunt.* Hic usque Augustinus: quod autẽ postremò dixit, aliquot etiã declarat exemplis, quæ brevitatẽ causã, silentio prætermittenda videntur.

Greg. Turon. lib. 1. Mirac. S. Mart. cap. 5. tom. 7. Bibl. Ss. Pp. Surius tom. 6. die 11. Nov. ad finem. Lippom. p. 2. comp. eadem die.

Quomodo S. Ambrosius exequiis Sancti Martini interesse potuisset.

Ægid. quo lib. 1. q. 1. ad arg. & quod lib. 2. q. 17.

Card. Baron. in Annot. ad Martyrol. die 11. Novemb. Et in Annal. tom. 5. pag. 34. Anno Dom. 397. & tom. 3. Anno Dom. 351. pag. 580.

1. Reg. 28.

Aug. lib. quæst. vet. & no. Test. q. 17. tom. 4.

S. Thoma sententia.

S. Thom. 1. p.
q. 89. art. 8. ad
secundum.

EGO verò cum Sancto Thoma, Doctore Angelico, Samuelem reverà fuscitatum fuisse affirmo, libri Ecclesiastici auctoritate omninò persuasus: Nam in quadragesimo sexto Ecclesiastici capite omnium Patrum post terrę promissionis ingressum, laudes enarrantur; in cujus capitis calce Samuelis itē Prophetę laudes recitantur, in quibus fit mentio de fuscitatione Samuelis, necnon de eo, quod Samuel fuscitatus, ut in primo Regum libro legitur, Sauli prędixit. Hęc enī in dicto Ecclesiastici leguntur libro: *Dilectus à Domino Deo suo Samuel Propheta, Domini renovavit impertum, & unxit Principes in Gēte suā.* Et infra, multas post laudes; *Post hoc dormivit, & notum fecit regi, & ostendit illi finem vitę suę, & exaltavit vocē suā de terra in prophetia delere impietatem Gētis.* Hęc ibi, ex quibus invictum colligitur argumentum, quo Samuelem verē fuscitatum fuisse fateamur oportet: falsa enim intēr vera non sunt commiscenda: si autē Samuel fuscitatus non fuisset, mortemque in crastinum Sauli non prędixisset, sicut in primo Regum libro factum esse legitur, falsę Samuelis laudes intēr veras in Ecclesiastico fuissent connumeratę.

1. Reg. 28.

Corn. Janfen.

Nec huic difficultati (salvo tamē meliori iudicio) satisfacere videtur Cornelius Jansenius, dicens, hoc Ecclesiastici loco historiam libri primi Regum de phantastico [ut ipse ait] & imaginario Samuele recitam fuisse ad Saulis fiduciam ergā Samuelis, ut sic dixerim, veracitatem indicandam: Samuelis namquē veracitas, tot jam factis comprobata, non erat quod diabolicā illusionē concluderetur: & quę impio Dēmoni, & semper fallaci tribuuntur abiis, qui Dēmonem pro Samuele apparuisse volunt; Samueli, à nativitate sancto, vitę operibus iusto, & in omnibus verbis suis fideli adscribantur. Samuelem itaquē fuscitatum esse, non Dēmonem pro Samuele apparuisse fatendum est.

1. Reg. 28.

1. Reg. 15.

4. Reg. 1.

Quāvis autē, fuscitationem illam, à muliere Pythonissa tentatam fuisse constet; arti tamē magicę Deum non fuisse; sed eam potius impeditisse, divinęque tandē virtute, non arte Dēmonis, Samuelem fuisse fuscitatum fateamur necesse est, etiāsi Saul à Pythonissa, ut Samuelem [invocato Dēmonē] fuscitaret, postularit dicens: *Samuelem mihi suscita*; divinā enim voluntate, non ad Pythonissę invocationem, nec ad meritum Saulis, sed ad Regni scissuram, quam Sauli Regi Samuel, dum viveret, prędixit, confirmandam, factum fuit, ut Samuel ipse, Propheta Domini verax, & ab ipso dilectus, excitaretur, arte magicā impeditā. Hunc in modum consultatio Dēmonum ab Ochozia Rege Israel, ut in quarto Regum libro legitur, tentata, nunciis ab eo ad Beelzebub, deum Accaron, missis, impedita fuit, Eliā Prophetā ad ipsum Ochoziam allegato, qui mortem, id ei scire cupienti,

prędixit. Huic adsimile evenit Balaam, qui cum esset ariolus, & magus, Balac Moabitarum rege postulante, Dēmonem pro eo consulturus, à Deo non semel impeditus fuit. Hinc pro maledictione, quam Israeli Balac inferendam cupiebat, benedictionem, responsis Dēmonum impeditis tandē emisit.

Num. 22. 23.

Sancti Augustini altera sententia, & quidē verior, Angelici Doctoris doctrinā consona.

Istucipsum fuscitationi Samuelis evenisse censendum est. Hinc S. P. Augustinus quāvis in contrariam opinionem declinare videatur, hoc tamē in Quęstionibus ad Simplicianum, absurdum non esse ait hisce verbis: *Non est absurdum credere ex aliqua dispensatione divinę voluntatis permissum fuisse, ut non invitus, nec dominante, aut subjugante magicā potentiā, sed volens, atque obtemperans occultę dispensationi Dei, quę, & Pythonissam illam, & Saulē latebat, consentiret spiritus Prophetę sancti se ostendi aspectibus regis, divinā eum sententiā percussurus.* Hęc Sanctus Augustinus.

August. lib. 2.
Quęst. ad
Simpl. q. 3.
tom. 4.

S. Augustini, & S. Thoma sententię verioris confirmatio.

Huic de Samuele mortem Sauli, regni-que de manu ejus ablationem prędicenti, non per Pythonissam, sed virtute divinā resuscitato, historię mirum in modum suffragatur illud Ecclesiastici dictum: *Et post hoc dormivit [Samuel scilicet] & notum fecit regi [hoc est Sauli] & ostendit illi finem vitę suę, & exaltavit vocē suā de terra in prophetia delere impietatem Gētis.*

Eccl. 46.

Hęc ibi de Samuele, qui postquā dormivit, idēst obiit, [mors namque in Scriptura sacra, & iustorum pręsertim, dormitio, & quies appellatur] & notum fecit regi, & ostendit illi finem vitę suę, mortem scilicet Saulis, triumque filiorum ejus sequenti die futuram prędixit: *Et exaltavit vocē de terra in prophetia delere impietatem Gētis*, hoc est Samuel, quasi ē terra surgens, & castra Israel ad impietatem Gētis delendam, manibus Philisthiim Deum daturum pręnuncians apparuit. Quę sanē omnia in primo Regum libro à Samuele virtute divinā fuscitato ipsi Sauli prędicta fuere his verbis: *Scindet (Deus) Regnum tuum de manu tuā, & dabit illud proximo tuo David.* Et infra: *Dabit Dominus etiā Israel tecum in manus Philisthiim: cras autē tu, & filii tui mecum eritis: sed, & Castra Israel tradet Dominus in manus Philisthiim.* Hucusque Samuel Propheta Domini. Illa verò Ecclesiastici verba nupēr in laudem Samuelis prophetię recitata, Dēmoni convenire non possunt: quia mors Saulis, & filiorum ejus, necnon Israelitici Populi captivitas, & exercitus debellatio diē in crastinum futura non per signa naturalia, nec per conjecturam, sed per divinam tantū revelationem pręsciri poterant. Adde etiā

Eccl. 46.

1. Reg. 28.

etiã quòd dormitio, nec pro morte, nec pro quiete Dæmoni convenire potest; quia Dæmon, nec unquã moritur, nec unquã quiescit. Samuel itaque, non Dæmon, divinã voluntate, Pythonisq; arte impeditã, ex abditis mortuorum receptaculis evocatus fuit, ut qui regnandi principium, regni-que ablationem Sauli vivus prędixerat, eadem mortuus confirmaret, morte tandem eidem Sauli pręmonstratã: & hanc ob causã Deus non per vivos Prophetas, sed per Samuelem jam mortuum ei responderi voluit, ac decrevit,

Dubiorum solutio.

Quamvis interea Samuel [ut ea, quę nobis refragari videntur, explicemus] se à Saule adorari pręmiserit; adoratio tamẽ non fuit illa, quę ad Deum solum pertinet, & Patriã nuncupatur; sed adoratio Dulę, hoc est veneratio quędam, quã homines invicem venerari solent. Hujus generis veneratione David, promissam in terram, Saulem adoravit; Mulier item Abigail prona in terram, David ipsum venerata est, ut in primo Regum libro legitur.

Samuel denique Saulem crastinã die moriturum, ac secum fore pręnunciavit, dicens: *Cras tu, & filii tui mecum eritis*; hoc est mecum eritis, non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parẽ mortis, ut ait S. P. Augustinus, conditionem: quasi dixerit: Eritis mortui, sicut me mortuum scitis: malus enim Saul, inter bonos, & sanctos, cujusmodi Samuel erat, locum habere non poterat; magno namque intervallo post hanc vitam, ut in Evangelio legimus, boni à malis disjunguntur.

Hęc mihi pro nodorum dissolutione dicenda videbantur, ne quis Dæmonem pro Samuele in corpore assumpto loquutum fuisse opinetur: non enim apparitio illa fuit phantastica, & imaginaria, sed anima Samuelis in corpore assumpto divinã sanẽ virtute, arte magicã impeditã, apparuit: suscitatio namque mortui, uti non semel diximus, à solo Deo fieri potest: à Dæmone autẽ, non nisi per illusionem, eo modo, quem explicavimus; etiãsi Dæmones per Magos Pharaonis veros serpentes; verasque ranas, ut ait S. Thomas, ex virgis in terram projectis, fecerint.

C A P. XVIII.

Dæmonum opera qualia esse possint.

Dæmonum opera propriẽ miracula non sunt, quia ipsa extra totius naturę creatę ordinem non sunt, cujusmodi est vera mortui resurrectio; sed mirabilia videntur, & quodam modo miracula, quatenus facultatem, & cognitionem humanam excedunt, hominesque in admirationem trahunt, tribusque modis à Dæmone fieri possunt, vel per illusionem jam à nobis explicatam; vel

per veros serpentes, & ranas veras è loco ad locum, semotis virgis, mirã celeritate asportatos; vel per veram virgarum in serpentes, & ranas conversionem, aut transmutationem. Quę enim ex putredine præsertim, fieri possunt, à Dæmonibus, qui exactissimam omnium rerum scientiam callent, ad suscipiendam formam disponi possunt; quę autẽ per multas suapte naturã transmutationes generantur, optimẽ ab ipsis disposita, parvo temporis intervallo, in suas prorumpunt species; Dæmones namque impedimenta remonent, naturam per artem adjuvantes; activa deindẽ passivis applicant, & per occulta semina, rebus corporeis insita, rerum naturalium effectus accelerant, itã verò, ut homines rerum abditarum inscii, in admirationem ducantur, taliumque effectuum artifices, falsò nuncupentur miraculorum factores, ac rerum creatores; solus enim illorum seminum occultorum creator est Deus, qui illis in rebus rationes quasdam feminales infervit; ordineque naturę interiori inibi operatur. Hinc S. P. Augustinus in libro 3. de Trinitate ait: *Nec idẽ putandum est, istis transgressoribus angelis ad nutum, servire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius, à quo hæc potestas datur, quantum in sublimi, & spiritali sede incommutabilis judicat. Nam & damnatis iniquis etiã in metallo serpunt, aqua, & ignis, & terra, ut faciant inde quod volunt, sed quantum finitur: nec sanẽ creatores illi mali Angeli dicendi sunt, quia per illos Magi resistentes famulo Dei, ranas, & serpentes fecerunt. Non enim ipsi eas creaverunt; omnium quippe rerum, quę corporaliter, visibiliterque nascuntur, occulta quędam semina in istis corporeis mundi hujus elementis latent. Hęc Augustinus, infra verò, ut eadem magis explicentur, affert in medium exemplum de Parentibus, & Agricolis, qui quamvis in generatione hominum, & frugum operentur, creatores tamẽ nullo modo dici possunt. Inquit igitur hisce verbis; Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec Agricolas creatores frugum, quamvis eorum extrinsecus adhibitis motibus, ista creanda Dei virtus interiori operetur; itã non solum malos, sed nec bonos Angelos sus est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus, & corporis, semina rerum istarum nobis occultiora noverunt, & ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarum rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occasiones. Sed nec boni hæc, nisi quantum Deus jubet, nec mali hæc injuste faciunt, nisi quantum justẽ ipse permittit. Nam iniqui malitiã voluntatem habent injustam, potestatem autem non nisi justẽ accipiunt, sive ad pœnam suam, sive ad aliorum; vel pœnam malorum, vel laudem bonorum. Hucusque S. P. Augustinus de mirabilibus tam bonorum, quàm malorum Angelorum, operibus, in quibus ipsi exteriori operantur; Deus autem interiori, qui rationes feminales in illis ad effectus naturales producendos infervit. Idem ferẽ in libro Quęstionum super Exodum inquit; Insunt corporeis rebus per omnia*

Aug. lib. 3. de Trin. c. 8. to. 3. & Magister sentent. lib. 9. d. 7. c. Nec fan-
nẽ.

Aug. & Mag. sent. ibidem c. Sicut ergo

1. Reg. 15.

1. Reg. 28.

1. Reg. 24.

1. Reg. 25.

1. Reg. 28.

August. lib. Quęst. 2. ad simpl. q. 3. tom. 4.

Luc. 16.

S. Thom. 1. p. q. 114. art. 4.

Dæmonum opera tribus modis esse possunt.

Aug. lib. 3.
Quaest. super
Exod. q. 21.
tom. 4.
Et 2. p. Decre-
ti 26. q. 5. c. 14.
Nec mirum.

omnia elementa mundi quaedam occultæ seminariæ rationes, quibus cum data fuerit opportunitas temporalis, atque casualis, prorumpunt in species debitas suis modis, & finibus. Et sic non dicuntur Angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec Agricola segetum, vel arborum, vel quorumcunque in terra gignentium, creatores dicendi sunt, quamvis noverint præbere quasdam visibiles opportunitates, & causas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc Angeli invisibiliter, Deus vero solus verus creator est, qui causas ipsas, & rationes seminarias rebus ipsis inservit. Hæc S. P. Augustinus, ex cuius verbis facile quis colligere potest, serpentes, & ranas à Magis Pharaonis ex virgis conversos, & artificiales, & naturales fuisse; artificiales, quatenus Dæmones per artem magicam occulta illa rerum semina ita passivis adaptabant, ut fierent serpentes, & ranæ, quos mente conceperant; naturales verò, quatenus occulta semina, quæ ad productionem serpentum, & ranarum adhibebant, illos effectus naturaliter gignebant.

Si quis autem adduci non potest, ut credat, aliquam virtutem reperiri posse, quæ virgam in serpentes, & ranas, vel saltèm sine magno temporis intervallo convertere queat, taceatur tamen cum Sancto Thoma, omnem naturæ creatæ virtutem nobis notam non esse, sicut hæc in re nobis evenire censendum est; Cum itaque huius generis opera à Magis Pharaonis confecta præter ordinem totius naturæ creatæ non sint, illa propriè miracula non sunt dicenda, sed quodam modo talia, quatenus facta sunt præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ, per virtutem scilicet creatam nobis ignotam. Quæ igitur virtute naturæ fieri non possunt, à Dæmone reverà confici non queunt; sicut fieri nunquam potest, ut corpus humanum in bestiale verè transmutetur, & corpus hominis mortuum reviviscat. Quamvis enim naturaliter ex carnibus bovinis apes, ex carnibus equinis vespe, & ex vino corrupto muscilioes, ut recitat Averroes, nascantur, quia ex putredine fiunt; perfectiora tamen in genere præsertim animalium determinant sibi principium productivum, materiale, & locum generationis, idest animalis matricem; illa verò, quæ ex putrefactione gigni possunt, non item, sed materiam in primis putrefactam, ut Ægidius Doctor noster docet.

Hæc de admirandis tam bonorum, quam malorum Angelorum operibus per virtutem creatam nobis ignotam factis, quæ omnia miracula re vera non sunt, quia ordinem totius naturæ creatæ non excedunt, sicuti eum ordinem vera mortuorum resurrectio absque dubio superat, dum anima suo iterum corpori conjungitur, ipsumque vivum reddit, cuiusmodi fuit resurrectio Lazari, & aliæ in veteri, ac novo Testamento celebratæ.

Samuel quomodo suscitatus.

Samuel, ut ait Tostatus, in corpore suo suscitatus non fuit, sed anima ejus in corpore aëreo, assumpto, Angeli ministerio, ex receptaculis mortuorum à Deo revocata, ad solam Saulis prophetiam indicandam, non in Ramata, ubi Samuelis erat sepulchrum, sed in Endor; vultu tamen, & habitu Samuelis representato, arteque magicâ impeditâ, apparuit, ejus revocationis, & apparitionis explicandæ causâ, in sermonem de magna Dæmonum potestate, atque arte, deque eorundem præstigiis non inconsultò, suadente scilicet occasione, immò mirum in modum postulante incidimus, & libenter quidem, ut miracula, quæ in Canonizatione diligenter examinanda sunt, intimius cognoscamus, vera à non veris discernentes. Conditiones itaque, quibus miracula vera à falsis discernuntur, hoc loco iterum recitandas, & explicandas censemus, quibus explicatis, miraculorum species in medium afferemus, & explanabimus, deinde quonam modo miracula Sanctorum à miraculis malorum hominum distinguantur, Theologorum sententiam aperiemus; miracula enim faciendi facultates, uti diximus, sunt gratiæ gratis datæ, quæ cum peccato mortali stare possunt interdum.

Tostatus.

1. Reg. 25.
1. Reg. 23.

Gratiæ gratis datæ cū peccato stare possunt sup. pag. 111.

C A P. XIX.

De tribus Miraculorum generibus juxta proprias eorundem conditiones.

Miraculum propriè sumptum illud est, ut non semel diximus, quod est præter totius naturæ ordinem. Hoc non nisi à solo Deo virtute propriâ fieri potest; à Sanctis verò, & à malis hominibus, non virtute propriâ, sed divinâ, diversis tamen rationibus, uti hujusce materiæ initio explicavimus. Quamvis autem miraculum ab admiratione sortitum sibi fuerit nomen, propriè tamen miraculum dici non debet, si aliquibus tantum ipsius effectus causa sit occulta, Ecclipsis enim Solis, aut Lunæ causa, rudibus est occulta, Astrologis verò notissima est. Illud igitur, quod naturæ vires excedit, vel præter totius naturæ ordinem est, propriè miraculum tam suprà naturam, & præter naturam, quam contrà naturam dici potest, ac debet, cujus causa ab omnibus omnino ignoratur.

Pag. 110. & 111.

Arist. 1. Metaph. c. 2. circa med.
S. Thom. 1. p. q. 106. art. 7. in corp.

C A P. XX.

Tria miraculorum nomina explicantur.

Tribus modis, ut S. Thomas, & Ægidius Columna docent, miraculum esse potest, hoc est, vel suprà naturam, vel præter naturam, vel contrà naturam, atque tribus hisce modis conversionem B. Pauli miraculosam fuisse docet Ægidius Romanus in secundo sententiarum Libro.

S. Tho. 2. sent. d. 18. q. 1. art. 3.
Ægid. lib. 2. sent. dif. 18. dub. 13. lit.

S. Thom. 1. p. q. 115. art. 4.

Ægid. Quol. 3. quæst. 8.

Averr. lib. 12. Metaph. comm. 10.

Ægid. ubi supra.

Jo. XI.
3. Reg. 17.
4. Reg. 4. & 13.
Matt. 9. 27.
Marc. 5.
Luc. 7. & 8.
Act. 5. & 20.

Miraculum supra naturam .

Miraculum supra naturam tunc dici debet, quando natura in substantiam, tacti agere non potest, veluti est divisio maris rubri, mortuorumque fuscitatio, idque genus alia .

Miraculum præter naturam tribus modis .

Miraculum præter naturam illud est, in quo quamvis natura quantum ad substantiam facti operari queat, illud tamen fit præter naturæ operationem jussu divino, ac tribus quidem modis .

Primo modo miraculum præter naturam dicitur, propter excessum, & singularem facti modum, cujusmodi fuerunt ranæ in Ægypto productæ in tanta multitudine, quantam nemo antea vidit unquam .

Secundo modo præter naturam, miraculum nuncupatur, quatenus miraculum ad divini nominis invocationem præfinita hora contingit . Id quod Jeroboam declaratur exemplo, cum scilicet manus ejus contra Prophetam extensa, fuerit arfacta, & ara ejus divisa .

Tertio modo præter naturam miraculum vocitatur, dum aliquid generatim, & universè contingit, ut est illud, quod in veteri Testamento de aqua zelotypiæ legitur, post cujus potionem venter adulteræ divino miraculo putrescebat, aquæ maledictionis virtute .

Miraculum contra naturam .

Miraculum contra naturam appellatur, quando rei aliquid inest, quod est contrarium ei, quod fit, ut exempli gratiâ, si gravè, quod suapte naturâ deorsum tendit, sursum moveatur, & virgo pariat, idque genus alia, ita scilicet, quod naturâ manente contrariâ, quæ scilicet contrarii actus principium est, miraculo expresso sequatur actus . Hæc ex Doctore Angelico, & Ægidio Columna de tribus miraculorum generibus, quæ à solo Deo, propriâ sunt virtute; à Sanctis verò, & à malis hominibus virtute alienâ, divinâ scilicet virtute, diversis tamen rationibus, uti diximus, fieri possunt : A sanctis ad eorundem sanctitatem indicandam, & veritatem comprobendam; à malis autem hominibus, ut ait S. Thomas, ad solam prædicatam veritatem confirmandam; mala etiâ agentes, & veritatem prædicantes, miracula interdum facere possunt, ad hominum utilitatem, ad Christi nominis, quod invocant, ut diximus, commendationem, & ad sacramentorum, quæ exhibent, venerationem . Hinc S. P. Augustinus in octoginta trium questionum Libro ait; *Aliiter Magi faciunt miracula, aliter boni Christiani, aliter mali Christiani . Magi per privatos contractus cum Dæmonibus; boni Christiani per publicam justitiam; mali Christiani per signa publicæ justitiæ .* Hæc Augustinus . Quamvis

autem mali Christiani, malam scilicet vitam degentes, miracula dictis de causis facere, interdum possunt, falsam tamen doctrinam, prædicantes, non item; ne Deus, qui in miraculis veris operatur, falsitatis testis existat, ut inquit Sanctus Thomas . Nunc reliquum est, ut quonam modo miracula bonorum à miraculis magorum hominum discerni queant, explicemus .

S. Thom. 2. ad
Thesal. 2.

C A P. XXI.

*Quonam modo miracula bonorum hominum
à miraculis Magorum discernantur .*

Sanctus Pater Augustinus inter miracula Magorum, & Sanctorum hominum discrimen in octoginta trium questionum Libro in medium affert hisce verbis: *Cum talia faciunt Magi, qualia nonnunquam Sancti faciunt, talia quidem visibilibus esse apparent, sed & diverso fine, & diverso jure fiunt, illi enim faciunt, quærentes gloriam suam, isti quærentes gloriam Dei, & illi faciunt per quædam potestates concessa in ordine suo, quasi privata, commercia, vel beneficia; isti autem publicâ administratione, jussu ejus, cui cuncta creatura subiecta est .* Hæc Augustinus . Sed Sanctus Thomas, dum in secundo sententiarum libro miracula bonorum hominum, & magorum, efficacia, duratione, utilitate, modo, ac fine, differre scribit, ea exactius contemplatur .

Aug. lib. 23.
9. ubi supra
tom. 4.

S. Thom. lib.
2. sent. d. 7.
q. 3. art. 1.

Quantum ad efficaciam, & durationem differunt, quia miracula à bonis hominibus facta, non nisi virtute divinâ fiunt, cujusmodi est fuscitatio mortui, & id genus alia, virtutem naturæ activam excedentia, quæ Dæmones reverà facere non possunt, nisi præstigiis quibusdam, hoc est incantationibus, & illusionibus, quæ diu durare non queunt .

Differunt etiâ quantum ad utilitatem, propterea quod bonorum miracula, non nisi utilitatem afferunt, cujusmodi sunt admirabiles ægritudinum curationes; magorum, autem signa sunt noxia, & vana, dum volutum affectant, & ostentant, stupidaque hominum membra efficiunt .

B. Petrus in
itinerario Cle-
mentis .

Differunt item quantum ad operandi modum: boni enim Dei nomen pie, ac reverenter invocantes miracula faciunt; magi verò quibusdam utuntur deliramentis, dum, se cultris incidunt, & alia id genus turpia, operantur .

Differunt tandem quantum ad finem, quia bonorum miracula ad catholicæ fidei ædificationem, atque ad rectos mores propagandos efficiuntur; magorum verò signa, non nisi manifestum fidei, & honestatis detrimentum afferre solent . Hæc sunt, quæ ex Angelico Doctore decerpere mihi visum est, ut miracula bonorum hominum à signis magorum facilius discernantur . Quoniam verò miracula, modò virtutes, & signa, modò prodigia, & portenta vocitantur; ideò, quid horum unumquodque sibi velit, declarabimus . Hæc re tandem perspectâ, miraculo-

Exod. 7.
1.

II.
8. Reg. 13.

III.
Num. 5.

S. Thom. 2.
sent. d. 18. q. 2.
art. 3.

228. III.

S. Thom. 1. p.
q. 110. art. 4.
ad 2. & 2. 2.
q. 178. art. 2. in
corp. & ad 3.
Idem sup.
pag. 108.

August. 83.
quæst.
Lib. 9. 79. post
med. tom. 4.

culorum gradus, & proprias eorundem differentias explicabimus, ut ea intimius cognoscamus.

C A P. XXII.

De signis, & virtutibus, deque prodigiis, ac portentis, aut ostentis ex doctrina Sancti

Thomæ, & aliorum.

Miracula omnia, quatenus totius naturæ vires excedunt, si consideretur illud, quod fit, *virtutes* nuncupantur; si autem consideretur illud, propter quod miracula, ad aliquid videlicet supernaturale indicandum fiunt, tunc miracula vocitantur *signa*, quatenus per illa aliquid supernaturale significatur. Miracula denique per excellentiam, quatenus aliquid præostendunt, *portenta*, sive *ostenta* vocantur; quatenus autem futura prædicunt, *prodigia* nuncupantur; portendunt enim, & quasi prædicunt aliquid futurum. Portentum itaque, quasi porro ostensum, vel præmonstratum; & prodigium quasi prodicium, vel prædicium. Hinc ait Heilus Pompejus: *Prodigia, quod prædicunt futura, permutazione, G, literæ; nam, quæ nunc, C, appellatur, ab antiquis, G, vocabatur.* Quamvis autem à Nonio Marcello prodigia minæ Deorum, & iræ nuncupentur, ab aliis tamén etiam in bonam partem sumpta sunt. Hæc de signis, & virtutibus, necnon portentis, & prodigiis, ut miraculorum gradus, ac differentias aggrediamur.

C A P. XXIII.

De miraculorum gradibus, ac differentiis, deque eorundem exemplis.

Si infinita Dei potentia consideretur, nihil miraculum dici potest: factum enim, quodcunque (ait Sanctus Thomas) divinæ potentiae comparatum, minimum dici debet juxta sententiam Isaïæ dicentis: *Ecce Gentes quasi stilla situla, & quasi momentum statera reputata sunt.* Si autem nonnulla, quatenus totius naturæ vires excellent, considerentur, tunc illa verè miracula dici possunt, ac debent. Aliqua tamén majora, aliqua verò minora miracula, in eo scilicet, quod illa magis, & hæc minùs naturæ facultatem excellent, appellantur. Tribus autem modis, ut ait Doctor Angelicus, naturæ facultas à re aliqua superari potest, vel quantum ad facti substantiam, idest, quantum ad id, quod fit; vel quantum ad id, in quo, vel ex quo fit; vel quantum ad faciendi modum.

Primo modo vires naturæ superantur, si Sol retrogradiatur, vel in medio cæli persistat, ut in libro Josue factum esse constat; vel corpus humanum glorificetur; sicut corpora Beatorum in resurrectione universali fore credimus; quæ sanè omnia vires naturæ superant, summumque inter miracula obtinent locum.

Secundo modo vires naturæ superantur quantum ad mortui suscitationem, & cæcorum illuminationem, & quantum ad id genus

alia; potest enim natura dare vitam, sed non mortuo; vilius etiam præstare potest, sed non cæco; potest itém natura producere aurum, & arborem, ut ait Pererius, sed non ex nihilo; hæc autem inter miracula medium tenent locum.

Tertio modo naturæ facultas, quantum ad modum, ac tempus faciendi, superatur, si quis divinâ virtute, nullâ curatione præviâ, nulloque consueto naturæ ordine, aut cursu, à febre actum liberetur; potest enim Medicus sanare agrotum, sed non statim, nec absque medicamento. Potest itém Magus, vel Dæmon, vel natura ex ligno producere serpentem, sed non immediatè. Superatur etiam naturæ facultas, si divinâ virtute absque naturalibus causis aer statim in pluvias densetur, sicut ad Samuelis, & Eliæ preces factum esse constat. Quamvis autem hæc inter miracula infimum obtineant locum; diversos tamén retinent gradus, quatenus alia magis, alia verò minùs, naturæ facultatem, excedunt. Hæc ex Doctore Angelico, & aliis Theologis.

C A P. XXIV.

Miracula quomodo majora, & minora dicantur.

Miraculorum itaque unum, divinæ potentiae comparatum, majus alio dici non potest, quia illa omnia, quatenus totius naturæ facultatem longè superant, à virtute infinita fiunt. Unum tamén, quantum ad rem factam, majus alio est: suscitatio enim mortui major est, quam curatio leprosi; & leprosi major, quam subita ægotantis, aut febrè laborantis curatio. Istucipsum, si operandi modus consideretur, affirmare necesse est. Majus est enim leprosum, vel quempiam, ægotantem solo verbo, quam tactu, & per umbram majus esse, quam per verbum curare, dicas oportet: verbum namque aliquid est virtutem habens ab humano ore prolatum; sed umbra ipsius hominis nihil est, sed sola, ex corpore interjecto, lucis privatio propriè nuncupatur. Id quod in Actibus Apostolicis factum legitur; quamvis enim ab Apostolis multa fierent signa, & prodigia, sicut Beatus Lucas Evangelista testatum reliquit, Petrus tamén tanquam Apostolorum Princeps solâ suâ ipsius umbrâ homines ab egritudinibus liberabat, ut impleretur illud Salvatoris dictum: *Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet; & majora horum faciet:* Christus namque umbrâ suâ homines curasse non legitur. Hæc de miraculorum gradibus, ac differentiis.

C A P. XXV.

De miraculis circa ægritudinum curationes diligentèr examinandis.

Miracula omnia, & ea præsertim, quæ circa ægritudinum curationes versantur,

Benedict. Pererius lib. 1. de Magia c. 8.

3. Reg. 18.

S. Thom. ubi supra.

S. Thom. 2. 2. q. 98. art. 1. ad 8.

Marg. Philos. & alii.

Festus Pompejus.

Nonius Marcellus.

S. Thom. 1. 2. q. 105. art. 8.

Isa. 44.

S. Thom. ubi supra.

Perer. lib. 1. de Magia c. 8. ex B. Thoma ubi supra.

Josue 10.

Umbra quid sit.

A. & Apost. cap. 5.

Joann. 13.

tur, in medium semper asserri solent, dum alicuius canonizationi navatur opera. Cum autem miraculorum cognitio, seu tractatio inter primarias, maximeque arduas canonizandi partes connumeretur, ea itaque veluti trutina quadam, juxta proprias miraculorum conditiones suo jam loco explicatas, examinanda esse censemus, iis item additis conditionibus, quas infra enarrabimus, & observandas proponemus.

Miracula in primis omnia, ut frequenter diximus, supra totius naturae creatae vires esse debent, ita scilicet, ut effectus ipsi viribus naturae, vel in illo saltém instanti produci non queant; si quis enim, ut ad miracula, circa ægritudinum curationes examinanda, deveniamus, morbo aliquo, nullâ videlicet præviâ dispositione, seu nullâ temporis intercapedine statim liberetur, eum miraculosè liberatum dicas oportet, ut in multis Scripturæ Sacrae locis videre licet.

C A P. XXVI.

De miraculis naturam superantibus, quantum ad operandi modum in Testamento novo narratis.

HUjus generis exempla, tam in veteris, quam novæ legis Testamento videre licet; nunc autem sat erit commemorare, quæ apud Sanctos Evangelistas, & in Actis Apostolicis conscripta leguntur, atque illud præsertim miraculum de focru Simonis febris laborante ab Evangelistis recitatum, sed à Beato Luca magis insignitè expressum in hanc verborum formam: *Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus; & rogaverunt illum pro ea. Et stans super illam, imperavit febrim; & dimisit illam. Et continuè ministrabat illis.*

Hunc in modum, nullâ scilicet temporis intercapedine, aut dispositione medicamentorum præviâ, moribundum Reguli filium, temporis momento sanatum constat. Postquam enim Regulus Salvatori nostro dixit: *Domine descende priusquam moriatur filius meus;* ad hæc Salvatoris verba: *Vade filius tuus vivit;* & ad magnam Reguli fidem, sine corporeâ Salvatoris nostri præsentia, filius Reguli à januis ferè mortis revocatus (quâ moribundus, vel quia, ut Evangelistæ utar verbis, incipiebat mori) perfectè statim sanitati fuit miraculosè restitutus.

Itùticipsum de leproso manu Salvatoris mundato affirmandum omninò est. Nam ubi primum leprosus Salvatorem nostrum adoravit, & obsecravit, dicens: *Domine, si vis, potes me mundare;* ad hæc duo Salvatoris verba: *Volo, mundare;* temporis momento sanatus est, Matthæo teste, qui ait: *Et confestim mundata est lepra ejus;* nullâ, scilicet, inter præceptum, & opus, morulâ intercedente.

Huic ad simile illud est Centurionis exemplum, qui servum suum paralyticum, solo Salvatoris nostri verbo sanari posse firmâ fide credens, ipsum solo verbo sanatum au-

dire meruit hisce verbis: *Vade, & sicut credidisti, fiat tibi.* Id quod Evangelista testatur dicens: *Et sanatus est puer ex illa hora;* uno scilicet horæ momento.

Hunc denique in modum Publii Patrem febribus, ac dysenteria, intestinorum, videlicet exulceratione vexatum, ad Beati Pauli orationem, manuumque impositionem statim sanatum in Actis Apostolicis legimus hisce verbis: *Contigit autem, Patrem Publii febribus, & dysenteria vexatum jacere; Ad quem Paulus intravit; & cum orasset, & imposuisset ei manus, salvavit eum.*

Hæc de variis ægritudinum curationibus miraculosè præstitis, quæ quàmvis medicamentis, & longo temporis intervallo vix unquam curari valuissent; absque tamèn præviâ medicamentorum dispositione, nec non temporis momento, sive ictu oculi, haudquàm fieri potuissent. Illa enim naturæ facultatem superant, non quantum ad substantiam facti, vel quantum ad id, quod fit, nec quantum ad id, in quo fit, sed quantum ad naturalem operandi modum, & ordinem, uti suo jam loco explicavimus; ob idque miracula sunt, & hunc in modum nonnisi divinâ virtute fiunt:

Si autem quis morbo aliquo ad invocationem Dei, & Sanctorum à Medicis non destitutus, paulatim liberaretur; tunc illud reverà miraculum dici non videtur: curationem tamèn, sive sanitatem illam divinâ opitulante gratiâ, Sanctisque intercedentibus, paulatim recuperatam fuisse omninò credendum est: Morborum namque curatio miraculosa judicatur, si repentina sit, vel à Medicis iam desperata, temporisque momento perfectè præstetur. Si quis interea tertianâ, vel quartanâ, sive quotidianâ febre laboraret, & post Sancti alicujus invocationem typus, aut terminus ille febris, statis vicibus evenire consuetus, ampliùs non rediret; vel si febris continua esset, Sancto jam invocato, statim evanesceret, ut nupèr ex novi Testamenti exemplis vidimus, miraculum omninò illud est. Eò autem præstantior, & evidentior, magisque miraculosa censetur curatio, si morbus medicam omninò subterfugiens artem, principiis naturæ curari nullo modo queat, cujusmodi est homo à nativitate claudus, vel cæcus, idque genus alia. Nunc reliquum est, ut sermonem habeamus de miraculis, quæ superant naturam quantum ad operandi modum, & quantum ad id, in quo est.

C A P. XXVII.

De miraculis naturam superantibus quantum ad operandi modum, & quantum ad id, in quo fit.

HOMO, ut Beati Lucæ in Actis Apostolicis utar verbis ex utero matris suæ claudus à Beato Petro sanatus fuit hisce verbis: *In nomine Jesu Christi Nazareni surge, & ambula;* His deindè Sanctus Lucas hæc statim subnectit verba dicens: *Et apprehensâ*

L *manu*

Matth. 8.

Act. Apost. cap. 13.

Pag. 120.

Pag. 113, & 114.

Lucæ 4.

Matth. 8.

Marc. 16.

Matth. 8.

Act. 3.

manu ejus dextrâ, allevavit eum, & protinus consolidata sunt bases ejus, & planta. Et exiliens, stetit, & ambulabat; & intravit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

Ille item alter, ut ait Sanctus Lucas, ex utero matris suæ claudus, ad hæc Beati Pauli sanatus est verba: *Surge super pedes tuos rectus. Et exiit* (eodem Evangelistâ teste) *& ambulabat.*

Homo etiâ à nativitate cæcus, vel potius medicamento naturæ adversante, hoc est luto super oculos imposito, non virtutem habente medicam, sed solum mysterium representante, supra naturæ facultatem à Christo Domino sanatus est, visu recepto, ubi primum in natatoria Siloe, hoc est in piscina, aut fonte ad Sion montis radicem sito, oculos suos ex præcepto Christi Domini lavit.

Hæc miracula de claudio, necnon de cæco à nativitate, postremo loco recitata, quantum ad id, in quo fiunt, non nisi divinâ virtute fieri possunt; quia, quâvis, uti diximus, natura visum præstare possit, non tamen à nativitate cæco; quâvis item membrorum rectitudinem dare queat, non tamen à nativitate claudio. Illa item miracula paulo superius enarrata, quantum ad modum operandi, hoc est sinè medicamentis, ac sinè perceptibili ferè temporis intercapedine præstita, vera sunt miracula; quâvis enim ægri- tudines illæ medicamentis, & longo tempo- rum intervallo curari potuissent; illo tamen temporis momento, quo divinitus curatæ fuerunt, arte sanè humanâ, etiâ principiis naturæ mediis, curari nequivissent. Num- verò hujus generis ægri- tudines non à nativi- tate, sed ex accidenti contractæ, seu subortæ, sinè medicamentis, illoque temporis momen- to, Angelorum, seu Demonum virtute curari queant, hoc loco disputare necesse est.

C A P. XXVIII.

An Angeli, sive boni, sive mali, suâ ipsorum vir- tute ægri- tudines non à nativitate, sed ex accidenti contractas, temporis momen- to, & sinè medicamentis curare queant.

Angeli, sive boni, sive mali, quibus quan- tum ad motum, uti diximus, res omnes corporeæ ad nutum obediunt, tantâ omnium rerum pollent scientiâ, quantam docti omnes, præsertim verò medendi arte benè instructi, haud profectò norunt. Quidquid itaque (hoc jacto fundamento) longâ temporum interca- pedine, medicinæ arte fieri potest, illud ipsum, sed multò uberius, multoque exactius, quàm omnes, qui medicinam optimè callent, Ange- los omnium Medicorum scientissimos tempo- ris momento principiis naturæ mediis facere posse fatendum est. Angeli enim, sive boni, sive mali, exactissimam omnium rerum scien- tiam benè penitus callentes, penitissimasque morborum causas optimè cognoscentes, ma- teriam sibi subjectam mirâ facilitate, ac cele-

ritate ad sanitatem suscipiendam disponunt, impedimentis, quæ Medici, vel ignorant, vel amovere non queunt, amotis; quidquid enim natura medicamentis præviis, ac magno tempo- rum intervallo effecisset, vel ignoratâ mor- bi causâ, Medicus nunquàm efficere potuisset; Angeli, principiis naturæ mediis, naturam, ipsam adjuvantes, actum efficiunt; atque hunc in modum suâ ipsorum virtute sanita- tem conferre dicuntur. Hujus generis mor- borum curationes miracula reverà non sunt, quia ægri- tudines illæ principiis naturæ me- diis curari possunt, Quæ autem iisdem prin- cipiis curari non queunt, si sanentur, tunc effectus ipsi miracula reipsa dicuntur, & sunt.

Huc spectare videtur, quod Cornelius Tacitus scriptum reliquit de Vespasiano Im- peratore, qui monitu Serapidis, quem alibi Tacitus vocat Æsculapium, Apollinis filium, ob medicinam ab ipso ampliatam in Deo- rum numerum à Gente superstitionibus ad- dicta, receptum; cuidam oris excremento, alteri verò pedis contractu usum manus, tem- poris momento, si Tacito credimus, restituit. Ait enim Tacitus hisce verbis:

Cornel. Tac.
lib. 4. histor.
infra verò de
Æsculap.

Ex plebe Alexandrinâ quidam oculorum tabe notus, genua ejus (Ves- pasiani scilicet) advolvitur; reme- dium cæcitatæ exposcens gemitu, mo- nitu Serapidis (aliàs Serapis) Dei, quem dedita superstitionibus Gens antè alios colit; precabaturque Principem, ut genas, & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. Alius ma- nu ager, eodem Deo auctore, ut pede, ac vestigio Caesaris calcaretur, orabat. Vespasianus primò irridere, aspernari; atque illis instantibus, modò famam vanitatis metuere; modò obsecratione ipsorum, & vocibus adulantium in- spem induci; postremò estimari à Me- dicis jubet, an talis cæcitas, ac debili- tas ope humanâ superabiles forent. Medici variè differere. Huic non exe- sam vim luminis, & redituram, si pel- lerentur obstantia; illi elapsos in- pravum artus, si salubris vis adhi- beatur, posse integrari. Id fortasse cordi Deis, & divino ministerio Prin- cipem electum. Denique patrati re- medii gloriam penès Casarem; irriti, ludibrium penès miseros fore. Igitur Vespasianus cuncta fortune suæ patere ratus, nec quidquam ultrâ incredibile, lato ipse vultu, erectâ, quæ astabat, multitudine, jussa exequitur. Stâtim conversa ad usum manus, ac cæco relu- xit dies.

Cornel. Tac.
lib. 4. histor.

Ag. 14.

Joann. 9.

pag. 129.

pag. 113, &
alibi.

Hæc Tacitus, cui Svetonius Tranquillus in Vespasiano breviter subscribit, & sanata loco manus, de oculis, & crure sanatis loquitur hunc in modum :

*E Plebe quidam luminibus orbat-
tus, item alius debili crure sedentem
pro tribunali pariter adierunt, oran-
tes opem valetudinis demonstratam,
à Serapide per quietem, restitutum
oculos, si inspuiſſet : confirmaturum
crus, si dignaretur calce contingere.
Cum vix fides eſſet, rem ullo modo suc-
ceſſuram, ideòque nè experiri quidem
auderet : extremò hortantibus amicis,
palàm pro concione, utrùmque tenta-
vit : nec eventus deſuit.*

Hæc Taciti, atque Tranquilli verba si perpendantur, Dæmonem ob facilem superſtitioſorum hominum credulitatem ſub Sera-
pidis nomine in Vespasiano, dum cæcus, &
manu, ſeu crure læſus curantur, operatum
eſſe, illaque opera, eſſi mirabilia, miracula
tamèn non fuiſſe, quis fateatur necesse eſt :
ægritudines namque illæ testimonio Medi-
corum, ut ait Tacitus, ope humanà ſuperabi-
les erant, hoc eſt curabiles, impedimentis,
quæ à Dæmone, & fortasſe non à Medicis,
noſcebantur, amotis. Curationes autèm fue-
runt mirabiles, non quantum ad ſubſtantiam
facti, nec quantum ad id, in quo præſtitæ fue-
runt, ſed quantum ad modum, & ordinem,
operandi, hominibus tantum ignotum, non
naturæ ; quia hoc modo fuiſſet ſaltèm mira-
culum illud, quod inter miracula inſimum
tenet gradum, uti ſuo jam loco explicatum
fuit. Quàmvis enim in Vespasiani ſputo, &
calce virtus ſanandi ægritudines illas reverà
non fuiſſet ; cæcitas tamèn, & manus, ſivè
cruris debilitas ſinè intrinſeco medicamento
per amotionem impedimentorum præſtito
curatæ non fuerunt ; impedimentorum nam-
que amotio intrinſecè, non evidentè, aut non
viſibilitèr operata, medicamentum quoddam
eſt. Hunc in modum oculum equi cujuſdam
viri, nomine Lenæi, dextrum icu quodam
læſum, & officio ſuo privatum, à Dæmone,
ſub Serapidis nomine reſtitutum in priſtinum
fuiſſe cenſendum eſt, ut Ælianus in libro 11.
de animalium naturâ teſtatur. Is enim Au-
ctor poſt multas equi laudes enarratas, ac
ſtudioſiſſimam Lenæi precationem Serapidi
habitam ; equum, ut ipſius Æliani utar ver-
bis, eximium, ſed oculo læſum, eoque captum,
fomentis deniquè ad Serapidis juſſum redin-
tegratum fuiſſe narrat hiſce verbis :

*Tum Deus, utcumque magnus,
non neglexit, nequè contempſit brutum,
mutumque animal ; & pariter ipſius
ſupplicantis miſertus, remedium di-*

*Etat : jubetque oculum equi, non qui-
dem perfundi liquido ullo remedio, ſed
fomentis per meridiem in ambitu tem-
pli caleſceri. His peractis, equi oculus
redintegratus eſt, & Lenæus Deo, ut
gratum ſe declararet, ſacrificavit.
Equus iam integer ſaltabat, & hinnie-
bat circa templum, jamque grandior,
& formoſior videbatur, ſequè velut
oſtentans ad aram uſquè non ſinè am-
bitione accurrebat ; deniquè circa gra-
dus ſe volutans, Deo ſervatori, quo
poſſet, modo gratias ſe agere præſeſe-
rebat.*

Hæc de mirabili Serapidis, ſeu potiùs
Dæmonis opere non ſinè medicamentis ex-
trinſecis, vel etiàm fortasſe intrinſecis præ-
ſtito.

Quæ autèm divinitus ſiunt, ſivè à San-
ctis, ſivè à malis hominibus, ad invocationem
tamèn nominis Dei juxta circumſtantias ſuo
jam loco enarratas, nullâ penitus re, nequè
intrinſecè, nequè extrinſecè morbis adhibita,
ſolo juſſu, temporis momento ſiunt, ut videre
eſt in illis hominibus à nativitate claudis ;
nam ad ſola hæc verba : *In nomine Jeſu Chriſti
Nacarenſi ſurge, & ambula.* Et : *Surgè ſuper
pedes tuos rectus ;* ambo exiliverunt, & ambu-
laverunt laudantes Deum.

Siqua verò corporea res adhibeatur,
illud ad myſterium repræſentandum factum
dicas oportet, ſicùt in homine illo à nativi-
tate cæco actum vidimus. Nam, ut Beatus
Joannes Evangeliſta teſtatur, Chriſtus Do-
minus in cæco ſanando, expuit in terram, &
lutum ex ſputo fecit, & linivit lutum ſuper
oculos cæci, deindè oculos in natatoria Siloe
lavari præcepit. Hinc Sanctus Pater Augu-
ſtinus in hunc locum ait : *De ſaliâ ſua fecit
lutum, quia Verbum Caro factum eſt.* Vel, ut
indicaret ſe eſſe, qui ex limo terræ hominem for-
maverat, ut ait Sanctus Thomas, & colligitur
ex Joanne Chryſoſtomo in Marcum, apud
quem ſit mentio de illo altero cæco per ſpu-
tum item paulatim ſanato ; *Quem,* ut dicit
Beda, uno verbo totum ſimilè curare poterat, pau-
latim curat, ut magnitudinem cæcitatatis oſtendat,
quæ vix, & quaſi per gradus ad lucem redeat,
& gratiam ſuam nobis indicet, per quam ſingula
perfectionis adjuvat incrementa. Vel ; id factum
fuit propter imperfèctam ipſius cæci, & offeren-
tium fidem, ut inquit Sanctus Thomas ex Joanne
Chryſoſtomo, & aliis, qui locum Marci
commemoratum interpretantur. Hæc hæc-
tènus, ut ad mirabiles Vespasiani curationes,
undè digreſſi ſumus, revertamur.

Ægritudinum itaque curationes, ut ſi-
nem huic rei imponamus, à Dæmone ſub no-
mine Vespasiani, Serapidis monitu, aut con-
ſilio præſtitæ, miracula reverà non ſunt, quia
ægritudines illæ judicio Medicorum, ope
humanà curabiles erant. Quàmvis interea

L 2 tem-

Svetonius in
Vespas. non
procul à fine.

Pag. 111.
cap. 10.

A&. 4.
A&. 14.

Joann. 9.

Aug. tract. 44.
in Jo. tom. 9.

Jo. Chryſoſt.
homil. 9. in
Marcum cir-
cà med. to. 2.
& Beda.

S. Thom. 3. p.
qu. 44. art. 3.
ad 2. & in
Marc. cap. 8.
Nic. Lyr.

Pag. 120.
& 121.

Ælian. lib. 11.
cap. 31.

temporis momento curatæ videantur ; prævias tamèn dispositiones, impedimentis amotis , aliquâ itèm temporis intercapedine , & non sinè aliquo medicamento intrinseco sensim factas fuisse credendum est .

Ægritudines igitur ex accidenti contractæ , principiis autèm naturæ curabiles ; quàmvis curatu difficillimæ , & à Medicis desperatæ , à Dæmone tamèn curari possunt, ità verò repentè , & absquè ullo medicamento extrinseco, aut morbis apto, & congruenti, ut curationes ipsæ miracula videantur . Hujus generis fuerunt curationes illæ à Vespasiano Imperatore, & à Serapide, arte tamèn Dæmonum, exhibitæ; quas non sinè medicamento extrinseco , aut saltèm intrinseco sensim factas fuisse dicas oportet .

Altero itèm istorum saltèm modorum curationes à Medicis forsàn ignoratas, ac desperatas, à Dæmone autèm omnium Medicorum scientissimo cognitæ, in Æsculapii templo sub falso, sive ficto Æsculapii Dei nomine præstitas fuisse censendum est, sicut græca inscriptio marmore incisa, in eodemque olim Templo, ad insulam Tyberinam, ubi remedia morborum, vel gratiæ impetratæ scribebantur, sita ; nunc verò in antiquarum totius Orbis inscriptionum libro, quem Martinus Smetius edidit, græcè, ac latinè impressa, & superioribus annis in Ædibus Bernardini Cardinalis Massæi græca extabat ; in hanc ipsam verborum testatur formam, è græco ad verbum latinè reddita :

HISCE DIEBUS CAJO CUIDAM CÆCO
ORACULUM EDIDIT
VENIRET AD SACRUM ALTARE ,
ET GENUFLECTERET A PARTE DEXTERA
VENIRET AD LÆVAM ,
ET PONERET QUINQUE DIGITOS
SUPER ALTARE ,
ET ELEVARET MANUM, ET PONERET SUPER
PROPRIOS OCULOS,
ET RECTE VIDIT POPULO PRÆSENTE,
ET CONGRATULANTE,
QUOD GRANDIA MIRACULA FIERENT
SUB IMPERATORE NOSTRO
ANTONINO .

LUCIO AFFECTO LATERIS DOLORE,
ET DESPERATO AB OMNIBUS HOMINIBUS
ORACULUM REDDIDIT DEUS
VENIRET, ET EX TRIBOMO TOLLERET
CINEREM ,
ET UNA CVM VINO COMMISCERET, ET PONERET
SUPRA LATUS,
ET CONVALUIT, ET PUBLICE GRATIAS
EGIT DEO ,
ET POPULUS CONGRATULATUS EST ILLI.

SANGUINEM REMOVENTI JULIANO
DESPERATO AB OMNIBUS HOMINIBUS
EX ORACULO RESPONDIT DEUS
VENIRET , ET EX TRIBOMO CAPERET
NUCLEOS PINI ,
ET COMEDERET UNA CUM MELLE
PER TRES DIES ,
ET CONVALUIT , ET VENIENS PUBLICE
GRATIAS EGIT
PRÆSENTE POPULO

VALERIO APRO MILITI CÆCO ORACULUM
REDDIDIT DEUS
VENIRET, ET ACCIPERET SANGUINEM
EX GALLO ALBO
ADMISCENS MEL , ET COLLYRIUM
CONFICERET ,
ET TRIBUS DIEBUS UTERETUR SUPRA
OCULOS ,
ET VIDIT, ET VENIT , ET GRATIAS EGIT
PUBLICE DEO ,

Cajum cæcum, primo Inscriptionis commemoratum loco, à Dæmone sub Æsculapii nomine, ut monet Inscriptio, aliquo saltèm medicamento intrinseco, impedimento scilicèt amoto, sanatum fuisse censendum est . Cæteros autèm homines infra enarratos ab eodem ficto Æsculapio medicamentorum virtute, à Medicis eo forsàn tempore ignoratæ, sanatos fuisse fatendum est, velut fuit medicamentum illud ex nucleis pini cum melle confectum, quod sanguinem revomenti, ut nostri ajunt Medici, plurimum prodest, & pectus purgat; atquè itèm fomentum illud lateris dolori utile; collyriumque illi præsertim, oculorum morbo idoneum, ac præsentaneum principiis naturæ mediis fuisse Medici omnes affirmant ,

Balthasar Pisanellus.

Hæc de admirandis Dæmonum operibus, quæ tamèn, si rectè juxtà normam à Theologis præfinitam, suisque jam locis à nobis explicatam pensitentur, miracula non esse quis fateatur necesse est . Quæ de re hujus generis opera, & alia itèm multa, perpendenda sunt, & veluti trutinâ quadam diligentis examinanda, ne Dæmonum fraudulentis operibus, sive falsis, sive veris, ab Hypocritis, aut Pseudosantis decipiamur . Cætera verò miracula, quæ principiis naturæ mediis fieri nullo modo possunt, quatenus naturæ facultatem omninò superant, cujusmodi sunt curationes circa ægritudines à natura contractas, mortuorumque suscitationes, tantam inquisitionem, atquè investigationem non postulant . Quæ sanè miracula à Prophetis, à Sanctis Apostolis, & à Christo Domino facta in Scriptura sacra passim, cernuntur, quæ quia longum esset enarrare, nunc silentio prætereunda censemus . Num autèm ob miracula, quæ à Deo, vel ab aliis virtute tantum divinâ fieri possunt; vel etiàm propter fructum scientiæ, ac donum prophetiæ canonizari queant, hoc loco investigandum censemus .

Pag. 112, & 117.

3. Reg. 17.
4. Reg. 4. & 13.
Math. 9.
27. Mar. 5. 6. 16.
Luc. 5. 7. 3.
Joan. 11.
Act. 3. 5. 9. 14.
19. 29.
Hebr. 11.

C A P. XXIX.

*Num aliquis ob miraculorum evidentiam
canonizari pro Sancto queat.*

DUabus, ut reor, de causis, in dubium revocatur, nūm scilicet quis ob miracula pro Sancto canonizari queat; Vel quia sanctitas sine miraculis esse potest, ut constat de Joanne Baptista, quem nullum miraculum fecisse apud Joannem Evangelistam legimus; Vel quia (quod magis refert) miracula etiam à non sanctis, immò à malis hominibus fieri possunt, uti jam ex doctrina Sancti Thomæ, atque aliorum Doctorum demonstravimus. Homines tribus modis malos esse posse docet Augustinus Triumphus in Summa de potestate Ecclesiastica; Vel scilicet ob malam doctrinam, & ab Ecclesia sancta vetitam; Vel ob pravam vitam, variis peccatis irretitam; Vel ob inanem gloriam de aliquo bono opere susceptam. Homines mali primo modo sumpti, sunt Dæmonem in arte magica invocantes, qui vera miracula facere non possunt: hæc enim non nisi virtute Dei, ut S. P. Augustinus ait, fieri possunt, Angelorum ministerio, Sanctisque orantibus, & impetrantibus ea, quæ ad horum invocationem fiunt. Quomodo autem Magorum opera admirationis plena fiant, satis dictum fuit.

Homines mali secundo modo accepti, ad invocationem nominis Christi, & Sanctorum, vera miracula facere possunt, ad bonorum hominum utilitatem, ut ipsi Deum venerentur, & in fide, ac doctrina per ipsa miracula confirmantur: miracula enim, Beato Hieronymo attestante, non semper ad meritum illius, qui operatur; sed ad condemnationem invocantium, & ad eorum, qui miracula vident, & audiunt, utilitatem.

Homines tertio modo sumptos, quantumcumque sanctos, nonnunquam de aliquo miraculo inani gloria captos fuisse constat, ut apud Lucam videre licet, ubi Salvator noster lætitiā, qua ob spiritus sibi subjectos Discipuli affecti videbantur, reprehendit quod eā lætitiā, ut Doctores exponunt, inanem gloriam saperet. Hinc ait Joannes Chrysostomus: *Cum cætera vitia in servis Diaboli locum habeant, vana gloria etiam in servis Dei locum tenet.* Quare etiam si hujus generis homines hæc in re boni non sint, ad testificationem, tamen sanctitatis, ac doctrinæ veritatis multa signa, & miracula eis à Deo conceduntur. Quamvis igitur hominibus malis miracula interdum facere concedatur; aliqui tamen ob miracula evidentè facta canonizari possunt, ac debent, nullā in primis re vitæ sanctitati adversante, cum miracula signa sint testificationis sanctitatis, atque doctrinæ veritatis Sanctorum manifesta. Hæc ex Triumpho.

C A P. XXX.

*An propter donum scientiæ, ac prophetiæ
aliquis pro Sancto canonizari
queat.*

Canonizatio alicujus charitatem ejus postulat, & sanctitatem, sine qua, ut suo jam loco explicatum est, scientiæ donum datur, & prophetiæ juxta Beati Pauli sententiam dicentis: *Et si habuero prophetiam, & noviverim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.* Quamvis enim vita æterna, quæ Sanctis datur, scientiæ donum habenti videatur promitti juxta illud Ecclesiastici dictum: *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt;* scientia tamen, aut doctrina non ex se tantum, sed igne charitatis accensa, præmium illud æternæ vitæ promeretur, & consequitur, Hujus generis erat doctrina Pauli Apostoli, qui in fide, ac veritate Doctor Gentium fuit: nam sicut ferrum ignitum non est aliud, quàm ignis, ut Beatus Joannes Chrysostomus in Homilia de Beati Pauli laudibus ait; ita ejus doctrina igne charitatis accensa, aliud, quàm charitas, eodem Chrysostomo attestante, non erat. Nemo itaque propter scientiæ donum canonizari potest. Hinc Gregorius IX, de sanctitate sine scientia, quam doctam imperitiā, vel imperitiā doctrinam possumus eleganter appellare, in canonizatione, Beati Francisci Assisiani ait hunc in modum: *Hoste triplici in terra positus (hoc est Franciscus) superato, Regno celorum vim intulit, & illud rapuit violentè: & post hujus vitæ quamplurima gloriosa certamina, mundum triumphans, feliciter migravit ad Dominum, multos præveniens scientiā præditos scienter nescius, & sapienter indoctus.*

Hucusque Gregorius, qui nominat Franciscum Seraphicum scienter nescium, & sapienter indoctum, quippe qui Jesum Christum crucifixum (cujus stigmata suo in corpore impressa gestare meruit, ob idque ab Alexandro IV. omnium Sanctorum splendor dictus est) scienter, & sapienter quidem sciebat instar Beati Pauli Apostoli ad Corinthios in hac scribentis verba: *Non judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum.* Qui enim verè scit Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, ac scientiæ Dei, pretium; & præmium electorum, & vita æterna, scit quidquid sciri debet. Adde etiam quod in Christo crucifixo veterem hominem nostrum cruci affixum discimus, ut scilicet destruat corpus peccati, & ultra non serviamus peccato, hoc est, ut amplius diabolo serviendi necessitatem non habeamus, ut Glossa in hunc locum ait. *Non ergo (inquit) ita accipiendum est, quod hic dicit Apostolus tanquam ea tantum dixerit, quæ de Christo credenda sunt, sed etiam quæ sunt observanda tam in vita, quàm in moribus ab eo, qui accedit ad compagem corporis Christi;* vel, ut ait

Pag. 111. & 115.

Aug. Triumph. 9. 15. ar. 1. & 5.

1. Cor. 13. Matth. 7.

Ecclesi. 24.

Jo. Chrys. h. 8. 3. de laudibus Pauli.

Greg. ix.

Gerardus Vossius. Ex Registro anni 1. Pontif. in Bibl. Vat.

Greg. ix. & Alex. iv. in Bullis, quæ in Archivo magno SS. Apost. Urbis Romæ asservantur.

1. Cor. 2. Col. 2. Phil. 3.

Rom. 6.

Joan. 10.

Pag. 110. 111. S. Tho. 2. 2. q. 78. art. 2.

Aug. Triumph. quæst. 4. in corp.

S. Aug. lib. 22. de Civit. Dei c. 9. tom. 5.

Lib. 1. in Matth. cap. 7. tom. 6.

Lucæ 12.

Jo. Chrysost.

Aug. Triumph. ubi sup.

Nicol.
Lyr.

Lyranus, quæ pertinent ad salutem per crucem Christi factam. Idcirco Christianus Poeta quidam dixit:

*Sic Christum discis, satis est, si cætera nescis.
Si Christum nescis, nihil est, si cætera discis.*

1. Cor. 2.

Hæc igitur de Christo crucifixo scientia (non illa hujus mundi) est omnium scientiarum regina, & vera sapientia, & ut ait S. Paulus, in mysterio abscondita, quæ Sanctus Franciscus imbutus, & insignitus, scienter nescius, & sapienter indoctus meruit appellari, hoc est sciens, & sapiens Christo, nesciens, & indoctus mundo. Hanc item de Christo crucifixo scientiam Sanctus Thomas Aquinas, Doctor verè Angelicus, & splendidiſſimum Ecclesiæ catholicæ lumen, præter cæteras scientias ab eo angelicè interpretatas (de quibus Joannes XXII. affirmasse fertur: hisce verbis: *Non est de ejus miraculis vehementer curandum, quippè qui tot miracula fecit, quot quæstiones determinavit*) divinitus edoctus, ab imagine Christi cruci affixâ, dum ad eam ardentè oraret, hæc meruit miraculosè audire: *Bene scripsisti de me Thoma: quam ergo mercedem accipies? Cui ille: Non aliam Domine, nisi te ipsum.* Hæc etiâ de Christo scientia ab illa differt: quia illa peccatorem interdum admittit; hæc verò non nisi Sanctum: illa sine sanctitate stare potest, hæc autem non item: hinc sicut literarum ignorantia sanctitatem interdum admittit; ita literarum peritia, interdum, immò frequenter sanctitatem excludit. Huc spectare videtur illud Beati Hieronymi scitè dictum: *Nec rusticus, & simplex frater idè se sanctum putet, si nihil noverit: nec peritus, & eloquens, lingua æstimet sanctitatem: multoque melius est de duobus imperfectis rusticitatem sanctam habere, quam eloquentiam peccatricem.* Hæc de scientiæ dono sine sanctitate canonizationem non admittente, ut de prophetiæ dono idem intelligendum esse ostendamus.

S. Hieron. ep.
2. ad Nepotianum tom. 1.

Sap. 7.

2. Petri 1.

Matth. 7.

Quamvis item Spiritus Sanctus in animas sanctas se transferat, amicos Dei, & prophetas constituendo, ut in libro Sapientiæ legitur; Spiritus tamen sanctus non se transfert in animas eorum, quibus donum prophetiæ datur, nec eos amicos Dei constituit, nisi quando ad mentem recipientis illustrandam prophetiæ, donum confertur: quando autem ad aliorum tantum instructionem datur, non item. Quamvis denique à Beato Petro dicatur: *Non enim voluntate humanâ allata est aliquandò prophetia: sed Spiritu Sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines; aliud tamen est loqui in Spiritu Sancto; aliud verò in virtute Sancti Spiritus: Sancti enim homines loquuntur vera in Spiritu Sancto, sed mali homines loquuntur vera virtute nominis Christi, & virtute Spiritus Sancti, non in Spiritu Sancto.* Hinc à Sancto Evangelista Matthæo mali homines in universalis judicii die introducuntur dicturi: *Domine nonne in nomine tuo prophetavimus?* significantèrque eo loci dictum volunt, (in nomine tuo) quasi

non in spiritu tuo, aut in spiritu Dei, immò in spiritu Diaboli, ut ait Triumphus. Idcirco hujus generis Prophetis respondebitur à Domino: *Nescio vos.* Nemo itaque propter solum scientiæ, ac prophetiæ donum absque sanctitate canonizari potest; sola enim vitæ sanctitas, & quidem clarissima, longâ temporum serie ad finem usque vitæ inclusivè, ut alibi diximus, nunquam interrupta, canonizationem à Principibus viris, sive à Rege, vel Imperatore, atque item à Provinciis, & Populis Civitatum, aut locorum suppliciter, & frequenter postulatam, ordineque judicio, ac ritu solemnè celebrandam, admittit.

Aug. Triumph.
9. 15. ar. 5. ad 2

Pag. 110. c. 3.

C A P. XXXI.

Nam aliquis sanctam bonam ornatus, & pro Sancto à Populis, & Principibus viris denunciatus, canonizari statim debeat.

Quo majus, ac difficilior negotium tractandum sese offert, eò attentius, ac maturius deliberandum censetur: ita verò, ut in eo industriæ celeritas, & diligentia tarditas adhibeantur, ex quibus contrariis quid optimum, & quasi, adamussum factum, in lucem prodire necesse est. Hinc Augustus, & sapienter quidem, per duo illa contraria duobus vocabulis græcis quid tale in rebus gravissimis faciendum exprimere solebat hunc in modum: *Πρὸς ὀψιμότητα, hoc est, Accelera tarde:* Cum itaque Canonizationis opus maximum sit, ac difficillimum inter ea, quæ in Ecclesia sancta Dei fieri solent, maximam postulat maturitatem, diligentem scilicet rerum gestarum, vitæque illius, qui catalogo Sanctorum est adscribendus, non semel repetitam inquisitionem, atque investigationem: testes enim fallere, ac falli possunt, aliquo indecenti affectu persuasi. Idcirco Beatus Joannes Apostolus ait: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint.* Industriæ igitur celeritas, & diligentia tarditas, quæ veram faciunt maturitatem, has ob causas in canonizatione jure desiderantur, hoc est propter sanctitatis, & miraculorum veritatem, propter operis arduitatem, & propter fidei firmitatem, atque constantiam.

Aug. Triumph.
qu. 15. ar. 3. &
qu. 16. ar. 2.

Accelera tarde.

1. Joan. 4.

Maximâ in canonizatione tractanda opus est maturitate propter veritatem circa sanctitatem, & miracula indagandam, ne falsa pro veris, sive turpis lucris gratiâ, sive humanæ laudis, aut gloriæ appetitu, aut alio affectu indecenti enarrentur, mirâ Dæmonum veritatis, & calliditate suadente, arte item eorundem, ac potestate adjuvante. Id quod ex doctrina, quam de veris, ac falsis miraculis, necnon de operibus Dæmonum nuper conscripsimus, facile fieri posse credendum est. Hinc S. P. Augustinus in libro de vera religione nos admonet, ut quibus credendum sit, quod ad miracula, & invisibilia pertinet, diligenter videamus, omni scilicet adhibita maturitate: propterea quod vera miracula, quæ

Pag. 110. &
seq.Lib. de vera
Relig. cap. 25.
tom. 1.

quæ vitæ sanctitatem præferre solent, canonizationem admittendam satis persuadent. Arduitas item operis maturitatem postulat: quanto enim opus est magis arduum, tanto majori industriæ celeritate, diligentiaque, tarditate faciendum est, sapientissimo Salvatoris nostri documento, qui non statim, sed ceremoniis præviis Lazarum à morte suscitavit; nec item Cananeæ filiam statim sanavit; sed, ut ait Chrysostomus Sanctus, quanto magis mulier suppliciter orabat, tanto magis Christus sanitatem reddendam negabat.

Propter fidei firmitatem atque constantiam roborandam Canonizatio item differri debet. Christus itaque, ut Sanctus inquit Chrysostomus, Mulierem illam Cananeam clamantem non statim exaudivit, ut fides illius promulgaretur, quippe quam intus moveret, ut verbis illis, *Miserere mei Domine fili David*, Christi divinitatem, & humanitatem confiteretur. Hinc ipsa meruit audire; *O Mulier, magna est fides tua, Fiat tibi sicut vis*. Propter igitur veritatem miraculorum indagandam, propter operis arduitatem, & fidei firmitatem, atque constantiam, canonizatio, quæ est opus summe arduum, in plurimos menses, atque annos proroganda censetur: ex qua prorogatione frequentia miraculorum augetur, miraculorumque veritas magis elucet, operumque misericordiæ fama multo magis divulgatur, ac fides de operibus misericordiæ illius, qui canonizandus est, in cordibus tandem Populorum confirmatur, ac roboratur, & sanctitas declaratur: temporum namque diuturnitas magistra, & lucerna veritatis esse solet. Id quod exemplo de quodam præsertim Hermanno hæretico, fictæ sanctitatis homine, comprobatur: quem, uti alibi diximus, post fallam à Populis sanctitatem viginti annorum intervallo (teste Platina) prædicatam, Bonifacius VIII. exhumari, comburique jussit, diligentissimam de ipsius hæresi, fictæque sanctitate, habitâ inquisitione. Tempore item Alexandri III. quidam in ebrietate, ac seditione occisus, tamquam Martyr colebatur. Sancti denique Martini tempore ignotus quidam etiam tamquam Martyr honorabatur: sed Sancto Martino Deum ad ejus sepulchrum orante, illum hominem scelestum, ac damnatum fuisse divino favore compertum est, ut Sulpitius Severus post multa testatur hisce verbis: *Deinde super sepulchrum ipsum affans (hoc est, Martinus Sanctus) oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cujus meriti sepultus, ostenderet. Tum conversus ad terram, vidit propè assistere umbram sordidam, truce[m]. Imperat, nomen, meritumque ut loqueretur: nomen edidit, de crimine confitetur, latronem se fuisse; ob scelera percussam, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum Martyribus esse commune; cum illis gloria, se pœna retineret. Mirum in modum vocem loquentis qui aderant, audiebant, personam tamen non videbant. Tum Martinus, quid vidisset, exposuit: jussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri; atque ita Populum superstitionis illius absolute errore. Hæc Severus. Sanctorum*

itaque Canonizatio longâ temporum, aut sæculorum serie jure differri solet, ac debet, sicut de Sancto Hyacintho, & beato Raymundo, ut cæteros post magnam temporum diuturnitatem canonizatos silentio prætermittam, factum esse constat: quorum ille, Anno Domini MCCLVII. ex hac luce decessit; deinde Anno salutis nostræ MDXCIV. in Sanctorum numerum relatus fuit: Hic verò Anno Domini MCCLXXV. die Epiphaniæ ex hac vita migravit; Annoque salutis nostræ MDC. nondum canonizatus, propediem canonizandus censetur. Hæc de Canonizatione Sanctorum magno temporum, aut aliquot sæculorum intervallo proroganda, Nunc reliquum est, ut de miraculis, quæ in Canonizatione Sanctorum præcipuum obtinent locum, diligenter examinandis sermonem habeamus.

C A P. XXXII,

De Miraculis diligentèr examinandis in Canonizatione alicujus, ac de modo examinandi ea.

Tanta in miraculis examinandis debet adhiberi diligentia, quanta maxima, esse potest, ob summas, & quidem plurimas, quæ inde suboriri solent, difficultates, sicut ea, quæ de veris miraculis, necnon ludificatoriis, admirandis tamen Dæmonum operibus, adhucque à nobis explicata sunt, apertè demonstrant. Sacrosanctum itaque Concilium Tridentinum nulla nova miracula admittenda esse decernit, nisi recognoscen- te, & approbante Episcopo, qui simulatque de iis aliquid compertum habuerit, adhibitis in consilium Theologis, & aliis piis viris, ea, faciat, quæ veritati, & pietati consentanea judicaverit. Hæc ex Sacrosancta Synodo Tridentina. Miracula idcirco absque Episcopi recognitione, atque approbatione, ac sine Theologorum consiliis admitti non debent.

Testes insuper in hanc rem tam gravem, & arduam adhibendi sunt de singulis eorundem miraculorum circumstantiis diligentèr interrogati; qui, ut clariore veritatis, rerumque gestarum testificationem efficiant, testes de una, & eadem re esse debent, & plures quidem, si enim unus de re singulari, alter verò de re testetur alterâ, tanquam testes singulares, ut juris peritissimis placet, nihil profectò probant: è quorum numero item sunt, qui in aliqua testificatione scientiæ causam non reddunt: *Pluris enim est*, ut Poeta ille ait, *oculatus testis unus, quàm auriti decem*. Hæc de examinandis miraculis, quorum conditiones proprias, quæ vera miracula, præferunt, & apertè declarant, loco jam suo explicavimus, & multò quidem fufius, quàm alii, qui de hac materia superficie tenus scripserunt: hinc ea in medium afferre non libet, sed quænam illa sint, quibus in Ecclesia militante quis inter Sanctos communerari queat, explanabimus antequàm ordinem judicarium in Canonizatione observari consuetum aggrediamur.

S. Hyacinth.

B. Raymundus.

Concil. Trid. sess. 25. de re liq. SS. propè finem.

Archid. in ca. Nec mirum 26. qu. 5.

Bald. in lego Solam de testibus, & alii in d. c. venerabili.

Plautus in Trucul.

Cass. par. 3. Catal. gl. mundi confid. 49. post glo. in d. c. r. de reliq. & ven. SS.

CAP. XXXIII.

Necessaria pro Sancto in Ecclesia militante declarando.

Greg. ix. 14.
annos in Pontificatu vixit,
ac menses 4.

S. Franciscus.

S. Antonius.

S. Dominicus.

S. Elisabeth.

Gerardus Vos-
sius.

Gregorius hujus nominis nonus libri Decretalium Auctor, qui quatuordecim, & amplius annos in Pontificatu vixit, quique in libro Decretalium compilando, Beato Raymundo propediem canonizando, ex instituto Prædicatorum adjutore usus est; dum Sanctum Franciscum Assisinatem, Perusii, Anno Domini 1228. anno autem sui Pontificatus secundo; Sanctum Antonium, de Padua dictum, Spoleti, Anno Domini 1232. & sui Pontificatus sexto; Sanctum Dominicum Reate, Anno Domini 1234., & sui Pontificatus octavo; Sanctamque Elisabeth, Andreæ Regis Hungarorum filiam, Perusii, Anno Domini 1235., & Anno sui Pontificatus nono canonizavit, normam canonizandi posteris ferè præscripsit, ut videre est ex ejusdem literis Apostolicis, quas ex Bibliotheca Vaticana desumptas Gerardus Vossius Flander, vir pius, & eruditus. necnon de bonis literis, præsertim verò de Ecclesiasticis libris optinè meritis, in lucem emisit.

Ut autem multa Gregorio IX. digna, quæ dictis in literis sparsim leguntur, silentio prætermittam, hoc loco ea tantum apponam, quæ in literis Apostolicis ad canonizationem S. Antonii, de Padua nuncupati, pertinentibus scripsit in hanc verborum formam: *Ad hoc ut Sanctus habeatur apud homines in Ecclesia militante, duo sunt necessaria, virtus morum, & veritas signorum, merita videlicet, & miracula, ut hæc, & illa sibi ad invicem contestentur, cum nec merita sine miraculis, nec miracula sine meritis plenè sufficiant ad perhibendum inter homines testimonium sanctitatis. Sed cum merita, sana præcedunt, & clara succedunt miracula, tunc certum præbent indicium sanctitatis, ut nos ad ipsius venerationem inducant, quem Deus ex meritis præcedentibus, & signis subsequentibus exhibet venerandum: quæ duo ex verbis Evangelicæ plenius colliguntur: Illi autem profecti prædicaverunt ubique Domino cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis. Hæc Gregorius de rebus necessariis, quæ in Ecclesia militante Sanctum declarant.*

Quæ sanè omnia, & fassus quidem à Doctore Angelico, necnon à Beato Antonio, & ab aliis enarrantur. In hanc item sententiam plura videre licet in octavo hujusce Commentarii nostri capite, ubi quænam in eo, qui canonizandus est, requirantur, declaravimus. Ex eo denique, quod Joannes Chrysostomus de sanctitate scriptum reliquit, colligi potest, quid pro Sancto declarando requiratur. Ait enim Chrysostomus: *Quid est Sanctus? Rectus, purus, mundus, ab omni reprehensione alienus, qui nullam ulli omnino præbet ansam.* Hæc de rebus, quæ sanctitatem cujusque declarant.

Nunc reliquum est, ut, rebus ad Sanctum aliquem in Ecclesia militante declaran-

dum explicatis, ordinem canonizandi judicarium, cui hæc omnia majorem in modum deservunt, aggrediamur.

CAP. XXXIV.

Ordo Judiciarius in Canonizatione observari consuetus.

Ecclēsia sancta Dei, ut S. P. Augustinus in libello de pœnitentiæ medicina, testatur, nonnisi publicis testimoniis, aut documentis certior facta, de aliquo homine sententiam dicere, aut judicium pronunciare solet. Hinc juxta Romanæ Ecclesiæ ritum, Actiones duodecim, aliquot ab hinc seculis ad hanc usque diem in Canonizatione præstanda celebrari consueverunt: nam in primitiva Ecclesia tot actiones in usu non erant: tunc enim ex fidei fervore, Christique meritis miracula, & alia opera ita erant evidētia, quod aliqua tergiversatione occultari non poterant. Adde etiam quod antiquitus Sancti, ut plurimum erant Martyres, de quibus, ut ait sua in summa Ostiensis, tanta inquisitio, quanta nunc de Confessoribus, non fiebat: sat enim est, si de Martyribus miracula diligenter exāminentur, & propria martyrii causa inquiratur: causa enim, non mors, facit martyrium, ut ex Augustini doctrina explicatum jam fuit. Quænam verò de Confessoribus inquirenda sint, nos item suo recensuimus loco. In Concilio Africano, in quo sermo habetur de veneratione Sanctorum, ut etiam videre est in tertia Decreti parte, non nisi de Martyribus fit mentio, vel ob rationem nuper assignatam, vel quia tunc temporis de Confessoribus nondum solemniter celebrari solebant, ut Beatus Antoninus in tertia parte summæ ait: & hanc ob causam, sicut Innocentius hujus nominis III. placet, in sacro Missæ Canone nulla Confessorum memoria reperitur: quia Canon Missæ prius fuit editus, eodem Innocentio attestante, quam memoriam Confessorum Ecclesia celebraret. Nam omnes ferè Sancti (ait ipse) in Canone commemorati; Sylvestrum præcesserunt, Joanne, & Paulo, Marcellino, & Petro exceptis, qui proximo successerunt. Ecclesia, verò post Beati Sylvestri tempora Sanctorum Confessorum memoriam venerari, eorundemque canonizationem celebrare cœpit, in qua præstanda duodecim Actiones observari solent, quæ infra statim declarandæ proponuntur.

Actiones in Canonizatione alicujus Sancti requisitæ, Ex Augustino Triumpho quæst. 16. artic. 1. Cassanæ par. 3. confid. 50. Vignerio de Virt. fid. num. 104. ver. 4. & aliis in cap. 1. de Reliquiis, & veneratione Sanctorum.

Actio I.

Princes in primis, aut optimates cum Populis locorum Romano Pontifici canoni-

S. Aug. lib. de medicina c. 3. tom. 9.

De ordine judicario Aug. triumph. qu. 16. art. 1.

Ostiensis lib. 3 de reliqu. & ven. SS. n. 3.

Pag. 109. c. 6.

Concil. Afric. 50., & Burch. lib. 2. c. 58. De consecr. d. 1. c. Placuit.

B. Ant. tit. 12. cap. 8.

Innoc. lib. 3. Mylt. Missæ c. 10.

Alex. de Alef. p. 4. qu. 10. p. 2. §. 2.

Marc. 16.

S. Th. 2. 2. qu. 91. art. 8.

S. Ant. 3. p. tit. 12. c. 8. §. 1.

Pag. 110. c. 8.

Jo. Chrys. 10. hom. in Psal. 144.

nonizandum proponunt , ejusdem vitæ probitatem , opera , & miracula explicantes . Id quod pluribus mensibus atque annis interjectis frequenter , ac suppliciter quidem faciendum censetur , ut eâ prorogatione veritas rei clarius in dies eluceat .

Actio II.

SI fama sanctitatis crebrescente , magnâque miraculorum factâ in dies accessione , supplicibus postulationibus , & indefinenter quidem insistatur ; Romanus Pontifex in Consistorio , quod *secretum* vocant , S.R.E. Cardinalibus canonizationem suppliciter , ac tot vicibus postulatam proponere consuevit : eoque in Consistorio decerni solet , ut in Patriam , ac Provinciam illius , qui canonizandus est , pro notitia eorum , quæ denunciata fuerunt , suscipienda scribatur . Publica sanctitatis , & miraculorum fama , populorumque erga canonizandum devotio , & id genus alia , Episcopis , & honestissimis viris , vitæque integritate insignitis diligenter , ac generatim investiganda committi solent .

Actio III.

SI Episcopi , & viri integerrimi ea omnia , quæ de homine canonizando scripta jam fuerant , vera esse respondeant , & omnino affirmant , in Consistorio item secreto S.R.E. Cardinales à Romano Pontifice sententias rogantur , nùm scilicet sanctitatis , & miraculorum fama speciâtim investiganda committi debeat ,

Actio IV.

SI veritatis indagatio speciâtim committenda censeatur , iisdem , vel aliis Episcopis , ac viris integerrimis scribendum est , ac Diplomate Pontificio mandandum , ut veritatem ipsam , primum de fama , mox de vita , hoc est de misericordiæ operibus cum vera animi demissione , vel humilitate conjunctis ; tertio loco de miraculis , & quidem omnia diligenter , exactè , prudenter , ac fideliter juxta formam in Diplomate præscriptam , necnon juxta articulos in eodem Diplomate comprehensos inquirent . Omnia hunc in modum examinata , necnon sigillis munita , & inclusa , ad Romanum Pontificem mittuntur .

Actio V.

Hæc tandem ad Romanum Pontificem missa , in Romana Curia aliquot Rotæ Auditoribus , quos Papæ Cappellanos appellant , vel aliis , auctoritate , prudentiâ , & doctrinâ insignitis committi solent , eâ tamén lege , ut omnia diligenter pensitent , titulos itém , ac notas , & conclusiones indè conficiant , suumque ipsorum iis in rebus omnibus judicium sincerè subjiciant .

Actio VI.

Omnia dictum in modum ab Auditoribus Rotæ , aut ab aliis honestissimis , ac doctissimis viris disposita , diligenter à Romano Pontifice , & à sacro Cardinalium Collegio veluti trutina quadam examinantur , iisdem Cardinalibus sententias rogatis , nùm scilicet omnia exactè comprobata videantur , ita verò , ut Canonizatio jure admitti queat ,

Actio VII.

His ritè peractis , si Summo Pontifici Canonizatio jure celebranda videatur , id in Consistorio , quod *secretum* vocant , definiri solet .

Actio VIII.

Patriarchis , Archiepiscopis , Episcopis , & Abbatibus , tunc in Urbe commorantibus , ad Consistorium semipublicum convocatis , Romanus Pontifex narrat ea , quæ in causa Canonizationis acta sunt , ac legitime probata ; secretâ tamén definitione suppressâ , quæ in præcedenti Consistorio facta jam fuit ; omniumque tam Cardinalium , quam Prælatorum sententias exquirat .

Actio IX.

Certa deindè in eodem Consistorio semipublico dies Canonizationis assignatur , quâ omnes ad certam Ecclesiam , Romanus videlicet Pontifex , S. R. E. Cardinales , & Prælati cum universo Clero , & Populo conveniant .

Actio X.

Sanctissimus D.N. Papa sermonem habet , processum recitat , & probationes commemorat , adstantesque omnes ad exorandum Deum cohortatur , ut in eo tam gravi , tamque arduo negotio divinam sibi opem largiatur . Denique omnes genibus flexis orant ; & cantatur hymnus . *Veni creator Spiritus* ,

Actio XI.

Hymno decantato , Summus Pontifex ab oratione surgens , illum , de quo agitur , Sanctum esse definiendo declarat , Sanctorumque Catalogo adscribendum , & tanquam Sanctum venerandum , ipsiusque festum die singulo quoque anno celebrandum esse decernit .

Actio XII.

His ritè , ac piè peractis , sententiâ scilicet canonizationis pronuntiata , Hymnus (*Te Deum laudamus*) decantatur : quo tandem completo , Romanus Pontifex in honorem Sancti canonizati Missam ritu maxime solemniter decantat : atque hunc in modum Canonizatio præsens in tempus absolvi , terminari solet . Nunc reliquum est , ut videamus , an ordo judicarius , quem explicavimus , in singula quaque Canonizatione sit observandus .

C A P. XXXV.

*Au ordo judicarius superiori loco explicatus,
tàm in Canonizatione Martyrum,
quàm Confessorum observari
debeat.*

Augustinus
Triumph. qu.
26. ar. 1. Eccl.
fol.

Judicarius ordo, ut Augustino Triumpho placet, duobus modis considerari potest, quantum scilicet ad inquisitionem, aut discussionem causæ Canonizationis, vel quantum ad causam, ut ajunt, motivam. Primo modo judicarius ordo, tam in Canonizatione Martyrum, quàm Confessorum observari debet, secundo modo non item. Quando enim aliquis pro Martyre canonizandus est, non solum causa, propter quam fuerit passus, diligenter est investiganda; (quæ causa non pœna, ut ait S. P. Augustinus, facit Martyrem) sed modus item patiendi est inquirendus: multi enim hæretici passi sunt, & patiuntur pro Christo, ut ait Triumphus, dum ejus doctrinæ, ac præceptis adversantur, de quibus inquit Apostolus Sanctus: *Zelum quidem Dei habent, sed non secundum scientiam*, Quæ in re Glossa inquit: *Stultum est, Dominum legis venerari, & legem ejus ac doctrinam persequi, & falsificare*. Causa igitur, & modus patiendi omni diligentia investigari debent; nisi causa adeo esset manifesta, ut aliquâ probatione, aut inquisitione non indigeret.

Ang. Epist. 61.
& 166. to. 2.

Vide pag. 109
& seq.

Aug. Triumph.
ubi sup.

Rom. 19.

Quantum ad causam canonizationis (ut ajunt) motivam, idem ordo judicarius, tam in Canonizatione Martyrum, quàm Confessorum observari non debet: quia finalis martyrii causa, est defensio, atque confessio veritatis fidei Christianæ, necnon eorum, quæ fidei annectuntur, cujusmodi sunt ea, quæ de Joanne Baptista à Beato Marco Evangelista scripta leguntur: is enim quamvis Christum, aut Christi fidem negare coactus non fuerit, veritatem tamen, atque justitiam negare cogebatur. Herodes namque volebat, ut Joannes Baptista diceret: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui*. Quoniam vero pro tali veritate passus est, ipsum ob talem causam S. P. Augustinus Martyrem Christi effectum fuisse affirmat.

S. Io. Bapt.
nullum fecit
miraculum.

Mat. 6.

S. Aug. Ps. 140
to. 3.

Motiva itaque Canonizationis illius, qui pro Martyre canonizandus est, talis debet esse causa; quæ existente, nullâ aliâ inquisitione præviâ, nulloque miraculo intercedente, pro Martyre canonizandus est, atque venerandus, etiam nondum baptizatus: cui, ut Sancto Augustino placet, passio pro baptismo deputatur: qui non aquæ, sed sanguinis baptismus est.

Passio pro baptismo.
Epist. 198. to. 2.

Quamvis autem Martyrium tam bonis, quàm malis commune sit, Martyrii tamen causa extrinseca, & finalis, quæ est confessio Christianæ fidei, & pro veritatis fidei defensione mori, omnibus communis non est, veluti nec etiam charitas, quæ est meritoria, & intrinseca Martyrii causa, opus videlicet Martyrii meritorie imperans. Hinc Sanctus Hieronymus in Epistolam Beati Pauli ad Galatas, de opere sine charitate facto, ait:

Vide, quantum bonum est charitas: si ita Martyrium ferimus, ut nostras velimus ab hominibus reliquias venerari; & si opinionem vulgi sectantes intrepidi sanguinem fuderimus, & substantiam nostram usque ad mendicitatem propriam, dederimus, huic operi non tam præmium, quàm pœna debetur: & perfidia magis tormenta sunt, quàm corona victoriæ. Hæc S. Hieronymus. Martyrium itaque pro Christo Domino, proque fidei confessione, charitate intercedente, susceptum (cum ex se causa sanctitatis existat) facit, ut aliquis nullâ aliâ nec miraculorum, nec operum misericordiæ inquisitione præviâ (quæ tamen pro Confessoribus canonizandis est necessaria) pro Martyre canonizari, & Sanctorum Catalogo adscribi queat, ac debeat. Hæc ex Augustino Triumpho, cujus doctrinâ in hoc capite majori ex parte usi sumus, sicut ex eo loco, quem nuper commemoravimus, videre est. Quoniam verò judicarius ordo multa implicite comprehendit, quæ aliquâ indigent explicatione; nonnulla idcirco ad eum explicandum hoc loco declaranda sunt, ut omnia, quæ ad Canonizationem celebrandam, pertinent intimius intelligantur.

Hieron. in
cap. 5. Ep. ad
Galat. tom. 6.
& 1. qu. 1. cap.
65. Vide.

De pot. Eccl.
q. 16. ar. 3.

C A P. XXXVI.

*De rebus, quæ sunt antè trila Consistoria,
quæ pro celebranda Canonizatione
haberi solent.*

Quamvis ordo judicarius in Canonizatione Sanctorum observari soleat, in primitiva tamen Ecclesiâ, ut ait Viguerius, dicta omnia non observabantur, quia Sancti eo tempore, ut plurimum martyrio erant insigniti, in quibus canonizandis tot examinanda non videbantur, ut infra ostendemus. Huc etiam accedit, quod ex fidei fervore, atque Christi Domini meritis, ait Viguerius, miracula, & alia opera maiorem in modum erant evidentiâ, quæ idcirco aliquâ tergiversatione occultari non poterant. Nunc verò, & sapienter quidem, dum aliquis in Sanctorum numerum est referendus, omnia ad hanc rem præstandam necessaria inter doctissimos, ac piissimos Viros diligenter examinantur, atque hanc ob causam multi sanè conventus haberi solent, duoque Rotæ Auditores, jurisperitissimi, tanquàm Judices integerrimi à Summo Pontifice deliguntur, ut acta omnia de Viro canonizando allata cognoscant, atque expendant in primis, an ritè præstita, & an legitima sint testimonia, sive ad probationes idonea. Postea verò quàm, omnibus hisce de rebus inter Judices disceptatum est, omnia ad Summum Pontificem referuntur, deinde à tribus S. R. E. Cardinalibus ad hoc negotium præsertim delectis recensentur, & explicantur. Postremo ab iisdem Cardinalibus, quorum primus est Episcopus Cardinalis, Secundus Cardinalis Presbyter, Tertius Cardinalis Diaconus, necnon ab aliis è sacra Rituum Congregatione Cardinalibus omnia diligenter recognoscuntur.

Jo. Viguere
virt. fid. Ver. 3
num. 104.

seuntur, & maturissime judicantur. His rite tandem, sed longo post tempore, omni ex parte examinatis, & absolutis, tria in primis Consistoria ad hanc rem perficiendam celebrari solent; quorum primum, Secretum, alterum Publicum, tertium Semipublicum appellant.

C A P. XXXVII.

De tribus Consistoriis, quæ pro celebranda Canonizatione fieri solent.

De Consistorio Primo.

Consistorium secretum.

IN primo Consistorio, quod *Secretum* vocant, unus ex tribus Cardinalibus delegatis Judicibus in Congregatione antiquior, sive primarius, orationem habet, in qua de Viri canonizandi vitæ sanctitate, fideique integritate (quæ in re totius negotii summa consistit) necnon de laudabili ejusdem obitu, deque miraculis sive in vita, sive in morte factis verba facit; Iis omnibus recitatis, Cardinales sententias rogantur, nûm in iis, quæ ad Canonizationem pertinent, sit ulterius progrediendum. Postremò juxta Cardinalium consilium, & assensum, quid hac in re faciendum sit, decerni solet.

De Consistorio Secundo.

Consistorium publicum.

IN secundo Consistorio, quod *Publicum* appellatur, Advocatus consistorialis orationem habet, in qua vel alicujus Regis, aut Principis, qui Virum illum canonizandum curat, ardentissimum, ac perpetuum desiderium cum christiano zelo junctum egregie commendatur, ejusdem Viri canonizandi sanctimonia, admirabiles virtutum progressiones, & miracula præsertim insignia enarrantur. In peroratione autem, vel Regis, ac Regni, seu Principis, ac Provinciæ, necnon Civitatis nomine postulatur, ut Vir ille, tantòperè in sanctitate vitæ laudatus, in Sanctorum numerum referatur. Tum demùm Secretarius Apostolicus ex præscripto Summi Pontificis respondet, christianamque postulantis pietatem, diuturnamque rei tam piæ postulationem laudat, ac tandem propensam Papæ in eo canonizando voluntatem declarat: sed hujus generis negotium tam grave, tamque arduum, cujusmodi est Sancti alicujus Canonizatio, maturius, ac diligentius considerandum esse ostendit. Hinc sacrum denique Cardinalium Collegium, Patriarchas item, Archiepiscopos, Episcopos, & Abbates hortatur, ut in eam tanti ponderis rem pro suffragiis ferendis totò mentis conatu incumbant, ac Deum in primis orent, ut Sanctitatis suæ mentem lumine divino illustret, quo rectius actionem tantam dirigat, tum ad ipsius Dei gloriam, tum etiam ad Ecclesiæ sanctæ amplitudinem, christianæque pietatis fructus uberrimos.

De Consistorio Tertio.

IN tertio Consistorio, quod *Semipublicum* nuncupatur, suffragia feruntur, nûm ille, de quo agitur, in Sanctorum numerum sit referendus. Ad hoc Consistorium non solum S.R.E. Cardinales, verum etiam Patriarchæ, Archiepiscopi, Episcopi, & Abbates pro suffragiis ferendis acciti conveniunt. Protonotarii Apostolici eidem Consistorio interfunt ad fidem circa ea, quæ ibi decernuntur, exhibendam. Auditores autem Rotæ, & præsertim illi, quibus cura judicandi processum in rem tantam præstitum, demandata fuit, ad idem Consistorium admittuntur, vt, si in processu aliqua oriretur controversia, vel difficultas, eam explicent; ac declarent, Antea verò quàm suffragia ferantur, Summus Pontifex è folio suo habet orationem, in qua de re ad tam gravem, tamque arduam actionem pertinente, verba facit: deinde pro Sancto canonizando sententias dici jubet: tum suo quique statim ordine sententias dicunt.

Consistorium semipublicum.

Lib. cætemoniarum lib. 1. sect. 6. cap. 1.

De suffragiis pro Canonizatione in Consistorio Semipublico ferendis.

QUAMVIS autem diversi diversa argumentorum genera in dicendo adhibeant, ut ex variis suffragiis, quæ olim me legisse memini, colligi potest; omnes tamen, si Canonizatio celebranda sit, eò deveniunt, ut illum, de quo agitur, ob admirabilem vitæ innocentiam, catholicâ fide ubique, ac semper præviâ, perpetuisque tum charitatis, tum Christianæ humilitatis operibus, & exemplis, insignibusque, atque evidentissimis miraculis, vel scientiæ, aut prophetiæ donis, multiplici, & idoneâ attestazione, hoc est, per testes, & contestes affirmatis, omnique tandem christianarum virtutum genere comprobata, & illustrata, Sanctorum Catalogo adscribendum, ac Sanctum in cælo vivere, Deique visione frui declarandum esse, concludant, uti fusiùs alibi dictum fuit. Ubi verò primùm Romanus Pontifex singulorum sententias audivit, certam Canonizationis diem decernere solet, ac locum; vel ipsum propediem decernendum promittit. Hæc de tribus Consistoriis ad Canonizationem Sanctorum celebrandam pertinentibus. Rebus hisce omnibus rite enarratis, nil aliud explicandum superest, quàm Canonizationis Decretum: cujus formam in eo pronuncians observari consuetam hoc loco apponere libet, amplissimo priùs apparatu aliquâ ex parte adumbratim, seu potiùs rudi quadam Minervâ descripto; atque iis, qui Canonizationi solent interesse, summâtim commemoratis, & quasi exiguo penicillo delineatis.

Suffragiorum forma.

Cap. 8. & 33.

CAP. XXXVIII.

De Apparatu, deque iis, qui Canonizationi interesse solent, necnon de Canonizationis Decreto.

Apparatus
descriptio.

EO tandem die, Canonizationi dedicato, solemnissimâ processione, aut supplicatione itur ad eam, in qua Canonizatio celebranda est, Basilicam, aut Ecclesiam, suggesto, seu tabulato amplissimo, pulcherrimèque constructo; aulæ item, atque aliis ornamentorum generibus, necnon densissimis luminibus enitentem; folio denique Pontificio, aspectum præbente jucundissimum, ac præclarissimum, Altarique sacris rebus egregiè insignito mirum in modum condecoratam, ac splendentem.

Canonizationi
quinam
intereant.

Huic solemnissimo tantæ celebritatis actui, non solum S. R. E. Cardinales in Urbe commorantes interesse solent, sed etiam Principum Oratores, aut Legati, magnusque Patriarcharum, Archiepiscoporum, Episcoporum, aliorumque Prælatorum numerus, necnon maxima, præter familiam Pontificiam, nobilium Virorum frequentia, & innumera hominum omnis ordinis utriusque sexus multitudo, universo item tam regulari, quam sæculari Clero adstante, atque spectante. Postea nonnullis jam rebus pro Canonizatione celebrandâ præstitis, Canonizatio nomine alicujus Principis ter summo per, ac suppliciter, hoc est, ut ajunt, instanter, instantius, & instantissimè postulatur; oratione item ad Deum pro divino auxilio ad rem tantam efficiendam implorando, non semel directâ; Deinde Summus Pontifex in folio sedens, sacris vestibus indutus, & mitrâ insignitus, Canonizationis Decretum pronunciat gravissimis profectionibus, & maximè significantibus hæc verbis:

Canonizationis Decreti forma pro Sancto Confessore.

AD honorem sanctæ, & individue Trinitatis, gaudium, & exultationem supernæ, ac triumphantis Hierusalem matris nostræ, & exultationem Fidei Catholicæ, & Christianæ Religionis augmentum, auctoritatem ejusdem Sanctæ Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti: Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, ac nostrâ, de Venerabilium Fratrum nostrorum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, omniumque Patriarcharum, Archiepiscoporum, & Episcoporum, in Romana Curia existentium consilio, & unanimi consensu, maturâ deliberatione præhabita, summâ-

que diligentia ex majorum institutis, etiam abundantius adhibitâ, *Beatum N. N.* (de cujus puritate fidei, excellentiâ vitæ, & miraculorum in vita, & in morte factorum claritate, Nobis plenissimè constat) decernimus Sanctorum Confessorum Catalogo adscribendum, prout nunc adscribimus, eumque Sanctum à Fidelibus venerandum esse mandamus, Statuentes, ut ab universali Ecclesia, anno quolibet, in die N. festum ipsius, & Officium sicuti pro uno Sancto Confessore tantum, devotè, & solemniter celebrentur; utquè in ejus honorem, Ecclesiæ, & Altaria, in quibus Deo sacrificia offerantur, erigi, & fundari possint.

Dictâ Decreti formâ extat in sacrarum Vesperarum, & cæremoniarum Libris, paucis quibusdam verbis in ea interjectis, quæ quàmvis in Decreto, quod infra legitur, non sint; eundem tamen sensum cum illo habent, sensumque reddunt clariorem, magisque apertum. Hinc formam quoquè illam, in libro Vesperarum, atquè item in Codice rituali, aut cæremoniarum Sacrarum Pontificii cum alia superiori conscriptam, hoc loco apponere libuit, ut infra:

Ad honorem sanctæ, & individue Trinitatis, & exultationem Fidei Catholicæ, ac Christianæ Religionis augmentum, auctoritate ejusdem Dei omnipotentis, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, & Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, & nostrâ, de Fratrum nostrorum consilio decernimus, & definimus, bonæ memoriæ N. N. Sanctum esse, & Sanctorum Catalogo adscribendum, ipsumque Catalogo hujusmodi adscribimus; Statuentes, ut ab universali Ecclesia anno quolibet in die N. festum ipsius, & Officium sicut pro uno Confessore (si sit Confessor,) vel Martyre (si sit Martyr) devotè, & solemniter celebrentur.

Decreto pronunciato, Indulgentia visitantibus Ecclesiam, & sepulchrum, ubi corpus canonizati requiescit dari solet: deinde Missa solemnissimo ritu à Summo Pontifice decantatur, multaque item alia antè, & post Decreti pronuntiationem fiunt juxta ritum, in sacrarum cæremoniarum Libro præscriptum;

tum: quæ sanè omnia brevitatis causâ silentio prætereunda censentur. Reliquum est, ut quinam Canonizatis ex vi Decreti, necnon ex ipso Sanctorum jure honores debeantur, explicemus.

De septem honoribus, qui Canonizatis debentur.

- I. Canonizati catalogo Sanctorum adscribuntur; hoc est, jubetur, ac statuitur, ut ab omnibus publicè colantur, ac dicantur Sancti.
- II. Canonizati in publicis Ecclesiæ precibus invocantur.
- III. Templâ, & Aræ Deo in eorum memoriam, & honorem eriguntur.
- IV. Sacrificia tam sacrosanctæ Eucharistiæ, quàm laudum, & precum (quod passim Officium, sive Horæ canonicæ nuncupatur) Deo in honorem eorundem publicè offeruntur.
- V. Dies festi in eorundem honorem celebrantur.
- VI. Imagines eorundem pinguntur, addito certo quodam lumine in signum gloriæ, quam habent in cælo.
- VII. Eorundem Canonizatorum reliquiæ, pretiosis thecis inclusæ, publicè in Ecclesia honorantur.

Tom. r. Contr. lib. 1. de Beat. SS. c. 7. & 30.

Lib. 3. tit. 45. cap. 1.

Hæc de Canonizatione Sanctorum, necnon de honoribus, qui Canonizatis debentur, & à Roberto Bellarmino S. R. E. Cardinale in primo de Beatitudine Sanctorum libro enarrantur, ubi etiâ Sanctos nondum canonizatos cultu non publico, sed privato coli posse, rationibus, atque exemplis probatur. Id quod ex eo itè, quod in tertio Decretalium libro de Reliquiis, ac Veneratione Sanctorum legitur, colligi potest: ibi enim Alexander III. dum publicum nondum Canonizatis cultum exhiberi prohibet; privatum permittere censetur, sicut etiam Doctores eo in loco affirmant. Cultus verò publicus non est ille, qui coràm aliis exhibetur, sed qui totius Ecclesiæ nomine, ac tamquam ab Ecclesia institutus exhibetur.

Quàmvis autè Sanctos nondum canonizatos credere, & vocare Sanctos liceat, eos tamèn tamquam Sanctos ab Ecclesia catalogo Sanctorum adscriptos prædicare non licet. Tamèsi alii quoquè honores nupè commemorati iisdem nondum Canonizatis privàtim exhiberi possunt, tertius tamèn, & quartus eis nullo modo dari posse videntur: Templâ enim, Altaria, & sacrificia ex sui naturâ sunt publici cultus; propterea quòd nullum sacrificium in Ecclesia est, nisi commune, & à Deo ipso institutum: Templâ verò, & Altaria ad sacrificium referuntur. Hæc ex Bellarmino.

Quàmvis deniquè Sanctos nondum Canonizatos privàtim invocare liceat, in Litanis tamèn publicis non licet, nec etiam in sacro Officio, nisi id à Summo Pontifice expressè concedatur, sicut de Sancto Hyacintho,

à Clemente VII., & de Beato Raymundo à Paulo III. necnon de aliis factum esse constat: immò in honorem Sancti Hyacinthi Clemens VII. Sigismundo Poloniæ Rege suppliciter postulante, concessit, ut in Ecclesiis ex instituto Sancti Dominici, ac etiâ in Cathedralibus ejusdem tantùm Regni non solum, divinum Officium, verùm etiâ Missæ sacrum, necnon festus dies celebrari, ejusque Imagines dipingi possent; hac tamèn lege, ut ipse Beatus Hyacinthus ob dictam concessionem neque canonizatus, neque catalogo Sanctorum adscriptus censeretur. Quæ sanè concessio quandam (ut ità dicam) semicanonizationem adumbrare vix potest, quippe, quæ universali Ecclesiæ data non fuit.

Hæc de Sanctis nondum canonizatis, atque de iis, qui in Sanctorum numerum sunt referendi. Nunc reliquum est, ut sermonem habeamus de Romani Pontificis, aut Ecclesiæ Catholicæ in Sanctis canonizandis infallibili certitudine: quâ tandem re tam piâ, tam utili, tamque fidei catholicæ necessariâ, nostrum de Canonizatione Sanctorum Commentarium concludemus, eâdemque re, tamquam Ecclesiæ Catholicæ anulo, seu sigillo obsignatum, Deo favente, reddemus.

C A P. XXXIX.

De Romani Pontificis, seu Ecclesiæ Catholicæ infallibilitate, quâ Sanctam Dei Ecclesiam in Sanctorum Canonizatione, quæ est quædam fidei protestatio, & professio, nullo modo errare posse, probatur.

Multi de Romani Pontificis, aut Ecclesiæ Catholicæ in canonizatione Sanctorum infallibili certitudine scripserunt. Sed quia Canonizatio testimoniis humanis, & quidè fallibilibus innititur, ac fulcitur; ideo diversi diversa senserunt, hanc tamèn conclusionem, Romanum scilicet Pontificem in Canonizatione Sanctorum nullo modo errare posse, statuentes, & omninò affirmantes. Contrà hæreticos, qui hanc infallibilitatem negant, Thomas Waldensis vir doctissimus, ac de Christiana Religione optimè meritis, disputat, & infallibilem certitudinem omninò probat, ac demonstrat. Nos itaque varias primùm hac in re opiniones in medium afferemus, & quidè breviter, potiorè dein, ac veriorè sententiam, statuendo, aperiemus; tres postremo loco nodos, qui veritati adversari videntur, explicabimus.

Thom. Waldensis tom. 3. de Sacramentalibus c. 22. tom. 14.

Augustini Triumphi opinio.

Augustinus Triumphus in libro de Potestate Ecclesiastica, dum de Romani Pontificis in canonizando infallibilitate loquitur, eum errare in canonizatione non posse concludit. Papa enim (inquit ipse) dum aliquem secundum præsentem justitiam pro Sancto canonizat, habens pro teste operum exteriorum evidentiam, errare non potest: quia

Augustinus Triumphus lib. 1. c. 4.

Lib. 3. cap. 31. & 32. de vita, & canoniz. S. Hyacinthi.

Aug. Ep. 35.
2^a Severum
Abbatem to-
mo 2.

Augustinus
Triumph. 9.
24. artic. 4. in
fin. corp.

Augustinus
Triumph. 9.
27. artic. 4. in
corp. ad pri-
mum arg.

Augustinus
Triumph. 9.
24. artic. 4.

quia juxta allegata, sibi que probata ipsum canonizatum credit esse Sanctum, ac talem esse declarat, Sancti Patris Augustini doctrinā persuasus, dicentis: *Qui sic credit, ut loquitur, etiamsi falsa loquatur, fideliter loquitur: qui autem non credit quæ loquitur, etiamsi vera loquatur, infideliter loquitur.* Huic statim Augustini sententiæ talia Triumphus verba subjungit: *Quantumcunque ergo non vera approbet canonizando, vel approbando aliquem Sanctum; ex quo fideliter, & verè approbat secundam informationem sibi factam, non errat.* Hæc Triumphus, qui alio in loco, dum disputat, an omnes à Papa canonizati, sint in vita æterna, eandem tueretur opinionem dicens: *Per certitudinem causæ non potest Ecclesia scire omnes, quos pro Sanctis canonizat, & solemnizat, esse in vita æterna.* Et infra ad primum argumentum: *Ecclesia non errat canonizando aliquos Sanctos, quia non canonizat eos esse Sanctos judicio divino secundum determinativam sententiam; sed judicio humano secundum præsentem justitiam, (hoc est juxta allegata, & probata) secundum quem modum Sancti sunt, hominum reputatione, & veneratione.* Et alibi ait: *Papa ergo canonizando aliquem Sanctum secundum præsentem justitiam non errat: Quia sic credit eum esse Sanctum, ut informationem recipit secundum allegata, & probata sibi.* Hucusque Triumphus, cujus opinio tanto viro non minus pio, quam docto, etsi doctissimo, digna non videtur, quippè quæ Romani Pontificis, & Ecclesiæ Catholicæ, ut sic dixerim, infallibilitati, aut certitudini, Sanctorumque canonizationi plurimum derogare videtur.

S. Thomæ opinio.

S. Thom. Quo
lib. 9. art. 16.

Joan. 76.

Joan. 11.

Sanctus Thomas, Doctor Angelicus, eo in loco, in quo disputat, num omnes ab ecclesia canonizati, sint in gloria, vel aliqui eorum in inferno; tria actionum genera à Romano Pontifice præstari scribit, quorum unum ad Ecclesiam, inquit, universalem pertinet, atque ex iis est, quæ ad fidem attinent, in quibus fieri nullo modo potest, ut iudicium Ecclesiæ universalis errare queat, juxta divinam providentiam, & infallibile. Salvatoris nostri promissum à Joanne Evangelista hinc verbis enarratum: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*, hoc est, ut omnes interpretantur, in necessariis rebus, quæ ad salutem, & fidem pertinent. Hinc S. Thomas magis Papæ, ad quem determinatio fidei attinet, quam cuilibet sapienti in scripturarum opinionibus, credendum esse ait exemplo Cayphæ, qui quàmvis homo scelestus, ob Pontificatum tamen, Evangelistâ Joanne attestante, inscius propheta narratur.

Alterum Pontificiæ actionis genus, in possessionibus, aut criminibus, aliisque id genus rebus judicandis versatur, in quibus, ut ait S. Thomas, iudicium Ecclesiæ ob falsas hominum attestaciones errare potest.

Inter duo prædicta actionum genera, Doctor medium Canonizationi locum adscri-

bit. Quàmvis enim Sanctus Paulus ad Corinthios scribens, dicat: *Quis hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* Et infra, *Nibil mihi conscius sum: sed non in hoc justificatus sum:* Et in Ecclesiaste: *Nescit homo, utrum amore, an odio dignus sit;* Ecclesia tamèn in canonizatione Sanctorum errare, non potest, quia de statu alicujus certior fieri potest, non solum per inquisitionem vitæ, atque miraculorum attestacionem sed etiàm, & quidem præcipuè, per divinum Spiritus Sancti instinctum; qui omnia, etiàm profunda Dei scrutatur, cujus itèm providentiâ fit, ut Ecclesia sancta Dei fallibili hominum testimonio in Canonizatione falli non possit: Hæc ex Doctore Angelico, qui suam opinionem concludit hisce verbis: *Canonizatio Sanctorum medium est inter illa duo: quia tamèn homo, quem Sanctis exhibemus, quædam professio fidei est, qua Sanctorum gloriam credamus, piè credendum est, quodd nec etiàm in his iudicium Ecclesiæ errare possit.* Hæc Sanctus Thomas,

1. Cor. 2.

1. Cor. 4.

Eccl. 9.

S. Thom. Quo
lib. 9. art. 16.

Opinio Sancti Thomæ declaratur.

Quàmvis Doctor Angelicus Romanum Pontificem, aut Ecclesiam Catholicam in canonizatione Sanctorum errare non posse doceat: idque piè credendum esse dicat; ego tamèn ex ejusdem Sancti doctrina istucipsum, non solum piè, sed necessariò credendum esse censeo. Si quis enim à Romano Pontifice pro Sancto piè solum, non certò, hoc est probabiliter, & non infallibiliter in cælo esse crederetur, Ecclesia catholica illum nobis colendum, precibusque orandum, nostrumque intercessorem habendum haudquàmquam proponeret, sicut factum esse constat. Id quod Sanctus Thomas, qui Canonizationem, fidei professionem quandam, quâ gloriam Sanctorum, ac vitam æternam profitemur, & prædicamus, esse ait, intellexisse (ut opinor) visus est.

Pro hac re confirmanda, silentio prætereundum non videtur, quòd Petrus Galefinus, Protonotarius Apostolicus in suo de Canonizatione Sancti Didaci Complutensis Commentario scriptum reliquit, dum de præstantissima Syxti V. felcis, ac sanctæ recordationis concione in Consistorio semipublico coram S. R. E. Cardinalibus, & Prælati sententiam, aut suffragium de Beato Didaco in Sanctorum numerum adscribendo laturis, mentionem fecit in hanc verborum formam: *Quâ in concione à rei, quæ agebatur, magnitudine exorsus, primò de potestate Summi Pontificis, auctoritateque Ecclesiæ, quæ à Deo tradita est, illuminatè, divinèque dixit: tum demonstravit, & sacris literis, & rationibus ex intima Theologia depromptis, omnique argumentorum genere, Romanum Pontificem, verum successorem Beati Petri Apostolorum Principis, pro quo oravit Christus Dominus, ne ejus fides deficeret, eundemque verum caput Ecclesiæ, quæ est firmamentum, & columna veritatis, quæque à Spiritu Sancto regitur, ac gubernatur, in*

Lucæ 22.

San-

Sanctorum Canonizatione errare, & falli non posse. Idque non modò piè, sed necessario, & certissimâ fide credendum affirmavit omnibus summis rationibus divinitus in medium allatis: cum illud etiâ perspicuè manifestum sit, Ecclesiæ, Pontificisve decreta, certa, & firma esse, quæ ad fidem, aut morum disciplinam pertinentia, certis, & firmis principiis, fundamentisve innitantur. Hæc ad verbum Galefinius, cujus opera Sixtus V. in rebus Ecclesiasticis, & quidem gravioribus, inter alios à secretis Viros uti non rarò solebat.

Piè igitur, ut Doctoris Angelici explicetur dictum, hoc est pietate fidei, seu piâ, & firmâ fide, ac necessario credendum est, Ecclesiam in Canonizatione Sanctorum, nec fallere, nec falli posse: immò ejus oppositum, non solum sine temeritate, sed etiâ, ut ait M. F. Gregorius Nunnius Lusitanus, Vir sanè doctus, & pius, non sine maximâ impietate, quæ, meo quidem judicio, hæresim sapit, posse affirmari omninò credendum censetur. Hinc Melchior Canus, eos, qui Ecclesiam in Canonizatione Sanctorum errare posse dicerent, non hæreticos quidem, sed temerarios, impudentes, & irreligiosos nominat, & ab Ecclesia puniendos esse affirmat: quia sicut injuriam facit Martyri, qui orat pro Martyre; ita, & multo quidem majorem Martyri infert injuriam, qui Martyrem Catalogo adscriptum è Sanctorum numero rejicit. Immò (ait Canus) si unum aliquod hujus generis decretum in dubium revocare liceret; certè (inquit ipse) Hieronymi, Ambrosii, Augustini, & reliquorum sanctitas in quæstionem sine crimine revocari posset: valdeque absurdum non foret, si cultus omnium Sanctorum, qui post Clementem consecrati sunt, ab Ecclesia exploderetur. Quo nihil stultius, aut impudentius dici potest. Ne igitur tantus error in Ecclesia inter Sanctos canonizandos nascatur, Deus peculiaritè providere credendus est: cujus peculiarissimæ providentiæ abundè magnum argumentum est, quòd fides, ab humanis testibus semel in hujusmodi judiciis suscepta, nunquam infirmata est. Hæc à Cano, non minùs elegantè, quàm doctè, etsi doctissimè in quinto de Auctoritate Conciliorum libro hinc inde scripta, & à me hunc in locum fidelitè congesta.

Sanctorum Ordo I.

Joannes Driedo in libro de dogmatibus variis, & libris apocryphis quarto, tres Sanctorum Classes enumerat: in quarum prima Sancti tam veteris, quàm novi Testamenti recensentur, hoc est, Abel, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, & cæteri Patriarchæ multi, & Prophetæ; Joannes itè Baptista, Stephanus, Apostoli duodecim, Latro etiâ in cruce moriens, cui dixit Christus: *Hodie mecum eris in Paradiso*; Paulus quoque, ac multi alij jam in cælo viventes, de quibus in Scriptura Sacra fit mentio. Classis hujusce Sanctos (in-

quit Driedo) in cælo vivere, ac regnare credendum est eâ fide, qua credimus cæteris fidei articulis in Scriptura Sacra expressis. Si quis autè eos in cælo vivere non crederet, aut dubitaret, is profectò hæreticus censendus foret, quia de Scripturæ Canonice auctoritate dubitaret, nolque ab ea falli posse crederet. Id quod hæresis omninò est.

Sanctorum Ordo II.

IN secunda Sanctorum Classe repositos Driedo inquit esse Sanctos illos, quorum Laudabilis vita, & gloriosus exitus universam in toto terrarum orbe Ecclesiam illustravit: è quorum numero, ut ego opinor, & ex Driedone colligitur, possunt esse illi, quorum memoria fit in sacro Missæ Canone, & alij post editum Missæ Canonem permulti, quos esse Sanctos, nemo rationabiliter, vel sine temeritatis, & impietatis labe negare, aut dubitare posset. Si quis enim, quicumque ille sit, Regum, Ducum, sive Principum, aut Phylosophorum res gestas, & historias toto terrarum orbe diffusas, & divulgatas negaret stupidus, ac temerarius, & meritò quidem, censeretur; quanto magis temerarius, & impius (ut ait Driedo) judicandus foret, qui universalis Ecclesiæ judicium jam olim tot Episcoporum, tot Doctorum, totque hominum juxtà seriem successionis succedentium consensu firmatum negaret? Idcirco de his quòd sint Sancti credendum est, sed non sic (ait Driedo) ex revelatione in Scripturis sacris desuper factâ, sicut de illis in prima Classe repositis,

Sanctorum Ordo III.

IN tertia Sanctorum Classe sunt illi, qui in diversis Regnis, ac Provinciis mirabilis vitæ sanctitate claruerunt, quorum itè vita laudabilis, & exitus gloriosus, aut in toto Regno, aut tota Provincia emicuit, & innotuit. De his enim ad veram sanctitatem dignoscendam ex fidelium hominum testimoniis, aliisve indiciis Ecclesia Sancta Canonizationis censuram adhibere consuevit.

Quamvis autè (inquit Driedo) non oporteat nos omnium horum sanctitatem tam firmâ, tamquàm immobili fide credere, quàm credimus sanctitatem eorum, qui in canonicis Scripturis describuntur, eorum tamèn sanctitas sine temeritate stupiditatem, aut amentiam præferente, negari non posset; hunc tamèn temerarium, & amentem Driedo hæreticum non judicandum esse ait. Hæc ex Driedone variâ eruditione non mediocriter exculto.

M. F. Dominicus Bañes, Vir sanè doctissimus, ac piissimus, in suis de Fide, Spe, & Charitate Commentariis scholasticis, de Canonizatione Sanctorum à Romano Pontifice, seu à Concilio præstita, sine hæresis suspitione dubitari non posse inquit in hæc verborum formam: Temerarium est valde, & scandalosum, & hæresim sapit, dicere, quòd

Secunda Classis,

Tertia Classis,

Bañes in secundam secundæ S. Th. qu. 1. artic. 10. Dub. 7.

Greg. Nunn. lib. 3. de opt. Reip. lib. 1. c. 11. §. Ex his tom. 1.

Lib. 5. c. 5. q. 2. concl. 3.

S. Aug. serm. 17. de verbis Apost. 10. 10. Et de celebr. Missæ. 6. cum Martæ lib. 2. Decretal. tit. 41.

Canus ubi supra.

Tom. 1. c. 1. pag. 207.

Prima Classis

Eccl. 44. Hebr. 11.

quod Papa, aut Concilium possit errare in Canonizatione Sanctorum. Immo ad finem dubitationis ait: Nemo nisi amens, aut hæreticus credendus est, qui dubitaret, an Sanctus canonizatus sit in cælo, cum huiusmodi auctoritas canonizandi utatur tot tantisque hominum fide dignissimorum testimoniis, insuper, & miraculis. Merito ergo, qui de ipso Sancto dubitat, in suspensionem hæresis venit, atque hæresim sapit. Hucusque Bañes, conclusionem ipsa summis jam rationibus, quas brevitatis causâ silentio prætermittimus, comprobata. Quamvis autem antiquiores Doctores, veluti S. Thomas & alii, pie credendum esse, Ecclesiam in Canonizatione Sanctorum errare non posse dicant; recentiores tamen Theologi ob hæresim [inquit Bañes] proximis temporibus ortam illorum, qui ejus auctoritatem, & infallibilitatem in Canonizatione Sanctorum irridebant, & negabant; merito decernunt, hæresim sapere Lutheranorum, asserere Ecclesiam in alicujus Canonizatione falsam fuisse, etiam si auctoritas canonizandi non negetur. Hæc Bañes ad verbum.

In Canonizatione itaque Sanctorum, Ecclesiam, nec errare, nec falli posse non solum pie, sed necessario, & certissima fide credendum, affirmandumque omnino est, ob assistentiam Spiritus Sancti à Christo Domino promissam apud Joannem Evangelistam hisce verbis: *Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*, in rebus scilicet, uti diximus, necessariis, quæ ad salutem, & fidem pertinent. Quæ sanè promissio iis etiam confirmatur verbis, quæ Christus Dominus ipsi Petro dixit: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conversus, confirma fratres tuos*.

Quamvis autem Petrus ad horam, non ad extremum usque vitæ finem, vel, ut sic dixerim, finaliter defecerit, ipsa tamen, Lucæ auctoritas non solum ex ipsis Christi Domini verbis, sed ex Sanctorum item Patrum, ac Doctorum explicationibus de personali Petri fide, non autem de fide aliorum Pontificum personali, ut ait Joannes de Turrecremata, intelligi debet; hoc est, de Petri fide personali, in utilitatem tamen Ecclesiæ universalis, & quatenus personalis Petri fides à personali cæterorum Pontificum fide distinguitur, ut infra, & fusiùs quidam, explicabimus: Romanus enim Pontifex (inquit ipse de Turrecremata) non in gratiis, & prærogativis personalibus Beato Petro succedit, sed in sede, & officio Pontificatus, atque ex consequenti in privilegiis Pontificiæ sedis, & officii. Hinc quamvis Romani Pontificis personam in iis, quæ ad fidem pertinent, errare posse, aut male opinari (ait Turrecremata) contingeret; admitti tamen nullo modo potest, ut Romanus Pontifex in sententia ferenda, sive in judicando, vel, ut ajunt, judicialiter procedendo in iis, quæ ad fidem attinent, errare possit: quia assistentia Spiritus Sancti à Christo promissa, non personam Papæ, sed officium, aut sedem

Pontificiam respicit; ob idque opinio ad personam, judicium verò ad officium, aut ad sedem Pontificiam pertinet. Si quis autem, unquam Romanus Pontifex (quod Deus avertat) hæreticus efficeretur; ille, ut Joanni de Turrecremata placet, ubi primum, à Christi fide cadit, ab ejusdem Cathedra, & sede cadit; hinc illud hæretici judicium, Apostolicæ sedis judicium non foret, neque ullius auctoritatis, aut momenti esset. Hæc ex Joanne de Turrecremata.

Sunt autem qui hujus generis casum, evenire non posse velint: illud enim contra fidem judicium, aut morte intercedente, aut alienâ instructione, seu internâ inspiratione, aut Christifidelium oppugnatione, sive alio quovis modo juxta placitum divine voluntatis à Deo prohibitum iri affirmant; idque exemplo Balaam, Cayphæ, & Anastasii Papæ comprobant. Balaam namque, Propheta malus, Judæorum Populo jam benedicto maledicturus, jussu Dei benedixit. Cayphas etsi scelestus; ob Pontificiam tamen dignitatem inscius prophetavit. Anastasius hujus nominis secundus, dum Acacium hæresiarcham revocare tentaret, divino nutu percussus interiit, ut ait Gratianus: cujus opinio à Covarruvia in libro variarum resolutionum, tanquam fabulosa confutatur; constat enim Acacium vitâ functum sub Felice III. cui successit Gelasius Primus, & huic Anastasius Secundus. Adde etiam quod Anastasius Acacii memoriam ab Ecclesia Catholica delendam curavit, ut in Epistola ejusdem Anastasii primâ ad Anastasium hujus nominis Primum Imperatorem videre licet. Quæ igitur de Anastasii Papæ errore atque punitione dicuntur à Gratiano, ex quo Platina, Volaterranus, & alii eandem fabulam mutuò acceperunt, mera commenta esse ait Covarruvias, cui Cæsar Baronius S.R.E. Cardinalis assentitur, dum Acacium sub Felice III. obiisse, & Anastasium Papam, integrum, ac sincerum in Catholica fide permanisse, atque catholicum ex hac luce decessisse, narrat: Ecclesiæ igitur sanctæ Dei judicium in iis, quæ ad fidem pertinent, & in Canonizatione præsertim, quæ est quædam fidei protestatio, errare nullo modo potest. Id quod non solum pie, sed etiam necessario credendum jure censetur. Quamvis autem, iis in rebus, quæ sunt facti, sive in iis judiciis, quæ ad particularia facta pertinent, Romanum Pontificem errare posse inficias ire non queam, illud tamen in aliquo Sancto canonizando judicium, ex eo judiciorum genere non est, quod ad privatum hominem, sed ad universalem Ecclesiæ statum attinet; cum inter Sanctos relatio, uti non semel diximus, sit quædam fidei professio, aut protestatio, quâ gloriam, & æternam vitam Sanctorum credimus, & prædicamus. Nunc reliquum est, ut cæteros nodos de Pontificia canonizandi infallibilitate proponamus, propostosque dissolvamus.

Io: de Turrecremata ubi sup. Et cap. Si Papa Dist. 40.

Io: de Turrecremata ubi sup. ad 7.

Num. 22, 23 24.

Io: 11.

Gratianus Decr. part. 1. Dist. 19. cap. Anastasius.

Covarr. lib. 4. c. 13. tom. 2. Et in Annot. ad eundem textum. Anastasii factum declaratur.

Tom. 6. Anal. Ann. D. 437. & 497.

S. Tho. Quod. lib. 6. art. 16. B. Anton. 3. p. t. 12. cap. 8. Cojet. de Indulg. ad Jul. cap. 8.

Io: 16.

Lucæ 22.

Io: de Turrecremata lib. 2. summæ de Eccl. 102. ad primum arg. & ad 6.

DUBITATIO PRIMA.

C A P. XL.

De Catholica Ecclesiæ infallibilitate, sive infallibili certitudine in Canonizatione Sanctorum.

Ecclésiæ Catholicæ infallibilitati, in iis, quæ ad fidem pertinent, præsertim vero in canonizatione Sanctorum apertè videtur adversari ille in Decretalibus Textus, in quo hæc leguntur verba: *Judicium Ecclesiæ nonnunquam opinionem sequitur, quam, & fallere saepe contingit, & falli.* Qui sanè nodus quamvis veritati apertè refragari videatur; facillimè tamèn dissolvitur, si ad distinctionem actionum illam, quam nupèr in medium attulimus, confugiatur.

Dubitationis declaratio, & solutio.

Romani Pontificis actionum tria genera esse diximus, quorum unum privatorum hominum facta respicit, quæ sunt promotiones ad dignitates, & gradus, beneficiorum collationes, & judiciariæ tam contrà aliquem, quàm pro aliquo sententiæ, idque genus alia, in quibus infallibile iudicium dari non potest: quia tam Judex, quàm Consiliarii, necnon testes inordinatà quadam animi affectione, atque commotione affici queunt. His itaque, aliisque de rebus, hoc est ob fallacias, seu falsas probationes, aut attestations à recto, & vero sensu in iudicando declinari potest: ideò in textu commemorato hæc statim sequuntur verba: *Propter quodd contingit interdum, ut qui ligatus est apud Deum, apud Ecclesiam sit solutus: & qui liber est apud Deum, Ecclesiasticà sit sententià innodatus.* Huc igitur spectat textus ille nupèr commemoratus, quem cæteris Romani Pontificis, aut Ecclesiæ Catholicæ actionibus nullo modo convenire dicendum est.

Quædam alia sunt, quæ non privatorum hominum facta, nec Papæ personam, sed statum totius Ecclesiæ universalem respiciunt, cujusmodi sunt ea, quæ ad fidem attinent, è quorum numero sunt, ait Silvester, determinationes circà ea, quæ sunt fidei; vel declarationes, quæ ad fidei articulos, & ad Ecclesiæ sacramenta pertinent; vel quantum ad ea omnia, quæ in sacra Scriptura continentur; vel quantum ad bonos mores, veluti sunt etiam Decreta, & Decretales, in quibus Romanus Pontifex, divinà providentià prævià, quæ Ecclesiæ suæ Sanctæ providere semper solet, errare nullo modo potest: immò, ut ait Silvester cum aliis Canonistis, ac Theologis, qui crederet dictis in rebus Ecclesiam errare posse, ab hæreseos labe alienus non esset.

Cum igitur Canonizatio, quæ est quædam fidei professio, ad hoc actionum genus pertineat, quia per eam Sancti declarantur, & ut exemplar fidei, ac sanctæ vitæ in no-

stris necessitatibus invocandi proponuntur; in ea actione Romanus Pontifex errare nullo modo potest: tunc enim probationes, & attestations humanæ, falsæ esse non queunt, quia sumuntur tanquàm causa [ut ajunt] sine qua non, cum ratio Canonizationis præcipua sit assistentia Spiritus Sancti, quæ in hujusmodi re tam arduâ, tamque necessariâ, ita Romano Pontifici, seu Ecclesiæ Catholicæ adhæret, ut errare non valeat, tanto universalis Ecclesiæ bono perspecto, divinoque præsertim Salvatoris nostri promisso accedente: *Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*, salutem videlicet, ac fidei necessariam. Et: *Ego rogavi pro te [Petre] ut non deficiat fides tua*; quasi dixerit, etsi ad horam, non tamèn ad finem, vel, ut ajunt, finalitèr deficiat. Quando enim, ut ait Turrecremata, Christus oravit pro fide Petri, oravit pro fide Ecclesiæ suæ, cui Petrus tanquàm Princeps, & Caput præesse debebat. Viguerius autem Joannem à Turrecremata, & alios Canonistas, ac Theologos sequutus, ait Christum non orasse pro fide Petri, ut privata persona erat, hoc est pro fide Petri tantum personali, sed pro fide Petri hoc est Petri, & Ecclesiæ, quæ universalis est: nec pro fide (ut ait Viguerius) aliorum Apostolorum, hoc est, pro Sedibus, & Ecclesiis aliorum Apostolorum, sive pro Successorum eorundem Sedibus, & Ecclesiis, quas aliquando errasse, ac defecisse, solamque Petri Sedem, hoc est Ecclesiam Romanam immaculatam semper fuisse juxtà infallibilem Salvatoris Domini promissionem fatendum est.

Quòd autem Beati Lucæ Evangelistæ auctoritas nuper commemorata, sive Christi Domini promissio Petro præstita, de Ecclesiâ Catholica Romanâ, quatenus ab aliis Ecclesiis distinguitur, intelligenda sit; Cyrillus, Chrysostomus, Hieronymus, Bernardus, Anselmus, Albertus Magnus, Thomas Aquinas, & alii, præter etiam Leonem I. & Agathonem, summos Pontifices, uno id consensu affirmant: quorum verba brevitate causa silentio prætermittenda censeo.

Ex ea itaque Christi promissione Petro præstita: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conversus, confirma fratres tuos*; duo in Petro, ait F. Gregorius Nunnus, peculiaritèr sese nobis offerunt consideranda, quorum alterum ad privatam hominis personam; alterum verò ad communem Ecclesiæ utilitatem pertinet. Quòd enim Petrus Christum negaverit, hominis; quòd autem conversus, confirmaverit fratres, Ecclesiæ erat; illud proprium, hoc autem commune. Ità etiam quòd fides, quam Petrus peculiaritèr habebat, sit interius servata, hoc ei tributum fuit: quòd autem sinceram fratribus fidem, ne Ecclesia in iudicio deficeret unquam, præbuerit, Ecclesiæ privilegium fuit. *Ego* (inquit Christus) *rogavi pro te [Petre] ut non deficiat fides tua*; Ecce Petri fidei firmitudinem concessam; sed in quem finem? in Ecclesiæ profectò utilitatem, iis verbis indicatam: *Et tu aliquando*

Io: 16.

Lucæ 22.

Io: de Turrecremata. lib. 2. summæ cap. 112. ad secundum.

Io: Viguer. de virt. fid. v. 3. n. 103.

Io: Turrecremata. ubi supra ad primum in fin.

Greg. Nunnus lib. 3. de opt. Reip. ita tu cap. 7.

Lib. 5. Decretal. tit. 39. c. 28 de sent. ex com. cap. A nobis il 2.

Pag. 134.

Pag. 134.

Silvester in verbo canonizatio n. 2.

Lib. 5. Decretal. ubi supra.

Silvester ubi supra.

Silvester ubi supra. Joann. Neap. Quodlib. xi.

conversus, confirma fratres tuos. Hæc ex Nunnio, qui plura ibidem in eandem prosequitur sententiam. Judicium itaque Romani Pontificis, aut Ecclesiæ in iis, quæ ad fidem pertinent, nec fallere nec falli potest. Quoniam verò huic veritati nonnulla Summorum Pontificum facta refragari videntur, ea explicare necesse est, ut hujus generis scrupulus ab animo eorum, qui nodum, ut proverbio dici solet, in scirpo quærunt, penitus evellatur.

DUBITATIO SECUNDA.

C A P. XLI.

De Catholice Ecclesiæ infallibilitate, sive infallibili certitudine in Canonizatione Sanctorum.

DUO sunt Romanorum Pontificum exempla, quæ Catholicæ Ecclesiæ infallibili certitudini adversari videntur. Horum unum ad Stephanum VII. quem dicunt VI. & ad Joannem VIII. quem dicunt IX. alterum verò ad Nicolaum III., & Joannem XXII. pertinet.

Dubitatio secunda membrum I.

Platina, & Martinus hist. & alii. Formosi factum narratur.

Steph. VII.

Io: IX. Ex Turrecrem. & Cæljaja.

QUOD ad primum pertinet exemplum, Formosus, ut Scriptores prodiderunt, dum esset Cardinalis, & Episcopus Portuensis, omni Ecclesiastica dignitate privatus, laicalibusque indumentis indutus, se ab Urbe discedentem, nunquam, nec Romanam, nec ad Episcopatum rediturum jurejurando affirmavit. Hunc deinde contra jura sacramenti, ad Urbem redeuntem, necnon ad Episcopatum restitutum, & aliquot post annis ad Pontificiam dignitatem assumptum, ob juramentum præstitum, verum Papam non fuisse credens Stephanus hujus nominis VII. omnia ejus gesta irrita fuisse declaravit: Joanes verò IX. dictum Formosum, verum fuisse Papam credens, Stephani res gestas improbavit, & Formosi acta in Concilio Ravennæ restituit.

Dubitatio declaratio, & solutio.

Error facti, ac personalis.

Judicium ad officium, opinio ad personam pertinent.

Io: de Turrecrem. lib. 1. c. 112. ad 9. arg.

THeologi, & Canonistæ omnes in iis, quæ sunt fidei, Papam, sive Ecclesiam Catholicam errare nullo modo posse juxta Salvatoris Domini promissum omnino affirmant: si autem Ecclesiam, sive Papam errare unquam contingat, errorem illum, aut facti, aut personalem, sive opinativum vocant, non judicalem: nam judicium, uti diximus, ad officium, aut ad Pontificiam sedem pertinet, opinio autem ad personam. Quamvis itaque alterum summorum Pontificum in causa Formosi errasse dicamus oporteat, ille tamen error non fuit in fide, aut judicialis, sed opinativus, seu personalis, ac facti: altercatio enim illa, sicut Joannes de Turrecremata, & Cæljaja inquirunt, non

erat de fide, sed de facto, in quo Ecclesia errare potest, ut ipsi, & alii affirmant. Stephanus namque Formosum, non verum Papam fuisse putabat; Joannes autem verum Papam eundem opinabatur.

Io: à Cæljaja lib. 3. sentent. 25. dist. 9. 5. pag. 143.

Dubitatio secunda membrum.

Alterum summorum Pontificum exemplum à nobis propositum est de Christi, & Apostolorum ejus paupertate, quæ ad fidem pertinet. Nicolaus enim hujus nominis III., & Joannes XXII. apud Apostolicæ sedis hostes visi sunt altercati, & alterum, alteri in re ad fidem pertinente adversari,

In sexto Decretal. lib. 5. de verb. signific. 12. cap. 3. Extravag. de verb. signific. 4.

Dubitatio declaratio, & solutio.

PRO hujus generis nodo dissolvendo, temporum, ac paupertatum distinctionem in medium afferendam censeo: duas enim duobus temporibus paupertates Salvatorem nostrum verbo, & exemplo docuisse constat. De prima paupertate, quæ nec in speciali, nec in communi quidquam proprii admittebat, Christus Dominus loquutus est, dum Discipulos suos ad prædicandum mittens dixit: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via, nec duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim est operarius cibo suo.* Hæc Beatus Matthæus, qui de Christo Domino alio in loco ait: *Filius hominis non habet ubi caput reclinet.* Primam igitur paupertatem, Salvator noster Christus tempore prædicationis verbo, & exemplo docuit: eoque tempore Christus, & Apostoli nihil ullo modo, hoc est, nec in speciali, nec in communi possidebant, à bonis mulieribus necessaria sibi fumentes, ut Lucas Evangelista scriptum reliquit. Hanc paupertatem in Christo fuisse, Nicolaus Papa declaravit, & literis Apostolicis affirmavit. Joannes autem XXII. secundam paupertatem, quæ visui necessaria in communi possidenda admittit, in Christo fuisse Apostolicis etiam literis explicavit, hæreticumque esse illum, qui Christum Dominum, & Apostolos nihil in communi habuisse diceret. Hanc enim paupertatem, Christus Dominus, parum antequam pateretur, verbo item, atque exemplo docuit, ut Lucas Evangelista scribit hisce verbis: *Quando misi vos sine sacculo, & peram, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter, & peram; & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.* Hucusque Beatus Lucas; cujus locum Glossa interlinearis examinando ait: *In hoc quoque nobis datur exemplum, ut nonnunquam causâ instante, de nostri propositi rigore intermittere possimus.* De loculis autem, in quibus ea, quæ Christo, & Apostolis ad sui, eorumque necessitates sublevandas servabantur, Joannes Evangelista testatur, dicens: *Quod facis (Christus inquit Judæ) fac citius.* Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei.

Matth. 10.

Matth. 8.

Lucæ 8.

Nicol. III.

Joann. XXII.

Lucæ 22.

Glossa interlin. ex Turrecrem. lib. 2. c. 112. ad 10. argum.

Joan. 13.

ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat judas, quod dixisset ei Jesus : Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum; aut egenis, ut aliquid daret. Hæc de loculis. Quo in loco Sanctus Pater Augustinus ait : *Habebat ergo, & Dominus loculos, & à fidelibus oblata conservans, & suorum necessitatibus, & aliis indigentibus tribuebat.* Hæc Augustinus de vita Apostolorum in communi, de qua in Actis Apostolicis legitur in hæc verba : *Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una; nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.* Hæc Sanctus Lucas in Actis Apostolorum, ubi de hujus generis vitæ, quam Sanctæ Religiones imitantur, Venerabilis Beda hunc ait in modum : *Qui ita vivunt, ut sint omnia communia in Domino, Cænobitæ vocantur; quæ vita tantò felicior, quantò statum futuri sæculi imitatur, ubi omnia communia, quid Deus est omnia in omnibus.* Hæc Beda Sanctus. Utramque igitur vitam, quæ propriam perfectionis Evangelicæ retinet formam, Christus Dominus, & verbo, & exemplo, diversis tamen temporibus, docuit. Hinc ex secundæ vitæ exemplo, quod victui necessaria in communi possidenda admittit, perfectioni Evangelicæ nullo modo derogari videmus; quia, ut ait Sanctus Thomas in Summâ, perfectionis natura, & vis, quam alii essentiam vocant, non in paupertate, quæ ad perfectionem perveniendi exercitium, & instrumentum est, reverà consistit, sed in Christo Domino sequendo, juxta Beati Hieronymi sententiam. Hic enim, dum ea Petri apud Matthæum perpendit verba; *Eccene nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te, quid ergo erit nobis?* Necnon Christi responsum Petro datum, examinat, inquit : *Non dixit (Christus scilicet) Qui reliquistis omnia, hoc enim Crates fecit Philosophus, & multi alii divitias contempserunt; sed qui sequuti estis me; quod proprium Apostolorum est, atque creditum.* Hæc Hieronymus. Evangelica itaque perfectio aliquid in communi habere admittit, solamque sollicitudinem, ut ait Doctor Angelicus, superfluum, non necessariam prohibet apud Matthæum dicentem; *Nè solliciti sitis, quid manducetis, aut corpori vestro quid induamini.*

Nec huic doctrinæ refragatur illud alterum Salvatoris nostri dictum apud Evangelistam dicentem : *Nolite solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi, sufficit diei malitia sua.* Hanc enim sententiam Beatus Hieronymus hunc in modum exponit : *Sufficit nobis præsentis temporis cogitatio; futurorum curam, quæ incerta est, Deo relinquitur.* Sanctus Joannes Chrysostomus eam explicat hisce verbis : *Sufficit labor, quem pateris propter necessaria; noli de superfluis laborare; malitia enim diei pro labore sumitur.* Sanctus Pater Augustinus eam in hæc verba interpretatur : *Cum aliquid boni operamur, non temporalia, quæ significantur per crastinum, sed æterna cogitemus.* Hæc de superflua rerum temporalium sollicitudine obiter, occasione suadente.

Ab iis itaque, qui aliquid habent in communi, perfectioni Evangelicæ non derogatur; immò hanc vitæ perfectionem à Christo Domino, & verbo, & exemplo nobis monstratam, ac declaratam fuisse constat. Id quod Joannes XXII. in literis Apostolicis affirmavit, illumque hæreticum esse declaravit, qui Christum Dominum nihil in communi habuisse diceret. Quæ sanè sententia Nicolao III., qui Salvatorem nostrum, nec in speciali, nec in communi aliquid habuisse declaravit, non adversatur, si tempora distinguantur. Christus enim loculos aliquando habuit, aliquando verò non habuit; quæ perfectio propositiones tanquam subcontrariæ, non autem contrariæ, veræ esse possunt, ac reipsa sunt veræ. Loculos namque Salvator Dominus suæ prædicationis initio non habuit, ut ait Nicolaus III., sed parum antè quam pateretur habuit, ut Joannes XXII. fatetur. Nemò igitur eorum Pontificum ullo modo erravit. Nec Joannes Decreta Nicolai revocavit, sed declaravit.

Nicolaus enim hæc de Ordinis Minorum Fratribus dixit : Fratres Minores in rebus oblati eis nihil juris, & dominii habent, nisi solum simplicem usumfructum denudatum ab omni jure, & dominio, atque proprietate, tam in speciali, quam in communi.

Joannes XXII. declaravit, hæc Nicolai verba debere intelligi in rebus, in quibus usus à dominio, & proprietate separari potest, veluti sunt res immobiles, & multæ item mobiles; non autem in rebus, quæ usu consumuntur. Dixit etiam Joannes, Fratres Minores jus utendi habere iis item in rebus, quibus utuntur; quod juxta Nicolai placitum esse declaravit. Nec ob id, ut ait Joannes de Turrecremata, Nicolao præiudicium fieri credendum est; quia ipsemet Nicolaus in sua Constitutione expresse scribit, ut Fratres in rebus circa eam dubiis ad Sedem Apostolicam confugerent.

Adde etiam, quod si absque Salvatoris nostri præiudicio præceptum de non jurando Romanus Pontifex declaravit, dicens, juramentum in omni casu prohibitum non fuisse; immò eos hæreticos esse ait, qui jurare nunquam omnino licere dicerent; multò magis Joannes Constitutionem Nicolai declarare potuit, non solum in iis, quæ ad Fratres Minores attinebant, sed etiam aliis in rebus, quæ nec ad fidem, nec ad bonos mores generaliter pertinent; immò Decreta Prædecessoris sui Pontifex, quippe qui in hujus generis rebus par in parem habet imperium, revocare, & mutare potest.

Declaratio igitur Joannis XXII. Constitutioni Nicolai III. non refragatur, nemòque illorum hac in re erravit. Si quis tamen Summorum Pontificum in iis, quæ sunt facti, vel quæ propria privatorum hominum facta respiciunt, erraret; error ille, vel facti, vel personalis foret; è quorum etiam numero illud est, quod de Ordine, ac statu Fraticellorum à Cælestino V. præstitum fuit, deinde à Bonifacio VIII. infirmatum, & viribus penitus

Joann. XXII. factum explicatur.

Nicolai III. dictum explicatur.

Subcontrariæ possunt esse veræ.

Joann. XXII. dictum declaratur.

Turrecr. l. 2. cap. 112. ad 10. arg. in fin.

Concil. Constant. sess. 8. & 45. Et lib. 2. Decretal. tit. 24. c. 26. ex Innoc. III.

Turrecr. ubi suprâ.

Extravagant. Joan. XXII. Tit. 7. de Relig. dom. cap. Sancta Roma. Ecclesia.

Aug. in Joann. ev. 62. 49. Et 12. qu. 1. Habebat.

Ad 4.

Beda ex Glos. ordin.

1. Cor. 15.

S. Thom. 2. 2. 2. q. 188. art. 7.

Matth. 19.

Hieron. to. 9. in c. 19. Matth.

Matth. 6.

Matth. 6.

Tom. 6. in cap. 6.

Horn. 16. in Matth. in opere imperf.

Aug. lib. 2. de serm. Dom. in monte c. 25. tom. 4.

Melch. Canus
lib. 5. quæst.
concl. 3. de
Auct. Concil.
Et Bañes in 2.
2. S. Thom.
quæst. art. 10.
dub. 8.
Greg. Nün-
nius de opt.
Reipub. statu
lib. 3.

Turrecr. l. 2.
Summ. c. 112.
ad 6.

Judicium ad
officium, opi-
nio ad perso-
nam perti-
nent.

Viguer. de
virt. fid. ver. 4.
n. 104.

Bañes ubi su-
pra.

nitus à Joanne XXII. evacuatum, ut in Ex-
travaganti ejusdem Joannis videre est. Idem
quoque de Ordine Baptistæ Cremenfis tem-
pore Pauli III. factum esse constat. Ordines
enim (ut ait Melchior Canus) vel probare,
vel refellere non ad ea pertinet, in quibus
Papa errare nequit; quoniam id non è scien-
tia solum, sed etiam è prudentia pendet hu-
mana. Nunquam autem Pontifex in fide,
ut ajunt, judicialiter erraret, etiam si in fide
malè opinaretur; idque dicitur propter assi-
stentiam Spiritus Sancti à Christo promissam,
quæ non personam privatam, sed Officium,
aut Pontificiam Sedem respicit; opinio enim
ad personam, judicium verò ad officium per-
tinet.

Quamvis ergò aliquis unquam Papa,
non ut Papa, sed ut privata persona in fide
malè opinaretur, nunquam tamen opinio-
nem hæreticam ob rationem assignatam judi-
cialiter diffiniret; quia, vel inspiratione in-
ternâ, vel morte intercedente; vel alio modo
impediretur. Istucipsum in Canonizatione,
quæ est quædam fidei protestatio, aut pro-
fessio, affirmandum omninò est. Si enim in
Canonizatione Sanctorum Romanus Ponti-
fex (ait Viguerius) faciat quod in se est, hoc
est juxtà ritum, & consuetudinem Ecclesiæ,
ac Sanctorum Patrum, sese gerat, errare, aut
decipi nunquam potest; immò Papa (ut in-
quit Bañes) in Canonizatione Sanctorum suâ
potestate abuti non valet. Hæc de secunda
dubitatione, ut tertiam, & ultimam aggre-
diamur.

DUBITATIO TERTIA.

*De Catholica Ecclesiæ infallibilitate in
Canonizatione Sanctorum.*

C A P. XLII.

*Multa corpora venerantur in terris, quorum
animæ cruciantur in Inferno.*

HÆc sanè verba quàmvis, modò sub
Augustini, modò sub Gregorii Magni
nomine circumferantur, quoniam autem libro
apud ipsos Doctores inveniuntur scripta,
nemo est, qui narret, aut saltè innuat; ea
tamèn, quippè quæ vulgatissima sunt, & in
ore ferè omnium versantur, & Ecclesiæ Ca-
tholicæ infallibilitati adversari videntur, hoc
loco enotanda omninò censentur.

Dubitationis declaratio, & solutio.

Solutio I.

Vign. ubi su-
pra.

Solutio II.

Sunt, qui sententiam nupèr propositam,
quam ego apocrypham esse reor, de
Ethnicis, quos Gentiles passim vocitamus,
intelligendam velint, tum ob heroicas vir-
tutes, tum etiam ob rerum gestarum moni-
menta, vel alias ob causas in Sepulchris,
ac Statuis honorantur; quorum tamèn animæ
in inferno absquè dubio cruciantur.

Non desunt, qui de non canonizatis,
sed de malis Christianis, qui sepulchris scitis-

simè structis, honorificisque Epitaphiis ho-
norantur, sententiam commemoratam inter-
pretandam esse dicant.

Alii verò de Pseudomartyribus Dona-
tistarum, qui ab Hæreticis tanquàm veri Mar-
tyres colebantur, quorum tamèn animæ in
inferno reverà torquentur, dictam sententiam
intelligendam opinantur.

Covarruvias deniquè dictum illud de cor-
poribus supposititiis, seu adulterinis explican-
dum censet; fieri enim potest, ut Sanctorum
corporum, sive reliquiarum sanctarum loco,
aliis corporibus, seu reliquiis scelestissimo-
rum hominum fraudulentè substitutis, aut
furrogatis, has illusiones, Ecclesia tot bellis,
totque Tyrannorum injuriis, & iniquitatibus
oppressa, patiat. Ecclesia namque sancta
Dei, ut exemplis, à Covarruvia in medium
allatis, utar; Beatum Hieronymum tanquàm
sanctum venerandum, & colendum nobis iam
proposuit; corpus tamèn illud, quod Sancti
Hieronymi esse putamus, verè illius esse cor-
pus, judicio suo Ecclesia non decrevit. Ma-
ximâ item veneratione Joannem Baptistam,
tanquàm verè sanctum colendum esse diffi-
nivit Ecclesia; caput tamèn illud, quod ejus-
dem Sancti esse credimus, Joannis Baptistæ
indubitanter esse, judicio Ecclesiæ statutum
non est. Idem multis aliis Sanctorum cor-
poribus, aut reliquiis ob dictas, & alias cau-
sas evenire posse putandum est. Hinc fieri
tandem potest, ut in eorum, qui ab Ecclesia
Sanctorum Catalogo adscripti sunt, locum,
vel non Sancti, vel qui ex hac luce publico
depravatæ vitæ testimonio discesserunt, ob
idque in inferno cruciantur; fuerint vel frau-
dulenter, vel fortuito substituti.

Summa solutionum.

MIrandum itaque non est, si multa cor-
pora venerentur in terris, quorum
animæ cruciantur in inferno, ut initio reci-
tata testatur sententia, quæ non ad corpora
eorum, qui ab Ecclesia canonizati fuere, sed,
vel ad Gentilium corpora, vel ad corpora
malorum Christianorum, qui catalogo San-
ctorum non fuerunt adscripti, vel ad Pseu-
domartyrum hæreticorum corpora, seu sup-
posititia, vel adulterina referri debent; Ec-
clesiæ Catholicæ infallibilitate, seu infallibili
certitudine, iis in rebus, quæ ad fidem, seu
fidei professionem, aut protestationem, cujus-
modi est Canonizatio Sanctorum, pertinent,
ob assistentiam Spiritus Sancti à Christo Do-
mino promissam perpetuò permanente.

Huc insuper accedit, quòd antequàm
aliquis Catalogo Sanctorum adscribatur, jeju-
nia, & preces publicæ indicuntur, vitæque
ejus, atquè miracula, uti suo jam loco dixi-
mus, diu, ac diligentissimè examinantur, te-
stibus, & contestibus multotiès repetitis;
magnæque inquirendi, ac judicandi maturi-
tate, omnibus itè rebus tam dictis, quàm
factis minutatim examinatis, & velutì trutinâ
judicii quadam expensis, atquè consideratis.
Hinc credi non potest, ut Deus Ecclesiæ suæ
sanctæ

Solutio III.

Bellarmin. to. 1.
contr. de SS.
Beatific. lib. 1.
cap. 9.

Solutio IV.

Didac. Covar.
l. 1. variarum
cap. 10.

Exempl. de
S. Hieron.

Exempl. de
S. Jo. Bapt.

Jejunia, &
preces indi-
cuntur,

Jo: de Torre-
crem. lib. 2.
Summ. c. 112.
ad 6.

Viguer.
Bañes.
Bellarm.

Pag. 135.

Melch. Can.
lib. 5. cap. 5.
q. 5. concl. 3.

Canus ubi su-
pra.

Card. Bellar-
min. tom. 1.
controv. l. 1.
de Beat. San-
ct. c. 9.

Aug. tom. 2.
epist. 118.

Bern. ep. 274

sanctæ hunc in modum dispositæ, ac præpa-
rata (quod ad divinam etiam providentiam
spectat) non adsit, assistentia Spiritus Sancti
eidem jam à Christo Domino promissa, quam
in iis, quæ ad fidem, sive ad officium, aut Se-
dem Pontificiam, ut ait Joannes de Turrecre-
mata, pertinent, cujusmodi Sanctorum Cano-
nizatio est, nunquam defuisse constat; sicut
enim aliis in rebus, nec ad communes Eccle-
siæ universæ mores, nec ad fidem spectanti-
bus, in quibus Pontifex errare potest, erro-
res tandem sunt aliquandò deprehensi; ita in
Canonizatione Sanctorum evenisset, si un-
quam in ea fuisset erratum. Id quod tam
longo seculorum ordine nunquam evenisse
comptum est, ob peculiarissimam Dei pro-
videntiam, cujus abundè magnum argumen-
tum est, quòd fides, ab humanis testibus in-
hujusmodi suscepta judiciis, ut nuper diximus,
nunquam infirmata est.

Si autem in re tanti ponderis, ac mo-
menti, quanti est Canonizatio Sanctorum,
errati unquam posset, Ecclesia Sancta Dei lu-
dibrio, ac despectui foret; & à tartareis spi-
ritibus irrideret, siquos perpetuò crucian-
dos, tenebricosoque carceri mancipatos, tan-
quam Sanctos colendos, & invocandos pro-
poneret; nam si error hac in re daretur (id
quod fieri haudquam potest) præterquam
quòd non differret (ait Canus) diabolum
coleres, an hominem condemnatum; Ecclesia
inter orandum, dum petitur, ut sicut illos
Deus glorificavit in cælis, ita nobis gratiam
largiatur in terris; pro benedictione impre-
cationem, seu maledictionem materialiter,
ut scholasticæ utar voce, postularet. Quæ
sanè omnia, & alia id genus multa, quæ inde
sequuntur, tamquam absurda, & impia aures
fidelium perhorrescunt.

Ecclesiam idcirco Catholicam in Cano-
nizatione Sanctorum errare non posse ne-
cessariò, & absque ulla hæsitazione fatendum
est: Si enim (ut ait Cardinalis Bellarminus,
& rectè quidem) dubitare liceret, an San-
ctus canonizatus sit Sanctus, an etiam sit co-
lendus, & invocandus, dubitare liceret. Id
quod falsum omninò est, insolentiâ, & merâ
insaniâ plenum, cum Sanctus Pater Augusti-
nus insolentissimæ insaniæ esse dicat, dispu-
tare, an sit faciendum, quod tota facit Eccle-
sia. Hinc Sanctus Bernardus de diebus festis
in honorem Sanctorum colendis ait: *Ego, quæ
accepta ab Ecclesia, securus teneo, & trado.*

*De Catholica Ecclesiæ infallibilitate in
Canonizatione Sanctorum
Conclusio.*

Necessariò itaque, hoc est, nullâ peni-
tius hæsitazione, sed firmâ fide creden-
dum est, Ecclesiam Catholicam in Canoniza-
tione Sanctorum nullo modo errare posse.
Qui secus diceret, aut crederet, temerarius,
insolentissimus, & irreligiosus, vel amens,
aut impius foret, immò à suspitione hæresis
alienus non esset.

Auctoris peroratio.

Hæc sunt, quæ de Canoniza-
tione Sanctorum mihi dicen-
da videbantur; quæ sanè omnia
judicio, correctioni, & auctoritati
Sanctæ, & Catholicæ Romanæ Ec-
clesiæ, quæ columna est, ac firma-
mentum veritatis, subjecta omninò
esse volo. Si quid verò minùs rectè,
minùsve prudenter dixerim (utì fa-
cilè evenire posse fateor) censuram
doctissimorum Virorum in hanc
meam elucubrationem (imbecillita-
te humanæ naturæ perspectâ) beni-
gnam fore confido. Si quid deni-
què publicæ utilitati ad Ecclesiæ
sanctæ dignitatem, ac majestatem
tuendam, & conservandam, præsti-
terim, omnipotenti Deo, bonorum
omnium largitori, & Christo Salva-
tori nostro, omnium Sanctorum effe-
ctori, & in Sanctis suis glorioso, ac-
ceptum refero; & gratias ago Dei-
paræ Sanctæ, ac semper Virgini
Mariæ, Sanctisque omnibus, quos
pro divina ope in hoc de eorundem
Canonizatione Commentario im-
ploranda suppliciter, & enixè invo-
cavi, quosque in cunctis rebus meis
invocatos semper esse volo apud
Deum immortalem, Creatorem,
necnon Redemptorem, & Glorifica-
torem, cui laus, honor, & gloria
in sempiterna seculorum secula,
Amen.

CÆREMONIÆ

IN IPSA

CANONIZATIONE

OBSERVARI CONSUETÆ

Describuntur, ac declarantur.

CÆREMONIAS, quæ in Canonizatione Sanctorum observari solent, dum de præcipuis rebus, quæ Canonizationem jure admittunt, sermonem habemus, rudi quadam Minervâ delineavimus, vel potius adumbratim descripsimus, rerum ipsarum tam ordine, quam connexionem id postulante; interjectio namque, nisi quod interponitur, breve sit, intellectum, Quintiliano teste, impedit, ordinem item perturbat, & connexionem, sive, ut ajunt, texturam confundit. Cæremonias itaque in ipsa Canonizatione observari consuetas hoc loco breviter describendas, explicandasque censuimus, ut nè quid scitu dignum, ad Canonizationis ritum pertinens, præsertim verò iis, qui huic solemnissimo tantæ celebritatis actui nunquam interfuerunt, aut nusquam legerunt, penitus ignotum, silentio prætermittamus.

EO die Canonizationi dedicato, uti suo jam loco diximus; postquam solemnissimâ processione, & longo quidem ordine, hymnis insuper, ac litaniis, aliisque sacrarum precum modulationibus, ad eam, in qua Canonizatione celebranda est, Basilicam, vel Ecclesiam, amplissimo apparatu ornatam, devotum est, Romanus Pontifex post preces Deo antè Altare oblatas, Solium suum edito loco situm conscendit, atque inde tam S.R.E. Cardinalium, quam Prælatorum, qui vestimentis Ecclesiasticis induti sunt, obedientiæ munus recipit, Hac re tandem præstitâ, Orator alicujus Principis, Canonizationem postulantis, vel Cardinalis in Oratoris locum aliquis cum Advocato ipsius Principis nomine, suppliciter, &, ut ajunt, instantè Canonizationem postulat, Tum Secretarius Pontificio nomine pro eâ re conficiendâ Deum obsecrandum esse respondet. Deinde Romanus Pontifex ad falsistorium descendit oraturus; interim Litaniæ decantantur; quibus absolutis, Romanus Pontifex ad Solium redit. Iterum, vel Orator, vel Cardinalis cum Advocato suppliciter, & , ut inquit, instantè, & instantius pro secundâ vice Canonizationem celebrandam petit. Secretarius item respondet, rem tam gravem postulare, ut iterum divinum auxilium impleretur. Hinc Summus Pontifex è Solio ad orandum antè Altare descendit; deinde S.R.E. Cardinalis Diaconus, qui Pontificis dextræ assistit, altâ voce dicit: ORATE. Ad hanc vocem taciti omnes genibus flexis

Deum orant, quoadusque alter S.R.E. Cardinalis Diaconus dicat: LEVATE. Voce hac pronuntiata, surgunt omnes, & libro à Prælati assistentibus allato, Summus Pontifex hymnum inchoat: *Veni creator Spiritus*, statimque cum aliis omnibus ad genuflexionem revertitur, & in ea permanet, donec primus decantetur Versus: quo expleto, Papa ad Solium redit. Hymno tandem decantato, Cantores duo hunc decantant Versum: *Emitte Spiritum tuum, & creabuntur*. A cæteris verò Cantoribus respondetur: *Et renovabis faciem terræ*. Deinde Summus Pontifex è Solio hanc dicit Orationem:

DEus, qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti: dà nobis in eodem Spiritu recta sapere, & de ejus semper consolatione gaudere. Per Dominum. In unitate ejusdem Spiritus Sancti, &c.

Hac Oratione pronuntiata, Orator Principis, vel Cardinalis cum Advocato, nomine item Principis suppliciter, & , ut ajunt, instantè, instantius, & instantissimè pro terciâ vice Canonizationem celebrandam postulat. Tum Secretarius, id, quod petitur, Romanum Pontificem, Deo favente, facturum respondet, Beati N. vitæ jam innocentiam, & sanctitatem miraculorum splendore illustratâ, satis abundè perspectâ.

His tandem ritè præstitis, Romanus Pontifex in Solio sedens, pluviali, & mitrâ insignitus, Canonizationis Decretum pronunciat in eam verborum formam, quam suo jam conscripsimus loco, dum de amplissimo Canonizationis apparatu, & cæremoniis in eâ observari consuetis, summâtim, vel potius adumbratim mentionem faceremus; quas omnes amicorum hortatu hoc loco singulatim apponere libuit, ut nonnulla scitu digna, quæ declaratione indigent, explicentur.

Decreto Canonizationis ritè, ac solemniter pronuntiato, necnon Indulgentiis, quæ uti jam diximus, cum Decreto indicuntur, promulgatis, S.R.E. Cardinalis, vel Orator, & Advocatus, Principis nomine, debitas Romano Pontifici gratias agunt, Bullamque Canonizationis conficiendam suppliciter postulant, Papâ respondente: DECERNIMUS. Ad hujus verbi pronunciationem, Advocatus Protonotarios, Notariosque præsentis rogare solet, ut ad perpetuam rei gestæ memoriam publicas tabulas curent conficiendas. Omnibus hisce rebus actis, ad spiritalem universæ Urbis, & Ecclesiæ lætitiâ, & ad tantæ rei gestæ venerationem declarandam, tam in Adriani mole, nunc Arce Sancti Angeli nuncupatâ, quàm etiâ in Area Sancti Petri tormenta bellica, quæ Bombardæ vulgò appellantur, maximo planè numero displodi solent, itâ verò, ut terribili boatu cælum crepitare, terrâ quati, ac testâ deniquè nutare videantur, clangore tubarum, sonituque campanarum, atque organorum prævio.

Inter

Pag. 132.

Lib. 8. c. 1.

Pag. 132.

Pag. 132.

Pag. 132.
& 133.

Lætitiæ signum.

Intèr hæc agenda Summus Pontifex ad laudes, & gratias Deo agendas, Hymnum, aut Canticum, cujus initium est, *Te Deum laudamus*, cantando exorditur; quem Chorus prosequitur. Hymno autem completo, S.R.E. Cardinalis Diaconus cantando ait: *Ora pro nobis Beate N.*, & Cantores respondent: *Ut digni efficiamur promissionibus Christi*; Papa deinde Orationem de Sancto canonizato decantat. Post Orationem decantatam, S.R.E. Cardinalis Diaconus, Evangelium in Pontificia Missa cantaturus, altà voce ait: *Confiteor Deo omnipotenti*, & cætera in confessione dici solita, in qua post Sanctos Apostolos Sanctum canonizatum nominat, idemque in Absolutione facit Papa; qui deinde, indulgentiâ, quæ in Absolutione dari solet, promulgata, Tertiæ officium inchoat, eandem Choro prosequente, dum vestibus sacris ad Missam Pontificiâ solemnitate celebrandam induitur,

De oblationibus in Missa Canonizationis fieri consuetis.

Tertiæ officio expleto, Missæ sacrum, vel de Sancto canonizato, vel de illa diei solemnitate, si quâ in die Canonizationis eveniat, solemniter ac Pontificio ritu cum commemoratione Sancti canonizati decantatur. In offertorio autem tres S. R. E. Cardinales, qui in Canonizatione Judices olim fuerunt, hoc est primus Episcopus, primus Presbyter, ac primus Diaconus Sacræ Rituum Congregationis, & Principis alicujus Canonizationem postulantis Oratores item tres, aut unus, vel aliquis Cardinalis in Oratoris locum à Papa electus, offerunt ea omnia, quæ in Missa Canonizationis offerri solent, mysteriis plena.

Primus Cardinalis offert duos cereos, & satis quidem magnos; primus autem Oratorum, vel aliquis in Oratoris locum Cardinalis, cereum unum, quasque Turtures vivas in canistello aurato inclusas.

Secundus Cardinalis duos offert panes prægrandes; unum auratum, alterum argentatum; Orator, vel aliquis in Oratoris locum Cardinalis, alterum offert cereum, quasque columbas albas vivas in canistello item argentato inclusas.

Tertius Cardinalis duos cados offert exiguos, vini plenos; unum auratum, alterum argentatum. Orator, vel Cardinalis in Oratoris locum, tertium offert cereum, & canistellum variis pictum coloribus, vivisque aviculis diversis generis plenum.

Indulgentia in fine Missæ.

Omnibus hisce rebus ritè oblati, Summus Pontifex Missam maximè solemnem prosequitur cum cæremoniis, mysteriorum plenâ, quas brevitatis causâ omittendas hoc loco censeo. Missa tandem completâ, S.R.E. Cardinalis Decanus plenariam Indulgentiam juxta formam Ecclesiæ consuetam omnibus illis præsentibus indicere solet.

Panis, & vini, ac cereorum oblationes declarantur.

Hæc de cæremoniis, nunc de rerum oblatarum significationibus superest dicendum. Omnia enim, quæ in Canonizationis solemnitate offerri solent, mysteriorum plena sunt, majorique ex parte à primitivæ Ecclesiæ ritibus ortum habent, ut in quarto Sanctorum Apostolorum Canone videre licet, ubi hæc leguntur verba; *Offerre non liceat aliquid ad Altare præter novas species, & uvas, & oleum ad luminaria, & thymiama, idest, incensum, tempore, quo sacra celebratur oblatio*. Hæc in Canone, ubi primitiarum, vel novorum fructuum oblationes in primitivâ Ecclesiâ fieri consuetæ commemorantur. Per animalia verò, quæ inibi offerri prohibentur, sacrificia, quæ ex lege antiquâ per sanguinem, & animalium eadem in templo fiebant, ut Balsamon interpretatur, vetantur, sacrificiumque fieri jubetur incruentum, tribus jam figuris, Biele teste, adumbratum, prius videlicet in Abel; deinde in Abraham; postremo in Melchisedech, qui cum Sacerdos esset Dei altissimi, offerens panem, & vinum, nostri sacrificii ritum figuravit; & sua persona personam Christi, qui est Sacerdos, & sacrificium, representavit. Ad hoc itaque Altaris sacrificium à Melchisedech in pane, ac vino adumbratum representandum, panis, & vinum in solemnitate Canonizationis offerri solent, quando scilicet Summus Pontifex in Altari, panem, & vinum ante consecrationem pro immaculatâ Hostiâ immolanda offert. Ad ejusdem insuper tanti sacrificii venerationem præstandam cerei cum pane, ac vino in eadem Missæ parte, quæ *Offertorium* nuncupatur, offeruntur, uti ex eo nupèr commemorato colligitur Canone. Turtures, atque Columbæ albæ, aliæque diversi generis aviculæ, in Missa post Canonizationem oblatae sacris item mysteriis non carent, uti ostendemus, vanâ prius Ethnicorum superstitione, in Imperatoribus intèr falsos, fictosque divos referendis, explicatâ.

De origine, & antiquitate Canonizandi Sanctos.

Ecclesiæ primitivæ Patres, de Christianâ Religione optimè meriti, ut vanas, & impias Ethnicorum superstitiones abolerent, atque oblitterarent, aliquot sacra, & pia instituta, quasi superstitionum antidota observanda decreverunt, ut in nostro de sacris Ritibus ad superstitiones extirpandas magnâ cum pietate institutis, Commentario explicavimus, & diffusè quidem. Quæ sanè omnia silentio, nunc prætermittenda sunt, ut antiquam, & sacram Canonizandi originem prius demonstremus, deinde vanam Ethnicorum de Imperatoribus falsos intèr Deos relatis superstitionem redarguamus. Hac re statim præstitâ, sacrum in Missa Canonizationis ritum offerendi aves, mysteriis ple-

Can. Apost. juxta veterè edit.

Theodorus Bals. in Can.

Gabriel Biel, in Missæ Can.

Hebr. 9.

Raban. l. 2. de Inst. Cler. Alcuin, de offic. Eccl. Amal. lib. 3. cap. 43. Hildeph. ser. de Purific. Innocen. III. ser. de Purif. Dur. l. 7. c. 7. Rational, div. offic.

plenum, explicabimus, explicatumque comprobabimus, nè facer, ac pius Canonizandus à superstitionis, & vanæ Imperatorum consecratione originem ullam habere credatur.

Quamvis nonnulla, uti diximus, ad vanas, & impias Ethnicorum superstitiones abolendas in Ecclesia Dei fuerint introducta; Canonizatio tamen Sanctorum, nunc fieri consueta, originem, aut potius imaginem, quandam traxit ex variis Scripturæ Sacræ locis, dum in iis Ecclesia Sancta quorundam Patrum sanctitatem, egregiis exemplis illustratam, commendat, nobisque imitandam proponit, ut in Libro Ecclesiastici, & in Epistola Beati Pauli Apostoli ad Hebræos videre licet. Eorum autem Canonizatio, aut festus dies (Machabæis, ob martyrium non pro Christo in Evangelio, ut Sanctus Pater Augustinus ait, revelato, sed pro Christi nomine in lege velato perpeßum, exceptis) non celebratur; quia illi in tempore plenitudinis gratiæ, ut ait Viguerius, non fuerunt, sed ante Verbum incarnatum, eo scilicet tempore, quo nondum in cælum ascendere poterant ob culpæ primi Parentis reatum limbo inclusi. Prius enim, ut Sanctus inquit Gregorius ille Magnus, quam Redemptor noſter morte suâ, humani generis pœnam solveret, eos etiam, qui cælestis Patriæ vias sectati sunt, post egressum carnis, inferni claustra tenuerunt; non ut pœna quasi peccatores plecteret, sed ut eos in locis remotioribus quiescentes (quia nedum intercessio Mediatoris advenerat) ab ingressu Regni, reatus primæ culpæ prohiberet, quos tandem Christus Dominus, dum in cælum ascenderet, secum duxit. Hinc Sancti Patriarchæ, ac Prophetæ omnes in Litanis invocantur, multi- que ex iis in Martyrologio Romano gloriosè recensentur, & in aliquibus Christiani Orbis locis venerantur, è quorum numero item sunt, Job, Samuel, Hieremias, Symeon, Zacharias, & Moyses; horum enim solemnia Venetiis præsertim celebrantur, ibique sunt templa Deo in eorundem memoriam, & honorem erecta. Zachariæ autem, patris Sancti Joannis Baptiste, caput Romæ in Basilicâ Lateranensi magnâ veneratione asservatur, ac de eo divinum officium recitatur. Nonnulli verò, qui in Veteris Testamenti fine, ac Novi principio fuerunt, ab universali Ecclesiâ solemniter coluntur festivitate, veluti sunt Anna, Genitricis Dei Mater; & Joseph Genitricis ejusdem Sponsus; necnon Deipara semper Virgo, quæ Christum Dominum, Sanctorumque Sanctum in utero suo gestavit, ac peperit; & Joannes Baptista, qui Christum digito demonstravit, & baptizavi

imaginem, quæ paulatim juxta temporum indigentiam, quæ nova semper consilia, novoque rei ejusdem gerendæ modos subministrare solet, maiora in dies incrementa, majoremque in Canonizando industriam, ac solemnitatem suscepit, ut ex iis rebus, quas in quinto hujusce Commentarii nostri capite conscripsimus, videre licet. Nunc reliquum est, ut Ethnicorum error in consecratione Imperatorum, superstitione, ac vanitate plenus explicetur.

Pag. 103. c. 5.

Ethnicorum superstitio vanitatis plena explicatur.

Ethnici nefarios sæpè homines, & multis sceleribus, flagitiisque respersos, ut Franciscus Penia, Rotæ Auditor, vir sanè eruditissimus, atque utriusque juris peritissimus recte inquit, vanissimis superstitionibus in numerum falsorum Deorum referebant, eisque immeritos decernebant honores; Romanorum namque Imperatores, qui superstitionibus filiis, vel successoribus ex hac vitâ decedebant, in ipsis funerum justis persolvendis, dum eorundem corpora cremabantur, inter divos, ut Herodianus in Severianis exequiarum justis diffusè scribit, referri solebant, & inter eos relati dicebantur, cum primum Aquila, Imperatoribus dedicata, igni pyre subjecto, ex intimo, aut extremo tabernaculo, tamquam è fastigio quodam dimittebatur, quæ in cælum animam Imperatoris deferre stultè credebatur, sicut idem refert Herodianus, atque in variis Imperatorum cernitur numismatibus, in quibus non solum hæc inscriptio legitur: CONSECratio, vel Deificatio, quam Græci *Apotheosm* vocant; sed Aquila item, & pyra, seu affabrè facta lignorum congeries, ad ipsam superstitionem insinuandam repræsentantur. Quæ sanè res à Canonizatione ita abhorret, ut nullam penitus affinitatem cum ea, uti ostendemus, habeat; immò qui aliter diceret, aut amens, aut maledicus hæreticorum imitator censendus foret.

Cæremonia sacra mysticis plena.

Quamvis itaque dicta Ethnicorum inter falsos, fictosque Deos, seu potius inter veros Dæmones relatio, mera superstitio, impietatis, & idololatriæ plena dicenda sit, quippe quæ stultitia illorum erat, qui sine veræ fidei, ac sine veri Dei cognitione vivebant, dæmonibus servientes; quique inanis gloriæ mancipia erant; quorum tandem virtutes ad verum Deum non relatæ, ut Sancti Patris Augustini, utar verbis, vitia erant potius, quam virtutes; immò tota vita, sicut idem Sanctus Doctor, & alii Theologi affirmant, omnesque actiones ad idola relatæ peccata erant; sacra tamen cæremoniæ Christianæ Religionis jam in primitiva Ecclesiâ à Sanctis Apostolis institutæ, & à Sanctis Ecclesiæ Patribus, ac Romanis Pontificibus paulatim auctæ, augustissimis myste-

Ang. li. 19. de Civ. Dei c. 25. to. 5. & to. 3. li. sent. c. 106. Ægid. lib. 2. sent. d. 41. ar. 3. S. Th. 2. 2. q. 10. ar. 4. Viguer. li. de instit. Theol. c. 3. §. 7. v. 5. de voluntat. hum. n. 47.

Ecc. 44.

Hebr. ix.

S. August. ser. 109. tom. 10.

Viguerius de vir. fid. n. 104. ver. 4.

S. Gregor. l. 4. Moral. c. 21. in cap. 3. Job tom. 2.

Act. 3. 5. 6. & 7.

mysteriis non carent, uti B. Dionysius Areopagita inquit, dum quamvis ratione Sancti Apostoli caeremonias instituerint, in hanc docet verborum formam: *Principes nostri, (hoc est Apostoli) visibilibus signis caelestia sacramenta texerunt, & sub humanis imaginibus res divinas tradiderunt, & in materiali figura maiestatem spiritualem repraesentarunt, ut pro modo, ac ratione captus nostri, figuris visibilibus, quasi adminiculis quibusdam ad mysteriorum augustiorem intelligentiam subvehamur.* Hæc Dionysius de sacris caeremoniis in Ecclesia sancta institutis, quæ sicut folia (Stapletonus in hunc Dionysii locum ait) arbores ornant, & cortex sustentat, quamvis fructum non proferant; sicut etiam ligna vitem sustinent, & sepes non nutrit plantas, sed servat; sic caeremoniæ externæ quamvis per se actus pietatis non sint, ad pietatem tamen, ac religionem conservandam, atque fovendam mirum in modum conducunt: caeremoniis namque catholicæ Ecclesiæ visis, & auditis atque intellectis, homines ad pietatem excitantur, atque ad fervorem accenduntur.

Turturum, & Columbarum oblationes explicantur.

Illarum itaque avium oblationes in Missa Canonizationis præstari consuetæ, ut eò, undè digressi sumus, revertamur, mysteriorum plenæ sunt, pium sensum aut significatum foventes, & in se conservantes. Columba enim, quæ felle caret, Christi Domini, in cuius ore dolus non fuit, mansuetudinem significat. Turtur verò semper gemens, Christi gemitum in passione adumbrat. Cæteræ aves significatum Christo Domino, qui erat in cruce immolandus, congruentem non habent: hinc eas, & non alias aves, ait Tostatus, in sacrificio veteris Testamenti offerri Deus mandavit; Sacrificia enim, quæ in veteri Testamento fiebant, aliqua in Testamento novo facienda, præsertim verò Christum Dominum in cruce immolandum adumbrabant. Quoniam verò Sancti sunt imitatores Christi instar Beati Pauli Apostoli dicentis: *Imitatores mei estote, sicut, & ego Christi, qui Sanctorum Sanctus est, & Sanctorum effector; propterea turtures, & columbæ in Missa post canonizationem Sanctorum offeruntur ad ea insinuanda, in quibus Christum Dominum imitati fuerunt Sancti: è quorum numero sunt omnes, qui ea faciunt; quæ à suis imitatoribus facienda docet Christus hisce verbis: Qui vult venire post me abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Per sui ipsius abnegationem, fells (ut ita dixerim) carentia insinuat, hoc est, abdicatio pravæ vitæ, quam per fel. Origènes interpretatur. Per crucem verò præparatio animi ad perferendam crucem; vel afflictio corporis per abstinentiam; vel afflictio animi per commiserationem erga proximum significantur. Crucem abstinentiæ habuit B. Paulus dum diceret: *Castigo corpus meum, & in servitutem redigo.* Crucem quoque commiserationis habuit dicens: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror?* Duo autem sunt abstinentiæ genera: quorum unum, ut Maximus inquit Taurinensis, exercetur, si à potu, & epulis appetitus gulæ temperetur, & à delectationibus coerceatur, ac tandem ab iis, quæ tactu, gustu, & visu decipiunt hominem, sensus viriliter revocetur, ac violentè abstrahatur. Alterum abstinentiæ genus est pretiosius, atque sublimius; si motus animi regantur, illiusque perturbationes modestiæ tranquillitate placentur; iræ item, ac superbiæ impetus quasi fera bestia refrænetur, quotidie contra vitia litigetur, ac veluti censurâ quadam, & austeritate virtutis, pugna denique quodam modo cum homine interiore confratur. Hæc ex Maximo Taurinensi de duobus abstinentiæ generibus, in quibus Sancti canonizati sese exercuerunt, & imitatores Christi facti sunt.*

Quæ sanè omnia si rectè perpendantur, in sui ipsius abnegatione, atque in cruce perferenda consistunt; necnon ad columbæ fells carentiam, ac turturis gemitum, ad eorumque significationes Christum insinuantes referuntur. Propterea Turtures, & Columbæ in Missa Canonizationis Sanctorum, qui Christi sunt imitatores, offerri solent. Huc accedit pro veritate confirmanda, quod columba est avis non solum innocua, sed etiam pudicitia, & viduitatis continentia symbolum, quia unam unum tantum masculus novit. Hinc in rebus sacris, columbarum oblationem, ita nonnulli accipiunt, ut conjugii tam firmi ratione habitâ, nos quoque mentem stabili firmitate perseverantiam Deo, uti verò conjugii, ac sponso Christo sociemus. Origènes insuper citat Apostolum, qui de charitate loquutus, columbam protulerit. Sanctus item Cyprianus tam vitæ sanctitate, quam facundiâ clarus, in iis, quæ adversus Novatianum pro unitate, concordiaque piorum omnium de columba scripsit hisce verbis: Idcirco in columba venit Spiritus Sanctus. Simplex animal, & lætum est, non felle amarum, non moribus sævum, non unguium laceratione violentum. Hæc S. Cyprianus de colamba. Basilius item de mira turturis viduitatis continentia loquitur, dum de pudicitia, & vitæ continentia sermonem habet, eamque amplectendam docet. Hinc sacrarum literarum interpretes per turturem unamquamque animam castitate præditam interpretantur, ac de tali anima illud Psalmi, *Turtur nidum invenit, ubi ponat pullos suos*, dictum voluit, hoc est, Ecclesiam invenit, piorum scilicet cœtum, ubi virtutum genus omne appareret: per pullos enim virtutes intelliguntur. Huc accedit, quod per turturem, & columbam, ut Beato Hildephonso placet, duæ perbellè repræsentantur vitæ, activa scilicet, & contemplativa: ambæ Sanctis congruentes, ac Deo gratæ: quia, ut ait S. P. Augustinus, ambæ innocentes, ambæ laudabiles: illa verò laboriosa, hæc ociosa; nulla tamen facinorosa, nulla defidiosa:

1. Cor. 11.

Max. de S. Io. Bapt.

Ex glossa moral. in dictū locum. Matt. 16.

Pier. Valer. 1. 22. Hierogl.

Orig. tract. 20. in Matt. to. 2.

S. Cypri. c. 54.

Basil. hom. 2. Hexæm.

Psal. 83.

Hildeph. ser. de Purific. S. Mariæ to. 9. Bibl. SS. PP.

S. Aug. ser. 27. de Ver. Dom. to. 10.

Dionys. Areopagita de Eccl. Hierarc. c. 1.

Page. 143.

Mat. 53.

1. Petri. 2.

Alphonso Testatus in c. 1. Levitici 9. 43. in fin.

1. Cor. 4. & 11.

Matth. 16.

Luc. 9.

Orig. homil. 35. in Matth.

1. Cor. 7.

Hildeph. ubi
supra.

nām per columbam gregatim volare consue-
tam, vita activa, quæ multorum est; per
turturem autem solivagum vita contempla-
tiva, quæ paucis est imitabilis, insinuantur.
Adde etiā, quod Beato Hildephonso Ar-
chiepiscopo Toletano teste, dictas aves, ca-
stitatem, & simplicitatem adumbrantes, in
sacrificio veteris Testamenti offerri Deus
mandavit, ut castissimā Sanctorum simplici-
tate, quasi gratissimo sacrificio se delectari
significaret. Mirum itaque nemini esse de-
bet, si turtures, & columbæ præsertim al-
bæ, quæ animi candorem, ac puritatem in
Sanctis canonizatis insinuant, in Canoniza-
tione Sanctorum offerantur, cum ea, quæ
turtures, & columbæ significant, Sanctis,
Deo gratis, tam bellè conveniant.

*Diversi generis avicularum oblationes
explicantur.*

Illæ autem diversi generis aviculæ ad San-
ctorum tandem in cælum volatum in-
nuendum, atque ad cælestia desideria in-
Deum directā insinuanda offeruntur, necnon
advolare sinuntur. Sancti enim, variis vir-
tutum, ac donorum generibus insigniti,
piisque desideriis, atque affectibus elevati,
volucris cæli alta petentibus quodam mo-

do assimilantur, quatenus terram relinquen-
tes, terrenique tam operis, quam desiderii
expertes in Cælum ascendunt. Hinc B. Hie-
ronymus in parabola de volucris cæli, &
grano sinapis ab Evangelista Matthæo con-
scripta, per volucres cæli animas Creden-
tium, vel Fortitudines, Dei servitio man-
cipatas, intelligendas esse affirmat. Id, quod
etiā S. Gregorius Magnus, & expressius
quidem, ait, dum per volucres cæli animas
sanctas intelligit: quæ quibusdam (inquit)
virtutum pennis à terrena cogitatione se sub-
levant, volatumque sibi in cælum parant,
reque ipsa tandem aliquandò consequuntur.

Turtures igitur, & Columbæ, aliæque
diversi generis aviculæ in Missa Canoniza-
tionis non sine mysteriis offerri solent, dum
sub materialibus figuris, & imaginibus res
divinas adumbrant, spiritualementque majesta-
tem repræsentant, ut rebus visibilibus, quasi
adminiculis quibusdam, ad invisibilem, &
angustiorē mysteriorum intelligentiam,
sicut Beato Dionysio Arcopagitæ placet,
subvehamur; utque deinde ad eam mysterio-
rum intelligentiam subvecti, ad pietatem ex-
citemur, atque ad fervorem accendamus;
Sanctorumque imitatores effecti, divinā, &
sempiternā in cælo gloriā tandem aliquandò
cum Sanctis perfrui mereamur. Amen.

Hier. l. 2. in
c. 13.

Matth. to. 6.

S. Greg. l. 19.
Moral. c. 1.

Dionys. lib.
Eccles. Hier.
c. 1.

CATALOGUS SANCTORUM

Quorum Canonizationes inveniri potuerunt.

ANNO 803.

Sanctus Switbertus Episcopus Werd-
sis, Carolo Magno Imperatore supplici-
ter ejusdem Canonizationem postulante,
Werdæ, Oppido imperiali; à Leone III. Pon-
tificatus Anno VIII, solemniter in Sanctorum
Confessorum numerum relatus fuit, magno,
& Cardinalium, & Prælatorum adstante nu-
mero, Anno Domini 803. Sur. To. 2. prima
Martii, ex S. Ludgero Episcopo Monaste-
riensi, & Ufuardus.

ANNO 993.

S. Udalricus Augustæ Vindelicorum.
Episcopus canonizatus fuit à Joanne XV. An-
no VII. Pontif. Anno Domini 993. Ex Bul-
la, quæ asservatur Romæ in Bibl. Patrum
Congregationis Oratorii.

ANNO CIRCA 1032.

S. Simeon Monachus Treverensis in
Sanctorum numerum relatus fuit à Benedi-
cto IX. Annal. Trever. Sur. To. 3. & Card.
Bar. in Martyrol. die prima Junii.

ANNO CIRCA 1012.

S. Stephanus primus Hungarorum Rex,

qui eos ad fidem convertit, & S. Emericus
ejusdem Regis Filius, à Benedicto IX. in
Sanctorum numerum relati sunt Cardinalis
Baron. 4. Novembris in Emerico. De iisdem
Sanctis Martij. Pol., & Cromerus.

ANNO CIRCA 1049.

S. Wolfgangus Ratisponæ Episcopus à
Leone IX. dicitur canonizatus. Sur. To. 5.
De eo Card. Bar. in Martyrol. Rom. die 31.
Octobris,

ANNO 1052.

S. Gerardus Episcopus Tullenensis ex Co-
lonia Agrippina Anno Domini 1052. Ponti-
ficatus IV. canonizatus est ab eodem Leone,
qui Episcopus Tullenensis fuit. Sigeb. in Chron.
Molanus 23. Apr. & Cæsar. Card. Bar.

ANNO CIRCA 1088.

S. Attilanus Episcopus Zamorensis ab
Urbano II. in Sanctorum numerum fuit rela-
tus. Molanus die 5. Octobr., & Martyrolog.
Romanum.

ANNO 1130.

S. Hugo Gratianopolitanus canoniza-
tus fuit ab Innocentio II. Anno I. Pontif. Sa-
lutis

Iutis 1130. Sur. To. 2. , & Card. Bar. die 1. Aprilis.

ANNO 1163.

S. Eduardus Anglorum Rex ab Alexandro III. Anno Pontificatus IV. canonizatus fuit Anagninæ, & Anno Domini 1163. Surius To. 1. die 5. Januarii, & Cardin. Baron. in Martyrologio.

ANNO 1164.

S. Bernardus Claravallis Abbas in Sanctorum numerum relatus fuit ab eodem Alexandro Anagninæ Anno Domini 1164. Pontificatus V. Ex literis Apostolicis, quæ extant in fine operum ejusdem Sancti. Et ex Biblioth. S. Petri Romæ.

ANNO CIRCA 1178.

S. Thomas Cantuariensis Episcopus, & Martyr clarissimus, canonizatus fuit ab eodem Alexandro circa Ann. Domini 1178. Pontificatus XIX. Romæ. Sur. To. 6. & Card. Bar. die 29. Decembr. ex literis Apostolicis in Bibl. Vat. asservatis.

ANNO CIRCA 1181.

S. Galganus Eremita, Senis in Tuscia canonizatus fuit, ut ait F. Gregorius ex Ord. Præd. ab eodem Alexandro III. circa Annum Domini 1181. sed quoad tempus hoc refellit Card. Bar. in Martyrol die 3. Decembris.

ANNO CIRCA 1183.

S. Bruno Cassinensis, Episcopus Signinus, canonizatus fuit à Lucio III. Anno Dom. 1183. Pontificatus II. ex Bulla, quæ asservatur Romæ in Bibl. Patrum Congregationis Oratorii.

ANNO 1188.

S. Otho Episcopus Bambergensis, qui convertit Pomeranos ad fidem, canonizatus fuit à Clemente III. Anno I. Domini 1188.

ANNO 1191.

S. Ladislaus Hungarorum Rex catalogo Sanctorum adscriptus fuit à Celestino III. Anno Pontificatus I. Dom. 1191. Bonfinius de rebus Hungar., & Card. Bar. in Martyrol. die 27. Junii.

ANNO 1198.

S. Homobonus Cremonensis Sanctorum numero adscriptus fuit ab Innocentio III. Anno I. Domini 1198. Ex literis Apostolicis. Sur. To. 6. , & Card. Bar. in Martyr. die 13. Novembris.

ANNO 1204.

S. Procopius Bohemus canonizatus fuit, ut legitur in Surio To. 7. Anno Dom. 1204. quo anno vivebat Innocentius III.

ANNO 1226.

S. Laurentius Episcopus Dublinensis Hibernus in Sanctorum numerum relatus fuit ab Honorio III. Reate Anno Pontificatus X. Salutis 1226. Sur. To. 6. Et literæ Apostolicæ.

ANNO CIRCA 1217.

S. Hugo Burgundus ex Ord. Carthus. Episcopus Lincolnienfis ab eodem Honorio III. canonizatus fuit Romæ. Sur. To. 6. , & Molan.

ANNO 1228.

S. Franciscus Ord. Minorum in Sanctorum numerum relatus fuit à Gregorio IX.

Anno II. Perusii Anno Domini 1228. literæ Apostolicæ. S. Bonav. in ejus vita, quæ dicitur Legenda, To. 7. p. 4. c. 15., & Cardin. Baron. die 4. Octobr. Sur. to. 5. & alii.

ANNO 1232.

S. Antonius Lusitanus, de Padua dictus ex Ord. Minorum, canonizatus fuit à Gregorio IX. Anno Pontificatus VI. Spoleti Anno Domini 1232. literæ Apostolicæ. Sur. To. 3. & alii.

ANNO 1234.

S. Dominicus Ord. Prædicatorum Institutor, catalogo Sanctorum fuit adscriptus à Gregorio IX. Anno Pont. VIII. Reate Anno Domini 1234. literæ Apostolicæ. Sur. To. 4. & alii.

ANNO 1235.

S. Elisabet vidua, Andrea Regis Hungarorum filia tertiaria Ord. S. Francisci, canonizata fuit à Gregorio IX. Anno Pon. IX. Perusii. Anno Dom. 1235. literæ Apostolicæ. Sur. To. 6. & alii.

ANNO 1244.

S. Cunegundis Virgo canonizata fuit ab Innocentio IV. Pontif. II. Anno Dom. 1244. Lugduni. Quamvis fuerit Uxor Boleslai Principis, ambo tamen perpetuam voverunt continentiam. Mart. Cromer. lib. 8.

ANNO CIRCA 1248.

S. Edimundus Archiepiscopus Cantuariensis canonizatus fuit Lugduni ab Innocentio IV. circa Ann. Dom. 1248. Sur. To. 6. Platina Card. Baron. die 16. Novembris, & Catalogus Romanorum Pontificum, qui sese in Gallias contulerunt.

ANNO 1253.

S. Willelmus Episcopus Briocensis canonizatus fuit ab Innocentio IV. ex literis Apostolicis Anno Pontificatus XI. datis. Sur. To. 4. , & Card. Baron. in Martyr. die 29. Julii.

ANNO 1253.

S. Petrus Martyr Veronensis ex Ord. Prædicatorum Perusii canonizatus fuit ab eodem Innocentio, Anno Dom. 1253. Pontificatus XI. Breviarium. Vincentius lib. 32. c. 103. in spec. Molanus item, & Platina; Bernardus in Chron., & Cas. Bar. Card. die 29. Aprilis.

ANNO 1253.

S. Stanislaus Episcopus Cracoviensis, & Martyr, in Sanctorum numerum relatus fuit Perusii ab Innocentio IV. Anno Domini 1253. Pont. XI. Mart. Cromerus lib. 9. sub initium. Sur. To. 2. Breviarium, Platina, & alii.

ANNO 1255.

Santa Clara Virgo Assisii nata, ex Ord. Minorum, ab Alexandro IV. Anagninæ fuit canonizata Anno Dom. 1255. Pontificatus I. Sur. ad calcem historię To. 4. die 12. Augusti, & Martyrol. eadem die, & Platina in Alex. IV.

ANNO CIRCA 1261.

S. Ricardus Episcopus Ciceſtrenſis in Anglia, canonizatus fuit ab Urbano IV. Card. Baronio in Martyrologio die 3. Aprilis. Et Bulla, quæ asservatur Romæ in Bibl. Patrum Congregationis Oratorii.

ANNO 1267.

S. Hedwigis Poloniae Ducissa canonizata fuit Viterbii à Clemente IV. Anno Domini 1267. Pont. III. Martyrol. Rom., & Card. Bar. die 15. Octobr. Mart. Cromer. lib. 8., & Platina in Clem. IV.

ANNO 1296.

S. Ludovicus Francorum Rex, apud Urbem veterem in Sanctorum numerum relatus fuit à Bonifacio VIII. Anno Domini 1296. Pont. III. Sur. To. 4. ex Gaufrido ejus confessorio, & Histor. Ordinis Minorum, & Registro ejus in Basilica Vaticana.

ANNO 1311. VEL 1313.

S. Petrus de Morono, qui fuit Cælestinus V. canonizatus est à Clemente V. in Gallia, Anno Domini 1313. Pont. IX. Sur. To. 3. die 19. Maji, Card. Bar. eadem die, & alii. Sunt qui velint in Concilio Viennensi fuisse canonizatum. Vide Plat., & Bernardi Chron.

ANNO 1316.

S. Ludovicus ex Ord. Minorum Episcopus Tolosanus, Caroli II. Siciliae, ut ait Platina, Regis filius, canonizatus fuit Avenione à Joanne XXII. Anno Pontif. I. Anno Domini 1316. Idem Plat. Sur. To. 4. Card. Bar. die 19. Augusti litera Apostolica. Et Chron. & Hist. Ord. Bulla Canoniz. Bononia in Archivo S. Francisci asservatur.

ANNO 1320.

S. Thomas de Cantalupo Herphordiensis in Anglia Episcopus Sanctorum numero adscriptus est ab eodem Joanne XXII. Avenione Anno Domini 1320. Pont. IV. Surius To. 5. Plat., & Bulla in Bibl. Vat.

ANNO 1323.

S. Thomas Aquinas, Doctor Angelicus, ex Ord. Præd. Anno Domini 1323. Pont. V. II. à Joanne XXII. Avenione fuit canonizatus. Litera Apostolica in Bibl. Vat. Sur. Tom. 2. Carzo l. 4. Platina, Brev. Rom., & Card. Bar. de Canoniz. S. Thomæ Aquin. die 7. Martii.

ANNO 1348.

S. Ivo Presbyter Britannus canonizatus fuit à Clemente VI. Avenione Anno Domini 1348. Pont. VII. Card. Bar. in Martyrol. die 19. Maji. Bibliotheca S. Petri in Lectorio MS. litera H. Sur. To. 3., & Bulla, quæ extat in Bibliotheca Vaticana.

ANNO CIRCA 1378.

S. Catharina Virgo, & vidua, filia Sanctæ Birgittæ, canonizata fuit ab Urbano VI. ut Molanus in Usuardum die 22. Martii scriptum reliquit. Vide Sur. To. 2.

ANNO CIRCA 1390.

S. Birgitta vidua, vulgò Brigida, ex Svetia, canonizata fuit Romæ in Basilica S. Petri à Bonifacio IX. Urbani VI. Successore Anno Pont. I. Dom. 1390. qui fuit tertius Jubeus. Sur. To. 4., & Card. Bar. die 23. Julii. Molanus eodem die, ac 7. Octobris, hoc est die canonizationis, de hac canonizatione Cæremoniale Rom. lib. 1. sect. 6. c. 2.

ANNO 1446.

S. Nicolaus Tolentinas ex instituto Eremitarum S. P. Augustini relatus fuit in Sanctorum numerum Romæ in Basilica S. Petri

ab Eugenio IV. Anno Dom. 1446. Pontificatus Anno XVI. Ex hac vita decessit 1294. Mombritius To. 2. Sur. To. 5. S. Ant. p. 3. Bulla Canonizationis legitur in Vita ejusdem Sancti à Fr. Ambrosio Frigerio conscripta.

ANNO 1446. VEL 1151.

S. Bellinus Episcopus Patavinus, & Martyr, canonizatus fuit ab eodem Eugenio IV., Tabulæ Eccles. Pat. Bernard. Scardeonius l. 3. de antiquit. Patavii class. 13. pag. 311. Molan. in Usuard. 26. Novembr. Sunt qui cum ab Eugenio III. canonizatum velint, ut colligitur ex Scardeonio, qui Bellinum, Anno 1149. Martyrem occubuisse, & bienio post catalogo Martyrum adscriptum fuisse, ait nisi numerum mendosum dicamus.

ANNO 1450.

S. Bernardinus Senensis ex Ordine Minorum canonizatus fuit Romæ in Basilica Sancti Petri à Nicolao V. Anno Jubilei 1450. Pontificatus IV. Sur. To. 3. Marcus Vlixiponensis Minorita lib. 2. Chron. ord. p. 3. c. 19. eoque in lib. extant literæ Apostolicæ de canonizat. ejusdem Idem ferè scribit Fr. Petrus Rodolphus Tussian, Episcopus Senogalliensis lib. 1. hist. ord. pag. 90.

ANNO 1455.

S. Vincentius Valentinus Hispanus cognomento Ferrerius, ex Ord. Præd. canonizatus fuit Romæ in Basilica S. Petri à Calisto III. Anno Domini 1455. Pontificatus I. Sur. To. 2. Thesaur. concionum To. 2. Vincent. Justin. Antistius, Card. Baron., & Platina.

ANNO 1456.

S. Osmundus Anglus, Sarisberienfis Præsul regia stirpe clarus, inter Sanctos relatus fuit à Calisto III. Romæ in Basilica Sancti Petri Anno Domini 1456. Pontificatus II. ut scribit Matthæus Palmerius in Chron. idque etiam constat ex Inventario Sacrarum Sancti Petri, Anni 1456. manuscripto, in quo recensentur baldachina, & pallia Altaris Sanctorum, qui in eadem Basilica canonizati sunt.

ANNO 1461.

S. Catharina Senensis Virgo ex Ord. Monialium Sancti Dominici canonizata fuit in Basilica Sancti Petri à Pio II. Anno Dom. 1461. Pontificatus Anno III. Martyr. Rom. & Card. Bar. in Martyrol. die 29. April., & Bulla, quæ extat impressa.

ANNO 1476.

S. Albertus de Monte Drepani Siciliae, Carmelita, canonizatus fuit à Sixto IV. die 30. Maji Anno Domini 1476. Pontificatus V. ex literis Apostolicis apud Sanctam Mariam Majorem datis, ut Patres ejusdem Ordinis affirmant; vel à Calisto III. Anno Domini 1457. ut ait Jo. Francisc. de Pavinis. Surius To. 4. die 7. Augusti, & Baptista Mantuanus Carmelita heroico versu lib. 8. de sacris diebus.

ANNO 1481.

SS. Berardus, Petrus, Otho, Accursius, & Adjutus, Martyres ex Ord. Minorum, fuerunt canonizati à Sixto IV. Anno Domini

1481. Pontificatus Anno XI. literæ Apostolicæ, Chron. ejusdem Ord., & Fr. Franciscus Gonzaga de Orig. Relig. Franc. p. 1. Surius To. 1. in quo extat Bulla canonizationis .

ANNO 1482.

S. Bonaventura Episcopus Card. Albanensis ex Ord. Minorum catalogo Sanctorum fuit adscriptus à Sixto IV. Romæ in Basilica Sancti Petri Anno Domini 1482. Anno Pontificatus XI. Ex Bulla Canonizationis , quæ extat in fin. 7. tom. operum ejusdem Sancti ex edit. Rom. Idem in Chron., & Hist. Francisc. & Sur. To. 4.

ANNO 1490.

S. Leopoldus Austriæ Dux, Friderico III. Imperatore postulante , canonizatus fuit Romæ in Basilica S. Petri ab Innocentio VIII. Anno VI. Salutis 1490. Joannes Franciscus de Pavinis lib. de Canoniz. ipsius Sancti . Sur. To. 7. die 15. Novembris , & Martyrol. Roman.

ANNO 1514.

S. Bruno Carthusiani instituti Auctor canonizatus fuit à Leone X. Ann. Dom. 1514. Pont. II. Sur. To. 5. ubi fit mentio de Canonizatione ipsius sancti carmine conscripta . Molanus , & Card. Bar. in Martyrol. die 6. Octobris Bulla canonizationis affervatur in majori prope Gratianopolim Carthusia .

ANNO 1519.

S. Franciscus de Paula ex Ordine Minorum in Sanctorum numerum relatus fuit Romæ in Basilica Sancti Petri à Leone X. Anno Dom. 1519. Pontificatus Anno VII. Ex Bulla Canonizationis , quæ in To. 2. Surri extat .

ANNO 1519.

S. Beño Episcopo Mishensis canonizatus fuit ab Adriano VI. in die SS. Trinitatis Romæ in Basilica S. Petri Anno 1523. Pontificatus II. Surius To. 7. Onuphr. in Appendice , ad Plat. , & Card. Bar. ex Bulla quæ affervatur in Ecclesia S. Mariæ de Anima .

ANNO 1523.

S. Antoninus Archiepiscopus Florentinus ex Ord. Prædic. canonizatus fuit ab eodem Adriano VI. Anno Dom. 1523. Pontificatus II. Molanus , & Card. Baron.

ANNO 1588.

S. Didacus Complutensis ex Ord. Minorum in Sanctorum numerum relatus fuit Romæ in Basilica S. Petri à Sixto V. Anno Dom. 1588. Pontif. IV. ex Bulla canonizationis .

ANNO 1594.

S. Hyacinthus ex Ord. Præd. canonizatus fuit Romæ in Basilica S. Petri à Clemente VIII. Anno Dom. 1594. Pontif. III. ex Bulla canon.

ANNO 1601.

S. Raymundus ex Ord. Præd. canonizatus fuit ab eodem Papa ibid. Anno Pontificatus X.

Hæ sunt Canonizationes à Romanis Pontificibus solemniter celebratæ : cæteræ autem , quæ per paucæ creduntur esse , ob temporis angustiam inveniri non potuerunt :

hunc enim cathalogum hoc loco colligere initio non statueram : quem tamen , studiosis vehementer postulantibus , in lucem edendum curavi . De Sanctis in veteri , ac novo Testamento , & in sacro Missæ Canone celebratis jam satis dictum est . Quonam etiam ritu in primitiva Ecclesia Canonizationes fuerint præstitæ suo jam loco explicatum fuit . Quæ verò solemniter nostrâ tempestate fiunt , raræ sunt ob memorias interdum deperditas , necnon ob multiplices probationum , aliarumque rerum difficultates , atque ob exactam diligentiam , & cautelam , quæ Ecclesia in approbando uti solet . Quæ planè omnia sine magno temporum intervallo , superatisque distantium locorum impedimentis , ac sinè immensis laboribus , atque impensis fieri non possunt . Adde etiam quòd Acta Canonizationum morte vel Summorum Pontificum , vel Principum eas postulantium , intercedente , intermittuntur , ob idque nonnisi post longam temporum seriem , & maximâ quidè difficultate revocantur , & excitantur . Hinc multis tam vitæ sanctitate , quàm miraculorum splendore insignibus , honores , nondum canonizatis dari consueti , supraquæ commemorati , concedi solent vel in aliqua Provincia , vel in aliquibus tantum locis : è quorum numero sunt , ut cætera , & ferè innumera silentio involvam exempla , Vilnæ in Lituania . B. Casimirus Casimiri Regis filius , quem nonnulli canonizatum dixerunt ; necnon Carolus Magnus Imperator , quem quàmvis Molanus in Usuardum à Paschale canonizatum fuisse dixerit , in Libro tamèn , qui Natales Sanctorum Belgii inscribitur , dictam sententiam revocando declarat , dum eum à Paschale schismatico canonizatum scribit : idquæ legitimos deindè Pontifices non irritum fecisse , nec tamèn habuisse ratum veluti a sancta emanatum Sede , addit ; immò Cardinalis Ostiensis , & Joannes Andrea jurisperiti Carolum Magnum in sola Aquisgrani cappella , non autèm in aliis Ecclesiis ex tolerantia Ecclesiæ Romanæ venerari affirmant . Sed revera dictus Imperator nunc in variis Germaniæ , Franciæ , ac Belgii Ecclesiis propter erectas diœceses , aliæquæ præstita beneficia colitur , ut ait Molanus : id quod vel tempore Ostiensis , & Joannis Andreæ nondum fiebat , vel ab iis fuit ignoratum . Sanctus itèm Rocchus , quamvis solemnibus ejus canonizatio , qua modo Ecclesia utitur , celebrata non inveniatur , in Concilio tamèn Constantiensi Anno Dom. 1414. honoribus , qui Sanctis debentur , decorari cœpit ; cum enim Constantia nobilis Germaniæ Civitas peste mirum in modum laboraret , supplicationibus indictis , quibus Romanus Pontifex , & Patres Concilii omnes devotè interfuerunt , imago B. Rocchi , ut scribit Joannes I inus Tololanus apud Remp. Venetam Anno Domini 1516. Orator , per totam Civitatem , ejus nomine invocato , solemniter delata fuit . Quæ ex re paulò mox pestilens illa , & bacchabunda morbi diritas , tota penè referbuit , & evanuit . Hinc Patres

Pag. 135.

Pag. 133.

Vterq. in c. 7. de reliq. , & vener. SS.

Jo. Pin. in vit. S. Rocchi , & Granzius li. 9. c. 25. in Metrop. , & Baro. in Martyrolog.

Concilii ad propulsandam ingruentem luem, honores, qui Sanctis debentur, B. Roccho tribuendos tunc temporis decreverunt. Hinc deinceps imagines, altaria, sacella, templaque illius nomine erigi cæperunt, ejusdemque festum ad hanc usque diem ubique ferè locorum celebratur. Ipsius postea corpus Anno Domini 1485. Venetias translatum, fuit, ubi Deo in honorem Sancti Rocchi templum celeberrimum constructum cernitur. In eodem item numero dignus est qui censeatur B. Andreas Ordinis Cermelitarum Episcopus Fesulanus, cujus spectatâ sanctitate, atque miraculis sub Eugenio IV. Pontifice moti quinque Cardinales eum se pro Ca-

nonizato habere acclamarunt, ipseque Eugeni-
 us ei supplicationes, cæterisque sacros honores Florentiæ tribui decrevit, quem, & ad hoc usque tempus Urbs illa, apud quam ejus corpus extat, summâ veneratione prosequitur, ejusdemque canonizationem ab Apostolica Sede sæpius postulatam, sed variis casibus intermissam, assiduo pietatis ardore desiderat. Par denique studium Populi Romani in B. Franciscam, cujus dies festus concessu Pontificis Romæ celebris spem affert, eam brevi catalogo Sanctorum solemniter adscribendam. Hæc de Canonizatis, & nondum canonizatis, hoc loco in gratiam studiosorum, penè obiter attigisse sufficiat,

D E

CAMPANIS

COMMENTARIUS

A D

SANCTAM ECCLESIAM CATHOLICAM.

CCASIONE sese mihi olim oblatâ ex casu quodam in Sacra Congregatione Rituum examinando, hunc de Campanis Commentarium animi causâ elucubrandum suscepi; nunc autem Ecclesiasticorum Virorum, & omnium Christifidelium commoditati, & utilitati in lucem edendum curavi. Quàmvis enim nomen Campanæ omnibus cujuscumque Nationis, ac Linguae vulgaritèr notum, parùm nobis polliceri videatur, ipsa tamèn Campana plus (ut ajunt) in recessu, quàm in fronte promittit, ac deniquè præstat, quippè quæ multa non minùs admiratione, ac scitu digna, quàm lectu jucunda, in se comprehendit, non quidèm vulgaritèr cognita, sed paucioribus, ac studiosis tantùm nota, sicut Commentarium hunc legenti planum profectò fiet. Qui ergo hæc scire cupit, legere nè gravetur: Eum namque legisse fortasse non pœnitebit, si patientèr leget, materiâ ipsâ, de qua loquimur patientiam postulante, necnon solatium præter vulgi, & aliorum hominum non paucorum expectationem, tandèm aliquandò capiendum pollicente.

QUÆSITA

IN COMMENTARIO

EXPLICANDA.

- I. **D**E Sœculari, & Ecclesiastica inventione Campanarum anti-
quâ. pag. 155
 - II. De multis, ac diversis Campanarum nominibus. pag. 157
 - III. De multiplici olim apud Ethnicos Campanarum usu. pag. 160
 - IV. De Ritu consecrandi, aut benedicendi Campanas. pag. 162
 - V. De consecratione Campanarum. ibid.
 - VI. De causis consecrandi Campanas, & de effectibus, ac nominibus
earundem. pag. 163
 - VII. De Campanis consecratis admiranda. pag. 166
 - VIII. De Campanarum origine, quam à Tubis Veteris Testamenti in
Ecclesia sancta Dei habere censentur. pag. 168
 - IX. De similitudine intèr Tubas, & Campanas. pag. 169
 - X. De dissimilitudine intèr easdem. ibid.
 - XI. Diversi Campanarum sonitus undè nascantur. ibid.
 - XII. De Musico, & admirabili quidè Campanarum concentu, & In-
scriptiones earundem, necnon de Turrium earundem præ-
stantiâ. pag. 170
 - XIII. De Campanario, sive de officio pulsandi Campanas in sancta Dei
Ecclesia, dequè ejusdem officii præstantiâ. pag. 173
 - XIV. De multiplici Campanarum usu in Ecclesia Dei recepto tam scili-
cèt laicali, quàm sacro. pag. 176
 - XV. De usu pulsandi Campanas pro Clero congregando, Populoque
convocando ad officia divina, & conciones audiendas. ibid.
 - XVI. De Campanis in sacrificio Missæ pulsandis. pag. 177
 - XVII. De Campana in Vespere, vel in Sero, in Mane, & in Meridie pul-
sari consuetâ. pag. 178
 - XVIII. De causis pulsandi Campanam in Vespere, in Mane, & in Me-
ridie. pag. 179
 - XIX. De usu pulsandi Campanas ad laudem, & gloriam Dei omnipoten-
tis, & in honorem Sanctorum in diebus festis, & in sacris proces-
sionibus celebrandis, necnon in gratiarum actionibus. pag. 180
 - XX. De usu pulsandi Campanas pro Defunctis. pag. 181
 - XXI. De usu pulsandi Campanas ad improbas pluvias, vel tempestates
expellendas. ibid.
 - XXII. De usu pulsandi Campanas in alicujus magni Viri adventu ad Ci-
vitatem, &c. pag. 182
 - XXIII. De multiplici usu Campanæ in Ecclesia sancta Dei, tam horis di-
stinguendis, quàm aliis Universitatum, Collegiorum, Scholarum,
Communitatum, Cœnobiorum, Xenodochiorum, & Magistra-
rum commoditatibus deserviente. pag. 183
 - XXIV. De aliis Campanæ usibus in Ecclesia sancta Dei receptis. ibid.
 - XXV. De temporibus, in quibus Campanas pulsare non licet, & cur
ità. pag. 184
 - XXVI. De numero Campanarum tam Clericorum Secularium, quàm Re-
ligiosorum Ecclesiis concessis, contentiosa intèr Ecclesiasticos
Viros prætensione olim suborta de numero earundem. ibid.
- Vide pag. 185., & 186. res in cap. 14., & 18. hujusce Comment. prætermittæ.

INDEX AUCTORUM,

Qui in Commentario citantur,

A

A Lbericus à Rosate I. C.
 Aluinus Flaccus Aluinus.
 Aldus Manutius Junior.
 Alphanus Ciacconius.
 Amalaricus Fortunatus Archiepiscopus Treve-
 rensis.
 Apollodorus Atheniensis.
 Arnaldus Wion.
 Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarra-
 conensis.
 S. Athanasius Episcopus Alexandrinus.
 S. Augustinus Doctor Ecclesie.

B

B Artolomeus Fumus Villarensis.
 Bartholomeus Platina.
 S. Bernardus.
 Burchardus Episcopus Wormaciensis.

C

C Anonista diversi in Libr. Decretal.
 Concilium { Claramontanum.
 Colonienſe.
 Lateranenſe.
 Nicænum.
 S. Carolus Borromæus.
 Carolus Magnus.
 Cæſar Baronius S. R. E. Cardinalis.
 Cælius Rhodiginus.
 Columella.
 Conradus Abbas Uſpergenſis.
 Cornelius Scultingius.

D

D Antes Poeta.
 Decius Ausonius.
 Dion Caſſius.

F

F Abius Paulinus.
 Ferreolus Locrius.
 Flavius Blondus Historicus.
 Flavius Joſephus Judæus.
 Franciſcus Guſciardinus.
 Franciſcus Joannettus.
 Franciſcus Petrarcha Poeta.
 Franciſcus Svertas.

G

G Abriel Flamma.
 Georgius Braunius.
 Gilbertus Genebrardus.
 S. Gregorius Nazianzenus.
 Gregorius IX. Pont. Max.
 Guido Pancirollus.
 Guillelmus Durandus.
 Guillelmus Bernardus.

H

S. H Hieronymus Doctor Eccleſie.
 Hieronymus Cardanus.
 Hieronymus Curita.
 Hieronymus Magius.
 Hieronymus Mercurialis.
 Horatius Poeta.

I

J Acobus Meyerus.
 Jacobus Sprenger.
 Innocentius III. Pont. Max.
 S. Joannes Chryſoſtomus.
 S. Joannes Damascenus.
 Joannes XXII. Pont. Max.
 Joannes Azorius.
 Joannes Beleth.
 Joannes Calderinus I. U. D.
 Joannes Fungerius.
 Joannes Grammaticus.
 Joannes Zonaras.
 Iſidorus Hyſpalenſis Episcopus.
 Ivo Carnotenſis Episcopus.
 Juvenalis Poeta.

L

L Aurentius Surius.
 S. Leo Papa.
 Leonardus Vairus.
 Lucianus Samofatenſis.
 Lucretius Poeta.
 Ludovicus Arioſtus Poeta.

M

M Artinus del Rio.
 Martialis Poeta.
 Melchior Hittorpius.

N

N Icolaus III. Pont. Max.
 Nicolaus Reuſnerus.

O

O Ldradus I. C.
 Onuphrius Panvinus.
 Ordo Romanus perantiquus.
 Ovidius Poeta.

P

P Aulus Merula.
 Petrus de Natalibus.
 Petrus Gregorius Tholosanus.
 Petrus Garsias.
 Petrus Messias.
 Plautus Poeta.
 Plinius Secundus.
 Plutarchus.
 Polybius Historicus.
 Polydorus Virgilius.
 Pontificale Romanum.

Q

Q Vintilianus Rhetor.

R

R Upertus Abbas Tuitiensis.

S

S Igebertus Gemblacensis.
 Silvester Giraldus.
 Stephanus Durantus.
 Strabo Geographus.
 Spetonius Tranquillus.
 Svidas Historicus.

T

T Heodoretus Episcopus Cyrensis.
 Tibullus Poeta.

V

V Irgilius Poeta.
 Vitruvius.
 Vitus Amerbachius.

CAMPANIS

COMMENTARIUS.

CAP. PRIMUM.

*De Campanarum inventione, aut
antiquitate.*

DE Campanis nos verba-
facturi, occasione sese,
jam nobis oblata in sacra
Rituum Congregatione,
ordine Naturæ servato,
de Campanarum inven-
tione sermonem primo
loco habebimus,

Campanæ in toto orbe Christiano adhi-
bentur, præsertim verò in Ecclesiis, & Mo-
nasteriis quibuscumque, necnon aliis in lo-
cis, in quibus Hominum cœtus, aut conven-
tus ad aliquam rem præstandam à Christifi-
delibus celebrari solet. Nam Infideles, ve-
luti Turcæ præsertim sunt, Campanis non
utuntur, sicut etiã Hieronymus Magius,
qui captivus mansit apud Turcas, testatum
reliquit in suo de Tintinnâbulis libello,
quem, ut ipse ait, in Turcico ergastulo con-
scripsit. Immo, ut in Chronicis, & Histo-
riis Turcarum legitur, Constantinopoli,
tã potentia, quã divitiarum splendore
clarissimâ, & antiquâ Christianorum Imper-
atorum sede, captâ; Campanæ omnes bom-
bardarum usui (teste Magio) fuerunt desti-
natæ, etiã si Campanarum usus ad homines
procul per Urbem diffitos in unum statim
congregandos, necnon ad singulas diei, no-
ctisque horas indicandas utilissimus existat.
Quãvis enim in Turcarum Templis, quæ
Meschitæ dicuntur, altissimæ Turres con-
structæ reperiantur, quæ Turres Campana-
riæ Christianorum esse videntur, in ipsis ta-
mèn Turribus Campanæ non sunt; sed ex
earundem Turrium fastigiis, vel summitati-
bus quidam mercede conducti, statis diei,
ac noctis horis, magnâ, & sonorâ quidẽm
voce inclamantes ad Tempia, sive Meschi-
tas, homines convocare solent. Græci etiã
apud Turcas degentes, quippè qui Turcico
Imperio subiecti sunt, Campanis carere ju-
bentur, Campanarumque loco, Tabulâ qua-
dam ligneâ, malleis duobus ligneis præno-
tatâ, quam *Symándrum*, vel *Synándrum* ab
hominum cœtu convocando dictum appel-
lant; & ferrea itẽ lamina cum ferreo mal-
leolo concinnata, quam *Ἁγιοσίδερρον*, *Hagioside-*
rum, hoc est, sanctum ferrum, vocant, utun-
tur, dum nonnulli tamquã Campanarii antè

fores Templi in edito loco Populum ad Tem-
plum convocant, ut Hieronymus Magius
dicto in libello scriptum reliquit. Campa-
narum autẽ usum à Turcis vetitum esse
Græcis, constat eòquod Campanarum so-
nus nimiam securitatem, & auctoritatem
præferat, & valde ad conjuratorum, aut
seditiosorum animos, quãvis longè, latè
que dispersos, contrà Turcam de improvîso
congregandos existat idoneus. Turcæ verò,
ceterique infideles Campanis non utuntur,
vel dictam ob causam, vel ob hanc fortasse,
ne scilicet, Christianis extrà eorundem Im-
perium degentibus adsimiles in hoc saltẽm
ritu esse videantur, etsi, ut infra diffusè di-
cemus, Campanæ apud Ethnicos erant olim
in usu frequenti. Hinc Saladinus Ægyptius,
vel Sultanus, idest Ægypti Rex, vel Prin-
ceps, captâ Hierosolymâ, & Civitatem
hanc ingressus, Campanas è Turribus de-
jecit, mox Basilicas omnes, præter Salomonis
Templum, prophanavit: ipsumque priùsquã
ingrederetur, aquâ rosaceâ lavisse fertur.
Hæc ex Platina in Urbano III., & Simo-
netta lib. 5. post Epistolam 81. in persecutio-
ne Urbani III. cap. 82., & Genebrardo in
Chronicis, circa Annum Dñi MCLXXXVII,
Turcarum exemplum imitantur Hæretici,
ut etiã hac in re Stephanus Durantus in
primò de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ ait hi-
scè verbis: *Sanè Huguenoti [vel Hugonisti] &
ceteri hujus sæculi Hæretici, Campanis bel-
lum indixerunt: Eas enim frangunt, & com-
minuunt, Saracenos imitantes, qui, ut Plati-
na in Urbano III. scripsit, captâ Hierosolymâ,
Campanas in primis è sacris Turribus dejecerunt.*
Hæc Durantus. Cornelius Schultingius in
Hierarchica Anacrisi contrà Calvinistarum,
Ecclesiasticam Politiam pro Eupolitia Apo-
stolicâ, & Canonicâ, in Synodis Calvinista-
rum, compulationes Campanarum tempore
sepulturæ defunctorum prohibitas omninò
fuisse scribit. Turcæ quoque, Auctore Cu-
spiniano, de Religione Turcarum, usum
Campanarum nequaquam admittunt; Illisque
etiã ipsis Christianis, qui sub ditione eorum
vivunt, prohibent. Hæc itẽm Durantus,
Quæ profectò, cum ita sint, Hæretici, ac
Turcæ magnam similitudinem, & convenien-
tiam habent cum Dæmonibus, qui sonitum
Campanarum tantoperè abhorrent, ut infra
itẽm dicetur. In solo igitur Orbe Christiano
Campanæ adhibentur; Quisnam verò in Ec-
clesiâ Sancta Dei Campanæ fuerit inventor,

Hieron. Mag.
c. 15. de Tin-
tinnâbulis.

Hieronymus
Magius epist.
Dedicat., &
pag. 43.

Plat. Simon.,
& Genebrar-
dus in chro-
nicilib. 4. ann.
Dom. 1187.

Durant. lib. 1.
cap. 22.

Cornelius
Schulting. lib.
9. num. 47. &
lib. 12. n. 47.

Cap. 21.
Hæretici, ac
Turcæ Dæ-
monibus ad-
similes.

Meschitæ
quid.

Hagiosiderũ,
idest sanctum
ferrum.

non satis constat, cum hac in re diversi differant. Polydorus Virgilius in libro de Inventoribus rerum sexto, hujus generis inventum Sabiniano adscribit ita dicens; *Quid Tintinnabulorum [hoc est, Campanarum] sono Populus invitatur, vocaturque ad sacra audienda statim diei horis, Sabiniani, qui Gregorio successit, hoc decretum est.* Hucusque Polydorus, Hoc item alii de Sabiniano affirmant, quorum est numero fuerunt Franciscus Petrarcha, & alii. Novissime autem

Onuphrius Panvinius.

Onuphrius Panvinius in Epitome summorum Pontificum ita inquit de Sabiniano: *Hic Papa Campanarum usum invenit, iussitque ut ad horas Canonicas, & Missarum sacrificia pulsarentur in Ecclesia.* Hæc Panvinius. Quamvis

Sabinian. an. Dom. 626.

verò hujus generis inventum Sabiniano tribuatur ab iis, quos modò recensuimus; huic tamen sententiæ, aut opinioni adversantur verba Sancti Hieronymi, quem antè Sabinianum ducento circiter annos floruisse constat. Is enim in Regula Monacharum, cap. 33. dum loquitur de matutino, & de modo recitandi officium divinum, facit mentionem de sonitu Campanæ in nocte hisce

Tom. 9. pag. 628.

verbis: *Ad matutinas exoribis, media nox vos præparet. Nullam enim vobis dormientem reperiat Campanilis sonitus.* Hæc S. Hieronymus,

Anno Dom. CD.

qui in capite trigésimo nono ejusdem Regulae, postquam verba fecit de horis vespertinis, de sonitu Campanulæ, sorores ad Ecclesiam post cenam vocantis, loquitur hunc in modum: *Post peractam cenam, vel si omittitur, post aliquam horulam juxta exigentiam,*

S. Hieron. c. 39 pag. 632.

temporis ad Ecclesiam Sorores Campanula vocet; ubi vel de Sanctorum gestis, vel de aliis mirabilibus Dei lectio devota dicatur. Ex his profectò locis usum Campanæ pro Sanctimonialibus in unum ad Ecclesiam convocandis tempore Sancti Hieronymi antè Sabiniani tempora fuisse apertè constat. Propterea censendum videtur, sententiam probabiliorem esse illorum, qui Campanæ inventum (quantum ad Ecclesiasticum usum) Paulino Sancto, & Episcopo Nolano adscribunt. Paulinus enim Sanctorum Augustini, & Hieronymi coætaneus fuit, sicut Epistolæ invicem scriptæ id ita esse testantur; immò, ut ait Trithemius, S. Augustini discipulus fuit. Adde etiã, quòd Campanæ, à Nola ex præcipuis Campaniæ Urbibus una, cujus Episcopus fuit Sanctus Paulinus, Nola jam dictæ sunt; & à Campania ipsa, Italiæ Provincia,

Paulinus inventor usus Campanæ in Ecclesiis.

Campanæ item ab omnibus præfens in tempus vocitantur. Nam Sanctus Paulinus, Episcopus Nolanus, Campanæ usum primus in suam Ecclesiam invexisse creditur, atque id ita esse vulgaris, aut communior docet opinio, quasi priori sæculo dictus Campanæ usus fuerit ignotus, vel potius in Ecclesiis ad ea usque tempora non receptus. Priscis namque sæculis etiã apud Ethnicos Campanæ in varios usus adhibitæ inveniebantur, sed sub aliis nuncupatæ nominibus, quæ infra suo loco explicabuntur. Paulino igitur nonnisi quantum ad usum Ecclesiasticum Campanæ inventum adscribendum censetur. Sed quam-

Campanarum usus varius, & nomina varia. Vide cap. 2. §. 11.

vis Campanæ usus à Sancto Paulino Episcopo Nolano in Ecclesiam fuerit introductus, sacra tamen ligna pro Campanis adhibita, post quadringentos circiter annos pulsari quoque solebant, ut videre est in secundo Concilio Nicæno, actione quartâ, in qua ex libello illi oblato de miraculis Sancti Anastasii Martyris, hæc de pulsatione lignorum leguntur: *Cum Sancta Civitati Reliquia sacre appropinquassent, omnibus ea res fuit declarata, & significata. Itaque lætitia magnâ persusi omnes, surgentes subito, Ligna que sacra pulsantes invicem, obviam facti sunt in veneranda Virginis Deiparæ Edæ, quæ appellatur Nova. Illinc cum Cruce, & supplicatione egressi, læti, & gaudentes cum gratiarum actione sacris Reliquiis occurrerunt.* Hæc dicto in Concilio. Theodoretus item Episcopus Cyrensis, qui floruit circâ Annum Domini CDL. mentionem facit de Tintinnabulis in libro 4. Hæreticarum Fabularum in capite de Meletianis, in Ægypto hæreticis in hæc verba: *Eâ ratione, tanquam liberi, & sui juris Meletiani, illa quoque ridicula excogitaverunt, interdixit quidam corpus aquâ mundare, cum plausu autem manuum; & quadam saltatione hymnos concinere, & multa tintinnabula sumi appensa movere, & alia his similia. Quâ de causa magnus ille Athanasius perpetuè cum eis bellum gessit.* Hæc Theodoretus de Tintinnabulis, vel Campanis Meletianorum, contra quos pugnavit Sanctus Athanasius, qui floruit circâ Annum Domini CCCLX. Adde interea, quòd etiã Sancti Hieronymi temporibus alio item signo Christiani ad Ecclesiam convocabantur, hoc est, ad synaxim, vel ad collectam invitabantur, quæ sanè collecta collectionem plerumque, aut Conventum, seu Aggregationem hominum significat in veteri, ac novo Testamento, ut etiã Patres interpretantur. A Populi enim collectione, necnon à collectore Sacerdote, qui tamquam ad Dominum pro Populo fungens legatione, omnium petitiones compendiosâ brevitate colligit, atque concludit. Oratio jam dici consuevit *collecta*; quæ etiã eleemosynam, in Conventu, aut Aggregatione Christianorum pro pauperum alimentis collectam, significabat. De collecta igitur pro Conventu, aut Aggregatione sororum Monialium in unum ad orandum sumpta, cæteris collectæ significationibus prætermisissis, loquitur Sanctus Hieronymus in Epistola ad Eustochium Virginem, sive in epitaphio Paulæ matris ejus, hunc in modum: *Post ALLELUJA cantatum [quo signo vocabantur ad collectam] nulli residere licitum, erat: Sed prima, seu inter primas veniens, cæterarum opperiebatur [hoc est, expectabat] adventum, pudore, & exemplo ad laborem eas provocans, non terrore.*

Anno Dom. 737. tom. 3. Conciliorum.

Concil. Nic. 2. act. 4. Baron. to. 1. ann. Dom. 58.

Theod. lib. 4.

Levit. 23. numer. 16. Deut. lib. 2. Paralip. c. 7. Hebræis.

S. Hieronym. ep. 27. tom. 1.

Quòd autem antè Christi Domini, Salvatoris nostri, adventum in carne, usus Campanarum fuerit, scriptores diversi planum proteçtò faciunt, quorum est numero est Lucianus Samosatenus, qui vixit circâ Annum Domini centesimum. Is enim dum Hippæ Balneum describit, & miris laudibus com-

Anno antè Christum natum 80.

Lucianus tom. 2. in Hippæo p. 100.

inendat, de duobus Horologiis dictum Balneum exornantibus, uno per Solem, altero per aquam, & sonitum, mentionem facit in hanc verborum formam: *Quin etiam horarum geminis indicis idem Balneum exornavit; uno per aquam, & sonitum, altero per Solem.*

Horologium.

Hydrologiū.

Lucianus tom. 2. Hipp.

Ann. 14. antè Christum natum.
Ann. C. post Christum natum.
Sveton. in Augusto.

Vile Dionē lib. 54.

Strabo lib. 14. Geograph.

Anno 14. antè Christum natum Strabo.

Hujus generis Horologium per aquam, & sonitum vidi ego Romæ ab Atilio Parisio utriusque Juris consulto excogitatum, & fabricatum, Clementique VIII. Pontifici Maximo dono datum [quod *Hydrologium* dicitur] unicâ tantum rotâ, & uno tantum pondere sese devolvens, horarumque numerum demonstrat Campanæ sonitu: Illi autem Balneo Hippix, [qui floruit circa tempora Luciani, ut infra videre licet] non absumile in libello de Tintinnabulis Hieronymi Magii graphicè delineatum repræsentatur.

De Tintinnabulis, vel Campanis, quæ item *Æra*, *Peltes*, & *Lebetes* vocitabantur, ut infra suo loco fusiùs videre est; mentionem fecerunt, Tibullus, & Ovidius, qui circiter Annos 14. antè Christum natum; Quintilianus, Juvenalis, & Martialis circa Annos centum post Christum natum vixerunt. Tintinnabula tempore Augusti Imperatoris in usu fuisse ostendit Svetonius in ejusdem Imperatoris vitâ hisce verbis: *Cum dedicatam [inquit] in Capitolio Ædem Tonanti Jovi assidue frequentaret, Augustus somniavit queri Capitolinum Jovem cultores sibi abduci, seque respondisse, Tonantem pro Janitore ei appositum. Idedque mox Tintinnabulis fastidium. Ædis redimovit, quod ea serè januis dependebant.* Dio quoque rem eandem ita refert: *Augustus, orto die, Tintinnabulum Jovi Tonanti appendit: his enim Tintinnabulis Banitores nocturni utuntur, ut siquid usus sit, significare possint.* Hæc Dio, & Svetonius de Augusto, qui quinquaginta, & sex annos vixit in Imperio, & in ejusdem Imperii anno quadragésimo secundo ineunte natus est Rex Regum, & Dominus dominantium, Salvator noster Christus Jesus. Strabo Geographus, & Historicus de Tintinnabulis majoribus in varios rerum usus adhibitis loquens, rem quamdam satis festivam, & auditu dignam in Jasso, Cariæ Insulâ, factam refert de quodam Citharædo, & Surdastro, dum Tintinnabulum homines ad mercatum invitaret. Strabo igitur in quârtodecimo Geographiæ libro ita inquit: *Cum Citharædus quidam, artem ostentaret, audirentque eum passim omnes; quâmprius Tintinnabulum increpuit vendendorum piscium signum, illi omnes, relicto Citharædo, ad pisces delapsi sunt, præter unum Surdastrem. Citharædus itaque propius ad illum accedens; & homo [inquit] gratias tibi ingentes habeo, cum propter musicæ studium, tum propter honorem erga me. Nam ceteri quâmprius Tintinnabulum increpuit, omnes abierunt. Ille, quid ais, inquit; nûm jam Tintinnabulum sonuit? Qui cum affirmaret; At tibi bene sit, inquit; & surgens ipse etiam digressus est.* Hæc Strabo, qui floruit circa quârtumdecimum annum antè Christum natum. De Tintinnabulo majori mentionem item facit Polybius

historicus græcus, qui vixit antè Christum ducentos, & ampliùs annos. Quàmvis autem ecclesiasticus, vel sacer Campanæ majoris usus (non ejus inventum) Sancto Paulino, Episcopo Nolano, ascribatur; prophanus tamen usus ante Christum natum multis annorum centuriis cœpisse censetur: talis enim Campanæ usus, non solum ad homines in mercatum convocandos, ut ex Strabone de piscium venditione cognovimus; verum etiam in Thermis, & in aliis Urbium locis ad varia olim munia apud Ethnicos, vel Gentiles fuit receptus, ut infra suo loco explicabimus, dum de multiplici Campanæ usu sermonem habebimus. Quisnam verò inter eos fuerit Campanæ inventor, omnino ignoratur, ut ait Polydorus Virgilius, qui in tertio de inventoribus rerum libro cap. 8. multa cum vetera, tum nova recenset inventa, quorum inventores ignorari affirmat, & inter illa multa mentionem facit de tormento illo æneo, quod *Bombardam* vocant; de Organo, de Horologio, & de Campana, cujus tamen Campanæ inventum antiquissimum esse constat: nam Moysis temporibus aliquem illius usum fuisse ostendit Josephus in tertio antiquitatum Judaicarum libro, in cujus capite octavo sermonem habet de Tintinnabulis; & in capite undecimo de Tuba, & de Campanula, necnon de Buccina cornu scilicet recurvo, tubæ instar inflari solito, & in sacrificiis adhiberi consueto, cujus os tantum [inquit Josephus] patebat quantum ad instandum sufficeret, desinebatque in extremitatem Campanulæ similem, quemadmodum Tuba. Hæc Josephus, qui dum loquitur de buccinis, quibus apud Hebræos Plebs ad concionem vocabatur, Principes ad consultandum de Republica exciebantur, universus Populus convocabatur, & castra movebantur, mentionem facit de Campanula, quæ græcè dicitur *κόδων*: Josephus enim, etsi hebræus, græcâ tamen linguâ judaicas antiquitates conscripsit, ut aliis nationibus res hebraicas promulgaret. Hæc de Campanæ inventore atque antiquitate. Si autem Campanæ inventorem minùs attigimus, id profectò in causa fuit, ut etiam de se Polydorus affirmat, quod maluerimus paucis verbis certa tradere, quàm incerta persequi multis. Nunc reliquum est, ut rem secundo loco positam, hoc est, Campanarum nomenclaturam aggrediamur.

C A P. II.

De Campanarum Nominibus.

Campanarum diversa sunt nomina ob diversas quidè causas, quas in iisdem nominibus recensendis diligenter, quoad fieri à nobis poterit, explicare conabimur. Nomina verò, ut in Hieronymi Magii libello videre licet, sunt hæc:

Tintinnabulum.	Ærumentum.
Petafus.	Squilla.
Codon.	Crotalum.
Nola.	Signum.
Lebes.	Cloca.
Æs.	Campana.

Polybius antè Christum natum 225. ann.

Cap. 3. & 11.

Polyd. Virg. lib. 3. c. 8.

Bombarda, Organū, Horologium, & Campana.

Josephus li. 3. Antiq. c. 8. & cap. 11.

Hieron. Mag. cap. 1. de Tintinnab.

Tintinnabulum.

Plin. lib. 11.
cap. 20.
Vulg. lib. 4.
Georgicorū,
& Varro lib. 3.

Plin. lib. 36.
cap. 13.

Tintinnabulum unde dicitur.

Aldi junioris opinio.

Petrasus.

Intèr tot diversa Campanarum nomina *tintinnabulum* primo loco sese nobis offert explicandum, tanquam hujus generis nomen magis antiquum, ut vidimus; & Campanæ sonitus, quem *Tinnitum* vocant, perbellè repræsentans, ac propriissimè quidè. *Tinnitus* enim est proprius metalli sonitus. Hinc Plinius in undecimo naturalis historiæ libro de *Tintinnabuli* proprietate, & metalli sonitu ita inquit: *Apes gaudent plausu, atque tinnitu æris, eoque convocantur*. *Tintinnabulum* igitur est æneum instrumentum, quoad thermas, vel balnea, loca aquas habentia, aut spontè naturæ calentes, aut fornace calefactas, sudandi, lavandivè usibus deputata, Populus horâ lavandi antiquitus convocari solebat: Turri enim, vel alicui loco edito imponebatur, ut ejus tinnitus procul audiretur, ac perciperetur, juxta illud Plinii in trigésimo sexto ejusdem historiæ libro dicentis: *Pyramides ita fastigiatæ, ut in summo orbis æneus, & Petasus unus omnibus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis Tintinnabula, quæ vento agitata longè sonitus referrent, ut Dodona olim factum*. Hæc Plinius. Est autem *Tintinnabulum* nomen factitium, à sonitu, vel tinnitu, quem edit dum pulsatur, ita vocitatum. Illud verò, *Bulum*, in voce, *Tintinnabulum*, nihil omnino significat, sed est quædam vocabuli productio, ut ait Hieronymus Magius, vel desinentia, ut videre est indicatione, *Prohibulo*, *Incitabulo*, *Mendicabulo*, *Vocabulo*, *Mandibulo*, & in cæteris hujus generis vocum desinentiis, quas in ipsis vocibus nihil significare constat. Nam sicut à voce Bovis *Boatus*, & à voce ovis *Belatus*, vel *Balatus* dicuntur, aut formantur, ita à sonitu Campanæ illo, *Tin*, *Tin*, dum pulsata tintinnere, sive tintinnare auditur, *Tintinnabuli* nomen Campana sibi sortita olim fuit: *Tinnitus* enim propriè de metallis dicitur: *Tinnit* namque aurum, argentum, æs, ferrum, stannum, orichalcum, & cætera hujusmodi. Hinc locus ille, quem in aulis Principum vulgò *Tinnellum*, prandio scilicet, ac cœnæ aulicorum destinatum, vocant, à *Tintinnabuli* forsàn tinnitu nomen sibi sortitus est, quasi *Tintinnellum*, mediâ syllabâ per syncopem detractâ dicatur, ut Aldo juniori, viro sanè politioribus literis, & ingenii perspicacitate ornatò, placet. Hujus verò generis tinnitum, pluribus rebus, aut usibus deservientem, in utriusque sexus Monasteriis observatum esse constat.

PETASUS.

PETASUS item ab antiquis pro Campana sive pro majori *Tintinnabulo* sumi consuevit, & à galeri, vel pilei latioris formâ, & similitudine ita nuncupatus fuit. De hoc ipso Campanæ nomine mentionem facit Plinius in loco nuper laudato, aut citato.

CODON.

CODON ῥόδον, vox græca est, & à græcis pro *Tintinnabulo* usurpata, & ab hac voce

tractum est verbum *codonizo*, ῥοδονίζω, quod est tinnere, aut crepitaculum sonare. Propterea Hieronymus Magius ait: *Codones dicuntur eo, quod dum moventur, sonum, & quasi cantum edere solent, græcâ [inquit] ut par est, etymologiâ, testantur Joannes Grammaticus in libros Aristotelis de Anima, & Suidas in Lexico suo, sive collectaneis; vel potius à forma, & similitudine capitum plantæ papaveris, quæ Codonum voce à græcis significantur, Codones dici Tintinnabula, aliquis non sine ratione fortasse contendet*. Hæc Magius.

NOLA.

NOLÆ quoque nomine, *Campana* olim vocitabatur; sed cur ita diceretur, non satis constat, etiâ si nonnulli Campanam dictam fuisse *Nolam* crediderint à Nola Civitate, Campaniæ mediterranea, cujus Episcopus fuit Paulinus, qui primus usum Campanæ in Ecclesiam suam, uti jam diximus, invexisse creditur. Sed hujus generis etymologia, sive *Nolæ* origo esse non potest: Nam antè Paulinum Episcopum Nolanum, de Nola pro Campana mentionem fecit in oratoriis institutionibus Fabius Quintilianus, qui Domitiani Imperatoris ætate circâ Annum Domini nonagesimum floruit. Is enim in capite ultimi libri octavi assert in medium tritum, illud, & antiquum proverbium: *Nola in cubiculo*. Quam rem proverbialè pro Campana proverbialiter sumpta intelligendam, esse censet Cælius Rhodiginus hisce verbis: *Conjecturâ ducor esse hoc prolatum in garrulum, desidentem dies totos domi, & nugali verborum futilium importunitate, & copiâ emundanti, de tinniente, ut obstrepèra loquacitate, uti pica, verbosare obsurdescerent aures, ac veluti Tintinnabulo convulnerarentur. Vel [quod magis arridet] eos intelligamus, qui domi quidè, & in cubiculo, ubi silentii esse usum, Varro scribit, fluentia verborum promunt; in foro autem, ubi civili eloquentiâ gloriâ sibi comparant viri præstantes, ut testis comprobât Homerus, aut in Senatu, altero ingentiorum theatro, penitus conflescent, fiuntque [quod Græci dicunt] etiâ piscibus magis muti. Nolam siquidè pro Campana dici observavimus*. Hæc Rhodiginus. *Nolæ* igitur nomen pro Campana etiâ antè Paulinum Episcopum Nolanum annos circiter trecentos usurpatum fuit. Adde etiâ pro majori antiquitate hac in re comprobanda, quod quamvis Paulinus usum Campanæ in Ecclesiam suam primus invexisse credatur, Gennadius tamèn in additamento ad Sancti Hieronymi librum de viris illustribus, de Paulino loquens, nihil tale (ut rectè ait Magius) de ipso refert; quippe, qui *Nolæ*, pro Campana sumptæ, usum, & nomen antè Paulinum fuisse non ignorabat. Turris autem illa, cui Campanæ imponebatur, & *Campanile* à Campana deductum, italicè vocitatur, *Nolarium* [quod Campanile vulgò in Italia vocitatur] à Nola sumpta pro Campana derivatum, dicebatur, ut ex inscriptione marmore incisâ tempore Urban

Hieron. Mag. c. 1. de Tint.

Jo: Grammat.

Suidas.

Pag. 157.

Quintil. lib. 8. cap. ultimo.

Proverb. de Nola.

Cæli. Rhod. lib. 19. cap. 11. antiq. lect.

Magius c. 1. de Tintin.

ni IV. Anno Domini 1262. constat. Id quod videre licet in pavimento Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Oppidi Marini Columnensium non procul ab Urbe Rōmā. Inscriptio legitur in hanc verborum formam :

IN NOMINE DOMINI AMEN
ANNO DOM. MCCLXII.
ANNO VERÒ PONTIFICATUS DOM.
URBANI IV. PAPÆ
OPUS HOC NOLARII.

A teste vetustissimo, & nobilissimo Patavinæ Diocesis Municipio in campanili majoris Ecclesiæ ad partem exteriorem, Cæmeterium versùs hæc marmore incisa leguntur :

ANNO DOM. MCCLII. INDICT. NONA
DE MENSE MAJI DESTRUCTUM FUIT
NOLARE QUOD HIC ERAT JUSSU
ECCELINI DE ROMANO.

IN MCCXCV. INDICT. OCTAVA
DIE XII. APRILIS CÆPTUM FUIT
REHÆDIFICARI PER COMMUNE
ESTENSE.

LEBES.

LEBES, vas æneum est, in quo igni apponitur aliquid, ut ebulliat. Quoniam verò *Lebetes*, vel *Lebeta* ex ære fiunt sicut etiā Campanæ, & quamdam campanarum formam satis bellè repræsentare videntur, hisce de causis Campana *Lebetis* nomen, vulgò interdum sibi sortita invenitur: immò ab ære dodonæo, ære optimo, *Lebeta*, ut infra videre licet, *dodonæa* dicta fuerunt.

ÆS.

Æs Dodonæum quatenus valdè resonans, pro Campana usurpatum fuit; Dictum est autem *Æs Dodonæum* à Dodona Civitate in Chaonia Epiri Regione, juxta quam propinquum erat nemus Jovi sacrum. Hinc *Jupiter Dodonæus*. Propterea Virgilius *Lebetes*, vel *Lebeta Dodonæa* ab ære optimo, cœu corinthio tamquàm præstantissima ita nominavit. Ausonius autem *Æs*, vel *Ahenum*, *Dodonæum*, proverbialitè dictum sumens, ad proverbium, quod in homines garrulos, vel justè loquaciores dici consuevit, alludit in hæc verba :

Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni.

Æs enim Dodonæum, proverbialitè sumptum per translationem, aut per allusionem ad hominem garrulum dicitur, quasi tintinabuli quoddam genus die, noctuque continuo crepitans. Æs igitur Dodonæum absolute, ac propriè sumptum pro Campana usurpatum fuit.

ÆRAMENTUM.

ÆRAMENTUM ab ære derivatum, quod est ex ære fustum, veluti est ferramentum ex ferro factum. Campanæ namque varia sibi sortitæ sunt nomina juxta varias earum formas, aut sonum, & juxta varias hominum considerationes apud diversas nationes.

SQUILLA.

SQUILLÆ ad hanc usquè diem *Campanula*, siye parvæ *Campanæ* in Italia nominantur, ut videre licet apud Stephanum Durantum, & Guillelmum Durandum, & alios. *Squille* vocabulo, pro Campana sumpto, usus est Franciscus Petrarcha in suis vernaculis cantionibus hisce verbis :

E non fond poi Squilla.

item

Nè senza Squilla si comincia affatto

item

A Nona, à Vespri, all' Alba, & alle Squille.

Eodem quoquè ipsius Squillæ vocabulo usi sunt Dantes Aldigerius, & Ludovicus Ariostus suis in scriptis non semel. Quam verò vox illa sit, nemo explicat, nisi Hieronymus Magius, qui opinatur illam è Gallia esse desumptam: Inde apud nostrates verbum, *Squillare*, ortum fuisse ait. Sed in dictionariis Gallicis hujus generis vox non invenitur, & à viris Gallis, & quidem eruditissimis talis vox Gallica esse omnino negatur. Quamvis autem apud Latinos Auctores, & quidem antiquos nomen *Squillæ* pro quodam herbæ, ac piscis genere invenitur; quid tamèn talis vox pro Campana significet, non satis constat, nisi verbum *Squillare*, apud Italos pro fonitu quodam peracuto, à *Squilla* ipsa, *Campanula* scilicet peracute sonante deductum, sumi solere dicamus: Squilla enim talem sonum edere solet.

Steph. Durantus lib. 1. de Ritibus c. 22. & Guill. Dur. lib. 1. c. 4. Petrarcha.

Dantes, & Ariostus.

Magius c. 1. de Tint.

CROTALUM.

CROTALUM item pro Campana sumebatur apud antiquos; Græcè autem *Κροτάλον*, *Crotalon*, quod latine *Crepitaculum* vocatur, à crepitu dictum. Quare à Columella *Crepitaculum* nuncupatum fuit, & à Lucretio diminutivi forma *Crepitacillum*, quod erat ex ære, vel ex ligno, aliavè materiâ ita concinnatum, ut efficere sonum valeret, siquis manu versaret. Undè per metaphoram *Crotalus* dicebatur ille, qui lingua expeditiore, ac voce sonanti, ac propè tinnulâ, quique loquacitate sua neminem non obtundit.

Columella: Lucretius.

SIGNUM.

SIGNUM item appellatur Campana, ut in libro perantiquo, qui *Ordo Romanus* nuncupatur, videre licet. Id quod etiā videre est apud Ivonem parte 4. cap. 45., & libro 2. Pannormiæ cap. 184., & Burchardum lib. 13. cap. 12. necnon Amalarium Fortunatum de divinis officiis cap. 1. & alios. Ipsicolum legitur in tertia decreti parte, distinctione primâ de consecratione, capite quinquagesimo, & ex concilio Cabilonensi descriptum citatur. Campana verò dicitur *Signum*: quia fonitu illius datur signum, siye indicium faciendi aliquid in Ecclesia, siye in aliis locis, in quibus pulsatur Campana.

Ordo Romanus. Ivon. p. 4. c. 45. & lib. 2. Pann. c. 184. Burchardus lib. 13. cap. 12. Amal. de div. officiis cap. 1.

CLOCA.

CLOCA etiā Germanico vocabulo appellatur Campana, ut videre est in capitulari Caroli Magni, ubi legitur: *Clocæ non*

Caroli Magni Capitulare.

Virg. lib. 3. Æncidos.

Decius Ausonius.

sunt baptizanda, Gallicè item Campanæ vocatur *Cloches*; & quod ab Italis *Campanile*, vulgò dicitur, à Gallis *Clocher d'Eglise* appellatur, hoc est, *Campanarium*, vel *Campanile*, sive *Campanaria turris Ecclesia*. Campanula verò gallicè *Clochette* vocitur. Hæc ex libro primo Stephani Duranti capite 22. de Ritibus Ecclesiæ, necnon ex dictionario Petri Canalis gallicè, & italicè conscripto.

CAMPANA,

CAMPANA denique à *Campania* Italiæ Regione, sicut *Nola* pro *Campana* ab ipsa, ejusdem Regionis *Nola*, Campaniæ Civitate, ita vocitata, nomen traxisse creditur, præsertim verò propter æs Campanum, cui Plinius palmam tribuit, cum ex eo, & ollæ, ac lebetes ænei, & Campanæ consentur: Æs namque Campanum optimum inter omnia, æris genera esse censetur, ut ait Isidorus in decimo sexto Etymologiarum, sive originum libro, in quo etiam Campanam ab eadem Regione Italiæ nomen accepisse scribit. Istuc ipsum Joannes Fungus in Etymologico trilingui scriptum reliquit. *Campana* igitur ita vocitata nomen sibi fortita censetur à *Campania*, vel ab aliqua Civitate *Campaniæ*, sive sit *Nola*, ut alii volunt; vel, ut Magius ait, *Temesa*, sive *Tempsa* æris fodinis olim nobilitata, Quare ob æris dicti loci, ut diximus, præstantiam, æra quasi per antonomasiam *Temesea* dicebantur, ut ex libro quinto Fastorum Ovidii patet dicentis: *Temeseaque concrepat æra*. Eandem item ob causam, æris videlicet Campaniæ vim, aut excellentiam, æs *Campanum* antonomastice dicebatur, Cum autem *Campanæ* vocabulum antè Sancti Hieronymi ætatem in antiquis Scriptoribus non reperiatur, eam gothicam esse vocem, vel ab Artifice Campanarum præcellente, cum frequens Campanarum usus in Ecclesiis esse cœpisset, Campanam dictam fuisse Magius opinatur; suum tamen hac in re cuique iudicium liberum esse, ait. De Campanarum nominibus hæc dicta sufficiant. Nunc reliquum est, ut rem tertio loco de multiplici earundem usu propositam, nos tandem aliquando explicandam aggrediamur.

CAP. III.

De multiplici Campanarum usu apud Ethnicos.

Nos multiplicem Campanarum usum explicaturi, prius videbimus, quibus in rebus Ethnici Campanas adhibere consueverint; Postremo autem loco multiplicem earundem usum apud Christianos tam sæculares, quam Ecclesiasticos frequentissimum, in medium afferemus, & omnia ad eum pertinentia singulatim explanabimus, cunctis rebus diligenter distinctis. Usus autem Ethnicorum in Campanis constitutum breviter describemus, quippe qui Christianorum in primis ritus explicandi causâ, præsertim verò

Ecclesiasticorum, nostrum de Campanis Commentarium conscribendum suscepimus, occasione sese nobis, uti jam initio diximus, oblata in Sacra Rituum Congregatione.

De Campanarum usu apud Ethnicos.

AD varia olim munia Ethnici, hoc est; Gentiles, tinnitu, vel sonitu Campanarum uti solebant.

Campanæ pro Thermarum usu.

TIntinnabuli sonitu, quod hodiè *Campana* dicitur, Romanos antiquos Populum in Thermas statis horis, vel advocari, vel ex illis dimitti solere constat. Propterea Martialis de sonitu æris, hoc est, Tintinnabuli, seu Campanæ hunc ait in modum:

Redde pilam, sonat æs Thermarum, ludere pergis?

Virgine vis sola lotus abire domum?

Ex hisce verbis Martialis colligimus per Campanam monitum fuisse illum, qui in Gymnasio pilâ exercetur, ut si lavari velit, sonante Campanâ, properet ad Thermas; sin secus, paulò post nullum lavandi locum futurum, sed solâ aquâ frigidâ, quæ *Virgo* vocabatur, se fore lavandum, certò sciat: Tintinnabulo enim, seu Campana Romani è Gymnasio, ut ait Guido Pancirollus, revocabantur loturi ad Thermas, mox claudendas, Hoc autem loco per sonitum æris non minor, sed major Campana (ut sentit Magius, & rectè quidem) intelligenda est: Nam, ut ipse ait, per tinnitum æris Thermarum, non solum, qui pilâ exercebantur, & in Thermas conveniant, sed qui à Thermis procùl aberant, lavatum convocabantur. Id quod probat Ciceronis auctoritate in quæstionibus Tusculanis in hanc verborum formam dicentis; *Simul, atque increpuit (Thermarum scilicet Campana, ut ipsemet Magius interpretatur) Romani relictis Philosophis, & Præceptoribus, unctum.* (Qui enim lavissent ungebantur) ire solebant, Hæc ex Magio, quem in hac præsertim re sequor; qui, si Romani ad sonitum Campanæ, relictis Philosophis, ac Præceptoribus, unctum ibant, etiam à Thermis procùl aberant, qui sanè majoris Campanæ sonitu tale signum audire non poterant, ut infra clariùs patebit. Dictus autem Ciceronis locus à Magio laudatus, vel citatus est in libro secundo de Oratore, ubi non de Campanæ sonitu, at de sonitu, vel crepitu disci (qui est *lanx*, idest *vas escarium*) per jocum Cicero loquitur, dum discum escarium crepitantem ab hominum vulgo libentiùs audiri, quam Philosophum affirmat, dicens; *Auditores discum audire malunt, quam Philosophum, qui simul, ut increpuit, Philosophum disputantem relinquant.* Magius autem carceri turcico mancipatus exultatione dignus censetur, quippe qui sine libris libellum suum conscripsit.

Aqua verò, quæ à Martiale *Virgo* dicitur, adhuc extat Romæ ad Campum Martium, necnon ad Trivii fontem, & ad hanc usquè

Isidorus lib.
36. c. 19. & 24.

Jo. Fung. in
voce Campana.

Hier. Mag.
de Tinn.

Martialis.

Virgo, idest
Aqua frigida.

Guido Panci-
rollus, 9. lib. 2.

Magius c. 2.
de Tinn.

Cicer. lib. 2.
de Orat.

Aqua frigida
cur Virgo.

Julius Frōti-
nus de aquis.

Bartholom.
Marianus,
Francisc. Al-
bertinus in
Topographia
Vibis Romæ.

usque diem ita vocitatur ob quamdam Virgine-
nem, quæ militibus Romanis, ut Scriptores
ajunt, quærentibus aquam, ingentem aquæ
venam monstravit, quam deinde Agrippa ab
octavo lapide, diverticulo, duorum millium
passuum Prænestinâ viâ Romam adduxit.
Forma ipsius Aqueductus præfens in tempus
Romæ item cernitur non procul ab Ecclesia
Sancti Silvestri in Octavii Bubali nobilis Ro-
mani hortis, in quibus legitur inscriptio lapi-
de tiburtino insculpta, ubi fit mentio de dictâ
aquâ, quæ *Virgo* nuncupatur.

Campana pro Mercatu indicando.

GRæci quoque ad mercatum præstan-
dum in Foro piscatorio, seu piscario,
sub cenam, ut etiam Guido Pancirollus, &
alii volunt, pulsabant *Nolam* (hoc est *Campana*)
teste Plutarcho in libro Symposiaco quarto post multa hæc verba: *Qui subinde in Foro piscatorio versantur, & Tintinnabulum celeriter exaudiunt.* Hieronymus autem Mercurialis verba Plutarchi latine ita reddidit: *Qui quotidie tabernas, ubi vaneunt pisces, circumambulant, exquisitè Tintinnabulum audiunt.* Hæc in sua translatione Mercurialis, qui statim subjungit: *Quo ex loco Tintinnabulum à piscium venditoribus usurpatum, ut emptores à longe invitarentur, etiam colligo.* Hucusque Mercurialis. Ergo si emptores à longe invitabantur per Tintinnabulum, major Campana intelligenda est. Ipsius comprobatur auctoritate Strabonis, qui ponit exemplum de Citharædo quodam, ac de Surdastro, Tintinnabulo ad mercatum piscium homines invitante, ut in capite de Campanæ inventore, atque antiquitate diximus, & fusissime quidem,

Campana in triumpho adhibita, & supplicio extremo destinatis appensa.

JOannes Zonaras, Historicus Græcus præstantissimus, in secundo Annalium tomo, cum de Marco Lurio Camillo Dictatore, de Vejentibus triumphante, sermonem habet, triumphumque describit, Campanam curui triumphantis appensam fuisse inquit; eodemque sitim loco *Nolas*, vel *Campanas* ab eis, qui extremo supplicio afficiebantur, gestari consuevisse ostendit in hanc verborum formam: *Appensa quoque erat curui Nola, & flagellum; quæ innuebant, eum in tantas calamitates posse incidere, ut aut flagris caderetur, aut capitis damnaretur.* Nam qui ob facinus extremo supplicio afficiebantur, *Nolas* gestare solebant, ne quis inter eundem, contactu illorum pinculo se obstringeret. Hucusque Zonaras ad verbum. Hoc autem in triumpho admissum fuit, ut Imperator, vel Triumphator in tantæ felicitatis cumulo, ut ait Magius, admoneretur, ne plus, quam par esset, efferri, ac superbire vellet, sed humanæ miseriæ recordaretur. De iis, qui ad supplicium extremum à Carnificibus cum Tintinnabulis ducebantur, loquitur Plautus in Pseudolo in hæc verba: *Lantos*

indè accersim duos cum Tintinnabulis; Tintinnaculi verò, vel potius Tintinnaphori, ut alii volunt, erant Carnifices, Tintinnabula ferentes, dum extremo supplicio damnatos ad supplicii locum ducebant.

De Campana funeribus adhibita.

Antiquitus apud Ethnicos, cum quis è vitâ decede-
bat, æra, campanæve pul-
fabantur, ut Guido Pancirollus, & alii ex
Theocriti Scholiaste referunt. Ethnicorum
namque antiquitas Campanarum sono spe-
ctra, & Demonum ludibria credebant averti.
Id quod Tibullus non obscure indicat, dum
ait:

*Cantus, & è curru Lunam deducere tentat,
Et faceret, si non æra repulsa sonent.*

Æris enim tinnitu credebant fieri, ut ne magi-
corum carminum vis ad Lunam perveniret;
& Lunam hoc modo laborantem adjuvari.
Hinc Juvenalis:

Æra laboranti poterunt succurrere Lunæ.

Lunam laborantem superstitiosè intelligen-
bant Gentiles, eamque præ verecundia ru-
bore suffundi credebant, quod magico victa
carmine cedere cogeretur. De hoc Lunæ
rubore ob verecundiam contracto loquitur
Horatius dicens:

— Lunamque rubentem,

Nè foret, his testis, post magna latere sepulcra.

Quod etiam manes, vel potius Dæmones,
æris, vel campanæ tinnitu fugari, creditum
fuerit à superstitiosâ illâ Gentilitate, planum
profecto fit ex Ovidio, qui in libro Rastor-
um quinto ita inquit de umbris, aut ma-
nibus:

*Rursus aquam tangit, Temesæque concre-
pat æra,*

Et rogat, ut testis exeat umbra suis.

Cum dixit novies, manes exite paterni,

Respicit, & purè sacra peracta putat.

Per Campanarum itaque sonitum, malos, in-
festosque spiritus repelli, aut coerceri super-
stitiosè credebant Gentiles, quod manes, ut
ait Hieronymus Magius, silentium amare cre-
derentur; undè, & *Silentes* à Poetis diceren-
tur, ut ex Ovidio constat, qui in eodem Fas-
torum libro ait:

Mox etiam Lemures animas dixere silentum.

Undè quoties umbræ hujusmodi loquerentur,
exiguo potius murmure, quam clarâ voce,
uti dicebantur, sicut Ovidius ibidem ait in
hæc verba:

Umbra cruenta Remi visa est assistere lecto,

Atque hæc exiguo murmure verba loqui.

Hac igitur de causâ apud Ethnicos æra, sive
Campanæ pulsabantur, cum quis è vitâ dece-
debat. Sed propriam, & veram hujusce ritus
causam explicabimus infra suo loco, dum de
ritu Ecclesiastico, & Campanis consecratis
loquemur, quæ ob rem sacram à Dæmonibus
timentur.

Guido Panci-
rollus tom. 2.

Tibullus.

Juvenalis Sa-
tyra 6.

Horatius lib.
1. serm. Saty-
ra 8.

Ovid. lib. 5.
Fast.

Cap. 18.

Plutar. lib. 4.
90. 4.

Hiero. Mer-
curialis lib.
variarum le-
ctionum.

Strabo lib. 14.
Vide pag. 157.

Zonaras tom. 2.
pag. 61.

Hieron. Ma-
gius lib. Tin-
tin. cap. 1.

Plautus in
Pseudolo.

*Tintinnabula in Sacris, in Excubiis, & in
privatis Romanorum Aedibus
adhibita.*

deinde multiplicem earundem usum explicemus.

C A P. IV.

*De Ritu consecrandi, aut benedicendi
Campanas.*

Apollodorus.

A Pollodorus in libro illo de Diis Gentium, Hierophantam, hoc est, Sacerdotem Proserpinæ, Tintinnabulum, vel Campanam in Sacris pulsare consuevisse ait. De item Syriæ Sacerdos Tintinnabulo uti consuevit, sicut scribit Lucianus Samosatensis, qui hunc ait in modum: *Sacerdos postquam ad summum Templi pervenit, preces pro unoquoque facit; precando autem pariter, & arcum quoddam Tintinnabulum pulsat; quod motum, graviter, atque asperè sonat.* De hoc item ritu fidem facit Robortellus in Octaviano Augusto, dum de januis, ac fastigiis, vel summitatibus Templorum loquitur in hanc verborum formam: *Fastigium Tintinnabulis redimitum, & Tintinnabula ferè solebant ex januis Templorum pendere.* De Tintinnabulis adhibitis in Excubiis monet Suidas, & Guido Pancirollus ita inquit: *Excubitores olim in nocturnis vigiliis Tintinnabula secum deferrebant; ad quorum pulsus illud respondendum erat.* Istucipsum à nostris in arcibus præsertim fieri solet, ut infra suo loco dicetur. Campana denique in privatis Romanorum Aedibus pulsabatur, ut refert Lucianus Samosatensis; Aedes enim ditiorum Romanorum amplissimæ Tintinnabulo, seu Campanâ uti solebant ad Familiam excitandam, sicut Romæ ob eandem causam fieri solere non ignoramus: id quod infra, & fusiùs quidem, explicabimus.

Lucian. to. 3.
de Syriæ Dea.

Robortellus
in Octaviano
Augusto.
cap. 91.

Suidas, &
Pancirollus
tom. 2.

Lucianus.

*De Campanâ pro distinguendis horis
adhibita.*

I Nventis Campanis, introductus quoque fuit usus Horologiorum, quibus horæ distinguuntur. De Horologiorum ratione, & usu, atque inventione loquitur Vitruvius, necnon alii complures. Quoniam verò de antiquo Horologii usu satis dictum videtur, dum de Campanæ antiquitate verba fecimus; hinc eò confugiendum est, ubi fit mentio de Balneo Hippiae, qui floruit circa tempora Luciani, ut ipsemet Lucianus ait, qui vixit circa annum Domini centesimum. Verum sicut Campanæ inventor ignoratur, ita etiam sonantis Horologii primus nescitur Auctor. Quid autem jucundius, ut ait Polydorus Virgilius, reperiri potuit Horologio, quo nobis, etsi occultato Sole, per Tintinnabulum suâ, sicut ita videtur, sponte sonans, horæ distinctæ nunciantur? Quid item nobis gratius Campanâ inveniri potuit, quâ tot, tantæque res hominibus tam utiliter, ac tam commodè indicantur? Quamvis autem res ita sese habeat, sicut magnâ ex parte hucusque vidimus, & infra multò plura, & majora de multiplici Campanæ usu, ostendemus; utriusque tamèn inventæ rei Auctor, uti diximus, ignoratur. Hæc de multiplici Tintinnabulorum, seu Campanarum usu apud Ethnicos. Nunc reliquum est, ut Campanas benedicendi causam, & ritum apud Christianos;

Vitruvius
lib. 9. cap. 9.

Guido Panciroll.
tom. 2.
tit. 10.

Magius c. 6.
de Tintinn.
Lucian. to. 2.
Hipp.

Polydor. Virg.
lib. 1. c. 18.

Multa ab Ethnicis, falsâ religione, ac superstitione deceptis fieri solebant, quæ deinde à Christianis, & Ecclesiasticis præsertim viris, falsâ religione, ac superstitione omninò ablatâ, in usum pium, ac sanctum translata fuerunt, ut in nostro variarum lectionum Commentario diffusè demonstratum est. Inter Ecclesiasticos viros extat Sanctus Paulinus Episcopus Nolanus, Sancti Hieronymi, & Sancti Patris Augustini contemporaneus, uti jam diximus, qui ab usum Gentilium sacrorum correxit, & Campanam ad pia munera traduxit, dum ea primus in suâ Ecclesiâ usus est, ut ejus nimirum sonitu semotius habitantes ad conciones, & precatationes, necnon ad divina officia, & ad Sacrosanctum Missæ Sacrificium, atque ad alia excitari possent. Quæ omnia singulatim explicabuntur, cum primùm Campanas consecrandi, aut benedicendi causam, & ritum fuerimus assequuti.

Lib. Variar.
Lectionum.

C A P. V.

*De Campanarum benedictione, aut
consecratione.*

Campanæ juxta perantiquum, ac pium institutum in Sanctâ Dei Ecclesiâ benedici, aut consecrari solent. Quod autem hujus generis ritus consecrandi Campanam, sit antiquissimus, ex eo, quod Alcuinus in libro de divinis officiis ait, satis congruè comprobatur. Is enim Alcuinus, qui floruit circa annum Domini 770. Bedæ Presbyteri Discipulus, vel Auditor, & Caroli Magni Præceptor, ut inquit Tritthemius, Melchior Hittorpius, & alii; de hoc ritu ita scriptum reliquit: *Nequè novum videri debet Campanas benedicere, & ungere, eisque nomen imponere.* Antiquitas item hujus ritus confirmatur, quia in Ordine Romano, quem librum antiquissimum esse constat, tota forma benedicendi, aut consecrandi Campanas legitur conscripta, etiâ si dicti libri Auctor ignoretur, ut omnes tam nominis Auctoris ignorationem, quam ejus antiquitatem fatentur, præsertim verò Melchior Hittorpius, qui talem antiquitatem multis profectò comprobatur argumentis, quæ brevitatis causâ hoc loco silentio prætermittenda censemus, Campanæ consecrationem breviter explicaturi, ut ejus multiplicem, usum apud Christianos, præsertim verò apud Ecclesiasticos viros observatum tandem aliquandò, ac distinctè quidem repræsentemus.

Alcuin. Ann.
Dom. 770.

Melchior Hittorpius.

Ordo Romanus.

Melchior Hittorpius in præfatione ad librum de Div. offic. ac ministeriis.

Campana antequàm in turrim Campanariam, seu Campanis destinatam reponatur, consecrari, aut benedici solet juxta formam

in

in Ordine Romano , uti jam diximus , antiquissimo , necnon in Pontificali Romano conscriptam ; Prius enim tota intus , & extra cum aqua benedicta ab Episcopo una cum Ministris lavatur , deinde mundo linteo extergitur , dum ab Episcopo cum Ministris aliquot etiam Psalmi recitantur . Quibus finitis , Episcopus cum pollice dextræ manus de Oleo sancto infirmorum signum Crucis facit extra , & supra Campanam ; deinde , oratione ad Campanam pertinente recitata , cum linteo mundo signum Crucis factum , ab ipso Episcopo extergitur ; & Antiphonâ cum Psalmo item recitata , Episcopus cum pollice dextræ manus de Oleo sancto infirmorum septem facit Cruces exterius super Campanam , deinde intra Campanam cum Chrismate facit quinque Cruces , dum hæc dicit verba :

Verba consecrationis Campanæ .

Sanctificetur , & consecretur [Domine] signum istud . In Nomine Patris , & Filii , & Spiritus Sancti . In honorem Sancti N. Pax tibi . Hæc re præstita , & oratione pro effectibus Campanæ consecrata mirabilibus impetrandis recitata , necnon thymiamate , thure , ac myrrha thuribulo impositis , thuribulum ipsum igne accensum , & fumigans , ipsi Campanæ supponitur , ut ea totum illum recipiat fumum . Dùm autem thuribulum Campanæ suppositum manet , cantatur , seu recitatur Antiphona cum Psalmo , in quo Dei opera mirabilia narrantur , & Psalmo finito , Episcopus orationem dicit , in qua precatur Deum , ut ad sonum Campanæ Christiani fideles bonos consequantur effectus , malis omnibus propulsis , & in fugam conversis ; Demùm verò , recitato Evangelio , Campanæ consecrationi suis imponitur . Quæ sanè omnia in Pontificali Romano adamussim conscripta reperiuntur , ubi omnes Psalmos , Orationes , & Antiphonas , quæ in Campanæ consecratione dicuntur , videre licet .

C A P . VI .

Causa , & effectus consecrationis Campanarum , atque nomina earundem .

Cur autem Campanæ benedicantur , aut consecrentur ex sententiâ Patrum , qui Colonienſi Concilio interfuerunt , planum profectò fit in hanc verborum formam : *Benedicuntur quoque Campanæ , ut sint tubæ Ecclesiæ militantis , quibus vocetur Populus ad conveniendum in templum , & audiendum verbum Dei ; Clerus verd ad annuntiandum manè misericordiam Dei , & veritatem ejus per noctem , ut per illarum sonitum Fideles invitentur ad preces , & ut crescat in his devotio fidei , quàmvis etiam Patres aliò respexerint , videlicet , ut Demones tinnitu Campanarum , Christianos ad preces concitantium , terreantur , quin potius precibus ipsi territi , abscedant , illisque summotis , fruges mentes , & corpora credentium ferventur , ut prode-*

pellantur hostiles exercitus , & omnes insidie inimici , fragor grandinum , procella turbinum , impetus tempestatum , & fulgurum temperentur infesta tonitrua , & ventorum flamina suspendantur , spiritus procellarum , & aeræ potestates prosternantur . Breviter ; ut audientes confugiant ad Sanctæ matris Ecclesiæ gremium , & ante Sanctæ Crucis vexillum , cui flectitur omne genu , quemadmodum hæc in solemnî benedictione Campanæ reperies . Hæc ad verbum ex Concilio Colonienſi primo cap. 14 . ; Quæ item omnia in Ordine Romano de divinis officiis nupèr commemorato , atque etiam in Pontificali Romano in ipsa Campanæ benedictione , aut consecratione leguntur . Hæ sunt igitur causæ , propter quas benedicuntur , aut consecrantur Campanæ . Hujus autem generis consecratio in Ordine Romano , & in libro de ritibus Ecclesiæ Catholicæ à Stephano Duranto improprie *Baptismus* nuncupatur , non quòd Campanæ (inquit etiam ipse) baptizentur Baptismo , quo remissio peccatorum confertur ; sed quia per hujusmodi Baptismum , si vè potius benedictionem , aut consecrationem , Campanæ aqua benedicta lavantur , necnon sancto infirmorum Oleo , & sancto Chrismate unguuntur , eisque nomina imponuntur . Quæ omnia , & item alia in Baptismo , quo baptizantur homines , fieri solent . Ideò Alcuinus , dùm de hoc ritu baptizandi Campanas (ut etiam refert Durantus) mentionem facit , ita inquit : *Nequè novum videri debet , Campanas benedicere , & ungere , eisque nomen imponere .* Nam Jacob Genesi 28 . *memor visus schalæ ad Calum usque pertingentis , tulit lapidem , quem capiti suo supposuit , & erexit in titulum fundendo oleum desuper , appellavitque nomen Urbis Bethel , quæ prius Luzæ dicebatur .* Quàmvis verò in Capitulari Caroli Magni , ut ait Durantus , *Clocas* , idèst , *Campanas* , apud Gallos ita vocitatas , baptizari prohibeatur ; Virtus tamèn Amerbachius interpretatur , prohiberi superstitionem , non autem legitimam , & Ecclesiasticam benedictionem , vel consecrationem ; quia Campanæ , uti jam diximus , non baptizantur Baptismo , quo remissio peccatorum , præsertim verò peccati originalis confertur , quippè , quæ gratiæ , ac effectus Baptismi capaces non sunt ; sed quia cultui divino dicantur dictas ob causas , necnon propter aquam benedictam , Oleum sanctum infirmorum , & sanctum Chrisma , nominumque impositionem , quæ in hominum Baptismo adhibentur , *Baptismus* improprie à nonnullis vocitatus fuit . Baptismus enim vox græca est à verbo græco *βάπτω* , quod latine *tingo* , *immergo* , & *lavo* , & per vocem à verbo græco translata , *Baptizo* , dicitur , pro quo Itali , dicunt , *lavare* , & *bagnare* . Hinc à voce , *Baptismo* , *Baptisterium* , idèst *Lavacrum* , vocitatur , quod est locus , vel vas ex ligno , aut lapide in cellis , idèst , in secretioribus locis ita ædificatum , ut in illud infundi possit aqua , in quam lavandi causâ aliquis valeat sese immergere , & lavari commodè queat . De hujus generis baptisterio , aut lavacro loquitur Plinius junior

Tom. 5. Conc. Colon. c. 14. par. 9.

Lib. 1. cap. 22. num. 6.

Steph. Dur. lib. 1. cap. 22.

Alcuinus de Divin. offic.

Gen. 28.

Steph. Dur. ubi supra .

Vitus Amerbach.

Campanæ baptismus quomodo sit intelligendus .

Par. 9. cap. 14. Conc. 1. Colon. Provinc. tom. 5. Ann. Dom. 1536.

Conc. 1. Colon. provinc. p. 9. c. 14. t. 5. Conciliorum.

Plinied Apol-
linarum.

Campanæ
consecratio
cæret Baptis-
mi forma.

Ivo de Eccle-
siæ. Sacram.
& officiis in
form. de Sa-
cramētis De-
dicationis. In
tom. de Di-
vinis officiis.

Card. Bar. to.
10. pag. 810.

Campana Ba-
sil. Lateran.
An. Dom. 968

Vulgi error
de Campanæ
Baptismo.

nior ad Appollinarem scribens in hæc verba: *Cella frigidaria, in qua baptisterium amplum, atque opacum est.* Sicut igitur lavacrum illud, in quo homines lavantur, ut à sordibus corporis purgentur, *Baptisterium* nuncupatur; ita etiam fons ille sacer, in quo humanæ creaturæ per proprium, & spirituale Baptisma, baptizantur, vel lavantur, ut ab animæ sorde, hoc est, ab originali peccato purgentur, *Baptisterium* item vocitatur. Ideo sicut per Sacrosanctum Baptisma propriè sumptum à sorde, vel labe peccati creaturæ humanæ purgantur, seu lavantur; ita Campanæ per aquam benedictam suo modo lavantur, & liberantur à sordibus, & inquinamentis malignorum, spirituum, Oleo sancto, & Chrismate, necnon thymiamate, thure, ac myrrâ, & signis sanctæ Crucis munitæ custodiuntur, necnon ad multa mala propellenda, & ad Christifideles excitandos, atque ad Sanctam Matrem Ecclesiam invitandos, & convocandos consecrantur. Hæc tamén functio in Campana, consecrandâ propter Baptismi formæ carentiam, ut infra, & plenius quidem explicabimus, non est propriè Baptismus, sed benedictio, & consecratio: Campana enim proprii Baptismi non est capax. Visum autem fuit Patribus eas lavare, benedicere, atque ungere, sicut, & vasa Ecclesiastica, & complura id genus alia. Juxta hunc item sensum Ivo in sermone de Sacramentis dedicationis, templum suo modo, & suo ordine baptizari solere dixit. Campanæ igitur suo modo baptizantur, idest lavantur, eisque nomina imponuntur, dum verbis consecrationis prolatis cum signis Crucis interjectis, uti jam vidimus, hæc adduntur verba: *In honorem Sancti N.*; Quo in loco nomen alicujus Sancti, vel Sanctæ pronuntiatur, cujus nomini ob privatorum hominum, vel alicujus Ecclesiæ, sive Oppidi, vel Civitatis devotionem ratione Patronatus erga talem Sanctum, vel Sanctam, Campana divino cultui dedicata, consecratur.

De Campanæ consecratione, ac ejusdem nominis impositione Cæsar Baronius S. R. E. Cardinalis in decimo Annalium Tomo expressam facit mentionem, dum Campanam Basilicæ Lateranensis primariam à Joanne XIII. sub nomine Sancti Joannis Baptistæ benedictam, aut consecratam fuisse, ait hisce verbis: *Joannes Pontifex Romanus (è Capua scilicet) rediens. cum Imperator ibi (hoc est Capuæ) adhuc moraretur, contigit primariam Lateranensis Ecclesiæ Campanam miræ magnitudinis recens ære susam super Campanile elevari: quàm prius idem Pontifex sacris Ritibus Deo consecravit, atque Joannis nomine (puto Baptistæ) cujus Ecclesiæ esset usus, nuncupavit. Qui sacer Ritus in Ecclesia perseveravit, ut eo modo, quo ipse usus est, Campana in Ecclesiis collocanda, Deo primum, imposito eis nomine, dicarentur. Quod testantur veteres Codices Rituales; licet errore vulgi pro arbitrio utentis vocibus, dicantur baptizari Campanæ, cum ita ab Episcopo benedicuntur, non aliundè baptismi in re longè dispari mutati nomen, nisi quod sicut in Ba-*

pismo nomen imponitur baptizato, ita in ea consecratione nomen Campanæ daretur; Idque fore eâ ratione, ut distinguî posset à cæteris, vel quiddam magis conducere ad pietatem, si voce Sancti alicujus diceretur Populus ad Ecclesiam convocari: Cum alioqui nihil commune cum Sacramento Baptismatis habeant cæremoniæ illæ; sed magis cum aliis sacrorum vasorum benedictionibus in Sancta Catholica Ecclesia antiquo usu receptis. Hæc Baronius de Ritu consecrandi Campanam, eique nomine à Joanne XIII. circa Annum Domini 968. imposito. Campanæ tamén apud Græcos circa Annum Dom. 865. sub Nicolao hujus nominis primo, in usu esse cæperunt, ut idem Baronius in decimo item Annalium Tomo scriptum reliquit in hæc verba: *Ad hunc quoque annum referunt Scriptores, prosequuti res Venetas, ærea instrumenta, quæ Campanas dicimus, usui esse cæpisse Græcis, missis ipsis Campanis à Duce Venetiarum Urso Patriciaco ad Michaellem Imperatorem. Hucusque Baronius, cujus verba si rectè pensitentur, hunc Ritus benedicendi, aut consecrandi Campanas à Joanne XIII. Pontifice Maximo institutum, sive ortum habuisse circa Annum Domini 968. sensisse videtur, dum ait: Qui sacer Ritus in Ecclesia perseveravit, ut eo modo, quo ipse (Joannes videlicet) usus est, Campana in Ecclesiis collocanda, Deo primum, imposito eis nomine, dicarentur. Sed hujus generis Ritus consecrandi Campanas fuit in usu centuriis annorum aliquot antè Joannem XIII. Alcuino teste, qui cum floruerit circa Annum Domini 770. de hoc tamén Ritu ita inquit: Nequè noxum videri debet Campanas benedicere, & ungere, eisque nomen imponere. Quare si Ritus consecrandi Campanas apud Alcuinum non erat novus, ergò dictum Ritus benedicendi, & unguendi Campanas Oleis sacris, eisque nomen imponendi antè Alcuini tempora fuisse, dicendum est contra ea, quæ de ejus Ritus antiquitate alii aliter dixerunt: qui tamén cæremonias illas, hoc est, sacras unctiones, & alia, nonnisi cum aliis sacrorum Vasorum benedictionibus, aut consecrationibus, in Sancta Catholica Ecclesia antiquo usu receptis, commune aliquod habere optimè ajunt; nominis verò impositionem in Campanis consecrandis ad earundem distinctionem, & Populi devotionem excitandam (dum per Campanas ad Ecclesiam Populus convocatur) Ritus talem institutum esse ostendunt. Quamvis autem, uti suo jam loco diximus, Campanæ lavantur aquâ benedictâ, & sacris ungantur oleis, eisque nomen imponatur, functio tamén illa, vel Ritus ille, Baptismus propriè dictus nullo modo est: quia caret Baptismi formâ, quæ est: *Ego Te Baptizo in Nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*; sine quâ forma Baptismus propriè dictus nullo modo esse potest. In consecratione autem Campanæ verba hæc dicuntur: *Sanctificetur* ✕, & *consecratur* ✕ (Domine) *Signum istud. In Nomine Patris* ✕, & *Filii* ✕, & *Spiritus* ✕ *Sancti. In honorem Sancti N. Pax tibi.* Per hæc verba dici consuecta in Campanæ benedictione, sit sola Campanæ*

An. Dom. 968
An. Dom. 865
Card. Bar. to.
10. pag. 810.

Card. Bar. to.
10. pag. 319.

Campanæ
missæ ad Im-
perat. Græco-
rum.

Card. Bar. to.
10. An. Dom.
968. pag. 310.

Alcuinus An.
Dom. 770.

Cap. de Con-
secr. Campa-
næ.

Campanæ
consecratio
non est Ba-
ptismus pro-
priè dictus ob
formæ carentiam.

consecratio, non autem propriè Baptismus, ut ipsa verba consecrationis expressè sonant: proprii namque Baptismi Campana capax non est, sed sola creatura rationalis.

Quàmvis interea Campanæ pulsandæ usus etià apud Christianos, præsertim verò apud Ecclesiasticos viros antiquior esse videatur, quam eam consecrandi Ritus, ob talis rei mentionem in libris antiquis à me non inventam, uti jam in capite de antiquitate Campanæ dictum fuit; consecratio tamen Campanæ initium sumpsit aliquot annorum centuriis antè Pontificatum Joannis XIII, sicut à nobis jam satis probatum fuit, Dictus deinde Ritus piè, ac sanctè institutus jam inde à tantà ipsius Ritus antiquitate in Campanis consecrandis observatus semper fuit, & in toto Christiano Orbe ad hanc usque diem observatur, dum ea omnia nuper enarrata, benedicta scilicet Aqua, Oleum sanctum infirmorum, & sanctum Chrisma, Thymiana, thus, & myrrha, in consecratione Campanarum adhibentur, & nomina eis imponuntur. Immo in Hispania cum Campanæ consecrantur, vel, ut improprie ajunt, baptizantur, sed propriè lavantur, Vir, & Mulier ex hominibus loci primariis, tanquam Compatres admittuntur; ad quam rem præstandam Codex ritualis proprius adhibetur, in quo præter illa, quæ in Pontificali extant Romano, Compatres itè commemorantur admitti. Harum rerum in omnibus Ecclesiis recepta quoque non desunt exempla, non solum quantum ad nominum impositionem, sed etià quantum ad Compatres in Hispania, præsertim verò in aliquot Catalonia partibus inter consecrandas Campanas admitti consuetos, candido linteo, ad simplicem lavationem indicandam, Campanis consecratis imposito pro veste albâ, quæ propriè baptizatis imponi solet.

Quoniam verò Campanæ in honorem Beatæ Mariæ semper Virginis in Meridie, in Sero, & in Aurora pulsari solent, ut infra, & fusiùs quidè suo loco dicemus; multæ Campanæ tam Romæ, quàm alibi, Mariæ nomen in consecratione retinent, inter quas insignè extat exemplum Lutetiæ Parisiorum in augustissima Cathedrali Dei Matris Ecclesiæ, cujus maxima Campana, ut Paulus Merula in sua Cosmographia scriptum reliquit, Mariæ nomine insignita est: Ait enim Merula: *Campana maxima, cui à Mariâ Virgine cognomen, viginti Viros flagitat pulsanda; sonitu, sereno cælo, per septem Leucas auditur.* Hæc Merula de Campana miræ magnitudinis, nomine Mariæ insignita, cui Campanæ assimilatur illa, quæ reperitur in primaria Ecclesiâ, Deiparæ Virgini dicata Rothomagi, *Rovan*, vulgò nuncupati, quæ est Galliarum Civitas, cujus Campanæ pondus est librarum triginta sex, Merula teste, vel quadraginta millium, ut ait Swertus in Magium; Lingua verò librarum sexingentarum decem, eodem Merula teste, ac Ferreolo Locrio. In Bononiensi quoque Prætorio magna extat Campana, cujus circumferentia duobus, ac vi-

ginti majoribus palmis constat; altitudo quatuordecim, & amplius; crassities verò palmo uno. Hucusque digredi libuit, maximâ Lutetiæ Parisiorum Campanâ suadente, ut eò, undè digressi sumus, revertamur.

Multæ item Campanæ tam in Italia, quàm extrâ Italiam non solum beatæ Mariæ semper Virginis; verùm etià Sancti, vel Sanctæ alicujus nomine vocitantur ad Campanarum distinctionem, necnou ad Populi devotionem, ut jam diximus, excitandam. In multis quoque Campanis nomina ipsa incisa leguntur tam Dei, ac Deiparæ Virginis, quàm aliorum Sanctorum in hanc verborum formam: *Ad Dei, & Beatæ Mariæ Virginis honorem*; Vel hunc in modum: *In Nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, Amen. Ad honorem Dei, ac Beatæ Mariæ Virginis, & Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, Verbum caro factum est*; & id genus alia; præsertim verò verba illa de Incarnatione Dei, quatenus Dæmonibus majorem in modum formidanda. Nam, cæteris exemplis hæc de re prætermisissis, tribus sociis per viam ambulantis, ut Jacobus Sprenger in suo Maleficarum Malleo narrat, duo illorum ictu fulminis percussi fuerunt; tertius autem quàmvis territus fuisset ob voces itè in aere clamantes: *Percutiamus, & illum*; absquè ullâ tamen laesione recreatus fuit, atquè salvatus ob aliam vocem dicentem: *Hoc fieri non potest, quia ipse hodiè audit: Verbum caro factum est.* Hoc est, auditit Missam, in cujus fine recitatur Sancti Joannis Evangelium, in quo legitur: *Et Verbum caro factum est.* Hæc ex Jacobo Sprengero, dicto in libro de Verbi incarnatione, Dæmonibus majorem in modum formidanda, & hanc ob rem in Campanis apponi consuetâ ad fulgura, & tempestates effugandas, quæ à Dæmonibus itè concitari possunt, Deo permittente; quoniam corporalis materia quantum ad motum obedire censetur ad nutum non solum Angelis bonis, verùm etià Spiritibus malis juxta Theologorum doctrinam. Deindè in multis Campanis fit mentio de Anno, in quo facta est Campana, necnon de ipsius Ecclesiæ Rectore, vel optime merito, & Campanæ Artifice, ut ego ipse vidi Romæ, ubi præcipuarum Ecclesiarum, & Basilicarum inscriptiones Campanis incisas perlegi, præsertim verò in Campanis Basilicæ S. Joannis in Laterano, Sanctæ Mariæ Majoris, & Sancti Petri in Vaticano. In multis tandè Campanis nonnullæ Dictiones per aliquos nominum casus absquè ullo, à quo regantur, verbo, in hanc formam incisæ leguntur: *Mentem sanctam spontaneam, Honorem Deo, & Patriæ liberationem, Ave Mariâ gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in Mulieribus; & benedictus fructus ventris tui.* Hæc omnia leguntur in parva Basilicæ Sancti Petri Campana, quæ ad Missam primam indicandam, & ad Vesperas festis diebus pulsatur, antequàm majores Campanæ incipiant pulsari. Eadem voces per obliquos nominum casus hoc in loco à nobis conscriptæ in Campanis Basilicæ San-

Verbum caro factum est.

Jacobus Sprenger.

Ægid. lib. 2. sent. d. 7. qu. 2. art. 2. dist. 10. quest. 3. art. 1. dub. 5.

Campanæ Basilicarum præcipuarum Romæ.

Campana Basilicæ S. Petri.

Cap. 1.

Cap. 5.

Hispaniæ Ritus in consecranda Campana, Compatres.

Candida vestis.

Cap. 17.

Merula p. 2. lib. 3. cap. 21.

Vide Ferreolum pag. 436. in Maria Augusta, & Suvvertu in Magium.

Campana Rothomagensis.

Merula ubi sup. cap. 30. Swertus, & Guicc. in Descript. Germ. inferioris. Campana Bononiensis Prætorii.

Petrus de Na-
talibus in S. Aga-
tha.

Surius tom. 1.
de Vitis SS.

Gabr. Flam-
ma tom. 1. de
Vitis SS.

An. Dom. 253
ut scriptum
reliquit Ant.
Filiolus in
comment. de
Monte Aetna;
252. ut ait
Card. Baron.
in Martyrol.
ex Fastis O-
noph. Panvi-
nii.

Die 5. Febr.

Vide et. de
hac re præ-
ceda.

Sanctæ Mariæ Majoris, aliarumque Eccle-
siarum Romæ, atque alibi leguntur incisæ, quæ à Petro de Natalibus in catalogo San-
ctorum recitantur, dum Sanctæ Agathæ Vir-
ginis, & Martyris conscribit Vitam, & Mar-
tyrium. Nam, ut ipse ait, dum Fideles cor-
pus Beatæ Agathæ aromatibus condirent,
Juvenis sericis vestibus indutus, quem cen-
tum, & amplius Juvenes comitabantur albis
vestibus amicti, apparuit, marmoreamque
Tabulam ad ejus corporis caput in sepulchro
apposuit; deinde cum cæteris Juvenibus ab
omnium oculis evanuit, quem Angelum fuisse
constat. In Tabula verò hæc legebantur;
*Mentem sanctam spontaneam, Honorem Deo, &
Patriæ liberationem.* Hæc ex Petro de Nata-
libus, necnon ex Laurentio Surio, qui di-
ctam recitat historiam, sed voces illas per
casus obliquos mutavit hunc in modum:
*Mens sancta, Honor in Deum voluntarius, Pa-
triæ redemptio.* Sed Gabriel Flamma eandem
Historiam de Tabula marmorea enarratam
comprobat, & formam nominum illam per
casus obliquos primo loco absque ullo verbo
conscripam interpretari studet, dum singu-
las ferè voces marmoreâ in Tabula incisas
meditatur. Denique post satis longam medi-
tationem, tria tribus illius Inscriptionis clau-
sulis apponit verba, quæ ibi desiderabantur.
Id quod non ex incuria, nec sine mysterio à
Juvene illo, (idest Angelo) factum fuisse
ostendit Gabriel Flamma, qui dictæ inscrip-
tioni sensum dedit hunc in modum. *Mentem
sanctam spontaneam obtulit, Honorem Deo dedit,
& Patriæ liberationem impetravit;* hoc est,
Agatha sancta se, & cor suum voluntario de-
dit dono, quo Deum honoravit. Nam quid-
quid ipsa fecit, cogitavit, & dixit, passaque
fuit, tam vivendo, quam moriendo, ad ho-
norem Dei retulit, aut direxit. Hinc Patriæ
liberationem apud Deum promeruit, sicut
factum fuisse constat unius anni spatio post
ejus obitum, quando scilicet Mons Aetna in
Sicilia perpetuo clarus incendio, ad cuius
Montis radices Catania sita cernitur, igneum
eructavit flumen, quod cum per totam ferè
Siciliam fluitando cursitaret, Catanenses ad
Sanctæ Agathæ sepulchrum confestim cucur-
rerunt, & ipsius velo indè sublato, atque
antè incendium expanso, seu explicato, Ca-
tania fuit ab ipso incendio miraculosè libera-
ta, igne illo Dei providentiâ protinus repres-
so, cum dies Martyrii Sanctæ Agathæ anni-
versarius foret. Hæc ex Petro de Natalibus,
Laurentio Surio, & Gabriele Flamma. Quæ
de re jam indè ab eo tempore quotiescunque
igneum flumen, sive incendium ab Aetna
eructatur (quod viginti, vel triginta anno-
rum intervallo evenire solet) dicto velo ad
igneum flumen explicato, incendium cessat.
Propterea factum reor, ut ipsa inscriptio
Campanis incidi soleat, ad fulgura, seu po-
tius ignea flumina propulsanda, tempesta-
tesque expellendas, dum Campanæ, ad hanc
item rem præstandam consecratæ, pulsantur,
& infra, & plenius quidem suo loco dicemus.
Hæc de causis, & Ritu consecrandi, aut be-

nedicendi Campanas, necnon de effectibus
earundem ex benedictione, sive consecra-
tione ipsâ emanare consuetis. Quàmvis au-
tè exempla consecrandi Campanas innu-
mera ferè sint per totum Christianum Orbem
diffusa; exemplum ex Basilica desumptum,
Lateranensi, quæ est omnium Ecclesiarum
Mater, & Magistra, & Caput, sat declarat,
hunc Ritum consecrandi Campanas rectè
fuisse institutum, & Pontificale item Roma-
num ab omnibus esse observandum. Nunc
reliquum est, ut admiranda, quæ de Campa-
nis consecratis reperiuntur conscripta, ob
oculos ponamus.

C A P. VII.

Admiranda de Campanis consecratis.

Silentio prætermittenda non censentur
admiranda illa, & scitu quidem dignis-
sima, quæ de Campanis consecratis narran-
tur, præsertim verò juramentum in primis
illud in Hibernia, Scotia, & alibi super Cam-
panas præstari consuetum, ob magnam reve-
rentiam, quæ ipsis adhibetur dictis in locis.
Si qui enim super Campanas pejerare, hoc
est falso, & animo fallendi jurare audeant,
plerumque tacite, ut ita dicam, vel cælitus
puniuntur. Si qui verò tales convicti ab ho-
mine pejerasse inveniantur, graviter in eos
animadverti solet, ut colligitur ex eo, quod
in Topographia Hiberniæ scriptum reliquit
Sylvester Giraldus in hæc verba: *Hoc etiam
non prætereundum puto, quod Campanas bajulas,
baculosque Sanctorum in superiori parte,
recurvos, auro, & argento, vel ære contextos,
sive contextos, in magna reverentia tam Hiber-
nia, & Scotia, quam Guallia, vel Wallia
Populus, & Clerus habere solent; ita ut Sacra-
menta, (hoc est juramenta) super hæc longè ma-
gis, quàm super Evangelia, & præstare verean-
tur, & pejerare. Ex vi enim quadam occultâ,
& iis quasi divinitus insita, necnon, & vindicta
(cujus præcipue Sancti illi appetibiles esse vi-
dentur) plerumque puniuntur contemptores, &
graviter animadvertitur in transgressores.* Hæc
de juramento super Campanas præstari me-
moratis in locis consueti, narrat Giraldus,
qui etiam in eadem Topographia de quadam
Campana fugitiva ita inquit: *Est in Lagenia,
in Terra scilicet Maltalevi Campana quædam,
quæ nisi à Custode suo, Exorcismo quodam ad hoc
composito, singulis noctibus adjuretur, & vin-
culo quolibet, vel fragili ligetur; mane in
Media apud Clunarech, in Ecclesia Sancti Fin-
nani, undè venerat, reperitur. Quod & ali-
quoties certum est, contigisse.* Hæc Giraldus ad
verbum.

Surius in vita Sancti Lupi Episcopi Sen-
nonensis ad sonitum Campanæ Senonensis,
precibus ejusdem Sancti, Hostes viribus de-
stitutos, ac terrore correptos statim fugatos
fuisse narrat in hanc verborum formam:
*Mortuo autem Theodorico Principe, Rex Clota-
rius in Burgundiam veniens, hostili manu arma-
tum Blidebodem Ducem misit in Senones. Illo*

Silvester Gi-
raldus dist. 3.
c. 33. in An-
glica Nor-
mannica, Hi-
bernica, Cam-
brica tom. in
fol.

Silv. Girald.
de Campana
fugitiva dist.
2. c. 33. tom. in
fol.

Sur. to. 5. pag.
2. & 4.

Die 1. Sept.
Idem scriptum
reliquit ex
Surio Card.
Bar. to. 8. pag.
242. & 243. in
Annalib. An.
Dom. 615. &
616.

ergo tela atrociter in Oppidum vibrante, sanctus Episcopus in Domino fidens, ad Protomartyris Stephani Aedem se contulit. Cumque ad convocandum populum, signum Ecclesie tangeret, viribus hostes destituti, tantoque sunt terrore correpti, ut nullam sibi salutis spem superesse putarent, nisi fugam sibi consulerent. Ita vir sanctissimus, dum instar Moysis ad Caelum tollit manus, hostes proligat. Hæc Surius de Campana Senonensi, ad cujus tinnitum, vel sonitum hostes fugati fuerunt. De hac eadem Campana idem Surius rem notatu dignam in ejusdem Sancti Lupi vita refert hisce verbis: Clotarius Rex ubi comperit signum, vel campanam Sancti Stephani sonum edere gratissimum, iussit eam Parisios transferri, ut ejus tinnitu sacpius oblectaretur. Displicuit ea res Beato Episcopo. Itaque mox, ut ablata est à Senonibus, omnem soni gratiam amisit. Id Rex intelligens, oculis jubet suo illam loco resitui. Ubi autem ad Pontem Syriacum ventum est, rediit illi pristinus sonus, & ob sancti Viri merita septimo milliario auditus est. Illic Vir beatus in Urbe residens, se dat itineri, progrediensque in occursum ejus cum Psallentium Choris, quam dolens amiserat, cum gaudio excipit, gratias agens Deo. Hæc item dicto in loco Surius.

Scribit etiam Antonius Augustinus, Archiepiscopus olim Tarraconensis, Vir profectò, eruditione clarissimus, rem sanè dictu item mirabilem de Campana quadam, quæ (ut ipse ait in libro de Numismatibus, quæ Medalie vulgò vocitantur) in Hispania, in Regno scilicet Aragoniæ, Diocesi Cæsaraugustana in Villula quadam, sive Viliglia hispanicè hodiè dicta, olim Celsa ad Iberim Fluvium sita, nemine ipsam movente, nonnumquam, ut ita dixerim, sponte suâ, vel ex se sonitum reddere, seu personare ob aliquam sanè rem futuram, & notatu dignam testatur, siue ostendit; Multasque idem Antonius Augustinus recenset vices; in quibus id evenisse accepit; totidemque tritissimos in medium affert eventus, à spontaneo illius Campanæ sonitu olim præmonstratos; inter quos direptio, seu depopulatio Urbis Romæ tempore Clementis Septimi Anno Domini MDXXVII. Et pestis illa Anno Domini MDLXIV. in eodem Regno Cæsaraugustano suborta recensentur. Adde etiam, quod Doctor Petrus Garfias, Canonicus, & eleemosynarius Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Pilari Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini, & olim Rector Ecclesiæ, in qua extat dicta Campana sponte suâ sonans, nunc Romæ, dum hæc scribo, Anno Domini MDCIX. commoratur, & eandem Campanam tempore sui Rectoratus, hoc est, Anno Domini MDCI. à nemine motam à die 13. Junii usque ad trigessimam diem, interpolatis temporibus, frequenter personasse omnino affirmat, atque non semel, etiam me præsentem, id ita esse jurejurando confirmavit, & scriptum reliquit. Ad hujus autem generis spectaculum quatuor millia hominum cucurrisse addidit, & varios eventus in diversis mundi partibus post talem Campanæ sonitum Anno Domini

MDCI. evenisse affirmavit. Adde etiam, quod hæc historia fuit impressa Romæ Anno Domini MDCI., & in Bibliotheca Angelica hodiè asservatur. De spontaneo ejusdem Campanæ sonitu admirando faciunt mentionem Scriptores item alii, hoc est, Petrus Gregorius Tholosanus tom. 1. de Republica lib. 12. cap. 13. num. 25. Hieronymus Curita, magnus historicus Regni Aragonum lib. 10. cap. 93., & lib. 14. cap. 27. ad calcem. Fabius Paulinus libro quarto Hebdomadum cap. 7.

Hujuscè item Campanæ miraculi testimonium à publicis Tabellionibus præstitum, Leonardus Vairus in libro secundo de Fascio se perlegisse testatur hisce verbis: In Regnis Hispaniæ, in Oppido Vililla nuncupato Cæsaraugustana Diocesis Campana quadam est, quàm miraculorum appellant: hæc per aliquot menses antequàm aliquid adversi in Christiana Republica contingat, ex se ipsa, nemine impellente pulsatur. Cujus rei testimonium per publicos Tabelliones, testibus plurimis adhibitis, hisce oculis egomet legi, præter fidem, quàm de eadem re illius regni Proreges suis literis faciebant. Hæc Vairus.

Martinus del Rio libro quarto Disquisitionum Magicarum istucipsum refert, quod Vairus de Campanæ Vilillæ scriptum reliquit. Præterea ex Gobelino persona in vita Sancti Meinulphi, rem narrat quoque admirandam de quadam Campana in Bodkensi Monasterio in hæc verba: Tintinnabulum, quoddam magnum æneum bene sonorum in Bodkensi Monasterio reverentèr asservatur. Nam, quoties aliqua ex ejus Monasterii Sororibus brevi erat abitura à vita, absque ullo humano ministerio, per se fortem reddebat sonum. Hucusque Martinus del Rio de Campana Monasterii Bodkensis. De Campanæ autem Vilillæ, vel Viligliæ sonitu spontaneo, & admirando Scriptores alios hujus generis miraculum, verum esse omnino affirmantes, brevitate gratiâ reticemus, aliarum Campanarum admiranda conscripturi.

Sigebertus Gemblacensis in Chronicis Anno Domini MLXXXI. de Campanis, quæ in Ecclesia Maldemburgensi Flandrensis Provincia suâ sponte personuerunt, ita inquit: Campanarium Ecclesiæ Maldemburgensis, vehementi vento flante, à suis locis evulsum, & ad terram penitus fuit inversatum, ita in aere pendens, & ruinam sui minitans, ut semper casurum, & cuncta vicinia confracturum cerneretur. Sed cum per sex noctes, & dies id tractaretur à Populo, qualiter hinc inde extractis machinis sursum erigeretur, & utramque loco suo relocaretur; pridè Kalendas Januarii circa noctis medium adveniens virtus divina, totam Ecclesiam intus, & foris implevit luce ignea, & Campanarium ad terram reclinatum, totum simul erexit, ac firmissimè suis locis relocavit; & Campanas ibi dependentes mōx sonare compulit. Hæc Sigebertus.

Campanæ item Aldemburgenses sponte suâ personuerunt, ut ait Jacobus Meyerus in Balduino Pio libro tertio Annalium Flandriæ

MDCI.

Bibliotheca Angelica.

Scriptores alii de Campana Viligliæ. P. Greg. Tholos. Hier. Curita.

Fabius Paulinus.

Leonardus Vairus lib. 2. cap. 14.

Alias, Proceres.

Mart. del Rio lib. 4. c. 3. q. 2.

Sigebertus Gemblacensis Anno Domini 1081. cū aliis scriptoribus in unum tommum collectis To. 1. in folio.

Campanæ sua sponte sonantes. Jacobus Meyerus.

Anton. Aug. De Numismat. Dialog. 6. pag. 194.

Vililla, vel Viliglia Campana sponte sonans.

Urbis Romæ direptio, seu depopulatio.

MDXXVII. Pestis in Regno Cæsaraugustano. MDLXIV. Doctor Petrus Garfias.

MDCI.

verus in Bal-
duino Pio .
Libro tertio
Annaliū po-
tius Belgii An-
Dom. 1062.
pag. 25. in edi-
tione vetu-
stiori, & pag.
30. in recen-
tiori.

Ecclesia Sa-
lernitana Or-
dinis Præd.

Philipp. III.
Hispaniarum
Rex de B. Isi-
doro.

Ecclesia Car-
melitarū Va-
lentiae.

Campana in-
venta sub
terra.

driæ ad Annum Domini MLXII. in hanc ver-
borum formam: *Aldemburgii cum fames into-
lerabilis Flandros premeret, grandisque multitu-
do hominum panis querendi gratiâ consueret
Aldemburgium, repertus quidam fuit primâ luce,
qui sub dño de nocte fame (ut creditum est) pe-
rierat, qui dum sepeliretur, prohibuit Sacerdos
Godobertus, ne pulsarentur Campanæ, cognod
homo esset ignotus. Sed ecce ibi, stupentibus cun-
ctis, qui aderant, prodigio per se ara illa (mi-
rum dictu) personuerunt. Hæc in Balduino Pio
Jacobus Meyerus.*

In Monasterio Salernitano Ordinis Fra-
trum Prædicatorum supra portam illius loci,
qui vulgò *Capitulum* vocitatur, in quo Patres
pro aliqua re decernendâ congregari solent,
area extat Campanula, quæ sponte suâ interdum
personavit, dum scilicet aliquis ex Fa-
milia dicti Conventus ex hac vita decessit.
Cujus rei aliquot recensentur exempla, præ-
sertim verò illud, quod antè triginta annos
evenisse narratur. Illa enim Campanula,
nemine ægrotante dicto in Conventu, per-
sonuit; sed ecce Sacerdos novellus die se-
quenti primam cantaturus Missam, Campana-
rium cum aliis Fratribus Campanas pulsandi
gratiâ ascendit ad hanc celebritatem, ut fieri
solet, indicandam, è summitate illa cecidit, &
obiit.

Cum cadaver Beati Isidori, qui Madriti
in Hispania quadringentis ab hinc, & amplius
annis natus est, ex humili sepulchro ad ho-
nestiorem locum transferretur, Ecclesiarum
Campanæ à nemine pulsata, nulloque artifi-
cio tactæ, divinitus sponte suâ, miro ordine
personuerunt, ut Philippus III. Catholicus
Hispaniarum Rex in suo libello supplici, ty-
pis mandato, pro ejusdem B. Isidori canoniza-
tione apud Summum Pontificem Clemen-
tem Octavum impetrandâ retulit.

In Ecclesia Ordinis Fratrum Carmelita-
rum Valentiae (quæ est Urbs insignis cite-
rioris Hispaniæ, tribus millibus passuum à
mari remota) extat Capella Beatæ Mariæ
semper Virginis, de *Consolatione* nuncupata,
in qua sub terra, & profundè quidè jacebat
Campana, quæ à Vetula quadam ob vitæ pro-
bitatem insigni, & propè dictam Cappellam
degente circa Annum Domini 1490. singulo
quoque sero, præsertim verò in Sabbatho,
quandò scilicet Campana ad salutationem
Angelicam recitandam pulsari solet, Cam-
pana illa subterranea sponte suâ sonare audie-
batur. Hac re tandem promulgatâ, Rector
Conventus Carmelitani, locum illum à Ve-
tula indicatum excavari jussit. Hinc terrâ
excavatâ, profundâque caveâ illic effectâ,
Campana ipsa tandè aliquandò inventa fuit,
infra quam erat Imago Beatæ Mariæ semper
Virginis lignea, & aurata, quam tempore
barbaricarum incursionum in loco illo sub-
terraneo inclusam fuisse à Christifidelibus,
conjecturam faciunt. Non desunt autem, qui
dicant, circâ dictæ Imaginis pectus aperturam
esse, in qua cum sacris Reliquiis Sanctissimum
item Sacramentum fuisse inventum per tradi-
tionem affirmant.

In Territorio Gruningæ, quæ est Civi-
tas Phrysiæ metropolitana, extat Pagus vo-
catus *Brock*, in quo Campanæ sponte suâ
personarunt; deindè magnam hominum mor-
talitatem sequutam fuisse Historiæ produnt.

Spontaneum item sonitum dederunt
Campanæ Basilicæ Sancti Pauli propè, &
extrâ muros Urbis Romæ. Nam Anno Do-
mini 1610. die 24. Octobris, die Dominico,
dum intrâ Arenariam (quæ inter Basilicam
Sancti Pauli, & Ecclesiam Sancti Sebastiani
extat) Notarius publicus de mandato Illu-
strissimi, ac Reverendissimi Cardinalis Urbis
Vicarii, cum aliis commoraretur, ut locum
Sanctarum Reliquiarum à Pictore quodam
indicatum recognosceret, majores Campanæ
Basilicæ Sancti Pauli personuerunt. Quoniam
verò dictæ Campanæ, nonnisi in diebus festis
solemnibus, & in Summi Pontificis ad ipsam
Basilicam adventu pulsari solent; absente
Abbate, Prior Monasterii Sancti Pauli, &
aliquot ejusdem Monachi ab Ecclesia Sancti
Sebastiani ad suam Basilicam redeuntes, au-
dito in ipsa Arenaria dictarum Campanarum
sonitu, gressus omni festinatione properarunt,
Summum Pontificem ad eam Basilicam ad-
ventasse putantes. Postquàm autem eò de-
ventum fuit, nec Summum Pontificem illuc
accessisse, nec dictas Campanas ab ullo pro-
pè hominè pulsatas, aut motas fuisse facti
sunt certiores. Id quod omnibus persuasissi-
mum fuit, tum ob ingentem Campanarum
magnitudinem, tum quia ingressus ad eas
hàud facile patet, atque in tali die dictæ
Campanæ, uti jam diximus, pulsari non
solent. Idcirco ad certitudinem, ac vene-
rationem Sanctarum Reliquiarum indican-
dam, spontaneum Campanarum sonitum,
divinitus factum esse, pie credendum cen-
setur.

Multa item alia in hanc rem exempla
dicenda supersunt, quæ nimis longum esset
recensere. Hæc itaque dicta sufficiant de
admiranda virtute Campanis consecratis ad
res occultas præsentis, & futuras indicandas,
necnon ad alios effectus, admiratione dignos
producendos loco, ac tempore divinitus im-
missâ. Nunc reliquum est, ut Campanarum
Ecclesiasticarum originem à tubis veteris
testamenti in sancta Dei Ecclesia deductam,
in medium asseramus.

C A P. VIII.

*De origine Campanarum à Tubis Veteris Te-
stamenti deductâ.*

Campanarum Originem à Tubis Veteris
Testamenti habere, censendum vide-
tur: Nam in Veteri Testamento Dominus
Deus, ut legitur in decimo Numerorum ca-
pite, Tubas fieri mandavit, dum Moyse di-
xit: *Fac tibi duas Tubas argenteas ductiles, qui-
bus convocare possis multitudinem, quandò mo-
venda sunt castra.* Et infra post multa de con-
gregando Populo à Filiis Sacerdotis Aaron,
atque de tempore procedendi ad bellum, ad
Clan-

Basilicæ San-
cti Pauli ko-
mæ Campana
sponte suâ
personuit An.
Dom. 1610.

Num. 10.

Num. 10.

Clangorem Tubarum , necnon diebus festis , & latitiæ , deque Holocaustis , & victimis pacificis , ac de oblationibus , Tubarum item clangore indicandis loquitur in hanc verborum formam : *Filii autem Aaron Sacerdotis clangent Tubis , eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris . Si exieritis ad bellum de Terra vestra contra Hostes . qui dimicant adversum vos , clangetis ululantibus Tubis , & erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro ; ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum . Si quando habebitis epulum , & dies festos , & Kalendas , canetis Tubis super Holocaustis , & Victimis pacificis , ut sint vobis in recordationem Dei vestri .* Hæc de Tubis in decimo Numerorum capite . Ut autem Campanæ à Tubis Veteris Testamenti per ea , quæ in dicto Numerorum capite leguntur , originem habere comprobentur , similitudinem inter Tubas , & Campanas ob multiplicem earundem usum ductam expendere , seu examinare necesse est .

C A P. IX.

De similitudine inter Tubas , & Campanas .

IN decimo , ut vidimus , Numerorum capite , Tubarum usus ad plura pertinebat , ad Castrorum scilicet motionem , ad belli congressionem , ad Populi congregationem , ad Festi celebrationem , ad Epuli oblationem , ad Holocausta , & Victimæ pacificas . Sicut autem hæc omnia in Veteri Testamento ad Tubarum fiebant clangorem , ita totidem , at illis modo suo similia , in Novo Testamento ad Campanarum sonitum celebrantur . Nunc enim in Sancta Dei Ecclesia pro Castrorum motione , Belli congressione , atque Populi congregatione , lustrationes , vel supplicationes , quas vulgò Processiones appellant , prævio Sanctissimæ Crucis Vexillo , Clero sequente , & populo comitante , celebrantur , & ululantium Tubarum loco , Campanæ pulsantur pro victoriâ consequendâ contra Dæmones humani generis hostes , hoc est , contra eorundem consultationes , & insidias , & contra alia mala , ut implorata misericordiâ Dei omnipotentis , & clementis , *cujus ut ait S. Leo , natura bonitas , cuius voluntas potentia , cuius opus misericordia est , opus misericordiæ consequamur .*

S. Leo ferm. 2. de Nativit. Dom. , & legitur in Annunc. B. Mariæ semper Virg. officio .

Tubarum item loco super holocaustis , & victimis pacificis in Veteri Testamento clangentium , nunc ad laudem , honorem , & gloriam incruenti sacrificii in Sancta Dei Ecclesia , uti jam diximus , Campanæ pulsantur . Interea sicut ad festos dies celebrandos Tubæ olim clangebant ; ita nunc ad Festivitates repræsentandas , & venerandas , Campanæ pulsantur .

Sicut denique in Veteri Testamento tam in adversis , quam in prosperis rebus ex præcepto Dei Tubis clangendum erat ; ita nunc juxta temporum varietatem , & rerum indigentiam pulsari solent Campanæ , dum scilicet ad poenitentiam , & lacrymarum com-

punctionem excitamur , & ad Dei misericordiam implorandam provocamur .

Adde etiâ , quod omne tempus convenit verbo Dei . Modò enim legendum est , modò Deo cantandum , modò orandum , modò exhortandum , modò docendum , modò tandem increpandum : Hæc enim omnia in Ecclesia Sancta Dei fieri solent juxta illud Beati Pauli Apostoli ad Timotheum scribentis ; *Prædica verbum ; insta opportune , importune ; argue , obsecra , increpa in omni patientia , & doctrina* : Necnon juxta illud Psalmi : *Benedicam Dominum in omni tempore , semper laus ejus in ore meo* . Ad hæc tandem omnia præstanda , juxta rerum congruentiam , ac distinctionem , Campanæ item congruè , ac distinctè pulsantur . Hæc de origine , quam à Tubis Veteris Testamenti Campanæ Novi Testamenti quantum ad usum traxisse censentur quandam inter se similitudinem habentes , ut dissimilitudinem earundem videamus .

Tim. 4.

Psal. 23.

C A P. X.

Dissimilitudo inter Tubas , & Campanas .

QUANTUM verò ad materiam , & formam , Tubæ atque Campanæ sunt dissimiles : Illæ namque argenteæ ; hæc autem ex ære conflatae : Illæ ductiles , hæc conflatile ; Illæ satis oblongæ , angustæ , ac subtiles ; hæc quasi rotundæ , atque crassæ , quamdam tamen galeri , aut pyri formam repræsentantes . Campanæ denique sunt ex ære , quod est metallum durabile , ac sonorum , atque intus habent ferreum instrumentum , quo percutiuntur , ut sonitum reddant , novique Testamenti Prædicatorum ora significant , quæ plus durant , quam Tubæ veteris Testamenti , altiusque resonant . Notus namque olim erat tantum in Judæa Deus , nunc autem in toto Terrarum Orbe , ut rectè ostendit Amalarius Fortunatus , Episcopus Treverensis in libro tertio de Ecclesiasticis officiis capite primo , in quo hæc omnia diffusè declarat , sicut infra videre licet , eo scilicet in loco , in quo de officio pulsandi Campanas habetur fermo . Hæc hæc de Campanis , ad Tubas relatis , ut rem præcipuam initio propositam , prosequamur .

Amalarius Fortunatus. lib. 3. c. 1.

Cap. 13.

C A P. XI.

Campanarum sonitus diversi unde oriuntur .

CAMPANARUM sonitus diversi sunt juxta materiam , ac formæ diversitatem . Materia enim ex æris , stanni , plumbique mixture constare solet , secundum varia Opificum consilia , ut ait Hieronymus Magius . Nam si gravem (inquit) sonum quæsierint , stanni , plumbique non parum æri admiscunt : si acutum , stannio , plumboque plus parcunt . Sed seculis superioribus , cum avaritia minus , ut Magius inquit , ferveret , vel major argenti foret , ut reor , copia , argentum multum opifices in fundendis Campanis admisce-

Mag. c. 25. de Tintinn.

Magius ubi supra.

re solebant. Id quod ex ipso antiquarum Campanarum sonitu planum profectò fieri tradit Magius, qui duas hujus generis Campanas in Sancti Bartholomaei Ecclesia apud suos conterraneos Anglarenses reperiri ait.

Formae item Campanarum diversae, majores videlicet, & minores; magis, & minus crassae; magis quoque, ac minus oblongae, vel magis, & minus latae; necnon magis, & minus pyri, vel magis, aut minus petasi, vel galeri, aut pilei formam repraesentantes, efficiunt sonituum diversitatem. Propterea Magius ex diversitate formarum diversos Campanarum sonitus breviter colligit, & comprehendit in haec verba: *Campanae non solum materiam, sed & formam plurimum ad soni magnitudinem, & suavitatem conduceret certò scimus. Si humiliores, latioresque petasi, seu galeri, aut lebetis figurâ efformentur, sonum non admodum magnum, & ingratum auribus edunt: Si verò longiores, crassioresque quam artis ratio patitur, obtusum, nec latè dimanantem emittunt. Artis praescripto Campanae altitudo duplici oris diametro constat, at paulò brevior mensurâ. Forma pyri longioris effigiem emulatur, atque exprimit. Antiquorum Tintinnabula magis ad galeri, quam ad hujusmodi poni formam accedebant, evantque tenuiora, quamobrem, & rauca, & minus, quam nostra sint, sonora. Hæc Magius ad verbum.*

Sonitus denique Campanarum diversitatem efficiunt diversa illa ferrea instrumenta, quibus Campanae intus pulsantur. Dicuntur autem diversa, juxta majorem, & minorem ferri quantitatem. Si enim ferreum illud instrumentum (quod *Rhopalum* græcè dicitur, latine autem *Malleus*, & *Lingua* nuncupatur) habeat cum Campana proportionem, congruum Campanae quantitati sonitum reddit, & auribus gratum; sin secus, vel obtusum, vel asperum, sive nimis acutum, (quem vulgò *squillantem* appellant) & auribus ingratum. Hinc ferreum illud instrumentum perpulchrè, ac satis propriè *Lingua Campanae* nuncupatur, quippè quæ in ipsa Campana suo modo facit, quod *Lingua* in homine. De variis Campanarum formis fundendis; necnon de Instrumentis, quibus Campanae pulsantur, juxta varias Campanarum formas faciendis, Vannucci Biringucius Senensis, Artifex Campanarum egregius, perscribit in sua Pyrotechnia, in qua etiam docet quonam pacto Campanae in Turribus constitui, aut suspendi, & moveri debeant, multaque figuris delineatis optime commonstrat.

C A P. XII.

De Musico Campanarum concentu, necnon Turrium praestantiâ.

EX variis denique Campanarum formis peritissimorum hominum, etiam musicarum arte, ac scitè quidem factis; musicus Campanarum concentus fieri potest, immò solet, sicut diversis in locis videre licet. Nam,

ut Hieronymus Magius in libello de Tintinnabulis, & Hieronymus Cardanus in libris de rerum varietate scriptum reliquerunt, apud Menapios, & Sicambros Populos ad utramque Rheni, Germaniam, & Galliam dividens, partem sitos; necnon apud alias Christianas Nationes Campanae à musicis non ignaris efformatae, atque suspensae in Turribus, ac denique à Musicis pulsatae, musicum reddunt concentum, Organorum instar.

Antuerpiæ, quæ est Civitas Brabantiae, ac Belgii totius celeberrimum Emporium, extat augustissimum Templum Beatae Mariae semper Virgini sacrum, Turrim ex candido marmore admirandae altitudinis, hoc est, quadringentorum, & viginti pedum Antuerpiensium, teste Guicciardino habens constructam, in qua, ut ait Franciscus Swertus, sit musicus Campanarum concentus, adeò insignis, tantæque arte, & harmoniâ, ut non Campanas, sed Organum aliquod, exteris omnibus stupentibus, audire videaris. De hujus generis Campanarum harmoniâ Hieronymus Cardanus postquam loquutus est de perpetuo Tubarum sono efficiendo, hunc ait in modum: *Revocavit hæc narratio memoriam ejus, quod Bruxellis in Belgica vidi; Nola plurimæ in circuitu positæ super Turri, ut fieri solet, vocum musicarum sonis proportionem obtinent; adeo ut gnari artis, & tangentes singulas pro notis descriptis, cantilenam pulsan, admiratione potius dignam, quam jucundam auditu. Nam Nola non retinent vocem, sed cum ista statim desinit. Idem Lovanii, Antuerpiaeque fit. Transferrî etiam potest ad urceos, aliaque vasa. Si dicas, quis usus harum Nolarum? Ut tota Civitas audiat musicam; quod commodum non est exiguum. Hucusque Cardanus, qui cum dicat, harmoniam Campanarum Bruxellensium admiratione potius dignam, quam auditu jucundam; Franciscus Swertus Antuerpiensis de Campanarum Antuerpiæ harmoniâ ita inquit: *Utinam Cardanus bodiè Campanarum musicam Antuerpia audiret, secus judicaret, nempe, & admiratione dignam, & auditu jucundam. Hæc Swertus. Georgius autem Braunius in Tomo quinto Civitatum Theatri de Turri, & harmoniâ Campanarum Cathedralis Ecclesiae Antuerpiensis; necnon de primaria ejusdem Campana, deque ipsamet Ecclesia in hanc loquitur verborum formam: *Primaria Antuerpiensis Ecclesia, Beata Maria semper Virgini inscripta, Collegiata, nunc Cathedralis est, amplitudine, magnificentiaque excellenti, multis ornamentorum generibus decorata. Cujus eminentior Turris, Campanis destinata, mirabili structurâ ex candido marmore affabrè factâ, admirandae altitudinis visitur; alta pedes quadringentos viginti, undè non tantum sumptuosissima Civitatis Aedificia, sed & amoenissimi quæque versus Agri, Horti, & Prata, etiam ultra Scaldim in Flandria conspiciuntur. Sunt in ea triginta tres Campanae promiscuae magnitudinis, quæ tam consonantem edunt sonum, & diversas Ecclesiasticas melodias ita exprimunt, ut ab harmonia musica vix eum distinxeris. Harum***

Mag. c. 17.

Cardan. lib. 12. c. 58.

Turris admirandae altitudinis. Guicci. in Descriptio. Germaniae inferioris, p. 103. in folio. Franc. Swertus in Magium.

Card. lib. 12. de rerum varietate c. 58.

Campanarum Bruxell. harmonia.

Franc. Swertus in Magium de Tintinnabulis.

Georg. Braunius tom. 5. Civitatum pag. 27.

Hæc vide in to. 5. Civitat. pag. 27.

Turris admirandae altitudinis.

Campanae 33. in Ecclesia Cathedrali Antuerpiae.

Harmonia Campanarum musica.

Cam-

Anglaria Magii Patria.

Mag. c. 20. de Tintin.

Formae Campanarum diversae sonitus efficiunt diversos.

Campanae praescriptum est praecipit, vel regula fidentia Campanam.

Campanae lingua quænam sit.

Campanae lingua quænam sit.

Vannuc. Biringuc. lib. 6. à c. 10. usque ad 15.

Campanæ
primæ ma-
gnitudo.

Campanarum prima tanta est, ut nulla in Belgio sit magnitudine vastior: octo enim pedes capit ejus altitudo, septem cum semipede hiatus in diametro. Hucusque Bräunius de quatuor Antuerpiensis Ecclesiæ rebus admiratione dignissimis; Turris videlicet altitudine, Campanæ primariæ vastitate, Campanarum multitudine, & musico earundem concentu, musicam organorum harmoniam repræsentante. Hæc obiter dicta sint, ut harmoniam Campanarum musicam prosequamur.

Georg. Braun.
to. 1. Theatri
Civitatis pag.
32.

Mechlinia item, vel Machlinia, vulgò *Malin* vocitata, quæ est Civitas Brabantiae præclara, & Brabantiae *Meditullium* non ineptè dici potest, Lovanio, Bruxella, vel Bruxellis, & Antuerpia tot clarissimis Urbibus interclusa, & undiquè quatuor milliariibus distans; habet Campanas, quæ organorum instar, digitis tamen, ac pedibus pulsatae, musicos, & varios quidem concentus propulsantis arbitrio reddunt. Idem fit Bruxella, seu Bruxellis, Hallei, seu Halle, ac Trajecti, & aliis in locis illius Regionis.

Georg. Braun.
to. 1. Theatri
Civitatis pag.
32.

Leodium, quod est Germania inferioris, quam *secundam* dicunt, Civitas maxima, miræ item magnitudinis habet Campanas, quæ musicos diversi generis concentus miræ efficiunt arte. Nam in Cathedrali Ecclesiâ, Sancto Lamberto dicatâ, octo sunt amplissimæ Campanæ, minuscule vero duodecim ad Horarum pulsationem accomodatæ. Ad Campanarum harum maximæ pulsationem, quatuor, & viginti requiruntur homines. Maxima enim Campana duabus, & quidem magnis est cincta rotis, quæ circumligatæ sunt duobus deorsum pendentibus funibus, quibus item alligati sunt quatuor, & viginti alii funiculi. Deinde homines duodecim trahunt vice versâ funes ab una parte, necnon duodecim alii ab altera parte; ita verò, ut, quando pars una deorsum trahit, altera sursum trahat. Qui sanè mos in pulsandis Campanis pro musico efficiendo concentu per totum Belgium observatur, sicut dictæ Civitatis, & Regionis Indigenæ, qui Romæ vitam degunt, omnino affirmant.

Ecc. S. Pauli
Leodii.

In Ecclesia Sancti Pauli ejusdem Civitatis Leodii quatuor, & viginti Campanæ ad omne genus musices aptissimæ, organorum instar manibus, ac pedibus pulsantur; immò tantâ sunt dispositæ arte, ut ex se, vi tamen ponderum, instar Horologii, die nocteque antequàm horæ personent, omnia horarum præambula, quæ sunt Antiphonæ, cuilibet diei festo congruentes, musicalitèr, ut ita dixerim, decantent.

In Sancti Laurentii ejusdem Civitatis extant una, & viginti Campanæ, è quibus concentus musicus, & quidem jucundissimus redditur non sine magna audientium voluptate: iis enim Campanis, & frequentèr quidem, diversæ concinuntur cantiones, ad quas audiendas homines convolare solent.

Ibidem apud Cruciferos Campanæ complures, organorum instar pulsatae, omnibus redduntur gratæ ob musici concentus jucunditatem.

Argentoratum, sive Argentina, Civitas vetustissima, ac permagnifica, *Argentuaris*, & *Aurentina*, etiam dicta, apud Helvetios ad Germaniam superiorem pertinens, propè Rhenum sita; nobile ac ingens quoddam opus habet, cujus adsimile, si altitudo ejus, & artificium pensitentur, nec in Germania, nec in Italia, nec in Gallia, nequè aliis in locis invenitur, sumptuosissima nempe Turris illa, quæ Anno Christi Domini 1277. inchoata fuit, atque viginti octo fere annis usquè ad fastigium consummata, quadris autem lapidibus, & perpulchrè figuratis ab ipsis fundamentis ad supremum usquè culmen erecta, ubique aëri, & vento pervia; cujus ascensus quatuor patet cochleis. Ubi verò crassities ejus in fastigium incipit acuminari, ibi octo insurgunt cochleæ. Supremus nodus, qui inferius vix modii magnitudinem habere videtur, tantus est, ut capacitas ejus quinque, aut sex homines recipiat personatos. Turris autem longitudo, sive altitudo quingentos, & septuaginta quatuor geometricos habet pedes. Hæc ex Georgio Braunio in Tomo Theatri Civitatum primo.

Georg. Braun.
to. 1. Theatri
Civitatis pag. 33.

Turris admi-
randæ altitu-
dinis, ac stru-
cturæ.

Homines per-
sonati, hoc est
magnæ statu-
ræ.
Braun. tom. 1.
pag. 33.

Admirabili dictæ Turris artificio admiranda Campanarum præstantia musico insignita concentu respondet. In alia intrâ Ecclesiam Turri extat horologium miræ profectò arte constructum, quod aliquot Anni festivitates præcipuas, vel solemnitates Ecclesiasticas repræsentat per Imagines quasdam, quæ referunt personas, & alias res diebus festis repræsentandis congruentes, dum horæ pulsantur. Antea verò quàm horæ pulsantur, duo Angeli Tubas personantes repræsentati musicum reddunt concentum, quo expleto, horæ pulsantur: quibus tandem pulsatis, Gallus etiam super Horologii verticem effectus magno cum strepitu alas concutit, deinde statim bis modo suo cantat. Hujus generis Horologium construxisse fertur Nicolaus Copernicus, vir arte Mathematicâ peritus, qui Anno Domini 1540. floruit, sed tam insigni opere ad finem perducto, à Civitatis Consulibus, & Primatibus, oculis (ut ajunt) orbari jussus fuit, ne usquàm gentium tam egregium opus construere posset.

Horologium
miræ arte cō-
structum.

Angeli Tu-
bas personan-
tes.
Gallus effec-
tus modo
suo cantat.

Horologii
Auctor.

Nicolaus Co-
pernicus oculis
orbatus.

Admirandum, & valdè insigne Venetiis propè Sancti Marci Ecclesiam extat horologium à duobus effectis ex ære Mauris, hoc est, obscuri, aut nigerrimi coloris hominibus hinc inde pulsatum. Postea verò quàm horæ pulsatae sunt, è duorum ostiolorum uno, inter quæ Deiparæ Mariæ semper Virginis sculpta, infra horologium Imago sedens repræsentatur, Angelus tubam personando exit, ut alterum ostiolum ingrediatur, à tribus comitatus Magis, qui dum antè dictam Imaginem transeunt, sese artificiosè neclunt, & inclinato capite, ipsam Imaginem venerantur, Angelumque intrâ ostiolum ingredientem sequuntur. Id quod Franciscus Sansovinus in ejusdem Civitatis descriptione fatis fusè, ac bellè quidem scriptum reliquit, multis rebus lectu, ac scitu dignis enarratis de dicto Horologio, quod, ut ait idem Sansovinus, an-

no Domini MCDXCVI. artificiosè fuit constructum.

Musico autem Campanarum concentu Campanariæ turres miro artificio constructæ, admirandisque Horologiis insignitæ, Gallisque cantantibus exornatæ, tam in Germania superiori, quàm inferiori passim cernuntur. Quæ sanè loca suis cum rebus ad musicos Campanarum concentus pertinentibus recensere, nimis longum foret. Postquàm verò in ipso musico Campanarum concentu describendo mentionem fecimus de Campanis earundem admirandæ altitudinis, ac structuræ turribus, quæ in Germania superiori, & inferiori, hoc est, Flandria reperiuntur, silentio prætereundum non videtur illud, quod Flavius Blondus in libro primo Romæ instauratæ de turri Campanaria Basilicæ S. Petri Romæ scriptum reliquit hisce verbis:

Leo IV. Campanariam Turrim extruxit, quæ omnium prima in Orbe terrarum fuit. Hæc Blondus, qui dictam Turrim, omnium primam in Orbe terrarum fuisse dixit, vel ob altitudinis, aut structuræ præstantiam; vel illam omnium primam ratione temporis in Orbe terrarum fuisse intellexit, quasi dixerit nullam Turrim Campanariam ante illam ædificatam fuisse ad illud usquè tempus, hoc est, ad Annum Domini DCCCL. Nam Frater Alphonfus Ciacconius Ordinis Prædicatorum in Leone IV. de hac Turri loquitur hunc in modum: *Anno 850. S. Petri Basilicam Leo Romanus Pontifex, novo ad usum rei divinæ, eoque magnifico Campanario exornavit; & ne hujusmodi in posterum obnoxia incurfionibus, ac direptionibus esset, Vaticanum ipsum munire, & lapideis muris sepire instituit.* Hæc Ciacconius. Platina verò inquit: *Mentibus Vaticanum cinxit; Leoninamque Urbem de suo nomine appellavit; necnon Turrim, quam adhuc cernimus, in Vaticano apud Sanctum Petrum ædificavit: & Fores Basilicæ S. Petri ab Agarenis direptas, ex argento restituit.* Hæc ex Platina; & Ciacconio colligere mihi visum fuit, ut mentionem in medium afferrem ab iis factam de dicta Turri, cujus fastigium circa An. Dom. MCCCIII. in nocte post festum S. Petri diem, ob incuriam Mansionariorum igne devastatum, Bonifacius VIII. præter alia, & multa quidem beneficia eidem Basilicæ Sancti Petri collata, reparandum curavit; Campanisque ob dictum incendium in terram collapsis, & confractis, sex novas, & duplicati quidem ponderis Campanas, ut legitur in Codice manuscripto perantiquo Benefactorum ejusdem Basilicæ, fundendas mandavit. Anno autem Dom. MCCCII. paulò antè Clementis VI. obitum, teste Alphonso Ciacconio, dirus fulsit Cometes, & quadriduum antè ipsius mortem, eadem Turri Campanariâ fulmine ictâ, culmen ejus magnâ ex parte disiectum fuit, & vi ignis Campanæ devastatæ fuerunt, quarum loco Anno Domini MCCCII. Anno scilicet primo Innocentii VI. novæ Campanæ factæ sunt, ut in prima Campana, quæ dicitur major, & in secunda Campana, quæ puncupatè minor videre licet. Campanæ

autem sunt quinque, quibus incisæ sunt Inscriptiones, ut infra leguntur, quæ quàmvis rudem contineant latinitatem, versuumque regulam, & quantitatem syllabarum interdum non servant, eas tamèn ad rem historicam repræsentandam hoc loco apponere visum fuit.

INSCRIPTIO

Majoris Campanæ Sancti Petri.

IN NOMINE DOMINI, MATRIS, PETRIQUE,
PAULIQUE

ACCIPE DEVOTUM, PARVUM LICET,
ACCIPE MUNUS,

QUOD TIBI CHRISTI DATUM PETRI,
PAULIQUE TRIUMPHUM.

EXPLICAT, ET NOSTRAM PETIT, POPULIQUE
SALUTEM

IPSORUM PIETATE DARI, MERITISQUE
REFUNDI.

ET VERBUM CARO FACTUM EST.

ANNO MILLENO TRECENTENO CUM
QUINQUAGENO

ADDITIS, ET TRIBUS SEPTEMBRIS
MENSE COLATUR;

PONDERAT, MILLIA DECIES, SEPTIESQUE
LIBRARUM.

INSCRIPTIO

Secundæ Campanæ.

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS
SANCTI. AMEN.

AD HONOREM DEI, ET BEATÆ Mariæ
VIRGINIS,

ET BEATORUM APOSTOLORUM PETRI,
ET PAULI.

VERBUM CARO FACTUM EST.

SOLVE JUBENTE DEO TERRARUM PETRÆ
CATHENAS, QUI FACIS,

UT PATEANT CÆLESTIA REGNA BEATIS.
HÆC CAMPANA CUM ALIA MAJORI

PONDERANTE $\frac{m}{xvi}$.

POST CONSUMPTIONEM IGNITO FULGORE,
ANNO PRÆCEDENTE IMMINENTE, FUSA EST,
ANNO DOMINI MCCCIII. MENSE JULII,
ET PONDERAT HÆC MX., ET CENTENA LI-
BRARUM. AMEN.

INSCRIPTIO

Tertiæ Campanæ, quæ pulsatur pro Auditoribus Rotæ.

NOMINE DOMINICO PATRIS, PROLIQUE
SPIRATI

ORDINE TERTIAM PETRI PRIMÆ SUCCEEDERE
NOScant

PER DIES PAUCOS QUOTQUOT SUB
NOMINE DICTO

SANCTAM ECCLESIAM COLUNT IN AGMINE
TRINO. AMEN.

IN-

Blondus lib. I
num. 56.

Leo IV. Ann.
Dom. 850.

Alphonfus
Ciaccon. in
Leone IV.

Plat. in Leo-
ne IV.

Bonifac. VIII.
Beneficia er-
ga Basilicam
S. Petri.

Ciaccon. in
Clem. VI.

Innoc. VI.

INSCRIPTIO

*Quarta Campana, quæ pulsatur, dum
Populus ad sanctam convocatur
Concionem.*

ANNO DOMINI MCCLXXXVIII. AD HONOREM
DEI, ET BEATÆ Mariæ VIRGINIS, ET
SANCTI THOMÆ APOSTOLI TEMPORE FRA-
TRIS JOANNIS DE LEODIO MINISTRI, FA-
CTUM FUIT HOC OPUS DE LEGATO QUON-
DAM DOMINI RIKARDI DOMINI PAPÆ
NOTARII. GUIDOTTUS PISANUS ME FE-
CIT.

INSCRIPTIO

*Campana parva, quæ prior pulsatur in
diebus festis.*

MENTEM SANCTAM SPONTANEAM, HONOREM
DEO, ET PATRIÆ LIBERATIONEM.
AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINUS
TECUM;
BENEDICTA TU IN MULIERIBUS,
ET BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI,

An. Domini
1610.

Nunc autem, Anno scilicet Domini
1610. Septembri mense, dictæ Campanæ
translatæ fuerunt suprâ Basilicam S. Petri
novam intrâ unum ex quatuor minoribus
Tholum, quem vulgò *Cuppulam* vocant.
Deindè 26. die mensis Octobris eadem Tur-
ris Campanaria, culmine olim dejecto, fun-
ditus fuit eversa cum aliis vetustissimis ædi-
ficiis, quæ admirandum Basilicæ novæ prof-
pectum, ac situm impediebant. In aliis item
Campanis cæterarum Basilicarum, & Eccle-
siarum, tam Urbis Romæ, quàm aliorum
locorum extant Inscriptiones, hisce, quas
vidimus, aliquâ ex parte adsimiles.

Basilicæ La-
teranensis
Campana.

Bonifac. IX.

Honorius III

Ranutius
Farnesius
Card.

Basilicæ S. Ma-
riæ Majoris
Campana.

Pag. 165. &
166.

Cap. 6.

In primaria Basilicæ Lateranensis Cam-
panâ, quæ Anno Domini 1389. fusa legitur,
intèr sacra nomina, & mutila quedam verba,
& inexplicabilia, fit mentio de Bonifacio IX.
qui anno eodem Summus Pontifex creatus
fuit. In secunda Campana Honorii III. nomi-
ne insignitâ, & ob vetustatem perfractâ, sed
Anno Domini 1504. restituta, fit mentio
de Ranutio Farnesio Cardinale, & Pauli III.
nepote, necnon Basilicæ Lateranensis Ar-
chipresbytero: itâ etiâ in tertia, & quar-
ta, Artifice dictarum Campanarum commemo-
rato.

In tribus Basilicæ Sanctæ Mariæ Majoris
Campanis minoribus, quarum duæ Anno
Domini 1285. alia verò 1291. fusæ leguntur,
extant Inscriptiones ad honorem omnipoten-
tis Dei, ac Deiparæ Mariæ semper Virginis
venerationem, juxtâ verborum formas jam
à nobis enarratas; necnon illa Inscriptio ad
Sanctæ Agathæ corporis caput in sepulchro
reperita, & à nobis in capite hujusce Com-
mentarii sexto explicata. Quæ omnia supe-
rius videre licet. In ipsis item inscriptioni-

bus leguntur Artificum Campanarum nomi-
na, & eorum, qui pecuniâ in eos sumptos
erogarunt.

In majori tandem Ecclesiæ Jesuitarum,
Campana, quæ ex Anglia delata fuit, hæc
legitur Inscriptio;

Ecclesiæ Jes-
uitarum Cam-
pana.

FACTA FUIT ANNO DOMINI 1400. DIE VI,
MENSIS SEPTEMBRIS.

SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS.

Hucusquæ de Campanarum Inscriptionibus,
ob mentionem de Campanaria Turri Basilicæ
Sancti Petri à Blondo, necnon ab aliis tam
splendide factam, digredi aliquâ ex parte
mihi visum fuit, ut eò, undè digressi sumus,
revertamur.

Quamvis autem in Italia, & aliis locis
Campanæ in eadem Turri complures deditæ
operâ itâ concinnatæ, uti jam vidimus, non
reperiantur, ut artificiosos musicæ concentus
efficiant; Romæ tamèn, & alibi non desunt
Campanæ, quæ suavem, & amœnum sonum
reddunt; nonnullæ item, etsi non arte, vel
non deditæ operâ itâ fuerunt concinnatæ, ut
artificiosum reddant sonitum; musicum ta-
mèn concentum quendam efficere inveniun-
tur, dum aliquas musicæ consonantias, quàm-
dam scilicet symphoniam emittunt, Romæ
itaquæ in Ecclesiâ Sanctæ Mariæ *ad Montes*,
& in Ecclesiâ Sanctæ Catharinæ *ad Funarios*
aliter *de Rosa*, necnon alibi extant Campa-
nulae, quæ musicum quemdam reddunt con-
centum. Bononiæ autem Campanas musicas
olim fuisse Hieronymus Magius in libello de
Tintinnabulis testatur hisce verbis: *Vidimus
olim Bononiæ in Aede Episcopali antiqua tria
Tintinnabula argentea, eâ arte facta, ut cum
à Sacerdotibus, musices non ignaris, ad sonum
edendum, moverentur, musicos concentus emitte-
rent.* Hucusquæ Magius de argenteis Bono-
niæ Campanis, de quarum concentu musico
hæc dicta sufficiant, ut scopum nostrum,
primarium, multiplicem scilicet Campana-
rum usum in sancta, & universali Dei Ec-
clesiâ, tam videlicet apud Viros Laicos, quàm
Ecclesiasticos receptum tandem aliquandò
explicandum aggrediamur, officio pulsandi
Campanas prius explicato.

Romæ, S. Ma-
ria ad Mon-
tes.
S. Cathar. ad
Funarios.

Bononiæ in
Eccle. Episcop.
Magius c. 17.
de Tintinnab.

C A P. XIII.

*De Campanaria, sive de officio pulsandi
Campanas.*

ANtequam ad multiplicem Campanarum
usum in Ecclesiâ Sancta Dei receptum
accedamus, Nomen, & Officium, illius,
qui Campanas pulsare debet, explicare ne-
cesse est. De officio pulsandi Campanas, ac
de nomine ipsius, qui eas pulsare debet, ha-
betur sermo in libro primo Decretalium,
Titulo 27. capite primo, in quo post officium
Sacristæ Titulo 26. comprehensum, recen-
sentur ea, quæ pertinent ad officium Custo-
dis, de quo itâ ibi legitur: *Custos Ecclesiæ,
cui ea, quæ Ecclesiæ competunt, custodienda,*

Lib. 1. Decre-
tal. c. 1.

Mansionarii;
vel Custodis
cura quæ-
nam sit.

Custodis officia plura,

Sacristæ Minister.

Mansionarius, & Cultos idem.

Panv. de imperpr. vocum obliuorum Eccles. post Vitas Symmorum PP. à Platina conscriptas.

Mansionarii olim erant multi in Ecclesia Romana.

S. Greg. lib. 3. Dialog. c. 24. & 25. Tom. 3.

S. Theodorus Mansionarius die 26. Dec. in Martyr. Rom.

S. Abundius Mansionar. & Cultos die 14. Aprilis in Martyr. Rom.

S. Greg. lib. 3. Dialog. c. 24. Tom. 3.

S. Greg. lib. 3. Dial. cap. 25. S. Abund. appellatur Cu-

committuntur, oportet, ut sui Archidiaconi iustioni in cunctis obediat: in Canonicis horis signa Tintinnabulorum pulsanda, ipso Archidiacono iubente, ab eo pulsantur: Pallia, vel linteamina Altaris, sed cuncta utensilia Ecclesie indefinenter custodiat, Lampades, & laternas in accendendo, sed extinguendo pervigil existat, Hæc ibi de officio Custodis, qui est Sacristæ minister, & à Campana pulsanda, nunc vulgò Campanarius, vocitatur; olim verò, in primitiva scilicet Ecclesia, & Custos, & Mansionarius nuncupabatur, Custos ob rerum Ecclesiasticarum custodiam, seu curam, Mansionarius autem à mansionem vocitabatur, ut Onuphrio Panvinio placet, hæc verba scribenti: Mansionarius dictus est Custos, & Conservator Aedium Ecclesiasticarum, Templorum, & Altarium: item familiaris, & domesticus, à mansionem. Multi ex his erant in Ecclesia Romana, quorum major, Primus mansionarius vocabatur. Unius horum, & ejusdem muneris meminit Divus Gregorius in libris Dialogorum: Hodie in multis Ecclesiis extant, curamque Psalmodie, & Altaris habent. Hæc Panvinus. De hujusce officii nominibus mentionem facit Sanctus Gregorius Magnus in tertio libro Dialogorum cap. 24. & 25. dum loquitur de S. Theodoro, & S. Abundio Mansionariis, qui modo Custodes, modò Mansionarii appellantur. Nam in capite 24. cujus Titulus est de Theodoro Mansionario Beati Petri Apostoli Urbis Romæ, Sanctum Petrum ait apparuisse, & loquutum fuisse Theodoro, qui ad lampades concinnandas quâdam nocte citius, quam solebat, surrexerat, In capite autem 25. loquitur de S. Abundio, Ecclesie Sancti Petri Mansionario, & Custode nuncupato, ad quem à Sancto Petro Puella quâdam paralytica sananda missa fuit, quam statim sanatam fuisse, manu ipsius Puellæ à S. Abundio tactâ, Sanctus Gregorius ibidem narrat.

De Theodoro Mansionario Ecclesie Beati Petri Apostoli Urbis Romæ Sanctus Gregorius loquitur in hæc verba: *Adhuc supersunt aliqui, qui Theodorum, ejus Ecclesie Custodem noverunt, cujus narratione innouit res, quæ ei contigit valde memorabilis. Quid quâdam nocte dum citius ad melioranda juxta jam lumina surrexisset, ex more ligneis gradibus sub lampade positus stabat, & lampadis resolvebat lumen. Tunc repente Beatus Petrus Apostolus in stola candidâ deorsum in pavimento constitit, ei que dixit: Colliberte quare tam citius surrexisti? Quo dicto, ab oculis aspicientis evanuit. Sed tantus in eum pavor irruit, ut tota in illo corporis virtus deficeret, & per dies multos de strato suo surgere non valeret. Quâ in re quid idem Beatus Apostolus servientibus sibi voluit, nisi presentia sui respectus ostendere; quid quidquid pro ejus veneratione agerent, ipse hoc promercede retributionis sine intermissione semper bideret.* De Abundio Mansionario item Ecclesie Beati Petri hunc loquitur in modum: *Alius hic non antè longa tempora, sicut nostri seniores referunt, custos Ecclesie Abundius dictus est, magnæ humilitatis, atque gravitatis Vir, itaque*

omnipotentî Deo fideliter serviens; ut idem Beatus Petrus Apostolus signis ostenderet, quàm de illo haberet estimationem, Nam cum quâdam Puella paralytica in ejus Ecclesia permanens, manibus reperet, & dissolutis renibus corpus per terram traheret: diuque ab eodem Beato Petro Apostolo peteret, ut sanari mereretur, nocte quâdam ei per visionem assistit, & dixit: *Vade ad Abundium Mansionarium, & roga illum, atque ipse tibi salutem restituet.* Cumque illa de tantâ visione certa esset, sed, quis esset Abundius, ignoraret, cepit hinc, illucque per Ecclesie loca se trahere, ut quis esset Abundius investigaret. Cui repente ipse factus est obviam, quem quæsit, ei que dixit: *Rogo te pater, indica, quis est Abundius custos? Cui ille respondit: Ego sum.* At illa inquit: *Pater, & nutritor noster Beatus Petrus Apostolus ad te me misit, ut ab infirmitate istâ liberare me debeas.* Cui ille respondit: *Si ab ipso missa es, surge, manumque ejus tenuit, & eam in statum suum protinus erexit.* Sicque ex illa hora omnes in ejus corpore nervi, ac membra solidata sunt, ut solutionis illius signo ulterius nulla remanerent. De dictis Mansionariis, hoc est, de Sancto Abundio, & Sancto Theodoro fit mentio in Martyrologio Romano: De illo in 14. Aprilis die; de hoc autem in die 26. Decembris.

Nomen igitur tam Custodis, quàm Mansionarii antè mille, atque amplius annos pro Campanario sumebatur. Quod etiam nunc Romæ viget, dum Mansionarii, præsens etiam in tempus pulsan- Campanas, necnon pulsan- das curant, & præsertim in Basilica Sancti Petri, ubi S. Theodorus, & S. Abundius tali officio functi jam fuerunt, quos ordinibus sacris insignitos, & superpelliceo indutos fuisse omnino censendum est, sicut hodiè Mansionarii esse solent, qui Presbyteratus ordine, vel ordinibus saltè minoribus decorantur antequàm ad officium Custodis, aut Mansionarii assumantur. Itaque Mansionarii, ad quos pertinet etiam cura pulsandi Campanas, tales esse debent; non enim ab homine quòpiam indifferenter pulsandæ sunt, quippe quæ aquâ benedictâ lavantur, & Oleo sancto Infirmorum, sanctoque Chrismate unguntur, multiplici signo Crucis inter ungendum adhibito; necnon thymiamate, ac myrrhâ, vel thure saltè suffumigantur, atque hunc in modum Orationibus, Psalmis, & Antiphonis inter benedicendum recitatis, Campanæ divino cultui dedicatæ consecrantur, additâ postremò Evangelicâ lectione, uti suo jam loco, & plenius quidè, dictum fuit. Cum itaque res ita sese habeat, Campanæ quatenus consecratæ, ac divino cultui dicatæ, non à Laicis pulsandæ forent, sed ab iis, qui sacris Ordinibus, ac saltè minoribus decorati fuerunt, vel Deo saltè dicati reperiuntur, cujusmodi etiam sunt Clerici nondum sacris Ordinibus ullis initiati, sed habitu laicali deposito, clericali tantum habitu, ac primâ tonsura insigniti, & superpelliceo induti, de foro Ecclesie facti sunt, ut legitur in Pontificali Romano, & in ipsâ clericali ordinatione ab Episcopo id ita esse aper-

itos, & infra nuncupatur Mansionarius quia idem sunt Cultos, & Mansionarius.

Abundius Mansionarius

Abundius Cultos.

S. Abundius, S. Theodorus.

Mansionarii officium.

Benedictio Campanarum.

Cap. 5.

Campanarius Ordinibus saltè minoribus, vel primâ tonsurâ decoratus esse debet.

Pontif. Rom. par. 1.

apertè declaratur . Hujus generis item sunt Religiosi , ac Religiosæ Feminae ; Illi laicali habitu deposito , & Ecclesiastico induti , & capitis corona , quam tonsuram , & clericam , vulgò appellant ; Hæ autem velatæ , aut sacratæ , Monialesque nuncupatæ ; Conversi verò (ut ajunt) & Conversæ non item rebus hisce carentes . Quàmvis verò Clerici , necnon Religiosi , ac Religiosæ Fæminæ primo loco memorati , Campanas pulsare queant : hoc tamèn officium etiàm ad Ostiarium pertinere censetur , qui scilicet Ostiarius est unus ex illis quatuor , qui ad Ordines minores assumuntur . Quòd autèm munus pulsandi Campanas etiàm pertineat ad Ostiarium , ex eo constat , quòd , ut legitur in Pontificali Romano , ii , qui ad Ordinem Ostiariatus ab Episcopo assumuntur , sive ordinantur , Clavibus Ecclesiæ sibi ab Episcopo datis , Archidiaconus , vel alius Archidiaconi vice fungens , ducit eos superpelliceo indutos ad Ostium Ecclesiæ , & facit illos claudere , & aperire , tradit etiàm eis funem Campanarum , faciens eos pulsare Campanas , deindè illos reducit ad Pontificem , benedictionem Domini ab eodem Episcopo accepturos , Hæc ex Romano Pontificali de Ostiarii officio , quod est etiàm pulsare Campanas . Quàmvis enim Clerici , Beneficiati , & Canonici , dum alicujus Basilicæ , vel Ecclesiæ Collegio , quod Capitulum vocitatur , adscribuntur , vel , ut ita dicam , incorporantur , Tintinnabulum , seu Campanulam pulsare soleant ; hoc tamèn tantummodò in signum jurisdictionis , & possessionis , vel incorporationis ab iis fieri solet ; ab Ostiariis autèm pulsatur Campanula ratione suscepti Ordinis , qui est inter quatuor minores primus . Cum itaque res ita sese habeat , officium pulsandi Campanas nonnisi ab illis , qui vel minoribus Ordinibus , vel primâ saltèm tonsurâ in Sancta Dei Ecclesiâ sunt insigniti , exerceri jure potest , ac debet ; immò propter Campanæ significatum hujus generis officium à Presbytero subterfugiendum non esse ait Amalarius Fortunatus , Episcopus Treverensis in tertio de Ecclesiasticis officiis libro , in cujus initio Campanas Ecclesiasticas originem à tubis veteris Testamenti traxisse , illasque ora Prædicatòrum novi Testamenti significare demonstrat . Quæ sanè omnia , etsi superius tetigimus , & quidè summatim , ut Campanarum originem , necnon similitudinem , ac dissimilitudinem inter Tubas , & Campanas ostenderemus , hoc tamèn loco Amalarii verba recitanda videntur , quibus Campanarium officium ob earundem Campanarum significatum à Presbytero subterfugiendum non esse ostendit in hanc verborum formam : *Prædicationem* , (inquit) *quam significabat clangor Tubarum , Hieronymo exponente , significat Signum* , (hoc est , Campana) *quod in nostra Ecclesia reboat . Signum nostrum (Campana scilicet nostra) est ex metallo æris . Æs est metallum durabile , & sonorum . Habet idem Signum (hoc est Campana) interiùs plectrum ferreum , quo tunditur , ut audiat . Oraque Prædicatòrum*

*significat novi Testamenti , quæ plus durat , quàm tuba veteris Testamenti , atquè aliis resonant , Ora Prædicatòrum nostròrum durabunt usquè in finem ; & auditur longè sonus eorum , usquè in fines terræ . Tempore Judæorum notus erat tantùm in Judæa : At nunc in omni terra . Vas metalli æris ora significat , ut diximus , Prædicatòrum ; Ferrum interiùs , Linguam eorum . Et infra ; Campana funis , qui habet initium à ligno (cui scilicet alligatur) Scripturam sacram significat Novi Testamenti , descendente à Ligno Dominicæ Crucis , Quod tamèn signum à Superioribus continetur , quia Dominica Crux à Prophetis , & antiquis Patribus continetur ; qui funis usquè ad manus Sacerdotis pertransit ; etenim Scriptura ad opera Sacerdotum debet transire . Hæc Amalarius , qui post multa alia , quæ brevitatis gratiâ sunt silentio prætereunda , hortatur Presbyterum , ne Campanam pulsare despiciat , dum hisce loquitur verbis : *Ne despiciat Presbyter hoc opus agere , ut in isto imitator sit filiorum Aaron , sicut , & in multis cæteris . Qui se cognoscit debitorem esse prædicationis , non debet se retrahere à movendis Signis (hoc est , Campanis) cum ex iisdem possit prædicare Populo .* Hæc Amalarius de præstantia , & significato Campanarii , & officio pulsandi Campanas .*

Istuc ferè ipsum scriptum reliquit Rupertus Abbas Tuitiensis , in primo de divinis officiis libro hisce verbis : *Hæc igitur Ecclesiæ Signa [hoc est Campanæ] atquè illa Tuba legales , unum atquè idem significant , scilicet sanctos Ecclesiæ Prædicatòres .* Hæc Rupertus , qui post alia multa ad capitis calcem , sermonem de Campanis , Prædicatòres significantibus , ita concludit : *Trinum itaque solemnem diei classicum , idèst , Matutinum , Vespertinum , & quod ad Missæ pulsatur initium , sic imitetur Evangelicus Prædicatòrum Chorus , ut semper prædicet lamentationes præsentis vitæ , carmen futura , & Vab Gebenna .* Hæc Rupertus de Campanis , quæ significant Prædicatòres .

Campanæ itaque , ut omnia hucusque , de officio pulsandi eas paucissimis repetam , verbis , quatenus consecratæ , ac divino cultui dicatæ , necnon quatenus Prædicatòres Verbi Dei significant , non à Laicis pulsari deberent , sed à Presbyteris (Amalario consulente , atquè hortatore) sicut ab aliis Ecclesiasticis viris , vel ab Ostiariis , aut Janitoribus Ecclesiæ superpellicei indutis , aut ab iis , qui minoribus ordinibus , vel primâ saltèm tonsurâ , uti jam diximus , sunt insigniti ; necnon à Religiosis viris juxta qualitates superius assignatas . Propterea Joannes Stephanus Durantus vir doctissimus , & insignis , in primo de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ libro scribit , congruum esse , ut Campanarii in Campanis pulsandis existant superpelliceis induti . Ipse namque Durantus , rebus omnibus ad benedictionem , vel consecrationem Campanarum pertinentibus , necnon origine , usibus , & effectibus earundem diligenter pensatis , multa post tandem in trigésimo primo ejusdem libri capite de Campanis conscripta , ita paucis inquit verbis :

Psal. 75.

Lingua Campanæ . Guill. Durandus lib. 1. Rationalis ca. 4. n. 5.

Campana à Presbytero pulsanda .

Ruper. Abb. lib. 1. cap. 16. tom. 4.

Cap. 16.

Campana à Clericis primâ saltèm tonsurâ insignitis pulsari debet .

Steph. Dur. lib. 1. c. 22.

Steph. Dur. lib. 1. c. 31.

Eos

Ostiarii officium .

Pontif. Rom. manū par. 1.

Campana à Presbytero pulsanda . Amal. Fort. lib. 3. c. 1.

Cap. 8. 9. & 10.

Amalar. ubi supra .

Hier. in Joel 2. To. 5.

Concil. Colo-
nien. r. c. 31.
tom. 5.

Concil. Col. 2.
tom. 5.

Propositio in-
definita sumi-
tur pro uni-
versali.
Arist. lib. 1.
Priorum c. 1.

Campana
nullo modo à
Laicis, & ab
Ecclesiasticis
non sine su-
perpelliceo
pulsari debet.

Eos vero, qui Campanas pulsant, congruit su-
perpelliceis indui. Hanc autem congruentiam
ex Concilio item Coloniensi desumptam esse
innuit. Verba Concilii sunt hæc: *Campanarios cereis ascendendis, aliisque in Choro ministrantibus intentos, deceret superpelliceis indui.* Hæc ibi de Campanariis. Quamvis autem in Concilio Coloniensi primo indumentum superpellicei ad officii Campanarii decentiam referatur; in secundo tamen Concilio Coloniensi, ut Campanarius in suis officiis exequendis utatur superpelliceo, decernitur in hæc verba: *Statuimus igitur, ne liceat Campanariis, seu Matriculariis nutrire barbam, aut in veste laica in Ecclesiis circumambulare, sed ministeria sua in superpelliceis exhibeant.* Concilium hoc in loco indefinite loquitur de ministeriis Campanarii, ergo de omnibus ministeriis ad Officium Campanarii pertinentibus, Decretum illud intelligi posse videtur. Nam Propositio indefinita sine signo universali pro universali sumitur, teste Aristotele in primo Priorum libro capite primo. Itaque si ministeria Campanarii indefinite sumpta, cum superpelliceo exercenda sunt, ergo multò magis Campanarum pulsatio; cum Campanarius, cujus munus est pulsare Campanas, à Campana ipsa nomen sibi fortiat. Immo si omnia, quæ de Campanis hucusque à nobis dicta sunt, rectè perpendantur, munus pulsandi Campanas omnia alia ministeria Campanarii antecellere, dicere necesse est. Quæ profectò cum ita sese habeant, Campana nullo modo à Laicis, nec sine superpelliceo ab Ecclesiasticis viris pulsari debent. Hæc sunt, quæ de Campanario, sive de officio pulsandi Campanas mihi dicenda videbantur. Nunc reliquum est, ut multiplicem Campanarum usum in sancta, & universali Dei Ecclesia receptum aggrediamur;

C A P. XIV.

De multiplici Campanarum usu in sancta, & universali Dei Ecclesia recepto.

Multiplex profectò est Campanarum usum in sancta, & universali Dei Ecclesia receptus, qui majori ex parte, & quidem satis bellè, præsertim verò Ecclesiasticus, duobus versibus comprehensus est à quopiam homine conscriptus, per *protopopæjam*, idest, per personam fictam, figuram, scilicet illam, quæ rebus inanimatis personam, & orationem tribuere interdum solemus, ut factum esse constat in duobus versibus infra positis, in quibus Campana ipsa de se loquens inducitur in hæc verba:

*Laudo Deum verum, Plebem voco, Congrega Clerum,
Defunctus ploro, Nimbum fugo, festaque honoro.*

Duobus hisce versibus (quos ob rhythmicas quasdam syllabarum desinentias à Leone fortasse quodam, hujus generis versuum inventore, *Leoninos* appellant) varii Cam-

panarum usus in sancta Dei Ecclesia recepti; comprehensi sunt; quorum primus ad veri, & omnipotentis Dei laudem insinuandam, & honorem indicandum pertinet. Ad hanc rem præstandam inter divina interdum officia recitanda, & inter Missarum solemnia, præsertim verò in sacrosancto Missæ sacrificio Campanæ pulsantur. Istucipsum faciendum insinuat, dum Populus ad Ecclesiam per Campanarum sonitum convocatur, & Clerus eodem invitatus congregatur; Pulsantur item Campanæ, dum Ecclesiasticæ festivitates, & Sanctorum solemnitates celebrantur, defunctique ad Ecclesiam sunt deferendi, ac denique dum ad nimbos, & grandines, aut procellas fugandas pulsari solent; Quæ sanè omnia duobus illis versibus comprehensa, singulatim, & quidem plenius explicanda esse censemus, cæteris Campanarum usibus ad Ecclesia receptis, necnon rebus aliis, ad quemlibet Campanæ pulsandæ usum pertinentibus, pensatis, & explicatis.

C A P. XV.

De usu pulsandi Campanas pro Clero congregando, Populoque convocando ad divina officia celebranda, & ad Congregationes audiendas.

Sicut in veteri Testamento, uti jam in capite de origine Campanarum, & de similitudine, ac dissimilitudine inter Tubas, & Campanas diffusè diximus, ad Tubarum clangorem ex divino præcepto, ut legitur in capite Numerorum decimo, multa fiebant; ita nunc ad Campanarum sonitum in novo Testamento multa, illisque modo suo similia, celebrantur, singulatim hoc loco explicanda. Quæ in re præstanda, Ritus cujusque Auctorem, sive inventorem in medium asserere conabimur,

De Campanis ad officia divina pulsandis.

Quamvis Ritus pulsandi Campanas pro Clero in primis, deinde pro Populo ad divina officia, necnon ad Conciones, & ad Missarum sacrificia convocando, instituerit, non satis constat, Nam, ut in primo hujusce nostri Commentarii diximus capite, in quo de inventione, atque antiquitate Campanarum verba fecimus, & diffusè quidem, hunc Ritus à Sabiniano Pontifice Maximo autè mille circiter annos institutum fuisse scribunt Polydorus Virgilius in libro sexto de inventoribus rerum, Platina in Sabiniano, Franciscus Petrarcha, & alii, præsertim verò Onuphrius Panvinus in Epitome Summorum Pontificum dicens: *Hic Papa Campanarum usum invenit, jussitque, ut ad horas canonicas, & ad Missarum sacrificia pulsarentur in Ecclesia.* Hæc Panvinus, cui profectò sententiæ, aut opinioni adversantur Sancti Hieronymi verba, quæ quamvis in primo capite ad antiquum Campanæ pulsandæ

Cap. 8.

Num. 10.

Cap. 15.

Sabinianus
ann. D. 606.

Polyd. Virg.
lib. 6. c. 12.

Onuphrius
Panvin. in
Sabiniano.

Protopopæja.

Idem versus
Leonini mē-
dosc rectan-
tur à Glossa-
tore in lib. 1.
Extravag. de
Offic. Cæc.
c. 1.

de in Sancta Dei Ecclesia usum à nobis fuerint recitata, hoc tamèn loco tandèm repèrenda censemus, ut probabiliùs ostendamus hujusce Ritus institutorem.

Quàmvis itaqùe hujus generis Ritus inventum Sabiniano ab iis, quos nupèr recensuimus, tribuatur; verba tamèn Sancti Hieronymi, quem antè Sabinianum ducentos circitèr annos floruisse constat, huic opinioni omninò refragantur. Hieronymus enim in Regula Monachorum, dum loquitur de matutino, & de modo recitandi officium divinum, facit mentionem de sonitu Campanæ in nocte hisce verbis: *Ad matutinas excubias, media nox vos præparet. Nullam ex vobis dormientem reperiat Campanilis sonus.* Hæc Sanctus Hieronymus, qui in capite trigésimo nono ejusdem Regulæ, postquàm verba fecit de horis vespertinis, de sonitu Campanulæ, sorores ad Ecclesiam post cœnam vocantis, loquitur hunc in modum: *Post peractam cœnam, vel si omittitur, post aliquam horulam, juxta exigentiam temporis ad Ecclesiam sorores Campanula vocet: ubi vel de Sanctorum, vel de aliis mirabilibus Dei lectio devota dicatur.* Hucusque Sanctus Hieronymus. Ex his profectò locis usum Campanæ pro Sanctimonialibus ad Ecclesiam convocandis tempore Sancti Hieronymi antè Sabiniani tempora fuisse apertè constat. Propterea censendum videtur, sententiam probabiliorem esse illorum, qui Campanæ inventum [quantum ad Ecclesiasticum usum] Paulino Sancto, & Episcopo Nolano adscribunt. Paulinus enim, uti jam diximus, Sanctorum Augustini, & Hieronymi coætaneus fuit, sicut Epistolæ invicem scriptæ id ita esse testantur; immò, ut ait Tritthemius, S. Augustini Discipulus fuit. Addè etiàm, quòd propterea Campanæ à Nola, ex præcipuis Campaniæ Urbibus una, cujus Episcopus fuit Sanctus Paulinus, Nola jam dictæ; & à Campania ipsa Italiæ Provincia, Campanæ itèm ab omnibus præfens in tempus vocitantur: Nàm Sanctus Paulinus Episcopus Nolanus Campanæ usum primus in suam Ecclesiam invexisse creditur, atque id ita esse vulgata, seu communis docet opinio, quasi priori sæculo dictus Campanæ usus fuerit ignotus, vel potiùs in Ecclesiis non receptus. Etsi ergo hujus generis Ritus Paulino Sancto, & Episcopo Nolano juxta opinionem magis vulgatam adscribitur; fieri tamèn potest, ut Sabiniani tempore dictus Ritus, quatenùs non ubique apud Ecclesiasticos viros receptus, vel quatenùs fortassè intermissus, ab ipso Sabiniano, vel institutus, vel in usum revocatus ad Missarum sacrificia indicanda, & ad horas in Ecclesiis divini officii gratiâ distinguendas intelligatur. Divina officia distinctionibus horarum comprehenduntur, quæ sunt Officium nocturnum, seu Matutinum, Prima, Tertia, Sexta, & Nona. Vespera itèm, & Completorium. Hæc autèm ex Joannis Beleth meditatione juxta septem hominis ætates, infantiam, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilitatem, senectutem, ac de-

crepitem instituta videntur, ut hoc Symbolo Creator omnipotens in omnibus, vel pro omnibus ætatibus à nobis laudetur, & oreter. Vel, ut reor, ad imitationem Prophetæ David in Psalmo dicentis: *Septies in diem laudem dixi tibi*: quàmvis enim particula illa, *Septies*, universitatem, & perennitatem significet, sicut Doctores dictam voculam interpretantur eodem in loco Psalms; Nicolaus tamèn Lyranus dictum illud ad septem horas canonicas referri posse ait. Adde etiàm, quòd particula, *Septies*, frequentiam quoquè significat juxta dictum Proverbiorum illud: *Septies in die cadet justus, & resurget*: Justus enim, ut ait Glossa, cadere, idèst peccare frequentèr memoratur quantum ad peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur. Nàm per ignorantiam, vel oblivionem, vel surreptionem, per necessitatem, vel fragilitatem carnis singulis diebus, &c., frequentèr peccamus; Justus tamèn resurgit, quia justus est, nec ejus justitiæ humana præjudicat fragilitas. Huc etiàm spectare videntur septem illæ horæ canonicæ, ad quas recitandas Clerus convocatur, & Populus ad easdem, atquè ad Conciones audiendas per Campanarum pulsam invitatur.

Pl. 118. Basil. & Aug. 24. Prov.

Prov. 24.

C A P. XVI.

De Campanis in sacrificio Missæ pulsandis.

DE Campanis in Sacrosancta Eucharistia conficienda ex Gregorii IX. Decreto pulsandis in Chronicorum Conradi Abbatis Urspergensis additionibus, quæ Paralipomena inscribuntur, in hæc legitur verba: *Eo tempore [Anno scilicet Domini MCCXXXVIII.] Pontifex Gregorius IX. Salve Regina, certis divinis rei horis addi, Campanasque ad Eucharistia confessionem, & laudes Virginis Dei Genitricis pulsari decrevit, rem scilicet Ecclesiasticam reformaturus.* Hæc ibi. Quæ sanè omnia, ad opem divinam implorandam, & intercessionem Beatæ Mariæ sempèr Virginis invocandam, facta esse censendum videtur, dum scilicet Fridericus II. Imperator, etiàm vice tertia excommunicatus, & Imperio privatus, Romanum ac Summum Pontificem, & Ecclesiam mirum in modum vexabat, necnon Tartari Christianitatem infestabant, Christianas depopulando provincias, ut legitur dicto in loco nupèr citato, & in Platina summorum Pontificum vitis. In Sacrificio autèm Missæ; dum scilicet Sacrosancta, conficitur Eucharistia, & elevatur, Campanæ pulsantur ad honorem, ac venerationem tanti sacrificii, necnon ad excitandas hominum mentes, ita verò, ut homines itèm domi commorantes ad Campanarum sonitum genibus flexis Christum Dominum in Spiritu adorent, ut ex Concilio Claromontano, Conrado Urspergensis Abbate, Petro Messia, Arnol. Vujon, Monacho Benedectino, & ex aliis colligitur.

Chron. Conrad. & Paralip. innominati. Greg. IX. Decret. Salve Regina.

Vide Plat. in Greg. IX.

Concil. Claromont. Abbas in Chron. Petr. Mess. p. 4. c. 9. Arnol. p. 2. de Ligno vite lib. 5. Embica. 3. in Urbano II.

S. Hieronym. in Regula Monach. cap. 32. tom. 9. p. 627.

S. Hieron. in Regula Monach. cap. 32. tom. 9. p. 627.

S. Hieronym. c. 29. p. 632.

S. Paulinus inventor usus Campanæ in Ecclesiis, & S. Augustini Discipulus, ex Tritthemio in Paulino ann. Dom. 422.

Sabiniani revocatio, vel institutio pulsandi Campanas.

Joann. Beleth c. 2. ad calc. Rationalis divinarum officiorum Durandi.

C A P. XVII.

*De Campana in Vespere, vel in Sero, in Mane,
& in Meridie pulsari consueta.*

Quoniam trinum Campanæ pulsum, aut sonitum in tribus illis temporibus, *Vespere* scilicet, aut in *Sero*, *Mane* item, ac *Meridie*, necnon quibusdam de causis dictum ritum instituerit, variae sunt opinioniones, ac sententiae, quas omnes, & quidem singulatim explicare conabimur. Antea verò quam institutorum nomina, & causas institutionum explicemus, nonnulla dicenda sunt, & quidem satis congrua illis causis, ob quas hujus generis ritus fuit institutus.

Tria illa tempora nuper commemorata, & in Psalmi versiculo comprehensa hisce verbis: *Vespere, & Mane, & Meridie* narro, & annuntiabo; & exaudiet vocem meam; non carent mysteriis, in quibus meditandis, ac venerandis in illo triplici Campanæ pulsu, aut sonitu ad clementissimi, & omnipotentis Dei misericordiam, & opem implorandam, Deiparâ Mariâ semper Virgine pro nobis intercedente, Angelica Salutatio tribus vicibus recitari solet; & genibus quidem flexis, Paschatis Resurrectionis, & Pentecostes diebus exceptis, atque item Dominicis, & Vespere Sabbati totius anni diebus, quæ Resurrectionis diem repræsentant: in hisce namque diebus omnibus Angelica Salutatio absque genuflexione recitatur.

Id, quod in Concilio primo Nicæno sancitum fuit in hanc verborum formam: *Quoniam sunt quidam in die Dominico genua flectentes, & in diebus Pentecostes, ut omnia in universis locis consonantè observentur, placuit Sancto Concilio à Paschate usque ad Octavas Pentecostes, stantes Domino vota persolvere, vel Deo Orationes effundere.* Hæc ex primi Concilii Nicæni Canone vigesimo juxta editionem primam, & versionem Gentiani Herveti in tertiâ item Decreti parte, titulo *de Consecratione*, descriptam. Burchardus verò Ecclesiæ Wormaciensis Episcopus, & Ivo Carnothensis etiam Episcopus in Pannormia ex Aurelianensi Concilio istucipsum fusiùs explicarunt in hæc verba: *Ut Presbyteri plebibus annuncient, quod in quadragesimâ, & in jejuniis quatuor temporum tantummodò ad Missarum solemnia genua flectere debeant. In Dominicis è contrâ diebus, & in cæteris festis, & à Vespera usque in Vesperam non flectant genua, sed stantes incurvatî orent: Nec quisquam uno genu solo tenus impresso orare præsumat, sicut Judæi irridentes Dominum in Passione ejus fecisse leguntur; sed utraque genua terra figat. At enim Apostolus: Flecto genua mea ad Patrem Domini Nostri Jesu Christi.* Hæc de genuflexione in orando.

Per tria igitur illa tempora, in Versiculo Psalmi comprehensa, mysteria Passionis, & Mortis, quam Christus Dominus pro nobis perpeffus est; ejusdem mysteria Resurrectionis, & Ascensionis in Cælum nobis insinuantur, sicut Sanctus Pater Augustinus,

& Sanctus Hieronymus in ipso Psalmi Versiculo explicando scriptum reliquerunt: Nam Sanctus Pater Augustinus post multas meditationes, & considerationes, in illis tribus temporibus explicandis præstatis, ita inquit: *Vespere Dominus in Cruce, Mane in Resurrectione, Meridie in Ascensione; & Sanctus Hieronymus: Vespere, cum Passionem suscepit; Mane, cum resurrexit; Meridie, cum, omni claritate virtutis suæ adimpletâ, Cælum ascendit, & sedet ad dexteram Patris.* Ter itaque ad trinum Campanæ sonitum in tribus illis temporibus enarratis Angelica Salutatio ad tria hæc mysteria repræsentanda recitatur, tribus tamen præviis Antiphonis, quarum prima, prænuntiata ab Angelo Christi Domini Conceptionem in utero Beatæ Mariæ semper Virginis faciendam complectitur; Altera verò ejusdem Virginis assensum Deo commissum; Tertia denique Filium Dei in ejusdem Virginis utero de Spiritu Sancto conceptum, incarnatum, & natum; Sed post quamlibet Antiphonam Angelica Salutatio recitatur.

S. Aug. tom. 8.
in Psal. 54.

S. Hieron. t. 7.
in Psal. 54.

ANTIPHONA PRIMA.

*Angelus Domini nuntiavit Mariæ, & concepit
de Spiritu Sancto.
Ave Maria gratia plena, &c.*

ANTIPHONA SECUNDA.

*Ecce Ancilla Domini fiat mihi secundum
verbum tuum.
Ave Maria gratia plena, &c.*

ANTIPHONA TERTIA.

*Et Verbum Caro factum est, & habitavit
in nobis.
Ave Maria gratia plena, &c.*

Postquam tertiâ vice Salutatio Angelica fuerit recitata, dicitur oratio, quæ Annunciationem Angelicam, Beatæ Mariæ semper Virgini præstitam; Conceptionem item, Incarnationem, Passionem, Mortem, ac Resurrectionem Filii Dei, nostramque precationem comprehendit in hanc verborum formam:

Gratiam tuam, quæsumus, Domine, mentibus nostris infunde; ut qui, Angelo nunciante, Christi Filii tui Incarnationem cognovimus, per Passionem ejus, & Crucem, ad Resurrectionis gloriam perducamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

*Fidelium animæ per misericordiam Dei
requiescant in pace. Amen.*

TEMPORE PASCHALI.

Non desunt autem, Ecclesiastici præsertim viri, qui tempore Paschatis Antiphonam, tempore Paschali in Ecclesia recitari consuetam, sine genutlexione dicant juxta formam infra præscriptam:

ANTIPHONA.

Regina Cali latere, Alleluja. Quia quem meruisti portare, Alleluja; Resurrexit, sicut dixit, Alleluja. Ora pro nobis Deum, Alleluja.

V. Gaude, & letare Virgo Maria, Alleluja.

R. Quia surrexit Dominus verè, Alleluja.

O REMUS.

Deus, qui per Resurrectionem Filii tui Domini Nostri JESU Christi familiam tuam lætificare dignatus es: præsta quæsumus, ut per ejus Genitricem Virginem Mariam, perpetuæ capiamus gaudia vitæ. Per eundem Christum Dominum Nostrum. Amen.

Post dictam orationem ad omnem Dæmonum machinationem, versutiam, ac nequitiam à nobis effugandam, ter signo sanctæ Crucis frons muniri solet. Multis item in locis post sonitum Salutationis Angelicæ, præsertim verò in Urbe Româ pullatur in Vespere, sive in Sero Campanula, qua excitamur, & invitamur ad orandum pro defunctis. Multi autem ex laicis hominibus, ex iis præcipuè rei literariæ ignaris, ad signum Salutationis Angelicæ pullatum, orationem Dominicam, & Salutationem Angelicam, tam pro vivis, quàm pro defunctis recitare solent. Cæteri verò pro defunctis recitare solent Psalmum, *De profundis*, omnibus ferè notum. Hæc sunt, quæ de hujus generis ritu mihi dicenda videbantur; nunc reliquum est, ut ejusdem Ritus inventores, ac institutores, & causas ostendamus.

C A P. XVIII.

De causis pulsandi Campanam in Vespere, in Mane, & in Meridie, deque hujusce Ritus Institutoribus.

DE Institutoribus, & causis illius Ritus pulsandi Campanas in tribus diei temporibus, jam non semel commemoratis, diversi diversa scripserunt. Frater Alphonsus Ciacconius in vitâ Urbani II. qui floruit circà annum Domini MXC. ad hunc ritum per preces Beatæ Mariæ semper Virginis alludere videtur, dum suboscure ita inquit: *Urbanus preces Beatæ Virginis, & Præfationem ejus in Ecclesia Latine cantari instituit, Præ-*

fationibus novem antiquis adjungens decimam, [& Te in veneratione Beatæ Virginis collaudare] Sabbatoque de ea commemorationem fieri præcepit. Hæc Ciacconius, qui per preces, Angelicam Salutationem intelligere videtur. Id quod Arnoldus Wion, Monachus Benedictinus in libro, qui Lignum Vitæ inscribitur, expressè dicit in hæc verba: *Institutionem pulsus Campanæ, qui fit Vespere, Mane, & Meridie, vocaturque Ave Maria, ex scholâ quoque Benedictinâ manasse, indicat Campanula illa, quæ sub brachio dextro ejusdem Pontificis visitur.* Considerans namque Urbanus actiones omnes nostras, nisi orationis scuto fortissimo muniantur, eadem facilitate disperdi, & labi, qua excogitata videntur; sciensque impossibile esse multorum preces à Deo non exaudiri, ut quod semel ex divinâ voluntate instituerat, tandem etiâ eâ ipsâ juvante, persiceretur, in eodem Concilio Claromontano, ut à primo die, quo Exercitus Christianus Terram sanctam recuperaturus discederet, Vespere, & Mane in omnibus Christiani Orbis Ecclesiis, tam Cathedralibus, quàm Abbatialibus utriusque sexus, Populus Christianus trino Campanæ pulsu ad orationem excitaretur, statuit tùm, ut Deus Optimus Maximus Exercitui Christiano suo signo signato vires contra inimicorum suorum potentiam suâ pietate conferre dignaretur, tùm etiâ eorum misereri, qui in opere tam pio perficiendo animas suas pro defensione Fidei, omniaque sua tradentes, ex hac vitâ migraverant. *Qui mos inviolabiliter servatus est per annos ferè CXXXIV. usquè ad tempora Gregorii Papæ IX. Anagnini ex Comitibus Monachi Camaldulensis, Hic videns hujusmodi consuetudinem laudabilem in oblivionem à fidelibus tradi, eo quodd scilicet institutionis ejus causâ, Hierosolymis ipsis à Sultano Egyptio iterum recuperatis, Christianisque fugatis, jam cessasse videretur; eandem in laudem Divæ Virginis; adjuncto & meridiano pulsu, transmutavit.* Hæc ad verbum Arnoldus, qui dum illa tria meditatur tempora, in quibus Campana pro Angelicâ Salutatione recitandâ pulsari solet; hunc ritum institutum fuisse ait ob tria mysteria, quibus Beatâ Maria semper Virgo, ac Dei Mater à Christifidelibus honoratur; *Primd scilicet ob mysterium gaudiorum, quæ in Christi Incarnatione ceperunt, & hæc indicat pulsus Campanæ Vespertinus; Secundò ob mysterium dolorum, qui summi fuerunt in Dominicâ Passione; & hos memorat pulsus Meridianus; Tertid denique ob mysterium gloriosorum, quæ in Christi Domini Resurrectione initium sumpserunt, & hæc pulsus excitat Matutinus.* Hæc item omnia ex Arnoldo recitat Ferreolus Locrius in libro, qui Maria Augusta, Virgo Deipara, inscribitur. Non desunt autem, qui etiam contra Arnoldum, & Ferreolum, sententiâ mutatâ, pulsus Campanæ Meridianum non à Gregorio Nono, sed à Ludovico Undecimo Gallorum Rege inventum fuisse dicant, quorum è numero est Robertus Gaguinus in Historiis Francorum, sive Analibus, in quibus ita inquit: *Introducta, quoque est [Auctore Ludovico] consuetudo Campanam horâ meridianâ [ut in noctis crepusculo*

Arnoldus Wion. lib. 5. Embl. 3. c. 20. par. 2. in lib. qui Lignum vitæ inscribitur, in quo agitur de S. Benedicti Ordine.

Concil. Claromont.

Gregor. IX. Ann. Dom. 1227.

Arnold. ubi supra.

Ferreol. Locrius lib. 7. c. 16. in Maria Augusta.

Ludov. XI. Gallorū Rex lib. 10. c. 12. Hist. Francorum. Roberti Gaguini. Vide Genebrardum in Chron. lib. 4. ad Ann. 1227.

Fr. Alphon. Ciaccon. in Vita Urb. II. Ann. Domini. 1090.

Figuratè dictum, pars pro toto, id est, vno poplite pro duobus.

Genebrard ubi supra.

Calixt. III.

Polyd. Virg. de Io. 22. li. 6. de Inven. rerum cap. 12.

Greg. IX.

Vide Genebrard. lib. 4. Chro. ad An. 1227. 1241.

Franc. Joann. num. 382.

Plat. in Calixto 3.

Fr. Alphons. Ciac. in Calixto 3.

Ann. Dom. 1455. Cruciatu indicitur.

Calixti Votum.

Oratorium seu precu effectus.

Jo. Capistr.

solet] pulsandi; quo tempore Populus, uno poplite humi deflexo, Angelicam Dicitur Mariæ Salutationem, obtinenda publicæ pacis gratiâ, religiosè exhibet. Qui mos habendus diligentèr à plerisque servatur. Hæc Gaguinus, qui quàmvis pulsus Campanæ Meridianum à Ludovico Undecimo, Arnoldus modò ab Urbano Secundo, modò à Gregorio Nono, & Genebrardus ab Honorio Tertio institutum fuisse velint, aliorum tamèn sententia est, dictum in Meridie Campanam pulsandi ritum à Calixto Tertio fuisse inventum, Vespertinum, autèm à Joanne XXII. si Polydoro Virgilio hac in re acquiescendum sit; vel potiùs, & quidem veriùs affirmandum est; pulsus Campanæ Meridianum à Calixto Tertio fuisse inventum eadem sanè de causâ, qua pulsus Matutinus, & Vespertinus ab Urbano Secundo fuerant instituti, ut eo scilicet Meridiano pulsu Populus Christianus excitatus, orare pro Exercitu Christiano in Hungariâ contrà Turcas decertante recordaretur; Nam Gregorius Nonus non pulsus Campanæ Meridianum instituit, sed tantùm, ut ad consecrationem sacrosanctæ Eucharistiæ Campanæ pulsarentur, præcepit, sicut in capite primo, ad ejusdem ferè capitis calcem satis benè juxtà eandem plurium Auctorum sententiam demonstratum fuit. Quòd autèm, ut nupèr jam diximus, Meridianus Campanæ pulsus à Calixto Tertio fuerit institutus, colligitur ex diversorum Auctorum scriptis, præsertim, verò ex Francisco Joannetto, qui in libro de Vitis Romanorum Pontificum in eodem Calixto ait hisce verbis: *Statuit præterea Calixtus, signum Campanis in Meridie dari, quo orationibus assiduè Christiani Deum contrà Turcas pro nostris militibus suppliciter rogarent.* Idem scriptum reliquit Platina dicens: *Mandavit præterea Calixtus, ut assiduo rogatu Deus flecteretur, in Meridie Campanis signum dari fidelibus omnibus, ut orationibus eos juvarent, qui contrà Turcas continuè dimicabant.* Istuc ipsum ad verbum refert Fr. Alphonsus Ciacconius in eodem Calixto, qui, ut ambo referunt, statim post suæ consecrationis solemnitatem, Bellum Sacrum, quod *Cruciatum* appellant, in publico Consistorio Turcis indixit, idquè se ante Pontificatum vovisse ostendit suo Chirographo his verbis scripto, quod in libro quodam extabat: *Ego Calixtus Pontifex Deo omnipotenti, & Sanctæ, ac individue Trinitati voveo me bello, maledictis, interditiis, execrationibus, & demum quibuscumque rebus potero, Turcas Christi nominis hostes sevilissimos persequiturum.* Illucque Platina, & Ciacconius de pulsu Campanæ Meridiano instituto à Calixto Tertio contrà Turcas, qui Constantinopolim, ac totum Orientale Imperium, pulsus Christianis, octupaverant. Platina verò subdit hæc verba dicens: *Crediderim ego tùm precibus omnium Christianos ad Bellogradum contrà Turcas dimicantes, Duce Joanne Vaisoda, viro clarissimo, astante etiam Joanne Capistrano Ordinis Minorum, Crucemque pro Venillo hostibus inferente, eos, Bellogradum oppugnant, ingenti clade superasse.* Hæc

Platina. Non desunt, qui juxtà vulgatam opinionem, aut sententiam, pulsus Campanæ Vespertinus, & Matutinus ad tempus illud, in quo Beata Maria semper Virgo fuit ab Angelo salutata, & in Angeli Salutatione, atque Annunciatione ipsi Virgini præstita, Christus Dominus in ejusdem Virginis utero conceptus fuit, referendum esse dicant; Quam rem præferre itèm videntur Antiphonæ illæ præviæ, quæ in Salutatione Angelicâ recitandâ dicuntur, quæque dictam Salutationem Angelicam, Annunciationem, Conceptionem, & Incarnationem complectuntur. Quæ omnia in capite decimosexto, & fusissime quidèm explicata sunt. Quoniam verò quotâ horâ diei Angelus Domini Beatæ Mariæ semper Virgini apparuerit, certò non constat; propterea pulsus Campanæ Vespertinus, & Matutinus dari solent ad talem diei horam, insinuandam, aut commemorandam. Nonnulli enim arbitrantur, ut Azorius, & Ferreolus testantur; *Nocte appetente, Angelum ad Beatam Virginem venisse, & eam salutasse, atque cum ea sermonem habuisse usque ad mediam noctem, tandemque Virginem consensum præstitisse suum, tuncque Filium Dei in ejus utero secundum carnem fuisse conceptum.* Quàmvis autèm juxtà hanc opinionem Christus Dominus mediâ nocte fuisset conceptus, & natus in utero virgineo; anticipativè tamèn, ut ait Ferreolus Locrius, in Vespere pulsatur Campana, nè Campanæ sonus foret omnino vanus, dum in ipso mediâ noctis silentio somnus altus dormientium premit corda. Alii verò cum Sancto Athanasio in sermone de Deiparâ semper Virgine dicunt; Angelum, Beatæ Virgini apparuisse initio diei, hoc est, in Aurorâ matutinâ; & tunc Christum fuisse conceptum. Hæc ex acutissimo Theologo Joanne Azorio, qui in institutionibus moralibus dicta omnia facta fuisse mediâ nocte desinente, & incipiente jam die, probat, & eruditissimè quidèm. Verùm quia (ut diximus) certò non constat, quotâ horâ, hoc est, vel Vespertinâ, vel Matutinâ Angelus Domini Beatæ Mariæ semper Virgini apparuerit, Vespere, ac Mane trinus Campanæ pulsus pro Salutatione Angelicâ recitandâ in Sanctâ Dei Ecclesiâ fuit institutus. Hæc de Ritu pulsandi Campanam in Vespere, Mane, ac Meridie in Sanctâ Dei Ecclesiâ recepto. Nunc superest, ut ceteros ejusdem Ecclesiæ usus pulsandi Campanas explicemus.

C A P. XIX.

De usu pulsandi Campanas ad laudem, & gloriam Dei omnipotentis, & honorem Sanctorum in diebus festis, & sacris Processionibus celebrandis, necnon in gratiarum actionibus.

Campanæ in Ecclesiâ Dei receptæ, quatenus divino cultui dedicatæ, uti suo jam loco diffusè diximus, consecrantur. Propterea in diebus festis, & in sacris Processionibus ad laudem, & gloriam Dei omni-

Campanæ pulsus Vespertinus, & Matutinus sicut fiant.

Cap. 16.

Angelus quotâ hora Beatæ Mariæ semper Virgini apparuerit.

Ferreol. Locrius lib. 7. c. 16. in Maria Augusta Virg. Deip. Et Jo. Azor. par. 2. lib. 1. cap. 17. qu. 4. Nocte appetente, id est appropinquante.

Ferreol. Loc. ubi supra.

S. Athanas. serm. de Deipara.

Jo. Azor. p. 2. lib. 1. cap. 17. qu. 4.

Campanarum pulsatio in diebus festis.

potentis, & honorem Sanctorum pulsari solent, ut ad earum pulsam mentes hominum interius excitentur ad laudandum Deum, & ad Sanctos honorifice invocandos eleventur. Nam sicut Campanarum pulsus Christianis fidelibus mentem excitat, & ad hæc facienda extollit; ita è converso Dæmones per aerem cursitantes, earumdem sonum, tamquam divino cultui, & Sanctorum honori dicatum, mirum in modum effugiunt, & abhorrent, quippe qui ex eo Campanarum pulsu non parum affliguntur. Adde etiã, quod Campanæ, dum etiã ad Festivitates, & Processiones indicandas pulsantur, Populi per ipsum Campanarum sonum præmonentur, & ad illas convocantur; necnon ad eas ritè celebrandas animum ad Deum elevatum præparare student. Idcirco Campanæ non semel antè festivitatum Ecclesiasticarum, & Processionum celebrationem, atque in iisdem celebrandis frequentè pulsari solent.

Istucipsum pro gratiarum actione fieri solet, victoriã contra impios Ecclesiæ Sanctæ hostes divino auxilio partã, vel pro aliã id genus re assiduis precibus apud Deum impetratã. Nam multiplices Campanarum sonitus mentes hominum ad gratias ipsi Deo agendas, & habendas excitantur, & gaudio afficiuntur, spirituali solatio perfusi.

C A P. X X.

De usu pulsandi Campanas pro defunctis.

USus pulsandi Campanas pro defunctis, à Calvinistis vetitus, in Sanctã Dei Ecclesiã perantiquus est, Christianã pietate institutus; propterea quod tali Campanarum sonitu (ait Beda) viventes perinde, atque invitati quodam modo cohortantur, ut defunctos ad Ecclesiam delatos comitentur, vel saltem pro illis ad Deum preces effundant: *Sancta enim, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur*, sicut in secundo Machabæorum legitur libro. Comitatus autem ille ad opus sepeliendi mortuos, ex septem operibus misericordiæ corporalibus unum, referri potest. Quæ sanè institutio, & consuetudo perantiqua, valde pia, & valde necessaria censetur, quia (ut ait Guillelmus Bernardus) citrà hunc usum pulsandi Campanas, morte multorum à multis ignoratã, defunctorum animæ precibus Fidelium non juvarentur, nec viventibus ob hujus generis operã præmium apud Deum merendi daretur occasio. Hinc, ut sentio, laudanda videtur consuetudo illorum locorum, in quibus ad sonitum, seu tinnitum funebrem expressius indicandum, Campanæ non ad utrãque, sed ad unam tantum partem paulatim, aut sensim pulsantur, quasi mœrorem quemdam, vel humanam viventium imbecillitatem quodam modo repræsentantes. Hoc autem Campanarum tinnitu non solum ea, quæ dicta sunt, pro defunctis præstantur, sed etiã cum Hymnis, & Canticis, necnon cum cereis ar-

dentibus, aut luminaribus, pium Christicolarum transitum honoramus juxta Sancti Gregorii Nazianzeni sententiam dicentis: *Nec iturnis cantionibus, ac cererum ignibus nos Christiani pium è vitã discessum ornandum existimamus*; Vel, ut inquit Joannes Chrysostomus: *Defunctos tamquam Athletas comitamur; perinde, ac si dicatur; Quamvis animæ, quarum corpora (ut Guillelmus Bernardus verba Chrysostomi interpretando ait) sepelienda, sunt luminaribus accensis ad significandum*, (inquit Durantus) *animas vivere, ac defunctos filios lucis, & eorum corpora surrectura comitamur, nò ad beatitudinem forsàn convolarint; corpora tamèn, quibus, ut organis (ait Guillelmus Bernardus) ad pias efficiendas operationes, per quas, debellatis hostibus, triumphum assequutæ sunt; his honoribus prosequi solemus*. Hæc, ut Damascenus in Oratione de Fidelibus defunctis ex Athanasio inquit, *grata sunt Deo, ingensque ab eo præmium referunt*. Ad hujus generis comitatum Fidelibus defunctis præstandum in Ecclesiã Sanctã Dei à Christicolis in funeribus pulsari solent Campanæ benedictæ, seu consecratæ, quibus etiã, quatenus consecratis, Dæmones, ut infra explicabitur, expelluntur; Id quod ab Ethnicis, falsos Deos colentibus, in suis funeribus fieri haudquãquam poterat, etsi, cum quis è vitã decedebat, ara, quasi Campanas prophanas, pulsabant, per Campanarum sonitum malos, infestosque Spiritus repelli, aut coerceri superstitiosè, ac falsò quidè credentes, uti suo jam loco dictum fuit.

C A P. X X I.

De usu pulsandi Campanas ad improbas pluvias, vel tempestates expellendas.

CAmpanæ, quatenus benedictæ, seu consecratæ, ut plurimum nec fulgure, nec fulmine afflatæ, seu tactæ inventæ sunt, immò ea, necnon procellas, vel tempestates expellunt, sicut ita fieri solere constat, & in earumdem consecratione, sicut in Pontificali Romano videre licet, obsecratur Deus, ut ipsarum Campanarum sonitu fragor grandinum, procellæ turbinum, impetus tempestatum, & fulgurum, ac fulminum temperentur; infesta tonitrua, & ventorum flamina suspendantur; spiritus procellarum, & aereæ potestates prosternantur. Quæ itè omnia in Concilio Provinciali Coloniensi leguntur eo in capite, cujus titulus est: *Cur benedicantur Campanæ*. Immo dicto in loco, ut superius, & fusillimè quidè in capite sexto videre est, de ipsis Dæmonibus propulsandis expressa fit mentio; Dæmones enim, quippe quibus (quatenus Deus illis permittit) quantum ad motum, ut Theologi omnes affirmant, ad nutum, sicut etiã Angelis bonis, obediunt; pluvias, tempestates, fulgura, & fulmina, & id genus alia, sed justã, & occultã nobis de causã, Deo permittente, possunt efficere. Propterea, dum procella nobis imminet, sive turbo, vel grandis, & generalitèr quivis celi status inquietior

Greg. Naz. in orat. 2. in Julianum.

Jo: Chrysost. homil. 4. in Epistola ad Hebr. tom. 5. & homil. 72. ad Pop. Antioch. tom. 5. Hieronym. in Epitaph. Paulæ.

Guill. Bern. de sepult. & exequiis. Steph. Duran. l. 1. c. 23. num. 14.

Jo: Damasc. pag. 316. b.

Campanæ cõsecratæ ad ipsos Dæmones expellendos pulsantur cap. 21.

Cap. 3. p. 761.

Pontificale Roman. p. 2.

Conc. Colon. l. c. 16. p. 9. tom. 5. Ann. Dom. 1536.

Vide cap. 6. pag. 165.

Vide cap. 6. pag. 165. Hieron. Mag. lib. 4. Miscell. cap. 14. Paulus Chilianus qu. 6. de Sortilegiis. Guido Pancirollus de novis reperiis. r. 9. de Campanis.

Campanarum pulsatio ad Dæmones fugandos.

Campanarum pulsatio ad Festivitates indicandas.

Campanarum pulsatio pro gratiarum actione.

Cornelius Schultingius in Hierarchia znacristi lib. 9. n. 47. lib. 12. num. 47.

Beda lib. 4. c. 23. & Stephan. Durantus lib. 1. c. 22. num. 4. c. 23. num. 14.

2. Machab. 12. in calce.

Guillel. Bernard. in lib. de sepulchris, & exequiis.

Concil. 7. Co-
lon. cap. 14.
2015.

Campana be-
nedicta à S.
Bennone so-
nitus quid ef-
ficiat.

Benno apud
Slavos nun-
cupatus, Be-
nedictus lati-
nè interpre-
tatur.

Heretici, ac
Turcæ Dæ-
monibus assi-
milati.

Idem supra
cap. 1.

Anno Dom.
1410.

3. Cor. 7.

tior sese nobis offert, Campanæ pulsantur, ut Dæmones, quatenus dictarum rerum interdum patratores, aut excitatores, Campanarum tinnitu, Christianos ad preces concitantium, terreantur; quin potius precibus ipsis territi abscedant, illisque summotis, fruges, mentes, & corpora credentium serventur, cunctis malis, quæ ex tempestatibus oriri solent, Dæmonum fugâ propulsis. Nec silentio prætereundum videtur miraculum illud, quod narratur de Campanula à Sancto Bennone Miseni Episcopo benedicta. Nam ad sonitum illius Campanulæ (quæ quodam in loco extat apud Misnam, Germaniæ Civitatem) totum ejus Territorium à fulgure, & tempestate, ut incolæ ipsius loci affirmant, tempus usque in præsens conservatur, etiam si loca viciniora sæpè ab illis lædantur. Istuc ipsum de aliâ Campanâ in Pago Scomberch ab eodem benedictâ Bennone (quod nomen à Slavorum linguâ translaturum, *Benedictus* latinè dicitur) omnino affirmatur. Sonitus namque illius Campanæ omnem vim cæli ab agris finitimis, ac tuguriis avertit.

Quamvis autem per multiplicem Campanarum sonitum aer nubibus condensatus, ac turbulentus concutitur, & ob hujus generis discussionem, quandòque serenus reddi queat; earum tamen tinnitus, dum tempestatum ostenduntur indicia, in Ecclesiâ Sanctâ Dei etiam ad procellas repellendas institutus fuit; præsertim verò ad fulgura, & fulmina propulsanda, fugatis Dæmonibus, qui consecratas Campanas tantòperè abhorrent, earumque sonitum tanto prosequuntur odio, in quo Heretici, atque Turcæ Dæmonibus valde assimilantur, quippe qui bellum Campanis indixerunt, ut superius dictum fuit. Hæc de usu pulsandi Campanas ad improbas pluvias, vel tempestates expellendas conscripta in ipso festo Sanctorum Martyrum, Gervasii, & Protasii, die decimanonâ Junii, qua scilicet die, dum hæc de fulgure, ac tempestate conscriberem in Apostolico Vaticani Palatii Sacrario, ecce tibi procella fulmine, associata subortâ fuit, & à me non procùl ictus est Aula Regiæ locus fulmine non sine magni animi mei consternatione, absque tamen ullâ tam hominum læsione, quam rerum perditione, misericordiarum Patre, totiusque consolationis Deo adjuvante, dum Campanæ ad preces fundendas Christifideles excitabant, pulsata:

C A P. XXII.

De usu pulsandi Campanas in alicujus magni Viri adventu ad Urbem.

Campanæ in sanctâ Dei Ecclesiâ, quatenus divino cultui dedicatæ, uti jam diximus, consecrantur, & non solum ad laudem, & gloriam omnipotentis Dei, atque ad honorem Sanctorum, necnon ad lætitiâ interdum spirituales indicandam pulsari solent, sed inter alia permulta jam à nobis enarrata, etiam ad primarios Ecclesiæ Sanctæ Viros

decorandos, hoc est, S.R.E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Abbates, & alios Prælatos in eorumdem scilicet occursum, dum ipsi intrâ Civitates, Oppida, & alia loca, in quibus Ecclesiasticam præsertim jurisdictionem, & potestatem exercent, honorificè, ac lætantiè excipiuntur, inter quos locum obtinet supremum Summus Pontifex, Patriarcharum Patriarcha, universalis Ecclesiæ Pastor, Christi Vicarius, & Sancti Petri successor. De hoc usu pulsandi Campanas in alicujus magni Viri adventu ad Urbem mentionem faciunt Canonistæ, dum alios usus pulsandi Campanas recensent, sed indefinitè quidem, hoc est, nullâ penitus mentione factâ de Prælati in hæc verba; *Campana est etiam quandòque signum gaudii, & honoris occurrendi processionalitèr alicui.* Hæc Joannes Andreas, Ægidius Bellemera, Cardinalis Zabarella, Cardinalis Ostiensis, & alii in primum librum Decretalium cap. 1. de officio Custodis. Quamvis autem Campanæ, quatenus consecratæ, ac divino in primis cultui dedicatæ præter alios usus Ecclesiasticos enarratos, etiam in adventu Virorum Ecclesiasticorum ad Urbes, & ad alia loca, uti diximus, gaudii, & honoris gratiâ pulsandæ censeantur, talibus tamen gaudii, & honoris indiciis Imperator quoque, necnon Reges frui solent, ac debent, sacrâ unctione insigniti, David, Saulis, Salomonis, & aliorum instar, qui in Reges inuncti fuerunt, ut in primo, ac tertio Regum legitur libris; Rex enim, & Imperator sacro nunc Cathecumenorum oleo inunguntur, Brachium scilicet eorum dextrum, atque item, Scapulæ, ut in Pontificali Romano, & in Sacrarum Cæremoniarum libro videre licet, Hujus generis usum pro Imperatore, ac Rege in Sanctâ Dei Ecclesiâ vigere ipsa exemplum, sive facta, ubique occasione sese offerente, declarant. Id quod tamquam frequenti usu firmatum ostendit Laurentius Surius in Vitâ Beati Ermenoldi Abbatis, qui Henricum V. Imperatorem à Paschali II. excommunicatum, & antè Monasterium, cui Ermenoldus præerat, transeuntem, Campanarum sonitu honorare noluit. Surius enim hac de re ita inquit: *Putabant omnes S. Ermenoldum, Abbatem loci, tum ob Imperatoriæ celsitudinis majestatem, tum ob B. Othonis reverentiam obviam ei processurum cum Fratrum Collegio, cum Canticis, & Hymnis, Campanarumque clangoribus, cum Vexillis, & Sacris Reliquiis. At ille multum diversus ab Adulatoribus, nec metu impellebatur, nec flectebatur gratiâ, aut favore, ut illi honorificè obviam veniret, aut blanditèr illum saluaret, quem sciebat à Pontifice Maximo Ecclesiasticâ communione privatum.* Hæc ex Surius; ex cujus verbis usum pulsandi Campanas in honorem Imperatoris, necnon Regis, dictam saltè ob causam, consuetum esse colligimus, propter Imperatoriam, & Regalem dignitatem, qua sunt insigniti, quippe qui in ipsa Coronatione totius Imperii, ac Regni Rectores, Ecclesiæque Sanctæ, ac Fidei Christianæ defensores, Infidelium expugnato-

Summi Pontificis nomena.

Jo: Andr. to. 7. num. 13.
Bellemera par. 2. n. 1.
Zabarella p. 2. num. 2.
Ostien. tom. 1. num. 1.
Abbas tom. 1. num. 2.

Pontificale Romanum de Coron. Regis par. 1.

1. Reg. 10. & 16.

3. Reg. 1.

Pontif. Rom. p. 1. & lib. 1. cærem. sect. 5. cap. 3.

Laur. Surius tom. 7. de Vitâ Sanctorum die 6. Januarii.

Pontific. Roman. par. 1.

res, Justitiæ cultores, necnon meritorum, ac demeritorum remuneratores declarantur.

Hujus generis honor, in signum lætitiæ præstari consuetus, aliis item Principibus, præsertim verò Ducibus dari debet, ut colligitur ex sententia Canonistarum, qui, ut nupèr diximus, hac de re indefinitè loquuntur in hanc verborum formam: *Campana est etiam quandòque signum gaudii, & honoris occurrèndi processionalitèr alicui*. Per quæ sanè verba etiam Duces inter magnos Viros, vel Principes dignitate scilicèt, ac potestate insignitos recensentur. Talibus itaque Viris, vel Principibus dignitate, ac potestate decoratis, & longinquo ad sui domini loca, sive suæ ipsorum jurisdictioni subiecta redeuntibus Campanæ in signum honoris, ac lætitiæ pulsari solent. Hi deniquè omnes tam sæculares, quàm Ecclesiastici, dignitate, ac potestate insigniti, in locis haud sibi subiectis ad arbitrium illorum, qui eis dominantur, sonitu Campanarum in signum lætitiæ honorantur, dum solemnem apparatu intra Civitates excipiuntur. Id quod Religiosis item Viris præstari solere constat, dum inter visitanda Monasteria, suorum Ordinum Magistri (hoc est, Priores Generales) Civitates, vel Oppida ingrediuntur.

C A P. XXIII.

De multiplici usu Campanæ in Ecclesiâ Sanctâ Dei, tam horis distinguendis, quàm aliis Universitatum, Collegiorum, Scholarum, Communitatum, Cœnobiorum, Xenodochiorum, & Magistratuum commoditibus deserviente.

Quamvis de Horologii pro distinguendis horis usu in primo hujus Commentarii capite, necnon in tertio capite satis dictum videatur, dum de ipsius Horologii apud Ethnicos Inventore, atque usu loquebamur; nos tamèn de usu in Sanctâ Dei Ecclesiâ recepto verba facturi, perpaucæ, & breviter quidè ex iis hoc loco repetemus. Nàm etsi, uti iam diximus, Lucianus Samosatensis, qui vixit circà Annum Domini centesimum, Hippia Balneum describit, & commendat Horologiis exornatum duobus, uno scilicèt per aquam, & sonitum (quod *Hydrologium* nuncupatur) altero autèm per Solem; primus tamèn Inventor ignoratur. Non desunt etiam, qui velint, usum Horologii Obelisco Ægyptiaco additum fuisse ab Octaviano Augusto Imperatore, cujus Imperii anno 42. ineunte, Christus Jesus, Rex Regum, & Dominus dominantium, & Salvator noster natus est. In Ecclesiâ verò Sanctâ Dei Sabinianus Pontifex Maximus, qui Sancto Gregorio Magno Anno Domini 605. successit, Phocâ Imperatore, horas diei sono Tintinnabulorum distinxit, ut Volaterranus in Anthropologia scriptum reliquit. Hujus generis inventum quantà sit laude dignum,

vix verbis explicari posset. Quid enim homini gratius, & commodius inveniri potuit Horologio, quo nobis, etsi occultato Sole, per Campanam, suâ, ut ita dicam, sponte sonantem, horæ distinctæ nunciantur? Quot autèm commoditates, & utilitates ex Horologii usu nobis nascantur, esse hominem, qui ignoret, arbitror, neminem, si cujusque status, & indigentia in horis distinguendis examinentur.

Universitates autèm, Collegia, Gymnasia, aut Scholæ, Communitates, necnon Cœnobia, & Xenodochia, non solum Horologio indigent, sed etiam alio, & frequenti quidè, Campanæ pulsandæ usu, ac ritu.

C A P. XXIV.

De aliis Campanæ usibus in Ecclesiâ Sanctâ Dei receptis.

U Sus item Campanæ in vigiliis nocturnis excubitoribus deservire solet, in locis præsertim præfidiariis, in quibus ad pulsationem Campanæ illicò responderi necesse est, ut in Arcibus, aut Castris fieri semper solet. Campanulæ deniquè pulsandæ usus receptus fuit in Monasteriis, & in Aedibus Virorum Principum, seu Magnatum tam Ecclesiasticorum, quàm Sæcularium. Nàm in Monasteriis Campanæ sonitus adhibetur, dum ibi degentes convocantur ad orationem serotinam, & ad alia in Monasteriis facienda, præsertim verò dum Cœnobiæ familiæ ad prandium, & ad cœnam invitantur,

Idem Campanulæ pulsandæ usus, uti diximus, in Aedibus S. R. E. Cardinalium, & Prælatorum, necnon aliorum Magnatum observatur, dum familiæ in obsequium Dominorum suorum, vel pransum, & cœnatum per Tintinnabula in superioribus Aedium appensa turrulis convocantur, ita verò, ut non solum, qui domi sunt, sed etiam qui domo absunt, Campanulæ sonum audiant, & sui quisque domestici Tintinnabuli, aut Campanulæ tinnitum agnoscat: Immo Principes Viri, & præsertim Cardinales, & Episcopi, cum domi, aut in cubiculis versantur, ut linguae, ac lateribus parcant, per ipsa Tintinnabula minora, sive minima, eorundem manibus mota, famulos ad se accersire solent.

Hinc locum illum, in quo Familiæ S. R. E. Cardinalium, & Prælatorum, necnon aliorum Magnatum comedere solent, ab ipso Tintinnabuli, seu Campanulæ tinnitu, uti iam diximus, *Tinnellum* vulgò appellant, quasi Tintinnellum à Tintinnabuli tinnitu ita vocitatum, mediâ syllabâ per syncopem detractâ, sicut in secundo hujus Commentarii capite fusiùs explicatum fuit, dum de Campanæ Nominibus habetur fermo.

Magistratus deniquè, atque publicæ personæ gerentes, in causarumque cognitione sedentes per Tintinnabula minora, sive minima litigantes accersunt in auditorium, & iis item silentium imponunt, ut Hieronymus Magius refert, qui Florentiæ id se non semel, sed sæpè specialitèr testatur.

Polid. Virg. lib. 3. cap. 18.

Canonistæ in lib. 1. Decretal. cap. 1.

Ca. 2. pag. 157. & seq.

Magnatum Campanulæ.

Cap. 2. p. 158.

Tinnellum unde dicatur.

Cap. 2. p. 158.

Hieron. Mag. c. 18. de Tintinnab.

Cap. 1. pag. 10. & 63. pag. 37.

Ex Theat. vit. hum. to. 20. lib. 3.

Lucian. to. 2. de Hipp. Balneo An. Domini. C.

Pag. 156.

Octav. Augusti Horologii.

Sabinian. An. Dom. 605.

Volaterran. 122.

Hæc de multiplici Campanæ usu in Ecclesia Sancta Dei recepto. Nunc reliquum est, ut ea explicemus tempora, in quibus Campanas pulsare non licet, causis de hac prohibitione allatis.

C A P. XXV.

De temporibus in quibus Campanas pulsare non licet, & cur ita.

IN triduo *Hebdomadæ Sanctæ*, in qua passionis, & mortis Christi Domini Salvatoris nostri memoria recolitur, Campanæ non pulsantur, sed silent, & Campanarum loco tabulæ malleo ferreo pulsantur, quia tunc siluerunt Apostoli, & Prædicatores, atque alii, qui per Campanas, ut scribit Guillelmus Durandus, intelliguntur, aut designantur; Sonus enim Campanarum sonum prædicationis significat juxta illud: *In omni terram exiit sonus eorum, & in fines Orbis terræ verba eorum*. Id quod de Apostolis dictum fuit, qui cum audissent Christum Dominum dicentem: *Ecce appropinquavit, qui me tradet*; præ tristitia siluerunt, & dormitaverunt, & ex consequenti laudibus, & prædicationibus conticuerunt. Ad Apostolorum itaque silentium representandum à *Completorio*, ut ait Durandus, vel à *Vespera*, qua Dominus traditus fuit, Campanarum silentium inchoatur, quando scilicet Discipuli fugerunt, Dominumque dereliquerunt, à fidei confessione cessantes. Ad eosdem Discipulos fugientes, atque in laudibus, & prædicatione conticentes representandos, candelæ candelabro appositæ in tribus Matutinis Hebdomadæ Sanctæ singulatim extinguuntur, supremâ, in candelabro sita, excepta, quæ (ut ceteros prætermittam significatus) è candelabro ipso amovetur accensa, & ita ad finem usque Matutini latentèr aservatur, ut postea ostendatur accensa, & Ecclesia illuminetur; significat fidem, quæ in Deipara Virgine semper mansit; necnon designat Christum Dominum, qui licet videretur secundum carnem extinctus, tamen secundum divinitatem, quæ illis erat occulta, vivebat; & postea resurgens cum luce clarissima sese suis Discipulis manifestavit, eosque illuminavit. Hæc ex Durando.

Campanæ igitur, ut eò, unde digressi sumus, revertamur, silent in tribus illis diebus. Ad Missam deinde *Sabbati Sancti*, Resurrectione Christi Domini prænuntiata, pulsantur. Sed in Concilio Lateranensi celebrato sub Leone X. decretum fuit, ut nulli Ecclesiæ in tali die Campanas pulsare liceret, antequam Campana Ecclesiæ Cathedralis, vel Matricis pulsaretur. Concilii verba sunt hæc: *Ut debitus honor Matrici Ecclesiæ reddatur, tam ipsi Fratres, quam alii Clerici seculares, etiam super hoc Apostolica Sedis privilegio muniti, die Sabbati majoris Hebdomadæ, antequam Campana Cathedralis, vel Matricis Ecclesiæ pulsaverit, Campanas in Ecclesiis suis pulsare minime possint. Contra facientes penam centuum duca-*

torum incurrant. Hæc de Campanarum silentio in illis diebus majoris Hebdomadæ observando.

Tempore item *Interdicti* Campanas pulsare non licet, dum propter celebranda officia Campanarum pulsatio cum ingressu Ecclesiæ prohibetur. Nam si Ecclesiasticis concedatur celebratio divinatorum officiorum, & administratio Sacramentorum; id non nisi januis clausis, interdictis, & excommunicatis omnino exclusis, & non pulsatis Campanis, concedi solet, divinis quoque officiis voce summissa recitatis. Pulsatio tamen Campanæ in tempore Interdicti conceditur in *Mane*, *Meridie*, ac *Sero* pro Angelica Salutatione ad honorem Beatæ Mariæ semper Virginis recitanda, ut à cunctis laudetur, ac veneretur, & ut nobis in nostris necessitatibus Virgo Deipara opem ferat. Quamvis hæc ita sese habeant, Innocentius tamen hujus nominis Tertius concessit Abbati, & Monachis Sancti Germani Antifiodorensis, ut in morte, atque exequiis Monachorum ipsius Monasterii tempore Interdicti Campanam unicam pulsare possent; ita verò, ut non multum foret intervallum, nec prolixa pulsatio. Id quod, & Cathedrali etiam Ecclesiæ, & Monasterio Sancti Juliani Antifiodorensis alias datum fuisse in ea narratur concessione. Hæc ex libro anni 6. Innocentii Tertii Epistola 24., Alexander item huius nominis Quartus Ludovico Sancto Francorum Regi, & Margaritæ uxori ejus; Gregorius Decimus Philippo III. Regi, & Mariæ Uxori ejus; Nicolaus III. eidem Regi Philippo; Martinus IV. eidem Philippo, & Uxori ejus, necnon Honorius IV. eidem Philippo concesserunt, ut in locis generaliter, vel particulariter interdictis Missæ sibi celebrari possent, etiam cum cantu, & altâ voce; sed in tali casu concedere noluerunt, ut pulsarentur Campanæ. Hæc ex Registris dictorum Pontificum in Vaticana Bibliotheca asservatis. Hactenus autem de multiplici Campanarum usu, necnon de silentio earundem. Nunc denique superest, ut Commentario nostro finem imponamus, ubi primum verba fecerimus de numero Campanarum Ecclesiis concessio.

C A P. XXVI.

De numero Campanarum tam Clericorum secularium, quam Religiosorum Ecclesiis concessio.

NUmero Campanarum crescente, contentiosa inter Ecclesiasticos viros pretensio de numero earundem suborta fuit, ut refert Albericus de Rosate dicens: *Audivi, quoddam magnâ lis fuit in Curia Romana, utrum Fratres Prædicatores possent habere plures Campanas*. Hæc Albericus in suo dictionario, in quo multis rationibus, & allegationibus affirmativam sententiam conclusam fuisse narrat. Istud ferè ipsum Oldradus in Consilio ducentesimo vigesimo octavo scriptum reliquit. Ad hanc controversiam inter Ecclesias

Calder. 2. par. tract. num. 4. tom. 14. Tractatum.

Armist. verb. Interd. n. 40.

Summarum Pontifici Registra, quæ in Bibliotheca Vaticana asservantur.

Registra Bibliothecæ Vaticanæ.

Alber. in dictionario suo in vocab. Campana.

Oldradus consil. 228.

Guillel. Dur. lib. 6. cap. 72. num. 3.

Psalm. 18.

Matth. 26. Mar. 14.

Dur. ubi supra, & Paulus Fuscus de Visib. lib. 1. c. 14. num. 10.

Notandum.

Durand. ubi supra cap. 72. num. 25.

Concil Later. sess. 11. tom. 5. Conc. Anno Dom. 1521. pag. 179.

clesias Cathedrales, necnon inter alias Clericorum secularium, & Ecclesias Religiosorum subortam, spectat Constitutio Joannis Vigefimi fecundi, in libro primo *Extravagan-
tium* capite unico de *Officio Custodis*, in quo ad omnium Ecclesiarum quietem comparandam Summus Pontifex limitationem de numero Campanarum Apostolicis literis edidit. Huic autem Constitutioni, ut Vincen-
tius de Castronovo, ac Stephanus Duran-
tus rectè ajunt, generali consuetudine de-
rogatum fuisse constat. Controversia item orta fuit in Curia Romana inter Ordinem Humiliatorum, & quosdam Monachos, ut idem Albericus, & Oldradus testantur, quidnam videlicet primò Campanas ad Matutinum pulsare deberet. Sed tandem aliquando decretum fuit, sicut iidem Testes ajunt, ut qui primò surgeret, primò pulsaret.

Quàmvis autem res ita sese habeant, præsertim verò de numero Campanarum, hoc tamen loco, ut nostro Commentario finem imponamus, tanquam sigillum apponendum illud censetur, quod hac in re scriptum reliquit Sanctus Carolus Borromæus, Cardinalis Sanctæ Praxedis, & Archiepi-
scopus Mediolanensis: Is enim in libro de
Instruptione Fabricæ, atque de suppellectili Ecclesiastica ad Mediolanensis Provinciæ usum edito, de numero Campanarum ita inquit: *Si Ecclesia Cathedralis est, septem, aut quinque ad minimum Campanas; si Collegiata, tres, grandiore scilicet, mediam, & minimam: si Parochialis, totidem, aut duas saltè habere debet; easque distincto quadam soni concentu inter se consentientes pro varia divinarum Officio-
rum, quæ sunt, ratione, ac significatione.* Hæc ibi Sanctus Carolus. Infra verò ait: *Campanæ verò nec in Turri, nec alio in loco collocandæ sunt, nisi primùm solemnè benedictionis, præcunque Ritu ex Ecclesiæ instituto sint consecratæ, nullam rem prophanam insculptam, inscriptamve ullo modo, sed Sancti Patroni Ecclesiæ, vel aliam sacram Imaginem, piamque inscriptionem habentes.*

Hucusque Sanctus Carolus Borromæus. Campanæ itaque in rebus prophanis pulsari non debent, nec item in rebus sacris à Lai-
cis, quatenus benedictæ, atque consecratæ, uti suo jam loco satis dictum fuit.

Quoniam verò de Campana Ænigma satis elegans circumfertur, illud in gratiam curiosi Lectoris hoc loco censeo apponendum, quod Franciscus Suvertus in hæc verba scriptum reliquit:

ÆNIGMA

Francisci Suverti.

In Mag. cap. 20.

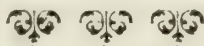
EST intra celos, est intra mansio terras,
Non cælum tango, non quoquæ tango solum.

Constringor vinclis, concludor robore duro,
Ut nulla mutem conditione locum.

Os mihi semper hiat, petulantè & exero linguam,
Nec, nisi cum cogunt verbera multa, loquor.

Cum loquor, assiduè repleo clamoribus aures;
Verbera cum cessant, tunc quoquæ cesso loqui.

Non ulli naceo clamoribus; hortor iniquos,
Contrito ut quærant corde salutis iter.

ÆNIGMA

Nicolai Reusneri.

Os mihi semper hians, & pendens serrea lingua est;
Vox est nulla, nisi prodita verberibus.

HÆC sunt, quæ mihi de Campanis di-
cenda videbantur, duobus conclusa
Ænigmatibus, quæ juxta propriam Ænigma-
tum conditionem, quàmvis obscura sint;
horum tamen sensus, Campanæ formâ, &
linguâ ejusdem, idest malleo, necnon situ,
& pulsatu ipsius cum aliis rebus ad Campa-
nam pertinentibus, undequaque, ac diligen-
tèr quidè pensitatis, facillimè profectò ex-
plicantur, & intelliguntur.

PARALIPOMENA

HOC EST

Res in capite 14. & 18. hujusce Commentarij
prætermisæ.

C A P. XIV.

NOS de multiplici Campanarum usu,
in sancta Dei Ecclesia recepto, verba
facientes, prætermisimus Ritu, quo Sum-
mi Pontifices antiquitus uti solebant, dum
aliquem Populum, vel Principem iustâ de
causa excommuniabant. Singulis namquæ
Do-

Cap. 14. pag.
176.

Extrav. lib. 1.
de Officio Cu-
stodis.

Steph. Du-
rant. lib. 1. de
Rit. Eccl. c. 22.
num. 9.

Albericus, &
Oldradus ubi
suprà.

S. Carolus
Borromæus
lib. 1. c. 25.

Cap. 13.

Dominicis, & festivis diebus per Episcopos, & Archiepiscopos inter pulsandas Campanas candelis accensis, excommunicati publicè declarabantur. Quo facto, Campanarum sonitus cessabat, & candelæ item extinguabantur, in terram dejectæ. Campanæ pulsabantur, ut eorundem sonitu, quo Dæmones expelli solent, Excommunicati, Dæmonibus assimilati, à Fidelium commertio expulsi declararentur. Per candelas autem extinctas, & humi dejectas, Excommunicati, tanquam divinæ gratiæ luminis expertes, extrâque Sanctorum Communionem ejecti, hoc est, Ecclesiæ Sacramentis, ac suffragiis, necnon aliis piis Fidelium operibus, dictarum scilicet rerum omnium participatione, declarantur privati. Quem profectò Excommunicandi Ritus ab Innocentio hujus nominis Tertio non semel observatum esse ante annos circiter quadringentos, Anno scilicet sui Pontificatus Tertio, Sexto, & Quintodecimo, dum ipse diversos Populos, ac Principes excommunicatos publicè nunciari mandavit, sicut ex antiquis Romanorum Pontificum Regeſtis, vel, ut ajunt, *Registris* in Bibliotheca Vaticana asservatis, constat. Id quod etiâ ad hanc usquè diem fieri solet à Summo Pontifice, quando in Feria V. majoris Hebdomadæ, quæ dicitur in *Cena Domini*, Bulla coram Populo promulgatur: nam pulsatis jam Campanis, & Bullâ deniquè lectâ, Summus Pontifex è sublimi suggesto, sive pulpito, candelam accensam, in ipso tractu extinguendam, super Populum astantem projicit. His peractis, datur Christifidelibus *Benedictio* solemnis, & plenaria *Indulgentia* promulgatur, ut in Cærimoniali Romano videre licet, ubi fit mentio de aliis item, hoc est, de S. R. E. Cardinalibus, & Prælatibus, qui olim, Bullâ recitatâ (quam etiâ *Processum* appellant) candelas accensas è loco illo sublimi projiciebant in terram ad eandem rem designandam.

C A P. XVIII.

Pag. 179.

IN decimo octavo hujusce Commentarii Capite, in quo diximus trinum Campanarum pulsum, vel sonitum, in *Mane*, *Meridie*, ac *Sero* pro Salutatione Angelica recitandâ institutum fuisse non solum, dum Christifideles Bello Turcarum diversis in locis vexabantur, necnon dum Bellum sacrum, hoc est, *Cruciata* pro Terra Sanctâ recuperandâ gerebatur, sed etiâ pro publica pace inter Christianos obtinendâ; silentio prætermisimus alium orandi Ritus in magnis Ecclesiæ Sanctæ calamitatibus tempore Nicolai Tertii ad sonitum Campanarum inter omnes quorumcumque locorum Christiani Orbis Missas celebrandas observatum, ut in ejusdem Summi Pontificis legitur Bullâ, quæ in Bibliotheca Vaticana asservatur. Verborum Bullæ forma hæc est:

Inter alia verò [Nicolaus Papa post multa inquit] Devotorum suffragia, quibus propter hoc in laudis sacrificio Dominum honorabunt,

in singulis Missarum celebrationibus post dictum à Celebrante, Pax Domini, responſionemque sequutam, antequam ipse Celebrans, vel Respondentes [hoc est Chorus] incipiant Agnus Dei, cum devotione debitâ in patenâ duabus Eucharistiæ partibus collocatis; tertiâ quoque cum Oratione solitâ in Calice mixtâ cum Sanguine, ipso quoque Calice cooperto, illud eximii Citharædi Canticum, Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, &c. à vobis Religiosis, Clericis, & aliis literatis dici volumus cum Oratione, ac Versiculis infraſcriptis, ipso Celebrante, aliisque præſentibus genua flectentibus, dum præmissa dicuntur. Dicto Psalmo cum Gloria Patri, dicatur: Kyrie eleison. Christe eleison. Pater noster, &c.

V. Et ne nos inducas in tentationem.

R. Sed libera nos à malo.

V. Domine salvos fac Reges.

R. Et exaudi nos in die, qua invocaverimus te.

V. Saluum fac Populum tuum Domine, & benedic hereditati tue.

R. Rege eos, & extolle illos usquè in æternum.

V. Fiat pax in virtute tua.

R. Et abundantia in turribus tuis.

V. Domine exaudi orationem meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

O R E M U S.

L Argire, quaesumus, Domine Fidelibus tuis Indulgentiam placatus, & pacem, ut pariter ab omnibus mudentur offensis, & securâ tibi mente deserviant. Per Christum Dominum nostrum. Respondetur: Amen. Post hæc dicuntur Agnus Dei, & cætera, quæ supersunt in Missa.

Hæc Nicolaus Tertius in Bulla sua pro pace inter Principes Christianos, præsertim verò inter Reges Franciæ, atquè Castellæ invicem dissidentes impetrandâ, ut Bellum Sacrum, hoc est, *Cruciata* contra Turcas instaurari facilius posset. Omnibus autem singulo quoque die ita orantibus decem dies de injunctis poenitentibus idem Summus Pontifex relaxavit.

Joannes item Vigésimus secundus in gravissimis Romanæ Ecclesiæ necessitatibus, præsertim verò tempore schismatis, eandem orandi formam frequentâvit, sicut ex ejusdem Bulla, quæ in Archivio Castri Sancti Angeli asservatur, constat: & ita orantibus idem Summus Pontifex *Indulgentias* quoque concessit, ut in eadem legitur Bulla. Hic autem orandi Ritus per trinum Campanarum sonitum, Christifidelibus indicabatur, ut omnes ad orandum sese pararent.

Propter denique schisma è medio tollendum, & propter pacem Christifidelibus à Deo impetrandam, ad hanc usquè diem remansit Ritus dicendi, *dona nobis pacem*,

Bellum Sacrum, idest, *Cruciata*.

Joann. XXII. ante annos circiter 200.

Excommunicati Dæmonibus assimilati.

Innoc. III. ante Annos circiter 400.

Cærimoniale Rom. lib. 2. cap. 45.

Bellum Sacrum, idest, *Cruciata*.

Nicolaus III. ante annos circiter 300.

in tertio Agnus Dei, dum celebratur Missa. Antiquitus enim tribus vicibus uniformiter dicebatur: *Agnus Dei, qui tollis peccata Mundi, Misereere nobis*; sed ob multas, & varias Ecclesiæ olim adversitates Ecclesia cœpit ad Dominum de tribulatione clamare: *Dona nobis pacem*. Basilica verò Lateranensis tantum antiquior, & quatenus aliarum Ecclesiarum primogenita, numquam in *Agnus Dei*, dicit, *Dona nobis pacem*, in celebratione Missæ, sicut nec *Schola Cantorum*, idest, Chorus; sed tribus vicibus uniformiter dicit: *Misereere nobis*, ad antiquitatem illam conservandam, quavis aliâ opinione prætermisâ.

Schola Cantorum, idest, Chorus.

Hoc igitur ab omnibus ejusdem Basilicæ Sacerdotibus observatur, Quando autem in eadem Basilica coram Summo Pontifice, & S. R. E. Cardinalibus Missa solemniter cantatur, tertiâ vice tam à Celebrante, quam à *Schola Cantorum*, qui Cappellæ Pontificiæ deserviunt, dicitur: *Dona nobis pacem*.

Schola Cantorum.

Innoc. lib. 6. Mysteriorum Missæ c. 4.

De hoc Ritu in celebranda Missa observato, deindè mutato, Innocentius hujus nominis Tertius antè annos quadringentos mentionem facit in hæc verba: *Porrò secundum*

consuetudinem antiquam Scholæ Cantorum, quæ adhuc ipsi conservant; & in pluribus observatur Ecclesiis; ut in Lateranensi, nullatenus variatur; sed tribus vicibus uniformiter dicitur Agnus Dei, qui tollis peccata Mundi, Misereere nobis, propter tria genera peccatorum, quæ petimus nobis remitti, cogitationis, locutionis, & actionis, Et infra: Postmodum autem multis, & variis adversitatibus, & horroribus Ecclesiæ ingruentibus, cœpit ad Dominum clamare de tribulatione, Dona nobis pacem. Hanc Innocentii sententiam recitat etiam Guillelmus Durandus in Rationali Divinorum officiorum, nullâ tamen mentione de Innocentio factâ. Stephanus autem Durantus in libro tertio de Ritibus Ecclesiæ sub Innocentii nomine affert in medium eandem sententiam, cui assentiendum omnino censetur, qualibet aliâ consideratione, aut opinione silentio à nobis prætermisâ.

Guill. lib. 4. cap. 25.

Steph. lib. 3. cap. 53.

Hæc de trino Campanæ sonitu, necnon de Ritu in tertio, *Agnus Dei*, in celebratione Missæ mutato, suadente occasione sese oblatâ de Pace, dum de Ritu orandi perantiquo, ad eam impetrandam instituto, loquebamur.

De præcipuis quibusdam Horologiis, & Campanis hoc in Commentario descriptis.

DECLARATIO.

DUM de Turrium præstantiâ, & admirandis quorundam Horologiorum structuris, necnon de musico Campanarum concentu, musicam item Organorum harmoniam representante, loqueremur, in medium attulimus nonnulla, quæ indigebant delineatione, ut quæ scripta sunt, facilius intelligerentur.

Cap. 12.

De Horologio S. Marci Venetiarum.

PRimo loco ad hanc rem præstandam apponere libuit Horologium Sancti Marci Venetiarum delineatum, & ære incisum, ut è contrà.

Campanula illa, quæ sub majori Campana horarum extare cernitur, malleolo percussa, antequam horæ pulsantur, dat sonitum, quo dato, Campana horarum hinc inde pulsatur à duobus effictis ex ære Mauris. Deinde è duorum ostiolorum uno, inter quæ Deiparæ Mariæ semper Virginis sculpta infra Horologium Imago sedens representatur, Angelus tubam, uti jam diximus, personando exit, ut alterum ostiolum ingrediatur, à tribus comitatus Magis, qui dum antè dictam Imaginem transeunt, sese artificiosè flectunt, & inclinato capite, manu ad frontem directâ, ipsam Imaginem, coronâ è capite cujusque amotâ, venerantur, Angelumque intra ostiolum ingredientem sequuntur. Id quod Franciscus Sansovinus in ejusdem Civitatis descriptione satis fusè, ac bellè quidè scriptum reliquit.

Stella verò, quæ suprà Imaginem Deiparæ Mariæ semper Virginis cernitur, Magis infra transeuntibus apparet, deinde in suum sese retrahit locum; Infra deniquè cernitur Sphæra stellaria, & horaria, in qua representantur duodecim Signa cælestia, & Solis radius horas ostendens, atque itè Sol ipse, qui singulo quoque

Menſe in domo sibi præfixa manet. In centro autè

Sphæræ cernitur Luna, quæ inter multitudinem Stellarum suas facit mutationes.

Infra verò Campanam horarum per

Leonis Imaginem juxta Scripturam Sacram representatur

S. Marcus Evangelista, præcipuus

Venetiarum Protector, ad cujus pedes

Dux itè Venetus cernitur genuflexus. Et hæc de Horo-

logio Sancti Marci

Venetiarum.

HOROLOGIVM. SANCTI

MARCI. VENETIARVM

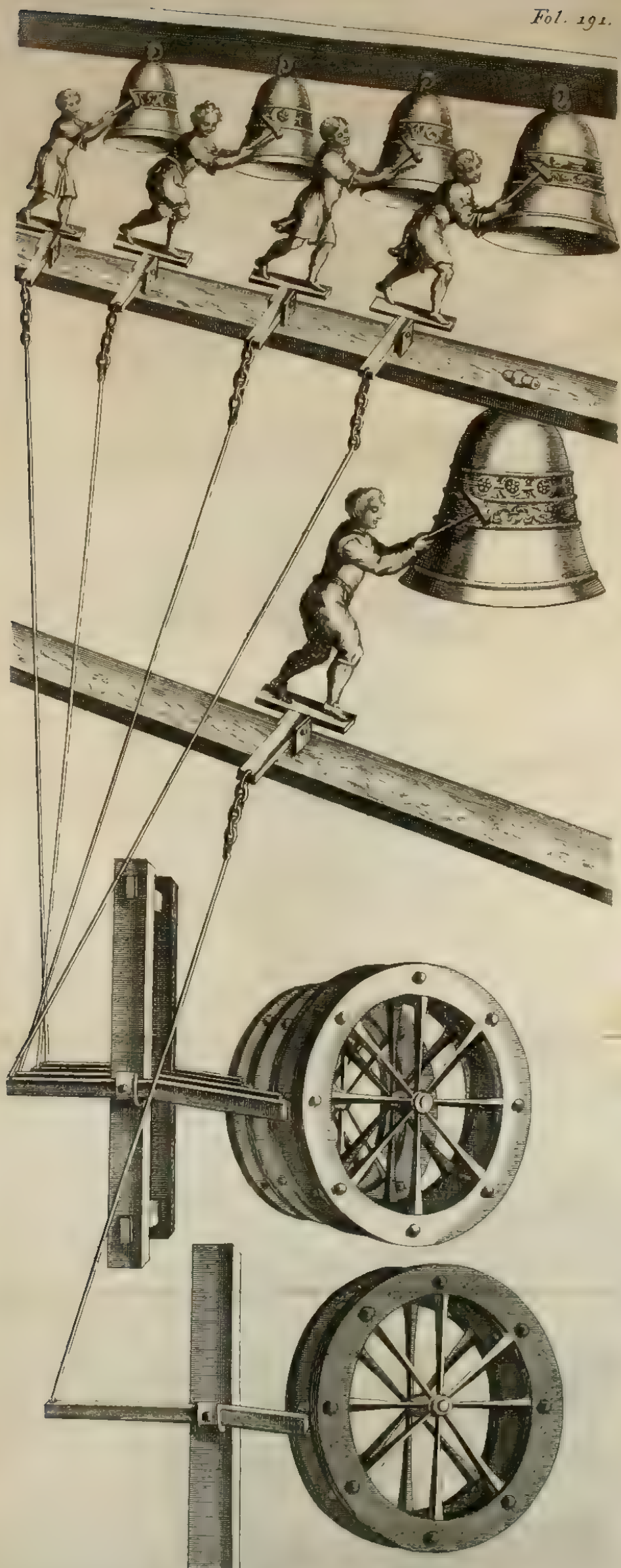

*De Horologio S. Lamberti in Ecclesiâ
Cathedrali Leodii.*

SECUNDO loco se nobis offert explicandum Horologium Leodii, quod est Germaniæ inferioris, hoc est, Flandriæ Civitas maxima: Ibi enim præter magnitudinem, & multitudinem Campanarum, quæ dum organorum instar pulsantur, musicum reddunt concentum, ut in *Cap. 12.* satis fusè narravimus; In Ecclesiâ Cathedrali, Sancto Lamberto dicatâ, extat etiam Horologium mirâ arte constructum, sicut Rotæ, ac funiculi multiplices præferunt. Quælibet enim hora in quatuor distinguitur partes, quæ à quatuor Statuis illis ex ære fictis distinctè pulsantur; quibus pulsatis, à Statuâ illâ inferiori pulsatur Horarum Campana, quæ Horas distinctè personando refert.

*De modo pulsandi magnas in Belgio
Campanas, hoc est, in Flandriâ,
Galliæ Belgicæ Regione.*

Cap. 12.
pag. 171.

TERTIO loco representatur modus pulsandi magnas in Belgio Campanas, hoc est, in Flandriâ, Galliæ Belgicæ Regione. Nam in Cathedrali præsertim Ecclesiâ Leodiensi, Sancto Lamberto dicatâ (utî iam in Cap. 12. hujusce Commentarii dictum fuit) octo sunt amplissimæ Campanæ, minuscule verò duodecim ad Horarum pulsationem accommodatæ. Ad Campanæ harum maximæ pulsationem quatuor & viginti requiruntur homines. Maxima hæc enim Campana duabus, & quidè[m] magnis est cincta rotis, quæ circumligatæ sunt duobus deorsum pendentibus funibus, quibus item alligati sunt quatuor & viginti alii funiculi.

Deindè homines duodecim trahunt

vice versâ funes ab unâ parte;

ità verò, ut, quando pars

una deorsum trahit,

altera fursum

trahat.

Qui sanè modus in pulsandis Campanis pro musico efficiendo concentu per totum Belgium

observatur, sicut dictæ Civitatis,

& Regionis Indigenæ,

qui Romæ degunt,

omninò affir-

mant,

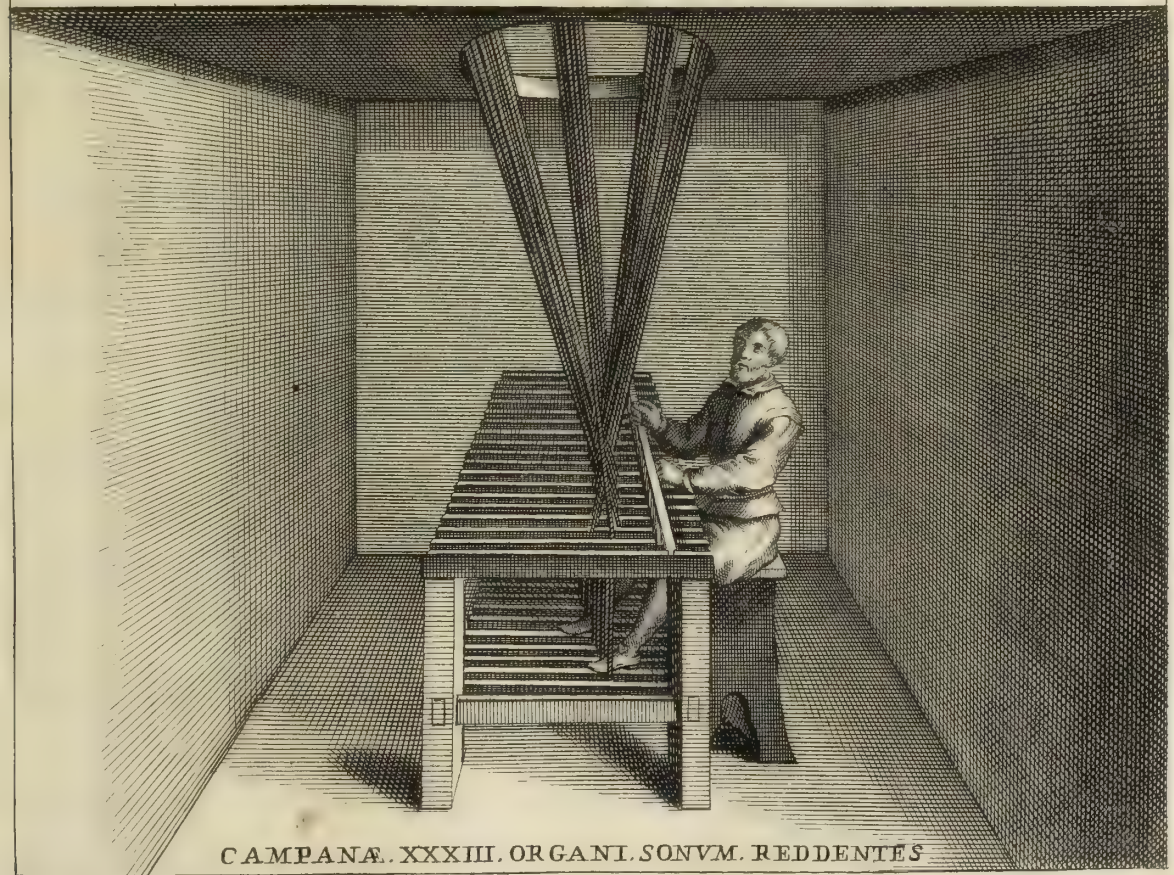
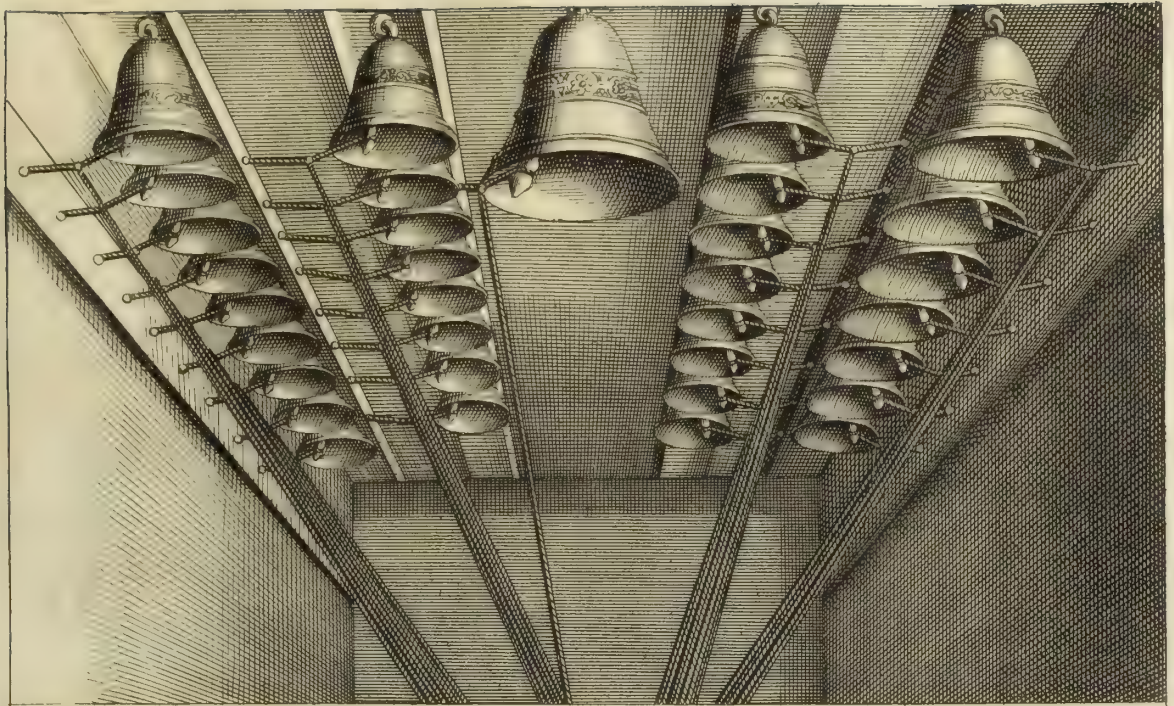
CAMPANA. A. XXIII.
HOMINIBVS
PVL SAT A.

*De promiscuâ magnitudine 33. Campanarum,
quę sunt in Cathedrali Antuerpien. Ecclesiâ
Deip. Marię semper Virgini dicatâ.*

QUARTO deniquè loco sese nobis offerunt triginta tres promiscuę magnitudinis Campanę, delineatę, ac ære incisę, quę sunt in Cathedrali, & primariâ quidẽm Antuerpiensi Ecclesiâ, Deiparę Marię semper Virgini dicatâ, cujus Turris admirandę altitudinis, ac structurę dictas continet Campanas. De præstantiâ hujusce Ecclesię, ac Turris, necnon de dictis Campanis, earumq; harmoniâ musicâ sermonem habuimus in 12. hujusce Commentarii *Cap.* juxta Georgii Braunii verba. Nunc autẽm ad majorem dictę delineationis Campanarum intelligentiã nonnulla explicanda censentur. Turris enim triginta trium Campanarum non solum est alta pedes quadringentos viginti, uti suo jam diximus loco, sed intus habet trecentos, & sexaginta tres gradus, per quos ascenditur ad Campanarum fastigium. Habet etiam intus diversa loca satis ampla, in quibus pendent Campanę, præsertim verò triginta tres promiscuę magnitudinis Campanę illę, quę quotidie tam pro divinis officiis, quàm animi causâ, sive pro oblectamento præstando pulsantur. Suprà dictas Campanas extat Horologium cum Campanâ, quę pulsat horas. Extat etiam superiùs alia contignatio, in qua pendent Campanę, quę præludium aliquod, vel, ut Musici ajunt, *Motedum*, in majoribus nempe Festivitatibus, anteaquàm horę pulsantur, sonant. Alio deniquè in loco ad latus ejus tres magnę pendent Campanę, quarum major, *Triumphalis* dicta, motu primo nonnisi à viginti hominibus pulsari potest; deindẽ à duodecim tantum viris facile pulsatur, quę tandem cum aliis duabus, in majoribus tamẽ Festivitatibus, musicum refert concentum, quem vulgò Musici *Contrapunctum* vocant.

Triginta tres deniquè Campanę illę quarto loco delineatę, ac ære incisę, seu potius earumdem mallei per rotulas, & funiculos moventur: & ita, ut suo loco videre licet, Campanę ipsę, Organorum instar, manibus, ac pedibus pulsantur: & hunc in modum pulsatę, tam consonantem edunt sonum, & diversas Ecclesiasticas melodias ita exprimunt, ut ab harmoniâ musicâ (Georgio Braunio teste) vix eum distinxeris, uti suo jam loco dictum fuit.

CAMPANA. XXXIII. ORGANI. SONVM. REDDENTES

DE SACROSANCTO JUBILEO ANNO MDC. COMMENTARIUS

Commoditati exterarum Nationum confertus.

De Origine, & Antiquitate

JUBILEI,

*Deque Jubileis præfinito in tempore
celebratis.*

Levitas.

Cyrius Fran-
chus.

Math. 16,
& 18.
Joan. 10.

Polyd. Virg.
& alii.

Extrav. com.
lib. 1. cap. 1.
Antiquorum.

UBILEUM Hebræo-
rum in libris Levitici à
Deo institutum, Jubilei
nostri, quod *Christianorum*
Jubileum possumus appel-
lare, typum fuisse constat,
ut infra demonstrabimus,
dum de Jubilei Etymolo-

giâ, variisque ejusdem nominibus, ac defini-
tione verba faciemus. Sacrosanctum autem
Christianorum Jubileum, à JESU CHRISTO
Salvatore nostro, Deo, & Homine, sicut
etiam sentit Cyrillus Franchus, originem tra-
xisse censendum est, eo scilicet tempore, quo
summum Pontificatum, summumque Sacer-
dotium Petro tradidit, eique Regni Cælo-
rum Claves ita commisit, ut quem judicaret
solvendum solveret, quem verò ligandum
ligaret. Quàmvis autem res ita se habeat,
Jubileus tamen Christianus in primordio na-
scentis Ecclesiæ eo ritu, quo nunc Sancta
Mater Ecclesia utitur, usum haudquàm
recepit, sed multis post seculis fuit promul-
gatus, propterea quod Ecclesia Sancta Dei à
Tyrannis Christianæ Religionis hostibus exa-
gitata, ritum hunc celeberrimum exercere
non poterat: ubi autem Tyrannorum perfec-
utionibus, cæterarumque Nationum incur-
sionibus fuit tandem aliquandò liberata, suâ
quæ vires cum Pontificiâ majestate recepit,
Romani Pontifices Jubileum solemnissimo
ritu, quo nunc utimur insignitum celebrare
cæperunt. Etsi solemnissimum Jubilei ritum
à Bonifacio VIII. originem traxisse scribant
nonnulli, ex eodem tamen Pontifice indul-
gentias Jubilei ipso antiquiores fuisse invenio:
Bonifacius enim VIII. suam Jubilei Bullam
hunc in modum exorsus est: *Antiquorum ha-*
bet fida relatio, quod accedentibus ad Basilicam
Principis Apostolorum de Urbe, concessæ sunt re-
missiones magnæ, & Indulgentiæ peccatorum.
Hæc in Bullâ. Adde etiam, quod (si Jubilei
substantiam, non ritum spectemus) à Grego-
rio Magno, à Bonifacio III., ab Honorio IV.,
& ab aliis Indulgentiæ plenariæ concessæ

fuerunt. Bonifacius autem VIII., tempus
Jubilei forsàn non præfinitum præscripsit,
illumque centesimo quoque anno celebra-
dum decrevit. Clemens verò VI. propter
brevissimum vitæ nostræ cursum ad quinquæ-
gesimum annum Jubileum revocavit. Ean-
dem item ob causam Urbanus VI., ut Pienti-
no placet, Jubileum ad tertium, ac trigessimum
annum transtulit, sicut etiam in Bulla Pauli II.,
& Julii III. idem videre licet; in quibus
etiam fit mentio de Martino V., qui dictam
Urbani VI. anni Jubilei institutionem, aut re-
ductionem ratam habuit, & confirmavit.
Cyrillus autem Franchus hanc rem totam
diligentissimè se indagasse ait, nequè tamèn
institutionem modò memoratam invenisse,
omniò affirmat. Utcùmque verò sit; Paulus
deniquè hujus nominis II. Jubileum ad vige-
simum quintum annum revocavit, sed ipsum
Sixtus Quartus (teste Platina) anno salu-
tis MCDLXXV. primus celebravit, cum
Paulus anno Domini MCDLXX. de Anni
Jubilei contractione Bullam promulgasset,
& sequenti anno ex hac vitâ decessisset.

Quàmvis autem numeri mysteriis non
careant, ut Philosophi, præsertim verò Py-
thagoras, & Plato censuerunt, eosque nume-
ros Sanctus Pater Augustinus, cui subscribunt
Patres ferè omnes tam Latini, quàm Græci,
sacratissimos, & mysteriorum plenissimos no-
minet, immò eorum scientiam cuilibet Scri-
pturas sacras intelligere cupienti necessariam
esse affirmet, nos tamèn brevitati studentes,
hanc investigationem, seu contemplationem,
tamquàm nostro Instituto haud necessariam,
silentio prætermittendam esse judicavimus.
Quot verò Jubileos inveni præscripto in tem-
pore celebratos, hoc loco ex Cyrillo Fran-
cho recensere visum est.

Bonifacius VIII. Annum Jubilei cele-
brandum curavit ——— MCCC
Clemens VI. ——— MCCCCL
Bonifacius IX. ——— MCCCC
Nicolaus V. ——— MCCCCL
Paulus II., vel potius ——— MCCCCLXXV
Sixtus IV. ———)
Alexander VI. ——— MD
Clemens VII. ——— MDXXV
Julius III. ——— MDL
Gregorius XIII. ——— MDLXXV
Clemens VIII. ——— MDC

S

Hæc

Pientino lib.
de Jubil. c. 7.

Lib. de Jubila-
cap. 9.

Platina.

Augustin. lib.
quæst. super
Gen. quæst. 152a
in an. tom. 4.

Hæc de Origine, & Antiquitate Jubilei, deque Jubileis præfinito in tempore celebratis, ut ea, quæ ad Jubilei pertinent definitionem aggrediamur.

De Jubilei Etymologiâ, deque ejusdem Jubilei nominibus.

NOs de Sacrosancto Jubileo, quem *Annum Sanctum* passim vocant, verba facturi, Commentarium nostrum ab ipsamet rei definitione auspicabimur, eloquentiæ latinæ Patrem hoc loco imitaturi dicentem: *Omnis, quæ à ratione suscipitur de aliquâ re insitutio, debet à definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur.* Antea verò quàm definitionem aggrediamur, nominis *Etymologiam* investigare, ac perscrutari libet. Vox namque cujuscumque rei explicata, facilem nobis aditum ad ipsius rei definitionem indagandum semper afferre solet.

Sunt, qui Jubileum à *Jubilando* dictum velint: nec tamen desunt, qui à voce hebraicâ, *Jobel*, nuncupatum dicant, idque ita esse omnibus nervis contendant. Hinc non Jubileum, sed *Jobelem* pronunciari, ac scribi volunt. Nos autem utroque modo, & rectè scribi, & pronunciari posse, eundemque sensum habere affirmamus, sive Jubileum à *Jubilando*, vel à *Jubilo*, sive *Jobelem* à *Jobel* deduci, aut derivari velimus. Quàmvis enim *Jobel* apud Hebræos, sicut hebraicam linguam callentes inquirunt, varia significet, præsertim verò *Cornu*, vel *Buccinam*, ac proinde Navarrus illud nomen inter æquivocos esse dicat; quorum (ut Aristoteles docet nomen solum commune est, secundum nomen verò substantiæ ratio diversa, ea tamen omnia, etsi variâ, si Jubilei finis, & effectus perpendatur, nonnisi *Jubilum*, sive gaudium præseferunt. Annus namque Jubilei, hac voce *Jobel*, idest *Buccina*, varia apud Doctores nomina sortitus est, juxta varios Hebræorum Jubilei effectus considerata. Dicebatur enim Annus *Quinquagesimus*, *Remissivus*, *Initiatus*, & *Buccineus*. Quæ sanè nomina Hebræorum Jubileus jure sibi adscivit, propterea quod eo in Jubileo, quinquagesimo scilicet quoque anno, sicut apud Moysen legitur, cunctis erat cujuscumque debiti, remissio, & condonatio, hoc est, servi libertate donabantur, captivi dimittebantur, res immobiles priori quæque domino reddebantur, nè avitâ re contrâ divinæ Legis æquitatem perpetuò quisquam privatus foret; Judicia item litigatorum (ut discordiæ, & inimicitia, atque convitiâ sopirentur, eorumque vice, summa quies, ac tranquillitas vigeret animi) omnino dissolvebantur.

Hebræorum itaque Jubileus, sive à *Jubilo*, sive à *Jobel* dictus, *Quinquagesimus* dicebatur, quia quinquagesimo quoque anno celebrabatur; *Remissivus*, quod remissionem præstaret; *Initiatus*, quod res, ipsosque homines ad initium, hoc est, ad primum statum revocaret; *Buccineus*, quod *Jubileus*, vel *Jobelem* buccinarum sonitu prænunciaretur, vel promulgaretur. Quæ planè omnia

Jubilum, seu *Latitiam* indicantia, in Levitico; & alibi à Moysè conscripta sunt post multa ad Jubileum pertinentia hisce verbis: *Sanctificabisque Annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitantibus Terræ tuæ: ipse est enim Jubileus. Revertetur homo ad possessionem suam, & unusquisque rediet ad familiam pristinam; quia Jubileus est, & quinquagesimus Annus.* Hæc Moyses, idque genus alia ad Jubileum, qui cunctarum rerum temporalium, beneficentiam præstabat, pertinentia. Sed antè divinum de Anno quinquagesimo sanctificando præceptum, Deus per eundem Moysen loco nupèr commemorato, buccinâ, vel mense antè Annum Jubilei, vel ipsius Anni Jubilei septimo clangendum esse mandaverat hunc in modum: *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, idest septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta novem; & clanges buccinâ mense septimo, decimâ die mensis, propitiationis tempore in universâ Terrâ vestrà.* Hæc ibi. Jubileus itaque, sive à *Jubilo*, voce latinâ, sive à *Jobel* hebraicâ voce, & reverâ ab hac deductus vocetur, *Quinquagesimus*, *Remissivus*, *Initiatus*, & *Buccineus* dicebatur: Et quàmvis *Jubileus* à Latinis illum in modum vocitetur, nominibus hisce *Jubilum*, aut *Latitiam* præseferentibus, interpretatus, ubicumque tamèn in veteri Testamento latine reddito, de Jubileo fit mentio, Hebraica veritas, pro Jubileo, *Jobel* (quod significat *Cornu*, vel *Buccinam*) semper legit, sicut Hebraicam callentes linguam fatentur. Immo, ut Lyranus ex Rabbi Samuelis interpretatione, testatur, *Jubileus à Tubarum clangore* [*Jubilum*, seu *latitiam*, ut reor, indicante, aut excitante] vocitatur. Hinc in eo Exodi loco; *Cum cepit clangere buccinâ; tunc ascendam in montem*, pro buccinâ, *Jobel*, hebraicè (Lyranus teste) legitur.

Hæc de Jubilei Etymologiâ, ut definitionem aggrediamur.

De Jubilei definitione.

Jubilei definitionem, præviâ distinctione, investigare studebimus juxta sententiam Peripateticorum, qui in æquivocis prius distinguendum, quàm definiendum esse docent, nè de ambigua voce, ac re diù, & quidè inutitèr disputetur. Est enim *Jubileus* Hebræorum, alter ab eo Christianorum. Ille terrena, ac temporaria præstabat bona, hic verò cœlestia dat, & æterna. In illo debita temporaria, in hoc spiritualia condonantur. Ille temporariam libertatem, hic verò spirituales restituit. In illo terram colendi labor omittebatur; in hoc per laborem, & merita Christi, atque Sanctorum proprius cujusque excusatur labor. In illo possessiones terrenæ abalienatæ recuperabantur; in hoc virtutes, & merita per peccatum perditæ. In illo exules in Patriam redibant; in hoc à Cœlo exules in cœlestem redimus Patriam. Ille tandem buccinâ prænunciabatur, hic verò Apostolicâ voce proclamatur. Septimo namque mense, vel antè jubileum, vel in ipso Jubileo Anno, ut alii volunt, buccina olim,

Levit. 25.

Levit. 25.

Lyran. in c. 25. Levit.

Exod. 19

Aristot. multis in locis, & præsertim lib. de Cœlo.

Navarr. p. 8.

Cicer. libr. 1. de offic.

Navarræ opinio.

Aristot. in an. teprædic. c. 1.

Exod. 15.

Levit. 25.

Exod. 15. Levit. 25.

Joseph Hebr. lib. 3. cap. 10.

Hieron. multis in locis, & Isidor. libr. Etym. 5.

Levit. 25.

ut in Levitico legitur, ad eam rem promulgandam clangebatur; In nostro autem Jubileo septimo mense annum Jubilei precedente, *Annus Sanctus*, Indulgentiarum videlicet thesauro plenus, per Bullam Pontificiam, tubis resonantibus promulgatur. Id, quod in Sanctissimâ die Pentecostes, hoc præsertim anno MDXCIX., primâ vice factum esse constat.

Quâmvīs autem ea, quæ ad Hebræorum Jubileum pertinent, ab iis, quæ in nostro Jubileo præstantur, diversa sint, quandam tamen inter se similitudinem habent, si rectè spectentur: Immò hæc ab illis adumbrata, præmonstrataquè quodâmodo videntur. Ex iis itaque rebus omnibus, gaudium, sive jubulum præferentibus, quas in nostro Jubileo præstari videmur, jubulum nostrum non nisi plenariam remissionem, aut Indulgentiam esse facile dignosci potest.

Indulgentia Jubilei quid sit.

Indulgentia
quid sit.

Indulgentia, sive remissio, est *relaxatio temporariæ pænæ peccatis actualibus dimissis debita, in gratiâ tamen existentis, de thesauro Ecclesiæ concessa*. Indulgentia dicitur *remissio pænæ*, ut differat à remissione culpæ, quæ in absolutione remittitur Sacramentali. Dicitur *remissio pænæ temporariæ*, ad pœnam damnatorum in inferno existentium perpetuam, & irremissibilem excludendam.

Dicitur *remissio pænæ peccatis debita*, ad Sanctorum Martyrum pœnas, quæ peccatis non debebantur, amovendas.

Dicitur *remissio pænæ peccatis actualibus debita*, ad excludendum peccatum Originale, quod remittitur in Baptismo, eique solum respondet pœna damni; Indulgentia verò est pænæ sensus remissio.

Dicitur *remissio pænæ peccatis actualibus dimissis debita*, quia pro culpâ per contritionem, & absolutionem Sacramentalem non dimissâ, nemò Indulgentiam potest consequi. Culpæ namque mortali non dimissæ perpetua debetur pœna, quæ per Indulgentiam non remittitur. Adde insuper, quod *Indulgentia est relaxatio non solum temporariæ pænæ peccatis mortalibus actualibus debita, sed etiam culpæ, & pænæ venialium peccatorum remissio*, ut ait S. Thomas multis in locis.

Dicitur *remissio pænæ peccatis actualibus dimissis debita, in gratiâ existentis concessa*, quia existentibus in peccato mortali, ut ait Sanctus Thomas, vel non contritis, & confessis Indulgentia non prodest, quæ culpam mortalem in absolutione Sacramentali dimissam præsupponit. Hinc in omnibus Indulgentiis dictæ duæ particulæ (contritis, & confessis) vel hæc saltè (in formâ Ecclesiæ consueta) apponi solent.

Dicitur *talis remissio de thesauro Ecclesiæ concessa, seu desumpta*, quia Ecclesia Sancta facit hac in re instar piissimi Imperatoris, aut Regis, qui, ut alicui magnum æs alienum, quod habet solvere cupienti, sed ob rei domesticæ angustiam solvere non valenti, opem ferat,

ex publico arario pecuniam eidem munificentissime largitur.

Hunc in modum Romanus Pontifex Indulgentiam, *quæ est satisfactio quedam, pœnulis operibus alienis constans*, ex sacrosancto Ecclesiæ thesauro desumit, & concedit. Quidnam verò thesaurus, de quo loquimur sit, hoc loco scitu, & explicatu dignum censetur.

Thesaurus Ecclesiæ quid sit.

Thesaurus, (ut quid nomen sibi velit in primis explicetur) *est non solum vetus quedam auri, aut pecuniæ, Paulo Jureconsulto teste, depositio*, sicut vox ipsa græca præfert; *Sed quarumvis rerum repositarum penus, & abundantia*. Ecclesiæ itaque thesaurus [ut legitur in Extravaganti] ex superabundantia meritorum, & passionum Christi, ac Sanctorum constat, ex quarum rerum superabundantia *Indulgentiæ*, sicut communi Theologorum Scholæ placet, & ab Ecclesia Sancta, decretum est, desumuntur. Cum, itaque, ut Bartholomæi Fumi Villarenfis utar verbis, Indulgentia purè succedat satisfactioni pœnitentiali quantum ad vim solum satisfactivam; statim dicas, necesse est, thesaurum Indulgentiarum esse thesaurum satisfactionum, quæ per opera pœnalia, & meritoria sunt. Hinc idem thesaurus, & *passionum, & meritorum* dicitur, ut Villarenfis ait, quatenus opera ipsa satisfactoria sunt, & quatenus unus pro alio in temporalibus, & spiritualibus satisfacere potest. Propterea quæ in hoc thesauro sunt reposita, satisfactiones dici debent, ac sunt, non satisfactiones quæcumque, sed solum superabundantes, aut supererogatoriæ. Satisfactiones enim, quibus cuncti satisfaciunt pro seipsis indiguerunt, jam in solutionem pœnarum propriis peccatis debitam cefferunt, ob idque pænæ illæ pro aliis salvi haudquâquam possunt. Idem quoque de aliis satisfactionibus, quæ pro quibusdam determinate sunt, dicendum est: jam enim Deo oblata, suum effectum sortitæ sunt. Quoniam verò satisfactiones in thesauro Sancto repositæ, non nisi pro alienis pœnis offerri Deo possunt; hinc eas superabundantes, vel supererogatorias esse, fatearis oportet. Ut autem neminem lateat, quænam satisfactiones superabundantes dici queant, & sint, communem Theologorum sententiam hoc loco aperire necesse est.

Superabundantes vel supererogatoriæ satisfactiones quænam sint.

Superabundantes satisfactiones sunt, *passiones* plenè haudquâquam remuneratæ Christi, atque Sanctorum, sicut universæ Theologorum Scholæ placet, Francisco de Mayrone excepto, cui omnes hac in re, & merito quidem, adversantur, ejus opinione tamquam falsa, in Extravaganti damnata. Meritum Christi sese diffundit in Membra Ecclesiæ, cujus caput ipse est, sicut meritum privati hominis in ejusdem Corpus. Hinc, sicut quilibet homo, non solum animæ suæ,

De acquir.
rer. d. 5. l. 1. Non
quam ex Bi-
geli. 6. & Bris-
sonio
Quintil. l. 2.
cap. 7.
Cic. de Orat.
Extrav. lib. 5.
cap. 2. Vnige-
nitus de pœn.
& remiss.

Armil. tit.
Ind. num. 7.

S. Thom. p. p.
qu. 64. art. 2.
in corp.

S. Thom. 4.
Sent. dist. 20.
art. 5. quodl. 7.
& Extravag.
leg. 5. cap. 2.
Vnigenitus.

Extrav. com.
lib. 5. c. 2.
Vnigenitus.

sed suo item corpori meretur, ita Christus, non solum sibi, vel aliis etiam meruit, immo aliis magis, quam sibi meruit, quia nobis meruit Beatitudinem, quam sibi, cum a suae Conceptionis initio fuerit beatus, non meruit. Infinita vero Christi merita plene remunerata non fuerunt. Sanctorum item merita, quatenus satisfactoria pro poena temporali peccatis actualibus debita, in ipsis Sanctis remunerari plene non possunt; vel quia peccato carebant, sicut de Beata Maria semper Virgine, ac Dei Matre, affirmare necesse est, vel quia pro peccatis dimissis plura opera satisfactoria, quam debebant, Deo obtulerunt, ut patet de Sancto Job dicente: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, quasi arena Maris haec gravior appareret.* Cum itaque multi Sancti plus satisfecerint, quam propria peccata exigent, eorundem satisfactiones, quatenus debita, excedentes, merito superabundantes dici possunt, ac debent, & hoc sensu in ipsis Sanctis non remunerata: quamvis enim hujus generis merita, quantum ad vim merendi gratiam, & gloriam, idest, quantum ad praemium, ut ajunt, *essentiale, & accidentale*, in ipsis fuerint remunerata ultra condignum, tamen quantum ad poenae solutionem, idest, quantum ad vim satisfaciendi, vel quatenus satisfactoria non item: quia prima remuneratio, ut ait Villarensis, vim satisfactivam non auferit, neque minuit.

De Infinitis Christi meritis, ac passionibus, necnon de superabundantibus Sanctorum satisfactionibus pro aliis in Ecclesiae thesauro repositis.

Quod superabundantes Sanctorum satisfactiones pro aliis in Ecclesiae thesauro sint repositae, ex eo patet, quod Apostolus Sanctus ad Colossenses scribit dicens: *Factus sum ego Paulus Minister. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quae desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.* Hae Beatus Paulus. Passiones autem Christi duobus modis, Lyrano teste, intelligi possunt; Uno modo in corpore proprio, in quo sustinuit famem, sitim, ac denique mortem. Passionibus hunc in modum sumptis, nihil in iis adimplendum defuit: Immo, ut quamplurima uno complectar verbo, infinite passus est, ita tamen, ut effusio unius guttae Sanguinis Christi, pro totius Generis humani redemptione suffecisset: Immo, ut Doctor Angelicus ait, minima passionum, quas Christus sustinuit, suffecisset, quoad sufficientiam, etiam si, quoad convenientiam, sive redundantiam omne genus earum sustinuerit, sicut idem Doctor demonstrat.

Alio modo Christi passiones intelliguntur, quatenus Christus in suis patitur membris, quae sunt ejus fideles, ex quibus constat Ecclesia, quae *Corpus Christi mysticum*, appellatur. Hunc in modum Sancti intentione expressa, vel saltem virtuali, opera

satisfactoria supererogationis exhibuerunt; ut nobis in remissionem temporariae poenae applicarentur: Et ita instar Beati Pauli Apostoli adimpleverunt ea, quae deerant passionum Christi, & Christianorum, (ut Sanctus Thomas Doctor Angelicus declarat) in sua ipsorum carne pro corpore ejus, quod est Ecclesia. Hisce de rebus opiniones Francisci Mayronis, & Durandi confutantur: quorum ille in Christo, & in Sanctis satisfactiones remuneratas fuisse opinabatur, hic vero merita Christi supererogatoria fuisse affirmabat, Sanctorum autem satisfactiones num, fuerint, ambigebat. Passiones ergo Christi, ac Sanctorum superabundantes in thesauro Ecclesiae pro aliis repositas fuisse, affirmare necesse est.

De Thesauri Ecclesiae Dispensatore.

Thesauri Ecclesiae Dispensator est Romanus Pontifex, deinde Papa Legatus, etiam non Sacerdos, quia haec facultas ad Jurisdictionem pertinet, sicut ait S. Thomas, necnon Archiepiscopi, & Episcopi, sive electi, nondum consecrati hanc dispensandi facultatem, sed praescriptam. Solus namque Papa, ut inquit idem Doctor Angelicus, Indulgentiam plenariam in universas Christiani Orbis plagas Christifidelibus impertiri potest, tamquam universalis Ecclesiae Pastor, plenitudinemque potestatis Pontificiae, quasi Rex in Regno, habens, ut idem S. Doctor in quarto Sententiarum Libro docet. Alii vero omnes nonnisi praefinitam, praefixis locorum terminis, determinatas Indulgentias elargiendi potestatem habent juxta Jurisdictionem sibi commissam, ut Legati, vel ordinariam, seu a Jure sibi praescriptam, ut Episcopi habere solent. Indulgentias impertiendi potestatem a Christo Domino datam Vicario suo, & Petri successori fuisse, Sanctus Thomas in libro nuper commemorato affirmat, ex eo quod Beatus Paulus Apostolus ad Corinthios scribit dicens: *Nam, & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi, hoc est, ut ait Glossa interlinearis, ac si Christus donasset.* Hinc Doctor Angelicus haec subinfert verba: *Sed Christus poterat relaxare absque ulla satisfactione poenam peccati, ut patet Joannis cap. 8. de Muliere adultera. Ergo & Paulus potuit, ergo & Papa potest, qui non est minoris potestatis, quam Paulus fuit.* Hae Sanctus Thomas.

Plenaria itaque Ecclesiae Thesauri dispensatio ad Papam pertinet, in plenitudinem potestatis vocatum: Ad Episcopos autem, & ceteros Ecclesiae Praelatos in partem sollicitudinis assumptos, nonnisi praescripta, seu utroque modo nuper commemorato limitata pertinet: Illa igitur plenaria dispensatio a Romano Pontifice per Indulgentiam singulo vigesimo quinto quoque anno, in nostro Jubileo praestari solet: quoniam vero modo dictam Indulgentiam, aut dispensationem quis consequi possit, hoc loco explicare oportet.

S. Thom.

Franc. Mayr.
l. 4. sent. d. 19.
Durand. l. 4.
d. 20.

S. Thom. l. 4.
Sent. dist. 20.
art. 4. ad usq.

Ex S. Thom.
d. 20. art. 4. ad
2. q.

Job. 6.

Armit. verbo
Ind. num. 8.

Coloss. 1.

Nic. Lyran.

S. Thom. 3. p.
q. 46. art. 5. ad
3.

*De Rebus ad Indulgentiam Jubilei
consequendam necessariis.*

Rebus iis, quæ ad Indulgentiæ largitionem pertinent, & ad nostrum institutum haudquâquam spectant, silentio prætermittis, præcipua Indulgentiam recipere cupientis conditio est, ut ipse non solum in gratia sit constitutus, nullo videlicet mortali peccato detentus, aut irretitus, verum etiam, ut constanter animo stabilierit, nolle amplius [Deo juvante] peccare, quæ est, & contritionis pars, sine qua nec culpæ remissio, neque ulla Indulgentiarum vis in-fuscipientem manare potest: tepidis enim, seu non verè contritis, sed post Confessionem Sacramentalem ad peccatum redire cupientibus, aut statuentibus, Indulgentia Jubilei prodesse non valet. Hinc in antiquis Bullarum formis, nonnisi verè penitentibus, & contritis Indulgentiæ concedi solent, sicut etiam in hujusce Jubilei Bulla pro Anno Sancto millesimo sexcentesimo celebrando id expressum fuisse constat. Qui itaque tamquam Canis ad vomitum suum, vel sus lota ad volutabrum luti post confessionem Sacramentalem reverti cogitat, hic verè penitens, & contritus non est, ob idque Indulgentiæ, aut Jubilei fructum consequi haudquâquam potest. Ad Indulgentiam intereâ Jubilei consequendam, præter gratiæ statum, & veram contritionem, atque confessionem Sacramentalem, operum quoque Sanctorum adimpletio requiritur, sicuti in hoc Jubileo est, quatuor Ecclesiarum visitatio, quæ sunt *Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, Sancti Joannis ad Lateranum, & Sanctæ Mariæ Majoris*, sive ad *Præsepe*, Basilicæ, aut Ecclesiæ. Quæ sanè omnia ad fructum Jubilei percipiendum, juxta numerum dierum in Bulla præfinitum, necnon juxta eandem exequendi formam in Bulla præscriptam, necessaria omninò sunt, iis casibus, aut impedimentis, quæ in Bulla narrantur, exceptis.

Qui autem plura ad dispositionem fuscipientis Indulgentiam Jubilei pertinentia nosse cupit, ad eruditissimum Robertum Bellarminum S. R. E. Cardinalem confugiat: hic enim in additionibus disputationum suarum, eo scilicet de Indulgentiis Opusculo, multa scitu digna, & quidè utilia, non minus doctè, quàm piè more suo docet. Nunc reliquum est, ut explicemus, quomodo opus injectum hoc est Basilicarum visitatio fieri debeat.

*De modo visitandi quatuor Urbis Romæ Basilicas,
quantum ad numerum dierum pro Ju-
bileo suscipiendo, & de legitimè
impeditis.*

Quatuor Urbis Romæ Basilicarum, hoc est, Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, Sancti Joannis ad Lateranum, & Sanctæ Mariæ Majoris, à Romanis, & Incolis Urbis per triginta continuos, aut intermissos dies; à Peregrinis autem, vel advenis, sive aliis externis, per quin-

decim dies continuos itè, vel intermissos, semel saltè in die, religiosè visitandæ sunt, piis inibi precibus, pro ipsorum Fidelium, ac totius Christiani Populi ad Deum effusis. Ii verò Peregrini scilicet, ac externi, qui legitimè impediti, præfinitum dierum numerum in Basilicis, & Ecclesiis visitandis completè, aut nequidè inchoare potuerint, fructu Jubilei non carebunt, ut expressè legitur in Bulla hunc in modum: *Quoniam evenire potest, ut ex iis, qui hac de Causa iter aggressi fuerint, vel ad Urbem se contulerint, aliqui in via, aut etiam ipsa in Urbe morbo, vel aliâ legitimâ causâ impediti, aut morte præventi, præfinito dierum numero non completo, ac ne quidè inchoato, præmissa exequi, & dictas Basilicas, ac Ecclesias adire nequeant: Nos pia, promptæque illorum voluntati, quantum in Domino possumus, benignè favere cupientes, eosdem verè penitentes, & confessos prædictæ Indulgentiæ, & remissionis participes perinde fieri volumus, ac si dictas Urbis Basilicas, & Ecclesias diebus à nobis præscriptis reipsâ visitassent.* Hæc de legitimè impeditis, ut præfinitum dierum numerum explicemus.

*De Triginta, necnon de quindecim diebus
continuis.*

Dies Triginta continui hunc in modum, intelliguntur; ut (exempli gratiâ) si quis hodiè quatuor Basilicas visitaverit, & cras idem, ac perendiè itidè, ad trigessimum usque diem faciet, nullo penitus die absque illarum quatuor Basilicarum visitatione intermisso, aut interiecto, triginta, scilicet dierum intervallo nunquam sine dicta Visitatione completâ interrupto; dies illi triginta, & continui appellantur, & sunt. Istucipsum de quindecim diebus sentiendum est. Quàmvis autem dierum numerus sit præscriptus, qui tamèn Ecclesias, aut Basilicas ipsas visitaverit, magis merebitur, ut ex Bulla Bonifacii VIII. constat, dicentis: *Unusquisque tamèn plus merebitur, & Indulgentiam efficacius consequetur, qui Basilicas ipsas amplius, & devotius frequentabit.* Hæc in Bulla ad verbum post eundem numerum dierum præfinitum.

Extrav. com.
lib. i. c. i.
Antiquorum

De Diebus intermissis, aut interpolatis.

Dies intermissi, aut interrupti, quos nonnulli nominant *interpolatos*, intelliguntur, dum inter Basilicas visitandas, aliqua dies absque alicujus visitatione interponatur, aut intermisceatur: Si quis enim, (exempli gratiâ) quatuor Basilicas hodiè visitaverit, cras verò non itè, sed perendiè dictas Basilicas visitabit, ut nudius tertius fecit, dies illi in opere visitandi adhibiti, dies *intermissi*, aut *interpolati* nuncupantur. Addè etiam, quòd numerus visitandi quatuor Ecclesias præfinitus duobus, aut pluribus ad arbitrium mensibus compleri potest, dummodò quatuor Ecclesiæ prænominatæ semel saltè in die visitentur.

Eundem in modum quindecim tam continui, quàm intermissi dies Peregrinis, sive

Advenis, aut Externis destinati conceduntur; dictumque dierum numerum, & Romanis, sive Urbis Incolis, & Peregrinis, vel Advenis, & Externis, à Bonifacio VIII. Clemente VI. Clemente VII. Paulo II. Sixto IV. Julio III. Gregorio XIII. & Clem. VIII. in Bullis Jubilei præfinitum fuisse constat. Hæc de numero dierum Indulgentiam Jubilei suscipere cupientibus præfixo, nunc reliquum est, ut quoniam modo Basilicas visitandi opus quantum ad animæ dispositionem injunctum fieri debeat, explicemus.

De modo visitandi Basilicas, quantum ad Animæ dispositionem.

AN eo solum tempore, quo percipitur Indulgentia, vel quando opus pro ea consequenda injunctum perficitur, gratiæ status requiratur, Doctores inter se dissentiunt, rationibus ad utramque partem comprobendam explicatis, sed secunda opinio tutior censetur, quia opus, pro quo datur Indulgentia, debet esse vivum, non mortuum, cujusmodi est opus in peccato mortali factum. Quamvis eleemosyna in peccato mortali facta pro aliquo existente in Purgatorio valeat, Indulgentia tamen non item. Eleemosyna enim extra charitatem facta, non per modum satisfactionis, sed per modum supplicationis defuncto valet, juxta illud Ecclesiastici dictum: *Conclude eleemosynam, in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*. Indulgentia namque pro vivis satisfactionis vim habet, supplicatio autem pro mortuis soli divinæ misericordiæ innititur, ut Cajetanus, & alii docent; Hinc opus injunctum in statu gratiæ fieri necesse est, ut Indulgentiæ fructus percipi queat. Addè etiã, quod hæc opinio tutior, ac certior est ex literis Summorum Pontificum comprobata: Nam in Extravaganti de pœnitentia, & remissione, necnon in Constitutionibus de Indictione Jubilei Clementis VII. Julii III. Gregorii XIII. & Clementis VIII. expressè jubetur, ut qui Indulgentiæ fructum consequi volunt, verè pœnitentes, & confessi Ecclesias visitent. Id quod, cæteris Bullis brevitatæ causâ silentio prætermisiss, in Bulla Clementis VIII. de Indictione Jubilei, in hanc legitur verborum formam: *Omniibus utriusque sexus Christi fidelibus verè pœnitentibus, & confessis, qui Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum Basilicas, & Ecclesias, semel saltem in die per tringinta, continuos, aut intermissos dies, si Romani, vel Incolæ Urbis fuerint; sive per quindecim dies, si fuerint peregrini, aut aliàs Externi, devotè visitaverint, & pro ipsorum fidelium, ac totius Christiani Populi salute pias ad Deum preces effunderint, plenissimam omnium peccatorum suorum Indulgentiam, ac veniam misericorditer in Domino concedimus, & impertimur*. Hæc ad verbum in Bulla Clementina. Qui itaque plenissimam omnium peccatorum suorum Indulgentiam, hoc est, omnium pœnarum, quas pro suis peccatis in Purgatorio pati tenentur, veniam consequi volunt, verè pœ-

nitentes, & confessi Basilicas, & Ecclesias visitare debent.

Quamvis autem hanc Summi Pontificis mentem esse censeat Navarrus in Commentario de Jubileo, & Indulgentiis, in expositione Bullæ Gregorii XIII. de Indictione Jubilei; infra tamen ait: *Si forte non esset aliquibus justa copia bene confitendi, saltem quiddam volunt generalitèr omnia peccata suæ vitæ confiteri, vel Confessarius (ut sæpè contingit hoc anno) vult studere, vel consulere, antè absolutionem, possunt incipere visitationes, modò antè ultimam inveniantur probabiliter bene confessi, & absoluti. Si itèr post confessionem illam primam ceciderint (quæ fragilitas humana est) in aliqua peccata mortifera, possunt, præmissa illorum peccatorum confessione visitationes continuare, ità verò, quiddam ex integro eas denud incipere non teneantur*. Hæc ex Navarro. Ratio hujusce consilii est, quia opus ad Indulgentiam Jubilei consequendam requisitum, jam per peccata mortifera mortificatum per pœnitentiam, & confessionem reviviscit. Quamvis enim in Bulla mandari videatur, ut à verè pœnitentibus, & confessis Basilicæ, & Ecclesiæ visitentur, non desunt tamen, qui confessionem ad ultimam visitandi vicem, aut diem referri posse dicant, ità scilicet, ut antè ultimam quatuor Ecclesiarum visitationem, sicut etiã sentit Navarrus, vel post visitationes Basilicarum, & Ecclesiarum saltem peractas confiteatur, dummodò in voto, sive proposito sit confessus, ut ait Glossa in Bulla Bonifacii VIII., qui plenissimam largitur indulgentiam omnibus, juxta formam Bullæ ad Basilicas Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli Romæ Anno Jubilæi reverentèr accedentibus, verè pœnitentibus, & confessis, vel qui verè pœnitebunt, & confitebuntur, ut inibi legitur.

Cur Annus Jubilei vocitètur Sanctus, Portaque in ipso Jubilei initio aperienda Sancta itèr dicatur.

Sanctum ab Ethnicis nonnisi à Sanguine Hostiæ nuncupatum narrat Isidorus in suo Etymologiarum libro: *Nihil enim apud eos (inquit) dicebatur Sanctum, nisi quod hostiæ sanguine fuisset consecratum, aut conspersum*. Id quod in veteri etiã Lege omnia sanguine Animalium in Sacrificiis Sanctificabantur, aut mundabantur Beato Apostolo Teste, qui ait: *Et omnia pendè in Sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione, non sit remissio*. Hæc Sanctus Paulus. Hinc Beati omnes in Cælo existentes, Sancti dicuntur, requè ipsa sunt, quia in Sanguine Agni immaculati à suis peccatis mundati olim fuerunt, juxta illud Apocalypseos dictum: *Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo*. Quod autem Latini appellant Sanctum, Græci ἅγιος dicunt, quasi sine terra. Propterea Beati in Cælo vere nuncupantur Sancti, quia tam operis, quàm desiderii terreni sunt omninò expertes: peccatores autem, Dei gratiâ carentes, jure suo terreni vocitantur, sicut enim Terra, quæ est ele-

Apocal. 1.

mentum siccum, & aridum, nonnisi spinas, & tribulos, & herbas venenosas sine aqua, producit, ita anima peccatoris carens Dei gratia. Quare Propheta peccatoris personam referens ait: *Anima mea, sicut Terra sine aqua tibi*.

Utròque modo per figuram metonymiam, quam latine *transnominatorem*, sive *transmutationem* vocant, Christifideles Agni Immaculati sanguine tincti, seu abluti, per operam ad Sanctitatem pertinentia in ipso Jubileo confecta Sancti efficiuntur, ita verò, ut qui Jubilei fructum verè consequuti fuerint, si statim post plenissimam Indulgentiam susceptam obirent, in Cœlum, omnibus Purgatorii pœnis per plenissimam Indulgentiam ex pretiosissimo Ecclesiæ thesauro depromptam dimissis, advolarent. Hac itaque ratione Annus Jubilei vocitatur *Sanctus*, non quòd tempus illud sit Sanctitatis capax, sed per homines, eo in tempore sanctificatos, vel per opera ad sanctitatem pertinentia, quæ in illo Anno fiunt, Annus ipse *Sanctus* nuncupatur; quæ item ratione aliquod Anni tempus nonnunquam eò *triste*, aut *lætum* appellatur, quod per ipsum homines tristes, aut læti reddantur. Eandem ferè ob causam Porta etià illa in initio Jubilei aperiri solita, *Sancta* vocitatur. Adde etià, quòd Porta hæc (ut alias de hac re meditationes silentio prætermittam (cœlestem illam præfere, & adumbrat portam, in qua, nonnisi Justis introire licet. Hinc David in Psalmo ait: *Hæc porta Domini, Justi introibunt in eam*: quam scilicet Portam Cessiodorus, & S. P. Augustinus docent esse Christum, qui apud Joannem Evangelistam de seipso inquit: *Ego sum Ostium; Per me si quis intraverit salvabitur*. Et infra: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Porta itaque in ipso Jubileo inchoando aperiri consueta, non immerito *sancta* vocitatur, quippe quæ Portam illam cœlestem dictis de causis insinuat, supernæque Civitatis aditum adumbrat. Annus item Jubilei sanctitatis operibus eo in tempore confectis, qua homines terrenis desideriis prostratis, & omnino conculcatis, sanctificatos reddunt, congruè, ac Jure quidè Sanctus nuncupatur.

Hæc de Anno Jubilei, ut solutiones Dubiorum pro Indulgentia Jubilei consequendâ aggrediamur.

*Solutiones Dubiorum à Pœnitentiariis
examine, majorique ex parte
usu comprobata.*

MDXCIX.

1. **A**nnus Jubilei à primis Vesperis Vigiliæ Nativitatis Domini 1599. incœpit, & ad mediam usquè noctem, quæ diem ejusdem Nativitatis Anni MDC. præcedet, durabit.

2. Quàmvis pro Jubileo acquirendo ingressus Portæ Sanctæ necessarius non sit; ad illius tamèn ritus aperiendæ Portæ Sanctæ significatum, quem nupèr explicavimus, representandum observari solet.

3. Toto Jubilei Anno, nonnisi semel tantum Indulgentiam Jubilei acquirere quis-

piam potest, etiàmsi opus injunctum sæpènumèrò verè contritus, & confessus efficiat: magis tamèn merebitur, qui sæpius dictas Ecclesias, & Basilicas visitabit.

4. Irregulares, Suspendi, & Interdicti, sunt Jubilei capaces; quia hujus generis homines verè contriti, & confessi opus injunctum (quod est opus privatum) adimplere possunt.

5. Excommunicati Ecclesias visitare, atquè orare possunt, cum hujus generis opera, quatenus privata, eis prohibita non sint. Hinc si Anno Jubilei durante ab excommunicatione ipsos absolvi contingat, eosdem, etià verè contritos, & confessos, Indulgentiam Jubilei consequi posse dicendum est, opere injuncto jam completo. Qui autem ab Excommunicatione absoluti non sunt, eam consequi non possunt. Nisi injustè, & invalidè fuerint excommunicati quos Indulgentiam Jubilei consequi posse piè credendum videtur, si opus injunctum ritè confecerint.

6. Regulares professos, qui absquè veniâ e claustrò recesserunt, Indulgentiam Jubilei consequi posse tutum non videtur, etiàmsi opus injunctum perfecerint, quia suarum Peregrinationum Domini reipsa non sunt.

7. Quàmvis Episcopi absquè Romani Pontificis licentiâ peregrinari non queant, quatenus tamèn in Bulla commonentur, ut verbo, & exemplo Populos ad Jubileum acquirendum excitare studeant, Romam absquè alia Papæ veniâ, sese conferre possunt.

8. Quàmvis Parochi absquè veniâ decedere à sua Parochia, non possint, eos tamèn tamquam suarum actionum dominos Indulgentiam Jubilei posse consequi credendum videtur, iis rebus præviis, quæ pro Jubileo acquirendo in Bulla jubentur: nam verè pœnitentes, & confessi aliquandò esse possunt.

9. Quàmvis in Bulla mandari videatur, ut à vere pœnitentibus, & confessis Basilicæ, & Ecclesiæ visitentur, non desunt tamèn, qui confessionem antè ultimam, & post ultimam visitationis vicem referri posse dicant, ita scilicet, ut post, vel antè ultimam quatuor Ecclesiarum visitationem, ut etià sentit Navarrus, quisque confiteatur.

10. Si quis absquè peccato mortali Ecclesiarum visitationem aggrediatur, rectè facit, quàmvis id necessarium non existat. Si autem verè pœnitens, & confessus Ecclesias visitare incipiat, & inter visitandum in aliquod peccatum mortale incidat, necesse non est, ut iterum visitandi opus exordietur, dummodò eum pœniteat. Qui verò frequenter per confessionem sacramentalem suorum peccatorum absolutionem habere studebit, optimè faciet, quàmvis id necessarium haudquàmquam sit.

11. Si cui nocte, januis Ecclesiarum clausis, opus injunctum exequi contigerit, ad januas accessisse, ibique devotè orasse sat erit. Non enim necesse est, ut quis Ecclesias ingrediatur. Dies autem in Bulla nominatus, pro die naturali, quæ 24. horarum intervallo constat, sumitur.

12. Ne-

Vid. D. Tho.
3. p. addit. qu.
27. art. 2. ad 2o

12. Neceſſe eſt, ut uno, eòdemquẽ die quatuor Eccleſiæ in Bulla nominatæ ſemel ſaltẽ in die viſitentur. Si quis verò quatuor illas Eccleſias, bis in die viſitaverit, magis merebitur, ſed illæ duæ viſitationes, nonniſi pro una ſumentur.

13. Advena, vel externus, qui dictas quatuor Eccleſias aliquoties viſitaverit, deindẽ in Patriam ſeſe contulerit, ſi Romam antẽ finem Anni Sancti redierit, opus inceptum complere poterit, ut Indulgentiam Jubilei conſequatur.

14. Romani extrã Urbem habitantes, qui alibi conſtituerunt ſibi domicilium, ſi Romam pro Jubileo acquirendo venerint, peregrinorum, ſivẽ externorum privilegio fruuntur. Romani etiã, qui in aliqua univerſitate ſtudenti gratiã, vel in aliqua Provinciã, vel Civitate gubernandi cauſã commorantur, eòdem exterorum privilegio potiuntur.

15. Curiales non exterorum, ſed incolarum conditionem ſibi fortiuntur, quippẽ qui Romæ, non ad præſinitum uſquẽ tempus commorari decreverunt, ſed perpetuum, quaſi domicilium inibi conſtituerunt, ut ex Bonifacio VIII. conſtat.

16. Qui ob litem tractandam Romam ſeſe contulerunt, lite ad finem perductã reſceſſuri, eòdem exterorum privilegio potiuntur, etiã ſi Romæ diũ fuerint commorati.

17. Habitanter in Suburbii, Vicis, & pagis Romæ immediatẽ ſubjectis, conditionem Romanorum ſibi fortiuntur, niſi aliter à Summo Pontifice decernatur.

18. Qui Romam ſtudenti gratiã venerunt, nec Romanorum, nec Incolarum, ſed exterorum conditionem ſibi fortiuntur, & id ſi Romæ decem annos fuerint commorati: Huc enim acceſſerunt, ſtudiis completis reſceſſuri.

19. Religioſi exteri ex alicujus Cœnobii familiã Romæ vitam degentes, Exterorum privilegio potiũ non debent: ſunt enim Incolæ, ac Cives Romani, donec reipſã ab Urbe decedant, etiã ſi obedientiæ cauſã, aliõ habitandĩ gratiã ſeſe brevi conferre debeant.

20. Si quis antẽ aliquam Eccleſiarum viſitationem in peccatum mortale (*quod Deus avertat*) fuerit lapſus; viſitatio ipſa tamquã moralitẽ bona, ac devota pro Jubileo acquirendo valet, dummodò in ipſo actu viſitationis mortale peccatum non perpetretur.

21. Viſitatio, religioſa, ſeu devota, ſemper eſſe deberet, & devotio, ſivẽ actio religioſa, toto in itinere opportuna exiſtimatur.

22. Viſitatio tam curru, aut leſticã, quã equis præſtita, valet: qui autẽ pedibus iter facit, magis mereri poteſt ob majorem in viſitando laborem exantlatum, aut perpeſſum.

23. Altare cujuſcũque Baſilicæ præcipuum, atquẽ illud in primis, in quo Sacraſan-

ctum Chriſti Corpus aſſervatur, omni veneratione viſitari debet: qui cœtera itẽ Altaria viſitat, rectẽ facit: Id autẽ neceſſarium non eſt, dummodò Baſilica, ſivẽ Eccleſia viſitetur: Hoc enim tantũ pro Jubileo acquirendo neceſſarium omninò eſt, eo modo, quem in undecimi ſolutione explicavimus.

24. Viſitatio, ſine oratione eſſe non debet, ſivẽ precatio ipſa ſit vocalis, ſivẽ mentalis: orandum autẽ præſertim eſt, vel *prolixè*; vel *brevitẽ* pro ſalute animæ, atquẽ corporis eorum; qui ad Jubileum acquirendum veniunt, nec non pro univerſis Chriſtifiſculis.

25. Confeſſio generalis, vel univerſalis ad pleniffimam omnium pœnarum temporalium Indulgentiam, ac remiſſionem obtinendam neceſſaria non eſt: Id enim in Bulla non exprimitur, dum Summus Pontifex pro ea conſequendã homines verẽ pœnitentes, & confeſſos fore declarat. Hinc peccata jam confeſſa, & per abſolutionem ſacramentalem olim deleta, & poſt ultimam confeſſionem, ampliũ non perpetrata, iterũ confiteri neceſſe non eſt: qui autẽ ad majorem erubeſcentiam contrahendam, necnon ad majorem peccatorum deteſtationem indicandam id facit, promeretur.

26. Pœnitens Anno Jubilei pro pleniffima Indulgentiã conſequendã à confeſſario cogi, non debet, ut aliquam gravem pœnitentiam accipiat, quia omnes pœnæ etiã in purgatorio ſolvendæ ex Theſauro Eccleſiæ per Jubileum remittuntur, debet tamẽ pœnitens à Confeſſario admoneri, non ſolum ad integrandum Sacramentum, ſed etiã ad ſupplendum defectum, ut aliquam ad majorem etiã cautionem recipiat ſi videlicet opera Jubilei minũ benẽ conſumaffet, ac propterea Indulgentiam conſequutus non fuiſſet. Adde etiã, quod ſatiſfactio, eſt tertia pars pœnitentiæ Sacramentalis, & ſapẽ eſt in remedium contrã peccata futura, & in exercitium virtutum.

27. Quãvis pœnitentiæ pro peccatis injunctæ per Jubileum relaxentur; pœnitentiæ tamẽ pro commutatione votorum, necnon pro diſpenſationibus conceſſis injunctæ, per Jubileum non relaxantur. Hæ namquẽ non pro peccatis delendis, ſed pro onere commutando, ſub quo gratiã diſpenſationis conceditur, injungitur.

Nunc reliquum eſt, ut cœremonias pro Porta Sancta in ſancto Jubilei Anno aperienda fieri conſuetas in medium afferamus.

Ritus pro aperienda Porta Sancta obſervari conſuetus.

Ordine ſupplicationis, aut Proceſſionis explicato.

Nono Kalandas Januarii, hoc eſt vigefima quarta Decembris, die, qua Natalis Domini (in vigilia celebratur) hora *Vesperarum*, Porta Sancta pro ſacrosancto Jubileo inchoando aperiiri ſolet, ſi nullum inter-

intercedat impedimentum : Si enim aliquid impediet , quominus id tali die fieri queat , Ritus aperiendi Portam Sanctam in aliam viciniorem diem non impeditam differtur , Annus verò Jubilei à *Vesperis vigiliæ Natalis Domini* sumit initium , etiãsi Porta Sancta aperta non fuerit , propterea quòd Portæ Sanctæ ingressus Indulgentiam Jubilei consequi cupienti , opusque injunctum facienti necessarius haudquãquam est , sicut à Summis Pontificibus in Constitutionibus , aut Bullis , vel vivæ vocis oraculo declaratum fuit .

Clemens itaque hujus nominis VIII. Anno à partu Virginis MDXCIX. in Vigilia Nativitatis Domini adversâ valetudine impeditus , Ritum aperiendi Portam Sanctam , distulit ad pridie Kalendas Januarii , hoc est ad ultimam Decembris usque diem Sancto Sylvestro Papæ consecratam , pridie scilicet illius diei , quæ in circumcisionis Salvatoris nostri memoriam , ac venerationem colitur , celebravit . Is enim lucernâ Pontificali , seu Clamyde coloris albi sericeâ , & acu distissime pictâ , sacrisque Imaginibus , & quidam pulcherrimis hinc inde insignitâ , quam *pluviale* , ac *mantum* vulgò appellant , cæterisque Ecclesiasticis indumentis amictus , pretiosaque mitrâ , gemmis videlicet , atque unionibus ornatâ decoratus , in Sacellum Palatinum , quod *Sixtinum* vocant , magno , & quidam etiã præstantissimo , cum S. R. E. Cardinalium , tum Prælatorum , ac Principum Oratorum , ac Nobilium comitatu accessit ; Eoque deinde in loco mitrâ depositâ , flexisque genibus super faldistorium , quod alii *subsellium* vocant , procumbens , præmissisque item ad Deum precibus , sacrosanctum Christi Corpus , quod in Altare intrâ Tabernaculum pro Viatico Papæ diu , noctuque toto anno , lampadibus duabus hinc inde perpetuò ardentibus asservari solet ; Thure , juxta ritum consuetum suffivit , seu Thurificavit venerabundus : mox Pontifex exorsus est hymnum , *Veni Creator Spiritus* : quem scilicet hymnum Cantores dulci modulatione prosequuti sunt , universo Urbis Clero , tam Seculari , quàm Regulari ad Atrium Palatii præstolante ; Summus deinde Pontifex , primo hymni versu absoluto , è faldistorio surrexit , mitrâque iterum pretiosâ redimitus in sella gestatoriâ sedit , donè supplicationis , processionisve ordo è Sixti Sacello ad primariam Palatii januam dirigeretur . Hinc ad Basilicam Vaticanam hoc ordine , itum fuit : Universum Urbis Clerum Familia Pontificia vestibus rubeis amicta subsequebatur : deinde Secretarii Apostolici ; post eos Advocati Consistoriales vestibus violaceis induti . His succedebant Cantores , qui non minùs dulci , quàm pio cantu omnium animos ad spiritale alliciebant gaudium . His propinqui erant Abbreviatores , Acolythi Apostolici , Auditores Rotæ , Subdiaconi item Apostolici , omnes superpelliceis , & Rochetis induti : Hunc item in modum Subdiaconus Apostolicus , Crucem Pontificiam

præferens , vestitus incedebat , inter duos Ministros virgas rubeas gestantes . Cruciferum statim subsequebantur Pœnitentiarii Sancti Petri casulis amicti , deinde Abbates , tum Episcopi , deinceps Archiepiscopi , Patriarchæ , necnon Prælati Sanctissimo Domino Nostro assistentes pluvialibus , ac mitris ornati . Hos propè sequebantur S. R. E. Cardinales Diaconi Dalmaticis , & mitris , mox Cardinales Presbyteri casulis , & item mitris ; post Cardinales Episcopi pluvialibus , atque itidem mitris induti , postremò autem duo Cardinales Diaconi , Sfortia , & Montaltus , tamquàm Pontifici assistentes ; ab horum lateribus Oratores Principum , hoc est *Imperatoris* , *Francia* , *Reipublicæ Venetæ* , *Ducisque Sabaudia* ; Omnes autem Ecclesiasticis vestibus induti , cereos albos accensos manu gestabant .

Summus denique Pontifex , iis omnibus ordine præcedentibus , cereum album , sinistrâ manu deferens , gestatoriâ Sede sublimis , & quidam solemniter evehebatur sub umbella quam Oratores Principum , Optimates Urbis , & alii viri primarii gestant , honori simul , & labori vicissim succedentes . Summum Pontificem subsequebantur duo Assistentes ab intimo Papæ cubiculo , interque eos medium tenebat locum Rotæ Decanus mitræ Summi Pontificis functioni deserviens : Hic Cappâ , & Rochetto , illi verò vestibus rubeis erant induti . Hos subsequebantur Protonotarii Apostolici , Cappâ item , & Rochetto amicti , cereos etiã manu gestantes , quibus , tum Civium Romanorum , tum aliorum Virorum nobilium multitudo succedebat , & quidam frequentissima : At Pontificis , & Cardinalium lateribus magna Helvetiorum Cohors ad tantæ multitudinis Turbam dimovendam , ac repellendam præsto erat .

Hoc denique ordine per primariam Palatii Portam , perque forum ipsum ad Porticum Sancti Petri , & ad Portam usque Sanctam perventum est . Forum Vaticanum , quàmvis amplissimum quacumque parte , omnium ordinum hominibus confertum erat , prætoriiisque Equitum turmis undique circumseptum , & communitum , curribus jam , & vehiculis cujuscumque generis , atque impedimentis omnibus ad Vaticanum Suburbium aditu præcluso . Hoc loco viderè erat universum Urbis Clerum , & confratrias omnes , infinitaque multitudinis , tum Romanorum , quàm Exterorum , & Peregrinorum turbam , quæ scalas item Sancti Petri undique , necnon atrium , & Porticum repleverat , viis etiã , editioribusque locis ingenti hominum multitudine refertissimis .

Postquàm ad Basilicæ Sancti Petri porticum perventum est , Summus Pontifex è gestatoriâ Sellâ descendens , Solium Pontificium ad dextram Portæ Sanctæ sibi paratum ascendit , ibique paulisper sedit , suisque item in locis S. R. E. Cardinales federunt . Deinde è folio descendens , mitrâ insignitus , à Cardinalibus Diaconis Sfortia , & Montalto ,

talto, Assistentibus Papæ adjutus, ad Portam Sanctam se contulit, malleoque argenteo, & inaurato è manibus Cardinalis Sanctæ Severinæ, Pænitentiarii majoris, accepto, ter Portæ Sanctæ murum malleo percussit: singulo autem quoque ictu, versiculum unum, Cantoribus respondentibus decantavit, eo ordine, quo infra scripti leguntur, hunc scilicet in modum

V. Aperite mihi Portas Justitiæ.

R. Ingressus in eas confitebor Domino.

V. Introibo in Domum tuam Domine.

R. Adorabo ad Templum Sanctum tuum in timore tuo.

V. Aperite Portas, quoniam nobiscum est Deus.

R. Qui fecit virtutem in Israel.

His ritè gestis Sanctissimus Dominus Noster reddidit malleum Pænitentiario, (qui etiã murum percussit) deindè in solium rediit; dictus autem Portæ murus, qui intrà erat Ecclesiam, pridè illius diei undiquè excavatus, & circumfossus, nè non rudentibus ingeniosè implicatus, ac vi extractus statim introrsum corruit: cujus rudera, quæ lateribus, & calce, arenaquè commissa constant, Christifideles abstulerunt, pietatisque, aut devotionis causâ suas in domos asportarunt: deindè Pænitentiarii postes, ac utrumque Portæ limen spongiis aquâ benedictâ plenè abluerunt, & linteolis absterferunt. Hæc dum fierent, Summus Pontifex suo in folio stans, depositâ mitrâ cantavit, quæ infra sequuntur Cantoribus respondentibus:

V. Domine exaudi vocem meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum Spiritu tuo.

OREMUS.

Actiones nostras quæsumus Domine, aspirando præveni, & adjuvando prosequere, ut cuncta nostra oratio, & operatio à te semper incipiat, & per te cœpta finiatur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Cantores deindè Psalmum *Jubilate*, Deo omni terra *etc.* decantaverunt, Papâ sedente. Absoluto Psalmo, rudentibus itè è pavimento omninò ablati Sanctissimus Dominus Noster ad Portam Sanctam se contulit, ibique antè eam depositâ mitrâ, versiculos, qui infra leguntur, cantavit, Cantoribus respondentibus.

V. Hæc Dies, quam fecit Dominus.

R. Exultemus, & lætemur in ea.

V. Beatus Populus tuus Domine.

R. Qui scit Jubilationem.

V. Hæc est Porta Domini.

R. Iusti intrabunt in eam.

V. Domine exaudi orationem meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum Spiritu tuo.

OREMUS.

Deus, qui per Moysen famulum tuum Populo Israelitico annum Jubilei, & remissionis instituisti, concede propitius nobis famulis tuis Jubilei annum hunc tuâ auctoritate institutum, quo Portam hanc Populo tuo ad preces tuæ majestati porrigendas ingredienti solemniter aperire voluisti; feliciter inchoare, ut in eo veniâ, atquè indulgentiâ plenè remissionis omnium delictorum obtentâ, cum dies nostræ vocationis advenerit, ad cœlestem gloriam perfruendam, tuæ misericordiæ munere perducamur. Per Dominum nostrum. Amen.

Summus deindè Pontifex ingenuatus, candelam sinistrâ manu, dextrâque crucem, accipiens, antèquam Portam Sanctam ingrederetur, Hymnum, *Te Deum laudamus*, cantando exorsus est. Dum autem Cantores eum prosequerentur, insurgens Papa, primus omnium Portam Sanctam ingressus fuit, deindè mitrâ insignitus, in sella gestatoria vestus, Cardinalium, & Prælatorum ingressum intrâ Basilicam sedens expectavit. Postquàm Cardinales, & Prælati Basilicam ingressi sunt, Sanctissimus Dominus Noster post Cardinales ad Sanctissimi Sacramenti Altare inibi oraturus, accessit; inde ad Sanctorum Apostolorum Aram, & illinc ad Solium Pontificium sese contulit, postremò autem vespere solemniter fuerunt decantatæ.

Eodem die, dum scilicet Sanctissimus Dominus Noster ad Basilicam Sancti Petri, in sella gestatoria vestus, adiret, tres Cardinales Papæ Legati ad alias Portas Sanctas aperiendas profecti sunt, hoc est ad *Sanctum Paulum* Alphonsus Cardinalis Gesualdus Episcopus Ostiensis; Ad *Sanctum Joannem Lateranum* Ascanius Cardinalis Columna, dictæ Basilicæ Archipresbyter; Ad *Sanctam Mariam Majorem* Dominicus Cardinalis Pinellus dictæ Basilicæ Archipresbyter; easdemque ceremonias in Portis Sanctis aperiendis præstiterunt. Quantâ eo die lætitiâ tam Romani, & Urbis Incolæ, nè non Exteri, ac Peregrini fuerint affecti, vix unquàm verbis explicari posset. In cujus lætitiæ signum majora, & minora tormenta bellica, & maximo quidè numero in aperitione Portæ Sanctæ displosa fuere; ità verò, ut terribili boatu Cælum crepitare, terra quati, ac tecta, deniquè nutare viderentur. Omnia verò ità spiritalis gaudii plena erant, ut parietes ipsi præ lætitiâ gestire viderentur.

AUREA ROSA, ENSIS, ET PILEUM,

*Quæ Regibus, ac Magnatibus à Summo Pontifice
benedicta in donum mittuntur.*

Cur AUREA ROSA in quartâ Jejunii Quadragesimalis Dominicâ à Summo Pontifice benedicî soleat, quidque sibi velit.

Cur itêm hujus generis solemnitas in Basilicâ, quæ Sanctæ Crucis in Hierusalem nuncupatur, olim fiebat.

SI Rosæ naturalis, è spinoso nascentis frutice, atque ex auro confectæ, proprietates, velutî trutinâ quadam expendantur, nec-

non ea, quæ in ejusdem Aureæ Rosæ benedictione in quartâ Jejunii Quadragesimalis Dominicâ à Summo Pontifice adhiberi solent, diligentèr examinentur, ipsum benedicendi ritum præscripto in tempore à Sanctâ Romanâ Ecclesiâ institutum, mysteriis non vacare necessariò fatendum est. Rosa enim est flos omnium florum odoratissimus, atque gratissimus, è spinoso frutice, vel, ut ait Plinius *lib. 21. Naturalis historiæ cap. 10.*

è spi-

de spinâ verius, quàm frutice nascens: & ut Ambrosio Sancto lib. 3. *Exaem.* 11. placet, humanam vitam spinis, hoc est laboribus plenam designans, præter medicas utilitates, quas teste Plinio lib. 21. cap. 19. affert, pulchritudine, aut colore sensum visus delectat; odore odoratum recreat, gustum sapore confortat, vel gustantem pascit, & satiat.

Hæc tria per Rosam à Summo Pontifice hoc tempore benedictam, in Christifidelium lætitiæ, ac solatii recreationis item, corroborationisque signum, representantur. Id quod non inconsultò fieri solere credas oportet. Quarta enim Jejunii Quadragesimalis Dominica, inter primam Dominicam, & Resurrectionis diem mediana est, mysteriis, & lætitiæ signis referta. Nam pia mater Ecclesia erga suos Christifideles sanctâ pietate affecta, ne fidelis Populus in medio abstinentiæ, ac pœnitentiæ cursu, ob continuum, & diuturnum laborem, ac mœrorem deficiat, dictâ in Dominicâ, divinum rei sacræ ritum, lætitiâ, & solatio plenum, instituit: quia si inter continuos labores honestæ quidpiam recreationis non intercedat, humanum corpus imbecillitati, & corruptioni obnoxium, ab incepto, conatuve suo desistere interdum necesse est. Nam ut fertur.

*Interpone tuis interdum gaudia curis.
Ut possis animo quemvis sufferre laborem.*

Et

*Quod caret alternâ requie durabile non est.
Hæc reparat vires, fessaque membra novat.*

Ut igitur corpora nostra continuis laboribus, & arumnis confecta recreentur, Ecclesia Sancta, non secus atque pia in suos Filios Mater, latum in rebus sacris ritum instituit, presertim verò in divino Missæ Sacrificio, nonnisi lætitiâ, & solatium, & verbis, & rebus ipsis representat. Quare, ut aliâ lætitiæ plena, silentio prætermittam, Introitum Missæ videre est, in quo Sancta Mater Ecclesia nos ad lætandum per illa Isaiæ verba, cap. 66. hunc in modum cohortatur, inquiens: *Lætare Hierusalem, & conventum facite omnes, qui diligitis eam, gaudete cum lætitiâ, qui in tristitiâ estis; ut exultetis, & satiæmini ab uberibus consolationis vestræ.* Verba hæc sunt gaudii, & exultationis, totiusque solatii expressiva: Immo omnibus hisce verbis jucunditas exuberat, gaudium resonat, hilaritas inculcatur, solatiique tandem affluentia absque fastidio, vel nausæa nobis promittitur in Cælo, vel in Cœlesti Hierusalem preparata, per retributionem illam, quæ nostram superat comprehensionem; juxta illud Isaiæ cap. 64. dictum: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te.* Hinc Isaias per illa verba paulò superius recitata, nos ad gaudendum cum gaudio, vel lætitiâ allicit, & invitat propter duplicem lætitiâ, interiorem, scilicet, atque exteriorem, tunc temporis à nobis ex gloriâ animæ, & corporis in Cœlesti Hierusalem capiendam. Nam Hierusalem, quæ *visio pacis, sive perfecta* latine dicitur, juxta quatuor Scripturæ Sacræ sensus, quatuor

modis in Sacram Paginâ sumi solet: *Historicè* sumpta, est Civitas terrena; *Tropologicè*, est typus animæ fidelis; *Allegoricè*, typus Ecclesiæ Militantis; *Anagogicè*, typus Ecclesiæ Triumphantis.

Hæc itaque in quartâ Jejunii Quadragesimalis Dominicâ, omnis jucunditatis, & exultationis, solatiique plenâ, Animæ fidelis, & Ecclesiæ Militanti Charitas post odium, gaudium post tristitiâ, satietas post famem representantur; Charitas post odium per illa verba: *Lætare Hierusalem, & conventum facite omnes, qui diligitis eam; habentes, scilicet, vestram, & firmam charitatem*, ut ait Glossa; Gaudium post tristitiâ, cum dicitur: *Gaudete cum lætitiâ, (vel cum gaudio*, ut Editio habet vulgata) *qui in tristitiâ fuistis*; Satietas post famem per illa verba, *ut satiæmini, ab uberibus consolationis vestræ.* Hæc item tria per tres Rosæ proprietates hac die representantur, Charitas, videlicet, in colore; Jucunditas in odore; Satietas in sapore: Rosa enim, ut initio diximus, per colorem delectat, per odorem recreat, per saporē confortat, pascit, & satiat.

Quæ sanè omnia etiâ in Rosæ Aureæ benedictione designantur per ea, quæ in ipsâ Rosâ benedicenda adhibentur, per *Aurum*, videlicet, per *Muscum*, & per *Balsamum*. Charitas enim, quæ cæteras excellit virtutes, ac perficit, per aurum indicatur, Gregorio teste lib. 34. *Moral.* cap. 13. quia, quamvis cæteræ virtutes Theologicæ, *Fides*, scilicet, ac *Spes*, nec quantum ad usum, nec quantum ad habitum in Cælo remaneant; Virtutes autem Cardinales habitum solum retineant, alium ibi usum habentes, Charitas tamen quantum ad utrumque in Cælo semper remanet: Nam, ut ait B. Paulus 1. *Corinthiorum* 13. *Charitas nunquam excedit*; Immo in Cælo post hanc vitam remanet, augmento suscepto: nec in Terris per Tribulationes corrumpitur, sed per eas purior evadit; Itâ aurum omnium metallorum pretiosissimum, suapteque naturâ constantissimum, nec rubigini, nec erugini est obnoxium: Immo magni, ac diuturni caloris vi tantum abest, ut in igne consumatur, ut purius fiat. Jucunditas, vel recreatio insinuat per muscum, qui est odoratissimus, Cibus, vel esurientis satietas designatur per Balsamum, quod est succus, non solum odoratissimus, & ad multa medicamenta, necnon ad plurimas utilitates vitæ humanæ præstandas, maxime opportunus; sed si guttatim lambatur, cerebrum, ac stomachum non parum confortat, concoctionem, seu digestionem adjuvat, nutrit, & satiat, juventutemque conservat, hominemque in ætate maturâ juvenem reddit, sicut, qui de Balsamo scripserunt, experimento, id ita esse testantur.

Hanc refectionem confortativam, & satietatem ex Rosæ sapore, & ex Balsami virtute nutritivâ, & corroborativâ quodammodo adumbrata, in hac item quartâ Jejunii Quadragesimalis Dominicâ pia Mater Ecclesia nobis aperte representat, ac reipsâ in Evan-

Evangelio exprimit per illud miraculum à B. Joanne cap. 6. conscriptum, quo Salvator noster, Christus Dominus, panis vivus, qui de Cælo descendit, ex quinque panibus hordeacis, & duobus piscibus quinque millia fere hominum pavit, & ad satietatem usque recreavit, duodecim cophinis fragmentorum ex iis, quæ super fuerunt, collectis.

In lætitiæ itaque, ac refectiois, satietatisque nostræ signum, dicta in Dominica, nostræ abstinentiæ, nostrorumque laborum medietatem complectente, Rosæ consecratio ob suas ipsius proprietates nuper à nobis explicatas, totque millium hominum refectio representantur, ut per Rosam benedictam, (lætitiæ, ac recreationis nostræ symbolum) & per refectionem in Evangelio nobis representatam, abstinentiæ Sacræ reliquum facilius, ac libentius amplectamur, lætitiæ item, ac refectionem, satietatemque in Cœlesti Hierusalem nobis præstandam mereri studeamus. Hinc Romæ in Basilica tantum illa, quæ *Sancta Crucis in Hierusalem* appellatur, supremæ Hierusalem typum obtinens, & spem representans, hæc Rosæ benedictio ad Innocentii III. saltém usque tempora, eodem Innocentio teste, olim fiebat. Id quod factum reor, ut ex annua hujusce mysterii celebratione fieri solita in inferiori Hierusalem, Ecclesiâ videlicet Militante; supernæ Hierusalem, Ecclesiæ videlicet Triumphantis lætitiæ sine tristitia, refectionem sine defectu, satietatem sine fastidio meditemur; meditantes expectemus, expectantesque tandem aliquandò consequi adlaboremus, requiem ipsam, Deo favente, adipiscamur, vita inibi sine morte, tranquillitate sine labore, charitate sine malitia, jucunditate sine mœrore, felicitate sine miseria in perpetuas æternitates perfruantes.

Per Rosam denique tam naturalem, quam ex auro confectam, Christus Dominus, & Salvator noster dicta in Dominica perbellè representatur. Nam sicut naturalis Rosa colore suo sensum visus delectat, odore odoratum recreat, & sapore gustum confortat; ita Christus est visui delectabilis, odorati suavis, gustui suavis, & dulcis. De primo extat luculentissimum B. Petri testimonium Epist. 1. c. 1. dicentis: *In quem desiderant Angeli prospicere*. De secundo Sponsa, idest Ecclesia, vel Corpus Christi mysticum, in Canticis Canticorum cap. 1. ait: *Trabe me post te: Curremus in odorem unguentorum tuorum*: De tertio idem Petrus Epist. 1. cap. 2. inquit: *Si tamen gustatis, quam dulcis est Dominus?* Et David in Psalmo 33. *Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus*. Sic ut etiam in Aurea illa Rosa, quæ à Summo Pontifice benedici solet, tria sunt, *Aurum*, scilicet, *Musculus*, & *Balsamum*; Ità in Christo tres sunt substantiæ, *Caro* videlicet, *Animas*, & *Divinitas*: *Caro* incorrupta, ut ait Paludanus, per *Aurum*, quod corrumpi non potest, ut initio diximus, designatur: *Animas* suavium odorum, & virtutum plena, per *Musculus* significatur: *Divinitas* omnium rerum pretiosissima per *Balsa-*

mus superiori loco descriptum representatur. De incorrupta Christi carne loquitur Propheta in Psalmo 15. *Non dabis Sanctum, tuum videre corruptionem*: De Animæ suavium odorum, omniumque gratiarum, & virtutum plena, Sponsa in Canticis canticorum cap. 1. ait: *Trabe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum*: De Divinitate per Balsamum adumbrata in cap. 24. Ecclesiastici hunc legitur in modum: *Quasi Balsamum, non mixtum odor meus*. Divinitas enim unita fuit carni, sed non admixta. Vel sicut in benedictione aureæ Rosæ, Balsamum per Musculus auro conjungitur; ita per animam, ut ait Innocentius hujus nominis tertius, in Christo *Deitas corpori conjuncta fuit*: quia divina natura ob suam ipsius inexplicabilem subtilitatem corporis de limo Terræ formato, nonnisi per spiritum rationalem uniri congruebat, sicut reverà factum esse confitemur. Nam, juxta S. Patris Augustini Doctrinam in libro de Agone Christiano: *Invisibilis, & incommutabilis Deitas per Spiritum, animam; & per animam corpus accepit*.

Hinc (ut eo undè digressi sumus, revertamur) solus Papa, Romanus scilicet Pontifex Petri Successor, & Jesu Christi Vicarius, in plenitudinem potestatis assumptus (cæteris in sollicitudinis partem vocatis) hanc Rosam auream benedicit, benedictamque tot, tantisque mysteriis refertam, suis manibus, benedictionum affluentia plenis, gestat; Christumque Dominum nunc per Rosam benedictam, in sexta videlicet ætate, quasi per speculum in ænigmate, ut ait Paulus 1. Corinth. 13. representatum, cernendum nobis præbet; verum facie ad faciem, hoc est aperte, ac revelata facie, sicuti est in septima ætate videndum nobis proponit per Quartam Jejunii Quadragesimalis Dominicam, sed septimam ab illa, quæ *Septuagesima* ob septuaginta fere dies, qui inter ipsam, & Pascha intercedunt, nuncupatur. Per hunc sanè numerum septuaginta anni, quibus Judaicus Populus in captivitate fuit, representantur, ut Alcuinus, Amalarius, Rabanus, Ivo Carnotensis, & alii testantur.

Hanc itaque Rosam, quæ Christum adumbrat, in Quarta tantum Jejunii Quadragesimalis Dominica, quæ ob rationem assignatam, *septima* vocatur, Summus Pontifex cernendam præbet, quia Christus in hac sexta ætate, hoc est in hac mortali vitâ per fidem cernitur, in septima verò ætate, idest post Judicii universalis diem, per speciem, & revelatâ facie videbitur ab iis, qui beatâ, & æternâ in Cælo perfruuntur requiem, quæ per numerum Septenarium designatur. Unde septimus dies; septima hebdomada, septimus mensis, septimusque Annus, *Sacra*, vel *feriati* erant in lege.

Aurea igitur Rosa, ut multa paucorum verborum sine aliquandò concludamus, in lætitiæ, ac recreationis nostræ, honestique solatii nostri signum, atque ad Christum Dominum representandum in hac tantum medianâ Jejunii Quadragesimalis Dominica, &

septimâ nuncupata, à Summo solùm Pontifice benedicitur, ac gestatur, ut elegantissimo Rosæ consecratæ symbolo, tot, tantisque mysteriis referto, Christum Dominum in corde gestemus, Christoque Duce reliquum jejunii, & abstinentiæ tempus facilius, ac libentius prosequamur: necnon divinæ, atque apertæ visionis, qua in septima ætate, & in Cœlesti Hierusalem, *quæ visio pacis*, ac *perfecta* nuncupatur, Beati possidebunt, arrhâ hinc in terris jucundissimâ per Rosam benedictam perfruemur.

Reginaldus Cardinalis Polus Philippo Regi, & Mariæ Reginæ Angliæ.

De Rosa Aurea, & Ense, muneribus, ad Regem, & Reginam Angliæ à Julio III. missis.

Quemadmodum Julii III. Pont. Max. obitus è gratissimis animis Vestris memoriam non sustulit eorum munerum, quæ is, non multò antè, quàm è vitâ decederet, ad Majestates Vestras per Antonium Augustinum Nuncium suum, hominem sibi propter virtutem, atque doctrinam valdè charum, miserat; ita nequè meâ invaletudine factum est, ut ejus rei obliviscerer, quam à me pridè, quàm in morbum incidi, postulastis, ut de significatione horum munerum, quibus tradendis magnæ adhibentur cæremoniæ, præter illa, quæ de his dici solent, aliquid ad vos scriberem, idquè statim, ut per valetudinem licuit, facere institui; eò quidè libentius, quò accuratius rem mecum considerans, ea, quæ ad præclaram regii muneris functionem pertinent, his donis, tamquàm in tabella quadam expressâ significari perspexi; atquè, ut de toto hoc genere libentè audire Majestates Vestras, quæ singulari Dei Providentiâ, & benignitate, ad regnum sunt vocatæ, semper debent; sic nulla res est, de qua magis deceat, aut Christi summi Sacerdotis, & Regis Vicarium quacumque ratione vos commonefacere, aut ejus Legatum vobiscum loqui. Hæc igitur munera, cum ab eo sint benedicta, cui Christus suum in Terris locum, & Jus benedicendi dedit, gladius cum cingulo, & pileo (hoc enim primum munus fuit) eâ nocte est benedictus, qua Christus natus est, quem Deus nobis, ut inquit scriptura *benedicentem misit*; quæ quidè benedictio hanc vim, & notionem habet iis omnibus utilem, qui gladii, idèst Justitiæ potestatem obtinent, ut eos admoneat, si rectè, & salutaritè hac potestate uti velint, illis primum intelligendum esse, à quo sibi ea sit tradita, nempe ab ipso Christo, cum

quo simul nata est justitia, cujus quidè ortus solemniter eâ nocte celebratur, quæ gladius est benedictus. Is autè à Prophetis *Rex Justitiæ*, est appellatus, non modò, quòd Justus sit, sed quòd sit fons justitiæ, cui servire debent omnes Reges, & Principes, ab eoquè hanc virtutem petere. Ille verò, etsi natus est Rex Cæli, & Terræ, nec ullis terminis ejus Regnum continetur, tamèn ob singularem charitatem, quam ergà Domum Davidis habet, sedere dicitur super solium ejus, quemadmodum verba illa Angeli ad benedictam Christi Matrem, antequàm is nasceretur, ostendunt: *Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Deus sedem David Patris sui, & regnabit in Domo Jacob in æternum*; quæ quidè domus sumus nos, qui Christi beneficio, ac munere in familiam Abraham, & Domum Davidis adscripti sumus. In hac ipsa domo cum Majestates Vestræ regnent, & gladii potestatem obtineant, hic gladius nocte Natalis Domini benedictus, hoc eas admonet, non à se ipsis primum, nè à Populis suis Jus gladii habere, sed ab eo, cui data est omnis potestas in Cælo, & in Terra; cui primum dictum est, *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*. Ille verò, etsi potentes omnes gladio accingit, tamèn hoc sibi tum maximè acceptum referri vult, cum eos accingit, qui ad Populi sui utilitatem, ac defensionem eo sunt usuri, id quod satis ostendit Isaïas Propheta, qui de Cyro Rege, etsi à vero Dei cultu, religioneque erat alienus, tamèn quia Populum Israel sublevaturus esset, permisâ illis in patriam revertendi potestate ex persona Christi, sic ait: *Accinxi te, & non cognovisti me*; qui igitur gladii potestatem obtinens Dei Populum maximâ consolatione, lætitiæque nunc affecit, hoc Regno Ecclesiæ, à qua penitus sejunctum erat, quæ unicuique Patria charior esse debet, restituto, quis dubitet, quin hunc ipse Christus gladio accinxerit. Quod scilicet magnâ cum lætitiâ cernens Christi Vicarius, ad vos gladium, hunc benedictum cum cingulo, & pileo misit, quo duas res ad cognoscendum maximè necessarias vobis proponeret; Alteram, ut illum agnoscatis, à quo Jus gladii accepistis; alteram, ut ab eodem facultatem rectè illo utendi petatis: Id quod Summus ipse Pontifex à Deo precatur, cum gladium benedicit, qui non propter se benedicitur, sed propter eos, quibus Jus gladii datur.

Qui sit autè verus gladii usus, per pileum ostenditur margaritis ornatum, iisque inter se ità distinctis, ut speciem Columbæ efficiant; Nam cum velamen capitis, ut Apostolus interpretatur, indicet habere Dominum, cui pareat; quibus datur cum gladio Pileus, hoc nimirum significatur, non suo illis arbitrato utendum esse gladii potestate, sed ejus à quo illam acceperit, qui Dominus est, & caput omnium: Quale verò sit hoc caput, declarat Pilei ornatus, idèst Margaritarum candor, & species Columbæ; hac enim specie Spiritus Sanctus se ostendit super caput

caput Christi Regis nostri. Ex his Majestates Vestre intelligunt, non humano spiritu, qui iræ odio, ambitioni, atque avaritiæ est obnoxius, gladii potestate sibi utendum esse; sed spiritu ejus, qui dum in Terris versaretur, animo fuit margaritis candidiore, super quem Spiritus Sanctus, simul, cum omnibus suis donis requiescit, cui servire regnare est. Sic autem ei Reges servire debent, ut ejus animi candorem, quem margaritæ designant, imitentur, & in simplicitate fidei, quæ etiam per Columbam significatur, permaneant, utque eos omnes, qui idem faciunt, gladii potestate tueantur; nec gladium stringant, nisi contra illos, qui, vel aperte se nostræ Religionis hostes profitentur, vel fidei simplicitatem corrumpunt, vel contra bonos mores, & leges peccant. Hic verus est gladii usus, atque hæc significatio munerum gladii, & pilei, quibus scilicet Reges, ad quos mitti solent, docentur, primum, à quo potestatem acceperint, deinde quales ipsi esse, quos tueri gladio, & contra quos gladium stringere debeant.

Nunc dicendum est de Aureæ Rosæ significatione: hanc verò satis indicat cum ratio benedictionis, & tempus, tum etiam ipsius Rosæ naturæ, quo quidem flore nihil ad aspectum, & odoratum potest esse jucundius, ejusque folia multiplicem utilitatem, & usum habent. Ex quo sanè Aurea hæc Rosa in primis gratum quiddam, & jucundum significat; quod etiam dies confirmat, in quo ea benedici solet, qui dies est Dominica quarta Quadragesimæ, quæ ab Ecclesia, *Dominica Latare* appellatur. Quod verò ad ejus benedictionem attinet, Pont. Max. tam in hac, quam in gladio ipso benedicendo pro iis Regibus, & Principibus, ad quos ea munera missurus est, precatur, ut à Deo gratiam per Christum consequantur officio suo rectè fungendi: Duo sunt autem, quæ in officio Regis potissimum spectantur; Alterum ut malos pænis coerceat; Alterum, ut bonos præmiis afficiat: Ex his enim duobus constant leges, quarum tuendarum causâ Principes, & Reges constituti sunt, quod si in pænis infligendis, quod est Justitiæ opus, Rex Dei benedictione indiget, multò quidem magis in præmiis tribuendis, cum non minus in hoc, quam in altero peccetur, magisque proprium hoc sit ejus naturæ, in qua homo primus est creatus, quam in primis semper benedictio Dei, spectare solet; Ob id enim, simulatque procreata res fuerunt, his Deus benedictionem impertivit, ut pro suo quoque genere fructus ederent; homo verò ad imaginem ejus, qui ipsum creavit in justitia,

& sanctitate conditus hanc se benedictionem accepisse, ut fructus pro naturæ suæ ratione ferat, tum declarat, cum potestatem de cæteris benemerendi exercet, quæ quidem ejusmodi est, ut semper delectet, ac velut Rosa odorem sui latè diffundat. Hujus igitur Aureæ Rosæ, quæ Principibus, & Regibus dono mittitur benedictione significatur ipsa benemerendi Potestas, cum qua conjuncta est clementia, liberalitas, beneficentia, omniaque, quæ à Principibus jucunda, & grata proficiuntur. Hæc autem, quæ de utraque Regum potestate dixi, quam gladius, & Rosa designant, tempus, & ipsum confirmat, quo tempore hæc ipsa benedicuntur; gladius enim tum benedicitur, cum horrent omnia, cumque res videntur sub maledicto esse; quæ res nimirum ostendit, magis necessariam esse hanc potestatem, quam gratiam, aut hominis propriam, quemadmodum ex motivo nec propria Dei est, qui cum ea utitur, ut est apud Prophetam, alienum, à se opus operari dicit. Hæc verò tum homini data est, cum is Deo ob peccatum invisus, benedictionem amisisset; benemerendi autem potestas, simul cum ipso homine, nata est; Illi enim Deus hanc tribuit, cum eum ad imaginem, & similitudinem suam effinxit, de qua potestate tantum ipse amisit, quantum sibi de pulchritudine ejus imaginis per peccatum detraxit; Quia verò beneficia accipere, qui hujus potestatis est fructus, semper hominem delectat, idè Rosa illa merito comparatur, & quæ signum hujus est, Rosa Aurea verno tempore, quo die *Latare* Ecclesia canit, benedicitur.

Hæc habui, benedicti Principes, quæ de horum benedictorum munerum significatione dicerem, quæ quidem audisse Majestatibus Vestris, tum demum utile fuerit, si his donis idoneo loco ritè conditis, eorum memoriam vobiscum circumferetis, nequè illam ex piis vestris animis effluere unquam patiemini. Quæ sanè vos admonere poterunt, quoties pro regia vestra potestate, aliquid vobis gerendum erit, quod Deo, & hominibus gratum, atque jucundum futurum sit, ut ad eum ipsi precibus confugiatis, qui fons est omnis benedictionis, idè ad Christum verum omnium Regem, ac Dominum, cujus illa nomine benedicta sunt, & ob hanc causam ad vos missa. Hoc quidem, si feceritis, & vos, & qui ditioni vestræ, atque imperio subiecti sunt populi, beati eritis: Quod Majestatibus Vestris concedat, qui solus potens, & beatus est Deus benedictus in secula. Amen.

SANCTORUM, ET SANCTARUM

Obitus Dies Natalis, vel Dormitio in Sancta
DEI Ecclesia vocitetur.

ON sine mysterio in Sancta Dei Ecclesia Sanctorum, & Sanctarum Obitus, *Dies Natalis*, ac *Dormitio* vocitari solet. Sancti namque omnes, quando ex hoc Mundo decedunt, in illo tunc instan-

ti, mortali jam vitam spoliati, & quatenus Caelo nati, gloriosam, & immortalem vitam consequuti, in Caelos ascendunt perpetuam beatitudine perfruentes; Cum itaque Sancti tamquam recentem Caelo nati, & ibi quiescere censeantur, absque tamen corpore usque ad praescriptam universalis Iudicii diem, in qua Corpus, sed immortale assumunt, à statu scilicet miseriae, ad statum gloriae immutati, eorum obitus appellatur *Dies Natalis*, & *Dormitionis*: Sancti enim, quasi Caelo tunc nati, usque ad illam diem dormire quodammodo dicuntur, instar quasi dormientium requiescentes, donec gloriosum, & immortale Corpus assumant perpetuam beatitudine fructuri. In illa namque uniuersali humani generis Resurrectione Corpus nostrum corruptibile, ut ait S. Paulus in Epistola prima ad Corinthios cap. 15. *induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem*: Omnes enim resurgemus, sed non omnes immutabimur, sed tantum Electi à statu scilicet miseriae ad statum gloriae immutabuntur.

Propterea in Martyrologiis dies Mortis cuiuscumque Sancti, vel sub *Natalis*, vel sub *Dormitionis* nomine frequenter commemoratur. De huius autem generis dormientibus est etiam sermo in secundo Machabæorum libro cap. 12. ubi legitur, *quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam*. Sanctus item Paulus in Epistola ad Thessalonicenses cap. 4. ita inquit: *Nolumus vos ignorare fratres de Dormientibus, ut non contristemini, sicut, & ceteri qui spem non habent. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est, & resurrexit; ita, & Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo*. Hæc Sanctus Paulus dicto in loco, in quo per talem dormitionem, somno mortis in Christo Domino intelligit Dormientes, qui cum pietate dormitionem acceperunt, ad vitam immortalem, & gloriosam sumendam in Caelo resurrecturi.

Istucipsum, spem Resurrectionis comprehendens legitur in tertio capite libri Job dicentis: *Quare egressus ex utero non stitimus*

perii? Nunc enim [ait Job] dormiens filerem, & in somnio meo requiescerem. Hæc Job. Mortem item Lazari, qui erat iam mortuus quadriduanus, Christus Dominus vocat *Dormitionem*: dicens: *Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut à somno excitem eum*. Hæc de Lazari dormitione, idest morte. Hinc antiquitus in primitiva scilicet Ecclesia loca illa, in quibus mortui Christicolæ sepeliebantur, *Cemeteria* græcè dicebantur, quæ latinè *Dormitoria* interpretantur. Cum itaque mors generaliter vocitetur *Dormitio* propter veram spem resurrectionis, multo magis hoc de Sanctis, & praesertim de Beata Maria semper Virgine, ac Dei Matre affirmandum censetur.

Sub tali ergo Dormitione Deipara Maria semper Virgo nominata reperitur in Martyrologiis antiquioribus. Nam in Martyrologio Adonis Archiepiscopi Viennensis, qui floruit Anno Domini 879. In die 15. mensis Augusti, ita legitur. *Sanctæ Mariæ Dormitio*. In libello item ejusdem Adonis de Festivitatibus Sanctorum Apostolorum octavo scilicet die Septembris hæc leguntur: *Beatissima Dei Genitricis Mariæ, perpetuæ Virginis Dormitionem* 18. Kalendas Septembris omnis celebrat Ecclesia, cuius, & Sacrum Corpus non invenitur supra Terram. *Ubi autem Venerabile Spiritus Sancti Templum illud, idest Caro ipsius Beatissimæ Virginis Mariæ divino nutu, & consilio occultatum sit, magis elegit sobrietas Ecclesie cum pietate nescire, quam aliquid frivolum, & Apocryphum inde tenendo docere. Sufficiunt enim ei ad Sanctitatem, & vitam Virginis, & Matris Domini commendandum, Evangelistarum testimonia, nec de ea querere ultra necessarium putat*. Hæc Ado cujus tempore, nondum, ut videtur, Dormitionis loco, Assumptionis nomen in Sancta Dei Ecclesia receptum erat. Id quod etiam esse constat ex antiquiori Martyrologio, in quo Assumptionis loco legitur: *Sanctæ Mariæ Dormitio*. Dicta verò Martyrologia jam diu desiderata, nunc simul Antuerpiæ impressa cernuntur. Sed Petrus Canisius in lib. 5. cap. 6. circa finem, rectè sanè reprehendit modum illum loquendi, quo utitur Ado de Assumptione Deiparae Virginis dubitando.

Sanctus item Joannes Damascenus, qui claruit Anno Dom. 731. in secunda Oratione de Dormitione Deiparae Mariæ semper Virginis, nunquam de Assumptione ipsius celeberrimam sermonem habet, sed tantum de

Joan. II.

Coemeteria
idest Dormi-
toria.

Adonis Martyrolog. 879.

Adonis libellus.

Canisius de
Maria Deipara.

Io. Damascenus.

S. Paul. 1. ad
Corinth. c. 15.

Machab. lib. 2
cap. 12.

Epist. 1. ad
Thessalon.
cap. 4.

Job 43.

Dor-

Dormitione, quàmvis ex ea Oratione tres lectiones Nocturni Secundi in Officio, quod sit in quarta die infra Octavam Assumptionis desumptæ sint, ac etiàm sub titulo Dormitionis legantur. Nam Damascenus in ea Oratione, ut etiàm narratur in lectionibus dicti Nocturni, de dicta Dormitione ita inquit: *Ex antiqua accepimus traditione, quòd tempore gloriosæ Dormitionis Beata Virginis, universi quidè Sancti Apostoli, qui per Orbem Terræ ad salutem Gentium peragrabant, ejus Corpus, quod Deum ineffabili quadam ratione suscepit, cum Angelica, & Apostolica Hymnodia elatum in loculo fuit depositum Gethsemane. Quo in loco Angelorum cantus mansit tres dies continuos: Post tres autè dies Angelico cantu cessante, qui aderant Apostoli (cum unus Thomas, qui absuerat pòst tertium diem venisset, & quod Deum susceperat, corpus adorare voluisset) tumultum aperuerunt: Sed omni ex parte Sacrum ejus Corpus nequaquam invenire potuerunt. Quare tanto oblupefacti miraculo, dictum Corpus à Christo Domino, cujus ipsa Mater fuit, immaculatum, & incorruptum conservatum fuisse, necnon translatione antè communem, & universalem Resurrectionem honoratum fuisse crediderunt.* Hæc ex Joanne Damasceno, qui etsi de Assumptione non facit mentionem ullam expressam, per vocem tamen illam *Translatione* intelligenda videtur Assumptio, quæ sanè vox in Ecclesia Sancta Dei nondum erat in usu. In Chronico tamen Eusebii Cæsariensis Anno scilicet Domini 48. hæc leguntur. *Maria Virgo Jesu Christi Mater ad Filium in Cælum assumitur, ut quidam fuisse sibi revelatum scribunt.* Eusebius verò claruit Anno Dom. 320.

Angelica, &
Apostolica
Hymnodia
Gethsemane.

Chronicon
Euseb. Cæsar.

S. Bernardus.

Tempore denique Sancti Bernardi, qui claruit Anno Domini 1140. Assumptionis Festivitas erat in usu, ut constat ex quinque Sermonibus ejus de hac Assumptione scriptis.

Quàmvis igitur in antiquis Martyrologiis, & in veterum Auctorum scriptis, Assumptionis Festivitas tali nomine non reperiatur; veterum tamen, ac recentiorum sententiâ constat, Deiparam Mariam semper Virginem mortuam fuisse, deinde, non solum animâ, sed etiàm Corpore in Cælos Assumptam esse occurrente Christo ejus filio, cum Choris Angelorum applaudentibus. Non enim decuit tam Sanctum Corpus in terra corrumpi; neque Matri suæ à Christo negari, quod aliis multis in Resurrectione sua ex mortuis concessit, ut in Evangelio Matthæi cap. 27. legitur. Adde etiàm ad hanc veritatem comprobendam, quòd Reliquiæ Corporis ejus nusquam in terris inveniuntur. Veteres tamen Scriptores, & quidè Sancti dixerunt, Animam Deiparæ Virginis tertio post obitum ejus die in Corpus ejusdem rediisse, solis sepulchralibus exuviis in monumento relictis, atque ita vivam resurrexisse, & in Cælos fuisse assumptam, ut ait Cardinalis Baronius in Tomo primo Annalium Anno Christi 40., & Petrus Canisius lib. 5. de Maria Deipara Virgine cap. 4.,

Evangel.
Matth. 27.

Baron.
Canisius.
Lorich. in
Maria tom. 2.

& 5.; Necnon Jodacus Lorichius in Theologia Thesaurò.

Quoniam verò Deiparæ semper Virginis Reliquiæ nullibi unquam inventæ fuerunt, eam non verè mortuam, sed vivam in Cælos fuisse assumptam, nonnulli opinati sunt. Id quod nullo modo credendum censetur: quia omne Corpus humanum post Adæ peccatum mortis penam incurrit, non ex sola peccati culpâ, sed propter naturalem, ac successivam dissolutionem humorum in Corpore; ita ut, & Christus ipse naturaliter mortuus fuisset, nisi cum Judæi crucifigendum, & occidendum tradidissent.

Verè igitur, & naturaliter, sed sine dolore Deipara semper Virgo mortua fuit, ut Canisius ex communi Theologorum sententiâ scriptum reliquit lib. 5. cap. 2., & Baronius Tom. 1. Annalium Anno Christi Domini 40. Obiit autè juxta Eusebii sententiam, aliis opinionibus prætermisissis Anno ætatis suæ sexagesimo tertio, qui est annus climactericus; & huic sententiæ adhæret Baronius dicto in loco Annalium: Eusebius enim scribit, Deiparam Virginem vixisse antè conceptum Christum Dominum annos quindecim; post ejus Resurrectionem totidem cum Christo Domino triginta tres. Jacobus itè Philippus Bergomensis in supplemento Chronicorum libro septimo, anno autè antè Christi Domini Adventum decimoquarto, Deiparæ Virginis autè sexaginta trium Annorum fuisse affirmat hisce verbis: *Vixit autè post filii mortem sexdecim annos.* Undè quidam de ipsius Sacratæ Virginis tempora, hos edidit versus.

Canisius.
Baronius.

Eusebius.

Jacob. Philip.
Bergom.

Virgo Parens vixit sexaginta cum tribus annis. Quatuor, atque decem fuit in Partu benedicta: Vixit cum Filio triginta, & tribus Annis, Sexque decem Annis; sed post hæc Astra subivit.

Hæc Jacobus Philippus Bergomensis de sexaginta trium annorum ætatis Deiparæ semper Virginis Mariæ. Hinc ad hujus generis annorum numerum representandum, Orbiculus ille precarius, vel Corolla precaria, quam *Domine* vulgò appellant, recitatur, in qua scilicet Corolla, *Coronetta*, vulgò dicta, juxta ejusdem Matris Domini Annorum numerum ter, ac sexagies, Angelica Salutatio memoritèr recitatur. Hæc de annorum Ætatis Deiparæ semper Virginis numero, occasione sese oblata in declaratione illarum vocum *Dies Natalis, & Dormitio*, quæ pro Sanctorum, & pro Sanctarum obitu in Sancta Dei Ecclesia sumi consueverunt, & ad hanc usque diem tali sensu intelliguntur.

Dormitio itaque Deiparæ Mariæ semper Virginis, ut huic rei finem imponamus, absque ullo dubio nonnisi pro ejus in Anima, & Corpore post ejus mortem, in Cælum Assumptione intelligenda censetur, in qua super Choros Angelorum fuit exaltata; deinde tamquam Deipara, & Cæli Regina ad Regis Christi, & Filii sui dexteram fuit collocata.

ORIGINE, ET INSTITUTIONE
BENEDICTIONIS CANDELARUM,
VEL CEREORUM
IN FESTIVITATE
PURIFICATIONIS
B. Mariæ SEMPER VIRGINIS.

S E D P R I M U M

De Festivitate Sanctorum omnium, & commemorationis omnium Fidelium Defunctorum Instituto.

Ecclesiæ primitivæ Patres de Christiana Republica optimè merentes, ut vanas, & impias Ethnorum superstitiones usu olim receptas, faciliùs abolerent, nova, & pia instituta, quasi superstitionum mortifero infectarum veneno antidotum observanda, decreverunt. Hinc ut legitur in Historiis Ecclesiasticis, Sanctus Bonifacius Pontifex hujus nominis Quartus, qui circa Annum Domini 608. Romanæ Urbis Episcopatum gerebat, à Phoca Cæsare impetravit, ut Templum illud Græcè *Pantheon* vocitatum, quod *omnium Deorum* latine interpretatur, in usum Christianæ Ecclesiæ convertere sibi liceret. Quare Summus Pontifex Bonifacius, Templum ipsum, ab Agrippa Jovi Ultori constitutum, ut ait Plinius lib. 36. cap. 15. necnon Cybeli, sive Berecynthiæ Deorum omnium, ut Poetæ fabulantur Matri dedicatum, sicut Joannes Baptista Carmelita juxta Græcorum sententiam refert, ritu Ecclesiastico exorcizavit; deinde eliminatâ omni spurcitiâ, exclusâque falsorum Deorum, vel potius Dæmonum, multitudine, in honorem Deiparæ Mariæ semper Virginis, atque omnium Sanctorum Christi Martyrum ipsum Templum Deo vero consecravit. Hanc postea Ecclesiam à Gregorio IV. circa Annum Domini 828. omnibus Sanctis dedicatam fuisse Sigebertus, Platina, & Genebrardus testantur.

Defunctorum etiâ purgationes, quæ Sabinorum linguâ (ut Varro lib. 5. de latina lingua inquit) *Februa* dicebantur; per duodecim continuos mensis Februarii dies fie-

bant apud Gentiles pro mortuorum Manibus quiete impetrandâ. Quâ in re facienda omnis Populus piaculis, & sacrificiis circa Sepulchra accensis facibus, cereisque intentus erat. Quæcumque autem purgandi causa, in quibuscumque sacrificiis adhibebantur, *Februa* dicebantur; quidquid verò purgatum erat, *Februatium* vocitabant, & ex hoc Februorum, idest purgandi genere *Februarius mensis* nomen accepit, ut videre est apud Festum, & Plutarchum in Numâ, Ovidium, lib. 2. Fastorum, Plinium Censorinum, & S. Augustinum lib. 7. de Civitate Dei cap. 7. Hanc item superstitionem vanè à Gentilibus celebratam, Sanctis precibus, multisque cereis accensis, in verum, rectumque ritum Sanctæ Matris Ecclesiæ Patres, veri boni Æmulatores, magnâ cum pietate converterunt: Primusque Fidelium Defunctorum, omnium commemorationem per cuncta sua Monasteria circa Annum Domini 995. instituisse creditur Odilo Abbas Cluniacensis Quartus, ut Volaterr. lib. 2., & Antoninus 2. p. tit. 13. cap. 15. testantur, vel Joannes XVI. ejus consilio dictam commemorationem edixisse fertur, ut Polydoro Virgilio, & aliis placet: vel quivis alius antè dictum Odilonem; Amalarius enim Fortunatus Episcopus Treverensis, qui antè hunc Abbatem, ad ducentos ferè annos, vixisse fertur, de ipsa Fidelium omnium Defunctorum commemoratione lib. 4. cap. 42. de Eccl. off., & cap. 65. de ordine Antiphonarii, verba facit. Sunt, qui velint à Pelagio Primo id fuisse institutum: quod Isidorus Apostolis Sanctis adscribit.

Multa hunc in modum aliâ à Gentilibus supersticiosè celebrata, in Ecclesiasticum, ritum piè, ac sanctè conversa sunt, Ethnorum superstitione radicatus paulatim evulsâ: quæ silentio prætermittam, ut ad ritum benedicendi cereos, sive candelas in festo Purificationis Deiparæ Mariæ semper Virginis pro Gentilium superstitione abolendo in-

ventum accedam . Pro qua re explicanda , Rabani Mauri , & Innocentii III. sententias in medium afferam , & ad verbum recitabo .

Rabanus de Institutione Clericorum , lib. 2. cap. 33. de Hypanti , sive de occurſu , vel obviatione in die Purificationis Beatæ Mariæ ſemp̃r Virginis in hanc loquitur verborum formam de origine Benedictionis Candelarum poſt multa dicens .

Hæc ergo de cauſa ſtatuta eſt in Eccleſia , feſtività hæc , quia Matrem Domini poſt 40. dies ab ejus Nativitate ſecundum legem Lev. 12. in hac die conſtabat purgari : ſed non idē quod aliquā legali purgatione indiguerit , quæ Dominum geſtabat legis ; Sed quia Jeſus non venit legem ſolvere , ſed adimplere . Matth. 5. venit ergo Mater Domini ad Templum ſecundum legem , ducens ſecum puerum , ac deferens hoſtias : quæ lex præcepit , ut in nullo Patribus fieret diſſimilis , ac illud in ſe oſtenderet , quod ſcriptum eſt : Quamto magnus es , humilia te in omnibus Eccl. 3. Obvios habuit grandævum Simonem , & Annam multorum annorum viduam , & cæteras perſonas , quas neceſſe erat in hoc Sacro Miniſterio aſſuiſſe ; quæ benedixerunt , & glorificaverunt Deum , & multa de eo vaticina-verunt , ut Sacer Evangelii textus luculento ſermone demonſtrat . Lucæ 2. Ob hanc quippè cauſam eadem feſtività ὡραν̃ nuncupatur , quia prædictæ perſonæ ad Templum obviam Chriſto advenerunt , devoto corde , & obſequio . Ὠραν̃ enim Græco ſermone dicitur , quod obvio latinè interpretatur . Eſt quoque Feſtività hæc Purificationis , incipiente Februario mēſe , qui à Februo , idēſt Plutone , qui luſtrationum potens à Gentilibus credebatur , ita vocatus eſt ; luſtrarique eo mēſe apud Romanos Civitatem conſuetudo erat , ut Juſta (idēſt Exequiæ) Diis Manibus ſolverentur : Sed hanc luſtrandi conſuetudinem benè mutavit Chriſtiana Religio , cum in mēſe eodem , die Sanctæ Mariæ , Plebs univerſa cum Sacerdotibus , ac Miniſtris , hymnis , & modulationibus devotis , per Eccleſias , perquæ congrua Urbis loca procedit , datosque à Pontifice cuncti cereos in manibus geſtant ardentes : non utiquè in luſtrationem terreſtris Imperii quinquennem , ſed in perennem Regni Cæleſtis memoriam , quandò juxta parabolam Virginum prudentum Matth. 25. Omnes Electi lucentibus honorum operum lampadibus , obviam Sponſo , ac Regi ſuo venientes , non cum eo ad Nuptias ſupernæ Civitatis intrabunt . Hæc Rabanus ad verbum (parentheſi excepta .

Innocentius autem cur candelæ benedictæ in hoc Purificationis feſto deferantur accenſæ , hunc in modum explicat dicens :

Quid eſt autem , quodd in hoc Feſto Cereos portamus accenſos . Hoc ex libro Sapientiæ cap. 14. poteſt conici , ubi leguntur Idolatræ obſtura ſacrificia facientes . Gentiles enim Februarium mēſem Inferis dedicaverunt , eo quod , ſicut ipſi putabant , ſed errabant , in principio ejus mēſis Proſerpina raptâ fuerat à Plutone : quam quia Mater ejus Ceres facibus accenſis in Ætna totâ nocte per Siciliam queſſe credebatur , ipſi ad commemorationem ipſius facibus accenſis in principio mēſis Urbem de nocte luſtrabant .

Unde Feſtum iſtud appellabatur Amburbiale , (idēſt luſtratio , vel proceſſio ab Urbis ambitu dicta) Cum autem Sancti Patres conſuetudinem iſtam non poſſent penitus extirpare , conſtituerunt , ut in honorem Beatæ Virginis Mariæ Cereos portarent accenſos . Et ſic quod prius fiebat ad honorem Cereris , modò fit ad honorem Virginis . Et quod prius fiebat ad honorem Proſerpina , modò fit ad laudem Mariæ . Ob hoc quoque in Purificatione Virginis cereos accenſos portamus , ut purificati per gratiam , cum accenſis lampadibus , quaſi prudentes Virgines ad nuptias ingredi mereamur Matth. 25. Hæc Innocentius ad verbum , parentheſi exceptâ , in ſermone de Die Purificationis feſto .

Hinc , ut reor Candelæ in hoc Purificationis feſto benedictæ ægrotis in articulo mortis conſtitutis accendi ſolent , ad ipſius videlicet candelæ benedictæ accenſæ ſignificationem repreſentandam , & ad iſdem ægrotis agonizantibus dictæ ſignificationis effectum deprecandum ; ut ſcilicet , quemadmodum illi cerei viſibili igne accenſi nocturnas depellunt tenebras , ita Chriſtifideles inviſibili Sancti Spiritus ſplendore illuſtrati , omnium vitiorum cæcitate depulſâ , ad lucem indeficientem , vitamque immortalem ex hac mortali vitâ decedentes per invocationem Divini nominis , & per interceſſionem Beatæ Mariæ ſemp̃r Virginis , omniumque Sanctorum , necnon in memoriam Purificationis ejusdem ex gratia purificati , cum accenſis lampadibus , quaſi prudentes Virgines ad Cæleſtes nuptias pervenire mereantur .

Ex Rabani autem , & Innocentii III. ſententiis , quas pro luſtrationis , ſive Proceſſionis , Benedictionisque Candelarum , Origine in medium attulimus , planum ſit dictum Proceſſionis , & Benedictionis cereorum ritum , non loco Lupercalium fuiſſe introductum , ut quidam opinati ſunt : Lupercalia enim cum Amburbiali , quod Ethnicorum ſuperſtitione paulatim (ut dictum eſt) radicis evulſâ , pio ſanctoque ritu in Chriſtianam luſtrationem , vel Proceſſionem cereorumque accenſorum geſtationem permutatum eſt ; nullam proportionem , vel convenientiam , nullumve ſymbolum habent , ut diffuſè oſtendimus in Quaſito de mala conſuetudine Carniſpririi , quod à Lupercalibus ortum trahit . Adde etiã , quod Lupercalia die 15. Februarii celebrabantur , ut omnes affirmant ; Amburbiale autem in principio dicti mēſis circâ diem Purificationis Feſtum , dictumque Amburbiale , quantum ad luſtrationem , accenſarumque facum geſtationem , quandam noſtri ritus umbram habebat ; ſinem tamē , quo unumquodque ab alio diſtinguitur , omninò diverſum .

Alcuinus itē de Eccleſiaſticis Officiis , & Beda de Temporibus idem narrant de origine Benedictionis Candelarum , & de Proceſſione , quæ luſtratio nuncupatur , in dicto Purificationis Feſto ab Eccleſiâ Sanctâ celebrari ſolita . Sed hunc luſtrandi modum , ſive Proceſſionis cum cereis accenſis faciendæ ritum , à Sergio Papa Inſtitutum eſſe Ordo Romanus affirmat .

Idem

Idem refert Guillelmus Durandus lib.7. cap.7. sunt autem, qui hunc cereorum usum, sive ritum benedicendi candelas, antè Sergium fuisse velint: nam Sanctum Eligium, Episcopum, qui antè Sergium circa Annum Domini 663. vixit, de hujus ritus mysterio Sermonem habuisse dicunt. Id quod confirmari potest ex eo, quod de Justiniano Magno Imper; Historiographi narrant. Sub Justiniano enim Dies Purificationis Festus, qui græcè *Hypanti*, idèst *occursus*, vel *obvatio* latinè interpretatur, quo scilicet Simeon Christo in templum delato, venerationis gratià occurrit; ob magnam mortalitatem, circa Annum Domini 542. insurgentem, Tropario [idèst cantilena] seu modulo composito de Christi duabus naturis, & unicà personâ, ubique celebrari cæptum, ut Nicephorus lib.17. cap.28. Evagr. lib.4. c.39., & Zonaras, & Genebrardus, alique scriptores testantur.

Quâ ex re ritum benedicendi cereos cum ipsâ lustratione, sive Processione cum iisdem cereis accensis, ejusdem Justiniani temporibus institutum esse conjectare licet.

Non deest autem, qui velit, dictam festivitatem celebrandi ritum à Gelasio Pri-

mo, antè Justiniani Magni tempora, annos circitèr triginta fuisse institutum. Quod mihi sanè non probatur. Quàmvis enim ipsius Gelasii contrà Lupercalium studiosos extet commentarius, ut quidam refert, non tamèn necesse est, ut festivitatem, de qua loquimur instituerit, cum ex antiquis Scriptoribus, aut saltèm recentioribus, uno excepto, quod sciam, nemo hujus generis Institutum Gelasio adscribat; aliis rationibus, ad hanc rem silentio prætermisissis, quæ in nostro de Lupercalibus quæsito narrantur.

De Cereis Paschali.

Zosimus circa Annum Domini 416. cereos paschales in Sancto Dominicæ Resurrectionis Sabbato, per singulas Ecclesias benedicendos decrevit, ut Alcuinus de Div. Offic. Amalarius Fortunatus lib.1. c.18. de Eccl. Offic. Vyalafrius Strabo cap.30. de Rebus Eccl. Micrologus de Eccles. observ. cap.53. Polyd. Virg. lib.6. cap.7., & Platina testantur.

De hujus autèm cerei benedictione, ac significatione diffusè loquitur Guillelmus Durandus lib.6. c.80.

Undè Cineres supèr caput spargendi usus originem trahat, & quæ sibi velit.

Cur itèr ex Sacris Olearum ramis, Cineres, in prima jejunii Quadragesimalis die benedicti, supèr hominis caput spargantur.

INERES supèr hominis caput spargendi morem, in frequenti usu antiquitùs fuisse Historia Sacra testatur. Sed tria porro, ut ab origine spargendi Cineres exordium sumatur, olim erant, quæ in

luctu, & dolore magno, aut in peccati penitentiam, & in animi demissionem pro venia à Deo impetranda, faciebant Hebræi, Hebræorumque exemplo cæteri, qui aliquam Dei notionem habebant; Vestimenta enim sua scindebant; aut eis abjectis, se sacco, vel cilicio induebant; jejunio se macerabant, & caput pulvere, aut Cinere conspergebant.

De vestium scissione, de sacco, vel cilicio indutis, necnon de carnis per Jejunium maceratione multa in Scriptura Sacra sese nobis offerunt exempla; quæ silentio prætermittenda sunt, ut Cinerum conspersione usum statim aggrediamur. De hoc itèr, Cineres supèr caput spargendi usu, multa in Sacra Pagina extant exempla: quibus omis- sis, ad illud Mardochei in libro Esther c. 4. devenio exemplum, quod non solum Cineres spargendi consuetudinem, verum etiam vestimentorum scissionem, necnon sacci, ac Jejunii usum cum fletu comprehendit. Mardocheus enim, cum imminentem Judæorum necem, ut veritas ipsa narrat, audisset; *Scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, spargens Cinere capiti.* Et infra: *Plañtus ingens erat apud Judæos, jejunium, ululatus, & fletus; & sacco, & Cinere multis pro strato utentibus.* Hæc ex loco citato: in quo ponitur vestium scissura, in signum doloris; Jejunium in macerationem carnis; Sacci usus, & Cineris conspersio in signum humilitatis, & in afflictionem carnis Cinere pro strato utentis.

Non solum autèr Hebræi, ut diximus, sed illi etiam, qui errore Gentilitatis infecti erant, Cinere in signum penitentiae, & humilitatis usi fuerunt, ut legitur de Job, qui cap. 16. de seipso inter flagella dixit: *Saccum consui supèr cutem meam, & operui Cinere carnem meam.* Sed cap. 42. idipsum magis expressit dicens. *Ago penitentiam in favilla, & Cinere.* Id quod in Ninivitarum etiam penitentia videre est apud Jonam cap. 3. dicentem: *Rex surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in Cinere.* Hinc Matthæus cap. 11., & Lucas cap. 10. dum populis quibusdam ingratitudinem exprobrant, de Tyro, & Sidone, Gentilium civitatibus ajunt: *Vae tibi Corozaim, & tibi Bethsaida: quia si in Tyro, &*

Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & Cinere penitentiam egissent.

Ex hujus generis, & Hebræorum, & Gentilium exemplis, Cinere ad humilitatis, & penitentiae signum præferendum in frequenti olim usu fuisse, planum profecto fit, cur autèr Hebræi, & Gentiles supèr caput in humilitatis, & penitentiae signum, Cinerum conspersione usi fuerint; Cur itèr Cineres ad illud ipsum indicandum ex Sacris Olearum ramis confecti, in prima Quadragesimalis Jejunii die in Sancta, & Catholicâ Ecclesiâ benedicantur, & supèr hominis itèr caput spargantur, scitu quidèr digna videntur. Id quod ex Cinerum, & Olearum naturâ facile videre est. Cinis namque, si rectè intima ejus perpendatur vis; & humilitatem per suam ipsius vilitatem, & penitentiam per ejusdem amaritudinem perpulchrè repræsentat.

Humilitatem per suam vilitatem repræsentat cinis, quia est vilis, quatenus ultima rei corruptio est, vel excrementum, sive [ut ait S. P. Augustinus lib. de Consol. mortuorum] *flammarum sterces, quod ex earundem cibo egeritur.* Hujus generis vilitatem, Abraham secum meditatus, dum ipsi Deo loqui vellet, sublimitatem promissionis, ac privilegii subjectione humiliatis temperans dixit: *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis, ac cinis.* His verbis Abraham suam vilitatem optimè noscens, pulverem sese, ac cinere appellat. Hinc in cap. 10. Ecclesiastici homini dicitur: *Quid superbis terra, & cinis?* Et cap. 17. legitur: *Omnes homines terra, & cinis.* Quam rem Horatius itèr Poeta, quamvis Ethnicus, & ut ajunt, Epicureus, in lib. Carm. 4. Ode 7. apertè confessus est hunc in modum: *Pulvis, & umbra sumus,* Hæc de Cineris vilitate.

Pœnitentiam per suam amaritudinem cinis repræsentat: amarus enim is est, cum sit res adusta: nam adustæ res, à quibus totum humidum fuerit ablatum, amarorem concipiunt evidentissimum. Sicut enim dulcedinis subiectum est humidum, ita amaroris radix est siccum, & adustum, humiditate scilicet omninò privatum, veluti cinis est. Hinc per Cinere, qui est amarus amara pœnitentia repræsentatur. Adde etiam, quod cinis, quo nunc ad humilitatem, & ad penitentiam indicandam Ecclesia Catholica in prima Jejunii Quadragesimalis die uti solet, ex combustis oleæ ramis conficitur: quæ fructum dulcem quidèr, ac sapidum habet, sed corticem, ac radicem amaram. Quo sanè Symbolo Sancta Mater Ecclesia ex amara contrà peccatum, & contrà falsas Diaboli sua-

suasiones olim admissas, penitentiam, fructus dulces, ac suaves, victoriam scilicet, atque primum per reconciliationem cum Deo nos reportaturos esse insinuat; hinc Latini, & Greci victoriam, & pacem per oleam, bellissime indicare studuerunt. Hi enim, & Athenienses præsertim, ut Plinius lib. 15. naturalis historiae cap. 4. ait: *Victores olearum ramusculis coronabant: Illi autem, Romani scilicet, eodem Plinio teste, frondibus olearum ostantes coronabant, legatosque suos ad aliquam nationem pro pace impetranda, vel offrenda destinatos, non nisi olearum ramusculis insignitos mittebant.* Id quod cap. Geneseos 8. Dei jussu innuere visa est Columba, quæ in illo Cataclysmo, universam scilicet terrarum Orbis alluvione, in reconciliationis præstitæ, ac fœderis Dei cum ipso hoc signum, ut ait Remigius, ad Arcae fenestram revertens, oleæ ramusculum ore suo gestasse narratur: quia hæc arbor *Pacis insigne* appellatur, ut Isidoro lib. 17. cap. 7. Etymologiarum placet.

Mortis denique meditationem cinis representat: quia sicut homo (quod ad corpus pertinet) ex terra confectus est; ita eum, animam è corpore separatam, in terram, pulverem scilicet, vel cinerem redigendum esse dicas oportet, ut veritas ipsa Geneseos 3. aperte docet, dicens: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris;* vel sicut septuaginta Interpretes translulerunt, *in terram abibis*: Unumquodque enim, si philosophice item loquamur, in ea resolvitur, ex quibus constat.

Tria itaque, humilitatem scilicet, Pœnitentiam, mortis meditationem in Jejuniis Quadragesimalis primordio Sancta Mater Ecclesia nobis proponit per Sacrorum cinerum super humanum caput conspersionem, mediis hisce verbis: *Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris*: Cinis autem ex sacris olearum ramis confectus, hac die *Feria 4. Cinerum* nuncupata, consecratur, sive benedicatur, ut eo juxta Ecclesiæ ritum fideles Christi Populi aspergantur, atque ita aspersi, quasi Terra à Deo benedicta, optimos producant fructus: Nam sicut Terra, in ejectione Adami è Paradiso, maledicta, non nisi spinas, ac tribulos ex se germinare potest, ita contra per humilitatem, per pœnitentiam, & per mortis meditationem, terra nostra benedicta, liberum scilicet arbitrium nostrum divinâ benedictione refectum, non amplius spinas, ac tribulos, sed dignos pœnitentiæ fructus germinare debet.

Sacer verò cinis super hominis caput spargi solet in modum crucis, vertice scilicet capitis, cruce digitis factâ signato, instar virorum abominationes ab aliis factas gementium, ac dolentium; quorum frontes, ut Ezechiel cap. 9. ait, *figura Thau, in signum indubitæ salutis ab Angelo signabantur, ac muniebantur*: Thau enim litera, Redemptionis nostræ Symbolum, inter duos, ac viginti hebraicos characteres antiquiores extrema,

similitudinem Crucis habet, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur; *perfectamque*, ut Beatus Hieronymus in cap. 9. Ezechielis ait, *in viris gementibus, ac dolentibus scientiam demonstrat*. Hinc in ipsa Cinerum super hominis caput conspersione, humilitatem, & pœnitentiam, mortisque meditationem representante, Crucis figurâ signamur, ut tales efficiamur, quales cinerum in modum Crucis conspersio jure postulat, hoc est, verè, ac semper moriendi necessitatem præ oculis cordis habentes, verè humiles, verèque de peccatis dolentes, per Crucem, in quo salutis nostræ author pependit, divinâ pietate verè salvemur.

Tria verò illa, quæ ex Cinerum conspersione nobis proponuntur, non solum per dictam cinerum conspersionem, sed per eam item, quæ in eorundem cinerum consecratione, aut benedictione, & per ea quæ in sacratissima recitantur Missâ, satis bellè insinuantur.

Expressior autem mentio de morte meditanda per illa fit verba: *Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris*. Idquæ non inconsulto ab Ecclesia Sancta in prima jejuniij die fieri solet: Nam in hoc temporis quadragesimalis primordio (quem numerum, quadragenarium pœnitentiæ consecratum esse constat) mortis memores efficiamur, ut libentius humilitatem amemus, promptius pœnitentiam amplectamur, rectiusque tempus in posterum vivamus, certò scientes nobis esse moriendum. Hanc enim moriendi necessitatem, qui accuratè cogitat, is quidem, si mentis est compos, *quasi à facie columbæ*, ut ait Ecclesiasticus cap. 21. *fugiet peccata*. Et cap. 7. *Memorare novissima tua, & in æternum, non peccabis*. Hanc autem moriendi necessitatem Beatus Hieronymus intimè perscrutatus, non minus sapienter, quam verè dixit: *Qui cogitat se quotidie esse moriturum, facile omnia contemnit, & ad futura festinat*. Hæc Hieronymus: Non enim dixit, qui quotidie cogitat se esse moriturum; Sed, ut opinor, insignitè dixit: *Qui cogitat se quotidie esse moriturum; se potius, cogitat, se singula quaque hora mori posse, is profecto, si amens non sit, facile omnia contemnit, idest omnia hujus Mundi, veluti stercore, nihili pendit, & ad futura festinat; hoc est, benè in Domino moriendi conditioni sese libentè, ac scitè parat, quasi singulo temporis momento moriturus*.

Cum igitur ex divina sententia à Moysè conscripta Geneseos 3. & ab Ecclesia Matre piè, ac sanctè singulo quoque anno solemnè ritu nobis in memoriam revocata, hisce verbis: *Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris*; Bonum adeò insigne oriri queat; eam cordi semper adnexam perpetuam cogitatione habere quisque debet, ut Christianam ducens vitam, cinericiamque metamorphosim libentè expectans, atque item expetens, tandem aliquando in Domino moriatur,

D E

PRECATIONE,

Qua Lectiones in Matutino
prævenimus,

Necnon de fine, quo eas concludimus, ac definimus;

Choro deniquè succclamante

H O C E S T

JUBE DOMNE BENEDICERE.

TU AUTEM DOMINE MISERERE NOBIS.

DEO GRATIAS.

*De Precatione, quâ Lectiones in
Matutino prævenimus*

Hoc est

JUBE DOMNE BENEDICERE.

HO in his verbis sese offerunt nobis explicanda, quid videlicet sit *Domnus*, vel undè vox ipsa originem, aut derivationem trahat, necnon illius locutionis sensus verus, ac proprius quisnam deniquè sit: Est enim Oratio tribus vocibus comprehensa, quæ sensum à vulgari opinione habet alienum.

Domnus est vox per syncopam à dictione, *Dominus*, formata. Syncopa namque apud Grammaticos est figura, cum syllaba, vel litera è medio dictionis abscinditur.

Exempla de syllaba e medio dictionis abscissâ, seu ablata, sunt, si dicatur *Amasti* pro *Amavisti*; *Laudarunt* pro *Laudaverunt*; *Virum* pro *Virorum*; *Deum* pro *Deorum*, idque genus alia ferè innumera; in quibus omnibus syllaba e medio dictionum auferitur, & abscinditur.

Exempla verò de litera, & præsertim de illa, quæ per se solam in dictione syllabam non facit, sunt, si dicatur, *Ita est* pro *ita est*, vox apud Comicos usitatissima; *Audaciter*, pro *audaciter*; *Extinxi*, pro *Extinxisi*; *Extinxiem* pro *Extinxissem*; *Compositus* pro *Compositus*; *Repositus* pro *Repositus*; *Seculum* pro *Seculum*, idque genus alia, & quidè plurima, quæ apud omnes scriptores, præsertim verò apud Poetas in frequenti sunt usu: ipsæque literæ e medio dictionum

abscissæ in iisdem dictionibus syllabas per se non efficiunt, ut in exemplis nupè commemoratis videre licet. Hunc in modum vox, *Domnus*, legitur, ut sic dixerim syncopata, à dictione *Dominus*, originem, aut derivationem trahens. Hinc auctor illius Dictionarii, quod *Catholicon*, seu *universale vocabularium* inscribitur, ait, & rectè quidè, *Domnus* à dictione *Dominus*, & *Domna* à *Domina* per syncopam dicuntur, & propriè clausalibus conveniunt: Sed *Dominus*, & *Domina* secularibus, & mundanis tribui solent. Undè *Domnus Abbas*, & *Domnus Prior*. Et in Ecclesia cantatur. *Jube Domne benedicere*. Hæc Auctor ille F. Joannes Genuensis.

Quod voces quædam vernaculâ, & italicâ linguâ pronuntiata, hoc est, *Don*, *Donno*, *Domno*, & *Donna*, *Dominum*, & *Dominum* significant, Franciscus Alumnus Ferrariensis eo in libro, qui, *Fabrica del Mondo*, inscribitur, apertè ostendit, & ad hanc rem comprobendam complura tam Dantis, & Petrarchæ, quàm Boccacii testimonia in medium affert.

Ex Petrarcha

Per inganni, e per farza è fatto Donno;
hoc est Dominus.

Ex Dante

Ch' ebbe à nemici del suo Donno in mano;
hoc est Domini sui.

Ex Boccacio

Roma à Boccacio totius Mundi *Domina* nuncupatur hisce verbis:

Ch'io sia di Città Donna di tutto'l mondo,
& egli di Città ubidente alla mia; idèst, Roma, quæ est totius Mundi *Domina*.

Præterea idem Alumnus dicto in libro verba hæc italicè pronuntiata, *Donneare*, & *Indonnare* pro *Dominari* à Petrarcha, & Dante non semel usurpata fuisse demonstrat, exem-

Domnus pro
Dominus.

Syncopæ dif-
finitio.

Syncopa quæ
syllabam ab-
scindit

Syncopæ quæ
literam ab-
scindit

exemplis eorundem Poetarum in medium allatis, quæ brevitatis causâ silentio prætermittenda censeo.

Varro de
ling. Lat.

S. August. 1.6.
cap. 2. de Civ.
Dei, & c. 6.

Varro denique vir Romanorum eruditissimus, tam linguæ latinæ, quam omnis antiquitatis, & rerum græcarum, nostrarumque peritissimus, quem S. Pater Augustinus *literatorum Doctissimum* appellavit, in libro de Lingua Latina inquit: *Dominus, Dominus, & Dominus rectè dici queunt.*

Domnus itaque latinè, & italicè *Don*, & *Donno*, à dictione *Dominus*; & *Donna*, à *Domina* per syncopam derivantur. Hæc de Domno.

De Precatione, qua Lectiones in Matutino prævenimus.

JUBE DOMNE BENEDICERE.

Lib. de Div.
Ord. c. 12.

Rom. 10.

Cap. 4. dist. 77.
c. 5. Placuit.

Anno Dom.
867.
Dist. 21.

Hæc precatione lectiones, ut ait Rupertus, prævenimus, quia rogare debemus Dominum messis, ut operarios mittat in messem suam: nemo enim, nisi missus prædicandi officium exercere debet. Quomodo enim [inquit Apostolus] prædicabunt, nisi mittantur? Hinc dicta precatione à Superiore, seu Majori benedictionem imploramus. Hæc autem præcandi forma alicujus benedictionem postulantis, in Ecclesia Sancta Dei à Lectoribus antè lectionem pronunciari consueta, est antiqua loco salutationis introducta: propterea quod cum quis olim in Ecclesia lecturus erat, vel *Dominus Vobiscum*, vel aliquid tale dicendo Populum salutabat. Quare in Concilio Carthaginensi 3. decretum fuit, ut Lectores antè lectionem recitandam, Populum non amplius salutarent: cujus rei loco nunc benedictionem à Majori postulare solent.

De hoc ritu perantiquo Nicolaus Papa scribens ad Michaellem Imperatorem Constantinopolitanum, ut videre item est in prima Decreti Parte, distinctione 21. cap. 6. Denique expressam facit mentionem. Hæc de Ritus antiquitate.

Nunc reliquum est, ut dictæ locutionis, vel precationis proprium, ac verum sensum explicemus à vulgari alienum. Non enim benedicere pro duabus dictionibus, hoc est pro dicere bene, seu clarâ voce, vel adamussim legere, aut cantare, ut aliqui fortasse opinantur, sed pro benedictione; impetranda hoc sumitur loco: quæ sanè benedictio beneficentiam omnem, seu bonitatem elargitur. Lector enim, sive publicè in Ecclesia, sive aliquo in loco privato Sacram recitaturus lectionem, tamquam Inferior à Majore suo benedictionem postulat, Christianæque humilitatis gratiâ, quatenus indignus, ut ab eo benedicatur, sibi visus, ab aliquo inferiore benedictionem sibi dandam rogat, quasi dicere velit: Domne jube aliquem benedicere me, vel ut aliquis mihi indigno benedictionem tuo nomine imperiatur. Sacerdos autem Lectori Christiana, item humilitate respondens, benedicens officium alicui sibi subiecto non committit, de-

legans, nec per semetipsum Lectori benedictionem elargitur, sed eam à Deo eidem Lectori, & sibi, cæterisque Christifidelibus impartendam postulat, dicens: *Benedictione perpetuâ benedicat nos Pater æternus. Vel, Unigenitus Dei Filius nos benedicere, & adjuvare dignetur. Vel, Spiritus Sancti gratia illuminet sensus, & corda nostra. Vel, Ille nos benedicat, qui sine fine vivit, & regnat.* Per quas planè omnes, & id genus alias benedicendi formas, seu precationes, Sacerdos Lectori, & sibi, cæterisque Christifidelibus, divinam opem, Sanctamque benedictionem à Deo implorat.

In hanc eandem ferè sententiam scribit Petrus Damianus Ravennas, Monachus ex Instituto Sancti Benedicti, Episcopus Ostiensis, & S. R. E. Cardinalis, qui non minùs eruditione, quàm sanctitate clarus, Anno Dom. ML. floruit. Is enim ad Leonem solitarium, & spontè inclusum; qui hujusce dubitationis nodum sibi dissolvendum cupiebat, scribens, loquitur in hanc verborum formam: *Lecturus magnæ humilitatis gratiâ, non à Sacerdote, sed ab eo, cui Sacerdos jufferit, se postulat benedicti dicens: Jube Domne benedicere. Sacerdos autem, ut tantæ humilitati vicem reddat; non subiecto cuiquam benedicens delegat officium, nec per semetipsum benedictionem dare præsumit, sed potius, ut à Deo, qui est super omnia benedictus, prærogetur, exposcit.* Hæc Petrus Damianus. Lector igitur recitaturus lectionem, Sacerdotem humiliter rogat, ut benedicens officium alicui sibi subiecto delegans committat: Sacerdos verò eadem humilitate benedictionem Lectori, & sibi cæterisque Christifidelibus à Deo largiendam implorat.

Quandò autem Romanus Pontifex lectionem in Matutino Nativitatis Domini est cantaturus, non cum homine, sed cum Deo loquens ait: *Jube Domne benedicere*: Homo enim *Domnus* syncopatim, non propriè *Dominus*, sed impropriè, hoc est indulgentè, vel nuncupativè, aut per participationem ex Dei concessu appellari potest; Hinc Romanus Pontifex in Litanis *Domnus Apostolicus* nuncupatur: Deus autem propriè *Dominus*, hoc est per essentiam, atque ex sua ipsius naturâ, & potestate, verèque *Dominus*, immò *Rex Regum*, & *Dominus Dominantium*, vocitatur, & est. Romanus itaque Pontifex sermonem suum ad Deum, non ad hominem dirigens, inquit: *Jube Domine benedicere, non Domne*; Benedictione autem implorata, nemo pro danda ei benedictione respondet: quia Romanus Pontifex, quatenus, nec majorem se, nec sibi parem hisce in Terris habens, non ab homine, sed à Deo benedictionem postulat: Minor enim à Majore benedicitur: Contrà verò non item: Major namque à minori, non benedicitur. Id quod Sanctus Paulus Apostolus Prædicator veritatis, & Doctor Gentium, exemplo Abraham comprobavit, quem Melchisedech Sacerdos Dei summi benedixit: nam *sine ullâ* [inquit] *contradictione, quod minus est, à Meliore* [seu

Petr. Dam.
M. L.

Deuter. 10.
(1. Tim. 6.)
Apocal. 17.
& 19.

Hebr. 7.

Majo-

*Majore] benedicitur. Quæ sanè res etiã in prima Decreti Parte dist. 21, c. 6. refertur. Cum itaque Romanus Pontifex, nec majorem se, nec sibi parem hisce in terris habeat, in Cappella Pontificia nonam lectionem cantaturus in Nocte Nativitatis Domini, sermonem suum ad Deum ipsum dirigens ait: *Sube Domine benedicere*; Sed nemo benedictionem, quam à Deo postulavit, pronunciat; Cantores tamèn respondent, Amen.*

Deindè summus Pontifex suam lectionem decantat.

Absente autèm Papà, in eadem Nativitatis Domini nocte, ad Matutinum. Cardinalis Presbyter primam ex Tribus celebraturus Missam, cum Officiu Divinu in Matutino faciat, nonam lectionem decantat, benedictionemque à primo Cardinali postulat, dicens: *Sube Domne benedicere*; benedictioneque à Cardinale datà, sivè prolatà, Sacerdos sivè Cardinalis celebraturus, nonam cantat lectionem. Idem in omnibus Ecclesiis Romæ observatur, in quibus Episcopus, aut quivis alius Ecclesiæ Rector à Chori primario petit, & recipit benedictionem.

Episcopo autèm in sua Ecclesia nonam cantaturo lectionem, benedictione postulatà, ut inquit Glossa in locum Decreti nupèr commemoratum, dici solet: *Ora pro nobis Pater Sancte*. In quibusdam verò Ecclesiis Inferior dicit Episcopo: *Sube Domne benedicere*. Episcopus deindè ipsemet benedictionem pronunciat, & lectionem decantat. Hæc ex Glossa.

Sunt qui velint Episcopum in sua Ecclesia, & Legatum Papæ à latere servare hæc in re Pontificium ritum. Alii verò volunt, ut Episcopus in sua Ecclesia Lectionem cantaturus, benedictionem accipiat ab ipsius Ecclesiæ Primario, qui tamèn Episcopo sit inferior, sed in Cæremoniali Episcoporum nupèr reformato decretum est, ut Episcopus in sua Ecclesia, si non aderit in Choro major se dicat: *Sube Domine benedicere, non Domne, Choro respondente, Amen, benedictione à nemine pronunciatà. Si autèm adesset Legatus, aut aliquis Prælatus major se, ab illo*

benedictionem postulare, ac suscipere debet. Hæc de Precatione, qua Lectiones in Matutino prævenimus, ut ad conclusionem, accedamus.

De Fine, quo Lectiones concludimus, ac definimus

TU AUTEM DOMINE MISERERE NOBIS.

L Ectione absolutà, seu finitâ, divina imploratur misericordia hisce verbis: *Tu autem Domine miserere nobis*. Quibus perfectò verbis; ut ait Rupertus, ad finem Lectionum uti solemus, quia ipsum etiã prædicandi officium, quàmvis bonum, sine alicujus, vel levis culpæ pulvere exerceri non potest: & ut inquit S. P. Augustinus, *Verbum Prædicationis tutius auditur, quàm prædicatur: Prædicator enim, ait Rupertus, cum benè se dicere sentit, difficile nimis est, ut non quantumcumque spiritu elationis tangatur*, Hæc ex Ruperto. Istuc etiã ipsum intèr legendum cogitatione saltèm ipsà evenire, facile potest, præsertim verò cum *septies in die*, ut inquit sapiens, *cadat justus*. Hinc nos frequentèr, immò omni horæ momento misericordiâ Dei valdè indigentes, frequentèr obsecramus Deum, ut nostri misereatur.

De Chori succlamatione

DEO GRATIAS.

D Ei misericordiâ imploratâ, succlamat Chorus: *Deo gratias*. Quæ sanè succlamatio, ut inquit Rupertus, non ad potestatem Lectoris precem, qua Dei misericordia imploratur, sed ad totam lectionem spectat: Gratias enim agimus Deo, quòd doctrinæ suæ panem nobis frangendum curet.

Hæc de Precatione, qua Lectiones in Matutino prævenimus, necnon de fine, quo eas concludimus, ac definimus, deque tandem Chori succlamatione mihi dicenda videbantur.

Dist. 21. c. De-
nique.

Lib. Cærem.
Rom. 2.

Lib. 2. Cæ-
rem. Rom.

Gloss. in
dist. 21. c. De-
nique.

Cæremonia-
le Episcop.
lib. 2. cap. 5.

Rupert. de
Div. Off. l. 1.
c. 12.

S. Augustin.
tom. 2. s. 355

Prov. 24.

Rupert. lib. 1.
c. 14. div. off.

FERIA

QUIDNAM SIT,

Et cur Dies ab Ecclesiasticis Viris
Feriarum nominibus in Eccle-
sia nuncupetur.

FERIA est nomen latinum à verbo *Ferio*, *as*, vel *Ferior*, *ris*, dictum, quod est *ab opere paco*, vel *cesso*. Hinc à Feriis dies festi à Latinis *Feriat* dicebantur, quia ut ait Festus Pompejus, *Ferias antiqui festa vocabant*, hoc est dies festos, vel dies cessationum ab opere. Hac item ratione, cessationes à causis forensibus, & Judiciis, atque à studiis literarum, *Feria* appellantur. Dies verò, quos vernaculâ linguâ *giorni di Lavoro* italicè vocitamus, vacui videlicet à festivitate, ut inquit Nonius Marcellus, *profesti* dicebantur, quasi procùl à festo, & à cessatione operum alieni. Fasti autem dies erant illi, per quos Prætori Jus dicere fas erat: Nefasti verò, per quos Jus fari, aut dicere non licebat. Erant autem multa apud antiquos Feriarum genera: inter Ferias autem aliæ publicæ, aliæ familiis quibusdam erant propriæ: Feriarum verò publicarum quatuor erant genera, ut Macrobius docet lib. 1. Saturnalium cap. 16. *Feria* scilicet *Stativa*, *conceptiva*, *imperativa*, ac *nundina*.

Feria stativa universo Populo erant communes, hoc est Saturnalia festa Saturno dicata, & Agonalia in honorem Jani, nec non Lupercalia in honorem Panos, Pastorum Dei, atque id genus alia. Hujus generis fuisse putò *Ferias* in honorem Augusti Imperatoris, in quo eidem Imperatori Altare Lugduni ex Svetonio erectum constat, & in multis Europæ Regionibus Augusto, qui dicto mensi suum dedit nomen, Populi feriabantur. Hujus rei vestigium quoddam in multis Europæ partibus, præsertim verò in Italia ad hanc usque diem remansit, dum Populi primo Augusti die genio indulgentes, vino plus nimio utuntur, & corrupto loquendi modo se *ferrare Agosto* pro *feriari* Augusto ajunt.

Feria conceptiva sunt illæ, quæ quotannis à Magistratibus, vel à Sacerdotibus concipiebantur in certos, vel incertos dies, ut Latinæ pro Latii salute, *Sementina* pro

feminibus terræ mandatis, vel Paganalia, Rusticorum Festa, & Compitalia Diis Laribus Instituta.

Feria Imperativa sunt, quas Consules, vel Prætores pro arbitrio extrâ ordinem indicebant pro salute Reipublicæ, aut Principis, aut ob rem feliciter gestam.

Nundinæ item, sed sine festo die dicebantur *Feria*, quæ Paganorum erant, ac rusticorum, quibus ad negocia, & merces conveniebant ab opere tantum manuali cessantes. Hinc in utriusque Sicilia Regno nundinæ vulgò vocitantur *Feria*; & ab aliis Italiæ Populis *Fiere* latinâ voce corruptâ, quasi *Feria* nuncupantur. Erant præterea propriæ Familiarum *Feria*, quas quæque Familia ex celebritatis domesticæ usu observabat, ut Claudie *feria*, quæ *Natalicia* dicebantur. Cum itaque *feria* ob cessationem, ab opere dies festi essent, si in iis aliquod opus factum fuisset, tunc pollui dicebantur. *Feria* autem dies cessationum ab opere fuerunt dicti, vel à feriendis victimis, vel à ferendis epulis. In his enim Sacrificia, & Epulæ ex pecorum, frugumque fiebant proventibus. Hæc de feriis Ethnicorum, sive Gentilium.

Quoniam verò Dies Hebdomadæ à Diis dicti, ut Isidorus ait, *juxta nomina Planetarum*, quos Ethnici Deos esse falsò putarunt, à Laicis numerari olim cæperunt, ut etiam præsens in tempus (die primo, ac septimo exceptis) fieri solet; Sancta Dei Ecclesia, ne nomina Planetarum inter sacras, & ecclesiasticas res admiscerentur; feriarum nomina (Sabbato, ac Die Dominico exceptis) Planetarum loco adhibenda instituit: quia sicut in feriis Ethnicorum fiebant sacrificia, & ab opere cessabatur; ita in Feriis Ecclesiæ Dei sola res divina fieri solet, & ab operibus servilibus, præsertim verò à vitiis, ac peccatis cessari, aut vacari omnino debet.

Sunt item, qui *Feriam* à verbo *fari*, vel *fare*, *satur*; quod à verbo *fero* deductum est, dictam velint: & ut ajunt *feria*, quasi *faria a fando dicitur*, placet Isidoro lib. 5. Etymologiarum dicenti: *A fando feria nuncupa-*

cupata sunt, quod in eis nobis sit tempus distractionis; idest in divino, vel humano officio fari. Dies verò *feriati*, idest dies festi, causa divinorum Sacrorum ita dicuntur: & hanc ob rationem quælibet dies in Ecclesia Dei *Feria* nuncupari potest. Prima itaque dies à Philosophis jam Soli dicata, non eo sanè ordine, quo Planetæ in Cælo sunt, sed eo, quo quisque in prima cujuscumque diei horâ dominatur, potest appellari *prima Feria*, vel *dies Dominicus* à Domino, qui in tali die resurrexit, dictus. Dies Lunæ *Feria secunda*. Dies Martis *Feria tertia*, Dies Mercurii *Feria quarta*. Dies Jovis *Feria quinta*. Dies Veneris *Feria sexta*. Dies Saturni *Feria septima*. Prima tamèn Dies, *Dominica*, dictam ob rationem nuncupatur: & septima, Hebraicâ voce appellatur *Sabbatum*, idest Quies, quia Deus in Die illo quievit, vel cessavit ab omni opere, quod patrarat.

Vel *Feria*, ut alii volunt, dicitur etiàm à *Fando*: quia Deus in creatione Mundi singulo quoque die fatus est, sive loquutus. In prima enim Die dixit: *fiat lux*. In secunda dixit: *fiat firmamentum*. Et ita in cæteris diebus. Quàmvis autèm explicationes loco secundo, ac tertio positæ spernendæ non sint; prima tamèn verior, rationique magis consona esse censetur, quippè quæ ferias Ethnicorum, earumque Etymologias, modo tamèn diverso, ac prorsus contrario, satis congruè repræsentant, si vera Christianorum sacrificia, divinæque laudes, operumque servilium, ac peccatorum cessatio subintellecta, cum falsis Ethnicorum sacrificiis Idolatriâ, ac superstitione plenis, eorundemque ab operibus cessatione conferantur.

Adde etiàm, quod juxtâ significatio-

nem feriarum, atque Etymologiam jam explicatam, quilibet festus dies *Feria*, vel *feriatus dies* congruenter nuncupari potest, *Feria* scilicet *Dominicæ Diei*, *Natalis Domini*, *Resurrectionis*, *Ascensionis* &c. *Feria Sanctorum omnium*, *Feria Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli* &c. *Feria item S. P. Augustini*, *Feria Sancti Dominici*, *Feria Sancti Francisci*, atque hunc tandèm in modum omnium festorum, dies vocitari possunt, sed usus inolevit, ut dies tantum illi, qui alicui Sancto, vel alicui festivitati, aut celebritati dedicati non sunt, *Feriæ* nuncupentur, ne cæteri dies Planetarum nominibus nominentur.

Ad hunc Ethnicorum dies numerandi modum amovendum Sanctus Silvester Papa Feriarum nomina observari jam cepta, deindè obsoleta in usum revocavit, ut legitur in 6. lectione, quæ in officio diei festi Sancti Silvestri extat, ubi hæc leguntur verba: *Sabbati, & Dominici diei nomine retento, reliquos, Hebdomadæ dies feriarum nomine distinctos, ut jam antea in Ecclesia vocari ceperant, appellari voluit: Quo significaretur, quotidie Clericos abjectâ cæterarum rerum curâ, uni Deo prorsus vacare debere*. Hæc ibi: nam feriari est, ut diximus ab opere servili, aut mundano cessare, vel vacare, sive festum agere, vel colere diem. Hinc Ethnici more suo feriabantur Augusto, idest diem festum in honorem Augusti primo die Sextilis Mensis, quem ipsi Augusto dedicarunt, celebrare solebant. Quo sanè loquendi modo, & quidèm corrupto, Itali dum primo Augusti die plus nimio gulæ indulgent, *Ferrare*, vel *Afferrare Agosto*, pro feriari Augusto dictitare solent, etiamsi proprium verborum sensum ignorent.

RELIQUIÆ NOVÆ

*Ab Ecclesiâ nondum approbata, illorum scilicet hominum,
qui paucis ab hinc Annis ex hac vitâ non sine San-
ctitatis opinione decessere, absque expressâ
Summi Pontificis concessione, aut
Fussione publicè, vel privatim
venerari queant.*

QUAMVIS de honoribus, qui Sanctis canonizatis, & nondum canonizatis exhibendi sunt in nostro de Canonizatione Sancto- rum Commentario satis dictum videatur: ex iis tamèn, quæ diximus ob aliquam novam causam emergentem hoc loco repetenda sunt ea, quæ novis rationibus, ac distinctionibus explicanda esse judicamus, ut rerum à me inibi conscriptarum clarior reddatur sensus.

Quod autèm Sanctos canonizandi auctoritas, necnon Reliquias recentèr inventas venerandi concessio ad solum Pontificem pertineat, non solum ex communi tam Theologorum, quàm Canonistarum Sententiâ; Sed duabus itèm rationibus in nostro de Canonizatione Sanctorum comprobavimus. Sicut enim Christus Dominus solus est, qui in Ecclesia Triumphante sanctificat, ut ipsemet in Levitico testatur, dicens: *Ego Dominus, qui Sanctifico eos*; ita in Ecclesiâ Militante ad solum Romanum Pontificem, qui est Christi Vicarius, sanctificationis approbatio, sive declaratio, atque promulgatio pertinet. Præterea sicut ad Romanum Pontificem quæstionis de Fide definitio, aut determinatio pertinet, ita etiàm Sanctorum canonizatio, quæ est quædam fidei protestatio, Sanctorumque Reliquiarum publica, & externa Veneratio, ad eandem Pontificiam auctoritatem, aut concessionem pertinere omnino dijudicatur. Id quod ab Innocentio IV. in cap. 1. de Reliquiis, & veneratione Sanctorum, aliis itèm comprobatur rationibus in hanc verborum formam: *Solus [inquit] Papa potest Sanctos canonizare, quod ex hoc apparet, quia cum constitutur omnibus Fidelibus aliquid adorandum, & nullus omnibus præsit, nisi Papa: apparet, quod solus Papa hoc potest.*

Nec valet, si dicas, quod saltem cuique

debet esse licitum, quod in sua Diœcesi hoc faciat, quia Oratio eis facta, debet esse communis: Et Ecclesia, ubi debet venerari, debet esse communis. Itèm per hoc incideremus in illam reprehensionem, qua quidèm reprehensi sunt ab Apostolo illi, qui dicebant: Ego sum Pauli: Ego autèm Apollo: Ego vero Cepha: Ego autèm Christi. Hæc Innocentius. Quamvis autèm Episcopus quisque in suâ Diœcesi, aut Provinciâ, ut in Concilio Tridentino videre licet, Sancti alicujus canonizati festivitatem, aut solemnitatem indicere possit, ad solum tamèn Romanum Pontificem, qui est universæ militantis Ecclesiæ cum plenitudine potestatis iudex, & caput, vel ad Concilium legitimè congregatum, & à Romano Pontifice approbatum, Sanctum quemque canonizare, ejus deniquè venerationem, & solemnitatem Ecclesiæ universæ observandam proponere, sive indicere pertinet. Hinc sicut ad Summi Pontificis auctoritatem canonizatio Sanctorum solemnis; Ita etiàm nondum canonizatorum Reliquias venerandi concessio, quæ est quædam veluti adumbrata, seu initiata Beatificatio ad Romanum Pontificem pertinere dignoscitur, ut in nostro de Canonizatione Sanctorum Commentario satis comprobatum fuit.

Quoniam verò cuilibet Episcopo olim in suâ tantùm Diœcesi, aut Provinciâ Sanctos Canonizare licebat, ut apud Sanctum Cyprianum, & in dicto Commentario nostro fusiùs videre est, hæc deindè consuetudo ad varios abusus, & quidèm scandalosos amovendos, necnon ad subortas longo post tempore fraudes, aut fallacias, tam Hæreticorum, quàm aliorum scelestorum hominum cavendas, atque ad ambitionem cum affectu humano adjunctam reliciendam, sive ad simulatam sanctitatem detegendam rationabiliter fuit abrogata. Affectus enim humanus cum ambitione conjunctus fuit in causâ, cur ex hac vitâ decedentes tùm consanguineos, tùm affi-

S. Cypri. lib. 16
ep. 37. ex lib. 39
& 6. Com-
ment. c. 4.

Comment.
cap. 4.
Viguer. de
virt. fid. n. 104.
ver. 4.

Levitico.

Concl. Trid.
sess. 25. c. 12.

Comment.
cap. 28.

res;

nes, & amicos, tamquam Sanctos pro suo quisque arbitrio, & affectu veneretur, patrociniumque ab eis publice imploraret, dum eorum Imaginibus, ac Reliquiis honores, qui Sanctis conveniunt, exhiberet. Nam perturbatione, atque confusione subortâ, ille, qui à quibusdam, uti Sanctus colebatur, ab aliis magno cum scandalo irridebatur. Multis in hanc rem tam scelestorum hominum, quam Hæreticorum, ac Pseudomartyrum, qui aliquibus pro Christo passi videbantur, exemplis silentio prætermisiss, illud hoc loco de Hermanno Ferrariensi fictæ sanctitatis homine exemplum subtrahendum non videtur. Is enim vitâ functus, sanctitatisque opinionem, ac venerationem consequutus, post falsam à Populis Sanctitatem viginti annorum intervallo, teste Platinâ, prædicatam, Bonifacius VIII. dictum Hermannum exhumari, comburique iussit, diligentissimâ de ipsius hæresi, deque fictâ Sanctitate inquisitione prius habita.

Sancti etiam Martini tempore, ignotus quidam, tamquam Martyr honorabatur; Sed Sancto Martino Deum ad ejus Sepulchrum, sicut Sulpitius Severus ait, orante, illum hominem vulgi errore celebratum, scelestum, ac damnatum fuisse divino favore comperit: Ille namque Martino Sancto Deum suppliciter Oranti, ut sibi revelaret, qualis is foret, miraculosè apparuit, seque scelestum, ob quæ scelera occisum, ac damnatum esse confessus fuit.

Tempore denique Alexandri III. quidam in ebrietate, atque seditione interfectus, tamquam Martyr colebatur, ut in libro 3. Decretalium cap. primo legitur in hanc verborum formam: *Hominem quendam in potatione, & ebrietate occisum quasi Sanctum more Infidelium venerantur, cum viâ pro talibus in Ebrietatibus peremptis Ecclesia permittat orare. Dicit enim Apostolus: Ebriosi Regnum Dei non possidebunt. Illum ergo non præsumatis de cætero colere; cum etiam si per eum miracula fierent, non liceret vobis ipsum pro Sancto absque auctoritate Romanæ Ecclesiæ venerari.* Hæc ibi Alexander Papa, qui dum cultum illi homini in Ebrietate occiso, tamquam Sancto exhibitum damnat, eidem, etiam si miracula faceret, cultum tamquam Sancto exhibendum omnino prohibet, quasi dixerit, quempiam etiam ex hac vitâ non sine Sanctitatis opinione decedentem, & miracula operantem, tamquam Sanctum sine auctoritate Romanæ Ecclesiæ nullo modo venerandum esse, si verba Alexandri Papæ nuper enarrata perpendantur, propterea quod multa miraculis adsimilia à Dæmonibus, veraque miracula à non Sanctis, immò à malis hominibus ad veritatem prædicatam comprobendam fieri possunt, ut in nostro de Canonizatione Sanctorum Commentario diffusissimè demonstravimus, ubi etiam videre licet, cur ob miraculorum evidentiam aliquis canonizari non queat, quia vitæ sanctimonia potest esse simulata, & ficta, & non nisi temporum diuturnitate, quæ veritatis lucerna, & magistra esse

solet, diligentique examine prævio declarari, & comprobari valeat. Quare, ut Glossa in dictum Alexandri Papæ locum nuper citatum ait: *Nemo pro Sancto, quamvis miracula faciat, venerari debet, nisi ab Ecclesiâ Romanâ prius fuerit approbatus per legitimos testes, quam diligentissimè de vita, & miraculis examinatos, ut etiam in libro Decretalium secundo, tit. 2. de Test. cap. 12. legitur: Quem verò Ecclesia Sancta reprobât, reprobandus est; & quem approbat, approbandus est.* 24. q. 1. c. 14. Decreto Alexandri Papæ adsimile in Concilio Lateranensi generali, Innocentio III. sedente, decretum fuit, ut reliquias recentè inventas nullus venerari præsumat, nisi prius à Sede Apostolicâ fuerint approbatæ. Forma verborum hæc est: *Inventas autem [hoc est Reliquias] de novo nemo publicè venerari præsumat, nisi prius auctoritate Romani Pontificis fuerint approbatæ.* Hæc ex Concilio, & ex libro Decretalium 3. tit. 45. de Reliquiis, & veneratione Sanctorum cap. 2. Quod igitur Reliquiæ venerari non queant, nisi à Summo Pontificæ sint approbatæ, id ita clarum esse constat, ut alio adminiculo non indigeat.

Non desunt tamen, qui illud (*publicè*) Adverbium interpretantur, & Sanctos nondum canonizatos privatim, & non publicè coli posse dicant, e quorum numero est S. R. E. Card. Bellarminus in libro de Beatitudine Sanctorum, qui dum Concilii, seu verba Innocentii Tertiî nuper enarrata interpretatur, ait: *Summus Pontifex eo loco prohibet publicum cultum, ergo à contrario privatum censetur permittere. Vocamus autem [inquit] publicum cultum, non eum qui coram aliis, sed qui nomine totius Ecclesiæ, & tamquam ab Ecclesiâ institutus exhibetur.* Hæc Bellarminus, qui dum inter publicum, & privatum cultum differentiam explicare studet, privatam coram aliis exhibitum permittere videtur, ita verò, ut Reliquiæ, atque Imagines nondum Canonizatorum, sicut Bellarmini præferre videntur verba coram aliis, hoc est in loco publico venerari possint, dummodò, ait ipse, cultus ille, nec nomine totius Ecclesiæ, nec tamquam ab Ecclesiâ institutus exhibeatur.

Quamvis verò Ecclesia sit locus publicus, hunc tamen locum (ut opinor) respectu Ecclesiæ universalis Bellarminus privatum esse ducit, & propterea cultum illum non publicum, sed privatam fortasse appellat; quippè qui non totius Ecclesiæ nomine, nec tamquam ab Ecclesiâ institutus exhibetur. Ab eo privato cultu inter alia, quæ nullo modo conveniunt nondum Canonizatis, Templâ excludit, quia hæc omnia ex suâ naturâ sunt [inquit] publici cultus: propterea quod nullum Sacrificium in Ecclesia est, nisi commune, & à Deo ipso institutum; Templâ verò, & Altaria ad sacrificium referuntur.

Quamvis interea [inquit Bellarminus] liceat nondum Canonizatum credere, & vocare Sanctum, atque invocare, etiam aliis audientibus, cum tamen tamquam ab Ecclesiâ Sanctorum catalogo adscriptum, nec prædicare, nec Litaniis publicis, nec in officio

Cap. 2. & in 1. Decret. par. in 1. q. 1. c. 56.

Concil. Lateran. & Decretal.

Card. Bellarm. tom. 1. contr. lib. 1. de Beat. SS. c. 10.

Bellarmin. tom. 1. lib. 1. de Beat. Sanct. cap. 10. tom. 1.

Platin. in Bonifac. VIII.

Sulpit. Sever. de Vita S. Martini cap. 8. & tom. 7. Bibliothecæ SS. Patrum.

Lib. 3. Decretalium tit. 45. cap. 1.

Cap. 10. 11. & 12. & seq.

Et 1. q. 1. c. 56. ex August. Cap. 29.

sacro ipsum invocare ullo modo licet; privatim tamen aliquem non canonizatum vocari Sanctum posse credit, exemplo Beati Hieronymi in vitâ Paulæ, & Gregorii Nazianzeni, in vitâ Athanasii, & Basilii.

Quamvis item publicum festum de homine nondum canonizato celebrare non liceat, in die tamen ejus Natali, ut Bellarminus ait, vel potius in die Anniversariorum illius [ut ego dicendum opinor] lætari, ac de eo in illius memoriam vacare licet, ut apud Cassianum collat. 19. cap. 1. videre est, de anniversariâ cujusdam Abbatis depositione solemniter celebrari consueta.

Quamvis denique Reliquias nondum canonizati hominis in Templo publicè honorandas constituere non liceat, eas tamen habere, ac venerari, hoc est, privatim, etiam aliis videntibus licet, dummodò scandalum absit, ut ex Ecclesiæ praxi constat: Nam ut primum Martyres ex hac vitâ decedebant, currebant fideles ad Reliquias rapiendas, sicut etiam præsens in tempus fieri solet: quando enim homines vitæ sanctitate clari moriuntur, multi eorum manus, ac pedes devotè osculantur, deque eorundem vestibus pro Reliquiis aliquid penès se retinent, imaginesque eorum pingendas curant, ac pictas conservant, & privatim venerantur. Id quod ad hanc usque diem vetitum nunquam fuit. Imagines autem eorum in Templo constituere eo modo, quo aliorum Sanctorum, nullo modo licet. Sed si licet (inquit) honorare viuentes, quos credimus Sanctos, cur non mortuos? Hæc ex Card. Bellarmino in lib. de Beatitudine Sanctorum, ibi enim inter publicum, ac privatum cultum differentia explicatur.

Henricus verò Card. Ostiensis, qui in omnes Decretalium libros conscripsit, dum utrumque Decretum, Alexandri videlicet, & Innocentii Summorum Pontificum explanat, Adverbium illud [publicè] alio, & quasi contrario modo, quam Cardin. Bellarminus, interpretatur. Is enim, uti vidimus, per cultum non publicè exhibendum illis, qui nondum canonizati sunt, privatum iisdem præstari posse concludit, etiamsi privatus ille cultus coram aliis exhibeatur, sive nondum canonizatus, aliis audientibus, invocetur, vel ejusdem imago, aliis videntibus, veneretur. Id quod penitus adversatur interpretationi, quam Ostiensis in medium affert, dum Alexandri Papæ Decretum interpretatur, vimque in ipso verbo [Colere] absolute sumpto perpendens, ait, Colere publicè, quod, & mens denotat hujus verbi: aliàs enim in secreto pro devotione liceret colere scilicet aliquem nondum canonizatum. Præterea in Decreto Concilii Lateranensis vel Innocentii Papæ, illud ad verbum negativè sumptum explicat hisce verbis, publicè, quasi dicatur; In occulto potest quilibet habere devotionem suam. Hæc Ostiensis; Occultum autem, & secretum ei, quod coram aliis, vel aliis videntibus fit, vel aliis audientibus dicitur, omnino adversatur, ita verò ut simul stare non queant; quia quod est occultum coram

aliis esse non potest: occulto namque verbum est frequentativum ab *occulo* verbo, quod est *abscondo*: occultare autem se ab aliquo est ex alicujus conspectu sese auferre, ut ait Spiegelius in verbo *occultare*. Cum igitur occultum subterfugere cujuscumque conspectum, omnino dicatur, coram esse non potest. Hinc idem Spiegelius occultum esse ait, quod haudquaquam probari potest, quodque prorsus ignoratur, vindictæque in hoc sæculo expers existit.

His itaque rebus sese habentibus, privatus cultus coram aliis præstari posse non videtur, sed publicus: quia privata dicuntur res, quæ sunt singulorum ut ait Briffonius ex l. i. h. de rerum divis à verbo antiquo *privus*, a, um, quod singulos significat; quo & Cato in libro de re rusticâ pro singulo in uno quoque per se, hoc est ab aliis separato usus est. Unde privatum Jus id esse diffinitur, quod ad singulorum pertinet utilitatem. Hinc pro eo, quod vulgò dicitur, *particularitè*, *privatim*, adverbium est, cui opponitur, *publicè*, quod interdum est, publico nomine, vel publicâ auctoritate; interdum verò est, publico in loco, ut Briffonius placet.

Quomodo itaque cultus privatus coram aliis esse queat, non video: idque suprà caput Intellectus mei esse fateor, nisi dicamus privatum esse cultum etiam coram aliis exhibitum, quatenus ipse non ad publicam, sed ad privatam utilitatem refertur; vel quatenus non Ecclesiæ universæ nomine, seu non quatenus ab Ecclesiâ institutus exhibetur, ut ait Cardinalis Bellarminus.

Hæc autem, utcumque sint, hominibus nondum canonizatis in publico saltem loco, seu Ecclesiâ, quæ est locus publicus, absque expressâ Romani Pontificis concessione, aut jussione, si Decreta in hanc rem conscripta rectè pensitentur, nullum cultum externum, præsertim verò à personis publicis exhiberi posse credo. Id quod in Sacrosancto Concilio Trident. sess. 25. de Invocatione, Veneratione, & Reliquiis Sanctorum expressius, & exactius explicatum fuit hisce verbis: *Statuit Sancta Synodus, nemini licere ullo in loco, vel Ecclesiâ, etiam quomodolibet exemptâ ullam insolitam ponere, vel ponendam curare Imaginem, nisi ab Episcopo approbata fuerit; nulla etiam esse admittenda nova miracula, nec novas Reliquias recipiendas, nisi eodem recognoscere, & approbante Episcopo: qui simul atque de his aliquid compertum habuerit, adhibitis in Concilium Theologis, & aliis piis viris, ea faciat, quæ virtuti, & pietati consentanea judicaverit. Quid si aliquis dubius, vel difficilis abusus sit extirpandus, vel omnino aliqua de his rebus gravior questio incidat; Episcopus antiquam controversiam dirimat, Metropolitanus, & Comprovincialium Episcoporum in Concilio Provinciali sententiam expectet; ita tamen, ut nil inconsulto S. Romano Pontifice, novum, aut in Ecclesiâ hactenus inusitatum decernatur. Ecce quomodo in Ecclesiâ, tamquam in loco publico nil novum, aut inusitatum sine Papæ auctoritate fieri posse statuitur.*

Quam-

Spiegel. in Diction. Juris Civil.

Briffon. in verbo *Privatus res*.

Briffon. in verb. *publicè*.

Bellarmin. lib. 1. de Beat. Sanct. ap. 10. tom. 1.

Ostiens. 3. lib. Decretal. de Reliq. & Veneratione Sanct. tit. 45. c. 11. Ostiens. ubi sup. c. 20.

Concil. Later. 1. cap. 62.

Concil. Trident. sess. 25. c. unico.

Lib. 3. Decret. tit. 45. c. 1. & 2.

Quamvis hoc Sacrosancti Concilii Tridentini Decretum, quod novas Reliquias, novasque Imagines in Ecclesiâ, sine Summi Pontificis auctoritate, nec statuendas, nec venerandas, nec nova miracula admittenda esse, satis clarum sit, atque apertum per illa ultima verba: *Nil inconsulto Romano Pontifice, novum, aut in Ecclesiâ hactenus inusitatum decernatur*, nonnulla tamen Decreti verba ad maiorem propositæ rei dilucidationem hoc loco pensitanda videntur; aliqua verò, quæ Decreti verbis annexa subintelliguntur, examinanda sunt, & veluti certis quibusdam finibus circumscribenda.

Quando itaque de novis Reliquiis (quod ad Decreti verba pertinet) necnon de novis imaginibus, novisque miraculis in Decreto verba fiunt, non est sermo de Sacris Reliquiis eorum, quos Ecclesiâ Sancta Dei Sanctos esse declaravit, ac publicè esse colendos mandavit; quorum etiam dies in singulos nova eveniunt miracula, novæque Imagines, miraculis, & lampadibus, radiorumque splendore insignitæ in Ecclesiis apponuntur; sed sermo est de illis hominibus, qui nondum fuerunt ab Ecclesiâ canonizati, aut aliqua ex parte à Romano Pontifice tamquam Sancti approbati; sicut de Sancto Hyacintho à Clemente VII., & de Sancto Raymundo à Paulo III. deque Beato Ioanne de S. Facundo Salmaticensi à Clemente VIII. necnon de aliis factum esse constat: Immo in honorem Sancti Hyacinthi Clemens VII. Sigismundo Poloniae Rege suppliciter postulante, per Diploma concessit, ut in Ecclesiis ex Instituto Sancti Dominici, ac etiam in Cathedralibus ejusdem Regni, non solum Divinum Officium, verum etiam Missæ Sacrum in memoriam Sancti Hyacinthi festus dies celebrari ejusque Imagines depingi possent; hac tamen lege, ut ipse Sanctus Hyacinthus ob dictam concessionem, neque tamquam Sanctus canonizatus, neque Sanctorum catalogo adscriptus censeretur. Quæ sanè concessio, multis profectò rebus ad Sanctitatem hominis comprobendam præviis, canonizatio dici non poterat, quippè quæ universali Ecclesiæ data non erat, & propterea dicto in Diplomate, Hyacinthus non Sanctus, sed Beatus; plerumque verò sine titulo nominatus fuit. Ex hujus generis concessione per Diploma Apostolicum præstita, nullum cultum hominibus nondum canonizatis in publico loco exhiberi posse colligimus, præsertim verò Imagines etiam depingendi, apponendique in Ecclesiis facultate à Summo Pontifice concessâ. Si enim quis arbitrato suo id facere potuisset, nihil erat, quod de Imagines pingendi concessione mentionem faceret; Sed de hac etiam facultate verba facit, non solum, quatenus hæc ab ipsâ Divinum Officium, & Missæ Sacrum celebrandi facultate pender; Sed quia Sanctorum Imaginem pingendi modus, radiorum solarium præsertim splendore, aut diademate circulari figurâ efficto insignitus, repræsentat gloriam, quam Sancti in Cælo sunt consequuti, atque vitæ perfectionem,

quæ per figuram sphericam, illam omnium figurarum perfectissimam, adumbratur, ut in scholiis nostris de Imagine Beati Gregorii Magni conscriptis fusiùs à nobis dictum fuit. Proinde jam inde ab initio nascentis Ecclesiæ Sancti hoc modo pingi consueverunt, quia, ut alias rationes nunc silentio præteream, lux tanta super Joannem Apostolum moribundum per unam horam, Abdia Babylonico teste, apparuit, ut nullus eam sufferre posset aspectus: Undè dicta pingendi consuetudo emanasse censetur. Eò etiam spectat lampadum, cereorumque antè Sanctorum Imagines accensio præstari consueta, quæ omnes in Cælo degentes in partes Sanctorum factos esse in lumine significat. Sensibilia enim lumina, ut Stephano Durante placet, sunt immaterialis illius à Deo dati luminis: quia, ut ait Conradus Brunus, illud omnibus Sanctis commune est, ut lumina dicantur juxta illud: *Vos estis lux, vel lumen mundi*. Quamvis autem Joannes Baptista dicatur *lucerna ardens, & lucens*, Sancti tamen omnes ita sunt lumina, ut ipsi per se non luceant; Sed accensi per Christum, qui est vera lux, & illuminat omnem hominem venientem in Mundum. Ideò etiam de Joanne dicitur: *Non erat ille jumen, sive lux; sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Aliâ verò ratione lampas accenditur, vel lumen ipsi Deo præstatur, alia Sanctis, alia cæteris defunctis: His enim funalia, seu cerei ad sepulchra solent accendi, ad significandum animas vivere, ac defunctos filios lucis, eorumque corpora resurrectura, ut Stephanus Durantus luculenter ostendit. Sanctis verò lampades ad ipsam gloriam, cujus comparticipes in Cælo effecti sunt, præferendum accenduntur. Nam, ut ait Sancta Synodus, ex Germano Patriarcha Constantinopolitano, ante Sanctorum Imagines lumina symbolice apponi solent, ad requiem scilicet illam, quam cum Christo habent, indicandam; eorum tamen honor ad ipsam (inquit) Christum recurrit. Deo autem, ad æternam gloriam insinuandam, lampades, ac cerei tamquam fonti, ac Regi gloriæ accenduntur.

Cum itaque, tam solares radii ad splendorem quandam circa Sanctorum capita indicandum effecti, vel Diadema circulari figurâ pictum, quam lampades, vel quævis lumina ante Sanctorum Imagines apponi consueta, gloriam, quam in Cælo consequuti sunt Sancti, præferant, ipsorumque declarent Sanctitatem, hujus generis honores hominibus nondum canonizatis, absque Romani Pontificis Auctoritate, seu concessione, in publico præsertim loco, dari posse non videntur; quia hujusmodi declaratio ad solum Romanum Pontificem, vel per solemnem Canonizationem, si cultus ab Ecclesiâ universò exhibendus decernatur, vel per Apostolicum, saltém Diploma exhibendus concedatur, pertinet &c. Sicut in nostro de Canonizatione Sanctorum commentario probatum est: Christus enim est, qui hominem Sanctum facit. Christi autem Vicarius talem esse

Lib. 3. cap. 37.
& 32. de Vita,
& Canonizat.
S. Hyacinthi.

Abd. 1. 5. hist.
Apoll.

Steph. Durante.
lib. 1. c. 9.
n. 11. colo. 1.
Conrad.
Brun. c. 76. de
Imaginib.
Matth. 5.
Jo: 5.
Jo: 1.

Durantus
lib. 1. cap. 23.
num. 14.

Synod. 7. gen.
act. 4. ex Ger-
mano Patriar-
cha Constan-
tinopolitano.

De Imagine
pingenda.

Durand. lib. 1.
cap. 3. & Du-
rantus lib. 1.
cap. 5. n. 5. de
Imagine pin-
genda.

esse in Cœlo infallibili certitudine declarat, vel per Canonizationem solemnem, quæ publicum, & universalem decernit cultum; vel per concessionem illam, quæ cultum in aliquâ tantum Ecclesiâ, vel in aliquâ Diœcesi, seu Provinciâ, sive aliquo in Regno exhibendum proponit. Quoniam verò cultus, qui coram aliis, & publico in loco est exhibendus, nec omnino privatus dici potest, nec respectu Ecclesiæ universæ omnino publicus appellari valet, cultum primo loco positum, publicum; secundo loco narratum, semipublicum nuncupare necesse est. Cum autem Canonizatio, & Beatificatio, quatenus fidei quædam attestatio ad solum Romanum Pontificem pertineat, cultum pro aliquo nondum canonizato, vel inter Sanctos nondum ab Ecclesiâ recepto sine expressa Romani Pontificis Auctoritate, aut concessione, nullo modo exhiberi posse affirmandum omnino est.

Ut autem aperta inter publicum, & privatum cultum differentia facilius percipiat, Juristarum desumemus Doctrinam ex variis digestorum locis de publicæ rei nomine conscriptam, quam Brissonius in lib. 14. de verborum, quæ ad jus pertinent, significatione, in medium affert, dum publici nomen tribus modis, hoc est à loco, à persona, & auctoritate nuncupari posse docet. De publicâ à loco nominata hunc in modum loquitur. *Publicæ appellatio id continet, quod in communi Populi usu est, & publicis usibus destinatum, qualia erant Romæ Campus Martius, Forum, Theatrum, Stadium, Basilicæ, Viæ, Itinera publica; & infra: Publicè interdum est in publico loco veluti apud Aitâ, vel in Sede Sacra.* De publicâ re, à publicâ auctoritate, vel à publico nomine nuncupata ita inquit: *Publicè interdum est publico nomine, aut publicâ auctoritate factum.* De publicâ re à personis publicis denominata, hunc ait in modum: *Publicâ personæ modò Magistratus, & Officiales, modò tabularios significant. Quo olim munere, Instrumenta scilicet publica, testationesque conscribendi, vel calculandi, aut supputandi officio servos publicos sumtos esse constat.* Hæc ex Brissonio. Quotiescumque itaque cultus in aliquâ præstatur Ecclesiâ, tam ratione loci, quam Ecclesiæ Præfecti nomine, vel saltè permissione; quam etiam Ecclesiasticarum personarum ratione, eum cultum tribus modis publicum esse dicas oportet: quia locus ipse absque dubio publicus est. Ecclesiæ itè Præfectus, publica est Persona, ejusque publica censetur auctoritas. Ecclesiæ denique Ministri omnes, tam Officiales, quam famuli, & alii, tamquam Ecclesiæ membra, publicas in ea repræsentant personas, ut exemplis nupè à Brissonio in medium allatis constat; atque itè ex doctrina colligitur Cajetani, qui in secunda secundæ, qu. 93. art. 1. Ministros Ecclesiæ in persona Ecclesiæ in ea operari affirmat.

Publicus itaque, vel externus cultus, ut ea, quæ dicta sunt, summam repetantur, est ille, qui totius Ecclesiæ nomine, sive ab

Ecclesiâ universâ per Canonizationem solemniter præstitam indictus, à personis publicis, & privatis, publicis in locis exhibetur. Semipublicus verò cultus est ille, qui non totius Ecclesiæ nomine, vel non ab Ecclesiâ Universâ; sed in aliquatantum Ecclesiâ, siue Diœcesi, vel Provinciâ, seu in aliquo tantum Regno, per Apostolicum Diploma concessus, à personis tamè publicis, & privatis, atque publicis in locis exhibetur. Privatus autem cultus, atque internus, ille denique est, qui ab homine privato, siue particulari, privato in loco, sive in cubiculo, pro aliquo nondum inter Sanctos ab Ecclesiâ recepto, privatim, & quidè clam, sive à publicis, sive à privatis personis exhibetur, quem Ostiensis in cap. 1. & 2. de reliquiis, & veneratione Sanctorum, modò secretum, modò occultum appellat, dum in secreto, vel in occulto, quemlibet suam devotionem habere posse ait; atque hunc in modum doctrinâ Innocentii IV. in cap. 1. de reliquiis, & veneratione Sanctorum intelligenda videtur, dum ait: *non negamus, quin cuilibet liceat, alicui defuncto, quem credebatur bonum virum, porrigere preces, ut pro eo intercedat ad Deum, quia Deus fidem illorum attendit; non tamè pro eis licet facere officium solenne, vel preces solennes.* Hæc Innocentius, qui dum pro hominibus inter Sanctos ab Ecclesiâ non dum receptis officium solenne fieri, vel solennes preces ad eos porrigi posse vetat, cultum secretum, vel occultum solum, ut infra melius id ita esse demonstrabimus, admittere videtur, cum publicus, ac semipublicus per ea, quæ dicta sunt, pro talibus admitti non queant. Id quod etiam Abbas Panormitanus in cap. 2. de reliquiis, & Veneratione Sanctorum, super illud de reliquiis noviter inventis affirmat, dum tales reliquias in publico non venerandas esse affirmat, dicens: *Nota quod reliquiæ de novo inventæ, non sunt venerandæ in publico sine auctoritate Sedis Apostolicæ, & intellige Glossam de omnino novis; secus, si essent reliquiæ Sanctorum approbatorum.* Hæc Panormitanus, qui per reliquias omnino novas, non intelligit reliquias noviter inventas illorum, qui ab Ecclesiâ inter Sanctos fuerunt recepti, sed de his præsertim, vel qui noviter ex hac vitâ decesserunt, vel qui non dum ab Ecclesiâ fuerunt approbati. Qui sanè homines etiam si non sine sanctitatis opinione hanc vitam cum morte commutarint, necnon miracula faciant, sine tamè Sedis Apostolicæ auctoritate, tamquam Sancti venerandi non sunt, ut omnes Canonistæ affirmant, dum primum caput de reliquiis, ac Canonizatione Sanctorum interpretantur. In hunc profectò sensum verba S. Hieronymi accipienda esse opinor, dicentis: *Si quis hominem, qui Sanctus non est, Sanctum esse crediderit, & Dei cum junxerit Societati, Christum violat, cujus corporis omnes membra sumus.* Et infra: *similiter qui Sanctum dicit esse non Sanctum, & rursus non Sanctum asserit Sanctum; abominabilis apud Deum est.* Hæc S. Hieronymus, cujus verba, quavis tam de Sanctis in Terra de-

Publicus Cultus.
Semipublicus Cultus.

Privatus Cultus.

Ostiensis in 3. Decretalium tit. 45. cap. 1. & 2.

Innocent. 4. ubi supra.

Solenne quid sit infra explicatur.

Abb. Panormitan. in cap. 2.

Ostiens. ac Panormitan.

Hieronym. tom. 6. in ep. ad Philippen. & Decret. 2. par. 11. qu. 2. cap. 56. 57.

Publicus, semipublicus, & privatus Cultus.

Cajetan. 2. 2. qu. 93. art. 1.

gentibus, quàm de iis, qui ex hac vitâ non sine Sanctitatis opinione decesserunt, intelligi possint, de hujus tamèn generis hominibus multò magis intelligenda videntur, præsertim verò per illa de Societate Dei verba. Si quis enim hominem ab Ecclesiâ pro Sancto approbatum, eum non Sanctum diceret, verè apud Deum abominabilis foret, & gravitèr ab Ecclesiâ puniendus: Si quis itèm hominem nondum ab Ecclesiâ pro Sancto approbatum, hunc talem Sanctum esse credat asseverantèr, ut dicto in loco ait Glossa, *hoc est, si quis asseverantèr credat*, eidem cultum, ut ego interpretor, publicum exhibendo, siue publico in loco eum pro Sancto veneratur, errat: hinc S. Hieronymus paulò inferius inquit: *Omnes credentes, secundum Apostolum, Christi Corpus efficiuntur, qui in Christi Corpore errat, etiam labitur asserens membrum ejus, vel Sanctum esse cum non sit, vel non Sanctum esse, cum sit; Vide quali crimini obnoxius fiat &c.* In hoc periculi genus à Sancto Hieronymo commemoratum incidere potest, qui homines ab Ecclesiâ nondum approbatos pro Sanctis, in loco publico venerantur: In secreto autèm aut in occulto, ut Ostiensis, Panormitanus, & alii scribunt, tales homines venerari aliquà ex parte licet, dummodò honores illi, qui Sanctis canonizatis debentur, & exhiberi solent, eis non præstentur, ut suo in loco à nobis explicatum fuit. Ne igitur quis in tantum prolabor errorè, cavendum omninò est, ut honores, qui Sanctis canonizatis debentur, nullo modo exhibeantur iis, qui nondum intèr Sanctos canonizatos ab Ecclesiâ sunt recepti; nec etiàm intèr Beatos per aliquod Apostolicum Diploma fuerint connumerati.

Pro hac re confirmanda splendidissimum extat exemplum ex primo Optati Milevitani Episcopi de Schismate Donatistarum, contrà Parmenianum libro, in quo dictus Episcopus mentionem facit de Lucillâ quadam factiosâ fœminâ, ut in nostro de Canonizatione Sanctorum commentario diximus, à Cæciliano Archidiacono repræhensa, quòd ipsa antè Sacrosanctam Eucharistiæ sumptionem, os nescio cujus hominis jam demortui, etsi Martyris, sed nondum, ut ipse ait, *vindicati*, hoc est, nondum probati, ac recepti, vel canonizati, exoscularetur, Optati Milevitani verba sunt hæc: *Lucilla, factiosa fœmina, cum correptionem Archidiaconi Cæciliani ferre non posset [quæ antè Spiritualem cibum, & potum, os nescio cujus Martyris, si tamèn Martyris, libare dicebatur], & cum præponeret calicem salutari os nescio cujus hominis mortui, etsi Martyris, sed nec dum vindicati, correpta, eum confusione irata discessit.* Hæc optatus Catholicâ fide, ac Doctrinâ insignis, qui anno Domini 370. floruisse narratur,

Quarè si defuncto illi, qui Martyr credebatur, sed nondum ab Ecclesiâ intèr Sanctos receptus, per osculum honor verè privatim exhibitus, damnatus fuit, fœminâ id faciente reprehensâ, multò magis reprehendendi forent illi, qui homines ex hac vita, etiàm non sine Sanctitatis opinione de-

cedentes, publicè colerent, dum eorum scilicet imagines radiorum splendore, aut Diademate circulari figurâ efficto, necnon votivis miraculorum tabellis, ac lampadibus insignitas, & in publicis Ecclesiarum locis appositas, absque expressâ Sedis Apostolicæ concessione venerarentur, Aris in eorundem memoriam constructis, eisdemque tamquàm in Cælo gloriôsè triumphantibus, & Dei amicis, vel in Missâ Sacro, vel in latinis publicis præstitâ Invocatione. Quæ sanè omnia veram in Cælo viventium præferunt Sanctitatem, quam solus Papa ità esse, infallibili certitudine declarare potest.

Quoniam verò nonnulla sunt, quæ huic veritati adversari videntur, ea pro nostra opinione confirmanda hoc loco explicare, necesse est.

ARGUMENTA

Contrà ea, quæ dicta sunt.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Qui contrariam tuentur opinionem, duo in medium afferunt argumenta, quæ nostram opinionem infirmant. Horum primum ex secundo Laurentii Surii de Sanctorum Viris desumitur tomo, in quo Sanctus Ludgerus Monasteriensis Episcopus, qui vitam Sancti Switberti Episcopi Wiverdensis conscripsit, dum de ejus Canonizatione à Leone III. præstita sermonem habet, mentionem facit de Ecclesiâ, & Conventu Sancti Switberti. Verba Sancti Ludgeri sunt hæc: *Alterâ die, quæ fuit pridie nonas Septembris, omnes tam Papa Sanctus Leo, quàm Carolus Imperator, & alii convenientes in Ecclesiâ, & Conventu Sancti Switberti, & infra, Papa Sanctus Leo de assensu paritèr, & consensu suorum Cardinalium, cæterorumque Prælatorum, illic coràm adstantium, solemniter catalogo Sanctorum Confessorum ipsum adscripsit.* Hæc ibi: Ex quibus verbis aliquem vitæ probitate insignem, nondumque Canonizatum Sanctum, vocitari posse, eidemque honores Sanctis debitos exhiberi posse nonnulli credunt, dum in Vita Sancti Switberti à Sancto Ludgero conscripta dictum Switbertum antè Canonizationem vocitatum fuisse Sanctum, eidemque nondum Canonizato Ecclesiam sub nomine ipsius constructam legunt.

Solutio.

Nodus propositus dissolvitur, si dicamus, venerationem illam nomine Sanctitatis præstitam, privatam omninò fuisse. Ludgerus namque dum Switberti vitam conscriberet, ob suam ipsius ergà dictum Switbertum devotionem, & opinionem in scribendo ipsum semper nominavit Sanctum. Eundem in modum fecit Sanctus Thomas Doctor Angelicus, dum Bonaventuram adhuc viventem appellavit Sanctum. Idem quoque ab aliis Sanctis Viris factum esse constat: atque hanc

Tom. 2. de 1.
Martii. cap. 9.

Hieronymus
ubi supra.
Rom. 12. 1.
Cor. 6.

Ostiens.
Panormit.

Optat. Mile-
vitani lib. 1.
de Schismate
Donatistarum.

in rem sexcenta in medium afferri possent exempla illorum, qui vel viventes, vel recepter mortuos, inter scribendum, vocitarunt Sanctos; quippe qui non sine sanctitatis opinione ex hac vita decesserunt. Quamvis itaque nonnulli nondum canonizati, immò etiam viventes, ob Sanctitatis opinionem, privatè vocitari queant Sancti, eis tamèn honores, qui Sanctis debentur, exhiberi non possunt. Ecclesia verò illa antè canonizationem ædificata etiàm nomine Sancti Svvitberti nuncupata fuit, quia ipsa Ecclesia ab eodem Svvitberto in honorem Beatæ Mariæ semper Virginis fuit constructa, sicut in Vita ejusdem Svvitberti scribit Marcellinus Presbyter, Socius, & conterraneus ejus, ut ex ipsiusmet Marcellini Prologo in ejusdem Sancti Vitæ coscripto, necnon ex vita à Ludgero scriptis mandata videre licet. Quòd autèm dicta Ecclesia à Sancto Svvitberto Werdæ fuerit ædificata, id Marcellinus Presbyter nupèr nominatus, in cap. 33. scriptum reliquit dicens: *Pipinus Dux donavit Svvitberto Werdam, addens, & offerens ex copioso Thesauro aurum, & argentum multum nimis, quibus Ecclesiam, sive Monasterium ibidem ad honorem Dei ædificaret, & infra: Svvitbertus Werdam veniens, cepit statim propè Rhenum, fundare Monasterium ibidem ad honorem Gloriosa Virginis Mariæ, ibique cum quanta humilitate, devotione, & reverentiâ rudi gentili Populo evangelizaverit fidem Christi, & præcipuè cum quanta puritate mentis, & corporis, & timore Missas celebraverit, ac divina peregerit, difficultè posset explicari.* Hæc ex Marcellino, qui dictam Werdæ Ecclesiam, in qua Svvitberti Canonizatio declarata fuit, ab eodem Svvitberto in honorem Beatæ Mariæ semper Virginis constructam fuisse apertè scribit. Ecclesia verò ipsa, quatenus à Svvitberto ædificata, sub nomine Svvitberti à Ludgero vocitatur, sicut in ejusmodi rebus non rarò evenire solet,

ARGUMENTUM SECUNDUM,

PRO altero Argumento, quod nostram opinionem infirmat, extant verà Vigverii, qui dum Sententiam Innocentii IV. de precibus alicui, non sine Sanctitatis opinione defuncto, privatim porrigendis interpretando, meditatur, ait: *licet preces nondum Canonizato porrigere, & vota Deo ad ejus Invocationem facere in Testimonium exauditionis, & vota sive promissa in signum miraculi reddere, & circa sepulchrum privatim non publicè affigere. Non licet tamèn ea Sacerdoti solemniter recipere, aut publicare, sicut licitum est de Canonizatis, quamvis alicui viventi in Testimonium Miraculi etiàm coràm aliis, sine solemnitate tamèn, circa sepulchrum liceat affigere.* Hæc enim est via probationis Sanctitatis, & illorum privatam affixionem prohibere, esset Sanctitatem Sanctorum, & opera Dei occultare, contrà illud Raphaëlis: „Sa- cramentum Regis abscondere bonum est: „Opera autèm Dei revelare, & confiteri honorificum est. Hæc Vigverius.

PRO aliquo viro bono defuncto, nondum canonizato, quem homines credunt esse Sanctum, duo à Vigverio fieri posse creduntur, privata scilicet *Invocatio*, & privata itèm circa Sepulchrum Votorum affixio, quæ quamvis publico in loco fiat, quatenus tamèn nec solemniter, nec à Sacerdote, sed ab homine privato fit, privata, non autèm publica à Vigverio intelligitur. Nos verò, sicut *Invocationem* privatam, quam nos cum Ostiensi, & cum aliis Canonistis, ac Theologis occultam, & secretam appellamus, cum Innocentio IV. fieri posse non negamus, ità privatam votorum affixionem admittendam, esse arbitramur, ne piorum hominum devotioni præcludatur aditus, nevé Dei opera per Sanctos ejus præstita occultentur, sed dictam Votorum affixionem moderandam esse censemus, ut etiam hac in re differentia inter Sanctos canonizatos, & nondum canonizatos, vel per Apostolicum Diploma à Romano Pontifice inter Beatos tantum adscriptos apertè ostendatur. Id quod perbellè fieri posse opinamur. Si vota à privatis hominibus ad sepulchra talium defunctorum affixa, cautè, ac pedetentim subdicantur, & in aliquo Ecclesiæ loco, ac honesto quidèm afferuntur, etiam votentibus ipsis non inchois; Immò, si opus est; eam rem hunc in modum faciendam diligentèr, ac prudenter edoctis; ità verò, ut votentes absque indignatione, & sine scandalo (quoad ejus fieri possit) à Sacerdote, vel à Sacrarîi Præfecto discedant, Hunc in modum cautio adhibenda censetur, donèc diligenti examine de vitâ, & miraculis, prævio à Romano Pontifice quid agendum statuatur: nam nemini ullo in loco, vel Ecclesiâ imaginem ullam insolitam ponere, licere, nec ulla nova miracula admittenda, nec novas Reliquias recipiendas esse, nisi Episcopo recognoscente, atque approbante, Sacrosancta Synodus Tridentina decernit, atque in re dubiâ, vel difficili, Concilio Provinciali adhibito, nihil, inconsulto Sanctissimo Romano Pontifice, novum, aut in Ecclesia hætenus inusitatum decerni posse statuit, ut Superiori loco exactius explicatum fuit. Sicut itaque, ut ait Vigverius ad alicujus defuncti nondum canonizati *Invocationem*, vota circa illius Sepulchrum privatim, non publicè affigere licet, ità ea publico in loco à Sacerdote non relinquenda, sed illinc subducenda, & alibi asservanda censentur, donèc à Romano Pontifice aliquid eâ in re decernatur, ne taciturnitas, vel tacita Sacerdotis approbatio, seu permissio cultum illum ex privato publicum in dies reddat, sicut aliquandò non sine scandalo jamdiu non semel evenisse constat. Idcirco ad hujus generis abusum amovendum, ut ait Ostiensis, & rectè quidèm, cultus ille privatus alicui etiam non sine Sanctitatis opinione defuncto exhibendus, absque Summi Pontificis Auctoritate, aut concessione, non debet esse nisi secretus, & occultus, qui publicam votorum affixio-

Marcell. in
prol. ex Su-
rio tom. 7.

Ludgerus
cap. 9. ex Su-
rio tom. 2.

Marcellin. in
prolog. ex Su-
rio tom. 2.
Ludger. c. 9.
ex Suario to. 2.
Marcellin.
cap. 33.

Vigver. de
virt. fid. num.
104. ver. 4. de
Canonizat.
Ostien. in ca-
pit. 1. & 2. de
Reliq.
Lib. 3. De-
cretal. tit. 45.

Conc. Trid.
sess. 25. c. 1.

Concil. Trid.
sess. 25. cap. 1.

Vigver. de
virt. fid. ver. 4.
num. 104. de
Canonizatio-
ne.

Ostien. 13.
lib. Decretal.
de Reliq. &
venerat. San-
tit. 45. c. 1. & 2.

affixionem, & permanentem, necnon Imagines luminibus, ac splendore insignitas in Ecclesiis omnino excludit, ac multò magis Altaria, Sacella, & Missæ celebrationem: quia Missæ celebratio, & communis Oratio fit in persona totius Populi, & totius Ecclesiæ, ut ait Augustinus Triumphus in libro de potestate Ecclesiasticâ; publica verò votorum affixio, atque itè Imagines luminibus, ac splendore insignitæ in publicis Ecclesiæ locis permanentes, sub culto secreto, & occulto esse non queunt; sed potius in conspectu scilicet, atque oculis omnium. Nam cultui secreto, atque occulto publicus, & apertus opponitur. Cultus itaque publico in loco, & coram aliis etiam ab homine privato exhibitus publicus dicendus censetur, quamvis sub totius Ecclesiæ nomine non exhibeatur, ut suo jam loco demonstratum est: quia non clam, cuiusmodi esse debet occultus, & secretus, sed palam exhibetur.

Quòd autem cultus privatus in occulto, & secreto exhiberi debeat, non solum Ostiensis, Armilla, & Panormitanus, sed alii etiam Canonistæ in cap. 1. de reliquiis, & veneratione Sanctorum testantur, inter quos Zanchinus ait: *Si qui publicè, & privatè venerantur, & adorant non canonizatum, malè faciunt, & debent ab huiusmodi veneratione abstinere, donec canonizetur ab Ecclesiâ, & per eam approbetur: & si non abstineant, debent, & possunt per suum Episcopum penitus coerceri, quia faciunt rem prohibitam publicè fieri. Nec propterea excusantur, ed quod viderent miracula de tali homine, quia illa quandoque sunt Dæmonis potestate.* Hæc Zanchinus. Privatus itaque cultus nonnisi secretus, aut occultus esse debet, cuiuscumque arbitrio exhibendus. Publicus autem, & semipublicus absque Sedis Apostolicæ auctoritate, aut concessione præstari nullo modo possunt; quæ autem cuicumque cultui convenient, hoc subiicietur loco.

Quenam cultui publico, quanam semipublico, & quanam privato convenient.

DE CULTU PUBLICO.

Cultus publicus, uti jam diximus, est ille, qui totius Ecclesiæ nomine, sive ab Ecclesiâ universâ per Canonizationem, à Romano Pontifice solemniter præstitam indictus publicis in locis à personis, tam publicis, quam privatis exhibetur. Huic itaque cultui septem illi honores, qui Sanctis Canonizatis debentur, conveniunt, sicut in nostro de Canonizatione Sanctorum Commentario satis explicatum fuit. Canonizati namque catalogo Sanctorum adscribuntur, ab omnibus publicè coluntur, & vocantur Sancti. In publicis Ecclesiæ præcibus invocantur, Tempia, Sacella, & Aræ Deo in eorum memoriam eriguntur. Sacrificia, tam Sacrosanctæ Eucharistiæ, quam laudum, & precum (quod passim officium, sive horæ canonicæ nuncupantur) Deo in honorem, aut memoriam,

eorundem publicè offeruntur. Dies Festi in eorundem honorem celebrantur. Imagines eorundem pinguntur Diademate, seu radorum quorundam splendore, necnon lampadibus accensis in signum gloriæ, quam habent in Cælo; ac denique votivis tabellis insignitæ. Eorundem Canonizatorum Reliquiæ pretiosis thecis inclusæ publicè in Ecclesiâ honorantur.

DE CULTU SEMIPUBLICO.

Cultus Semipublicus est ille, qui non totius Ecclesiæ nomine, vel non in Ecclesiâ universâ, sed in aliquâ tantum Ecclesiâ, sive Diœcesi, vel Provinciâ, seu in aliquo tantum Regno per Apostolicum Diploma concessus, in publicis itè locis à personis publicis, & privatis exhibetur. Huic verò cultui nonnulla, & quidem perpaucæ ex rebus iis, quas nupè enumeravimus, prævio tamè diligenti de Vitæ Sanctitate, ac miraculis nondum Canonizati examine, à Romano Pontifice concedi solent. Quamvis enim Sanctos nondum canonizatos privatim invocare liceat, in Litanis tamè publicis non itè, nec etiam in Sacro Officio; nisi à Summo Pontifice id expresse concedatur, sicut de Sancto Hiacynto à Clemente VII. & de Sancto Raymundo à Paulo III., deque Beato Joanne de Sancto Facundo Salmanticensi à Clemente VIII. necnon de aliis factum esse constat. Immo Clemens VII. Sigismundo Poloniae Rege suppliciter postulante, ac prævio examine, concessit, ut in Ecclesiis tantum ex Instituto Sancti Dominici, ac etiam in Cathedralibus ejusdem tantum Regni non solum divinum Officium, verum etiam Missæ sacrum in memoriam Sancti Hiacynthi, necnon festus dies celebrari, ejusque Imagines dictis tantum in locis depingi possent; hac tamen lege, ut ipse Beatus Hiacyntus ob dictam concessionem, neque canonizatus, neque catalogo Sanctorum adscriptus censeretur. Quoniam verò Missæ celebratio, & communis Oratio, ut Triumphus ait, fit in personâ totius Populi, & totius Ecclesiæ, cultus talis in memoriam nondum canonizati præstitus, quatenus non ab Ecclesiâ Universale, sed solum ab Ecclesiâ illâ particulari, etsi nomine totius illius Populi, vel Ecclesiæ, aut Regni exhibitus, Semipublicus appellari debet, quia publicus omnino haudquam est, etiamsi Sacrificium nullum in Ecclesiâ sit, ut ait Cardinalis Bellarminus, nisi commune, & à Deo ipso institutum, & cultus publicus ex sui naturâ sit, veluti etiam sunt Sacella, & Altaria, quæ ad Sacrificium ipsum referuntur, ut Bellarminus inquit, & rectè quidem. Hæc autem in memoriam nondum Canonizati sine Romani Pontificis expressâ concessione celebrari non possunt. Adde etiam, quòd nequè etiam Imagines nondum Canonizati, multoque minus diademate, aut radorum splendore, sive lampadibus, votivisque Tabellis insignitæ, absque Summi Pontificis concessione in Ecclesiis apponi queunt.

Si

Augustin.
Triumph.
9. art. 5.

Ostiens. Armilla.
& Panorm.
norm.

Zanchin. lib.
de Hæres.
9.22. n. 8.

De Reliq. c. 1.
& 2.

Lib. de Canoniz. Sancto-
rum cap. 38.

Lib. de Canoniz. Sancto-
rum cap. 38.

Augustin.
Triumph.
9.14. art. 5.

Comment. de
Canonizat.
Sanct. cap. 38.

Lib. de Canoniz. Sancto-
rum cap. 38.

Si enim dictas Imagines in Ecclesiis arbitrato cuiuscumque apponere liceret, hanc facultatem tamquam ex se liberam, ac licitam Romanus Pontifex in Bullis non exprimeret, sicut de Beato Hiacynto, deque aliis factum esse constat à Clemente VII., qui talem facultatem Diplomate Pontificio expressit, eamque, in aliquot solum Ecclesiis concessa esse declaravit. Si autem id arbitrato cuiusque fieri posset, facultatem illam haud nominasset, vel saltè arctatam non expressisset. Semipublicus itaque Cultus, in quo Missæ sacrum celebrandum, Sacella item, & Altaria erigenda, Imaginesque radiorum splendore, necnon lampadibus, votivisque tabellis insignitæ pro aliquo nondum Canonizato in Ecclesiis apponendæ conceduntur, absque Romani Pontificis concessione exhiberi nullo modo potest.

DE CULTU PRIVATO,

Ostien. in 3.
Decretal.
tit. 45. c. 1. & 2.

Armilla verbo
Canonizat.
Panormita-
nus in c. 2. de
Reliquiis.

Viguer. de
Virt. fid. ver. 4
n. 104. de Ca-
nonizat.

Innocent. IV.
in lib. 3. De-
cretal. c. 1. de
Reliquiis.

Spigel. in
Diet. & Bris-
sonius.

Cultus deniquè privatus est ille, qui ab homine privato, sive particulari, privato in loco, sive in Cubiculo, sive etià in Ecclesiis, pro aliquo, quem nondum Summus Pontifex canonizavit, nec beatificavit, privatim, hoc est, in secreto, & in occulto, vel non in publico exhibetur, ut Ostiensis, Armilla, Panormitanus, & alii volunt, adverbium illud, *privatim*, interpretantes. Huic autem Cultui juxta ipsius diffinitionem, non nisi secreta, & occulta, vel intrinseca invocatio concedi potest, quæ tamèn votivis tabellis à personis declarari valet in testimonium exauditionis, ut ait Viguerius; vel in signum miraculi pro re à Deo impetrata: Idque ad Sepulchrum, & quidè privatim faciendum permitti solet, quia quàmvis Defunctus ille in Cælo non esset, Deus tamèn voventis, aut invocantis devotionem accipit, juxta interpretationem Innocentii IV. dicentis: *Non negamus, quin cuilibet liceat alicui Defuncto, quem credebat bonum virum, porrigere preces, ut pro eo intercedat ad Deum; quia Deus fidem eorum attendit; non tamèn licet pro eis facere officium solemne, vel preces solemnes.* Hæc Innocentius, qui dum pro hominibus inter Sanctos ab Ecclesiâ nondum receptis officium solemne fieri, vel solemnes preces ad eos porrigi posse vetat, utl jam diximus, Cultum secretum, vel occultum solum admittit, cum publicus, ac semipublicus per ea quæ dicta sunt, pro talibus hominibus admitti non queant; & per preces solemnes, non solum divinum Officium in Ecclesiis recitari solitum, sed Missæ item sacrum, idque genus alia, tam in Cultu publico, quàm semipublico admitti consueta, intelligi videantur. Nam solemnitas, ut ait Spigelius, est certa verborum, vel personarum, seu temporis observatio. Hinc solemne, ut ait Brissonius, Anniversarium, legitimum, & ordinarium significat: Et solemnitas muneris, hoc est annua, quod singulis videlicet annis præstanda sint. Solemnesque actiones certis formulis conclusæ, cuiusmodi sunt

omnes actiones Ecclesiasticæ tam locorum, quàm temporum; tam verborum, quàm personarum ratione consideratæ, sive in cultu publico, sive in semipublico celebrentur.

Innocent. IV.
in lib. 3. De-
cret. cap. 1. de
Reliquiis.

Cum itaque solemnes preces viro bono defuncto, sed nondum canonizato, nec etià beatificato porrigere non liceat, ei nullus Cultus exterior, nisi occultus, & secretus tantum exhiberi potest, votivis Tabellis, idque genus aliis in aliquo loco honesto asservatis, caterisque rebus juxta modum à nobis explicatum amotis, ne permissio ipsa tacitam quandam publicarum personarum approbationem præferre videatur. Hæc de Cultu publico, semipublico, & privato hætenus. Restat, ut aliquot explicentur exempla de nondum Canonizatis, nec Beatificatis, quibus ostendamus, quomodo Cultus exterior multis ab hinc annorum centuriis publicis in locis Ecclesiarum exhibeatur.

Spigel. Brile-
son.

*Cultus exterior nondum Canonizatis
nec Beatificatis quomodo
exhibeatur.*

EXEMPLA EXPLICANTUR.

Exemplum primo loco sese nobis offert explicandum, de Cultu saltè semipublico, qui Beato Carolo Magno Franciæ Regi, & Imperatori, quadringentis terè ab hinc annis in variis Germaniæ, Franciæ, ac Belgii Ecclesiis exhibetur. Quàmvis enim Carolus Magnum Christianâ vitâ, sanctisque operibus insignem Molanus in Usuardum à Paschale canonizatum fuisse dixerit, in libro tamèn, qui Natales Sanctorum Belgii inscribitur, dictam sententiam revocando declarat, dum eum à Paschale Schismatico canonizatum scribit: Idque legitimos deindè Pontifices non irritum fecisse, nec tamèn habuisse ratum, veluti à Sancta emanatum Sedes addit: Immo Cardinalis Ostiensis, & Joannes Andrea Jurisperiti Carolum Magnum in solâ Aquisgrani Cappellâ, non autem in aliis Ecclesiis ex tolerantia Ecclesiæ Romanæ venerari affirmant. Sed reverà dictus Imperator, nunc in variis Germaniæ, Franciæ, ac Belgii Ecclesiis propter erectas Dioceses, aliaque præstita beneficia colitur, ut ait idem Molanus. Id quod vel tempore Ostiensis, & Joannis Andrea nondum fiebat, vel ab aliis fuit ignoratum. Quod autem talis cultus in quibusdam tantum Ecclesiis, non ubique toleratur, illud passim permitti non debet, ita scilicet, ut cuique de aliis defunctis, etiam sanctitatis opinione claris, istud ipsum pro arbitrato facere liceat: Nec tolerantia vim legis habet: nonnulla enim interdum ex veteri consuetudine quasi comprobata, ad majus malum evitandum, ut ex Panormitano colligitur, tolerantur.

Ex Martyro-
logioSanctor.
Belgii, & Mo-
lano die 28.
Januarii.

Vterque ad
c. 1. de Reliquiis
& Vener. San-
ctor.

In cap. Dilecti
de exceptis.

Sanctus item Rocchus, qui multas Italiæ Urbes, ut in Martyrologio Romano legitur, à morbo Epidemiæ signo Crucis liberavit, quàmvis ejus Canonizatio sollemnis, qua nunc utitur Ecclesia, celebrata non in-

Die 16. Aug.

veniat, in Concilio tamèn Constantiensi anno Domini 1414. honoribus, qui sanctis debentur, decorari cepit. Cùm enim Constantia nobilis Germaniæ Civitas peste mirum in modum laboraret, supplicationibus inditis, quibus Romanus Pontifex, & Patres Concilij omnes devotè interfuerunt, imago Beati Rocchi, ut scribit Joannes Pinus Tolosanus apud Rempubicam Venetam anno Domini 1516. Orator, per totam Civitatem ejus nomine in Litiis invocato, solemniter delata fuit. Qua ex re paulò mox pestilens illa, & bacchabunda morbi diritas tota penè referbuit, & evanuit. Hinc Patres Concilii ad propulsandam ingentem luem, honores, qui Sanctis debentur, Beato Roccho tunc temporis tribuendos, ait Pinus, decreverunt. Hinc deinceps Imagines, Altaria, Sacella, Templaque illius, quatenus Canonizati nomine erigi cœperunt, ejusdemque festus dies ad hæc usquè tempora, ubique ferè locorum, ex devotione Populorum celebratur. Ipsius postea corpus anno Domini 1485. Venetias translatum fuit, ubi Deo in memoriam Sancti Rocchi Templum celeberrimum, sub nomine Sancti Rocchi nuncupatum cernitur. Hujus generis cultus, qui Beato Carolo Magno, & Beato Roccho exhibetur; Si festus amborum dies, necnon Missæ Sacrum, divinum Officium, Altaria, & Sacella in eorundem memoriam constructa spectentur, publicus dici potest, quatenus publicis in locis, ac totius Ecclesiæ nomine præstari videtur: quoniam verò non omnibus Christiani Orbis Ecclesiis videtur indictus, vel saltè, etsi publicè, non tamèn ubique locorum exhibetur, semipublicus, ut reor, nuncupari potest.

Beati Gregorii Decimi Placentini ex Vicecomitum familiâ Depositio, ac festus Dies Aretii, ubi hac vitâ decessit, anno Dom. 1276. atquè in Ecclesiâ Cathedrali sepultus, magnis miraculis claruit, cum duodecim luminibus ad Sepulchrum, & pulsu Campanarum die decimâ Januarii celebratur, Matutinoque tempore Magistratus Aretii universus ad oblationem se se confert, ut ait Molanus hac de re ab Aretio certior factus. Vocatur autèm Beatus, quia non fuit à Romano Pontifice canonizatus.

Quàmvis enim Bartholomæus Pisanus, qui libros conformitatum Sancti Francisci conscripsit, eum in Diocesi Aretinâ, & Robertus Lyciensis Episcopus Aquinas, in Sermone de Sancto Bonaventurâ in Ecclesiâ Aretinâ canonizatum fuisse affirmant; Joannes tamèn Andrea in Novella, jamdiu Gregorii Canonizationem duobus Prælatibus commissam, non autèm confectam esse testatur.

Beata Coleta Gandavensis Virgo, quæ regulæ Sanctæ Claræ capitis velamen, & chordam à Benedicto XIII. accepit, ex hac vitâ anno Dom. 1447. decessit, multis miraculis, præsertim verò mortuorum suscitationibus, clara, Gandavi cultu exteriori, & quidèm semipublico, ac privato, nondùm canonizata veneratur. Nàm in ejus Virgi-

nis memoriam sextâ die Martii, annuâ scilicet Depositionis die, ab opere Mæchanico abstinetur, summumque Sacrum de Deiparâ semper Virgine, deque omnibus Sanctis fieri solet. In Litiis quoquè, sed privatim hisce verbis invocatur: *Beata Mater Coleta; Ora pro nobis*. Multa Beatæ Coletæ Sanctitatem præferentia ad Pium V. Pontificem Maximum pro majori diei festi celebratione obtinendâ, missa fuerunt; sed quoniam ea nonnisi post obitum Pii V. Romam pervenerunt, res infecta relicta est. Corpus autèm ejus Virginis in locum digniorem intrâ clausuram elevatum fuit, ipsiusque Sepulchrum visitantibus grisea cappa, qua vestiri solet, videnda exhibetur, ejusque Virginis Aqua è Corpore fluens febricitantibus consolationem præbet. Hæc ex Molano.

Beata Lyduigis Virgo Schiedami in Ollandia, quæ obiit anno Domini 1433. Sacellum intrâ Parochialem Ecclesiam habuit, & in Sacello marmoream Tumbam: Intrâ verò Conventum Sancti Francisci Altare in honorem ejusdem Virginis consecratum extabat eo in loco, ubi lecto decumbens, Deo in hac vitâ servisse narratur. Sed hæc omnia hostes fidei, & omnis pietatis funditus everterunt. Dies festus Virginis cum solemnitate colebatur, & Officio de Sanctissimâ Trinitate colebatur, sacroque peracto, concio de ejus vitâ, & passione haberi solebat, Hæc ex Molano.

Beatus Bernardus Pœnitens ad Sanctum Bertinum obiit anno Domini 1183. Corpus ejus primùm in exteriori Ecclesiâ positum, fuit, deindè ob miraculum editum ad Chorum delatum: postremò autèm in Ecclesiâ Sancti Bertini Sepulturæ traditum est. Bertinenses in die Depositionis anniversarium pro omnibus Defunctis celebrant. Missa peractâ, itur processionalitèr ad monumentum, ubi Responsorium illud canitur: *Justorum anima in manu Dei sunt*; Cum collecta, in qua generatim mentio fit omnium Sanctorum, quorum Reliquiæ in Ecclesiâ requiescunt. Monumentum extat in Sanctæ Catherinæ Sacello, ut Molanus testatur.

Beatus Aldebertus Austrovandiæ Comes, anno Domini 1... die 22. Aprilis ex hac vitâ decessit Dononii, & in Altare sublevatus fuit. Hæc Molanus.

Beata Ava Virgo die 29. Aprilis honoratur Dononii, ut legitur in Martyrologio ipsius loci, sed quia non est canonizata, in Calendario Breviarii ejusdem loco scriptum reperitur: *Sancta Ava, sicut pro Defunctis*: Honoratur etiàm alibi non sine Doctorum quorundam admiratione, & tacitâ contradictione. Hæc ex Molano.

De nondùm Canonizatis in capsas elevatis.

Beata Rictrudis Abbatissa Marcenensis, & Mater Clothfendis 12. mensis Maii die quievit Marcianis. Septimâ verò Februarii die in capsas cum filiabus nondùm numero Sanctarum adscriptis, fuit elevata. Natus

Die 14. April.
anno Dom.
1433.

Die 19. April
anno Dom.
1183.

Die 29. April.

Die 12. Maii.

Die 28. Jan.

Die 10. Jan.

Lib. 2. conformitat. fruct. 8.

Ad sexti cap. ubi periculi.

Die 6. Martii
anno Dom.
1447.

talis ejus Marcianis, & alibi celebratur. Est enim multarum Ecclesiarum patrona. Hæc ex Molano.

Die 7. Aprilis
& 2. Maii

Beatus Albertus inclusus Confessor Crispiniensis, & Territorii Tomacenensis Pago originem ducens, obiit septimo Aprilis die. Quamvis autem tali die obierit, secundâ tamen Maii die ex Auctoritate Episcopi Cameracensis festus dies ipsius celebratur in Oratorio, in quo requiescit, & Litanis privatim invocatur. Hæc ex Molano.

Die 1. Junii.

Beatus Aldebertus, ejusque Beata Regina, & filia Ragemfredis in Monasterio Dononienfi honorantur, cum corpora eorundem elevata fuerint, & in majori Monasterii Altari argenteis pheretris quiescant. De Regina, ejusque secundario festo, hæc in libro Ecclesiæ scripta leguntur: *Decimo sexto Kalendaris Aprilis apud Dononium elevatio Corporis Sanctæ Reginae*. Hæc ex Molano.

Die 30. Junii.

Beata Clothfendis Virgo, filia Beatae Ritrudis Marcianis die 30. Junii obiit, ubi ejus Reliquiæ asservantur. Natalis ipsius in vetusto Martyrologio reperitur, sed in divino Officio non recolitur. Elevatio autem fuit septimâ Februarii die.

Die 2. Julii.

Beatus Petrus de Lutreburgo, tituli ad Sanctum Georgium ad velum aureum Diaconus Cardinalis, die secundâ Julii anno Dom. 1387. migravit per mortem ad vitæ Auctorem; Ejus Canonizatio sæpè sollicitata fuit, sed infecta remansit. Hæc ex Molano.

Die 11. Octob.

Bruno Archiepiscopus Agrippinæ Colonix, die 11. Octobris ab Ecclesiâ Tormacensi tamquam canonizatus honoratur; Ecclesia vero Colonienfis, canonum in hac præsertim re observantior, quippè, quæ ab Apostolica Sede, dictum Brunonem Sanctorum numero scit adscriptum non fuisse, ejus diem depositionis propriè non colit, sed omnia Canonicorum Colonienfium Collegia ad Sanctum Pantaleonem, ubi Brunonis corpus requiescit, tali die annuatim conveniunt, & ad Beati Viri honorem Sacrificium de æterna sapientiâ celebrant.

Die 23. Octob.

Beatus Pompejus Sacerdos in quodam Sacello, quod ad honorem Sanctæ Catharinæ Deo dicatum, requiescit, ejusque Statua in ipsa extat Ecclesiola, cujus Altare tres habet Statuas, mediam scilicet Deiparæ, sinistram Catherinæ, dextram Pompeii. Cum autem Populus Missæ Sacrificium inibi requirit, Sacerdotes eam ex more de commune Confessoris, non Pontificis legunt: sed quia Canonizatus non est, omisiss de Confessore collectis, alias contrâ pestem animalium legunt juxta Populi devotionem.

Die 9. Martii.

Beata Francisca Romana anno Dom. 1440. die 9. Martii in ipso Sanctorum quadraginta Martyrum natali per mortem ad Auctorem Vitæ migravit, tam vitæ sanctitate, quam antè, & post mortem miraculis clara, ut ex processu ad veritatem hac de re indagandum ritè confecto apertè constat; Et Cardinalis Baronius in Annot. ad Martyrologium testatur. Quare à Romanâ Sede

ex Diplomate Pontificio concessum jam fuit, ut in die nupèr commemorato annua ipsius memoria celebraretur in Ecclesiâ Sanctæ Mariæ Novæ, in qua Corpus ejus humatum jacet: Tali namque die, dum Sanctorum quadraginta Martyrum Natalis colitur, Missa cum divino Officio de iisdem Sanctis celebratur; sine tamen collectâ ad Beatam Franciscam pertinente; Sed sermo, Missâ peractâ, de Laudibus ipsius Beatæ Franciscæ haberi solet, maxima Populi Romani, & Prælatorum, ac Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium adstante frequentia. Hinc in Romano Martyrologio legitur: *Romæ Beata Francisca Viduæ nobilitate generis, vitæ sanctitate, & miraculorum gratiâ celebris*. Hinc Auditores Rotæ Clementis VIII. Pontificis Maximi jussu, Processum diligenter jam confectum, accuratè perpendunt, & ritè examinant pro ex Deo adjuvante, canonizanda.

Hæc de nondum Canonizatis, deque honoribus, qui ipsis à particularibus Ecclesiis exhibentur. Verùm tales honores aliquibus ex suprâ enumeratis per Sanctæ Apostolicæ Sedis Indultum forsitan sunt concessi, licet ob magnam Temporum diuturnitatem atque injuriam, vel propter hominum incuriam, id ita esse literarum monumentis non constet. Aliis verò, pro quibus nullum tale concessum est Indultum, ideò licitè exhibentur, quia longissimi temporis spatio immemorabili adjuncta est Sedis Apostolicæ scientia, & tolerantia. Si autem res aliter se haberent, abusus foret nullo modo imitandus, immò omni studio reiiciendus, atque abolendus. Sicut enim Canonizatio, ita etiam Beatificatio ad solum Romanum Pontificem pertinet, sicut rationibus, & exemplis demonstratum est. Istuc etiam ipsum de nondum Canonizatis dicendum videtur, quorum Imagines tam Romæ, quam extrâ Urbem in multis Ecclesiis Diademate, ac radiorum splendoribus effictæ, necnon lampadibus accensis insignitæ cernuntur. Id enim pro aliquibus nonnisi expressâ Romanorum Pontificum, vel tacitâ saltè concessione factum esse censendum est, etiâ si literis mandatum non inveniatur, propterea quòd ob rationem assignatam, non omnia, quæ gesta sunt, scripta leguntur. Pro aliis verò, quibus id non est concessum, dumtaxat permittitur propter scientiam, & tolerantiam Sedis Apostolicæ.

Adde etiam quòd locus argumentandi ab Auctoritate negativus, ut i hilosophus ait, est infirmus. Quòd enim traditio, seu memoria per longam temporum seriem servata, factum esse monet, ac persuadet, illud sine tergiversatione, aut pervicaciâ negari non potest.

Quamvis autem apud Sanctum Antonium in tertia Chronicorum parte, Sancti Thomæ Aquinatis Corpus, anno septimo post ejus obitum exhumatum, & in locum honorabilem translatum, atque ad sinistram Altaris in Sepulchro marmoreo collocatum legatur, Sacellum tamen, & Altare antè præstitam Canonizationem ei erecta non leguntur, quoniam

Sp. Anton. 3. p.
tit. 23. c. 7. §. 13

quoniam hæc in memoriam nondùm Canonizati absque expressâ Pontificis concessione fieri non queunt, nec debent, quippè quæ ad sacrificium ipsum, quod est commune, ac nomine totius Ecclesiæ offertur, uti jam diximus, referuntur.

Istucipsum de Sacellis, & Ecclesiis intelligendum censetur; Sacella enim, & Ecclesiæ, quæ Sanctis Canonizatis debentur, iis, qui nondùm fuerunt canonizati nonnisi expressâ Pontificis concessione ob insignem, tam miraculorum evidentiam, quàm etiam ob manifestam vitæ sanctitatem, miraculorum frequentiam, tam in vitâ, quàm post obitum comprobata erigi possint. Hunc in-

modum tam Tempia, quàm Sacella, vel Altaria multis ex nondùm Canonizatis erecta fuisse creduntur. Si autem res aliter se habeat, hujus generis licentia, quamvis pia, in usum, aut consuetudinem, ad errorem, & scandalum evitandum, converti non debet, sicut Sancti Martini, Alexandri Tertii, & Bonifacii Octavi temporibus utrumque jam evenisse compertum est. Hæc de honoribus, qui nondùm Canonizatis debentur, è pauperculo Ingenii mei scrinio deprompta mihi dicenda visa sunt. Quæ sanè omnia Sanctæ, atque Catholicæ Dei Ecclesiæ Romanæ judicio, ac censuræ libenter subicio, & subjecta esse volo, ac declaro.

SALUTATIONE SACERDOTIS

In Missa, & in Divinis Officiis,

NEC NON

De Ministri, vel Chori responsione,

HOC EST

DOMINUS VOBISCUM, VEL PAX VOBIS,
ET CUM SPIRITU TUO.

*Et Cur ab Episcopo in prima Missæ Salutatione dicatur,
Pax Vobis, & non Dominus Vobiscum.*

QUAMVIS dictæ salutandi formæ, ac Responsio Salutationi congrua paucis verbis, & apertis quidem sint compræhensæ; aliquâ tamen explicatione indigere videntur, quippè quæ in sacris rebus adhibita, atque à piissimis viris, Sanctisque Patribus in usum talem receptæ, mysteriis non carent, multoque plura in recessu, quam in fronte, ut dici solet pollicentur. Hæc itaque se nobis offerunt explicanda, hoc est antiquus duarum salutationum, & responsionis usus; Cur item una salutatio ad Sacerdotem, altera ad Episcopum pertineat; & an vtraque uno tantum adstante in Missa sit pronuncianda; numque denique illa salutatio, *Dominus Vobiscum*, à solitario Divinum Officium recitante sit proferenda, vel potius tacenda.

Utraque Salutatio, Sacerdotis videlicet per illa verba, *Dominus Vobiscum*, necnon Episcopi, per illa etiam verba, *Pax Vobis*, ad Populum præstari consueta vetustissima est. Salutationem primo loco positam, originem à traditione Apostolica traxisse Concilium Bracarense testatur; eamque Sanctus Dionysius, qui tempore Apostolorum fuit, in libro de Ecclesiastica Hierarchia, Sanctissimam, & divinissimam appellavit, eamque à Scripturâ Sacrà desumptam, ubi modò pluraliter, modò singulariter Salutatio Sacerdotis ipsa legitur. Pluraliter namque in libro Ruth, Booz messorum suos salutando

dixisse narratur, *Dominus Vobiscum*. Prophetæ item à Deo missus Asa Regem, & exercitum ejus salutando, ut in lib. Paralipomenon 2. legitur, dixit, *Dominus Vobiscum*. Singulariter Angelus Domini in libro Judicum Gedeoni apparens dixit: *Dominus tecum Virorum fortissime*. Angelus item Gabriel à Deo ad Beatam Mariam semper Virginem missus, eam salutando dixit: *Ave gratia plena Dominus tecum*.

De Salutatione pluraliter præstari consueta Summi Pontifices primitivæ Ecclesiæ suis in Decretis, Anacletus videlicet Papa, à Petro Quintus, & Soter à Petro tertius decimus, mentionem fecerunt.

Alia quoque Salutatio, tam pluraliter, quam singulariter prolata per hæc verba: *Pax vobis*, & *Pax tecum*, tam in veteri, quam in novo testamento in usu fuisse legitur. Salutatio autem pluraliter pronunciari solita in Sancti Jacobi, & Sancti Basilii Liturgiis reperitur, deque ea Sancti Patres, & Ecclesiæ Sanctæ Doctores expressam fecerunt mentionem, & frequenter quidem.

ET CUM SPIRITU TUO.

Autramque verò tam Sacerdotis, quam Episcopi Salutationem hisce respondetur verbis.

ET CUM SPIRITU TUO.

Quod supradictum est ex Epist. Pauli ad Timotheum scribentis: *Dominus Jesus Christus cum Spiritu tuo*. Et bene Sacer-

Paralipom. 2.
cap. 15.
Judic. 6.

Lucæ 1.

Jacob.
Basil.

S. Ambros.
cap. 5. de dign.
sac.
Chrysostom.
homil. 3. ad
Coloss., & ho-
mil. 33. in
G. 10. Matthæ

Bracara. 1.
Can. 21.
Lib. de Eccl.
Hier.

Ruth. cap. 2.

Homil. 18.
in 2. ep. ad
Corinth.

Petr. Damian. in Biblioth. Veterum PP. in tom. 3. Auctarii cap. 3. pag. 718.

Sacerdos, & Episcopus Populo precantur, & bene iisdem precatur Populus: quia sicut Sacerdos, & Episcopus Dominum, & Pacem cum Populo esse precando desiderant; ita Populus, vel Ecclesia, ut ait Petrus Damianus, salubri Salutatione accepta Sacerdotis, vel Episcopi, & ipsa resultando orat, & orando resalutat, postulans, ut sicut ille Dominum, aut pacem Domini esse cum ipsis optavit, ita & cum eo esse dignetur, dicens. *Et cum Spiritu tuo*, idest cum anima tua sit, ut eum digne pro nostra salute possis orare. Et notandum (inquit Petrus Damianus) quod non dicit, *Tecum*, sed cum Spiritu tuo, ut totum, quod in Ecclesiasticis officiis geritur, spiritualiter fieri perpendatur. Et bene cum Spiritu hominis optatur esse Deus; vel pax Dei, quia in mente, & Spiritu ad Imaginem, & similitudinem Dei homo rationalis est conditus, atque ibi Divinae gratiae, & illuminationis est capax. Hæc ex Petro Damiano.

Isidor. ep. 122. lib. 1.

Isidorus autem Pelusiota vult responsionem Ministri, aut Populi, sive Ecclesiae non ad Sacerdotem, sed ad Deum directam esse, inquit, hisce verbis: *Illud autem quod à te habet respondetur: Et cum Spiritu tuo, hanc habet sententiam: Pacem quidem nobis præbuisse Domine, hoc est mutuum inter nos concordiam: Pacem autem nobis quæ, hoc est ejusmodi tecum conjunctionem, quæ nullo modo divelli possit, ut cum Spiritu tuo peccati [quem nobis in creationis initio indidisti] à tua charitate distrahi nequeamus.* Hæc Pelusiota; sed prior expositio congruentior videtur, Sacerdotisque Salutationi magis consona.

Cur Episcopus in prima Missæ Salutatione ad Populum, aliâ salutandi formâ à Sacerdotali distincta utatur.

Sacerdos quoties Populum salutatur in Missa, in qua Populus septies salutatur, inquit. *Dominus Vobiscum*. Episcopus vero primâ vice ait: *Pax Vobis*. Deinde ut se unum ex Sacerdotibus esse ostendat, Sacerdotali semper utitur salutatione. Quare sicut illa ab omnibus Sacerdotalis appellatur, ita hæc à Petro Damiano Episcopalis nuncupatur. Quæ sanè salutio à Scriptura Sacra originem traxit: Nam in veteri Testamento Angelus Daniele salutasse legitur hisce verbis: *Non time, vir desideriorum: Pax tibi, & esto robustus*. In novo etiam testamento Christus Dominus Discipulos, & Apostolos suos penè semper salutasse invenitur, hunc in modum: *Pax Vobis*. Immo eandem salutandi formam eis apud Matthæum commendavit dicens: *intrantes quancumque Domum, salutate eam dicentes: Pax huic Domui*. Cum itaque omnes Episcopi, ut Petro Damiano placet, Apostolorum sint Successores, idest Ecclesiarum præfules, hujus Salutationis formâ utuntur, & meritò quidem Domum scilicet Dei salutantes, ubi omnes oportet esse filios pacis, ut Salutio pacis super eos re-

Petr. Damian. in Biblioth. Veterum PP. in tom. 1. Auctarii cap. 3. pag. 718. Dan. 10. Lucæ 24. Jo: 10.

Matth. 10.

quiescens, & Salutantibus, & Salutatis fructuosa esse possit, ut ait idem Petrus Damianus. Hac verò salutandi formâ Episcopus in prima Missæ Salutatione uti solet ad Christi imitationem, quoniam hæc fuit prima Christi vox ad Discipulos, quando eis post resurrectionem apparuit: *Pax vobis*, ut scripsit Innocentius hujus nominis Tertius, vel quatenus Apostolorum Successor [ut ego opinor] Christi servet mandatum, de domo primum salutandâ, Apostolis datum sub narratâ verborum formâ, præsertim verò cum Ecclesia sit Dei Domus, in qua Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, esse debet.

Innocent. III. lib. 2. Myst. Missæ cap. 24.

Quamvis autem Concilium Bracarense decreverit, ut tam Episcopus, quam Sacerdos uno modo Populum salutare debeant; hic tamen ritus antiquatus non est, qui illud Concilium non Generale, sed Provinciale fuit ab Episcopis Provinciæ Galitiæ celebratum.

Bracar. 1. Can. 21.

Hinc Salutio illa per hæc verba: *Pax Vobis* ab Episcopo in primâ tantum vice Missæ datur, quando scilicet Canticum Angelorum, hoc est, *Gloria in Excelsis Deo, & in terra Pax hominibus bonæ voluntatis*, dicitur, quia in eo pax pronuntiatur: quando autem Canticum illud non legitur, aut non cantatur, Salutio per hæc præstatur verba Dominus Vobiscum. Hæc de Sacerdotis, & Episcopi salutatione.

Nunc reliquum est, ut ea, quæ postremo loco explicanda proposuimus, aggrediamur.

An salutio pluraliter pronunciari consueta, uno adstante Ministro Singulariter proferri, vel omnino prætermitti debeat; aut à solitario Divinum Officium recitante tacenda sit.

Non desunt, qui hac de re tempus in præsens dubitent, nec desuerunt, qui ante quingentos, & amplius annos dubitarint, num scilicet Salutio in Missa, uno tantum Ministro adstante pluraliter sit pronuncianda; vel à solitario Divinum Officium recitante sit omnino tacenda: è quorum numero olim fuit Leo solitarius, & spontè inclusus, qui hac de re Petrum Damianum Cardinalem Ostiensem, qui se Cardinalatu jam abdicaverat, & in eremum sese receperat, consuluit. Hinc Petrus Damianus, ut nodum solveret, ad eundem Leonem Opusculum scripsit, cui titulus est: *Dominus Vobiscum*. Opusculi Prologus ita exorditur: *Domino Leoni amore Superae libertatis incluso Petrus Peccator Monachus, quidquid sit, servus, & filius &c.* Dicto itaque in Opusculo hanc salutationem à solitario Divinum Officium recitante pluraliter pronunciari debere hac præsertim ratione, quatenus videlicet Ecclesia Sancta Dei est in omnibus una, & singulis tota, hoc est in pluribus per fidei unitatem simplex, & in singulis per charitatis glutinum, diversaeque charismatum dona multiplex. Quamvis enim (inquit) Ecclesia

Lib. qui, Dominus Vobiscum, inscribitur in Biblioth. Veterum PP. tom. 1. Auctarii cap. 3. 4. 5. 6. & 7.

Petr. Damian. in lib. Dominus Vobiscum cap. 5. & 6.

personarum multiplicitate sit diversa, una tamen est Sancti Spiritus igne conflata: quia sicut Spiritus Sanctus est unus, & multiplex; unus videlicet in maiestatis essentia, & per diversa charismatum dona multiplex; ita facit, ut Ecclesia Sancta, quam replet, in universitate sit una, & in suis partibus, vel in singulo quoque tota existat.

Id quod Salvator noster Christus commendabat, dum Patri de suis Discipulis diceret: *Non pro eis rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt in me; ut omnes unum sint &c.* Et ego claritatem, quam dedisti mihi dedi eis; ut sint unum, sicut, & nos unum sumus. Hac Salvator in Joanne. Sicut ergo credentis in Christo unum sunt; ubicumque per corporalem membrorum speciem videntur esse, ibi etiam per Sacramenti Mysterium totum est corpus: & quidquid competit toti, quodammodo etiam parti congruere videtur. Quare nec unius Personae solitudo verbis pluraliter pronunciatis praedjudicat, neque fidelium multitudo à singularitate personae discordat; quia per virtutem Sancti Spiritus, qui, & singulis inest, & omnes replet, solitudo pluralis, & multitudo singularis intelligenda est. Hinc recte fit, ut quidquid in Sacris Officiis à quibuscunque fidelibus singulariter, aut pluraliter agitur, hoc Ecclesia ipsa per unitatem fidei, & charitatis amorem unanimiter agere videatur.

Salutatio itaque illa, *Dominus Vobiscum* à solitario Divinum Officium recitante, nec taceri debet, ut quidam faciunt, qui loco ejus dicunt, *Domine exaudi orationem meam*; nec singulariter, sed pluraliter pronuncianda est tam à solitario Divinum Officium recitante, quam in Missa, uno tantum adstante Ministro.

Præterea sicut à solitario Divinum Officium recitante dicuntur, & recte quidem, *Oremus; Benedicamus Domino; Venite, exultemus Domino; Regem Regum Dominum venite adoremus*; & alia id genus quam plurima, quæ sanè omnia pluraliter à solitario pronunciantur, ita *Dominus Vobiscum*: quia si hæc salutatio pluralis à solitario Divinum Officium recitante tacenda sit, illa, quæ nuper commemoravimus, & alia permulta prætermitti necesse est: ea tamen omnia ob rationem assignatam in Divinis Officiis recitantur, & recte quidem.

Addè etiam, quòd sicut multa plurali numero à solitario in Divinis Officiis recitantur; ita à multitudine singulari numero multa pronunciantur: nam in conventu positi, hoc est multi in Ecclesia, seu in choro constituti recte dicunt, *Inclina Domine aurem tuam ad me, & exaudi me, quoniam inops, & pauper sum ego. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*; & alia id genus innumera, quæ brevitas causâ silentio sunt prætermittenda.

Isucipsum tam de salutatione Sacerdotali, quam Episcopali, quæ in Missa pluraliter proferri solent, dicendum, affirmandumque omnino est, etiam si solus Minister præ-

sto ei adesset: sicut enim Sacerdos, dum Populum ad orandum cohortatur pluraliter ait: *Orate fratres, & gratias agamus Domino Deo nostro*, atque alia permulta, solo Ministro adstante; ita etiam ob eandem rationem nuper assignatam dictæ Salutationes plurali numero pronunciari debent, Ministro solo præsentante.

Quamvis autem Anacletus Papa à Petro quintus, & Soter in ordine tertius decimus decreverint, ut nullus Presbyterorum Missarum solemnia celebrare audeat, nisi duobus saltem præsentibus, sibi que respondentibus, ipse tertius habeatur; (quia cum pluraliter ab eo dicitur, *Dominus Vobiscum*, & illud in secretis, *Orate pro me*, ut commemorati Summi Pontifices inquirunt, aptissime convenit, ut ipsius respondeatur salutationi) illud tamen Decretum, ait Doctor Angelicus, non nisi de solemnibus Missa intelligendum est, quia in Missa privata, quam alii *peculiarem*; vel *solitariam* vocant, sufficit unum, ut inquit S. Thomas habere Ministrum, qui gerat personam totius Populi Catholici, ex cujus personâ Minister Sacerdoti pluraliter respondet.

Sunt qui dictas Salutationes pluraliter semper pronunciandas esse velint, etiam si Missæ solus Minister præsto adsit, Officiumque Divinum à solitario recitetur ob Angelos orantibus assistentes juxta illud Psalmi dictum: *In conspectu Angelorum Psallam tibi*: Hinc Angelus ad Tobiam dixit: *Quando orabas cum lacrymis, ego obtuli orationem tuam Domino*: ob idque in Sacro Missæ Canone dicitur: *Supplices te rogamus omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus Sancti Angeli tui ad sublime Altare tuum*. Huc accedit, quòd quilibet homo suum Angelum habet Custodem juxta illud Salvatoris nostri de parvulis in Matthæo dictum: *Angeli eorum in Cælis semper vident faciem Patris mei, qui in Cælis est*. Huc item spectare videtur illud, quod in actibus Apostolorum legitur de S. Petro jussu Herodis Carceri jam mancipato, & miraculosè per Angelum inde liberato; cum enim puella Petrum ad Ostium Domus pulsare affirmaret, Discipuli, qui præ timore dicta in Domo erant inclusi, id ita esse non credentes, dixerunt, *Angelus ejus est*. Hæc ex Innocentio hujus nominis tertio, qui suam opinionem hinc concludit verbis: illos igitur habemus in oratione participes, quos habebimus in glorificatione confortes. Alexander etiam de Ales dictæ opinioni suffragatur, dum Innocentii rationem tuetur; immò addit aliquos non deesse, qui reclusum solum, hoc est sive assistente rem Sacram facere posse velint.

Ego verò, quamvis ipsam Innocentii rationem de Angelis, qui orantibus assistunt, veram esse omnino affirmem; non tamen ob eam præsertim causam dictas Salutationes pluraliter pronunciandas esse opinor: quia ipsi Angeli cum sint comprehensores, non viatores, iis salutationibus non egent, quippe qui semper vident Deum, & cum Deo semper vivunt, divinâ perpetuo perfuantes visio-

Joan. 17.

Petr. Da-
nian. cap. 6.
lib. 1.

Petr. Da-
nian. dicto
in lib. cap. 7.

Anaclet. ep. 7.
Soter. de con-
secr. dist. 1.
cap. 61.
Bracard.

S. Thom. 3.
par. quest. 83.
art. 5. ad 12.

Innocen. III.
1. 2. Myster.
Missæ c. 25.

Psal. 137.

Tob. 12.

Matth. 18.

A. 12.

Innocen. III

Innocen. III
ubi supra.

S. August. de
Verbis Apo-
stoli serm. 17.
non precul à
principio. 10.

visione, quæ omne, ac verum bonum in se continet, omnem sensum, omnemque intellectum creatum superat, ac sine fastidio satiat, satiatumque semper conservat, nullum externum admittens bonum. Quare sicut Martyri, vel cuilibet Sancto faceret injuriam ille, qui pro eo beatam in Cælo vitam degente, oraret, ut ait S. P. Augustinus, ita & Angelis talem vitam viventibus, pace scilicet, ac salute in Domino sempiternâ perfruuntibus, eveniret, si eis dictæ salutationes, aut præcationes, quæ sunt, *Dominus Vobiscum*, & *Pax Vobis*, impertirentur: Angeli enim boni sunt ita in bono confirmati, ut ab eo, sicut item mali à malo nunquam divelli queant.

Conclusio.

Quandò igitur, ut huic rei finem imponam, à solitario Divinum Officium recitante, vel à Sacerdote, atque Episcopo Salutationes in Missa, solo Ministro adstante, pluraliter pronunciat in Offi-

cio Divino, ac per solum Ministrum Missæ adstantem tota Ecclesia per rationem paulò superius assignatam repræsentatur: quia, ut diximus, quidquid in Sacris Officiis à quibuscumque fidelibus particulariter agitur; hoc ipsa Ecclesia per unitatem fidei, & charitatis amorem unanimiter agere videtur. Itaque sicut singulariter positi, aut solitarii plurali voce non incongruè salutant, & salutantur, ita multi in conventu, aut in choro constituti singulari voce rectè dicunt: *Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus ejus in ore meo*; idque genus alia: quia nimirum; ut ait Petrus Damianus, nequè illic pluralibus verbis unius personæ solitudo præjudicat, nequè hic multitudo fidelium, à singularitate discordat; nam per virtutem Sancti Spiritus, qui singulis inest, & omnes replet: illic solitudo pluralis, & hic multitudo intelligitur singularis: Ecclesia namque in omnibus una, & in singulis tota repræsentatur.

SANGUINE

A CHRISTO DOMINO

In Resurrectione reassumpto.

COMMENTARIUS.

Christus Dominus resurgens, totum Sanguinem, quem in Ara Sanctissima Crucis effudit, quique ad humanæ naturæ veritatem, & perfectionem pertinebat reassumpsit.

Lucæ 22.

INNOCENTIUS hujus nominis tertius in lib. 4. Mysteriorum Missæ capit. 30. hac de re hunc ait in modum: *si capillus de capite vestro non perit, quanto magis sanguis ille non perit, qui*

fluxit de veritate naturæ.

S. Thomas.

S. Thomas 3. par. qu. 54. art. 2. ad 3. ita inquit: *totus Sanguis, qui de Corpore Christi fluxit, cum ad veritatem humanæ naturæ pertineat, in Corpore Christi resurrexit; & eadem ratio est de omnibus particulis ad veritatem, & integritatem humanæ naturæ pertinentibus. Sanguis autem ille, qui in quibusdam Ecclesiis pro reliquiis conservatur, non fluxit de latere Christi, sed miraculose de quadam Imagine percussa. Idem dicit in quodlib. 5. art. 5. in quo distinctionem de sanguine in medium affert dicens, aliquem sanguinem esse vitalem, & aliquem nutrimentalem, ex cibis generatum; illum ad veritatem humanæ naturæ pertinere, ac propterea totum reassumptum fuisse ait, non autem nutrimentalem, quem ad veritatem humanæ naturæ non pertinere affirmat, & hac de causa hunc reassumptum non fuisse affirmat. Quod etiam Cajetanus confirmat, explicans hanc S. Thomæ Doctrinam.*

Cajetanus.

Color sanguineus non est sanguis quantum ad substantiam.

Quamvis autem una, vel alia sanguinis gutta, spinis, clavis, & lanceæ, & sudario adhærens, aut linteo apud nos remanserit, illa tamen gutta, sive potius color, qui in eis apparet, non videtur esse sanguis, quantum ad substantiam, ut Theologi volunt, sed quidam color ex ipso sanguine relictus, nec propterea hypostaticè Verbo Dei unitus: quia ille color, seu tinctura sanguinea non est pars Humanitatis Christi, nec in actu, nec in potentiâ, quia nunquam ampliùs Christi Corpori est conjungendus. Sanguis autem

à Christo in passione fusus, Verbo permansit semper unitus, ut ait S. Thomas. Id quod definitum fuit à Clemente VI. ut refertur in Directorio Inquisitorum 2. par. quæst. 10. & à Pio II. ut latè Silvester in Rosa Aurea, refert quæst. 30. in Evangelia, & sequentibus, & Dominicus de Dominicis in Tract. de Sanguine Christi. Et huic veritati favet sexta Synodus act. 16. ubi damnatur hæreticus, qui dicebat. Verbum in Cruce exuisse Carnem, & Sanguinem. Hinc non solum sanguis in Cruce fusus ad veritatem humanæ naturæ pertinens fuit à Christo resurgente reassumptus, sed etiam alii humores, qui in Christi Corpore glorioso fuerunt, bilis videlicet atra, & flava, & pituita, quatenus ad Constitutionem humanæ naturæ, humanasque operationes, & affectiones, & convenientem dispositionem, ac temperiem necessarii; & ut Theologi volunt, hi tres humores erunt in corporibus omnium resurgentium.

Humores reassumpti.

Istucipsum sub aliis verbis docet S. P. Augustinus in epistolâ satis longâ ad Consentium scriptâ respondens illius quæstionibus de Christi Corpore, ac de nostris corporibus, qualia futura sint in resurrectione. Is enim non procul à principio Epistolæ ita inquit: *Ego proinde Domini Corpus ita in Cælo esse, credo, ut erat in Terra, quando ascendit in Cælum, & infra post mentionem de carne, de sanguine, deque ossibus à Christo Domino in Resurrectione reassumptis, & à nobis in Resurrectione universali reassumendis factam, de humoribus à Salvatore nostro reassumptis, & à nobis item reassumendis in hanc loquitur verborum formam. Fortassis enim, acceptâ occasione sanguinis, urgebit nos molestior persequator, & dicit: si sanguis, cur non, & pituita (idest phlegma) cur, non, & fel flavum, (idest cholera) & fel nigrum (idest melancholia) quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari, etiam medicinæ disciplina testatur. Sed quod libet quisque, corruptionem addere caveat, ne sue fidei sanitatem, castitatemque corrumpat. Deinde inferiùs ait: Valet igitur divina potentia de istâ visibili, atque tractabili naturâ corpo-*

S. P. Augustinus tom. 2. epist. 246.

corporum ; quibusdam manentibus , auferre , quas voluerit , qualitates : ac per hoc valet etiam membra mortalia , formæ lineamentis manentibus , corruptione verò mortalitatis emortuâ , stabili vigore firmare : ut absit (corruptionis videlicet) adsit effigies (hoc est corruptionis) adsit motio , absit fatigatio : adsit vescendi potestas , absit esuriendi necessitas . Hæc S. P. Augustinus ad verbum , verbis iis , quæ per parentheses scripta sunt , exceptis . Quatuor igitur humores , sanguis videlicet , phlegma , cholera , & melancholia , & cætera omnia ad integritatem corporis , & ad naturæ humanæ veritatem , pertinentia , qualibet tamén corruptione , sive imperfectione omninò amotâ , à Christo Domino reassumpta sunt , & à nobis in Resurrectione universali reassumentur . Nam ut docet S. Thomas , sicut Elementa in universo se habent , ita etiam quatuor humores in corpore humano : quia homo est Microcosmus , hoc est parvus Mundus , Elementa verò componunt mixta , ut sunt inter partes universi . Et sic in homine cholera igni respondet , aeri sanguis , aquæ phlegma , melancholia Terræ , ut Alphonsus Salmeroni placet . Elementa autem sunt in viâ generationis respectu corporum mixtorum , quia sunt eorum materia : ita humores quatuor se habent ad membra . Elementa verò habent formas determinatas quasdam , quarum ratione sunt de perfectione universi , sicut , & corpora mixta . Quatuor ergò humores , quatenus sunt de perfectione Corporis humani , sicut aliæ partes in Resurrectione à Christo Domino reassumpti sunt , & à nobis reassumentur . Alii autem humores in corpore humano existentes , ex actione tantum nutritionis , ut Ros in principio transmutationis , & cambium in medio incipiens dealbari [ex quo tandem fit gluten , & incorporatur membris] non sic se habent , quia non pertinent ad integritatem humanæ naturæ , licet sit sanguis verus , & naturalis , primus tamén imperfectus , & secundus à formâ sanguinis recedens , ut Theologi , ac Philosophi affirmant : Et ob id tales humores non fuerunt à Verbo Divino eandem ob causam reassumpti . Adde etiam , quòd tales humores ex actione nutritionis provenientes , in corporibus gloriosis non erunt , quia in illis nutritio non amplius exabit . Hinc tales humores à Christo Domino non fuerunt assumpti , nec reassumpti . Quod enim semel Verbum Dei assumpsit , nunquam dimisit , ut Theologi omnes constanter fatentur , Alphonsus Tostatus in Paradoxo 2. cap. 40. & Franciscus Mayronis in lib. sermonum , ferm. 86. exceptis , qui nimis audacter , quidém , loquuntur de vitali , vero , ac naturali Christi Sanguine , ad veritatem humanæ naturæ pertinente , quem à Divinitate nunquam separatim fuisse omninò affirmamus . Illud autem Theologorum Axioma , quod semel assumpsit &c. nonnisi de naturâ humanâ primò assumptâ , & de iis , quæ ad ejus veritatem , & integritatem pertinent , intelligendum est ; non de singulis materia-

libus partibus , cujusmodi sunt humores supradicti , & id genus alia , e quorum numero est etiam sanguis nutrimentalis , superfluous per superfluitatem naturalem in Christi Corpore generatus , nec per superfluum cibum , aut per superfluum vivendi modum , omnia enim in eo , & ab eo erant optime ordinata . Dicitur autem sanguis vitalis , non quòd in se vivat , & animetur , vel ab animâ informetur ; sed quia est veluti vehiculum caloris naturalis , sive spiritum à corde usquè ad alia membra , quibus reliqua membra operationes vitales exercent , sicut etiam ipsi Spiritus vitales dicuntur , non quòd in se formaliter habeant vitam , sed quia ad operationes vitales sunt Instrumenta : ita sanguis dicitur vitalis , quia vehit spiritus ad alia membra ; Et quia ex eodem sanguine , qui à corde procedit , vitales generantur Spiritus . Sanguis verò nutrimentalis dicitur superfluous , quia licet iste sanguis , ut plurimum restaurationi , & nutritioni deserviat ; superfluous tamén appellatur : respectu sanguinis illius , qui ad integritatem naturæ pertinens dicitur necessarius . Quamvis itaque sanguis nutrimentalis ad nutritionem , & ad restaurationem sit necessarius ratione status nostri in corpore hoc mortali , absolute tamén dicitur superfluous , si comparetur sanguini absolute necessario , qui pertinet ad integritatem naturæ . De sanguine igitur vitali , ac necessario , & ad integritatem humanæ naturæ pertinente intelligendum est dictum illud : quod semel Verbum Divinum assumpsit , nunquam dimisit . Adde etiam juxta Doctrinam S. Thomæ in lib. 4. sentent. dist. 44. quæst. 1. art. 2. quæst. 1. ad 2. quòd sicut in glorificatis corporibus resurgentium intestina non erunt plena turpibus superfluitatibus , sed nobilibus humiditatibus , ac sanguine purissimo , sub quo alii etiam humores comprehendendi possunt , aere tandem addito , quo magnâ ex parte concavæ corporis gloriosi partes replentur , ita , & multò quidém magis , de gloriosissimo Christi Corpore istuc ipsum sentiendum omninò est .

Ea igitur (ut supradicta summatim repetamus , & concludamus) Christus Dominus resurgendo reassumpsit quæ ad veritatem , & integritatem humanæ naturæ pertinebant , præsertim verò totum illum sanguinem in cruce effusum , ac Dei Verbo unitum , & nunquam à Divinitate separatim : quamvis enim Anima à Corpore in morte discesserit , nunquam tamén Divinitas , vel ab Animâ , vel à corpore separata est : Immo eadem Christi persona eo tempore apud Interos fuit , & in sepulchro jacuit , ut catholica fatetur Ecclesia ; sanguinem verò nutrimentalem , & superfluum , & alia ad veritatem , & integritatem humanæ naturæ haud pertinentia non reassumpsit . Quamvis autem Pius II. in quadam extravaganti , Anno Domini 1461. data , dixerit , veritati Fidei non repugnare , si asseramus Christum [ut piè creditur] in terris pro Redemptione hominis aliquam sui præciosissimi Sanguinis in Crucis Ligno salubriter effusi particulam ad memoriam , &

Sanguis vitalis , cur ita dicatur .

Sanguis nutrimentalis dicitur esse superfluous .

Sanguis nutrimentalis cur superfluous appellatur .

Axioma Theologicum .

Intestina quomodo resurgant plena

Sanguis vitalis semper fuit unitus Verbo Divino .

Pius II.

gene-

Humores quatuor reassumentur .

S. Th. 4. sent. dist. 44. qu. 5. art. 2. qu. 3. ad 3.

To. 2. Tr. 5. de causis Resurrectionis .

Ros , & Cambium .

Alphonsus Tostatus , & Franciscus Mayronis .

Axioma Theologorum .

generationem suæ passionis, atque ad Fide-
lium devotionem conservandam reliquisse,
ut Silvester de Prierio narrat in Rosâ Aureâ
quæst. 31. & sequentibus in Evangelia; Duo
tamen in extravaganti eadem, seu Bullâ ejus-
dem Summi Pontificis perpendenda se se no-
bis offerunt quorum primum est dictum illud:
Pid creditur, ex quo aperte constat, hoc non
esse, ut ita dicam decretaliter affirmatum.
Alterum est dictum illud de *Sanguine in Cru-
cis Ligno salubriter effuso*: Nam ut ait Sil-
vester in quæst. 31. in Evangelia, inter san-
guinem *salubrem*, & *salubriter* effusum est
differentiâ: quia sanguis vitalis verus, & na-
turalis ad veritatem, & integritatem hu-
manæ naturæ pertinens, semper unitus divi-
nitati, fuit *salubris*, & *salubriter* in Crucis Li-
gno effusus; sed sanguis *nutrimentalis*, hoc est
ex nutrimentis, aut cibis generatus, ut ait
Silvester; fuit à Christo *salubriter* effusus,
quoniam ad salutem contulit, ex parte fun-
dentis per modum meriti, cujus actionem de-
terminat *ly salubriter* adverbium; non tam-
en [inquit ipse Silvester] omnis fuit *salu-
bris* post effusionem per modum deficientiæ,
sed solus ille, cui Deitas fuit unita. Unde
sanguis effusus in Circumcisione, supposito
quod fuit nutrimentalis, fuit *salubriter* effu-
sus, non tamen *salubris*, quasi pretium no-
strum, sicut nec alia superflua. Reperitur
ergo in Terra [inquit Sylvester] de sanguine
salubriter effuso cum *salubri*, sed non de ipso
salubri, qui Deitati unitus reassumptus fuit.

Quod autem Pii II. verba in hunc sen-
sum intelligenda sint, constat ex eo, quod
fecit Clemens VI. ejus Prædecessor, quem
tantâ præsertim in re sequi Pius jure cen-
setur, atque id ita esse omnino credendum est.
Is enim Clemens ubi primum anno Domini
in Crucis ligno effusus à Deitate separatum
prædicabat; Solemni Magistrorum, ac Do-
ctorum Theologorum Concilio coacto, per
litteras patentes mandavit Inquisitori, ut di-
ctum Articulum tamquam hæreticalem, &
erroneum publicè revocandum, ac solemni-
tèr condemnandum curaret. Id quod in Ec-
clesiâ Cathedrali Parchinonensi, ut in Dire-
ctorio Inquisitorum videre licet, factum esse
constat. Cum igitur sanguis vitalis, verus,
& naturalis ad veritatem, & integritatem
humanæ naturæ pertinens Deitati sit semper
unitus, totus ipse sanguis in Passione pro Re-
demptione humani generis effusus, ut ait S. Thomas in
Quodl. 5. q. 3. art. 5. & in 3. p. q. 54. art. 2. ad 3.

Quamvis autem circa ea, quæ de veri-
tate humanæ naturæ inquit S. Doctor in com-
memorato Quodlibeto, sit diversa diverso-
rum opinio; tamen secundum quamlibet opi-
nionem non totus sanguis nutrimentalis, hoc
est ex cibis generatus, pertinet ad veritatem
humanæ naturæ. Et quoniam Christus antè
Passionem comedit, & bibit, nihil prohibet,
ait S. Thomas in eo fuisse aliquem sanguinem
nutrimentalem, qui ad veritatem humanæ
naturæ non pertineret: Verum, quia præci-
pua quæstio versatur circa sanguinem in Pas-

sione Domini pro Redemptione humani ge-
neris effusum; hunc totum in Resurrectione
ad Christi Corpus rediisse S. Thom. in
Quodl. 5. tribus rationibus, quas brevitas
causâ, silentio prætermittamus, demonstrat.
Sanguinem verò Christi, qui in quibusdam
Ecclesiis ostenditur, ex quadam Imagine Chri-
sti percussâ miraculosè, vel etiâ ex corpore
Christi miraculosè item fuisse esse concludit.

Quoniam verò hæc ultima Doctoris
verba ad calcem Quodl. 5. q. 3. art. 5. conscri-
pta sensum habere videntur suboscuro; ideo
ea hoc loco sunt explicanda. Sanctus
enim Doctor de Christi sanguine in Crucis Li-
gno effuso, & de sanguine ipsius miraculoso in
hanc loquitur verborum formam: *Unde mani-
festum est, quod Sanguis in Passione effusus, qui
maximè fuit salubris, fuit Divinitati unitus, &
ided oportuit, quod in Resurrectione jungeretur
aliis Humanitatis Partibus. Sanguis autem Chri-
sti, qui in quibusdam Ecclesiis ostenditur, dicitur
ex quadam Imagine Christi percussâ miraculosè
fluxisse: vel etiâ aliâs ex Corpore Christi.* Hæc
S. Doctor, quasi [ut ii, qui contrariam tuen-
tur opinionem interpretantur] dixerit: Si
sanguis qui ostenditur in quibusdam Ecclesiis
non fuit miraculosus, idest per miraculum,
ab Imagine Crucifixi percussâ effusus, fluxit
à Corpore Christi, aliâs, idest [ut ipsi ajunt]
alio tempore, quam tempore Passionis: Et
ita [ut inquit Adversarii] juxta Doctrinam
S. Thomæ, sanguis, qui in quibusdam
Ecclesiis ostenditur, Divinitati unitus, & à
Corpore Christi effusus, in terrâ remansit.

Hic sanè sensus ejusdem S. Thomæ do-
ctrinæ omnino adversatur, si superiora ipsius
Doctoris Verba nuper citata cum inferiori-
bus conferantur. Hinc pro genuino S. Tho-
mæ verborum sensu excipiendo, illud Adver-
bium *aliâs* in quo deceptio latet, explican-
dum est: Nam *ly aliâs* eo in loco, ut ait Sil-
vester in Aureâ Rosâ quæst. 32. in Evang.
Tract. 3. sumitur pro *ly aliâs*, ita verò, ut sit
sensus: *Si ille sanguis non est miraculosus, qui in
quibusdam Ecclesiis ostenditur, fluxit de Corpore
Christi, aliâs, idest, aliter, quam dicto modo, scilicet
aliter, quam ille, qui fluxit, ut pretium Redem-
ptionis nostræ, vel si illud adverbium aliâs, pro
alio tempore sumatur, adverbium illud non re-
fertur ad tempus Passionis, sed ad tempus illius
effluxus miraculosi ab Imagine Christi Corporis
percussâ.* Hæc Silvester in Aureâ Rosâ.

Sanguis igitur vitalis verus, ac natura-
lis Christi Corporis ad veritatem, & integri-
tatem humanæ naturæ pertinens, & Divini-
tati unitus, juxta Doctrinam S. Thom. in Re-
surrectione totus fuit reassumptus. Sanguis
verò, qui in quibusdam Ecclesiis ostenditur,
vel est sanguis miraculosus ex quadam Im-
agine Christi percussâ effusus, vel alio modo,
vel alio tempore antè scilicet Passionem, vel
in circumcissione, supposito, ut dictum jam
fuit, quod sanguis ille fuerit nutrimentalis,
ac superfluo: Nam de hoc sanguine nutri-
mentali, ac superfluo antè Passionem effuso,
potuit aliquid remanere hisce in terris, qua-
tenus ad veritatem humanæ naturæ perti-
nens,

S. Thom.
Quodl. 5.

Doctrina
S. Thomæ ex-
plicatur ab
Adversariis.

Doctrina
S. Thomæ
vera explica-
tio.

Præcipua exas
miratur.

Tractat. 3.
Aureæ Rosæ.

Sanguis in
Terra reli-
quus qui nam
sit.

Clemens VI.

S. Thom.
Quodl. 5.

Episcopus
Torcellanus.Sanguis nu-
trimentalis
non totus su-
perfluous.Cibus ad ho-
ras converti-
tur in Sangui-
nem verum.

nens, ut ait, & rectè quidem Dominicus de Dominicis Episcopus Torcellanus in Tractatu de Christi sanguine in Resp. ad 2. & 4. Argumentum, ubi S. Thomæ Doctrinam declarat. Nam S. Doctor, ut ait Episcopus Torcellanus, non dixit nullum sanguinem nutrimentalem ad veritatem humanæ naturæ pertinere, sed solum superfluum de veritate naturæ non esse intellexit, quia non totus sanguis nutrimentalis est superfluous, sed solus ille ex cibis nuper generatus, qui in Christo Domino Cruci affixo esse non poterat: quamvis enim Christus comedisset, ac bibisset in Cana antè diem Passionis, nihil tamen superfluum in sanguine ipsius fuit, tum ob inedia 18. horarum, tum etià quia propter labores illius noctis, & diei sequentis maxima cibi resolutio facta censetur, cibo scilicet in sanguinem verum mutato: Cibus enim, ut ajunt Medici, ad horas convertitur in sanguinem verum, qui ad humanæ naturæ veritatem pertinet, cum superfluous non sit. Sanguis autem superfluous ex cibis nuper generatus ad veritatem naturæ non pertinere dicitur, non quod veram sanguinis speciem non habeat, vel alteri continuatus non sit, sed quia, quatenus superfluous, necessariam ad corpus humanum habitudinem non habet secundum partes naturales; habet tamen habitudinem convenientem, & proportionatam. Hæc ex Torcellano in Resp. ad 2. Arg.

Totus igitur sanguis, ut huic rei finem imponamus, qui in Crucis ligno de Christi fluxit Corpore [cùm ad veritatem humanæ naturæ pertineat Divinitati unitus] in Corpore Christi resurgentis reassumptus fuit, ut Doctore Angelico, & rectè quidem in 3. p. q. 54. art. 2. ad 3. placet. Eadem item ratio est [inquit] de omnibus particulis ad veritatem, & integritatem humanæ naturæ pertinentibus. Sanguis autem ille, qui in quibusdam Ecclesiis pro Reliquiis conservatur, non fluxit de latere Christi, sed miraculosè dicitur effluxisse de quadam Imagine Christi percussâ, vel etià, ut ait Doctor in Quodl. 5. qu. 3. ad calcem art. 5. aliàs de Corpore Christi, hoc est aliò, ut diximus, tempore, antè scilicet Passionis tempus, & miraculosè quidem, ut dicitur de sanguine, qui Parisiis ostenditur, de novo à Deo creatus, & ab unâ Hostiâ gladio per quendam Judæum vulneratæ effusus. De sanguine item miraculoso ex Hostiâ ob alias causas effuso monumenta variis in locis conservantur.

De sanguine autem nutrimentali [quem cum Cajetano in 3. p. q. S. Thom. q. 54. art. 2. humorem crudum nondum redactum perfectè in sanguinem, qui pars hominis est, appellamus aliquid apud nos forsàn permansit; Sed cùm eodem Cajetano ibidem absquè ullâ penitus hæsitatione affirmamus, talem Christi sanguinem nutrimentalem etià in Passione effusum non esse unitum Verbo Dei personalitèr, quia talis sanguis nunquàm fuit actu pars sanguinis, qui est de naturæ humanæ veritate, verum enim verò, an talis sanguis in Christi Corpore tempore Passionis

fuerit inventus, dùm sanguis effunderetur, & an aliquid in Terrâ de tali sanguine Christi inveniatur, Cajetanus ipse subdubitat, dicens: *Hæc magis divinare, quàm affirmare possumus*. Ideò ut nullus pertinax in propriâ opinione inveniatur, nullus dubia pro certis affirmet, sed piè dubitando devotionem suam prosequatur.

Joannes à Turrecremata Cardinalis Sabiniensis in 3. p. Decreti dist. 2. de Consecratione, sanguinem Christi in Crucis ligno effusum nullo modo in terris reperiri sentit, id quod & fusissimè quidem, multis comprobatur rationibus, & ad argumenta nostræ opinioni adversantia respondet; quibus dissolutis, affirmativam confirmat opinionem nostram rationibus munitam evidentissimis in quaestionibus Evangelij in die Resurrectionis Domini quaest. 3. Bartholomæus autem à Medina in 3. p. S. Thomæ ait hunc in modum; *Licet Sanguis Domini fuerit pars humanæ naturæ, & totus unitus Verbo Divino, non tamen totus fuit reassumptus in Resurrectione. Undè [inquit] sine errore, & absurditate aliqua potest concedi, quoddam quædam particule sanguinis Domini nostri Jesu Christi perseverent in terrâ apud nos, etiàsi modò non maneat unitæ Verbo personalitèr. Et illa sententia (quod Christus assumpsit, nunquàm dimisit) exponenda est de partibus, quæ secundum se totæ pertinent ad veritatem, & integritatem humanæ naturæ, quemadmodum, & capilli erant partes humani corporis, & uniebantur Verbo Divino hypostatice, at non omnes reassumpti sunt, sed tantum illi, qui ad ornatum spectabant, Ungues quoque partes erant humanæ naturæ in Christo, sed non omnes unguis scilicet reassumpti sunt. Hæc Medina, cujus opinionem aut sententiam de quibusdam sanguinis guttis, vel potius de colore sanguineo in Lanceâ, Spinis, Clavis, & in Cruce relicto intelligendam esse opinor.*

De sanguine in Arâ Sanctissimæ Crucis effuso varia variis in locis monumenta [ut ajunt] conservantur, & præsertim Romæ in Ecclesiâ Lateranensi, Venetiis in Ecclesiâ S. Marci, Mantuæ in Ecclesiâ S. Andreæ, Rupellæ Franciæ in Ecclesiâ Fratrum Minorum, necnon in Cappellâ Regis Franciæ, atque aliis in locis. In Civitate Nuremberg Germaniæ Longini ferrum sanguine aspersum, in Sabaudiâ Lintheum, quo Christi Corpus fuit involutum, & in eo extat figura corporis à sanguine ipsius relicta.

Hujus generis monumenta Catholicæ S. Thomæ doctrinæ adversantur; proinde qui opinionem Doctoris Angelici hæc in re non sequuntur, hisce persuasi monumentis, ut suam opinionem aliquâ ratione firmatam magis probabilem, magisque suasibilem reddant, hac utuntur ratione dicentes, aliquid de sanguine in Arâ Crucis effuso hisce in terris remansisse, quia corpora gloriosa non indigent tanto sanguine, quanto indigent non gloriosa: quia sanguis in corpore duo facit; præbet scilicet nutrimentum, & est materia, & vehiculum spirituum. Quatenus dat nutrimentum

Turrecrem.
3. p. Decreti
dist. 2. c. limit.Medina 3. p.
q. 54. art. 2.Explicatio
Axiomatis
Theologici.Capilli, & un-
gues.Quæ de Chris-
to in Ecclesiâ
asservantur.Sanguis mi-
raculosus Ve-
netiis in Eccle-
siâ S. Marci.Argumentum
Adversario-
rum.anguis nu-
trimentalis
est humor
rudis.ajet. in 3. p.
S. Thom. q. 54
art. 2.

Sanguis vitalis, & nutritivus quid sit.

Argumenti solutio lib. 4. Sent.

Dominicus Episcopus Torcellanus in Resp. ad 3. arg.

S. Thom. Quodlib. 2. q. 2. art. 5.

tum, appellatur sanguis *nutrimentalis*; quatenus autem est materia, & vehiculum spirituum nuncupatur *sanguis vitalis*. Sed corpora gloriosa non indigent nutrimento: Sufficit ergo (inquiunt Adversarii) sanguis vitalis. Cum autem Christi Corpus resurrexerit gloriosum; Christus (ut Adversarii volunt) minus sanguinis reassumpsit in Resurrectione, quam haberet, dum passus fuit.

Nos autem contrariam opinionem tuentes cum doctrina S. Thomæ hunc in modum respondemus: Quamvis corpus gloriosum tanto sanguine nutritivo propter nutrimentum non indigeat, indiget tamen, ut ait S. Thomas in lib. 4. Sentent. & præsertim in solutione unius Argumenti, vel propter perfectionem naturæ, vel propter naturalis virtutis ostensionem, vel propter venas corporis implendas, quæ non debent remanere, vacuæ, sed plenæ, non superfluitatibus, sed nobilibus humoribus, purissimo scilicet sanguine. Sanguis autem vitalis non sufficit implere, nisi arterias, quæ sunt subtiliores. Nec sanguis vitalis, quatenus materia spirituum, ac nutrimenta eorum, est superfluus in corpore glorioso, quamvis post resurrectionem spiritus non generentur, nec resolvantur; quia sanguis vitalis in corpore glorioso est contentivus, & conservativus ipsorum, ut Dominicus de Dominicis Episcopus Torcellanus, & rectè quidem ait in Tract. de Christi sanguine. Addè etiam, quod etiam in corpore glorioso non remaneat sanguis tamquam alimentum ejus; remanet tamen, ut ostendat naturæ humanæ veritatem, & ut illud pulchrum. Debitoque colore appareat, ut ait Hieronymus de la Rua.

Quamvis item comestio Christi Domini post Resurrectionem, ut ait S. Thomas in 3. Quodlib. quæst. 2. art. 5. fuerit vera veritate significationis, & naturalis speciei, ad humanam in eo naturam significandam, veramque Resurrectionem indicandam [quæ comestio illa fuit actio vera à principiis speciei naturalis comestionis dependens] vera, tamen non fuit veritate incorporationis: quoniam Christus post Resurrectionem, cum esset extra generationis, & corruptionis statum, corpus habens gloriosum, cibum illum in præjacentem materiam, vel in aerem, vel in vaporem resolvebat, sicut sol aquam in vapores convertit, aut resolvere solet. Comestio autem talis, uti diximus, fuit vera; etiam si comestionis effectus, qui est conversio in comedentem, non sequatur. Sicut vox, quamvis non audiat, veritate tamen naturalis speciei, quatenus debitis Instrumentis, & ex ore Animalis, cum aliquâ imaginatione proferentis formatâ, vera esse censetur. Hæc de Christi Domini comestione post Resurrectionem, occasione suadente, hactenus, ut eo, undè digressi sumus, revertamur.

Quod autem verus, & præciosus Christi Domini Sanguis in Cruce pro Redemptione generis humani effusus, hisce in terris non remanserit, hac denique ratione comproba-

tur, & confirmatur. Nam si talis apud nos remansisset sanguis, in die Judicii, vel corrumperetur, vel reassumeretur à Christo Domino. Sed neutrum est dicendum; ergo non remansit. Primum affirmari non potest propter illud Psalmi de Christi Corpore scriptum. *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*: nec item secundum: quia si reassumeretur, in Dei Judicii reiteraretur ejus resurrectio, quæ ut ait Joannes à Turrecremata, reiteranda nullo modo censetur. Præterea si talis tunc Sanguis reassumeretur, ut superfluus foret, vel Corpus ejus ad illam usque diem fuisset imperfectum, quia Sanguis ille pertineret ad naturæ humanæ perfectionem. Cum verò utrumque falsum sit, talem Christi Sanguinem nullo modo hisce in terris remansisse, dicas necesse est.

Aliâ in utramque propositâ quæstionis partem argumenta cum solutionibus eorundem pro affirmativâ parte confirmandâ, & pro contrariâ infirmandâ in medium afferre possem; ea tamen brevitatibus causâ silentio prætereunda censetur, conclusione affirmativâ initio propositâ ad mentem S. Thomæ, rationibus jam satis comprobata, & roborata. Reliquum est igitur, ut ea, quæ juxta S. Thomæ doctrinam sparsim dicta sunt, summatim repetamus, & concludamus, appendiculâ quadam accedente de iis, quæ Christi Corpus tetigerunt, coloreque sanguineo conspersa, ac cruentata in Ecclesiis conservantur, & venerantur.

Epilogus de toto Sanguine in Resurrectione reassumpto.

Christus resurgens totum Sanguinem vitalem, quem in Arâ Sanctissimæ Crucis effudit, quique ad humanæ naturæ veritatem, & perfectionem pertinebat, reassumpsit. Sanguis verò, qui in Ecclesiis ostenditur, vel est Sanguis miraculosus ex Imagine Christi Crucifixi percussa, & miraculose quidem effusus; vel est Sanguis ad veritatem manifestandam, infidelitatemque aliqujus indicandam, atque ad Populorum devotionem excitandam, prout res, vel occasio postulabat, è Christi Corpore, hoc est, ex Hostiâ ipsâ miraculose item effusus. Sanguis autem, vel ipsius color Sanguineus, quo Passionis Instrumenta cruentata cernuntur, & variis in locis conservantur, particulæ scilicet crucis, clavi, spinæ, lanceæ ferrum, & aliquid vestium, idque genus alia, est sanguineus color sanguinis illius, qui fluxit è Christi Corpore Cruci affixo.

Parergon Corollarium.

DE ADORATIONE LATRIÆ.

Hæc in Epilogo enarrata tamquam Christi Reliquiæ, ac tamquam aliquid Christi fuerit, vel Christum, vel Imaginem ejus repræsentans, atque etiam ratione contactus, latriæ adoratione sunt adorandæ,

Psalm. 15.

Turrecremata quæst. 2. in die Resurrectionis tract. 2.

Silvester in
Aurea Rosâ.

fundæ, ut ait Silvester de Prierio in Aureâ Rosâ Tract. 3. in Evangelia quæst. 34. ubi Sanguinem item superfluum, si talis in terrâ reperiatur, Latriæ adoratione adorandum esse ait ex consensu Joannis Domini Cardinalis, & Joannis de Poliaci Doctoris Parisiensis, dummodò Sanguis ille fluxerit è Christi Corpore, idemque affirmat de Sanguine, qui ex Imagine Christi, vel ex Hostia fluxerit consecratâ, quæ repræsentat Christi Passionem, & Christi gratia adoratur. Quoniâ verò Latria uni Deo debetur, ut omnem reiiciat scrupulum, quadrupliciter aliquid Latriæ adoratione adorari ait: Primò adoratur Deus, Pater scilicet, Filius, & Spiritus Sanctus. Secundò quia est in supposito Divino, ut Humanitas Christi, & Sanguis Divinitati unitus. Tertiò, quia est Imago prædictorum, ut Crux. Quartò, quia tetigit Christum, tamquam aliquid ejus, ut vestes, clavi, spinæ, lancea, & id genus alia. Dicitur autem aliquid ejus, ad manus Crucifigentium, qui eum tetigerunt, excludendas. Dicitur enim ejus esse aliquid, quod possedit, vel quò usus est ipse, vel alii circa ipsum, dummodò non sint partes rationalis Creaturæ. Hinc isto quarto modo, ratione contactus, Sanguis nunc Divinitati non unitus, Latriæ adoratione adorari debet, ita etiam Capilli, atque hujus generis alia. Si enim Crux, quæ Christum tetigit, & prout Christi Sanguine cruentata, Latriæ adoratione adorari debet, quatenus ejus Imago, & quatenus eum tetigit; quanto magis ipse Sanguis, qui fuit pars Corporis, & Deitati unitus? eodem modo esset adoranda aqua illa, quæ ab ejus latere fluxit, si quâ inveniatur, quatenus tetigit Christum, eumque lanceatum repræsentat. Hæc ex Silvestro de Prierio in quæst. nupèr citatâ. Et hæc dicta sufficiant de toto Sanguine in Arâ Sanctissimæ Crucis effuso in Resurrectione reassumpto.

Quamvis de totius Sanguinis in Sanctissimæ Crucis ligno effusi, & ad perfectionem, integritatemque humanæ naturæ pertinentis reassumptione, affirmativam tueamur partem; non desunt tamen, qui negativam comprobare conentur, tam ex iis, qui nunc vitam degunt, quam ex iis, qui nostram præcesserunt ætatem. Nec propterea, qui hæc, vel illam sequuntur partem, hæresis ullam sibi contrahunt notam, quia nihil unquam hæc de re ab Ecclesiâ Catholicâ definitum, aut Decretum fuit, ut infrâ demonstrabimus, etiam si in Directorio Inquisitorum, quod Nicolaus Eymericus edidit, aliter legatur: Directorii namque Auctor in decimâ secundæ Partis quæstione, articulo primo, ait, quemdam, (qui Barchinonæ in Catalonia prædicabat, Divinitatem in Christi Sanguine, qui in ligno Sanctissimæ Crucis effusus fuit, non remansisse, & ex consequenti Sanguinem illum non fuisse deificatum) jussu Clementis VI. abiurasse, habito prius hac de re Magistrorum, aliorumque peritorum hominum Concilio. Ex hujus generis opinione, tamquam hæreticali Barchinonæ publi-

cè condemnata colligitur opinio eorum, qui negativam tuentur partem, hoc est illorum, qui totum Sanguinem in Sanctissimæ Crucis ligno effusum, non fuisse reassumptum, quasi non totum salubriter, idest meritorie, & utiliter effusum: quia talis Sanguis, cum sit de veritate humanæ naturæ, ut ait Silvester in Aureâ Rosâ, secundum omnes fuit reassumptus. Nam, ut inquit S. Thomas in lib. 3. Sententiarum dist. 2. *Divinitas non manet unita, nisi reuniendis, vel reassumendis*. Quod autem erronea sit opinio eorum, qui totum Christi Sanguinem in ligno Sanctissimæ Crucis effusum in Resurrectione non fuisse reassumptum; & illum, qui in Terrâ remansit, Divinitati non fuisse unitum, nec propterea adorandum colligitur ex Directorii loco nupèr laudato, aut citato, nec non ex Aureâ Silvestri Rosâ tract. 3. in Evangelia qu. 31.

Quod item dicta opinio non sit erronea, probatur septem rationibus, quarum prima sumitur ex quatuor Pii II. Brevibus, in quorum primo, sub anno ipsius Pontificatus V. scribit, Beatum Jacobum de Amandulâ Piceni, seu Marchiæ, qui talem doctrinam prædicaverat, esse Catholicum, & non suspectum de fide. In secundo, eodemque Pontificatus Anno, dicit eam Sententiam à Sede Apostolicâ non esse definitam; & proinde Beatum Jacobum non posse haberi hæreticum, nec suspectum de hæresi. In tertio, eodem item Anno, scribens ad omnes Fratres Minores, dicit. Beatum Jacobum esse Catholicum, & non suspectum &c. In quarto, sed in sexto sui Pontificatus Anno, dicit, se non definivisse, nec authenticare voluisse processum Barchinonæ factum tempore Clementis VI. & quamvis hoc Breve non videatur esse Originale, sed ejus copia, est tamen antiquum.

Secunda ratio sumitur ex disputatione, habitâ de hac re coram Pio II. & Cardinalibus; quam Disputationem diffusè conscriptam reliquit ipse met Pius in suo Commentario rerum à se gestarum lib. 11. pag. 511. usque ad pag. 537. Nam si Clemens VI. hoc definivisset, non revocasset publicè in dubium, nec indecisum reliquisset; præsertim verò cum in ipsâ Disputatione mentionem faciat de Clemente VI. ex Directorio Inquisitorum lib. 11. pag. 520. Quamvis autem Pius II. in Sententiam Prædicatorum inclinaret, nihil tamen fuit definitum, & per Brevia sua minoribus videtur indulgere, ut juxta quorundam Doctorum suorum sententiam eam opinionem tenere possent.

Tertia ratio sumitur ex schedulâ repertâ inter Beati Jacobi scripta, quæ manu ejusdem propriâ creditur conscriptâ, ubi dicit suam causam commissam fuisse duobus Cardinalibus Protectoribus Ordinum, Beati scilicet Dominici, & Beati Francisci, ac tandem Processum factum Barchinonæ inventum, fuisse falsum, & Inquisitorem Brixie fuisse, condemnatum, ut à Beato Jacobo veniam peteret, idque factum fuisse scribit.

Quarta ratio sumitur ex libro de Christi

Silvester
tract. 3. in
Evang. qu. 31.

S. Tho. lib. 3.
dist. 3.

Silvester ubi
supra.

Anno Domini
1462.

Primus mo-
dus.

Secundus.

Tertius.

Quartus.

Direct. In-
quis. part. 2.
quæst. 10.

Anno Domini
1351.

Sanguine , quem librum Sixtus IV. vel antè Cardinalatum , ut colligitur ex principio , & fine ipsius libri , vel in Cardinalatu edidit , & Clem. VI. vel Paulo II. dedicavit : Et in eo libro defendit opinionem Beati Jacobi tamquam veram . Quod certè non fecisset , si fuisset condemnata à Clemente VI. & Pii II.

Quinta ratio sumitur ex eo , quòd post mortem Clementis VI. Alphonsus Tostatus Episcopus Abulensis in Hispania defendit opinionem eandem : & post mortem Pii II. Gabriel Byel in explicatione Canonis Missæ eandem opinionem defendit .

Sexta ratio sumitur ex libro de vitâ Beati Jacobi Sixto V. dedicatâ , in qua aperte narratur , quomodo B. Jacobus obtinuit victoriam , & fecit miracula in confirmationem suæ opinionis : & in signum talis victoriæ Imago ejus Beati depingitur gestans manu dextrâ calicem Sanguine plenum . Si autem hæc opinio fuisset condemnata à Sede Aposto-

lica , non fuisset permillum , ut liber talis ederetur ; multòque minùs fuisset permillum , ut Imagines ita depingerentur jamindè à centum , & amplius annis ad hæc usquè tempora ,

Septima ratio sumitur ex eo , quod Beatus Jacobus post hanc controversiam claruit multis miraculis in vitâ , & post mortem . Hinc Leo X. concessit , ut publicè invocaretur , indulgentiasque concessit . Itaque si vera esset attestatio directorii , Jacobus , de quo loquimur esset Hæreticus , & Pius II. Sixtus IV. & Leo X. hæretico favissent , & Deus ipse fecisset miracula in favorem hæretici : quæ omnia absurdissima sunt , & nullo modo concedenda .

Ex omnibus hisce rationibus colligimus , hanc quæstionem de totius Christi Sanguinis reassumptione nondum fuisse decisam , & locum Directorii citatum emendandum , vel explicandum esse .

PRÆPUTIO CHRISTI DOMINI

*In Resurrectione reassumpto ,
Et in Basilicâ Lateranenfi asservato .*

Franciscus
Suarez 3. p.
tom. 2. qu. 54.
disp. 47. de Et. 1.

CHRISTI Domini Corpus (ut omnes , quod sciam , constanter fatentur) integrum , ac perfectum , cunctisque solidis constans partibus resurrexit : Immo cum Francisco Suarez , quod tale Christi Domini Corpus resurrexit , de fide esse omnino affirmo . Quamvis autem hæc veritas multis testimoniis , & rationibus comprobari possit ; hanc tamen probationem , tamquam veram , & ab omnibus concessam , brevitatis gratiâ silentio prætermittendam censeo , ut statim ad partes Corporis integrales accedatur .

De Solidis humani Corporis partibus .

Partes humani Corporis integrales , & quidem solidæ ; quæ ita vocantur , ut per hoc nomen à Sanguine , atque ab aliis humoribus distinguantur ; sunt (cunctis membris subintellectis) caro in primis , ossa , dentes , ungues , capilli , & pili barbæ ; nervi , & intestina ; & præter membra extrinseca , etiam intrinseca , & principalia quidem , cerebrum scilicet , hepar , & cor . Quæ sanè omnia ad naturalem humani Corporis integritatem pertinent , & ab animâ rationali informari censentur , pilis barbæ , capillis , & unguibus exceptis , ut majorum Philosophantium parti placet . Hæc enim , quamvis ad integritatem pertineant , vel saltè ad ornatum , & ad complementum humani Corporis plurimum conferant , ab animâ tamen rationali informari non censentur , sicut multi Philosophi volunt ; proinde veræ Corporis partes non esse dicuntur , sed potius , ut ait Hieronymus de la Rua in contr. 4. habent substantiam à Corpore distinctam , seque habere dicuntur respectu Corporis , sicut se habet vestis respectu vestiti , ac tamquam ornatum respectu rei ornatae : Ungues namque , capilli , & pili barbæ , ut idem Hieronymus inquit , non vivunt , sed crescunt , & augentur per naturæ expulsionem ; propterea inanimata esse dicuntur . Non desunt tamén ,

Ungues capilli , & pili barbæ , nervi , intestina , & omnia membra ad integritatem humani Corporis pertinent .

Hieronymus
de la Rua
contr. 4.

Ungues capilli , & pili non vivunt .
Hieronymus
de la Rua .

qui opinentur ea esse animata , quantum ad principium tantum , vel quantum ad solam radicem , qua continuatur carni , ut Dominico de Dominicis Episcopo Torcellano in Tractatu de Sanguine Christi , placet , qui inconveniens non esse ait , si alicujus continui pars una sit animata , altera verò non item , ut de virgâ hoc esse constat , cujus medietas una est viridis , altera verò sicca : quæ sanè virga secundum quantitatem , continua est , non autem secundum formam substantialem . Isticipsam de pilis barbæ , de capillis , & unguibus dicendum videtur : ea enim partim animata sunt , partim verò non item .

Quamvis ergo hæc tria non sint veræ Corporis partes , vel ad humani Corporis integritatem non pertineant ; ea tamen tamquam Corporis humani ornamenta in Christi Domini Corpore fuerunt reassumpta . Aliæ namque partes (præter eas , quæ ad Corporis humani spectant integritatem) pertinent ad ornatum , veluti sunt pili barbæ , capilli , & ungues ; Aliæ verò ad naturæ necessitatem , ut saliva , sudor , & alia excrementa . Illæ igitur partes , quæ in Christi Domini Corpore fuerunt ad ornatum , post Resurrectionem in eo manserunt ; Si enim omnes homines cum capillis , & pilis barbæ , atque unguibus non superfluis , ac sectis , sed cum eis , quibus forma , & humanus decor perficitur , sunt resurrecturi , ut S. P. Augustinus rectè colligit ex eo Lucæ cap. 21. *Capillus de capite vestro non peribit* ; Multò magis Christum Dominum , ad cujus mensuram , & ætatis plenitudinem omnes electi surrecturi creduntur , cum earundem partium ornatu surrexisse credendum omnino est .

Dentes item atque intestina non turpibus replenda superfluitatibus , sed Sanguine purissimo , & aere in omnibus resurgentium corporibus reassumenda omnino censentur ; Hinc multò magis in Christi Domini Corpore omnibus membris humanis decorato , reassumpta fuisse nemo inficias ire audebit : dentes enim & intestina cum cæteris membris tamquam partes præcipuas , ad veram humani Corporis integritatem absque ulla contro-

Dominicus
Episc. Torcel-
lanus art. 1.

Virgæ exem-
plum .

Ungues ca-
pilli , & pili
barbæ resu-
mendi .

Saliva , & su-
dor .

Lib. 22. de
Civit. cap. 19.

Dentes reas-
sumendi .

Intestina
reassumenda ,
& purissimo
Sanguine re-
plenda .

versâ pertinere, pro comperto habetur. Illâ verò Corporis partes, quæ in Christi Domini Corpore ex corporis corruptibilis necessitate fuerunt [dicta scilicet excrementa] in eo amplius non apparuerunt, cessante jam corruptione, & corporis gravedine, acceptisque glorificati jam Corporis dotibus: quia ut ait Apostolus Paulus *seminatur corpus animale, surget spirituale: seminatur in ignobilitate, surget in gloria.*

De Præputio reasumpto Scriptores.

HÆc de Solidis humani Corporis partibus ad ejusdem integritatem, seu perfectionem, vel saltè ad ornatum pertinentibus, & à Christo Domino in Resurrectione reasumptis. Nunc reliquum est, ut de Præputio loquamur, nùm scilicet ipsum in Resurrectione à Christo Domino fuerit reasumptum; diversi enim hac de re diversa senserunt.

Quamvis autem multi Scriptores, qui de Salvatoris nostri Præputio loquuti sunt, ipsum in Ecclesiâ Lateranensi assertum, olim fuisse dicant; multi tamèn hanc rem negant, vel sub dubio relinquunt, Deoque potius committendam, quàm temerè definendam esse volunt. E' quorum in primis numero est Innocentius hujus nominis Tertius qui hac de re subdubitando loquitur hisce verbis:

Quid de Circumcisione Præputii, vel umbilici præcisione dicatur? An in Resurrectione Christi similiter rediit ad veritatem humanæ substantiæ? Creditur enim in Basilicâ Lateranensi assertari, licet à quibusdam dicatur, quod Præputium Christi fuit ex Hierusalem delatum ab Angelo Carolo Magno, qui transtulit illud & posuit Aquisgrani; deinde à Carolo Calvo positum est in Ecclesiâ Salvatoris apud Carosum. Hæc Innocentius, qui, si ejus verba perpendantur, tam de loco in quo Præputium assertari creditur; quàm etiàm de ejus reasumptione subdubitatur: Immo ad partem affirmativam, quod scilicet Præputium in Resurrectione Christi Domini fuerit reasumptum, declinare videtur. Dubitationem verò de utrâque tandem re ita concludit: Melius est tamèn Deo totum committere, quàm aliud temerè definire. Quod igitur Salvatoris nostri Præputium in terris remanserit; vel si remanserit in Basilicâ Lateranensi fuerit assertum ex Innocentii sententiâ nihil certi affirmari potest, utroque sub dubitatione relicto.

Quod autem Præputium à Christo Domino in Resurrectione fuerit reasumptum, ex Anastasio Episcopo olim Nicæno, satis apertè colligitur in Responsione ad Orthodoxorum aliquorum Christianorum Interrogationes, quæst. 67. hisce verbis: *Omnino autem, & quibus novit rationibus, qui voluntariè fuit circumcisus, servavit id, quod fuit circumcisum, ut ipse quoque, cum in eo non, esset mancus, ac defectus, resurgeret plenus, & toto corpore, minime obnoxius interitui. Nam nos quoque in Resurrectione nostrum Corpus ple-*

num recipiemus. Hæc Anastasius Scriptor antiquissimus,

Huic adsimile illud est, quod in libello suo, sive Carmine, *Josephina Inscriptio*, ait Joannes Gerson, vir [ut Tritthemius inquit] in divinis Scripturis eruditissimus, sententiâ certus & stabilis; consilio cautus, & dubiorum clarissimus interpres, qui floruit circa Annum Domini 1400. de Præputio itaque reasumpto à Christo Domino loquitur in hanc verborum formam.

Nondum erat in Carne Pueri curata cicatrix Præputii, Pellis hæc portio scissa refertur Terris mansisse. Negat hoc alius: quia Christus [inquit] surrexit cum Carne, & Sanguine, totus, Totum, quidquid erat, nos surrexisse fatemur. Integrans hominis naturam, Pellis adempta, & cruor effusus. Sint talia (crede) resumpta. His super atque aliis sensus sit sobrius; Et tu . . . Dic ita, quod fidei pietas non derogat ulla, Consilium tale dat litera, &c.

Theophylactus in cap. 2. Lucae præputium fuisse reasumptum sentit, dum in hæc verba inquit: *Inutiliter queritur, ubi sit absenta illa particula. Nam quæ Scriptura tacuit, ea querere non oportet, præsertim ubi nulla utilitas. Dicit autem posset, quod quandò absens terram tetigit, illam quoque sanctificavit, sicut etiàm sanguis, & aqua, quæ ex latere ejus fluxerunt. Et videtur, quod servavit particulam illasam, & in Resurrectione iterum reasumpsit, ut hæc particula non invenitur deesse. Quippe & nos in Resurrectione perfectum Corpus reasumpturi sumus.*

S. Bonaventura in lib. 4. Sententiar. de Præputio Christi Domini loquens, assertit in medium plures dicendi modos in hujus generis materiâ, hunc in modum: *Præputium, vel non fuit de Carne Christi secundum speciem, sed divinâ dispensatione parum de carne secundum materiam ibi fuit, ut daretur nobis in devotionem, sicut reliquæ, & sic dicendum est de sanguine; vel aliquid fuit de veritate; & illud resurrexit cum Christo, & illud est in Cælo; & residuum mansit. Aliqui tamèn dicunt, quod circumcisi resurgent sine Præputio, quia illud signaculum est ad decorem. Et si tu obicias, quod totum resurget; dicunt, quod verum est totum, quod spectat ad esse, vel pulchritudinem: & ideo non est instantia de Præputio. Quod autem horum verius sit, difficile est scire; tamèn, quocumque modo dicatur, verum est, quod totus Christus, idest perfectus, quantum ad esse, & bene esse in Cælo est. Hæc S. Bonaventura, qui tandem ad partem de Præputio reasumpto affirmativam declinare videtur. Si aliquid autem hisce in Terris de Præputio remanserit, illud non esse propriam corporis partem, sed pelliculam quandam innuere videtur, ut Medina interpretatur.*

Gabriel Byel in supplemento quarti libri Sententiarum idem ferè sentit, dum dicit, *totum surrexisse in Salvatoris nostri Corpore, & in nobis resurrekturum esse totum illud, quod ad humanæ naturæ veritatem, aut perfectionem, tam de Sanguine, quàm de Præputio pertinet.*

Bar-

Excrementa
nō sunt reas-
sumenda.

1. Corinth. 15.

Io: Gerson
p. 2. dist. 8. ad
calcem.

Theophylac-
tus in cap. 2.
Lucæ pag. 145
6.

Innocent. III.
lib. 4. de Myst.
Mist. cap. 30.

Carolus Ma-
gnus.
Carolus Cal-
vus.

S. Bonavent.
cap. 4. d. 12.
dub. 2. litte-
rali.

Resurgentes
sine Præpu-
tio.

Biblioth. SS.
PP. tom. 1.
228. 125.

Byel. lib. 4.
d. 44. qu. 1. ad
calcem.

Bartholom.
Medina in.
3. p. 5. Thomæ
q. 54. art. 2. ad
calcem.

Præputium
reassumptū,
vel idem, vel
ex alia ma-
teria.
Suarez q. 54.
art. 4. disp. 47.
sect. 1.

Opinio de Re-
surrectione fi-
ne Præputio.

Byel ubi su-
pra.

Præputium
animatum, &
inanimatum

Ratio S. Bo-
naventuræ
probabilior
redditur.

Partes non
eadem nu-
mero.

Bartholomæus à Medina in 3. p. q. 54. art. 2. post explicatam S. Bonaventuræ opinionem ait : *Sed non videtur dubitandum, quin Christus habeat Præputium in Cælo.* Et infra post traditionem de Præputio in Ecclesiâ Lateranensi assertam recitatam, & post aliorum Doctorem opinionem dubitativam in medium allatam, ita asseverantè ait : *Sed quidquid sit de hoc, habeo pro certo Christum habere Præputium in Cælo, vel reassumptum idem, quod habuit in Terrâ, vel formatum ex aliâ materiâ.* Hæc Medina.

Franciscus Suarez in 3. p. q. 54. disp. 47. sect. 1. post opiniones, & quidam varias recitatas, hac item de re fusiis, & fortasse satis bellè loquitur, dicens ; *Quia Præputium est particula humani Corporis ad ejus integritatem aliquo modo pertineus ; Ergo non deest nunc Corpori Christi in Cælo ; quia esset aliqua imperfectio, cujus nulla sufficiens causa fingi potest.* Hæc ibi Suarez. Quoniam verò nonnulli, ut Præputium à Christo Domino non fuisse reassumptum, sed hisce in Terris manere ostendant ; omnes Beatos in Resurrectione habituros esse circumcisa Corpora opinando censuerunt ; hanc opinionem de iis præsertim, qui in hac vitâ circumcisi non fuerunt, tamquam fabulosam, & judaicam reiicit, idque prorsus incredibile esse affirmat. Deinde inquit ; *Cur humanum Corpus non habebit in Beatitudine omnem illam naturalem perfectionem, & substantialem integritatem, quam in primâ Creatione habuit, & in statu Innocentiæ haberet ? Aut cur potius virile Corpus, quam femineum ex parte aliquâ mutilum futurum erit ? Quod si in aliquo futurum est integrum, & sine ullo defectu, maxime in Christo.* Hæc Suarez, qui traditionem & historiam de particulâ Præputii in Ecclesiâ Lateranensi assertatâ sub dubio cum Innocentio III. relinquit. Deinde opinionem Byelis dicentis probabile esse, Præputium simul manere in Terrâ, & in Corpore Christi, ibique reformari animâ rationali, & vivere ; in terrâ verò inanime esse, confutat hisce verbis ; *Sed mihi non videtur hoc credibile ; non quod existimem implicare contradictionem ; sed quia nulla est causa tanti miraculi, nec probabile fundamentum, ut illud credatur.* Hæc ibidem Suarez, qui ut rationem S. Bonaventuræ magis probabilem reddat, ait hunc in modum ; *Mihi dicendum occurrit, particulam illam Præputii formalitèr [ut sic dicam] esse de integritate Corporis, non autem materialitèr, idest, ut constans ex illâ individua parte materiæ, ex qua constabat Præputium in Circumcisione abscissum, juxta doctrinam generalitèr superius datam de veritate Resurrectionis ; ubi ex Sententiâ S. Augustini, & S. Thomæ diximus, non esse ad veram Resurrectionem simpliciter necessarium, ut omnes partes materiales Corporis ex eisdem numero partibus materiæ consent, ex quibus prius constabant ; sed sat esse, ut totum constet ex eadem materiâ totâ ; & ad majorem perfectionem satis etiâ esse, ut principales partes, seu organicæ omnino eadem sint, & ex eadem materiâ. Quod verò mi-*

nima aliqua materialis pars interdum ex aliâ materiâ suppleatur, nihil obstat tam veritati, quam perfectioni Resurrectionis, præsertim si illamet materiâ fuit aliquandò pars ejusdem Corporis. Sic [inquit Suarez] *in præsentî dici potest Corpus resurgens habuisse Præputium formatum ex aliquâ parte materiæ illius, quæ aliquandò fuit in Corpore Christi, & per continuam nutritionem resoluta fuerat : particulam verò illam, quæ in circumcissione abscissa fuerat, relictam esse in terris ad fidelium devotionem. Hoc modo [inquit Suarez, ut aliorum opiniones conciliet] & salvatur perfecta integritas Corporis Christi resurgentis, & fides humana adhibetur traditioni asserenti, Christi Præputium manere in Terris : Nequè in hoc [inquit] apparet ulla difficultas, vel inconveniens. Nam etiâ illamet particula tempore, infantiæ abscissa, non constabat ex totâ materiâ necessariâ, ut restitueretur in eâ quantitate, quam corpus perfectæ magnitudinis requirit. Oportebat ergo addere aliquid materiæ ; id scilicet, quod in vitæ progressu acquisitum esset per nutritionem. Rursus illamet particula materiæ, quæ constabat Præputium in infantiâ fortassis, si tunc non fuisset abscissa, per continuam nutritionem fuisset resoluta, sicut de materiâ aliarum partium est verisimile ; ergo non oportuit assumere Præputium ex illâmet materiâ. Et hoc est satis ad rem incertam ; dummodò certò constet, Christi Corpus in Cælo hac parte non carere.*

Hæc Suarez, & ut varias conciliet opiniones, præsertim verò, ut rationem, & opinionem S. Bonaventuræ magis probabilem reddat. Quare hunc in modum Præputium hisce in terris manere, nec tamèn Christi Corpus absquè Præputio in Cælo esse ostendit. Favet item traditioni de Præputio in Ecclesiâ Lateranensi assertato ; & Christi Corporis integritatem, vel humanæ naturæ veritatem esse demonstrat ; probabilissimâque ratione utrumque in suo robore satis bellè conservat.

De Præputio in Basilicâ Lateranensi assertato,
Historia pro traditione conscripta.

AD illam de Præputio Domini in Basilicâ Lateranensi assertatam traditionem, & historiam juvandam, atquè confirmandam, non desunt, qui dicant, Præputium ipsum, à Beatâ Mariâ semper Virgine, Christi Domini Matre, summâ diligentia, & veneratione fuisse assertatum. Id quod per se verisimile est, ut ait Suarez, necnon charitati Virginis consentaneum censetur.

Huic item Historiæ, ac traditioni favet illud, quod in Sexto Revelationum S. Birgittæ libro scriptum invenitur hisce verbis : *Maria ait : Cum filius meus circumcideretur, ego membranam illam in maximo honore servabam, ubi ibam. Quomodo enim ego illam traderem Terræ, quæ de me sine peccato fuerat generata. Cum tempus vocationis meæ de hoc Mundo insisteret, ego ipsam commendavi Sancto Joanni custodi meo, cum sanguine illo benedicto, qui remansit in vulneribus ejus, quando depasimus eum*

Conciliatio.

Præputium
in infantiâ
non constabat
ex totâ
materiâ.

Præputium
in Terrâ, &
in Cælo.

Præputium
à B. Virgine
servatum.

Suarez.

S. Birgittæ
revel. lib. 6
cap. 112.

eum de Cruce . Post hoc Sancto Joanne , & Successoribus ejus sublati de Mundo , crescente malitiâ , & perfidiâ , fideles , qui tunc erant , absconderunt illam in loco mundissimo sub terrâ , & diu fuit incognita , donec Angelus Dei illam , amicis Dei revelavit . O Roma , ô Roma , si scires , gauderes utique : Immo si scires flere , flere inessanter , quia habes thesaurum mihi carissimum , & non honoras illum . Hæc ibi S. Birgitta , cujus verbis traditio extat , & historia de Præputio , quod Carolo Magno ab Angelo in Jerusalem revelatum fuit , & à Carolo Magno ad Aquigranum fuit asportatum , Deinde Romam multos post annos delatum , ut etiâ refert Sixtus IV. in libro de Sanguine Christi , veritate septimâ .

Sixtus IV.

Quod autem Præputium in Basilica Lateranensi fuerit asservatum , multi sanè scriptores , tam veteres , quàm recentiores testantur . Id quod etiâ ex vetustissimis libris , qui in Archivo Lateranensi asservantur , constat ; In direptione autem Urbis cum cæteris rebus a militibus fuit ablatum : deinde Calcetam non procul ab Urbe sitam , asportatum , ubi nunc extare dicitur , ut ex processu constat , superioribus annis præstito ; necnon ex eo quod in hanc rem scripsit Cardinalis Toletus , qui in secundo Evangelii Lucæ capite interpretando , in quo sermo habetur de Christi Domini Circumcisione , multa pro hac re comprobanda conscripsit .

Calcetâ ,

Tolet. in cap. 2. Lucæ .

Epilogus de Præputio Christi Domini in Resurrectione reassumpto , & in Basilicâ Lateranensi asservato .

QUæ inter se pugnare videntur de Christi Domini Præputio reassumpto , & in terris asservato per distinctionem conciliantur . Unum enim , & idem distinctis in locis , ac diversis esse duobus modis intelligi potest ; hoc est , vel idem numero , vel idem specie . Primo modo nonnisi supernaturaliter per potentiam divinam concedi potest . Nam sicut Deus juxta S. Thomæ , & omnium Theologorum sententiam suâ virtute , ac potentiâ facere potest , ut duo simul corpora eodem in loco supernaturaliter sint , duæque contrariæ item qualitates , passibile scilicet , & incorruptabile supernaturaliter futurum sit in damnatorum corporibus , quæ semper incorrupta manebunt , alterationi , & passioni obnoxia ; ita suâ Deus potentiâ , & virtute facere potest , ut unum , & idem Corpus quantum , diversis in locis supernaturaliter existat . Præputium tamèn non sic se habet , quia non idem numero , sed idem specie in Cælo , atque hinc in terris manet . Nam si Præputium apud nos conservetur (id quid ad fidelium devotionem factum esse piè creditur) illamet membranæ particula , seu pellicula abscissa in Circumcisione hinc , in terris remansit . Quoniam verò particula membranæ illa tempore infantiae abscissa , non constabat ex totâ materiâ necessariâ , sive quantitate , quam Corpus perfectæ magnitudinis requirebat , quamque in vitæ progressu

Suarez 3. p. qu. 55. disp. 48. sect. 5. Duo corpora in eodem loco , & unum , & idem corpus in diversis locis .

per continuam acquisivisset nutritionem ; Præputium juxta propriam Corporis perfectæ magnitudinem , non idem numero , sed idem specie , hoc est , ex eadem sui Corporis carne , ac pelle in Resurrectione reassumpsit , ut ratio maximoperè postulabat . Si enim , ut Theologi volunt , Adam , & Beati omnes tam circumcisi , quàm non circumcisi , corpora in Resurrectione habebunt integra absque etiâ hujusce partis defectu ; id multò magis de Christo Domino credendum .

Præputium reassumptum & asservatum non idem numero , sed specie .

Beati omnes Corpora habebunt integra .

In re itaque tam incertâ hunc in modum non solum variæ scriptorum opiniones conciliantur , sed etiâ Corporis Christi resurgentis perfectæ salvatur integritas , & fides humana adhibetur traditioni , quæ Christi Domini præputium in terris manere affirmat , ex eâ præsertim historiâ , quàm Viri graves , quos hoc in loco brevitate causâ silentio prætermittendos censemus , scriptam reliquerunt , Revelatione Sanctæ Birgittæ accedente .

Hæc de Præputio , quatenus incerta patitur res , dicta sufficiant , variis opinionibus conciliatis .

Parergon Corollarium de Præputio Christi Domini in Resurrectione reassumpto , & in terris relicto ; deque hujus adoratione .

QUAMVIS illud Theologicum de Divino Verbo Axioma , quod semel assumpsit , nunquam dimisit , non propriè de pelliculâ illâ abscissâ in Circumcisione , sed de naturâ humanâ primò assumptâ , & de partibus essentialibus , ac principalissimis ad propriam naturæ humanæ veritatem , & integritatem pertinentibus , quæ sunt Corpus : & anima , intelligendum sit , tamèn etiâ de ipsâ pelliculâ , sive Præputio adimpletum esse constat . Christus enim in Resurrectione reassumpsit Præputium juxta , uti jam diximus , quantitatem , quam Corpus perfectæ magnitudinis requirebat , pellicula illa , quæ fuit in Circumcisione abscissa , in terris relicta , quippè quæ non propriè pars Corporis erat , nec ita abscissa Divinitati unita censetur , sicut unita semper fuit Corpori ejus in sepulcro , & animæ apud inferos . Nam eadem Christi Persona , sicut universa Theologorum fatetur schola , in illo triduo apud inferos fuit , & in sepulcro jacuit . Quamvis autem pellicula illa ad fidelium devotionem in terris relicta , Divinitati unita esse non censeatur , ut Theologi volunt , ea tamèn , tamquàm olim particula quædam Christi Domini Corporis , quod semper fuit , & est Divinitati unitum adoratione Patriæ adoranda est juxta quartum adorationis Patriæ modum , quem explicavimus in Commentario nostro supràposito de toto Christi Sanguine in Resurrectione reassumpto . Hæc de Christi Domini Præputio mihi dicenda videbantur . Quæ sanè omnia melioris Judicii censuræ subjecta esse volo , ac declaro . Errare enim possum , correctionem subire paratus , ut errata si quæ in hoc

Axioma Theologicum .

Eadem Christi persona in sepulcro , & apud inferos .

Particula præputii non unita Verbo .

in hoc reperiantur Commentario, ex charitate christianâ corrigantur, & emendentur.

*Queritur, quid fiet de Præputio in die
Judicii, si in terris remansisse
concedatur.*

Sunt, qui velint Præputium in Christi Corpus resolvendum sine magnâ mutatione, sicuti fieri posse colligitur ex eo, quod S. Thomas scriptum reliquit 3. p. quæst. 55. art. ultimo de cibo sumpto post Resurrectionem ejusdem Christi Domini.

Alii verò, qui pelliculam illam ad integritatem speciei non pertinere volunt, incinerandam esse post diem Judicii opinantur, dicentes cum S. Bonaventura, Judæos remansuros cum ipso signo Circumcisionis. Id

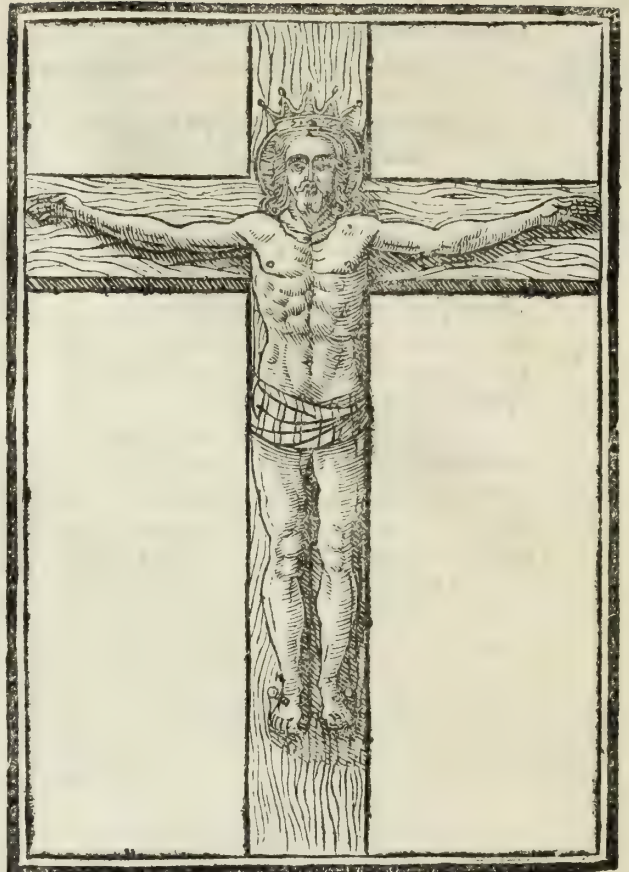
quod etiâ intelligendum esse dicunt de Præputio Christi Domini, qui est remansurus cum cicatricibus in signum Passionis. Ipsi, verò incineratio facili colligitur ex Sententiâ Thomistarum, qui ponunt resolutionem usque ad materiam primam.

Alii denique, & fortè melius, in aliquâ parte Cœli dictam pelliculam conservandam esse volunt, si illa in terris remansisse concedatur: Nam si in terris remansit, constat eam ad hanc usque diem miraculosè non esse incineratam, sed conservatam. Ergò post diem Judicii conservabitur in aliquâ parte Cœli, sicut gravissimi Auctores faciendum esse credunt de Cruce, & de Mysteriis Passionis Christi Domini. Quæ in die Judicii præcedent, deindè in Cœlo conservabuntur, ut ipsi opinantur, & rationabiliter quidem.

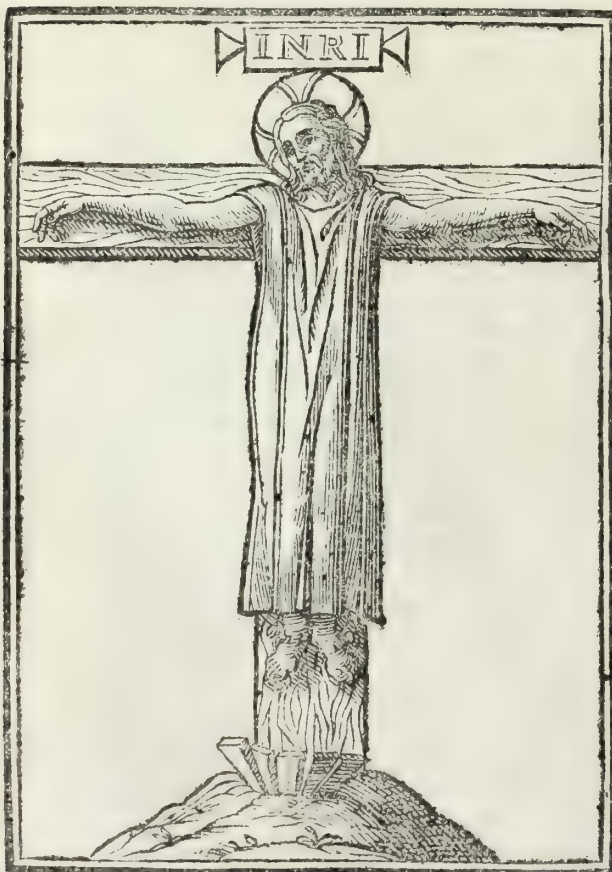
Imago Crucifixi cedrino ligno à Nicodemo ex [a] Phariseis homine, & ex Principibus Judæorum uno, [b] Discipuloque Christi Domini ante Passionem occulto, incisa, & Lucæ asservata.

(a) Io: 3. & Glofs. Interlin. (b) Nic. Lyr. in c. 19. Io:

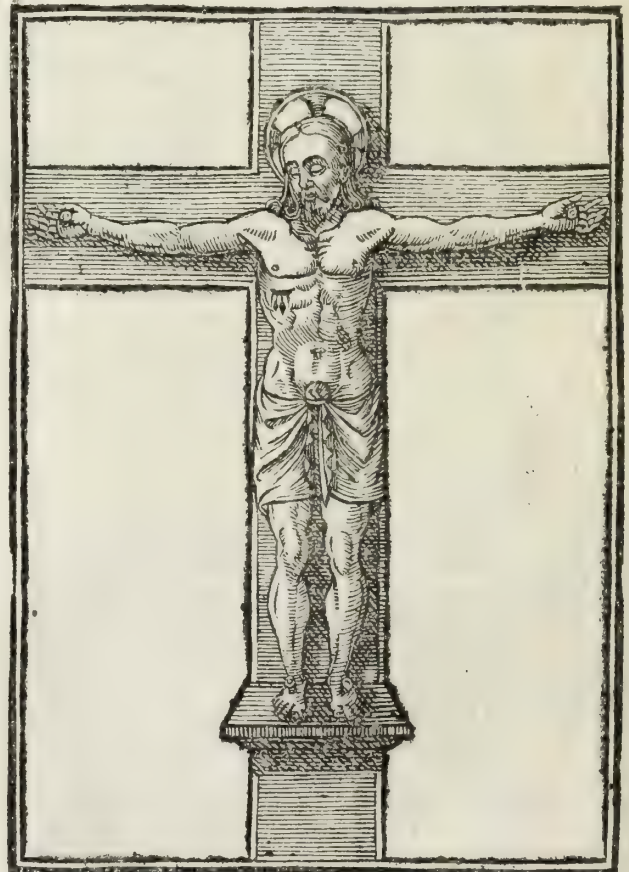

Imago Crucifixi cedrino itèm ligno à S. Luca Evangelista, & [a] individuo S. Pauli omnis peregrinationis Comite, incisa, & Sirolì propè Anconam asservata.

(a) S. Hier. de vir. ill. & Lyr. in 2. epist. ad Timoth. 4.

Imago Crucifixi tempore Joannis Papæ VII. opere musivo suprâ Portam Sanctam, ad interiorem veteris Basilicæ Sancti Petri partem, olim representata circa Annum Dom. DCCVI.

Imago Crucifixi argentea in Sacratio Basilicæ S. Petri asservata, quam Carolus Magnus Imperator, à Leone III. Pont. Max. Romæ coronatus, eidem Basilicæ dono dedit, circa Annum Dom. DCCCXV.

DE PARTICULA
EX PRETIOSO, ET VIVIFICO LIGNO
SACRATISSIMÆ
CRUCIS
SALVATORIS
JESU CHRISTI
DESUMPTA

*Sacris Imaginibus, & Elogiis eodem Ligno incisis insignita;
& in Apostolico Sacrario asservata.*

COMMENTARIUS.

is propositæ
clarandæ.

DE Particulâ ex pretioso,
& vivifico Ligno sacratis-
simæ Crucis Salvatoris
nostri Jesu Christi desump-
ptâ nos verba facturi, de
ipsius primùm Particulæ
antiquitate, atquè inven-
tione loquemur, luculen-

tissimis in hanc rem testimoniis adhibitis, &
in medium allatis.

Deindè cujusnam Arboris fuerit Lignum
Sanctissimæ Crucis, opiniones diversorum
Scriptorum, rationibus eorundem recitatis,
ostendemus.

Tertiò Imagines, & literas in eadem
Ligni Particulâ incisas declarabimus.

Quartò deniquè Crucifixionem Domini-
cam quatuor clavibus tamquàm propriam, ac ve-
ram demonstrabimus fuisse representatam in
hac Ligni Particulâ, quam præ manibus habemus,

CAPUT I.

*De Particulâ Sanctissimæ Crucis antiquitate,
ac inventione.*

Beda, vir in divinis Scripturis studiosis-
simus, & valde eruditus, atque in fe-
cularibus literis peritissimus, Philosophus &
Astro-

Primus quæ-
tum,

Portio Domi-
nice Crucis
mira magni-
tudinis.

Beda Sergii
contemporaneus
anno Dom. 690.

Anast. Bi-
blioth. in vit,
Sergii.

Dominicæ
Crucis portio
ineffabilis.

Luitprandus.
Albo flor. &
Ado A.C. 696.
Vsuarius, &
Alfon, Ciaccon.

Astronomus, Calculator, & Poeta insignis, Græcique sermonis, ut ait Tritthemius, non ignarus, in Martyrologio, die 9. Septembris, & fusiis in libro de sex Aetatibus Mundi, Anno Mundi 4652. de hac Sanctissimæ Crucis Portione in hanc loquitur verborum formam: *Papa Sergius in Sacrario Beati Petri Apostoli capsam argenteam, quæ in angulo obscurissimo diutissime jacuerat, & in eâ Crucem diversis, ac pretiosis lapidibus adornatam, Domino revelante, reperit; de qua tractis quatuor petalis, quibus gemma inclusa erant, mira magnitudinis portionem Ligni salutiferi Dominicæ Crucis interius repositam inspexit; quæ ex tempore illo annis omnibus in Basilica Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana, die exaltationis ejus ab omni osculatur, atque adoratur Populo.* Hæc Beda, qui Sergii Papæ, hujus nominis primi, contemporaneus fuit. Is enim Sergius circa Annum Domini 690. in suo vixit Pontificatu, obiit autem Anno Domini 701. Beda verò ex hac vitâ decessit Anno Dom. 732. Anno ætatis suæ 72. sub Flavio Leone Imperatore, & Gregorio III. Pontifice Maximo. Istuc ipsum Anastasius Bibliothecarius Apostolicus in Scripturis divinis eruditus, & in secularibus item literis insigniter doctus, Græcâ, & Latinâ linguâ admodum peritus, in ejusdem Sergii vitâ de hac etiâ Ligni Sanctissimæ Crucis portione sub iisdem ferè verbis ita scriptum reliquit: *Hic Beatissimus Vir in Sacrario Beati Petri Apostoli capsam argenteam in angulo obscurissimo jacentem, & ex nigredine transactæ annositate, nec si esset argentea, apparentem, Deo ei revelante, reperit. Oratione itaque factâ, sigillum expressum abstulit, locellum aperuit, in quo interius plumacium ex holoserico superpositum, quod stauracis dicitur, invenit; coque ablato, inferius Crucem diversis, ac pretiosis lapidibus perornatam inspexit, de qua tractis quatuor petalis, in quibus gemma clausa erant mira magnitudinis, & ineffabilem portionem salutaris Ligni Dominicæ Crucis invenit. Quæ etiâ ex die illo pro salute humani generis ab omni Populo Christiano die exaltationis Sanctæ Crucis in Basilicâ Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana, osculatur, & adoratur.* Hæc Bibliothecarius. Istuc denique ipsum ex Beda, vel ex Bibliothecario iisdem ferè verbis desumptum Luitprandus Ticinensis, Albo Floriacensis, & Ado Viennensis in Chronicis in ejusdem Sergii vitâ; Necnon Ufuarius in Martyrologio,

die 9. Sept. Ciacconius cap. 34. in lib. de Signis Sanctissimæ Crucis scriptum reliquerunt; & omnes ferè mentionem fecerunt de quatuor petalis aureis, quæ non sunt nisi laminæ. Petalum enim, brevî secundâ syllaba *πέταλον*, vox Græca est, quæ apud Latinos *lamina* dicitur. Hinc Iosephus in lib. 8. Judæicarum antiquitatum cap. 2. dum de Templi Hierosolymorum loquitur pavimento, utitur hac voce. In textu autem latino in hunc legitur modum: *Pavimentum etiâ Templi constravit laminis aureis.* Ruffinus verò hunc locum ita vertit: *Stravit pavimentum Templi petalis aureis.* Quæ re per petala illa aurea nonnisi laminæ aureæ intelligendæ sunt.

Quod autem commemorati Scriptores de Sanctissimæ Crucis Ligni portione, quam præ manibus habemus, non de aliâ sermonem habuerint, satis profectò constat ex insigni testimonio Onuphrii Panvini (Paulo Manutio teste) antiquitatum helvonis, qui in libello de septem Urbis Ecclesiis propè finem Basilicæ Lateranensis ad eum locum, in quo agitur de Oratorio, quod *Sancta Sanctorum*, nuncupatur, de hac Ligni Sanctissimæ Crucis portione ita inquit: *Inter ceteras reliquias pretiosissimas, & certissimas aliquandò fuit ibi pars Ligni Sanctissimæ Crucis, cujus meminit Beda in libro de sex ætatibus Mundi, Anno Mundi 4652. &c. ubi omnia, quæ de hac Historia scripsit Beda, ad verbum recitat Panvinius, deindè post cætera verba nupèr ex Beda, & Bibliothecario à nobis recitata, ad hujusce rei propositæ confirmandam ita scribit: Hanc Ligni Sanctissimi portionem excidia Urbis sub Clemente VII. à militibus aliquot, thecâ argenteâ direptâ, ablatam, Pontifex prodigiosè, & non sine ope divinâ recuperavit; & aureâ, cristallinâque Cruce inclusam, in Palatio Vaticano, ubi est Sacristia Pontificia, servari jussit.* Hæc Panvinius ad verbum, necnon Alfonsus Ciacconius de ipsâ Sanctissimæ Crucis portione, quæ tanta est, quanta in hujusce libri fronte cernitur repræsentata: circino enim undequaque fuit commensurata; cujus crassitudo, vel profunditas, ut infra videre licet, latitudinem indicis, qui est digitus pollicis manus proximus ostendit. Hæc autem Crucis Particula circumligata, est intrâ argenteam, & auratam quamdam zonam, sive fasciolam, aut lamellam, in qua Græcæ literæ, sive voces, in hanc grandior rem incisæ leguntur formam:

✠ ΜΕΡΙΔΙΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ
ΚΑΙ ΖΩΟΤΟΙΟΥ ΞΥΛΟΥ
ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΙΥ ΧΥ

Hoc est

Particula ex pretioso, & vivifico Ligno
Salvatoris Jesu Christi.

Figura

Iosephus

Ruffinus

Paulus Manutius Ep. 9. Panvin. antiquitatum helveticarum

Page 188

Onuph. Panvin. Alfonsus Ciacconius in libello de signis sanctis, Crucis, & aliis

Particula Crucis quantitas

Figura, quæ infrâ cernitur, delineata, est latitudo zonæ, sive fasciolæ, aut lamellæ argenteæ, atquæ auratæ, quæ circumcingit Sanctissimæ Crucis Particulam, ejusque crassitudinem, vel profunditatem repræsentat, necnon literas, vel voces Græcas in eâdem fasciolâ, sive lamellâ incisas comprehendit.

Latitudo Lamella,

Quisnam verò hanc Dominicæ Crucis Particulam sacris Iconibus, characteribusque, aut literis Græcis, ac Ruthenicis, vel Servianis insignitam, & Romam, & ad quemnam Romanum Pontificem miserit, certò hæddquaquam scire potui; eam tamèn à Græco forsàn viro, Ruthenicæ aut Servianæ linguæ non ignaro ad Sanctum Leonem Papam, hujus nominis Primum, missam fuisse, conjecturam facio, ex Epistolâ dicti Leonis ad Juvenalem Episcopum Hierosolymitanum scriptâ persuasus. Nam ad ejusdem Epistolæ calcem hæc Leo ipsi Juvenali, & brevissimè quidèm, scripsisse invenitur dicens: *Particulam Dominicæ Crucis cum Eulogiis dilectionis vestræ venerantèr accepi*. Hucusque Leo, qui floruit circa annum Dom. 450. antè Sergium trecentos circitèr annos. Sergius enim vixit circa annum Dom. 690. Idcirco ex trium, ferè centuriarum, ut ità dixerim, intervallo, quod intèr Leonem, & Sergium intercessit, dicta Sacratissima Crucis Particula antiquissima esse comprobatur, satisquè bellè illustrantur verba Bibliothecarii dicentis: *Beatissimus Sergius in Sacrario Beati Petri Apostoli capsam argenteam in angulo obscurissimo jacentem, & ex nigredine transacta annositaris, nec fesset argentea, apparentem, Deo ei revelante, reperit*. Hæc Anastasius Bibliothecarius de capsâ argenteâ in qua Dominicæ Crucis asservabatur Particula, quæ quàmvis à Beda miræ magnitudinis, & à Bibliothecario ineffabilis Portio nuncupetur, quantitas tamèn ipsa, hoc loco à nobis repræsentata, verbis non refragatur Panvinii, qui ait Portionem miræ magnitudinis à Beda superiùs commemoratam, esse illam, quæ nunc in Apostolico Sacrario intrâ crySTALLINAM Crucem asservatur. Nam dicta quantitas intèr alias Dominicæ Crucis portiones, quæ diversis in locis asservantur, comparata, miræ magnitudinis dicenda esse censetur. Adde etiàm, quòd nec in Basilica Salvatoris in Laterano, quæ etiàm *Constantiniana* nuncupatur; nec in Basilica Sanctæ Crucis in Hierusalem, nec alibi tanta Dominicæ Crucis portio invenitur, quanta erat illa à Sergio Papa eò translata, quæ nunc in Apostolico Sacrario asservatur. Nam suprâ Absidem primariam Basilicæ Sanctæ Crucis in Hierusalem extat Oratorium, in quo intèr alias pretiosas Reliquias asservantur tres Particulæ Sanctissimæ Crucis. Pars Tituli Dominicæ Crucis major,

cum hebraicis literis, græcis, ac latinis ligno incisis, quæ omnes Hebraico more, à dextra scilicèt ad sinistram leguntur, hoc est, JESUS NAZARENUS REX JUDEORUM. Sed prima, & ultima dictio desiderantur, ligno ipso fracto, ac deficiente ob tantam vetustatem, Extant ibi etiàm duæ Spinæ illius coronæ Christi Domini Cruci affixi. Unus itèm ex triginta argenteis, quibus fuit venditus; necnon unus ex clavis, quibus Cruci fuit affixus. Quæ omnia non semel venerantèr vidi, miroque animi mei solatio contrectavi. Tres verò illæ Particulæ, ut ipsa traditio docet, desumptæ sunt ex tertiâ illâ Dominicæ Crucis parte, quam Helena Magni Constantini Mater misit Romam ad Basilicam Sanctæ Crucis in Hierusalem. Helena enim, quæ Dominicam Crucem invenit, unam Partem Hierosolymæ reliquit; Alteram Constantinopolim ad Constantinum misit Filium; Tertiam autèm Romam, ad dictam misit Basilicam, in qua præfens in tempus nonnisi tres illæ supersunt particulæ, quas Onuphrius Panvinus in libro de septem Ecclesiis Urbis Romæ in reliquiis ejusdem Basilicæ recensendis tres frustulas appellat, parvas videlicèt Particulas. Particula verò in Apostolico Sacrario asservata, quantum ad longitudinem, latitudinem, & profunditatem, sive crassitudinem, dictarum trium Particularum quamlibet omninò cernitur superare.

Quòd autèm pretiosissimæ Crucis Particula ad Sanctum Leonem Primum à Juvenale Hierosolymitano Episcopo missa, ea sit, quæ nunc præ manibus habetur, & in Apostolico Sacrario asservatur, per Eulogia in quarto casu pluralis numeri cum Dominicæ Crucis Particulâ à Juvenale missâ ad Leonem, satis congruentèr probatur; *Eulogium* enim, sive *Elogium* vox Græca profectò est, quæ intèr alias significationes, ut Joannes Genuensis in suâ summâ catholicâ inquit, *Laus electa, vel summâtim collecta* latine interpretatur, à verbo Græco, *εὐλογέω* dicta; quod est benedicere, laudare, aut honorificè aliquâ de re loqui, sive prædicare, aut celebrare: quorum verborum sensus comprehenditur in brevissimis illis Inscriptionibus, quæ in Dominicæ Crucis Particulâ cum sacris Iconibus incisæ leguntur, ac tertio loco explicandæ à nobis propositæ sunt. Adde etiàm, quòd Sanctus Leo Papa particulam Dominicæ Crucis cum eulogiis venerantèr se accepisse fate-

Reliquiæ in Basilica S. Crucis in Hierusalem.

Panvin. de Basil. S. Crucis in Hier.

Eulogia quid;

Io: Gen. in Dict. Catholico. dicto.

S. Leo ep. 78. tom. 1. part. 2. pag. 249.

S. Leo I. anno Dom. 450. Sergius I. anno Dom. 690.

Anast. Biblioth.

ut: quæ profectò *Eulogia*, in recto pluralis numeri, seu *Elogia*, pro laudibus desumpta, si non essent illa, quæ in Particulâ Dominicæ Crucis circa Imagines extant incisa, ea veneranter se accepisse non dixisset, nè rebus non sacris venerationem præstare videretur. Sed eulogias, pro munificentia, vel pro muneribus, & id genus aliis rebus non sacris desumptas, ab ipsâ Dominicæ Crucis Particulâ sejunctas separatim nominasset. Si autem pro illâ voce, *Eulogiis*, in sexto pluralis numeri casu pronunciata, *Eulogiæ* pro sacris muneribus, ex charitatis, ac venerationis affectu missis hoc in loco sumerentur, ut etiam sonat vox ipsa Græca, *εὐλογία*, *Eulogia*; Sanctus Leo absolute dixisset: *Eulogias dilectionis vestræ veneranter accepi*: Ut inter *Eulogias*, idest, sacra dona, illam quoquæ Dominicæ Crucis comprehenderet Particulam, quæ erat item donum. Vel dixisset: *Particulam Dominicæ Crucis cum aliis Eulogiis dilectionis vestræ veneranter accepi*: addidisset enim illam dictionem, *aliis*, ut Particulam Dominicæ Crucis *Eulogiam* esse, hoc est, munus charitatis, & venerationis affectu, missum, ostenderet. *Eulogia* itaque illa, de quibus nunc sermo habetur, non pro muneribus, aut eleemosynis, quæ dicuntur *Eulogiæ*, sed pro laudibus, aut inscriptionibus, vel benedictionibus, quæ latine dicuntur *Elogia*, sacris Imaginibus in ipsâ Dominicæ Crucis Particulâ incisa leguntur, accipienda censentur: Nam benedictiones pro laudibus frequentissime in Scripturâ sacrâ sumi solent juxta illam Apocalypseos Auctoritatem: *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, &c.* quo in loco vox illa, *Benedictio*, à Glossâ Ordinaria, & à Lyrano interpretatur, *Laus*, græcè autem *εὐλογία*, *Eulogia* dicitur. Græcus enim textus, ita ibidem legitur: ἡ εὐλογία, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ἡ εὐχαριστία. Hinc in multis item Scripturæ sacræ locis, juxta græcum textum legitur modò *εὐλογιμένος*, modò *εὐλογίς*, idest, *Benedictus*, vel *Laudatus*. Quæ sanè loca brevitatis gratiâ, cum sint multa, silentio videntur prætermittenda.

Adde etiam, quod ex illâ voce, *Eulogiis*, in sexto pluralis numeri casu, non magis *Eulogia* in singulari numero, quàm *Eulogium* sumi posse censetur. *Eulogium* autem citrà omnem dubitationem nonnisi pro dicto sententioso, ac brevi, necnon pro testificatione de aliquo honoris præsertim, vel vituperationis causâ suscipitur, ut omnes fatentur; hinc in plurali etiam numero *Eulogia* dicuntur. *Laudes electæ*, ac summam collectæ, veluti sunt illæ in alicujus Imagine Laudes conscriptæ, quæ à nobis, *Elogia*, dicuntur: à Latinis enim pro, *Eulogio*, *Eulogium* dici solet, ut apud Ciceronem pluribus in locis, necnon apud alios latinos Auctores videre licet. Ulius est item hac voce Sanctus P. Augustinus in sermone de Beatâ Mariâ semper Virgine dicens: *Præcisum est in eâ illud Eva infelicitatis Elogium, quo dicitur: In dolore paries filios tuos, quia ipsa in latitiâ Dominum peperit*. Hæc S. P. Augustinus, quasi dixerit:

Elogium doloris, ac tristitiæ, in Elogium latitiæ mutatum est, quod scilicet *Elogium* latitiæ nonnisi in Beatâ Mariâ semper Virginis laudem sumi potest, ac debet. Propterea libri illi, in quibus hominum insignium testificationes, vel laudes narrantur, *Elogia viro- rum illustrium* vocitantur, ita inscripti. Per *Eulogia* igitur, vel *Elogia* cum particulâ Dominicæ Crucis a Juvenale Episcopo ad Leonem Papam, hujus nominis Primum, missæ Laudes electæ, vel summam collectæ in ipsamet Dominicæ Crucis Particulâ incisæ intelligendæ censentur; quæ sanè Laudes cum ipsis Imaginibus infra suo loco explicabuntur.

Quamvis autem Ruthenorum Christianitatem circa annum Domini nongentesimum nonagesimum cœpisse, nonnulli scribant; non desunt tamen, qui eorumdem conversionem multò antiquiorem fuisse affirmant; atque ita esse contendunt; quorum è numero est Matthias Michovienensis. Is enim in lib. 2. cap. 1. & alibi de rerum Polonicarum antiquitate scribens, ita inquit: *Russi* (hoc est Rutheni) *inter Sanctos colunt plus Thaddæum Apostolum, asserentes, quod eos converterit, & fidem Christi docuerit; deinde Bartholomæum Sanctum Dei Apostolum venerantur, per quem multos Articulos; ut ipsi asserunt, de Fide acceperunt*. Hæc Matthias Michovienensis dicto in loco ex traditione Populi acceptâ; & alibi de Ruthenorum conversionis antiquitate. Quæ sanè omnia, & multò plura in hanc sententiam refert S. R. E. Cardinalis Baronius in appendice ad septimum Annalium Tomum de Ruthenis ad communionem Sedis Apostolicæ à Clemente VIII. receptis, ubi dictam Ruthenorum conversionis antiquitatem, à Matthiâ Michovienensi enarratam, laudat hisce verbis: *Cui* (scilicet Matthiæ) *magis assentior, quàm iis, qui Ruthenorum Christianitatem cœpisse tradunt circa Annum Domini nongentesimum nonagesimum, quos errare omnino, proximè disturi sumus*. Hæc Baronius. Hujus generis antiquitati, quam de Ruthenorum conversione Michovienensis narrat, ad simili scriptum reliquit Sigismundus Liber in rerum Moscovitarum commentariis in hanc verborum formam: *Rutheni in Annalibus suis aperte gloriantur, ante Volodimerum, & Olham, (quam primam inter Ruthenos Christianam fuisse ajunt) Terram Russiæ (undè Russi, Ruseni, & Rutheni vocitantur) esse baptizatam, & benedictam ab Andrea Christi Apostolo, quem ex Græcia ad ostia Borysthenis venisse affirmant; & adverso flumine ad montes, ubi nunc Chiovvia est, navigasse, atque ibi omnem terram benedixisse, & baptizasse; Crucem suam illic collocasse, prædixisseque magnam ibi Dei gratiam, multasque Ecclesias Christianorum futuras*. Hæc Sigismundus Liber. Tantâ itaque Christianæ Religionis inter Ruthenos antiquitate comprobata, usus Ruthenicæ linguæ cum Græcâ conjunctus, & in re tam Sacrà adhibitus, nullam aut admirationem, aut dubitationem admittere valet. Facile namque credi potest, ac debet, ut quispiam homo Græcam, & Ru-

Matth. Michov.

Rutheni à Sanct. Thad. Apost. conversi.

Rutheni à Clem. VIII. accepti. Card. Baronius tom. 7. pag. 679.

Sigismundus Liber.

Rutheni à Sanct. Andr. Apost. baptizati.

Crux S. Andree.

Eulogia quid.

Apoc. 7.

Gl. Ord. & Lyrano.

Matt. 21. Marc. 11. Luc. 1. Jo. 12. Ephes. 1.

Eulogium quid sit.

Nizol. in thes. & Dict. Papias in Dict. Jo. Gen. in Cathol. & alii.

S. Aug. serm. 18. de Sanctis qui est de annun. to. 10. Ex Brev. in Nativ. Beatæ Mariæ.

thenicam Linguam callens, præsertim verò, ut jam probatum est, ipse Juvenalis Episcopus Hierosolymitanus, qui dictam Crucis Particulam ad Leonem primum misit, Græcos, & Ruthenicos characteres in eadem Crucis Portione incidendas curavit, si verba Leonis primi rectè pensitentur, dicentis: *Particulam Dominicæ Crucis cum Eulogiis dilectionis vestræ venerantèr accepi*: Adde etiã, quòd intèr Græcos, & Ruthenos magna intercedit consuetudo; immò Rutheni more, ac ritu Græco vivunt, & Ruthenici characteres instar Hebraicarum literarum mysteriorum pleni, à Russiâ, & à Serviâ, necnon à Bulgariâ, Vallachiâ, & Moldaviâ Daciarum partibus; à Bosniâ itèr, & Moscoviâ, atquè ab aliis gentibus ad Orientalem plagam pertinentibus, adhibentur, majorique ex parte à Græco fonte desumptæ cernuntur; Lingua verò eorum omnium à Græco Idiomate diversa.

Quamvis intèr Alphabetum Ruthenicum, vel Servianum à nonnullis Cyrillo Sclavorum Episcopo, tamquam inventori, qui vixit circà Ann. Domini DCCCLXXVI. adscribatur; non desunt tamèn qui dictum Alphabetum antiquius esse, Cyrillumque ipsius Alphabeti non inventorem, sed cultorem, vel instauratorem fuisse velint, sicut de Alphabeto Illyrico, sive Sclavonico à S. Hieronymo factum esse diximus in Libro nostro, qui *Bibliotheca Vaticana* inscribitur. Nam etsi Sclavonicos characteres à Sancto Hieronymo inventos fuisse passim dicunt, Joannes tamèn VIII. in epistolâ ad Sfantopulchrum Comitem, eos à Constantino quodam Philosopho inventos fuisse narrat, ut in nostrâ Bibliothecâ Vaticana videre licet. Quoniam verò Sanctus Hieronymus Scripturam Sacram in linguam Sclavonicam, & Cyrillus in Ruthenicam, vel Servianam transtulisse censentur; propterea dictarum linguarum characterum fuisse inventores fortassè dicuntur; Immò Cyrillus à Sede Apostolicâ tempore Joannis VIII. primus impetravit, ut in Dalmatiâ illius Provinciæ Idiomate Divinum Officium recitare, ac rem Divinam facere liceret, ut Æneas Silvius testatur in Bohemiæ historiâ, & videre est in Registro M. S. Vaticano, in Epistolâ Joannis VIII. ad Sfantopulchrum Comitem missâ, quam in dictâ nostrâ Bibliothecâ Vaticanâ descripsimus, & imprimendam olim curavimus. Res autèm utcumquè sese habeat, hanc tamèn Dominicæ Crucis Particulam omninò antiquam, & plures ob causas celeberrimam esse constat. Hec de Particulâ Dominicæ Crucis antiquitate.

CAPUT II.

Crucis Lignum quam ex Arbore fuerit.

Primâ re initio propositâ satis explicatâ, secundam aggrediemur. Quâ in re tractandâ, & brevissimè quidèm perscrutabimur. quam ex Arbore fuerit Sanctissimæ Crucis lignum: variæ namquè sunt, & incertæ Scri-

ptorum opiniones. Sunt qui ex quatuor lignis, alii ex tribus, alii verò ex uno ligno Dominicam Crucem factam fuisse velint. Beda in collectaneis, & Joannes Cantacuzenus in Assertionem contrâ Mahomettum ex Cupresso, Cedro, Pino, & Buxo Crucem Domini compactam fuisse scribunt: differunt autèm intèr se quantum ad lignorum situm, juxtâ quatuor lignorum frustra, quæ, ut ait Innocentius in sermone de uno Martyre, quatuor fuerunt, stipites videlicèt erectus, lignum transversum; truncus suppositus, in quo scilicèt sustentantur, vel affiguntur pedes; & titulus superpositus. Sunt etiã qui ex Cedro, Palmâ, Cupresso, & Olivâ Sanctissimam Crucem factam velint: sed hanc lignorum varietatem, aut diversitatem hac in re magis curiosam, quàm veram esse cum Lipsio arbitror: ex obvio enim, & prompto aliquo ligno, & robusto quidèm ad corporis pondus perferendum, aut sustentandum apto, Crucem ipsam fuisse crediderim cum eodem Lipsio, qui eam è quercu, tamquam crebrâ, & frequenti olim, & nunc in Judæâ; robustâ itèm, & fixationi, laturæque aptâ, factam fuisse censet. Hujus generis videtur esse Sanctissimæ Crucis Particula, quæ nunc præ manibus habetur, & in Apostolico Sacratio asservatur. Nam meatus lignei, aut venæ lignæ, necnon color cinericius, vulgò *berrettinus* vocitatus, at propter tantam ligni vetustatem obscurus, & ad nigredinem accedens, id ita esse præferunt, judicio peritorum hominum, tam in arte Pictoriâ, quàm Lignariâ.

Hæc de Ligni Sanctissimæ Crucis nomine, aut specie, ut Imagines in hac Sacratissimæ Crucis portione representatas, compendiarisquæ Ruthenorum, vel Servianorum Notis (quas vulgò *breviaturas* appellant) ad nomina earundem Imaginum declaranda insignitas, ac tertio à nobis loco propositas explicemus, propriisque nominibus nuncupemus.

CAPUT III.

De Imaginibus, & Characteribus in Crucis particulâ incisis.

Secundâ igitur re initio propositâ, breviter, sed satis convenienter enucleatâ, tertiã rem, Sacras videlicèt Imagines in ipsomet Sanctissimæ Crucis ligno incisas enarrabimus, & unamquamque singulo quoque indigitabimus loco, quasi videlicèt digito, & quidèm nominatim ostendemus hunc in modum: Sanctissimi Ligni Particula Imaginem, aut formam Sanctissimæ Crucis representare cernitur. Ad eam verò partem, in qua Christus Dominus noster, Salvator, & Redemptor, Cruci affixus representatur, duodecim extant Imagines, ipsomet Sacratissimo, uti diximus, Ligno incisæ. Suprà ipsum Sanctissimæ Crucis Lignum lamellâ aureâ instar schedulæ, Notis hisce compendiaris cernitur insignita, ✠ ῑς. ῡς. hoc est, Jesus

Beda tom. i.

Cantacuzen.

Quatuor lignorum species.

Innocent. Sermon. de martyr. Crux ex quatuor lignorum fructis.

Quatuor lignorum species.

Lips. lib. 3. cap. 13. de Cruce.

Notæ compendiarie quid.

Imagines duodecim.

SS. Trinitas
more Græco
representata.

Tacite obje-
ctioni respon-
detur.

Christus Do-
minus qua-
tuor clavis
Cruci affixus.

Sacræ Imagi-
nes ad alte-
ram Crucis
partem re-
presentatæ.

Jo. 19.

Tyr. in G. 19.
Joann.
Matt. 27.
Mar. 15.
Luc. 24.
1019.

S. Petrus,
& S. Paulus.

Jesus Christus. In ipso autem Sacratissimo Ligno, ad ejus frontem, Sacrosancta Trinitas more Græco per tres Imagines humanas representatur, Notis item compendiariis Ruthenicis, aut Servianis, hisce videlicet vocibus: *Soſeta Troiza*, idest, *Sancta Trinitas*. Quamvis autem hæ Notæ compendiariæ in ipso met Sacratissimo Ligno (cujus formam, aut Imaginem initio, aut fronte hujusce libri videmus representatam) super dictas tres Imagines Sacras cernantur incisæ; eas tamen, atque id genus alias suis in locis incidendas non censuimus ob linguæ, atque literarum, ignorationem, nimiamque locorum angustiam, quam incisio, & impressio satis bellè ferre non queunt. Nos verò, ut hujus generis rei succurramus, omnes Imagines, earumdemque Notas compendiarias latinâ explicabimus linguâ: Notæ namque ipsæ, Ruthenicæ, aut Servianæ linguâ, literisque Ruthenicis, vel Servianis cernuntur incisæ, ut ab iisdem accepi Ruthenis, qui eas interpretati sunt; Etenim Rutheni, & Serviani literis utuntur ferè iisdem, quæ magnam cum literis græcis habent affinitatem, etiam si græcâ lingua à Ruthenicâ, & Servianâ omnino diversa existat. Hæc de Notis compendiariis Ruthenicæ aut Servianæ incisis, ut cæteras Imagines, ac Notas explicemus. Infra Sanctissimæ Trinitatis Imagines Christus Dominus quatuor clavis Cruci affixus representatur. Ad Crucifixi dextram Sanctus Paulus Apostolus, deinde Maria Cleopha, propè autem Crucifixum Beata Maria semper Virgo, & Christi Domini Mater; Ad sinistram verò S. Petrus Apostolus, deinde Maria Magdalena, & propè Crucifixum Sanctus Joannes, qui fuit Discipulus Jesu, & Evangelista, quem etiam Jesus Christus præ cæteris Discipulis familiaris diligebat, cui etiam tamquam filio matrem suam commendavit, representantur, ut ex Notis compendiariis, & aliquâ ex parte, ex verbis ipsiusmet Evangelistæ Joannis colligitur dicentis: *Stabant autem juxta Crucem Jesu Mater ejus, & Soror Matris ejus, Maria Cleopha, & Maria Magdalena. Cum vidisset ergo Jesus Matrem, & Discipulum stantem, quem diligebat, dicit Matri suæ: Mulier ecce Filius tuus, deinde dicit Discipulo: Ecce Mater tua. Et ex illâ horâ accepit eam Discipulus in suâ.* Hoc in loco S. Evangelista Joannes mentionem facit de se, tamquam de quodam altero, ut ait Lyranus, postquam mentionem fecit de Beata Mariâ semper Virgine, Christi Domini Matre, necnon de Matris Domini Sorore, Mariâ scilicet Jacobi minoris Matre, Filia Cleopha, ac de Mariâ Magdalena, quæ inter alias Mulieres Jesum sequutæ fuerant, & antè Crucem steterunt, ut etiam alii narrant Evangelistæ. Quamvis autem Evangelistæ nullam de Beato Petro hac in re mentionem faciant, & S. Paulus ibi esse non potuerit, quippè qui post Christi Domini Ascensionem, & Glorificationem ad Christianam fidem vocatus fuit, & ad Apostolatum assumptus; ipsi tamen tamquam, Gloriosi Apostoli, per quos Christianæ Religionis sumpsit exordium, ut Catholica Ec-

clesia cantat; Necnon tamquam Principes ejusdem Ecclesiæ, quæ in prætiosissimo Christi Sanguine effuso in Cruce fundata fuit, & opus humanæ Redemptionis consummatum, omnibus Ecclesiæ Sacramentis è latere Christi emanatis, hoc in loco representati cernuntur, Paulus videlicet ad dextram, & Petrus ad sinistram: quia ille post Christi Domini Glorificationem, per quam dextra insinuat: Hic verò antè Passionem ejusdem Domini, per quam sinistra significatur. Adde etiam quod Paulus fuit è Tribu Benjamin, quæ vox Hebraica est, & *Filius dextra* latine interpretatur, ut in Commentario nostro hac de re conscripto, & fusissimè quidem, explicatum fuit, multis hinc inde picturis, aut musivis perantiquis in medium allatis, & multiplici ratione comprobatis.

Suprà Christi Domini caput ad Crucis frontem hæ duæ leguntur voces: *Jesus Christus*. Iisdem tamen Notis compendiariis, quas nupèr in medium attulimus. Infra ejus pedes, mortis caput, sive Imago cernitur: inferius autem S. Basilius, & Sanctus Chrysostomus, Doctores Græci, qui adversus Hæreticos contra Sanctissimam Trinitatem blasphemantes conscripserunt, representantur, ut Notæ compendiariæ ostendunt.

Ad alteram Sacratissimæ Crucis Ligni partem, in qua Sanctissima semper Virgo, & Christi Domini Mater cernitur representata, decem extant Imagines, ipsomet Sacratissimæ Crucis Ligno incisæ. Suprà ipsum Sanctissimæ Crucis Lignum lamella item, aurea schedula instar Notis hisce compendiariis cernitur insignita ✠ ꝛ ꝛ. hoc est, *Jesus Christus*, Ad ipsius autem Sacratissimi Ligni frontem Nicolaus Myrensis Episcopus, Ruthenorum Patronus, Notis Ruthenicis, aut Servianis representatur. Quatuor item hoc loco Evangelistas videre licet: nam ad Beata Mariæ semper Virginis Deiparæ dextram Matheus per faciem hominis; Marcus per faciem Leonis; Ad levam autem ejusdem Virginis, ac Matris Domini Joannes per faciem Aquilæ; Lucas autem per faciem Bovis representati cernuntur. Infra Deiparæ semper Virginis Imaginem Sanctus Gregorius Nazianzenus Episcopus, & Doctor, Ruthenorumque item Patronus: Et paulò inferius ad dextram Sanctus Sergius, & ad sinistram Sanctus Niconus, ambo Martyres, & in Græciâ solemnitè celebrati, Notis Ruthenorum compendiariis representati cernuntur. Deipara verò Maria semper Virgo Filium suum unigenitum, Deum scilicet, atque hominem in sinu suo gestare, atque circumcirca habere conspicitur Eulogium, aut Elogium, vel Encomium tam linguâ, quam literis, aut Notis Ruthenorum, aut Servianorum compendiariis constans, latine autem ab ipsis Ruthenis redditum in hanc verborum formam: *Honorabilior, & verè gloriosior Cherubinis*. Hæc ibi: Adde etiam, quod verè honorabilior, & gloriosior non solum Cherubinis, sed omnibus Angelorum Choris; quia, ut cantat Ecclesia: *Exaltata est Sancta Dei Genitrix* super.

Ecclesiæ fun-
damentum.

Cur S. Paulus
ad dextram
& S. Petrus
ad sinistram.

Benjamin.
quid.

S. Basil.
S. Chrys.

Imagines de-
cem ad alte-
ram Crucis
partem re-
presentatæ.

S. Nicolaus
Myrensis.

Quatuor
Evangelistæ.

S. Gregor.
Nazianz.

S. Sergius, &
S. Niconus.

B. Maria sem-
per Virgo.

Ecclesiæ can-
ticum.

Super Choros Angelorum ad Cælestia Regna: hoc est, super omnes tam angelicas, quam humanas Creaturas, quæcumque illæ sint, tamquam Victrix, ac Triumphans exaltata est, quippe quæ de omnibus hæresibus triumphavit, juxta illud vetus, & jam pridem in Ecclesiâ decantatum Acroama in honorem Deiparæ Mariæ, Reginæ victricis, ac triumphantis in hanc verborum formam: *Gaude Maria Virgo, cunctas hæreses sola interemisti in universo Mundo: quæ Gabrielis Archangeli dictis credidisti, dum Virgo Deum, & hominem genuisti, & post partum Virgo inviolata permansisti.* Hæ sunt laudes Deiparæ semper Virginis de cunctis hæresibus in universo Mundo ab eâ interemptis decantatæ, & veræ quidem laudes, quia cunctas hæreses in universo Mundo sola interemit; Sola (inquam) quia sola peperit illum, qui juxta Psalmistam *Contribulavit capita Draconum in aquis*, hoc est superbias Demoniorum per Baptismum, ut ait Glossa, Demones enim sunt omnium hæresum inventores. Sola igitur Deipara semper Virgo cunctas hæreses interemit, quia sola post Filium tanti est apud Deum meriti, & gratiæ tantæ, atque tantæ in homines misericordiæ, ut per hanc velit, perque illam possit cunctas hæreses expugnare: cunctas enim hæreses interemit sola, dum Angelo credidit; dum Christum Deum, & Hominem sola peperit; dum ad Crucem Filii sui gemebunda stetit, solaque constantem in eum fidem, fugientibus Apostolis, retinuit. Cunctas deinde interemit hæreses, dum Evangelium dictavit, hoc est, dum suæ Conceptionis, Parturitionis, aut Paritudoinis, ac Partus, Christique Pueritii gesta panxit, dumque insuper Apostolos consiliis juvit, dum Catholicos Doctores instruxit, & conciliavit, semperque instruit, & conciliat; dum denique Hæreticos in incredibili pœnâ, & vindictâ mulctavit, & mulctat in dies, ut exempla permulta in Historiis videre licet; quæ brevitatis causâ hoc loco prætermittuntur, alibi explicanda. Hæ igitur veræ sunt laudes Deiparæ Mariæ semper Virginis de cunctis hæresibus in universo Mundo ab eâ interemptis. Id quod jam diu antè Christum natum in veteri Testamento insinuat, seu quodam modo adumbratum, fuit per illam Dei sententiam, quam contra fraudulentissimum Serpentem, Diabolum scilicet, qui primam ab ipso Mundi primordio decepit feminam, in tertio Genesios capite Deus pronuntiassè legitur, hisce verbis: *Inimicitias (inquit) ponam inter te, & Mulierem, & semen tuum, & semen illius. Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo ejus.* &c. Theologi enim ferè omnes tam Scripturales, quam Scholastici per Mulierem in hoc Genesios capite nominatam, Beatam quoque Mariam semper Virginem, ac Deiparam intelligendam esse volunt, quorum è numero est Eucherius Episcopus Lugdunensis, qui Anno Dom. CCCCL. floruit: Is namque post interpretationem de primâ Generis humani feminâ hunc ait in modum: *Quidam autem, quod dictum est, de Virgine, undè natus est Do-*

*minus, intellexerunt, ed quodd illo tempore ex eâ Dominus nasciturus ad inimicum generis humani devincendum; & mortem, cujus ille Auctor erat, destruendam, promittebatur. Propterea post ipsa verba (inimicitias ponam inter te, & Mulierem; semen tuum, & semen Mulleris) illud, quod subiunctum est, (ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo ejus) de ventris Mariæ fructu, qui est Christus, intelligunt; idest, tu eum supplantabis, ut moriatur; ille autem, Victor resurget, & caput tuum conteret, quod est mors. Hæc ex ipso Eucherio, qui eodem in loco per semen Serpentis pravam suggestionem intelligendam esse apertè ostendit. Per semen Mulieris fructum ventris ejus, qui est Christus, interpretatur: Solus namque Christus Dominus, ut ait Rupertus Tuitiensis, est ita semen Mulleris, ut non etiâ viri semen sit. Per caput Serpentis initium suggestionis à Gregorio Magno intelligitur. Per Mulieris verò calcaneum, qui est corporis humani finis, ultima vite humanæ peryodus intelligitur, ut idem Eucherius eodem in loco ait. Deipara ergo Maria semper Virgo caput Serpentis contrivit juxta Dei Sententiam contra Serpentem hisce verbis latam: *Ipsa conteret caput tuum*, ut vulgata legit editio. Quamvis enim pronomen in hac sententia juxta varias translationes variè legatur, hoc est, in fæminino genere, *ipsa*, ut habet translatio Hebraica, & vulgata Editio in masculino, *ipse*, ut habet textus Græcus; ambæ tamè lectiones eundem ritinent sensum, sive ad Deiparam, sive ad ejus Fructum, vel ad semen, quod est Christus, referantur. Hæc autem varietas ex Hebraico fonte oritur: nam, Textus Hebraicus absque punctis habet illud pronomen, iisdem conscriptum literis, tam si in masculino, quam si in fæminino, aut neutro sumatur genere: puncta enim sunt illa, quæ unum genus ab alio diversum efficiunt, sicut constat ex Dictionario Hebraico, ab Academiâ Complutensi conscripto, & linguam callentes Hebraicam ita esse testantur. Sed quamvis Hæbraica Lingua Neutrum non habeat genus, dicto tamè in loco Genesios 3. in codicibus Hebræorum scribitur, *hu*, cum puncto, *Surec*, quod interpretatur, *ipse*, vel, *ipsum*, & refertur ad semen. De quo superius dixerat: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*: Utroque tamè modo legi potest, quia eisdem literis utrumque scribitur in Hebræo, scilicet, *ipsum*, & *ipsa*. Hæc ex Dictionario Academiæ Complutensis ad verbum. Præterea etiâ si juxta Editionis vulgatæ lectionem, sententia contra Serpentem lata ad Deiparam Mariam semper Virginem referatur, non tamè ob id honorem Christo adimimus, omnium bonorum Auctori, ac Donatori: Non enim dicimus, quod Deipara semper Virgo suâ propriâ virtute contriverit Serpentis caput, sed ejus, quem concepit, & genuit, singulari virtute, qua duce, se velut alteram invictam Judith præstitit, ac Populi Dei hostem infensissimum Holophernem, Diabolum scilicet, summâ cum laude supera-*

Semen. Serpentis quid sit.

Semen Mulieris quid.

Ruper. lib. 3. cap. 19.

Greg. lib. 20. Moral. Calcaneum quid.

Vide Historiam Virginalium pag. 3.

Universitatis Complutensis Dictionarium Hebraicum.

Gen. 3.

Dict. de incip. à litera Heb. pag. 33.

Psal. 73. Glossa, Interl.

Vasens in Hist. Hisp. ex Bozio. Sig. 36. & Niceph. 1. 2. cap. 21. & 15. ca. 14. & 1. 17. cap. 14. Gregor. Nyss. in vita Gre. Thaula. Nic. 1. 14. cap. 28. Paulus Diac. Zon. 3. Ann. Eutrop. 1. 22. rerum Rom. Nic. lib. 18. cap. 33. Lind. lib. 2. cap. 2. sug. Idol. &c. Genes. 3.

Eucher. lib. 1. ca. 29. in Gen.

vit, atque sola omnes hæreses etiâ per Dei Hostem, Diabolum, seminatas interemit; sola (inquam) quatenus ipsa sola Christum Dominum hæreticæ pravitatis Domitorem, concepit, ac genuit; deque hac ipsâ Christi Victoris Potentiâ, & Majestate; Divinitate insuper, & Humanitate fidem præ omnibus illustrem, & constantem ad omnes omnium, Hæreticorum insanias, & oblationes attendas, præsertim verò ad primas, & præcipuas illas hæreses, quæ contrâ Divinitatis Mysterium, & contrâ utramque Christi naturam, arte Satanicâ suadente, velût ab inferis in Orbem eruperunt. Merito igitur jamindè ab ipso ferè nascentis Ecclesiæ primordio de solâ Christi Domini Matre illud Encomium decantari cœpit in hanc, ut diximus, verborum formam: *Gaude Maria Virgo, cunctas hæreses sola interemisti in universo Mundo; Quæ Gabrielis Archangelî dictis credidisti, & post partum Virgo inviolata permansisti*. Istuc ferè ipsum antè annos mille ducentos à Sancto Hieronymo, vel potius, ut alii volunt, à Sophronio in Sermone de Assumptione, Deiparæ celebratum fuit. Idem quoque Venerabilis Beda, S. Bernardus, & alii non pauci scriptum reliquerunt tamquàm Encomium jamindè ab exordio nascentis Ecclesiæ decantari cœptum, hoc est, à Deiparâ Mariâ semper Virgine universam hæreticam pravitatem interemptam fuisse absque ullâ Christi Domini Gloriæ diminutione, immò Christo ipso tantæ rei Auctore subintellecto, quem sola Virgo ipsa concepit, & genuit, affirmantes.

Deipara ergò Maria semper Virgo propter admirandas, & singulares ejusdem laudes non solum honorabilior est, & verè gloriosior Cherubinis, sed omnibus Angelorum Choris, cum super omnes Angelorum Choros fuerit exaltata, ut cantat Ecclesia; hoc est, super omnes tam Angelicas, quàm humanas Creaturas, quæcumque illæ sint, exaltata, tamquàm Victrix, ac triumphans, quippè quæ de omnibus hæresibus triumphavit, juxta illud vetus, & jampridem, hoc est, jamindè à primordio nascentis Ecclesiæ decantari cœptum. Nunc reliquum est, ut rem quarto, & postremo loco propositam, Crucifixionem videlicet, quatuor clavis præfixam explicemus.

CAPUT IV.

De numero Clavorum,

Crucifixionem quantum ad numerum, clavorum, & quantum ad ipsum crucifigendi modum, arbitrariam fuisse dicamus necesse est, si Tabellæ, aut figuræ ære incisæ diverforum Auctorum spectentur, in quibus variæ crucifigendi formæ representantur. Crux enim à *cruciando* dicta, ut Isidoro placet, notum erat supplicii genus, & Instrumentum Romanis, Judeis, & Græcis in puniendis facinorosis, sed tandem abolitum in Testamento novo propter Passionis Christi

Domini, Salvatoris nostri reverentiam. Immo à Theodosio, & Valentiniano Imperatoribus prohibitum fuit, ut nec silici, nec marmoribus humi positis insculpere signum, Crucis liceret. Id quod à Constantino Magno didicerunt Imperatore, qui signum Crucis primus in vexillum transformavit, eoquæ mirificam contrâ Maxentium victoriam consequutus fuit; Deindè ad hanc victoriam perpetuò representandam, Statuam suam ex ære fabrefactam, dextrâ manu Signum Sanctissimæ Crucis ex eadem materiâ elaboratum tenentem Romæ in loco celeberrimo collocari præcepit hac Inscriptione latinâ insignitam:

HOC SALUTARI SIGNO VERO
FORTITUDINIS INDICIO CIVITATEM
NOSTRAM TYRANNIDIS JUGO
LIBERAVI, ET S. P. Q. R. IN
LIBERTATEM VINDICANS PRISTINÆ
AMPLITUDINI, ET SPLENDORI
RESTITUI.

Eandem victoriam, qua contrâ Maxentium Tyrannum Constantinus Magnus potitus fuit, in Arcu videre est triumphali, quem S. P. Q. R. ingenti formidine per Constantinum signo Sanctissimæ Crucis liberatus, eidem Constantino erexit propè Amphitheatrum, quod vulgò *Colosseum* vocitatur, juxta Sanctam Mariam novam ad Campum Bovarium, non procùl ab Ecclesiâ, S. Gregorio Magno dicatâ, ut ipsa Inscriptio marmore, incisa in hanc docet verborum formam:

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO
MAXIMO P. F. AUGUSTO S. P. Q. R.

QUOD INSTINCTU DIVINITATIS
MENTIS MAGNITUDE CUM
EXERCITU SUO TAM DE TYRANNO
QUAM DE OMNI EJUS FACTIONE
UNO TEMPORE JUSTIS
REPUBLICAM ULTUS EST ARMIS
ARCUM TRIUMPHIS INSIGNEM
DICAVIT LIBERATORI URBIS
FUNDATORI QUIETIS.

Hæc autem Inscriptio ad hanc usque diem illesa cernitur, Victoriamquæ per Crucis apparitionem à Constantino partam, ipsiquæ Divinitati adscriptam, verbis satis significantibus ostendit. Hunc Arcum Victoriâ, & Inscriptione insignitum, & Constantino dicatum, magnâ ex parte superstitem resarciendum, eique Crucem imponendam optabat SIXTUS V. ad res sanè pias, heroicas, atque arduas, Principe quidem potentissimo, quin Pontifice Summo, ac se ipso dignissimas efficiendas, & producendas natus. Hucusque occasione satis bellè suadente, digredi libuit, ut eò, undè digressi sumus, revertamur, hoc est ad varium, & arbitrarium crucifigendi modum, circa quem in Crucifixione Dominicâ quantum ad clavorum numerum, varias hac in re opiniones perlegimus, præsertim

Imperatoris
Decretum.Constantini
Victoria, &
Statua.Euseb. lib. 7.
de vita Con-
stant. cap. 33.
Niceph. Cal-
list. lib. 7.
cap. 30.Ecclesiæ can-
ticum.S. Hieron.
tom. 9. ep. 10.Beda, & S.
Bern.Arbitrarius
clavorum nu-
merus.Crux à cru-
ciando dicta
Instrumentum
puniendi
commune.Sixti V. pia
propositio.Opiniones
de numero
clavorum di-
versæ.

tim verò varietate in picturis, & sculpturis repertâ. Hinc sunt qui tribus tantum, quique etiam quatuor clavis Crucifixionem Dominicam factam fuisse dicant. Quod autem tres tantum clavi adhibiti fuerint in Crucifixione Dominicâ, Picturæ, atque Sculpturæ passim obviæ, ut rectè Gretserus ait, id satis videntur persuadere, communemque hac in re hominum ferè consensum efficiunt. Sed hanc usitatam, non tamèn satis antiquam, nequè congruam, immò satis operosam consuetudinem representandi Crucifixionem Dominicam trium clavorum, arbitrato Pictorum, & Sculptorum minùs congruenter introductam, & admissam fuisse crediderim, si veterum aliquot Patrum, & aliorum scripta, necnon antiquorum opera vermiculata, vel tessellata, quæ etiam *musica* passim dicuntur, spectemus, in quibus Crucifixionem Dominicam clavis quatuor representatam semper fuisse constat, ut infra ostendemus. Quamvis autem antiquæ omnium Gentium Crucifixiones arbitrariæ, modò, uno, vel duobus, modò tribus, modò quatuor, ac pluribus, etiam duodecim clavis ad maiorem sævitiam indicandam, ut in Tabulis, aut Iconibus è Lipsio, & à Bartholomæo Riccio Fidardeni ære incisis, ac descriptis videre licet, representatæ reperiantur; Crucifixionem tamèn Dominicam (etiãsi Nonnus, & Nazianzenus magno, & singulari clavo pedis utriusquè pectusculum transfixum fuisse, & pedibus mutuò impositis, & complicatis dicere videantur; lignumque ipsum Nazianzenus *triclavium*, hoc est, tribus clavis perforatum appellet) nonnisi quatuor clavis præstitam fuisse reor cum aliis præclarissimis Viris, ac etiã SS. Patribus.

Gregorius item Episcopus Turonensis, qui floruit antè mille, atquè amplius annos, in libro primo de gloriâ Martyrum clavis Dominicos, quatuor fuisse valde asseverantèr narrat in hanc verborum formam: *Quod clavi Domini quatuor (inquit) fuerint, hæc est ratio: Duo sunt affixi in palmis, & duo in plantis; & queritur, cur planta affixa sint, quæ in Cruce Sanctâ dependere visæ sunt potius, quàm stare? Sed in stipite erecto foramen factum manifestum est. Pes quoquè parvulæ tabulæ in hoc foramen insertus est. Super hanc verd tabulam tamquàm stantis hominis Sacra affixa sunt planta.* Hæc Gregorius Turonensis, qui, dum in stipite erecto foramen factum manifestum esse, parvulæque tabulæ pedem in foramen insertum fuisse ait, se tamquàm oculatum testem præbere videtur, quippè qui ipsummet Sanctissimæ Crucis lignum aliquo in loco viderit, ut ex verbis ejusdem Gregorii rectè pensitatis colligitur. Adde etiã, quòd deindè statim narrat, quid de quatuor illis clavis factum sit, nonnullaque de clavis ipsis recenset miracula. Multò antè Gregorium Turonensem, trecentos videlicet, & amplius annos Cyprianus Martyr, Episcopus Carthaginensis, Vir doctus atquè Sanctissimus, qui Anno Dom. CC. XLIX. Martyrio fuit insignitus, in Sermone de Passione

Domini non de uno tantum, sed de pluribus pedum clavis hunc in modum loquitur: *Clavis sacros pedes terebrantibus.*

Ruffinus Presbyter Aquileiensis inter Doctores Ecclesiasticos, ut ait Tritthemius, non parvæ opinionis, atquè in Scripturis Divinis valde eruditus, qui claruit Anno Dom. CD. in cap. 8. Ecclesiasticæ Historiæ, dum loquitur de Helenâ Imperatoris Constantini Matre, quæ Dominicam Crucem, & clavis, divinis admonita visionibus, invenit, de clavis ab Helena ad Constantinum Filium cum ipsa Cruce allatis, ita inquit: *Clavos quoquè, quibus Corpus Dominicum fuerat affixum, portavit ad filium. Ex quibus ille, [hoc est, Constantinus] Frænos composuit, quibus uteretur ad bellum. Et ex aliis galeam, nihilominus belli usibus aptam fertur armasse.* Hæc Ruffinus, cujus verba si rectè perpendantur; quatuor clavis in Crucifixione Dominica adhibitos fuisse fatendum est. Nam si Constantinus ex clavis, ut ait Ruffinus, bis, in plurali loquens numero, equi frænos composuit; & galeam ex aliis clavis armavit, clavis plures tribus omninò fuisse dicamus, necesse est.

Theodoretus Episcopus Cyri, Vir in Scripturis divinis valde doctus, & in secularium literarum disciplinis, ut ait Tritthemius, sufficienter eruditus, qui floruit circa Ann. Dom. CCCXC. in libro primo Ecclesiasticæ Historiæ ait, *Clavorum partem fræno equi, & partem galeæ admixtam, necnon expletam, fuisse veterem illam prophetiam Zachariæ dicentis; Quod est super frænum equi, erit sanctum Domino.* Hæc ex Theodoro. Sed non desunt qui verba Zachariæ aliter interpretentur.

Sanctus Pater Augustinus, qui floruit circa Ann. Dom. 430. in lib. Meditationum cap. 6. de pedum clavis duobus mentionem, facit hisce verbis: *Immaculata vestigia Christi divi confixa clavis.*

Innocentius III. Vir in divinis Scripturis eruditissimus, de Christi Domini Cruce, atquè clavis in hanc loquitur verborum formam: *Fuerunt autem in Cruce Dominica ligna quatuor, Stipes erectus, & Lignum transversum, Truncus suppositus, & Titulus superpositus. Fuerunt & clavi quatuor, quibus manus confixæ sunt, & pedes affixi.*

Quòd autem in crucifixione Dominicâ quatuor clavi fuerint adhibiti, Sancta Brigitta, inter tot, ac tantas revelationes celestes, etiam clavorum Crucifixionis Dominicæ numerum sibi revelatum fuisse satis apertè ostendit in lib. primo Revelationum c. 10. lib. 4. cap. 70. lib. 7. cap. 15. & Revel. extravag. cap. 5. præsertim verò in lib. 4. cap. 70. hisce verbis: *Pervento igitur ad locum Crucifixionis, & ecce malleus, & quatuor clavi acuti in promptu sunt.* Quamvis autem dictis in locis nupè citatis mentionem semper faciat de quatuor clavis, hoc est, de duobus clavis ad manus, dequè duobus ad pedes adhibitis; pedes tamèn non disparatos, sed cancellatos, idèst sinistro pede super dextrum pedem im-

Gretserus.

Trium clavorum numerus arbitrato Pictorum introductus.

Crucifixio Dominica clavis quatuor representata.

Lipsius de Cruce Riccius de triumpho Christi Crucifixi Nazianz. in Trag. Christus patiens. Nonn. in 10. cap. 19.

Greg. Tur. lib. 1. cap. 6.

S. Cypri. Serm. de Pass. Dom.

Ruff. lib. 1. cap. 8.

Theod. 1. 1. c. 3.

Tritthem.

Zach. c. 14.

S. Aug. 1. Med. c. 6. tom. 9.

Innoc. serm. de uno Martyre. Ann. Dom. 1203.

S. Brigitta.

S. Brig. 1. r. Revel. quæ Anno D. 1373. anni 2. Greg. XI. obiit.

posito, duobus clavis Crucifixos fuisse dice-
re videtur, ut Consalvus Durantus, Vir do-
ctus, & Episcopus Feltrensis, qui dictas Re-
velationes notis eruditissimis illustravit, ex
M. S. codicis Farnesiani lectione optime in-
terpretatur.

Hanc de quatuor clavis Dominicis asser-
tionem Scriptorum antiquorum, quos in me-
dium attulimus, comprobant, & sequuntur
Scriptores alii, hoc est Joannes Justus Lansper-
gius homil. 41. Jansenius in Concordiâ c. 143.
Medina in 3. p. S. Thomæ q. 46. art. 2. Et ex
recentioribus Alphonsus Palæotus Archiepi-
scopus Bononiensis in libro de Stigmatibus,
sacræ Sindoni impressis, cap. 19. Gretserus
lib. 1. de Cruce cap. 20. Cardinalis Toletus
in cap. 19. Joannis, & Cardinalis Baronius
tom. 3. Annalium pag. 333. atque item
alii, quos brevitatis causâ prætermittendos
censeo.

Hujus generis opinioni, aut assertioni,
quam ego etiam sequor, Sculpturæ, ac Pi-
cturæ valdè antiquæ favere inveniuntur.
Nam duæ sunt Imagines Christi Domini Cru-
cifixionem repræsentantes, cedrino ligno
incisæ, quarum altera à Nicodemo ex Judæo-
rum Principibus uno, necnon ex iis, qui in
Christum crediderunt, & ex Phariseis ho-
mine. Altera verò à S. Luca Evangelistâ,
effictæ; ambæ autem valdè insignes, tum pro-
pter antiquitatem, tum etiam propter nobili-
tatem Sculptorum, quorum ille Christi Do-
mini familiaris, & Discipulus ejusdem occul-
tus fuit; & ut Sanctus Joannes Evangelista
inquit, mixturam myrrhæ, & aloes, quasi
libras centum detulit pro ejusdem corpore,
sepeliendo; Hic verò Apostoli Pauli secta-
tor, & omnis peregrinationis ejus comes.
Hinc ambæ Imagines ob hujus generis emi-
nentias, & ob miracula diversis temporibus
à Deo per eas præstita, maximâ cum venera-
tione, ac fidelium eas adeuntium frequentiâ,
& devotione asservantur; Illa in Hetruriæ
Civitate, quæ Luca nuncupatur; Hæc verò
Siroli propè Anconam Oppidi, ubi erat Ci-
vitas maritima, quæ Numana vocitabatur,
olim, ut ajunt, à Gothis everfa; nunc autem
Humana vulgò, & corruptè quidem, nun-
cupatur.

Ambæ insuper Imagines, tibiis divari-
catis, pedibus videlicet discretis, cedrino,
ut diximus, ligno incisæ, quatuor clavis
Cruci affixæ, non nudæ, sed vestitæ; illa
calceatis pedibus; hæc autem pedibus nudis
cernuntur. Illa Imago, quæ Lucæ asservatur
tamquam viva Cruci affixa cernitur: barbam
coloris avellanæ, subflavam scilicet, comæ
ad similem, haud longam, sed in extremâ
parte sensim bipertitam habens, juxta episto-
lam, quæ sub nomine Lentuli ad Tiberium
Cæsarem scripta circumfertur, necnon juxta
ea, quæ Nicephorus in libro primo Ecclesia-
sticæ historiæ scripta reliquit, repræsentatur,
nigrâ veste, at sericeâ, cunctis indumenti-
oris, aut extremitatibus, quas vocant *fin-
brias*, acu pictis, aut phrigiatis, hoc est,
auro contextis, cinguloque item auro, nec-

non anteriore vestis parte infra cingulum
auro contexta cernitur, auream habens Co-
ronam, regalem scilicet, ac imperialem;
suprà verò Coronam sunt duæ Græci Alpha-
beti literæ, hoc est, prima & ultima, quæ
sunt Α. Ω, Alpha, & Omega quibus literis per
principium scilicet, atque finem Dominus
Deus repræsentatur, antè quem nullus, vel
à quo omnia cœperunt, & post quem nullus,
vel in quo omnia terminabuntur, ut in di-
versis Scripturæ sacræ locis videre licet.

Calcei ejusdem Imaginis argentei sunt,
sed aurati, Cruce insigniti, quorum dextrum
ad hominem quendam, pro ope sibi impe-
trandâ orantem, ipsamet Imago miraculosè
projecisse narratur. Indè pro eo calceo sub-
stentando (nudato calcaneo, qui calceum
nunquam recipere potuit) Calix non conse-
cratus appositus fuit, sicut ad hanc usque diem
illic cernitur; & calcei pretium illi homini,
Crucifixum imploranti, datum fuit. Indu-
mentum verò, & calceamenta non à Nicode-
mo, sed ab aliis Christifidelibus eidem Ima-
gini non sine Dei monitu per Angelum indi-
cato, addita, fuisse, docet historia. Ad la-
tus ejusdem Imaginis dextrum circa tergum
fenestratum extat repositorium, in quo Re-
liquiæ insignes à Nicodemo inibi reconditæ
asservantur. Hæc de Imagine Christi Domi-
ni quatuor clavis Cruci affixâ, quæ Lucæ cu-
stoditur, cujus exemplar in Bibliothecâ item
Angelicâ Romæ asservatur.

Altera Imago Christi Domini Salvato-
ris nostri cedrino item ligno, uti diximus,
à S. Lucâ Evangelistâ dicitur incisâ, & qua-
tuor clavis Cruci affixa, Siroli, propè locum,
in quo fuit Numana Civitas, custoditur, sed
modò nuda ostenditur, & modò vestita, eoque
miraculosè devenisse per traditionem enar-
ratur. Sed post Numanam à Gothis funditus
eversam, dictam Imaginem trecentos, &
amplius annos sub terram jacuisse, Divinoque
tandem aliquando nutu inter fodiendum re-
pertam, Siroli, ubi nunc maximâ omnium
Populorum veneratione cernitur, locatam
fuisse tradunt. Hæc Imago, quatuor clavis
Cruci affixa, repræsentat illud tempus, in
quo latus ejus lancea nondum erat apertum.
Hinc Crucifixus adhuc vivens repræsentatur,
barbam & comam Imagini Crucifixi Lucen-
sis habens ad similes, regalemque deferens
Coronam in capite. Suprà verò Crucem
Tabella extat, in qua Titulus cernitur hisce
literis insignitus: J. N. R. J. hoc est, Jesus
Nazareus Rex Judæorum.

Ad illud item veteris Basilicæ S. Petri
residuum, quod superioribus diebus dirutum
fuit, Basilica nova expletam, & perfectam
formam susceptura, à tergo Oratorii, sive
Sacelli, vel Altaris olim Sudarii Sanctissimæ
Salvatoris nostri, *Veronica* nuncupati, su-
prâ Portam Sanctam, ad interiorem Basilicæ
partem, extabat etiam Oratorium opere
musivo insigni, excultoque decoratum, &
in honorem Immaculatæ semper Virginis,
ac Dei Genitricis à Joanne VII. circa Annum
Domini DCCVI, constructum, ut ipsa Ta-
bula

Isai. 47. &
Apoc. 1. & c.

Imago Cru-
cifixi asserva-
ta Siroli.

Basilica S. Petri.

Joann. VII.
DCCVI. Tab.
quadrata
quid.

Io: Diac. lib. 4.
c. 83. & 84.

bula quadrata ad Capitis ejusdem Joannis occiput sita præseferbat, quæ, Joanne Diacono teste in vitâ S. Gregorii Magni, signum viventis apud veteres Pictores esse solebat. Quod etiam dictum opus musivum Joannis VII. jussu factum fuerit, Anastasius Bibliothecarius, Platina, & Panvinus testantur; immò Inscriptio, quæ in opere ipso legebatur, docebat hisce verbis:

**JOANNES INDIGNUS EPISCOPUS
FECIT SANCTÆ DEI GENITRICIS
SERVUS.**

In hoc musivo inter alias, & multas quidem Icones, quæ Romæ in Bibliothecâ Angelicâ asservantur, Imago Christi Domini Salvatoris nostri quatuor clavis Cruci affixa, & à collo ad convexum usque pedum, amictu quodam castanei coloris velata, pedibus tamèn, & brachiis nudatis, & diademate, signum Crucis præseferente, insignita, representabatur. Suprà verò Diadema Titulus hisce legebatur literis: J. N. R. J. hoc est, Jesus Nazarenus Rex Judæorum.

Caroli Magni
donum.

Carolus Magnus Imperator Augustus à Leone III. Romæ circa Annum Domini DCCCXV. coronatus, Basilicâ Sancti Petri dono dedit inter alia Crucifixum ex argento fabricatum, quatuor clavis Cruci affixum, cujus altitudo septem constat palmis. Crucis latitudo undecim, altitudo autem tredecim palmis. Suprà Crucem ligneam sacra Christi Domini extat Imago, quæ manu dextrâ gestat sceptrum, sinistrâ verò globum, per quem totus insinuat Mundus: Ad Crucis dextram Beata Maria semper Virgo, Christi Domini Mater; Ad sinistram verò Sanctus Joannes Evangelista representantur: Infrâ Crucem Sanctus Petrus, & Sanctus Paulus conspiciuntur. Omnes autem Imagines, hisce in locis ligno incisæ representantur; Idcirco eas hoc loco apponendas non censuimus. Dicta Crucifixi argentea Imago in ipsâ Urbis direptione tempore Clementis VII. à militibus ob ejus nigredinem cognita non fuit. Hinc Anno Dom. 1551. tempore Julii III. ob magnarum rerum penuriam, ex Urbis depopulatione contractam, in usus pios ejusdem Basilicæ [cujus proventus, vel redditus annui, satis tenues tunc temporis erant] conversa fuit, hoc est, in Calices, in Crucem magni ponderis; in duo Candelabra majora, & sex minora, necnon in duo Simulacra, Sanctos, videlicet, Apostolos, Petrum, & Paulum representantia. Crucifixi verò argentei vice, Imago ex plaste, vel mixturâ, quam *stuccum* vulgò appellant, ad eandem omnino similitudinem efficta fuit, eidemque Cruci quatuor item clavis affixa, in ejusdem Basilicæ Sacrario, quod antiquitus vocitabatur *Templum rotundum Sancti Andreae*, deinde *Sanctæ Mariæ de Febribus*, ad hanc usque diem, custoditur. Hæc aliquâ ex parte ex Onuphrio Panvinio in libro 7. de præstantiâ, & rebus antiquis Basilicæ Sancti Petri cap. 3.

Jul. III. Anno
Dom. 1551.

Panv. l. 7. c. 3.

Hi verò libri manuscripti sunt, & in Bibliothecâ ejusdem Basilicæ asservantur. Quæ autem scripta sunt de Argento librarum circiter centum in usus pios converso, relata, sunt nobis partim ab iis, qui eâ tempestate vivebant, remque ipsam cum Manno Pisano Aurifice tractabant tempore Julii Tertii P. M. Anno Dom. 1551. partim verò desumpta, sunt ex eo expensi codice, quem Sacrarii Basilicæ Sancti Petri librum *exitus*, vel *mandatorum* vulgò vocitare solent, dum aliquid pro Sacrario, vel Basilicâ faciendum curant.

Hunc item in modum Crucifixionis Dominicæ Imago per pictoriam artem quatuor clavis representata invenitur in perantiquo Sancti Gregorii Graduali, in membranâ conscripto, notis musicis antiquis insignito, & Iconibus, aut Imaginibus, etsi satis rudibus, prout illa ferebat ætas, ornato. Hujus generis Graduale, quod in Bibliothecâ Angelicâ, publicæ dicatâ commoditati Romæ in Aedibus Augustinianis, asservatur, omnia comprehendit, quæ in Missis totius anni juxta temporum, ac dierum festorum varietatem à Cantoribus in choro cantari solent; hoc autem non est proprium Sancti Gregorii exemplar, sed ex eo desumptum, vel descriptum circa Ann. Dom. MXXIX. ut videre, est in quibusdam Notationibus, aut Regulis de Cyclo solari & lunari, de Epacta, de anno bissextili, deque aliis rebus ad computum Ecclesiasticum pertinentibus, quæ ipsi Graduali præpositæ leguntur. Dicti verò Gradualis exemplar fuit concinnatum, & editum à Sancto Gregorio Magno, qui etiam Antiphonarium edidit, & Ecclesiasticam musicam reformavit diversis in locis, præsertim verò in Galliâ, & Scholam Cantorum, in Basilicâ Sancti Petri, & in Basilicâ Lateranensi Romæ instituit, ut Joannes Diaconus in ejusdem S. Gregorii Magni Vitâ scriptum reliquit. Quod tandem dictum Gradualis exemplar fuerit Sancti Gregorii Magni, apertissime constat ex quadam Rubricâ ad frontem Gradualis, ac Dominicæ primæ Adventus Domini conscripta hisce verbis: *Gregorius Papa, &c. composuit hunc libellum Musice artis Scholæ Cantorum Anni Circuli*. Hanc igitur Crucifixionis Dominicæ Imaginem Sancti Gregorii Magni tempore, quod fuit ante mille annos, quatuor clavis representatam, fuisse constat.

Die 17. Apr.
1551.Graduale
Sancti Grego-
rii Magni.Bibliotheca
Angelica.

MXXIX.

Musica reformata à Gregorio Magno.
Io: Diac. lib. 2.
cap. 6. & seq.
tom. 1.

Hanc super Crucem extat etiam Titulus fieri consuetus hisce verbis: JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM. Quamvis enim talis Titulus in ipsamet Crucifixione Dominicâ hebraicè, græcè, ac latinè fuerit conscriptus, ut Lucas, & Joannes Evangelistæ sancti testantur, & ipsemet Titulus, tribus hisce constans linguis, Hebraico more, à dextrâ scilicet ad sinistram conscriptis, in Basilicâ Sanctæ Crucis in Hierusalem asservatus, re ipsâ docet (ut jam demonstratum fuit) in Crucifixione tamèn Dominicæ representandâ latine tantum scribi, pingi, & sculpi solet, primâ Tituli voce solâ originem Græcam retinente per secundam præ-

Luc. 23.
Io: 19.

præsertim vocis literam H, quæ apud Græcos *Ητα*, *Ita*, vocitatur, & apud Latinos convertitur in, E, longum, ut *ΙΗΣ*, JESUS. Hinc imperiti græcos characteres ignorantes, scribunt, *Jesur*, cum aspiratione hunc in modum, *Ihesus*, vel, *Jhs*, per abbreviationem, secundam literam hujusce vocis *ΙΗΣ*, esse aspirationem putantes, ignorantie linguæ Græcæ decepti,

Hunc item in modum Dominica Crucifixio cernitur representata in Abside Ecclesiæ Sancti Clementis musivo perantiquo decoratâ: In Confessione quoque subterraneâ Sancti Nicolai in Carcere Tulliano antiquissimis picturis ornatâ; Necnon in Julii Papæ Primi Cœmeterio, quod est in vineâ Ordinis Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini ad Viam Flaminiam, ubi erat vetustissima, Ecclesia S. Valentini, Crucifixio Dominica quatuor clavis representatur. Idem crucifigendi modus cernitur in antiquissimo Beate Constantiæ, Constantini Magni Imperatoris filiæ templo, quod est in via Nomentana propè Sanctam Agnetem, ubi pluribus in locis Crucifixio Dominica quatuor clavis præstita representatur. In Archivo item Basilicæ Sancti Petri asservantur Codices manuscripti duo perantiqui, in quibus Imago Christi Domini quatuor clavis Cruce affixa cernitur picta.

In Ægypti etiâ Civitate, quæ *Alexandria* vocitatur, inventa olim fuit Imago Crucifixi argentea, quatuor clavis affixa lignæ Cruce, ad ejus tergum Ruthena leguntur verba, ligno incisa, in quibus fit mentio de tertiâ decimâ mensis Februarii die, ac de Reverendo Patre Martiniano. Hæc autem Imago donata jam fuit S. R.E. Cardinali Comensi, & Romæ asservatur.

Eandem insuper quatuor clavorum Crucifixionem Dominicam non solum in aliis quamplurimis Romæ locis, verum etiâ in multis Italiæ partibus me invenisse memini, dum inter visitandam Sodalitatem Augustinianam, Italiam ferè totam peragravi unicum Generali ejusdem Sodalitatis Magistro Spiritu Vicentino, cujus eram à secretis. Jacobus item Gretserus è Societate Jesu, vir Doctissimus, & variâ eruditione clarissimus, qui permulta, & scitu quidè digna, tribusquæ tomis comprehensa de Sanctissimâ Cruce conscripsit, multas antiquas Christi Crucifixi imagines reperiri testatur, in quibus singuli pedes singulis clavis figuntur, qualis etiâ fertur [inquit] antiquissima Imago illa, quæ in Chiemenfi Monasterio Bavariæ ostenditur. Istucipsum indicare videtur Lipsius, Vir eruditissimus, & ubivis ferè gentium notissimus. Nam in lib. 2. de Cruce veterem crucifigendi morem quantum ad numerum clavorum arbitrium fuisse ostendit, uti etiâ nos loco suo diximus; *Si tamèn* [inquit Lipsius dicto in libro] *de Christo queritur* (quantum scilicet ad numerum clavorum) *nescio* [ait] *in dissensu Patrum non est meum arbitrari*. Hæc Lipsius. At in Notis ad secundum librum de Cruce cap. 9. palinodiam canit, dum senten-

tiam de Crucifixione Dominicâ, quatuor clavis representatâ, sequi videtur hisce verbis: *Atquæ ego, etsi negavi me decidere, prior tamèn sum in hanc partem. In exemplis* [inquit] *Græciæ hodiè intelligo passim Christum Cruce affixum, disparatis pedibus sic pingi. Vidimus id ipsi Venetiis in Gentis ejus Templo, tùm & alibi in antiquioribus picturis. Audio & Treviris clavum, qui asservatur, disertè in memoriis antiquis scribi, Clavum pedis dextri: Adde autèm, Constantinum Imperatorem quosdam ex his clavis [id quoque multitudinem suadet] inseruisse capiti Statuæ, quam suo nomine Constantinopoli posuit. Hæc Lipsius ex Zonara, qui in tertiâ Annalium parte, de simulachro ipsius Constantini Magni æneo mirâ magnitudine, atquæ arte antiquæ manus penè viventis instar expresso ita etiâ inquit: *Divinus Imperator suum illi nomen indidit, clavis quibusdam Capiti insertis, qui corpus Domini salutiferæ Cruce affixerant. Hucusquæ Zonaras.**

Ex tot igitur tantorum Virorum, tam, scilicet, veterum, quam recentiorum Scriptorum monumentis, aut sententiis; necnon ex tantâ multitudine Picturarum antiquarum, quæ in diversis Europæ locis inveniuntur, Sculpturis item, quæ ad rem nostram pertinent, adjectis, Crucifixionem Dominicam quatuor clavorum fuisse, facile credi valet, vel vix negari potest, rebus omnibus, quas ad hanc rem comprobendam in medium attulimus, diligentèr pensatis, præsertim verò venerandâ antiquitatè haud neglectâ, quæ talem pingendi, & sculpendi morem non sine validâ ratione admisisse censenda est, quippè quæ tempori Passionis Dominicæ satis propinqua erat, vel ab eo tempore minùs remota, & ad veritatem historiæ antiquæ suscipiendam magis idonea. Non desunt autem qui ad majorem Judæorum sævitiam indicandam tres tantum clavos in Dominicâ Crucifixione adhibitos fuisse contendunt; & huic opinioni Alphonsus Tostatus annuere videtur in Paradoxo 3. cap. 10. ob hanc præsertim rationem: *Quia, cum hic* [inquiunt] *sufficiat numerus, talis etiâ clavorum numerus majorem offert cruciatum: nam tribus tantum adhibitis in Crucifixione clavis, utrumquæ pedem, alterum scilicet alteri superpositum uno tantum clavo configi oportuit, quem clavum longiorem, & crassiorè fuisse, necnon magis, atquæ magis terebrasse pedes, majoremque dolorem attulisse dicas necesse est. Ego verò cum Gretsero utrumque pedem uno tantum clavo perforandi modum, non solum ineptum, sed etiâ ossium fracturæ valdè idoneum esse affirmo; cum tamèn nullum Christi corporis os contractum fuisse apertè constet. Adde, quod hujus generis clavum cæteris clavis longiorem, & crassiorè à quopiam inventum, aut visum fuisse, nusquam narratur inter tot Scriptores, qui hac de re conscripserunt. Quamvis autem hac in re, ut ait Gretserus, nihil certi statui queat; ego tamèn de Crucifixione Dominicâ quatuor clavis præstitâ, sententiam omnino sequor, rationibus, & Scriptorum anti-*

Græciæ?

Venetiæ;

Trevir.

Ioan. Zonar.
p. 3. Annal.
pag. 114.Crucifixio
Dominica
quatuor cla-
vorum tam
Pictoris, &
Sculptoris,
quam Scri-
ptoribus anti-
quis, & recen-
tioribus com-
probatur.

Tost. tom. 2. 10.

Io. 19.

Gretser. ubi
sup.Ecclesiæ
S. Clem.S. Nicol. in
Carc. Cœmet.
Julii 1^oS. Constan.
via Nomen-
tana.Archivium
S. Petri.Alexandria
Ægypti.Card. Comen-
sis.Augustiniana
Sodalitas.Tom. 1. l. 1.
cap. 20.Monast. Chie-
mense.
Lipsi. in No-
tis ad 2. lib. de
Cruce c. 9.

quorum, & quidem insignium auctoritatis, necnon Picturis, & Sculpturis antiquis persuasus.

Quid tandem factum sit de quatuor illis clavis, Gregorius Turonensis in primo de gloria Martyrum libro ita inquit: *Duo sunt quos supra diximus aptatos in freno* [equi scilicet Constantini] *tertius projectus in fretum*, (ad mare videlicet tranquillum reddendum) *quartum asserunt esse defixum in capite Statue Constantini*. Hæc ex Gregorio Turonensi, cui de clavo, quem freno sui equi Constantinus Imperator immisit; & de altero, quo suam Constantinus item galeam munivit, Nicephorus lib. 8. cap. 29. & Sigonius libro 3. num. 327. de Imperio occidentali, & alii astipulantur. Non desunt verò qui scribant, ex illis quatuor unum Treviris asservari, uti jam diximus; alterum Mediolani; Tertius autem ex illis Romæ in Basilicâ Sanctæ Crucis in Hierusalem asservatur, cum Titulo Sanctissimæ Crucis, & Portione Ligni ejusdem, ut ego ipse vidi non semel.

Quamvis autem in Crucifixione Dominicâ clavos quatuor, non plures, nec pauciores adhibitos fuisse censeamus, sicut omnia, quæ pro hac re in medium hucusque attulimus, id ita esse facile nobis persuadent; fieri tamen potest, ut plures eorumdem clavorum particule diversis in locis reperiantur, Christiani enim, præsertim verò antiquiores, Instrumentorum Passionis Dominicæ amantissimi; ubi vel minimam particulam ex clavo Dominico nacti essent, ut ait Gretserus, integro clavo thesaurum illum sanctissimum includebant, quo accidit, ut ob ali-

quam partem clavi Dominici totus clavus censeretur sacer. Fieri etiam potuit, ut multi ad imitationem clavorum Dominicorum, inquit Gretserus, alios sibi fieri curarint, ejusdem formæ ac magnitudinis, ut, cum sibi non liceret ipsum prototypum obtinere, saltem effigiem ex illo expressam, & effictam, possiderent, & colerent. Sed non propterea multiplicati sunt clavi Dominici, sed potius ipsorum similitudines, & imagines censentur multiplicatæ.

Adde etiam, quod alicubi fortasse accidit, ut clavus aliquis inter sacras reliquias asservatus, quo quispiam Christi Domini Martyr confixus est, unus ex ipsis Passionis Dominicæ clavis fuerit existimatus. Id quod Gretserus cum Cardinale Baronio rectè observavit. Vel fieri potuit, ut clavi, quibus affixa fuit Tabella, sive Titulus, clavi Crucis dicantur, & habeantur: Cyprianus enim in sermone de Sina, & Sion, Tabulam tituli clavis Cruci affixam fuisse affirmat. Utcumque autem sit, clavos Crucifixionis Dominicæ quatuor, non plures, nec pauciores fuisse censendum videtur, si hucusque in medium allata diligentèr perpendantur. Hæc sunt, quæ de rebus quatuor initio propositis mihi dicenda videbantur. Quoniam verò scopum, quem mihi proposueram, satis attigisse videor, Commentario de Particulâ ex pretioso, & vivifico ligno Salvatoris Jesu Christi desumptâ, & in Apostolico Sacrario asservatâ, ad laudem, & gloriam ejusdem Christi Domini Salvatoris, ac Redemptoris nostri, qui pro nostra Redemptione in tali pependit Ligno, finem impono, Amen.

Card. Bar.
Ann. Christi
326. tom. 3.

Cypr. serm.
de Sina, &
Sion.

Gregor. Tur.
n. 6.

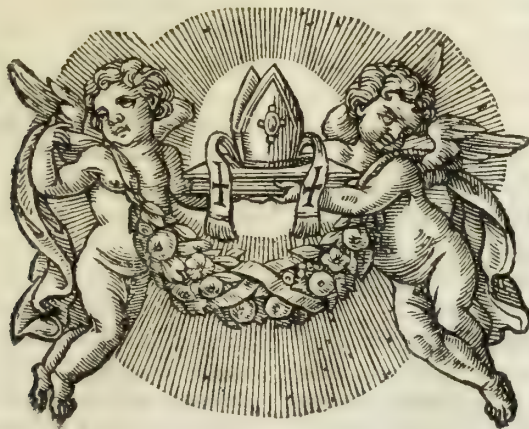
Niceph.

Sigon.

Basilica S. Cru-
cis in Hieru-
salem.

Clavorum
multitudo
undè nasci-
tur.

Gretf. tom. 1.
l. 1. c. 20.

CHRISTUS DOMINUS POST CÆNAM CUM DISCIPULIS FACTAM

*Vinum tantum, vel vinum aquâ mixtum
potaverit in Calice.*

LITURGIAE Sanctorum Jacobi scilicet, Marci, & Basilii Christum Dominum vinum aquâ mixtum post Cœnam cum Discipulis factam obtulisse expressè testantur, ut videre est in sexto Bibliothecæ

Sanctorum Patrum Tomo, ubi dictæ Liturgiæ ob oculos ponuntur.

Sanctus Jacobus, frater Domini, & primus Hierosolymorum Episcopus, qui ipsi Cænæ interfuit, hac de re in suâ Liturgiâ, hoc est in Sancto Sacrificio Missæ ad locum illum de Calice consecrando, aut sanctificando, ait in hanc verborum formam: *Similiter postquam cœnavit, accipiens calicem, & permiscens ex vino, & aquâ &c.*

Sanctus Marcus Evangelista, & Sancti Petri Discipulus ait hunc in modum: *Similiter, & calicem, postquam cœnavit, accipiens, factâque vini, & aquâ commixtione, &c.*

Sanctus Basilius Cæsareæ Cappadociæ Episcopus in hæc ait verba: *Similiter autem, & Calicem vini natî Vite, postquam cœnaverunt accepit, miscuitque aquis, &c.*

Liturgiæ itaque ipsæ Christum Dominum post Cœnam cum Discipulis factam in Sacrosancto Missæ Sacrificio instituendo, non vinum tantum, sed vinum aquâ mixtum Discipulis obtulisse expressè testantur.

Quod autem Christus Dominus post Cœnam, vinum aquâ mixtum obtulerit, Sanctus item Ciprianus Carthaginensis Episcopus affirmat, atque ad dictas Liturgias alludere videtur in eâ Epistolâ, quam ad Cæciliium Episcopum de Sacramento Dominici Calicis contra Aquarios scribit Hæreticos, qui sobrietatem adeo dilexerunt, ut ejus conservandæ causâ etiâ pro Calicis consecratione vinum vitandum putarint, solamque aquam in Dominici Calicis consecratione (S. P. Augustino teste) offerendam censue-

rint. Quare idem Sanctus in totâ illâ Epistolâ satis longâ, vel potius in toto illo libello dictum reprehendit errorem, dum multis, & validissimis quidem argumentis in consecrando Calice juxta Salvatoris institutum, aut mandatum, non aquam solam, nec vinum solum, sed utrumque mixtum offerendum esse contendit, Sanctorumque Jacobi scilicet, ac Marci Liturgiarum lectione, ut censo, edoctus, dictâ in Epistolâ longè post initium ait: *Admonitos autem nos scias, ut in Calice offerendo Dominicâ traditio servetur; neque aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit: ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur:* Deindè post multa inquit: *Qua in parte invenimus Calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit, & vinum fuisse, quod Sanguinem suum dixit.* Hucusque S. Cyprianus de Calice mixto, quem Christus Dominus post Cœnam cum Discipulis factam obtulit, ut Sacramentum Calicis institueret: Illud enim relativum (quem) non Calicem absolute sumptum, sed rem totam antè latam, Calicem mixtum refert, dum Sanctus ipse Calicem, quem Dominus obtulit, mixtum fuisse narrat. Quæ sanè lectio adeo clara, & apta est, ut declaratione non indigeat. Nam si relativum referret Calicem tantum absolute sumptum, ipsum Calicem, quem Christus obtulit, à quonam, nisi à Christo mixtum fuisse dicendum est. Immo S. Cyprianus postquam dixit: *Invenimus Calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit, paulò inferiùs Calicem Domini Dominicâ traditione miscendum esse,* ait hisce verbis: *Quomodo autem de Creaturâ vitis novum vinum cum Christo in Regno Patris bibemus, si in Sacrificio Dei Patris, & Christi vinum non offerimus, nec Calicem Domini Dominicâ traditione miscemus?* Ecce quomodo S. Cyprianus ex Dominicâ traditione in Sacramento Calicis vinum aquâ miscendum esse affirmat. Et infra istucipsum à Christo factum,

ex divino mandato , aut Magisterio à nobis observandum esse ait in hanc verborum formam : *Invenimus , non observari à nobis , quod mandatum est , nisi eadem , quæ Dominus fecit , nos quoque faciamus , & Calicem Domini pari ratione miscētes à divino mysterio non recedamus .* Et infra : *Si quis de antecessoribus nostris , vel ignoranter , vel simpliciter non hoc observavit , & tenuit , quod nos Dominus facere exemplo , & Magisterio suo docuit , potest simplicitati ejus de Indulgentiâ Domini venia concedi , nobis vero non poterit ignosci , qui à Domino admoniti , & instructi sumus , ut Calicem Dominicum vino mixtum , secundum quod Dominus obtulit , offeramus .* Hæc , & id genus alia in eadem inculcat Epistolâ , quam deniquè hisce concludit verbis : *Religioni igitur nostræ congruit , & timori , & ipsi loco , atque officio Sacerdotii nostri (frater charissime) in Dominico Calice , miscendo , & offerendo custodire traditionis Dominicæ veritatem . Et quod prius apud quosdam videtur erratum , Domino monente , corrigere , ut cum in claritate suâ , & majestate cælesti venire cæperit , inveniat nos tenere quod monuit , observare quod docuit , facere quod fecit . Opto te [frater charissime] semper bene vivere .* Hæc Sanctus Cyprianus de vino aquâ miscendo in Calice consecrando , juxta Salvatoris Institutum , aut præceptum , post cenam cum Discipulis factam ab eo reipsâ comprobatum .

Istuc etiam ipsum tamquam divinum , mandatum , & ab ipsomet Christo post Cenam cum Discipulis celebratam , factò comprobatum aliquot Concilia testatum reliquerunt , præsertim verò Concilium Carthaginense tertium à sextâ Synodo generali , & Constantinopolitanâ , tertiâ in Trullo celebratâ , confirmatum , cujus caput 24. hisce legitur verbis : *Ut in Sacramentis , & Sanguinis Domini nihil ampliùs offeratur , quàm quod ipse Dominus tradidit , hoc est , panis , & vinum aquâ mixtum .* Idem in Concilio Aphricano 3. cap. 4. ad verbum legitur , In Concilio itè Aurelianensi 4. idem ferè legitur , nonnullis adjectis verbis hunc in modum : *Ut nullus in oblatione sacri Calicis , nisi quod ex fructu vineæ speratur , aquâ mixtum offerre præsumat : quia sacrilegium judicatur aliud offerri , quàm quod in mandatis sacratissimis Salvator instituit .*

Sexta deniquè Synodus , ac tertia Constantinopolitana in Trullo celebrata eadem , in Can. 32. narrat , & approbat ; quæ ad vinum aquâ mixtum , ex Divino Christi Domini mandato in Sacramento Calicis offerendum pertinent . In quo etiam Capite de Sancti Jacobi , & Sancti Basilii Liturgiis , deque Concilio Carthaginensi , cui S. P. Augustinus interfuit , mentionem ad hanc rem comprobendam , facit , ipsumque ritum ordinem divinitus traditum nominat . Nam sexta Synodus dicto in Canone duas subvertit hæreses , hoc est Hydroparastatarum , seu Aquariorum unam ; Armenorum alteram : hi enim solum vinum , illi verò solam aquam in Sacramento Calicis offerebant . Quoniam verò S. Joannes Chrysostomus in homiliâ 83. , ut Aqua-

riorum hæresim radicitus evelleret , Armenis , qui vino tantum utebantur , favere videtur , sexta Synodus tanti Patris mentem orthodoxè declarat , dum Sanctum Doctorem in Ecclesiâ suâ Constantinopolitanâ vinum aquâ miscendum tradidisse ait .

Hæc obiter de Sancti Mente , ut ad rem initio propositam revertamur , dicentes , Christum Dominum consecrasse in vino aquâ mixto , sicut Sacra testantur Liturgiæ , necnon Concilia , & gravissimi Auctores , ac Patres antiquissimi affirmant , Liturgiarum , & Conciliorum auctoritati innixi . Nam , non solum B. Cyprianus , sed Clemens etiam Romanus , Apostolorum comes lib. S. Constitut. cap. 17. Irenæus lib. 4. hæres. cap. 57. Damascenus lib. 4. cap. 14. Hieronymus in cap. 14. Marci , & alibi , Augustinus lib. 4. de doctr. Christi cap. 21. , & alii , necnon Scholastici ferè omnes huic consentiunt veritati .

Nullus itaque dubitandi relinquitur locus , an scilicet Christus Dominus post Cenam cum Discipulis factam , vinum aquâ mixtum in consecrando Calice obtulerit ; affirmativam namque conclusionem veram esse constat , Soleque clariorem , tam Sacris Liturgiis , quàm Conciliorum , Sanctorumque Patrum monumentis , hoc est , luculentissimis testimoniis latè patere perspeximus . Quàmvis autem major Scholasticorum Doctorum pars , hoc est , ferè omnes , aquam , in Calice consecrando , nec de necessitate Sacramenti , nec de præcepto Juris Divini esse velint , non desunt tamen , qui eam in Sacramento Calicis de necessitate Sacramenti , ac præcepto Divini Juris in Calice consecrando miscendam esse opinentur . Quod vini , & aquæ mixtio ad necessitatem Sacramenti pertineat , arguunt hunc in modum .

Illa materia , quam Christus Dominus in Sacramento instituit , est de necessitate Sacramenti ,

Sed vinum aquâ mixtum in Calice consecrando est materia , quam Christus instituit ; ut latè , ac diffusè probatum est .

Vinum ergo aquâ mixtum in Calice , consecrando est de necessitate Sacramenti .

Adde etiam pro hac re confirmandâ , quòd in omnibus aliis Sacramentorum materiis , quidquid ex Institutione , ac præcepto Christi est , necessarium est etiam de necessitate Sacramenti . Christus Dominus apposuit aquam , ergo aqua necessario in calice apponenda est .

Præterea S. Cyprianus ait in Epistolâ nupè commemoratâ : sic in sanctificando Calice Domini offerri aqua sola non potest . quomodo nec vinum solum potest : ergo aqua est de necessitate Sacramenti .

Quòd autem vini , & aquæ mixtio in Sacramento Calicis ad præceptum Juris Divini pertineat , afferunt in medium concilia , dictamque S. Cypriani Epistolam , in qua ritus miscendi aquam vino in Sacramento Calicis appellatur *Dominica traditio , mandatum , Dominicum , & Divinum Magisterium* ; In Conciliis autem ordo divinitus traditus , Christi tra-

traditio, aut Institutio, Divina Christi traditio, & sacratissimum mandatum, ut nuper vidimus. Huc accedit, quod si Christus, ut ajunt, hunc ritum non præcepisset, Sancta Dei Ecclesia ausa non fuisset aliquid materiæ Sacramenti miscere, quod ad Sacramenti perfectionem non pertineret: In nullo enim Sacramento Ecclesiam id fecisse legimus.

Quàmvis autem ritus miscendi aquam, vino in Sacramento Calicis instituendo fuerit à Christo institutus, ut Sacræ Liturgiæ doceat, atque concilia piis nominibus, & quidem præclaris, quæ nuper vidimus, *insignitus* vocitetur; ego tamen cum Sancto Thoma Doctore Angelico, & cum aliis gravissimis viris permixtionem aquæ de necessitate Sacramenti Eucharistiæ in Calice consecrando esse non sentio; quia non omnia quæ Christus in Cœna fecit, hanc habent necessitatem, immò, nec præcepti divini necessitatem fortiuntur, ut de pane azimo constet.

Hinc Græci in fermentato consecrare, permittuntur, qui etiam in Calice aquam non apponunt, & tamen consecrant: latini verò si aliter facerent, gravissimè contrà præceptum Ecclesiæ peccarent, & tamen consecrarent.

Quàmvis hæc vera sint, illa tamen præclara nomina, quibus vini, & aquæ mixtio, tam à Conciliis, quam ab antiquissimis Patribus frequenter insignitur, dum ea modò *traditio, aut Institutio Domini, vel ordo divinitus traditus, aut divina Christi Institutio, modò Divinum Magisterium, vel mandatum Dominicum, sive Sacratissimum* nuncupatur *mandatum* gravem afferunt difficultatem, aliamque postulant solutionem, quam profectò ab aliis audire cupio.

Ad illud S. Cypriani dicentis: *Sicet Aqua sola in Sanctificando Calice offerri non potest, ita nec vinum solum potest*; facile respondetur hunc in modum. Non potest idest non debet, quia non dicitur posse fieri quod de Jure non fit. Vel non potest, nisi ex *simplicitate, vel ignorantia* fiat, ut S. Cyprianus annuere videtur. Si autem fieret causâ introducendi hæresim, verè non potest. Quan-

dò autem S. Cyprianus ait, *Nobis ignosci non poterit, qui nunc à Domino admoniti, & instructi sumus, ut Calicem Dominicum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit; offeramus*, ita respondetur; Nobis ignosci non poterit, idest, non de facili, vel non sine gravi poenitentia poterit venia concedi.

Hæc de Calice mixto, quem à Christo Domino post Cœnam cum Discipulis factam ex Liturgiis, atque Conciliis, sanctorumque Patrum monumentis oblatum fuisse constat. Quæ sanè omnia hoc loco censui conscribenda, nè ea, quæ superioribus diebus in Romano Theologorum Collegio juxta Beati Cypriani sententiam inter disputandum in medium attuli, minùs fidelitèr à me recitata, vel minùs vera, sive commentitia videantur.

Materialia in Sacramento Calicis necessaria sunt in duplici differentiâ ex Divino Christi mandato: Unum namque necessarium est ex Divino mandato, quantum *ad plenitudinem essentia, aut efficacia*; Alterum verò, quantum *ad plenitudinem significationis*. Vinum est necessarium primo, & secundo modo: Aqua verò secundo modo tantum, ex Alex. tom. 4. quæst. 10. de Sacramento Eucharistiæ memb. 4. art. 1. §. 6. in Resolutione; Hinc, si quis vinum absque aquâ in Sacrificio Missæ offerret, quàmvis peccaret contrà divinum mandatum, tamen consecraret, non autem è converso.

Vinum itaque est *de necessitate Sacramenti* non autem Aqua, quia Christus Dominus aquam apposuit propter significationem expressiorem, tamquam quid *congruum*, non tamquam *necessarium simpliciter, sed secundum quid*. Alex. ibidem.

Vide etiam Damascenum lib. 4. cap. 14. ubi fit mentio de vino, & aquâ.

Vide Celajam lib. 4. sent. pag. 46. sed solutionem quæstionis in pag. 47. col. 2.

Vide S. Tho. lib. 4. sent. dist. 11. qu. 2. art. 4. qu. 1. & 2. & in 3. par. qu. 74. art. 7.

Vide librum Antididagma inscriptum pag. 92. ubi Concilia, & Patres in hanc sententiam loquentes collecti sunt. Liber est in 8.

QUINAM FUERINT
ILLI MAGI,
QUI STELLA MONITI,
CHRISTUM Infantem adoraverunt.
Matth. 7.

MAGI, ut à Nomenclaturâ exordiamur, dicti sunt à Magiâ, quæ Persicæ vox est, Persarumquæ Idiomate *sapientia* vocitatur. Hinc Magi apud eos nuncupantur, *Sapientes*, sive *Philosophi*, vel *Philothei*, ut ait Suidas, idest *Sapientia amatores*, vel *Dei amatores*: quorum Princeps, eodem Suida teste, fuit Zoroastres magiæ inventor in Perside, ut Plinio item placet. Justinus autem in principio suæ Epitomes hunc Magum Regem Bactrianorum fuisse ait. Zoroastri deinde Successores Ostanes, & Astampsychi: immò, ut Suidas, & Cedrenus testantur, Persæ ab Indigenis, & Popularibus suis, *Magog*, & *Magusæi* appellabantur, à Magiâ, ut reor, ita dicti sunt, qui velint Magos apud Persas fuisse illos, qui sacris præerant, & Sacerdotum munere fungebantur. Nec desunt tandem; qui dicant. Magos apud Persas fuisse appellatos *veneficos*, *prestigatores*, & *Incantatores*, sive *delusores*, Dæmonum scilicet præpollentes arte (quam Plinius intestabilem vocat, irritam, & inane), & omnes leges execrantur. Hanc itaque artem Ecclesiastici vocant *Dæmonum*, *prestigias*, eo quod rerum veritatem ementiantur, sensus hominum fallaciâ peritringentes, mentesque in errorem ducentes. Huc fortasse spectat triplex illud Magorum genus apud B. Hieronymum, qui adversus Jovinianum loquens, & in Regulâ Monachorum de abstinentiâ antiquorum Philosophorum sermonem habens, dicit, apud Persas tria fuisse Magorum genera, sed unum tantum, quod abstinentiam exercebat, recenset hinc verbis: *Eubulus quoque, qui historiam Mithræ (quem sic Solem, vel præcipuum Sacerdotem vocant, multis voluminibus explicavit; narrat apud Persas tria genera Magorum, quorum primos, qui sunt doctissimi, & eloquentissimi, exceptâ farinâ, & holere, nihil amplius in cibo sumere. Hæc Hieronymus.*

Nos autem hæc tria Magorum genera juxta Svidæ narrationem ex iis, quæ à nobis dicta sunt distinguentes, per *Philotheos*, hoc est *Deorum amantes*, qui Sacris, & falso

Deorum cultui præerant, vel *Sacerdotum*, munere, ut Cedreno, & Laertio placet, fungebantur, genus primum constituemus. Persarum namque Sacerdotes Deorum cultui dabant operam, ac de ipsorum generatione differebant.

Per Philosophos, sapientiæ scilicet amatores, qui secundum Magorum genus astruere queunt, variarum artium, vel disciplinarum, & mathematicarum præsertim cultores, sed Astrologiam in primis callentes, intelligi possunt. Quo in genere Zoroastres fuisse dicitur, sive apud Persas, ut Plinio, & Svidæ placet; sive apud Baetrianos, ut narrat Justinus ex Trogo dicens: *Zoroastres primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia, siderumque motus diligentissime spectasse.* Hinc (ut Plinius ait) *is omnium mortalium unus, eodem, quo natus est, die, risse fertur: Cerebrumque ei aded palpitasse, ut impostam repelleret manum, futura præscagio scientiæ.* Hanc itaque scientiam, sive, ut ajunt, *sapientiam*, Persæ *Magiam* appellabant, hoc est perfectam rerum naturalium cognitionem, quam Græci, & Latini *Philosophiam* vocitare solent. Hanc autem magiæ speciem Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, cæterique inter Philosophos præstantissimique, veluti sanctiorem quandam disciplinam indefatigabili studio, longinquisque peregrinationibus conquissiverunt, ut Plinius testatur, dicens: *Certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato ad hanc (Magiam scilicet) discendam navigare, exiliis verius, quam peregrinationibus susceptis. Hanc reversi prædicare; hanc in arcanis habere.* Hæc de secundo Magorum genere, ut ad tertium accedamus.

Tertium Magorum genus est pessimum, superstitiosum, & ridiculum, sed omnino execrandum: quod à primo, & secundo genere originem traxisse paulatim creditur. Nam, ut Clitarchus ait apud Laertium, *Magi Deorum vacabant cultui, & preces illis, ac vota, & Sacrificia, quasi soli ab iis exaudiantur, offerebant;* deque eorum substantiâ, idest vi, ac naturâ, atque genealogiâ differebant vitam in primis frugaliter degentes, secretiorique scientiæ, & astrologiæ præsertim

sertim, quam magiæ clauem esse ajunt, operam navantes. Deinde verò ipsorum vanitas adeo excrevit, ut ex Astrologiæ Sinu, Varrone teste locupletissimo, omnium superstitutionum vanitates profluxerint. Etenim non solum observatione syderum futura prædicere sunt ausi, sed artibus quibusdam, omnino vanis, quasdam, ut ait Plinius, veritatis umbras habentibus, & rerum, ac verborum maleficiis omnia & scire, & facere se posse profitebantur. Id quod singulo quoque sæculo à multis perversæ mentis hominibus factum esse historiæ, & sacræ, & prophanæ testantur. Hujus autem detestandæ artis, sive tertii Magiæ generis; ut Ostanes narrat apud Plinium, multæ sunt species, quas omnes Neronem calluisse, & vanas, falsasque comperisse ætate suâ Plinius affirmat. Sunt autem, qui duodecim magiæ species esse dicant: Nam *Necromantia*, est divinatio per evocationes umbrarum, vel per inferorum colloquia. *Necromanticorum*, enim incantationibus mortui resuscitare, divinare, & ad interrogata respondere videntur per Dæmonum illusiones. *Necromantia*, fit in solâ Cadaveris erectione, per sanguinem dictæ erectioni necessarium, ut stulti fabulantur: *Sciomantia* fit in solâ umbræ vocatione: *Chiromantia* est divinatio per linearum manuum inspectionem: *Hidromantia* fit ex aquâ, aliquam imaginem repræsentante, ut Varro narrat: *Geomantia* ex terrâ, ut per terræ hiatus, vel per puncta; & hanc *Astrologia* adoptant, nam *Geomantia*, ut ait Ægidius Columna, *veloci manus motu quædam puncta describit, quæ postea ad signa cælestia, & ad motum Cæli reducit, à quo motus tam manus, quam cujuslibet membri dependet*: Et dicitur esse inventa in auxilium Astronomi, qui tempore nubilo astra videre non potest, ut ex iis judicet quid sentiendum de rebus futuris ad effectus naturales pertinentibus: *Pyromantia* ex igne, dum divinatur, quid sibi velit fulgur, aut fulmen, & id genus aliud: *Aeromantia* ex aere, ut per avium volatum, & cantum, per ventorum, grandinumque, insuetas procellas: *Axinomantia* ex securibus, vel dolabris: *Lecanomantia* ex pelvibus, ut ait Strabo, aquâ plenis, & per illapsum Dæmonis sonum reddentibus: *Catoptromantia* per specula imaginem item repræsentantia, ut ait Spartianus in Juliano: *Capnomantia* ex fumo Aræ, per cujus motum futura cognosci dicuntur: *Coscinomantia* per cribrum: quo genere mulieres fatuæ uti præsertim solent ad investigandas res furto ablatas. Ex hoc Magiæ fonte derivati sunt apud Romanos *Ætrusci Aruspices*; apud Indos *Brachmanes*, & *Gymnosophistæ*; apud Gallos *Druidæ*, & *Bardi*; apud Siculos *Galeotæ*; ubique autem terrarum *Astrologi*, qui & *Chaldei* vocantur, quàmvis alibi sint nati, Astrologiam judicariam omnino falsam, & damnatam exercentes. Ex hoc item fonte ortum est maleficium, vel veneficium, quod à quibusdam fœminis superstitiosis res omnino ridiculas facili, ac temerè credentibus in ali-

cujus damnum, vel commodum, per quasdam, ut ajunt, *ligaturas*, vel per aliquam *lethalem*, aut *amatoriam potionem*, perpetratur. *Augurium* denique per garritum avium; *Auspicium* autem per earundem Avium aspectum; *Extispicium*, per extorum inspectionem fieri solet.

Hæc omnia, & id genus alia tertio magiæ genere comprehensa detestanda sunt, quia sunt vanitates omnium vanitatum vanissimæ, & meræ Dæmonum illusiones, quæ hominum vitam producant ad miseriam, eorundemque animas ad perpetuum perducunt interitum: Illis enim, qui eam exercent (ut ait Cicero) egestas semper imperat; & dum sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam: Et quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt, æternam sibi damnationem, ac mortem parantes.

Hujus generis homines fuerunt Jannes, & Mambres Magi Pharaonis, qui cum Moyse vera miracula faciente concertantes, effectus quosdam admiratione dignos per incantationes, ac Dæmonum illusiones edebant; sed in tertio defecerunt signo divinâ virtute victi. Ex hac item Magiæ Scholâ prodiit Pythonissa illa, quæ ad Saulis votum, Samuelem suscitasse in Scripturâ Sacrà legitur; necnon Simon ille Magus, qui inter alia admiranda à Dæmonibus per aera delatus volare videbatur: sed ad Beati Petri divinam virtutem implorantis imperium corruit, comminutisque eo statim casu membris, periit, ac tandem æternâ cum morte vitam miserimè commutavit, ut legitur apud Georgium Cedrenum, necnon apud alios Scriptores. Apollonius denique Tyanens Philosophus, ut innumeros hujus generis homines scelestissimos, & impiissimos silentio prætermittam, hanc sectam secutus est sub Claudio, Cajo, & Nerone ad Nervam usque, sub quo decessit, ut ait Svidas. Ipse enim in Ægyptum abiit; inde in Babylonem ad Magos, inde ad Arabes, & ex omnibus illis locis infinitas illas, & celebratas præstigias coegit: quas in Dæmonum præsertim beneficorum invocatione boni alicujus conciliandi gratiâ, ut Cedrenus narrat, exercuit, quo scilicet filio gravis mater, Dæmonem astantem vidit, qui diceret, se eum esse, quem illa gestaret in utero. Nec eo tantum vivo Dæmones per ipsum mirabilia egerunt, sed ipsi etiam ad monumentum ejus perseveraverunt, atque ipsius nomine mira quædam ediderunt ad miseros homines decipiendos, ut Cedrenus refert. Quæ fanè omnia Dei permisso per Dæmonum illusiones fiunt; ut hujusmodi rebus admiratione dignis, vera nostra exploretur fides, quam firma sit, ac fixa, veroque Deo adhærens, neque ab eo se aveli finens præstigiis istis, ac diabolicis prodigiis, quæ ministerio servorum improbitatis eduntur.

His pro triplici Magorum genere explicando enarratis rem primo loco propositam aggrediemur, quinam, scilicet, fuerint Magi illi, qui Stellâ moniti. Christum Infantem

fantem adoraverunt, hoc est, ex quo nam Magorum genere, nūm scilicet *Sacerdotes*, & *Philothēi*, vel *Philosophi*, & *Astrologi*, sive *Præstigatores*, *Haritoli*, & *Incantatores*; cum eos, & *Magos*, & *Reges* fuisse veritas evangelica affirmet, more Persarum, qui neminem magiæ scientiæ expertem regio fastigio potiri patiebantur, ut Cicero lib. 5. de Finibus, & lib. 1. de Divinatione ait in hanc verborum formam: *Nec quisquam Rex Persarum potest esse, qui non antè Magorum disciplinam, scientiamque perceperit.* Hæc Cicero. Hæc autem Magia, qua Persarum Regum filii, antequam ad regium culmen ascenderent, imbuebantur, ut ad mundanæ Reipublicæ imaginem, & suam ipsi Rempublicam administrare condiscerent; non ad præstigias, vel Incantationes, sed divinorum scientiam, atque cultum, necnon ad cælestium, ut reor, rerum, aut motuum cognitionem pertinebat, sicut ex Platonis potest elici verbis. Plato namque in Alcibiade, vel de hominis naturâ, dum de Persarum Regum educatione sermonem habet, eos juxta varios ætatum gradus, variis prius eruditos artibus, ac scientiis fuisse narrat: Inter quas Zoroastri Magiam, post artes, primo loco ponit hunc in modum dicens: *Cum autem pueri septimum ætatis annum impleverunt, ad equestris artis magistros proficiunt, denique in venationem tendunt. Anno verò quodam decimo puerum suscipiunt hi, quos regios pædagogos appellant. Sunt ii procreti ex omnibus Persis eâ ætate electi, præcipuique quatuor, Sapientissimus, Justissimus, Temperatissimus, atque Fortissimus aliquis vir: Quorum Primus Magicam Zoroastri Oromantii filii docet: Est autem illa, Deorum cultus: atque idem tradit instituta regia. Secundus admonet, ut in omni vitâ sit verax, Tertius, ne ullâ cupiditate supereatur; ut liber vivere consuecat, ac reverâ Rex*

imperans iis antè omnia, quæ in ipso sunt, nec ulli serviens. Quartus denique impavidum illum, & intrepidum reddit, ne quando quippiam metuens, servus fiat. Hæc Plato: Ex cujus profectò verbis propositum nostrum colligere possumus, Persarum, scilicet, Reges non solum Magos, sed in primo etiam, & secundo Magiæ genere fuisse instructos. Plato namque Persarum Magiam Deorum cultum appellat, non Zoroastri illam infamem, quam vulgaris recipit opinio, sed Zoroastri Oromantii filii, à quo omnis veterum sapientia manasse perhibetur: cujus item Magiam Plato dicto in loco divinam, & in Charmide, vel de Temperantia libro, non solum carminibus, sed Philosophicis item rationibus morborum corporis, & animi curatricem appellat, hanc Pythagoras, Empedocles, Plato, Mercurius, Trinegistus, Plotinus, & Iamblicus, quin Phabus, & ex antiquorum Philosophorum, Schola Sapientissimus quisque testis plausu exceperunt, & coluerunt, ac denique tamquam altiolem, Philosophiam venerati sunt, magno ingenii acumine, vel forsân aliquo Scripturæ Sacræ libro ducti. Magi ergo illi, qui Stellâ moniti ad Christum Dominum ex partibus Orientalibus venerunt, eique munera obtulerunt, ipsum, tamquam verum, & Cœli, ac Terræ Dominum, ac Regem adorantes, non in tertio, sed in primo, & secundo Magiæ genere eruditi fuisse omnino censentur, & affirmantur.

Stella verò, quæ Magis apparuit, tamquam Dominicæ Nativitatis nuncia, nunquam prius apparuit, sed eam tunc Puer creavit, & Magis præviam deputavit, quæ mox, peracto officio esse desiit, ut ait Glossa ordinaria. Utrum autem dicta Stella orta sit in Oriente, an ipsi ibi positi natam ad Occidentem viderint est, ut eadem Glossa inquit.

SALOMON

SIT SALVUS.

QUAMVIS nihil in Scripturâ Sacrâ de Salomonis damnatione, aut salute definitur expresse; non desunt tamen, qui eum salvum esse, vel aperte dicant, vel aliquo modo ita esse annuant. Hebræi,

teste Hieronymo Sancto in Ecclesiastem, id ita esse omnino affirmant, dicentes eum egisse poenitentiam, & librum, qui inscribitur *Ecclesiastes*, idest Concionator, esse Salomonis poenitentiam agentis: cujus libri principium est, *Vanitas Vanitatum, & omnia Vanitas*. Ejusdem finis est, *Deum time*. Idem affirmat Origènes in expositione Arcæ Noe. Idem ait B. Ambrosius in Apologiâ David, & in libro de Satyro Fratre: in quibus libris Salomonem *Sanctum* appellat. Idem scribit Isidorus in libro de Ortu, & obitu Sanctorum. B. Hieronymus idem affirmat, & ad hanc sententiam comprobendam affert in medium auctoritatem Scripturæ Sacræ in libro Proverbiorum cap. 24. juxta Editionem septuaginta Interpretum. Quo in loco hæc leguntur verba: *Novissimè egi poenitentiam, & respexi, ut eligerem disciplinam*. Quibus ex verbis aperta Salomonis colligitur Poenitentia, quæ salutem ipsius præferat. Istuc ipsum confirmatur, quia ejus libri in Sacro Canone recipiuntur: Sin secus Ecclesia non susciperet scripta illius, qui inter membra Ecclesiæ non adnumeratur. His autem auctoribus S. Thomas Doctor Angelicus lib. 3. cap. 8. de Regimine Principum omnino assentitur, dum Salomonem poenitentiam egisse affirmat.

Quamvis autem Doctores aliquot huic nostræ opinioni contrarium sentire videantur, de quæ auctoritate Proverbiorum paulò superius recitata, & Salomoni mirum in modum favente, nullam penitus mentionem faciant; Nos tamen eadem Proverbiorum sententiâ insigni nuper laudatâ suffulti, Hebræorum, Origenis, Ambrosii, Isidori, Hieronymi, ac Thomæ sententiam sequemur, eamque non solum auctoritate Proverbiorum nuper recitata confirmare possumus, sed aliâ etiam auctoritate lib. 2. Reg. cap. 7. ubi hæc leguntur verba: *Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum, & in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saul, quem amovi à facie tuâ*. Hæc ibi ad David Regem directâ: quæ autem in hoc leguntur cap.

partim de Christo, partim de ejus membris; partim denique de ipso Salomone à Doctoribus explicari solent, & præsertim, quæ ad misericordiam pertinent.

Quamvis verò cuncti ferè Doctores per misericordiam à Solomone post peccatum, perpetratum non amovendam, intelligant Regnum temporale, nos tamen cum Burgenfi per misericordiam non amovendam à Solomone, Regnum etiam spirituale, atque æternum intelligendum esse opinamur. Quod sententia enarrata intelligatur de Regno temporali, satis patet ex verbis recitatis, quorum sensus est: *Non auferam* (ait Dominus ad David) *Misericordiam à Salomone*, Regnum scilicet temporale, sicut abstuli à Saul, quem amovi à facie tuâ, ne, scilicet, regnaret posteritas ejus, ut exponunt Doctores; Id quod factum esse constat. Quod autem Saul fuerit damnatus, in Scripturâ Sacrâ expresse non legitur, etiâ si præsumatur talis: Sed quod omnino ipse cum suâ posteritate à Regno temporali fuerit amotus nullo modo dubitatur: sed à Salomone, & à filiis ejus Regnum temporale, ut ex cap. 11. lib. 3. Regum constat, non fuit omnino, velut ajunt, totaliter ablatum, sicut fuit à Saule.

Hæc tametsi vera sunt, Burgenfis tamen cum Regno temporali Salomonis Regnum, etiam æternum, ac cœleste, & quidem principalius intelligendum esse opinatur: *sicut enim* (ait ipse) *in benedictione seminis Abraham* (cum dicitur *in Semine tuo benedicentur omnes Gentes* Gen. 22.) benedictio temporalis, & spiritualis, atque etiam æterna simul intelligitur; ita de Regno temporali, ac cœlesti intelligendum videtur, dum hoc loco de Salomonis Regno sermo est. Verum, quia huic explanationi nonnulli refragantur, præsertim verò Thoringus; nostram opinionem, aliis argumentis comprobabimus, comprobamque confirmabimus, sed nodos difficiliores contrariam opinionem statuentes primo loco dissolvemus.

Nihil in hoc Problemate opinioni nostræ magis adversatur, quam cap. 23. lib. 4. Regum, in quo fit mentio de Templis, quæ Salomon Idolis construxerat, ac nonnisi Josia Regis tempore, tot, scilicet, seculorum post Salomonis obitum, intervallo, ab ipso Josia fuerunt destructa, legitur enim ibi in hanc verborum formam: *Excelsa quoque, quæ erant in Hierusalem ad dextram partem montis offensionis, quæ edificaverat Salomon Rex Israel Astaroth Idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab,*

Ecclesiastic
6.1.

Proverb. 24.

Gen. 22.

Lib. 2. Reg.
6.7.

Lib. 4. Regum
cap. 23.

Moab, & Melchom abominationi filiorum Ammon, polluit Rex; Hæc dicto in loco. Cum itaque Tempia Idolis à Salomone constructa ad Josiæ usque tempora permanerint, Salomonem veram non egisse pœnitentiam facile quis credet: Si enim tanti mali cum verè pœnituisset, templa ipsa cum Idolis evertenda, ac destruenda curasset, ut ajunt, qui Salomonem damnatum esse credunt.

Ad horum opinionem confutandam, nostramque comprobandam, ostendemus in primis Salomonem Idololatrię peccatum non verè perpetrasse, quàmvis in lib. 3. Reg. cap. 11. Salomon Astarthem Deam Sidoniorum, & Chamos Deum Moab, & Meloch Deum filiorum Ammon adorasse legatur, credendum tamèn est, Salomonem non ita fuisse amentem, ut in Idolis aliquid Divinitatis esse crederet; sed blanditiis fœmineis seductus, quantum ad ea quæ extrinsecus apparent, Idola adorasse visus fuit. Hinc S. P. Augustinus, etsi aliis in locis de Salomonis salute dubitare videtur, in lib. tamèn 14. de Civitate Dei cap. 11. ubi loquitur de primi hominis lapsu, Salomonem excusat, ejusque peccatum minùs grave reddit dicens: *Sic ut Aaron erranti Populo ad Idolum fabricandum, non consensit inducitur, sed cessit obstrictus; Nec Salomonem credibile est, errore putasse Idolis esse serviendum, sed blanditiis fœmineis ad illa sacrilegia fuisse compulsus: ita credendum est de Adamo &c.* Hæc Augustinus, Ex cujus verbis colligitur, Salomonem seductum non fuisse, sed blanditiis fœmineis fuisse quodammodo compulsus. Quæ res peccatum minùs grave reddit, eum à verà Idololatriæ peccato excusans, propterea quòd, ut verba Augustini dicto in loco præferunt. Adam etiàm non ex malitiâ voluntatis peccavit seductus, sed potiùs amabili quadam benevolentia, & sociali necessitudine compulsus. Hinc Salomonis peccatum magis *luxuria*, quam *Idololatria* nuncupari debet: quia ejus intentio principalis ferebatur ad luxuriam exercendam, ut Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Thomas, & alii Doctores Catholici affirmant.

Quod ad Templorum destructionem pertinet, Salomon duobus excusatur modis. Non desunt enim, qui dicunt, Salomonem verè pœnituisse, cum intentione destruendi templa Idolorum si quantumcunque facultas ei data fuisset. Alii verò ajunt, Salomonem præcepisse, ut templa illa diruerentur, Idolaque confringerentur; sed Populus, qui ferè totus Idololatriæ operam dabat, id fieri non permisit. Salomonque per ætatem jam decrepitam suum jussu executioni mandandum curare non potuit.

Quòd Salomon veram pœnitentiam egerit patet ex iis, quæ initio dicta sunt, præsertim verò ex auctoritate illâ Proverbiorum cap. 4., necnon ex libro Ecclesiastes, in quo nonnisi de contemptu Mundi sermonem habet, sicut libri initium indicat.

Præterea pòst delitias, voluptatesque in cap. 2. damnatas, quas ipse fuerat expertus,

omnes homines ad secularia bona contemnenda toto in libro cohortatur, & postremò ait: *Finem loquendi paritèr omnes audiamus: Deum time, & mandata ejus observa; hoc est omnis homo, & cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in Judicium pro omni errato, si vè bonum, si vè malum illud sit.* Quæ sanè verba in Senectà jam ætate conscripta, nonnisi veram Pœnitentiam de templis Idolorum adificatis peractam docent. Nam Salomon iis verbis totam hominis perfectionem, verumque hominis nomen in Dei timore, atque in ejus mandatorum observatione consistere ostendit, dum dicit: *Hoc est omnis homo.* Timens namque Deum, & mandata ejus observans, verum hominis meretur nomen. Illud enim Totum, Timor, scilicet Dei, & ejus mandatorum observatio, est tota hominis perfectio; totumque illud ab omni exigitur homine, ac denique totum est, propter quod, ut rectè ait Lorinus, omnis homo creatus fuit.

Multa in favorem Salomonis ex Beato Hieronymo congerere possem loca, in quibus Doctor Sanctus Salomonem, vel excusatum reddit, vel verè pœnitentem laudat, ac salvum denique nominat, sed brevitatis causâ silentio prætermittenda censeo.

Si quis verò miram Salomonis pœnitentiam, à qua salus ejus vera dependet legere cupit, confugiat ad id, quod S. Hieronymus scripsit in primum caput Ecclesiastis, necnon secundum in ejusdem libri caput, in quo Doctor Sanctus Salomonem de se concionantem, suamque libidinem, ac luxuriam confitentem, pœnitentiamque exprimentem introducit. Legatur itèm quod idem Sanctus scriptum reliquit in Commentario ad lib. 2. Machabæorum cap. 4. in quo scribitur publica Salomonis pœnitentia in plateis, & in templo, quod fecerat, peracta.

Ut autèm de Salomonis salute disputationem tandèm aliquandò concludamus, ejusdem B. Hieronymi sententiam, tamquam totius rei sigillum hoc loco apponendam, censemus. Sanctus namque Hieronymus de Custodiâ Virginitatis ad Eustochium Virginem scribens Epist. 22. Tom. 1. dùm ad Epistolæ calcem Sanctos adversa hisce in terris perpeffos, ac denique in Cœlo coronatos recenset, Salomonem solum delitiis, & voluptatibus in hoc mundo affluentem, ac perfruentem in eisdem Sanctos apertè adscribit dicens: *Quis Sanctorum sine certamine coronatus est? Abel justus occiditur; Abraham uxorem periclitatur amittere; & ne in immensum volumen extendam; quere, & invenies singulos adversa perpeffas: Solus Salomon in deliciis fuit, & forsitan idèd corruit. Quem enim diligit Deus, corripit: castigat autem filium, quem recipit.* Hæc Hieronymus, cujus verba, si rectè perpendantur, Salomonem pœnitentiã verà peractã (sine qua nullus peccator salvus esse potest) & salvum, & cum aliis Sanctis coronatum in Cœlo apertè docent, & affirmant.

Hæc sunt, quæ pro salute Salomonis

Ecclesiastis
c. ult.

Ecclesiastis
c. 1.

Lib. 2. Machabæorum. c. 4.

Epist. 22. To. 1.

S. Hieronymus
ubi supra præ
pò fin.

Lib. 3. Reg.
c. 11.

Lib. 4. de Civ.
vit. Dei c. 11.

comprobanda mihi dicenda videbantur: nunc vero hac in re problematica unusquisque in suo sensu abundet .

DE SAPIENTIA
DATA SALOMONI .

*Et dedi tibi cor sapiens , & intelligens , in
tantum , ut nullus ante te similis tui
fuerit , nec post te surrecturus sit*
Lib.3. Reg. cap.3.

Nicolaus Lyranus per hæc verba intelligit , Salomonem fuisse sapientiorem omnibus Regibus , qui eum præcesserunt , & qui post eum futuri erant , non autem omnibus hominibus indifferenter . Adamum etenim , Prophetas , & Apostolos Salomone Sapientiores fuisse opinatus est .

Alphonfus Tostatus , vult Salomonem omnibus hominibus indistinctè sapientiorem fuisse : ibi enim Salomon non intelligitur sapientior omnibus Regibus , sed omnibus hominibus indifferenter .

Quamvis Adam fuerit creatus in omni perfectione Naturæ , & imposuerit nomina Animalibus , ut legitur cap.2. Genes. non est tamen necessè , ut demus ei maximum gradum in perfectione cognitionis naturalis : quia nomina non imponuntur semper juxta veram substantiæ conditionem , sed ad placitum , cum ex Aristotele lib. 1. Periher. *Nomen sit vox significativa ad placitum* . Quamvis item Adam imposuerit nomina secundum veram substantiæ conditionem , non tamen necessè est , ut cognoverit omnium rerum naturalium proprietates , etiamsi noverit proprietates animalium naturales . Salomon autem , ut ex 3. Reg.4. constat , non solum novit animalium proprietates , sed arborum , & rerum aliarum .

Salomon item erat Sapientior Moyse ; quamvis enim Moyse loqueretur cum Deo , sicut homo ad amicum suum loqui solet Exod. 33. res tamen naturales , & negocia politica Moyse non callebat : quæ sanè omnia à Salomone optimè cognoscebantur . Quod autem Moyse ea ignoraverit , ex cap. 18. Exodi aperte dignoscitur , necnon ex cap.27. Num.

Quamvis item Apostoli , quantum ad cognitionem Dei , earumque rerum omnium , quæ ad mores , & ad fidem , & ad conversionem Gentium pertinebant , erant Sapientissimi , quantum tamen ad cognitionem rerum naturalium , & scientiarum Mathematicarum , cæterarumque disciplinarum , & ne-

gociorum politicorum Salomon erat iis sapientior ; Apostolis verò hæc non ita conveniebant , nec his indigebant . Si quando de illis loquuti fuerint , non per modum habitus immanentis , & scientifici , sed per modum revelationis : Nam qui habet habitum scientificum , potest secundum illum promptè respondere ad omnia , quæ inquiruntur de conditione objecti illius habitus . Apostoli autem non ita respondebant , sed à Deo eis subministrabatur quid respondendum erat , juxta illud Matthæi 10. *Nolite cogitare quomodo , aut quid loquamini : Dabitur enim vobis in illâ horâ , quid loquamini* . Hic autem respondendi , ac loquendi modus est Propheticus non per habitum aliquem scientificum , ut erat in Salomone , sed à Spiritu Sancto dictante , ut expressè legitur Matthæi 10. Marci 13. Lucæ 12. , & ita loquebantur Prophetæ , & Apostoli à Deo moti ad loquendum . Hunc in modum erant valdè intelligentes : Sed revelatione prophetica cessante , erant simplices , sicut alii homines , immò iis rudiores interdum . Idcirco Apostoli , & Prophetæ , non propriè sapientes , dicendi sunt : Sapiens enim propriè sumptus cognitionem scientificam habet earum rerum , quæ naturali ingenio acquiri possunt per demonstrationes , vel per alias necessarias probationes .

Quamvis denique Beatam Mariam semper Virginem , Genitricem Dei , propter venerationem Filii , quantum ad omnes cognitiones scientificas Salomone sapientiorem fuisse dicere possimus , ea tamen quantum ad hujus generis cognitiones Salomonem sapientiorem fuisse opinamur ; non enim necessè erat , ut B. Maria semper Virgo in cognitionibus rerum naturalium , ac scientificis ita eminens foret ; ipsam tamen Virginem , Dei Matrem , & Reginam Cœli , quantum ad cognitionem Deitatis , & secretorum Theologicorum , sapientiorem Salomone fuisse affirmamus .

Reliquum est igitur , ut omninò concludamus , Salomonem omnibus hominibus indifferenter , tam Regibus , quam non Regibus , quantum ad cognitiones scientificas , quæcumque illæ sint , sapientiorem fuisse , sicut in lib.3. cap.4. Regum apertius legitur , ubi hæc leguntur verba. *Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium , & Ægyptiorum : & erat sapientior cunctis hominibus* .

Quare admirari non desisto , quomodo vir ille Regem quemquam Salomone sapientiorem esse aperte dicere audeat . Hæc raptim , & corrente quasi calamo .

PRO OCTAVA

MULTI INSCRIBUNTUR PSALMI

Sanctus Ambrosius lib. 5. in cap. 6. Lucæ tom. 3.

PSALMIS aliquot titulus est *pro Octavâ*, per quam Hebræi, ut ait Genebrardus, volunt esse genus Odæ, vel Instrumenti Musici. Hinc Psalmus sextus inscribitur: In finem in Carminibus Psalmus David *pro octavâ*: Et juxta hunc sensum ab Hebræis explicatum, Jacobus de Valentia inquit: Psalmus David in Organis super Octavam, quia hujusmodi Psalmus, ait ipse cantabatur cum toto conatu gradatim elevando vocem usque super Octavam vocem. Alii per Octavam musicum Instrumentum, octo chordarum intelligendum esse putant. Quorum sententia an vera sit, expendendum esset ait Jansenius ex primo Paralipomenon. 15. ubi dicuntur quidam in Citharis *pro Octavâ* cecinisse Epinicion.

Arnobius per Octavam *Diem Dominicum* accipit.

Alii verò per Octavam *extremam Judicii diem* intelligendam esse volunt, præsertim verò Latini. Vel per Octavam intelligunt *diem Octavam*, novissimi scilicet Judicii diem, qui succedet septem diebus, quibus jam omne tempus peragitur, ut ait Jansenius: atque ideo in titulo positum dicunt *pro Octavâ*: Quoniam hic Psalmus sextus (*Domine ne in furore tuo arguas me*) inter Psalmos Pœnitentiales primus congrua forma est homini pœnitenti, iram Dei precanti, ut effugiat Dei furorem in die novissimo, per quem diem erit Octava dies, in qua perpetuò Cœleste Regnum Beati possidebunt. De hac Octavâ in Levitico legitur in hæc verba: *Dies Octavus erit celeberrimus, atque Sanctissimus*. Nunc enim in sextâ sumus ætate: Erimus deinde in septimâ, quando erit extremus Judicii Dies, in quo incipiet Octava, nempe perpetua Beatitudo Animæ, & Corporis pro Electis.

Hinc Sanctorum Octavæ celebrantur: quia sicut Sanctorum obitus nativitatem ipsorum significant, quatenus ipsi ex hac mortali vitâ decedentes, immortalemque vitam acquirentes, Cœlo nasci dicuntur, quando scilicet eorum animæ à corporibus separantur; ita eorundem Octavas celebramus, resurrectionem ipsorum recolentes, perinde ac si resurrectioni eorundem, hoc est, tam in corpore, quam in animâ glorificationi gratulemur.

Quare S. Bonaventura inquit: *Nos celebramus Octavas Sanctorum, hoc est, glorificationem eorum in corpore, & animâ, quia resurrectionem expectamus: Sed in solemnitatibus Christi Octavas non celebramus, quia ejus resurrectio-*

nem non expectamus; jam enim resurrexit. Christi namque Natalis Dies Octavam non habet, sed die Octavo diem Circumcisionis festum habet. Nec Pascha: nam Octavo die canitur, quasi modo geniti &c. Nec item Pentecoste: Nam Octavo die agitur de Sanctâ Trinitate: Si autem in quibusdam Ecclesiis celebratur Octava in Paschate, hoc fit, quia ejus Octavam, ut in nobis, non in se resurgat, expectamus. Hæc ex S. Bonaventura in Psalmos.

Glossa item ordinaria per Octavam, resurrectionis diem intelligendum esse affirmat: ob idque S. Ambrosius Beatum Matthæum, Evangelistam octo Beatitudinis mysticum numerum, mysteriis, videlicet, plenum referasse ait, ac propterea multos Psalmos *pro Octavâ*, idest pro Resurrectione, ac cœlesti Beatitudine insinuandâ inscriptos fuisse addit. Sicut enim (inquit) *spei nostræ octava perfectio est, ita Octava summa virtutum est*. Hoc est: Sicut Octava beatitudo, sive promissio à Beato Matthæo conscripta (quæ est eadem cum primâ) est *spei nostræ perfectio*, ita Octava virtus, quæ est *tolerantia*, sive *potentia* circa persecutiones propter justitiam, est virtutum summa: Octo namque virtutes in octo Beatitudinibus explicandis ab Evangelista Matthæo recitantur: Octava verò ad caput redit, ut ait Glossa, quia perfectum hominem declarat: Quare octava virtus à S. Ambrosio summa virtutum, & Octava Beatitudo spei nostræ perfectio nuncupatur. Cum itaque Octavius numerus mysterio non careat, multi Psalmi *pro Octavâ* inscripti reperiuntur, ut ait S. Ambrosius, dum octo virtutes, & octo Beatitudines in Evangelio scriptas recenset.

Propterea in Sanctorum Innocentium Octavâ, per quam Beatitudo Cœlestis perpetuò duratura insinuatur, aut repræsentatur, *Gloria in Excelsis Deo*, & *Alleluja* ad Missam celebrandam dicuntur, etiam si in eorundem festo non dicantur, nisi venerit in Dominicâ, Symbolum verò Apostolorum, nec in festo, nec in Octavâ ipsorum dicitur; quia tempore Sanctorum Innocentium dictum Symbolum editum nondum erat; sin secus diceretur, sicut in Octavâ Sancti Stephani Protomartyris dici solet, non solum ratione Octavæ Sancti Joannis, sed ratione item Octavæ ipsius Protomartyris. Hac eadem ratione in Octavâ Sanctorum Innocentium ad Matutinum dicitur *Te Deum laudamus*, & in Festo non dicitur, nisi venerit in Dominicâ.

Hæc mihi dicenda visa sunt de Octavâ, pro qua multi scribuntur Psalmi, sicut Sanctus Ambrosius in loco jam laudato, sive citato id scriptum reliquit.

Matth. c. 5.

Levit. 23.

Page 89.
114.

SACRORUM BIBLIORUM EMENDATIONES

*Juxta Concilii Tridentini Decretum in libros
tantum Genesis, Exodi, & Levitici.*

*Liber Genesis, Hebraicè Berescith
Gen. cap. 1. num. 2.*

ET SPIRITUS DEI FEREBATUR
SUPER AQUAS.

Concilium
Tridentinum
sess. 4.

IN Latinâ Editione vulgatâ
primi Capitis Geneseos
passim legebatur : *Spiri-
tus Domini*, nunc verò,
& rectius quidè, atque
significantiùs legitur, *Spi-
ritus Dei* : Quæ sanè le-
ctio in Editione ex Sacro-

sancti Concilii Tridentini Decreto Romæ
emendatâ, & in Typographiâ Apostolicâ Va-
ticanâ impressâ hunc in modum, quem dixi-
mus, restituta est : quia Hebraicæ veritati,
& editioni septuaginta Interpretum, necnon
veterum Scriptorum, Sanctorumque Patrum
monumentis magis consona videtur : Hebrai-

Hebraicus
Textus.

S. Hieronym.
tom. 3. in ini-
tio quæst. He-
braicarum.
Lyræus in
hunc locum.
Septuaginta
Interpretes.
Chaldaica le-
ctio.
Græca lectio.

Eloha; & Elo-
him, & Elim
quid.

Hebraicus
Textus.

Numerus
pluralis, &
singularis cō-
iuncti quid
ibi velint.

ca enim veritas habet *רוח אלהים מרחפת*

Ruah Elohim, Merabepeth, hoc est, & *Spiritus
Dei incubabat*, vel *fovebat*, ut ait S. Hiero-
nymus, more volucris ova calore animantis.

Septuaginta verò sic legunt : *καὶ πνεῦμα
θεοῦ ἐρεπτοῦτο ἐπὶ τὰς ὕδατις*, idest, & *Spi-
ritus Dei ferebatur super Aquam*. Chal-
daica autem translatio : *Et Spiritus Dei in-
fufflabat super faciem aquarum*. Græca Editio
plana est, sed Hebraica lectio dilucidatione
aliquâ indigere videtur ob ipsius Hebraicæ
linguæ fecunditatem insignem, ac mysteriis
refertam, *Elohim* namque est plurale à singu-
lari *Eloha*, quod est, Deus; hinc *Elohim*, Dii;
Elim, Dii, vel fortes, ab *El* quod est Deus,
vel fortis. Vox autem *Elohim* in loco, quem
præ manibus habemus, est eadem cum eâ,
quæ ponitur in primo loco, cum dicitur : In
Principio creavit Deus Cælum, & Ter-
ram. Undè Textus Hebraicus sic habet

ברשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ

hoc est, *Berescith Bara Elohim Eth hasamaim
zeeth haarez*, idest, in principio *Creavit Dii Cæ-
lū, & Terram*. In Hebraico namque textu an-
tè hominis creationem, quotiescumq; de Deo
fit mentio, reperitur semper vox ipsa *Elohim*,
hoc est, *Dii*. Quamvis autem dictis in locis
omnibus nomen Dei in plurali numero inve-
niatur ad trium Divinarum Personarum plu-

ralitatem, sive Trinitatem insinuandam; verba
tamen, hoc est, *Creavit, Dixit*, idque genus alia
ad divinæ essentiae unitatem, ac singularitatem
præferendam in plurali semper numero re-
periuntur. Id quod planum ex eo loco fit,
cum dicitur : *Faciamus hominem ad Imaginem*, Gen. 1.
& *similitudinem nostram*; Et statim subditur :
Et creavit Deus hominem, vel, *Creavit Dii ho-
minem*, ut Hebraicus Textus habet : Sed
sicut Moyses Spiritus Sancti instinctu plura-
tivo semper vocabulo cum unitatis verbo in
Hexaemeron usus est libro, ita è converso
septuaginta Interpretes per singulare nume-
rum nomen *Elohim*, eodem Spiritu Sancto
dictante transfulerunt : quam versionem in
hac præsertim voce, quæ ab Hebraicâ veri-
tate descendit, vulgatâ editio recentèr emen-
data amplexata est.

Hanc eandem versionem, sive lectionem
secuti sunt Tertullianus adversus Hermoge-
nem, Basilii Concione 2. Ambrosius lib. 1.
Hexaem. cap. 8. Hieronymus, Chrysostomus,
Theodoretus cap. 7. Cyrillus, Junilius, Au-
gustinus lib. 1. in Genesim ad litteram cap. 7.
& lib. 1. contra Manichæos cap. 5. & alibi,
Eucherius, Rabanus, & Beda variis in locis,
qui *Spiritus Dei*, & non *Spiritus Domini* le-
gerunt : Immo Hieronymus in Quæstionum
Hebraicarum initio hanc lectionem latinam
esse affirmat. Id quod à Spiritu Sancto in He-
braeorum, & septuaginta Interpretum Editio-
nibus factum esse reor : quia, quamvis, te-
ste Psalmographo, *Domini Terra sit, & ple-
nitudo ejus, cui servi sunt Angeli, & Homines*;
& Cælum statim creatum Angelis repletum
fuerit, ut Glossa inquit Ordinaria, etiam si
nulla unquam de Angelorum creatione facta
fuerit mentio; tamen antè expressam homi-
nis creationem, sive explicitam mentionem
factam de homine, qui est Dei Servus, Deus
in Hexaemeron libro nonnisi post sex die-
rum repetita opera circa ipsam hominis crea-
tionem appellatus est Dominus, ut magis
propria foret locutio; nam posito correlati-
vorum uno, alterum statim statuendum esse
dicis oportet, naturâ ipsorum id postulante;
Hinc Textus hebraicus habet, *Ruah Elohim*,
idest, *Spiritus Dei* non *Ruah Adonai*, hoc est
Spiritus Domini : quod sanè nomen nonnisi
post septimam diem, dum opera Creationis
à Moysè summatim repeterentur, scriptum re-
peritur hisce verbis : *Iste sunt generationes, Cæli
& Terræ, quandò creata sunt in die, quo fecit
Domi-*

Doctores qui
legunt Spiri-
tus Dei.
Basil. conc. 2.
in Hexaemi.

Augustin. in
Gen. tom. 3.
lib. 1. cap. 7.

Hieronymus
lib. Quæst.
Hebr. tom. 3.

Deus quando
..... in
Genesi appel-
lari Dominus
& cur ita.

Gen. cap. 2.
num. 4.

Vide S. Augu-
stin. lib. 8. in
Gen. cap. 2.

Gen. 2. n. 4.

Dominus Deus Cælum, & Terram: Et hunc semper in modum, excepto colloquio inter Serpentem, & hominem habito, legitur ab hoc loco ad quartum usque caput, in quo fit mentio de Sacrificio, quod Cain, & Abel obtulerunt Domino. Hic enim Dominus absolute nominari cepit: quia Sacrificium, ut ait S. Thomas, est signum debitæ subjectionis, & honoris, in similitudinem eorum, qui Dominis suis aliqua offerunt in recognitionem Domini. Sicut igitur Deus in Sacrificio, sine additamento aliquo absolute nominari cepit, & post creationem hominis propriè *Dominus Deus*, ut suo explicamus loco, ita magis propriè *Deus*, & non Dominus ante dictam creationem nominatur semper. Ideò legitur: *In principio creavit Deus Cælum, & Terram. Et Spiritus Dei ferebatur super aquas*: Atque hunc semper in modum ad septimam usque diem exclusivè commemoratam Creator ipse non *Dominus*, sed *Deus* nominatur.

Hic accedit, quod cum multi Sacri Doctores, & alii hunc Spiritum Deum esse contendunt, congruentius legitur, *Spiritus Dei*, quam *Spiritus Domini*, ne aliquis putaret, Spiritum ipsum esse creaturam, quæ Domini sit; Immo Spiritum omnino credat illius esse Dei, qui Cælum, ac Terram creasse dictus est, ut ex ipso primi capituli Geneseos initio constat, dum Moyses ait: *In principio creavit Deus Cælum, & Terram*. Id quod ex

vocabulo tandem illo *Elohim* אֱלֹהִים confirmatur, quia hæc vox in sequentibus locis nomine Dei verti semper consuevit, non autem Domini.

Addè etiam, quod, ut huic notæ finem imponamus, aliquot impressi codices, & manuscripti permulti, ut Schola Lovaniensis animadvertit, necnon Biblia Complutensia, & Regia; Hebraica item, & Chaldaica Translatio, Biblia Ariæ Montani, Santis Pagnini, & Gothica Isidori Clarii, Græcæque tandem Codex, uti diximus, habent *Spiritus Dei*, & non *Spiritus Domini*.

LECTIO igitur, *Spiritus Dei ferebatur super Aquas*, tamquam genuina, magisque propria nunc recepta est, & in suum locum reposita. Controversiam verò diversis opinionibus ortam, an scilicet Spiritus, qui ferebatur super Aquas, fuerit Spiritus Sanctus, in medium affert Sixtus Senensis in lib. 5. Bibliothecæ Sanctæ Annotatione VII., eamque illic videre licet.

Gen. 1. num. 27.

ET CREAVIT DEUS HOMINEM
AD IMAGINEM SUAM.

Quamvis in Bibliis Latinis olim impressis passim legeretur: *Et creavit Deus Hominem ad Imaginem, & similitudinem suam*: In multis tamen manuscriptis illud, & similitudinem, non legitur; hinc Schola Lovaniensis unum & viginti Codices manuscriptos antiquos abique duabus illis

vocibus, & similitudinem, se invenisse testatur. Hunc item in modum complura Exemplaria inveni & Ego, legique præterea Biblia Complutensia, & Regia, in quibus Textus Hebraicus, & Græcus, atque Chaldaica Translatio, aut Interpretatio voculas illas, & similitudinem non habent. Hebraicus Textus

ita jacet וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אִתְּ הָאָדָם בְּצַלְמוֹ hoc

est, *Vaibra Elohim Eth Aadam bezalmo*, idest, *Et creavit Deus hominem ad imaginem suam*. Sic & Chaldaica litera, & Biblia Santis Pagnini. Textus verò Græcus, sive septuaginta Interpretes hanc habent Lectionem, & verborum formam: καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, hoc est, *Et fecit Deus Hominem, ad Imaginem Dei fecit illum*. Hunc etiam in modum multi legunt Doctores, absque, videlicet, similitudinis repetitione, veluti sunt Hilarius lib. 4. & 5. de Trinitate, Basiliius homil. 10. in Hexaemeron, Eucherius, Rupertus Tuitiensis lib. 2. cap. 6. in Genesim, Augustinus lib. 3. de Genesi ad litteram cap. 19. necnon ad calcem Libri de Genesi ad litteram imperfecti. Santes Pagninus in sua Bibliorum editione legit: *Et creavit Deus Hominem in imagine sua*. Ità legit Isidorus Clarius, & Vatablus in suis Editionibus, Rupertus autem loco nuper commemorato, cur, & similitudinem secundà vice Moyses omiserit, post dubitationem, propositam id explicat dicens: *Cum enim diceret Deus: faciamus hominem, ipse utique illum ad Imaginem, & similitudinem suam facere intenderat; Cum autem hoc iste (Moyse videlicet) scriberet, homo per peccatum, Dei similitudinem amiserat. Et infra: Proinde ergo cum scripsisset Deum dixisse: Faciamus hominem ad Imaginem, & similitudinem nostram, hoc solum modo scripsit: Et creavit Deus hominem ad Imaginem suam, ut subaudias recreaturus aliquandò ad similitudinem suam, nam illum quodammodò nondum fecerat ad similitudinem, sed tantum ad Imaginem suam, qui evanuerat, & perdidderat illius similitudinis gloriam. Hæc Rupertus.*

Basiliius item multis antea seculis istuc ipsum exactius explicavit, dum Homilia 10. in Hexaemeron inquit, cur Moyses Deum dixisse scripserit: *Faciamus Hominem ad Imaginem, & similitudinem nostram, deinde idem, Scriptor creationem hominis repetendo [& similitudinem] substituerit dicens: Et creavit Deus Hominem ad Imaginem suam*. Imago namque Homini tamquam rationali effecto, ex ipsa creatione concreata fuit; Similitudo autem nonnisi secundum potentiam, ac voluntatem operandi, & acquirendi eam, data est ipsi, ut idem Basiliius ait hisce verbis: *Cur non expressa sunt, quæ consultavit? Alterum [inquit] ex creatione (Imaginem scilicet) habemus alterum [hoc est] similitudinem ex voluntate acquirimus. Simul cum primâ constructione, adest nobis, quod ad Imaginem Dei facti sumus: Ex voluntate Nobis acquiritur, ac ratificatur, ut secundum similitudinem Dei simus. Et infra: Nunc*

Hebraicus
Textus.

Græcus
Textus.

Doctores Græci
cum Textum
sequentes.
Hilarius 1. 4.
& 5. ante
med.
Augustin. lib.
de Gen. ad
l. H. imperf. &
lib. 3. cap. 19.
tom. 4.
Santes Pagninus.
Rupert. lib. 2.
c. 6. in Genesim.

Basiliius.

Basiliius.

Basilica.

Nunc potentia Nos fecit assimilatores Dei, potentiam autem largitus ad hoc, ut Deo assimilermur; Dimisit Nos operatores esse similitudinis. Et paulò inferius: Quo itaque miraculum meum fiat, & non alienum, mihi reliquit, ut secundum similitudinem Dei fiam. Secundum Imaginem enim habeo, ut rationalis sim, secundum similitudinem autem fio, in hoc quod Christianus sum; Hæc Basilica qui ut melius, quæ de similitudine Dei à Nobis ipsis acquirenda, dicta sunt, explicentur, exemplis aliquot illustrat in hanc verborum formam: Si fias, inquit, malitia osor, immemor, male in te factorum, obliuioſus beſterna inimicitia: Si fias amans fratris, & condolens, assimilatus es Deo. Si remiseris inimico ex corde assimilatus es Deo. Si qualis est erga te peccatorem Deus, talis fias erga fratrem, qui in te peccauit, per misericordiam erga proximum, Deo assimilatus es. Quare id, quod secundum imaginem est, ex eo quod rationalis es, habes: Quod verò secundum similitudinem est, acquiris ex eo, quod bonitatem assumis. Hæc Basilica, qui paulo inferius propositum concludit hunc in modum: Habeo igitur in creatione quod secundum Imaginem est; Fio autem proposito, & voluntate etiam secundum similitudinem. Huc usque Basilica.

Cum itaque ex ipsamet creatione primus homo Imaginem Dei suscepisset, similitudinem verò, nonnisi potentia, & voluntate, acquirendi habuisset, Moyſes Propheta diuino Spiritu illustratus, postquam Deum dixiſſe Scripſit; *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, hominis creationem repetendo, dixit; *Et creauit Deus hominem ad imaginem suam*; Dei autem similitudinem ex potentia datam, voluntate verò atque operatione acquirendam, ob causam, enarratam subſtuit. Similitudinem namque Dei homo nonnisi operibus bonis, quæ à potestate, ac libera voluntate nostra pendent acquirunt, ut exemplis à Basilica Sancto nuper positis constat; Imaginem verò ab ipsa Adæ creatione. Suscepit, ac retinet, similitudinem, si velit, operando suscepturus, diuinam tamen gratiam opitulante; nam ut Sanctus Paulus Apostolus ait; *Deus operatur in Nobis, & velle, & perficere pro bona voluntate*. Hinc S. Pater Augustinus inquit. *Liberum, arbitrium nostrum in hominibus diabolo subditis ad peccandum valet, sed ad bene pieque viuendum, non valet, nisi ipsa voluntas hominis, Dei gratia fuerit liberata, & ad omne opus actionis sermonis, & cogitationis adiuta*.

Quod autem homo sit ad Imaginem Dei creatus, ex eo manifestum profecto fit, quia mens hominis, ut Theologi omnes affirmant, præsertim verò Bernardus, est Sanctissimæ Trinitatis Imago quædam, in qua hæc tria sunt, memoria, scilicet, intelligentia, & voluntas, per quas animæ vires personarum, Trinitatem, & substantiæ Unitatem inter alia contemplamur. Præterea Bernardus alio in loco ad Animam suam loquitur dicens; *Considera Anima mea nobilitatem tuam, quoniam, sicut Deus ubique est totus, omnia viuificans, omnia mouens, & gubernans; Ita & in*

corpore tuo, ubique tota es, illud viuificans, mouens, & gubernans. Et sicut Deus est, vivit, & sapit, ita & secundum modum tuum es, vis, & sapis. Et sicut in Deo tres sunt Personæ, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus; Sic & tu habes tres vires, scilicet Intellectum, Memoriam, & Voluntatem. Et sicut ex Patre generatur Filius, & ex utroque procedit Spiritus Sanctus, ita ex intellectu generatur voluntas, & ex his ambobus procedit memoria, Et sicut est Pater, Deus est Filius, Deus Spiritus Sanctus, non tamen tres Dii, sed unus est Deus, & tres Personæ; Ita Anima est Intellectus, Anima Voluntas, Anima Memoria, non tamen tres Animæ sed una Anima, & tres vires. Hucusque Bernardus.

Ecce quam bellè homo ad imaginem Dei creatus est, per quam Imaginem etiam similitudinem Dei adipisci potest, Diuinam Gratiam adiuuante, adeptamque amittere per peccatum; Propterea Moyſes, quamvis Deum dixiſſe scripſerit. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*; infra tamen, dum eandem hominis creationem repeteret, similitudine silentio prætermiſſa Imaginem repetiuit, dicens; *Et creauit Deus hominem ad imaginem suam*. Illud igitur, & similitudinem, Codicibus olim impressis ab incipio quoniam secundam vice interiectum, tamquam aduentitium, & à genuinam lectionem alienum, jure, ac sapienter quidem è medio sublatum est.

Genes. 2. num. 2.

COMPLEUITQUE DEUS DIE SEPTIMO OPUS SUUM, QUOD FECERAT.

Quamvis in editione Bibliorum vulgatâ recentèr emendatâ nihil hoc loco fuerit immutatum, nec in exemplaribus, tam manuscriptis, quam impressis, quod sciam, nec à Doctoribus aliter, quam juxta verborum formam hic præscriptam legatur, attamen ob manifestissimam differentiam, qua Græcus Textus ab Hebraico distare videtur; hanc lectionem, ut iis, qui Hebraicam linguam callent, & Græcam, curiosisque, item hominibus satisfiat, examinandam, rationibusque comprobendam censeo; Hebraicus enim Textus lectionem initio propositam habet; Græcus verò pro septimo die sextam legit diem hisce verbis; *ἔτι συνετέλεσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑκτῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀπέτοίσεω. Hoc est, & perfecit Deus in die sextâ opera sua, quæ fecit*.

Hebraica translatio, ex Hieronimo extat in hæc verba. *Compleuitque, sive consumauit Deus die septimo opus suum, quod fecerat*. Chaldaica interpretatio hanc habet verborum formam; *& delectatus est Deus in die septimo opere suo, quod fecerat*. Hæc ex Bibliis Complutensibus, & Regiis. Eandemque item lectionem initio propositam habent Biblia Gothica, Biblia Vatabli, Santis Pagnini, Ariæ Montani, Benedictina, & alia, atque hunc in modum legunt Doctores omnes, eundemque

Græcus Textus.

Hebraica Translatio.

Chaldaica Interpretatio.

Biblia variæ

Philipp. 2.

Tom. 3. l. 3. contra Epist. Pelagianorum tom. 2 ep. 106. & 107.

Philipp. 8. lib. Meditat. cap. 1.

lib. de Interiori Domo cap. 67.

que textum habent Codices, ut diximus, manuscripti, & impressi, editione Rovilli Typographi Lugdunensis exceptâ, cui sextam diem, pro septimo die licentèr insertam fuisse, majorem in modum admiror. Quamvis enim omnes Doctores utramque lectionem bonam esse dicant, primam tamen retinent juxta Hebraicam veritatem, præter Sanctum Patrem Augustinum, qui in quarto libro de Genesi ad litteram, & contra Adimantum nullam de Hebraicâ mentionem facit, sed Græcam tantum exponit.

Sanctus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis super Genesim, post Græcam lectionem recitatam, ait; *Pro die sextâ in Hebreo diem septimum habet; Arctabimus igitur Judæos, qui de otio Sabbati gloriantur, quod jam tunc in principio Sabbatum dissolutum sit, dum Deus operatur in Sabbato, complens opera sua in eo, & benedicens ipsi diei, in illo universa complevit.* Ex quibus Beati Hieronymi verbis colligitur, aliquid in die septimo factum fuisse, cum in eo universa fuerint completa, diei septimæ insuper additâ benedictione, atque sanctificatione. Hinc Junilius Episcopus Africanus in Exaameron, sive in sex dierum libello, quem alii Bedæ adscribunt, ejusque operibus inferunt, dum hanc dubitationem solvere studet, hunc in modum, & exactè quidem inquit: *Sed meritò queritur quomodo nostræ editio, quæ de Hebraicâ veritatis Fonte descendit, complevisse Deum in die septimo dicat opus suum, quod fecerat, in quo nihil novum creasse commemorat? nisi fortè ipsum diem septimum, tunc eum fecisse, atque in ejus facturâ opus suum complevisse dixeremus.* Et infra: *Complevit ergo die septimo opus suum, quod fecerat, summam in eo terminavit, addito ipso septimo, quem Sabbatum dici, & esse voluit, eò quod eum mysticâ præ cæteris benedictione, & sanctificatione donaret, ut sequentia docent.* Et paulò inferius: *potest autem, & rectè accipi, complevisse die septimo Deum opus suum, quod fecerat, etiam in eo, quod ipsum diem benedixit, & Sanctificavit: Neque enim, nullum opus est benedictio, & sanctificatio. Neque Salomon nihil operis fecisse dicendus est, cum templum, quod fecerat, dedicavit: Immo eximium Dei opus est, cum ea, quæ fecit, benedictione, & sanctificatione, æternâ glorificat.* Hæc ex Junilio, qui non solum per summam sex dierum, sed per diem septimum tunc factum, ac per solam item benedictionem, & sanctificationem in septimo die à Deo præstitam opus eximium tali die factum concludit.

Sanctus etiam Thomas Doctor Angelicus duplicem consumationem, sive completionem affert in medium pro nodo dissolvendo dicens: *Quodd Deus opus suum consumaverit, secundum unam translationem die sexto, & die septimo secundum aliam utrumque stare potest.* Nam consumatio, quæ est forma totius Universi, quæ ex integritate partium consistit, competit sextæ diei, consumatio autem, quæ est per cessationem à novis Creaturis condendis, diei septimæ convenit; Potorat enim Deus plures Creaturas facere præter illas, quas fecerat, sex

diebus. Simile dicimus in motu continuo: *quantum enim aliquis potest moveri ulterius non dicitur motus perfectus autè quietem; quies enim demonstrat motum consummatum.* Undè hoc ipso quod cessavit Deus novas condere Creaturas in septimo die dicitur opus suum consumasse. Hæc S. Thomas.

Huic ferè adsimile scripsit Lyranus Hebraicæ linguæ peritissimus, universæque Scripturæ Sacræ Interpres, dum nodum propositum dissolvit. Ad quam rem præstandam duplicem perfectionem, & completionem esse ait: *Una (inquit) est quantum ad perfectas, & completas Creaturarum formas, ac proprietates, quas cunctæ res à Deo in sex diebus creatæ assequitæ fuerunt. Altera verò administrationem, aut gubernationem respicit, quæ ad rerum creaturarum operationem juxta formas, ac proprietates sibi inditas pertinet.* Hinc quantum ad primam perfectionem secundum Græcam translationem Deus dicitur, sextâ die suum complevisse opus: *Quantum verò ad secundam perfectionem, aut completionem, juxta hebraicam lectionem Deus die septimo suum opus consumasse, ac complevisse scribitur. Vel sextâ die omnes Creaturarum species à Deo creatæ suam habuerunt perfectionem: Septimo autem die quantum ad species creaturarum, suis finibus circumscriptas, Deus suum opus complevisse dicitur, quippe qui à novis speciebus creandis cessavit.* Hæc non ad verbum, sed quantum ad sensum ex Lyrano. Huc etiam spectare videtur quod multis sanè Verbis Toftatus in secundum Geneseos caput scriptum reliquit.

Quare, cum utraque lectio vera sit, editio Bibliorum vulgata lectionem hebraicæ veritati respondentem antiquiorem suscepit, susceptamque longo seculorum ordine conservavit, & ad hanc usque diem tamquam genuinam conservat.

Genes. cap. 2. num. 4.

ISTÆ SUNT GENERATIONES CÆLI, ET TERRÆ,
QUANDO CRETA SUNT IN DIE, QUÆ
FECIT DOMINUS DEUS CÆLUM,
ET TERRAM.

Hebraica Beati Hieronymi translatio habet: *Istæ sunt generationes Cæli, & Terræ quando creatæ sunt in die, quo fecit Dominus Deus Cælum, & Terram:* Eademque lectionem translatio sequitur Caldaica. Translatio autem septuaginta Interpretum est hæc: *Hic liber generationis Cæli, & Terræ, quando facta sunt, qua die fecit Deus Cælum, & Terram.* Hæc ex Bibliis complutensibus, ac Regiis. Omnes ferè Doctores primam sequuntur lectionem, sed in fæmineo genere legunt, quando creatæ sunt. Hanc item lectionem habent omnia bibliorum tam manuscripta, quam impressa exemplaria translatione Græcâ exceptâ, quæ habet in neutro genere, quando facta sunt: quam lectionem tamquam congruentiorem editio vulgata recentèr emendata suscepit quantum ad genus neutrum, cum habeat, quando creatæ sunt. Itæ etiam

Nicol. Eyran.
tom. 1. in c. 2.
Genes.

Perfectio
Duplex.

Alphonf.
Toftat. tom. 1.
in Genes.

Thom. pp.
u. 73. art. 1.
l. 2.
perfectio du-
plex.

exemplum:

Vatablus;

etiam Vatablus transtulit: deinde in scholiis hanc explicat lectionem dicens: *Hi sunt natales, & ortus Celi, & Terræ, quando illa creata sunt, eo scilicet tempore, quo Dominus Deus creavit Cælum, & Terram unicum omnibus arboribus priusque essent in terrâ, & unicum omnibus Erbis Agrorum, priusque germinarent: Quamvis enim per figuram syllepsim, ut nostri ajunt Grammatici, res dignior concipiat minus dignam, veluti masculinum genus concipiat femininum, & neutrum, ut Rex, & Regina justissimi; Dominus, & mancipium optimi; & Fœmineum concepit neutrum, ut leges, & plebiscita coactæ; Non desunt tamen Quintiliani auctoritate persuasi, qui Masculinum, & Fœmininum singularis numeri cum plurali neutro conjugant dicentes: Toga, calceus, & capillus reprehendenda sunt, Cum ergo hæc ita sint lectio in editionem vulgatam reposita multo congruentior videtur, quia in eo neutrum, & Fœmininum, hoc est, Cælum, & Terra comprehenduntur: Immo per Terram, ut Theologi exponunt, omnia elementa, & cuncta alia, quæ in eo continentur; & per Cælum omnia item sydera, & alia, quæ in eo sunt, intelliguntur, quando ait Moyses: *istæ sunt generationes Celi, & Terræ*, hoc est, ista omnia, quæ in superiori capite commemorata fuerunt, sunt generationes Celi, & Terræ, quæ omnia creata fuere iis diebus, quos nuper commemoravimus; singularique numero pro plurali, Moyses juxta Sermonis Hebraici morem, usus est dicens: *In die*: pro diebus, ut est illud Exodi: *Venit Musca gravissima*: hoc est Muscarum multitudo. Congruenter igitur, & rectius quidem in editione vulgatâ per neutrum genus, quam per Fœmininum legitur hunc in modum: *istæ sunt generationes Celi, & Terræ, quando creata sunt in die, quo fecit Dominus Deus Cælum, & terram*.*

Hoc loco juxta pollicitum nostrum in primâ notatione præstitum explicare necesse est, cur Creator noster post creationem, à Moysse summatim repititam Dominus Deus nominetur. Hic enim primò, duobus hisce conjunctim nominibus, appellari capit; antè verò hunc locum, non nisi Deus nominatus est. Id quod mysterio non caret: immò hinc primò juxta Hebraicam veritatem, nomen Dei Sacrosanctum admirabile, atque ineffabile scriptum reperitur illud יהוה *Jehova*, à Græcis *Tetragrammaton* dictum, hoc est, quatuor literarum; Dicitur autem nomen admirabile, atque ineffabile, & diversâ tamen punctatione, ut ajunt, scriptum, modò præsens, modò præteritum, modò futurum tempus repræsentat; *Est*, videlicet, *Erat*, & *Erit*; Ab Hæbreis autem *Jehova* in legendo numquam pronunciatur propter venerationem, sed loco ejus inter legendum *Adonai* profertur: quod nomen latine *Dominus* interpretatur: Et sicut illud à Græcis *Tetragmaton*, ita ab Hæbreis *Scemhamephoras*, ut ajunt, nuncupatur nomen scilicet quatuor literarum, quæ quid so-

nent, ut ait Lippomanus, nemo hominum novit. Sunt tamen, qui velint nomen hoc ab esse, deductum, & significare illum qui ita est, ut sit primum essendi principium, aut fons, tamquam ipsius solius proprium sit esse, & reliqua omnia ab ipso Deo suum esse mendicent: Hinc Deus ad Moysen Pharaoni, & filiis Israel missum dixit: *Ego sum, quæ sum: sic dices filiis Israel: qui est misit me ad vos*. Hoc autem loco, quem præ manibus explicandum habemus juxta hebraicam veritatem, characteribus Hebraicis conscriptum legitur *Jehova, Helohim*, pro quo Hæbrei pronunciant, *Adonai Helohim*, latine *Dominus Meus*; Hæc autem Dei nomina hoc primùm loco Moyses nos docuit, ut ipsum Creatorem, tamquam Deum colamus, fide, spe, & charitate, eundemque tamquam Dominus, cujus mundata sunt observanda Majestatis suæ potentiam, & justitiam revereamur. Duobus item nominibus omnium rerum, Creator hoc præsertim loco nominare capit, quia ut nonnulli volunt, in opere Dei perfectio, perfecta Dei appellatio erat adhibenda, eodem namque loco Moyses ait: *Igitur perfecti sunt Celi, & Terra, & omnis ornatus eorum*. Et infra.

Istæ sunt generationes Celi, & Terræ, quando creata sunt in die, quo fecit Dominus Deus Cælum, & Terram. Hæc obiter de *Jehova*, & *Helohim*, necnon de *Adonai*, ac de *Domino Deo* ipsâ occasione hortante, ac suadante.

Genf. 2. num. 12.

IBI INVENITUR EDELLIUM, ET LAPIS
ONYCHINUS.

PRiùs legebatur, *ibique*, sine ullâ necessitate juxta Hebraicam translationem: Nunc verò legitur sine illâ particula conjunctivâ, & encliticâ, sive inclinativâ. Interpretatio Chaldaica legit *ibi est Edellium, & lapis onychinus*; Translatio septuaginta Interpretum habet *illic est Carbunculus, & lapis Prasinus*, De Edellio, ab Hebraicâ voce deducto, diversi diversa sentiunt; alii *Carbunculum*, alii *Smaragdum*, alii *Lapillos prætiolos*, parvos, & rotundos ex aquis prodeuntes, alii *Crysalum*, alii *Unionem*; Lapidem autem Onychinum gemmæ cujusdam speciem humani unguis candorem referentis intervenientibus venis quibusdam Sardæ, & Jaspidis colorem imitantis, alii lapidem Prasinum, idest viridem, alii unionem esse volunt.

Eodem cap. num. 15.

ET POSUIT EUM IN PARADISO
VOLUPTATIS.

LECTio est juxta septuaginta Interpretum translationem. Chaldaica interpretatio habet: *Et collocavit eum in horto voluptatis*. Hebraica translatio habet: *in Paradisum voluptatis*, & ita priùs legebatur: Sed lectio initio posita congruenter censetur, & ita etiam

Quintiliano.

Exod. 8.

Jehova;

Adonai.

Lippomanus
in Catenâ.

etiam legitur in multis exemplaribus manuscriptis.

Eodem cap. num. 23.

ET EMISIT EUM DOMINUS DEUS.

ITa legitur in Chaldaicâ, & Græcâ Interpretatione, & in Bibliis Ariæ Montani, & Santis Pagnini, Isidorii Clarii, & Vatabli. Hebraica verò Beati Hieronymi Translatio in Complutensibus, ac Regiis Bibliis copulativam dictionem, *Et*, non habet.

Genes. 4. num. 5.

AD CAIN VERÒ, ET AD MUNERA EJUS
NON RESPEXIT.

PRIUS legebatur: *Ad Cain autem*. Græca vocula, *καὶ*, utrumque significat, & in Græco fonte legitur: *ἐπὶ καὶ καὶ*, hoc est: *Ad autem Cain*. Interpretatio Santis Pagnini juxta lectionem Hebraicam; pro dictione *autem*, seu *verò*, habet voculam, *καὶ*, hunc in modum: *Et ad Cain*, *καὶ* ad oblationem ejus non respexit. Biblia Isidorii, Vatabli, & Benedictina habent: *Ad Cain autem*. Liranus legit: *Ad Cain verò*: quæ sanè lectio meliorem, aut concinniorem sensum facit, atque hunc in modum in Bibliis omnibus scriptis, quæ vidi, reperitur.

Eodem cap. num. 7.

NON SI BENE EGERIS, RECIPIES: SIN
AUTEM MALE, STATIM IN FORIBUS
PECCATUM ADERIT?

PRIUS legebatur, *peccatum tuum aderit?* Sed quia dictio illa, *tuum*, in Hebraico Textu non extat, cum ibi subintelligatur; ideo in Bibliis vulgatæ editionis recentè impressis fuit expuncta juxta Hebraicam veritatem, ut videre est in Bibliis Complutensibus, ac Regiis, in quibus legitur: *In foribus peccatum aderit?* Translatio autem Santis Pagnini, & Ariæ Montani ad Hebraicam dictionem præstita habet: *Ad Osium peccatum cubat, vel accubat*. Septuaginta verò Interpretes pro, *peccatum aderit*, vel *sedebit*, vel *cubat*, transfulerunt per hanc solam dictionem, *peccasti?* quam lectionem multi Patres, ac Doctores, hoc est, Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius Magnus, & alii secuti sunt. Quamvis autem Translatio Chaldaica necnon aliquot Exemplaria manuscripta, & olim impressa, dictionem *tuum* habeant, ob rationem tamen assignatam vox illa; *tuum*, è medio fuit amota.

Ambr. 2. de
Abel. & Cain.
August. lib. 3.
de Genes. ad
lit.
Gregor. lib. 3.
mor. cap. 9.
& 4. mor.
cap. 22.

Eodem cap. num. 9.

NUM CUSTOS FRATRIS MEI SUM EGO?

PRIUS legebatur, *numquid* particula interrogativa, quæ negativam innuit responsionem: Et est idem, quod, *An*; & *Num*. Græcè, *μή*, dicitur, tres illas particulas significans. Quamvis autem in Hebraico

B b

Textu

Eodem cap. num. 18.

NON EST BONUM ESSE HOMINEM SOLUM.

HÆc lectio est juxta Interpretationem Chaldaicam, & Græcam Translationem: Prius legebatur, *non est bonum hominem esse solum*, juxta Hebraicum Textum, sed prior lectio est magis clara ad ambiguitatem, propter primum adjectivum cum homine conjunctum, fugiendam.

Genes. 3. num. 1.

CUR PRÆCEPIT VOBIS DEUS, UT NON
COMEDERETIS DE OMNI LIGNO
PARADISI.

LECTIO congruentior, quam ex omni ligno, ut prius legebatur, juxta Hebraicam, & Chaldaicam Translationem, & Editionem Vatabli; Græca Interpretatio habet ab omni ligno.

Eodem cap. num. 11.

CUI DIXIT: QUIS ENIM INDICAVIT, &c.

PRIUS legebatur, *cui dixit Dominus*: Sed dictio, *Dominus*, nec in Hebraicâ, nec in Chaldaicâ, nec in Græcâ Translatione legitur; nec in Bibliis Santis Pagnini, Isidorii, Clarii, & Vatabli, nec etiam in multis manuscriptis.

Eodem. cap. num. 18.

ET COMEDES HERBAM TERRÆ.

HUNC in modum legitur in Chaldaicâ, & Græcâ Interpretatione, in Bibliis Ariæ Montani, & Santis Pagnini, & Vatabli, in Hebraicâ Translatione numerus extat pluralis: legitur enim: *Et comedes herbas terræ*,

Eodem cap. num. 19.

IN SUDORE VULTUS TUI VESCERIS PANE.

ITa legitur sine dictione *tuo*, tam in Chaldaicâ, quam in Hebraicâ Interpretatione, necnon in Bibliis Ariæ Montani, & Santis Pagnini: Isidorii, Clarii, & Vatabli: in Græcâ verò Interpretatione legitur, *Vesceris pane tuo*. Nunc verò legitur sine dictione, *tuo*, quia panis, etsi sudore hominis acquiritur, à Deo tamen datur, *qui dat escam omni Carni*: Et quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei, sine quo panis nutrimentum non daret. Ideò *panis tuus*. Idest *Sudore vultus tui acquisitus*, non est *tuus*.

Textu sit una dictio, in qua est litera vim habens negandi, ut *numquid custos*: & Biblia Complutensia, Regia, & alia multa tam manuscripta, quam impressa legant, *numquid*, Congregatio tamen voculam illam, *num*, retinuit, alterâ expunctâ.

Eodem cap. num. 5.

POSUITQUE DOMINUS CAIN SIGNUM.

Biblia Complutensia, Regia, & alia tam manuscripta, quam impressa, & Doctores ferè omnes legunt; in *Cain signum*. Paucissimi tamen sunt, qui non *signum in Cain*, sed *Cain in signum* legant, è quorum numero est Rupertus Abbas Tuitiensis dicens: *benè ergò posuit Dominus Cain in signum, ut non interficeret omnis, qui invenisset eum. Ubi notandum (inquit ipse) quòd non dictum sit: Et posuit Dominus signum in Cain, ut (verbi gratià) tremulo corde viveret, vel cornu in fronte gestaret, vel tale quid, quod non ex autoritate scripturæ, sed ex Judaicis fabulis est; sed posuit (inquit) Cain in signum, idest quasi signum, videlicet, ut sic non auderet aliquis pro ultione contingere illum, quomoddò nemo debet amovere Regis, vel Imperatoris signum*. Hæc Rupertus. Quamvis autem juxta Hebraicam, & Chaldaicam translationem in Bibliis Complutensibus, Regiis, & cæteris Bibliis, tam manuscriptis, quam impressis legatur: *Super Cain signum*, in iisdem tamen Bibliis Complutensibus, ac Regiis Textus Græcus habet hanc verborum formam, *καὶ ἔθηκεν σημεῖον τῷ Κάιν*, hoc est, *Et posuit Dominus Deus signum Cain*, hoc est, *ipsi Caino*: Nam *τῷ Κάιν*, est casus Dativus, non Accusativus. Congregatio itaque in Bibliis vulgatæ editionis emendandis, ne Judaicis fabulis locum daret, voculam, *in*, omninò expungendam censuit, Græcam admittens translationem, quæ ad lectionem, & Interpretationem Ruperti proximè accedit; quæ est, *posuit Dominus Cain in signum*, idest quasi signum; Et hæc locutio est eadem ferè quantum ad sensum cum illâ; *Posuitque Dominus Cain signum* figurâ parenthesi, seu appositione admissâ, quæ est immediata, sive continuata, duorum substantivorum in eodem casu conjunctio, dum alterum ad alterius ponitur declarationem, ut est illud Virgilii in primo Æneidos libro:

Minatur molem Æneas, Magalia quondam.

Quamvis per tremorem omnium membrorum signum de Cain non occidendo à Deo datum juxta opinionem Hebræorum nonnulli, veluti Eucherius, Lyranus, Tostatus, & alii intelligendum esse crediderint; Cajetanus tamen ait; *Certum non est, quale fuerit hoc signum, quomòdò in verbis literæ constet, quòd fuerit signum sensibile positum divinâ operâ in ipso Cain, quia fuit signum apparens cuilibet reperienti eum, alioquin non suffecisset ad hoc, ut omnis reperiens eum, non occideret ipsum.*

Et in hoc apparet non solum magnâ Dei clementia, minuendo pœnam Fratricidæ debitam, sed etiam maximâ benignitas, servando eundem, ne ab aliis interficeretur. Huc usque Cajetanus, qui etsi sensibile in Cain fuisse signum sentiat, illud tamen sine autoritate Scripturæ Sacræ, quale fuerit, affirmare non audet.

Rupertus verò, ut sententiam suam initio recitatam confirmet, in medium affert exemplum de muliere illâ Thecuite, quæ pro filio suo, qui fratrem inter rixandum occiderat, David Regem supplex rogavit, ut fratricidæ filii necem decreto prohiberet. Hinc David ipsi mulieri respondens juramento ait: *Vivit Dominus, quia non cadet de Capillis filii tui super terram. Qui contradixerit (inquit) tibi, adduc eum ad me, & ultra non addet, ut tangat te*. Hæc in 2. Reg. libro. Illud simile est huic, ait Rupertus. Hoc (inquit) modo Rex in signum posuit illum, qui occiderat, reum habiturus eum, quicumque ex Cognatis ulcisceretur sanguinem occisi, velut temerasset signum Edicti. Hæc Rupertus. Posuit itaque Deus Cain signum, videlicet, ut eum, tamquam tale signum à Deo positum, nemo pro ultione contingere auderet, perinde atque nemo Regis, vel Imperatoris signum amovere, aut tangere debet, vel ob gravem saltèmin punishmentem comminatam signum Edicti temerare non audet.

Quamvis autem idem Dominus Deus alio in loco jubeat, ut Cognatus jure propinquitatis jugulet interfectorem occisi; hoc tamen loco necem Cain prohibet, quia nullus ipsius Abelis occisi extabat propinquus, aut Cognatus.

Genes. cap. 5. num. 3.

VIXIT AUTEM ADAM CENTUM, ET TRIGINTA ANNIS, ET GENUIT AD IMAGINEM, ET SIMILITUDINEM SUAM, VOCAVITQUE NOMEN EJUS SETH.

Translatio Sancti Hieronymi hunc legit in modum: *Et genuit filium ad Imaginem, & similitudinem suam*: Sed in Bibliis Complutensibus, ac Regiis textus Hebraicus, & Græcus, atque interpretatio Chaldaica, dictionem ullam, quæ filium significet, non habet, quia per vim verborum, quæ sunt, ad Imaginem, & similitudinem genuit, dictam vocem subintelligendam esse omnes vident. Græcus Textus ita jacet: *καὶ ἐγέννησεν κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ*. Hoc est, & genuit ad figuram suam, & ad Imaginem suam, filium, scilicet, subintellectum. Ità etiam legitur in Editione Romanâ juxta septuaginta Interpretum translationem superioribus annis jussu Sixti V. latine redditâ, & impressâ. Aliquot item exemplaria manuscripta, ut Schola Lovaniensis notavit, & quidè antiquiora illam non habent dictionem *filium*, quæ idcirco è Bibliis vulgatæ editionis ex præscripto Sacrosancti Concilii Tridentini emendatæ impressis sublata est. Ità etiam sine illâ dictione legit Ra-

banus

Rupertus.

2. Reg. 14.

Num. 35.

Rupert. lib. 4. cap. 9.

Parenthesis.

Virgil. lib. 1.

Schola Lovaniensis.

banus, etiamsi particula illa, *filium*, in omnibus Bibliis impressis legatur. Hanc solam, *Seth*, genituram tantis verborum luminaribus Moyses insignivit dicens: *Vixit autem Adam centum, & triginta annis, & genuit ad Imaginem, & similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth. Adam enim (ait Rupertus) genuit Seth ad similitudinem, & Imaginem suam*, hoc est, homo rationalis rationalem, mortalisque mortalem: quia, ut inquit idem Rupertus, hunc in capite generationum, abjecto Cain, tamquam abortivo, positum agnosci voluit. Adde etiam quod, ut Cajetanus ait, in solo femine Seth servanda erat similitudo ejus, tamquam ipsius Imago: humanum namque genus universum per diluvium delendum erat, & sola Seth progenies in Noë conservanda: propterea Moyses in solâ Seth geniturâ commemoravit Adâ Imaginem, & similitudinem, necnon ætatem expressit dicens: *Vixit autem Adam centum, & triginta annis, & genuit ad Imaginem, & similitudinem suam*, ut in Hebraico textu, & in Chaldaica translatione legitur: Nam septuaginta Interpretes, ut S. Hieronymus quoque animadvertit, habent *ἔτη διακόσια τριάντα*, hoc est *annos ducentos triginta*. Hinc numerus antè nativitates filiorum in hac totâ generationum serie ab eis additus, post nativitates subtrahitur, ut anni patrum integri, & æqualiter inveniantur, & consentiant apud omnes, præter Lamech, sicut ait Aloysius Lippomanus: nam reverâ centum, & triginta annis vixerat Adam, quando genuit Seth, & postquam genuit Seth, ut veritas Hebraica inquit, facti sunt anni Adam octingenti, genuitque filios, & filias, etiamsi juxta septuaginta Interpretum Editionem septingenti anni fuerint ipsius Adam, postquam genuit Seth. Quem profecto errorem Sanctus Hieronymus animadvertens inquit: *Quid in ducentis erraverat, consequenter hic posuit septingentos, cum in Hebræo (hoc, scilicet, in loco) octingentos, & supra centum habeatur*. Hæc sunt, quæ supra institutum meum, quod ad emendationem locorum scripturæ divinitus traditæ à Sacra Bibliorum Congregatione præstitam pertinet peropportunâ, & quasi inevitabili occasione sese offerente, mihi dicenda videbantur.

Eodem cap. num. 22. & 24.

ET AMBULAVIT HENOCH CUM DEO.

BIs in eodem cap. num. 22. & 24. Henoch cum Deo ambulasse commemoratur: Et est repetitio non inutilis, quæ tam in Hebraico textu, quam in Græco, & in Chaldaica translatione, necnon in omnibus Bibliis, tam impressis, quam manuscriptis reperitur, & à Doctores explicatur. Ambulare autem cum Deo in Scripturâ Sacrâ, hominem nonnisi divinam vitam agere, sive Deum timere, piè, ac sincerè colore, illique per vitæ Innocentiam placere, sanctamque inter homines conversationem habere signifi-

cat. Hinc in Hebraico textu, Latine reddito legitur; *Et ambulavit Henoch cum Deo*. Septuaginta verò Interpretes Hebraicam locutionem alio modo expresserunt, hisce videlicet verbis; *Και ἑὐπείσθηεν Ἐνὸς τῷ Θεῷ*. Hoc est, *& placuit Henoch Deo*. Chaldaica translatio habet; *Et ambulavit Henoch in timore Dei*. Quæ sanè lectiones, etsi verbis diversæ, eundem tamen sensum retinent, dictæque repetitiones in singulâ quaque Translatione, inutiles, ut jam diximus, non sunt; quia per eas Moyses intelligi voluit, Henoch semper placuisse Deo, non solum usquequò Mathusalem genuit, ut hæc vulgatæ Editionis indicant verba: *Porrò Henoch vixit sexaginta, quinque annis, & genuit Mathusalam, trecentis annis, & genuit filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Henoch trecenti sexaginta quinque, anni, ambulavitque cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus*. Quæ sanè repetitio ipsam Henoch ab ineunte ætate in viâ Dei ambulasse, ac profecisse, atque in eadem semper viâ proficiendo perseverasse demonstrat: propterea ipsum Deo gratum, post trecentos, & sexaginta quinque ætatis annos non mortuum, sed vivum divinitus ab hominum consortio sive è terris hisce sublatum, vel, ut septuaginta interpretati sunt, à Deo translatum, & ob sanctitatem Terrestri Paradiso donatum, ut in Ecclesiastico hisce legitur verbis: *Henoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum, ut det gentibus poenitentiam*. Idcirco Sanctus Paulus ad Hebræos scribens ait: *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, & non inveniebatur; quia transtulit illum Deus: antè translationem enim testimonium habuit placuisse Deo*. Hæc S. Paulus. Translatus est igitur Henoch, Deo placens, contra Antichristum ad prædicandum cum Heliâ tandem rediturus, consiliumque poenitendi daturus, ut ait Glossa Ordinaria, & Lyranus in hunc locum. Repetitio itaque superflua non est, sed significanter hoc posita loco, dum Henoch cum Deo ambulasse bis commemoratur, antè scilicet, & post genituram Mathusalæ, hoc est, semper, nullo videlicet vitæ suæ tempore intermisso.

Eodem cap. num. 27.

ET FACTI SUNT OMNES DIES MATHUSALA
NONGENTI SEXAGINTA NOVEN,
ET ANNI, ET MORTUUS EST.

Prius legebatur *Mathusala*, nunc verò *Mathusala* pro genitivo casu *Mathusalæ*: Est enim nomen apud Sanctum Hieronymum hac desinentiâ semper sumptum juxta declinationem, aut desinentiam Hebraicam, & Chaldaicam, quæ in omnibus casibus *Mathusalach* legitur, ut videre est in Bibliis Complutensibus, ac Regiis. Translatio Sancti Pagnini in omnibus casibus habet *Mathuselah*. In Bibliis autem juxta septuaginta Interpretes Romæ latine redditus legitur semper *Mathusala*. In Bibliis item Hebraicis est eadem semper lectio. In Bibliis autem vul-

gate editionis recentèr ad præscriptum Concilii Tridentini emendatis dicta nominis definitia, quæ est *Mathusala* extat in recto, & in genitivo casu, etsi *Mathusala* in genitivo casu priùs legebatur: in accusandi autem casu ad amphibologiam forsitan evitandam, legitur *Mathusalam*.

Genes. 6. num. 6.

ET TACTUS DOLORE CORDIS INTRINSECUS,
DELEBO, INQUIT, HOMINEM, QUEM
CREAVI A FACIE TERRÆ &C.

ANtè dictionem, *Et*, cum iis, quæ sequuntur verbis, priùs legebatur etiã hæc: *Et præcavens in futurum*. Quæ sanè verba, nec in textu Hebraico, nec in Chaldaico, nec in Græco extant. In Bibliis autem tam manuscriptis, quàm impressis antè novam vulgatæ editionis emendatæ impressionem leguntur: manuscripta verò antiquissima esse non judicantur. Non desunt, qui ea legant verba, sed non exponunt, Anselmo Laudunensi Glossæ interlinearis authore, & Ricardo de S. Victore, exceptis, qui antè quingentos annos floruerunt. Rabanus autem Maurus Archiepiscopus Moguntinus, qui antè octingentos floruit annos, dicta verba non legit. Hinc ea marginalia esse, deinde Textui à quopiam Sciolo inserta, atque inibi ad hæc usquè tempora relicta fuisse credendum est, ut Sacra Bibliorum Congregatio censuit: Illud namquè, & *præcavens in futurum*, eorum, quæ sequuntur, interpretatio videtur esse: Deus enim delendo hominem, quem creavit, à facie terræ, præcavit, & providit in futurum, ne deterius contingeret aliquid, nevé pejora mala, & multipliciter quidem fierent. Adde etiã, quòd in aliquot manuscriptis Vaticanis immediate post illa verba: (*Et tactus dolore cordis intrinsecus*) legitur illud (*& præcavens in futurum*) deinde sequuntur illa: *Delebo* (inquit) *hominem, quem creavi à facie Terræ*. Huc tandem accedit, quòd interpretationem illam (*& præcavens in futurum*) antiquiores Doctores nec in fontibus, nec in Bibliis manuscriptis inventam legunt: His itaque de causis verba hæc: (*& præcavens in futurum*) tamquàm marginalia, & adventitia, e Bibliis vulgatæ editionis ad præscriptum Sacrosancti Concilii Tridentini emendatis jure sublata sunt.

Eodem cap. num. 17.

UNIVERSA, QUÆ IN TERRA SUNT,
CONSUMUNTUR.

PRiùs legebatur, & *Universa*: nunc verò particula, *Et*, è medio sublata est: quia quamvis in Bibliis Græcis Complutensibus, ac Regiis, & in multis aliis impressis; in Hebraico Textu, & in Translatione Chaldaicâ, atquè in manuscriptis non extat. Adde etiã, quòd eo in loco non videtur ita congrua, vel saltè non necessaria.

Eodem cap. num. 21.

ET ERUNT TAM TIBI, QUAM ILLIS
IN CIBUM.

PRiùs legebatur *in escam*, nunc verò *in cibum*, ne bis eodem ferè in loco *escam* ponatur: nam paulò antè de *escis* mentio facta fuerat: Utrumque tamèn nomen eandem habet significationem.

Genes. 7. num. 2.

EX OMNIBUS ANIMANTIBUS MUNDIS, TOLLE
SEPTENA, ET SEPTENA, MASCULUM,
ET FOEMINAM.

PRiùs legebatur, *tolles* in futuro indicandi modo, nunc autem *tolle*, in modo imperandi juxta Græcam editionem, ac formam initio hujusce Capituli positam, Domino Deo ad Noè dicente: *Ingredere tu, & omnis domus tua in arcam*.

Eodem cap. num. 13.

IN ARTICULO DIEI ILLIUS INGRESSUS EST
NOE, ET SEM, ET CHAM, ET JAPHETH
FILII EJUS: UXOR ILLIUS, ET TRES
UXORES FILIORUM EJUS.

INgressus Noè in Arcam, cum filiis, & Uxore, & uxoribus filiorum ejus bis hoc in capite commemoratur, sed secundâ vice, fusiùs, ac distinctius: Nam in primâ vice, non fit mentio de numero, nec de nominibus filiorum, nequè de Uxorum numero. Idcirco secundâ vice additur particula illa, *tres*, ad trium filiorum Uxores tres explicandas: & ita legitur in Textu Hebraico, Chaldaico, & Græco, & in aliquot manuscriptis Codicibus latinis: Et quamvis in impressis multis particula illa, *tres*, non reperiatur, in Editionem tamèn vulgatam recentèr emendatam reposita est ob rationem assignatam. In primâ verò vice dictio illa, *tres*, apponenda non est, quia nec Hebræa, nec Chaldaica, nec Græca Complutensia, nec Regia, nec Biblia Latina tam manuscripta, quàm impressa illam habent.

Eodem cap. num. 21.

CONSUMPTAQUE EST OMNIS CARO,
QUÆ MOVEBATUR SUPER TERRAM,
VOLUCRUM, ANIMANTIIUM, BESTIARUM,
REPTILIUM QUÆ REPTANT
SUPER TERRAM.

HÆc lectio est juxta Hebraicam, & Græcam Translationem: nam dictio illa, *animantium*, eo loco esse debet, non autem post illa verba, *omniumque reptilium, quæ reptant super Terram*: ubi nonnulli Codices habent, *super Terram, animantiumque omnium*. Primam verò lectionem habent tam Biblia, Complutensia, & Regia, quàm etiã Ordinaria, & alia, nec non manuscripta.

Eodem

Anselmus
Laudunensis.
Ricardus de
S. Victore.
Rabanus.

Eodem cap. num. 23.

ET DELETA SUNT DE TERRA.

COpula, &, legitur in Hebraicâ, Chaldaicâ, & Græcâ Translatione, necnon in cæteris Bibliis tam impressis, quàm manuscriptis. Sunt enim, qui dictionem copulativam expungendam putent, falsâ opinione, decepti; Nam postquàm dixit; *Et delevit*; illa, scilicet, quæ in ipsomet statim textu commemorantur, concludens ait; *Et deleta sunt*; Ea, videlicet, paulò antè commemorata; Est enim dicendi modus in Scriptura Sacrà frequentissimus.

Genes. 8. num. 6.

CUMQUE TRANSSISSENT, QUADRAGINTA DIES, APERIENS NOE FENESTRAM ARCAE, QUAM FECERAT, DIMISIT CORVUM: QUI EGREDIEBATUR, ET NON REVERTEBATUR, DONEC SICCARENTUR AQUÆ SUPER TERRAM.

DE Corvi egressu ex Arcâ, & in eam præsertim reditu non parum inter Doctores disceptatur, & hac de re inter multos, & eruditos quidam viros, hoc est Sacræ Bibliorum Congregationis Consultores ob diversas, & inter se pugnantem lectiones jam diù disputatum fuit, Translatio namque Sancti Hieronymi juxta Hebraicam veritatem præstita Corvum in Arcam rediisse aperte ostendit. Græca verò juxta septuaginta Interpretum translationem editio, eum non rediisse aperte monstrat. Translatio Sancti Hieronymi, ut in Bibliis Complutensibus, ac Regiis videre licet, de Corvi egressu, ac reditu ita jacet; *qui egrediebatur, & revertebatur*. Idem affirmativè legitur in Chaldaicâ Interpretatione hunc in modum; *Et egrediebatur, & revertebatur*. Translatio autem Græca Corvi reditum in Arcam hisce pernegat verbis; *Et exiens non est reversus*. Hanc lectionem secuti sunt non solum Doctores Græci, veluti Joannes Chrysostomus, & alii, sed etiam Latini non pauci, præsertim verò Sanctus Cyprianus ad Novatianum hæreticum, Sanctus Ambrosius, S. Pater Augustinus, S. Rupertus Abbas Tuitiensis, & S. Hieronymus, qui etiam in Translatione juxta Hebraicam veritatem affirmativè legat. *Et revertebatur*; in quæstionibus tamen Hebraicis, & in Dialogo contra Pelagianos, & in Epistolâ ad Oceanum negativam retinet lectionem. Hunc in modum legunt Isidorus, & Rabanus in Genesim, necnon Eusebius Cæsariensis in Chronicis, atque omnes ferè Doctores tam Græci, quàm Latini. Quamvis autem in primo Josephi Antiquitatum Judaicarum libro ex Latinâ Frobenii Editione dicta lectio negativè reperiatur, illam tamen, additâ negatione, corruptam fuisse Scholæ Lovaniensis affirmat. Josephum enim Hebræum, qui græcè historiam suam conscripsit,

nonnisi hebraicam lectionem sequutum fuisse credendum est, ut in libro antiquitatum, græcè conscripto, & in aliis Editionibus latinè redditis, Frobenianâ exceptâ, videre licet. Negativam item denique de Corvi in Arcam reditu lectionem habent omnia ferè vulgatæ Editionis Biblia tam impressa, quàm manuscripta, quæ in Bibliothecâ Vaticanâ ego ipse perlegi, Editione Gothicâ exceptâ quæ Hebraicam sequitur lectionem.

Negativa itaque lectio juxta septuaginta Interpretum Translationem Græcam in Bibliis vulgatæ Editionis ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini recentèr emendatis relicta est, etiam si Hebraicæ veritati adversari videatur: ambæ enim lectiones, negativa, scilicet, & affirmativa, etsi quantum ad vocem dissonæ, consonæ tamen sunt quantum ad sensum, si rectè perpendantur. Corvus enim à Noè ex Arcâ dimissus intrâ Arcam non revertebatur, sed suprâ Arcæ tectum redibat, idest circâ Arcam, post captam ex Cadaveribus Escam revertebatur, hoc est, ex Arcâ egressus, ultrò, citròque, ut in novâ Vatabli versione legitur, volitabat. Dictæ igitur lectiones inter se, quantum ad sensum non pugnant: Corvus namquè revertebatur suprâ Arcæ tectum, sed intrâ Arcam non revertebatur: atque hunc in modum negativa, & affirmativa ambæ sunt veræ; Lectio autem negativa in Bibliis recentèr emendatis fuit recepta, quia Doctores ferè omnes eam amplexantur, græcum Textum sequentes.

Eodem cap. num. 8.

EXTENDITQUE MANUM.

PRIUS legebatur: *Extenditque Manum suam*. Quamvis autem in Græco Textu legatur pronomen cum suo substantivo conjunctum, in Hebraicâ tamen, & Chaldaicâ Translatione non extat, neque etiam in multis codicibus manuscriptis, ut Scholæ Lovaniensis, & Bibliotheca Vaticana Romæ testantur: Et ideo Congregatio pronomen illud, *suam*, non apponendum censuit.

Eodem cap. num. 13.

IGITUR SEXCENTESIMO PRIMO ANNO &c.

GRÆCUS Textus in Bibliis Complutensibus, ac Regiis habet: *In uno & sexcentesimo anno in Vitâ Noè*: Multi autem Codices Latini tam impressi, quàm manuscripti legunt: *Igitur sexcentesimo primo anno vitæ Noè*. Sed quia in Textu Hebraico, & Chaldaico, atque etiam in multis Codicibus manuscriptis, & impressis hoc loco de Vitâ Noè expressa non fit mentio, etiam si de ipsius ætate ibidem sermo intelligatur, sicut ex capite superiori colligitur; hinc duæ illæ voces, hoc est, *Vitæ Noè*, è medio sublatae fuerunt, quippe quæ faciliè illuc intelliguntur.

S. Chrisost. hom. 26. in Genes.

S. Cyprian. S. Ambr. lib. de Noè, & Arca cap. 7.

August. tract. 6. in Jo. & lib. 12. contra Fau-

stum cap. 20. & quæst. 8. in Genes. cap. 13.

Rupert. lib. 4. in Gen. c. 22.

Hieronym. in Dial. circâ me. tom. 3. & 20.

Raban. lib. 2. cap. 8. in Gen. Josephus Hebræus.

Eodem cap. num. 18.

EGRESSUS EST NOE, ET FILII EJUS,

IN aliquibus Codicibus Latinis impressis legitur, & *Filii ejus simul*. Sed dictio *simul* nec in Hebraico Textu, nec in Chaldaico, neque in Græco, neque in Exemplaribus manuscriptis extat antiquis: Ideo dictionem illam *simul* Congregatio non apponendam censuit.

Eodem cap. num. 21.

ODORATUSQUE EST ODOREM
SUAVITATIS, ET AIT.

Nonnulli Codices impressi, & manuscripti Latini habent; *Et ait ad eum*. Ita quoque legitur in Hebraicâ Translatione, non autem in Græcâ, nec item in Chaldaicâ interpretatione, in qua legitur; *Et dixit Dominus in Verbo suo, vel potius in corde suo, legendum videtur*. In novâ enim Vatabli Editione legitur: *Et dixit Dominus ad Cor suum*. Quem locum in Scholiis ita ipse interpretatur: *In Corde suo, idest, decrevit Dominus apud se hunc in modum*. Et hæc interpretatio Textui nunc emendato consonare videtur.

Gen. cap. 9. num. 5.

SANGUINEM ANIMARUM VESTRARUM
REQUIRAM DE MANU CUNCTARUM
BESTIARUM: ET DE MANU
HOMINIS, DE MANU VIRI, ET
FRATRIS EJUS REQUIRAM
ANIMAM HOMINIS.

PRIUS legebatur, *de manu viri, & de manu fratris ejus*, absque ullâ repetitione [*de manu*] legitur: quia repetitio illa hoc loco posita nec in Hebraico Textu, nec in Chaldaico, neque in Græco, neque etiam in multis manuscriptis Codicibus latinis reperitur: Immo in Græco Textu inter dictionem *viri*, & *fratris* nulla interjacet conjunctio, ut rectè Cajetanus observavit, & S. Augustinus, & Rupertus legunt. Pro hac remeliùs explicandâ in memoriam revocandum est, quot modis homicidium injustum à Deo sub commemoratâ vindictæ pœnâ vetitum, perpetrari queat: & quoniam hujus generis homicidium tripliciter fieri potest, triplicem Deus prohibuit modum, quasi dixerit: Primum vobis prohibeo, ne quis bestiam incitet in hominem, ut illum devoret; alioquin requiram sanguinem illum de manu cuncti animalis. Secundò ne quis se ipsum interficiat, alioquin sanguinem vestrum de animabus vestris requiram. Tertiò ne quis inducat aliquem, qui nomine ejus hunc, vel illum, occidat; aut ne quis per se ipsum aliquem interficiat, alioquin de manu cujuslibet hominis requiram animam hominis. Huic sanè sensui, & interpretationi favet mirum in modum Hebraica litera, quæ in Bibliis Com-

plutensibus ac Regiis latinè reddita hunc in modum legitur: *Sanguinem enim animarum, vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis. De manu viri, & fratris ejus requiram animam hominis*. Hoc autem loco frater proximum sonat, quia frater in linguâ Hebræâ, ut Lippomanus ait, tam is appellatur, qui ex iisdem parentibus sit ortus; quàm omnes alii: & vir in eadem linguâ unumquemque significat. Ideò quod hoc loco Interpres vertit, de manu viri, & fratris ejus, idem est, ac si dixisset, de manu cujuscumque proximi. Huic explicationi adstipulatur S. Pater Augustinus dicens; *Et quid est [secundum aliam literam] de manu fratris hominis exquiram animam hominis? An omnem hominem, fratrem hominis intelligi voluit, secundum cognationem ex uno ductam?* Idem sentit Beatus Ambrosius inquires; *An non frater est, quem rationalis naturæ quidam uterus effudit, & ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum, & idè fratres sumus omnes, unâ atque eadem Matre generati, cognationisque eodem jure devincti? Idèdque Dominus fratrem appellavit & eum, à quo sanguis fratris exquiritur, significans magis ab his periculum pertimescendum, qui fraterno sibi Jure sociantur*. Hæc S. Ambrosius.

Frater hoc in loco proximi significat. Lippomanus.

S. Augustin. de quæst. in Gen.

S. Ambrosius,

De manu itaque viri, & fratris ejus requiram animam hominis, ait Dominus Deus; hoc est, de manu cujuscumque fratris requiram animam hominis, ac si apertè dicat. A quocumque homine, sive à quocumque proximo, & quocumque modo injustum homicidium fuerit perpetratum, Ego Dominus vindicabo illud. Jure igitur repetitio illa [*de manu*] de qua sumus initio loquuti è medio sublata est ob causas assignatas.

Eodem cap. num. 10.

ET PECUDIBUS TERRÆ CUNCTIS, QUÆ
EGRESSA SUNT DE ARCA.

PRIUS legebatur: *Et pecudibus Terræ, cunctisque, quæ egressa sunt de Arcâ &c.* Ità legitur in Hebraicâ Hieronymi translatione, ut videre est in Bibliis Complutensibus, ac Regiis. Nunc item in modum legitur in Bibliis Ifydori Clarii, & in veteri Vatabli versione, atque in Bibliis Lovaniensibus, & aliis Latinis tam impressis, quàm manuscriptis. Congregatio autem conjunctionem, quæ, auferendam, & divisionem loco ipsius apponendam censuit, divisione antè dictionem, *cunctis*, amotâ. Quæ sanè lectio clarior est, atque concinnior, Cacophoniâ, idest mala consonantia, ob duas illas voculas *que, quæ* immediate concurrentes ablata, Græcæ septuaginta Interpretum Translationi respondet; omnes tamèn lectiones eundem sensum habent.

Cacophoniâ, idest mala consonantia est evitanda.

Rupert, lib. 4. c. 31. August. ut infra.

Eodem

Eodem cap. num. 16.

ERITQUE ARCUS IN NUBIBUS.

Prius legebatur, *Eritque arcus meus in nubibus*. Quamvis Editio septuaginta Interpretum, & multa manuscripta, & impressa exemplaria habeant hanc lectionem; Hebraica tamen Sancti Hieronymi translatio, Chaldaica Interpretatio dictionem, *meus*, non habent; hinc eam Congregatio auferendam censuit, quia particula illa, *meus*, paulo ante bis repetita reperitur.

Eodem cap. num. 18.

HOC ERIT SIGNUM FOEDERIS.

Quamvis ex Hebraico Sancti Hieronymi translatio, & Chaldaica Interpretatio legant: *Hoc est signum*; & Græca septuaginta Interpretum Editio sine ullo verbo legat, *Hoc signum*; multa tamen exemplaria manuscripta habent: *Hoc erit signum*. Cum itaque futuri temporis lectio in manuscriptis codicibus reperiatur, & illi lectioni, *Eritque arcus meus in nubibus*, respondeat; hanc lectionem congregatio censuit retinendam.

Gen. cap. 10.

Hoc in capite duodecim loci fuerunt immutati; nam num. 4. *Cetthim*, cum prius legeretur *Cethim*. Num. 7. *Filii autem Chus* legebatur, nunc legitur dictione[autem] ablata. Num. eodem *Saba*, & *Hevila*: nam prius legebatur, *Saba Hevila* sine conjunctione. Num. 9. prius legebatur, *ab hoc*, nunc verò *ob hoc* juxta Hebraicam Editionem, & Græcam. Num. 14. & *Nephtuim*, & *Gergesum*, & *Hevæum*, ita prius legebatur, nunc verò sine tribus vocalis copulativis. Num. 18. *Post hæc*; prius enim legebatur, *Per hos*; nunc autem, *Post hæc*, juxta Græcam Translationem, & juxta Chaldaicam Interpretationem *Postea*. Num. 19. prius legebatur *usque ad Gazam*, nunc verò, *usque Gazam*, propositione subintellecta. Num. 20. prius legebatur, *usque Lasa*, nunc autem *usque Lasa* juxta Hebraicam Sancti Hieronymi translationem. Num. 23. *Us*, absque aspiratione. Num. 27. *Aduram*; prius enim legebatur, *Hus & Adoram*, juxta Hebraicam Translationem, & Græcam. Num. 31. *Isti Filii Sem*, sine verbo substantivo juxta Hebraicam Translationem, & Græcam Interpretationem; nam prius legebatur, *Isti sunt Filii Sem*.

Gen. cap. 11.

Hoc in capite tria fuerunt emendata. Nam in num. 4. prius legebatur, *turrim*, nunc autem, *turrim*. Num. 5. *unum est labium*, nunc legitur sine verbo *est*. Num. 29. *Melchu Filia Aram*; Nunc verò *Aran*, Hæc tria emendata sunt juxta Textum præsertim

Græcum tam in Bibliis Complutensibus, ac Regiis, quam septuaginta Interpretum; Sed in hoc Textu septuaginta Interpretum legitur *Arran duplici r*.

Gen. cap. 12.

Hoc in capite quatuor fuerunt emendata. Nam num. 1. *Veni in terram, quam monstrabo tibi*; prius enim legebatur, *monstravero*, juxta editionem Bibliorum Complutensium, Regiam, Lovaniensem, & Ordinariam impressam. Sed in Textu Hebraico, Græco, & M.S. legitur, *monstrabo*, & quidem rectius; nam si illa lectio legitima esset, dicendum erat; *Venies*, & non *Veni*; num. 6. *Et usque ad Convallem* sublata est conjunctio illa, *Et*, quæ nec in Hebraico, nec in Græco Textu, nec in manuscriptis Codicibus legitur. Quamvis autem dicta particula copulativa, *Et*; in Editione Complutensi, & Regia, necnon in multis Impressionibus legatur, eam tamen Congregatio censuit amovendam. Num. 12. *Uxor illius est*; Nunc legitur, *Uxor ipsius est*. Num. 18. *Quare non indicasti mihi*; Nunc non legitur particula, *mihi*, quamvis ea ubique legatur,

Gen. cap. 13. num. 7.

UNDE FACTA EST RIXA.

Ità legitur in Textu Hebraico. In Græco autem, & in Chaldaica Translatione legitur: *Et facta est rixa*. Nunc legitur, *Unde & facta est rixa*, particula copulativa adjuncta. Num. 14. *Leva oculos tuos in directum*. Particula illa *in directum*, nec in Textu Hebraico, nec in Textu, nec in Translatione Chaldaica leguntur, ideo sublata fuerunt. Num. 16. *Semen quoque tuum numerare poterit*. Verbum illud, *numerare*, Biblia Complutensia Regia, & Hebraica legunt passivè *numerari*, sed Græca, Ordinaria, & Lovanien-sia activè, *numerare*, legunt. Sed quia, utrumque verbum in idem recidit, activa lectio recepta fuit, clausulæ præcedenti magis respondens. Num. 17. *Surge ergo, & perambula terram &c.* Particula illa, *ergo*, ablata fuit, quia in Textu Hebraico, & Græco, & in Chaldaica Translatione non legitur.

Gen. cap. 14. num. 5.

ASTAROTH, ET CARNAIM.

Quamvis ita passim legeretur in impressis Codicibus, nunc tamen legitur sine particula copulativa, *Astaroth Carnaim*, quia Biblia Hebraica, Græca, Complutensia, & Regia, necnon Chaldaica Translatio ita legunt. Num. 6. *Chorreos* legi debet non *Correos*. Num. 7. *Et venerunt usque ad fontem*, nunc legitur sine particula, *usque*, ipsa enim non extat in Textu Hebraico, nec in Græco, nec etiam in Chaldaica Translatione. Ibidem legebatur, *Axorrbæorum*, qui

hab-

habitabant, &c. nunc juxta Chaldaicam Translationem legitur, *Amorrhæum qui habitabat*, &c. Num. 10. *Itaque Rex Sodomorum, & Rex Gomorra terga verterunt*. Ità legebatur; Nunc verò: *Itaque Rex Sodomorum, & Gomorra terga verterunt*: Nam subintelligitur Rex per verbum sequens, plurali numero indicato, Num. 11. *Sodomorum, & Gomorra*. Ità legitur in Textu Hebraico, & Græco. Num. 14. *Persecutus eos usque Dan*. Nunc legitur sine particula, *eos*; Ità enim legitur in Græco Textu, & in Chaldaicâ translatione. Num. 15. *usque Hoba, & Phœnicem*. Hæ duæ ultimæ particulae, & *Phœnicem* sublatæ sunt: quia in Hebraico Textu, & in Græco non extant, nec etiam in Chaldaicâ translatione.

Gen. cap. 16. num. 1.

NON GENUERAT SIBI LIBEROS.

QUAMVIS particula *sibi*, vel *ei*, in Hebraico Textu, & Græco; necnon in Chaldaicâ translatione, atque in Editione Complutensi & Regiâ legatur, in Ordinariâ tamen non extat. Ideo Nicolaus Lyranus hunc locum exponendo ait: *Ly, sibi*, quod interponitur non est de Textu. Ideo nunc sublata cernitur. Ibidem num. 7. *Juxta fontem Aquæ in solitudine, qui est in via Sur in deserto*. In Textu Græco legitur [*super Fontem Aquæ*] cætera ibi non extant. In Editione Complutensi, & Regiâ legitur: *Juxta Fontem Aquæ in solitudine, quæ est in viâ Sur in Deserto*. In Chaldaicâ Translatione legitur: *Juxta Fontem, quæ est in viâ Agara*. Dictis in locis legitur relativum generis fœminini, vel ad Aquam, vel solitudinem relatum. Vel fortasse ad fontem, qui quamvis existat generis masculini, non desunt tamen, qui olim etiam fœmininum fuisse affirmant. Hujus autem rei nullum præferunt testimonium, Utcumque verò sit, Congregatio Sacrorum Bibliorum primam recipit lectionem per relativum generis masculini relatum ad fontem, ut legitur in Hebraicâ translatione,

Gen. cap. 17. num. 1.

EGO DEUS OMNIPOTENS.

QUAMVIS in Editione Lovaniensi, & in aliis quibusdam Codicibus legatur, *Ego Dominus*, legi tamen debet, *Ego Deus*: Ità enim legitur in Textu Hebraico, & Græco, & in Chaldaicâ Translatione, atque Interpretatione. Num. 22. *Ascendit Deus ab Abraham*. Ità legitur in Textu Hebraico, & Græco; necnon in Editione Complutensi, & Regiâ, etiam si, & mendosè quidem, in quibusdam Codicibus aliarum impressionum legatur, *Ascendit Deus ad Abraham*. Num. 25. *Et Ismael Filius tredecim annos impleverat* &c. Translatio septuaginta Interpretum legit hoc in loco [*Filius ejus*] & ità legitur in Textu Græco, & in Chaldaicâ

Translatione, atque interpretatione ex Editione Complutensi, ac Regiâ. In Hebraicâ verò Interpretatione, necnon in Editione Lovaniensi legitur *suus*, ac minùs rectè. Nunc verò in Editione Romanâ pronomen, *suus*, è medio sublatum est, legitur enim absque ullo pronomine hunc in modum: *Et Ismael Filius tredecim annos impleverat*, &c.

Gen. cap. 18. num. 2.

DE OSTIO TABERNACULI SUI, ET ADORAVIT IN TERRA.

NUNC legitur: *De ostio Tabernaculi, & adoravit in terram*. Quamvis prior lectio in Regiis extet Bibliis, necnon in Græcâ septuaginta Interpretum translatione, præsertim verò quantum ad illud, *sui*, pronomen, & ità legatur à Rabano; in Hebraico tamen Textu, & in Chaldaicâ Translatione, atque in aliquot manuscriptis Codicibus secunda lectio invenitur; & ità nunc in Romanâ legitur Editione.

Num. 4. & 5. *Et lavate pedes vestros, & confortate cor vestrum*. Hæc lectio recepta est in Romanâ Editione, tamquam Hebraico Textui, & Chaldaicæ Translationi consonans, necnon aliquot Codicibus manuscriptis; prius enim legebatur. *Et laventur pedes vestri, & confortetur cor vestrum*. A Sancto Patre Augustino libro primo in Genesim questione 34. duo illa verba quantum ad sententiam sequuntur active hunc in modum: *Sumatur aqua, & lavem pedes vestros, & refrigerate sub arbore; & sumam panem, & manducabo*. Hæc ibi Augustinus, cujus verba censui prioris lectionis, & præsertim septuaginta Interpretum Translationi, quæ ità legitur: *Sumatur jam aqua, & lavent pedes vestros: & refrigerate sub arbore, & sumam panem & manducabitis*.

Num. 20. *Clamor Sodomorum, & Gomorra*. Ità legitur in Hebraico Textu, & Græco juxta septuaginta Interpretum Translationem, necnon in Chaldaicâ Translatione, atque in Editione ordinariâ; non autem *Gomorrhæorum*, ut prius legebatur in diversis Bibliorum impressionibus, præsertim verò in editione Lovaniensi.

Num. 25. *Nequaquam facies judicium hoc*. Quamvis particula illa, *hoc*, in Hebraico Textu, & Græco, in Chaldaicâ item interpretatione, atque in aliquot manuscriptis Codicibus non extet, in Editione tamen Complutensi, & in Regiâ item juxta S. Hieronymi Translationem, necnon in ordinariâ, & Lovaniensi, & in omnibus impressis Codicibus legitur; propterea in Editione Romanâ fuit recepta, & confirmata.

Num. 28. *Quid si minùs quinquaginta fuisset quinque fuerint? Delebis propter quadraginta quinque universam Urbem?* Prius legebatur, *delebis, quia quadraginta quinque Universam Urbem?* Nunc autem pro particula, *quia*, reposita est particula, *propter*; Nam in omnibus Editionibus, & in omni Textu, tam Hebraico, quam Græco, & Chaldaico, & in

Nicolaus Lyranus.

S. Augustin.
lib. 1. in Gen.
quest. 34.

& in omnibus Translationibus legitur particula, *propter*, quamvis autem in Hebraicâ Translatione Sancti Hieronymi, & in Chaldaicâ Interpretatione legatur, *propter quinque*, & non *propter quadraginta quinque*, ut in Editione Complutensi, ac Regiâ videre licet; in Græco tamen Textu juxta septuaginta Interpretum Translationem cum interpretatione Latinâ, ut ibidem videre est, legitur: *Delebis propter quadraginta quinque universam Urbem?* Et ita etiam legitur in Editione ordinariâ, & Lovaniensi, & in omnibus ferè Codicibus impressis, & manuscriptis. Hæc tandem lectio recepta fuit, & confirmata in Editione Romanâ. Est autem utriusque Lectionis idem sensus, hoc est, *si numero quinquagesimo desint quinque, vel si fuerint quadraginta quinque* [quod idem est] *delebis omnem Urbem?* Idem utriusque Lectionis sensus per Hebraicam Sancti Hieronymi translationem explicatur in hanc verborum formam: *Quid si minus quinquaginta iustis quinque fuerint, delebis propter quinque universam Urbem?* Id quod melius, vel clarius explicatur per Chaldaicam Interpretationem in hæc verba: *Fortè deficient de quinquaginta iustis quinque: numquid disperdes propter quinque omnem Civitatem?* Hæc in Editione Complutensi, ac Regiâ. Nam quinque sublatis ex quinquaginta, remanent quadraginta quinque. Propterea in Editione vulgatâ, aut Romanâ legitur: *Quid si minus quinquaginta iustis quinque fuerint? Delebis propter quadraginta quinque universam Urbem?* Et ait: *Non delebo si invenero ibi quadraginta quinque.*

Gen. cap. 19. num. 1.

VENERUNTQUE DUO ANGELI SODOMAN
VESPERE, ET SEDENTE LOT IN
FORIBUS CIVITATIS.

Particula, *Et*, in Hebraico Textu juxta Sancti Hieronymi Translationem non legitur; nec item in Græco Textu, juxta septuaginta Interpretum Translationem. In eo enim legitur: *Lot autem sedebat.* In Latinis etiam Editionibus particula illa copulativa non extat, Romanâ exceptâ, in qua legitur, & *sedente Lot.*

Num. 19. *Surgite, egredimini de loco isto.* Itâ nunc legitur in Editione Romanâ sine particulâ copulativâ, *Et*, quæ recentèr in Editione Romanâ è medio sublata est. Itâ etiam legitur in Chaldaicâ Interpretatione, & in aliquot manuscriptis Codicibus, atque itâ legitur à Rabano in divinis Scripturis, ut ait Tritthemius, eruditissimo, & in secularibus literis nobiliter docto. Quamvis autem S. Hieronymi, & septuaginta Interpretum Translationes copulâ illâ non careant, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet, Chaldaicam tamen lectionem meliorem esse censuit Congregatio.

Num. 29. *Cum enim subverteret Deus Civitates Regionis illius, recordatus Abraham, liberavit Lot de subversione Urbium, in quibus*

habitaverat. Hæc lectio in Romanâ nunc extat Editione. Particula illa, *enim*, legitur in Editione Bibliorum Complutensi, Regiâ, necnon in ordinariâ, & Lovaniensi, & in omnibus ferè Codicibus impressis. In aliquibus tamen Bibliis impressis legebatur (*Cum autem*) cujus loco repositum est [*Cum enim*] In Editione Bibliorum Complutensi, ac Regiâ, necnon in Lovaniensi, & in aliis Bibliorum impressionibus legitur: *Recordatus est Abraham, & liberavit Lot.* In Codicibus tamen manuscriptis illud, *Est*, atque illud, *Et*, non leguntur. Hinc prior lectio tamquam congruentior recepta fuit in Editione Romanâ.

Num. 35. *Et ne tunc quidem sensit.* Itâ nunc legitur in Editione Romanâ recentèr emendatâ. In Translatione Sancti Hieronymi legitur: *Et ne tunc quidem sensit, &c.* Translationes aliæ diversæ sunt sub diversis etiam verborum constructionibus.

Gen. cap. 20. num. 7.

NUNC REDDE VIRO SUO UXOREM,
QUIA PROPHETA EST: ET ORABIT
PRO TE, ET VIVES.

Hæc lectio in Editione Romanâ recentèr fuit recepta: nam prius legebatur, *Et orabit pro te, quia Propheta est, &c.* Itâ etiam legitur in Editione Complutensi, & Regiâ, & in Lovaniensi juxta Sancti Hieronymi Translationem. Prior tamen Lectio in Editione Complutensi, ac Regiâ juxta Græcam septuaginta Interpretum, & Chaldaicam Translationem, sive Interpretationem congruentior judicata fuit; Et itâ legitur in antiquis Codicibus, qui Hebraico Textui respondent, ut etiam Franciscus Lucas Brugensis testatur.

Gen. cap. 21. num. 7.

QUIS AUDITORUM CREDERET ABRAHAM,
QUOD SARA LACTARET FILIUM,
QUEM PEPERIT EI JAM SENI?

Prius legebatur: *Quis auditorus &c.* juxta Sancti Hieronymi Translationem. Utraque lectio censetur bona, sed prior magis probatur, quia itâ legit Glossa Interlinearis in Editione vulgatâ, & itâ in multis legitur Codicibus manuscriptis. Mendosè autem ex errore Typographiæ in aliquot Exemplaribus Editionis recentioris reperitur, *Auditurum* pro *Auditorum*. Hæc autem lectio *Auditurum* sensum bonum ullum non habet: nam sensus prioris lectionis itâ intelligitur: *Quis auditorum crederet ipsi Abraham dicenti, quod Sara lactaret Filium, quem peperit ei jam Seni?* In Translatione Sancti Hieronymi Hebraicâ legitur: *Quis auditorus &c.* Interpretatio autem Chaldaica itâ legit: *Fidelis est, qui dixit Abraham, & implevit, quod lactaret Filios Sara &c.* Septuaginta verò Interpretum Translatio Græca inquit. *Quis annuntiabit*
Abra-

Abraham, quod lactat puerum Sara? Quæ sanè lectiones, etsi sensum retinent admirationis, quæ in priori aperta est, & clara; ad nostram tamèn de illarum vocum varietate, e medio tollendam difficultatem non faciunt.

Num. 9. *Ludentem cum Isaac filio suo.* Ita legitur in Editione Bibliorum Lovaniensi, necnon in Editione ordinariâ, idest, in omnibus Codicibus impressis Editionis ordinariæ. Ità etiàm legitur ab Origene Homil. 21. in Genesim, à S. Joanne Chrysostomo homil. 46. in Genesim, S. Ambrosio lib. 1. de Abraham cap. 7. & S. P. Augustino lib. Quæstionum, in Genesim cap. 53. Ità deniquè legitur in Translatione septuaginta Interpretum cum interpretatione Latinâ, & in Translatione Sancti Hieronymi, qui tamèn in Traditionibus Hebraicis ait, illa verba (*cum Isaac filio suo*) in Hebraico Textu non extare, ac dupliciter locum hunc [filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio] sive quod Idola ludo fecerit, sive quod adversus Isaac joco sibi, & ludo primogenita vendicaret. Nam, quæ sequuntur indicant hæc ita esse. Adde interea, quod quamvis etiàm in aliquot manuscriptis Codicibus, & præsertim in Codice manuscripto S. Pauli, atquè in Chaldaicâ Interpretatione illa verba (*cum Isaac filio suo*) non legantur, ea tamèn legenda censentur: quia si septuaginta Interpretes in Hebraico Textu dicta verba tunc temporis non invenissent, ea ibi non apposuissent. Propterea in Editione vulgatâ jussu Concilii Tridentini recognitâ dicta verba legenda relicta fuerunt, & ità etiàm legitur in Codice manuscripto Montis Amati.

Num. 15. *Abjecit puerum subtèr unam Arborum, quæ ibi erant.* Prius legebatur: *Subtèr unam arborem, quæ ibi erat.* Quæ sanè lectio in omnibus extat Latinis impressionibus, tam, scilicet, Lovaniensi Editione, quàm etiàm in cæteris Editionis vulgatæ Bibliis. Quamvis autèm in Hebraico Textu legatur: *Abjecit puerum subtèr unam arborem.* In Translatione tamèn Sancti Hieronymi legitur: *Subtèr unam arborem, quæ ibi erat.* In Chaldaicâ Interpretatione legitur tantum: *Projecit puerum subtèr unam arborem.* In Translatione autèm septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ legitur, *subtèr unam abjectem.* Sed in multis Codicibus Bibliorum manuscriptis legitur in hanc verborum formam: *Abjecit puerum subtèr unam arborum, quæ ibi erant.* Et hæc lectio in Editione vulgatâ postremò recognitâ in suum locum reposita fuit; quippè quæ illi solitudini arboribus non carenti, atquè inibi commemoratæ magis congruere judicata fuit.

Gen. 22. num. 5.

EGO, ET PUER.

QUAMVIS in Textu Græco, in Translatione, scilicet, septuaginta Interpretum, necnon in Chaldaicâ Interpretatione legatur: *Ego autèm, & puer,* in He-

braico tamèn Textu, & in Sancti Hieronymi Translatione, ut in Editione Complutensi, ac Regiâ videre est, particula illa adverbati-va (*autèm*) non legitur, nec etiàm in ordinariâ. Propterea lectio, sive particula adverbati-va recepta fuit, tamquàm Hebraicæ lectioni consentanea.

Num. 12. *Nunc cognovi, quidd times Deum, & non pepercisti filia tua proptèr me.* Prius, ut in Editione Bibliorum Ordinariâ, & in Lovaniensi videre licet, legebatur, *nunc cognovi, quidd times Dominum.* Quæ sanè lectio Textui juxtâ Beati Hieronymi Translationem, necnon Textui juxtâ septuaginta Interpretum Translationem, & Chaldaicâ Interpretationi non respondet; In his enim locis non legitur [Dominum] sed Deum, ut videre est in Editione Bibliorum Complutensi, ac Regiâ. Nam in Hebraico Textu legitur

אלהים *Heloim*, & in Græco Θεός, idest *Deum*,

Ita etiàm legit Rabanus in Genesim, S. Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 8. & S. Cyprianus lib. 2. cap. 5. adversus Judæos, & lib. 3. cap. 20.; Nam hi legunt, *Deum tuum*; In Translatione Beati Hieronymi legitur: *Nunc cognovi, quidd times Deum &c.* Ita etiàm in ordinariâ Editione legebatur. Nunc verò legitur, *times*; & ità legitur in Translatione septuaginta Interpretum, necnon à S. Hilario lib. 9. de Trinitate, & à S. Cypriano in eisdem citatis locis. In Chaldaicâ Translatione legitur; *Scio, quidd timens Deum tu es.* Hæc igitur Lectio recepta fuit, & in suum locum reposita; *Nunc cognovi, quidd times Deum, & non pepercisti filio tuo proptèr me.*

Num. 20. *His ita gestis, nuntiaturum est Abraham, &c.* Quamvis in Editione Complutensi, ac Regiâ legatur; & in Editione item ordinariâ legeretur; *His itaque gestis*, prior tamèn lectio tamquàm Hebraico Textui, & Græco Textui magis consona, recepta fuit, quæ in aliquot etiàm Codicibus manuscriptis, & impressis reperitur.

Gen. cap. 23. num. 6.

NULLUS TE PROHIBERE POTERIT,

ITÀ legitur in Editione Bibliorum Complutensi, & Regiâ, Lovaniensi, & Ordinariâ, conjunctione quæ sublatâ. Et ità Congregatio id legendum censuit, formâ illâ loquendi non immutatâ, quæ est; *Nullusque te prohibere poterit, quin in monumento ejus sepelias mortuum tuum.* Huic lectioni non parum adsimilis est lectio septuaginta Interpretum, in hæc verba; *Nullus enim nostrum prohibebit Sepulchrum suum à te, ut sepelias mortuum tuum illuc.* In qua lectione duæ negationes magis negant.

Num. 13. *Et locutus est ad Ephron circumstante Plebe.* Prius legebatur, *circumstante Plebe ejus*; Nunc autèm vox illa, *ejus*, amota est tamquàm superflua, ut ex iis, quæ superius leguntur constat. Quamvis autèm in He-

S. Cyprianus
tom. 2.

Juxta Editionem
nam Romanam
nam latine
redditam.

Hebraicâ versione, necnon in Regiâ, & in Complutensi Editione vox illa *eius* legatur; in Hebraico tamen Textu non extat, Græcus Textus ita legitur; ἐναντίον τοῦ λαοῦ τῆς γῆς, hoc est, coram Populo Terræ. Quæ sanè lectio in eodem Textu Græco superiori lectioni respondet, cum illic bis legatur, coram Populo Terræ.

Ibidem; Et sic sepeliā mortuum meum in eo. Prius legebatur, & sic sepeliā mortuum meum in agro; quæ vox tamquam superflue repetita, & in Hebraico Textu non inventa, fuit ablata; Nam in clausulâ superiori fit mentio de agro expressa. Propterea in Translatione Græcâ septuaginta cum interpretatione Latinâ ita legitur; καὶ ἐτάφη τὸν νεκρὸν μου ἐκεῖ, hoc est, & sepeliā mortuum meum illuc. Cui sanè adverbio in loco respondet pronomen, cum præpositione illud, in eo.

Num. 15. Terra, quam postulas, quadrigentis Siclis argenti valet. Terræ pretium, de quo nunc habetur sermo, in Hebraicâ Sancti Hieronymi Translatione legitur; quadrigentarum Didrachmarum argenti, ut in Complutensi, ac Regiâ Editione Bibliorum quadrilinguium videre licet. Quamvis autem in verbo *Estimo*, pretium in casu Genitivo, & Ablativo, & in verbo *Valeo*, in Accusativo, & Ablativo, & in verbo *Vendo*, & *Loco* in casu Ablativo collocari soleat; Congregatio tamen verbo *Valet*, pretium in Ablativo reponendum censuit; quoniam pretium in sexto casu cuicumque verbo frequentius dari solet.

Gen. cap. 24. num. 11.

VESPERE, TEMPORE, QUO SOLENT
MULIERES EGREDI AD
HAURIENDAM AQUAM.

Prius legebatur, eo tempore; sed Congregatio sine illo pronomine legendum, censuit; quia in Hebraico Textu illud non extat, nec in Translatione septuaginta, ubi legitur, ad Vesperum, quando egrediuntur Aquarices. In Translatione tamen Sancti Hieronymi extat ad maiorem temporis expressionem: In Chaldaicâ verò Interpretatione legitur, in tempore vespertino.

Num. 12. Dixit: Domine Deus Domini mei Abraham. Nonnulli Codices ad marginem præsertim habebant: Oravit Dominum dicens: Domine Deus, &c. Sed quia tres illæ dictiones non extant in Hebraico Textu, nec in Translatione Interpretum Græcâ, nec in Latinâ Interpretatione; Propterea Congregatio voces illas censuit non admittendas, quatenus Marginales ad Orationem Servi Abraham præmonstrandam, ut in Sancti Hieronymi Translatione videre licet.

Num. 14. Cum Domino meo. In Editione Bibliorum Complutensi, ac Regiâ legitur, cum Domino meo Abraham; sed in Hebraico Textu non extat vox, Abraham, illa, tamquam repetitio superflua, quippe quæ in num. 12. & 13. cum eodem pronomine reperitur.

Ideò dictum nomen, Abraham, quod nec in Hebraico Textu, nec in Editione vulgatâ, nec etiam in Chaldaicâ extat Interpretatione, Congregatio censuit non apponendam.

Num. 21. Prius in Editione vulgatâ legebatur, Utrum prosperum iter suum fecisset Deus, an non: Nunc autem legitur, Dominus; Quamvis enim in Hebraico Textu legatur אלהים, idest, Deus, necnon in Editione

Lovanienfi; In Græco tamen Textu legitur, κύριος, idest, Dominus. Ita legitur in Translatione septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ, atque in Translatione, S. Hieronymi. Ità denique legitur in Editione Bibliorum Regiâ, & Complutensi, necnon in Codicibus manuscriptis. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio vocem, Dominus, reponendam esse censuit.

Num. 24. Prius legebatur; Filia sum Bathuelis, Filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Eadem ferè lectio extabat in numero 47. ejusdem capituli juxta Impressiones ordinarias. Nunc autem in 24. num. ita legitur: Filia sum Bathuelis Filii Melchæ, quem peperit ipsi Nachor. In 47. num. legitur: Filia Bathuelis sum, Filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Has itaque lectiones approbando accepit Sacra Bibliorum Congregatio. Hisce item lectionibus respondet Græcus Textus juxta septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, necnon Codices manuscripti. Quamvis autem lectio prior à secundâ differre videatur: utriusque sensus est idem. Dicitur enim Melcha peperisse ipsi Nachor, idest, ex ipso Nachor Marito suo peperit. Huic Interpretationi respondet Chaldaica lectio in hæc verba; Filia Bathuelis ego sum, Filii Melchæ, quem peperit de Nachor.

Num. 25. Prius legebatur, Et locus spaciosus est ad manendum; Nunc autem legitur sine verbo substantivo, quod in Hebraico, & Græco Textu juxta septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ non extat, nec etiam in Translatione, ac Interpretatione Chaldaicâ, tamquam superfluum, quatenus in superiori clausulâ invenitur; legitur enim hunc in modum: Palearum quoque, & sæni plurimum est apud nos, & locus spaciosus ad manendum.

Num. 31. Præparavit Domum, & locum Camelis. Quamvis Editio Bibliorum Regiâ, & Complutensis legant, Camelis tuis; in Hebraico tamen Textu, & Græco, necnon in Editione ordinariâ, & in manuscriptis Codicibus ly tuis non legitur, propterea Congregatio Bibliorum hanc dictionem, tuis, non admisit.

Num. 32. Deditque paleas, & fœnum, & aquam ad lavandos pedes ejus, & virorum, qui venerant cum eo. Huic lectioni, quam Sacra Congregatio admisit, Hebraicus Textus, & Græca septuaginta Interpretum Translatio cum Interpretatione Latinâ, necnon Chaldaica Interpretatio cum Latinâ item Interpretatione respondet. Et ita S. Pater Augusti-

S. August.
tom. 3. l. 1. c. 10.
c. 8.

gustinus in libro locutionum Geneseos c. 83. legit, præsertim verò quantum ad pronomen, *ejus*, cuius loco legit, *ipsius*. Nam in plerisque Bibliorum Codicibus, hoc est, ordinariis, atque in Regiâ, & Complutensi Bibliorum Editione, Pronomen singulare, *ejus*, non legitur, cuius loco nomen plurale, *Camelorum* invenitur.

Num. 41. *Innocens eris à maledictione meâ cum veneris ad propinquos meos, & non dederint tibi.* Quamvis in Translatione Sancti Hieronymi legatur, *ad proximos meos*, in Græcâ tamen Translatione septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ legitur, *ad meam Tribum*; cui lectioni respondet Chaldaica Interpretatio, in qua legitur, *ad cognationem meam*; Tribus autem, & Cognatio propinquos præferunt, propterea verbum plurale, *dederint*, non singulare, huic peryodo dari debet, quasi dicatur: *Si propinqui mei, ad quos veneris, non dederint tibi uxorem pro filio meo Isaac, innocens eris à maledictione meâ, solutus à iuramento meo.* Rectius itaque legitur, *ad propinquos*, quàm *ad proximos*; & ex consequenti verbum plurale, non singulare legi debet.

Num. 43. *Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum ex hydriâ tuâ.* Quamvis Translatio Sancti Hieronymi Latina, necnon Chaldaica Interpretatio habeant, *de hydriâ*, Congregatio tamen, *ex hydriâ*, congruentius legendum esse censuit, præpositione, *ex*, diligentè pensatâ.

Num. 52. *Procidens adoravit in Terram Dominum.* Tàm in Editione Complutensi, ac Regiâ, necnon in ordinariâ, & Lovaniensi, atque in manuscriptis Codicibus juxta Sancti Hieronymi Translationem legitur, *in Terram*, & ita Sacra Bibliorum Congregatio legendum censuit.

Num. 54. *Dimittite me, ut vadam ad Dominum meum.* Verbum plurale, *dimittite* [non singulare *dimitte*] legendum est juxta Sancti Hieronymi Latinam Translationem, necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, ut in Editione Bibliorum Regiâ, & in Chaldaicâ Interpretatione videre licet; Et ita legendum censuit Sacra Bibliorum Congregatio, quia tàm in clausulâ superiori, quàm inferiori verbum plurale invenitur, cum servus Abraham ad plures loqueretur, dum ipse dimissionem postulabat. Si autem in aliquâ Editione verbum singulare, *dimitte*, inveniatur, errorem Typographicum, vel Chirographicum esse dicas oportet.

Num. 65. *At illa tollens cird pallium operuit se.* Quamvis in Latinâ Sancti Hieronymi Translatione legatur, *pallium suum*, in Textu tamen Hebraico pronomen illud, *suum*, non extat, nec item in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ, nec in Chaldaicâ legitur Interpretatione, nec denique in Codicibus manuscriptis, etiam si legatur in Editione, quam *ordinariam* vocant.

Num. 66. *Servus autem cuncta quæ ges-*

serat, narravit Isaac. Quamvis in Translatione Sancti Hieronymi legatur: *Narravit Domino suo Isaac*, duæ illæ dictiones *Domino suo*, interpositæ non leguntur in Hebraico Textu, nec in Chaldaicâ Translatione, nec etiam in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Latinis earundem Interpretationibus, nec denique in manuscriptis Codicibus. Ideò Lyranus hunc locum interpretando ait: *Quod interponitur in aliquibus libris non est de textu.* Duæ tamen illæ dictiones ad majorem expressionem, aut intelligentiam interpositæ videbantur in Editionibus Ordinariis, nunc verò à Sacra Bibliorum Congregatione sunt è medio sublata. Ad hanc rem indicandam Dictiones illæ duæ in Editione Bibliorum Lovaniensi quadam virgulâ, quam *veru*, sive Græcè *obelum* appellant, hunc in modum signatæ inveniuntur *Domino suo*, hac enim virgulâ usi sunt Sacrarum literarum Interpretes, quoties denotare volebant aliquid in Translatione additum fuisse, quod in propotypis non haberetur.

Genes. cap. 25. num. 2.

QUÆ PEPERIT EI ZAMRAN.

ITa scribendum, & pronunciandum est juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicam Translationem, non *Zamran*, hoc est, cum literâ, *n*, in postremo loco, non cum litera, *m*.

Num. 3. *Latusim, & Loomim.* Itâ hæc nomina scribenda censentur, non autem *Latusim, & Loomim*, ut in aliis Editionibus inveniuntur scripta.

Num. 4. Legitur, *Opher*, sed in aliis Editionibus legitur, vel *Apher*, vel *Epher*, ut videre item est in Bibliis Regiis, & Complutensibus, necnon in Editione Lovaniensi, & alibi.

Num. 10. *Quem emerat à Filiis Heth.* De relativo hujusce clausulæ diversi diversa senserunt. Idcirco in Bibliis Regiis, & Complutensibus, & in Editione Lovaniensi legitur Relativum, quod Speluncam hoc in loco nominatam refert, alibi verò Relativum, masculinum, quod agrum refert. In Græcâ septuaginta Interpretum Translatione itâ legitur, *Agro, & Speluncâ, quam possederat Abraham à Filiis Seth.* Ubi legitur Relativum fœmininum, quod refert Speluncam, quæ in legendo propinquior est, quàm Ager. In Editione autem vulgatâ Ager propinquior est Relativo, quàm Speluncâ; propterea Relativum est masculinum, quod Agrum refert.

Num. 15. *Hadar, & Thema, & Jethur.* Itâ legitur in Hebraico Textu, & itâ Sacra Bibliorum Congregatio faciendum censuit; quamvis in Translatione Beati Hieronymi legatur, *Hadad, & Thema, & Jatur*, & aliter in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ legatur; Chaldaicâ tamen Interpretatio habet *Jethur*; itâ

ita etiã Editio Lovaniensis; legitur autẽm in quibusdam Editionibus ordinariis, *Cetur* pro *Jethur*, sed non rectẽ.

Num. 25. *Qui prior egressus est*. Quamvis juxta Translationem Sancti Hieronymi, cui hac in re præsertim Chaldaica respondet Interpretatio, non *prior*, sed *primus* legatur, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus, nec non in Editione Lovaniensi, & in cæteris Editionibus ordinariis videre licet. Comparativum tamẽ *prior*, pro superlativo *primus*, legendum esse Sacra Bibliorum Congregatio censuit, & rectẽ quidẽ; hoc enim in loco cum sermo sit de duobus tantum, hoc est de Jacob, & Esau, quando, scilicet, ambo, idest, gemini uno partu editi, ex utero matris egressi fuerunt, rectius comparativum, *prior*, quã superlativum, *primus* legendum censetur; propriẽ namquẽ prior de duobus dici solet, de pluribus autẽm primus.

Genes. cap. 26. num. 14.

HABUIT QUOQUE POSSESSIONES OVIVM &c.

IN aliis Bibliorum Editionibus legitur; *Habuitque*, sed minũs rectẽ; cum illud verbum, *habuit*, sit periodi principium, quod talem conjunctionem recipere non solet; præsertim verò, &, conjunctione sequenti; hanc etenim illa subsequi semper consuevit.

Num. 34. *Esau verò quadragenarius duxit uxores &c.* Quamvis in Translatione Sancti Hieronymi legatur; *duxit uxores duas*. In Hebraico tamẽ Textu *ly duas* non extat, nec itẽm in Translatione septuaginta Interpretum, nequẽ in Chaldaicã Interpretatione; nam in hisce tribus locis legitur casus accusativus singularis, *Uxorem*. Aliæ autẽm Editiones Ordinariæ habent pluralem numerum talem; *Uxores duas*: Quæ sanẽ lectio, etsi Textus historica veritati respondet, quia Esau duas duxit Uxores; Sacra tamẽ Bibliorum Congregatio medium amplexata est. In Codicibus autẽm manuscriptis hæ tres lectiones, hoc est, *uxorem*, *uxores*, & *uxores duas* reperiuntur.

Genes. cap. 27. num. 12.

TIMEO NE PUTET ME SIBI VOLUISSE
ILLUDERE, ET INDUCAM SUPER
ME MALEDICTIONEM PRO
BENEDICTIONE.

IN Translatione Sancti Hieronymi legitur: *Inducat*. Sed Sacra Bibliorum Congregatio amplexata est Græcam septuaginta Interpretum Translationem, cum Interpretatione Latinã, in qua legitur: *Inducam*: Itã etiã legitur in Hebraico Textu, & in Chaldaicã Interpretatione; & in Missale Romano. Quæ sanẽ Lectio magis propria esse censetur: quia hoc in loco verbum illud *Inducam*, sensum, illiciendi, seu abducendi, vel attrahendi habet; Jacob enim dum Personam Esau simulare tentaret, decipiendo Patrem, maledictio-

nem inducere, sivẽ attrahere subimetipsi videbatur: Ex tali namquẽ agendi modo non nisi maledictionem pro benedictione se sibi metipsi polliceri, vel quasi operari posse cogitabat.

Num. 21. *Accede hæc, ut tangam, te fili mi*. Quamvis in Editionibus Bibliorum ordinariis legatur: *Accede ad me*; in Translatione septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinã: *Appropinqua mihi*; in Hebraico tamẽ Textu, & in Translatione Sancti Hieronymi legitur: *Accede hæc*, quam lectionem Sacra Bibliorum Congregatio admittit.

Num. 27. *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni*. Dictio illa, *pleni*, non legitur in Hebraico Textu, nec in Translatione S. Hieronymi, nec itẽm in Chaldaicã Interpretatione; legitur tamẽ in Græcã septuaginta Interpretum Translatione, cum Interpretatione Latinã. Quæ sanẽ lectio admissa fuit à Sacra Bibliorum Congregatione; atquẽ itã legitur in aliquot manuscriptis Codicibus, necnon, à Sancto Ambrosio in libro de Virginibus, & in libro de Isaac cap. 5. necnon in lib. 3. Hexaemeron. cap. 17. Sancto Cypriano lib. 1. contra Judæos cap. 21. S. Gregorio homilia 6. in Ezechielem; Hilario in Psalmum 121. S. Athanasio in quæstionibus ad Antiòchum, qu. 100. S. Joanne Chrysostomo Homil. 153. in Genesim, & Origine Tract. 29. in Matthæum.

Num. 28. *Det tibi Deus de rore Cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, & vini*. In Translatione Sancti Hieronymi legitur, *frumenti, vini, & olei*. Sed in Græcã Translatione septuaginta Interpretum non extat *ly olei*; nec etiã in Chaldaicã Interpretatione, nec deniquẽ in Hebraico Textu. Adde etiã, quod eodem modo juxta Hebraicam lectionem infra num. 37. tam in Editionibus Ordinariis, quã in Translatione, Sancti Hieronymi legitur; nullã penitus factã mentione de *oleo*, sed tantum de *frumento*, & *vino*. Et itã legitur à S. Joanne Chrysostomo Homil. 53. in Genesim.

Num. 40. *Vives in gladio, & fratri tuo servies*. Quamvis aliquot manuscripti Codices habeant, *vives gladio*, impressi tamẽ omnes habent, *vives in gladio*, quæ sanẽ lectio respondet Hebraico Textui, & Græco, necnon cunctis Translationibus cum Interpretationibus, in quibus legitur propositio *in*; sed in Translatione septuaginta Interpretum, atquẽ itẽm in Chaldaicã cum earundẽ interpretationibus legitur: *In gladio tuo vives*. Sanctus autẽm Ambrosius lib. 2. de Jacob cap. 3. legit: *Super gladium vives*, idest, *per gladium vives*. Sed quamvis omnes istæ lectiones eundẽ sensum habeant; prima tamẽ lectio, quatenus Hebraico, & Græco Textui respondens in Editione vulgatã fuit admissa.

Genes. cap. 28. num. 5.

PROFECTUS VENIT.

Quamvis in Editione Bibliorum Complutensi, Regiâ, & Lovaniensi legatur: *Profectus pervenit*; Codices tamen manuscripti, & impressiones ordinariæ habent; *Profectus venit*. Simplex igitur verbum, *venit*, cum verbo composito, *pervenit*, permutandum non censetur.

Num. 26. *Si fuerit Deus mecum*. Prius in Editionibus Ordinariis legebatur, *Dominus*, nunc autem in Editione vulgatâ repositum est nomen, *Deus*, juxta Hebraicum Textum, in quo legitur; אֱלֹהִים, *Elohim*, hoc est, *Deus*;

& ita legit Rabanus in lib. 3. in Genesim, cap. 14. & Joannes Chrysostomus in Homilia 54. in Genesim. In Græco autem Textu legitur: κύριος ὁ Θεός, idest, *Dominus Deus*. In Chaldaicâ verò Paraphrasi Interpretatione; *Si fuerit verbum Dei in adiutorium meum*. Nomen itaque *Deus* in Editione vulgatâ juxta Hebraicam lectionem legendum censetur, ut etiâ in Editione Bibliorum Complutensi, ac Regiâ videre licet.

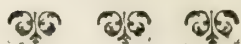
Genes. cap. 29. num. 13.

CUCURRIT OBIAM EI.

Ita legitur in aliquot manuscriptis Codicibus, & ita legendum censetur. Nam Codices antè vulgatam Editionem emendatam, impressi juxta Sancti Hieronymi Translationem habent; *Occurrit obviam ei*. Quod non est dicendum; quia occurrere est, obviam ire, vel prodire. Propterea in verbo (*occurrit*) adverbium loci *obviam* occursum denotans, est omnino superfluum, cum in ipso verbo (*occurrit*) ly *obviam* implicite contineatur. Unde vox proverbialis, *obviam*, in Græcâ Translatione septuaginta Interpretum, & in Chaldaicâ Interpretatione cum Interpretationibus earundem Translationum satis recte transfertur, & explicatur in hæc verba: *Cucurrit in occursum ejus*. Quæ sanè lectio illi lectioni, *cucurrit obviam ei*, omnino respondet.

Num. 24. *Facto manè vidit Liam*. Ità legendum est, non autem *Lian*, sicut prius legebatur in aliquot Editionibus ordinariis.

Num. 25. *Quare imposuisti mihi?* Hoc in loco non est addendum nomen *Liam*, ut nonnulli Codices habent à quopiam Librario, vel Typographo adjectum; In Hebraico namque Textu non extat, nec etiâ in Translatione septuaginta Interpretum, nec item in Translatione Sancti Hieronymi, nec denique in Translatione Chaldaicâ. Et ita legit Rabanus lib. 3. cap. 6. in Genesim.

Genes. cap. 30. num. 3.

COMPARAVIT ME DEUS CUM SORORE MEA, ET INVALUI.

Prius legebatur, *Dominus*, tam in Codicibus manuscriptis, quàm in Editionibus Bibliorum ordinariis. Nunc verò, *Deus*, juxta Hebraicum Textum in quo habetur

אֱלֹהִים *Elohim*, idest, *Deus*, Huic lectioni

respondet Sancti Hieronymi Translatio. In Translatione item Græcâ septuaginta Interpretum, & in Chaldaicâ Interpretatione legitur, *Deus*, sed sub aliis clausulæ, vel periodi verbis, ut in Editione Bibliorum Complutensi, ac Regiâ videre licet.

Num. 16. *Egressa est in occursum ejus Lia, & ad me (inquit) intrabis*. In omnibus Codicibus olim impressis, etiâ in Editione Bibliorum Lovaniensi, necnon in multis Codicibus manuscriptis legitur; *Egressa est in occursum ejus Lia, & ait*; *Ad me, inquit, intrabis*. Et ita legitur in Translatione Sancti Hieronymi. Ex hac lectione sublato est verbum, *ait*, tamquam superfluum, sequenti verbo, *inquit*: conjunctio verò, *&*, verbo, *ait*, sublato, non videtur necessaria; reposito autem verbo, *ait*; verbum, *inquit*, expungendum est; & ita satis recte legeretur; *Egressa est in occursum ejus Lia, & ait*; *Ad me intrabis &c.* In Hebraico Textu verbum, *inquit*, non extat. In Translatione septuaginta Interpretum Græcâ, cum Interpretatione, Latinâ ita legitur. *Et egressa est Lia in occursum ei, & ait*; *Ad me ingredieris hodie*. Chaldaicâ Translatio ita jacet; *Et egressa est Lia in occursum ejus, & ait*; *Ad me ingredere*. Rabanus lib. 3. cap. 17. in Genesim legit in hæc verba; *Occurrit ei Lia, eumque desinens ait*; *Ad me intrabis &c.* nunc autem legitur; *Egressa est in occursum ejus Lia, & ad me [inquit] intrabis*. Ità legendum esse Congregatio censuit.

Num. 25. *Dimitte me, ut revertar in Patriam, & ad Terram meam*. Quamvis in Translatione Sancti Hieronymi legatur, *in Patriam meam*, & in Translatione septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ legatur, *in locum meum*. In Hebraico tamen Textu pronomen possessivum illud, *meam*, in primo loco non invenitur, nec item in multis Codicibus manuscriptis, ut etiâ in Editione Lovaniensi annotatum fuit. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio hunc locum, ita censuit restituendum. *Dimitte me ut revertar in Patriam, & ad Terram meam*.

Num. 26. *Tu nosti servitutem, qua serviivi tibi*. Quamvis juxta Translationem ex Hebraico Textu à Sancto Hieronymo præstitam legatur; *Tu verò nosti &c.* juxtaque Translationem septuaginta Interpretum ex Græco Textu factam legatur; *Tu enim nosti &c.* Translatio autem Chaldaicâ Paraphrasis habeat. *Quoniam tu nosti &c.* Sacra tamen Bibliorum Congregatio particulam illam

illam *verò*, necnon illam, *enim*, addendas non esse censuit, tamquam minùs necessarias, & præsertim particulam illam *verò*, quæ in multis Bibliis manuscriptis non invenitur.

Num. 30. *Benedixitque tibi Dominus ad introitum meum*. Priùs in Bibliis ordinariis legebatur; *Benedixitque tibi Deus*. Sed quia tam in Bibliis Regiis, quam Complutensibus juxta Translationem Sancti Hieronymi, & Interpretationem septuaginta, necnon Chaldaicæ Paraphrasis Translationem legitur; *Benedixitque tibi Dominus &c.* Sacra Bibliorum Congregatio hanc lectionem recipiendam esse judicavit. Nam in Hebraico Textu legitur *Adonai*, idest *Dominus*, & in Græco *κύριος*, idest, *Dominus*. Adde etiã, quòd lectio primo loco posita in aliquot etiã Bibliis manuscriptis reperitur.

Num. eodem. *Iustum est igitur, ut aliquando provideam etiã domui meæ*. Priùs legebatur, sine particulã illã, *etiã*, quam Sacra Bibliorum Congregatio apponendam esse censuit, quippè quæ in aliquot Codicibus manuscriptis, & in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione reperitur, cui denique respondere videtur. Translatio septuaginta Interpretum, in qua pro particula, *etiã*, legitur conjunctio, *Et*; quæ sanè lectio apponenda erat, vi, & sensu locutionis particulam ipsam postulante.

Num. 33. *Et omnia, quæ non fuerint varia, & maculosa, & furta, tam in ovibus, quàm in capris furti me arguent*. Priùs legebatur, *furti me argues*. Quod stare non poterat, quia locutio mutila erat. Nam illud pronomen pluralis numeri, *omnia*, verbum non habebat, cui concordare posset, sicut nunc habet hunc in modum; *omnia, quæ non fuerint varia &c. furti me arguent*. Adde etiã, quòd huic Lectioni Translatio septuaginta Interpretum in singulari numero respondet, ac rectè quidem in hæc verba; *Omne, quòd non fuerit sparsum, aut subalbum, in capris, & fuscum in agnis, furatum erit apud me*. Chaldaica itè Interpretatio eidem locutioni satis bellè respondet in hanc verborum formam; *Omne quòd non fuerit maculosum, & respersum in capris, & nigrum in agnis, furto sublatum est apud me*. Hujus autè loci mendum Librariorum negligentia, vel inscitia irrepsisse reor, verbo scilicet pluralis numeri, ac tertiæ personæ in secundam singularis numeri personam mutato.

Cap. 31. Geneseos num. 24.

VIDITQUE IN SOMNIS DICENTEM SIBI
DEUM: CAVE NE QUIDQUAM
ASPERE LOQUARIS
CONTRA JACOB.

PRIÙS legebatur. *Viditque in somnis dicentem sibi Dominum*. Lectioni primo loco positæ Translatio septuaginta Interpretum, respondet in hanc verborum formam; *Venit autè Deus ad Laban Syrum per somnum nocte, & dixit ei cave &c.* eidem respondet Inter-

pretatio Chaldaica in hæc verba; *Et venit verbum à facie Dei ad Laban Syrum in somnis noctis, & dixit ei; cave &c.* Biblia itè aliquot manuscripta hoc in loco habent, *Deum*, non, *Dominum*. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio *Deum* non *Dominum* legendum, esse censuit.

Num. 29. *Sed Deus Patris vestri heri dixit ad me; cave, ne loquaris contra Jacob quidquam durius*. Priùs legebatur, *Deus Patris tui*; nunc autè, *Deus patris vestri*; juxta Interpretationem Chaldaicam, & Lectionem Codicum aliquot manuscriptorum. In Sancti Hieronymi Translatione, & septuaginta Interpretum legitur; *Deus patris tui*. In multis Bibliis manuscriptis, necnon juxta Translationem septuaginta Interpretum, & Sancti Hieronymi legitur; *Cave, ne loquaris cum Jacob &c.* Impressi autè Codices omnes habent; *Cave ne loquaris contra Jacob &c.* Ità etiã legunt omnes ferè Doctores. Sed quia sensus harum lectionum, *cum Jacob*, & *contra Jacob*, est idem; Sacra Bibliorum Congregatio lectionem impressorum Codicum retinendam esse censuit.

Cap. 32. Geneseos num. 1.

JACOB QUOQUE ABIIT ITINERE,
QUO CÆPERAT.

ITÀ ad verbum legitur à Rabano in lib. 3. c. 19. in Genesim, necnon in septem Codicibus Bibliorum manuscriptis. Priùs in Codicibus Bibliorum Ordinariis legebatur; *Jacob autè abiit in itinere, quod cæperat*. Translatio B. Hieronymi habet; *Jacob autè abiit itinere, quo cæperat*. In Translatione septuaginta Interpretum legitur: *Et Jacob abiit viam suam*. Chaldaica verò Translatio habet: *Jacob autè abiit per viam suam*. Quamvis autè Lectiones diversæ videantur, eundem tamèn sensum habeat. Sacra verò Bibliorum Congregatio lectionem primo loco relata apponendam esse censuit.

Num. 6. *Et ecce properat tibi in occursum cum quadringentis viris*. Ità legit Rabanus lib. 3. cap. 20. Ità etiã in aliquot Bibliis manuscriptis: & ità denique Sacra Bibliorum Congregatio legendum esse censuit. Priùs legebatur, *in occursum tuum*. Utraquè tamèn lectio eundem sensum habere videtur.

Num. 18. *Munera misit Domino meo Esau*. Ità legitur in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione, atquè in Chaldaicâ Interpretatione, necnon in diversis Bibliis manuscriptis. Et ità Sacra Bibliorum Congregatio legendum censuit: Priùs enim legebatur: *Munera misit Domino suo Esau*: Et ità legitur in Sancti Hieronymi Translatione: *Domino suo Esau*; lectio autè recentè suscepta congruentior judicatur, si loquens perpendatur.

Num. 30. *Vidi Deum facie ad faciem*. Ità legitur, tam in Bibliis Regiis, quam Complutensibus, juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem; necnon juxta Beati Hieronymi Translationem ex Hebraico Textu præstitam: Nam in Græco Textu legitur:

gitur : *עֵלֹהִים* *Elohim*, idest *Deum*; & in Hebraico

Geneseos cap. 34. num. 15.

אלהים Elohim, idest *Deum*. In Bibliis Ordina-

ET CIRCUMCIDATUR IN VOBIS OMNE
MASCULINI SEXUS.

nariis legebatur : *Vidi Deum*. In Chaldaica Translatione legitur : *Vidi Angelum Dei facie ad faciem*. Hæc autem lectio quasi alterius lectionis est interpretatio : Jacob enim non propriè vidit Deum, sed Angelum in Corpore assumpto, ut ait Nicolaus Lyranus; quia Deus videri non potest, sed Jacob vidit formam, ut Glossa interlinearis inquit; in qua Deus loquutus est. Glossa verò Ordinaria, per *Dei faciem*, Dei cognitionem interpretatur. Nam Deus propriè videri non potest. Propterea in capite 33. Exodi Deus Moysei dixisse legitur. *Non poteris videre faciem meam*, hoc est, vim divinæ Essentiæ, ut ait Glossa Interlinearis; *Non enim* [inquit Deus] *videbit me homo, & vivet*, hoc est, per incircumscriptam essentiam, in hac mortali carne, ut Glossa Interlinearis interpretatur: Talis namque visio, quæ facultatem humanam excedit, non conceditur in præsentī vitā, sed in futurā, idest, in Cælo, ubi pro præmio conceditur. Paulo tamē, & Moysei, ut ait Sanctus Augustinus, concessum fuit videre Divinam Essentiam, in raptu tamē, ac transitoriè, sed non mansivē, ut refert etiā Lyranus in primam Joannis Epistolam cap. 4. Quod autem legi debeat : *Vidi Deum, facie ad faciem*, confirmatur ex eo, quod scriptum reliquerunt Rabanus, & Isidorus Hispanensis. Rabanus enim, dum ipsum divinæ Scripturæ locum interpretatur, expressè inquit: *Et vocavit Jacob nomen loci illius, Facies Dei, dicens: Vidi Deum Facie ad Faciem*. Jacob enim locum illum, in quo vidit Deum, vocavit *Ihanuel*, quod, *Facies Dei*, latine interpretatur. Isidorus verò, dum meditatur illa Geneseos verba ipsi Jacob à Deo dicta: *Nequaquam Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel*; ita inquit: *Cujus nominis impositio, utique benedictio fuit. Interpretatur enim Israel, videns Deum: quod erit in fine præmium Sanctorum omnium*. Ex horum Doctorum verbis clarum profectò fit, legendum esse; *Vidi Deum Facie ad Faciem*, ita etiā legitur à Sancto Ambrosio lib. 2. de Jacob, & vitā beatā hisce verbis: *Et vocavit nomen loci illius, Facies Dei, vidi enim Deum facie ad faciem*. Itā denique à Sancto Hieronymo in Questionibus, vel Traditionibus Hebraicis in Genesim legitur ad verbum: Adde tandē, quod in aliquot Bibliis manuscriptis invenitur hæc eadem lectio, quæ itē corroboratur, & confirmatur per illud nomen, quod à Jacob impositum fuit illi loco, in quo ipse vidit Deum; necnon per illud nomen, quod à Deo ipsi Jacob datum fuit. Illud enim nomen est *Ihanuel*, idest, *Facies Dei*; hoc autē nomen *Israel*, idest, *videns Deum*: nam in utroque nomine ultima syllaba Hebraica est *El*, quæ latine interpretatur *Deus*. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio hanc lectionem tamquam genuinam in suum locum reponendam esse judicavit.

Prius legebatur, *omnis masculini sexus*. Significantius autē legitur, *omne*, quā, *omnis*, juxta septuaginta Interpretum Translationem, quæ Latine in eodem capite legit non semel, *omne masculinum*. Itā quoque legitur non semel à S. Ambrosio in eodem cap. lib. 2. de Jacob, & vitā beatā; necnon ab Alphonso Tostato, & ab aliis. In aliquot etiā Codicibus manuscriptis legitur; *omne masculinum*, Hanc itaque lectionem, *omne masculini sexus*, tamquam meliorem Sacra Bibliorum Congregatio censuit recipiendam.

Num. 23. *Unum efficiemus populum*. Itā legitur in aliquot Codicibus manuscriptis, & itā Sacra Bibliorum Congregatio censuit legendum; hæc enim lectio congruentior, si Orationis ordo perpendatur. Prius autē, *efficiamus*, legebatur in Bibliis Ordinariis.

Num. 30. *Quibus patratīs audaciter, &c.* Hoc in Hebraico Textu non extat, sed à Traduttore additum fuit. Legebatur autē, *quibus perpetratis audaciter*, Et itā legitur in Sancti Hieronymi Translatione. Nunc verò, *quibus patratīs audaciter*, & rectius quidē, quia patrare, est rem incæptam ad finem perducere, præsertim verò neces, rapinas, & bella, atque in hunc sensum Authores gravissimi usi sunt semper ipso verbo, *patrare*. Itā dicto in loco Bibliorum legitur à Nicolao Lyrano, ab Alphonso Tostato, & ab aliis, necnon in aliquot Bibliis manuscriptis. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio hanc lectionem, quatenus magis propriam recipiendam esse judicavit.

Cap. 36. Geneseos num. 14.

ISTI QUOQUE ERANT FILII OOLIBARNA
FILIAE ANÆ, &c.

Prius legebatur in aliquot Codicibus, *Filii Anæ*, sed, *Filia*, legendum censetur; Itā legitur in Sancti Hieronymi Translatione, & Chaldaicā, & itā in multis Codicibus manuscriptis, necnon impressis ferè omnibus legebatur; atque itā Sacra Bibliorum Congregatio legendum censuit.

Num. 21. Prius legebatur, *Asar*, nunc verò, *Eser*; & itā legitur in Hebraicā Translatione Sancti Hieronymi; necnon in Chaldaicā Translatione, atque Interpretatione, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. Eadem lectio extat in Bibliis aliquot manuscriptis.

Num. 23. Prius legebatur, *Alvam*, nunc verò *Alvan*, & itā legitur in Hebraicā Translatione Sancti Hieronymi, atque in Chaldaicā Translatione, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. Eadem, itē lectio extat in Bibliis aliquot manuscriptis.

Num. 24. *Cum pasceret Asinas*, nunc legitur;

Nicol. Lyran.
& Gloss. Ordinaria in
cap. 32. Geneseos.

Glossa Interlinearis in
cap. 33. Exodi
& Nicol. Lyran.

S. Augustin.
lib. 2. de Trin.
cap. 16. to. 3.
& in ep. 12.
ad Paulinum
tom. 2.

Lyran. in
epist. 1. Joannis
cap. 4.

S. Ambros.
tom. 2. lib. 2.
de Jacob. &
vitā beatā.

S. Hieronymus
tom. 3.

Tostat. to. 7.
in Geneseos.

gitur; Cum pasceret Afinos; & ita legitur in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione, & in aliquot manuscriptis Bibliorum Codicibus,

Cap. 37. Genesios num. 3.

ISRAEL AUTEM DILIGEBAT JOSEPH SUPER OMNES FILIOS SUOS.

Prius enim legebatur sine dictione illa, suos. Nunc verò apposita legitur. Et ita legitur in Hebraicâ Translatione Sancti Hieronymi, & in Chaldaicâ Translatione, necnon in aliquot Bibliis manuscriptis. In Translatione septuaginta Interpretum legitur, filios ejus.

Num. 17. Prius legebatur; Perrexit itaque Joseph. Nunc autem; Perrexit ergo Joseph. Et ita legitur in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 31. Tulerunt autem tunicam ejus, & in sanguine Hædi, quem occiderant, tinserunt. Prius legebatur in sanguinem; nunc verò, in Sanguine. Est enim recta locutio, quamvis alibi legatur in Sanguinem.

Num. 36. Prius legebatur: Phutipbari Eunuchus, nunc verò Putipbari Eunuchus, & ita legitur in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione, atque in Bibliorum Complutensium Dictionario, in quo habentur Interpretationes Hebraicorum, Chaldaeorum, Græcorumque nominum veteris, ac novi Testamenti; ubi Franciscus Simenius hanc vocem, Putiphar, ex Lingua Syriacâ, & Hebraicâ originem habere ait; & ita scribendam esse ostendit, quamvis alibi legatur, Phutipbari, & præsertim in Sancti Hieronymi Translatione. Putiphar enim, ut inquit Simenius, ex Syro, & Hebræo dictus, pinguedinem dissipans, vel pinguedinis denudatio; aut Syriacè pinguedinis vindicta interpretatur.

Cap. 38. Genesios num. 2. & 12.

Sic, non sua, legi debet juxta Hebraicam Sancti Hieronymi Translationem; & ita etiam legitur in Chaldaicâ Translatione, necnon in Bibliis manuscriptis. In numero autem 12. juxta Hebraicam Translationem, & Chaldaicam Interpretationem, Codicesque manuscriptos debet apponi dictio hæc, Filia, hunc in modum. Mortua est filia Sue Uxor Judæ: hæc enim vox, Filia, in cæteris Bibliorum Editionibus non legebatur. In Sancti Hieronymi Translatione legitur: Mortua est filia Sue Uxor Judæ. Ità etiam legitur in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione. In Translatione autem septuaginta Interpretum legitur Sava, non Sue.

Num. 10. Prius legebatur, eo quod, nunc autem ita legitur, quod, sine particula, eo, in hunc modum: Et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret. Ità legitur in aliquot Bibliis manuscriptis, & rectè quidem, cum illa particula hoc in loco superflua videatur ob dictionem illam idcirco.

Cap. 39. Genesios num. 1.

Putifar non Phutiphar, legendum est, ut in superiori capite, num. 36. ostensum fuit; Et ibidem legi debet, exercitus, absque particulâ illâ, sui, idest, Putiphar Eunuchus Pharaonis Princeps exercitus. Nam si legatur Princeps exercitus sui, exercitus ille videbitur esse non Pharaonis, sed Putifari Servi, sive Ministri Pharaonis; Eunuchus enim, ut ait S. Hieronymus in Scripturâ Sacrà non solum pro Castrato, sed etiam pro ministro, vel Servo sumitur, ut ex capite 40. Genesios num. 1. constat, ubi Regis pincerna, & pistor Eunuchi dicuntur. Nec particula illa sui, pro particula illius, idest, Pharaonis rectè accipi solet. Putifar enim erat Princeps Exercitus Pharaonis. Idcirco in calce capitis 37. de Putipharo in hanc legitur verborum formam: Madianitæ vendiderunt Joseph in Egypto Putiphari Eunuchus Pharaonis Magistro Militum. In Chaldaicâ Interpretatione legitur, Magister Militum. In Græco fonte legitur Ἀρχιμαγείρος, Archimagiros, hoc est, Princeps Coquorum, & ita legitur juxta septuaginta Interpretum explicationem Archimagiros enim, idest, Coquorum Princeps, ut ait Sanctus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis super Genesim, pro Magistro Exercitus in scripturâ Sacrà poni solet. Magiros, Μαγείρος, namque vox Græca, Coqus latinè interpretatur, & dicitur à μαγειρεῖν, quod est occidere, eo quod Coqui occidunt Coquendas pecudes. Propterea Archimagiros, idest, Princeps Coquorum, sumi solet pro Magistro Exercitus, vel Militum, quod Coquorum instar homines occidunt in bello. Putiphar ergo, ut hujus loci correctionem, concludamus, Eunuchus, idest, Magister Pharaonis, Princeps Exercitus, absque particulâ illâ sui, legendus censetur. Adde etiam, quod in aliquot Bibliis item manuscriptis extat lectio hæc sine particulâ illâ sui.

Num. 9. Prius ita legebatur: Quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in Dominum meum? Nunc verò juxta Hebraicam, Sancti Hieronymi, necnon Chaldaicam, & Græcam septuaginta Interpretum Translationes ita legi debet: Quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in Deum meum?

Cap. 40. Genesios num. 1.

HIS ITAQUE GESTIS, ACCIDIT, UT PECCARENT DUO EUNUCHI, PINCERNA REGIS ÆGYPTI, ET PISTOR DOMINO SUO.

Nunc verò legitur. His ita gestis &c. particulâ illâ que, e medio sublata. Hæc enim locutio magis rei consona hoc in loco esse censetur, & in Bibliis manuscriptis multis invenitur. Nam adverbium ita, habet alium sensum à conjunctione, itaque remotum, ut patet diligentèr consideranti sensum utriusque dictionis.

Num. 15. Quia furto sublatum sum: prius enim legebatur furtivum: nunc autem furto, Cc 3 juxta

Eunuchus pro servo sumi solet ex S. Hieronymi in qu. Hebr. in Gen. qu. 37. tom. 13.

Vide pro hac declaratione Sancti Hieronymi Glossam in c. 37. Genes.

S. Hieronymus qu. vel cap. 37 tom. 9.

juxta Chaldaicam, & Græcam septuaginta Interpretum Translationem. Adde etiã, quod in Bibliis aliquot manuscriptis legitur *furto*, non *furtim*. Nam Joseph non latentèr, aut occultè de Terrâ Hebræorum surreptus, aut sublatuſ fuit, sed palàm. Idcirco in Græcâ Editione non legitur *λατρεὺς*, latrèos, idest, *latentèr*; sed *κλοπῆς*, clopi, idest *furtim*. Adde etiã, quod in aliquot itẽm Bibliis manuscriptis legitur *furto*, non *furtim*.

Cap. 41. Geneseos num. 11.

UTERQUE VIDIMUS SOMNIUM PRÆSAGUM
FUTURORUM.

ANTEÀ enim legebatur, *præsugium*, nomen, scilicet, substantivum pro Adiectivo.

Num. 26., & 31., & 53. nomen *Ubertatis* aspirationem habebat, nunc autẽm sine aspiratione, *b*, legitur: non enim desunt hodiẽ qui *ubertatem* non *hubertatem* scribendam esse censeant.

Num. 44. *Dixit quoquẽ Rex ad Joseph*: Prius legebatur *Rex Ægypti*, nunc autẽm nomen *Ægypti* tamquã superfluum è medio sublatum fuit, cum Pharaõ Rex Ægypti toties eodem in capite legatur. Adde etiã, quod vox illa *Ægypti* hoc in loco juxta septuaginta Interpretum, & Chaldaicam Interpretationem non legitur; nec itẽm in Bibliis manuscriptis. In Translatione autẽm septuaginta Interpretum, & Chaldaicâ Interpretatione legitur: *Dixit Pharaõ ad Joseph*.

Num. 50. *Nati sunt autẽm Joseph filii duo*, &c. additã conjunctione subjunctivã, *autẽm*, quæ legitur in Translatione septuaginta Interpretum, & in Translatione, atquẽ Interpretatione Chaldaicâ. Necnon in Bibliis manuscriptis. In Translatione autẽm Sancti Hieronymi legitur hunc in modum: *Nati quẽ sunt Joseph filii duo*: conjunctio enim quæ hoc in loco æquivaleret particulæ illi *autẽm*.

Cap. 42. Geneseos num. 13.

AT ILLI DUODECIM (INQUIUNT) SERVI
TUI FRATRES SUMUS &c.

NUNC autẽm illud verbum *dixerunt*, tamquã superfluum è medio sublatum, est, cum ibidẽm legatur, *inquiunt*. Propterea in Translatione Chaldaicâ, atquẽ in Translatione septuaginta Interpretum juxta Interpretationem earundem legitur verbum, *dixerunt*, sine verbo, *inquiunt*; In Bibliis autẽm aliquot manuscriptis legitur verbum, *inquiunt*, sine verbo, *dixerunt*, juxta Editionem, sive lectionem primo loco positam; hoc est. *At illi*: *Duodecim*, *inquiunt*, *servi tui fratres sumus*.

Num. 38. *Si quid ei adversi acciderit in terrâ*, &c. In Translatione Sancti Hieronymi legitur; *Si quid ei adversitatis acciderit in viã*. In Translatione septuaginta Interpre-

tum legitur: *Et accidet illum egrotare*. In Chaldaicâ Interpretatione: *Et si acciderit ei mors in viã*. In aliquot autẽm Bibliis manuscriptis legitur: *Si quid ei adversi acciderit in Terrâ*, &c. Hanc itaque lectionem tamquã magis congruam Sacra Bibliorum Congregatio censuit admittendam. Prius enim legebatur: *Si quid ei adversitatis acciderit in Terrâ*. Nunc verò *adversi*, non *adversitatis* legitur.

Cap. 43. Geneseos num. 5.

SIN AUTEM NON VIS, NON IBIMUS.

ANTEÀ legebatur, *Si autẽm non vis*, &c. Quamvis particula *sin* ex *si*, & *ne* composita, abjecto *e*, significet, *si autẽm*; hoc tamẽ loco addita est conjunctio subjunctivã, *autẽm*, quæ satis erat cum conjunctione conditionali, *si* idest, *si autẽm*. Locutio tamẽ illa, *sin autẽm* in Translatione Sancti Hieronymi, septuaginta Interpretum, & in Chaldaicâ Translatione non extat. Prior lectio *si autẽm*, videtur melior, tamẽ fuit ablata, & posita, *sin autẽm*, quæ invenitur in manuscriptis Bibliis, & in Textu Glossæ Ordinariæ.

Num. 11. *Sumite de optimis Terræ fructibus* &c. Prius legebatur: *Sumite de optimis Terræ frugibus*, juxta Sancti Hieronymi Translationem; nunc autẽm juxta septuaginta Interpretum Translationem; Et hæc lectio in multis Bibliis manuscriptis extare cernitur. Nomen tamẽ utrumquẽ, *fructus*, videlicet, ac *fruges* idem significat. Utrumque enim Græcè *καρπός*, dicitur. Hinc secundum Priscianum *fruges*, dicuntur generalitèr quidquid ex fructu Terræ in alimniam vertimus; nequẽ solum quod ex frumentis, & leguminibus, verumetiam quod ex vino, vel ex sylvis cædis, cretæ fodinis, & lapidicinis capitur.

Num. 14. *Et remittat vobiscum fratrem vestrum, quem tenet*. Prius legebatur, *quem tenet in vinculis*: nunc verò mentio de vinculis è medio sublata cernitur: alibi verò non itẽm. Nam in Hebraicâ Sancti Hieronymi Translatione legitur: *quem tenet in vinculis*. In Translatione Chaldaicâ; & in Græcâ septuaginta Interpretum, nulla de vinculis mentio reperitur. Nam in Chaldaicâ Translatione legitur: *Solvat fratrem vestrum*. In Translatione septuaginta Interpretum: *Remittat fratrem vestrum*, nullã penitus de vinculis factã mentione.

Num. 17. *Fecit ille quod sibi fuerat imperatum*. Particulæ ille, *quod sibi*, nunc appositæ sunt juxta S. Hieronymi Translationem, quæ etiã in Bibliis manuscriptis leguntur.

Num. 19. *Ad dispensatorem Domus locuti sunt*. Addita est hoc in loco dictio illa *Domus*, quæ superius itẽm in num. 16. & cap. 44. num. 1. & 4. legitur. Hæc quoquẽ lectio in Chaldaicâ, & septuaginta Interpretum Translatione habetur, cum Dispensator ille sit, qui

qui familiæ domus necessaria dispensat, ac distribuit, cujusmodi sunt etiam domus Opsonatores, cujus officium est coemere, quæ usus domesticus postulat. Opsonator enim est ille, qui emit opsonium, quod est omne, quod cum pane vescimur, & vulgò *companaticum* dici solet.

Num. 27. *Salvusne est pater vester Senex, de quo dixeratis mihi? Adhuc vivit?* Prius legebatur, *sanus*, sed *salvus* hoc in loco congruentior censetur, cum interrogatio esset, an adhuc viveret. Ità etiam legitur in Bibliis manuscriptis, & in Textu Hebraico.

Cap. 44. Geneseos num. 4.

TUNC JOSEPH ACCERSITO DISPENSATORE
DOMUS AIT: SURGE, INQUIT,
ET PERSEQUERE VIROS &C.

Sic prius legebatur, nunc verbum illud, *ait*, superfluum omnino est, cum sequatur, *surge, inquit, & persequere eos*. Nullibi enim utrumque verbum, *ait*, & *inquit*, reperitur in hac eadem lectione, nisi in Sancti Hieronymi Translatione, quæ à quopiam corrupta censetur: quia in Hebraico Textu ejusdem Translationis, ut videre est in Bibliis Regiis, & Complutensibus, repetitio ejusdem Verbi, *ait*, & *inquit*, non invenitur. Propterea verbo, *ait*, ablato, nunc ità legitur: *Tunc Joseph accersito Dispensatore, Domus, surge, inquit, & persequere eos, &c.*

Num. 17. *Respondit Joseph, &c.* Prius legebatur, *Responditque Joseph, &c.* nunc conjunctio, *que*, tamquam superflua, & in nullà Translatione, nec in Bibliis manuscriptis inventa, è medio sublata est.

Num. 31. *Cum anima illius ex hujus animâ pendeat*. Prius legebatur, *dependeat*. Sed quia verbum, *pendeat*, in Translatione septuaginta Interpretum, & in Bibliis manuscriptis legitur, ablata est syllaba, *de*, quamvis utrumque verbum eundem sensum habere videatur.

Cap. 45. Geneseos.

NEC DIMITTATIS QUIDQUAM DE SUPELLECTILI
VESTRÀ, QUIA OMNES OPES ÆGYPTI
VESTRÆ ERUNT.

Ità legitur in Sancti Hieronymi Translatione, & in Bibliis manuscriptis. Prius enim legebatur, *demittatis*. Quod sanè verbum ad rem hanc non facit. Demittere, namque est deorsum mittere, inclinare, vel deprimere. Dimittere autem inter alia, est derelinquere; Et hunc sensum habet hoc in loco, idest, *de supellectili vestrà nihil relinquitis*.

Tametsi autem omnes Codices Latini tam impressi, quam manuscripti habeant hanc lectionem: *Nec dimittatis quidquam de supellectili vestrà, quia omnes opes Ægypti vestræ erunt*; sensus tamen non cohæret. Illud enim, *nec dimittatis quidquam*, videtur adversari

verbis subsequenter, quæ sunt, *quia omnes opes Ægypti vestræ erunt*. Huic sensui consonat lectio Hebraica, Chaldaica, & Græca. Nam in hisce linguis sensus est hunc in modum, & in hanc verborum formam: *Et oculus vester non parcat supellectili vestrà. Vel non videat, aut pigeat vos relicta supellectilis, quoniam apud me non deerunt vobis hujusmodi*. Hinc in Bibliis à Vatablo è Græco translatis legitur hoc. *Ne pœniteat vos, si supellectilem vestram post vos relinquantis*. Idem ferè habent septuaginta. Idcirco, *demittatis*, ut emendavit Sixtus V. non, *dimittatis*, ut habetur in Codicibus Latinis manuscriptis, & impressis legi deberet: quia sensus optimus est, verbis subsequenter consonans: *Nec demittatis quidquam de supellectili vestrà*, idest, nihil deorsum, vel inde mittatis, quia in Ægypto omnibus opibus abundabitis. *Demittere*, autem est deorsum mittere; quod quidem verbum omni ex parte quadrat, & convenit sensui hujusce loci, ac sententiæ: Terra enim Chanaan, unde Pater Joseph cum filiis in Ægyptum profecturus erat, eminentior est Ægypto, ut à Geographis, & ab ipsâ Scripturâ Sacrà colligitur, & præsertim ex eodem capite Gen. 45.; quando enim fit mentio de itinere ex Ægypto in Terram Chanaan legitur, ascenderunt ex Ægypto, è converso autem descenderunt in Ægyptum. Hinc profecturis è Terrâ Chanaan in Ægyptum dici debuit: *Nec demittatis quidquam de supellectili vestrà*, idest, nihil deorsum, in Ægyptum, scilicet, mittatis, quia omnes opes Ægypti vestræ erunt. Quod si futurum erat, quare non debebant dimittere quidquam? Immo potius dimittere, ac relinquere debebant supellectilem, qua in Ægypto indigere non poterant ob opes sibi paratas. Quare si pro, *demittatis*, reponatur, *dimittatis*, vel sensum non cohære, vel clausulas inter se discerepare omnino dixerim; vel incertiam meam fateor, id supra captum Intellectus mei esse affirmans.

Num. 23. *Addens & asinos decem*. Antea legebatur, *Addens ei asinos decem*. In Sancti Hieronymi Translatione legitur, *Addens eis &c.* In Bibliis autem impressis, loco nominis, conjunctio, *&*, legitur, idest, *Addens, & Asinos decem*. Quæ sanè lectio congruentior censetur, Hebraicæ, Græcæque lectioni respondens.

Cap. 46. Gen. num. 2.

PER VISIONEM NOCTIS.

Ità legitur in Textu Hebraico, & Græco, & in aliquot Codicibus manuscriptis. In Translatione septuaginta Interpretum, & in Chaldaicâ legitur, *in Visione noctis*. Prius autem legebatur, *per Visionem noctis*. Sacra tandem Bibliorum Congregatio lectionem primo loco positam reponendam censuit.

Num. 10. *Saul filius Chanaanitidis, &c.* Prius legebatur, *Chanantidis*; nunc verò, *Chanaanitidis*, & quidem rectius: Nam si

Cha-

Chanaanitis, idis, ab Hebraicâ voce, *Chanaana*, vel *Chanaan*, originem habeat, nonnisi *Chanaanitidis* legendum censetur, sicut ex Francisco Simenio colligitur. Hinc enim in suo Vocabulario Hebraico ait, eundem habere significatum hæc nomina Hebraica, *Chanaanitis*, & *Chanaana*, vel *Chanaan*. Cum itaque *Chanaana*, vel *Chanaan* Hebraicè dicatur, *Chanaanitis*, *Chanaanitidis* legendum esse necesse est, ut derivandi regula omnino servetur. Nam *Chanaanitis*, *Chanaanitidis* à *Chanaa*, vel *Chanaan* derivatur.

Num. 11. *Caath*, non, *Cabath*, legi debet, aspiratione è medio nominis ablata. Nam *Caath*, non, *Cabath* legitur in omnibus Bibliorum Translationibus, necnon in Hebraico Vocabulario Francisci Simenii.

Num. 13. *Semron*, non *Simeron* legendum est juxta Sancti Hieronymi Translationem; Et ita legitur in Bibliis manuscriptis. In Chaldaicâ verò Translatione, necnon in Vocabulario Hebraico Francisci Simenii legitur, *Semeron*. *Simeron* autem nullibi legitur.

Num. 16. *Sephion*, & *Haggi*, & *Suni*, & *Esebon*. Ità legitur in Chaldaicâ Interpretatione, atque in aliquot Bibliis manuscriptis. Prius legebatur, *Sephon*, & *Aggi*; & ita legitur in Sancti Hieronymi Translatione, atque in Hebraico Simenii Vocabulario. In Translatione autem septuaginta Interpretum legitur, *Saphon*, & *Aggis*. Nomina, verò legenda sunt hoc ordine *Sephion*, & *Haggi*, & *Suni*, & *Esebon*.

Num. 20. In quo legi debet *Putiphare*, non *Phutifar*. De hac dictione vide superius cap. 37. num. 36. & cap. 39. num. 1.

Num. 26. *Cuncta anima*. Ità legendum est absque particulâ conjunctivâ, *que*, quamvis in Sancti Hieronymi Translatione, atque in Chaldaicâ legatur, *Cunctaque anima*; Et in Translatione septuaginta Interpretum, *cuncta autem Anima*. Tostatus legit, *cuncta Anima*.

Num. 28. *Et ille occurreret in Gessen*; pronomen, *ille*, superfluum censetur; ideo è medio sublatum est: quia Judas fuit missus ad Joseph, ut nunciaret ei, quod Pater veniebat; & ipse Joseph occurreret Patri suo in Gessen, antequàm Pater perveniret ad Regiam Civitatem Ægypti, ubi stabat Joseph cum Rege. Alphonsi etiam Tostati lectio extat sine pronomine.

Cap. 47. Geneseos num. 4.

AD PEREGRINANDUM IN TERRA
TUA VENIMUS.

Idest venimus, ut peregrinemur in Terrâ tuâ. Sextus casus congruentior, quam casus quartus in Terram tuam, censetur. Ideò in Translatione Chaldaicâ, & septuaginta Interpretum legitur: *ad habitandum in Terrâ venimus*, idest venimus, ut habitemus, & peregrinemur in Terrâ tuâ. Ità etiam legit Alphonsus Tostatus.

Num. 9. *Dies peregrinationis meae centum triginta annorum sunt*, parvi, & mali. Legebatur olim: *Dies peregrinationis vitæ meae*, &c. Et ita legitur in Translatione Sancti Hieronymi, & in Bibliis manuscriptis. In Chaldaicâ Interpretatione legitur: *Anni vitæ peregrinationis meae*. In Translatione septuaginta Interpretum: *Dies annorum vitæ meae, quos peregrinor*. Nunc verò dictio illa, *vitæ*, tamquàm superflua è medio sublata est.

Num. 18. *Non celabimus Dominum nostrum*. Antea legebatur: *Non celamus Domino nostro*. Ita etiam legitur in Translatione Sancti Hieronymi. In Chaldaicâ verò: *Non celamus quidquàm Domino nostro*. Hæc autem lectio videtur esse aliarum lectionum declaratio: hoc est, *non abscondimus*, vel *non abscondemus à te inopiam nostram*; quod, scilicet, deficiente pecuniâ, pecora simul defecerint. Sed inter varias lectiones lectio primo loco posita congruentior censetur.

Cap. 48. Geneseos num. 1.

HIS ITA TRANSACTIS.

Antea legebatur, *His itaque transactis*, sicut etiam legitur in Translatione Sancti Hieronymi. In Bibliis autem aliquot manuscriptis prima extat lectio, quæ congruentior censetur, ut diligenter intuenti patet. Aliæ Translationes leguntur in hanc verborum formam: *Et factum est post verba hæc* &c. Vel, *factum est autem post verba hæc*. Quæ idem significant.

Num. 3. *Et ingresso ad se ait*: Antea legebatur: *Et ingresso ad se Joseph ait*: Ità legitur in Translatione Sancti Hieronymi: nunc verò dictio, *Joseph* è medio sublata est, quia subintelligitur Joseph in priori clausulâ nominatus. Nam ingresso Joseph ad Patrem suum Jacob, Pater ejus ait: *Deus omnipotens apparuit mihi in Luza* &c.

Cap. 50. Geneseos num. 8.

QUÆ DERELIQUERANT IN
TERRA GESSEN.

Omnes Bibliorum Translationes habent, *dereliquerunt*. In Bibliis verò manuscriptis legitur: *dereliquerant*, & ita nunc legitur in Editione vulgatâ reformata. Quæ sanè lectio congruentior censetur.

Num. 17. In Bibliis olim Editionis vulgatæ legebatur: *Nos quoque oramus, ut Servo Dei Patri tuo dimittas iniquitatem hanc*. Antea enim legebatur in singulari numero, *Servo Dei Patri tuo*; nunc autem in plurali, *Servis Dei Patris tui*. Quæ sanè lectio omnibus Bibliorum Translationibus respondet. Nam in Hebraica Translatione Sancti Hieronymi hæc ad verbum leguntur: *Nos quoque oramus, ut Servis Dei Patris tui dimittas iniquitatem, hanc*. In Chaldaicâ Interpretatione hæc item ad verbum leguntur: *Et nunc dimitte, obsecro delicta Servorum Dei Patris tui*. In Translatione

slatione autem Græcâ septuaginta Interpretum juxta latinam Interpretationem hæc item ad verbum leguntur : *Et nunc suscipe iniquitatem Servorum Dei Patris tui.* In tribus hisce Translationibus extat Servorum pluralis numeri : ab ipsius enim Josephi fratribus , qui eum vendiderunt , & occidere quoque voluerunt , facta fuit obsecratio post mortem Jacobi Patris eorum. Fecerunt autem ipsam obsecrationem , timentes punitionem faciendam à Joseph de sua venditione in Ægyptum factâ , & de molestiis , quas intulerunt ei nolentes pacificè loqui , & occidere ipsum volentes , quando in Cisternâ fratrem Joseph locaverunt .

LIBER EXODUS

HEBRAICE

VELLESEMOTH.

Exodi cap. 1. num. 6.

QUO MORTUO (*idest Joseph*) ET UNIVERSIS FRATRIBUS EJUS, OMNIQUE COGNATIONE ILLA, FILII ISRAEL CREVERUNT.

ANTEÀ legebatur, *Cognitione suâ*; sed congruentius legitur, *Cognitione illâ*, juxta Græcam septuaginta Interpretum, & Chaldaicam Translationem, & interpretationem, in qua legitur : *Mortuus est Joseph, & omnes Fratres ejus, & omnis generatio illa*; scilicet, Joseph. Itâ etiam legitur in aliquot manuscriptis Bibliis, hoc est, *Cognitione illâ*, non *Cognitione suâ*. Nam hoc in loco congruentius legitur pronomen demonstrativum *illâ*, quàm possessivum, *sua*, respondens parti clausulæ prioris, in qua legitur *universis Fratribus ejus*. Hinc Thomas de Vio Cajetanus in hoc loco legit : *omni que Cognitione ejus*.

Num. 18. *Quibus ad se accersitis Rex ait*, Lectio hæc congruentior videtur, quàm illa, quæ itâ legebatur, *Quibus accersitis ad se Rex ait*. In aliquot etiam Codicibus Bibliorum manuscriptis legitur : *Quibus ad se accersitis, &c.*

Exodi cap. 2. num. 14.

QUIS TE CONSTITUIT PRINCIPEM, &c.

HUIC lectioni respondent Translatio septuaginta Interpretum, & Chaldaica, necnon Biblia manuscripta.

Num. 22. *Deus enim Patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis*. Conjunctio, &, sublata est è medio, legebatur enim, & *eripuit de manu Pharaonis*. Hæc enim conjunctio, sive Copula hoc in loco superflua censetur.

Exodi cap. 2. num. 25.

ET RESPEXIT DOMINUS FILIOS ISRAEL,
ET COGNOVIT EOS.

ANTEÀ legebatur : *Et liberavit eos*. Nunc autem juxta Hebraicum Textum, & aliquot manuscriptos Codices legitur : *Et cognovit eos*; idest, *Dominus respexit Filios Israel oculo misericordiæ, & cognovit eos*, hoc est, ad modum cognoscentis se habuit, ostendendo dilectionem circa eos, quia ipsos à servitute Ægypti liberavit, mortuo Pharaone. In Translatione septuaginta Interpretum juxta Græcum Textum legitur : *Et respexit Deus Filios Israel, & cognovit eos*. Hanc itaque lectionem Hebraico, & Græco Textui respondentem Congregatio admittendam censuit.

Exodi cap. 3. num. 6.

EGO SUM DEUS PATRIS TUI. DEUS ABRAHAM,
DEUS ISAAC, ET DEUS JACOB.

LEGEBATUR olim, & *Deus Isaac*; nunc autem conjunctio, &, tamquàm superflua è medio sublata est, juxta Sancti Hieronymi, & Chaldaicam Translationem. Ita etiam legitur num. 15. & 16., & cap. 4. num. 5.

Num. 14. *Dixit Deus ad Moysen*: Itâ nunc legitur, & rectè quidem, juxta Sancti Hieronymi Translationem, cui respondet etiam Chaldaica Translatio. In Hebraico namque Textu legitur *Elohim*, idest *Deus*, vel, *Dii*, non *Adonai*, hoc est *Dominus*, ut legitur in Translatione septuaginta Interpretum. Pro hac lectione vide infra in primâ primi Capituli Geneseos emendatione, in qua diffusè locuti sumus. Eadem quoque lectio extat in hoc eodem Capite num. 15.

Num. 15. *Et hoc memoriale meum in generationem, & generationem*. Utrumque generationis nomen hoc in loco positum in accusandi casu congruentius legendum esse judicatum fuit ad nominis Dei æternitatem indicandam. Primum namque in sexto casu, alterum verò in quarto locatum, ut antea legebatur, non itâ congruentè, ac propriè dictam æternitatem repræsentare poterat, Eadem lectio debet esse in Psalmo 71. num. 5. In Ps. 118. num. 90., & in Psal. 134. nu. 13. itâ legitur : *In generationem, & generationem*. In Hebraico Textu legitur : *Et hoc memoriale meum in generationem*. Ad indicandam æternitatem legitur in quibusdam Bibliis, *in generatione generationum*.

Num. 20. *Extendam enim manum meam, & percutiam Ægyptum, &c.* Antea legebatur : *Extendamque manum meam, &c.* Nunc autem, & rectius quidem legitur : *Extendam enim*, ut eorum, quæ nuper à Deo dicta erant, ratio, vel causa reddatur. Dixerat namque Deus : *Sed ego scio, quod non dimittet vos Rex Ægypti, ut eatis, nisi per manum validam*. Propterea legendum censetur, *Extendam enim*. Ita etiam legitur in Codicibus Bibliorum manuscriptis. Per conjunctionem, nam-

namque causalem illam, *enim*, redditur causa *dimissionis*, & declaratur, quanam sit manus valida, per quam Hebraei ab Aegyptiaca servitute liberandi erant. Ideo dixit Deus, *Extendam enim manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quae facturus sum in medio eorum, post haec dimittet vos, &c.* Idest, factis omnibus punitionibus meis, dimittet vos, non gratis, sed violentè; per manum, scilicet, validam. Idcirco nunc ad multas punitiones indicandas legitur, *post haec*; antea enim legebatur, *post hoc*; Coniunctio igitur causalis tamquam congruentior, quam coniunctio subiectiva, iudicata fuit in hunc locum reponenda.

Exodi cap. 4. num. 4.

EXTENDIT, ET TENUIT, VERSAQUE EST
IN VIRGAM,

ITa legitur in Hebraica Sancti Hieronymi Translatione, atque in Chaldaica, cui respondere videtur Translatio septuaginta Interpretum, in qua legitur: *& facta est virga in manu sua*. In Bibliis item manuscriptis legitur: *versa que est in virgam*. Antea enim in Editione Bibliorum vulgata impressa legebatur: *reversa que est in virgam, &c.* Nunc verò, *versa que est in virgam*. Moyses namque virgam, quam manu sua tenebat, Dei iussu in Terram projecit; eaque statim versa est in Colubrum, Deinde iussu Dei apprehendit ipsius Colubri Caudam, quae statu versa est in virgam. Ideo in Editione vulgata nunc legitur: *Extendit, & tenuit, versa que est in virgam*, Ita etiam legitur in Bibliis manuscriptis, & in Chaldaica Translatione legitur: *versa que est in virgam* in manu ejus,

Num. 5. Hujus generis miraculum factum fuit, ut miraculo ipso à Moysse Hebraeis narrato, crederent Deum sibi apparuisse: Ideo infra legitur, *Ut credant, inquit, quod apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob*. Antea in Editione vulgata legebatur: *patrum tuorum*; Nunc autem *patrum suorum*; & rectius quidem juxta Hebraicam Sancti Hieronymi, & Graecam septuaginta Interpretum, atque Chaldaicam Interpretationem, ut ostendatur Deus esse non solum ipsius Moysis, verum etiam omnium Hebraeorum. Quoniam verò Moyses loqui debebat Hebraeis, eisque narrare signa, quae Deus fecerat propterea Deus dixit; *patrum suorum*, non *tuorum*; ut ipsi Hebraei, Deum Patrum suorum tibi apparuisse credant, Deum, scilicet, Abraham, Deum Isaac, & Deum Jacob. De tribus autem hisce speciatim mentio fuit facta; quia isti fuerunt, à quibus Populi Dei electio incipit.

Num. 14. *Ecce ipse*, (scilicet, Aaron,) *egreditur in occursum tuum, vidensque te, laetabitur corde*. Quamvis in omnibus translationibus Bibliorum, necnon in Codicibus Bibliorum impressis, & manuscriptis legatur verbum futuri temporis, *egreditur*, Sacra-

tamen Congregatio Bibliorum verbum praesentis temporis, tamquam congruentius respondendum censuit, ut Adverbum ipsum, *ecce*, rem improvisam, subitamque, vel praesentem demonstrans, postulare videtur: Colligitur enim ex iis, quae à Deo jam Moysi dicta fuerant, Deum Aaron revelasse, Moysen venturum, ipsumque Aaron movisse, ut iret in occursum ejus. Hinc ita congruentius legendum videtur: *Ecce ipse egreditur in occursum tuum, vidensque te laetabitur corde*.

Num. 16. *Ipse loquetur pro te ad Populum, & erit os tuum*. Ita legitur in Bibliis manuscriptis; In Bibliis autem impressis, & in Bibliorum Translationibus, tam Sancti Hieronymi, quam septuaginta Interpretum, necnon in Chaldaica Interpretatione, atque Translatione, legitur, *Et ipse loquetur pro te ad Populum, & erit os tuum*. Nunc autem in Editione vulgata ex Concilii Tridentini decreto emendata, & impressa, conjunctio, *&*, posita primo loco, tamquam superflua fuit ablata, & legitur: *Ipse loquetur &c.*

Num. 26. *Sponsus Sanguinum tu mihi es*. Haec dixerat Sephora Marito suo Moysi, postquam ipsa circumcidit filium suum; quasi dixerit: *Tu es Maritus meus acquisitus per sanguinem, quia nisi circumcidissem filium meum, Angelus Dei te occidisset*. Ergo per sanguinem filii mei liberatus es, & quasi noviter nunc te in virum acquisivi. Ex his colligimus, cur Sephora marito suo Moysi dixerit: *Sponsus Sanguinum tu mihi es*. Sephora enim, postquam circumcidit filium suum, ne Moyses ab Angelo Dei occideretur, tetigit Moysis pedes, dicens: *Sponsus Sanguinum tu mihi es*. Hinc sequitur Textus in haec verba. *Et dimisit eum, postquam dixerat; Sponsus Sanguinum ob circumcisionem*. In hisce verbis repetitis, vel iterum prolatis, hoc est, *Sponsus Sanguinum*, illa etiam verba, *Tu mihi es* secundo loco repetita legebantur; nunc autem è medio sublata sunt, & hunc in modum leguntur; *Sponsus Sanguinum ob circumcisionem*. Quae sane lectio Bibliis manuscriptis respondet. In Chaldaica Interpretatione, atque Translatione, & septuaginta Interpretum verba illa secundo loco repetita, *Tu mihi es*, non leguntur. Nam in septuaginta Interpretum Translatione verba haec tantum leguntur, *Stetit Sanguis circumcisionis filii mei*. In Chaldaica verò interpretatione ita legitur, *Propter Sanguinem circumcisionis datur mihi Sponsus meus*. Et cum dimisisset eum, tunc dixit, nisi propter Sanguinem Circumcisionis hujus, condemnatus erat ad mortem Sponsus meus. Quod autem illa verba, *& dimisit eum*, non ad Sephoram, vel ad aliam personam, sed ad Angelum referantur, constat ex Translatione septuaginta Interpretum, ubi de Sephora uxore Moysi haec leguntur; *Occurrit illi Angelus Domini; quarebat interficere illum*, hoc est Moysen, *& accipiens Sephora petram, circumcidit præputium filii sui, & procidit ad pedes suos, & dixit: Stetit Sanguis Circumcisionis filii mei, & ab eo* (scilicet Moysse) *abijt Angelus; quoniam dixit: Stetit Sanguis circum-*
cionis

fovis filii mei. Hæc in ipsâ Translatione septuaginta Interpretum. Verba autem illa, *dimisit eum*, & *abiit ab eo* eundem sensum habent: Nam postquam Sephora Uxor Moyfi circumcidit filium suum, ac tetigit pedes Moyfi dicens: Sponsus, Sponsus sanguinum. Angelus Domini cessavit torquere Moysen, & ab eo recessit. Propterea legitur, & *dimisit eum*; vel *abiit ab eo*. In his verbis explicandis Alphonfus Tostatus quæstionem satis longam scriptam reliquit, opinionibus diversis enarratis, ut in capite quarto Exodi videre licet.

Alphonfus
Tostatus c. 4.

Num. 28. *Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, &c.* Quamvis in Chaldaicâ Interpretatione, & Sancti Hieronymi Translatione legatur, *pro quibus miserat eum &c.* In Hebraico tamen Textu propositio illa, *pro*, non extat, nec etiam in aliquot Bibliis manuscriptis, nec item in Græcâ Translatione septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ, in qua ita legitur: *Narravit Moyses Aaron omnes sermones, quos misit ad eum.* Propterea in Editione Bibliorum emendatâ, propositio illa, *pro*, è medio sublata fuit. Nunc itaque legitur: *Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, &c.* hoc est, omnia, ad quæ narrandâ miserat eum Dominus.

Exodi cap. 5. num. 14.

QUARE NON IMPLETIS MENSURAM LATERUM
SICUT PRIUS, NEC HERI, NEC HODIE?

Quamvis in Translatione Sancti Hieronymi, & septuaginta Interpretum, necnon in Chaldaicâ Translatione legatur, *implestis*, vel *complestis*, & *complevistis*, in Editione tamen vulgatâ postremò emendatâ, & impressâ verbum illud præteriti temporis in præsens translatus fuit juxta Bibliam manuscriptâ, in quibus legitur, *implestis*. Hæc enim lectio congruentior censetur ob particulam illam, *prius*, quæ refertur ad præteritum tempus, in quo impleverant Hebræi laterum mensuram. Quæ sanè lectio hunc habet sensum: *Quare nunc non impletis mensuram laterum, sicut prius implestis, vel implevistis?* Hebræi namque in Ægypto Pharaonicâ servitute coacti paleas commiscebant cum luto, ut cocti deinde lateres fortiores forent; Ex talibus enim fiebant ædificia in Ægypto; quia, ut ait Lyranus, lapides ibi rari esse dicuntur.

Nicol. Lyrano
in cap. Exodi.

Num. 19. *Videbantque se Præpositi filiorum, Israel in malo.* Antea in Editione vulgatâ minus rectè legebatur: *in malum*; nunc autem congruentius legitur: *in malo*. Hebræi namque nonnulli, qui alios Hebræos invitabant ad opera faciendâ, & Præpositi filiorum Israel dicebantur, videbant Pharaonicâ crudelitate se undique vexatos; Ideo in ipso Exodi Textu legitur: *videbantque se Præpositi filiorum Israel in malo, vel in malis*, ut in Græcâ septuaginta Interpretum Translatio-

ne cum Interpretatione Latinâ; necnon in aliquot Bibliis manuscriptis legitur, & rectè quidem.

Num. 20. *Occurreruntque Moysi, & Aaron, qui stabant ex adverso, egredientibus à Pharaone, &c.* Prius in Editione vulgatâ antè emendationem postremò præstitam legebatur, *egredientes*; nunc verò, *egredientibus*; ut participium illud in casu dativo locatum, non ad Præpositos illos, qui Hebræos ad opera faciendâ invitabant, ut superius dictum est; sed ad Moysen, & Aaron referatur juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, quamvis alteri opinioni nonnulli adherere videantur.

Alphonf. T. c.
Latin cap. 5.
Exodi.

Exodi cap. 6. num. 1.

NUNC VIDEBIS, QUÆ FACTURUS SIM
PHARAONI.

Antea legebatur, *quæ facturus sum*, nunc verò, & magis quidem congruentè legitur, *quæ facturus sim*.

Num. 8. *Et scietis, quid ego sum Dominus Deus vestester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum, & induxerim in Terram &c.* In Editione vulgatâ Bibliorum, antequàm emendatâ fuisset, legebatur, *eduxerim vos, & induxerim vos*; nunc verò particula illa, *vos*, secundo locò repetita, tamquam omnino superflua è medio sublata cernitur juxta lectionem Bibliorum manuscriptorum, in quibus nonnisi in primo loco legitur. Ibidem legebatur: *daboque illam possidendam vobis, &c.* nunc verò congruentius legitur: *daboque illam vobis possidendam*. Quæ sanè lectio Bibliis respondet manuscriptis, in quibus legitur, *daboque illam vobis possidendam*, necnon, *daboque vobis illam possidendam*. Nam in aliquot Codicibus legitur particula illa, *vos*, antè pronomen; in aliquot verò post pronomen, & nullibi legitur post participium illud *possidendam*.

Num. 21. 22. *Filii quoque Isaac. Core, & Hepheg, & Zechri Filii quoque Ozziel: Misael, & Elisaphan, & Sethri.* In 21. num. legi debet: *Zechri*; in 22. num. non *Zethri*, sed *Sethri*, legendum est. Huic enim lectioni respondet Chaldaica Interpretatio cum Francisci Vatabli, & Isidori Clarii, aliorumque Translationibus. Idem legitur in Bibliis manuscriptis; prius enim in secundo loco legebatur: *Zethri*, ut ex aliquot Bibliorum Editionibus constat. In Translatione Sancti Hieronymi legitur, *Secbri*: Nunc autem in Editione Bibliorum reformatâ legitur: *Sethri*.

Num. 29. *Omnia, quæ ego loquer tibi:* In Editione Bibliorum vulgatâ pronomen primæ personæ, *ego*, non extabat; nunc autem juxta Hebraicum Textum, & Græcam septuaginta Interpretum Translationem, & Chaldaicam Interpretationem appositum fuit. Huic etiam lectioni respondent aliæ Translationes, præsertim verò Translatio Isidori Clarii, necnon vetus Francisci Vatabli Translatio.

Exo-

Exodi cap. 7. num. 9.

TOLLE VIRGAM TUAM, ET PROIICE CORAM
PHARAONE; AC VERTETUR
IN COLUBRUM.

Minus rectè in Editione vulgatâ prius legebatur præsens Imperativi, *vertatur*; nunc, autem, & rectè quidem legitur, futurum Indicativum, *vertetur*, juxta Græcam, septuaginta Interpretum Translationem, & Chaldaicam Interpretationem: Et huic lectioni respondet Isidori Clarii Translatio. Deus enim hisce in verbis Moyfi, & Aaron dictis; non præcepit, ut virgâ vertatur in colubrum; sed quod ex projectâ virgâ futurum erat prædixit; hoc est, *Virgâ projectâ coram Pharaone vertetur in colubrum*.

Exodi cap. 8. num. 2.

DIMITTE POPULUM MEUM ISRAEL, UT
SACRIFICET MIHI. SIN AUTEM
NOLUERIS DIMITTERE, ECCE
EGO PERCUTIAM OMNES
TERMINOS TUOS
RANIS.

Hæc sunt verba, quæ jussu Dei dicenda erant Pharaoni. In Editione Biblicorum vulgatâ legebatur: *si autem*; Itâ etiâ legitur in cunctis Translationibus. Nunc vero in Editione Biblicorum emendatâ juxta Bibliâ manuscripta legitur, *sin autem*. Quamvis autem particula illa, *sin*, ex, si, &, ne, composita; abiecto, *è*, significet *si verò*; & nonnisi præcedat, *si*; & in secundâ parte collocari soleat; vbi duorum est oppositio; Cicerò tamen diversis in locis usus est particulâ illâ, *sin*, non præcedente, *si*; & ea quoque cum particulâ, *autem*, præcedente, *si*; usus est, dicens: *sin autem*.

Num. 16. 17. 18. *Extende Virgâ tuam, & percutite pulverem terræ, & sint Scinipbes in universa Terra Ægypti*. Quamvis in Hebraicâ Sancti Hieronymi, & Græcâ septuaginta Interpretum Translatione, cum Interpretatione Latinâ, necnon in Chaldaicâ Interpretatione, & in Translationibus aliorum Authorum legatur, *Cinifes*, dictis in locis Exodi; & ab Origène legatur, *Scinipbes*; Congregatio tamen in Emendatione Biblicorum hanc vocem, *Scinipbes*, ponendam esse censuit. Huic lectioni respondent multa Bibliâ manuscripta. Quid autem per *Scinipbes*, vel ut alii dicunt, *Scynipbes*, intelligendum sit, non satis constat. Hebræi namque, & Josephus pediculos esse dixerunt: Origenes autem in Homilia quartâ, dum hujus generis animalis nomen interpretatur, itâ inquit: *Hoc Animal pennis suspenditur per aera volitans, sed itâ subtile est, & minutum, ut oculi visum, nisi acutè cernentis, effugiat: Corpus tamen, cum insederit, acerrimo terebrat stimulo, itâut, quem volitantem videre quis non valeat, sentiat stimulantem*. Hæc ibi Origenes. Alphonsus etiâ Tostatus dictum Exodi locum

Pediculi.

Origenes homil. 4. circa med.

Alphonsus Tostatus in Exodi cap. 8.

explicans ait: *Vocantur autem Cynipbes muscæ minutissimæ, itâut visum cernentis effugiant, quæ acutissimis stimulis carnem terebrant, atque cruciant*. Hæc Tostatus. De hac item muscâ nonnulli hæc ajunt. *Cynips, Cynipbis vox Græca, muscâ minutissima est, longis cruribus, in capite habens rostrum, quo cutem, vel carnem, sive pellem Hominis, & aliorum animalium perforat, sive perterebrat, idest ab uno latere ad alterum forat: à Latinis autem canina muscâ vocitatur*. Ex his verbis colligo Scyniphem esse vermiculum illum parvum, & alatum, qui ab Italis, *Zenzala*, vulgò vocitatur; de cujus naturâ loquitur Plinius in libro de Historia naturali.

Dictionarij linguarum undecim, & aliorum antiquus.

Plin. lib. 11. cap. 2. naturalis hist.

Num. 26. *Abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro*. Hæc sine Interrogatione legenda esse censuit Congregatio in emendatione Biblicorum; juxta Hebraicam Sancti Hieronymi, & Græcam septuaginta Interpretum cum Interpretatione Latinâ; Translationem item; & Chaldaicam Interpretationem; necnon juxta veterem Francisci Vatabli Translationem, & Bibliâ manuscripta.

Exodi cap. 9. num. 3.

BOVES, ET OVES, num. 4. NIHIL OMNINO
PEREAT.

Ita legitur in multis manuscriptis Bibliis: Et ita Congregatio legendum esse censuit, quamvis in Translationibus legatur, *Oves, & Boves, &*, *nil omnino*.

Num. 27. *Peccavi etiam nunc: Dominus justus: Ego & Populus meus impii*. Prius legebatur: *Et ego, & Populus meus Impii*. Hunc prior conjunctio illa, *&*, è medio sublata, cernitur, & rectè quidem, quia sensus hoc in loco non debet esse conjunctivus, sed disjunctivus, vel potius adversativus inter justum, & Impios. Ideò ad hunc sensum magis explicandum conjunctio illa, *&*, primo loco posita, fuit ablata. Huic enim lectioni satis bellè respondet Græcâ septuaginta Interpretum Translatio cum Interpretatione Latinâ per particulam illam discretivam, sive adversativam, *autem*; in hanc verborum formam: *Dominus justus; Ego autem, & Populus meus Impii*. Bibliâ item manuscripta carent illâ conjunctione dicto in loco.

Exodi cap. 10. num. 5.

ECCE EGO INDUCAM CRAS LOCUSTAM IN
FINES TUOS: QUÆ OPERIAT
SUPERFICIEM TERRÆ, &c.

Prius legebatur, *operiet*, nunc verò, *operiat*: & itâ legitur in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 12. *Ut ascendat super eam*. Prius legebatur: *Ut ascendat super Terram*; nunc autem, nominis loco legitur pronomen relativum, hoc est, *ut ascendat super eam*; & quidem rectè, ne superflua ejusdem nominis repeti-

petitio tam propè fiat. Ità etiam legitur in aliquot Bibliis manuscriptis, & in Commentariis aliquot Scriptorum.

Num. 15. *Nihilque omnino virens reliquum est in lignis, & in herbis terræ in cuncta Ægypto.* Ità etiam legitur in aliquot Bibliis manuscriptis, & in Chaldaicâ Interpretatione: prius enim legebatur: *nihil quoque omnino*; sed hæc lectio, *nihilque omnino*, congruentior censetur per particulam illam, *que*, copulativam, sive conjunctivam; nam particula, *quoque*, hoc in loco ad rem non facit; & in Vatabli novâ Translatione non legitur.

Num. 18. *Egressusque Moyses de conspectu Pharaonis, & oravit Dominum.* Nunc autem, legitur sine verbo *est*, ac sine copulâ *&*; Quæ sanè lectio in aliquot Bibliis extat manuscriptis, & congruentior judicata fuit in Sacrà Bibliorum Congregatione.

Exodi cap. 11. num. 4.

MEDIA NOCTE EGREDIAR IN ÆGYPTUM, &c.

HÆc in multis Bibliis manuscriptis extat lectio, & melior censetur: prius enim legebatur, *ingrediar*; nunc verò, *egrediar*, idest, *exibo* Ægyptum versus: Et hoc verbum *exibo* extat in veteri Translatione Vatabli. In Translatione verò Isidori Clarii legitur, *egrediar*. In Hebraico Textu, *egredior*.

Num. 10. *Moses autem, & Aaron fecerunt omnia ostenta, quæ scripta sunt, &c.* Prius legebatur, *omnia signa, & ostenta*; sed Congregatio Bibliorum abstulit, *signa*, & tamquam superflua; quia ista lectio non extat in Hebraico Textu, nec in Græco, juxta septuaginta Interpretum Translationem, nec in Chaldaicâ Interpretatione, nec etiam in aliquot Bibliis manuscriptis.

Exodi cap. 12. num. 4.

QUI JUNCTUS EST DOMUI SUÆ.

PRiùs legebatur, *conjunctus*, nunc autem, *junctus*; Et ità legitur in aliquot Bibliis manuscriptis; & ità Congregatio Bibliorum legendum censuit.

Num. 9. *Sed tantum assum igni.* Prius legebatur, *sed assum tantum igni*, nunc verò, *sed tantum assum igni*. Et ità legitur in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 15. *Quicumque comederit fermentatum*, & ità legitur in aliquot Bibliis manuscriptis. Antea legebatur; *Quicumque comederit fermentum*; sed quidè non rectè: quia non comeditur fermentum, sed panis ex farina cum fermento factus, qui fermentatus dicitur.

Num. 19. *Septem diebus Fermentum non invenietur in domibus vestris*, hoc in loco fermentum, non fermentatum legi debet. Antea enim fermentatum pro fermento legebatur; nunc autem fermentum, & rectè quidè, sicut etiam legitur in aliquot Bibliis manu-

scriptis, atque in Chaldaicâ Interpretatione, necnon in Textu Hebraico, & Græco. Utrumque verò errorem, hoc est, fermentum pro fermentato, & fermentatum pro fermento, Librariorum, ac Typographorum in curiâ factum esse reor.

Num. 35. *Feceruntque Filii Israel, sicut præceperat Moyses.* Antea legebatur: *Sicut præceperat Dominus Moysi.* Nunc autem, *sicut præceperat Moyses*. Huic lectioni respondent Græca septuaginta Interpretum Translatio cum Interpretatione Latinâ, necnon Textus Hebraicus, & Chaldaica Interpretatio cum aliquot Bibliis manuscriptis, in quibus legitur: *Filii Israel fecerunt, sicut præceperat eis Moyses*.

Num. 37. *Sexcenta ferè millia peditum virorum absque parvulis.* Antea in Editione Bibliorum vulgatâ, & impressâ legebatur: *absque parvulis, & mulieribus*. Nunc autem vox illa, *mulieribus*, cum particulâ conjunctivâ, *&*, tamquam superflua è medio ablata est juxta Hebraicam, Græcam, & Chaldaicam lectionem, necnon quatuordecim Bibliorum manuscriptorum. Huic etiam lectioni respondet Isidori Clarii Translatio.

Num. 39. *Neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis.* Verbum in singulari numero ità legebatur: *Neque enim poterat fermentari*, hoc est farina jam cocta ex Ægypto asportata; nunc autem verbum refertur ad subcinericios panes azymos, hoc est, ad panes sine fermento factos, & sub cinere, & ità legitur rectè: *Neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis*. Ità legitur in Hebraico Textu, & in Translatione Sancti Hieronymi, necnon in aliquot Bibliis manuscriptis.

Exodi cap. 13. num. 5.

CELEBRABIS HUNC MOREM SACRORUM
MENSE ISTO.

VERbum in plurali numero antea legebatur, nunc verò in singulari, juxta Hebraicum, & Chaldaicum Textum, septuagintaque Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, & Sancti Hieronymi Translatione, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet, in quibus verbum in singulari legitur numero; hoc enim in loco Deus loquitur Moyse dicens: *Celebrabis hunc in morem*; deinde statim sequitur: *Vesteris azymis*. Huic lectioni rectè respondet Vatabli nova Translatio, atque itè Isidori Clarii, cum decem Bibliis manuscriptis.

Num. 7. *Azyma comedetis septem diebus.* Quamvis superius verbum in singulari legatur numero, nunc tamèn eadem repetitâ sententiâ verbum in plurali numero legendum censuit Congregatio, sicut in omnibus locis nupèr in medium allatis legitur, ut ad universitatem Hebræorum dicta sententiâ, apertius referatur.

Num. 16. *Erit igitur quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid, ob recordationem*

nem, inter oculos tuos. Antea legebatur, ante oculos tuos; nunc verò, & quidè significantiùs, inter oculos tuos, quasi dicatur: inter utrumque oculum tuum. Hæc lectio, inter oculos tuos, in Chaldaicâ extat Interpretatione, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. Hæc eadem lectio in Rabani Mauri Commentariis, & in septem Bibliis manuscriptis reperitur.

Rabanus in
Exodam.

Num. 17. *Nam eos duxit Deus per viam Terræ Philisthym, &c. Deus, non Dominus, hoc in loco legi debet: Ità enim legitur in Hebraico Textu, & in Translatione Sancti Hieronymi; necnon in Chaldaicâ Translatione cum Interpretatione Latinâ, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. In Bibliis item aliquot manuscriptis eadem extat lectio.*

Exodi cap. 14. num. 5.

IMMUTATUM EST COR PHARAONIS,
ET SERVORUM EJUS SUPER
POPULO.

Priùs legebatur, super Populum; nunc autem super Populo; Et ità legitur in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 19. *Tollensque se Angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos. Priùs legebatur, Angelus Domini; nunc verò Angelus Dei, juxtà Hebraicum Textum, & Sancti Hieronymi Translationem, Græcamque septuaginta Interpretum Translationem, cum Interpretatione Latinâ, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre est. Et huic lectioni aliquot Biblia manuscripta respondent.*

Exodi cap. 15. num. 7.

ET IN MULTITUDINE GLORIÆ TUÆ
DEPOSUISTI ADVERSARIOS TUOS.

ANtea legebatur, Adversarios meos; nunc autem, Adversarios tuos, juxtà Hebraicum Textum, necnon Sancti Hieronymi, & Isidori Clarii Translationem.

Num. 26. *Ego enim Dominus sanator tuus, Antea legebatur: Ego enim sum Dominus, Dominus Deus sanator tuus. Sed in Hebraico Textu, sum, &, Deus, non extant; & lectioni primo loco positæ satis rectè respondet Chaldaica Interpretatio, quæ ità legitur: Quia ego Dominus medicus sum; necnon Græca septuaginta Interpretum Translatio cum Interpretatione Latinâ, quæ ità legitur: Ego enim sum Dominus sanans te. Biblia item aliqua manuscripta lectioni primo loco positæ omnino respondent.*

Exodi cap. 16. num. 3.

CUR EDUXISTI NOS IN DESERTUM
ISTUD, &c.

Priùs legebatur, induxisti; Nunc autem, eduxisti; juxtà Chaldaicam Translatio-

nem, & Interpretationem, atquè Græcam septuaginta Interpretum Translationem, cum Interpretatione Latinâ in Bibliis Regiis, & Complutensibus, necnon in novâ Translatione Vatabli.

Exodi cap. 18. num. 12.

OBTULIT ERGÒ JETHRO COGNATUS MOYSI
HOLQCAUSTA, ET HOSTIAS DEO.

ANtea hoc in loco legebatur, Domino, nunc autem, Deo, & rectè quidè, juxtà Hebraicum Textum, & Sancti Hieronymi Translationem cum Interpretatione Latinâ, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. Huic item lectioni aliquot Biblia manuscripta respondent.

Num. 19. *Et erit Deus tecum. Idem, siidem rationibus hoc in loco factum est. Priùs enim legebatur: Et erit Dominus tecum nunc verò, & erit Deus tecum.*

Num. 21. *Provide autem de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, &c. Priùs in editione vulgatâ legebatur: Viros sapientes; nunc verò, viros potentes, & rectiùs quidè, ut infra explicabitur. Hanc lectionem apponendam censuit Congregatio Bibliorum juxtà Hebraicum Textum, & Sancti Hieronymi Translationem, Græcamque septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ. Huic item lectioni quantum ad sensum respondet Chaldaica Interpretatio, quæ ità legitur: Tu autem videbis ex omni Populo viros virtutis, timentes Deum. Nam per viros virtutis, viri potentes intelliguntur. Sicut enim virtus, ut ajunt, dicitur à viro, qui etiam à vi, hoc est, viribus, & robore præstans nominatur; ità etiam fit, ut sæpè, ac peculiaritè virtus pro præstantiâ, & pro robore animi, ac fortitudine accipiat, ut eruditi omnes affirmant. Per viros itaque virtutis intelligendi sunt viri potentes, animi robore, ac fortitudine præstantes. Adde etiam, quòd hanc lectionem, hoc est viros potentes, habent Biblia manuscripta viginti. Hinc factum est, ut loco virorum sapientum, viros potentes legamus, & rectiùs quidè, ut superiùs dictum est: quia dicti viri fortes, vel potentes eligendi erant ad judicandum Populum omni tempore, ut in eodem Scripturæ Sacræ loco legitur. Quoniam verò in benè judicando, non solum doctrina, vel Iuris peritia, & judiciaria cognitio, bonaque voluntas præintellectæ requiruntur, sed animi etiam constantia, & fortitudo, ità scilicet, ut sint Judices animo fortes, ac potentes, hoc est, rectè judicare, sententiamque propter magnam aliquam personam executioni mandare non formidantes: Hoc enim nonnunquam deficere apertè ostenditur in Judicibus, qui quamvis jura rectè cognoscant, rectamque benè judicandi voluntatem habeant, quatenus formidolosi, propter magnas personas rectè judicare non audent. Idcirco Judices; viri potentes, id est fortes animo, malam, scilicet, formidinem non*

non habentes, Deumque timentes, evariamque odio habentes eligendi sunt, ut in dicto Sacrae Scripturae loco mandatur.

Exodi cap. 19. num. 13.

MANUS NON TANGET EUM.

Verbum plurale, *tangent*, in singulare mutatum est, juxta Hebraicum Textum; & Chaldaicam Translationem cum Interpretatione Latinâ, necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione item Latinâ. Huic etiam lectioni Biblia manuscripta novem respondent, cum Rabani, Vatabli, & Isidori Clarii lectione.

Num. 18. *Ed quod descendisset Dominus super in igne*. Prius legebatur, *Dominus Deus*, nunc autem, *Dominus*, tantum juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicam Translationem cum Interpretatione Latinâ. Itâ etiam legitur in Bibliis aliquot manuscriptis, necnon in Bibliis Vatabli, & Isidori Clarii.

Exodi cap. 20. num. 25.

SI ENIM LEVAVERIS CULTRUM SUPER EO POLLUETUR.

Super eo non, *super eum*, legi debet: & itâ Sacra Congregatio Bibliorum legendum censuit; nam pronomen illud *eo*, ad Altare lapideum refertur, non ad lapidem, nec ad lapides in plurali numero, ut in septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ videtur, ubi *eos*, non, *eo*, legitur. Pronomen itaque in singulari numero, & in sexto casu legendum censetur. Huic lectioni respondet Hebraica, & Chaldaica lectio, cum Sancti Hieronymi Translatione, & cum Bibliis manuscriptis. Adde etiam, quod in Alphonso Tostato, & in Catenâ Lippomani in Exodum, semper legitur *eo* non *eos*, vel *illos*.

Exodi cap. 21. num. 15. 16. 17.

Versuum ordo in hisce numeris mutatus cernitur hunc in modum: Num. 15. *Qui percutserit Patrem suum, aut Matrem morte moriatur*. Num. 16. *Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, convictus noxæ, morte moriatur*. Num. 17. *Qui maledixerit Patri suo, vel Matri, morte moriatur*. Quantum autem ad ordinem, præsertim versuum, aliter legitur in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ; & aliter legitur in Hebraicâ, & Chaldaicâ Linguâ. Septuaginta namque Interpretes post percussorem Parentum, ponunt eorundem maledictionem cum poenâ. Hebræi verò, & Chaldæi post percussorem Parentum legunt hunc versiculum: *Qui furatus fuerit hominem &c.* Tertiò deinde loco legunt: *Qui maledixerit Patri, aut Matri, morte moriatur*. Idem quoque versiculorum ordo legitur in Translatione Sancti Hieronymi, & in aliquot Bibliis manuscriptis. Propterea Sa-

cra Bibliorum Congregatio eundem versiculorum ordinem in Bibliis servandum esse censuit.

Num. 36. *Sin autem sciebat, quod Bos corrupta esset, &c. Sin autem pro si autem*. Explicationem hujus rei vide superius in cap. 8. num. 2. ubi dicta locutio explicatur. Eadem locutio in hoc eodem cap. 21. num. 9. & 13. invenitur in Bibliis omnibus impressis, & manuscriptis antè ipsam emendationem postremò præstitam.

Exodi cap. 22. num. 6.

SI EGRESSUS IGNIS INVENERIT SPINAS, &c.

IN Editione Bibliorum vulgatâ olim impressâ legebatur, *Spicas*; nunc autem in Bibliis emendatis, legitur, *Spinâs*, & rectè quidem juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicum, necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, & itâ etiam legitur in Translatione Sancti Hieronymi, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet. Itâ quoque legitur in Rabano, necnon in Bibliis Vatabli, & Isidori Clarii, ac etiam in aliquot Bibliis manuscriptis.

Exodi cap. 23. num. 18.

NON IMMOLABIS SUPER FERMENTO SANGUINEM VICTIMÆ MEÆ.

Antea in Editione Bibliorum vulgatâ legebatur, *victima tua*; nunc verò, *victima mea*, quia in Hebraico Textu, & in Chaldaicâ Translatione, atque Interpretatione Latinâ, necnon in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione, cum Interpretatione Latinâ; & in Bibliis decem manuscriptis legitur, *victima mea*. Itâ etiam legitur à Rabano, & ab Isidoro Clario. Quamvis autem nonnulli Interpretes legant, *Sacrificii mei*, pro, *victima mea*. Idem tamen est sensus, *victima mea* respondens: Est enim sermo de immolatione paschali, quæ in azymis, excluso omni fermento, & fermentato fiebat; & utraque lectio, tam, *Sacrificii mei*, quam, *victima mea*, respondet pronomini primæ personæ, non secundæ, idest *tua*. Rectè igitur nunc legitur; *Non immolabis super fermento Sanguinem victimæ meæ*.

Num. 20. *Et introducat in locum, quem paravi*. Antea legebatur, *preparavi*, nunc autem *paravi*; & itâ legitur in Bibliis aliquot manuscriptis.

Exodi cap. 24. num. 5.

IMMOLAVERUNTQUE VICTIMAS PACIFICAS DOMINO VITULOS.

IN Editione Bibliorum vulgatâ itâ olim legebatur: *Immola-veruntque victimas pacificas Domino vitulos duodecim*. Nunc verò

numerus duodenarius, vel duodecim è medio sublati cernitur, & rectè quidem: quia numerus ille, nec quivis alius numerus in Hebraico Textu dicti loci legitur; Sed vitulos tantum. Ibi enim legitur Hebraica sola vox

פרים, idest, tauros, vitulos, aut Boves.

Hinc septuaginta Interpretes ex Hebraico Textu ita in Græcam transtulerunt linguam. *ἡ ἱεραὴ δούλην στήνεν τὰ θεῶν προσάγια*, hoc est, *Et sacrificaverunt victimam salutaris Deo, vitulos*. Chaldaica verò Interpretatio ita legitur: *Immolaveruntque victimas sanctificatas coram Domino, Boves*. Translatio denique Sancti Hieronymi legitur in hanc verborum formam: *Immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos*. Ex omnibus hisce Translationibus, & Interpretationibus constat nullam vocem numeralem vitulis hoc in loco esse tribuendam. Adde etiam, quod plures, quam duodecim vitulis, ut Aloysius Lippomanus ait, esse potuerunt, ut Sacrificium Salomonis, & aliorum fuit, in quibus, ut ipse ait, *innumerabiles pendè Hostiæ adhibebantur*. Huic item lectioni, à Sacra Bibliorum Congregatione emendata, adheret etiam Rabanus, Isidorus Clarius, & Vatablus; clarumque esse censetur, hunc errorem fuisse Librarium, qui in Bibliis describendis vocem illam duodenariam addidisse iudicantur, decepti ob duodecim titulos, & duodecim, tribus, de quibus in quarto numero huiusce capituli 24. fit mentio. Hac in re deceptus fuit Alphonsus Tostatus, qui hunc locum explicando ait: *Vituli duodecim fuerunt dati in Holocaustum. Singuli Vituli à singulis Tribubus*. Huius generis deceptionem Librarium, fuisse crediderim. Quamvis autem in majori Bibliorum manuscriptorum parte inveniat vox illa *duodenaria vitulorum*, Editio tamen Bibliorum Antuerpiensis quatuor manuscripta esse ostendit, in quibus dicta vox *duodenaria* non extat.

Exodi cap. 25. num. 24. & 25.

FACIES ILLI LABIUM AUREUM
PER CIRCUITUM, ET IPSI LABIO
CORONAM INTERRASILEM
ALTAM QUATUOR
DIGITIS.

IN Editione Bibliorum vulgatâ, quæ etiam ordinaria, & usuarîa, vel usualis vocitari potest, quatenus frequenti usui nostro servit, antè præstitam Bibliorum emendationem legebatur. *Facies illi labrum aureum per circuitum, & ipsi labro coronam &c.* Nunc autem, *labium aureum, & ipsi labio, &c.* Ità legitur in Translatione Sancti Hieronymi. In Hebraico Textu, & in Translationibus, & Interpretationibus ex eo in linguam Chaldaicam, Græcam, & Latinam deductis *labrum* non legitur, sed *Corona*. In Hebraico Textu, ut Aloysius Lippomanus ait in Catenâ suâ in Exodum Hebraicè legitur זר, Zer, idest, co-

rona, vel limbus, vel circulus. Labium, autem hoc in loco pro limbo sumitur. Hinc Thomas Cajetanus, dum hanc vocem, *labium*, interpretatur, inquit. *Quod Interpres appellavit labium, planius appellatur limbus*. Limbus verò, ut Servius in Virgilium, & alii Authores interpretantur, erat secundum ritum antiquum fascia quædam extremitatem vestium circumquaque ambiens. Sed hoc in loco labium aureum, ut Lyranus ait, erat quædam lamina aurea latitudinis duodecim digitorum, quæ erat affixa spissitudini tabulæ mensæ per circuitum, de qua mensæ Tabulâ hoc in loco habetur Sermo. Labrum itaque, ut eò, undè quodam modo pro voce ipsâ explicandâ digressi sumus, revertamur. Nonnisi in Editione Bibliorum ordinaria extabat; nunc autem *Labium* legitur. Et ita etiam legitur in Editione Bibliorum Antuerpiensi, necnon in Vatabli nova Translatione; in veteri autem *Limbus* legitur. In Translatione Isidori Clarii legitur, *Corona*, pro *Limbo*, sive *labio*. *Labium* denique legitur in quinque Bibliis manuscriptis nunc in Bibliothecâ Angelicâ Romæ asservatis.

Num. 33. *Spherulaque simul, & lilium*. *Sphæra*, & *lilium* in singulari numero legi debent, non in plurali; idemque bis in hoc eodem versu legendum esse censuit Sacra Bibliorum Congregatio. Ita legitur in Hebraico Textu, & in Chaldaicâ Translatione, atque Interpretatione Latinâ, necnon in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione item Latinâ. In veteri quoque Vatabli Translatione, & in quinque Bibliis manuscriptis est eadem lectio.

Num. 38. *Fiant de auro purissimo*. Præpositio illa, *de*, legitur in Hebraico Textu, in Translatione Sancti Hieronymi, & in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ, & in quinque Bibliis manuscriptis. In Chaldaicâ verò Interpretatione ex Chaldaica Translatione deductâ, legitur, *ex auro mundissimo*. Quæ sanè lectio priori respondet.

Exodi cap. 26. num. 5.

UT ANSA CONTRA ANSAM VENIAT,
ET ALTERA ALTERI
POSSIT APTARI.

PRiùs legebatur *adaptari*, nunc verò *aptari*, & ita legitur in Bibliis manuscriptis, & rectius quidem: nam verbum, *apto*, est in frequenti usu apud Scriptores omnes insignes; Verbum autem *adapto*, à nemine usurpatum inveni, ut in diversis Dictionariis videre licet.

Exodi cap. 27. num. 21.

PERPETUUS ERIT CULTUS PER SUCCESSORES
A FILIIS ISRAEL.

PRiùs legebatur, *coram Filiis Israel*; nunc autem, *à Filiis Israel*; Et ita legitur in Hebraico Textu, necnon in Chaldaicâ Translatione.

Thomas Cajetanus in Exodum.

Servius in Æneidos.

Lyranus in cap. 25. Exodi.

Alexf. Lippom. in Catenâ.

Rabanus.

Librarium error.

Alphons. Tostatus in cap. 24. Exodi.

Alexf. Lippom. in Catenâ.

slatione cum Interpretatione Latinâ, & in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione item Latinâ, & in aliquot Bibliis manuscriptis, & ita Sacra Bibliorum Congregatio legendum esse censuit.

Exodi cap. 28. num. 13. & 14.

FACIES ET UNCINOS EX AURO,
ET DUAS CATENULAS EX AURO
PURISSIMO, &c.

PRIUS legebatur, *auri purissimi*; nunc vero, *ex auro purissimo*. Itâ etiam legitur in Hebraico Textu, & in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ. Necnon in veteri Translatione Vatabli, atque in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 38. *Ut placatus sit eis Dominus*. Prius legebatur pronomen *ei*, nunc autem *eis*; Itâ legitur in Hebraico Textu, & in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ, necnon in Chaldaicâ Interpretatione deductâ ex Chaldaicâ Translatione; necnon in Vatabli, & Isidori Clarii Translationibus, & in aliquot Bibliis manuscriptis.

Exodi cap. 30. num. 18.

FACIES ET LABRUM ÆNEUM CUM BASI
SUA AD LAVANDUM.

PRIUS legebatur, *labium*; sed nunc pro *labio*, *labrum* repositum est, quod est Vasis genus, manibus, ac pedibus abluendis præcipue destinatum. Propterea Chaldaica Interpretatio habet, *Luterem*, & Græca septuaginta Interpretum habet *Pelvim*; utrumque autem nomen significat vas illud pro manibus, ac pedibus lavandis. In Hebraicâ item Translatione itâ legitur. *Facies, & labrum Æneum, & basin ejus æneam ad lavandum*.

Nam Hebraica dictio hæc est: *כִּיֹּר* quæ & concham, sive labrum, vel solum significat, idest vas manibus, pedibusque lavandis destinatum. Græca verò dictio est: *πελὴς* quæ pelvim significat.

Exodi cap. 31. num. 9.

LABRUM, non *labium* legendum est juxta notationem, vel animadversionem superius conscriptam in num. 8. cap. 30. Exodi: ea enim omnia hoc in loco sunt dicenda,

Exodi cap. 32. num. 16.

ET FACTAS (IDEST TABULAS)
OPERE DEI.

PRIUS legebatur Domini. Nunc Dei, & rectius quidem: quia itâ legitur in Hebraico Textu, & in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione

Latinâ, Hebraica namque dictio est *אלהים*

idest Dei, Græca verò est *θεός*, idest Dei. In Chaldaicâ Interpretatione Latinâ deductâ à Chaldaicâ Translatione itâ legitur: *Tabulae autem erant opere Dei factæ*. Hæc leguntur in Bibliis impressis Compluti, necnon in quatuor Bibliis manuscriptis.

Num. 28. *Cecideruntque in die illâ quasi triginta tria millia hominum*. Nunc autem, *quasi viginti tria millia*. Quamvis autem in Hebraico Textu, & in Chaldaicâ Interpretatione, atque item in Græcâ septuaginta Interpretum Translatione cum Interpretatione Latinâ legatur: *quasi tria millia virorum*; Et in Editione Bibliorum vulgatâ olim legeretur, *quasi triginta tria millia hominum*; Nunc tamen Sacra Bibliorum Congregatio in hac tantâ diversitate numerandi, *quasi viginti tria millia* legendum censuit. Itâ denique legitur in quatuordecim Bibliis manuscriptis. Hanc lectionem sequitur Rabanus, & Alphonfus Tostatus, qui post disputationem in hunc locum satis amplam, diversis opinionibus confutatis, dictam lectionem rectam esse concludit, Hebraicumque Textum hoc in loco esse corruptum ostendit hisce verbis: *Quamvis enim, inquit, libri Hebræorum, ut communiter magis correcti sint, quam libri modernorum Christianorum; tamen aliqui errores defectuum, & mutationes sunt in eis ab antiquo. Et patet hoc per ipsosmet Hebræos Talmudistas, qui testimonium perhibent, quod Biblia sint depravata in quindecim locis per errorem Scriptorum. Sicut ergo in aliis locis corruptionem ipsi concedunt, itâ erit in quibusdam, quos ipsi nesciunt, aut non fatentur. Et cum deberet esse in literâ suâ, quasi viginti tria millia, deficit dictio Hebraica signans viginti, & dicitur, quasi tria millia. Quando verò primi nostri Translatores ab Hebræorum Bibliis assumpservnt, non erat depravatus ille locus, & dicebatur: Ceciderunt in die illâ quasi viginti tria millia. Hæc ad verbum Tostatus.*

Non desunt autem, qui hanc lectionem rectam esse velint ex verbis Pauli Apostoli in primâ Epistolâ ad Corinthios capite decimo itâ dicentis de Idololâtris in hoc Exodi capite narratis: *Sedit Populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia*. Hæc Sanctus Paulus, dicto in loco, cujus verba de Idololâtris facta quamvis ad caput 32. Exodi referantur; verba tamen de fornicariis cum Mulieribus Medianitis ad caput 25. numerorum referuntur, ut Lyranus eo in loco ostendit dicens: *Et ceciderunt una die viginti tria millia. Nec hoc (inquit Lyranus) est contra illud quod dicitur numerorum 25. quod ceciderunt viginti quatuor millia; quia minor numerus includitur in majori: & ided quod verum est de majori, etiam verum est de minori*. Hæc Lyranus. Utcumque autem sit, hæc lectio, *quasi viginti tria millia*, ex aliis rationibus in medium allatis recta, & legitima censetur.

Exodi cap. 33. num. 3.

NON ENIM ASCENDAM TECUM, QUIA
POPULUS DURÆ CERVICIS ES.

PRIUS legebatur, quia *Populus duræ cervicis est*: nunc autem persona tertia ipsius verbi mutata est in secundam, & rectè quidem juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicam Translationem cum Interpretatione Latinâ; necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem, cum Interpretatione item Latinâ, ut in Bibliis Regiis, & Compluti etiam impressis. Ità etiam legitur in Isidori Clarii versione, atque in Vatabli versione veteri, ac novâ. Hanc eandem lectionem Rabanus, Aloysius Lippomanus, Alphonsus Tostatus, & alii sequuntur; & ità deniquè legitur in septem Bibliis manuscriptis.

Exodi cap. 34. num. 11.

OBSERVA CUNCTA, QUÆ HODIE
MANDO TIBI.

MANDO, non, *mandavi*, legendum esse, censuit Sacra Bibliorum Congregatio. Nam etsi in Bibliis vulgatæ Editionis, quam Ordinariam vocant, legebatur tempus præteritum; nunc tamen, & rectè quidem legitur tempus præsens juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicam Translationem cum Interpretatione Latinâ. Hæc igitur lectio recta, & vera censetur: *Observa cuncta, quæ hodie mando tibi*. Nam post hæc verba in residuâ hujus capitis parte sequuntur ea, quæ à Deo mandantur observanda; Propterea non per tempus præteritum *mandavi*, sed per tempus præsens, *mando*, legendum esse constat.

Exodi cap. 35. num. 16.

LABRUM, ET BASIM EJUS.

PRIUS legebatur: *Labrum, & bases ejus*. Nunc autem *basim*, in singulari numero juxta Hebraicum Textum, & Chaldaicam Translationem cum Interpretatione Latinâ; Necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione item Latinâ, & Sancti Hieronymi Translationem. Ità etiam legitur in Isidori Clarii versione, & in Vatabli novâ versione. Hanc lectionem Alphonsus Tostatus, Aloysius Lippomanus, & alii sequuntur. Et ità deniquè legitur in novem Bibliis manuscriptis.

Num. 23. *Pelles Arietum rubricatas, & janthinas*. Prius legebatur *hyacinthinas*, juxta omnes Bibliorum Translationes, ut videre est in Bibliis Regiis, & in Bibliis impressis Compluti. Hyacinthus enim est genus violæ vernæ, aut vernalis, quæ habet obscuræ purpuræ colorem, & in Italiâ vulgò vocitatur, *Cipolla Canina*. Hinc dicitur color Hyacinthinus; nunc verò legitur, *janthinas*. Janthinum verò est illud, quod floris violæ re-

fert colorem, & *Violaceum* latine vocitatur: Græci namque *iz violas*, *ανθων* flores vocant. Pelles igitur janthinæ violaceum repræsentabant colorem. Quamvis itaque juxta Bibliorum Translationes nuper nominatas non legatur, *Janthinas*; In Vatabli tamen versionis margine legitur, *Janthinas*; & ità etiam legitur in ipsâmet Isidori Clarii versione, necnon ab Aloysio Lippomano; atque etiam in margine Editionis Bibliorum impressæ Antuerpiæ, juxta Biblia manuscripta, quæ ibi nominantur.

Exodi cap. 37. num. 11. & 12.

ET FECIT ILLI LABIUM AUREUM PER GYRUM,
IPSIQUE LABIO CORONAM INTERRASILEM
QUATUOR DIGITORUM &C.

QUAMVIS in cap. 30. num. 18. *Labrum, ancum*, non *labium* legi debeat, ut dicto in loco explicatum fuit; hic tamen non *labrum*, sed *labium* legendum est: ibi enim est sermo de Vase pro manibus, ac pedibus abluendis; hoc autem in loco est Sermo de virgulis quibuldâ aureis in extremitate Mensæ, sive tabulæ effingendis, quæ labia vocitantur, & erant quatuor virgæ, sicut erant quatuor latera ipsius Tabulæ, seu Mensæ; Illæ autem virgæ vocantur labia, quia, sicut labia, ut ait Alphonsus Tostatus supereminet cæteris faciei partibus; ità illæ virgulæ supereminet planitieci Mensæ, vel Tabulæ per gyrum. *Labium* itaque, non, *labrum*, legendum esse censuit Sacra Bibliorum Congregatio. Ità legitur in Sancti Hieronymi Translatione, & in Vatabli Versione, atque in Bibliis manuscriptis, & impressis, necnon in Commentariis Auctorum.

Num. 29. *Thymiama* non *Thymiamata*, legendum censetur juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem cum Interpretatione Latinâ, & juxta Chaldaicam Interpretationem à Chaldaicâ Translatione deductam; & ità etiam legitur in decem Bibliis manuscriptis. In Hebraico deniquè Textu, sicut ex aliquot versionibus Latinis constat, *Thymiama* sub diversis nominibus, in singulari tamen numero reperitur. *Thymiama* enim vox Græca est; Latine autem dicitur *Incensum*, *Vaporatio*, *Suffitus*, vel *Suffimentum*, & in Italiâ vulgò vocitari solet *Profumo*. In Vatabli Translatione legitur *Thimiama*, *Incensum*, & *Suffimentum Aromaticum*. In aliâ Versione reperitur *Incensum Aromaticum*. Ex quibus locis omnibus *Thymiama* in singulari numero legendum esse colligimus.

Exodi cap. 38. num. 7.

IPSUM AUTEM ALTARE NON ERAT
SOLIDUM, SED CAVUM EX TABULIS,
ET INTUS VACUUM.

PRIUS legebatur: *Cavum ex Tabulatis*, nunc autem, *Cavum ex Tabulis*. In Græca septuaginta Interpretum Translatione cum

cum Interpretatione Latinâ legitur : *Conca-
vum Tabulatum* ; In Chaldaicâ Interpretatio-
ne ex Chaldaicâ Translatione deductâ, *Con-
cavum ex Tabulis* ; & in aliâ Versione, *Carum
intrâ Tabulas* . Quæ omnes lectiones respon-
dent illi lectioni, *Carum ex Tabulis* .

Num. 14. *Quindecim cubitos Columnarum
trium cum basibus suis, unum tenebat latus, &c.*
Prius legebatur hoc in loco verbum in nu-
mero plurali, nunc verò in singulari, & re-
ctè quidè : Dicta enim lectio hac verborum
constructione intelligenda censetur : *Unum,
latus tenebat quindecim cubitos trium Columna-
rum, cum basibus suis* . Hoc autem in loco
latus non accipitur pro latere Atrii, sed pro
quadam parte lateris Orientalis, ut ait Al-
phonfus Tostatus, qui dictorum verborum
sensum satis diffusè declarat . Verbum itaque
dictæ lectionis in singulari numero legendum
est, non in plurali, hoc est, *tenebat*, non,
tenebant . Hæc lectio extat in Sancti Hiero-
nymi Translatione, necnon in Vatabli, &
Isidori Clarii versionibus, necnon in aliquot
Bibliis impressis, & manuscriptis, atque in
Aloysii Lippomani Catenâ in Exodum .

Exodi cap. 39. num. 28.

GINGULUM VERÒ DE BYSSO RETORTA,
HIACYNTHO, PURPURA,
AC VERMICULO BIS TINCTO
ARTE PLUMARIA &c.

PRIUS legebatur *distinctum*, & referebatur
ad Gingulum; nunc autem legitur *bis
tincto*, ut referatur ad vocem illam vermicu-
lo . Vermiculus autem, ut ait Alphonfus To-
status est parvus vermis, & significat Filâ,
quæ sunt valdè rubea; & eundem habet signi-
ficatum, quem in numero 2. & 8. habet di-
ctio illa *Coccus*, ubi ita legitur; *Coccoque bis
tincto*; Dicitur autem, *Vermiculo bis tincto*,
idest valdè rubeo; & ita intensi coloris erat,
ut videretur bis tinctum fericum illud, licet
semel solum tinctum esset. Vel fortè quòd,
ad faciendum colorem valdè intensum, coc-
cus bis tinctus esset. Byssus verò est genus
lini tenuissimi, atque candidissimi. Per hia-
cynthum color hyacinthinus, qui colorem
purpureum, sed subobscurum representat.
In Sancti Hieronymi Translatione Bibliorum
legitur, *Coccoque bis tincto*. In Græcâ septua-
ginta Interpretum Translatione cum Inter-
pretatione Latinâ legitur : *Coccino filato*. In
Vatabli versione, *Coccino bis tincto*. Hæ ta-
men Translationes, aut Versiones eundem
sensum habent, quem habet lectio primo lo-
co posita, hoc est, *Vermiculo bis tincto arte
plumariâ*. Lectio namque illa *distinctum* in
Bibliis manuscriptis ex Librariorum incuriâ,
vel inscitâ corruptis reperitur, deinde im-
pressioni traditâ & à Superioribus nonnullis
animadversâ, & emendatâ. Hinc Sacra Bi-
bliorum Congregatio emendatam lectionem
in suum locum reponendam censuit hisce ver-
bis : *Cingulum verò de bysso retortâ, hyacintho,
purpurâ, ac vermiculo bis tincto arte plumariâ*.

Per artem plumariam intelligitur opus acu-
factum, ut colligitur ex Hebraicâ Transla-
tione, in qua hæc leguntur verba : *Baltbeum
quoquè de bysso retortâ, hyacintho, purpurâ,
& cocco arte acupictoris*. Tostatus ita inquit :
arte plumariâ, scilicet, opere acus, ut sint
flosculi aliqui in superficie, aut Imagines, &
non in parte inferiori . Hæc Tostatus .

Num. 33. *Et aliud operimentum de Janthi-
nis pellibus, &c.* Pro hac lectione vide nota-
tionem in caput 35. Exodi num. 23. ubi *pelles
Janthinas*, non *Hyacinthinas* legendum esse,
constat .

Exodi cap. 40. num. 5.

TENTORIUM IN INTROITU
TABERNACULI PONES .

PRIUS legebatur : *Tentorium in introitu
Tabernaculi testimonii pones* . Nunc verò
Sacra Bibliorum Congregatio dictionem
illam *testimonii* è medio sustulit, quia vox illa,
testimonii, in Hebraico, Chaldaico, & Græ-
co Textu, atque in Bibliis manuscriptis non
extat .

LIBER LEVITICUS.

HEBRAÏCE VAICRA .

Leviticî cap. 1. num. 1.

VOCAVIT AUTEM MOYSEM, ET LOCUTUS
EST EI DOMINUS, &c.

TRANSLATIO Sancti Hieronymi, & septua-
ginta Interpretum, necnon Chaldaica,
& omnes ferè Latini codices tam manuscri-
pti, quàm impressi respondent lectioni, quæ
posita est in primo loco quantum ad illud
præsertim nomen, *Dominus*, quod positum
in fine cernitur : Et ita Sacra Bibliorum
Congregatio legendum censuit : quia ita
etiam legitur in Hebraico Textu latine red-
dito, & in Annotationibus Rabinorum elu-
cidato .

Num. 4. *Ponetque manum super caput Ho-
stia &c.* Prius legebatur : *Ponetque ma-
nus, &c.* Quamvis autem in Sancti Hiero-
nymi Translatione legatur, *ponet manus*;
Sacra tamen Congregatio lectionem primo
loco positam legendam censuit juxta septua-
ginta Interpretum Translationem, & Para-
phrasin Chaldaicæ Translationem, quia ita
etiam legitur in Hebraico Textu latine red-
dito, necnon in aliquot manuscriptis Co-
dicibus .

Num. 5. *Et offerent filii Aaron Sacerdo-
tes sanguinem ejus* . Ita legitur in Hebraico
Textu, & in omnibus Translationibus Bi-
bliorum, tam Regiis, quàm Complutensibus
Bibliis, & manuscriptis Codicibus, Prius
autem in Bibliis Ordinariis legebatur, *Sa-
cerdotis, in casu genitivo singulari*. Nunc
autem *Sacerdotes*; nam ad Sacerdotes perti-
nebat,

nebat, & pertinet, holocaustum, seu Sacrificium offerre Deo. Idem infra in cap. 2. num. 2. & in cap. 3. num. 2. dicendum est.

Num. 10. *De Ovibus, seu de Capris holocaustum, masculum absque macula offeret, &c.* Prius juxta Editionem Bibliorum ordinariam, & Lovanensem legebatur, *Agnum anniculum, & absque macula offeret, &c.* Quoniam verò in Hebraico, & Græco Textu, juxta Sancti Hieronymi, & septuaginta Interpretum Translationem, necnon juxta Chaldaicæ Paraphrasis Translationem legitur, *masculum*; & est eadem vox, quæ superius in tertio legitur numero, *masculum*, scilicet, *immaculatum*, Sacra Bibliorum Congregatio, *masculum*, legendum censuit. Adde etiam quod ipse contextus indicat, non recte legi posse *Agnum anniculum*; Agnus enim non dicitur de Ovibus, & de Capris, quia ipse Agnus non est communis fœtus illis, sed solis Ovibus; Capris autem hædus est proprius. Dicitur etiam masculum, quia holocaustum ex solis erat masculis: Pacifica verò utrumque sexum admittebat.

Num. 11. *Respicit ad Aquilonem.* Ita Sacra Bibliorum Congregatio cum illa præpositione, *ad*, legendum censuit juxta omnes Bibliorum Translationes, & Biblia manuscripta.

Num. 12. *Et ponent super ligna &c.* Ita Sacra Bibliorum Congregatio legendum censuit: Prius enim legebatur, *Et imponent super ligna*: nam verbum *ponent* satis esse videtur cum illa præpositione, *super*; Immo præpositio, *super*, cum verbo *imponent*, superflua videtur esse; quia verbum, *impono*, est, *suprà pono*.

Num. 14. *De Turturibus, aut pullis Columba.* Prius legebatur, *de Turturibus, & pullis Columba.* Sed Sacra Bibliorum Congregatio particulam disiunctivam *aut*, cum particulâ conjunctivâ, *&*, mutandam censuit, juxta septuaginta Interpretum, & Chaldaicæ Paraphrasis Translationem, ut in Complutensi, & Regiâ Bibliorum legitur Editione.

Leviticæ cap. 2. num. 2.

Idem quod superius in cap. 1. num. 5. dictum est.

Num. 11. *Nec quidquam fermenti, ac mellis adolebitur in Sacrificio Domino.* Prohibitio hæc fermenti, ac mellis cum particulâ conjunctivâ, *&*, sive, *ac*, extat in Hebraico Textu; necnon in septuaginta Interpretum Translatione, atque in Paraphrasis Chaldaicæ Translatione juxta Regiam, & Complutensem Bibliorum Editionem, in qua etiam legitur, *Domino*, in tertio casu, non in secundo, ut prius legebatur in Editione ordinariâ. Adde etiam, quod prohibitio fermenti, ac mellis in Sacrificio debet esse conjunctiva, non disiunctiva, quia fermentum, & mel ab omni oblatione in Sacrificio excluduntur, quatenus illis duobus in suis Sacrificiis Idololatræ utebantur: fermentum nam-

que corruptionem signat juxta illud Apostoli dictum: *modicum fermentum totam massam corrumpit*. Dulcedo autem mellis significat lasciviam carnis, quæ non debet esse in Sacrificiis Divinis, & nomine mellis intelligitur omnis fructus dulcis. Hæc ex Lyrano in hunc Leviticæ locum. Hanc itaque lectionem hoc in loco apponendam esse censuit Sacra Bibliorum Congregatio.

Lyrano.

Num. 13. *In omni oblatione offeres Sal.* Hac in lectione pronomen, *tuâ*, censuit apponendum Sacra Bibliorum Congregatio: quia ita extat in Hebraico, & Græco Textu, necnon in septuaginta Interpretum Translatione, atque in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione, & in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 14. *Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino, &c.* Sed Sacra Bibliorum Congregatio pro substantivo nomine, *primitiarum*, adjectivum, *primarum*, apponendum censuit, & rectius quidem propter substantivum nomen *frugum*; nam ubicumque legitur, *primitiarum*, non reperitur nomen *frugum*, sed tantum, *primitiarum, tuarum*, ut videre licet in septuaginta Interpretum Translatione, atque in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione; exceptâ Sancti Hieronymi Translatione, & aliquâ Ordinariâ Bibliorum Editione, in quibus legitur, *primitiarum frugum tuarum*. Ibidem, *torrebis eas igni*, in Editione correctâ ablatum est pronomen, *eas*, quia hoc in loco facillimè subintelliguntur primæ fruges.

Num. 15. *Fundens suprà oleum.* Prius legebatur, *super ea oleum*. Nunc autem pronomen, *ea*, tamquam superfluum ablatum est: continet enim voculas illas, *super ea*.

Leviticæ cap. 3. num. 2.

FUNDENTQUE FILII ARON SACERDOTES
SANGUINEM PER ALTARIS CIRCUITUM.

HOc in loco prius legebatur, *Sacerdotis*. Nunc autem legitur *Sacerdotes* ob eadem rationes, quas in cap. primo, num. 5. & cap. 2. in medium attulimus.

Leviticæ cap. 4. num. 2.

ANIMA, QUÆ PECCAVIT PER
IGNORANTIAM, &c.

Nunc autem pro Adverbio, *cum*, idest, *quando*, legitur relativum *quæ*; quia ita legitur in Sancti Hieronymi Translatione, & in Paraphrasis Chaldaicæ Translatione. In septuaginta Interpretum Translatione legitur conditionalis conjunctio, *si peccaverit*. Sacra tamen Bibliorum Congregatio lectionem primo loco postam, tamquam magis congruam apponendam esse judicavit.

Num. 6. *Cumque intinxerit digitum in sanguine, asperget eo septies coram Domino contra Velum Sanctuarii.* Prius in ordinariâ Bibliorum Editione legebatur in casu accusativo, *in sanguinem, & eum*; nunc autem, & rectius quidem

quidē in casu Ablativo, sanguine, & eo, legitur. Quæ sanè lectio Hebraico Textui, necnon Sancti Hieronymi, & septuaginta Interpretum, atque itē Chaldaicæ Paraphrasi Translationi respondet.

Num. 8. *Et adipem Vituli auferet pro peccato.* Prius in Ordinariâ Bibliorum Editione legebatur, *offerat*; Nunc verò & rectè quidē, *auferet*. Huic enim lectiōni Hebraicus Textus respondet, & itā legitur in septuaginta Interpretum, atque in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione; necnon in aliquot manuscriptis Bibliis. Quod autem legi debeat, *auferet*, non, *offeret*, ex ipsius Adipis mysticâ significatione probatur; Nam per Adipem, ut in Glossâ Ordinariâ legitur, *delectationes, & desideria significantur Carnis, quæ tamen omnia non sunt in Christum recipienda, sicut gula, & coitus desiderium. Hæc autem Patri obtulit, ad cuius transtulit gloriam, & nobis in exemplum protulit, ut ad Deum desideria postea referamus.* Hæc ad verbum Glossâ Ordinariâ. Adeps itaque auferendus erat in Sacrificio Vituli, qui pro peccato offerebatur Deo; *offerre* namque hoc in loco est *Sacrificare*. Infra etiam in numero 10. legi debet, *aufertur*, non *offeretur*, ut prius legebatur. Et itā Sacra Bibliorum Congregatio in utroque loco legendum censuit.

Num. 29. *Ponetque manum super caput Hostiæ, &c.* Prius legebatur, *ponetque manus*. Nunc verò, *manum* in singulari numero juxta Hebraicum Textum, & Græcum, ut in septuaginta Interpretum Translatione, itē videre licet juxta Regiam, & Complutensem Bibliorum Editionem, & juxta utramque Editionem, In Chaldaicæ itē Paraphrasis Translatione legitur, *manum*, in singulari numero. Eadem lectio extat in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 35. *Cremabit super Altare in incensum Domini.* Prius legebatur: *Cremabit super Altare incensum Domini.* Nunc verò à Sacra Bibliorum Congregatione addita legitur præpositio, *in*, & rectè quidē: quoniam, Verbum illud, *cremabit*, non referri debet ad incensum, sed, ut legitur in Hebraico Textu, ad Adipem Juvenci, Hirci, Capræ, & Ovis, quæ sanè animalia mactanda leguntur in hoc eodem capite, atque offerenda Deo in Sacrificio, & Adipem ipsorum Animalium incendendum, sive cremandum esse in Altari à Sacerdote in odorem suavitatis Domino. Hæc itaque lectio Hebraico Textui Latine reddito respondet, in quo ad calcem hujusce capituli post ovem mactatam, quarto loco positam, & oblatam Deo in Sacrificio; itā legitur: *Et omnem adipem ejus auferet, sicut auferri solet adeps ab ovis in sacrificio pacificorum, & incendet Sacerdos ea in Altari, ut fiat Sacrificium ignitum Domino, expiabitque illum Sacerdos à peccato suo, quod commisit, & remittetur ei.* Hæc in Hebraico Textu Latine reddito, in quo pensitanda sunt verba illa, *& incendet Sacerdos ea in Altari, ut fiat Sacrificium ignitum Domino.* Nam illud in plurali pronomine, *ea*, non potest referri ad incensum, sed ad

Juvenci, Hirci, Capræ, & Ovis Adipes cremandos. In Editione autē vulgatâ fit mentio de *Vituli, Hirci, Capræ, Ovis, & Arietis* Adipibus in Sacrificio cremandis. Ideò legi debet: *Cremabit super Altare in incensum Domini*, hoc est, Adipes dictorum Animalium, in odorem suavitatis Domino.

Levitici cap. 5. num. 8.

ITAUT COLLO HÆREAT.

Prius legebatur, *adhæreat*. Num. 19. *quia per errorem deliquit in Dominum.* Prius legebatur, *deliquit in Domino.* Nunc verò, *in Dominum*, & quidē rectius: Nam peccare in Dominum est peccare contra Dominum, id est, contra præceptum Domini. Itā etiam legitur in aliquot manuscriptis. Propterea Sacra Bibliorum Congregatio hanc lectionem retinendam censuit.

Levitici cap. 6. num. 10.

IGNIS EX EODEM ALTARI ERIT.

Prius legebatur, *ignis in eodem Altari erit.* Nunc verò legitur, *ignis ex eodem Altari erit.* itā etiam legitur in Sancti Hieronymi Translatione juxta Regiam, & Complutensem Bibliorum Editionem, necnon in aliquot Editionibus ordinariis, & in aliquot Bibliis manuscriptis. Hanc itaque lectionem Sacra Bibliorum Congregatio apponendam judicavit.

Num. 16. Prius legebatur. *Et comedet in loco Sanctuarii Tabernaculi.* Nunc autē, itā: *Et comedet in loco Sancto Atrii Tabernaculi.* Huic lectioni satis respondet Hebraicus Textus Latine redditus in hæc verba. *In loco Sancto, in Atrio Tabernaculi Testimonii comedent illud.* In Sancti Hieronymi Translatione: *Et comedet in loco Sancto in Atrio Tabernaculi.* In Translatione autē septuaginta Interpretum hunc in modum: *In loco Sancto, in Atrio Tabernaculi Testimonii comedent eam.* In Chaldaicæ Paraphrasis Translatione: *In loco Sancto, in Atrio Tabernaculi fœderis comedent illud.* lectionem itaque illam, cui Hebraicus Textus Latine redditus cum tribus illis Translationibus respondere magis videtur, apponendam esse censuit Sacra Bibliorum Congregatio, præsertim verò, quia eadem omnino lectio extat in aliquot Bibliis manuscriptis.

Levitici cap. 7. num. 1.

HÆC QUOQUE LEX HOSTIÆ PRO DELICTO
SANCTA SANCTORUM EST.

Prius; *Hæc quoque est lex, &c.* Nunc autē verbum substantivum hoc in loco, tamquàm superfluum, sublatum fuit.

Num. 14. *Ex quibus unus pro primitiis offeretur Domino.* Prius legebatur, *offeretur*: sed non rectè: quia verbum hoc in loco non refer-

refertur ad illud, quod fieri solet, sed ad illud, quod ex Dei præcepto faciendum erat. Quæ sanè lectio septuaginta Interpretum Translationi respondere videtur, in qua legitur verbum activum, offert, & adducet ab eo unum ab omnibus donis illius. Chaldaicæ item Paraphrasis Translatio habet verbum activum futuri temporis hunc in modum: offeretque ex eâ unum ex omni oblatione separatim coram Domino. Verbum denique futuri temporis passivum legitur in aliquot Bibliis manuscriptis in hanc verborum formam primo loco positam: Ex quibus unus pro primitiis offeretur Domino. Hanc itaque lectionem retinendam esse judicatum fuit in Sacra Bibliorum Congregatione.

Num. 19. Caro, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni. Prius in quadam Bibliorum Editione legebatur, aliquid, nunc vero aliquid, juxta vulgatam, & ordinariam Bibliorum Editionem.

Num. 35. Hæc est unctio Aaron, & filiorum ejus in caeremoniis Domini die, qua obtulit eos Moyses, &c. Prius legebatur, in die quo; nunc autem, die, qua. In aliquot manuscriptis Bibliis legitur, die, quo; ita etiam in Sancti Hieronymi Translatione. Sed lectio in primo loco posita congruentior judicata fuit in Sacra Bibliorum Congregatione.

Leviticæ cap. 8. num. 4.

FECIT MOYSES, UT DOMINUS
IMPERAVERAT.

Prius legebatur, fecitque Moyses, &c. Sed particula illa conjunctiva, seu copulativa, quæ, tamquam hoc in loco superfluum, è medio sublata est, ut putet intuenti, ac perpendenti congruam loquendi formam, quæ in Bibliis aliquot manuscriptis, & in Editione ordinariâ extat sine illâ particulâ copulativâ.

Num. 22. Obtulit, & Arietem secundum in consecratione Sacerdotum. Prius legebatur quartus casus, in consecrationem; nunc verò sextus casus, in consecratione. Itâ etiam legitur in aliquot Bibliis manuscriptis, & quidem congruenter.

Num. 28. In odorem suavitatis, Sacrificii Domino. Itâ casus dativus, Domino pro genitivo, Domini, legitur in Sancti Hieronymi Translatione, necnon in aliquot Bibliis manuscriptis, & rectius quidem: prius enim in genitivo casu legebatur, Domini, juxta ordinariam Bibliorum Editionem.

Num. 34. Sicut, & in præsentiarum factum est, ut ritus Sacrificii compleretur. Particula illa copulativa, &, legitur in Editione Bibliorum ordinariâ Glossis illustratâ, & in nonnullis Bibliis manuscriptis. Propterea copulam illam, &, apponendam hoc in loco censuit Sacra Bibliorum Congregatio.

Leviticæ cap. 9. num. 3.

TOLLITE HIRCUM PRO PECCATO, ET
VITULUM, ATQUE AGNUM
ANNICULOS, &c.

Non defunt qui legant; Agnos Anniculos, sed mendose: nam in singulari numero Agnum, & in plurali Anniculos, legi debet juxta Hebraicum Textum. Sunt etiam, qui legant Agnum Anniculum, ut in Editione Bibliorum ordinariâ videre licet: sed Anniculos legendum censuit Sacra Bibliorum Congregatio, ut ly, Anniculos, ad utrumque, hoc est, ad Vitulum, & Agnum referatur. Itâ etiam legitur in Græco Textu, atque in aliis Bibliis manuscriptis.

Num. 7. Cumque mactaveris hostiam Populi, ora pro eo. Quamvis in omni bibliorum Translatione, & in veteri vulgatâ Editione legatur, ora pro eis; Ex postremâ tamen Bibliorum correctione legendum cernitur, ora pro eo, ut ipsa oratio ad Populum in singulari numero referatur: Et itâ in aliquot Bibliis manuscriptis legitur, & rectè quidem.

Leviticæ cap. 10. 11. & 13. num. 22.

ET EXTENDENS MANUS AD POPULUM,
BENEDIXIT EI.

Prius legebatur. Et extendens manum, nunc verò, & extendens manus, &c. Quæ sanè lectio juxta Græcum Textum, Translationi septuaginta Interpretum, & Chaldaicæ Paraphrasis Translationi respondet.

Leviticæ cap. 10. num. 1.

ARREPTISQUE NADAB, ET ABIU FILII
AARON THURIBULIS, POSUERUNT,
IGNEM, &c.

Prius legebatur, imposuerunt; nunc verò, posuerunt. Et itâ in aliquot manuscriptis Bibliis legitur.

Num. 8. Dixit quoque Dominus ad Aaron, &c. Prius legebatur: Dixitque Dominus &c. nunc autem: Dixit quoque Dominus; Et itâ in nonnullis manuscriptis Bibliis legitur.

Num. 9. Quando intratis in Tabernaculum Testimonii &c. Prius legebatur, intrabitis nunc autem intratis; ut verbum temporis præsentis respondeat verbo præsentis temporis, ne bibitis.

Num. 18. Et comedere debueritis eam in Sanctuario. Prius legebatur, & comedere debueratis; nunc verò, debueritis, ut hoc verbum respondeat subjunctivo illo verbo, quod paulò superius legitur, cum de sanguine illius non sit illatum intrâ Sancta, & comedere debueritis ea in Sanctuario.

Levitici cap. 11. num. 26.

ET QUI TETIGERIT ILLUD CONTAMINABITUR.

PRIUS legebatur : *Et quidquid tetigerit illud contaminabitur* . Nunc autem legendum est : *Et qui tetigerit illud contaminabitur* , Quæ sanè lectio respondet Græcæ Translationi septuaginta Interpretum , & Chaldaicæ Paraphrasis Translationi . Nam in Græcâ Translatione septuaginta Interpretum legitur : *omnis, qui tetigerit, &c.* Adde etiam, quod in multis Bibliis manuscriptis legitur, *quicumque tetigerit, &c.* Ità legitur in Hebraico Textu Latine reddito, & in Græco etiam Textu.

Levitici cap. 13. num. 12.

SIN AUTEM EFFLORUERIT DISCURRENS
LEPRA IN CUTE, ET OPERUERIT
OMNEM CUTEM A CAPITIS USQUE
AD PEDES, &c.

PRIUS legebatur : *operuerit omnem carnem* ; Nunc autem legitur : *omnem cutem* . Ità legitur in Translatione septuaginta Interpretum, necnon in Hebraico Textu Latine reddito. Hæc itè lectio clausulæ superiori, *discurrens Lepra in cute*, satis rectè respondet.

Num. 23. Ulcus abique aspiratione, *h*, legendum esse constat, quamvis nonnulli Græcam originem sequentes, malint scribere, *hulcus*, cum aspiratione. Ulcus enim Græcè dicitur ἕλκος, Latine hulcus. Ulcero itè, quod est, ulcerosum facio, Græcè dicitur ἐλκώω, & Latine hulcero. Complures tamen sine aspiratione, *ulcus*, conscribendum esse volunt. Et ita hoc in loco factum esse constat, juxta Bibliorum Editionem Regiam, & Complutensem.

Num. 31. *Recludet eum septem diebus* ; Prius legebatur, *Recludet eos &c.*, nunc verò *recludet eum &c.* juxta Sancti Hieronymi, & septuaginta Interpretum, necnon Chaldaicæ Paraphrasis Translationes. In Hebraico autem Textu Latine reddito legitur. *Recludet Sacerdos plagam corrosionis septem diebus*. Quæ sanè lectio per plagam aliquo modo respondere videtur pronomini singularis numeri, *eum* ; In Bibliis verò manuscriptis aliquot legitur pronomen singularis numeri, *eum*, & ità legendum esse constat.

Num. 36. *Non quæret amplius, utrum capillum in flavum colorem sit immutatus*. Prius legebatur, *commutatus* ; nunc autem *immutatus*. Utraque lectio eundem sensum habet.

Levitici cap. 14. num. 4.

RECIPIT EI, QUI PURIFICATUR, UT
OFFERAT DUOS PASSERES VIVOS PRO SE,
QUIBUS VESCI LICITUM EST.

PRIUS legebatur : *quos vesci licitum est* ; nunc autem, *quibus vesci licitum est* ; Et rectius quidè. Quamvis enim verbum

vescor, cum accusativo constructum inveniat in Plinii libro, in insigniorum tamen Authorum libris, nonnisi cum ablativo constructum reperitur.

Num. 27. *Contrà Dominum*. Prius legebatur, *coram Domino*, nunc autè *contrà Dominum* juxta Sancti Hieronymi Translationem, & Codices Bibliorum manuscriptos.

Num. 43. *Et pulvis erasus*. Prius legebatur, *pulvis elatus*, nunc autem *erasus*, & rectè quidè juxta Hebraicum, & Græcum Textum.

Num. 49. *In purificationem ejus*. Prius legebatur in sexto casu, *purificatione* ; nunc verò, & congruentius quidè, in quarto casu, *purificationem*, & ita etiam legitur in aliquot manuscriptis Bibliorum Codicibus.

Levitici cap. 15. 16. 17. num. 9.

SAGMA, SUPER QUO SEDERIT,
IMMUNDUM ERIT.

ET ità legitur in Hebraico Textu, & in aliquot manuscriptis Bibliis : nam prius legebatur, *super quo sederit*. *Sagma* verò hoc in loco sumitur pro jumento, vel Asini sella, sive strato.

Num. 23. Ità etiam hoc in loco legendum censetur, hoc est, *omne vas, super quo illa sederit, &c.* Hæc itè lectio Hebraico Textui, respondet.

Num. 27. *Quicumque tetigerit ea, lavabit vestimenta sua*. Hæc lectio Hebraico Textui, & Sancti Hieronymi Translationi, & Chaldaicæ itè Paraphrasis Translationi respondet, ut in Complutensi, ac Regiâ Bibliorum Editione videre licet. Prius enim legebatur : *Quicumque tetigerit eam*. Nunc verò legitur : *Quicumque tetigerit ea*, hoc est, omne stratum, & vas, & ad hæc omnia refertur tactus ille, non ad eam, scilicet, mulierem, quæ patitur sanguinis fluxum, sed ad omne stratum, in quo dormierit, & ad omne vas, in quo sederit mulier ipsa, referri debet.

Num. 31. *Ut caveant immunditiam*. Hæc lectio Hebraico Textui respondet, in hoc enim textu, *immunditia*, in singulari legitur numero : olim verò in lectione ordinariâ, in plurali numero legebatur, *ut caveant immunditias*,

Levitici cap. 16. num. 10.

UT FUNDAT PRECES SUPER EO.

IN lectione ordinariâ olim legebatur, *super eum* ; nunc verò, *super eo* ; Et ità legitur in Bibliis manuscriptis.

Levitici cap. 17. num. 10.

QUI PEREGRINANTUR INTER EOS.

HÆC lectio Hebraico Textui, & Chaldaicæ Paraphrasis Translationi respondet ; In his enim duobus locis legitur, *inter*

intèr eos; olim autem in lectione ordinariâ legebatur, *intèr vos*, nunc autem, *intèr eos*; & ita videtur legendum esse in octavo numero ejusdem capituli, juxta Hebraicum Textum.

Num. 16. *Quodd si non laverit vestimenta sua, & corpus, portabit iniquitatem suam.* Lotio vestimentorum, & Corporis, non disjunctivè, ut olim in Editione Bibliorum ordinariâ legebatur, sed conjunctivè legenda est, ut Sacra Bibliorum Congregatio censuit, juxta Hebraicum Textum, necnon juxta Græcam septuaginta Interpretum Translationem.

Levitici cap. 20. num. 20.

HOMO, SI DORMIERIT CUM MULIERE
COITU SEMINIS, QUÆ SIT ANCIILLA,
ETIAM NUBILIS, &c.

Non desunt, qui legant, *nobilis*, & ita etiam legitur in multis Bibliorum Codicibus manuscriptis, necnon in Sancti Hieronymi Translatione; sed in Editione Bibliorum juxta Glossam ordinariam, interlinearem, & Glossam Nicolai Lyrani legitur, *nubilis*, & rectius quidem. Hæc sane lectio respondet Hebraico Textui in Latinam Linguam translato, in quo legitur, *viro addicta*; & juxta septuaginta Interpretum Translationem, *homini custodita*, vel *homini servata*. Et his duabus Translationibus, hoc est, Hebraicæ, & Græcæ septuaginta Interpretum, respondet illa dictio, *nubilis*, quæ ad nuptum pertinet; non autem illi dictioni, *nobilis*, quæ claritatem generis indicat. Hinc Sacra Bibliorum Congregatio hanc dictionem, *nubilis*, quæ Textui magis respondet, retinendam esse censuit.

Levitici cap. 20. num. 5.

PONAM FACIEM MEAM SUPER HOMINEM
ILLUM, ET SUPER COGNATIONEM EJUS.

IN Editione Bibliorum ordinariâ præpositio illa, *super*, nonnisi in primo legebatur loco; nunc verò in secundo loco addita fuit; quia dicta repetitio respondet Hebraico Textui in Latinam Linguam translato, necnon Græco, & Chaldaico juxta septuaginta Interpretum, atque Chaldaicæ Paraphrasis Translationi. Nam in tribus hisce Translationibus bis legitur præpositio, *contra*, quæ superiori præpositioni respondet hunc in modum: *Ponam faciem meam contra hominem illum, & contra cognationem ejus*. In Hebraico enim Textu translato hæc ad verbum leguntur: *Ponam ego faciem meam contra virum illum, & contra cognationem ejus*. Et huic lectioni respondent aliæ duæ Translationes, præsertim verò quantum ad hanc præpositionem, ut in Bibliis Regiis, & Complutensibus videre licet.

Num. 9. *Qui maledixerit Patri suo, aut Matri, morte moriatur: Patri, Matrique maledixit, sanguis ejus sit super eum.* Repetitio ma-

ledictionis hoc in loco posita, in omnibus Bibliorum Codicibus manuscriptis, & impressis legitur, differentèr verò. Repetitio enim in aliquot Codicibus impressis ita legitur: *Qui maledixerit Patri suo, aut Matri, sanguis ejus sit super eum*. In aliquot itèr impressis: *Patri, Matrique, qui maledixerit, sanguis ejus sit super eum*. Duobus etiam hisce modis legitur in Bibliis manuscriptis; atque itèr hoc modo: *Qui Patri, Matrique maledixerit, sanguis ejus sit super eum*. Nunc verò juxta correctionem à Sacra Bibliorum Congregatione præstitam ita legitur: *Qui Patri, Matrique maledixit, sanguis ejus sit super eum*. Hæc autem repetitio facta est, ad maledictionis culpam exaggerandam, & Hebraico Textui in Latinam Linguam translata respondet, in quibus legitur: *Patri enim suo, & Matri suæ maledixit, sanguis ejus sit in eo*. Hæc item repetitio satis rectè respondet septuaginta Interpretum Translationi, & Chaldaicæ Paraphrasis quoque Translationi, ut in Regiis, & Complutensibus Editionibus videre licet.

Levitici cap. 21. num. 2.

SUPER PATRE, ET MATRE, ET FILIA, FRATRE,
QUOQUE, ET SORORE VIRGINE, &c.

IN Editione Bibliorum ordinariâ prius hæc nomina in quarto casu legebantur, nunc autem in sexto casu, qui respondet consanguineis, & propinquis in sexto etiam casu ibidem, hoc est, in eodem numero enarratis. Hæc itèr lectio quantum ad sextum casum, respondet Hebraico Textui in Latinam Linguam translato, in quo ita legitur: *Super Patre, & Matre sua, super Filio, & Filia, atque Fratrem suo*. In sexto denique casu hæc nomina leguntur in Translatione septuaginta Interpretum, & in Chaldaicæ Paraphrasis Translatione, atque in aliquot Codicibus manuscriptis, & ita Sacra Bibliorum Congregatio dicta nomina hoc in loco legenda esse censuit.

Num. 7. & 8. *Scortum, & vile prostibulum non ducent uxorem, nec eam, quæ repudiata est à marito, quia consecrati sunt Deo suo, & panes propositionis offerunt. Sint ergo Sancti, quia & ego Sanctus sum, Dominus, qui sanctifico eos.* Verba quæ in septimo, & octavo numero extant, prius legebantur in singulari numero, nunc verò in plurali. Quæ sanè lectio recta censetur, verbis in quinto, & sexto numero respondens: ibi enim est sermo de Sacerdotibus filiis Aaron, hunc in modum: *non radent caput, nec barbam, neque in carnibus suis facient incisuras. Sancti erunt Deo suo, & non polluent nomen ejus: Incensum enim Domini, & panes Dei sui offerunt, & idèd Sancti erunt*. Hæc ibi. Deindè statim sequitur Textus: *Scortum, & vile prostibulum non ducent uxorem, & cætera, quæ in septimo, & octavo numero sequuntur, verbis in plurali numero conscriptis, ut dictum fuit. Hanc itaque lectionem retinendam esse censuit Sacra Bibliorum Congregatio. In fine octavi numeri prius legebatur: Sanctifico vos; nunc autem, Sanctifico eos; & ita etiam*

etiã legitur in septuaginta Interpretum Translatione.

Num. 18. *Si parvo, vel grandi, vel torto naso. Prius legebatur; si, vel parvo, &c. nunc autem, si parvo, &c. conjunctione disiunctivã, vel, è medio ablatã, tamquã superflua.*

Num. 23. *Nec accedat ad Altare, quia maculum habet. Prius legebatur, qui maculum habet, nunc autem, quia maculam habet. Et itã legitur in septuaginta Interpretum Translatione, necnon in Translatione Chaldaicę Paraphrasis, & in aliquot Codicibus Bibliorum manuscriptis.*

Levitici cap. 22. num. 24.

OMNE ANIMAL, VEL CONTRITIS, VEL SECTIS, ABLATISQUE TESTICULIS EST: NON OFFERETIS DOMINO.

PRIUS in aliquot Editionibus Bibliorum ordinariis legebatur, *tonsis*; in aliquã verò, *tufis*; sed illa est perperã scripta: hæc autem recte: *tonsis* enim est participium à verbo *tondeo*, quod est auferre lanam, vel crinem: *tufus* verò est participium à verbo *tundo*, quod est *comminuere, terere, cadere, pulsare, verberare*. Participium itaque *tonsis* à verbo *tondeo* derivatum, quod est auferre lanam, vel crinem, hoc in loco non convenit ullo modo: Participium autem, *tufus*, à verbo *tundo*, *dis*, deductum recte convenire cernitur. Quoniam verbum hoc *tundo, dis*, duplex præteritum, & duplex supinum habet, ut Diomedes insignis Grammaticus ait; hoc est, *tutudi, tufum*, ac *tunsi, tunsum*; propterea Virgilius in libro quarto Georgicorum posuit, *tunsum*, cum literã *n*; Et Plinius in libro 31. sine literã, *n*, *tufum* dixit. Sanctus verò Hieronymus hoc in loco Levitici usus est ipso participio, cum literã *n*, in suã Bibliorum Translatione dicens: *Omne Animal, quod vel contritis, vel tunsis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non offeretis Domino*. Idem hujus loci participium cum literã *n*, in aliquot Bibliis manuscriptis reperitur. Sacra denique Bibliorum Congregatio participium primo loco positum, sine literã, *n*, retinendum censuit; quæ sanè lectio Hebraico Textui in Latinam linguam translato respondere cernitur, in quo Textu hæc ad verbum leguntur: *Et quod est compressum, aut contusum, aut enervatum, aut excisum, non offeretis Domino, nequẽ facietis in Terrã vestrã.*

Levitici cap. 23. num. 14.

USQUE AD DIEM, QUAE OFFERETIS XX
EA DEO VESTRO.

PRIUS legebatur, *offeretis*; Nunc verò, *offeretis*, juxta Sancti Hieronymi Translationem. Quæ sanè lectio extat etiam in aliquot Bibliis manuscriptis.

Levitici cap. 24. num. 3.

A VESPERE USQUE AD MANE.

PRIUS legebatur, *usquẽ in mane*; nunc autem, *usquẽ ad mane*; juxta septuaginta Interpretum Translationem. Et hæc lectio extat in aliquot Bibliis manuscriptis.

Num. 15. *Cum viro Israelita. Prius legebatur, cum viro Israelita; nunc verò, cum viro Israelita, & rectius quidẽ juxta Sancti Hieronymi Translationem: Et itã legitur in aliquot Bibliis manuscriptis.*

Num. 11. *Cumque blasphemasset nomen, & maledixisset ei, adductus est ad Moysen. Prius in Bibliis ordinariis legebatur: Cumque blasphemasset nomen Domini; nunc autem vox ipsa, Domini, è medio sublata cernitur, quia in Hebraico Textu propter blasphemiam ibi enerratam reticetur illud nomen Dei ineffabile, Jehovah. Propterea sine additione aliquã dicitur nomen, ut per antonomasiam intelligatur nomen Domini Tetragrammaton, hoc est, quatuor literarum, ut ait etiam Thomas Cajetanus. In Hebraico textu in Latinam Linguam translato, hæc ad verbum leguntur. Et blasphemavit filius mulieris Israelitis nomen, (Domini) & maledixit; Nomen illud Jehovah Hebraicẽ scriptum constat quatuor tantum hisce literis יהוה, & ideo Græcẽ dicitur Tetragrammaton, idest quatuor literarum; sed quia Hebræi literas vocales non habent, utuntur virgulis, & punctis vice vocalium literarum, ut in libro nostro, qui Bibliothecã Vaticanã inscribitur, diffuse olim explicavimus. Hebraicẽ itã*

scribi solet יהוה, Jehovah, & dicitur ineffabile, Divinam Essentiam significans; In ipso autem nomine juxta diversas virgulas, & diversa puncta, tria tempora, præsens, videlicet, præteritum, & futurum repræsentantur. Hebræi verò in legendo nunquã pronunciant, Jehovah, sed loco ejus legunt, Adonai, idest Dominus. Hebraico etiam Textui respondet septuaginta Interpretum Translatio, cum Chaldaicę Paraphrasis Translatione, in quibus Translationibus vox ipsa, Domini, non legitur.

Num. 16. *Lapidibus opprimit cum universa multitudo. In Bibliis ordinariis legebatur, omnis multitudo Populi; nunc autem vox illa, Populi, è medio sublata cernitur, quia in Hebraico Textu, & Græco, atquẽ in aliquot Bibliis manuscriptis non extat, ut in Bibliis quoquẽ Regiis, & Complutensibus videre licet.*

CHRONHISTORIA DE APOSTOLICO SACRARIO NOMENCLATURAM,

*Institutionem, & Instructionem, Munia itè & seriem
Sacristarum in AUGUSTINIANA FAMILIA
tercentum, & amplius ab hinc annis conser-
vatam, & nunquam interruptam
comprehendens.*

PRÆFATIO.

Cic. lib. 1. de
Legibus.

ICUT nulla unquam fuit tam barbara & effera Gens (quemadmodum eloquentiæ Latinæ Parens, & rectè quidè, sentit) quæ aliquam de Deo notitiam, vel solâ naturâ docente, non imbibierit; ita nec ullam fuisse crediderim Nationem, quæ certas, & proprias quasdam non habuerit cæremonias, quibus illum, quem sibi finxisset Deum, veneraretur & coleret. Id quod cum ex Græcorum, & Latinorum historiis clarif-

simè patet; tùm ex iis, quæ in sacrâ Scripturâ, ac præcipuè in veteri Testamento leguntur, apertè confirmatur. Veteris namquè Testamenti Patres illos sua sacrificia, suosque ritus ex divinæ legis præscripto habuisse, ac religiosissimè observasse non ignoramus. Quæ res cum ita sit, Sole clariùs nobis apparet, quàm fidei, quàm pietati, quàm deniquè Christianæ Religioni maximè conveniat, ut post Messia, veri Dei Filii ad nos miferos Homines redimendos in hunc Mundum adventum, ea, quæ illi est Sponsa, nobis autè Mater Ecclesia, certas, statas, & proprias habeat cæremonias, ritusque solemnes, tantò antiquis sacratiores, significantiores, & excellentiores; quantò legis servitutem (ut alia brevitatis causâ silentio prætermittam) gratiæ libertas antecellit.

Ecclesia Spor-
sa, & Mater.

Gratia liber-
tatis præstian-
tia.

Quæ sanè observationes circa Sacros Ritus si in omnibus Christiani Orbis Ecclesiis esse debent, multò magis, & multò quidè plures coràm Romano Pontifice, qui cælestis Pontificis, & Æterni Regis, supremique, ac veri omnium Monarchæ vices gerit in Terris; quique in eâ residet Cathedrâ, quæ omnium Ecclesiarum Regula, & Mater est, atquè Magistra. Meritò itaque Summi Pontifices non mediocrem semper adhibuerunt diligentiam, ut viros apud se, cæremoniarum Ecclesiasticarum, & Sacrorum Rituum peritiâ ornatos, haberent, qui illarum Præceptores, ac Magistri dici jure, atquè esse possent. Non minori etiàm studio curarunt, ut Sacra-

Cæremoniari
Magistri.

rium

rium Apostolicum tantâ vestium, indumentorum, vasorum sacrorum, ac multiplicium, pretiosissimorumque omnis generis ornamentorum Ecclesiasticorum copiâ abundaret, tantis mysteriis, necnon ministris, ac ministeriis digna. Quæ deniquè omnia, ut eâ, qua decet, veneratione tractarentur, diligentissimâque custodiâ ad Sacros Ritus Ecclesiasticis cæremoniis insignitos celebrandos asservarentur, probos, ac fidos viros illis præficere accuratè studuerunt, ut ea sibi commissa fidelitèr custodirent, ac juxtâ divinorum officiorum varietatem opportunè depromerent, accommodatèque præpararent, resque tandèm necessarias loco, ac tempore juxtâ indigentiam subministrarent. Hi autèm viri ob hujus generis Præfecturam, quovis Prælato dignam, *Sacristæ*, nomine sunt nuncupati. Antea igitur quàm de hujusce Præfecturæ dignitate, ac serie Sacristarum in Ordine Eremitano Sancti Augustini tercentum & ampliùs ab hinc annis conservatâ, & numquàm interruptâ; necnon de viris omnibus, qui hac Præfecturâ in Palatio Apostolico aliquot jam sæculis ad hanc usquè diem functi sunt, sermonem habeamus, Sacristii & Sacristæ nomenclaturam, ac functiones aggrediemur, ut singula distinctè, atque ordinatè disposita explicentur.

Propositio.

SCRIPTORUM NOMINA,

Quæ in CHRONHISTORIA citantur.

A Elius Lampridius in *Alexandro Severo*,
Alexandri VI. Pontif. Max. Bulla.
S. Ambrosius Doct̃or Ecclesiæ.
Assistentium Sanctissimi D. N. Liber,
S. Augustinus Doct̃or Ecclesiæ.

B Beda Venerabilis.
Blasius Casenas, Cærem. Mag. in *Diario*.
Bullæ Pontificiæ.
Burchardus Argentinas, Cærem. Mag. in *Diario*.

C Cæremoniale Romanum manuscriptum.
Cæremoniale Romanum impressum.
Cæremonialia manuscripta perantiqua.
Cæremoniæ Magistri in *Diariis*.
Cardinalis Ostiensis.
Cicero Latine lingvæ parens.
Concilium Toletanum.

D Decreti, & Decretalium Libri.
Diaria recentiora, & antiqua.

F Ferdinandus de Castiglio Historicus.
Franciscus Penia Rotæ Auditor.
Franciscus Purpuratus jurisconsultus.

G Gregorius Magnus, Doct̃or Ecclesiæ.

H Hegesippus de Hierosolymitanæ Urbis excidio
Scriptor gravissimus.

Hieronymus Hispanus, cognomento Romanus;
Historicus, & Chronista.

Hieronymus Seripandus Cardinalis in *Chronicis*
Ordinis S. Augustini.

I Jacobus Spiegelius jurisconsultus in *Lexico*.
Jacobus Bergomas in *Supplemento Chronicorum*.
Jordanus de Saxonia in *Vitis Fratrum*.
Jo. Antonius Flamminius Historicus.
Josephus Pamphilus in *Chronicis*.
Josephus Scriptor antiquitatum Judaicarum,
disertissimus.

Isidorus Hispalensis Episcopus.

Julii II. P. M. Bulla.

L Laurentius Surius in *Vitis Sanctorum*.
Leander Albertus in *Descriptione Italiæ*.

M Mauritius Tertius in *Chronicis*.

N Nicolaus Lyranus.

O Onuphrius Panvinus in *Chronicis Ecclesiasticis*.
Origenes Adamantius, Doct̃or & Scriptor insignis.

P Papius Massonus in *Gregorio XI*.
Papias, Grammaticus tempore suo clarissimus.
Paris Crassus, Cærem. Mag. in *Diario*.
Plinii Naturalis Historia.
Policraticus Joannis Saresberiensis.

Pomponius Mela insigni opere de situ Orbis clarissimus.	Svetonius Tranquillus in Augusto.
Provinciale omnium Ecclesiarum Cathedralium.	Timotheus Bottonus Historicus.
Prolemaeus Geographus clarissimus.	Toletanum Concilium.
R	V
Registra Ordinis S. Augustini antiqua.	Ulpianus Jurisconsultus.
S	
Spiegelius Legista in Lexico.	

POMPEII UGONII O D E

Ad Illustrem Admodum, & Reverendissimum Patrem

D. ANGELUM ROCCAM
EPISCOPUM TAGASTENSEM,
ET APOSTOLICI SACRARII
PRÆFECTUM.

O Lumen ingens Ordinis Angele,
Quem mente sacrâ lux Lybiæ Pater,
Fundavit Augustinus, unde
Progenies numerosa fluxit.
Latè per oras, artibus ingens
Virtute fulgens nec minus aureâ,
Ecclesiæ, navi tremante,
Præsidium, columenque fidum.
Te te ille, se nunc altiùs evehit,
Felici alumno Cætus amabilis;
Te gloriatur, quem secundo
Per Patrias properare laudes.
Gressu tuetur; non tibi desides
Labuntur horæ, non hebet otio
Erecta mens, sed perspicaces
In studiis teris usquè curas.
Ad hæc superbis æmula Regibus
Colenda nimirum, est locuples tibi
Collecta librorum supplex
Pontificum in lare Vaticano.
Te sede in illâ nam pietas tua
Pridem locavit, magnanimo auspice
Clemente, sacræ qui beatas
Divitias tueare gaza.
Rectè merenti, quod decus Ordini
Sanxere justo munere Principes,
Servatque ad hoc ævi, trecentum
Perpetuâ serie per annos.
Celata sed quid gloria proficit,
Obliviosa tectâ silentio,
Cum clara tot Patrum jacerent
Nomina? tot memoranda facta?

En te

*En te resurgunt jam modò vindice
 Sub lucis auras, te duce secula
 Æterna vivent, quos iniquis
 Obruerat tenebris vetustas.
 Quos & laboris non tenuis tibi
 Fuisse dicat, qui leget, abditis
 Hinc indè chartis eruisse
 Ingenio, vigilique curâ.
 Evoluat isthac Posteritas lubens
 Afri Parentis; nec tibi gratias
 Referre servanti gravetur
 Prisca suæ monumenta Gentis.
 Tum nupèr alto qui solio Petri
 Consedit, & cui ritè dicas opus,
 Te fronte respectet serenâ
 Egregius pietate Princeps;
 Virtute partis auctus honoribus
 Exemplar ut sis, præmia navitèr
 Sequi laborantes, & omnes
 Ad similes animentur artes,*

Ejusdem ad Eundem

E P I G R A M M A.

Clavigerum sacris, qui præsedere tuendis,
 Historiæ series hæc tua ROCCA docet.
 Nominaque, & servat clarorum facta virorum,
 Ordo tuus per quos tollit ad astra caput.
 Te sinè Pontificum quid gratia proderat illis?
 Quid gradibus variis sæpius auctus honor?
 Obscura penitus demersi nocte jacerent,
 Nec sibi, nec Generi gloria magna suo.
 Eruis è tenebris, scriptis tu ROCCA disertis,
 Utque facis volitent cuncta per ora virum.
 Principibus periere suis; te vindice vivunt,
 Et famam longæ Posteritatis habent.

Ejusdem ad Eundem

E P I G R A M M A.

Pontificum Ædituis, quæ munera, quique labores,
 Temporibus variis quique tributis honor,
 Tum tercentenis quibus hoc onus obtigit annis
 Post tria Successor secula ROCCA doces.
 Scriptorum intactas calamo res hausseris undè,
 Undè ignota sacræ tot monumenta domus.
 Mirentur non visa animis, quibus amula Regum
 Ingenii cultrix Bibliotheca tui.
 Hæc, quæ perpetuis signares nomina chartis,
 Historiæ hæc varias suppeditavit opes,
 Inquam, cum tantos sumptus effuderis, & cum
 Non tibi sub segni pulverulenta vacet,
 Jurè tuam, meritòque legent, qui talia doctam
 Laudabunt paritèr, munificamque manum.

CHRONHISTORIA

D E

APOSTOLICO

SACRARIO.

De Sacrii & Sacristæ nominibus.

SACRARIUM apud Ethnicos tam pro loco, in quo Sacra reponerentur; quam pro Larario, Sacratio, scilicet, domestico, in quo Lares, & Diis peculiares, vel domestici in ædibus privatis colebantur; nec-

non pro Sacello publicè consecrato accipitur. De loco juxta primam significationem Cicero, ut reor, Aquilæ argenteæ Catilinam domi suæ Sacrum statuisse dicit. De Larario, hoc est, de Sacratio domestico loquitur Lampridius in Severo, dum scribit, Alexandrum Severum in Larario rem divinam matutinis horis facitasse ad effigies Deorum, in quibus habebat Apollonium, Orpheum, Abrahamum, & Christum. In secundo Larario simulacrum habebat Virgilii, & Ciceronis. Svetonius autem in Augusto non tam pro sacrorum repositorio, vel privato Larario, quam pro Sacello publicè consecrato sumpsit, dicens: *Augustus ad capita natus bubula, ubi nunc Sacrum habetur, aliquanto post, quàm excessit, constitutum.* Pro eodem forsàn significatu à Cicerone *Sacrum Bonæ Dæ* nominatur.

Sacrii ergò nomen, sive pro Larario in ædibus privatis apud Ethnicos olim strui consueto, sive pro loco Sacro, seu Sacello; sive pro eo Templi loco, in quo sacra reponerentur, tam apud Scriptores profanos, quam Ecclesiasticos in frequenti fuit usu. Ut autem multos utriusque classis Auctores brevitatè causà posthabeam, primo prætermisso significatu, illud in medium asseram, quod Hegesippus natione Judæus (ut ait Tritheimius) ad Christi deinde fidem conversus, & Apostolorum temporibus vicinus; Vel quivis ætatis posterioris alius, de Sacratio, hoc est, de sacratissimo Templi loco, in historiis de Bello Judaico, deque Hierosolymitanæ Urbis excidio scriptum reliquit. Is enim in quinto historiarum libro, dum miserandam Civitatis, ac Templi ruinam ab Eleazaro deploratam narraret, hunc in modum locutus est: *Ubi est maxima Civitas Hierusalem, ubi decora Sion, ubi Templum mirabile, ubi secundum illud Tabernaculum, Sanctitatis Sacrum, quo semel in anno solus Princeps*

Sacerdotum solebat intrare non sine sanguine, quem pro se offerret, & pro Populi delicto? Profanatum est à Gentibus; habitant in reliquiis Urbis qui eam destruxerunt. Hæc Hegesippus, cujus totam sententiam recitandam censui tamquam grandi, operoso, & penè affectato genere insignitam. Tertiam item significationem explicavit Ulpianus, dum quid inter sacrum locum & Sacrum interit, ostendit, dicens: *Sacer locus est, locus consecratus: Sacrum, in quo sacra reponuntur.* Hæc Ulpianus. Sacrum itaque à sacris nomen sibi sortitum est rebus, cujusmodi sunt variæ Sacerdotum, ac Ministrorum vestes, Reliquiæ Sanctorum, & vasa sacra, idque genus alia, quæ in eo asservantur. A Sacratio denique ipso, tot tantisque rebus sacris referto, cui Sacrista præest, Sacristæ nomen tractum esse, dicamus oportet.

Antiquitatis autem Sacristam cum Offensi lib. 1. Summæ cap. de officio Sacristæ, censo fuisse illum, quem Ecclesiastici viri *Cimiliarcham*, à cimilio derivatum, passim vocitabant: nam cimilium, vel cimelium, *κειμήλιον*, vox Græca, significat (ut Græcam linguam callentibus placet) quod in magno pretio habetur & asservatur, veluti sunt vasa pretiosa, & sacræ reliquiæ; vel, ut alii volunt, magis propriè, & usitatè ita vocatur quod in nostra suppellectile cæteris est pretiosius; & tale, quod magnâ curâ reponi soleat. De hac voce fit mentio in Policratice, sive de Nugis curialium, ac vestigiis Philosophorum lib. 4. cap. 4. Locus autem, in quo res pretiosæ & in deliciis habitæ reconduntur, *Cimiliarchium*, vel *Cimeliarchium*, *Κημιάρχειον*, vocabatur, ut videre est apud Gregorium Magnum in lib. 2. Registri ind. 11. epist. 49. hæc scribentem: *Res autem, quæ apud eum inventæ sunt, in Cimiliarchio Ecclesiæ tuæ servare modis omnibus studebis.* In lib. etiâ 7. indict. 2. epist. 129. de Cimiliarchio ita inquit: *De sex verd centenariis, qui in Cimiliarchio, Ravennati Ecclesiæ fuerant commendati, sicut vestra testatur epistola, ab Excellentissimo Exarcho in quotidianâ militum præfutura sunt mutati, &c.* Qui autem Cimiliarchio præerat, *Cimiliarcha*, vel *Cimeliarcha* vocitabatur: quod enim Græcè *Κημιάρχος* dicitur, latine *suppellectilis pretiosæ Custos*, vel *Præfectus* interpretatur. De hoc munere loquitur Panvinus in Chronico Ecclesiastico, dum de magnæ Ecclesiæ

Vlpianus
l. Sacra.
De Rerum di-
visione.
Spiegelius,

Cimiliarcha,
& Cimiliarchium quid,

Policratice,

S. Greg. lib. 2.

Lib. 7.

Panvinus
Anno Dom.
1173. & 1215.

Cic. prima, &
secunda in Catilinam.

Lampr. in
Alex. Severo.

Svet. in Oct.
Aug.

Cic. pro T.
Anno Mil.

Hegesippus
lib. 5. cap. 5.

Lib. 5. cap. 55.

clesiæ Cimiliarchis ad Archiepiscopatum Mediolanensem assumptis verba facit. Sunt item qui Cimiliarchii *Præfectum*, *Thesaurarium*, vel *Thesauri custodem* nominandum esse velint, ut Papias in suo Dictionario explicat. Hujus generis nomen, Cimiliarcha, ipsiusque officium erat olim cura insignitum in Ecclesiâ Cathedrali Mediolanensi annuo redditu, & quidem satis grandi; nunc redditu viget & curâ, sed diminutâ. Sacrista igitur & *Cimiliarcha*, ac *Thesauri custos*, vel *Thesaurarius* olim dicebatur. Hinc est, quod Concilii Toletani Patres, ut refertur in Decretalibus Tit. de officio Sacristæ, ad Sacristæ curam totius Thesauri Ecclesiastici custodiam pertinere volunt, eumque ut legitur dist. 25. Isidorus *Thesaurarium* vocat, ad eumque Christum conficiendi, Baptisteriique ordinandi, aliarumque rerum curam pertinere ait. Alii verò à sacrâ Æde, *Æditum*, vel *Æditum*; & concinniori voce, *A Sacris*, vel *Sacrorum Præfectum* appellant; qui tamén ab ipsius Libri cæremoniarum Auctore in libro 3. cap. 19. sect. 2. *Apostolici Palatii Sacrista* nuncupatur.

De Sacristæ Romanæ Pontificis officio cum dignitate conjuncto.

OMnes, qui alterius potestati subsunt, aliqua sub eodem fungentes præfecturâ, *Officiales* vocitantur, & sunt. Officium autem, ut S. Ambrosius ait, *ab efficiendo* dictum, est quod quisque efficere debet, observatâ locorum, temporum, ac personarum ratione. Officialium verò alii sunt cum dignitate, sive cum prælatione sibi annexâ; alii non item. Officiales primæ classis (ut inferiores, qui in omni Familiâ benè institutâ esse solent, ac debent, silentio prætermittamus) sunt illi, qui ob insigne munus, quod apud Romanum Pontificem exercent, etiâ si Episcopali aut majori dignitate decorati non sint, insigni tamén Prælaturæ habitu induti, ab aliis non Prælati distinguuntur, è quorum numero sunt, S. R. E. Vicecamerarius, vel Urbis Prætor seu Gubernator, Auditor Cameræ, Datarius, Thesaurarius Generalis, Protonotarii Apostolici, Subdiaconi Apostolici, Auditores Rotæ sive Cappellani Papæ, cum Magistro Sacri Palatii, Clerici Cameræ, Acolyti, Abbreviatores, Secretarii, & Referendarii, quorum aliqui ubi primùm ad sua officia assumpti sunt, palio saltè ad Prælaturam pertinente, paulò infra humeros ad brachia extrahenda perforato, quod *mantelletum* Italicè appellant (Magistro Sacri Palatii excepto) induuntur, & *Prælati* nuncupantur. Alii verò insigniores ex iis, quos recensuimus, Prælati, tunicâ etiâ lineâ candidissimâ, & subtilissimâ, ab humeris ad poplites usquè fluente, infraque mantelletum gestari solitâ (quam *Rocchetum* vulgò vocant) insigniuntur. Sunt igitur qui mantelletto saltè, quod Prælaturæ insigne est, per Urbem incedunt decorati, & *Prælati* vocitantur. Hunc in mo-

dum Papæ Sacrista non Episcopus sese habet, qui ad officium Sacristatus assumptus, suprà mantelletum rotundo scapularum tegumento cum capitis modico, quod cucullæ seu potiùs cuculli loco, *mozzezzam* vulgò appellant, vel Sanctissimi D. N. vel S. R. E. Cardinalis manu ad officium ipsum cohonestandum insigniri solet, sicut in me factum fuisse sum expertus. E manu enim Illustrissimi, ac Reverendissimi D. Petri S. R. E. Cardinalis Aldobrandini dictum habitum unâcum Diplomate Pontificio ad Sacristatus officium pertinente suscepi, cum primùm ex merâ Clementis VIII. Pont. Max. benignitate ad hanc Præfecturam, immensâ Dei clementiâ annuente, fui evectus. Cæteri autem ferè omnes, qui hac sancti sunt Præfecturâ, tùm ad Sacristatus officium magis cohonestandum, tùm etiâ propter obsequium ipsum, quod à Sacristâ in re sacratissimâ faciendâ, necnon aliis in rebus circa personam Romani Pontificis præstari solet (ut infra ex Chronicis, atquè ex historiis explicabimus) vel Episcopali vel Archiepiscopali, vel tandè Patriarchali dignitate fuerunt insigniti, Prædecessore meo cum aliis perpaucis excepto, qui ob rectum conscientie scrupulum talem dignitatem non semel recusavit.

Quamvis autem id ita sit, reperio tamén ego inter Apostolici Sacriarii Præfectos unum, qui post Sacristatum susceptum, Abbas Sancti Sebastiani, sicut suo plenissimè explicabitur loco, creatus fuit, cujus dignitas in coronatione Summi Pontificis Episcopos omnes præcedit: qua profectò eminentiâ cæteri Urbis Abbates potiri solent. Huc accedit quod Sacriarii Pontificii Præfecti non solum Confessarii Papæ, sed Pœnitentarii, & Bibliothecarii Apostolici esse solebant, & ad Sixti IV. usquè tempora officio Bibliothecarii functi sunt, sicut id in Catalogo Sacristarum ostendimus. Hisce itaque de rebus omnibus Apostolici Sacriarii Præfecturam, tùm ob solam Sacristatus curam sibi commissam, tùm etiâ ob suas ipsius varias, & quidem honestissimas functiones, quas infra recensebimus, dignitatem quandam sibi annexam habere ratio ipsa persuadet: nam Bibliothecarii Romani Pontificis nonnisi in aliquâ dignitate constituti creari olim solebant, ut nostrâ sit tempestate: nam semper alicui ex S. R. E. Cardinalibus Bibliotheca Vaticana committi solet. Adde etiâ quod Sacriarii Pontificii Præfectus munia Parochi exercet, sicut ex ipso Viatico Sacrosancto, quod in Cappellâ Pontificiâ perpetuò custodiendum curat; necnon ex aliis functionibus ad Sacristam pertinentibus, apertè constat, ut infra videre licet. Quod sanè officium tùm ob ipsas res, quæ ab eo administrantur; tùm, quia circa personam Papæ præstantur, quandam suo quodam jure præfert dignitatem: Sicut enim Rotæ Auditores, juris utriusque Doctores peritissimi, & *Cappellani Papæ* vocitati, cæteros Cappellanos, quicunque illi sint, dignitate Prælaturæ antecellunt; ita & Sacristatus Apostolicus cæterorum Sacristarum,

Mozzezzam quid.

Card. Aldobr.

Clemens VIII

Sacristæ majori dignitate insigniti.

Lib. v. cærem. sect. 2. cap. 3.

Officia olim Apostolici Sacristæ.

Papæ Sacrista Parochus.

Rotæ Auditores.

Lib. v. Decretal. Tit. 26. c. 1. Perlektis Isidorus in Epist. ad Ludisfredū.

Lib. cærem.

Lib. v. Off. c. 2.

Officialium divisio.

Officiales primæ classis.

Mantelletum quid.

Officiales insigniores, & Prælati.

Rocchetum quid.

rum, & Parochorum officia longè præstat, dictis de causis inter Prælatos lato sub vocabulo comprehensos adnumeratus. Sunt itém in Cappellâ Acolyti, & Subdiaconi Apostolici, qui etsi Prælati non sunt, officiis absolute sumptis; in Cappellâ tamén Pontificiâ, quatenus Papæ Ministri, Prælaturæ nomen retinent, ac vestitum, cappâ, & rocchetto utentes. Ità pari, vel potiùs præstantiori ratione Papæ Sacrista est: quia quamvis cæteri Ecclesiarum Sacristæ Prælati non sint, Sacrista tamén Papæ, quatenus Apostolici Sacrarii Præfectus, & Parochi munia exercens, Sacramentaque subministrare consuevit, aliquo Prælaturæ nomine potitur, & habitu.

Confirmatio
per exemplū
Protonotaria-
tus.

Quòd autém Sacristatus officium, & alia munia, quæ publicè in præclarum Apostolicæ Sedis obsequium exercentur, dignitatem sibi quandam; aut Prælaturam sortiantur, unum ex multis aliis exemplum de Protonotariatu in medium afferam. Nam Protonotarii, quatenus Apostolicæ Sedis Notarii, *Protonotarii Apostolici*; hoc est, Apostolicæ Sedis Notarii, omnium scilicet Notariorum primi, ad supremum officii statum insinuandum vocitantur, & sunt, habitu, & nomine Prælaturæ, ac privilegiis insigniti. Istuc ipsum de Sacristatus Apostolici habitu, ac dignitate juxtà officii naturam censendum, & affirmandum videtur.

Sacristatus
dignitas ex
p. 1. Decreti.

Onuphr.
Panuin.

Adde etiàm, quòd ab Isidoro Hispalensi Sacristatus inter dignitates recensetur, ut videre est in primâ Decreti parte distinct. 25. cap. 1. *Perleitis*, ubi Glossa dum Isidori verba interpretatur, hunc ait in modum: *Quatuor dignitates debent esse sub Episcopo in Ecclesia majori*, hoc est, *Archidiaconus, Archipresbyter, Primicerius [Præfectus videlicet Scholæ Cantorum] & Thesaurarius*. Hac ibi ex Isidoro Hispalensi, qui suâ in epistolâ satis longâ ad Ludifredum scriptâ dictas dignitates, earundemque munia nominatim enarrat. Per Thesaurarium verò nonnisi Sacristam communi omnium consensu intelligendum esse Legistæ omnes affirmant, tum ex dicto capite, *Perleitis*; tum etiàm ex cap. De officio Sacristæ lib. 1. Decretalium tit. 26. cap. 1. in quo Sacrista, *Thesaurarius*, vel *Thesauri Ecclesiastici Cusios* nuncupatur. Cum itaque Sacristatus officium in Ecclesiâ Cathedrali, sive Episcopali inter dignitates connumeretur, multò magis idem officium dignitatem esse omninò dicamus oportet, dum sub Romano Pontifice, qui est totius Ecclesiæ caput, exercetur; atque ab ipsomet Sacrista non solum Chrisma juxtà curam ab Isidoro Hispalensi dictâ in epistolâ ei præscriptam, sed Oleum itém sanctum, & Oleum infirmorum in Apostolico Sacrario conservantur, & pro rerum indigentia subministrantur.

Hac de causâ Sanctissimi D. N. Sacrista ubique locorum utitur mantelletto, à Romanis Pontificibus in signum Prælaturæ dari consueto, quod Subdiaconis, & Acolytis concessum esse non videmus. Hi enim per Urbem incedentes mantelletto non utuntur,

quamvis ipsi Subdiaconi suprà Auditores Rotæ, suprà Clericos Cameræ, suprà Acolytos, suprà Abbreviatores, & suprà Secretarios; Acolyti verò inter Ministros Ecclesiasticos Altari deservientes postremi, suprà Abbreviatores, & Secretarios locum in Cappellâ tenere soleant. De Referendariis, qui etiàm sunt Prælati, mentionem haud facio, quippe qui Cappellis non interfunt, quia in eis locum non habent.

De Apostolici Sacristatus Prælaturâ efficit itém argumentum non obscurum facultas illa benedicendi tam ornamenta Altaris, quàm indumenta sacra, sive, ut ajunt, paramenta tam Levitica, quàm Sacerdotalia, necnon Corporalia, & cætera omnia ad usum sacrum pertinentia, in quibus Chrisma non adhibetur, à Summo Pontifice per Diploma ipsi Sacristæ dari consuevit: quæ sanè benedicendi facultas nonnisi Prælato concedenda censetur. Hac itém Prælaturæ, ac sacre Theologiæ ratione Apostolici Sacrarii Præfectus ex sui Sacristatus officio ubi primùm ad Sacrarii Pontificii Præfecturam assumptus est, Theologorum Collegio pro Theologis Doctoribus Romæ creandis instituto cooptatur; & sacrorum Rituum Congregationi, quæ inter aliquot S. R. E. Cardinales habetur, interesse solet. Hæc de Sacristæ Romani Pontificis officio cum dignitate conjuncto.

Facultas benedicendi.

Collegium Theologorum.

Congregatio sacrorum Rituum.

De Sacristæ Romani Pontificis functionibus.

Sacristæ Pontificii functiones frequentes, & multæ sunt, eoque digniores, quòd omnes terè circa personam Papæ, rem præsertim Sacram facientis, præstantur: ministerium namque suum Apostolici Sacrarii Præfectus tam in Cappellâ, quàm dicunt *secretam*; quàm etiàm in omnibus, & singulis sive Missis, sive Vesperis, seu Matutinis in Cappellâ publicâ, vel ubi Papa voluerit per S. R. E. Cardinales, vel per Prælatos alios celebrandis exhibere solet: Summumque Pontificem, privatim rem divinam facere volentem, vestes Sacras induere, & exuere semper consuevit, ut in Codice Sacrarii Pontificii legitur; eique in Missâ assistit, respondet, & ministrat lumen candelæ, & omnia dicenda ostendit. Ex duabus intereâ Hostiis unam (antequam fiat oblatio) è manu Papæ acceptam prægustat, & comedit. Quod etiàm de vino, & aquâ facit in crateram, seu Pateram argenteam, & auratam per Cappellanum intimum ex ampullis effusis bibens. Idem quoque, Papa solemniter celebrante, fit, S. R. E. Cardinale Diacono coram Papa dicta omnia eidem Sacristæ præbente: sed in hac solemnî Missâ ex tribus Hostiis non consecratis dux à Sacrista è manu ejusdem Cardinalis antè oblationem acceptæ prægustantur, & comeduntur, ut fusiùs in Commentario nostro de Ritu Missæ hujus dictum fuit. Auctor libri Cæremoniarum post multa, quæ ad Sacrarii Pontificii Præfecti officium pertinent, ait hunc in modum: *Sacrista debet semper interesse, quando Pontifex celebrat,*

Sacristæ cura in Missæ Papæ, tam solemnî, quàm privata, & in omnibus Cappellis.

Missâ Papæ privata.

Missâ Papæ, Solemnî lib. cærem. 2. cap. 14.

Lib. 3. sect. 2. cap. 18.

sive

sive publicè, sive privatim, & ministrare opportuna. Hæc ibi. Nec unquam Summus Pontifex ob quascunque causas, quæ plures esse possunt, indumento aliquo Sacro vestitur, nisi Sacrista saltè ministrante.

Stola Papæ imponenda.

Si quando stola Summo Pontifici imponenda sit (ut in multis functionibus fieri solet, & frequentissimè quidè) eam, nullo præsentente Cardinale, collo ejus imponere consuevit Sacrista, qui nihilominus semper adesse debet, ut vel porrigat Cardinali, vel Papæ ipsemet imponat, si Cardinalis non adsit. Istucipsum fieri semper consuevit de aspersorio in vase aquæ benedictæ tincto, Papæ Sacellum privatum, vel Ecclesiam aliquam ingrediente, ut in Codice Sacrarii Pontificii legitur.

Aspersorium.

Sacristæ cura Missam Papæ privatim audiente.

Missam etiã Papæ privatim audiente, Sacrista, si Cardinalis non adsit, libro Missali accepto, Evangelium jam lectum exoscilandum Papæ offert; ita quoquæ suo tempore pacis Instrumentum, quam *Pacem* vocant, ei oscilandum porrigit. Cæremoniæ in omnibus functionibus observandæ, dicto in codice explicantur.

Missarum distributio lib. 3. cæremon. sect. 2. cap. 18.

Distributio deniquè Missarum omnium, quæ à Cardinalibus solemniter celebrantur, ad Sacrarii Apostolici Præfectum pertinet, ipsâ tamèn distributione, quæ ab eo excogitata fuit atquè conscripta, Cardinali, qui primum inter Cardinales Presbyteros locum tenet, ostensa. Distributio itè Missarum, quas Prælati Assistentes in Sacello Pontificio celebrant; necnon Cappellarum omnium denunciations, vel intimationes per Cursores promulgari solitæ, ad eundem Sacristam pertinent.

Sacrofancti Viatici perpetuò in Cappella custoditur lib. 3. cæremon. sect. 2. cap. 18.

Papæ itè Sacrista Sacrosanctum Christi Corpus in Hostia Magnâ, quanta est, quæ à Celebrante sumitur, in Cappella majori, quam *Sixinam* vocant; vel alibi, si Papa aliò commorandi causâ se se conferat, toto anno pro ejus Viatico asservandum diligentè curat: ipsamque Hostiam de septimo in septimum diem mutari solitam, ad Romanum Pontificem in mortis Articulo constitutum, Sacrista, tanquàm Parochus, deferre solet: nam quotidie dictâ in Cappellâ erudito, ac suavi Musicorum concentu cantatur Missa, immaculataque Hostia in pyxide argenteâ, sed auratâ, intrâ tabernaculum decentissimum, quamvis nunquàm tanto Habitatore dignum, custoditur; perpetuòque antè Altare pendent hinc, & inde lampades ex ære montano, aut orichalco duæ accensæ, in quibus lumen non oleo, sed cerâ nutritur: cujus rei curatio Clericorum officio annexa est. Sacrista verò tùm monendo, tùm jubendo, & efficiendo studet, ut circâ tantum Sacramentum omnia juxtâ Patrum decreta, & quanto majori studio fieri potest, fidelitè, mundè, perpolitè, atquè honorificè perficiantur.

Sacristæ cura in itinere Romanorum Pontificum lib. 1. cæremon. sect. 2. cap. 1.

Si quando Romanus Pontifex longum iter sit confecturus, toto solempniter deferendi Sanctissimum Christi Corpus, universique comitatus, & equitatus cura ei ex offi-

cio Sacristatus (ut baculus, jurisdictionis insigne, in itinere ab ipso gestari solitus, ostendit) demandatur. In illo autè comitatu (præter milites tam pedestres, quàm equestres, Officialesque plurimos cum universo Cantorum Papæ Collegio; præter itè Papæ Cubicularios, viros nobiles, titulisque decoratos, sacrisque initiatos, & Sacellarios) multi, vel Episcopali, vel Archiepiscopali, ac tandè Patriarchali dignitate, insigniti adscribi solent, sicut in processione ab Urbe Roma, Ferrariam usque, Anno salutis nostræ MDXCVIII. factum esse constat. Quæ sanè omnia in Commentario nostro jam impresso, tam delineationibus ære incisis, quàm verbis, & fusiussimè quidè, conscripta videre licet.

Sacrista igitur, tanquàm Parochus, à Sacris Romano Pontifici semper esse solet, sive sano, sive ægroto, sive etiã Deo Spiritum reddenti pro Sacramentis Ecclesiæ ministrandis; sinè cujus ministerio, nec etiã sepulturæ mandatur. Præterea instar Parochi, ac juxtâ curam ab Isidori Hispalensi præscriptam, ut videre est in primâ Decreti parte; non solum Chrisma, sed Oleum Sanctum, & Oleum infirmorum conficienda curat, & in Apostolico Sacrario conservat, eaque pro rerum indigentia loco, ac tempore subministrat.

Sacristæ cura perpetua lib. 1. cæremon. sect. 15. cap. 2.

Dist. 26. cap. 1.

Introducitur deniquè in Conclave, ubi pro novo Pontifice eligendo, quotidie, universo S. R. E. Cardinalium Collegio præsentente, rem sacram, facit, & pro electo secundum morem vestiendo, nova secum defert, custoditque indumenta. Ecclesiæ itè Sacramenta juxtâ Cardinalium, & Conclavistarum indigentiam, in Conclavi administrat, necnon alias ad res, & quidè gravissimas, nonnunquàm, prout occasio se se offert, adhibetur, quippè qui primum Conclavistarum tenet locum. Hæc breviter de Sacristæ functionibus, quæ in libro Apostolici Sacrarii absolutius tractantur, & explicantur.

Sacristæ functiones in Cō. clavi lib. 3. cæremon. sect. 2. cap. 18.

Lib. 3. cæremon. sect. 2. cap. 18.

De Sacristæ habitu in Cappellâ, & foris.

TAmetsi de Sacristæ habitu nonnihil diximus, dum de ejus officio, ac dignitate verba fecimus; hoc tamèn loco de re eadem fusiùs loquendum cenfeo, ut quæ dicenda, supersunt, omnia tùm ob varias functiones, tùm etiã ob alias dignitates, quibus Apostolici Sacrarii Præfecti insigniri consueverunt, explicentur.

Sacrista non Episcopus extrâ Divina Officia eodem induitur habitu, quem Regulares Episcopi ferre solent, præter Pilei, seu Galeri chordulas, aut funiculos: horum enim viridis, illius verò nigri coloris esse debent, qualibus Protonotarii utuntur. Vestes igitur Sacristæ extrâ Divina Officia sunt nigri coloris hunc in modum: Inferior sive interior tunica [quam vulgò *subtancam* vocant] ab anteriori parte usquè ad talos, vel ad connexum usquè pedis; à posteriori autè ad terram usquè demissa, cinguloque coriaceo, nigro

Sacristæ habitus.

nigro itēm, succincta: Superior vestis, inferiori amplior, sed brevior, ad mensuram pallioli Episcoporum [quod *mantelletum* Italicè vocant] & scapularum tegumentum cum caputio rotundum [quod *mozzetta* passim appellant] esse debent. Sacristæ omnes, non Episcopi, vestibus hisce indui consueverunt, ut in libro Sacrarum Pontificii legitur. Has itēm vestes nostrā tempestate gestasse vidimus Fratrem Egidium Pisarensem, vivente adhuc Sacristā, Fratre Joanne Jacobo Barbā Neapolitano, sed tamē absente, cui ad Concilium Tridentinum missio, datus à Pio IV. fuerat in coadiutorem; necnon Fratrem Josephum Pamphilum Veronensem, antequā hic Signinæ, ille verò Nepefinæ Ecclesiæ Episcopi crearentur. Hunc eundem habitum gestavit Frater Augustinus Fivizanius Prædecessor meus. Quamvis enim hic aliquandiu, nescio quonam consilio ductus, mozzettam intrā mantelletum, caputio, vel caputio ejus tantum extrā mantelletum apparente, gestarit; Gregorius tamē XIV. Anno à Mundo Redempto MDXCI. in die Sanctis Apostolis Petro, & Paulo consecratā, eam suis manibus suprā mantelletum gestandam Sacristæ Prædecessori meo restituit, ut ipsemet Fivizanius in Codice Sacrarum Apostolici manu id suā scriptum reliquit.

Adde etiā quod tempore Sixti V. in Sacrorum Rituum Congregatione, quæ *Ceremoniarum* olim dicebatur, decretum fuit, ut Papæ Sacrista mozzettam suprā mantelletum gestaret, uti Secretarius in libro Congregationis id adnotavit. Hinc Gregorius XIV. qui eo tempore dictæ Congregationi, dum Cardinalis foret, intererat, mozzettam suprā mantelletum gestandam, suis manibus meo reddidit Prædecessori, sicut nuper dictum fuit: mozzetta enim est proprius Prælatorum Regularium habitus, loco caputii, seu pro scapularum tegumento, quo Fratres, & Monachi utuntur. Id quod ex eo in primis manifestum profecto fit, quod Episcopi, Archiepiscopi, & Patriarchæ non regulares mozzettā non nisi in suā ipsorum Diocesi, vel Provinciā uti possunt; Episcopi autē, & alii Prælati regulares ubique locorum eā uti solent, ac debent cucullæ, vel potius, ac rectius quidē, cuculli aut caputii loco. Præterea, sicut Rocchettum, Episcoporum non Regularium proprius est habitus; non tamē ab iis tantum, sed ab aliis itēm Prælati, hoc est Subdiaconis Apostolicis, Auditoribus Rotæ, Clericis Cameræ, Acolytis, ac cæteris Prælati, quos Sacristæ omnes præcesserunt, semper in Cappellā deferri solet; itā mozzetta non solum, ab Episcopis regularibus, sed ab aliis itēm Prælati Religiosis gestatur caputii loco: immo eā non solum Abbates tam benedicti, quam non benedicti, atque Commendatarii Regulares, sed illi etiā, qui in Romanā Curia *Fratres plumbi*, seu *Bullarum plumbatores* nuncupabantur, & ad Sixti V. usque tempora viguerunt, uti semper consuevere. Hæc de proprio, usitatoque Sacristæ ha-

bitu extrā Cappellam gestari solito.

Quandō autē Sacrista Divinis Officiis, quibus adsit Papa, interesse debet, si non sit Episcopus, amictum cappæ loco, & superpelliceum sese induit: in Missis Papæ privatis ministrans, superpelliceo solo induitur. Absente Pontifice, sessurus apud Prælatos in Cappellā, nihil superinduit. Si autē Sacrista sit Episcopus, in Cappella, præsentē Papā, utitur cappā cum pellibus nigris sedens intēr Assistentes juxta suā antiquitatis ordinem. Absente etiā Papā, si Sacrista sit Episcopus, utitur itēm cappā, si cū cæteris Episcopis in Cappellā federe voluerit. Diebus denique illis, in quibus Cardinales, & Prælati Episcopi, & id genus alii Sacris utuntur indumentis, etiā ipse pluviali suprā superpelliceum, & mitrā decoratur: Si autē non sit Episcopus, non pluviali, sed superpelliceo, & amictu uti consuevit; tunc verò post omnes pluviali, & casulā indutos tenere consuevit locum, ne solus ipse amictu solo, ac superpelliceo indutus ad candelam, & ad palmam suscipiendam incedere videatur. Hæc de habitu Sacristæ in Cappellā, & foris, ut de loco ejusdem sermonem habeamus.

De loco Sacristæ in Cappellā, & foris.

Sacrista Episcopali, vel majori dignitate insignitus, quandō Papa Divinis Officiis interest, tenet locum in Cappellā intēr Prælatos Assistentes juxta gradum, & antiquitatem suā promotionis: nam ex Officii sui naturā seu privilegio, absque eo quod vocetur more aliorum Assistentium, pro Assistentē habetur; & propterea in ordine suo celebrat, & servit Papæ in Cappella, Assistentiumque honoribus, privilegiis, & immunitatibus potiri solet. Absente autē Papā, sedet intēr Prælatos, tenetque locum suæ dignitati, & antiquitati congruentem, nullā Assistentiæ habitū ratione. Sacrista verò non Episcopus, absente Papā, in Cappella sedet immediatē post ultimum Episcopum, vel post Abbatem mitratum, si adsit: præsentē autē Papā, ad nostra usque tempora locum mox post ultimum Prælatum, sive Episcopum Assistentem habere consuevit, quippe qui, ut in libro Assistentium legitur, *Assistens* saltē de *Mitra* nuncupatur, cum in Cappella Papæ Mitram subministret Auditorum Rotæ Decano, qui eam Papæ imponendam ad Cardinalem Diaconum Assistentem deferit. Hinc Sacrista, cum ultimo Prælatō Assistente cuncta semper in Missis ab Assistentibus dicenda prosequutus est, ab eoque osculum pacis accipere semper consuevit; ipse autē Sacrista nulli alteri dare consuevit pacem, nec sibi proximo à sinistris, qui semper est cubiculi Papæ Præfectus. Is enim, & qui ei ex illā parte succedunt, sub alio ordine pacem accipiunt, eamque sibi invicem communicat. In accessu ad pedes Papæ pro candelā, pro cineribus, & pro palma; Ego, qui eandem ob causam, superiori capite assignatam, nunquam usus sum pluviali, ultimum pœnitentiarium

Sacristæ habitus, & locus in Cappella.

Lib. 3. cærem. sect. 3. cap. 1.

Sacrista Assistentis Papæ.

Assistentium liber.

Sacrista ad Concilium Trid. missus.

Gregor. XIV.

Congregationis Decretū.

Prælatorum regularium habitus proprius.

Prælatorum non regularium proprius habitus.

tiarium sequutus fui, ne me, pluviali, vel casulâ indutis, immiscerem. In officio feriæ sextæ majoris hebdomadæ adoravi Crucem, vel cum ultimo Prælato, seu Episcopo non Assistente ad illius sinistram, vel cum duobus ultimis ad sinistram item illorum. Prædecessores autem mei non Episcopi adoraverunt Crucem, vel cum ultimo Episcopo ad ejus sinistram, vel cum antiquiori Protonotario ad illius dexteram, ut infra ostendetur. Hinc cæremoniarum libri Auctor libro tertio, in quo sermonem habet de officio cujuscunque in Cappellâ servientis, post Sermonem de Officio Prælatorum Assistantium, statim subdit caput 18. quod est de Officio Sacristæ; & in 19. nullâ mentione de Sacristâ non Episcopo factâ, subjungit de Protonotariis; quod sequuntur quæ de Subdiaconis; his subnequit, quæ de Auditoribus; deinceps loquitur de Sacri Palatii Magistro; mox de Clericis Cameræ, de Acolytis, de Cubiculariis secretis, & postremò de Secretariis, & Advocatis.

Quod autem Sacristæ non Episcopi in Feriâ sextâ Parasceves adoraverint Crucem cum ultimo Episcopo, aut cum antiquiori Protonotario; tam ad candelam, quam ad palmam è manu Papæ accipiendam post ultimum Paramentis indutum iuerint, ex Diariis, quæ Magistri Cæremoniarum conscripserunt, videre licet.

Tempore ALEXANDRI VI.

Anno Dom. MDI.

Joannes Burchardus Argentinas, cæremoniarum Magister, tempore Alexandri VI. Anno Dom. 1501. die 28. Novembris de Fratre Augustino Castellano Sacrista, qui nunquam fuit Episcopus, hæc in suo scripsit Diario: *Hoc mane Frater Augustinus de Castello Professus Ordinis S. Augustini, Confessor Papæ, & Pœnitentiarius Basilicæ S. Petri, novus Sacrista Cappellæ, Papæ incepit servire in officio hujusmodi Sacristæ, & habuit locum ultimum, inter Assistentes, hoc est, stetit post ultimum Prælatum Papæ Assistentem. Anno autem Dom. 1502. de adoratione Crucis in die Parasceves hoc de Sacrista eodem, non Episcopo, scriptum reliquit: Post omnes Episcopos adoraverunt Frater Augustinus Sacrista Cappellæ, & Confessor Papæ à dextris; & Protonotarius, Orator Ducis Ferrariensis à sinistris, simil; & post eos, Oratores Laici Venetiarum, & ejusdem Ducis Ferrariensis.* Hæc in Diariorum tertio Burchardi Tomo, qui penes Paulum Alaleonem primum cæremoniarum Magistrum, & Joannem Paulum Mucantium, nunc tertium cæremoniarum Magistrum, necnon penes alios permultos asservatur. Adde etiâ quod si Sacrista ille fuisset Episcopus, non post ultimum Episcopum cum Protonotario, sed cum Episcopis Assistantibus Crucem adorasset: semper enim Sacrista Episcopus, fuit Assistens; Assistentes autem in Cappella, præsentem Papam, omnes alios Episcopos, & Archiepiscopos

non Assistentes præcedunt. Ex hujusce rei testimonio planum profectò fit, Sacristam, non Episcopum habuisse locum post ultimum Episcopum in adoratione Crucis; in distributione autem candelarum, & palmarum, & in cæteris actionibus Cappellæ post ultimum paramentis indutum, eandem ob causam nupèr assignatam. Cum autem antiquiora exempla ob Diariorum, ut sic dixerim, carentiam, in medium afferri non queant; ea, quæ de meo Prædecessore, Episcopali dignitate nunquam insignito, in Diariis fuerunt adnotata, subiiciemus.

Tempore GREGORII XIII.

Anno Dom. MDLXXIV.

Frater Augustinus Fivizanius Sacrista, & Papæ Confessarius die 4. Aprilis in Dominicâ Palmarum ministerium suum in Cappella exercere cœpit, ut ait Franciscus Mucantius olim cæremoniarum Magister in primo Diariorum Tomo, nullamque de loco Sacristæ nec de palmâ mentionem fecit, vel quia Sacrista ad palmam suscipiendam non ivit, vel quia id ob incuriam prætermisum fuit.

Anno Dom. MDLXXVII.

F. Augustinus Fivizanius, Papæ Sacrista in die Parasceves Crucem adoravit cum ultimo Episcopo, ad ejus sinistram, ut ipsemet Episcopus, Marianus Perbenedictus, nunc S. R. E. Cardinalis, de Camerino nuncupatus, à Sixto V. sanctæ recordationis Cardinalitiâ dignitate insignitus, hac de re testatur: cujus luculentissimum Testimonium, & quidem autographum, in Sacrario Pontificio, præsertim verò in Bibliothecâ Angelicâ asservatur.

Anno Dom. MDLXXXI.

Idem Frater Augustinus in feriâ sextâ Parasceves adoravit Crucem cum ultimo Episcopo ad ejus sinistram. Hæc ex eodem Francisco Mucantio cæremoniarum Magistro Tom. 2. Diar. fol. 166.

Anno Dom. MDLXXXIII.

Idem Sacrista post ultimum pœnitentiarium Cineres accepit. Hæc ex eodem Mucantio Tom. 2. Diar. fol. 248. & ex Paulo Alaleone cæremoniarum Magistro in Diario.

Anno Dom. MDLXXXIII.

In die Cinerum R. D. Sacrista habuit Cineres post Pœnitentiaros casulis indutos antè Excellentissimum Ducem Soræ.

Palmam habuit antè Marchionem Vasti, & Ducem Soræ.

Anno Dom. MDLXXXIV.

In die Purificationis Sacrista Papæ habuit candelam immediatè post Pœnitentiaros casulis indutos. Hæc Paulus Alaleo cæremoniarum Magister in suo Diario.

Tempo-

Tempore SIXTI V.

Anno Dom. MDXC.

Idem Sacrista in die Purificationis B.M. semper Virginis, ut idem Mucantius in tertio Diariorum Tomo adnotavit, immediate post Protonotarios candelam suscepit ob aliquod fortasse impedimentum ab officio subministratam,

Tempore GREGORII XIV.

Anno Dom. MDXCI.

Idem Sacrista in Dominicâ Palmarum, quæ fuit septima Aprilis dies, immediate post Prælatos indumentis Ecclesiasticis insignitos palmam suscepit, ut Paulus Alaleo primus cæremoniarum Magister, & Joannes Paulus Mucantius tertius cæremoniarum Magister, scriptum in Diariis reliquerunt.

Eodem anno in die Parasceves, duodecimâ Aprilis die, immediate post Episcopos, Absente Papâ, Crucem adoravit, ut iidem cæremoniarum Magistri scriptum in Diariis reliquerunt.

Tempore CLEMENTIS VIII.

Anno Dom. MDXCII.

Idem Sacrista in Dominicâ Palmarum, immediate post Pœnitentiaros casulis indutos, antè Gubernatorem, Auditorem Cameræ, Oratores, & Protonotarios palmam suscepit, ut iidem cæremoniarum Magistri in Diariis adnotarunt.

Eodem anno in die Parasceves, quæ fuit 27. Martii dies, absente Papâ, Crucem immediate post Episcopos cum unico Protonotario adoravit.

Anno Dom. MDXCIII.

Idem Sacrista in die Purificationis B.M. semper Virginis, antè Pœnitentiaros casulis indutos candelam suscepit: Bavariæ namque Ducis filius, qui post Episcopos Assistentes in Cappellâ locum tenuit, post ultimum Assistentem pluviali indutum, candelam accepit, rocchetto & superpelliceo insignitus, quem Sacrista ob indumenti congruentiam, amictu & superpelliceo indutus immediate sequutus fuit, quem sequuti sunt Pœnitentarii casulis induti, deinde Protonotarii. Hæc iidem sacrarum cæremoniarum Magistri in Diariis adnotarunt.

Eodem anno, ut iidem sacrarum cæremoniarum Magistri in Diariis adnotarunt, in die Cinerum, quæ fuit tertia Martii dies, immediate post Pœnitentiaros casulis indutos, idem Sacrista cinerem suscepit, antè scilicet Oratores, Auditorem Cameræ, Thesaurarium, Protonotarios, Subdiaconos Apostolicos, Auditores Rotæ; & cæteros, qui ordine sequuntur.

*Anno Dom. MDXCV. MDXCVI.**MDXCVII. &c.*

F. Angelus Rocca, Papæ Sacrista, primo sui officii anno, in Dominicâ Palmarum, quæ fuit 12. Martii dies, immediate post F.

nitentiaros casulis indutos palmam suscepit, antè scilicet Oratores, Auditorem Cameræ, Thesaurarium, Protonotarios, Subdiaconos Apostolicos, & Auditores Rotæ, atque cæteros, qui ordine sequuntur, sicut iidem sacrarum cæremoniarum Magistri in Diariis scriptum reliquerunt. Eundem item locum, in distributione candelarum, & in sacris Cineribus suscipiendis tenuit; in die autem Parasceves vel cum ultimo Episcopo, vel cum duobus ultimis Crucem adoravit, quando talem adivit locum. Quem sanè ordinem, F. Augustinus Fivizanius, Sacrarum Præfectus, viginti annorum spatio, duabus illis vicibus, quas nupè commemoravimus, ob causas assignatas exceptis, persequutus est semper, sicut hæc de re Paulus Alaleo, Guido Ascanius Prævostius, & Joannes Paulus Mucantius sacrarum cæremoniarum Magistri, tam scriptis, quam vivâ voce testantur.

In equitatibus item, dum Principum legati, seu Oratores Urbem primâ vice ingredientes excipiuntur; & S. R. E. Cardinales defuncti ad Ecclesiam sepeliendi deferuntur, Papæ Sacrista, non Episcopus, suprâ omnes Prælatos non mitratos, vel cum ultimo Assistente, vel cum ultimo Episcopo non assistente, equitare consuevit, sicut hæc de re multa extant Testimonia scriptis mandata, quæ in Bibliothecâ Angelicâ, & in Sacrario Pontificio asservantur. Hæc de loco Sacristæ in Cappellâ & foris, ut electionem Sacristæ agrediamur.

Quæ de loco Sacristæ in hoc libro varrantur, vera sunt, & ita esse attestor Ego Paulus Alaleo, primus Cæremoniarum Cappellæ Sanctissimi D. N. Magister manu propria.

Ita est, Ego Guido Ascanius Prævostius, Sanctissimi D. N. Papæ Magister Cæremoniarum. Ego Jo: Paulus Mucantius tertius Cappellæ Sanctissimi D. N. Papæ Cæremoniarum Magister, quæ de loco R. D. Sacristæ ex Diariis tam antiquis, quam modernis hic scripta sunt, vera esse, prout hic narrantur, pro veritate attestor, & in fidem manu meâ propriâ subscripsi.

Ita est. Jo: Paulus Mucantius manu prop.

Hæc de Sacristæ loco testationes, & quidam autographæ, ad perpetuam veritatis memoriam in Sacrario Apostolico, & in Bibliothecâ Angelicâ asservantur.

Quo ex ordine Apostolici Sacrarum Præfectus assumatur, quonamque item modo eligatur, & instituitur.

Apostolici Sacrarum Præfectus longâ sæculorum serie, & nunquam intermissâ, ex Ordine Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini, sicut de Sacri Palatii Magistro ex Ordine Fratrum Prædicatorum sumi consueto, fieri solet, semper assumptus fuit; ita verò, ut de illius initio, sive de ipso contrario memoria hominum nulla existat, sicut intra ex Chronicis, & Commentariis, vel Regestis nostri Ordinis, necnon ex Bullâ Alexandri VI. videre licet. Hinc libri cæremoniarum Cappellæ Pontificæ Auctori re-

prehensio.

darguendus jurè censetur, quippè qui veritati videtur adversari dicens: *Sacrista Apostolici Palatii, quod est officium perpetuum, semper consuevit esse Prælatus* [idest, ut ego interpretor, Episcopus, vel Archiepiscopus, vel Patriarcha, vel alio Prælatuæ genere insignitus, quia ipso facto Sacrista Papæ Prælatus efficitur] *nec consuetudo* (ut falsò ait) *asringit ad aliquem Ordinem Religiosorum, ut aliqui aliquandò dixerunt*. Hæc ille, quem ità dixisse non parum admiror, cum officium Sacristatus Pontificii jamindè ab anno 1300. ad hæc usquè tempora Fratres nostri Ordinis Eremitarum S. Patris Augustini nullo unquam tempore interrupto exercuerint, nec ulla antè annum 1300. extet memoria, quæ ipsius Auctoris opinioni favere possit, ut infra videre est, nisi eum ex quodam rei gestæ deceptum dicamus exemplo. Nam Joannes Paulus Bossius Mediolanensis, habitum, & Ordinem Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini jam diù professus, eodemque habitu indutus, Apostolicus Sacrista effectus, ut Abbatiam Sancti Sebastiani à Sixto IV. sibi collatam retineret, habitum Patrum Cisterciensium, eorundemque Abbatiam suscepit, ut ex perspicuo Alexandri VI. testimonio infra offendetur. Huic itè fere ad simile accidit in Fratre Antonio Aquapendentano, qui cum olim sub Joanne Jacobo Barba Neapolitano, Sacrista, & Aprutino Episcopo, in Sacrario Pontificio servivisset, senectuti propinquus, Augustinianum habitum in Præmonstratensem commutavit, cum ei Monasterium S. Martini Laudunensis, Ordinis Præmonstratensis fuisset collatum. Quare ad hanc, & ad alias quascunque dubitatio-

F. Joannes
Paulus Bossius
Abbas S. Seba-
stiani, & Sa-
crista.

F. Antonius
Aquapendē-
tanus Abbas
S. Martini.

nes amovendas, atquè nè ipsi Eremitæ Augustinenses à quoquam super hoc officio tempus in posterum turbarentur, Alexander felicis recordationis Papa VI. quo tempore Egregius ac disertissimus divini verbi prædicator ab omnibus fere illius ætatis Scriptoribus, præsertim verò à Pico illo Mirandulano, & ab Angelo Politiano mirandum in modum laudatus, Frater Marianus Genazanensis Ordini Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini præerat; Motu proprio, & auctoritate Apostolicâ per literas plumbo munitas, quæ Romæ in Archivo Sancti Augustini asservantur, & diligenter custodiuntur; cavit ac decrevit, Apostolici Sacrarii Præfecturam deinceps etiâ perpetuis futuris temporibus alicui Ordinis nostri S. Patris Augustini professori concedi, & committi oportere. Id quod ex benignitate Sedis Apostolicæ hætenus servatum semper fuit: & ipsis in literis, quarum virtute novum Sacristam creari, & institui contingit, hæc verba apponi solent: *Quod officium per Fratres Eremitas S. Augustini obtineri, & exerceri solitum est*. Hæc itè verba, sicut & cæterorum, ad hoc officium promotionibus, ità in Diplomate meæ ad id munus per Sanctissimum D. N. Clementem VIII. assumptionis habentur. Exemplum autè literarum Alexandri VI. ad rem nostram pertinentium, hoc loco apponere libuit, ut id, quod de Apostolici Sacrarii Præfecturâ, tam longo seculorum ordine, nunquam interrupto, inter Fratres Eremitanos Sancti Patris Augustini conservatâ enarratum est, à veritate alienum non esse omnino dignoscatur, & ab omnibus credatur.

Angelus Po-
lit. lib. 4. ep. 6.

LITERÆ APOSTOLICÆ,

*Quibus ALEXANDER VI. Apostolici Sacrarii officium
perpetuò à Fratribus Eremitis S. Augustini
exercendum esse declarat.*

ALEXANDER EPISCOPUS,
SERVUS SERVORUM DEI,

Ad perpetuam rei memoriam.

AD sacram Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Augustini Religionem, quam in Charitatis visceribus, piâ veneratione semper habuimus & habemus, nostræ dirigentes considerationis intuitum, & attentè prospicientes, quod ipsius Religionis palmites, per universum Orbem diffusi, eorum claris moribus, & exemplari vitâ, ac singulari doctrinâ, in agro militantis Ecclesiæ fructus honoris, & honestatis continuè afferunt salutare; dignum, quin potius debitum reputamus, ut Religionis ipsius jura, & privilegia non solum sibi conservemus, verum etiâ innovemus

Notatu dign.

Ff

& augea-

Notari di-
gnum.

Notari di-
gnum.

Notari di-
gnum.

& augeamus; ac nostræ declarationis ministerio Religionem eandem dignis honoribus attollamus. Sanè licet officium Sacristiæ Cappellæ Palatii Apostolici à tanto tempore citrà, de cujus initio, sive contrario memoria hominum non existit, per Romanos Pontifices prædecessores nostros alicui ex professoribus dicti Ordinis semper committi & concedi consueverit; & dilectus filius Joannès Paulus de Bossis, Abbas Monasterii S. Sebastiani, extrà muros Urbis, Cisterciensis Ordinis, dictæ Cappellæ modernus Sacrista, antequàm in Abbatem ipsius Monasterii per felicitis recordationis Sixtum Papam IV. prædecessorem nostrum præficeretur, dicti Ordinis Eremitarum professor foret; Tamèn quia dum de personâ suâ eidem Monasterio, tunc certo modo vacanti, provisum fuit, ipse ad dictum Cisterciensem Ordinem translatus extitit; ac etiàm quia in certo libro Cæremoniarum dictæ Cappellæ, per nonnullos tempore piæ memoriæ Innocentii Papæ VIII. prædecessoris nostri compilato scriptum invenitur, officium prædictum alicui Religioni non deberi, sed cuicumque, dummodò Prælatus Ecclesiasticus existat, conferri posse: Et propterea dilecti filii Marianus de Genazano, Prior Generalis, cæterique Professores ipsius Ordinis Eremitarum formident, dictam Religionem jure, seu privilegio obtinendi, ac regendi, & gubernandi dictum officium in posterum frustrari posse; Nos, ad quos pertinet tam Religionis ipsius, cui singulari devotione afficimur; quàm fidelium omnium privilegia & jura conservare & tueri; ne Religio ipsa supèr dicto officio in posterum molestetur, providere cupientes; Motu proprio, non ad alicujus, nobis supèr hoc oblata petitionis instantiam, sed de nostrâ merâ deliberatione, ac certâ scientiâ, auctoritate Apostolicâ, tenore præsentium statuimus, decernimus & ordinamus, quòd deinceps perpetuis futuris temporibus officium Sacristiæ prædictum alicui dicti Ordinis Eremitarum professori, quamvis aliter Prælatus Ecclesiasticus non existat, committi, concedi, & assignari debeat: Decernentes quamcunque commissionem, concessionem, & assignationem de dicto officio aliter faciendam, & literas desuper pro tempore confectas, etiàm quascunque derogatoriarum derogatorias, ac alias & fortiores, & efficaciores clausulas in se continentes, etiàm si in illis de præsentibus de verbo ad verbum, & cum illarum totali insertionem mentio haberetur, & illis expressè derogaretur, & quæcunque pro tempore indè secuta, nulla, irrita & inania, nulliusque fore roboris vel momenti; Non obstantibus præmissis, ac constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, necnon statutis, & consuetudinibus dicti Ordinis Eremitarum juramento, confirmatione Apostolicâ, vel quavis aliâ firmitate roboratis, cæterisque contrariis quibuscunque.

Nulli ergò omninò hominum liceat hanc paginam nostrorum Statuti, Constitutionis, Ordinationis, & Decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Siquis autèm hoc attentare præsumperit, indignationem omnipotentis Dei, & Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, Anno Incarnationis Dominicæ MCDXCVII. Idibus Octobris, Pontificatus nostri anno sexto.

Bulla hæc reperitur in Registro Bullarum fol. 37. à tergo t. t.

Hæc de Sacrarum Pontificii Præfecturâ inter Fratres Eremitanos Sancti Patris Augustini, tam longo seculorum ordine nunquam intermisso, conservatâ; de cujus possessionis initio, aut contrario, ut Apostolicè

testantur literæ, hominum memoria extare non invenitur. Nunc reliquum est, ut modum eligendi, & instituendi Sacristam declaremus.

De modo eligendi Sacristam.

Apostolici Sacrarii Præfectus, cum casus novæ provisionis, vel per obitum, vel per cessionem occurrit, ab ipso Papâ eligi solet. Summus enim Pontifex vel unum, quem mavult, feligit, ex tribus, vel pluribus, quos ex universo Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini Ordine delectos Prior Generalis ad illud officium præ cæteris idoneos judicaverit, ipsique Papæ, ut ita dicam, præsentaverit; vel non expectatâ, immo aliquando etiâ non acceptâ præsentatione, Summus Pontifex certam sibi ex dicto Ordine Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini notam personam Motu proprio, ipsi Sacrario Pontificio præponit, illamque personam sibi in primis gratam declarat. Electus autem Sacrista ad officium exercendum admitti solet per Diploma, seu per literas Pontificias annulo piscatoris munitas ac signatas, quibus locum Apostolici Sacrarii vacasse, & propterea de novo Sacrarii Præfecto provisionem factam in talem virum fuisse, significatur: atque per easdem literas S. R. E. Camerario, & Præfecto Domus, vel Economo, ac Thesaurario Generali mandatur, ut ei debita & consueta stipendia; atque emolumenta loco, ac tempore persolvenda, & ministranda curent, ac præcipiant.

Diplomate jam accepto, Sacrista mantelletto, ac mozzettâ ab aliquo Cardinale induitur; deinde literis illis in Camera Apostolicâ perlectis, unus ex dictæ Camera Clericis, Collegarum voluntate accedente, in Sacrarium Pontificium sese confert, renovatumque Sacrarii Pontificii indicem, vel inventarium, & claves novo Sacristæ, Notario scribe, coram Testibus tradit; eaque ratione ipsum Sacristam in possessionem sui officij admissum fuisse, intelligitur. Hæc de modo eligendi Sacristam, cujus conditiones hoc loco explicare libet, ut Successores mei quantam sint curam suscepturi, haud ignorent.

De Sacristæ conditionibus.

Qua in primis fidelitate, qua item prudentiâ, qua eruditione, qua gravitate, qua denique probitate, integritate, ac pietate præditos, viros illos esse oporteat, quos Generalis Prior Summæ Pontifici proponendos, ac præsentandos duxerit, indicant, ac monent facer thesaurus custodiendus; auctoritas item illorum, quibus assistendum, & quibus cum sæpe tractandum est; eruditissimorum virorum ac nobilium, frequentes coram ipsis Cardinalibus, atque etiâ, ipso præsentante interdum Pontifice, congressus; præsertim verò quando Sacristæ Congregationibus, quæ inter S. R. E. Cardinales, etiâ coram Romano Pontifice haberi solent, interfunt, dum aliquid, prout occasio sese offert, in Theologorum, atque Canonistarum consultatione poni contingit, ut id non semel jam evenisse constat; Locus quoque in Sacro Palatio, Sacrarium singulari

nomine vocitatus; atque, ut paucis multa complectar verbis, singulæ res illorum curæ traditæ, singulæ actiones ab ipsis obeundæ, habitus, professio, & nomen; vasa item, vestes, cunctaque alia, quæ innumerabilia fere sunt, ad eos, qui Sacristæ officium inire debent, quavis ratione attinentia, singularem quandam postulant fidelitatem, diligentiam, innocentiam, prudentiam, pietatem, ac religionem. Quarum sanè virtutum apparatus eo magis mihi deesse (& meâ quidem culpâ) erubesco ac doleo, quò amplius imbecillitati meæ, quàm cæteris necessarium esse intelligo. Dicto tamen virtutum apparatu decorari cupio, eoque in dies ornari, precibus humilis, & supplex peto. Hæc de Sacristæ conditionibus: nunc reliquum est, ut de ejusdem familiaribus verba faciamus. Sed antequàm de his loquamur, de quatuor Cappellæ Ministris præcipuis, seu Cappellanis, qui quotidie in Cappellâ servire solent, sermonem habere necesse est.

De præcipuis Cappellæ Ministris.

Missæ, quæ quotidie in Cappellâ decantantur, ab iis vicissim celebrari solent, qui in Missis solemnibus ministrant Cardinalibus, & aliis Prælatibus in Cappella celebrantibus. Horum antiquior Evangelium, posterior Epistolam cantat. Hinc ille *Diaconus*, hic verò *Subdiaconus Cappellæ* vocitantur. His totidem additi fuerunt, *Substituti*, seu *supernumerarii* nuncupati, qui priorum in Missis solemnibus vices interdum supplent, si quando illi legitime impediti sint, eisque decedentibus succedunt. Hi quoque suam hebdomadam in Missis quotidianis celebrandis per vices complent, sicut & priores.

Eliguntur autem ad hoc munus ii, qui Competitores alios, facto coram Sacristâ, Magistro Cappellæ, & Cantoribus, vocis & cantandi peritiæ periculo, superasse videntur.

Emolumenta ad hos Ministros pertinentia, in libro, qui in Sacrario Apostolico asservatur, videre licet. Horum quoque meminisse volui, quia non sine Sacristâ eligi solent, Altari, cui Sacrista præest, servientes.

Tam multa sunt Sacrarii Pontificii munia, ut solus ad cuncta ritè obeunda sufficere non queant, sicut in libro caeremoniarum legitur. Propterea quinque Ministri, ipsius arbitrio eligendi, dati sunt ei, *Familiares Sacristæ* nuncupati, hoc est Cappellanus, vel socius, quem nonnulli *Substitutum* dicunt; duo, scilicet, Clerici, duoque alii, quorum alter *Sacrarii Pontificii*, alter verò Clericorum, *coadiutores* appellari consueverunt: De singulis dicendum est, ac primum de Sacristæ Cappellano sive Substituto.

De Sacristæ Cappellano, aut Socio, quem Substitutum nonnulli vocant.

Sacristæ conditionibus jam diligentè examinatis, ac perspectis, Sacrarii Præfectus noverit, atque planè intelliget, qualem

Et, quæ in Sacristâ requiruntur.

Lib. 2. caeremoniarum c. 28. sect. 2.

Lib. 3. extrem.
c. 15. sect. 2.

pro rebus omnibus custodiendis ac tractandis Ministrum probitate, atque fidelitate in primis insignitum, optimisque moribus ornatum penes se habere debeat. Hunc Ministrum, quem libri cæremoniarum Auctor *Cappellanum*, ac *Socium* appellat, ex eodem Ordine suo Sacrista ipse adsciscere, ac suo arbitratu eligere, ac retinere, vel amovere, aliumque sufficere potest, sicut ab omnibus Sacristis, præsertim verò ex recentioribus à Joanne Jacobo Barba Neapolitano factum esse constat: is enim Cappellanus, vel Substitutum habuit Magistrum Fratrem Antonium Aquapendentanum, quem postea Illustrissimo, ac Reverendissimo Cardinali de *Lotharingia* nuncupato concessit, ac deinde Magistrum Fratrem Cherubinum Cassianum: Postremò autem in eo Ministerio uti cœpit operâ Presbyteri Nicolai Ferrariensis; clerici secularis, quem cæteri Sacristæ, hoc est, Magister Frater Egidius Pisaurensis, Magister Frater Josephus Veronensis, & Magister Frater Augustinus Fivizanius in eodem ministerio retinuerunt: Nicolao autem Ferrariensi defuncto, Frater Augustinus Fivizanius, prædecessor meus, accersivit Fratrem Aloysium Bononiensem Baccalaureum, nunc verò in sacrâ Theologâ Magistrum, Ordinisque nostri professum, qui curam Cappellani, sive, ut ajunt, *Substituti* suscepit, & ad hanc usque diem obtinet eundem Substituti locum, iis mirum in modum insignitus conditionibus, quæ in tali Ministerio, ut nupè diximus, esse debent. Hæc de Sacristæ Cappellano, seu Socio, vel Substituto, cujus officium est tractare Sacrarum Pontificii indumenta Ecclesiastica, seu paramenta, & locum, quem *lectum* vocant paramentorum, parare, cum Cappellæ celebrantur, in quibus utitur superpelliceo suprâ sui Ordinis habitum, & stat in Cappellâ propè tabulam à Clericis paratam, quam *credentiam* vocant, provisorius, si quid defuerit è Sacratio petendum.

De duobus Cappellæ Clericis.

Duo Cappellæ Clerici ab ipso item Apostolici Sacrarum Præfecto eligi solent: loco enim vel per mortem, vel per cessionem alicujus Clerici vacante (perpetuum namque officium est, & ad vitam dari consuetum) Sacrista ex suis aliquem Clericatus officio idoneum Papæ præsentat. Qui verò à Sacrista præsentatus confirmatur, is à Summo Pontifice per literas in formâ Brevis aut Diplomatis, & annulo Piscatoris munitas instituitur, ab ipso Sacristâ superpelliceo indutus. Idoneus autem ille habendus erit, qui sit honestis moribus ornatus, Subdiaconatusque saltè ordine insignitus, vel brevi ad illum promovendus; quique decenti facie sit, atque staturâ: ita verò, ut coràm Summo Pontifice, Sacroque S. R. E. Cardinalium Collegio comparere, functionesque suas aptè, ac valenter obire possit.

Clericorum Officia.

Clericorum officium est, & quidem præcipuum, curam habere Sacrosancti Corporis Christi, quod perpetuò in Cappellâ majori, seu Sixtinâ servari consuevit, uti superius, dum de Sacristæ functionibus verba fecimus, dictum est. Immaculata enim Hostia semel saltè in hebdomadâ per alterum Clericorum, si alter, vel uterque sit Sacerdos, vel per Cappellanus hebdomadarii mutari solet, cum quotidie in eadem Cappellâ Missa decantetur, sicut hanc rem fusiùs explicavimus. Eorundem Clericorum est, curare, ut Lampades hinc inde diù, nocturne coràm Sacrosancto Christi Corpore pendentes ardeant.

Altare iidem Clerici quotidie apparant, præsertim verò dum Cappellæ celebrantur, in quibus Altare pallio, mappis, candelabris, cereis, Cruce, argenteisque Apostolorum imaginibus ab eisdem ornatur. Abacus item, sive Tabula, quam *credentiam* vulgò appellant, mappâ amplissimâ, duobus etiâ candelabris, necnon duobus urceis argenteis inauratis, & quidem magnis, cum Cardinales solemniter celebrant, ornatur. Super ipsum autem Altare præparantur omnia ea, quæ ad rem Sacram faciendam pertinent. iidem faculas super candelabra figunt, & accendunt; atque, cum opus est, emungunt, & extinguunt. Faldistoria quoque per eosdem suis in locis statuuntur, & exornantur. Ambo, præsentè Papâ in Cappellâ, vel eo absente, coràm Sacro Cardinalium Collegio Divinis Officiis interesse, ac servire solent: in aliis verò Missis, & Officiis quotidianis, alter in unâ, alter in aliâ hebdomadâ vicissim serviunt in omnibus Cappellano celebranti; & superpelliceo induti, Epistolam decantant. Quando autem Sacrosanctum Christi Corpus antè Romanum Pontificem, longum iter facientem, desertur, iidem Clerici laternas argenteas super hastis affixas, cereis ardentibus intrâ eas oclusis gestare solent, uti fusiùs in Commentario nostro de Sacrosancto Christi Corpore Romanis Pontificibus præferendo dictum fuit: olim verò tintinnabulum item, quod antè Sanctissimum Sacramentum portabatur, pulsabant, ut ex antiquo Cæremoniali Avenionensi constat. Hinc fortasse *Clerici campanarum* vocitati jam sunt; vel quia olim campanulam Palatii pro Officio Cantorum quotidiano pulsare solebant, quando, scilicet, Cantores quotidie in Cappellâ matutinas horas inchoare volunt: nunc verò Subclericus, eos adjuvans, illud facit, uti statim infra dicetur. Hæc de Cappellæ Clericis.

De Cappellæ Subclerico, quem Clericorum coadiutorem alii vocant.

Clericorum coadiutor, quem *Subclericum* passim vocitant, à Sacrista item eligi solet, ac debet, sicut à Prædecessoribus meis factum esse constat, præsertim verò, ut cæteros

Commentarius.

Clerici campanarum cui ita dicti.

teros silentio prætermittam, à Magistro Fratris Josepho Pamphilo Veronenſi, & à Magistro Fratris Augustino Fivizanio, Sacristis : ille enim Tarquinium de Virtutibus ; hic verò Carolum Antonium Vaccarium Bononienſem, qui ad hanc uſquē diem ſervit, ad huius generis miniſterium adſcivit.

Paris Craſſus, Cæremoniarius Magiſter, in Diario Leonis Decimi in Dominicā Palmarum, Anno Domini 1514. mentionem facit de hoc Subclerico, qui Clericorum coadiutor eſt ; De hoc itē Subclerico fit mentio in Diario Clementis VII. Hic pro Clericis aperit, & claudit Cappellæ fores, & campanulam pulſat pro Divino Officio in diebus non ſolemnibus à Cantoribus recitando : & in Miſſis quotidianis unacum Clerico hebdomadario ſervit Altari, & Celebranti : parat vinum, & aquam pro Miſſā Celebrandā. In Officiis verò ſolemnibus, ad quæ Papa, & Cardinalium Collegium convenire ſolent, intorticia ſuprà cancellos accendit, & extinguit. Parat thuribulum, cui etiam carbones vivos à ſe præparatos imponit : habetque domicilium Cappellæ Paulinæ contiguū, ſuprà quem locum Clerici habitare ſolent. Clericorum olim coadiutor *Librorum* itē *Cuſtos* dicebatur, quia libros Cantorum Cappellæ Pontificiæ cuſtodire ſolebant, ut infrā videre licet. Nunc verò pro libris Cantorum cuſtodiendis alius ab his eligi ſolet.

De duobus Parafrænaritiis Sanctiſſimi Sacramenti, Papā iter longum faciente.

Romano Pontifice, longum iter faciente, Sacroſanctum Chriſti Corpus ſup̄ Achineam honorificè impoſitum, eidem Papæ præferri ſolet. Tunc Achinea, ſivè Aſturco à duobus viceſſim parafrænaritiis perfrænum ducitur : qui propterea *Parafrænariti Sanctiſſimi Sacramenti* nuncupantur. Uterque à Sacriſtā eligitur, & præſentatur Papæ, qui in forma Diplomatis, quod *Breve* appellant, confirmat illos, & jubet admitti. Unus ex Parafrænaritiis, Papæ ipſi famulantibus aſſumi ſolet à Sacriſtā ; & cum hoc nullum habet Sacriſtæ negotium, niſi dum Papa eſt in itinere cum Sanctiſſimo Sacramento. Alter verò ab eodem Sacriſtā, & ſuo quidē arbitratiū, eligitur ; & hic eſt verè perpetuus Sacriſtæ pro tempore exiſtentis famulus, in iis præſertim, quæ ad Sacrarium Pontificii Miniſterium pertinent : ipſe namque præ cæteris Cappellanum, ſeu Subſtitutum Sacriſtæ adjuvare tenetur in præparandis ; & portandis quæ ad Officia Divina peragenda pro temporum varietate ſunt neceſſaria. De ipſius autē victu, & habitu, necnon de aliis emolumentis ad eundem pertinentibus, in codice, qui in Sacrario Pontificio aſſervatur, habetur ſermo. Hæc de Sacriſtæ Miniſtris. Nunc reliquum eſt, ut videamus, cur & quomodò ad Sacriſtatum Apoſtolicum, & ad alia officia Fratres ex inſtituto, aut Sodalitate S. Patris Auguſtini fuerint admiſſi.

De Cauſis, cur Sacriſtatus Apoſtolicus tamdiu à Fratribus Auguſtinianis exerceatur ; Deque primā huiusce officii assignatione in Chronicis inventā.

Quoniam multi ſcire cupiunt, quonam modo Fratres Auguſtinienſes, tam nobilem Apoſtolicæ Sacrarium Præſecturam in Vaticano Romæ adepti ſint ; hoc loco nonnulla in memoriam revocanda videntur, ex quibus ſanè rebus facile quis intelliget, cur in Eccleſiā Sanctā Dei, & in Romanā præſertim Curia Religioſorum hominum Sodalitates dignitatibus, & officiis fuerint cohoneſtatæ. Duæ ſunt præſectō res, & quidē præcipuæ, è quibus Eccleſia Sancta Dei jamindē à primis illis temporibus incrementum, ac ſtabilimentum cum decore ſuſcepit, præclara, ſcilicet, vitæ Sanctitas, & Catholica Doctrina. Duabus hiſce rebus Religioſorum hominum Sodalitates arctiori quadam vivendi ratione Deo addictæ, mille ab hinc, & amplius annis Eccleſiam Dei Sanctam juvarunt, & mirum in modum decorarunt.

Quod ad ipſam pertinet Sanctitatem, tot Religionum, ſivè Ordinum Fundatores, Sanctos extitiſſe, totque Sanctorum, & Beatorum millia in iisdem Religionibus floruiſſe, & ad hanc uſquē diem florere ; tot denique ex iisdem Sanctis miraculorum ſplendore, illuſtratis canonizatos, necnon Martyrio decoratos fuiſſe, conſtat. Quam præſectō rem, Sole clariorem, hoc attiguiſſe loco ſat eſſe, cenſeo, ut caput alterum nup̄ propoſitum explicemus.

Quod autē religioſam vitam intrā Monafteriorum, aut Cœnobiorum ſepta degentes, ſivè Cœnobitæ ; tam *Fratres*, quam *Monachi* nuncupati, Catholicam coluerint Doctrinam, eaque Sanctam Dei Eccleſiam, tot ſeculorum intervallo juvarint, nemo non novit, dummodò in Scriptoribus Eccleſiaſticis mediocriter ſit verſatus. Hi enim, vel vivā id voce concionando, ſeu prædicando, ac diſputando, vel Theologiam publice profitendo, necnon in Conciliis laborando, effecerunt ; vel utrumque doctiſſimis præſtiterunt ſcriptis, ut ex Chronicis, & Hiſtoriis cujuſcunque Ordinis, aut Inſtituti tam Fratrum, quam Monachorum videre licet. Nam præter illos, & ferè quidē innumeros, qui ad Populos in variis mundi plagis conciones maximā eorumdem Populorum utilitate habuerunt, multi ſunt, qui Concionatores, aut à conſiliis, & à ſecretis confeſſionibus tam Summorum Pontificum, quam Regum, & Imperatorum, aliorumque Principum tot ab hinc fuerunt ſeculis.

Non deſunt interea, & quidē non pauci, qui Commentarios in univerſam Theologiam, & in univerſa Biblia Sacra, vel in aliquot ſaltem utriuſque Teſtamenti Libros, necnon Summas ad conſcientiæ caſus pertinentes, & libros contra hæreticos conſcripſerunt. Quæ ſanè omnia ſi ſcriptis nominatim mandarem, liber prægrandis ad

Eccleſiæ incrementum, & ſtabilimentum.

Sanctitas Religioſorum.

Doctrina Religioſorum Catholica.

Concionatores Religioſi.

Commentarii Religioſorum in Scripturam Sacram, & ſcripta eorum, dem contra hæreticos.

Anno Dom.
1514.

Diarium
Clemen. VII.

Parafrænariorum
ele-
ctio.

tantam excresceret altitudinem, quantam hoc loco noster Commentarius pati non videtur. Cateris tamen omnium Ordinum, aut Religiosorum Sodalitatum ex omni genere Scriptoribus, aliisque viris, tam doctrinā, quam etiam linguarum peritiā excultis, qui Christianam Religionem non parum juvarunt, silentio prætermittis; duo tantum ex nostrā Augustinensi Familiā hoc loco explicare libet, quorum alterum ad eos, qui in defensionem auctoritatis, ac jurisdictionis Romani Pontificis libros conscripserunt: alterum verò ad eos, qui Nuncii, aut legationis munere apud Principes in rebus gravissimis functi sunt, pertinet. Quæ quamvis in aliis, & quidem insignibus, tam Fratrum, quam Monachorum Sodalitatibus abundè reperiuntur, ea tamen, quia ad hunc locum non faciunt, subticenda cenfeo.

Religiosi quibus modis Apostolicam Sedem juvant.

Sodalitates Religiosorum hominum recentiores.

De recentioribus autem, & præclarissimis quidem Familiis, quæ inter Fratres, aut Monachos, atque inter Presbyteros seculares mediæ sunt, quia regulares omnino extant, dum instituta Fundatoris Ordinis ad vitam communem, & religiosam quidem pertinentia observant; sed habitu Presbyteris secularibus adsimiles, necnon aliæ ab his parum dissimiles, non tamen regulares; Quæ sanè omnes ad Populorum excitandam devotionem, necnon ad animarum præmonstrandam salutem, atque ad Sanctam Dei Ecclesiam juvandam, tam doctrinis, quam divino cultu, & perspicuis, ac rectæ, sanctæque vitæ exemplis, magnos in dies efficiunt progressus, majoremque in modum florent; non loquor, quia non nisi antiquæ Religiosorum hominum Familiæ hoc loco recensentur, quæ aliquot ab hinc seculis, tanquam de Christiana Religione, deque Apostolica præsertim, Sede optimè meritis, officia nonnulla in Romanā Curiā fuerunt consequutæ. E quarum numero præsertim sunt, præclara Sancti Dominici Familia, Illustrissimo Prædicatorum titulo insignita, necnon Sancti Francisci, Carmelitarum, & Servitarum Ordines, & Familia Sancti P. Augustini solitario *Eremitarum* titulo nuncupata.

Sodalitates Religiosorum hominum antiquæ.

Familia Dominicana [ut multa, & præclara quidem alia à Romanis Pontificibus ei demandata, brevitatis causā, silentio prætermittam] Sacri etiam Palatii Magisterio fuit decorata; Sanctus namque Dominicus sui Ordinis fundator, primus ab Honorio hujus nominis III. institutus fuit Sacri Palatii Magister, seu Lector, ut in Palatio Apostolico Aulicos, dum Consistoria haberentur, vel aliquid è Sacra Scripturā interpretando, vel Concionando erudiret, ne ipsi ociose in Palatio pervagarentur. Qui autem dictum officium olim exercebat, *Sacri Palatii Lector* antiquitus vocitabatur, & in Cappellā Sixtinā superioribus etiam annis, tempore videlicet Pii V. dum Consistoria haberentur, publicè Lectoris munereungebatur. Ad quod legendi munus viri doctrinā clariores assumi semper consueverunt, è quorum numero, ut

Ordo S. Dominici.

Ferdinandus de Caviglio, & Thimoth. Bottonus pri. p. lib. 1. c. 34. hist. S. Dom.

ait Surius, fuit Sanctus Vincentius Valentinus Hispanus, Concionator celeberrimus, necnon Frater Joannes à Turrecremata Cardinalis, & Frater Silvester de Prierio Summæ casuum conscientiæ Auctor. Nunc autem Sacri Palatii non Lector, sed *Magister* vocitatur, & *Judex ordinarius* in Urbe nuncupatur, dum publica edicta ad Officium spectantia promulgat. Libros jam impressos, & imprimendos recognoscit, sine cujus recognitione, aut licentiā nec libri typis mandari, nec impressi ad Urbem, nec extra Urbem asportari possunt. Orationes etiam in Cappellā Pontificiā sine ipsius Magistri approbatione recitari non queunt, atque in Romano Theologorum Collegio, è quorum numero sunt Apostolici Sacri Præfectus, Commissarius Sanctissimæ Inquisitionis, Procuratores Generales Ordinum, videlicet S. Dominici, S. Augustini, S. Francisci, Carmelitarum, ac Servitarum, necnon illi, qui Romæ in Scholā, seu Gymnasio, quod *Sapientiam*, appellant, Theologiam publicè profitentur, Doctores Theologos, rigoroso examine prævio, ab ipsomet Collegio per secreta suffragia admissos creat, creatosque declarat, privilegium Doctoreatus conscribendum curat, Officii quoque sigillo, suæque manu munitum reddit. Sigillum est Imago Sancti Thomæ, Angelici Doctoris. Infra verò extant insignia Romani Pontificis, & Magistri Sacri Palatii pro tempore existentium: & circumcirca ejusdem Magistri legitur nomen. Congregationibus librorum Indicis, Sanctissimæque Inquisitionis, etiam coram Summo Pontifice unacum Migistro Generali, vel eo absente, cum generali ejusdem Sodalitatis Vicario interesse solet, & in Cappellā Pontificiā post primum Rotæ Auditorem immediate locum tenet. Ex eodem item Ordine, aut Instituto, Sanctissimæ Inquisitionis Commissarius Generalis eligitur, & instituitur, Officium sanè Sanctissimum, & laboriosum, viroque tam Doctrinā, quam animi integritate insignito dignum. Commissarius autem omnibus item Congregationibus Sanctissimæ Inquisitionis etiam coram Summo Pontifice interesse solet. Honestissimæ quoque Familiæ ex Instituto S. Francisci, & Carmelitarum Beatæ Mariæ semper Virginis, & Servitarum ob eandem rationem nuper assignatam aliqua Romæ Officia sunt consequutæ, cum Pœnitentiarii, & Confessarii Summorum Pontificum, necnon Oratorum munera interdum exercuerint, ut ex Chronicis, & Historiis eorundem constat. Adde etiam, quod Eugenius IV. ad Fratres Carmelitas scribens, eos *Cappellanos suos* appellat: antiquitus enim nonnullæ causæ ad beneficia Ecclesiastica, & ad id genus alia pertinentes, ad Romanos Pontifices deferebantur, & in Cappellā privatā, quam *secretam* vocant, ab iisdem Pontificibus audiebantur, viris doctis, ac jurisperitissimis ad eas pertractandas adhibitis, qui à Cappellā ipsā, ubi causæ audiebantur, & cognoscebantur, ut ait Franciscus Penia, vir doctrinā clarissimus, &

Surius in vita S. Vincentii die 5. April. lib. 2. c. 2. to. 2.

Jo: Ant. Flaminio Forocorneliensis.

Lib. 3. c. 2. sect. 2. cap. 22.

Rotæ Auditores cur Pape Cappellani dicantur.

Rotæ

SCRIPTORES

In vita Sancti.
Raym. lib. 1.
cap. 8.

Gregor. IX.
Proem. Decretalium.

Rotæ Auditor; Cappellani Papæ nominari consueverunt, è quorum numero fuit etiam Sanctus Raymundus Dominicanus, quem Gregorius IX. in Præmio Decretalium Cappellanum, & Pænitentiarium suum appellat. Hinc hodiè quoque Auditores Rotæ Cappellani Papæ dicuntur, & in Cappellâ Pontificiâ ipsi Papæ inserviunt.

Duo denique ex Ordine Cisterciensi, nec scribere, nec legere omninò scientes, Conuersique nuncupati, rationabili quidè de causâ eligebantur, qui Bullis plumbeo sigillo muniendis præerant, & ad Sixti V. usquè tempora officium, quod *plumbi* vocitatur, exercuerunt, Fratres *plumbi* nominati.

Nostra verò Augustiniana Familia non solum Sacristatu, sed etiam Pænitentiarîi, & Bibliothecarii Officio fuit decorata, ut ex Chronicis, & Historiis id ita esse jam demonstravimus. Dum enim in vineâ Domini soli ferè Monachi, aut Fratres laborabant; ab aliquo nostri Ordinis Fratre, perpetuò, & conjunctim illa tria officia Joannes XXII. exercenda decrevit Anno Dom. MCCCXIX. Aliis deindè Operariis supervenientibus, distincta fuisse constat. De Sacristatus initio, ut ex Alexandri VI. testimonio diximus, memoria hominum non extat. Bibliothecæ autem Præfectura à Fratribus Eremitis Sancti Patris Augustini exerceri cæpit Anno Domini MCCCXIX. Pænitentiarîi verò officium iisdem Fratribus tempore Nicolai IV. Anno Domini MCCLXXXVIII. committi cæpit, Clemente Auximano Generali Ordinis nostri Magistro, seu Priore, qui ex Nicolai Papæ mandato aliquem in Urbem Romanam pro confessionibus audiendis, pænitentisque imponendis Fratrem, qui Pænitentiarîi officio fungeretur, accersendum curavit, & Fratrem Augustinum Thermitanum, cognomento *Novellum*, juris utriusque peritissimum, ob insignem vitæ Sanctitatem, ac Doctrinam accersivit, & Papæ obtulit, ut Frater Jordanus è Saxonia scriptum reliquit in libro, quem *Vitas Fratrum*, appellant.

Ex tot, tantisque Fratrum, aut Monachorum ergà Christianam Religionem, præsertim verò ergà Apostolicam Sedem meritis, quæ rudi, ut ita dicam, penicillo delineavimus, facile quis intelliget, cur unus ex Ordine Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini ad Sacristatum Apostolicum assumi antiquitus cæperit, dictumque officium tamdiù in eodem Ordine fuerit conservatum. Ut autem id expressius explicemus, præter innumera eorundem Fratrum ex omni genere monumenta paulò superius adumbratim indicata, ob oculos hoc loco nominatim ponenda censentur, quæ à nostri Ordinis Fratribus in Auctoritatis Apostolicæ defensionem scripta sunt, ut infra videre licet.

De Ecclesiasticâ potestate in Auctoritatis, & Jurisdictionis Romani Pontificis defensionem, ex Chronicis Josephi Pamphili, & aliorum collecti.

Frater Jacobus Viterbiensis, Archiepiscopus Neapolitanus ad Clementem V. Pont. Max. Scripsit duos libros *de Regimine Christianitatis*.

Frater Egidius, Civis Romanus, ex nobilissimâ Columnensium Familiâ ortus, edidit librum *de Renunciatione Papæ* in gratiam Bonifacii VIII. ob controversiam renunciationis Pontificatus Cælestini.

Idem scripsit libros tres *de Ecclesiasticâ potestate*, & librum *de Excellentia Summi Pontificis*.

Frater Alexander è Sancto Elpidio, Picens, Archiepiscopus Ravennæ, Joanne XXII. jubente, scripsit duos Libros; unum *de Ecclesiasticâ unitate*; alterum *de Jurisdictione Imperii, & Auctoritate Summi Pontificis*.

Frater Augustinus Triumphus, Anconitanus, opus insigne, ac prægrande scripsit, *de Potestate Ecclesiasticâ* ad eundem Joannem XXII. Pont. Max. Scripsit etiam libellum *de Ecclesiasticâ potestate, de Sacerdotio, & Regno, & de Donatione Constantini*.

Frater Guillelmus Cremonensis, Episcopus Novariensis, eodem Joanne XXII. jubente, librum *de Auctoritate Apostolicâ* edidit inscriptum: *Reprobatio sex errorum*.

Frater Bartholomæus Urbinas, Augustini Triumphii Alumnus, edidit librum *de Romani Pontificis, Christi Vicarii Auctoritate* contrà errores quorundam, qui tempore Ludovici Bavaricæ Ducis, contrà Ecclesiam, Christique Vicarium insurrexerunt.

Frater Augustinus Romanus, Episcopus Nazianzenus, & Cæsensis Librum conscripsit *de Potestate Papæ*.

Frater Guillelmus Bechius, Episcopus Fesulanus, librum *de Ecclesiasticâ Potestate* conscripsit.

Frater Paulus Zabarella Patavinus, cognomento *Bonus* Archiepiscopus Parisiensis, scripsit ad Clementem VII. *de Reformatione Ecclesiæ* librum, qui in Bibliothecâ Vaticanâ asservatur.

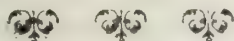
Frater Conradus Tregarius Helvetius, Paradoxa centum *de Ecclesiæ, Conciliorumque Auctoritate* conscripsit, cum orta fuisset disputatio Catholicorum cum Zuinglianis apud Bernates Helvetios.

Frater Peregrinus Nasellus Patavinus librum *de Potestate Summi Pontificis, & Concilii* cum comparatione ad invicem.

Frater Onuphrius Panvinus Veronensis librum edidit *de Primatu Petri, ac dignitate Sedis Apostolicæ, & Potestate Papæ*, adversus Auctores Centuriarum. Scripsit item librum *de Cathedrâ Antiochenâ* nondum impressum.

Hi sunt ex Augustinianâ Familiâ Theologi,

Bibl. Vat.

logi, qui de Ecclesiasticâ Potestate in Auctoritatis, & Jurisdictionis Romani Pontificis defensionem scripserunt: nec defuerunt itém alii, qui in rebus gravissimis ad Sanctam Dei Ecclesiam pertinentibus, vel Nuncii, vel Legati, sive Oratoris munere functi sunt, ut infra legitur.

Nuncii, seu Oratores, vel Legati, qui in rebus gravissimis adhibiti fuerunt; ex Chronicis Josephi Pamphili, & aliorum Collecti.

Anno Dom.
1378.

Frater Ludovicus, aliàs Luisius, vel Aloysius Marsilius Florentinus, Reipublicæ Florentinæ apud Italiæ Principes Orator fuit.

Frater Joannes Vobes Parisiensis, Orator Regis Franciæ in Concilio Constantiensi ad Schisma tollendum, quod supra triginta annos duraverat, celebrato: cui ad eam rem præstandam interfuerunt itém alij ejusdem Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini Fratres, hoc est, F. Nicolaus Saracenus Cassianus Umber, Episcopus Recanatensis, F. Petrus de Vena, Prior Generalis; F. Joannes de Pratis Monasterii Sancti Augustini de Maclovio, F. Guillelmus Forolivienfis, Procurator Georgii de Ordellasse Domini Forolivii, & Frater Antonius de Rampegolis Genuensis.

Frater Simon Camers, Reipublicæ Venetæ ad Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem Orator, cujus operâ inter Venetos, & Ducem Mediolanensem pax inita fuit. Hinc eidem Fratri Simoni Cœnobium in stagnis Venetorum, non procùl à Muriano situm, datum fuit, Sancto Christophoro dicatum, perpetuoque *Pacis* nomine qb. consecratam pacem vocitatum.

Frater Marianus Genazanensis Alexandri VI. Papæ Nuncius ad Federicum Neapolit Regem.

Anno Dom.
1517.

Frater Egidius Viterbiensis, Cardinalis, à Leone X. Sedis Apostolicæ Legatus in Hispaniam missus, ut Selymo post debellatos Persas, & duos Memphiticos Reges interfectos, nobis arma minitente, Christianæ Gentis ad Sacrum bellum excitarentur.

Frater Hieronymus Seripandus Neapolitanus, Orator suæ Civitatis ad Carolum V. Imperatorem.

Idem Seripandus, Cardinalis, Sedis Apostolicæ legatus, à Pio IV. ad Sacrosanctam Synodum Tridentinam missus.

Hæc de Augustinianæ Familiæ, in Sanctam Dei Ecclesiam meritis: quibus omnibus, & ejusdem Familiæ Fratres, aliarumque Sodalitatum Alumni eam insigniter juvarunt, & ad præsens usque tempus, opitulante Deo, juvant. Quare dum illi ferè soli antiquitatis in vineâ Domini laborarent, ad ea officia, quæ nupèr commemoravimus, obeunda, fuerunt olim assumpti; & aliqua officia tot seculorum intervallo ad hanc usque diem ab eandem Familiarum Alumnis, annuente Deo, & Sanctæ Sedis Apostolicæ benignitate, in Curiâ exercentur. Nunc reliquum est, ut

de Apostolici Sacriarii Chronico, & Historiâ, deque Seris Sacristarum, in Augustinianâ Familiâ tercentum ab hinc annis perpetuò conservatâ, sermonem habeamus.

De Sacriarii Pontificii Præfecturâ, qua longo seculorum ordine Fratres Eremitæ S. P. Augustini functi sunt, deque eorumdem possessione à tempore immemorabili nunquàm interruptâ.

Quamvis Officium Sacristiæ Cappellæ Palatii Apostolici, ut iisdem Alexandri VI. utar verbis, à tanto tempore citrà, de cujus initio, sive contrario memoriâ hominum non existit, per Romanos Pontifices alicui ex Professoribus Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti P. Augustini semper committi, & concedi consueverit; nos tamèn omnium Sacristarum Catalogum conscribere hoc loco cupientes, ab antiquiori Sacristâ, quem in Chronicis, aut Diariis, vel in Commentariis, aut Registris Ordinis Eremitarum S. P. Augustini invenire potuimus, initium sumemus.

Sunt qui velint, Fratrem Augustinum Thermitanum cognomento *Novellum*, juris utriusque peritissimum, & ob insignem Vitæ Sanctitatem, ac doctrinam, *Novellum Augustinum* vocitatum, Anno Domini 1288. fuisse Sacristam: qui sanè vir, ut scribit Magister Frater Jordanus è Saxoniâ, à Nicolao IV. Papâ Minoritano in Curiâ Romanâ à secretis confessionibus fuit institutus, Clemente Auximano Generali Ordinis Magistro, seu Priore, qui ex Papæ mandato aliquem in Urbem Romam pro confessionibus audiendis, pœnitentiisque imponendis Fratrem, qui Pœnitentiarum officio fungeretur, accersendum curavit, eidemque Papæ dictum obtulit Fratrem, quem ob id nonnulli, & Pœnitentiarum, & Papæ Confessarium, Sacriarii que Pontificii custodem fuisse putarunt, Confessarii nomen aliquanto antiquius Sacristæ nomine extitisse affirmantes: è quorum numero est F. Mauritius Tertius Parmensis in suis Chronicis brevioribus.

Hac re de Apostolici Sacriarii Præfecto, qui nondum Sacrista, sed *Papæ Confessarius* antiquitùs vocitabatur, à me conscriptâ juxta nonnullorum opinionem, monumentis tamèn veterum Scriptorum non comprobata; Michael Leonycus Estensis, Illustrissimi, ac Reverendissimi Cardinalis Sanctorum quatuor Caudatarius, antiquitatum Ecclesiasticarum indagator; Ea, quæ in hanc Sententiam scripsi, affirmavit, se in quodam Bibliothecæ Vaticanæ codice manuscripto invenisse, dum, scilicet, Ecclesiasticas antiquioris ætatis res, præsertim verò caeremonias cum Romano Cæremoniali conferendas indagaret. Ego itaque hac de re monitus, Bibliothecam Vaticanam statim adivi, librumque perlegi à Leonycò mihi indicatum, Cæremoniale, videlicet, perantiquum, in quo omnia Apostolici Palatii officia recensentur,

Vitas PP. lib. 2
cap. 7. & lib.
Chron. 1588.

F. Ma. prius

Cæremoniale
antiquum in
Biblioth. Vati-
c. 1409.

tur, Alexandro V. id Pisis postulante, ac iubente Anno Dom. MCDIX. quartâ Julii die, ut exactam de suorum Officialium muniis notionem haberet. Ea verò, quæ ex dicto Cæremoniali Bibliothecæ Vaticanæ manu scripto, quod asservatur in prima Camera Secreta Bibliothecæ Vaticanæ num. vet. 1308. ad verbum excerpti de Sacristâ sub nomine Confessarii Papæ, sunt quæ sub Titulo Confessoris, prout in ipso codice jacent, infra leguntur;

C O N F E S S O R

In eodem Palatio est Officium Confessoris, quem Summus Pontifex solet eligere pro libito sua voluntatis, quæ debet in Palatio Camera habere, & in eo continud residere, ut si, & quando opus esset, suam præsentiam exhibere valeat. Ad cuius officium spectat Sermones, qui sunt coram Papâ, injungere; Vesperas, & Missas solemnes Dominis Cardinalibus notificare; Altare parare, & ornare, & quotidies Dominus Noster, nedum in Pontificalibus, sed etiam secretè voluerit celebrare, se exhibere, & eidem de sibi incumbendis servire.

Item ad hujus etiam officium pertinet omnia jocalia Cappellæ, ut puta, Reliquiaria, Cruces, Calices, Imagines, Candelabra aurea, argentea, & omnia vestimenta, & ornamenta quæcunque ad Dei servitium, & Cappellam Summi Pontificis deputata custodire, exceptis mitris prætoris, & aliis quibusdam solitis custodiri per Cubicularios; & exceptis Tibiara, & Cherubin, quæ solent reponi in Camera Thesaurariæ Palatii Apostolici.

Item ad ipsius officium pertinet ministrare vestimenta, & ornamenta Sacerdotalia, & Pontificalia, quotidies D. N. duxerit ordinandum secundum ipsius Confessoris statum, & gradum.

Item ad eundem pertinet custodire, & ministrare Magistro Cappellæ vestimenta, & ornamenta, & alia necessaria ad usum quotidianum Cappellæ Domini nostri.

Item est attendendum, quodd propter incumbentiâ officio ipsius Confessoris, quæ multa sunt, solet habere unum Socium, qui vocatur Sacrista, ed quia ornamenta, & vestimenta Sacerdotalia, aliaque necessaria pro Divino Officio celebrando de mandato, seu voluntate ipsius Confessoris habet ministrare.

Item quotidies Dominus noster equitat, ipse Confessor statim post mulam, portantem Corpus Christi, habet equitare in habitu convenienti statui personæ suæ; & dum D. N. ad locum, ad quem declinat, pervenerit, in Cappellâ ad hoc ordinatâ, Cophinum, in quo portatur Corpus Christi, decenter debet reponere, & ordinem dare, quodd candela accensa ante ipsum Cophinum semper remaneat.

Hæc ibi ad verbum de Sacristâ sub Confessoris Papæ nomine: Olim enim Sacristæ ferè omnes Confessarii Summorum Pontificum fuerunt; deindè non solum Confessarii, sed Bibliothecarii quoque munere functi sunt; & ad Sixti IV. usque tempora, ut infra suis videbimus locis, Apostolicæ Bibliothe-

cæ Præfecti fuisse in Chronicis leguntur. Sixtus enim Bibliothecæ Præfecturam ab Officio Sacristæ Pontificii sejunxit, Platina primo novæ Bibliothecæ Præfecto, quam Bibliothecarium appellant, creato. Quare in Registro, seu Ordinis nostri rerum Commentario, qui tempore Generalatus felicis recordationis Fratris Hieronymi Seripandi deindè S. R. E. Cardinalis editus in lucem fuit, expressa sit mentio de tribus hisce conjunctim officiis ex antiquâ, & approbatâ consuetudine Ordini Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini concessis, ut infra ostendimus.

Nullus itaque, ut huic rei finem imponamus, relinquitur dubitandi locus de Sacristâ Pontificio sub titulo Confessarii Papæ nominato. Ea enim omnia ex Cæremoniali perantiquo superius enarrata, nunc ad ipsum Papæ Sacristam, Sermonibus in Cappellâ, fieri consuetis, exceptis, pertinet, uti jam demonstravimus, quodd scilicet de Sacristæ functionibus loquuti sumus. Quare nos, mutatâ sententiâ, Fratrem Augustinum, Thermitanum, cognomento Novellum. & Confessarium Papæ, ac Sacristam fuisse cum Mauritio Tertio, omni hæsitazione posthabita, constanter affirmamus, Catalogum Sacristarum, exordientes, ut infra legitur.

SACRISTARUM CATALOGUS

De antiquiori Sacristâ ex veterum Scriptorum monumentis invento.

Magister Frater Augustinus Thermitanus
MCCLXXXVII.

Magister Frater Augustinus Thermitanus, cognomento Novellus, juris utriusque peritissimus, ex Ordine Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini à Nicolao IV. Papâ, minoritano, electus fuit Apostolici Sacristæ Præfectus, Pœnitentiarii, & Confessarii Papæ nomine insignitus, ut in Cæremoniali perantiquo, & in Chronicis Mauriti Tertii, & Josephi Pamphili legitur. Sacristæ autem Præfecturam sub Nicolao IV. Cælestino V. & Bonifacio VIII. exercuit. Hic ob insignem vitæ sanctitatem, & doctrinam, Augustini Novelli nomine, uti diximus, fuit nobilitatus. Verum quia ex Eremita fuit accersitus, indeque extractus, & quiddem inuitus; Eremitum semper desiderabat, dum ex obedientia in Romanâ Curia vitam maximo sanè cruciatu debebat. Anno autem Domini MCCXCVIII. Prior Generalis in comitiis nostri Ordinis Mediolani celebratis absens creatur, ut ait Frater Jordanus à Saxonia. Præfecturam verò nostri Ordinis suscepit. Augustinianam tamèn Sodalitatem universam maximâ cum charitate, & humiliate, non sine magno justitiæ zelo, gubernavit, ut ejusdem Jordani utar verbis. De ipsius obitu Joseph Pamphilus in Chronicis etiam ex Jacobo Bergomate ita loquitur.

Frater

Chron. Ord.

Registr. Ord.
Anno Domini
1519.

Cerem. Chron.
nic.

Chron. Ord.

Jordan. in libro,
qui Vi-
tas Fratrum
inscribitur,
lib. 2. cap. 7.

F. Augustinus de Therma Sicilia, non de Terano Vmbria, ut falsò, & inepte dicunt.

Frater Augustinus Novellus, vir & sanctus, & doctor, decimo, postquam Magistratu se abdicaverat, anno, multis clarus miraculis in loco S. Leonardi propè Civitatem Senarum, quò se, relicto Magistratu, contulerat, animam Deo reddidit. De quo Jacobus Bergomensis in suis Chronicis ait: Augustinus de Therma, nostri Ordinis Generalis Prior, natione Siculus, olim utriusque juris consultissimus, Doctor, & integerrimus Theologus, hoc anno 1309. haud procul à Sena, Hetruria Urbe, locello sui Ordinis, D. Leonardo dicato, multis clarus miraculis, beato fine quiescit. Qui postmodum propter doctrinam, & sanctitatis excellentiam, beatus Augustinus Novellus nominari meruit.

Quamvis autem antè Fratrem Augustinum Novellum alium Sacristam non invenirim; credi tamen potest, ut alii ex Ordine nostro Fratres hoc in munere obeundo dictum Fratrem præfesserint, cum de initio hujusce officii non extet hominum memoria, quæ contrarium ullo insinuet modo, ut Alexander Sextus in Bulla, quam nupèr legimus, expressè testatur.

Magister, seu Lector F. Jacobus Camers MCCXCVIII.

II.
Chron. Ord.

Chron. Josephi Pamphili.

Magister, seu Lector F. Jacobus Camers non mediocriter doctus, tempore Bonifacii VIII. ut in Chronicis Ordinis Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini legitur, Apostolici Sacriarii Præfecturam suscepit: is enim in Romanâ Curia, ut Josephus Pamphilus, Episcopus Signinus, in Chronicis ait; Ordinis nostri Procurator, post Augustini Novelli ab eâ discessum, Romanorum Pontificum Pœnitentiarius & Sacriarii Pontificii Præfectus Anno Domini MCCXCVIII. eligitur, eaque Præfecturâ sub Bonifacio VIII. Benedicto IX. Clemente V. & Joann. XXII. functus est. Hujusce Sacristæ seculo floruit Frater Egidius Romanus, è Columnensium Familiâ ortus, qui fuit Prior Generalis, deindè Archiepiscopus Bituricensis & S. R. E. Cardinalis, Theologus ac Philosophus insignis, & ob doctrinæ constantiam Fundatissimus, Doctor nuncupatus, ut multa ejus monumenta scriptis mandata docent: obiitque Anno Dom. 1316. ætatis verò suæ 69. Eodem seculo, & in eodem Generalatu floruit S. Nicolaus Tolentinas, qui anno Dom. 1294. ex hac vita decessit miraculis clarus. Horum contemporaneus fuit Magister Frater Angelus Camers Theologus illustris, cujus opera in Bibliothecis Sancti Marci Mediolani, & Sancti Spiritus Florentiæ asservantur.

Magister F. Joannes Lemovicensis MCCCXIX.

III.

Magister Frater Joannes Lemovicensis, ex Lemovico, Aquitanicæ Galliæ Civitate, Anno salutis humanæ MCCCXIX. Avenione à Joanne XXII. Anno Pontificatus III. Fratre Jacobo Camerte mortuo, ad

Sacriarii Pontificii curam assumptus, Pœnitentiarii quoque officium, ac Bibliothecæ Pontificiæ Præfecturam suscepit: is enim, Joannes Papa tria hæc conjunxit officia, & ab aliquo nostri Ordinis Fratre perpetuò exercenda decrevit. Quæ sanè omnia Frater Joannes Lemovicensis primus exercuit, triumque Romanorum Pontificum; hoc est, Joannis XXII. Benedicti XII. & Clementis VI. Pœnitentiarius, vel à Secretis confessionibus, necnon Apostolici Sacriarii Præfectus, & Bibliothecarius fuit, ut in antiquo ejusdem Augustinianæ Sodalitatis Commentario, quem vulgò & passim quidè *Registrum* vocitare solent, atque itè in Josephi Pamphili Chronicis, & alibi videre licet. Joanne deindè Lemovicensi mortuo, Sacriarii Pontificii Officium alicui semper ex instituto Eremitarum S. Patris Augustini Fratri traditum fuit, sicut continua dicti Ordinis Fratrum successio apertè demonstrat, quam luce clariorem esse infra videre quis potest. Idem quoque Sacrista Romanorum Pontificum Confessarius ferè semper fuit: Munere autem Bibliothecarii ad Sixti IV. usque tempora, uti diximus, & suo videbimus loco, functus est.

Registrum Ord.

Anno Dom. 1319.

Magister F. Raymundus Apamiensis de Acono MCCCXLVI.

Magister F. Raymundus de Acono Apamiensis Theologus, Apamiæ in Provinciâ Narbonensi natus, in Fratri Joannis Lemovicensis demortui locum, Anno Dom. MCCCXLVI. Sacrista, Confessarius, seu Pœnitentiarius, necnon Bibliothecarius à Clemente VI. circà annum Pontificatus quintum suscectus, hæc tria officia tempore ejusdem Clementis, Innocentii VI. & Urbani V. exercuit, Episcopus primùm Forolivienensis creatus, deindè ad Ecclesiam Apamiensem translatus. Postremò senectâ ætate confectus, Anno salutis nostræ MCCCXLVI. ad suam Ecclesiam Apamiensem, in Galliâ sitam Narbonensis, sese recepit, ut quieti suæ indulgeret; ibique requievit in Domino.

IV.

Magister F. Petrus Amelius Lemovicensis MCCCXLVI.

Magister Frater Petrus Amelius Lemovicensis in Galliâ Aquitanicâ, Lemovici natus, qui dicto Fratri Raymundo in tot laboribus opem tulit, ab Urbano V. circà quartum Pontificatus annum Sacrista, Pœnitentiarius, & Bibliothecarius fuit electus, triaque officia sub ejusdem Urbani V. Gregorii XI. & Urbani VI. temporibus exercuit, primùm Episcopus Senogallienensis, deindè Archiepiscopus Tarentinus, Patriarcha itè Gradensis, ac tandem Patriarcha Alexandrinus, & in Vasconiâ Aqueensis Ecclesiæ Administrator creatus. Hic Sacrista Gregorii XI. qui Anno Dom. MCCCXLVI. ac sexto sui Pontificatus anno Apostolicam Sedem Romam reportavit, itinerarium maritimum, sive universam ex Avenione ad Urbem

Apostolica Sedes Romam ex Avenione reportata post 70. annos.

dem usque navigationem, atque ab Urbe Roma ad Anagninam item protectionem diligenter ac scite quidem conscripsit, ut apud Papirium Massonum in libro de Romanis Pontificibus videre licet, qui totam ipsam navigationem, aut protectionem in vita Gregorii XI. scriptum reliquit, quibusdam Latinis versiculis à Sacrista conscriptam, oratione tamen solutâ factis: qui quamvis nullâ pedum, aut syllabarum mensurâ & connectione, siue ordinatione constet, dictiones tamen versiculorum ultimæ, prout illa ferebat atas, sunt similiter cadentes ac desinantes, quales esse solent, qui vernaculâ cuiusque Nationis linguâ, & rhythmicâ quidem syllabarum normâ editi leguntur.

*Magister Frater Petrus Apamiensis
MCCCLXXVIII.*

Magister Frater Petrus Apamiensis ab Urbano VI. Anno salutis nostræ MCCCLXXVIII. & Pontificatus primo, Sacrista, Pœnitentiarius, & Bibliothecarius electus fuit, ac tria officia sub eodem Urbano VI. & Bonifacio IX. exercuit, Episcopali Montis Falerii in Hetruria dignitate decoratus. De hoc Sacrista expressam suis in Chronicis facit mentionem Frater Josephus Pamphilus Sacrarii olim Pontificii Præfectus; necnon Fr. Mauritius Tertius Parmensis in suis Chronicis brevioribus per quandam Tabulam seu Chartam folio apertam, quam *Arborem* vulgò appellant, conscriptis: majora enim Ordinis nostri Chronica, è quibus breviora excerpit, in Germania, ubi suum obivit diem, dum in ea Provincia pro nostra Augustinensi Sodalitate juvandâ vitam, dederet, graphicè conscripta reliquit, ea propediem in lucem editurus, nisi mors conatum interpellasset. Quæ sanè Chronica, si in manus emunctæ narij viri pervenerint, tanquàm typis digna, vel ipsius Auctoris nomine, vel eo saltè suppresso, sub alieno tandem aliquandò in lucem forsan prodibunt. Ego enim ob ipsius operis præstantiam, hujus generis partum utcunquè in lucem exire cupio ac spero.

*Magister Frater Petrus Assalbitus
MCCCXCV.*

VII.

Magister Frater Petrus Assalbitus Fratri Petro Apamiensi Sacrista, Pœnitentiariorum, ac Bibliothecario successit post ejus obitum sexto Bonifacii IX. Pontificatus anno: triaque illa officia sub eodem Bonifacio, Innocentio VII. Gregorio XII. Alexandro V. Joanne XXIII. Martino V. & Eugenio IV. exercuit; in iisdem officiis, primùm Olorensis Episcopus, deinde Condoventis, postremò Electensis creatus. Is cum Martino V. suppliciter egit, ut Corpus Sanctæ Matris Monicæ ex Ostia Tiberina Romam in Ecclesiam Augustinianorum Anno Dom. MCDXXX. die 9. Aprilis, quæ fuit Dominica Palmarum, transferretur, ut ex Eulla

ejusdem Papæ constat: in qua Martinus V. dictum Fratrem Petrum Episcopum Electensem Apostolicæ Cameræ Sacristam, suumque Confessarium, & Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini professum nominat; & Sanctum Patrem Augustinum Ordinis nostri Fratrum Eremitarum Fundatorem apertis verbis appellat. Dictam Bullam Anno Domini 1430. Pontificatus 13. ejusdem Papæ V. Kalendas Maji, hoc est, die xxvii, Aprilis datam videre est in Registro Bullarum Apostolicarum, necnon in Ordinis nostri Chronicis, quæ Frater Josephus Pamphilus Episcopus Signinus imprimenda curavit. Idem Sacrista Corporis Sanctæ Matris Monicæ translationem satis eleganter descripsit, ut ex brevissimo Fratris Mauricii Tertii colligitur Chronico, in quo ii, qui humeris suis dictum Corpus detulerunt, recensentur; hoc est, idem Sacrarii Pontificii Præfectus, Rodolphus Castellanus, qui huic Sacristæ successit; Lucas Episcopus in Cordicæ; Antonius Legatus ab Rege Aragonum ad Martinum V. missus, & Augustinus quidam, cujus nequè cognomen, nequè Patria nominatur. Cum autem F. Petrus Assalbitus, Episcopus Electensis in tribus officiis jam commemoratis vixisset annis ferè quadragintaquinque, in sua tandem Patriâ, quò, senio confectus, sese receperat, ex hac vita decessit. His temporibus Apostolici Sacrarii Præfectus non Sacrista, sed *Papæ Confessarius* vocitabatur; ejus autem Socius appellabatur *Sacrista*, ut superius ex Cæremoniali manuscripto, ac perantiquo in Bibliotheca Vaticana asservato satis diffusè comprobatum est, dum Catalogum Sacristarum exordiemur.

*Magister Frater Rodolphus Castellanus
MCDXL.*

Magister Frater Rodolphus Castellanus è Civitate Castelli, Umbriæ Oppido, quod veteres *Tifernum* vocarunt, Anno Eugenii IV. Pontificatus decimo, & salutis nostræ MCDXL. in Petri Assalbiti Episcopi Electensis locum, Sacrista, Confessarius, & Bibliothecarius successit, paulò post Civitatis Castelli Episcopus creatus, atque sub eodem Eugenio IV. Nicolao V. Calixto III. & Pio II. Romanis Pontificibus dicta obivit officia, in quibus exercendis unum ac viginti annos vixit: mortuus est enim anno Domini MCDLX. ut vetustæ Inscriptiones ad Chorum Ecclesiæ Ordinis Eremitarum Sancti Augustini in Civitate Castelli penicillo scriptæ docent hisce verbis:

Ad Chori Lævam.

*Quantum Frater Rodolphus hujus Urbis
Civis, & Episcopus, S. Augustini Religionem,
dilexerit, tum laurus hic Chorus, tum parietes
instaurati, tum Sacristia Sacratissimis Reliquiis,
& purpureis vestibus exornata documentum esse,
possunt. Obdormivit in Domino Anno MCDLX.*

v. idus

S. Augustinus
Fratrum Ere-
mitarum
fundator.

Ann. 45.

VIII.

F. Mauricii
Tertii Chro-
nicon

v. Idus Junias, Fabricæ ministro, Domino Antonio, Priore Sancti Bartholomæi existente.

Ad Chori dextram.

Hæc quicumque vides, Hospes, subsellia, Fratris Rodulphi impensis facta fuisse tene.

Qui Presul Patriæ fuit, ac Sacrista Beatum Pontificem. Major gloria, quæ sequitur.

Ostia cum Monicam secreta in sede teneret, Translata est Romam; hoc Duce, sancta Parens.

MCDLX.

Sermo Mart.
V.

Translatio
S. Monicæ.

Quamvis Petri Assalbiti Sacristæ, & Episcopi Electensis precibus, ut Martinus V. in sermone ad Fratres Ordinis Eremitarum, Sancti Patris Augustini post dictam Translationem habito testatur, Corpus Sanctæ Matris Monicæ ex Ostiâ Tiberinâ fuerit translatum; Rodolphus tamen, ejus alumnus, & nondum Sacrista, Corpus ipsum ex Ostiâ Tiberinâ Romam transferendum curavit, sicut ex eodem Martini V. Sermone, quem superioribus annis Prædecessor meus in Lucem emisit, colligitur, humerisque suis cum aliis, quos nupèr commemoravimus, in eo transferendo gestavit.

De hoc item Sacristâ, Rodolpho, scilicet, Castellano Episcopo, extat Epitaphium marmore incisum Romæ in Ecclesiâ Sancti Patris Augustini, notis quibusdam nimium sanè abbreviatis, ac protrititis, immò aliquâ ex parte corrofis, & erasis: est enim locus antè Sanctæ Matris Monicæ Sacellum, nemini non pervius; hinc pedibus hæc illac gradientium subjectus, ubi Tabula sepulcralis humi jacet, & quidè marmorea, in qua simulacrum ipsius Rodulphi, olim Sacristæ, habitu Episcopali effictum cernitur, & circà simulacrum legitur Epitaphium marmore incisum, quod, prout jacet, etsi mendosum, & aliquot carens vocibus, infra legendum propono....

HUI † ET R. P. DOMINI RODULPHI
EPISCOPI C. CASTELLI;
ET IV. SUMMORUM PONTIFICUM
S. EUGENII II. NICOLAI V. CALIXTI III.
ET PII II. CONFESSORIS, ET SACRISTÆ
CURLÆ SACRUM CORPUS SANCTÆ
MONICÆ AB HOSTIA TIBERINA
TRANSLATUM EST ANNO DOM.
MCDXX.

† Nota illa
pro, &, poni-
tur.

In hoc mutilo Epitaphio, ex notis nimium abbreviatis confecto, multa desiderantur; quæ si addantur, sensum reddunt perfectum, hunc in modum:

Hic jacet Corpus hujus & R. P. Domini Rodulphi Episcopi Civitatis Castellæ, & quatuor Summorum Pontificum, scilicet, Eugenii IV. Nicolai V. Calixti III. & Pii II. Confessoris, & Sacristæ, & Bibliothecarii, qui suis humeris portavit Sacrum Corpus Sanctæ Monicæ ab Ostiâ Tiberinâ translatum Anno Dom. MCDXXX.

Annorum numerum omninò immutandum esse judicavi, quia unam literam X quæ numerum indicat denarium, cum aliis permixta multis corrofam & abrasam fuisse fatendum,

est, quia Bulla Translationis Anno XIII. Pontificatus Martini V. qui est Annus Domini MCDXXX. data fuit, ut in Registro Pullarum Apostolicarum videre est; Annus autem Domini MCDXX. est annus tertius ejusdem Pontificatus. Numerus 1430. ad annum translationis; num. autem 1460. ad annum obitus Rodulphi Castellani refertur.

Verborum item structuram satis rudem & ineptam à Lapidâ forsàn vitiatam, & aliquot in locis corrofam & abrasam aliquâ ex parte adaptavimus, eamque conjecturâ consequuti, hoc loco apponendam censuimus, ut Epitaphii sensum perfectum redderemus. Id quod faciendum judicavimus, ut ea, quæ de Rodolpho Sacristâ ex Chronicis dicta sunt, Inscriptionibus, & Epitaphio ipso comprobemus;

Magister F. Joannes Castellanus
MCDLX.

Magister Frater Joannes Castellanus è Civitate Castellæ, Umbriæ Oppido, quod veteres *Tifernum* vocarunt, Fratris Rodulphi Sacristæ jam defuncti ex sorore nepos, ut legitur in Chronicis, quæ Generalis Magister Seripandus in lucem edenda curavit, in ejusdem Rodulphi locum ad eadem tria officia exercenda Anno Dom. MCDLX. surrogatur, qui vel cognomento, vel ex officio *Referendarius* dictus fuit, ut ex manuscriptis eo tempore nostri Ordinis Generalium Magistrorum libris, seu Registris constat; deinde Castellanus Episcopus, postremò ad Episcopatum Massensem assumptus fuit, triaque officia illa tempore Summorum Pontificum, Pii II. Pauli II. & Sixti IV. functus, Apostolici Sacrarii Præfectus, Confessarius & Bibliothecarius fuit.

IX.

Anno Dom
1460.

De hoc Sacristâ non solum in Chronicis, verumetiam in Ordinis nostri Registris expressa sit mentio, præsertim verò in Registro Magistri generalis Fratris Ambrosii Coriolani, qui Anno Domini 1472. diè 12. Decembris id scriptum reliquit:

De mandato Sanctissimi Domini Sixti Papæ IV. fecimus Magistrum Fratrem Marthæum de Tolentino, & abbreviavimus sibi tempus aliquorum mensium, per quod debebat stare in Studio secundum consuetudinem Ordinis, & beneplacitum nostrum: & hoc impetratum fuit à Reverendissimo D. Joanne Episcopo Castellano, Sanctissimi D. N. Sacristâ, Confessore, & Referendario dignissimo, ut patet per schedulam ejus ad nos missam, in qua explicat, Sanctissimum D. N. mandare prædictum Baccalaureum à nobis Magistrari. Hæc ibi.

Sunt qui velint, hunc Sacristam Senensem fuisse, ut ait Josephus Pamphilus, Episcopus olim Signinus, & Sacrista in Chronicis: Sed eum Castellanum fuisse ratio ipsa persuadet: Tum quia Rodulphi Castellani nepos fuit, tum etiâ ob multa beneficia ab eo in Monasterium, seu Cœnobium nostri Ordinis in Civitate Castellæ situm collata: dictum namque Cœnobium dormitorii, cubicu-

Anno Dom
1463.

§ Registr. Co-
riolani 147
diè 12. Dec

biculis, officinis, aliisque fabricis exornandum suis impensis curavit. De hoc item Sacrista in quodam Lactantii Firmiani libro in Cœnobio nostro Civitatis Castellæ extat memoria in hanc verborum formam:

Ego humilis Episcopus Castellanus, Sacrista Sanctissimi Domini Nostri Pauli Papæ II. Vobis, Patri Priori, & Fratribus Sancti Augustini ejusdem Civitatis pro remedio animæ meæ dono hunc Librum Lactantii Firmiani emptum à me, ex emolumentis officiorum meorum Anno Domini 1470. die 12. Augusti. Orate pro me.

Quamvis autem nomen Joannis hac in scheda non reperiatur, Fratrem tamen Joannem Sacristam fuisse, dubitandum non est, quem tempore Pauli II. Sacristam fuisse constat. Sacristæ hujusce tempore Sixtus IV. Anno Dom. MCDLXXV. officium Bibliothecarii à Sacristatus munere sejunxit, novaque in Vaticano Bibliothecâ constructâ, Bartholomæum, vel, ut alii volunt, Baptistam Platynam Cremonensem, virum suo tempore eruditissimum, & Apostolicum, Scriptorem, Bibliothecarium instituit. Platynæ successores omnes tam Cardinales, quam non Cardinales in nostro de Bibliothecâ Vaticanâ Commentario videre licet. De hoc item Sacristâ Jacobus Cardinalis Papiensis, qui fuit Episcopus Papiæ, in Pii II. Commentariis mentionem facit, sub initium eorundem, dum de ejusdem Pii Anconam versus processione pro Sanctâ expeditione Cruce signatis coacta; Bello jam Turcis ad communem Orbis Christiani salutem parandam indicto, sermonem habet hisce verbis: *Delegerat sibi (hoc est Pius II.) hujusce navigationis comites Dominicum de Dominicis Torcellanæ, & Agapytum Camertinæ, & Joannem Tisernatis Ecclesiæ Præsules, quorum Dominicus, & Agapytus de supplicationibus referre soliti fuerant; Joannes Sacristæ Apostolici curam gerebat: me quoque (inquit Card. Papiensis) & Gregorium Lollium adjungi his voluit.* Hæc de Fratre Joanne Castellano.

M. F. Joannes Paulus Bossius Mediolanensis MCDLXXXIII.

Magister Frater Joannes Paulus Bossius Mediolanensis Anno XII. Pontificatus Sixti IV. & salutis nostræ MCDLXXXIII. in Fratræ Joannis Castellani demortui locum surrogatus, sub eodem Sixto, Innocen. VIII. & Alexandro VI. Romanis Pontificibus Apostolici Sacristæ Præfecturâ functus est. Is à pueris nostri Ordinis Eremitarum S. Patris Augustini habitum suscepit, & in eo professionem emisit, ut ex Literis Apostolicis Alexandri VI. plumbo munitis, quarum exemplum superius apposuimus, constat, atque in eodem habitu ad Sacristæ Pontificii munus fuit assumptus. Postremò Abbas Sancti Sebastiani extra muros Urbis, Ordinis Cisterciensis effectus, ad dictum Ordinem, ut idem Alexander suis in Literis ait, translatus fuit. Quare Alexander VI. ne hoc exemplo, Eremitarum Sancti Patris Augustini Ordo jure

suo antiquo, ac privilegio dictum officium obtinendi tempus in posterum frustrari posset, per Bullam, nupèr commemoratam, Sacristæ Pontificii manus à Fratribus dicti Ordinis perpetuò exercendum esse Motu proprio declaravit. Hæc autem declaratio, ut ex ipsâ constat Bullâ, facta fuit, dum ipse Bossius Abbas Sancti Sebastiani, & Alexandri VI. foret Sacrista.

De hoc item Sacristâ Joannes Burchardus Argentinensis, Cæremoniarum Magister, mentionem facit in 2. Diariorum Tomo, Anno salutis nostræ 1497. & alibi de obitu ipsius, quem ob habitus mutationem, & Abbatiam, Ordinis Cisterciensis *Abbatem* appellat, & in Ecclesia Sancti Sebastiani Anno Dom. 1501. sepultum fuisse ait.

Magister F. Augustinus Castellanus. MDI.

Magister Frater Augustinus Castellanus è Civitate Castellæ, Umbriæ oppido, quod veteres *Tisernum* vocarunt, Alexandri VI. Sacrista, & Confessarius, necnon Basilicæ Sancti Petri Pœnitentiarius fuit. Officium autem Sacristatus Dominicâ primâ Adventus Anno Domini MDI. exercere cœpit, sicut Burchardus Cæremoniarum Magister testatur hisce verbis:

Dominicâ primâ Adventus Domini, die 28. Novembris MDI. Petrus Episcopus Calinensis, Vicarius Urbis, celebravit Missam publicam in Cappellâ majori, Papâ præseunte: Sermonem fecit Procurator Ordinis Prædicatorum. Hoc mandavit Frater Augustinus de Castello, Professor Ordinis S. Augustini, Confessor Papæ, & Pœnitentiarius Basilicæ Sancti Petri, novus Sacrista Cappellæ Papæ incepit servire in officio hujusmodi Sacristæ, & habuit locum ultimum inter Assistentes, hoc est, post ultimum Prælatum Papæ Assistentem. Hæc Burchardus.

De eodem Fratre Augustino Sacristâ idem Burchardus in Crucis adoratione, die Parasceves Anno Domini 1502. præstitâ, loquitur in hanc verborum formam:

Post omnes Episcopos adoraverunt Frater Augustinus Sacrista Cappellæ, & Confessor Papæ à dextris, & Prototonotarius, Orator Ducis Ferrariensis à sinistris simul, & post eos, Oratores Laici, Venetiarum, & ejusdem Ducis Ferrariensis. Hæc Burchardus in 3. Diariorum Tomo. Ex hoc testimonio planum profectò fit, locum Sacristæ non Episcopi, antiquum esse in Cappellâ immediatè post ultimum Assistentem Papæ, sicut Fratrem Augustinum Castellanum; de quo sermo habetur, talem locum habuisse apertè videmus. Quamvis enim Sacristæ omnes ex officio statim Sacristatus, Assistentes saltè de mitra dicantur, & sint, locumque sedendi in Cappellâ immediatè post ultimum Assistentem habeant nondum Episcopi; hic tamen Sacrista in adoratione Crucis locum suprâ Prototonotarios post ultimum Episcopum non Assistentem habuit, quia non erat Episcopus: nam si fuisset Episcopus, non post ultimum Episcopum imme-

Anno Domini 1497.

Anno Domini 1501.

XI.

Anno Domini 1501.

Anno Domini 1502.

Lact. Firmian.
liber.

Bibliotheca-
rii Officium
ab Officio Sa-
cristatus se-
jungitur.

Bibliotheca
Vaticana

Comment.
Card. Papien-
sis.

x.

diatè in adoratione Crucis locum habuisset, sed cum Assistentibus supra multos Episcopos non Assistentes Crucem adorasset: Episcopi enim Assistentes in Cappellâ, præsente Papâ, omnes alios Episcopos, & Archiepiscopos non Assistentes præcedunt. Hæc obiter, occasione sese offerente de Sacristæ loco, de quo alibi, & fusiùs quidè, verba fecimus.

Admiror autèm, cur Burchardus, dum loquitur de Conclavi factò per obitum Alexandri VI. qui Anno Dom. 1503. die 18. Augusti obiit; necnon per obitum Pii III. qui eodem anno, die autèm 18. Octobris ex hac vitâ decessit [vixit enim Pius in Pontificatu viginti sex tantùm dies] mentionem faciat de Venturâ Episcopo Massanensi, sive Massensi, Sacristâ, Thesaurario Generali, Secretario Papæ, & Clerico Camera, Conclavistarum primo; cùm Fratrem Augustinum Castellani Anno Domini 1501. 1502. & 1503. Sacristam fuisse; & Fratrem Zachariam Savonensem Anno Dom. 1504. Sacristam extitisse scribat; nullumque alium Sacristam inter hos duos fuisse constet. Adde etiàm, quòd de illo Venturâ Episcopo, & Sacristâ, aliis officiis insignito, nulla penitus mentio alibi reperitur facta, Diariis, & Regestis, vel Commentariis, necnon Historiis, & Chronicis perlectis. Hinc dictum Venturam per obitum Fratris Augustini Castellani Sacristæ duo illa Comitæ, seu Conclavia, Sacristæ loco, necessitate Conclavis instante, ac suadente per modum, ut ajunt, *provisionis* à S. R. E. Cardinalium Collegio Sacristam electum, ingressum credendum est: quia Sacrista tot simul munia nullam inter se affinitatem habentia, Thesaurarii, scilicet, Generalis, Clerici Camera, & Secretarii Papæ officia exercere non potest. Hinc in Fratris Augustini Castellani Sacristæ, [qui, si conjectare licet, vel parùm antè, vel parùm post mortem Alexandri VI. obiit] locum paucis post mensibus Frater Zacharias Savonensis à Julio II. itèm Savonensis accersitus fuit, Apostolici Sacriarii effectus, ut infra ex eodem Burchardo videre statim licet, nullâ penitus mentione de Ventura Episcopo Massensi, & Thesaurario generali factâ.

Hoc potissimùm loco Scriptores variant, Fratrem Augustinum Sacristam in aliud tempus reiicientes, & nescio quid confingentes, quod verisimile non videtur. Illud verissimum esse constat, seriem Sacristarum ejusdem Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini ad annum usquè Domini MCDXCVII. Alexandri VI. testimonio continuatam semper fuisse, & nunquàm interruptam, eandemque ad nostra usquè tempora perpetuam pervenisse nemo est, qui ignoret. Vide quid in Chronicis F. Hieronymus Seripandus Generalis, F. Hieronymus cognomento Romanus, natione Hispanus, & Frater Josephus Pamphilus Veronensis dicant: hoc enim brevitas causâ silentio prætermittendum censeo. Resignationem autèm Sacristatus à Ventura Episcopo Massensi in manibus Julii II. præstitam, infra ex Bul-

la videre licet in Fratre Nicolao Aquapendentano.

Magister Frater Zacharias Savonensis.
MDIV.

Magister Frater Zacharias Savonensis Ligur, in Fratris Augustini Castellani jam demortui locum sufficitur Mense Augusto Anno Dom. MDIV. à Julio II. qui ultimâ Octobris die Anno Dom. MDIII. Pontifex Maximus renunciatus fuit. Hic Sacrista, quidquid scribant alii, parùm in Sacriarii Pontificii vixit officio, ut ait Burchardus, qui maximè omnium id scire poterat, ac debebat, ob magnam, & ferè continuam consuetudinem, quæ Cæremoniarum Magistro cum Sacrista esse solet. Burchardus de hoc Sacrista in suo Diario mentionem facit hunc in modum: MDIV. *Dominicâ die 20. Octobris Frater Zacharias de Savona, professus Ordinis Eremitarum Sancti Augustini, Sacrista Cappellæ Sanctissimi D. N. antè duos menses, vel circâ, per Papam Deputatus, in Camera sua Sacristia dictæ Cappellæ diem clausit extremum.* Hæc Burchardus.

Huic Sacristæ Magister Frater Hieronymus Seripandus Generalis, Fr. Hieronymus cognomento Romanus, natione Hispanus, & Magister Fr. Josephus Pamphilus Veronensis in Chronocis aliquot vitæ annos in officio Sacristatus tribuunt: sed Burchardo dictam ob causam magis hac in re, quàm aliis credendum videtur.

Magister Frater Nicolaus Aquapendentanus
MDIV.

Magister Frater Nicolaus Foresius Aquilensis, vel Aquapendentanus, Theologus insignis, & Julio II. gratissimus, Apostolici Sacriarii in Zachariæ demortui locum surrogatus, deindè Archiepiscopus Dyrrhachiensis post aliquot menses ab eodem Julio creatur Anno Dom. MDV. die primâ Septembris in Consistorio Secreto, ut ait Burchardus Cæremoniarum Magister in hæc verba: MDV. *die Luna, primâ Septembris, in Consistorio Secreto fuit pronunciatus F. Nicolaus de Aquapendenti Ordinis Eremitarum Sancti Augustini, Archiepiscopus Dyrrhachiensis, & factus Sacrista Papæ.* Hæc Burchardus in suo Diario.

Cùm itaquè Zacharias Savonensis mense Octobri Anno 1504. obierit, deque octavâ Novembris ejusdem anni Nicolaum Aquapendentanum Sacristam effectum fuisse constet, ut infra videre licet, Anno sequenti 1505. Archiepiscopum Dyrrhachensem die primâ Septembris creatum fuisse credendum est, etiàm si Burchardus in eodem Consistorio, & Sacristam, & Archiepiscopum electum fuisse, dicere videatur: id quod omnino adversatur Bullæ Pontificiæ, quam hoc loco apponere libet.

Quoniam verò Ventura Episcopus Massensis, Thesaurarius Generalis, Secretarius Papæ,

Ventura
Episc. Massen-
sis, vel Mas-
sanensis.

Burchardus
Diarium.

1498.

1504.

XIII.

Anno Domini
ni 1504.

Anno Domini
ni 1505.
Tom. 8.

Anno Domini
ni 1497.

Anno Domini
ni 1494. 1498.

Anno Domini
ni 1504. Anno
Domini 1505.
Tom. 8.

Papæ, & Clericus Camerae Anno Domini 1503. Fratre Augustino Castellano, vel adversa valetudine impedito, vel moribundo, sive nuper mortuo, à S. R. E. Cardinalium Collegio per modum, ut ajunt, *provisionis*, necessitate id suadente, Sacrista electus, duo Conclavia, unum, scilicet, per obitum Alexandri VI. alterum autem per obitum Pii III. fuit ingressus, & officio Sacristatus nondum se abdicatum declaravit. Anno autem Dom. 1504. Anno, scilicet, primo Pontificatus Julii II. Sacristatus officium, quod Ventura, Episcopus Massanensis, vel potius Massensis à Sacro Cardinalium Collegio, Apostolicâ Sede vacante, per modum, uti diximus, provisionis, accepit, & exercuit à Fratre Nicolao Aquapendentano ab eodem Julio ad hoc munus obeundum jam accersito] sponte resignavit: id verò antea non fecit ob adversam fortasse valetudinem Zachariæ, qui cum duos circiter menses in officio vixisset, toto illo duorum mensium spatio, si hac in re conjectare licet, morbo affectus in lecto jacuisse censetur.

Adde etiam, quod dictus Ventura post Conclave per obitum Pii III. habitum, gravissimas ob causas jussu Julii II. fuerat carceri mancipatus, Deinde libertate donatus, Sacristatus officium resignavit, quippe qui dictam Apostolici Sacrarii Præfecturam à Romano Pontifice, ad quem ipsius Officii collatio pertinet, non acceperat, Apostolicâ vacante Sede per obitum Alexandri VI. & Pii III. qui dies tantum 26. in Pontificatu

vixit: Nam 22. Septembris die Papæ creatus fuit, die autem 17. Octobris, Anno Domini MDIII. diem suum obivit, sicut in Diario Burchardi legitur.

Burchardus
in Diario.

Præterea idem Ventura post Sacristatus resignationem, solutis jam 8000. ducatis, Clericatum etiam Camerae, Secretariatum, Scriptoriam, & alia officia resignavit, ut ipse Burchardus in suo Diario die 5. Novembris Anno Dom. MDIV. scriptum reliquit. Curam verò Sacrarii Pontificii Ventura, tamquam Clericus Camerae, necessitate, hoc est, temporum angustia, negotiorum mole onusta, id postulante, à Sacro Cardinalium Collegio per *modum provisionis*, ut ajunt, suscepit, quia Clerici Camerae cuicumque Sacristæ Pontificio rerum omnium Apostolici Sacrarii repertorium, sive Indicem, à Notario Camerae conscriptum, quem passim appellant *Inventarium*, assignare solent; & Sede item vacante, idem Inventarium recognoscunt. Hinc Zachariâ jam demortuo, anteaquam Bulla pro Fratre Nicolao Aquapendentano, Sacrista nuper electo conficeretur, libera Sacristatus Resignatio in manibus Julii II. ab ipso Ventura sponte facta fuit, quatenus facienda erat, ut ipsa, quæ infra legitur, docet Bulla, in qua duo notata digna leguntur, ex quibus Apostolici Sacrarii Præfecturam nonnisi uni ex Fratribus Eremitanis Sancti Patris Augustini concedi semper consuevisse, satis amplè colligimus, si Bullæ verba perpendantur.

Burchardus
in Diario.

BULLA JULII II.

Pro Fratre Nicolao Aquapendentano Ordinis Fratrum Eremitarum
Sancti Augustini per resignationem Venturæ
Episcopi Massensis MDIV.

JULIUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI.

*Dilecto Filio Nicolæ de Aquapendente Ordinis Fratrum
Eremitarum Sancti Augustini Professori, Sacristæ
Cappellæ nostræ, salutem, & Apostolicam
Benedictionem.*

RELIGIONIS zelus, vitæ ac morum honestas, aliaque laudabilia probitatis, & virtutum merita, super quibus apud nos fide digno commendaris testimonio, Nos inducunt, ut te specialibus favoribus, & gratiis prosequamur. Cum itaque Officium Sacristiæ Cappellæ nostræ per liberam resignationem Venerabilis Fratris Nostri Venturæ Episcopi Massanensis, de illo, quod tunc obtinebat, in manibus nostris sponte factam, & per Nos admissam, vacaverit, & vacet ad præsens; Nos volentes te præmissorum meritorum tuorum intuitu, favore prosequi gratioso,

Notatu di-
gnum.

teque à quibusvis excommunicationis, suspensionis, & interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris, & pœnis à jure, vel ab homine quavis occasione, vel causâ latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum præsentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes, & absolutum fore censentes, Officium prædictum, quod ad vitam concedi, & per unum ex Professoribus Ordinis Fratrum Eremitarum S. Augustini teneri consuevit, sic vacans, cum omnibus illius honoribus, oneribus, salariis, juribus, & emolumentis consuetis, Apostolicâ tibi Auctoritate, ad vitam tuam concedimus, & assignamus, teque ad illud, videlicet, in ipsius Venturæ Episcopi locum substituimus, & etiâ surrogamus, decernentes te ex nunc, ad dictum Officium, ejusque liberum exercitium, honores, onera, salaria, jura, & emolumenta hujusmodi, recipiendum fore, pariter & admittendum. Et nihilominus tibi, ut omnibus, & singulis prærogativis, præeminentiis, privilegiis, gratiis, concessionibus, & indultis, quibus alii dictæ Cappellæ Sacristæ, qui pro tempore fuerunt, utebantur, potiebantur, & gaudebant; uti, potiri, & gaudere possis, & debeas eisdem, Auctoritate, & tenore de specialis dono gratiæ indulgemus. Quocirca Venerabili Fratri Raphaeli Episcopo Albanensi, Camerario nostro, per Apostolica scripta mandamus, quatenus ipse, per se, vel alium, seu alios te, Auctoritate nostrâ, ad Officium prædictum, ejusque liberum exercitium, necnon honores, onera, salaria, jura, & emolumenta prædicta in locum dicti Venturæ Episcopi recipi, & admitti faciat, ut est moris; Contradictores Auctoritate nostrâ, appellatione postpositâ, compescendo; Non obstantibus Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, ac Cappellæ, & Ordinis prædictorum, cujus professor, & (ut asseris) Ordinem ipsum expressè professus existis, juramento, confirmatione Apostolicâ, vel quavis firmitate aliâ roboratis, statutis, & consuetudinibus, cæterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergò omnino hominum liceat hanc paginam nostræ absolutionis, concessionis, assignationis, substitutionis, surrogationis, decreti, indulti, & mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumperit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, Anno Incarnationis Dominicæ Millesimo quingentesimo quarto, sexto Idus Novembris, Pontificatus Nostri Anno primo.

Notatu di-
gnum.

Is Nicolaus tantâ erat lenitate, & affabilitate, ut omnium sibi animos conciliaret, seque omnibus charissimum redderet. Nonnulla scripsit Opuscula, quibus suam egregiam indicavit doctrinam, sui que nominis perpetuam posteris memoriam reliquit. Inscriptiones Opusculorum sunt, quæ infra leguntur:

De Baptismo lib. 1.

De peccato originali lib. 1.

De Penitentia lib. 1.

De Limbo, Inferno, & Purgatorio lib. 3.

De Mercatura, & negotiatione lib. 1.

De Sortilegiis, & vanis persuasionibus lib. 1.

De ingratitude vitanda lib. 1.

De Festis Sanctorum Serm. lib. 1.

Quadragesimale lib. 1.

Sermonum variorum lib. 1.

Obiit Romæ senio confectus die 25. Octobris Anno Dom. 1511. suamque in Patriam delatus, in Ecclesiâ S. Augustini sepulturæ mandatus fuit.

*Magister Frater Gabriel Anconitanus,
MDXII.*

Magister Frater Gabriel Anconitanus, dum Fratris Egidii Viterbiensis Magistri Generalis Socius foret, Sacri Pontificii Præfectus eligitur, & Archiepiscopus Dyrrhachienfis, deinde Castrensis Episcopus creatur, vir sanè doctus, & summè probus, atque in Sacris Ecclesiæ Cæremoniis peritissimus. Apostolici Sacri Præfecturâ functus est Julio II. Leone X. Adriano VI. & Clemente VII. Romanæ Ecclesiæ Pontificibus.

De eodem Sacristâ loquitur Paris Crasus, olim Sacrarum Cæremoniarum Magister,

XIV,

Tom. 8 Anno
Dom. 1513.

ster, & Episcopus Pifaurensis in suo Diario, primâ Novembris die, Anno Dom. 1513. dum in Vesperis Defunctorum dictum Sacristam tamquam Assistentem Leoni X. de libro in Cappellâ servivisse ait, eundemque, ut aliis in locis videre licet, Missam in defectum aliorum Assistentium non semel in eâdem Cappellâ cantasse scribit. Anno autem Dom. 1518. Vice-sacristam, quem *Sacrista Cappellanum* Auctor Cæremonialis libri appellat, alii verò Substitutum, Episcopum Nepefinum electum fuisse, non autem Assistentem extitisse testatur.

De hoc Sacristâ sit mentio in Diario Anno Domini 1519. quo anno Canonizatus fuit à Leone X. Sanctus Franciscus de Paula: is enim Gabriel in Consistorio semipublico suam primas inter Prælatos tulit Sententiam de Beato Francisco Canonizando.

Eiusdem Sacristæ tempore Anno Domini 1528. die 4. Maii in Urbeveteri, quam vulgò appellant *Orvietum*, antiqua consuetudo per Decretum confirmata fuit, ut Sacrista duos Asturconis, vel Achinæ Parafrenarios, unum ex familiaribus Papæ, atque suo arbitratu undecunque alterum eligeret, quando, scilicet, Sacrosanctum Christi Corpus Romano Pontifici longum iter facienti præfertur. Hoc Decretum cum emolumentis, authenticè, hoc est, manu, & signo Notarii publici conscriptum, in Sacrario Pontificio asservatur, vetustiori Cæremoniarum Libro annexum. De hoc Sacristâ extat etiâ memoria in quadam scripturâ, seu publico instrumento, in quo agrum sive possessionem, ac domum quandam Cænobio Sancti Augustini Anconæ die 8. Julii 1529. tempore Clementis VII. donasse legitur, atque hisce nominatur verbis.

Reverendissimus in Christo Pater, & Dominus Gabriel Archiepiscopus Dyrrhachiensis, Prælibati Sanctissimi D. N. Papæ Sacrista, & Prælati Domestici, & Miles S. Petri; &c.

Quod autem Miles S. Petri extiterit, ex privilegio die 20. Maii 1529. ad hanc rem præstandam conscripto, constat. Quæ sanè scripta in Archivio Augustinianorum Anconæ asservantur.

Blasius denique Cæsenas, Cæremoniarum Magister in Tomo Diariorum primo Anno Dom. 1529. & 1530. mentionem facit de Sacristâ eodem, dum Clemens hujus nominis VII. commoraretur Bononiæ pro Carolo V. coronando. Is enim Sacrista pro quatuor Venetæ Reipublicæ Oratoribus, honoris, & officii causâ excipiendis, electus fuit. Quoniam verò tres ex quatuor Oratores Bononiam ingredientibus ob adversam valetudinem, ac senectutem lecticis vehabantur, quartus inter Sacristam, Archiepiscopum Dyrrhachiensem, & Archiepiscopum Iadrensem Urbis Romæ Governatorem medius equitabat. Hos autem Prælati multi, & Oratores Principum sequebantur. De hoc item Sacristâ idem Blasius in eodem Diariorum tomo Anno Dom. 1530. die 4. Februarii mentionem facit, quando, scilicet, in Con-

sistorio Secreto Decretum fuit Bononiæ, ut ex tribus S. R. E. Cardinalium Ordinibus Primarii, quos *capita Ordinum* appellant; Magistris Cæremoniarum, & Sacrista sibi adhibitis, decernerent ea omnia, quæ Coronationi Caroli V. Imperatoris necessaria videbantur. Huic Sacristæ senectâ ætate confecto Anno Dom. 1529. datus est Coadiutor Magister Frater Alphonsus Aquapendentanus, qui Anno Domini 1534. in Sacristatus officio perobitum successit.

Magister Frater Alphonsus Aquapendentanus.
MDXXXIV.

Magister Frater Alphonsus Aquapendentanus, vel Aquapendentanus in Gabrielis demortui locum successus fuit Anno ultimo Clementis VII. Deinde à Paulo III. Episcopus Bovinensis, postremò Archiepiscopus Amalphinæ creatur, qui Concionator gratissimus fuisse legitur. De hoc Sacristâ ad Ecclesiæ S. Augustini Organum in Oppido Aquapendentis inscriptio legitur in hanc verborum formam: *Alphonsus Oliva Aquapendentanus, Archiepiscopus Amalphinæ, Pauli III. Farnesii Pontificis Maximi Sacrista, libros, vestes, ornamenta, aliæque bona divino cultui tribuit, laudique Dei Organum benesonans dicavit 1544.* Multa denique bona, tam mobilia, quam stabilia; tam paterna, quam materna Cænobio Sancti Augustini Aquapendentano ex testamento reliquit, & ex libris, quos multis jam annis emendo acquisierat, Bibliothecam dicto in Cænobio construendam mandavit. Ad usum Ecclesiæ dicti Conventus Antiphonariorum pulcherrimè scriptum eidem Conventui dono jam dederat, ad cujus calcem hæc leguntur verba:

Explicit Antiphonariorum Dominicale sumptibus R. D. Alphonsi Olivæ Episcopi Bovinensis S. D. N. Papæ Sacristæ pro Conventu S. Augustini de Aquapendente. Romæ scribebat D. F. Perusinus Scriptor Cappellæ Pontificiæ Anno Dom. MDXLIV. Die 15. Mensis Novembris. Ad laudem Dei, Amen.

M. F. Joannes Jacobus Barba Neapolitanus
MDXLIV.

Magister F. Joannes Jacobus Barba Neapolitanus, Alphonso ad meliorem vitam vocato, Apostolici Sacrarii Præfectus surrogatur, vir apprimè doctus, & egregiè cordatus homo, qui dum in Romanâ Curia Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini Procurator generalis foret, Alphonso defuncto, Sacrista instituitur Anno x. Pontificatus Pauli III. à quo primum Episcopus Terami in Aprutino, deinde Interamnæ in Umbria Episcopus creatur, Apostolici Sacrarii Præfecturam exercuit Paulo III. Julio III. Marcello II. Paulo IV. & Pio IV. Ecclesiæ Romanæ Pontificibus, quibus omnibus gratus fuit, & Pauli IV. antè Pontificatum familiarissimus. Is in Congregationibus, quæ gravissimis de rebus coram Summis Pontificibus

Gg 3 haberi

xv.

Anno Domini
1534.

xvi.

Consuetudo
antiqua.

Vide etiam
Registrum
lib. 1. Diversorum à directione Vrbis
fol. 177.

Sacrista miles
S. Petri.

haberi solent, occasionibus sese offerentibus, expressa egregia doctrinae signa, & frequenter quidem dedit.

Consuetudo
antiqua.

Ejusdem Sacristae tempore decretum, fuit, ut quilibet Cardinalis in sua ipsius ad Cardinalatus promotionem summam viginti-quinque ducatorum, ut ajunt, *auri de Camera* solvere teneatur: antea enim pecuniae summa praescripta, seu limitata non erat, sed suo quisque arbitrato, modo plus, modo minus Apostolici Sacramenti Praefecto perfolvebat, ut in ipso videre est Decreto, manu & signo Notarii publici conscripto, & Libro caeremoniarum vetustiori annexo.

Anno Dom. MDLXII. fuit missus ad Concilium Tridentinum à Pio IV. P. Max. qui ei ab Urbe absentem Coadiutorem pro Apostolico Sacramenti concessit Fratrem Egidium Pisaurensis, Procuratorem & Vicarium Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini generalem, qui ejusdem Sacristae in eadem Sacramenti Praefectura successor fuit, ut infra videre licet. Hac de re mentionem facit suo in Diario Ludovicus de Branchis in hanc verborum formam: *Anno Dom. 1562. Die 30. Julii Magister Egidius de Valentibus Pisaurensis Ordinis Sancti Augustini fuit deputatus Coadiutor R. D. Sacristae absque praedictio dicti Sacristae.*

Sacrofancto itaque oecumenico & generali Concilio Tridentino, dum esset Episcopus & Sacrista, interfuit, & magnam sane cum laude. Dum autem à suo Episcopatu Interamneni Romam rediret, gravi quodam oppressus morbo, Oriculi obiit. Hinc mortuus Interamnam delatus, in Ecclesia sua honorifice sepultus fuit.

*Magister Frater Egidius Pisaurensis
MDLXIV.*

XVII.

Magister Frater Egidius de Valentibus Pisaurensis, Joanne Jacobo defuncto, Sacramenti Praefecturam à Pio IV. suscepit, deinde à Pio V. Episcopus Nepefinus, & Sutrinus creatus fuit, & Magister scholae Cantorum Cappellae Pontificiae.

Joanne autem Jacobo Barba Neapolitano Sacrista ad Concilium Tridentinum missus à Pio IV. P. Max. fuit etiam ejus Coadiutor in Apostolico Sacramenti Praefectura, eodem Pio IV. annuente, etiam sui Ordinis Procurator, & Vicarius generalis foret.

Antequam ad Apostolici Sacramenti Praefecturam fuisset assumptus, in praecipuis & insignioribus Italiae Civitatibus concionando magnam assequutus est laudem: optimamque gubernandi rationem in variis Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini Ordinis muneribus obeundis callere visus est. Hinc Fratre Christoforo Patavino, Magistro Generali ad Concilium Tridentinum proficiscente, Procurator, uti diximus, & Vicarius generalis Romae relictus fuit, ubi ob morum gravitatem cum suavitate, miraque dextertate conjunctam, Romanis Pontificibus Pio IV. & Pio V. necnon universae Curiae

Romanæ non solum in officio sui Ordinis exercendo, sed in ceteris item muniis praestandis se gratissimum reddidit, magnumque sui desiderium reliquit ex hac luce praereptus.

*M. F. Josephus Pamphilus Veronensis
MDLXVIII.*

Magister Frater Josephus Pamphilus, Egidio Pisaurensi ex hac vita sublato, in ejus locum sufficitur Apostolici Sacramenti Praefectus, & Scholae Cantorum Cappellae Pontificiae, qui deinde Episcopus Signinus creatur à Pio V. cui opera ipsius & industria gratissima fuit, dum ille ante Pontificatum Sanctissimae Inquisitionis Commissarius foret: fuit enim Josephus Pamphilus in Lectionibus antiquorum Patrum studiosus, Bibliothecarum perveftigator, & in historiis non mediocriter versatus, aliarumque disciplinarum non ignarus, musicaeque praesertim peritus.

XVIII.

Scriptis Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini Chronicon jam inde ab ejus ortu ad annum usque salutis nostrae MDLXXV.

De origine multarum & sacrarum Caeremoniarum lib. 1.

De Canonibus Sanctorum Apostolorum, necnon de Epistolis primorum quorundam Romanorum Pontificum, & crudite quidem lib. 1.

De Sacris Ritibus apud veteres Pontifices in consuecendis, & administrandis Baptismi, & Chrismatis, & Sanctae Eucharistiae Sacramentis lib. 1.

De Exorcismis, & antiquo torquendi, & expellendi Daemones ritu lib. 2.

Edidit quoque Diocesanam Synodum Signinam, quam habuit mense Aprili 1574.

Pio V. & Gregorio XIII. Romanis Pontificibus interservivit dictis in Officiis. Anno autem Domini 1574. ad suam Ecclesiam Signinam sese recepit, ac tandem suam in Patria ex hac vita decessit: in cujus locum à Gregorio XIII. Frater Augustinus Fivizanius, qui ejusdem Pontificis à secretis jam confessionibus erat, successus est.

*M. F. Augustinus Fivizanius Romanus
MDLXXIV.*

Magister Frater Augustinus Fivizanius, dum Gregorii XIII. à secretis confessionibus foret, ad munus Apostolici Sacramenti exercendum accersitur. Is integerrimis sane moribus jam inde ab adolescentia ad senectam usque aetatem semper fuit; immo non sine sanctitatis opinione vixit apud omnes, variis Christianarum virtutum luminibus ornatus, multisque Christianae pietatis operibus insignitus. Christianae item humilitatis, & modestiae, atque abstinentiae multa exempla cunctis in rebus praebat; sed in rebus arduis, praesertim verò in iis, quae ad Dei honorem in primis, ac Religionem spectabant, strenuitatem nec desiderari, nec in eam superari se, patiebatur: immò cum strenuo, virtute; cum modesto, pudore; cum innocentia,

XIX.

F. Augustini Fivizanii Sacristae laudes.

Laudanda certatio.

riâ, abstinentiâ certabat. Abstiniens autem adeo semper fuit, ut (cæteris abstinentiæ exemplis silentio prætermisiss) nonnisi subuculis super nudam carnem laneis usus fuerit, & ad decrepitam usque ætatem, immo ad extremum vitæ usque diem nonnisi super nudum stramentum, hoc est, super culmos frumentaceos, linteis involutus laneis, dormierit, ciliciumque super nudam carnem gestarit interdum. His aliisque virtutum luminibus; & exemplis, quibus in Sodalitate Augustinianâ gubernandâ, & in cæteris muniis extrâ etiam claustra exercendis, effulsit, Romanis Pontificibus fuit gratissimus, & à laudatis viris laudatus: nam præter alias administrationes in Ordine nostro sibi commissas, universam Fratrum Eremitarum Sancti Patris Augustini Sodalitatem biennii spatio administravit, Vicarii Apostolici bis functus officio; duoque Comitia generalia, præsentia functus munere, celebranda curavit, dum Sacrista foret, & Papæ Confessarius: quæ deinde Officia, Xenodochii, seu Hospitalis Sancti Spiritus in Saxia Ordinis S.P. Augustini Romæ à Clemente VIII. Præceptor factus, quem *Commendatorem* appellant, retinuit. Quod sanè Officium magnum est, totumque requirit hominem, necnon magnam strenuitatem & prudentiam, magnamque probitatem, & charitatem Præceptoris gubernantis postulat. Quæ planè omnia dicto in munere obeundo insigniter præstitit, parsimoniamque intereâ & frugalitatem adeo exercuit, ut ex sua ipsius redituum tenuitate sumptus pro Xenodochio interdum fecerit: quæque sibi ex Officio, & jure quidem debebantur, aliisque Præceptoribus dari consueta, recusabat. Sed utinam omnes alii tantum Virum, juxta exemplar sibi præmonstratum, imitarentur.

In Sacrarii tandem Pontificii Præfecturâ Gregorio XIII. Sixto V. Urbano VII. Gregorio XIV. Innocentio IX. & Clementi VIII. inservivit, Gregorii verò XIII. & Clementis VIII. à secretis Confessionibus fuit.

Quamvis autem in maximis rerum gerendarum occupationibus totus ex Officio foret, rei tamén literariæ curam nunquam reliquit: effecit enim, ut Fratris Augustini Triumphi Anconitani de potestate Ecclesiastica Liber à mendis expurgatus, Joannis Baptistæ Triumphi sumptibus recentèr imprimeretur. Ad hanc rem præstandam Frater Angelus Rocca Camers, hujus Commentarii Auctor, qui tam exemplaris emendationi, quam typographicæ correctioni operam dedit, dictumque Librum scholiis, & notationibus illustravit, è Venetiis Romam accersitus fuit, à secretis Ordinis Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini effectus.

Librum itém Fratris Jordani de Saxonia, *Vitas Fratrum*, inscriptum, è tenebris erutum, & Scholiis illustratum, ac Sixto V. dicatum in lucem edidit; eundemque è Latino sermone in Italicam linguam à Francisco Avantio Veneto, erudito sanè Viro, transferendum, atque imprimendum curavit. Id

quod incredibili labore ab eodem Avantio præstitum esse constat.

Scriptis præterea de Ritu Sanctissimæ Crucis, Romano Pontifici præferendæ, Commentarium, quem Clementi VIII. dicatum typis mandavit.

Vitam denique Sancti Patris Augustini ex libris Confessionum ejusdem Sancti decerpit: eandemque vitam à Possidonio conscriptam, necnon S. Patris Augustini, Sanctæque Matris Monicæ Translationes ab aliis descriptas collegit, dictaque omnia libello uno comprehensa in lucem emisit.

LIBRI

Ab eodem Sacristâ conscripti, vel ejusdem industriâ in lucem editi, sunt qui infra leguntur hisce sub Titulis:

DE Ritu Sanctissimæ Crucis Romano Pontifici præferendæ Commentarius.

Vita Sancti Patris Augustini Thagastensis, cum adhuc infidelis esset, ex verbis ipsius in libris Confessionum, præter vitam à Possidio conscriptam.

De Translatione Corporis Beati Augustini Doctoris Ecclesiæ ex Sardinia Papiam, Petri Oldradi, Mediolanensis Archiepiscopi, ad Carolum Magnum Epistola.

De Translatione Corporis S. Monicæ, Beati Augustini Matris, Osiâ Romam, ex verbis Martini Papæ V. Sermo ad Fratres Augustinianos; Addito eleganti & illustri in ejusdem Sanctæ laudem Epigrammate Maphæi Vegii Laudensis; necnon Epitaphio, quod in ejusdem S. Monicæ Sepulcro marmoreo extat incisum.

Beati Jordani Saxonici liber Latinus, Vitas Fratrum inscriptus, & ab ipso Sacristâ Notis illustratus, primùmque impressus; Deindè in Italicam linguam è Latina à Francisco Avantio translatus, & in lucem editus industriâ ejusdem Sacristæ.

Augustini Triumphi Anconitani Summa de Potestate Ecclesiastica, Summis, Citationibus, Scholiis, & Correctionibus à F. Angelo Rocca Camerte, & à F. Mauritio Tertio Indice illustrata, Sacristâ eodem circa Exemplaris correctionem adlaborante, ac libri editionem suadente, Joannisque tandem Baptistæ Triumphi Anconitani sumptibus è tenebris eruta, & in lucem emissa non sine aliqua Francisci Penicæ, Viri docti, & Rotæ Auditoris operâ.

Anno ætatis suæ septimo, ut res præcipuè summam, & gradatim recenseantur, Ordinis Fratrum Eremitarum S. Patris Augustini habitum susceperat Pisis; Fivizani verò, ubi ex Molariâ Familiâ natus est, Regulæ S. Patris Augustini professionem emisit; provectâ denique ætate homo, & Magisterii jam dignitate insignitus, in Familiam, & ut ita dicam, Filiationem Cœnobii Sancti Augustini Romæ ob quandam præsentis, & futuræ virtutis ac probitatis significationem in eo splendentem, cooptatus fuit. Anno Domini 1574. die 28. Martii in Fratris Jo-

Vita austeritas.

Commendator S. Spiritus.

Parsimonia & frugalitas.

F. Angelus Rocca.

Iephi Pamphili Sacristæ locum à Gregorio XIII. Apostolici Sacrarîi Præfectus efficitur, nihil tale opinans, immò ipsum sibi oblatum Officiû recusans, ut nupèr in quodam manuscripto legi libello, in quem tanquam in Ephemeridem, sive Commentarium, vel Diarium, quæ sibi memoratu digna videbantur, referre solebat.

Anno Dom.
1593.

Anno Domini 1593. diè xi. Julii à Clemente VIII. Præceptor Xenodochii, seu Hospitalis Sancti Spiritus in Saxia Romæ creatur: Episcopalem verò dignitatem à Gregorio XIII. à Sixto V. & à Clemente VII. sibi oblatam recusavit semper, animarum curam periculosam, talemque à Sancto Joanne Chrysostomo commemoratam, reformidans.

Nonnulla pro sua redituum tenuitate, optimæ voluntatis præstitit indicia tam in pecuniis vel ad pauperum subventionem, vel ad Cœnobiorum commoditates, quam ad Ecclesiarum ornamenta erogatis. Paupertatis Voti sui memor, paupertatem coluit semper; suosque deniquè satis pauperes reliquit.

Anno Dom.
1595.

Anno deniquè salutis nostræ 1595. & ætatis suæ 68. diè 30. Januarii, dum Sacrarîi Apostolici, Confessarii Papæ, & Præceptoris Sancti Spiritus officia exerceret, ob insignem vitæ probitatem, non solum Romano Pontifici, Clementi VIII. charissimus, sed Romanæ item Curie universæ, ac cæteris omnibus mirum in modum gratus, in Sacrarîo Pontificio ex hac vitâ non sine Sanctitatis opinione decessit; cujus corpus, Clementis VIII. jussu, in Ecclesiâ Sancti Spiritus in Saxia antè Sacellum, quod vivens construendum curaverat, humatum jacet. Epitaphium, marmore incisum, legitur in hanc verborum formam:

D. O. M.

FR. AUGUSTINO MOLARIO FIVIZANENSI
ORDINIS SANCTI AUGUSTINI THEOLOGO,
GREGORII XIII. ET CLEMENTIS VIII.
CONFESSORI,

APOSTOLICÆ CAPPELLÆ SACRISTÆ,
SUI ORDINIS TERTIUM VICARIO
GENERALI,

ET CAPIT. GENERALI BIS PRÆSENTI,
HUIUS HOSPITALIS PRÆCEPTORI,
VIRO, PIO, HUMILI, OMNIBUS CARO,
ET OB CHRISTI PAUPERES
SEMPER EGNO.

VIXIT ANNOS LXVIII. MENSES III. DIES XVII.
OBIIT III. KAL. FEBR.
ANNO MDXCV.

SILVIUS S. R. E. PRES. CARD. SABELLUS
PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS,
ET

LUDOVICUS DE TORRES
ARCHIEPISCOPUS MONTIS REGALIS
AMICO OPTIMO

P. . P.

In ejusdem Patriæ Lazarus Molarius, ex Fratre Nepos, sui muneris memor, tanti Viri memoriam perpetuò conservandam cu-

ravit eo, quod infra legitur, Epitaphio, marmore hisce verbis inciso:

D. O. M.

FR. AUGUSTINO MOLARIO FIVIZANENSI
ORD. S. AUGUSTINI THEOLOGO,
GREGORII XIII. ET CLEMENTIS VIII.
CONFESSARIO, APOSTOLICI SACRARII
PRÆFACTO, SUI ORDINIS APOSTOL.
AUCTORITATE TERTIUM VICARIO GENERALI,
ET CAPITULO GENERALI ITERUM
PRÆSENTI, HOSPITALIS S. SPIRITUS
IN SAXIA PRÆCEPTORI, QUEM DUM IMMENSA
PROBITAS, EXIMIA VIRTUS PROBATISSIMI
MORES LABORESQUE PRO DEI ECCLESIA
EXANTLATI UBERIORES FRUCTUS
PARARENT, IMPORTUNA MORS RAPIT
ANNO ÆTATIS LXVIII. MEN. III. D. XVII,
III. KAL. FEBR. ANN. DOM. MDXCV.
LAZARUS MOLARIUS NEPOS FIVIZANEN,
CIVISQUE ROM. URBANI VII.
ET CLEMENTIS VIII. CUBICULARIUS,
UT TANTI VIRI MEMORIA IN PATRIA,
ET IN HOC SACRO TEMPO
QUOD IMAGINE S. AUGUSTINI,
AD ALTARE DEPICTA, ORNAVIT,
SACERDOTALIBUS INDUMENTIS,
SACRORUMQUE RELIQUIIS DITAVIT,
PERPETUO EXTARET,
PONENDUM CURAVIT.

Magister Frater Angelus Rocca Camers
MDXCV.

Magister Frater Angelus Rocca Camers in Piceni natus Oppido non ignobili, quod *Roccam contratam* appellant; habitum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Augustini Anno Domini 1552. ætatis suæ septimo, Camerini, Piceni Civitate, accepit, in qua humanioribus literis operam dedit, & aliis in locis, in quibus Gymnasiarchæ florebant insignes, cæteris verò artibus, ac disciplinis, rationali, scilicet, morali, ac naturali philosophiæ, necnon Metaphysicæ, ac sacre Theologiæ studuit Perusii, Romæ, ac Venetiis: Patavii autem suscepit Magisterii, & Doctoratus insignia in celeberrimâ Theologorum Universitatē, una ex tribus Europæ insignioribus à Carolo V. celebrari consuetis, hoc est, Salmanticæ in Hispaniâ, Parisiorum in Galliâ, & Patavii in Italiâ; omnibusque postulantibus, ut in ejus Privilegio legitur, fuit ipsi Universitatē cooptatus, sive [ut ajunt] incorporatus, & ad emolumenta admissus. Id quod, & rarò quidē, ac non sine magni favoris, & honoris argumento fieri solet. Doctoratus Privilegium sigillo Universitatis Theologorum Patavii, & sigillo Canonice Patavinæ munitum, in nostrâ Bibliothecâ asservatur, cujus exemplum hoc loco, variâ temporum, & eventuum ratione id suadente ac postulante, apponendum videtur, ut infra, & fidelitèr quidē descriptum, legitur in hanc verborum formam:

XX.

Facti ratio.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI
BENEDICTI. Amen.

*Universis, & singulis præsens hoc sacra Theologiae Doctoratus Privilegium Inspecturis, le-
gitur, sed audituris Ludovicus Zabarella,
Archipresbyter Patavinus pro Rever. Capitu-
lo Ecclesiae Patavinae, Episcopali Sede va-
cante, Episcopatus Patavini Vicarius Gene-
ralis Salutem in eo, qui est omnium vera
salus.*

A Majoribus nostris rectè quidem, & sapienter institutum est, ut homines principio rudes, ac rationis, artis, scientiaeque expertes, si (quod illorum proprium est) aeterna, immortaliaque investigare, perspicere, & cognoscere vellent, dignis praemiis, perpetuis laudibus, summisque honoribus afficerentur. Honor enim alit artes, cunctique incenduntur ad studia gloriae. Verum, cum cognitio bona sit, & honesta; illa tamen longè praeclarior, sublimior, illustriorque censeri debet, quae majori ornamento, commodo, honorique mortalibus esse potest. Hoc in numero sacrae Theologiae habendam esse scientiam, quis non judicabit? Quae, à Deo immortalis praestantius, salubrius, utiliusque homini tributum fuit nihil. Hae enim Deum Opt. Max. cognoscere, justitiā, ac ceteris virtutibus animum moderari, veram denique felicitatem, quae ultimus est humanarum actionum finis, consequi, & adipisci homines docet. Reverendus itaque Dominus Frater Angelus Rocchenfis, professus Conventus Camerini, Ordinis Eremitarum S. Augustini, ejus praestantiā motus, maximopere adlaboravit, ut eam tandem aliquando adipisceretur. Hinc prius operam diligentissime navavit honestioribus, ac liberalibus disciplinis, homineque ingenuo dignis, quae omnium scientiarum Reginae sapientissimae, hoc est sacrae Theologiae non immeritò ancillantur. Verum Directivā linguarum facultate, Metricā, & Persuasoriā, Dialecticāque arte, necnon humanā, divināque Philosophiā non mediocriter imbutus, ad ipsam sacram, & sapientissimam Theologiam tandem se contulit, in qua assidue, accurateque studendo, subtiliter disputando, elegantissime legendo, ita profecit, ut ad Cleantis, Aristophanisque lucernam vigilasse ab omnibus crederetur, & à Reverendissimo DD. Generale praedicti Ordinis ad sacrae Theologiae Magisterii gradum promoveretur, ut literis Reverendis. dicti Generalis patet: quarum exemplum est: *Atergo*: Venerabilibus, & nobis in Christo dilectis, Patribus, ac Fratribus Conventus nostri Veneti Ordinis Eremitarum S. Augustini: Venetiis, ad Sanctum Stephanum. Aperiantur, & legantur coram toto Conventu. *Intus verò*: Frater Thaddaeus Perusinus Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Prior Generalis indignus. Venerabiles, & nobis in Christo dilecti salutem. Optime novimus &c. *Infra verò*: Fratrem Angelum Camertem sacrae Theologiae

Baccalaureum ad Magisterii gradum promovemus in aliquā approbatā Universitate suscipiendum, &c. Datum Romae die 20. Aprilis MDLXXVII. nostri Officii solito sub sigillo. Frater Thaddaeus Generalis indignus. Registrata lib. iv. Cum igitur dictus D. Reverendus Frater Angelus per Reverendum, D. sacrae Theologiae Magistrum Michaellem Angelum Rusconem Patavinum, ejusdem Ordinis Eremitarum Sancti Augustini, Studii Regentem, & Promotorem ejusdem Reverendi D. Fratris Angeli sit nobis praesentatus, & obligatus ad subeundum tremendum, & rigorosum examen, ut ei Doctoratus insignia canonicè traderentur; habita prius informatione de ejus Fide Catholica, & facta prius per ipsum publica professione, juxta formam, ac tenorem Bullae bonae mem. DD. Pii Papae IV. sub dat. Romae, Anno Incarnationis Dominicae MDLXIV. Idibus Novembris, Pontificatus ejus anno v. ut in ipsa Bulla, apparet, & constat in processu super his rite facto, & formato; Nos igitur Ludovicus Zabarella, Vicarius supradictus, punctis ei (ut moris est) in sacra Theologia jure, & canonicè assignatis, fecimus coram Nobis, ac Reverendo D. Decano, Horatio Quarantotto Patavino, & Reverendis. & Excellentiss. dicti Sacri, & Celeberrimi Collegii Doctoribus, & Magistris astantibus, eundem R. D. Fratrem Angelum Camertem rigorosè examinari. Et quoniam ipse Reverendus Frater Angelus supradictus Functā ipsa magistraliter recitando, Argumenta quaecumque, & dubia omnia, & quaslibet quaestiones, & oppositiones, quamvis arduas, & obscuras sibi factas, ordine replicando, & clarè solvendo, tam benè, doctè, honorificè, laudabiliter, excellentè, ac magistraliter se gessit; Talemque ac tantam ingenii, memoriae, doctrinae, ceterarumque rerum, quae in consumatissimo, & Catholico Theologo requiri solent, vim ostendit, ut magnam sui expectationem non solum sustinuerit, sed etiam longissime superaverit. Quare ob ejus singularem doctrinam, & ingenii praestantiam, ab omnibus Excellentiss. & Reverendis. praedicti Collegii Doctoribus, & Magistris ibidem existentibus unanimiter, & concorditer, ac eorum nemine penitus, penitus, & omnino discrepante, aut dissentiente, nec ullo quidem hesitantè, sed maximo applausu, omniumque consensu approbatus fuit, idoneusque, & sufficiens Theologus judicatus, sicut ex eorum Votis secreto in scrutinio nobis in scriptis porrectis evidentè constitit, & nostris oculis vidimus: immò omnibus postulanti- bus, unitus fuit, sive incorporatus huic almae Universitati Theologorum, & ad emolumenta admissus fuit die 19. Septembris. Nos itaque Ludovicus Zabarella Vicarius praetatus, Auctoritate, qua fungimur in hac parte, per organum R. D. Magistri Michaelis Angeli Promotoris ipsius, de consilio omnium Excellentiss. & Reverendis. Doctorum, ac Magistrorum praesentium, & postulantium, pro Tribunali sedentes eundem

Anno Dom.
1577.

Promotor.

Examen quae-
le lit.

Forma publi-
cae professio-
nis.

Examen pra-
cticum quale
tuerit.

lectio, ac dis-
putatio.

Vota unani-
miter prae-
ta.

Incorporatio
praestita, à sus-
cipiente Do-
ctoratum nō
postulata.

Theologia
omniū scien-
tiarum regi-
na.

Rev.

Facultates
Doctōrū Vni-
versitatis Pa-
tavinae.

Universitates
inſignes.

Antiqua, &
ſamoſiſſima
Vni-verſitas
Theologiæ
Patavina.

Inſignia Do-
ctoratus.

Teſtes, Do-
ctores, Cives,
& Scholares,
cum inſignia
Doctoratus
darentur,
ſtantes.

Rev. D. Fratrem Angelum Camertem, Juvenem quidē Catholicum, & Doctiſſimum, in Chriſti nomine approbavimus, & approbatum eſſe volumus, pronuntiantes, & declarantes ipſum eſſe benē habilem, idoneum, ac dignum munere, officio, & honore Doctoratus in ſacrā Theologiā, ipſumque continuo ſacræ Theologiæ Doctorem, & Magiſtrum fecimus ſolemnitē, & creavimus; ac per præſentes facimus, & creamus; Tribuentes ei tam idoneo, ac digno, & ob hanc promotionem, & virtutem, meritō poteſtatem Cathedralē Magiſtralem aſcendendi, & in ſacrā Theologiā de cæterō legendi, repetendi, docendi, conſulendi, diſputandi, gloſſandi, interpretandi, quæſtiones terminandi, Scholas regendi, Baccalaureos conſtituendi, omniaque alia, & ſingula faciendi hic, & ubique locorum, & Terrarum, quæ ad ſacræ Theologiæ Doctores, & Magiſtros quomodolibet pertinere noſcuntur. Et ut de cæterō gaudere, & uti poſſit omnibus, & ſingulis privilegiis, prærogativis, exemptionibus, immunitatibus, libertatibus, conſeſſionibus, honoribus, favoribus, gratiis, ac indultis aliis quibuſcunque, quocunque nomine cenſcantur, quibus Romanæ Curie, Pariſienſis, Oxoniienſis, Salmanticensis, atque Bononiienſis, Studiorum Doctores, Magiſtri, & ex quibuſvis Apoſtolicis, & Imperialibus, ſcū aliis Eccleſiaſticis, vel temporalibus conſeſſionibus, aut aliis indultis gaudent, ac utuntur, uti & gaudere poſſunt, ac poterunt quomodolibet in futurum juxta formam, continentiam, vim, ac ſententiam tam antiquæ, & approbatæ conſuetudinis Gymnaſii Patavini, vel hujus ſamoſiſſimæ totius terrarum Orbis Uni-verſitatis, quam privilegiorum ſc. rec. Dominorum, Urbani IV. Clementis VI. & Eugenii IV. Summorum Pontificum. Quibus ita geſtis, Rev. P. Magiſter Michael Angelus Ruſco Patavinus Studii Regens, ſupradictus Promotor eundem memoratum Mag. ac Rev. D. Fratrem Angelum Camertem per ſuam luculentiffimam orationem petentem, & acceptantem conſuetis ornamentis Magiſtralibus ibidē decoravit ſolemnitē, & inſignivit. Tribuit namque ei ſacræ Theologiæ Librum, primō clauſum, mox & apertum, anulum aureum digito ejus indidit, ac Biretum Doctorale capiti ejus impoſuit, pacifque oſculum eidem exhibuit cum Magiſtrali benedictione. Sic itaque ſummā cum laude ſummo honore, ſummoque omnium applauſu dictus Magiſter, ac R. D. Frater Angelus Camers ad ſummam Doctoratus apicem ſacræ Theologiæ aſcendit, in quorum omnium, & ſingulorum ſupraſcriptorum fidem, ac teſtimonium has noſtras patentes Privilegii Literas manu noſtrā ſubſcriptas, necnon Notarii, & Cancellarii noſtri, & Canonice Patavinae ſigilli juſſimus appendione muniri. Dat. & actum Patavii in Episcopali Palatio in loco ſolito examinum, præſentibus Rev. D. Presbytero Antonio Boato, Rectore Eccleſiæ S. Fidentii de Ronchalet; Egregio

D. Bartholomæo de Conſilvis, Notario Uni-verſitatis DD. Doctōrum Artiſtarum. Pad. R. D. Baccalaureo F. Petro Francisco de Monte Ulmi; & Rev. D. Lectore in ſacrā Theologiā F. Auguſtino de Pulverio Teſtibus, ad hæc ſpecialitē vocatis, habitis, & rogatis; necnon etiā aſtante ibidem Rectore Artiſtarum, & copioſiſſimā aliorum Excellentis. Doctōrum, Civium, atque doctiſſimorum Scholarium multitudine, die 1x. Septemb. hora xiv. Indictione v. MDLXXVII. Pontificatus autē Sanctiſſ. in Chriſto P. & D. N. D. Gregorii divi-nā providentiā Pa-pæ XIII. Anno vi.

Anno Dom.
1577.

Laus Deo Opt. Max. ſemper Trino,
& Uni.

Ludovicus Zabarella Archipreſbyter, & Vi-carius, qui ſuprà.

Caspar Ottellus, &c. Cancellarius.

Post ſuſcepta Doctoratus inſignia, Venerabiliſſ. præſertim verò in Cœnobio S. Stephani Ordinis Eremitarum S. P. Auguſtini, atque in Cœnobio Cruciferorum Juvenes tam Cœnobitas, quàm ſeculares, & quidē nobiles, bonarum artium ſtudioſos, legendo ac diſputando excoluit: & in concionando ſeſe exercuit. Multos diverſorum Auctorum, tam veterum, quàm recentiorum, Libros emendatos, & è tenebris erutos, in lucem emiſit, præſertim verò ſecundum Sententiarum Librum Egidii Columnæ Romani, Opus ſanè à Fratre Hieronymo Seripando, Magiſtro Generale, deindē S. R. E. Cardinale, & à cæteris ejuſdem Inſtituti Patribus jamdiū mirum in modum deſideratum, ſed ob graviffimas difficultates omni ſerè ſpe deſtitutum: illud enim ob infinitos quaſi labores, quos poſtulabat; atque ob grandem pecuniam, in illo inſumendam, omnes deterrebat, ut ex Præſtationibus operi annexis facile noſſe quiſque poteſt. Hac de re ipſe Frater Angelus Rocca hujus generis laboribus, ſcribendique arti aſſuetus, à Fratre Auguſtino Fiviziano Romano, Vicario Apoſtolicò, & Sacriſtā, Roman accerſitus fuit, ut Summam Fratris Auguſtini Triumpho Anconitani de poteſtate Eccleſiaſtica emendaret, & in lucem emitteret, atque Ordinis Eremitarum S. P. Auguſtini à ſecretis foret. Romam itaque profeſtus, & ſerè invitatus, utrumque præſtitit: ſex autē annorum ſpatio ſcribendi officio functus eſt, ſivè Ordinis à ſecretis fuit.

Exercitia. li-
teraria.

Egidii opus
in lib. 2. Sent.

Summa d
poteſtate Pa-
pæ.

Deindē à Sixto V. Pontifice Maximo ad Typographiam Apoſtolicam Anno Domini 1585. pro Bibliis, & Conciliis generalibus imprimendis, Sanctōrumque Patrum monumentis reſtituendis, Eccleſiaſticisque libris promulgandis magnificentiffimē in Vaticano inſtitutam accitus, operam ſuam, innumeris ſerè laboribus reſertam, inibi decem ſerè annorum ſpatio præſtitit, Bibliorumque Congregationis poſtremae, cui S. R. E. Car-

Typograph
Vaticana.

dina-

CHRONHISTORIÆ
PARALIPOMENA,

HOC EST,

*Res in Chronistoria prætermisæ, aut
levitèr degustatæ.*

Nonnulla in Chronistoriâ conscribendâ se se nobis obtulerunt, quæ ob rerum, ac vocum quarumdam obscuritatem, declaratione indigebant. Sed nos ea involucris, & in tegumentis implicata reliquimus, explanationibus prætermisæ, & consultò quidè, ne scilicèt materiæ propositæ ordinem, seu telæ texendæ filum abrumperemus. Id quod factum profectò esset, si inter scribendum, tam longè repetita fuissent aliqua, à rebus ipsis, quæ præcipuè suis in locis tractabantur; aliena interjecissemus, ut ex eo, quod de *Jocalibus*, & voce, *Cherubim*, se se offert declarandum, videre licet.

Facti ratio
explicatur.

Pag. 337.

IN pagina 337., in qua sermo habetur de muniis Apostolici Sacristæ, deque iis præsertim rebus, quas ipse Sacrista custodire solebat, ac præsens in tempus custodit, mentionem fecimus de quodam manuscripto Cærimoniali perantiquo, in Bibliothecâ Vaticanâ asservato, ex quo hæc decerpimus, & dictâ in paginâ scripta reliquimus:

Item ad hujus etiam (Sacristæ scilicet, qui sub Titulo Confessoris intelligitur) officium pertinet omnia Jocalia Cappellæ, ut puta, Reliquiaria, Cruces, Calices, Imagines, Candelabra aurea, argentea, & omnia vestimenta, & ornamenta quæcunque ad Dei Servitium, & Cappellæ Summi Pontificis deputata custodire, exceptis Mitris pretiosis, & aliis quibusdam solitis custodiri per Cubicularios; & exceptis Thiarâ, & Cherubim, quæ solent poni in Camera Thesaurariæ Palatii Apostolici.

Cærimoniale
perantiquum.

Per jocalia, si verba perpendantur, Sacræ præsertim res, & quidem pretiosiores intelliguntur: sed cur Sacræ res, ac pretiosæ eâ voce nominentur, non satis constat: nam si jocalia à *joco*, vel à verbo *jocor*, *jocaris*, dicta sint, hujus generis nomen pretiosis rebus, ac præsertim Sacris, convenire non videtur. Jocalia apud Jurisconsultos, necnon apud Tabelliones, vel Notarios in Tabulis, vel in publicis scripturis ad res dotales pertinentibus conficiendis, in frequenti sunt usu, dum ipsi de bonis mobilibus, ac stabilibus, quæ supra, vel præter dotem dari solent, mentionem faciunt. Bona verò stabilia, præter dotem Sponsæ, vel Sponso data, paraphernalia Græcè à Παρά; præter, & πέρι dos, quasi præterdotalia nuncupantur. Bona verò mobilia, quæ etiam adventitia, & instabilia dicuntur, à Juris itè Consultis, &

Jocalia apud
Jurisconsultos, & Notarios
commemorantur.Paraphernalia, quæ nam
sint & unde
dicta.Jocalia, quæ
nam sint.

No-

Secretarius,
& Consultor
Congregationis
Bibliorū.

dinales, & Consultores interfuerunt, à secretis & à consultationibus fuit; Bibliaque tandem aliquando emendata, typis mandanda non semel curavit, ac Typographicæ correctioni ex Romanorum Pontificum mandato, operam navavit.

Multis tandem circa Sanctorum Patrum, Gregorii scilicèt Magni, & Seraphici Bonaventuræ monumenta in lucem edita, exantlatis laboribus, in Fratræ Augustini Fivizanii Romani locum à Clemente VIII. suffectus fuit, cui nunc in Sacratio Pontificio inservit.

Anno autè Domini MDCV. ad obsequium ergà Romanum Pontificem, & ergà S. R. E. Cardinales ministerium decorandum, necnon ad munia Episcopalia exercenda pro majori Apostolici Palatii commoditate, atque ad Sacristatum Apostolicum Episcopali dignitate, qua nihil est in Ecclesiâ Sanctâ Dei sublimius, perpetuò cohonestandum, Episcopus Tagastæ, quæ fuit Patria Sancti Patris Augustini, ab eodem Clemente, decennio jam Sacristatus expleto, creatur; & in eodem officio confirmatus, Ecclesiæ Tagastensis Titulo insignitus declaratur.

Meum hoc loco nomen, mearumque, Lucubrationum Inscriptiones, Catalogi Sacristarum serie id postulante, apponere libuit, ac licuit, exemplo Sancti Hieronymi, Gennadii, Honorii Presbyteri Augustudunensis; Sigeberti, Monachi Gemblacensis; Joannis Tritthemii, Abbatis Spanhemensis, & aliorum, qui in Scriptorum Catalogis conscribendis, ad eorundem calcem nomen suum scriptum reliquerunt, Libris omnibus, quos ediderunt, enarratis. Hæc de Apostolico Sacratio, ejusque Præfectis, necnon de rebus ad eos pertinentibus.

Quoniam vero qui ad Apostolici Sacratio Præfecturam assumuntur, omnia, quæ ad sui muneris jurisdictionem pertinent, scire, haud probè queunt, præsertim illa, quæ non frequenter, sed raro eveniunt; nonnulla hac itè in Chronistoria ad posteritatem juvandam apponenda censentur, ne jacturam interdum patiantur, ut nonnunquam evenisse non ignoro. Sed antequàm isthæc aggrediamur, aliquot res, & quidè suboscure, in Chronistoria conscriptas, dilucidationeque indigentes, quantum in nobis erit, explicare conabimur.

Licenda pro-
ponuntur.

Notariis jocalia nuncupantur, veluti sunt, Annuli gemmati, Dextrocheria, Muliebria scilicet brachiorum ornamenta ex auro, vel argento in Annuli lati formam facta; Monilia item, sive Catherulae ex auro; gutturis ornamenta, atque margaritae, lapilli scilicet candidi, in conchis nascentes (quos Romani Uniones, & vulgò *Perlas* appellant) gutturis item ornamenta; necnon Inaures, quae sunt ornamenta ab auribus pendentia; atque inter hæc bona mobilia, seu jocalia, Vestes quoque pretiosae, quas festivas vocant, connumerari solent. Cur autem isthæc tanti pretii bona jocalia nuncupentur, non satis video, nisi hanc vocem corruptam esse dicamus; vel hujus generis bona mobilia, quæ solum ad ornatum, sive ad jocum, & festivitatem, vel ad leporem faciunt, comparatione Dotis, quæ multò major, majorisque pretii est ad perpetuam Familiæ sustentationem, atque existimationem pertinens, jocalia esse, quasi jocularia à *joco* nuncupata, quæ festivitatem afferunt, ac leporem. Eadem enim res, & parva, & magna; & jocosa, ac seria dici potest, si cum rebus aliis conferatur, sicut multa in hanc rem exempla docent, quæ brevitatibus causa silentio prætermittenda censentur.

Hujus itaque generis rationem Ecclesiastici Viri, ut reor, meditando, nomen illud, *Jocalia*, à Jureconsultis pro Sponsalibus ornamentis, frequentissimè usurpatum, ad Ecclesiastica transulerunt ornamenta, quibus Ecclesia Sancta Dei, tanquam Sponsa, festis præsertim diebus in Divino Officio, & in Sacrosancto Missæ Sacrificio, atque in ceteris Sacramentis administrandis uti solet, quibus cum ornamenta illa etiam pretiosissima collata, quasi parvi pretii bona, & jocalia esse dicamus, oportet.

Per Reliquiaria intelliguntur loculi tantum illi argentei, sive aurei, pretiosis etiam rebus ornati, in quibus Reliquiæ Sanctorum Corporum, aut ligni Sanctissimæ Crucis, vel id genus alia, quæ sunt veneratione digna, custodiuntur, & asservantur. Per Cruces quoque, ac per Calices, materiæ tantum illæ, ex quibus ea constant; intelligenda sunt: quæ sanè omnia comparativè, parvi pretii bona, & quasi jocalia esse dicuntur.

Hæc sunt, quæ de Jocalibus Ecclesiasticis per conjecturam mihi dicenda videbantur: nam quantum ad illius vocis Etymologiam nihil certi usquam invenire potui, multis tam Grammaticorum, quam Legistarum, Dictionariis, quæ in nostrâ asservantur Bibliothecâ, conquisitis, ac diligentèr perlectis. Grammatici namque de hac voce, *Jocalia*, à Scriptoribus Latinis non usurpata, nullam penitus mentionem faciunt. Legistæ verò ea, & frequentèr quidè, utuntur, uti jam diximus; sed cur dicta bona mobilia, jocalia vocitentur, nihil prorsus dixerunt, quòd sciam, etiam si loca, in quibus de jocalibus loquuntur, perlegerim, ceteris eorundem Legistarum libris conquisitis. Re-

bus hisce jam conscriptis, inveni tandem Joannem Franciscum Purpuratum, qui huic nostræ opinioni consil. 452. num. 5. lib. 2. favere videtur, dicens: *Jocalia dicuntur, quæ joci, & festivitatis gratiâ parantur.*

Fag. 337.

PER Cherubinum, de quo habetur sermo in eodem Cæremoniali nuper commemorato, Imaginem Cherubini aliquam in Annulo Pontificio, & quidè gemmato, vel in Pectorali, ex gemma item, vel gemmis facto, fibularum scilicet Pluvialis ornamento effictam, aut incisam intelligendam esse crediderim, cum in eodem loco citato fiat mentio de Thiara pretiosa, quæ præfens in tempus in Castro Sancti Angeli cum Pectorali etiam pretioso asservari solet. Quamvis enim in Sacratio Pontificio Mitræ, Annuli, ac Pectoralia magni pretii custodiantur; alia tamen pretiosiora dicto in loco asservantur. Quare per Cherubinum cum Thiara in Camera, ut ibi legitur, Thesaurariæ Apostolici Palatii asservatum, vel Annulum, vel Pectorale Pontificium intelligendum esse reor. Id quod Sanctæ, & universalis Ecclesiæ Dei Pastori mirum in modum convenit: nam Imago Cherubini, qui à *Cherub*, Hebraicâ voce dictus, ut Beda, & Gregorius Magnus interpretantur, Magisterium, ac Scientiæ plenitudinem significat, Vicarium Christi perbellè repræsentat. In Christo enim, cujus Vicarius est Romanus Pontifex, sunt [inquit Apostolus Paulus ad Colossenses] omnes *Thesauri Sapientiæ, & Scientiæ absconditi*. Hinc ipse Christus de suo Magisterio in Sancti Joannis Evangelio ad Apostolos dixisse legitur: *Vos vocatis me Magister, & Domine: & bene dicitis. Sum etenim.* Et in Sancti Matthæi Evangelio ad Turbas, & ad Discipulos ait: *Nec vocemini Magistri: quia, Magister vester unus est Christus.* Ecce quàm benè Imago Cherubini, qui est Scientiæ plenitudinis, & Magisterii Symbolum, in Annulo, vel in Pectorali Romani Pontificis efficta, Christi hisce in terris Vicarium repræsentat. Per Cherubin ergò, ut mea fert conjectura, Annulum, vel Pectorale Pontificium intelligendum esse opinor. Quod sanè Cherubini Symbolum è libro Exodi desumptum est: nam Dominus Deus, ut in vigesimo quinto Exodi capite videre licet, duos Angelos ex ordine Cherubim aureos in Tabernaculo super Arcam Fœderis, ac Testamento decem præcepta Legis continentem, unum scilicet ad extremam Propitiatorii, seu Oraculi partem: alterum verò ad alteram, à Moysè statuendos mandavit. Id quod multis, & magnis quidè refertur mysteriis, quæ hoc loco tanquàm ad nostrum institutum minus pertinentia, silentio prætereunda esse judicantur: quod enim hucusque dictum est, proposito nostro sat esse censemus.

Quoniam autem modo duo illi Cherubini aurei fuerint effigati ad utranque partem Arcæ, sive Propitiatorii, quod etiam Or-

Quid per Cherubin intelligi queat.

Cherub. vox Hebraica. Cherubin. quid significet ex Beda, & ex Gregor.

Coloss. 2.

Joan. 13.

Matt. 23.

Exo. 25. & 37

Arca Fœderis, quid contineret.

Arca, Propitiatorium, Oraculum quid.

Opinio de Jocalium Etymologia.

Eadem res quomodo sit; parva, & magna, iocosa, & seria.

Etymologia jocalium incerta.

culum dicebatur, quia inde per orationes divinum responsum impetratum audiri solebat, non satis constat. Iosephus enim in lib. 3. Antiquitatum Judaicarum cap. 6. ait, eos habuisse similitudinem quarundam avium, quas nemo unquam hominum, ut ipse inquit, nisi Moyses in Dei Solio figuratas, & imaginaria quidem visione, vidit. Alii verò Doctores, præsertim verò Nicolaus Lyranus, ex Rabi Salomonis opinione, similitudinem Puero- rum, vel Juvenum, alas habentium, eos habuisse volunt. Hunc in modum effigiatis fuisse crediderim duos illos Cherubim, de quibus in Cæremoniali Romano fit mentio, dum solemnissima longo ordine supplicatio, seu rogatio, quam *Processionem* passim vo- cant, ad Basilicam Lateranensem post Coro- nationem Romani Pontificis fieri consue- ta, pro capiendâ possessione juxta morem anti- quum describitur. Nam post multos præeun- tes, post duodecim Cursores deferentes vexilla rubra; ac post tresdecim Vexilliferos capitum Regionum Urbis, hæc ibi leguntur verba: *Deinde duo Cursores cum vexillis Che- rubin aliquanta majoribus aliis.* Hæc in Cæ- remoniali Romano impresso, & manuscri- pto item antiquo, ex quo quamvis colligi non queat, an duo illi Cherubini fuerint in Vexillis per pictoriam artem facti, vel ex auro per statuariam artem effecti; in Cære- moniali tamen manuscripto, quod in prima Camera Secreta Bibliothecæ Vaticanæ asser- vatur, ipsos Cherubim, statuas ex metallo confectas fuisse, conjecturâ consequi possumus ex his, quæ in Cæremoniali manuscri- pto Vaticano, quod Leonycus Estensis mihi indicavit, de ordine solemniter procedendi ad Basilicam Lateranensem pro capiendâ pos- sessione in hanc leguntur verborum formam: *Sic omnibus equos ascendentibus, Prior Diaconorum cum serula ordinat Processionem hoc modo: Primo præcedit equus Domini Papæ phaleratus: Secundò vadit Subdiaconus cum Cruce: Tertiò duodecim Brandonarii cum duodecim vexillis ru- beis, & duo alii cum duobus Cherubim in cacu- mine lancearum, &c.* Hæc ibi. Cum itaque dicti duo Cherubim duo Testamenta, vetus videlicet, ac novum representantes, ut Ori- genes homil. 2. in Cantica Canticorum, S. P. Augustinus quaest. 105. in Exodum, & S. Gre- gorius Magnus homil. 6. in Ezechilem affir- mant; in cacumine lancearum esse dicantur, eos nonnisi statuas ex metallo, præsertim, verò ex auro, effectos fuisse, taleque Sym- bolum Christi Vicarij congruere censendum est. Quare, sive in Annulo, sive in Pecto- rali, sive tandem in Vexillis duo Cherubim effecti fuerint; eos tamen nonnisi magni præ- tij fuisse dicamus, necesse est. Propterea in illo Cæremoniali perantiquo manuscripto, quod primo loco in medium attulimus, Thia- ram, & Cherubim in Camera Thesaurariæ Palatii Apostolici asservari consuevisse, vidi- mus. Hæc de voce, *Cherubim*.

Diximus cum Jacobo Bergomate ex Chronicorum supplemento Fratrem Augustinum, cognomento *Novellum*, fuisse Thermitanum, hoc est, in quodam Siciliae natum Oppido, quod Thermam, vel Ther- mas Pomponius Mela lib. 2. nominat. Sed Frater Leander Albertus Thermam Civita- tem esse ait. Unde populi à Therma, vel à Thermis Thermitani vocitantur, ut ex Ci- cerone in Verr. 4. videre est. Istuc ipsum ex eo item comprobatur, quod Consiliarii fun- gens officio, vixit in Curia Manfredi Siciliae Regis, cui fuit charissimus; deinde in Sici- lia habitum Ordinis Fratrum Eremitarum, Sancti P. Augustini suscepit, ut Frater Jor- danus de Saxonia scribit in libro, qui, *Vitas Fratrum*, inscribitur. Non desunt autem, qui falso, & ineptè dicant, ipsum Fratrem Augustinum Novellum fuisse de Terano Umbriae. Id quod falsum profecto est: nam Teranum, sive Teramum est Civitas in Aprutio ad Viciolæ, ut ait Frater Leander Albertus Bononiensis, fauces, quibus in Turdinum confluit, ipsumque Teranum Pli- nius, ac Ptolemæus Interamnâ vocant ob nominis Etymologiam, quia inter amnes Vi- ciolam, Turdinum, & Flumicellum sita est Civitas. Hinc nonnulli, per Teranum In- teramnâ Umbriae intelligendam non minùs falso, quam ineptè opinantur: nam Umbriae Interamna vulgò non Teranum, sed Terne, sive Ternum, vel Ternium dici potest, si vo- cabulum corruptum latine pronuncietur. Est etiam Teranum Umbriae in Sabinis Oppi- dum, ut ait Frater Leander Albertus. Ut- cumque autem sit, cum Jacobo Bergomate, & Iosepho Pamphilo, Fratrem Augustinum Novellum Thermitanum, Siculum fuisse non dubitamus.

Frater Jacobus Camers in nonnullorum Scriptorum Chronicis Lector; in aliis autem non Lector, sed Procurator Ordinis, & in aliis Frater tantum nominatur: sed nos dictum Fratrem utroque Titulo, necnon Magisterii gradu insignitum, nominavimus: quia ad Apostolici Sacrii Praefecturam non nisi aliquem nostri Ordinis, Fratrem, Magi- sterii jam gradu decoratum, assumendum esse ratio ipsa nobis persuadet, quia Magiste- rii gradum in Ordine Fratrum Eremitarum, S. Augustini non solum tempore Fratrìs Jacobi Camertis, sed centum, & amplius annos ante illud seculum dari consuevisse in Chro- nicis dicti Ordinis constat.

Quamvis in pagina 339. dixerimus, Fra- trem Petrum Assalbitum Lemovicen- sem Apostolici Sacrii Praefectum, impetrasse à Martino V. ut Corpus Sanctæ Matris Monicæ ex Ostia Tiberinâ Romanæ

Therma Civitas in Sicilia.

Jord. de Sax. lib. 2. cap. 7.

Teranum in Aprutio.

Leander Alb. Plin. & Ptolemæus.

Magisterii gradus in Ordine antiquus

Conciliatio rerum dictarum.

transferri posset; Frater tamen Rodolphus Castellanus ejus Successor, sed nondum Sacrista, suis humeris Sanctum Corpus alijs adjuvantibus gestavit, ipsamque Translationem nomine Assalbiti tractavit. Idcirco in Epigrammate illo, quod in pag. 339. legitur, fit mentio de Fratre Rodolpho Castellano Sacrista: quia ipse Sanctum Corpus transferendum curavit Anno Dom. 1430. Epigramma verò factum fuit Anno Dom. 1460. eo scilicet anno, quo Sacrista Castellanus ex hac vita decessit. In eodem Epigrammate, quod beneficium Rodulphi Castellani erga Cœnobium, in quo professionem emisit, collatum; Translationemq; ipsam comprehendit; eundem Rodolphum, & Episcopum Castellanium, & Beatorum Pontificum Sacristam fuisse declarat, atque hac in re Auctor Epigrammatis, [ut minùs in stylo Poetarum versatis loquar] licentiâ utitur poeticâ per figuram Syncopam, Syllaba scilicet è medio dictionis ascissa, dum ait.

*Qui Prasul Patria fuit, ac Sacrista Beatum,
Pontificum. Major gloria, quæ sequitur.*

Ad calcem Epigrammatis extat Annus Dom. 1460. in quo anno, uti diximus, factum fuit Epigramma, Rodolpho defuncto. Hæc mihi dicenda videbantur, ut ambiguitas ex ipso Epigrammate, atque ex Epitaphio circa Translationem suborta, è medio tolleretur.

Corpus Beatæ Monicæ, translatum Romam ad Ecclesiam S. Augustini, asservatur in Sacello eidem Sanctæ dicato intra Sepulchrum marmoreum super Altare collocatum, in quo Epitaphium quatuor hisce versibus incisum legitur;

*Hic Augustini Sanctam venerare Parentem,
Votaque ser tumulo, quo jacet illa, Særo;
Quæ quondam Gnato, toti nunc Monica Mundo
Succurrit precibus, præstat opemque suis.*

Sepulcrum illud antiquum, quod in Ostia Tiberina Sanctum Corpus conservabat, ob ejus venerationem, in idem Sacellum translatum fuit, in edito loco situm: & ne dicti Sepulcri memoria deperiret, Inscriptio infra idem Sepulcrum legitur in hanc verborum formam.

*Sepulchrum, ubi Monica Corpus apud Ostia
Tiberina annis MXL. jacuit, ob in eo edita
in ejus Translatione miracula, ex
obscuro loco in illustriorem transponendum
Filii pietissimi curarunt. Anno salutis
MDLXVI.*

Hæc sunt, quæ de Translatione S. Matris Monicæ, occasione sese offerente, mihi digenda videbantur ad omnem ambiguitatem, de Annorum numero subortam, è medio tollendam.

Diximus jam, Fratrem Joannem Castellanium Sacristam, vel ex cognomento, vel ex officio Referendarium nuncupatum, fuisse. Id quod in Registro tantum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Augustini reperitur. Nam in Chronicis, quæ Frater Hieronymus Seripandus, deinde Cardinalis, edenda curavit; & in Chronicis Josephi Pamphili, nonnisi Sacrista, Pœnitentiarius, Bibliothecarius, & Episcopus nominatur, nulla penitus de Referendariatus Titulo mentio facta. Ego verò dictum Titulum non onerarium, sed honorarium ipsi Sacristæ ante susceptionem Episcopatus, honoris causâ datum fuisse reor. Sicut enim Frater Gabriel, Sacrista, fuit Miles Sancti Petri, ut ex privilegio, quod in Archivo S. Augustini Anconæ asservatur, constat; ita Frater Joannes Castellanus Sacrista, nondum Episcopus, Referendarius honoris causâ esse potuit ad Sacristatus Prælaturam amplificandam. Hunc Sacristam Tifernatem, sive Castellanium, ut legitur in Chronicis, à Fratre Hieronymo Seripando in lucem editis, non Senensem, ut ait Josephus Pamphilus deinde Episcopum Castellanium, & postremò Episcopum Massensem, non Massanensem esse diximus, & nunc confirmamus. Massa enim est Civitas Hetruriæ, ut inquit Frater Leander Albertus, pervetusta, cujus Episcopus est Archiepiscopi Pisani suffraganeus; ut legitur in Provinciali omnium Ecclesiarum universi Orbis.

Illud denique, quod in pagina 345. de Decreto in Creatione Cardinalium observari consuetò, diximus, intelligendum est quantum ad ipsam, ut ita dicam, registrationem Decreti, quod etiam quantum ad limitatam pecuniæ summam observari cœpit. Nam Decretum editum fuit tempore Fratris Alphonsi de Oliva Episcopi Bovinensis, & Sacristæ; sed tempore Fratris Joannis Jacobi Barbæ Neapolitani, fuit in Registro conscriptum, & in usu forsan poni cœptum, ut infra ex Decreto ipso videre licet.

Hæc de rebus in Chronistoria non inconsultò prætermisiss: nunc reliquum est, ut cætera, quæ ad Apostolici Sacristatus officium pertinent, juxta promissum ob rationem superius assignatam, ob oculos ponamus; ne scilicet Sacristæ tempus in posterum aliqua in re, præsertim rarò evenire consueta, jurisdictionis jacturam, codice manuscripto ignorato, vel amisso, imparati patiantur, ut interdum evenisse constat.

*Vide in hujus Libri pag. 509. sub titulo:
SUPPLEMENTUM AD TRACTATUM CHRONISTORIÆ DE APOSTOLICO SACRARIO,
quæ hic apponi deberent, & per errorem prætermisiss.*

TYPOGRAPHUS LECTORI.

UM à tempore , quo ista Angelus Rocca scribebat , tredecim supra centum effluxerint anni , Sacrae Historiae amatoribus rem gratam facturos arbitramur , si Sacristarum seriem , qui ad nostra usque tempora post ipsum Angelum Rocca floruerunt , continuemus . Quae verò narraturi sumus , ex probatis Authoribus , & ex Sacrarii Apostolici , ac Augustiniani Ordinis Regestis excerptimus , ut dicenda à nobis , luculentâ veritate subnixa , fidem indubiam mereantur . Sed antequàm de successoribus Sacristis sermonem instituamus , aliqua de laudato Angelo Rocca dicenda supersunt .

ANGELI Rocca eruditionem , & sapientiam Opera , quae Typis damus , patet faciunt . Eas tamen , paucis comprehendit Philippus Elsius Belga in suo Encomiastico Augustiniano Typis Bruxellensibus excuso Anno 1654. *Angelus Rocca . . . Concionator facundissimus . Hebraica lingua , Chaldaica , ac Latina (poterat merito addere , & Graeca) peritissimus , antiquitatis perscrutator acutissimus , idemque Encyclopaedia (si mortuum quisquam) praeditus .*

Ut Bibliothecam , quam summo labore , industria , & impensa , quadraginta ferè annorum spatio comparaverat , alicui ex sui Ordinis Monasteriis elargiretur , Clemens Papa VIII. potestatem fecit Brevis suo incipien. *Quae Nobis* sub dat. Romae die 16. Februarii 1595. , quo Brevis Summus Pontifex ejusdem etiam probitatis , & virtutum merita , necnon grata obsequia , quae sibi , & Praedecessoribus suis Romanis Pontificibus in Typographia Vaticanâ diù , noctuquè inserviando praestiterat , & adhuc praestabat , summopere commendat , Facultatem istam confirmavit postea , & ampliavit Paulus Papa V. die 4. Novembris 1609. Brevis incipien. *Cum sicut accepimus .* Omnes tamen inter Conventus Romanum S. Augustini selegit , cui eâ conditione cum Bibliothecam donavisset , ut perpetuo publici juris esset , Primus fuit , qui Romae Literatorum commoditati consuluerit , quique sequentibus Bibliothecarum publicarum Institutoribus facem praetulerit . Donationis Instrumentum per Celsum Cusanum publicum Notarium rogatum fuit Romae die 23. Octobris 1614. Animus tamen Bibliothecam donandi eidem Conventui S. Augustini de Urbe antè novennium saltè praecesserat , cum Inscriptiones , Donatoris adhuc viventis

jussu in Marmore incisae , quae in Bibliothecae Atrio affixae nunc inspiciuntur , laudatam donationem peractam exponant anno salutis MDCV.

Obiit Romae Vir clarissimus die 8. Aprilis 1620. Aetatis suae 75. , quorum viginti quinque in Sacriste munere sub Summis Pontificibus Clemente VIII. Leone XI. & Paulo V. gloriosissime insumpsit . Sepultus est in Ecclesia S. Augustini antè Sacellum S. Nicolai de Tolentino , ubi ejus effigies , Mitra , & Sacris Episcopalis Indumentis ornata , in Lapide Sepulchrali incisa , sequens Epitaphium legendum obliquit .

Rmo EPISCOPO TAGASTENSI
FR. ANGELO ROCCHAE
CAMERTI
ORD. ER. S. AUGUSTINI
SACRARIi APOSTOLICI
PRAEFECTO , INSIGNIS
BIBLIOTHECAE ANGELICAE
LIBERALISSIMO LARGITORI
VIRO ERUDITISSIMO
AC DE AUGUSTINIANA RELIGIONE
OPTIME MERITO
PIISSIMI PATRES , ET FRATRES
S. AUGUSTINI DE URBE
GRATITUDINIS , AC BENEVOLENTIAE
ARGUMENTO POSUERE
DIE VIII. APRILIS MDCXX.

*Magister Fr. Joannes Baptista de Aste
Albinganensis MDCXX.*

Joannes Baptista de Aste Albinganensis , doctus , & ad magna natus , ex Nobilibus Genitoribus Nicolao de Aste , & Agnete Colata prodiit in lucem anno 1566. In Conventu Salmanticensi valde Puer Habitum Augustinianum induit , ubi postea die 8. Septembris anno 1585. solemnem Professionem emisit .

Hh 2

fit.

fit. Sacram Theologiam in alma illa Universitate cum ad stuporem usque didicisset, eam, in Italiam reversus, in pluribus Civitatibus, & Romæ præcipuè, cum tantâ Nominis sui famâ perdocuit, ut Theologorum Phœnix haberetur: dicendi quoque Artem cum egregiè calleret, non minus insignis Orator, quàm Theologus longè, latèque audiebat. Exstant ipsius Commentaria scholastica in quatuor Libros Sententiarum.

His permotus Summus Pontifex Paulus V., qui Hippolito Ravennati, totius Ordinis Augustiniani Priori Generali, Episcopatum Castellanensem, & Hortensem contulerat, in hujus locum Joannem Baptistam de Aste suffecit anno 1608., qui memoratum, Ordinem tanquam Vicarius Apostolicus gubernaret. Pridiè promotionis suæ ad Vicariatum Apostolicum orationem habuerat coram Papa in Pontificia Cappella, universis, qui aderant, applaudentibus. Eodem anno 1608. in Capitulo Generali Romæ habito, omnium suffragiis, publicâ voce, absque scrutinio, communi inspiratione, die 24. Maji renunciatus est Generalis. Sapientiæ ipse, & virtutum amans, Literarum cultum, ac regularem observantiam in Sacro Ordine, & promovit, & adauxit. In Provinciarum Galliarum, Hispaniarum, Lusitaniæ, & Italiæ visitatione, multa reliquit prudentiæ, Zeli, Justitiæ, ac paterni Amoris monumenta, quibus Religiosorum animos vel terruit, vel allicuit.

Expleto Generalatus sexennio, ad Conventum S. Augustini Genuensem anno 1614. se transtulit, ubi dum solitudini, literis, & pietati hilari animo vacabat, iterum Romam redire anno 1620. coactus fuit, cum ob mortem Angeli Rocca, & Sacarii Pontificii Præfectus, & Episcopus simul Tagastensis à Paulo V. electus fuerit. Episcopatus consecrationem accepit per manus Cardinalis Mellini Dominicâ infra octavam Ascensionis. At die 20. Septembris, magno totius Aulæ Pontificiæ, Urbis, & Augustiniani Ordinis luctu, ex hac vita migravit quinto labente mense suæ Præfecturæ, & suæ ætatis anno 54. Ita immatura, & invida mors uno sub icu majora, quæ Patria, Religio, Familia in ipso jure expectabant, eripuit ornamenta. Deprompsimus ista ex Herrera, Elssio, & Reg. Sac. Apost., & Ord. Sepultus est in Ecclesia S. Augustini antè Sacellum B. Mariæ Virginis de Rosa, in cujus perennem memoriam Illustrissimus Gregorius de Aste, defuncti Frater, ipsius Effigiem in Columna, è regione præfati Sacelli posita, ad vivum depingi, & sub eam sequens Epitaphium incidi mandavit.

D. O. M.
F. JOANNIS BAPTISTÆ DE ASTE
ALBINGANENSIS
PIETATE, DOCTRINA, PRUDENTIA NOBILIS
HIC OSSA JACENT.
QUEM RELIGIOSA D. AUGUSTINI FAMILIA
VICARIUM PRIUS APOSTOLICUM COLUIT,
DEINDE GENERALEM ANTISTITEM
INAUDITO EXEMPLO VIVA VOCE CREAVIT
ET IN ITALIA, HISPANIA, LUSITANIA
GALLIÆQUE PARTE
PRÆSENTEM, AC PROVIDENTEM VIDIT,
TAGASTENSIS ECCLESIA PRÆSULEM
VENERATA EST
PONTIFICIUM SACRARIUM
PRÆFECTUM OPTIMUM CELEBRAVIT
GREGORIUS DE ASTE
FRATREM AMANTISSIMUM
COLUIT VIVENTEM, DEPLORAVIT EXTINCTUM
OBIIT ROMÆ MDCXX.
ÆTATIS SUÆ LIV.

M. Fr. Joannes Vincentius Spinula Januensis
MDCXX.

DEmortui Joannis Baptistæ de Aste dignitates occupavit Joannes Vincentius Spinula, qui Genuæ ex Nobilissimis Genitoribus, Dominis Campi, natus, præclarissimæ Familiæ Fascibus Cucullum prætulit Augustinianum; quo Juvenis valdè indutus, in pietatis operibus tam ardentem se exercuit, ut brevi veteranos quosque superaverit. Bonas quoque Artes addiscendi cupidus celebriores sui Ordinis in Italia Academiæ non sine magno profectu frequentavit. Dignus proinde, qui ab Elssio nuncupetur *Vir doctrinâ gravis, & pietate illustris*. Quibus animi dotibus cum se formatum ostenderet ad quælibet rectè peragenda, primùm Provincialis Lombardiæ, dein anno 1610. Prior S. Augustini de Urbe eligitur. In his officiis plura præbuit prudentiæ, zeli, & paterni amoris argumenta, quibus permoti Electores, qui Romam anno 1614. ad Capitulum Generale celebrandum convenerant, ipsum elegerunt in Italiæ Assistentem.

Completo sexennio, assumptus est in sub Sacristam, seu Socium Sacristæ Joannis Baptistæ de Aste, cui & in Præfectura Sacarii Apostolici, & in Episcopatu Tagastensi à Paulo V. die 12. Octobris 1620. subrogatus est. Cum verò à Gregorio XV. Pauli successore die 6. Martii anno 1623. creatus fuisset Episcopus Brugnatenensis, Præfecturam Sacarii Pontificii, quam duobus annis cum dimidio sub Summis Pontificibus Paulo V. & Gregorio XV. cum planu administraverat, unacum Episcopatu Tagastensi deposuit. Ecclesiam Brugnatensem sibi commissam, ut bonus Pastor ulque ad annum 1639. gubernavit, quo piè, uti vixerat, animam Deo reddidit. Herrera, Elssius, Ughellus, & Reg. Sac. Apost., & Ord.

XXII.

*M. Fr. Fulgentius Galluccius à Monte Georgii
MDCXXIII.*

XXIII.

AD Episcopatum Brughnatensem Joanni Vincentio Spinulæ assumpto successor in Sacrarîi Apostolici Præfecturâ, & in Episcopatu Tagastensi datur à Gregorio XV. Fulgentius Galluccius à Monte Georgii, tunc totius Ordinis Augustiniani Magister Generalis. Bulla Præfecturæ expeditur die 8. Martii 1623. Episcopatus vero die 10. Maii ejusdem anni. In quo pretio Summus Pontifex Galluccii virtutes haberet, ex eo manifestavit, quod voluerit, ut, quamvis Sacrista, & Episcopus, Generalis quoque officium retineret. Quæ quidem omnia profusâ Aulæ acclamatione, magnoque Ordinis incremento adimplevit; tantâ namque mente, tantâque agendi peritiâ eminebat, ut pluribus licet intentus, æqualem haberet; hoc est, magnum ad singula sensum. Ad istas dignitates ut ascenderet, viam sibi paraverat assiduis laboribus, quos pro suâ Religionis commodo, ac decore sustinuerat. Anno 1604. in Firmano Collegio fuit institutus Moderator Studiorum. Anno 1611. præfedit Capitulo amplissimæ Provinciæ Marchiæ. Ejusdem Provinciæ eligitur Provincialis anno 1613. Vocatus postea ad Urbem, præficitur Conventui S. Augustini anno 1617. Et demum in Capitulo Generali Romæ celebrato anno 1620., cum adhuc clavum Monasterii Romani tenebat, unanimi suffragio eligitur in totius Ordinis Priorem Generalem.

Mortuo Gregorio XV. à quo Præfecturam Pontificii Sacrarîi, atque Episcopatum Tagastensem acceperat, Gregorii successor Urbanus Papa VIII. die 12. Martii anno 1624. Galluccius Episcopatum Tagastensem in Episcopatum Bojanensem commutavit; qui proinde Generalatus officio, quod per quatuor annos, & Sacrarîi Apostolici Præfecturâ, quam per unicum annum sub Summis Pontificibus Gregorio XV., & Urbano VIII. retinuerat, dimissis, ad amplam Diocesim suam se contulit: Ubi forma Gregis factus, potens opere, & Sermone, per octo ferè annos plura, successoribus suis providi Pastoris exempla tradidit, quæ sequerentur. Patriam interim, & suos invisendi amore sollicitatus, ad Montem Georgii rediit, ubi post paucos menses sexagenario major mortuus est die 9. Novembris 1632. Sepultus est ibidem in Ecclesia Conventus suæ Adfiliationis, cui cum aliis bonis suam quoque Bibliothecam præclaris manuscriptis refertam donavit, ab ipsius Benefactoris nomine *Galluccianam* postea nuncupatam. Herrera, Elsius, Ughellus, Reg. Sac. Ap. & Ord.

*Magister Fr. Fortunatus Scacchus Fanensis
MDCXXIV.*

XXIV.

A Conventu suæ Adfiliationis Fortunatus Scacchus dictus est *Fanensis*. Ceterum ex veteri, & præclarâ Scacchorum familiâ Anconæ circa annum 1572. natus est

Patre Equite Jacobo Oliverii Scaccho. Adhuc impuberem providus Genitor, quò Nati honori consuleret, primum Anconæ sub nomine Fr. Antonii Mariæ; deinde Fani post annum 1587. sub nomine Fr. Fortunati, Augustinianæ Familiæ dicavit. Sacrâ Professione emissâ, in Monasterio Ariminensi S. Joannis Evangelistæ locatus est, ut ibi ad bonas Artes informaretur. At peracri ipse ingenio, & majora semper addiscendi cupiditate agitatus, Hispanias adeundi anno 1594. vel ut alii scribunt, anno 1596. à superioribus potestatem obtinuit. Ibi celeberrimas illas Academias, Salmanticensem præcipue, ac Complutensem, septem annorum spatio frequentans, tam magnificè sacras literas apprehendit, ut non timuerit cum doctissimis Magistris congregi, Toleti, & Compluti disciplinis, quas didicerat, egregiè, ac felicissimè propugnatis. Quantum in Hispanicis Academiis Fortunatus profecerit, idem ipse aperit in Epistola ad Collegium Salmanticense Romæ data viii. Kal. Aprilis 1625. his verbis: *Nam si quid in me ingenii aliquando fuit, aut sacre Theologiæ gustus, siue sacrarum Literarum cognitio, Hispanicis Academiis, Complutensi præsertim, & Salmantina, cuncta me debere profiteor.* Præfixa est ista Epistola libro primo Myrotheciorum.

In Italiam reversus, magnum se Theologum ostendit, dum Veronæ, Perusii, Recineti, & Maceratæ sacram docuit Theologiam. Et quia Hebraicam Græcamque linguas optimè quoque callebat, nedum Romæ sacras Literas, & Patavii Hebraicas tradidit, sed Venetiis pariter Sacra Biblia anno 1609. edidit in plures linguas conversa, duobus voluminibus comprehensa, quæ Cardinali Scipioni Burghesio dicavit. Fallitur proinde Janus Nicius Erythræus, qui illa asserit Paulo V. Pontifici Maximo nuncupata. Dum istis Venetiis incumberet, sui in Sedem Apostolicam obsequii magnum præbuit argumentum; nam cum Zacharias, & Hieronymus Condellmerii Nobiles Veneti, quorum familiari consuetudine fruebatur, operam suam obtulissent, ut ab inclyto Senatu in locum demortui Reipublicæ Theologi, pingui stipendio subrogaretur, renuit ipse, tam benèvolis, & potentibus Patronis morem gerere, eam asserens causam, quod nempe religioso hominè indignum putaret, *ei succedere*, verba sunt memorati Jani Nicij Erythrei, *qui tantum suis scriptis dedisset Reipublicæ Christianæ damnum, ac malum.*

Cum verò non minus eloquentiâ, quam eruditione præstaret, insigniores Italiæ Civitates ipsum è suggestu declamantem audire voluerunt; quarum optimæ de ipso conceptæ opinioni ita fecit satis, ut ubique Nominis sui famata reliquerit immortalem. Inter ceteras, Bononia Scientiarum Mater ostendit, quo loco Scacchum nostrum haberet. Concionator deputandus erat, qui in solemni quadam supplicatione Populum ad actus Salutarum excitaret. Triginta tunc Bononiæ celebrioris nominis Concionatores numerabantur,

tur. Iſtis omnibus Scacchus ab Illuſtriſſimo Senatu prælatuſ eſt. Neque ibi perſiſtit Bononię in Scacchi doctrinam veneratio. Obierat doctiſſimus Comes Ulyſſes Aldobrandus, nondum impoſita extremâ manu poſterioribus quatuor Libris de Animalibus exanguibus, qui Senatui Bononienſi dicandi erant. Scaccho idem Senatus commiſit, ut egregium Opus & abſolveret, & limaret. Quod quidem pro dignitate adimplevit.

Longè itaque latèque Fortunati Scacchi nomine perſonante, Urbanus VIII. Pontifex Maximus Literarum, & Literatorum Cultor, & Patronus, Fortunatum Scacchum Maceratę Sacras Literas publicè docentem, nihilque de ſua aſſumptione cogitantem, ad Urbem Anno 1624. accedere juſſit, ipſumque pro Fulgentio Galluccio ad Epiſcopatum Bojanenſem designato, Sacratio ſuo Apoſtolico die 23. Februarii præfecit. Quindecim annis præclaram iſtam Præfecturam adminiſtravit, magnâ ſuę probitatis laude, nec minori Urbis acclamatione. Anno 1628. inter Conſultores S. Congregationis pro correctione Martyrologii, & Breviarii Romani aſcitus, eruditas Animadverſiones in acta, ejuſdem S. Congregationis exaravit. Verum tot graviffimę Romanę Curę non ita magnam Scacchi mentem occupabant, quin toti Literario Orbi ſimul conſuleret, pluribus in lucem datis Sacrę, prophanęque Eruditionis Monumentis; tunc enim publici juris fecit admirabiles primos tres libros Myrotheciorum, & primum de Cultu, & Veneratione Servorum Dei.

Dum autem ad laudatorum Operum perfectionem, reliquos Libros Typis excudere cogitabat, Româ diſcedere, & Sacratio Pontificii Præfecturâ ſe abdicare, ſivè infirmâ valetudine, qua diu afficiebatur, ſivè aliquorum Aulicorum arte, qui alium in eum honoris locum attrahere fatagebant, Anno 1639. coactus, Fanum ſe recepit, ubi, malè affectę ſenectutis, ac crudelis morbi oculorum, quorum lumine ex parte captus remanſit, moleſtiis per quatuor annos patientiſſimè toleratis, obiit die prima Auguſti 1643. ſeptuagenario major. Sepultus eſt in Eccleſia S. Lucię ſui Ordinis, multis, quę acquiſiverat, bonis Conventui Fanenſi ex Teſtamento relictis, cui etiam vivens amoris ſui ſignificationes dederat, dum quartam Clauſtri partem cum ſuperioribus habitationibus conſtrui ſuis expenſis curavit. Vir ſanè celeberrimus, de quo cum laude ſcripſerunt Janus Nicius Erythræus, Joannes Baptiſta Laurus, Michael Joannes Vim-Bodinus, Erycius Puteanus, Bernardinus Stephonius, Ignatius Braccius, Leo Allatius, Octavius Ferrarius, Herrera, Elſius, & alii quàm multi. Compendium iſtud excerptimus ex Jano Nicio Erythræo, Herrera, Elſio, & Reg. Sac. Apoſt. & Ord.

Opera verò, quę Vir doctiſſimus conſcripſit, ſequens ſyllabus indicabit.

Opera Typis data.

Sacra Biblia, vulgata Editione, Transl. ex Hebreo Sanctis Pagnini, Transl. Romana ex ſeptuag. ex Chaldaicæ Paraphraſis Transl. congeſta. Venetiis apud Antonium Pinellum 1609. vol. 2. fol.

Arcanorum Sacrę Scripturę, ſivè Sacrorum Elaochriſmaton Myrothecium primum. Romę apud Heredem Bartholomæi Zanetti 1625. in 4.

Eorundem Myrothecium ſecundum. Romę apud eundem 1627. in 4.

Eorundem Myrothecium Tertium. Romę ex Typographia Vitalis Maſcardi 1637. in 4.

Tria laudata Myrothecia denuđ excuſa ſunt Amſelædami apud Franciſcum Halma 1701. fol.

De cultu, & Veneratione Servorum Dei, Liber primus, qui eſt de notis, & ſignis Sanctitatis Beatificandorum, & Canonizandorum, Romę ex Typographia Vitalis Maſcardi 1639. in 4.

Prediche, e Diſcorſi ſopra gli Evangelii: Roma appreſſo Franceſco Corbelletti 1636. in 4.

Opera inedita, quę extant in Bibliotheca Angelica S. Auguſtini de Urbe.

Acta in Sac. Congregatione Rituum pro correctione Martyrologii, & Breviarii Romani cum notis.

Sacrorum Elaochriſmaton Myrothecium Quartum, quod inſcribitur de Nuptiis.

Eorundem Myrothecium Quintum, quod inſcribitur de Oleo, & Unguento Jeſu Chriſti Redemptoris in Sepulchro.

De Cultu, & Veneratione Servorum Dei Liber ſecundus, qui eſt de Martyrio.

De eodem Liber tertius, qui eſt de Natura, Quiditate, Inquiſitione, Auctoritate, Cultu, & de quibuſdam aliis annexis ad Beatificationem, & Sanctificationem ſpectantibus.

De eodem Liber Quartus, qui eſt de Diffinitione, & antiquitate Canonizationis, & de privilegiis, quę Canonizationem ſubſequentur.

De eodem Liber Quintus, qui eſt de Judiciis directione, tam Ordinariorum, quàm delegatorum, & ſubdelegatorum pro efformandis Proceſſibus in Cauſis Servorum Dei.

De eodem Liber Sextus, qui eſt de Titulis Honorariis primitivę Eccleſiæ. Opus ſanè neceſſarium præſertim iis, qui Servorum, ac Famulorum Dei acta ad Beatificationis, & Canonizationis effectum expendunt.

Omnia iſta Manuſcripta, præter primum, Bibliothecę Angelicę donavit Eminentiſſimus, & Reverendiſſimus Dominus Petrus Cardinalis Otthobonus, qui poſteà Pontifex Maximus ſub nomine Alexandri VIII. Univerſam Eccleſiam feliciter ſapienterque gubernavit. Ut verò tantum beneficium, quod Theſavri loco habendum eſt, Lectorum memoriam, & gratum animum perennitèr occuparet, Vir ſapientiſſimus Joſephus Sabbatinus, præfatę Bibliothecę tunc Præfectus, & Cuſtos, ſingulis eiſdem manuſcriptis hæc Inſcriptionem præfixit.

Eminentiſſimus D. Petrus Otthobonus Venetus S. R. E. Cardinalis, & Epiſcopus Sabinenſis

consis publicæ studiorum utilitati consulens, hunc manuscriptum Codicem, qui sibi Eminentissimi quondam Cardinalis Conradi hereditate obvenerat, Bibliothecæ Angelicæ liberaliter donavit. Porro ne Eminentissimi Principis eximium erga bonas Literas argumentum memoria excideret, hic in ipsa Codicis fronte adnotandum censuit Fr. Joseph Sabbatini Bibliothecarius. Anno 1682. die 6. Februarii.

Magister Fr. Thadeus Altinus à Camerino Anno MDCXXXIX.

xxv,

EX nobilibus Genitoribus Camerini Anno 1603. ortus est Thadeus Altinus, qui undecimo ætatis Anno, & Redemptionis humanæ 1614. Sacrum Augustinianum Habitum induit in Monasterio S. Augustini Firmano. Professione emissâ, Firmi, Perusiæ, & Bononiæ Philosophicis, & Theologicis Disciplinis incumbens, adeo profecit, ut easdem, postea, & utiliter docere, & strenue propugnare visus fuerit. Horum merito Laureâ doctorali insignitur Anno 1628. Provincialis suæ præclarissimæ Provinciæ Marchiæ eligitur Romæ in Capitulo Generali celebrato Anno 1636. & ejusdem Provinciæ Rector Provincialis instituitur Anno 1638. Anno sequenti Romam vocatur ad regimen Monasterii S. Augustini. In istis Muneribus adimplendis tot illustria dedit sapientiæ, prudentiæ, & charitatis documenta, ut dignus ab Urbano VIII. Summo Pontifice habitus fuerit, cui vacantem Sacratio Pontificii Præfecturam ob discessum Fortunati Scacchi, conferret. Quod quidem præstitit die 29. Septembris eodem Anno 1639. quo Prior Conventus Romani fuerat constitutus. Declaratur Mense sequenti Consultor S. Congregationis super Canonizatione Sanctorum, & cum aliis Prælati Correctioni Pontificalis Romani præficitur.

Anno 1640. cura ei demandatur condendi Decreta super eorundem Sanctorum Canonizatione unâ cum Eminentissimis Cardinalibus Sacchetto, Pamphilio, Roccio, & Cæsario, ac cum Illustrissimis Prælati Albicio, & Cerrò Fidei Promotore. Modestissime recusato Titulari Episcopatu Tagastensi, quo plures prædecessores Sacristæ ornati fuerunt, quemve Summus Pontifex Urbanus VIII. benignissime obtulerat, Porphyriensem postea accepit, quo ab Urbani Successore Innocentio X. insignitus fuit die 17. Decembris 1645. à quo etiam cum aliis doctissimis Viris præficitur Correctioni Cæremonialis Episcoporum. Ab hoc eodem Summo Pontifice die 10. Novembris 1652. ad Cathedram Castellanae, & Hortanæ Civitatum transfertur. Verum, adeo Summus Pontifex Altini morum suavitate, & recte agendi peritiâ delectabatur, ut, quò ad vixerit, nullatenus adduci potuerit, quamvis ab Altino suppliciter exoratus, licentiam ei concedere Romam discedendi, & se conferendi ad suum Episcopatum.

Quam verò denegaverat Innocentius, Licentiam adeundi ad collatam sibi Ecclesiam, à Summo Pontifice Alexandro VII. be-

nignissime obtinuit, à quo Mense Julio Anno 1655. multis honoribus, & redditibus auctus, fuit dimissus. Sexdecimproinde Annos Sacratio Pontificii Præfecturam laudabiliter administravit sub Summis Pontificibus Urbano VIII. Innocentio X. & Alexandro VII. Non minori cum laude rexit Ecclesias Hortanam, & Castellanam, quibus & amantissimum Patrem, & rectissimum Judicem se per Annos triginta semper exhibuit. Obiit Vir egregius Hortæ die 27. Augusti Anno 1685. ætatis suæ 82. In Ecclesia sui Ordinis S. Augustini sepultus est, in cujus memoriam dilectissimus ex Fratre Nepos Lucas Altinus sequens Epitaphium incidi curavit Anno 1686.

D. O. M.

ILLUSTRISSIMUS, ET REVERENDISSIMUS
DOMINUS THADEUS ALTINUS SULMONENSIS
EX MELIORATIS CAMERS, ROMANUS
NOBILIS CIVIS, ET COMES
OLIM PORPHYRIENSIS EPISCOPUS
SUMMORUM URBANI VIII. INNOCENTII X.
ALEXANDRI VII. PONTIFICUM SACRISTA,
ET EX PRÆSULIBUS EORUM SOLIO
ASSISTENTIBUS UNUS, HORTANÆ,
ET CASTELLANÆ CIVITATUM ANTISTES
HIC RELICTA CINERE EVOLAVIT
AD SUPEROS VI. KALENDAS SEPTEMBRIS 1685.
ÆTATIS SUÆ ANNORUM LXXXII.
LUCAS ALTINUS HÆRES, ET EX FRATRE
NEPOS OB GRATI ANIMI SIGNUM SUMMO
SUI MÆRORE P. MDCLXXXVI.

Magister Fr. Ambrosius Landuccius Senensis MDCLV.

QUæ Ambrosius Landuccius Nobilis Senensis, antequam ad Sacratio Pontificii Præfecturam assumeretur, in suo Ordine Augustiniano præclarissima gessit, quibusve magni Nominis sibi famam conciliavit, ex eodem Ambrosio audire præstat, qui, dum Vicariorum Generalium Congregationis Ilicetanæ, & insignis Monasterii Iliceti Priorum Seriem in sua Sacra Ilicetana Sylva congeffit, Vitæ suæ veluti Diarium delineavit. Anno 1608. die 11. Novembris Ambrosius Landuccius, qui in sæculo Voluminus Hieronymi, Marii Landuccii nuncupabatur, Iliceti Augustinianam Religionem ætatis suæ Anno nono ingreditur, & Anno postea 1610. ac suæ ætatis undecimo, Sacro ejusdem Religionis Habitu die 14. Junii ibidem induitur, fitque Filius Cœnobii S. Martini Senarum. Completo Artium, & Sacræ Theologiæ Curriculo, totus scrutandis Sacri Ordinis, & præcipue suæ Congregationis Ilicetanæ antiquitatibus incubuit, quas etiam doctis conscriptis Voluminibus egregie illustravit; dignus proinde, quem Summus Pontifex Urbanus VIII. Brevi suo speciali, Die 14. Decembris anno 1632. dato, inter Sacræ Theologiæ Magistros jufferit numerari.

Anno 1629. Prior eligitur Monasterii Ilicetani, ad quod munus Anno 1634. denuo assumitur. Anno 1645. die 29. Maii deputatur in Consultorem Sancti Officii Senarum, & Anno 1650. die 3. Novembris per Literas Paten-

xxvi.

Patentes declaratur Theologus Serenissimi Principis Matthiae Magni Ducis Hetruriae Germani. In Capitulo Generali Romae celebrato Anno 1643. instituitur Prior Conventus S. Augustini de Urbe. Ter in Vicarium Generalem suae Congregationis Ilicetanæ electus est, nempe Annis 1630. 1636. & 1653. cujus Congregationis iura, ac privilegia strenuè tutatus est, & ampliavit. Quot verò, & quam magna beneficia ex ipsius solertia, providentia, industria, & liberalitate Monasteria perceperint, quæ gubernavit, Monasteria ipsa loquuntur, in quorum singulis plura ejusdem regiminis præclara conspiciuntur Monumenta. Inter cetera, Monasterium S. Martini Senensis, quantum quantum est, totum debet Ambrosio Landuccio. Ecclesiam magnificè ornatam, pulcherrima pro Infirmis, & Hospitibus Cubicula, amplam sex millibus Codicibus ad publicam commoditatem repletam Bibliothecam, si ibi intueris, Ambrosii Landucci meminisse necesse est, à cujus amore ista omnia prodierunt.

His itaque meritis onustus, Romam cum pervenisset Anno 1655., suffragium daturus in Capitulo Generali, à Summo Pontifice Alexandro VII. die 25. Julii Præfecturâ Sacrarum Pontificii, & die 30. Augusti Episcopatu Porphyriensi insignitur. Dignitatibus sublimis, humilem, modestamque vivendi normam, quam in Religione secutus fuerat, nunquam dimisit. Linguâ, & manu omnibus juvit. Morum suavitatem omnibus placuit. Omnium laudes promeruit agendi prudentiâ, eruditione, doctrinâ. Obiit Vir præstantissimus die 16. Februarii Anno 1669. postquam tredecim Annos, Menses sex, dies viginti duos Sacrarum Apostolice Præfecturam tenuisset sub Summis Pontificibus Alexandro VII. & Clemente IX. Sepultus est in Ecclesia sui Ordinis S. Augustini de Urbe prope Baptisterium, ab ipso perbellè constructum, ex parte dexterâ ejusdem, versùs Portam majorem Ecclesiæ. In Columnâ è regione laudati Baptisterii positâ, ipsius Effigies Marmore incisa conspicietur cum hac Inscriptione.

D. O. M.

AMBROSIIUS LANDUCCIUS PATR. SENENSIS
ILICETANÆ FAMILIÆ D. AUGUSTINI
NOMEN DEDIT
PRÆCIPUIS SUÆ RELIGIONIS MUNERIBUS
VICARII GENERALIS OFFICIO
PLURIES EGREGIÆ FUNCTUS
MAJORA PROMERITUS
AD EPISCOPATUM PORPHYRIENSEM
PROMOTUS
PONTIFICIO SOLIO INTER EPISCOPOS
ASSISTENS
SUB ALEX. VII. CLEM. IX. SS. PP.
SACRARUM APOSTOLICARUM PRÆFECTUS
PIETATIS OBSEQUIIS ADDICTUS
COENOBIA RESTAURAVIT, SACELLA EXTRUXIT
ECCLESIAS ORNAVIT
ULTIMO ELOGIO
TOTO ASSE OPERIBUS PIIS IMPENSO
OBIIT ANNO S. MDCLXIX. ÆT. LXXIII.
FAMILIA LANDUCCIA GENTILI OPT. P.

Verum error Incisoris emendandus est; qui duos adminus Annos Landucci ætati plus justo tribuit. Nam, si die 14. Junii Anni 1610, quo Cucullum Augustinianum induit, undecim tantum ætatis Annos numerabat, ut ipse met testatur in serie Vicariorum Generalium Congr. Ilic. Annus 1669., quo mortuus est, non erat Annus 73. suæ ætatis, sed annus 70. vel ad summum 71. inchoatus. Multos Libros conscripsit, quorum Catalogum his subnectimus.

Libri Typis dati.

Sacra Ilicetana Propago in duabus Tabulis ærejs magnis incisa. Senis 1624.

Sacra Ilicetana Sylva vulgari Sermone conscripta. Senis 1633.

Historia B. Jacobi Piccolomini Senensis Eremitæ Ilicetani. Senis 1635.

Origo Ecclesiæ S. Mariæ de Populo in Urbe, Italica lingua impressa Romæ 1646. apud Franciscum Monetam in 4.

Sacra Ilicetana Sylva, sive Origo, & Chronicon Breve Cænobii, & Congregationis de Iliceto Ord. Erem. S. Augustini in Tuscia. Senis 1653. apud Bonettos. Fol.

Sacra Ilicetana Sylva, idest, Origo, & Progressus Antiqui, ac Venerabilis Eremitæ, & Congregationis de Iliceto in Hetruria Ord. Erem. S. P. Augustini Italica Lingua exarata. Romæ 1657. apud Franciscum Cavallum. Fol.

Gesta B. Nicolai de Mariscottis Senensis Ilicetani, Patriæ lingua descripta. Romæ 1656. apud Franc. Cavallum in 4.

Opera inedita, quæ Senis in Bibliotheca Martiniana custodiuntur.

Attributa Mariana, ad numerum dierum, quos in humanis peregrit eadem B. Virgo, duobus Columnis conclusa.

Sacra Corona Beatæ Mariæ Virginis Stellis duodecim contexta, per quam, Mariam sine macula conceptam fuisse ostenditur.

Officia propria secundum stylum S. Romanæ Ecclesiæ digesta sub ritu majorum solemnitatum, sc. B. Thomæ de Villanova, & B. Claræ à Monte Falco.

Explanatio super Antiphona Ave Regina Cælorum, quindecim discursus prædicabiles complectens, Patriæ lingua dictata.

Sacrarium Apostolicum, sive Collectio eorum, quæ ad Præfatum Sacrarum Pontificii, & ad idem Sacrarium spectant, in tres Libros divisa. Autographum exstat Romæ in Bibliotheca Chisiana.

Magister Fr. Josephus Eufanias Aquilanus MDCLXIX.

Aquila, Nobilis Civitas in Vestinis, fecunda Virorum Illustrum Mater, & Altrix, Josephum Eufanum inter Concives suos numerare gloriatur. Egregius iste Vir, natus circa Annum 1615. quamvis Fortunæ, quam pro Familiæ Gentilitio erexit, multum debuerit, suæ tamen magis debuit virtuti, qua duce, minoribus sapienter utens, prome-

promeruit ascendere ad majora. Augustinianæ Religionis, cui à primis Annis, Conventui Aquilano affiliatus, nomen dedit, illustres Academias illustriores reddidit ingenii acumine, & profunditate doctrinæ, dum quindecim annorum spatio, ab anno scilicet 1650. usque ad annum 1663. & ab anno 1666. usque ad annum 1667. Sacram docuit Theologiam Tarvisii, Anconæ, Senis, Florentiæ, Neapoli; quo tempore, ut exteris quoque prodesset, Verbum Dei disseminare non omittens, doctus Theologus, & magnus Orator ubique celebrabatur.

Anno 1664. in Vicarium Generalem, Congregationis Perusinæ electus fuit, quam non imperio rexit, sed amore. Biennio expleto, scientificis certaminibus assuetus, iterum ad Scholarum Castra anno 1666. confugit; & qui prius Neapoli in Majori Conventu S. Augustini Theologiam per quatuor annos docuerat, eandem postea docuit ibidem in minori Conventu S. Joannis ad Carbonariam. Quisquis minus, ac Eufanius, labores Scholasticos in pretio habuisset, pudori duxisset ex majori Cathedra ad minorem in eadem Civitate descendisse. At Eufanius, qui non honores in sapientia, sed sapientiam ipsam met deperibat, eadem animi hilaritate, eademque Magisterii Majestate paucis Disciplinas tradebat, qua tradiderat multis: in id solum vires intendens, ut Religioni decorem, Discipulis intellectum, sibi merita augeret.

Tanta Eufanii modestia, tantaque humilitas haud diù magno præmio caruerunt. Anno 1667. celebrabatur Romæ Capitulum Generale. Eufanius absens erat, Neapoli incumbens muneri suo. Quamvis tamen absens, & nihil cogitans de sua promotione, quamvis nullo inter Electores de ipso habito tractatu; immò quamvis Electoribus nihil de Persona Eufanii cogitantibus: dum in Aulam Capitularem die 30. Mensis Maii pro electione Procuratoris Generalis convenerunt, audito ejus nomine, illico ab eisdem in Procuratorem Generalem electus est, stupentibus omnibus, qui aderant, & magis Capituli Præsidente stupente, qui eo fine Eufanium inopinatè tertio loco proposuerat, ut securius primus ex propositis eligeretur.

Sedes Apostolica ob mortem immortalis memoriæ Alexandri VII. Pontificis Maximi tunc temporis vacabat. Post paucos dies nempe 20. Junii magno Christiani Orbis lucro electus fuit in Summum Pontificem Cardinalis Julius Rospilosus, qui Clementis Noni Nomine appellari voluit. Notus erat Clementi Eufanius, cui, dum erat in minoribus constitutus, patrociniū suum commodaverat, ne causacaderet, quam Romæ tanquam Vicarius Generalis Congregationis Perusinæ pro eadem Congregatione propugnabat. Cum itaque benignissimus Summus Pontifex Eufanium ad suos pedes provolutum vidisset, ab eoque audivisset, se electum fuisse in Procuratorem Generalem, lætatus est valde, quippè cui jucundum erat, eorum merita, quibus favebat, communi calculo commenda-

ri. Hinc anno 1669. Ambrosio Landuccio è vivis erepto, Josephum Eufanium, cujus probitatis, prudentiæ, ac doctrinæ, sive Procuratorem Generalem, sive Vicarium, Generalem in absentia Hieronymi Valvasorii Ordinis Generalis Provincias Galliarum perlustrantis, sive Sacræ Scripturæ publicum Interpretem in Alma Romana Sapientia agentis, nova Summus Pontifex acceperat documenta, Præfectum sui Sacrarii Apostolici constituit die 9. Martii, simulque creavit Episcopum Helenopolitanum. Clemens deinde Decimus, qui utpotè summè probus non nisi probos diligebat, ab initio suæ assumptionis ad Summum Pontificatū, Eufanium, cujus virtutes in Aula Pontificia familiarī consuetudine jam diù expertus fuerat, in Confessarium suum elegit, & labente anno 1672. ab Ecclesiā Helenopolitana transfudit ad Porphyriensem.

Quamvis autem Eufanius tot dignitatibus se circumseptum videret, & quamvis multum apud duos laudatos Summos Pontifices polleret, nunquam tamen, vel superbiā tumidus, vel Pontificio favore elatus visus fuit. Talis in Aula apparuit, qualis vixerat in Claustro. Frugalis, modestus, humilis. Cumque eandem vitæ rationem subsequenti-bus Summis Pontificibus Innocentio XI. Alexandro VIII., & Innocentio XII. constantissimè duxisset, omnium in se laudes, omniumque admirationem semper, & ubique excitabat. In id solum vota sua, in id preces, in id gratia, qua apud Summos Pontifices fruebatur, collimabant, ut suo Augustiniano Ordini prodesset. Et re verā multum profuit. Quæ verò præstitit beneficia, malo ex eloquentibus Ordinis Regentis exscribere, quam rudibus verbis meis enarrare. *Quantum de nostra Religione promeritus sit (Joseph Eufanius) præstat silentio venerari, nam levi attestations non decet scribi. Narrabunt melius opera. Multa, atque amplissima Privilegia ab Apostolica Sede pro Religione relata, Augustiniani Breviarii Continuatio, Sacræ Cincturæ devotio per totum Orbem aucta, & propagata, in omnium prædicatione sunt, & vulgè de ipso usurpatum erat, eritque unum se fecisse plus omnibus. Religioni semper studuit, sibi nunquam. Sibi parcissimus Religionem ditavit, & Conventum Aquilanum, cujus Nutritus extitit, parum est dicere, auxit, sed de parvo amplissimum, & de paupere divitem fecit. Edificia latè extendit à fundamentis, Bibliothecam insignem erexit, studiorum ibi scholas aperuit, & ipsum moriendo scribens hæredem, pingue reliquit Patrimonium. Sed non eo solum liberalitas Amoris sibi erga Religionem artata est. Conventus enim in Urbe S. P. Augustini, S. Mariæ de Populo, S. Matthæi in Merulana Argentaria suppellectile donavit, fundosque satis amplos legavit. Oret Religio tantum, Cælo potiri Benefactorem, & illi similes sibi terris restitui.*

Et quia in Ecclesiā S. Augustini de Urbe Cappellam B. Ritæ de Cassia magnificè exornaverat, ne tanti beneficii memoria deperiret, sequens Elogium sub ejus adhuc viven-

tis Effigie in marmore exculpatâ, quæ Columnæ è regione Cappellæ exstanti inhæret, appositum est Anno 1686.

D. O. M.
FR. JOSEPH EUSANIUS AQUILANUS
EPISCOPUS PORPHYRIENSIS
APOSTOLICI SACRARI PRÆFECTUS
EX AUGUSTIN. BREMITAR. ORDINE
CUJUS IN AMORE
SANCTORUM EJUS RITIBUS
ET PRIVILEGIORUM AMPLITUDE
VEHEMENTER ILLUSTRATIS
BENEFICENTIA CONTINUO PRÆSENS
UNUS OMNIUM ÆMULATOR
ET EXEMPLUM EXTITIT
UT SOLA SIBI GLORIA
SUPERSTES FORET
TOTUM
PIETATIS OPERIBUS IMPENDENS
HANC B. RITÆ DE CASSIA
ARAM EXTRUXIT
VIVENTI NEC NISI SERO LUENDO
AUGUSTINIANA RELIGIO
PERPETUÆ VENERATIONIS M. P.
QUI LEGIS DISCE
NIL MAJUS IN ILLUSTR. FORTUNA
QUAM UT BENEFACERE POSSIS,
ET VELIS.

Obiit Vir beneficentissimus die 23. Aprilis 1692. ætatis suæ anno circiter 77. postquam viginti tres Annos, Mensem unum, & dies 14. Præfecturam Sacrarum Apostolice sub quinque Summis Pontificibus Clemente IX. Clemente X. Innocentio XI. Alexandro VIII. & Innocentio XII. sapienter administrasset. Sepultus est in Ecclesia S. Augustini de Urbe antè ab ipso ornatam Cappellam B. Ritæ de Cassia.

M. Fr. Petrus Lambertus Le Drou Huyensis
MDCXCII.

XXVIII.

IN Civitate Huyensi Diœcesis Leodiensis natus est anno sal. 1641. Petrus Lambertus Le Drou, qui à pueritia pietati, & sapientiæ addictus, quò magis in utraque proficeret, Familiam Augustinianam Provinciæ Flandro-Belgicæ in Conventu Huyensi amplectitur, cujus etiam sit filius. Præclaris disciplinis brevi tempore sub doctissimis Magistris imbutus, easdem statim, etsi valde juvenis, Confratres suos Huy, Bruxellis, & Lovanii docere jussus fuit, tantâ sui Nominis famâ, tantoque Discipulorum profectu, ut inter sapientissimæ Universitatiss Lovaniensis Doctores cooptari, Studiorum sui Ordinis Regentis Munus Lovanii exercere, & à Patribus insignis Abbatiae propè Lovanium de Parco nuncupatæ Ord. Præmonstratensis in suorum Alumnorum Theologiæ Lectorem, deputari meruerit.

Romam postea anno 1677. Celeberrimi Christiani Lupi Deputati Universitatis Lovaniensis ad Sanctam Sedem Socius cum pervenisset, luculenta suæ eruditionis, & doctrine

apud viros Literarum Cultores dedit argumenta, itaut Nomen ipsius in Urbe jam inde cœperit celebrari. At magis inclaruit, dum anno 1685. Romam rediens, suffragium daturus in Capitulo Generali tanquam Provinciæ Flandro-Belgicæ, ad quod munus anno 1683. Mechliniæ electus fuerat, in *Magistrum Circuli*, ut vocant, à Generali Ordinis Dominico Valvasorio fuit assumptus. Magister Circuli idem est ac Præfectus omnium Thesium, quæ in Capitulo Generali publicè propugnari solent. Ad illum proinde spectat, defendentes dirigere, illuminare, adjuvare, & pro eisdem respondere, si aliquando objecta solvendo non sint satis. Munus valde honorificum, at non minus periculosum, quod propterea non nisi viris doctissimis, & maximo ingenio polentibus committitur. Impositi sibi hujus Muneris tam egregiè Le Drou partes implevit, dum, & mentis acumine, & doctrinarum claritate, & sententiarum pondere solveret extempore omnem nodum, ut cunctorum linguas in sui laudem effusas fatigaverit.

Hinc non potuit sine plausu ab Urbe excipi, dum à Sanctissimo Summo Pontifice Innocentio XI. anno 1687. Romam iterum Lovanium accedere jussus, in locum demortui viri doctissimi Michaelis Van-Ekii, publicus Sacra Scripturæ in Romana Sapientia Interpret, & studiorum Præfectus in Collegio de Propaganda Fide renunciatus fuit. Dum istis collatis muneribus egregiam Romæ operam navabat, ab Universitate Lovaniensi anno 1689. inter octo Doctores Regentes suæ strictæ, ut vocant, Facultatis Theologicæ adscribitur, ad quos amplo Jure spectat bona ejusdem Facultatis administrare, officia conferre, stipendia distribuere, & cetera disponere, quæ ad Facultatis decorem, atque commodum conducere dignoscuntur. Ut tam honorificâ potestate uti inciperet, Româ Lovanium versùs discessit, quò pervenit anno 1690. E vivis erepto Josepho Eufanio Sacrista anno 1692., denuò Romam vocatur à Summo Pontifice Innocentio XII. ingeniorum optimo, maximoque Æstimatore, qui ipsum, Sacrarum Apostolice Præfectum, ac Episcopum declaravit Porphyriensem. Et quia suâ virtute, & laboribus pro Sede Apostolica indefinenter impensis nova semper beneficia promerebatur, Præposituram S. Stephani Moguntia obtinuit. Canonicus quoque in Collegiata S. Pauli Leodij, & deinde Canonicus Pœnitentiarius in insigni Cathedrali ejusdem Civitatis institutus est.

Anno 1700. quò summo totius Christiani Orbis maxore obiit amantissimus Pater Pauperum Innocentius Papa XII. Sacrista Le Drou in Belgio morabatur recuperandæ causâ sanitatis, cui aer Romanus parùm favebat. Contentio orta est, quis loco absentis Sacristæ Conclave ingredi deberet, pluribus, Ordinem Augustinianum non professis, conantibus speciosum illud munus occupare. Re maturè apud Sacrum Cardinalium Collegium, discussâ, iidem Eminentissimi, ac Aquissimi Patres Ordinem Augustinianum in suo perantiquo

tiquo Jure esse manutenendum die 6. Octobris ejusdem anni 1700. benignè decreverunt, & vices Sacristæ in Conclavi commiserunt Patri Magistro Fr. Paulo Mariani Romano, qui sui ejusdem Ordinis Augustiniani privilegia apud laudatum Sacrum Collegium strenuè tutatus erat.

Anno 1701. Romam rediens Le Drou amantissimè exceptus est à novo Summo Pontifice CLEMENTE XI. sapienter Regnante, & sapientum Virorum Amatore, cui ejusdem operâ in variis Ecclesiasticis negotiis utenti, optima de ipso præconcepta opinio magis atque magis inhaesit, cum semper expertus cum fuerit Virum doctum, prudentem, fidelem, in Dignitatibus humilem, in colloquiis gravem, sincerum in Consiliis, atque carissimis omnibus ornatissimum.

Anno 1707. quatuor Dissertationes eruditissimas de Contritione, & Attritione Romæ edidit Typis Komarek in 8. quæ anno sequenti Monachii in Bavaria proculse etiam fuerunt Typis Mathiæ Riel in 4. Quâto pretio habendæ sint istæ dissertationes, indicant duo earundem doctissimi Approbatores Romani, quorum primus ipsas *Opus ex omni parte perfectum*, alter *celesi doctrinâ conditas* censuere. Easdem Discussionem quadam Theologicâ aggressus est D. Augustinus Michel. At, infelici conatu; nam dissertationum Author Clarissimus Confutatione Discussioni opposuit, *quam qui legerint, spero fore, ut redintegratum, ac probè vindicatum Opus agnoscant, omnesque ab importuno Cavillatore, objectas offucias, ab eruditissimo Præsule sapienter abstersas atque depulsas fateantur*. Verba sunt Sapientissimi Censoris Patavini Confutationem approbantis. Prodiit ista *Confutatio Discussionis Theologicæ* Patavii 1714. apud Josephum Corona in 8.

Celsissimus Princeps Clemens ex piissimis Ducibus Bavarix, Colonix Archiepiscopus & Elector, atque Episcopus ac Princeps Leodiensis, quò Gregi sibi commisso tamquam bonus Pastor securius provideret, Episcopum nostrum Porphyriensem, cujus ardentissimum zelum pro Animarum æternâ salute perspectum habebat, Vicarium suum Generalem in Episcopatu Leodiensi elegit. Supplicationibus proinde ad CLEMENTEM XI. humiliter porrectis, ut Porphyriensem concederet, post iteratas instantias Clementissimus Summus Pontifex, qui ægrè adduci poterat, Urbem tanto Viro privari, benignissimè annuit. Anno itaque 1712. mense Septembri Præfecturâ Sacrarii Apostolici Prophyriensis se abdicavit, postquam illam, annos viginti sub Summis Pontificibus Innocentio XII., & regnante CLEMENTE XI. omnium plausibus tenuisset; ac Româ discedens, Leodium se contulit, ubi adhuc collatum officium adimplens; Populorum illius amplæ Diœcesis felicitati vivit. Vir sanè dignissimus, cujus Laudes post mortem, quam serò venturam optamus, enuntiabunt posteri, cum vivens, nonnisi laudanda quamvis faciat, renuat laudari.

Magister Fr. Augustinus Nicolaus de Abbatibus
Oliveriis Pisaurensis
MDCCXII.

XXIX.

EX Nobilissima Familia de Abbatibus Oliveriis, cui ingens splendor accessit ex felici sanguinis conjunctione cum Excellentissima Familia Pontificia ALBANI, ortus est Pisauri Augustinus Nicolaus die 16. Decembris anno 1661., eique in Sacro Baptismate fuit Nomen impositum Franciscus Antonius. Sub prudenti cura piæ Genitricis D. Julix Albani, Sanctissimi Domini Nostri CLEMENTIS XI. Amicæ, & Educatricis amantissimæ, Fœminæ non minùs virtute, quam Natalibus Excellentissimæ, optimis moribus informatus, adhuc Puer secularia despiciens, in solas res sacras animum intendebat. Quò verò innato, & exculto genio liberius indulgeret, Cucullum Augustinianum Arimini in Conventu S. Joannis Evangelistæ die 4. Novembris anno 1680. induit, & ibidem anno sequenti die 7. Novembris sub nomine Augustini Nicolai Sacra Professione, emissâ, Cenobio S. Augustini Pisaurensi affiliatur. Octo sequentes annos cum Philosophicis, & Theologicis Scientiis acquirendis Bononiæ, & Arimini utiliter impendisset, Lectoratus Laureâ meruit coronari.

Verùm, cum ejusdem animum ad Concionationes magis quam ad Scholasticam inclinatum Superiores animadvertissent, quamvis ad utrumque probè adimplendum æquè aptus haberetur, scholasticum pulverem excutere permiserunt, ut totus Oratoriæ incumberet. Pluribus in locis facundum Concionatorem, se ostendit, Firmi præsertim, Asculi, & Pisauri, apud quas Civitates magnum sibi Nomen comparavit. At, quia nedum sermone, sed opere pariter se potentem esse, luculenta dabat Indicia, ut Religioni magis prodesset, Monasteriorum ipsi regimina commissa sunt. Id muneris adeò prudenter, & cum Conventuum tam grandi incremento Fani, Pisauri, Firmi, & Anconæ ab anno 1691. usque ad annum 1699. executus est, ut, laudabilibus ejusdem, & utilibus laboribus aliquod præmium Patres in Capitulo Generali Bononiæ anno 1699. celebrato rependere volentes, ipsum plenis calculis elegerint in Provinciam amplissimæ Provinciæ Marchiæ, cujus decori atque commodo paternâ suâ sollicitudine indefinenter studuit.

Istius Provincialatus Biennio expleto, Pisauri religiosâ tranquillitate fruebatur. At non diù permissus est vitam ducere sine laboribus, nam anno 1703. ad Urbem vocatus à Nicola Serano Ordinis Generali Sapientissimo, in Priorem Monasterii S. Augustini de Urbe electus est. In Capitulo Generali Romæ habito anno 1705. suffragium tulit tamquam Definitor suæ Provinciæ Marchiæ, & à Generali tunc electo Adeodato Nuzzi ipsius amantissimo confirmatus est in Priorem Romanam pro toto sequenti sexennio; à quo etiam die 22. Septembris ejusdem anni 1705. Lauream Magisterii, & Doctoratus accepit

in Sacra Theologia. Beneficiis à Religione acceptis grato animo respondit; nam Convēntus Romani jura strenuē propugnāvit, sacras suppellectiles, & sericas, & argenteas in Ecclesia adauxit, præcipites ejusdē domos à fundamentis erexit. Nec minus de totius Sacri sui Ordinis decore sollicitus, diū noctūque vigilavit, ne aliquid detrimenti in Urbe pateretur.

Tantis itaque curis, laboribusque optimè gestis probatam videns Consobrini sui Augustini Nicolai Oliverii virtutem fidelis, ac justus Dignitatum Ecclesiasticarum Dispensator CLEMENS XI. Pontifex Maximus, qui etiam ad suos quā maxime sanguine conjunctos, atque sibi apprimè charos exorandos, non suavi unāque forti naturā impulsu, sed solo magnorum strepitu meritum excitatur, Sacrarum Apostolici Præfectorum excitatur, Sacrarum Apostolici Præfectorum excitatur, quam ab Urbe discedens Petrus Lambertus Le Drou spontē dimiserat, illi contulit die 26. Septembris anni 1712. ipsumque deindē die 13. Junii 1714. Episcopum Targensem creavit.

Inter gravissimas Sacrarum Apostolici Præfecti curas non minorem locum illa occupat, quæ in Sanctorum Martyrum Reliquias, quarum ipse Custos est, & Dispensator, dirigitur, ut nempe eisdem debita veneratio exhibeatur. Ab isto christianæ pietatis officio exorsum est Oliverii Ministerium. Animadvertens Sacras Reliquias humili in loco, paucis pervio, custodiri, à pia Summi Pontificis munificentia obtinuit, ut in Palatio Apostolico Quirinali in ipsa Sacristia Habitatione Nobile Sacellum erigeretur. In isto Sacello nunc temporis, pulcherrimis Armariis hinc inde concinnè distributis, Sacra Reliquia magnā veneratione custodiuntur; ad quarum majorem honorem Lampadem quoque perpetuo ardere idem Summus Pontifex mandavit. Porro, ut introeuntes Fideles vel in ipso Sacelli ingressu ad devotionem provocentur, sequenti Inscriptione supra Sacelli Portam in-

cisa admonentur, quā Sanctus Locus sit, quem ingrediuntur.

CLEMENS XI. PONT. MAX.

FR. AUGUSTINO DE ABBATIBUS OLIVERIO
EPISCOPO TARGENSI, ET APOSTOLICI
SACRARII PRÆFECTO
HUMILITER SUPPLICANTE
SACELLUM HOC
AD SELECTAS SANCTORUM MARTYRUM
RELIQUIAS
DECENTIUS IN POSTERUM CUSTODIENDAS
DESIGNAVIT, ORNAVIT
PERPETUAQUE LAMPADE ILLUSTRAVIT
ANNO DOMINI MDCCXV,
PONTIFICATUS SUI XV.

Istius Sacelli Sanctitati Cultum adauxit Regali exemplo suo Serenissimus Rex Britannicus JACOBUS III. qui Romam adveniens anno elapso 1717. Sacra Loca visitaturus, & Obedientiam præstiturus Jesu Christi Vicario CLEMENTI XI. Pontifici Maximo, etiam ad istud Sacellum accessit die 14. Junii, & tam humili devotione, tantoque Pietatis ardore Sacras Reliquias veneratus est, ut jucundum spectaculum, Cælo dignum, Adstantibus in lacrymas præ gaudio effusus exhibuerit, admirantibus omnibus, & simul Deo gratias agentibus, tantum Regem in eo præcipue Majestatis suæ Gloriam collocare, ut Catholicus Romanus & sit, & agnoscat.

Eadem laudabili sollicitudine, qua Sacrarum Reliquiarum venerationem Oliverius promovet, ceteras sui Muneris partes adimplet; cui cum adjiciat præclaras Animi doctes, modestiam, affabilitatem, & in cunctos beneficentiam, omnium plausus sibi conciliat, & amorem. Diu vitæ suæ annos protrahi cupimus, ut, meritis merita addendo, nova, & majora Sibi, Familiæ, Patriæ, Ordini afferat Ornamenta.

OSSERVATIONI INTORNO

ALLE BELLEZZE

DELLA LINGUA LATINA,

Nelle quali principalmente si tratta

*Dell'Imitatione, dell'Epistole, de' Luoghi occolti
della Lingua Latina.*

OSSERVATIONI INTORNO

Alla Imitatione della Lingua Latina.

AUTTORI,

Le cui autorità citate sono in queste
Osservazioni.

A ldo Cardina-	Macrobio.
le.	Oratio.
Aldo Mannuccio,	il Ovidio.
Vecchio.	Paolo Mannuccio.
Appulejo.	Platone.
Aristotele.	Plinio.
Afinio Capitone.	Plutarco.
Aulo Gellio.	Quintiliano.
Catone.	Solino.
Cesare.	Suida.
Cornelio Tacito.	Teofrasto.
Diomede.	Valerio Massimo.
Donato.	Varrone.
Francesco Alunno.	Virgilio.

DE' QUATTRO TEMPI

De gli Scrittori, & Dicatori Latini.

Cioè:

Antichissimo, Antico, Perfetto,
& Imperfetto.

*Del Tempo Antichissimo, & de gli Autori
Latini suoi.*

L'ANTICHISSIMO tempo de'
dotti Latini comincia dal-
la edificazione di Roma,
edificata nella quarta età
del Mondo, 21. d'Aprile,
gli anni del Mondo se-
condo alcuni 5550. secon-
do altri 4448. secondo

Solino 3233. Auanti l'avvenimento in carne
del N. S. Salvatore, e Redentore 752., &

dura fino à Livio Andronico, primo scritto-
re de' Latini. Lo intervallo di questo anti-
chissimo tempo abbraccia 514. anni, si come
Cicerone accenna nel suo Bruto. E, che Li-
vio Andronico sia stato primo scrittore fra'
Latini, ne fa segno Oratio nel 1. lib. delle
Pist. dicendo: *Habet hos, numeratq; Poetas,*
Ad nostrum tempus Livi scriptoris ab ævo. Nel
quale intervallo di tempo, come dice Cice-
rone, che vi siano stati molti dotti, si può
sospiccare più tosto, che in tendere, non ri-
trovandosi di costoro memoria alcuna de'
scritti, fuori, che una oratione, & alcune
lodi sopra i morti, di Appio Claudio, il qua-
le poi nella sua vecchiezza divenne cieco.
Egli fu Censore, hebbe molte vittorie, fece
molte cose honorate, & degne di memoria,
& fece lastricare una strada da Roma insino à
Brindisi, la quale è chiamata Via Appia.
Di queste sue poche scritture fa mentione
nelle sue Origini Catone, & egli fu nella
quinta età del Mondo.

*Del Tempo Antico, & de gli Autori
Latini suoi.*

IL tempo antico comincia da Livio Andro-
nico ne gli anni del Mondo 4968. avanti
Christo 231. fino al tempo di Cicerone. Lo
spatio di questo tempo antico a pena è di an-
ni cento, si come vuole Cicerone. In que-
sto intervallo di tempo cominciando da Livio
Andronico, il quale fu Poeta, e fu il primo,
che scrivesse in Roma, e facesse vedere reci-
tare le comedie, anzi egli stesso le recitò; se-
guendo fino a Cicerone. Molti sono stati gli
huomini dottissimi, che fiorivano per quel
tempo: cioè, Ennio, Catone, Cornelio Ce-
tego. Poco dopò, fu Nevio, Plauto, Ceci-
lio, Terentio, Pacuvio, Attio, C. Lelio,
P. Scipione, i Gracchi fratelli, Scévola.,
L. Crasso, M. Antonio, Filippo, Q. Hor-
tensio, M. Varrone padre della lingua Lati-
na, M. Lepido, Q. Catulo, Sertorio, C. Cot-
ta, Carbone, Gracco, Ser. Galba, L. Furio
Filo, L. Sisenna, & altri. Fra tutti questi,
dopò Livio Andronico, il primo di età fu
Ennio.

Ennio. E se bene sono stati huomini dottissimi, nulla dimeno furono rozzi, e poco polito nel dire, & questo non ci deye apportare meraviglia, perciocchè niuna cosa giamai nel principio della sua invenzione fu ritrovata totalmente perfetta, ma bene rozza, e senza ornamento, sì come si vede nelle cose, che procedono dalla natura, & anco dall'arte. Gl'inventori adunque, quasi Architettori della Latinità, a guisa d'una abbozzatura, e d'un schizzo, con la loro invenzione delle voci delle cose hanno arricchita la lingua Latina. Di Livio Andronico così dice Cicerone nel suo Bruto: *Fabulam docuit non satis dignam, quæ iterum legeretur*. Di Ennio, e di Catone suo uguale, dice Oratio nell'arte Poetica: *Lingua Catonis, & Enni Sermone patrum ditaverit, & nova rerum Nomina protulerit*, Ovidio così parla di Ennio nel libro de' Trist. *Ennius ingenio maximus, arte rudis*. Virgilio, tenendo spesso nelle mani Ennio, gli fu dimandato, che cosa facesse; Rispose, come racconta Donato, *Aurum colligo è stercore Enni*. Quasi dir volesse, che dalle rozze, e goffe parole di Ennio raccoglieva l'acuto, & sententioso parlare di esso. Di Catone così dice Cicerone nel suo Bruto: *Catonis orationes significant formam quamdam ingenii, sed admodum impolitam, & plane rudem sermonem*. Et anco più distesamente ne parla nell'istesso libro a questo proposito. Cornelio Cetego fu il primo eloquente, e polito nel dire, come afferma Cic. per queste parole di Catone ne' suoi Annali: *Additur orator Cornelius suavi loquente ore Cethegus*. Dopò questi furono Nevio, Plauto, Cecilio, Terentio, Pacuvio Attio, Lelio, P. Scipione, i Gracchi fratelli, Scevola, L. Crasso, M. Antonio, Filippo, C. Cotta, Carbone, Curione, Lucretio, Ser. Galba, M. Varrone padre della lingua Latina, M. Lepido, Q. Catulo, Sertorio, & altri assai, i quali da Cicerone furono chiamati hora vecchi, & antichi, & hora Padri, & superiori: di questo loro parlare duro, e scabroso ne ragiona Oratio nell'arte Poetica, & Martiale, di Carbone, di Gracco, e di L. Cotta, così dice Cicerone nel suo Bruto: *Carboni, & Gracchi habemus orationes nondum satis splendidas verbis, sed acutas. De superioribus autem Gracchum lego solum, manus tamen extrema non accessit operibus ejus, præclare inchoat multa, perfecta non plane. Lucius vero Cotta cum verbis, tum etiam sono quasi subrustico presequatur, atque imitabatur antiquitatem. Curionis loci sane inanes, verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate tolerabiles*. A questo proposito Quintiliano parlando, ammonisce, & esorta i Maestri, che non vogliano assuefare gli orecchi de' giovanetti al duro, e scabroso dire di questi antichi. Onde così in queste parole prorompe, dicendo: *Ne quis pueros antiquitatis minus admirator in Gracchorum, Catonisque, & aliorum similium lectione durescere velit: sicut enim horridi, & jejuni*. Qui si deve avvertire, che in tutte l'età si sono ritrovati i gradi

della Latinità, & eloquenza: perciocchè Cicerone, havendo raccontati alquanti Oratori, i quali erano successori di Ennio, disse, nel suo Bruto, mostrando questi gradi: *Ser. Galba antior, & splendidior ex Latinis contulit orationi propria ornamenta*, & sottogiunge: *L. Pilius bene loqui Latine putabatur, perlitte- ratiisque quam ceteri, L. Scaevola paullo copiosior, sed ad Gracchorum etatem laus eloquentiae perfecta non dum fuit*. Che questi gradi de' Latini siano stati, si può vedere dalle parole dell'istesso Cicerone nelle questioni Tuscolane. il quale così dice: *Galba, Africano, Lælio antebat Cato, deinde vero Lepidus, Cato, & Gracchi*. Et altrove: *P. Scipio Latine loquendo omnes superabat*. Et nell'istesso Bruto disse: *Inferioris ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, studiis optimus deditus, bene Latine loquens*. Dalle parole di Cicerone adunque si raccoglie, e si conchiude, che l'età passata vicina a la sua; non pervenne a la vera, & ornata politezza, & vaga maniera, & perfezione di eloquenza, la qual età è chiamata tempo antico, il quale fu nella quinta età del Mondo, cominciando ne gli anni del Mondo 4968. avanti la venuta di Christo 231. e durò intorno a cento anni.

Del Tempo perfetto, & de' gli Autori Latini suoi.

IL tempo perfetto della favella Latina, cominciò da Cicerone vero Padre della eloquenza, e delle lettere Latine; & durò fino a la età sua, e di quelli, che al suo tempo gli andavano appresso. Hebbè principio questa politezza, & famosa splendidezza della Lingua Latina da Cicerone, ne gli anni della quinta età del Mondo 5131. avanti la venuta di Christo 67. anni. Le lettere Latine furono da Cicerone spogliate principalmente, & perfettamente di quella dura, & rozza scorza antica, tolte via da quella quasi prima abbozzatura, e schizzo, ravvivate, & arricchite col chiaro lume de' vivi, vaghi, leggiadri, e belli colori, & ridotte a quel polito, nobile, & raro arnese, nel quale già per qualche tempo si ritrovarono, mercè della dotta maniera, & felice industria del detto Padre di così fatto idioma, M. Tullio Cicerone. Di questo ne fa fede Cesare, dicendo, che la scelta delle vaghe, & ornate parole è la origine della eloquenza, della cui facoltà, e copia è Principe, & inventore Cicerone: il che pare, che volesse accennare egli stesso, quando si fece recitare certi versi di Virgilio, al quale (come racconta Donato) disse poi così: *Magna spes altera Romæ: quasi dir volesse, ch'egli fosse la prima speranza della favella Latina, & Virgilio avesse da essere la seconda*. Questo più chiaramente lo affermò nel suo Bruto, con queste parole: *Certe nos & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerit illud genus dicendi, & ornatus, & nocuimus fortasse; quod Veteres orationes post nostras, non à me quidem, (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt de-*
stita,

sta, & sottogiunge più di sotto: *Cum è Sicilia me recepissim, jam videbatur in me quidquid esset, esse perfectum*, sì che nell'istesso libro, raccontato che hebbe molti Oratori del suo tempo, disse: *Nulla aetate uberior oratorum, perfectiorum fectus fuit*. Nelle questioni Tuscolane non solamente fa testimonianza della perfezione della sua età, ma che in brieve dovea mancare, così dicendo: *Oratorum laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod Natura fert in omnibus rebus, fere senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur*. Della cui età perfetta ancora in una certa epistola scrivendo ad Attico parlando di sua figliuola Tullietta, disse: *His temporibus tam eruditis, quantum fieri poterit, illam consecrabo omni genere monumentarum*. Et Oratio nella prima del secondo libro delle Pistole a questo proposito parlando disse: *Venimus ad summum fortune, Pingimus, atque Psollimus, & luctamur, Achivis doctius unctis*. Questo istesso vien confermato da Solino, parlando di Augusto, & da Plinio parlando di M. Varrone, & da molti altri. In questo tempo si ritrovarono Tibullo, Catullo, & Propertio, Virgilio, Oratio, Manilio, Gratio, Macro, Cornelio Gallo, & Ovidio Nasone Poeti. Profatori sono stati, Q. Hortensio, C. Cesare, Valerio Massimo, Sallustio, Tito Livio Padoano, Pisone, Marcello, Asinio, Bruto, Calvo, L. Torquato, L. Domitio, Pisone, M. Claudio, M. Messalla, un'anno avanti lo avvenimento di Christo, & molti altri, le cui scritture per l'antichità non più si ritrovano. In oltre poi fra le Pistole di Cicerone si ritrovano le Pistole di molti, che erano al tempo suo, & sono questi: Servio Sulpicio, M. Marcello, Q. Metello Celere, Q. Metello Nipote, P. Vatino, L. Lucejo, M. Bitinio, Curione, M. Celio, Dolabella, Gn. Planco, Galba, C. Asinio Pollione, M. Lepido, A. Cecina, D. Bruto, M. Bruto, C. Cassio, M. Mario, P. Lentulo, Trebonio, M. Catone, C. Cesare, Gn. Pompeo, Cicerone figliuolo, Cornelio Balbo, Oppio, & Hirtio. Fra questi perfetti Dicatori tutti, è stata ancora qualche differenza, perche uno avanzava l'altro in una cosa, & l'altro nell'altra. Ma Cicerone di gran lunga gli ha superati tutti, perche fu più splendido, più pieno, e copioso, più potente, grave, & efficace, più veemente, e terribile di tutti gli altri: anzi le sue parole erano folgori, e tuoni, & tanto poté col suo dire, che indusse alcuna volta il popolo Romano a rimproverare quelle leggi, che commune beneficio gli apportavano, come racconta il buon Mannuccio, Paolo.

Del tempo Imperfetto, e corrotto.

LO imperfetto, o più tosto corrotto, & vitioso tempo nostro, quanto alla favella Latina, cominciò dopo la età di Cicerone, nella età sesta del Mondo: dopo la morte di Cicerone forse intorno a 120. anni, come racconta Cornelio Tacito in quel Dia-

logo, nel quale introduce Materno a parlare de' perfetti, & honorati Oratori, recitando le cagioni, per le quali s'è smarrito, e quasi perduto il vero, puro, e candido parlare Ciceroniano, e de gli altri di quella felice età. Et questo poteva essere ne gli anni del Mondo intorno a 5256. dopo la venuta di Christo, ne gli anni 57. in circa. Perche Quintiliano Rettore famosissimo ne gli anni della nostra salute 73. e oltre, molto si lagnava, e cruciava della perdita favella Romana, la quale non tanto presto ascendendo arrivò a quella splendidezza, & altezza di honore, e perfezione, quanto più velocemente descendendo cascò nelle ombre Cimmerie delle disfatte, sconcie, rozze, dure, aspre, imperfette, antiche, e nuove voci, & maniere di dire. Si che intorno a gli anni 500. del nascimento del figliuolo d'Iddio per la venuta de' Goti, & Longobardi, & altri distruggitori della bella Italia pervenne quasi all'ultimo suo fine. Lamentandosi adunque, e dolendosi di così fatta, Metamorfosi il buon Quintiliano, disse: *Mutavimus genus, & ultra nobis, quam oportebat, indulgimus. Quid multa? totus prope mutatus est sermo*. Et Diomede Grammatico, facendo testimonianza di questa ruina delle buone lettere, disse: *Injecit postera aetas manum, & veluti disciplinam pristini saeculi, ita sermonem fastidire cepit, & nova veluti parturire verba*. Plinio pur medesimamente si duole, e lagna della imperfettione del suo tempo, nelle Pistole della natural Historia. Macrobio anco egli dice l'istesso. Cornelio Tacito nel suo dialogo, & Appulejo nel principio dell'opera sua confessa non avere la vera, e polita maniera del parlare Latino. Molti altri potrei citare a questo proposito, ma per brevità li taccio. Dirò bene quel che disse Paolo Mannuccio in una certa sua Pistola, che in questo Idioma Latino siamo quasi senza lingua, o vero almeno a guisa de' balbutienti fanciulli, che sconciamente, & troncamente sogliono formare le parole. *Elingues penè sumus in Latina lingua*: dis'egli. Là onde affermar possiamo senza dubio alcuno, che siamo quasi totalmente privi di così felice, & honorata favella Romana, in vece di cui in Roma primieramente fu introdotta una nuova, incivile, fiera, e scabrosa foggia di parlare, la qual poi per tutta Italia in poco tempo, e finalmente per molte Provincie del Mondo si sparse più, che l'abbracciante gramegna pe' grassi prati. Merce (come dice Cornelio Tacito nel Dialogo) della pigrizia della otiosa gioventù, della negligenza de' Padri, della ignoranza de' Precettori, e per l'oblio dell'usanza, e costume de' nostri honorati predecessori.

Di quei, che si sono affaticati co' loro scritti ritornare la favella Latina nel pristino stato.

Molti sono stati coloro, che di così fare si sono affaticati, fra' quali fu C. Cesare, scrivendo dell'Analogia, Messalla di

tutte le lettere, Varrone della Etimologia, Nonio Marcello, & Festo Pompeo investigatore della lingua Latina; Quintiliano Oratore, di nazione Spagnuolo huomo di dottrina, d'ingegno, di eloquenza, e di somma virtù, condotto a Roma al tempo di Galba, anni 71. dopò l'avvenimento di Christo, gli annid al Mondo 5270. lesse pubblicamente Reticora, compose un libro della istituzione oratoria, e l'altro delle declamationi. Dopò questo seguì Manlio Vopisco, correttore della corrotta lingua Romana, come vuole Statio Poeta, il quale Statio fu nel tempo di Giuvenale, e Martiale Poeti. Dopò questi seguirono, Cornelio Tacito, Aulo Gellio Censore delle lettere, Marullo Grammatico, Censore della lingua, Macrobio, Diomede, Donato, Servio: & poi Ascensio, Guarino Veronese, Lorenzo Valla, ristoratore della lingua Latina, e' suo Maestro Leonardo Aretino, Francesco Florido, Gio: Theodorico, Giulio Cesare Scaligero, Baffio Zanco, Nizolio, Godescalco, L. Gio: Scopa, Longolio, Bartolomeo Riccio, Gio: Battista Ignatio, Pietro Vittorio, Celio Rodigino, Daniel Barbaro, Ermolao Barbaro, Beroaldo, Budeo, Linacro, l'Amalteo; li Cardinali Sadoletto, Pietro Bembo, Adriano, il quale ha scoperto i bei secreti della lingua Latina, Gio: Martin Siliceo Maestro del Re Filippo, il Nebriffense, il Vives con la esercitatione Latina, Aldo Mannuccio, il vecchio, e' suoi Precettori, Gaspare Veronese, & Battista figliuolo di Guarino. Il Priscianese, il Saffo, Antonio Mancinello, Agostin Dato, il Perotto, Solpito, Despaunterio, Ninivita, e' il Casaro col suo discepolo, Filippo Venuti; Francesco Cicerini, di Milano, Guido Gualtieri, figliuolo di Francesco, amendue dottissimi, Agostino Agelello; I miei Maestri, Leonello da Carteceto, Gio: Andrea Palazzo da Fano, & Sebastiano Angelozzo da Camerino, i quali con lo scrivere in prosa, e'n verso leggiadramente, & con l'insegnare molto accortamente la favella Latina hanno illustrate le patrie loro, ancor che nobili, & honorate per l'antichità, & pe' fioriti, & giudiciosi ingegni. Più oltre si ritrova hoggidì Oratio Toscanella, il quale con le sue fatiche dà non poco giovamento a coloro, che la lingua Latina disiano imparare. Molti altri ancora si sono ritrovati, & al tempo d'hoggi si ritrovano Grammatici, Poeti, & Istoric, i quali per brevità lascierò da banda, Ma son ben forzato far mentione di Ambrosio Calepino, dell'ordine Eremitano di Santo Agostino, il quale, per giovare a tutti quei, che si dilettono delle lettere Latine, con sì honorata, & lodevole fatica ridusse insieme tante voci, e dittioni della favella Latina, & ne fece un Dittionario, quasi in vivo, & ampio fonte, con le cui acque dolci, & soavi, ciascuno agevolmente potesse cavarli la sete, quale haveffe havuta lungo tempo per desiderio di arrivare finalmente una volta a' desiati termini della eloquenza Romana. Onde gran torto (que-

sto sia detto senza pregiudicio di alcuno) parmi, che sia fatto a questa Religione, togliendole questo ornamento, e splendore, il quale perpetuamente dourebbe durare, restando questa sì bella fatica, & utile commodità a ciascuno, che facci professione di qual si vogli arte, o scienza, pur che sia in questa lingua Latina. Ne mi sia risposto che questo sia fatto, perche molti ogni giorno quasi gli habbino aggiunto del suo, arricchito, e fattolo arrivare a tanta altezza con la loro fatica, come disse Paolo Mannuccio: *Bonum fatum. Calepinus sortitus est, cui quotidie ferè omnes homines de suo largiuntur*; perche si legge, & non è punto lontano dalla ragione, & dovere, che, *Primis inventoribus gratia sunt habenda*, essendo cosa più industriosa, e di più ingegno lo ritrovare qualche cosa, & il fondarla, che non è il crescerla, & il seguirla, perche, *facile est inventis addere*. Il che fu bene inteso d'Aristotele nel 2. della Metafisica, al 2. Testo, ove vuole, che ringratiar si deono coloro, che sono stati inventori di qualche cosa honorata, per picciola, che sia, come quei, che ci hanno dato il lume. Però così diss'egli: *Non solum illis agenda suat gratia, quorum opinionibus quis acquiescet, sed illis, qui superficie tenus dixerunt. Conferunt enim aliquid etiam isti, habitum namque nostrum exercuerunt*. Gl'inventori adunque non deono essere defraudati dell'honor loro, essendo ch'eglino sino quelli, che apportano lume, & aprono la strada a gli altri; sì come il Calepino ha fatt'ancor'egli, havendo dato campo al Nizolio di ragunare un Tesoro delle Locutioni Ciceroniane; a Francesco Alunno di fare la sua Fabrica del Mondo, & le Ricchezze della lingua Volgare, & della Latina a gli altri, & a Filippo Venuti di racogliere similmente le voci volgari Italiane, & Latine. Queste, & altre somiglianti fatiche tutte dipendono dal primo inventore, F. Ambr. Calepino. Per tanto il Dittionario d'un tanto padre non deve perdere il nome suo, ancor che accresciuto, & arricchito da gli altri. Ne mi sia detto, che ciò avviene, perche la professione de' Religiosi non ha quella fama, e quel nome, che suole havere il secolo intorno a questa favella Latina. A questo rispondo, e dico, che l'opera di questo honorato Padre per se stessa, essendo reale, & non fittitia, loda & ringratia il Maestro, & gli rende, e renderà fama, & nome immortale. Niuno poi si tolghi a meraviglia, ne lo tenghi per impossibile, che i Religiosi pervenghino a' dolci fonti delle buone, e polite lettere Latine: perche la madre natura non meno facoltà ha voluto concedere a' Religiosi, che al secolo, di poter arrivare a gli honorati, & ultimi termini della eloquenza, tutta volta, che voglino: Ne da qual si voglia Prencipe del Mondo gli fù per alcun tempo mai vietato, o proibito lo essercitarsi co' dotti libri de' buoni Autori di questa professione, onde per mezzo loro possino arrivare colà, dove fù lecito a molti di pervenire con perpetua gloria, e meraviglia. Si che con-

conchiudo essere cosa ragionevole, e giusta lo rendere il suo a chi tocca. Ne si deve recare a sdegno, o a viltà, per qual si voglia rispetto, che un'opera tale eschi fuori in luce sotto il nome d'un Frate, il quale con la sua industria, e fatica ha giovato così ampiamente al Mondo tutto. Ma che dirò io di quel Manutio, non giamai lodato a bastanza, Paolo figliuolo di Aldo, il vecchio; huomo in vero di somma dottrina, d'ingegno, d'integrità di animo, e vero herede della pura, e sincera lingua Latina; anzi meritevolmente, Padre delle lettere Latine, & un secondo Cicerone per honestà si può chiamare senza dubbio alcuno; e se non fosse, che tanto tenacemente s'è radicata nelle menti de gli huomini, con ragione la opinione del primato di Tullio fra' Latini, haurei ardimento dire, che Paolo Manutio dovesse haver la palma, e tenere il primo luogo, nelle Pistole, solamente però parlo famigliari, e con ogni riverenza, nelle quali non meno gentilmente, che dottamente ha saputo esprimere il suo concetto, specialmente nelle novità di molte cose, che al tempo di Cicerone non si usavano, (parlo delle cerimonie, e costumi, e delle altre cose nuove) che appresso i giudiciosi ingegni è tenuto uno stupore, & un miracolo a' nostri tempi. Là onde questo secolo d'hoggi si può chiamare non men fortunato per la sua penna, che misero per tante sciagure; hauendolo giovato, e con la lingua Latina, & colla Volgare Toscana. Ne ben contento, e satio di tutto questo, ci ha lasciato un pegno. & un vivo ritratto di se stesso, e di suo padre quanto alle doti dell'animo, che è il suo figliuolo, Aldo, il giovane, il quale veramente sarà un forte, e saldo sostegno delle buone, e polite lettere Latine, e Volgari, havendo egli già fino quasi da fanciullezza cominciato di maniera tale a giovare al Mondo, & a dar saggio di tutto quello, che possi far un'huomo intorno a così fatto essercitio, e negotio, che viverà a posteri, & a tutte le genti: & piacemi finir qui con questo. Che, se bene si sono ritrovati de gli altri assai, & a di d'oggi se ne ritrovano molti, come farebbe a dire; M. Antonio Mureto a' tempi nostri huomo raro; & di gran politezza di dire, & di varia dottrina; Carlo Sigonio, di eruditione d'istorie; Giulio Giacobonio da Terni, che con lo scriver Latino illustra la Patria, ancor che illustre; & contentende co' primi, che di questa professione sino stati: Nondimeno ho voluto raccontare questi pochi, per far vedere, che questa età nostra corrotta, e guasta non deve portarne invidia all'altre; quando anco non avesse havuto altro, che questi tre lampeggianti lumi Manutiani, veri heredi della materna lingua Romana.

Discorso intorno alla maniera dell'imitare.

ANcor che della maniera dello imitare (come Paolo Manutio, & Adriano Cardinale dicono, de' quali mi servo assai in quest'opera) poco lumè ci sia stato dato da gli antichi, quanto a gli scritti, che si leggono; e volendosi trattare d'un tal negotio, altro non è, che entrare in un mare assai profondo, o vero in un labirinto assai intricato. Non resterò per questo di darne un saggio, al meglio, che si potrà, attendendosi alla brevità, perche forse a miglior luogo mi riserberò a ragionarne più a pieno. Hora basta il darne un piccolo modello, e schizzo; con cui appresso che bene possiamo mostrare il modo, & lo stile, che si deve tenere primieramente, & osservare. Ma, perche la imitatione, con cui ne' componimenti Latini s'arriva a' dolci fonti della eloquenza, consiste nella locutione, & eleganza, la qual poi si diuide nella Latinità, e chiarezza del dire; pertanto dichiareremo, che cosa sia locutione, & eleganza; che cosa parimente sia Latinità, chiarezza, & eloquenza; e poi verremo al nostro principale intento, che è il modo dello imitare.

Della Locutione, o Frase, del dire.

LA Locutione così detta da' Latini, da' Greci chiamata Frase, è difficilissima; ha tutte le parti, che possi avere un'Oratore, & in questo tutti s'accordano. Là onde ben confessò questo M. Antonio Oratore appresso Cic. nel lib. del perfetto Oratore, dicendo: *Doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit*. Et poco dopò, dicendo: *Diserti mihi visi sunt multi, eloquens vero nemquam*: quasi dir volesse, che molti sono paruti facondi, & abbondanti nel dire, ma che niuno però sia stato giamai eloquente: come che la facondia, e copia del dire consista nel proferire tutto quello, che facci bisogno, ma l'ornato modo del dire nella eloquenza, e però disse Cic. nel lib. intitolato, De Inventione: *Inventio, ac dispositio prudentis hominis est. Eloquentia oratoris*. Percioche senza la eloquenza la inventione, e dispositione fariano indarno, e senza utilità, a guisa d'un coltello, o spada nascosta nel suo fodero.

Della Eleganza.

LA Eleganza consiste nell'ornamento, politezza, & nettezza del parlare, la qual fa, che ciascuna parola sia detta puramente, & apertamente, le cui parti sono due: cioè, Latinità, & Esplanatione, la qual volgarmente si può chiamare chiarezza. Però disse l'Auttoe, & bene, nel libro ad Ercunio: *Elegantia est, quæ facit, ut unumquodque pure, & aperte dici videatur. Et ea dividitur in Latinitatem, & Explanationem*.

Della Latinità.

LA Latinità, come dice Adriano Cardinale più volte in quel suo libro del parlar Latino, non è altro, che l'autorità de' perfetti Dicitori Latini, della quale si sono serviti a modo, & voglia loro. *Nil aliud est perfecta Latinitas, quam perfectorum illorum virorum auctoritas, qua certo dicendi modo tamquam suo jure, & pro arbitrio usi sunt*: così disse egli. E di più, che dobbiamo ben considerare, osservare, & imitar loro in quel modo, che hanno parlato, perche alle volte ragione alcuna non si può rendere di certi modi di favellare, ma così, come sono usati, ce ne dobbiamo servire. Questo istesso quasi volse dire Cicerone nel luogo citato di sopra, cioè, che la Latinità consiste nel puro parlare lontano da qualsivoglia vitio: perciocche altro non è l'autorità de' perfetti scrittori Latini. Però anch'egli ben disse: *Latinitas est, qua sermonem purum conservat ab omni vitio remotum*. Varrone afferma, che la Latinità consiste anco nella consuetudine, & autorità. I vitii, i quali fanno, che il parlare sia lontano dalla vera Latinità; ovvero autorità de' buoni scrittori, sono specialmente due, cioè il Barbarismo, e'l Solecismo, perciocche la figura consiste anco nel vitio, ma però posto con ragione, il quale propriamente non si deve chiamar vitio, se non in quanto che è lontano dall'uso commune della grammatica pura, come dice Quintiliano: *Figura est quadam confirmatio orationis remota a communi*: & altri dicono: *Figura est vitium cum ratione, necessitatis, ornatusve gratia permissum*. Quei vitii adunque, i quali rendono il parlare lontano dalla vera Latinità, sono due, cioè, Barbarismo, e Solecismo.

Del Barbarismo.

Barbarismo è; quando si usa una voce rozza, ò disusata, come sarebbe a dire, *Guerra, pro bello*, ò vero, *Tregua, pro induitiis*, & è ancora quando si dicesse, *Stexa filia*, in vece di *Stella fixa*. Barbarismo, oltre di questo è chiamato, tutta volta, che non fosse proferita bene una parola Latina, & usitata, cioè quando fosse abbreviata questa voce, *Idolum*: essendo che la debba essere prodotta, & non abbreviata. Però disse Cicerone nell'istesso luogo: *Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiosè profertur*: & è detto dal Greco *Caprap*, cioè, voce dissonante, nella quale incorrevano i forestieri entrando in Atene, volendo parlar Greco. Ma di questa voce. *Barbarus*, vedi ne' luoghi occolti al suo luogo più distintamente, e copiosamente, perciocche anco significa forestiere.

Del Solecismo.

IL Solecismo è differente dal Barbarismo; perciocche il Barbarismo si commette in una voce sola, & il Solecismo si commette nella oratione, & è quando si parla sconcia-

mente, facendosi ò discordanza; ò parlando contra le regole de' verbi; facendosi cattiva costruzione, come sarebbe dire: *Pater mea. Mater meus. Virgilius scripserunt. Ego doceo tibi grammaticam*. Ma se si dicesse, *Ego doceo Filium tuum tibi*, sarebbe ben detto, ma all'ora il Dativo significa comodo, utilità, & requisitione. *Tibi*, cioè, a tua requisitione, e a tua utilità, si come dice Aldo il vecchio nella sua Grammatica: & all'ora non si commette Solecismo. La onde ben disse Cicerone nell'istesso luogo citato di sopra: *Solecismus est, cum pluribus verbis consequens verbum superiori non accommodatur*. Da Asinio Capitone fu chiamato, *Imparilitas*, da' più antichi, *Stribilico*, fu detto. Solecismo dagli Ateniesi, i quali vedendo gli habitatori d'una certa Città di Sicilia, chiamata da' Greci, e Latini *Sola*, *solarum*, che parlavano vitiosamente, e corrottamente; all'ora chiamarono Solecismo, questo parlare corrotto, e vitioso.

Della Esplanatione, o Chiarezza.

LA Esplanatione, perspicuità, ò chiarezza del parlare consiste nelle parole usitate, e proprie, le quali rendono la oratione aperta, e chiara, come disse Cicerone, nel luogo citato di sopra: *Explanatio est, qua reddit apertam, & dilucidam orationem, & verbis usitatis, & propriis comparatur*. Et questa è la prima virtù della eloquenza, come ben dice Quintiliano nel 2. lib. cap. 3. *Prima eloquentia virtus perspicuitas*. Le parole usitate sono quelle, che si usano nel parlare continuo presso tutti i buoni scrittori: & le proprie sono quelle, le quali propriamente convengono alle cose, le quali così sono chiamate con quelle voci.

Del proprio, e ristretto modo dello imitare, quanto alla lingua.

HOrà mò, per venire allo ristretto modo dello imitare, dovemo considerare due cose principali, una delle quali consiste nella lingua, l'altra nella prudenza. Quanto alla lingua, dobbiamo considerare cinque cose; cioè, le particole, la proprietà, la metafora, il numero, e le figure. Perche tutto questo pare, che ci volesse accennare Cicerone nell'Oratore, volendo dare i documenti, che ciascuno deve seguire, facendo questa professione, quando disse: *Orator sit elegans, sed in faciendis verbis non erit audax, & in transferendis verecundus, & parvus; in pristinis reliquisque ornamentis, & verborum, & sententiarum remissior*.

Delle particole, usitate, e proprie, & della maniera del formarle.

LE particole Latine devono essere usitate, per che le nuove non si possono formare senza un certo pericolo, secondo che dice Quintiliano: *Usitatis verbis tutius utimur*,

mur, nova non sine quodam periculo fingimus: e tanto più dovemo schifare la novità delle voci, quanto manco è a noi concesso il fingere, & il formare i vocaboli nuovi, se però non occorrono cose nuove: perciocchè all' hora non ci è vietato, come vuol Oratio nell' arte Poetica, il quale, lamentandosi d'alcuni, che forse lo biasimavano nel formare le voci nuove, proruppe in queste parole: *Ego cur acquirere pauca, Si possum, invidior? cum lingua Catonis, & Enni Sermonem patrum ditaverit: & nova rerum Nomina protulerit? licuit, semperque licebit, Signatum praesente nota producere nomen*, Il che piace ancora a Cicerone nel lib. de' Fini, dicendo: *Imponenda sunt nova novis rebus nomina*: se bene nell' Oratore disse: *Nobis non est concessa fictio nominum*: intendendosi, quando non occorrono cose nuove. Ne mi dica alcuno, che sia forzato a formare nuove voci, & bene spesso, con dire, che la lingua Latina sia angusta, ristretta, & povera, essendo più ricca assai della Greca, come vuol Cicerone nel primo libro de' Fini, quasi sul principio, il quale così dice: *Sed ita sentio, & saepe differri, Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putatur, sed locupletiore esse, quàm Græcam*. Et nel terzo ancora, sul principio: *Et si, quod saepe diximus, & quidem cum aliqua querella non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se magis Græcos, quam nostros, haberi volunt, nos non modò non vinci a Græcis verborum copiam, sed esse in ea etiam superiores*. Et nel 2. delle Quest. Tusc. *Dolorem, & laborem uno verbo appellabant Græci, & igitur inops interdum verborum, quibus te semper abundare putas Græcia*: Quest'istesso volse mostrare Lorenzo Valla, *Eant nunc Græci, & linguarum copiam se jactent, Plus nostra una efficit, & quidem inops (ut ipsi volunt) quàm illorum quinque (si eis credimus) locupletissima*. Nel che parleremo similmente nell' Osservazioni intorno al modo del compor le Pistole sul principio, ma più a pieno mi riferbo a parlarne altrove, facendone un trattato particolare sopra cotai difficoltà: & quivi mostrerassi, che la favella Latina è molto più copiosa della Greca. Ma, per tornare al proposito nostro principale, quando poi per la novità delle cose siamo forzati a formare le nuove, si deve attendere con gran prudenza, che siano appropriate alle cose, pur che siano derivate dalla favella Greca. Perchè all' hora faranno di autorità & accettate per buone, come c' insegna Oratio nell' arte Poetica: *Et nova, fictaque nuper habebunt verba fidem, si Græco fonte cadant parce detorta*: Ma quando non fossero descendenti dal Greco, non però molto importa, pur che le siano appropriate, si come si può vedere per quell' instrumento di guerra, che Latinamente si chiama, *Tormentum, vel Instrumentum bellicum*; Volgarmente chiamata Artegliaria, cioè Bombarda, la quale, per esser cosa nuova, nuova voce ancora dovea ricevere, e dovea essere chiamata, come è Bombarda, la qual voce (come dice l'Alunno da Ferrara) è com-

posta di Greco, che è *Βόμβος*, idest *Bombus*, e del Latino, che è, *Ardeo, & Do, Das*, così detta dal suono istesso, perchè rimbomba, arde, & dà. Et in questo modo le voci, che al principio pajono dure, & aspre, diventeranno molli, e piacevoli per l'uso, al quale si deve attendere con ogni industria, & opera, perciocchè, non essendo qua giù nel Mondo cosa perpetua, & stabile, ma il tutto vada, e viene, havendo lo scambio suo, a guisa di flusso, e di reflusso, vedendosi gl'Imperii, le ricchezze, e tutti finalmente i fatti mortali trasferiti da uno a l'altro, non è dubbio alcuno, che mancando l'uso d'alcune particelle, & voci Latine, si deve attendere con ogni studio all'uso del tempo, nel qual ciascuno si ritrova. Perchè, si come molte voci s'usavano nel tempo antico, e perfetto, che hora sono disusate, & quasi poste in oblio, così alcuni vocaboli, che al tempo nostro sono in prezzo, verrà forse tempo, che non saranno usati. Sendo che la vecchia età de' vocaboli si muta a guisa delle selve, le quali di anno in anno si mutano di frondi, si come ben di questo ne fa testimonianza Oratio nell' arte della Poetica, dicendo: *Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos, Prima cadunt; ita verborum vetus interit ætas*. Onde poco più di sotto mostrando la varietà de' tempi, e la instabilità di tutte le cose, & finalmente de' vocaboli, disse: *Multa renascentur quæ jam cecidere; cadentque quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi*.

Nell'uso adunque de' buoni scrittori solamente ci dovemo compiacere, ne ci dovemo dilettere della novità, non facendo bisogno ne anco della troppo antichità. Della novità ne parla Cic. nel suo Bruto biasimandola, facendosi quasi, per così dire, coscienza di usar quella voce; *Declamo*, al suo tempo, come si può vedere, nuova: *Commentor declamitans, sic enim nunc loquuntur; dis'egli*. Nel libretto intitolato, *De Mundo*, riprendendo questa voce: *Medietas*: come vocabolo nuovo, disse: *Ut in singulis essent bina media, vix enim audeo dicere, Medietates, sed quasi ita dixerim, ita intelligatur*. Si deve poi avvertire, che quando fußimo forzati alle volte usare vocaboli, o nuovi, o poco politici, e tersi usati così da molti: all' hora noi per essere intesi, dovemo servirci, volendo noi usarli, di queste & altre somiglianti forme di parlare, cioè: *Ut ajunt, Sic dicunt, Ut ita dicam, Ut sic dixerim*. Per tanto Cic. volendo usare questa voce, *Indolentia*, cioè vacuità, o privatione di dolore, & volendo moderare, disse con dispiacere: *Voluptas idem est, quod, ut ita dicam, indolentia*. Con ogni industria adunque si deve fuggire la novità delle voci, non occorrendo il bisogno, essendo così fuggita & biasimata da Cic. nelle Filipp. riprendendo M. Ant. che haveße usato un vocabolo nuovo, & da Varrone in quel luogo, nel quale ragiona dell' Analogia delle voci, & anco da Quintiliano, & da molti altri buoni scrittori, L'antichità ancora del-

le voci traslate, & disusate, si deve fuggire a guisa d'un aspro scoglio, come vuole C. Cesare nell'Analogia dicendo: *Infrequens, & insolens verbum, tamquam scopulum, fugiendum esse monco*. Quest'istesso vuole Cicerone nell'Oratore, mostrando, che devono esser schifati i vocaboli antichissimi, & lontani dalla consuetudine del tempo suo, nel quale fioriva la favella Latina: *Utendum non erit verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur*, così disse' egli. Le quali cose essendo così, Aulo Gellio ancora nel lib. 11. al 7. cap. ci volle avvertire a fuggire le vecchie e disusate voci, ma molto più le nuove, & non più udite, dicendo: *Verbis uti nimis obsoletis, excelsisque, aut insolentibus, novitatisque dura, & illepidæ, par esse delictum videtur: sed avolestius equidem, culpatisque esse arbitror, verba nova, incognita, inaudita dicere, quam involgata, & sordentia. Nova autem videri dico, etiam ea, quæ sunt inusitata, & desita; tametsi vetusta sint*. Si può conchiudere adunque con Cicerone, Quintiliano, Cesare, Aulo Gellio, e con molti altri, che le antichissime e disusate, le nuove, e non più udite, come due estremi viziofi devono essere schifate, & fuggite. Ma, havendo parlato di sopra della proprietà delle voci in ritrovarle, e formarle, resta hora di dire, che ancora nel servirne di quelle, appiccandosi l'una clausula con l'altra, gentilmente, e con prudenza si facci, & operi il tutto; perciocche le parole, quali usiamo, devono essere poste di maniera tale a' suoi luoghi, che pajono essere nate per non havere altro albergo, che quel luogo, ove noi l'havemo collocate, & questo facilmente si farà ogni volta, che haveremo posto bene l'occhio del giudicio nostro alla materia, & alla cosa, della quale trattandosi, i buoni scrittori si sono serviti di quelle voci, secondo il proposito di essa materia. Et questo basti intorno alle particelle usitate, & proprie, & al modo del formarle.

Della Metafora.

LA Metafora in vero si come è di tutte le virtù della lingua la più bella, così è di tutte la più vicina al vizio, perciocche, essendo ella una proprietà trasportata da una cosa all'altra per una certa somiglianza tra loro, come dice l'Auttore nel 4. lib. ad Erennio, *Translatio est, cum verbum in quandam rem, transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri*; s'entra alle volte, e forse bene spesso, dalle dittioni proprie nelle traslate, con maggior licenza, che non bisognerebbe, scioccamente, con molta affettazione. Si deve adunque avvertire, che nell'uscire dalle proprie alle traslate, vi sia qualche buona somiglianza tra loro, sì che con destra leggiadria, non con impetuosa violenza, si trapassi da una cosa all'altra, non entrando subito dalle proprie a quelle, che hanno semplice forma di traslate, ma in alcune prima, le quali essendo traslate, hanno però qualche figura di pro-

prie, e dopo queste con maggiore confidenza a quelle traslate, che sono dalle proprie in tutto differenti. Questa è quella discreta, & avveduta maniera di usare la metafora; la quale, come disse Teofrasto, & tutti i buoni scrittori convengono in questo, deve essere vergognosa, cioè, che con grande rispetto venga ne' nostri componimenti: là, dove, hoggi credono molti, che basti, che ella ci sia; senza mirare in che modo ci è venuto anzi [per dir così] come ci è stata stracchiata. Però Cicerone nel 16. libro delle Pistole famigliari scrivendo a Tiroe nella 17. pistola disse questo istesso per sentenza di Teofrasto. Il che anco fu confermato da lui nel 3. libro del Oratore in questa guisa: *Verenda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur*. Et l'istesso quasi disse nel libro intitolato, De' chiari, o nobili Oratori, parlando di Claudio: *Pleraque translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceret*. Ne questo si deve lasciare a dietro; che, se bene la metafora si può adoprare in tutti i generi, in tutte le figure, & in tutte le parti della Oratione, fuori che nella divisione, non per questo la si deve usare tanto spesso, che, o la Epistola, o la Oratione sia tutta piena di metafora. Perche l'ornare non consiste nella moltitudine & quantità d'uno istesso ornamento, ma nel bello variare. Fede di ciò ne fa l'occhio, il quale, ancor che sia la più bella parte corporale, che possi haver l'huomo; nondimeno, se l'huomo fosse tutto occhio, egli sarebbe un mostro. Così a proposito nostro, se qualche nostro componimento fosse tutto metafora, sarebbe molto disdicevole, e sconcio: ma, se sia vario, abbellito con diverse foggie di ornamenti, egli farà tutto dilettevole, & grato, a guisa d'un prato dipinto tutto dalla Natura di mille varietà di fiori, porporine, vermigli, verdi, persi, gialli, e azzurrini, di gigli bianchi, e vermigli, con alquanto di varietà fra loro di herbe fresche, & verdeggianti. Questo è quanto mi è paruto dire intorno alla metafora. Et questa varietà si osservi ancora nella scelta delle belle, e polite voci delle cose, perche un vocabolo istesso, per bello, che sia, posto più sovente, che non si deve, per dentro allo scrivere nostro; genererebbe più tosto fastidio, e noia, che ricreatione: sendo che la Natura humana tanto si compiaccia, & diletta nella varietà delle cose. Gli essempli della metafora sono questi: La favella Latina al tempo di Cicerone era in fiore: *Ciceronis tempore lingua Latina florebat*. La forza, & vehemenza della invidia, dell'amore, & della guerra, così Latinamente, si suol dire: *Incendium invidia, amoris, & belli*. Perciocche la invidia, l'amore, & la guerra fogliono a guisa di fuoco consumare, ardere, e rovinare. Ella è tocca & ferita, dell'amore: *Saucia est amoris cura*. Sendo che il pensiero, & specialmente amoroso a guisa di ferro ferisca, però si dice ancora, la feri-

ferita di amore ; *Vulnus amoris*, & il pensiero amoroso tal volta è chiamato fuoco occulto : *Et ceco carpitur igni*. Rinovare la guerra, spenta : *Suscitare bellum jam extinctum* : & è a guisa del fuoco spento, quando si riacende. Commovere, e fare risentire uno spensierato : *Excitare aliquem, vel expergescere* : & questo è a punto a guisa di colui, che dormendo vien risvegliato dal sonno. Onde poi si suol dire ancora metaforicamente parlando : Risentiti una volta hoggi mai, cioè non star più così peggio, e spensierato : *Expergescere tandem aliquando*. In questa maniera adunque si sogliono usare le metafore, le quali quando con modestia da noi sono usate, apportano molta gratia, e vaghezza a nostri componimenti.

Del Numero.

SE bene la prosa, chiamata, secondo Diodoro, Oratione sciolta a differenza del verso, il quale è sottoposto alla misura, & quantità de' piedi, non ha quelle regole del verso : nondimeno Cic. nel lib. intitolato De Clar. Orat. dice, che riceve un certo numero, & misura a somiglianza quasi del verso. Questo numero, o misura è quasi un legame, col quale si chiede il circuito delle parole ; & si divide in come, coli, e periodi. Latinamente si chiamano : Comma, Colon, Periodus, descese però dal Greco. Il Periodo, è una perfetta Oratione, la quale contiene in se più clausule, & si divide in Come, & Coli. I Coli sono le parti maggiori del Periodo, cioè una Oratione quasi perfetta, ma non quietata l'animo di colui, che ascolta ; Le Come sono le parti de' Coli, & le parti minori del Periodo. Questo è una sorte di numero, ve n'è etiandio un' altra più difficile, & meno osservata ; che non si sente solo nella fine, o in una sola parte, ma risuona ugualmente da principio fino all' ultimo, per la concordia di tutte le voci, poste con tal'ordine, che l'una aiuta l'altra, e tutte insieme con una dolcissima armonia di molti varii accenti composta, di maraviglioso piacere la mente riempiono. Di questo numero poco, credo, se n'è scritto, e poco se ne parla : ne so bene se cada sotto regola ; essendo egli cosa, che con difficoltà grandissima si potrebbe descrivere, o dichiarare ; ne credo, che altramente si possi comprendere, se non da una certa natural virtù di giudizioso intelletto. Per essere adunque oltre ad ogni altra difficile, & oscura ; non solamente a' di nostri non si osserva, ma ne pure molto si conosce ; ne si crede, che sia, quanto è veramente, utile, & necessaria. Per tanto più oltre di essa non diremo.

Delle Figure.

LE Figure, usandosi a luogo, e a tempo, come si ricerca, apportano alla favella, & a gli scritti molto ornamento, e splendore con molta gratia di lingua. Ma, perche di

quelle, le quali sono chiamate colori Retorici, e che consistono nelle voci, e nelle sentenze, l'Auttor ne ha parlato copiosamente nel 4. lib. ad Eren. & di quelle altre, le quali consistono nelle Dittioni, & nelle Locutioni, & Costruttioni, ne parlano tutti i Grammatici, & specialmente Aldo Manutio, il vecchio, nelle regole di Grammatica, nelle quali diffusamente, & dottamente ne ragiona. Non occorre, ch'io me ne vada più oltre.

Della Prudenza.

CON poche parole m'ispedirò intorno a questo quesito della Prudenza, la quale c'insegna il modo del fare le inventioni delle cose : & ritrovate che sono, ci mostra l'ordine, che dovemo tenere in disporre, e collocare, secondo il bisogno, i nostri concetti. Ma perche dalla prudenza, & sapienza dipende la inventione, e l'ordine de' concetti, le quali parti malamente si possono insegnare, non acquistandosi se non per un certo lume naturale, o discretione, dicendo Oratio nell'arte Poetica : *Scribendi recte, sapere est, & principium, & fons* : non dirò altro. Ricorderò bene, che di questo tutto, & d'ogni altra cosa appartenente alla imitatione di questa lingua, faremo acquisto, con l'esercizio, & con la diletatione, senza le quali conditioni (come dice l'Auttor nel proemio ad Erennio, & Cicerone nelle Epistole Fam. & altrove) niun'arte, o scienza si può certamente acquistare.

De gli Autori, che devono essere imitati nella favella Latina, e come si devono imitare.

NELLO imitare, intorno a questo esercizio delle lettere Latine, non tutti quei, che hanno scritto in questa lingua, si devono seguire : per che alcuni meritano più tosto essere fugiti, che imitati, per le loro scabrose antichità, o goffe novità de' vocaboli, o frasi del dire. Per arrivare adunque una volta a' dolci fonti della vera eloquenza della favella Romana, ci dovemo avvezzare gli orecchi al suono della soavissima armonia de' buoni, e perfetti scrittori Latini, fra' quali il primo, come vero padre della perfetta eloquenza Latina, Cicerone si deve seguirare in tutte le opere sue ; & con tutte le forze ci dovemo ingegnare di pervenire al suo perfetto, e splendido dire ; & quanto al parlare familiare nelle sue Pistole, & quanto allo esercizio oratorio ne' libri Retorici, & quanto allo scrivere le cose più gravi, & importanti in tutti gli altri suoi componimenti. Al che fare grande aiuto ci darà il Nizolio, le cui honorate, & molte fatiche meritano ogni lode, & honore. Ma si deve avvertire, che ci dovemo servire delle cose, che più sono in uso presso Cicerone, e delle cose, che più d'una volta, o due non sono usate da lui, non ci dovemo curare di servircene : quan-

quando anco poi le usassimo, non farebbe per questo errore. Nello imitare la sua eloquenza, finche ciascuno facci buona pratica, & un buono e saldo gusto del suo dire polito, e bello, e quasi divino; non si farà coscienza rubbarli alla scoperta non dirò le parole, ma le clausule, e tal volta i periodi istessi, per esercizio suo. Dirò ben questo, che, quando si avrà fatte famigliari le Frasi Ciceroniane con l'havere bene avezzate gli orecchi alla sua dolcissima armonia; vogli poi usarli a rubbare sottilmente, furando destramente i fiati de' gli spiriti de' suoi leggiadri componimenti, lasciandoli, la polpa, e le ossa: & questa è la dolce, giudiciofa, e lodevole maniera di rubbare. Ne si deve fare, come fa qualch'uno, il quale rubbandoli sempre la polpa, le ossa, e' nervi; del tutto stracchiamente, e scondiamente con poca prudenza se ne serve di maniera tale, che, perdendo tutta quella gratia, & vaghezza, che havea, lo fa parere un corpo senza spirito, tutto pieno di ferite, e squarciato, come se fosse stato (per dir così) alla rotta di Roncisvalle; & se a quell'altezza, nobiltà, e splendidezza, e quasi divinità del dire Ciceroniano, e de' gli altri suoi Rivali, non si potesse pervenire, (il che è concesso a pochi) basti lo appressarsi, col mostrare di haver voluto imitar con gli altri Principi della lingua Latina. Cicerone adunque deve essere il primo fra quei che devono essere imitati, per i secondi nelle Pistole Famigliari saranno quei, che si trovano posti fra le Pistole di Cicerone. Ma sopra tutto ciascuno si deve sforzare con ogni industria imitare le Pistole Famigliari di Paolo Mannuccio, vero herede della favella Latina, il quale presso i giudiciosi ingegni nelle Pistole spiegando così gratiosamente, e leggiadramente la novità delle cose, e tutti i suoi concetti, è stimato singolarissimo, & un secondo Cicerone, per parlare modestamente. Nello ragionamento poi familiare, cotidiano, o domestico, che si suol fare tra gli amici presentialmente, e a bocca; niuno deve lasciarsi uscire di mano pe'l primo Terentio, pe'l secondo Plauto. Nelle altre occorrenze sarà al proposito Cesare ne' Commentari, per haver egli un parlare polito, e terso; Et hora nuovamente, tolto all'ombra Cimmerie, reso in luce, e ridotto alla sua candidezza, e vaghezza di pria dal vero, e saldo sostegno delle buone lettere Latine, Aldo Mannuccio, il Giovane, & dall'istesso di dotte Scolie illustrate, e di ricchi arnesi rabbellito. Ne mi farò coscienza dire, che da Terentio, e Plauto ci dobbiamo allontanare intorno a certi vocaboli, i quali hora in quella guisa non sono più usati, e di questo ne sarà avvertito ciascuno, tuttavolta, che harà fatto la pratica, e domestichezza nelle scritture de' gli altri buoni autori, che ho raccontato di sopra. Questo, credo, basterà per adesso intorno a gli avvertimenti della imitatione, per arrivare, o almeno approssimarsi una volta finalmente a' dolci fonti della eloquenza Latina.

Ma, perche questa dottrina, come le altre, non si può apprendere senza il Precettore, & specialmente avanti, che sia introdotto il Discepolo nella vera strada; parmi cosa al proposito dare alcuni avvertimenti a' Precettori, & a' Discepoli, non potendo in cotal negotio l'uno senza l'altro far profitto alcuno, come vuole Quintiliano nel primo lib. al 9. cap. della Institutione Oratoria.

A V V E R T I M E N T I

A' P R E C E T T O R I

De' costumi, e che questi primieramente si devono insegnare.

LI Precettori primieramente devono con ogni studio, & diligenza forzarli, e haver questa mira sempre, che il Discepolo diventi ornato non solo di buone lettere, ma etiandio de' buoni, e santi costumi, come vuole il dotto, & acconsuetato Aldo, il vecchio, seguendo la opinione di Quintiliano nel primo cap. del primo lib. della Institutione Oratoria. Anzi il buon Aldo più tosto vuole, che i Giovanetti siano ignoranti di lettere, & ornati de' santi costumi, che dottissimi, imbrattati poi di molte sceleratezze, a guisa de' Demoni, i quali, se ben fanno molte cose, (percioche da' Greci gli è stato dato a questo proposito il nome di sapienti) nulladimeno sono pessimi. Ma questo molto si deve avvertire nella fanciullezza, perche importa assai assuefarsi a una cosa nella tenerella età, sendo che un vaso nuovo ritenghi, se non sempre, almeno lungo tempo l'odore, del quale già una volta fu ripieno. Del che fa fede Oratio, dicendo: *Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testis diu.* A far questo si deve insegnare ognuno, che insegna; perche l'istesso Aldo afferma, che i Maestri sono causa principalissima di tutti i beni, e mali, che si fanno pe'l mondo tutto: percioche i Dottori di legge, i Filosofi, i Rettori delle Città, i Principi, Duchi, e' Re, i Sacerdoti, i Vescovi, i Cardinali, gli istessi Sommi Pontefici, e finalmente tutti quei, che hanno pure un segno di qualche lettera, furono una volta sotto la disciplina de' loro Maestri, e da loro furono ammaestrati. Si che tali doventano gli ammaestrati, quai sono i Maestri, o vogliano, o no, per la lunga pratica; Anzi pe'l lungo tempo i Leoni, per feroci che siano, imparano obedire a l'uomo, & l'acqua rode, e cava col tempo il duro sasso. Non è maraviglia, adunque se i Giovanetti di età tenerella ritengano anco nella età matura i costumi imparati da fanciullezza, o giovinezza: si come si legge di Alessandro Magno sotto la disciplina di Leonide suo Pedante, o Maestro. Del quale così dice Quintiliano nel luogo citato di sopra: *Leonides Alexandri Pædagogus quibusdam vitiis eum imbut, quo robustum quoque, & maximum Regem ab illa institutione puerili sunt profecuta.* Non sia lecito

cito adunque insegnare le buone lettere senza i costumi santi. Quando poi si haveſſe a peccare, manco male farebbe in vero eſſere ſenza quelle, pur che vi foſſero gli honeſti, e buoni coſtumi.

De' principii della Grammatica.

Hebbe per openione Quintiliano nel primo cap. del primo lib. della Inſtitutione Oratoria, che le Greche lettere ſi poſſino imparare avanti le Latine, o con le Latine, le quali hanno origine dalle Greche. Ma hora queſta ragione non vale: perciocche nella età di Fabio Quintiliano la favella Latina in Roma era natia naturale, e peculiare. A noi poi non è coſì, ſendo che noi andiamo (per dir coſì) mendicando la Latina. Dico adunque, come è la openione di tutti al di d'hoggi, che la lingua Latina deve eſſere inſegnata primieramente, e poi la Greca.

Del modo d'inſegnare i principii della Grammatica.

Non giudico ſia buono, ne utile per li fanciulli inſegnare loro prima tutta la Grammatica ſottilmente per le regole, ma, come dice Aldo, e Suida, farà bene inſegnare per i principii alcuni Compendii breviffimi, acciò facilmente ſi poſſino ritenere alla memoria: perciocche, quando ſi attende alla lunghezza, le coſe con gran fatica, e con lunghezza di tempo mandate alla mente, facilmente in pochi giorni fogliono poi andare in oblio. Ne manco direi ſia loro giovevole incominciare ſubito a leggere gli autori, e nelle lettioni, ſi come di mano in mano occorre, dichiarare le regole della Grammatica. Perche, eſſendo la Grammatica d'inſiniti capi, regole, diviſioni, & diſagguaglianze, chi vuole impararla tutta prima, che legga gli ſcrittori, non ne verrà mai à fine, e vi perderà grandiffimo tempo. Dipoi non la comprenderà mai bene, eſſendovi molte coſe, le quali non ſi poſſono ben guſtare, ſe non con l'uſo, e con la pratica de gli ſcrittori. E di più, vi s'infaſtidirà dentro ciaſcuno, e maſſime un fanciullo; e non la potrà ſeguire, eſſendo la Grammatica coſa faſtidioſiſſima, la quale ha biſogno d'eſſere agevolata, e addolcita. Dall'altra banda l'incominciare ſubito a dichiarare gli autori, ſenza principii di Grammatica, genera confuſione grandiffima ne gli uditori; ne altro è, che caminare per una ſelva folta alla cieca ſenza ſtrada, e ſenza lume. E la Grammatica, che vi ſi moſtra, non ſi può imparare per gli principii, ne per ordine co' mezzi ſuoi; ma per l'occaſione, che porge il Teſto, che ſi legge: dove non ſi può mai pigliare ſe non le cime, paſſando d'una coſa ad un'altra differente ſenza metodo, o via alcuna. In ſomma colui, che la impara coſì, non la può, ne la fa riorordinare mai bene nel ſuo intelletto. Credo adunque, che per la via del mezzo ſia buona, la quale ſuole eſſere buona in tutte le coſe.

Però diſſe Oratio nella prima Satira del primo libro de' Sermoni: *Eſt modus in rebus; ſunt certi denique fines, quos ultra, citraque, nequit conſiſtere rectum.*

E, perche la Grammatica, come l'altre ſcienze, ha certi primi principii, & oltra di ciò ha molte parti, che ſono dopò i principii; ſono di parere, che queſti primi principii ſi debbiano inſegnare innanzi, che ſi leggano i ſcrittori. Gli altri poi ſi poſſono, e ſi debbono inſegnare inſieme con gli autori, che ſi leggono. I primi principii ſono di due forti: perche o ſono nella parola, o nella coſtruzione. Nella parola, com'è ſapere il Nome, il Verbo la Propoſitione, lo Avverbio, & de Nomi i Soſtantivi, gli Aggettivi, e di più i Maſcolini, e' Feminini, i Neutri, le varie Declinationi, e coſì i Numeri, i Caſi, e d'alcune altre avvertenze principali. De' Verbi parimente gli Attivi, i Paſſivi, e'n ciaſcuno i Modi, i Tempi, i Numeri, le Perſone, con alcune altre notitie, a ciò appartenenti ſenza le quai coſe ſi comincierebbe in tutto a la cieca.

Nella coſtruzione, è ben ſapere prima certe regole generali; come eſſere molti Verbi; che vogliono dopò ſe lo Accuſativo, altri il Dativo, altri lo Ablativo con propoſitione; o ſenza, o altri caſi, e darne a ciaſcuno qualche eſſempio; e'n ſomma aprir prima qualche ſineſtra al Diſcepolo, onde poſſa veder lume; per riconoſcere poi non ſolo quella, ma altre parti più diſtinte, e più minute della Grammatica ne gli autori, le quai coſe coſì largamente ſapute, ſi può arditamente entrare nella ſelva de gli ſcrittori, dove col buono ingegno, & con l'accurata diligenza ſi farà frutto grandiffimo in breve tempo.

De gli officii de Precettori, e della deſtrezza, per l'inſiſtare i Diſcepoli agli ſtudii.

Grande importanza è ſopra tutto nella deſtrezza del Maeſtro, il quale deve con bei modi inſiſtare il Diſcepolo agli ſtudii, ſforzandoſi d'agevolare, & addolcire le vie ſpiñoſe della Grammatica, acciò che vi ſi poſſa caminare ſenza offeſa, perche ne' principii ſi veggono più toſto ſpine, che fiori. Onde ardiſco dire, che'l proſitto del Diſcepolo non tanto conſiſte nella dottrina del Maeſtro, quanto nella deſtra maniera dell'inſegnare. Anzi tal volta ſi vede, che uno mediocrementemente dotto ha fatto migliori ſcholari, che un'altro più dotto. Ne per queſto intendo eſcludere la dottrina, ſenza la quale uno col ſuo facile, e bel modo d'inſegnare farebbe à guiſa d'un ſepolcro di fuori molto bene adornato, che dentro poi non tenghi ſe non oſſa di morti. Il modo di agevolare, & addolcire queſte vie amare della Grammatica, eſſendo ſempre aſpre le radici di tutte le arti liberali, non è facile ad inſegnare. Però ciaſcuno col ſuo giudicio s'ingegni uſare quel modo, che più facile gli parrà; perche

che altrimenti il Discepolo harebbe in odio quegli studii, che ancora per la poca cognitione, che ne ha, non può amare, come ben dice Quintiliano nel primo capitolo del primo libro della Institutione Oratoria. Sarà bene, che si avvertischi la età, & la natura di ciascuno: e secondo la diversità dell'età, e nature, si deve governare il Maestro nell'insegnare: percioche alcuni imparano per premii, per preghiere, o per lodi; Altri per timore della sferza; Altri poi per piacevolezze, e lusinghe; Altri per minaccie, o villanie, & per emulatione, o gara de' suoi compagni, o per lo fine, quale loro vien proposto; se bene ogn'uno, che habbi l'uso perfetto della ragione, deve studiare, infiammato dall'ardente amore della virtù, della cognitione di se stesso, & d'Iddio. Diversi modi adunque si devono tenere per eccitare, & incorare le menti tenerelle, & instabili della fanciullezza, o giovinezza, finche si pervenghi a una certa età di poter conoscere, e discernere il bene dal male. Onde molto bene a proposito parmi quel detto di Oratio nel primo libro de' Sermoni nella prima Satira, parlando di coloro, che vogliono essere eccitati, & inanimati da' premii, per imparare i primj elementi: *Pueris olim dant trasula, blandi Doctores, elementa velint ut discere prima*. Il che vien confermato da Quintiliano nel primo cap. del primo lib. della Institutione Oratoria, così dicendo. *Premiis etiam, quæ capit illa ætas, evocetur*. E poco più di sopra, parlando de' scherzi, e delle esercitationi puerili, delle lodi, e della emulatione, e gara, che si deve eccitare ne' fanciulli, o giovanetti, così dice: *Lusus hic sit; derogetur, & laudetur, & nonnumquam scisse se gaudet, aliquando ipso nolente doceatur alius, cui invidet, contendat interim, & sapius vincere se putet*.

De' costumi del Precettore.

LA piacevolezza, e l'austerità del Maestro non deve essere fuori del moderato. Perchè questo estremo si chiamerebbe crudeltà, & quello harrebbe il nome di sciocchezza. Da questo non ne nascerebbe se non odio, da quello solamente dispreggio. Il suo ragionamento deve essere grave con dolcezza, trattando sempre del bene, e dell'honesto hora di questo, & hora di quello ammonendo, & confortando lo scolare; perchè, quanto più spesso egli harrà ammonito, tanto manco gli converrà castigare. Non deve essere facile allo sdegno, e all'ira; il dissimulare alle volte (ma di rado) alcune cose fanciullesche, non biasmo, ma non per questo si devono tacere gli errori, che sono degni d'essere ammendati. Non lodo la moltitudine delle cose nell'insegnare, ma bene la frequentatione, & l'assiduità. Sarà di utilità, che il Maestro ammonischi il Discepolo, che spesso dimandi la soluzione di qualche dubbio, a la cui dimanda il Maestro volentieri deve rispondere, & non essendo richiesto, da se

stesso il Maestro deve con diligenza ricercare il Discepolo delle cose lette, & insegnategli, esaminandolo hora d'una cosa, & hora d'un'altra. Lodare alle volte un Discepolo, per eccitar l'altro, e acciò che la virtù lodata, creschi, non mi dispiace, ma senza malignità, & con misura, altrimenti a uno apporterebbe odio, a l'altro sicurezza, di modo, che frutto alcuno non ne seguirebbe, il villaneggiare non mi piace, se non sia data occasione più che mezzana, nel castigare, e correggere, la finisurata asprezza suol far deviare il Discepolo dal proposito di studiare, e tal volta un tristo lo fa diventare molto peggiore, perchè si suol dire per proverbio, Castiga il buono, diventa migliore; castiga il tristo, diventa peggiore. Si che in questo, & in qualsivoglia altra cosa bisogna servirsi del mezzo, in cui consiste la virtù: & a ciò fare il giudizio, e la discrezione deve aiutare, considerandosi prima bene la natura di costui, e di quell'altro. Finalmente avanti gli scolari non si dichi, o facci cosa, che meriti riprensione alcuna; ne si usi locutione, o voce, che non sia usitata, o che non habbi della candidezza Latina; perchè per isperienza ho veduto chiaramente, che gli scolari si sono forzati imitare il loro Maestro in tutte le cose. Hor tutto questo emmi paruto avvertire al Precettore secondo la opinione di Quintiliano nel secondo cap. del secondo lib. della Institutione Oratoria, & altrove, & anco secondo la poca pratica, che n'ho potuto avere. Ma di questo, e d'ogn'altra cosa ciò appartenente, mi rimetto al giudizio de' più sagaci, e prudenti.

A V V E R T I M E N T I

A' DISCEPOLI:

LA sapienza, virtù, e dottrina, non è dubbio alcuno, che ci vien donata dal sommo bene Iddio, dalla cui benigna mano derivano largamente tutti i beni, essendo egli il vero, & ampio fonte d'ogni bontà. Per tanto convenevole sia avere il timore di Dio primieramente, perchè questa è il principio della sapienza, come dice il Profeta: *Initium sapientie est timor Domini*. Ne si deve cominciare cosa alcuna, per leggiera, che sia, senza la invocatione del santo nome di colui, che tutto può, tutto fece, a cui tutte le cose vivono. Perchè questo ammaestramento non solo è delle sacre lettere, ma etiandio di Platone.

Della Elezione del Precettore.

IL Precettore si deve eleggere primieramente costumato, & letterato quanto più sia possibile. Ne mi piace la opinione di coloro, che vogliono, che i principianti si diano sotto la disciplina de' mediocrementi, o poco dotti, perchè, se ciò fosse ragionevole, Filippo Re di Macedonia non havrebbe permesso, che il figliuolo Alessandro avesse

impar-

imparato i primi elementi delle lettere d'Aristotele, eccellentissimo Filosofo della sua età, ovvero egli non havrebbe pigliato questo carico, se non avesse creduto, che i primi principii delle lettere ancora si dovessero trattare da Maestri perfettissimi e rari, com'egli era. Però Quintiliano nel primo capitolo del primo libro, essendo di questa opinione, disse: *An Philippus Macedonum Rex Alexandro filio suo prima literarum elementa tradi ab Aristotele summo ejus ætatis philosopho voluisset; Aut ille suscepisset hoc officium, si non studiorum initia a perfectissimo quoque tractari, pertinere ad ætatem credidisset?* Il che vien confermato ancora da l'istesso Filippo, il quale molto si rallegro, che il suo figliuolo nascesse al tempo d'Aristotele, al quale così scrisse: *Filium mihi genitum scito, quod Deus æquidem habeo gratiam, non perinde quia natus est, quam pro eo, quod cum nasci contingit temporibus vitæ tuæ: spero enim fore, ut edoctus, eruditusque abs te, dignus existat & vobis, & serum istarum successione &c.* Vedi sopra di ciò Plutarco, Gellio nel lib. e Valerio Massimo, & altri.

Della età de' Discepoli.

S' Ingannano quei Padri, che non vogliono dare i figliuoli alle lettere, finche non siano arriyati almeno all'età di sette anni, con dire, che quella età non è capace di dottrina alcuna, ne di fatica. Ma molto meglio (al mio giudicio) parla Crisippo, come vuole Quintiliano nel primo cap. del primo libro della Institutione Oratoria, il quale ha per opinione, che il fanciullo fino da tre anni debba incominciare a esercitarsi nelle lettere, secondo la capacità dell'intelletto, & piacemi molto la ragione di Quintiliano nell'istesso luogo citato sopra, il quale così dice: *Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores jam pertinet?* Perche, se quella età tenerella attia' costumi, perche non può essere atta alle lettere ancora? Anzi molto più in questa età si deve dar principio allo esercizio delle buone lettere, perche più facilmente il tutto s'imprime alla memoria loro, a guisa d'una molle cera, e le cose gli restano poi impresse più tenacemente, che in altra età matura, alla quale pervenuti che sono, giudiciosamente se ne possono servire.

Dell' amare il Precettore.

Quintiliano nel 9. cap. del 2. lib. della Instit. Orat. vuole, che i Discepoli amino i loro Precettori non meno, che gl'istessi studii, ma io ardisco dire non meno, che i Padri proprii, per non dir più: perche i Precettori ritengono la imagine de Padri: Ne si può ricevere da huomo maggiore beneficio di quello, che si riceve dal Maestro, dal quale si ricevono le virtù, le quali non si possono comprare con qualsivoglia prezzo. Laonde ben disse il buon Mannuccio, Paolo: *Quicumque re virtutem emas, parvo emas.* I Precettori adunque, si devono amare, & riverire, essendo essi, Padri non

de' corpi, ma delle menti. Il che così facendosi, più agevolmente s'impara. Ma, si come è ufficio de' Precettori insegnare, così appartiene a' scolari mostrarsi docili, ne l'uno senza l'altro a ciò è bastevole. Et, si come il nascimento dell'huomo viene a luce per virtù dell'uno e l'altro di coloro, che generano, e si come indarno si sparge il seme sopra i campi, se prima non sono rotti con l'aratro, e bagnati dalle piogge, così la dottrina non può crescere, & aumentarsi senza l'accompagnata concordia di colui, che la dà, e di colui, che la riceve. Fia bene adunque non solamente d'amarli, & honorarli, ma studiare d'essere amati da loro: & questo verrà fatto tutta volta, che i suoi avvisi non saranno sprezzati, ma benignamente accettati, come si suol dire, l'oracolo d'Apollo, recandosi a maraviglia le sue parole, e fatti. S'egli avviene, che ti lodi in qualche cosa, non ti insuperbire, ma cerca tuttavia far meglio; se ti biasma, e riprende, non ti sdegnare, perche lo sdegno nulla ti potrebbe giovare, ma nuocere assai. Se occorre, che egli commenda alcuna cosa, portati in guisa, che egli conosca la istessa cosa piacere a te ancora, e schiva ciò che egli dannia. Odilo attentamente, e sforzati d'imitarlo in ogni cosa, perche il savio precettore, mirando questo, s'ingegnerà, che tu non possi imitare in lui cosa biasimevole, tanto in lettere, quanto in costumi.

Della Emulatione de' Discepoli.

LA Emulatione tra li scolari conosco per esperienza essere di molta utilità. Non per questo i migliori e più dotti si devono invidiare, ovvero odiare; Ma con virtù, bontà, & studio si devono apparecchiare, o vincere, se si puote, drittamente, & senza inganno. Li men dotti non si devono sprezzare, ma bene aiutare. Perche non sarai peggiore, o men dotto, havendo alcuni uguali; anzi migliore, se essi per tua opera diventeranno dotti; perche con l'insegnare, & col comunicare, e praticare le cose imparate, se ne cava sempre profitto grandissimo.

Delle Annotationi.

Non lodo, che i libri si tenghino con tanto rispetto, che non si ardischi scrivere qualche cosa degna di annotatione sopra le margini. Più oltre, mi piace assai, che si facci un libro di carta bianca, & quivi distintamente, e ordinatamente, si scrivano le varie forme, del parlare Latino, le usate, & le occolte, le sentenze, i motti piacevoli, & gli arguti, i Proverbii, i luoghi difficili, e' vocaboli a l'uso cotidiano pertinenti, e' più rari. Ma leggi sovente tutte queste annotationi, per fermartele nella memoria, acciò che te ne sovenga, quando sia bisogno. Mentre poi ascolti le lettioni, habbi sempre la penna, & la carta, segnando ciò, che ti diletta, & che il Precettore giudica, che sia degno d'Annotatione.

Dello Interrogare .

LO interrogare il Precettore sopra quello, che non sai, non è vergogna alcuna, perchè non si biasma il domandare li dubbii, ma l'ignoranza. Ne è cosa disdicevole lo interrogare gli altri tuoi compagni: e con loro conferire le cose lette, sia cosa molto giovevole.

Dello esercizio dello scrivere, e parlar Latino.

Essercitati nel favellare latinamente. Parla come tu odi, che parlano gli huomini dotti, ovvero, che leggi presso i Latini scrittori. Fuggi, parlando, o scrivendo, quelle parole, che ti sono sospette, finche non sei informato, se sono latine. Non parlar latino con quelli, che parlano corrottamente, perchè guasterebbero la tua favella. Essercitati sovente a scrivere latino, perchè questa è la via di farti eloquente. Usa da principio le voci, & alcune sentenze de gli Autori, servendoti delle clausule, & anco de' periodi acconciamente, mescolandovi del tuo qualche cosa, finche, crescendo con l'età la dottrina, tu operi per te stesso: perchè all' hora poi non ti sia lecito servirti, se non de gli spiriti de' componimenti altrui: e, se pure ti converrà usare alle volte qualche clausula loro, non farà male usarla ma di rado. Ne si deve mirare alla moltitudine, ma alla bontà de gli scritti. Così acquisterai la prontezza, & la facilità dello scrivere, & del favellare bene, e facilmente.

Del modo del tradurre.

GRan giovamento si raccoglie nel tradurre spesso qualche pistola di Cicerone, portandola dal latino, al volgare italiano, e Toscano, perchè ricerca studio assai, e ti sforza a vedere espositori, o Dittionarii, il che poi più tenacemente ti resta alla memoria. Ma nel tradurre, ti dei ricordare, & osservare il Precetto, che ti dà Oratio nell' arte Poetica, dicendo; *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres*; quasi dir volesse, che tu non ti curi tradurre à parola per parola, perchè questo è goffo modo di tradurre: ma si deve pigliare il senso d'una locutione, d'una clausula, o periodo, e secondo quello trasformare il tutto, in un parlare facile, non affettato, nè stracchiato, ma commune, e corrente. Perchè, si come molte cose presso i Greci stanno acconciamente, le quali, se à parola per parola si traducevano, nella nostra favella Latina stariano molto sconciamente poste; così molte cose Latine nella propria lingua ritengono venustà, & leggiadria, & nella volgare Italiana haveriano del goffo, & dello sconcio. Però Cicerone, traducendo alcuni Greci, molte cose tralasciò, & molte cose aggiunte del suo, per rendere il parlare acconcio, & corrente, non facendo punto lontano il senso dall' intentione dell' Autore, & questo è il vero modo di tradurre. Onde disse Cice-

rone nel 3. libro de' Fini: *Nec tamen exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiseri solent; cum sit verbum, quod idem declarat, magis, minusve usitatum, equidem solet etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere.* Et parlando di due orationi di Eschine, & di Demostene tra loro contrarie, disse: *Non converti, ut interpretes, sed ut Orator. Nam verbum pro verbo necesse non habui reddere.*

Autori nel favellare cotidiano.

Terentio giova molto al parlare cotidiano, del quale molto si serviva Cicerone. Plauto similmente, e'l Vives nell' Effercitatione, della lingua Latina. Le pistole di Cicerone ad Attico, ti ammaestreranno in questa foggia di parlare, perchè ivi è un parlare puro, semplice, e breve, il quale usava Cicerone, con la moglie, co' figliuoli, co' servi, e con gli amici, sonovi ancora i ginocchi del Calentio, Sidonio Apollinare, & l'Asinio d'Appulejo.

Autori nelle Pistole Familiari.

Cicerone pe'l primo, e gli altri del suo tempo. Grande ajuto ti porgerà Paolo Mannuccio con le sue Pistole, havendo egli molto gentilmente, e dottamente saputo isprimere i suoi concetti intorno alle novità delle cose, e delle ceremonie, che si usano hoggidi, e che al tempo di Cic. non erano in uso. Sonovi le Pistole del Filelfo, con più parole, che gratia; e le Pistole del Politiano, ma alle fiate alquanto dure. Le Pistole di Plinio, il Giovane ti daranno molte sentenze, per lo scrivere ogni maniera di Pistole, & pare, che da lui siano composte, a questo effetto, perchè vi si narrano poche materie, ma solamente comprendono le bellezze del parlare, come gioje, le quai ornano sommamente le Pistole, & questo fece Cicerone.

Autori nell' Istorie.

L' Istorie ricercano un parlare, in molte cose differente dall'altre facoltà. Possano ancora l' Istorie ammaestrare nella lingua, come di Livio, e Suetonio, il quale tiene mirabile proprietà nel dire, stretta veramente, ma più per vigore, che di corpo. Gioverrebbe assai Cornelio Tacito, se l'avesse tutto intiero, & emendato; tuttavia, quale egli è, non poco di ajuto ne pigliamo. Mostra ne' Commentarii di Cesare la castità del Latino parlare, che era nell' antica nobilità. Non si può scrivere cosa, più tersa, più polita, & limata. Hor questi arricchiranno la lingua nostra mirabilmente. Sallustio, fiorito scrittore delle cose Romane, sia nelle mani de' Giovani, per essere egli ne lungo, ne breve, & copiosissimo di sentenze, & molto elegante; se bene alcuni vogliono, che più tosto sia letto da provetti, e consumati nelle buone lettere, per essere alquanto oscu-

oscuretto, & forse duremento nel trasferire, ovvero trasportare le cose, da una proprietà a l'altra. Varrone, Catone, Columella, Palladio, & Plinio nella agricoltura, ci daranno molti vocaboli, di varie cose; & perciò si leggano attentamente, comparando le parole alle cose, per non usarle fuori di sua propria significazione. Plinio è vario, come la natura delle cose scritte da lui, trovandosi in questo gran ricchezze di parole, & di materie. Il Giovinio è copioso di parole scielte, & elegantissime, & giudizioso nel formare le voci nuove.

Auttori della Retorica.

IL Principe de' gli Oratori Cicerone, & Quintiliano Retore famosissimo, ti diranno tutto quello, che sia possibile a dirsi, intorno a questo negotio, e ti potrai servire ancora d'Arist. tradotto in Latino, & commentato da Daniel Barbaro, & d'Ermogene non poco. Ne farebbe se non buono servirsi, del Cavalcante in lingua Toscana.

Auttori nella Poesia.

NE' componimenti de' Poeti vi si veggono ingegnossime inventioni, festive, acute, vehementi, gravi, facili, e soavi nelle parole, che muovono gli affetti tutti, come si conviene a quella materia. Vergilio meritamente farà il primo per le gravi sentenze, e comparationi. Segue Oratio ancor che oscuro, ma copioso di precetti, e ornato di parole proprie. Silio è molto diligente. Seneca è solo de' Latini tragici. Lucano supera tutti per Measità di parole, e forse d'argomenti, vigore, & numero di sentenze. Ovidio è facile nel dire, & copioso nelle inventioni delle favole. Legganfi ancora li Poeti Christiani, Prudentio, Prospero, Paulino, Sedulio, Giuvenco, & Aratore. Il Vida, il Sannazaro, & il Mantovano Carmelitano, quai trattano di materie altissime, & all' humana generatione salutifere, ne perciò rozzi nel parlare; Anzi concorrono per eleganza, & antichità di verso, con gli antichi, & in alcune cose gli vincono.

Auttori nella Grammatica.

Molti hanno scritto regole, ma eleggasi uno, o due al più: perche la moltitudine genererebbe confusione. Di questi Grammatici hò parlato in quel luogo, ove si tratta di coloro, che si sono affaticati co' loro scritti ritornare la favella Latina nel pristino stato. Ma fratanto giudicherei, che Aldo con Guarino fosse tenuto, o solo, non più Auttori. Lorenzo Valla ancora gran giovinetto ti apporterà: perche, se bene è troppo superstitioso in giudicare questo, e quell'altro Auttore, è però acconcio a fare l'ingegno molto avveduto.

Auttori nell'Espositioni.

Servio sopra Virgilio nelle cose più notabili, e difficili; Ascensio nella costruzione della lettera; Ubertino nelle Pistole Famil. di Cic. ma molto meglio Paolo Manuccio, & sopra le Pistole Familiari ad Attico, & sopra le Orationi di Cic. sopra le Pistole ad Attico ancora ti gioverà Gio: Battista Pio Bolognese. Donato sopra Terentio, Acrone, & Porfirione sopra Oratio, & molti altri sopra gli altri Auttori. Frate Ambrosio Calepino grand'ajuto ti porgerà nello esporre qualsivoglia Auttore.

Della Memoria.

LA Memoria è veramente il Tesoro di tutte le dottrine, e senza questa ogni fatica sarebbe un infondere l'acqua in un vaso pertuggiato. La Memoria è fragile, e soggetta a molti accidenti. Laonde si legge in Plinio, che uno, cadendo da un'alto luogo, si scordò del proprio nome. Ma niuno ha così cattiva memoria, che egli non la faccia buona con l'esercizio, perche ella si gode molto d'essere esercitata, & affaticata. Per tanto imparisi ogni di qualche cosa à mente, quantunque non faccia bisogno, acciò che non si raffreddi, & induri, la quale infermità è à lei molto pernicioso.

Quanto al difetto della natural memoria si può sovvenire per via di medicine artificiosamente, ma è cosa molto pericolosa; cioè, di perderla tutta, e impazzirsi. Cicerone insegna à conservarla con le imagini, e co' luoghi. Pietro da Ravenna, il Dolce, e molti altri similmente ci insegnano d'ajutarla con questa facoltà locale.

Le cose, che offendono maravigliosamente la memoria, sono queste: le cui passioni estreme dell'animo, cioè la sovverchia allegrezza, o tristezza, o ira. Oltre di questo, il sovverchio mangiare, e' sovverchio bere, e sopra tutto la imbriciaggine, e quei cibi, che sono duri da digerire; come sono le carni di Bue, le ova dure, e cose simili; le quali o fogliono produrre cattivi humori, o empiono la testa di nocevoli vapori. Il mangiare, non havendo fornito di padire, apporta gran danno: oltre à ciò il sovverchio vegghiare, e' lungo sonno, e specialmente il dormire con la coppa in giù. Più oltre, l'eccessivo caldo, e' troppo freddo, e parimente ogni estremo.

Ma sopra tutto, per poter' arrivare con la imitatione de' buoni Scrittori à un perfetto termine della eloquenza Latina, ci bisogna l'assiduo esercizio, il quale non solo ti conserverà la memoria fermissima, ma ti condurrà à una vera perfezione di cotàl negotio, tutta volta, che vi sia la dilettatione, la quale rende l'opera perfetta; perche poco ti gioverebbe lo esercizio, quando l'animo tuo à ciò non fosse impiegato. Et questo basti per hora intorno al modo dell'imitare, riserbandomi à migliore occasione darne un miglior saggio.

OSSERVAZIONI INTORNO

*Alle Regole del Comporre le Pistole
Latine.*

AUTTORI,

Le cui autorità citate sono in queste
Osservazioni.

A ldo Mannuccio, il Vecchio, e'l Giovane.	Mancinello.
Aristotele.	Messalla Corvino.
Aseanio Pediano.	Nonio Marcello.
Aulo Gellio.	Oratio.
Autore ad Erennio.	Orbilio.
Bartolomeo Sibilla.	Paolo Ap.
Cicerone.	Paolo Mannuccio.
Erodoto.	Persio.
Eusebio.	Plinio il Vecchio, e'l Giovane.
Frate Ambrosio Calepino.	Quintiliano.
Francesco Alunno.	Sallustio.
Festo Pompeo.	Seneca.
Giorgio ne' Problemi.	Sustonio Tranquillo.
Gio: Teodorico.	Suida.
Gio: Battista Pio.	Terenzio.
Girolamo S.	Varrone.
Lorenzo Valla.	Virgilio.
	Vittorino.

DELLE CAGIONI

Delle Regole Grammaticali.

*Et delle Grandezze, & Eccellenze della favella
Latina, dalla quale è superata la Greca.*

NON è dubbio alcuno, per quanto si può giudicare, & per quello, che vien determinato da Dotti Filosofi, che una cosa istessa, cioè un'istesso effetto, può havere diverse cagioni, non però tutte, immediate, proprie, e dirette; mà una propria, l'altra impropria, indiretta, & così va discorrendo. Come per esemplo si può dire: La sanità restituita à un corpo humano; ò à qual si vogli Animale, è cagionata dalla medicina, come da cagione immediata, e propria; Dal Medico, come da causa efficiente, e instrumentale della Natura; Dalla infermità come da cagione occasionale, e indiretta. Le leggi similmente, & gli Statuti delle Città sono cagionati principalmente, e propriamente dal consiglio de gli huomini d' bene, che desiderano stirpare i vitii, e cat-

tivi costumi; Da gli scelerati, e malvagi costumi, poi indirettamente, e occasionalmente. Così diremo noi à proposito nostro: se bene le norme, & l'osservazioni Grammaticali hanno per cause efficienti, proprie, e immediate gli huomini dotti, e intorno à ciò molto esperti, e consumati, nondimeno concorrono à tutto questo, ancora come cagioni indirette, e occasionali, le disusate foggie, & le sconcie maniere del dire: perche, si come le leggi non fariano fatte da Principi della Città, se non fossero i corrotti, e vitiosi costumi; così anco non si fariano le Regole, & l'Osservazioni Grammaticali, se non fossero le nuove, vitiose, e sconcie forme del parlare. Ma per due cagioni le Regole, ovvero la Grammatica già in Roma non era in uso, non che in prezzo alcuno. La prima, è stata, che, per essere la Città in quei primi tempi tutta bellicosa tutta dedita à gl'Imperii, e tutta occupata à domare, & à fogggiacere le forze delle più fiere genti, mirando solo à farsi per se stessa un Palaggio, quasi di tutto l'Mondo, poco studio si poneva nelle arti liberali. La seconda cagione fù, che all' hora tutti parlavano Latino, e indifferentemente, cioè gli Huomini, e le Donne, i Dotti, e gl'Indotti, i Fanciulli, e i Vecchi, i servi, e i liberi, &, per dirla in una parola, tutti senza differenza alcuna, talmente, parlavano Latino, che non gli bisognavano le Regole, ne i Precetti; ma ciascuno nato nel Latio, nel quale è posta Roma, (come meglio, e più à pieno diremo) havea la favella Latina, per domestica natia, familiare; e cotidiana. Per tanto quei, che sapevano Latino, non havevano questo da Grammatici, non dalle Scuole, ne da qual si vogli fatica di Scuola, mà insieme, & ugualmente col latte, quasi nelle culle, ò fasce, lo riceveano dalle loro Madri, ovvero Nodrici, e Balie, e da coloro, co' quali praticavano in casa domesticamente, e familiarmente. E ben vero, che alcuni usavano il natio Idioma Latino, più tersamente, e con maggior politezza, che non faceva il volgo, & questi furono i Poeti, gli Oratori, & gl'istoriografi. Così la Francia ancora hoggidi, così la Germania, così la Spagna, così l'Italia hà i suoi Vergili, i suoi Ciceroni, e suoi Livii nella sua lingua natia, & propria, i quali sono vie più casti, più mondi, e più politi nel dire, che gli altri molti. Mà, se bene da principio la lingua Latina hebbe misero albergo, come più à pieno habbiamo detto nell'Osservazioni intorno alla imitatione della lingua Latina, parlando de' quattro tempi di essa favella: Nondimeno ampiamente, poi si diffuse per tutto. Il che non successe mai così all'altre lingue. Percioche la nostra Latina (per tacere quella parte d'Italia, la quale già era chiamata la Grecia grande, com'è la Sicilia, la quale ancora fù Greca; & per tacere tutta l'Italia) per tutto quasi l'Occidente, per una gran parte del Setten-trione, & dell'Africa, andandosi allargando, & habitando, hor quà, hor là, s'è fatta quasi una

una Regina : Ne manco lode si deve à costei, che à Cerere , la quale si dice essere stata inventrice del frumento , ò à Bacco del vino , ò à Minerva dell'oliva . Perche ella ci ha donata una buonissima, & quasi divina vivanda non del corpo , ma dell'animo , & (per dir così) un'Ambrosia , e un Nettare . Questa ammaestra le genti , e' popoli tutti in tutte Parti liberali , & in tutte le scienze , ò facoltà . Questa finalmente hà fatto , che più non fossero nominati i Barbari . Là onde , chi è , che non anteponghi i Professori delle lettere à quei , che essercitano le armi ? percioche costoro si possono chiamare Regali , & coloro quasi Divini , senza pregiudicio alcuno ; essendo che da' letterati Latini , non solamente sia stata accresciuta la Repubblica , & la Maestà del popolo Romano , ma etiamdio da loro , come da tanti Dei , la salute di molte Città , & genti sia stata racquistata . Ne si dee credere , ne pensare , che dalla favella Latina sia stato acquistato l'Imperio , e' l' Principato , con le armi , col sangue , ò con le guerre : ma co' beneficii , con l'amore , & con la concordia ; anzi che anticamente appresso à Romani , non era lecito ad alcuno entrare nell'arte militare , se prima non fosse tenuto eccellente nelle lettere Latine . Per la qual cosa ben dicea il Valla : *Magnum Latini sermonis Sacramentum est , magnum profectò Numen* . Di qui si scopre ancora la grandezza, il Sacro Mistero , e' l' Venerando Sacramento di questa lingua Romana la quale è veramente il condimento di tutte le Lingue apportando loro gratia , leggiadria , & accrescimento . Et , si come il vino non ha tolto via l'uso dell'acqua : ne la seta l'uso della lana , ne del lino : ne l'oro l'uso de gli altri metalli ; così la favella Latina non ha tolto l'uso dell'altre lingue , anzi l'hà ornate , & arricchite . Et , si come una gemma , legata in un'anello d'oro , non gli apporta se non ornamento , & splendore ; così la lingua Latina , aggiungendosi à laltre lingue , suole apportar gratia , vaghezza , & splendidezza . Diciamo adunque col Valla : *Magnum Latini sermonis Sacramentum est , magnum profectò Numen* . Gran mistero invero , & venerando Sacramento è l'Idioma Latino , il quale presso i forestieri , presso i Barbari , presso gl'inimici fantamente , & religiosamente per tanti lustri , & secoli si custodisce . Di modo che non tanto doler'è iagnar si dee Roma , quanto rallegrarsi , vantarsi , e gloriarfi . Perche , se bene per colpa del tempo ell'hà perduto il Regno , il Dominio , & l'Imperio , ch'havea già ; non dimeno per questo vie più splendido , & più nobile Dominio della lingua Latina regna ancora fino al dì d'hoggi (oltra la divina Monarchia Pontificia) in una gran parte del Mondo . Si che , nostra è l'Italia , nostra è la Francia , nostra è la Spagna , la Germania , l'Inghilterra , l'Ungheria , la Schiavonia , & molte altre nationi : percioche quivi è l'Imperio Romano , ovunque signoreggia questa lingua , celebratissima Romana . Laonde non più vantar si dee la Grecia , della copia delle lingue loro ,

perche è molto più abbondante questa nostra sola , che le cinque loro ; si come il Valla , dir solea , & bene à questo proposito in questa guisa : *Eant nunc Græci , & linguarum copiam se jactent , Plus nostra una efficit , & quidem inops [ut ipsi volunt] quam illorum quinque [si eis credimus] locupletissima* . Ilche è conforme molto alla opinione di Cicerone , nel primo de Fini , quasi sul principio , il quale così dice : *Sed ita sentio , & sæpe disserui ; Latinam linguam non modò non inopem , ut vulgè putarem , sed locupletiore esse , quam Græcam , quando enim , vel nobis dicam , aut Oratoribus bonis , aut Poëtis , postea quidem quam fuit quem imitantur , ullus Orationis , vel copiosæ , vel elegantis ornatus defuit ?* Et nel terzo : altre sì sul principio : *Et si , quod sæpe diximus , & quidam cum aliqua querella non Græcorum modo , sed etiam eorum , qui se Græcos magis , quam nostros haberi volunt , nos non modò non vinci à Græcis verborum copia , sed esse in ea etiam Superiores , & nel 2. delle Tuscol. Dolorem , & laborem uno nomine appellabunt Græci , d'igitur verborum inops interdum , quibus abundare te semper putas , Græcia* . Oratio ancora , parlando nel libro secondo epistola prima della perfectione della Latinità del tempo suo , disse ; che i Græci erano superati da' Latini , in questa guisa : *Venimus ad summum fortunæ , pingimus , atque Psallimus , & luctamur , Achivis doctius unctis* . Ne parmi di dovermi levare dalla opinione di questi huomini illustri , per le parole dell'istesso Cicerone nella seconda Att. del secondo libro delle Verrine , ove mostra , che questa voce Greca *Soter* , non si può esprimere con una voce sola Latina , così dicendo : *Hoc quantum est ? ita magnum , ut Latino uno verbo exprimi non possit , is est uimurum Soter , qui salutem dedit* . Perche , se bene Cicerone descrisse questa parola Greca , *Soter* , non parendoli di dover usare in luogo suo , *Salvator* , ma la fuggì , come voce inusitata , e nuova ; non per questo si deve dire , che non si possi usare , ritrovandosi usata questa voce *Salvus* , e , um : dalla quale nasce il verbo , *Salvo* , as , usato una volta da Cicerone , dal qual verbo si può formare il nome verbale , *Salvator* , ancorche esso verbo non paja così Latino presso molti per non essere usitato da Cicerone . Laonde parmi troppo grande superstitione , ò temenza di coloro , che per non dire *Salvator* , dicono , *Servator* , parlando del nostro Christo , il quale non hà conservato l'afflittio gener'humano nell'istesso stato , nel quale miseramente incorse : ma dalla eterna morte l'hà ridotto alla salute , & vita beata per sempre . Salvatore adunque , & non Servatore , si dee meritamente chiamare , poiche egli solo figliuolo del Sommo Iddio hà potuto , & fece questo . Ilche non si può esprimere con quella voce , *Servator* , ma ben con quell'altra , *Salvator* . Alche è conforme il secondo Padre della favella Latina , & della Greca molto bene intendente , Paolo Mannuccio nel suo Commento sopra il citato luogo di Cic. in questa guisa dicendo : *Quo patet communis*

error eorum, qui Jesum Christum Servatorem, appellant, aliud, enim, est servare; aliud salutem dare. Servatis, qui, ne salus amittatur, aliqua ratione praestat: salutem dat, qui amissam restituit. Quod si Servator non est Soter, quia, minus valet; necesse est Salvatorem appellare, quod contra Graecè dicitur, usurpato in re nova novo verbo; quod veteres, quoque probarunt. Per tanto non si deve dire, che la lingua Latina sia povera, come dicono alcuni sopra questa voce, Soter, potendosi esprimere con questa voce Salvator: La quale, ancorche non sia usata da Cicerone, si può far divenire Latina con l'uso, secondo il Precetto d'Oratio, di Cicerone, & de gli altri antichi, circa il formare le nuove voci. Copiosità è adunque la lingua Latina, (come più à pieno altrove diremo) la qual sola è come una sol legge di molte Genti. Il che non avviene à Greci, i quali, variamente parlando, hora secondo la lingua Attica, hora secondo la Eolica, & hora secondo la Ionica, Dorica, & Commune, trà loro, non s'accordano. Ma presso noi, cioè presso molte nationi, tutti s'accordano, non parlando se non con questa Latina lingua Romana, nella quale si contengono tutte le scienze: la quale, essendo in fiore, chi non sa, che tutti gli studii, tutte le scienze fioriscono; la quale similmente mancando, forza è, che manchino ancor quelle, quai sono stati i gran Filosofi, gli Oratori, i Poeti, i Legisti, & finalmente i buoni scrittori: se non, gli studiosi delle polite, & belle lettere? Tutte queste forti d'huomini illustri, & rari si ritrovavano all'ora in Roma; quando questa felice, & maravigliosa lingua, per non dir divina era in fiore, & signoreggiava. Ma poi, venendo tutta via à Roma, da tutto quasi il Mondo, il gran concorso de' forestieri; Ecco subito cominciata à perdersi, à poco, à poco la sincerità, & la politezza della favella Romana, per la mescolanza delle voci straniere. Il che certo considerato con gran rammarico, & cordoglio da quei, che à quel tempo erano di più acuto ingegno, per dar un saldo sostegno al quassato, & crollato Imperio, di così fatta favella Latina li diedero opportuno rimedio, col mezzo delle norme, regole, & Osservazioni della Grammatica, & della Latinità. Per tanto non sarà cosa fuori di proposito mostrar qui sotto, quai sono stati quei primi Grammatici illustri, & gli Oratori Latini, & lo inventore della Grammatica Latina: ma prima dimostreremo la differenza frà la Grammatica, & la Latinità, & perche così chiamate siano queste voci.

Dell'origine di questa voce, Grammatica, & perche così usata sia da' Latini, & perche i Grammatici siano chiamati Letterati, & alle volte Letteratori.

Questa voce Grammatica, ancorche sia tirata dalla voce Greca, cioè γραμματική, nondimeno è usitata come Latina, à guisa di molte altre, le quali, per

essere così usate da gli antichi ritengono ancora presso i Latini quasi l'istesso suono. Del che fa fede Cicerone nel terzo libro de' Fini, su'l principio, così dicendo: *Quamquam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa Philosophia, ut Rhetorica, Dialectica, Grammatica, Geometria, Musica, quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus.* L'istesso dire nel primo, verso la fine: *Quin etiam [inquit Atticus] Graecis licebit utare, cum voles; si te Latina sorte deficient. Bene sane facis: sed entar ut Latine loquar, nisi in hujusmodi verbis, ut Philosophiam, aut Rhetoricen, aut Physicen, aut Dialecticen appellem; quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis.* Grammatica adunque è voce Greca, la quale Latinamente si direbbe *Literatura*; perche quella voce, che da Latini nel numero del più è chiamata, *Littera*; da' Greci è detta γράμμα. Si che Grammatica suona in voce Latina, *Litteraria*, ò vero, *Literatura*; percioche la lettera è una minima parte della Grammatica. Però Quintiliano nel secondo libro della Institutione Oratoria, nel primo capitolo, disse, & bene: *Et Grammatica; quam in Latinum transferentes, Litteraturam vocaverunt, fines suos norit, praesertim tantum ab hac appellationis suae paupertate, intra quam primi illi consistere, provellet.* Et nel 14. capitolo: *Grammatica Litteratura est, non Litteratrix.* La onde primieramente, i Grammatici furono chiamati Letterati da' Latini, come vuole Suetonio Tranquillo, così dicendo: *Appellatio Grammaticorum Graeca consuetudine invaluit, sed initio Litterati vocabantur.* Cornelius quoque Nepos in libello, quo distinguit Litteratum ab Erudito, *Litteratos quidem vulgò appellari ait eos, qui aliquid diligentèr, & acutè, scienterque possint aut dicere, aut scribere. Ceterum propriè sic appellandos Poetarum interpres, qui à Graecis Grammatici nominentur, eosdem Litteratos vocitatos.* Valerio Catone, Poeta, & Grammatico illustre, fu chiamato Letteratore da Messalla Corvino in una certa sua pistola, dicendo: *Non est mihi res cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida quidem, aut Litteratore Catone.* Per le sopradette autorità non si scorge differenza alcuna trà Letterato, & Letteratore, ma, secondo alcuni altri, questi due vocabili sono differenti, come queste due voci, Grammatico, & Grammatista: percioche quella significa un buono, & perfetto Grammatico; quest'altra un Grammaticuccio, per dir così, cioè colui, che solamente insegna i primi elementi della Grammatica; si come pare, che volesse intendere il dotto, & diligente Suetonio, quando volse mostrare la differenza frà quelle due voci, dicendo. *Sunt, qui Litteratum à Litteratore distinguant, ut Graeci Grammaticum à Grammatista, & illum quidem absolutè, hunc mediocriter doctum existiment.* Et questo disse egli mosso dall'autorità d'Orbilio, il quale così dice: *Apud Majores, cum Familia alicujus venalis produceretur, non temere quem Litteratum in titulo, sed Litteratorem*

torum inscribi solitum esse comperio, quasi non perfectum litteris, sed imbutum. Per tanto si può concludere, che, sì come il Grammatico è differente dal Grammatista, il quale si può chiamare, come s'è detto, Grammaticuccio, cioè tinto, imbrattato, o à pena, per dir così, infarinato nella Dottrina Grammaticale, così il Letterato, dal Letteratore, il quale così ancora d'alcuni è chiamato colui, che insegna di scrivere, cioè di formare le lettere, ovvero i Caratteri di diverse sorti, come piace à Frate Ambrogio Calepino.

Della origine della lingua Latina,

LA lingua Latina è così detta dal Latio, che è questa nostra Regione, che è l'Italia, già chiamata Latio; perciocchè, come vogliono i Favolosi Poeti, in questa parte s'alcese Saturno fuggendo l'ira del suo figlio Giove, il quale lo discacciò dal Cielo. Sicchè, venuto egli in Italia, e quivi nascosto, all'ora questa Regione fu chiamata Latio, che è detto dal verbo Latino, *Latco*, che significa ascondersi. Et, perchè il Latio è quella parte d'Italia, ov'è posta Roma, nella qual Città hebbe origine questa felice lingua, meritò essere chiamata Latina, & tal hora Romana, essendo ella capo d'Italia, per non dir del Mondo. Mà, à fine, che questa isposizione sia accettata, parmi doverla confermare con l'autorità de' più intendenti, e de' gli huomini più gravi in cotal professione: frà quali Giovanni Theodorico parla in questa guisa della origine di questa lingua Latina: *Latium ea est pars Italiae, in qua sita est Urbs Roma. Unde & Latini dicti, ut à Gallicis Galli: & lingua Latina, qua utebantur Latini, hoc est. Romani: ut Gallica, qua Galli; Germanica, qua utuntur Germani.* Il che è molto conforme all'opinione del Valla, il quale così dice: *Brevi spatio linguam Romanam, [qua eadem Latina à Latio, ubi Roma est, dicitur] celebrem, & quasi Regiam effecerunt.* Dell'istessa opinione fu Festo Pompeo, dicendo: *Latine loqui à Latio dictum est: quia locutio aded versa est, ut vix ulla pars ejus maneat innoxia.* Il che più volte fu confermato da Adriano Cardin. & da molti altri. Essendo adunque dichiarata à bastanza la origine di queste due voci, Grammatica, & Latinità; non sarà fuori di proposito, mostrare la differenza, che è trà l'una, & l'altra.

Della gran differenza, che è trà la Grammatica, & la Latinità, & del significato occulto di questa locutione,

LATINE LOQUI.

NOn è dubbio alcuno, che la Grammatica è differente dalla Latinità; come questa sia più libera, quella più sottoposta à molte regole, & leggi, fuori delle quali leggi non gli sia lecito uscire, & quasi si può dire incarcerata, & come schiava ridotta sotto i Ceppi, per toglier via quella vitiosa,

e corrotta licenza di coloro, che hanno guastata, & sporcata la lingua Latina con le disusate, & sconcie maniere del dire. Ne per questo dovemo dire, che la Latinità sia licentiosa in poter' usare le vitiose, & rozze frasi del parlare: perciocchè deve essere remota, e lontana dalle vitiose, & corrotte foggie di ragionare, sì come bene c'insegna quel'Auttor, scrivendo ad Erennio, il quale così dice: *Latinitas est, quae sermonem purum conservat ab omni vitio remotum.* Però à questo proposito disse ancora Adriano Cardinale in questa guisa: *Latinitas nil aliud est, nisi incorrupta loquendi observatio secundum Romanam linguam.* Et altre volte disse: *Nil aliud est perfecta Latinitas, quam perfectorum illorum virorum auctoritas, qua certo dicendi modo tamquam suo jure, & pro arbitrio usi sunt.* La Latinità adunque è più libera, in quanto, che non stà sottoposta à tante leggi, & precetti, com'è la Grammatica perciocchè colui, che parla Latinamente, molte volte non osserva tutte le regole Grammaticali, essendo, che i Grammatici non usino tutte le vaghe foggie del dire, e tutte le figurate locutioni, e i fioretti della Lingua, come fanno gli Oratori, & gli altri. Per tanto si può determinare, che la lingua Latina più fedelmente s'impara nel leggere i libri de' vecchi, e perfetti Scrittori Latini, che nel rivoltare, & bene spesso, le norme, è precetti de' Grammatici. Laonde molto bene à proposito quel sottile, & acuto ingegno di Giovanni Theodorico disse: *Latine loqui nil aliud est, quam verbis uti Romanis propriis, & incorruptis, etiam non adhibita Grammatica ratione. Fit autem interdum, ut, qui Latine, non statim tamen grammaticè loquatur, propterea quod Grammatici non omnes Latinae locutionis modos, non omnia schemata, aut assecuti sunt, aut suis praeceptis complexi: ut hinc facild intelligamus, Latinum sermonem legendis veterum scriptorum libris, quam evolendis quamlibet diu Grammaticorum commentariis, disci fidelius.* A questo proposito disse ancora Vittorino nel libro della sua Grammatica: *Latinitas est observatio incorruptè loquendi secundum Romanam linguam. Constat autem tribus modis, Ratione, Auctoritate, Consuetudine. Ratione, secundum technicos, idest, artium traditores. Auctoritate, veterum scilicet lectione. Consuetudine, quae doctorum modo eloquendi, usu placita, assumpta sunt.* Ne per questo si deve dire, che la Grammatica non stia sotto l'Arte, sotto l'autorità, e sotto la Consuetudine, o uso de' buoni Scrittori, & Poeti, & Oratori: Mà sono differenti frà loro la Grammatica, & la Latinità, inquanto, che quella è più ligata, & ristretta per le Regole; & questa più libera, servendosi d'alcune foggie del dire, usate da' perfetti Dicitori Latini, le quali non potendosi raccogliere, o ridurre sotto Regole certe; & determinate, alle leggi Grammaticali non pajono convenienti. Ne quelle farebbono usate se non da coloro, che fossero pratici intorno à scritti de' buoni Auttori. Chi sarebbe colui, che, seguitando

do le norme della Grammatica, avesse ardimento di dire: *Multa hoc genus, vel, hoc genus alia, pro hujus generis: Id atatis homines, pro, ejus atatis: Eo sapientia, pro, ad eam sapientiam: Quo ad ejus fieri potest, quoad ejus facere potueris, pro, quantum fieri potest, & quantum in te erit?* Niente di manco queste, & altre fomiglianti maniere di parlare sono elegantissime, politissime, & usitatissime presso i buoni Scrittori. Per tanto ben disse il buon Quintiliano nel primo libro della Institutione Oratoria, nel decimo cap. facendo testimonianza di cotal differenza: *Non invenisse dici videtur, aliud esse Latine, aliud Grammaticè loqui.* Il Valla similmenae, seguendo il suo divoto, & affettionato Quintiliano, tenendolo al pari di Cicerone, nel primo libro delle sue Eleganze, nel 13. capitolo disse: *Sed ego ad altiora ducente stylo transeo, & ad ea, quæ Oratorum magis sunt, quam Grammaticorum, & magis Latine, eleganterque loqui volentium, quam eorum, qui ad normam Grammaticæ periti esse contenti sunt.* Onde più di sotto dice: *In hoc potissimum loco exequimur rem dignam auribus studiosorum, de exactissima antiquorum latinitate, & elegantia à M. Cicerone, Marcoque Fabio Quintiliano præcipue observata, duobus luminibus, atque oculis cum omnis sapientia, tum verè eloquentiæ Latine.* Et nel 3. lib., al 19. cap. *Undè interpret noster transferens, maluit Latine, quam Grammaticè, loqui.* E, se bene alcuni leggono così, *Maluit Latine loqui, quam Græce:* Nondimeno il primo modo quadra più al Testo, che'l secondo, sì come piace ancora al Mancinello sopra il 13. capitolo del primo libro dell'istesso Valla. Diciamo adunque la Grammatica, esser differente dalla Latinità, come quella sia angusta, aspra, & legata per le determinate Regole, & questa ampia, dolce, vaga, & libera dalle leggi certe, e spesse. Per la qual cosa non mi par dover tralasciare il bello significato, che soleva ricevere, & bene spesso, questa foggia di dire, *Latine loqui,* presso i dotti, & perfetti Dicatori Latini, perciocchè altro non significava, *Latine loqui,* che, parlare apertamente, chiaramente, e alla scoperta, come habbiamo detto ancora ne' luoghi occolti dalle lingua Latina. Del che ne fa fede il Padre della eloquenza, Cicerone, nell'Oratione contra Verre, dicendo, *Latine me scitote, non accusatorie, loqui.* Contra Antonio nella Filippica settima: *Quem Gladiatorum non ita appellevi, ut interdum etiam M. Antonius Gladiator, appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane, & latine loquuntur.* Virgilio similmente ne gli opusculi disse in questo senso: *Obscure poteram tibi dicere, &c.* & poi segue. *Simplicius multo est, da pæd. Latine dicere:* Chi non vede, che, *Obscure, & Latine,* appresso questo Poeta sono due contrarii. Ne per altra cagione fu introdotta questa Frase di ragionare, se non per la facilità, chiarezza, & purità della lingua Latina. Però Cicerone nell'ottimo Oratore disse: *Pure, & emendate loqui, quod est Latine.* Et più oltre nel Bruto, volendo mostra-

re la dignità, & la nobiltà di questa lingua Latina, disse: *Non tam præclarum est scire Latine, quam turpe nescire.* Si può adunque conchiudere con le ragioni, & autorità citate: che la Grammatica, & la Latinità sono differenti, come quella sia povera, rozza, aspra, e legata, questa per il contrario ricca, chiara, vaga, & libera, non per questo licenziosa, in quanto, che le sia concesso usare le vitiose locutioni, mà libera di tante leggi, usando bene spesso le figure, le quali, ancor che sieno in un certo modo chiamate vitii, non però posti senza ragione, ovvero senza l'autorità de' buoni Scrittori, i quai vitii non sono propriamente vitii, se non in quanto, che sono lontani dall'uso commune de' Preceetti Grammaticali, come pare, che volesse accennare Quintiliano, quando disse: *Figura est quedam confirmatio orationis remota à communi.* O veramente così: *Figura est vitium cum ratione, necessitatis, ornatu suæ gratiæ permixtum.* Perciocchè la Latinità molte volte attende à certi belletti, e fioretti, & tal volta una certa brevità secondo le occorrenze, delle quali cose il Grammatico non si cura, non facendosi lecito uscire fuori de' suoi termini miseri, e duri. Mà ciò basti fin qui intorno à questo negotio: & veniamo hoggi mai à sodisfare à quanto habbiamo promesso, cioè, à mostrare il primo inventore della Grammatica, & gli altri huomini illustri, Grammatici, & Oratori. Ma prima vediamo, quai siano stati avanti i Grammatici, o gli altri Scrittori.

Che i Grammatici sono stati dopo i Poeti, Oratori, & altri Scrittori, & che la favella Latina era già in Roma commune à tutti.

Essendo la Grammatica una certa observatione nata da gli scritti de' Poeti, Oratori, & Istoriografi: non è dubbio alcuno, che i Poeti gli Oratori, & gl' Istoriografi: sono molto più antichi de' Grammatici. Però disse, & bene, Vittorino nella sua Grammatica: [come più à pieno di sopra habbiamo detto] *Latinitas constat Ratione, Autoritate, Consuetudine.* La qual Latinità non è differente dalla Grammatica, se non come s'è detto di sopra. Anzi credere dobbiamo, secondo la opinione di tutti i Professori di quest'arte, che à un Grammatico, per celebrato, e famoso, che fosse, non si presterebbe fede, se tutto ciò, che dicesse, non lo confermasse con la testimonianza di qualche Poeta, Oratore, o Istoriografo; sì come chiaramente ce lo dimostra il Theodorico, con queste parole: *Grammaticem ex Poetarum, Oratorum, Historicorum, & cæterarum hoc genus scriptorum observatione natam, abunde declarat, quod ipsa ex eorum scriptis tota ita pendet, ut Grammatico quamlibet celebrato fidem non sis habiturus, nisi testimonium à Potestate aliquo, aut Oratore, aut Historiographo citaverit.* Non è dunque da credere, che prima
fino

siino stati i Grammatici de gli altri Scrittori , & che quei primi Latini imparassero la lingua Latina da Grammatici i quali , come più di sotto diremo à pieno , furono pochi anni avanti l'età di Cicerone . Mà è da creder bene , si come più ampiamente habbiamo detto nel principio della presente operetta , che l'imparassero dalle madri , & dalle baile , ovvero nodrici , & quasi , per così dire , la bevessero col latte , come hora noi solemo apprendere la volgare Italiana , & materna , senza leggi , ò norme da fanciullezza . Del che fa piena fede il Padre della lingua Latina , Tullio , nella prima disputa Tusculana : il quale , parlando della separatione delle Anime da' Corpi , così disse : *Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt , quos auxerunt Poetae , Frequens enim confessus Theatri , in quo sunt Mulierculae , & Pueri , movetur audiens tam grande carmen : Adsum atque advenio Acheronte vix via alta , atque ardua , per speluncas asperis structas saxis pendentibus maximis , ubi rigida constat , & crassa caligo inferum .* In questa ragunanza del Teatro , che racconta Cicerone , si fa segnalata mentione delle donne , & de' fanciulli , onde dice , che tutti si commossero , e si stupirono , sentendo , & intendendo le sopradette parole Latine , in materia delle cose infernali . Il che non sarebbe accaduto , se le donne e' fanciulli non haveessero inteso l'Idioma Latino . Di questo istesso fa fede Terentio in quella sua Comedia intitolata , la *Suocera* , nel cui proemio disse , che la sua Comedia non si potè recitare la prima volta , per il gran strepito , che fecero le genti attente , e occupate a' giuochi della fune . Alla fine poi , parlando di così fatto disturbo , ne dà la colpa specialmente alle strida , & agli strepiti delle donne , e così dice : *Hecyam ad vos refero , quam per silentium nunquam agere licitum est .* Et poco di più sotto ; *Cum primum eam agere cepi , Pugilum gloria , funambuli eodem accessit expectatio . Comitum Convectus , strepitus , clamor mulierum , fecere , ut ante tempus exirem foras , & quel che segue .* Se adunque le donne non haveessero inteso Latino , non farebbono entrate nelle Comedie ad ascoltarle . Mà molto più chiaramente quel Crasso presso Cicerone nel terzo libro dell'Oratore ci dimostra , che le donne , e gli altri imparavano la lingua Latina senza Regole , come loro naturale , commune , e cotidiana , à guisa , che noi solemo fare della nostra Italiana , & materna ; mà chi più elegante , e più polito , e chi meno doventava secondo la diversità delle persone , de' studii , e delle conversationi . Però Crasso nel luogo citato , parlando di Lelia sua Suocera , Madre di sua Moglie , disse , che di politezza , & di belle gracie di lingua Latina contendeva con Plauto , & Nevio , Poeti famosi , & eleganti . Onde da quella sua gratiosa , & leggiadra favella Latina conchiudeva , che suo Padre , e gli altri suoi antecessori fossero stati elegantissimi nel dire . Le parole di questo Crasso Ciceroniano erano in questa guisa : *Equidem cum audio Socrum meam*

Leliam [facilius enim Mulieres incorruptam , antiquitatem conservant , quod multorum sermonis expertes , ea tenent semper , quae prima didicerunt] sed etiam sic audio , ut Plautum mihi , aut Nevium videar audire ; sono ipso vocis ita recto , & simplici est , ut nihil ostentationis , aut imitationis asserre videatur . Ex quo sic locutum esse ejus Patrem , sic Majores , non asperè , ut ille , quem dixi , non vaste , non hiulce , sed preesse , & leniter , & aequaliter . E chi non sà , che Plauto , & Nevio non scrissero se non Latinamente , & che la propria favella Romana non era se non Latina ? si come l'istesso Crasso poco più di sopra lo dimostrò . Anzi l'istesso Cicerone nel suo Bruto lo dice in questa forma : *Non tam praclarum est scire Latine , quam turpe nescire . Neque tam id mihi Oratoris boni , quam Civis Romani proprium videtur .* Et nel istesso libro parlando di Cesare disse : *Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum , quae , erit si Orator non sis , & sis ingenuus Civis Romanis , tamen necessaria est , adjungit illa oratoria ornamenta dicendi .* La lingua , adunque propria Romana era Latina , è à tutti natia , & commune , cioè a' dotti , & à gl'indotti , a' servi , & a' padroni , a' vecchi , & a' fanciulli , & finalmente alle donnicciuole , come chiaramente si può vedere per le parole di Cicerone nell'istesso Bruto , nel quale così lasciò scritto : *Erant tamen , quibus videtur illius aetatis tertius Curio , quia splendidioribus fortasse verbis utebatur , & quia Latine non pessime loquebatur , usu credo aliquo domestico , nam litterarum nihil sciebat . Sed magni interest , quos quisque audiat quotidie domi , quibuscum loquatur à puero , quemadmodum Patres , Paedagogi , Matres etiam loquantur . Legimus Epistolas Corneliae Matris Gracchorum . Apparet filios non tam in gremio educatos , quam in sermone Matris .* Et poco dopo , parlando della bella lingua di Curione , dimostra chiaramente , che egli l'apparò senza arte , & senza imitatione di Poeta , Oratore , ò di qualsivoglia memoria d'antico , e perfetto scrittore , ma solamente con la pratica , & conversatione familiare de' suoi di casa , à guisa , che solemo far' ancor noi imparando la nostra Italiana Volgare . Onde disse : *Similiter igitur suspicor [ut conferam parva magnis] Curionis , & si pupillus relictus est , patrio fuisse instituto , puro sermone assuescitam domum . Et eo magis hoc judico , quod neminem ex iis quidem , qui in aliquo numero fuerunt , cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum , tam rudem . Nullum ille Poetam noverat , nullum legerat Oratorem , nullam memoriam antiquitatis collegerat . Quamquam id quidem fuit etiam in aliis , & magnis quidem Oratoribus , quos parum his instructos artibus vidimus , ut Sulpicium , ut Antonium .* L'istesso dice di T. Flaminio : *T. Flaminium , qui cum Q. Metello Consul fuit , Pueri vidimus , existimabatur bene Latine loqui , sed literas nesciebat .* Più oltre ; che questa lingua Latina fosse propria natia , & commune à tutti , facilmente si può conoscere ancora per le parole dell'istesso Tullio , il quale ci fa fede , che nessuno giamai si recò à maraviglia ,

glia, che un Oratore fosse polito nella favella Latina, mà, che, se altrimenti haveſſe parlato, era ſchernito, e tenuto, non dirò ſolamente indegno del nome dell'Oratore, mà etiandio indegno d'eſſere annoverato trà gli huomini. Però nel 3. lib. dell'Oratore così diſſe: *Nemo unquam Oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident. Neque eum Oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui aſſeſſent, intelligerent, quid diceret, ſed contempſit eum, qui minus id facere, potuiſſet.* Mà, per far fine hoggimai di recitare l'auttorità, che ci moſtrano veramente, che la lingua Latina era natia, propria, & commune à tutti, dirò ſolamente in confirmatione di quanto s'è detto; che'l volgo indifferentemente parlava Latino, conoſcendo egli le ſottigliezze della lingua, ſi come piace à Cicerone dell'iſteſſo Oratore, parlando de' numeri dell'oratione ſciolta, ò vogliamo dir proſa, in queſta guiſa: *Illud autem nequis admiretur, quoniam modò hæc vulgus imperitorum in audiendo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quadam eſt vis, incredibilisq; natura. Omnes enim tacito quodam ſenſu ſine ulla arte, aut ratione, quæ ſunt in artibus, & rationibus reſta, ac prava dijudicant. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum atque modorum? At in his ſi paulùm modo offenſum eſt, ut contractione brevius fieret, aut productione longius, Theatra tota reclamant.* Et poco più di ſotto; *Verum, ut in verſu vulgus, ſi peccatum eſt, videt: ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit. Sed Poetæ non ignoſcit, nobis concedit.* Conchiudere ſi può adunque la lingua Latina eſſere ſtata a' Romani peculiare, natia, & commune, ſi come chiaramente ci moſtrano le ragioni, & l'Auttorità citate. Mà non ſi nega per queſto, che trà'l volgo chi più, e chi meno accònciamente, & correttamente parlaffe, ritrovandoſi ancora queſta differenza, non dirò ſolamente frà i noſtri intorno alla lingua Italiana materna, mà etiandio frà quei Romani Letterati, percióche Celio, & Pacuvio erano ſcabroſi, e rozi nel dire, come vuol Cicerone nel ſuo Bruto, moſtranda la differenza della politezza de' Latini, così dicendo: *Atatis illius iſta fuit laus, tamquam innocentia, ſic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum æquales Cælium, & Pacuvium malè locutos videmus. Sed omnes tum ſerè, qui nec extrà Urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica inſuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè non deteriore vetuſtas fecit, & Roma, & in Græcia.* Il che eſſendo così, determinatamente ſi può dire, che la lingua Latina ſia ſtata per gran pezza di tempo ſenza la Grammatica, cioè ſenza le leggi Grammaticali. Mà queſt'era, quando queſta felice, privilegiata, & reverenda favella non era ancora macchiata, e oſſcureſcota dalle nuòve, & vizioſe foggie del parlare de' Barbari. Et queſto danno, ò ruina avvenne per la meſcolanza de' foraffieri, & ſtranieri, ch'alla giornata concorrevano dentro la famoſa Città di

Roma, per eſſere capo del Mondo;

Là onde quei, ch'erano gelofi dell'honor della Patria Romana, & forſe di più acuto ingegno, s'imaginaron di dar opportuno riddio à così fatta ruina col mezo delle loro fatiche, ritrovando le leggi, & l'Oſſervationi della Grammatica per toglier via le licentioſe, & corrotte maniere della favella Latina. Mà quai ſiano ſtati gl'inventori di così onorate fatiche, hor'hora lo vedremo, moſtrandò primieramente gli inventori, delle tre principali, e famoſe Lingue antiche.

*Dell'inventioni de' Caratteri, & de' nomi
delle tre principali, & famoſe
lingue antiche.*

Eſſendo le lettere, cioè, i primi elementi, parti [come s'è detto] della Grammatica; giudico eſſere coſa a propoſito, moſtrare primieramente i loro inventori, & ragionare poſcia de' gl'inventori della Grammatica. Et, perche ſono ſtate tre le principali, & famoſe Lingue antiche, cioè, Ebreà, Greca, & Latina: non poſſo fare, che, parlando della Latina, non ragioni alquanto, almeno per modo d'un paſſaggio, della Ebreà, & Greca: percióche della comparatione tra la Greca, & la Latina, delle quali n'ho parlato ſuperſicialmente, trattando dell'eccellenze di queſta; mi riſerbo a una migliore occasione ragionarne più a pieno.

L'Idioma Ebraico è ſtato il primo tra tutte le Lingue, dato da Dio al primo noſtro Padrè Adamo: percióche, ſi come dice S. Girolamo, i nomi, che ſi leggono nel Geneſi dal principio del Mondo fin' alla diſiſione delle Lingue, tutti ſono Ebraici. Con queſta Lingua Iddio nella ſottopoſta Creatura parlò a noſtri primi Padri, nel Paradifo: & eglino quivi con la bontà del grand'Iddio, & con l'aſtuto Diavolo parlavano, & quivi dall'aſtutia di coſtui in forma di ſerpente conluſinghevole parole ſi laſciarono ingannare. In queſto ſol Idioma Iddio diede la Legge a Moſè, & non in diverſe Lingue, come fece l'Evangelò: per dar ſegno (ſi come piace a Georgio ne' Problemi) che la legge ſi dava ſolo al popolo Ebreo, & l'Evangelio a tutte le Genti, ovvero, come vogliono gli Ebrei, perche quei Caratteri Ebraici figuravano le coſe Celeſti, & l'Evangelio il fine delle ombre, & figure, realmente, & con effetto ci dona il Cielo. Onde l'Apoſtolo a Corinti al ſettimo dice: *Præterit figura huius mundi.* In queſt'iſteſſo Idioma furono ad Adamo poſti i nomi alle coſe create. Queſta iſteſſa Lingua fu data a' ſpiriti Angelici, della quale [come piace a Bartolomeo Sibilla] i Beati, & i Dannati ſi ſerviranno dopo il Giudicio univerſale, ſe bene [come piace all'iſteſſo, citando anco l'opinione d' Enrico di Aſſia] i Beati potranno ſervirſi di tutte le Lingue, non già i Dannati. Più oltre per confirmatione di queſto dicono Girolamo, & Origene, che s'è fatta iſperienza d'un Bambino, il qua-

quale, rinchiuso in una Torre con una Nodrice, a cui fu imposto, che non parlasse; [ma io credo, che fosse mutola] proruppe in questa prima parola, *Lechem*, voce Ebraica, che suona in nostra Lingua, pane: & in un'altra, *Tain*, cioè, vino. Benche Erodoto nel secondo libro vuole, che'l Bambino fosse Trojano, il quale subito nato, & rinchiuso, come s'è detto di sopra, la prima parola, ch'egli formasse, fu, *Artos*, cioè Pane, & *Tnos*, cioè Vino. Ma diciamo pure, che fosse la Lingua Ebraica, la quale essendo stata la prima, sarà anco l'ultima, i nomi de' quali Caratteri sono locati qui sotto: che, cominciando a leggere dalla mano destra, così sono chiamati.

<i>Dale</i>	<i>Ghimel</i>	<i>Beth</i>	<i>Aleph</i>
<i>Heth</i>	<i>Zain</i>	<i>Vau</i>	<i>He</i>
<i>Lamed</i>	<i>Caph</i>	<i>Fed</i>	<i>Teth</i>
<i>Ain</i>	<i>Samech</i>	<i>Nun</i>	<i>Mem</i>
<i>Res</i>	<i>Coph</i>	<i>Zadi</i>	<i>Phe</i>
		<i>Thau</i>	<i>Scin</i>

Cadmo è stato l'Inventore delle lettere Greche; come racconta Plinio nel settimo libro, & quivi pone diverse opinioni, le quali per brevità taceremo. Dice anco, che Cadmo ne trovò sedici, e che Palamede nella Guerra Trojana n'aggiunse quattro altre. Francesco Alunno da Ferrara vuole, che Palamone figliuolo del Re d'Euboja trovò le quattro lettere Greche, che sono nel Latino, *th. x. ph. ch.* & che Cadmo ritrovasse tutte l'altre. Suida vuole, che sedici ne trovasse, & quelle quattro fossero trovate da Palamede. Frate Ambrosio Calepino, & l'Alunno vogliono, che Cadmo, stando a Cavallo, ritrovasse le lettere Greche, presso un fonte di Beotia, per nome chiamato Ippocrene, qual dopo consacrò egli alle Muse. Da Persio fu chiamato fonte Caballino, perche, *ιππος* significa Cavallo; & *χρην*, fonte. Onde poscia i Poeti hanno favoleggiato, questo fonte essere nato dalla percossa del Cavallo Pegaso, & da indi sovrannomato. Inventore della Grammatica Greca è stato Omero, secondo che racconta Platone nel Cratilo. I nomi, e' Caratteri Greci sono questi.

<i>Alpha</i>	<i>Vita</i>	<i>Gamma</i>	<i>Delta</i>
<i>a</i>	<i>β</i>	<i>γ</i>	<i>δ</i>
<i>Epsilon</i>	<i>Zeta</i>	<i>Iota</i>	<i>Theta</i>
<i>ε</i>	<i>ζ</i>	<i>ι</i>	<i>θ</i>
<i>Jota</i>	<i>Cappa</i>	<i>Lambda</i>	<i>Mi</i>
<i>ι</i>	<i>κ</i>	<i>λ</i>	<i>μ</i>
<i>Ni</i>	<i>Xi</i>	<i>Omicron</i>	<i>Pi</i>
<i>ν</i>	<i>ξ</i>	<i>ο</i>	<i>π</i>
<i>Ko</i>	<i>Sigma</i>	<i>Tau</i>	<i>Ipsilon</i>
<i>ρ</i>	<i>σ</i>	<i>τ</i>	<i>υ</i>
<i>Phi</i>	<i>Chi</i>	<i>Psi</i>	<i>Omega</i>
<i>φ</i>	<i>χ</i>	<i>ψ</i>	<i>ω</i>

Nicostrata, Madre d'Evandro, inventrice dell' Istoria, dicefi essere stata inventrice delle lettere Latine, non di tutte,

mà di queste: ABCDEFGILMNOPRSTV: L'altre lettere, cioè, HKQXYZ, furono ritrovate dopo lungo tempo. Ne si deve maravigliare alcuno, che altri dicano essere stata Carmente inventrice dell'Abecedario Latino. Perche Nicostrata essendo Poetessa, & Profetessa dedicata à Febo, dal Carme, cioè verso, col quale dava gli Oracoli, fu detta Carmente. Ma hora è pur tempo, che, mostrati gli inventori delle tre Lingue principali, veniamo a scoprire qual sia stato l'inventore dell'Osservazioni della Grammatica, & della Retorica,

Degl' Inventori della Grammatica, & della Retorica, & di quei primi Autori illustra loro.

Nel gran concorso de' forastieri, che arrivavano a Roma, la politezza, & la sincerità della favella Romana, per la mescolanza delle Lingue straniere, cominciò a perdersi a poco a poco. Il che conosciuto, & con gran rammarico considerato, da quei, ch'erano forse di più acuto ingegno: per la gelosia, che essi avevano di questa felice, & gloriosa lingua Latina, si posero, mancata quella perfettione, a dare l'Osservazioni intorno alla Grammatica, & alla Latinità, per raffrenare le licentiose, & corrotte maniere della favella Latina; ma non però molte; essendo ella in quei principii di corruzione allontanata poco dalla sua splendidezza, & nettezza. Così avanti la sua perfettione, che ricevè da Cicerone, il principio della Grammatica fu mediocre, per essere all' hora Roma tutta occupata intorno al guerreggiare, come piace a Suetonio Tranquillo, il quale così dice: *Grammatica olim, Roma ne in usu quidem, ne dum in honore ullo, erat, rudi scilicet, ac bellicosa etiam tum Civitate, nec dum magno opere liberilibus disciplinis vacante. Initium quoque ejus mediocre exstitit.* Però i principii della Grammatica furono mediocri, & deboli, i quali trattavano delle lettere, & delle sillabe, & d'altre somiglianti osservazioni di poca importanza, come vuole Suetonio. Ma, perche prima è stata la Latinità, & la Retorica, che la Grammatica, per tanto prima sia cosa ragionevole, brevemente mostrare i primi inventori di quella, & poi di questa. Il primo scrittore tra Latini, come s'è detto nel principio dell' Osservazioni intorno alla imitazione della lingua Latina, fu Livio Andronico, Corace, e Tisia Siciliani (perochè quella Nazione, come piace al Cavalcante, è acuta d'ingegno, & molto contentiosa per natura) furono i primi, che composero, & scrissero i precetti della Retorica artificiale, percioche tutti in differentemente, ma chi più, e chi meno, hanno la Naturale, come vuol' Aristotele, così dicendo: *Rhetorica respondet Dialectica. Ambae enim de ejusmodi quibusdam rebus sunt, quae communes aliquo modo sunt omnium ad cognoscendam, nec ullius scientia definita. Itaque omnes utriusque aliquo modo participes sunt.* Siqui-

quidem omnes quodam modo, & exquirere, ac quaestionem tueri, ac defendere, atque accusare conantur. Et quel che segue. Il primo, ch' insegnasse l'arte della Retorica Latina in Roma, fu L. Plotio Gallo, o' Francese, di Leone per patria, Retore nobilissimo, il quale fiorì in Roma ne' tempi di Cicerone. Da lui essò Tullio, & Q. Fratello impararono le Lettere Latine, com'egli testifica nell'Oratore, & così asserma il nostro F. Ambrosio Calepino, che costui fosse il primo, ch' insegnasse la Retorica in Roma, nè fa fede S. Girolamo nelle Croniche d'Eusebio, & Varrone, & Nonio Marcello ne fanno menzione in quel Verbo, *Bubulcito*. Ma Suetonio, parlando di questo Plotio, così dice nel libro de' Retori, citando una certa Pistola di Cicerone à Titinio: *Equidem memoriâ teneo Pueris nobis primum Latine docere cepisse L. Plotium, quendam, ad quem cum fieret concursus, iquod studiosissimus quisque apud eum exercebatur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem, doctissimorum hominum Auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus aliâ melius ingenia posse.* Il che è confermato da Carlo Sigonio ne' fragmenti di Cicerone, & da Andrea Patricio. Asconio Pediano vuole, che Cicerone imparasse Retorica da Marcò Calpurnio Pisone, condotto sotto la di cui disciplina dal Padre. Di questo Pisone l'istesso Cicerone ne fa menzione nel suo Bruto, chiamandolo acuto, e diligente nel riprendere le parole sovente coleroso, & alle volte faceto. Egli essendo in gioventù assai fiorito, cominciò poi a perdere il credito. Però dice Gio: Battista Pio sopra le Pistole ad Attico, parlando di questo Pisone: *Quantum detraxit de studio, tantum amisit de gloria.* Ne sò, s'io debba credere, che Cicerone dishonestamente imparasse l'eloquenza, come vuol Sallustio, suo nimico, in quella invettiva contro lui, così dicendo: *An istam immoderatam tuam eloquentiam, apud M. Pisonem non pudicitia jactura perdidicisti? Itaque minime mirandum est, quod eam flagitio se vendidit, quam turpissime parasti.* Non penso ne credo, che sia così, essendo Tullio honoratamente lodato sempre dall'istesso Sallustio nella congiura di Catilina. Ma ben credo, che questa invettiva sia inventione altrui; per essercitarsi nel dir male. Sia dunque come si vogli, basta a noi per hora conchiudere con l'opinione de' più, che'l primo Retore in Roma fu Plotio. Fu poi L. Otacilio Pilito; il quale insegnò Retorica a Gneo Pompeo Magno: Epidio insegnò a M. Antonio, & Augusto; Sesto Clodio amico di Marc'Antonio, & imitatore dello stile di Fulvia sua sorella; seguì poi C. Albutio Silo, L. Cestio Pio, M. Porcio Padrone, Q. Curtio Rufo, L. Valerio Primano, Virgilio Flavio, L. Statio Urfo, P. Clodio Quirinale, Marc'Antonio Liberale, Sesto Giulio Gabiniano, M. Fabio Quintiliano, & Giulio Tirone. Hor tutti costoro sono stati Retori famosi in Roma anticamente. Ne parlo de' gli Oratori famosi, cioè, L. Crasso, Orontio, Antonio, Scevola, & altri

huomini illustri celebrati da Cicerone, nell'Oratore, & Bruto, perchè costoro, & altri somiglianti non fecero professione di dare i precetti, e l'osservationi dell'arte Retorica, essendo differente la professione de' gli Oratori, & de' Retori. E ben vero, ch'un'istesso può fare l'una, & l'altra professione, come fece Cicerone, il quale ridusse l'Arte al colmo di perfectione: & fu miracoloso, & quasi divino nel dire.

Si come adunque la Latinità, & l'Arte Retorica ebbero principio mediocre, & debole, rispetto alla perfectione ricevuta poi: così l'Arte di Grammatica, il cui inventore fu Crato Mallote, Coetaneo d'Aristofane Grammatico, & eguale ad Aristarco di fama, & di valore, di nazione Greco, come piace a Gellio nel 2. lib. delle notti al 25. & così dicendo: *Duo Græci Grammatici illustres, Aristarchus, & Crates.* Questo Crate, come piace a Suida, fu chiaro ne' tempi di Tolomeo Filometore. Fu cognominato Critico, overo Omerico, per haver'egli commentato Omero. Costui, come dice Tranquillo, fu il primo, che portò lo studio della Grammatica in Roma, insegnando. Onde così dice: *Primus, quantum opinamur, studium Grammaticæ in Urbem intulit Crates Mallotes, Aristarchi æqualis, qui missus ad Senatum ab Attalo Rege inter secundum, at tertium Bellum Punicum sub ipsam Ennii mortem, cum in Regione Palatii prolapsus in cloaca foramen crus fregisset, per omne legationis simul, & valetudinis tempus plurimas expensas, subinde fecit, assidueque diservit, ac nostris exemplo fuit ad imitandum.* Così dice Tranquillo. La onde per queste parole si può conoscere, quanti anni avanti Cicerone si trovasse la Grammatica. Perchè Eusebio nelle Croniche fa fede, che Ennio poeta morì ne' settant'anni in circa, di podagra, nella centesima quinquagesima terza Olimpiade. Attalo morì l'anno secondo della centesima, & sessagesima seconda Olimpiade. Et Cicerone nacque nell'anno terzo della centesima, & sessagesima ottava Olimpiade. Cartagine poi fu distrutta nella terza guerra Punica l'anno terzo pure della centesima, & sessagesima ottava. Olimpiade è lo spatio di cinque anni, così chiamato da' Greci, da' Latini Lustrò, & quest'è opinione comune. Ma Frate Ambrosio Calepino, citando l'opinione dell'interprete di Licofrone Poeta, dice, che si piglia ancora per lo spatio di cinquanta mesi: il che non piace. Essendo adunque così, come dice Eusebio; la Grammatica fu primieramente insegnata da Crate Mallote in Roma, come vuol Tranquillo, avanti Cicerone, anni 70. Et questo calcolo è quasi conforme all'opinione di Frate Giacomo nelle sue Croniche, & all'Autore dell'Epitome. Seguirono poi molti altri, i quali tacerò per brevità. Dopò molti seguì Marc'Antonio Gnifo, nato nobile, & Gentil'huomo di Francia, da fanciullo fatto schiavo, dal suo Nutritore fatto libero, insegnò Retorica in Roma, e Poesia in Casa di Giulio Cesare ancor puttò. Alla cui Schola dicono, es-

ere spesse volte andato Cicerone essendo Pretore, & altri chiari, & grand'huomini, come vuol Tranquillo. Fùanco Atejo Filologo, amico di Sallustio: dopo la di cui morte, si fece amico d'Asinio Pollione, il quale, per essere nimico di Sallustio, lo lacerò crudelmente, biasmandolo dell'oscurità dello scrivere, & dell'audacia, & licentia del favellare metaforico, non accorgendosi questo Pollione del suo scrivere rozo, & incolto, ancorche accorto, & copioso nell'inventioni, come vuol Quintiliano. Segui poscia, Curtio Nicia, amico di Pompeo, & anco di Cicerone, per quanto si può conoscere nel nono libro della decima Epist. Fam., & in una certa pistola ad Attico Leneo inimico di Sallustio secondo Tranquillo, il quale così dice: *Lenaeus Sallustium Historicum acerbissimā satyrā laceravit, Lasiurum, & Lurconem, & Nabalum, Popinionemque appellans, & vitam, scriptisque monstruosum, praeferebat Priscorum, Catonisque verborum in eruditissimum Furē.* O. Cecilio, a cui scrive Cicerone. Egli fu il primo, che disputasse all'improvviso, e che leggesse Virgilio, & gli altri Poeti novelli. Verrio Flacco Maestro de' Nipoti d'Augusto, C. Giulio Igino famigliarissimo d'Ovidio, C. Melisso donato a Mecenate, a cui poi fu grato. Marullo Lettor publico in Roma, & della Lingua Latina Censore, severissimo, il quale, havendo ripreso una volta Tiberio del parlare, affermando Atejo Capitone, che quello era Latino, & se non fosse, sarebbe senza dubbio per l'avvenire stato, o adesso: Rispose: non dice il vero Capitone, perche tu puoi ben Cesare concedere la Città a gli huomini, ma non le parole. Et per far fine, fu anco ne tempi di Tiberio, & Claudio Imperadori un certo Palemone Grammatico Vicentino maestro di Persio, come piace a Pietro Crinito nella sua vita, huomo poi di tanta arroganza, che chiamava M. Varrone, Porco; & andava dicendo, che con lui erano nate le Lettere, & con lui dovevano morire. Egli fu nel vero eccellentissimo in questa lingua Latina, & pronto nel poetare all'improvviso, degno in vero di quella Città di Vicenza, quanto a questa parte, non essendo ella solita di produrre se non acuti, & dotti ingegni: ma troppo sciocco, & arrogante, presumendosi tanto, & chiamando un Padre dell'eloquenza, Varro, con un nome così ingiusto, & dishonesto, come piace a Tranquillo, dicendo: *Poemata faciebat ex tempore, scripsit ex variis, nec vulgaribus metris, sed arrogantia fuit tanta, ut M. Varronem, Porcum appellaret, secum, & natus, & moriturus Literas jactaret.* Questi, & altri quasi infiniti Grammatici si sono ritrovati avanti l'età corrotta, & guasta della favella Latina: i cui scritti intorno all'Osservationi Grammaticali crescevano, secondo che la Lingua polita, e tersa tutta via mancava. Perche, facendo quasi tutto'l Mondo congiura contra i Romani, & crescendo tuttavia la fierezza, & la rabbia de' Barbari, per la venuta de' Goti, & de' Longobardi, & al-

tri distruggitori della bella Italia intorno a gli anni 500. del nascimento del figliuolo d'Iddio, onde questa honorata favella pervenne quasi all'ultimo suo fine; fu mandata a sacco, a fiamme, e a fuoco la Regina del Mondo, di maniera tale, che quasi le spinse il nome, & le sporcò miseramente la felice lingua Latina abbruciando senza un riguardo al Mondo, le copiose Librarie, colme de' dotti, & leggiadri scritti. Laonde, smarrita, anzi perduta (per così dire) la favella Latina, non è maraviglia, se i più intendenti intorno a così fatto effercitio, gelosi della gloria d'una tanta favella, diedero riparo al suo crollato, e quasi distrutto Imperio con più copiose norme, e precetti, che non fecero quei primi Grammatici: perche così richiedeva il bisogno. Gli amatori adunque, di questa privilegiata Lingua, vedendola ridotta a così misero partito, sporcata da' Barbari, & privata quasi del suo Imperio, si sforzarono di ritornarla al suo pristino stato co' scritti loro; chi con lo scrivere Istorie, chi col trasportare i scritti Grechi in Latino, & chi con lo scrivere Orationi, & Poesie.

Molti sono stati, che di così fare si sono ingegnati, per liberar questa già felice, & miracolosa favella Latina dall'ingiurie, & dalla tirannide de' Barbari, a guisa di quel secondo Marte, il più illustre, & di maggior fama di quanti erano all'età sua, altri Romani, Furio Camillo. Il quale, oltre l'altre sue imprese, degne di gloria, cacciò d'Italia i Galli, i Barbari, che, presa la Città di Roma, avevano assediato il Campidoglio, & fece la Patria libera. Molti furono in vero, & sono hoggidi, che s'affaticano d'imitare il valoroso Camillo per liberare la Regina delle lingue dalle brutture, e restituirla alla di pria candidezza, & nettezza, della quale l'ornò, & l'arricchì il Padre dell'eloquenza, Cicerone. Nel che fare non fu meno accorto, & avveduto, ch'eglisi fosse all'hora in liberar la Patria della congiura de' Barbari, ma non v'è chi l'abbia a fatto a fatto liberata, tolta via, e svelta l'abbracciante gramegna delle sconcie, & lorde foggie del favellare. Ma pur tuttavia si cerca sbarbare le nocevoli herbe, & i maligni cespugli da' già felici Campi Latini. Per tanto, chiunque le renderà vittoriosamente il Campidoglio, cioè la perfettione della sua liberazione, essendo ancora assediato dalla fierezza de' Barbari, hor questi in buona se si harà invitato il secondo Marte, Camillo. Questi riporterà i vittoriosi Trofei, & le gloriose Insegne nella Patria Romana, liberandola dal misero, & crudel assedio de' nimici. La virtù di costui sia vie più eccellente, più rara di tutti gli altri, i quali sono a guisa di quei, che essendo in Campidoglio, in Ardea, & fra i Veii, senza Camillo non potevano essere salvi. Percioche lo scrivere Istorie, e l'habitare tra i Veii; Il trasportare il Greco, è lo starfene in Ardea. Il comporre l'Orationi, le Pistole, & le Poesie, & altre cose somiglianti, è difendere il Campidoglio, il Castello, la Rocca. E' cosa

difficilissima in vero, far quello, che fece Camillo, maggiore (al mio giudizio) di tutti gli altri Imperadori, & un secondo Edificatore di Roma, Troppo grand'impresa è questa. Però diciamo col Mantovano Omerico: *Hoc opus, hic labor*. Questa impresa in vero è troppo grande a un solo. Più adunque insieme affaticiamci, & ciascuno per se stesso, a fine che molti al meno facciamo quello, che un solo per se stesso fece. Ma varie sono le strade, varii sentieri, varii calli, & varie porte, per rientrare felicemente una volta nella Patria Romana, & piantare il vittorioso Stendardo della Regina delle lingue in Campidoglio. Chi adunque col Tradurre, col Commentare, col far l'istorie; Chi col far l'Orationi, Pistole, & Poesie; Chi con le Regole, e co' precetti dell'Ortografia, della Grammatica, & della Retorica; Chi con le scielte locutioni, fioretti, o Osservazioni, & con altre cose somiglianti, ogn'uno si sforzi rimettere in Sedia la Regina, e Imperadrice Romana, rendendole lo Scettro, & la Corona. Ne, per ripigliare l'Imperio di questa Imperadrice, dobbiamo proporci avanti gli occhi Romolo primo edificatore di Roma, a guisa di cui è stato Livio Andronico primo edificatore della lingua Romana. Ma il secondo, cioè Camillo, alla di cui somiglianza fu Cicerone, non solo ristoratore della lingua, ma quasi (mi sia lecito dir così) un secondo edificatore. Hor costui debbiamo mirare, costui imitare, & costui seguire in tutto, & per tutto co' Rivali del tempo suo, & nostro. Di così fare mi sforz'io con l'Osservazioni della lingua Latina, del comporre le Pistole Latine, & coll'isposizione de' luoghi occolti di questa favella: Non ch'io spero di soddisfare, non essendo questo gran peso da mie spalle; ma per eccitare quei, che più fanno. Percioche, vedendo essi entrare animosamente a dar l'assalto un nuovo, & inesperto soldatuccio, o vero Neottolemo disarmato tra i professori di questa favella Romana, tenere non si potranno di non darmi soccorso, e aiuto; & così, come tanti Camilli, o Ciceroni, ripiglieranno hoggimai l'Imperio della sconfolata Imperadrice, lingua Latina. Laonde con questo proposito, havend'io dato un saggio al meglio, che ho potuto, per il breve tempo, & per la pratica, che ne ho, intorno alla imitatione di questa honorata favella; non mi vergognerò seguire la incominciata impresa, accostandomi a dare l'Osservazioni intorno alle regole del comporre le Pistole Latine.

EPISTOLA,

Che cosa sia, & a che fine sia ritrovata.

E Pistola è detta dal Greco ἀπό τοῦ ἐπιστέλλειν, che non significa altro nella nostra Lingua volgare, che mandare, & ella è detta messaggiera ovvero ambasciatrice, perche ci serve a guisa d'una messaggiera, o ambasciatrice, per far

sapere a gli amici, che si ritrovassero lontani, de' bisogni, che a noi, o loro appartenessero, & a questo fine è stata ritrovata, come vuol S. Girolamo, seguitando l'opinione di Cic. nel secondo lib. delle sue Pistole. Familiari, nella quarta pistola, scrivendo a Curione, così: *Epistolarum genera multa esse non ignoras, sed unum illud certissimum, cuius causa inventares ipsa est, ut certiores faceremus absentes, siquid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset*. Laonde da alcuni meritevolmente fu chiamata fedele interprete, o ispositrice de' concetti nostri.

Più oltre la Pistola volgarmente si chiama Lettera, & appresso i Latini non s'usa, se non nel numero del più, cioè, *Litteræ Litterarum*, & quel che segue. Quando poi la si trova usata nel numero del meno all'hora si piglia, non per la Pistola, ma per un'elemento solo, e letterina dell'Alfabeto, o Abecedario, ovvero almeno per una polifetta, & versetto, o parolina, così credo che s'intenda quel detto di Cic. scrivendo a Cajo Casio nel lib. 15. Epist. 16. *Puto te jam suppedere, cum hac te tertia jam Epistola ante oppressit, quam tu schedulam, aut litteram*; cioè: parmi (dis'egli) esser certo, che ti sentirai al cuore alcuna favilla di vergogna, veggendoti soprapreso da questa terza pistola, senza havermi scritto un polizino, o pure una parolina, o letterina, & altrove disse l'istesso Cicerone: *Nullam litteram scripsi*, cioè, niente scrissi. Molti altri esempi si possono addurre a questo proposito, ma tutti haveranno questo senso, ne mai si piglieranno per lo senso della Pistola. E ben vero che appresso i Poeti *Littera*, nel numero del meno, si suol pigliare, secondo la licenza Poetica, per la Pistola: come si legge appresso Ovidio nella 3. Pistola: *Quam legis à rapta Briseide littera venit*. Ma presso gli Oratori, e prosatori tutti, e buoni auttori, in questo senso non si troverà giamai.

Dell'uso differente di questa voce, Epistola, & dell'altra voce, Litteræ Litterarum, co' suoi pronomi numerali.

NON mi par cosa fuori di proposito, di dare un avvertimento qui per conoscere l'uso differente di queste due voci, *Epistola*, & *littera*, percioche questo avvertimento si raccoglie dalle autorità de' buoni scrittori Latini. Per quanto adunque s'è potuto vedere, & osservare, questa voce, *Littera*, si suol'usare con questi pronomi in questa maniera, *Accepi abs te unas litteras, binas litteras, ternas vel trinas litteras, quaternas, quinas, senas, septenas, octonas vel octenas, novenas, denas: quarum unis, vel alteris respondebo, non alteri*, ne bene si direbbe: *Accepi unam litteram, duas litteras, tres litteras, quatuor litteras, quinque litteras, sex litteras, septem, octo, novem, vel decem litteras*. Dall'altra banda poi, secondo molti, non starebbe bene dir così: *Accepi binas Epistolas, ternas, quaternas, vel quinas*, con gli altri

altri seguenti co' quali si usa questa voce , *littera*, ma così dire si deve, cioè : *Accepi unam Epistolam , duas Epistolas , tres , quatuor , quinque , sex , septem , octo , novem , & decem Epistolas , quarum unam , vel alteram respondebo , non unis , vel alteris* . Questo è l'uso frequente de' buoni Autori intorno a queste due particelle, Chi poi di questa, e di quella voce desidera servirsi sopra il numero del dieci, può ricorrere a Lorenzo Valla nel terzo lib. delle Eleganze al 5. e al 6. cap. ove chiaramente vedrassi quello, che intorno a ciò dire si debba. L'autorità, & gli esempi, che fanno a proposito di questo avvertimento, si possono vedere per dentro a queste Eleganze, o Frasi del dire, ch'abbiamo scelte, e poste in questo libretto, il che si può trovar per via della tavola facilmente a questa voce: *Epistola*, o *Littera*; & quivi vedrassi, che questo avvertimento non è punto lontano dalla Osservazione, ne dall'uso de' buoni Grammatici, quali sono, Servio, Prisciano, Sipontino, Valla, & Aldo il vecchio, huomini in questa professione dottissimi, & altri simili. Ma si deve avvertire, che questi nomi numerali, *Bina*, *Terna*, *Quaterna*, & altri somiglianti; si sogliono dar'anco presso i buoni Autori nel numero del più, alle cose (per dir così) doppie, e gemine: come farebbe dire: *Duo Consules , duo oculi , due aures , dua manus*, Et anco questo s'osserva ne' nomi, che non hanno il numero del meno, come sono questi: *Bina mentia , bina edes , terna nuptia*, & altri simili. Contra quegli altri precetti posti di sopra fanno difficoltà l'autorità d'alcuni huomini segnalati: fra' quali è il Principe della Latinità, nel Bruto, così dicendo: *Nonne cernimus vix singulis ætatibus binos Oratores laudabiles constitisse*. Et nell'Oratore: *Nec ullum est dicendi aut melius , aut fortius binis , aut ternis ferire verbis , nonnunquam singulis*. Quintiliano similmente nel lib. 9. nella Institutione, Oratoria, così dice: *Cum consent quatuor pedes binis , octo ternis , spondeum longis duabus , pyrrichium , quem alii pericmbum vocant , brevis*. Et poco dopo: *Ex iis vera , qui ternas syllabas habent*. Plinio Cecilio ancora nel festo lib. a Calpurnia così scrive: *Duo impensius rogo , ut timori meo quotidie singulis , vel etiam binis Epistolis consulas*. Et nell'istesso libro ad Arriano: *Binas , vel singulas clepsydrias*. Per non essera più lungo, farò qui fine di mostrare l'autorità, che fanno contra i precetti posti di sopra. Ma emmi piaciuto citare queste poche, per far vedere, che non si peccerebbe, se si dicesse: *Binas , ternas , duas , & tres epistolas*. Benchè questi due modi sono più usati, & quei due primi manco in uso. Anzi (se non m'inganno) Cicerone, quando ha voluto usare il numero del più, s'è servito più tosto di questa voce, *Epistola*, che di quest'altra, *Littera*. Et per avventura non più di tre volte ha detto, *Binas , vel trinas , Litteras accepi*. Ma benè spesso solea dire, *Duas , vel tres Epistolas accepi*. Il che si vede nel libro 14. delle pistole Familiari, scrivendo Terentia a Tullia, e a Cicerone, &

nel 9. 14. & 15. scrivendo ad Attico. Ne occorre dir'altro, perciocchè il buon Linceo chiaramente, e più copiosamente lo potrà vedere. Dirò ben questo, che, senza differenza, per dir la mia opinione, si potrà dire, *Dua , aut bina Epistola*, ma non, *Bina*, & *dua Littera*: perche questo modo di parlare non si trova presso i buoni scrittori, ma quello si bene, & spesso. Si che, per conchiudere, & per dare una regola determinata, si deve sapere, che i Nomi, i quali hanno solo il numero del più, ricevono sempre questi nomi numerabili, cioè, *Bina , terna , quaterna*, & altri simili, ne altrimenti. Quei poi, ch'hanno l'un, & l'altro numero indifferente, ricevono questi; *Bina , duo , terna*, & *tria*, & altri somiglianti.

Delle cinque parti della Pistola .

Della Salutatione .

LA Pistola, facendo l'ufficio del messaggio, a cui si conviene salutar la persona, alla qual'è mandato, deve a somiglianza sua in nome nostro salutar quel tale, al quale si scrive. Et quest'è la prima parte, che suol ricevere la Pistola, perciocchè cinque sono le parti più principali, cioè: *Salutatio , Exordium , Narratio , Conclusio , & Inscrip tio*. Ne queste s'osservano alle volte, specialmente quando si scrive per burla, & per spasso quel che viene in bocca. Alle volte poi non solo queste s'osservano, ma anco le sei parti, che ricerca un' Oratore, cioè, *Exordium Narratio , Divisio Confirmatio , & Confutatio , & Conclusio*. Il che si deve osservare all' hora, quando si scrive di cose d'importanza, o a' Imperadori, o a' Re, o a' Principi, o a Città; ricercandosi anco all' hora altro stile, & altro artificio, come più a pieno diremo a' suoi luoghi; La salutatione adunque, per tornare al primo nostro intento, è la prima parte della Pistola, la quale variamente s'osserva. I Greci dicono: *Bene Agere optamus*: Alcuni de' nostri dicono. *Felicitatem optamus*. Ma più usitatamente si direbbe. *Salutem dicimus , vel precamur*, ponendosi però nel Dativo la persona, a cui si scrive. Altri sogliono dire nella prima entrata della Pistole: *Salve , vel Vale*. Overo si suol chiamare la persona, a cui si scrive, col nome Carissimo, Clarissimo, o d'altri modi d'accarezzare, o d'onorare, o col nome proprio, o cognome, o dignità nel caso Vocativo, come spesso suol fare il Mannuccio Paolo. Usasi la salutatione nella Pistola, per eccitar' ad ascoltar l'animo di colui, al quale scrivemo; & anco questo si suol fare per honorarlo. Due cose nella salutatione s'osservano; cioè, che colui, che scrive, primieramente ponghi il suo nome proprio, e dipoi il nome suo di dignità, o d'ufficio, overo il cognome della casata o d'altro, nello Retto. Secondariamente si deve porre il nome di colui, al quale vien scritto, e di poi il nome di dignità, o di officio, overo il cognome nel caso Dativo, o

tutti insieme in questa guisa: *M. T. Cic. Imperator Appio Pulchro censori, Sal. Plurimam D.* & questo è il vero uso osservato sempre nelle Pistole Familiari di Cicerone. Ne mai altramente si vede usato questo modo di salutatione, Percioche scrivendo Cic. a Lentulo Vice console dice così; *M. T. Cic. saluta App. Vicecons. M. T. Cic. P. Lentulo Proconsuli S. P. D.* overò così: *P. Vatinius Imperator S. D. M. Ciceroni suo.* Qui si deve avvertire, che si trovano quattro specie di nomi proprij, cioè: *Prenomén, Agnomen, & Cognomen.*

Il nome è, *ut, Cato, & Cæsar*, Il prenome sempre si pone avanti il nome a differenza d'altri, che havessero lo istesso nome: *ut M. Cato, C. Cæsar*, Il cognome si pone dopo'l nome, & questo s'acquista per qualche impresa, per qualche caso, & accidente occorso: *ut Scipio Africanus.* Essendo egli Romano, ma chiamato poi Africano, per haver fatto impresa dell' Africa: *Alexander Magnus, Pompejus Magnus*, così chiamati per i gran fatti loro occorsi.

Lo agnome è titolo di sangue, o casata: *Porcius.* Et questo anco si pone dopo'l nome. Alle volte si ritrovano posti insieme il Prenomé, il Nome, e'l Cognome, dicendosi così: *M. Tull. Cic. P. Virg. Maro. P. Ovid. Naso.* Benche Marone veramente non si può dir cognome, per esser' il padre di Virg. & Nasone il Padre d'Ovidio. Ma, perche hoggi di non si vuol porre, se non il nome, e'l cognome, e'l nome di dignità, o d'ufficio: lateieremo questo da banda, e terrassi l'ordine detto di sopra: percioche alcuni sogliono porre nel primo luogo il Nome proprio, o di dignità, o d'ufficio, e'l cognome di colui, al quale si scrive; nell' ultimo luogo poi pongono il nome di colui, che scrive: per cagione d'honorar colui, al quale vien scritto, ne questo mi dispiace. Altri poi pongono il nome di colui, a cui si scrive, nell' Accusativo, sopra la Pistola in vece di soprascritto, & dopò la data dell' Epistola, sogliono porre questi modi di dire: *Tui amantissimus, Tua D. addictissimus*, & altri simili. Ma questi modi s'usano più nelle dedicatorie, che altrove. Sopra di ciò osservar si può Paolo Manutio, per seguir l'uso moderno.

Dell' Effordio, & Iscrizione.

L' Effordio (quando il bisogno lo richiede) usasi, fatta la salutatione, & brevemente colui, a cui vien scritto, si fa attento, docile, & benevolo, ma perche di tutto questo a pieno se ne ragiona presso l'Auttoe nel primo libro ad Erennio, per tanto non dirò altro intorno a questa parte. Dirò ben questo: che, si come s'usa nelle lettere volgari cominciare in questa forma: Amico carissimo, Signor honorando, Illustriss. & Reverendiss. Signore, & in altri somiglianti modi, così nelle Pistole Latine s'usa hora, cioè: chiamar quel tale col nome proprio, o cognome co' suoi epitetti convenienti, & simili a' soprascritti, ma brevissimi, come

fa Cic. & Paolo Mannuccio, molte volte. Il che può servire per la salutatione, come habbiamo detto.

Della Narratione.

Fatto l'Effordio, brevemente, & con ordine si racconta il nostro bisogno, e tutto quello, che noi vogliamo, che si faccia, o che sia stato fatto secondo le diversità delle occorrenze delle materie, percioche, le forti dell' Epistole sono diverse, come al luogo suo diremo copiosamente: ma sopra al tutto la narratione fra l'altre condizioni deve essere succinta, & chiara, come vuol l'Auttoe, nel lib. primo scrivendo ad Erennio. Ne si dee credere per questo, come dice Plinio scrivendo a Cornelio, che la Pistola sia lunga, abbracciando molte cose in se, & molte materie, ma quando minutamente si scrive ogni cosa.

Della Conchiassione.

LA Conchiassione (come dice l'Auttoe ad Erennio) è un' artificioso termine di tutto'l nostro ragionamento. La Conchiassione ancora può essere considerata in tre cose, cioè quanto alla persona, quanto al luogo, & quanto al tempo.

Quanto alla persona; che noi, facendo il fine, diciamo: *Vale. Cura ut valeas. Valetudinem tuam cura diligenter. Fac, ut valeas. Valetudini tue incumbere. Da operam, ut valeas. Vale, & me ama. Vale, diuque vivas. Sis felix, nostrique memor. Vale, militiae decus, literarum ornamentum. Me commendatum suscipe.* Et altri somiglianti modi: A questo verbo, *Vale*, si vuol'aggiungere lo Avverbio, dicendosi, *Bene vale.* Perche alle volte ha cattivo senso: come disse Teren. *Valeant, qui inter nos dissid. qua.* Solemo alle volte dire, come disse Cic. *Vale, & salve;* cioè sta sano, & allegro; percioche questo verbo, *Valeo*, solamente si pone nel fine della Pistola, o nel partire solo si usa. Il verbo, *Salve*, si vuol porre, & nel principio della Pistola, & nel fine, solemo anco alle volte farci raccomandare a qualche nostro amico, o da parte di qualch'uno raccomandare altri amici, in questa guisa: Da mia parte saluterai Pietro: *Meo nomine, vel meis verbis Petro salutem plurimam, dicito.* Overò così: *Petrum salvere a me iubeto. Petrum meo nomine salutabis. Cæsari salutem meis verbis annuncia. Cæsarem queso ne graveris meo nomine salutare.* Il mio Cicerone ti saluta. *Salvebis a Cicerone meo. Meus Cic. te salutatur. Te salvere iubet. Tibi plurim. sal. d. vel nunc.* Questi, & altri somiglianti modi si usano nel far salutare, o nel raccomandare, qualch' uno.

Quanto al luogo, dovemo dir così: *Datum Romæ.* Overò: *Data.* Se si dice, *Datum*, s'intende, *Epistolium.* Se si dice, *Data*, s'intende questa particella, *Litteræ*, & in questo luogo il verbo, *Do, das*, significa scrivere, o mandar lettere: *ut Dare literas ad ali-*

aliquem, scrivere ad alcuno. Il nome del luogo se è della prima, e della seconda declinatione, si porrà nel caso Genitivo: *ut Roma, Brundisi, Perusi, Patavii, Ancona, Coreyra*, cioè in Roma, in Brandizzo, o Brindisi, in Perugia, in Padova, in Ancona, in Corfù. Se si dicesse, di Roma, di Brandizzo, di Perugia, di Padova, di Ancona, o di Corfù, all'ora si porrano nel settimo caso, dicendo: *Roma, Brundisio, Perusio, Patavio, Ancona, & Coreyra*. E però Cic. ha detto nell'uno, & nell'altro modo, perchè, quando questi nomi si pongono nel Genitivo, significano stato nel luogo: quando poi stanno nel settimo caso, importano moto di luogo: se i nomi de' luoghi faranno della terza declinatione, ovvero si declineranno solamente nel numero del più, all'ora si porranno nel settimo caso, cioè in Vinegia, in Cartagine, in Siena, in Pisa. *Veneriis, Carthagine, Senis, Pisis*. Et, se bene Cicerone nel fine del 14. lib. delle Pist. Familiari diede la preposizione a un nome proprio di luogo, cioè, a *Venusia*, patria d'Oratio presso Fuglia, dicendo, *De Venusio*, io non per questo direi, che s'havesse a usare, essendo questo poco in uso. Ma la preposizione si deve dare a' nomi composti, come farebbe a dire: *Ex Rocca contracta; ex Sancta Victoria*. Overo con la preposizione, In. Si da ancora la preposizione, a' nomi appellativi, *ex Urbe, in Urbe, ex Edibus, in Edibus, apud Divum Petrum, vel apud Divi Petri, scilicet, Aedes*. Nomi di Territorii: *Ex Formiano, in Formiano*, A' nomi di Provincie: *Ex Icceno, in Icceno, Ex Umbria, in Umbria*. A' nomi de' Regioni: *ex Italia, in Italia*.

Quanto al tempo, si suol porre il giorno, del mese, e dell'anno, nel quale fu scritta, o mandata la lettera; & ogni mese si divide in Calende, None, & Idi. Le Calende sono dette dalla voce Greca, *καλέω*, che significa chiamare, perciocchè nel primo dì di qualsivoglia mese, chiamato il popolo tutto, e specialmente i Contadini chiamati alla Città, si faceva sapere a tutti; quanti giorni erano dalle Calende alle None. Le None sono così dette, perchè sempre dal giorno delle None fino a gl'Idi sono detti, da verbo, *Divido*. Perchè il giorno de gl'Idi divide il mese per mezzo. Gennaio, febbrajo, Aprile, Giugno, Agosto, Settembre, Novembre, & Dicembre, hanno quattro None. Marzo, Maggio, Luglio, e Ottobre ne hanno sei. Tutti i mesi hanno otto Idi. Tutto lo restante del mese si chiama per Calende, pigliando però il nome del mese seguente. Il primo giorno del mese si dice: *Calendis*, nel settimo caso. Se il mese ha sei None, il secondo giorno si dice; *Sexto Nonas*: poi si dice, *Quinto, Quarto, Tertio, Nonas*; il penultimo delle None si dice: *Pridie Nonas*, l'ultimo si dice *Nonis*: se il mese ha quattro None; il secondo giorno del mese, si dice, *Quarto Nonas*, e poi, *Tertio*; il penultimo, *Pridie Nonas*: l'ultimo, *Nonis*. Finite le None, si dice: *Octavo idus*, & poi: *Septimo, Sexto, Quinto, Quarto, Ter-*

tio, Pridie Idus. Ultimamente si dice, *Idibus*. Finiti gl'Idi, si contano i giorni, che restano dagl'Idi, fino a l'ultimo giorno del mese; e sopra quelli se ne aggiunge uno. Talche, se sono sedici, se ne aggiungerà uno; e dirassi così, *Decimo septimo Calendas*, poi, *Sexto decimo Calendas, Quintodecimo Calendas*, e così calando di mano in mano il numero, il penultimo giorno del mese dirassi, *Tertio Calendas*. L'ultimo, *Pridie Calendas*, il primo giorno del mese seguente si dice, *Calendis*. E così si segue sempre. Ma, per conservare più facilmente la Regola data per sapere il numero delle None, Idi, & Calende, mi par dover notare qui sotto questi pochi versi, i quali agevolmente si mandano, e si ritengono alla memoria.

Sex Nonas, Majus, October, Julius, & Mars.

Quatuor at reliqui, tenet Idus quilibet octo.

Inde dies reliquos omnes dic esse Calendas.

Nomen sortiri debent a Mense sequenti.

Junius, Aprilis, septemque novemque tricenos.

Unum addas reliquis, viginti Februus octo.

Qui si deve avvertire, e notare, che *Sexto, Quinto, Quarto, Tertio, Nonas, vel Idus*, s'intende così: cioè: *Sexto nonas, idest sexto die antè nonas. Octavo idus idest octavo die antè idus. Decimonono Calen. vel Decimoottavo idest Decimonono, vel Decimoottavo die antè Calendas. Pridie nonas, idus, vel Calendas idest Priori die antè nonas; idus, vel Calendas*. Si dice ancora, *Pridie nonarum, iduum, vel Calendarum. Pridie illius diei, vel Postridie illius diei*. Di questo ne parla a pieno Lorenzo Vall., nel 2. lib. delle Eleganze, al cap. 33. Dicesi ancora, *ad nonas, ad Idus, ad Calendas*, & questo modo di dire significava tempo indeterminato, cioè intorno alle None, a gl'Idi, & Calende. Raccontandosi il giorno delle None, de gl'Idi, o delle Calende, si pone, anco il nome del mese nel Genitivo, o nell'Accusativo, concordando con l'Accusativo: *Nonas, Idus, Calendas* cioè, *Quarta nonas, vel Idus, Calendas Januarii, vel Januarias. Februarii, vel Februarias. Martii, vel Martias. Aprilis, vel Aprileis. Maii, vel Majas. Junii, vel Junias. Julii, vel Julias, seu Quintilis, vel Quintileis. Augusti, vel Augustas, seu Sextilis, vel Sextileis. Septembris, vel Septembrias. Octobris, vel Octobrias. Novembris, vel Novembrias. Decembris, vel Decembrias*. Il mese di Luglio si chiama Quintile, e Agosto, Sestile, per essere quello il quinto, e questo il sesto, cominciandosi a novare da Marzo fino a Dicembre, che è il decimo mese secondo l'antico costume de' Romani. Qui s'avvertisce ancora, che dopo gl'Idi cominciando a novare i giorni per Calende, non si nomina più il mese presente, ma si piglia il nome del mese seguente, come bene havemo accennato di sopra. Qui si deve avvertire ancora, che, notato il mese, e'l giorno suo per None, Idi, & Calende, lasciando l'uso d'alcuni, che pongono, in far questo, il numero della settimana, delle Ferie, o de' Pianeti; si suol porre il millesimo notando gli Anni scorsi della Incarnazione,

del N. S. Salvatore, & Redentore in quà. Onde così dir si suole. *Anno Incarnationis Domini, millesimo, quingentesimo, septuagesimo sexto*. Overo: *A Partu Virginis, A Verbo Incarnato, A salute Mundi, MDLXXVI.* & altri somiglianti modi. Si può dir' ancora; *Sesqui millesimo LXXVI.* cioè mille, & cinquecento settantasei, perciocchè questa voce Latina, *Sesqui millesimo*, significa mille, & la metà di più. Ne altro si suol porre dopò questo: facendosi la salutatione nel principio, come s'è detto. Alcuni poi, per seguir l'uso,

che ora s'osserva nelle Lettere volgari, sogliono locare dopo il millesimo queste sottoscrizioni. *Tui Amantissimus, Tua Dom., Tue Excel. Additiss.* & altre sottoscrizioni somiglianti: & questo basti. Ma, acciochè più agevolmente ciascheduno si possa servire del Nome, Idi, e Calende, non volendosi occupare intorno alla Regola già data, o pure non havendola ancora molto bene in pratica; Ho pensato porre questa Tavola, della quale ogni uno commodamente se ne potrà servire.

TAVOLA COMMODISSIMA

A trovare le None, gl'Idi, e le Calende di ciaschedun Mese.

1	Calendis.	Calendis.	1	Calendis.	Calendis.
2	Sexto Nonas.	Quarto Nonas.	2	Quarto Nonas.	Quarto Nonas.
3	Quinto Nonas.	Tertio Nonas.	3	Tertio Nonas.	Tertio Nonas.
4	Quarto Nonas.	Pridie Nonas.	4	Pridie Nonas.	Pridie Nonas.
5	Tertio Nonas.	Nonis.	5	Nonis.	Nonis.
6	Pridie Nonas.	Ottavo Idus.	6	Ottavo Idus.	Ottavo Idus.
7	Nonis.	Septimo Idus.	7	Septimo Idus.	Septimo Idus.
8	Ottavo Idus.	Sexto Idus.	8	Sexto Idus.	Sexto Idus.
9	Septimo Idus.	Quinto Idus.	9	Quinto Idus.	Quinto Idus.
10	Sexto Idus.	Quarto Idus.	10	Quarto Idus.	Quarto Idus.
11	Quinto Idus.	Tertio Idus.	11	Tertio Idus.	Tertio Idus.
12	Quarto Idus.	Pridie Idus.	12	Pridie Idus.	Pridie Idus.
13	Tertio Idus.	Idibus.	13	Idibus.	Idibus.
14	Pridie Idus.	Decimonono Calendas.	14	Decimooctavo Calend.	Decimosexto Calend.
15	Idibus.	Decimooctavo Calend.	15	Decimosexto Calend.	Quintodecimo Calend.
16	Decimosexto Calend.	Decimosexto Calend.	16	Decimosexto Calend.	Quartodecimo Calend.
17	Sextodecimo Calendas.	Decimosexto Calendas.	17	Quintodecimo Calend.	Tertiodecimo Calend.
18	Quintodecimo Calend.	Quintodecimo Calend.	18	Quartodecimo Calend.	Duodecimo Calendas.
19	Decimoquarto Calend.	Quartodecimo Calend.	19	Tertiodecimo Calendas.	Undecimo Calendas.
20	Tertiodecimo Calendas.	Tertiodecimo Calendas.	20	Duodecimo Calendas.	Decimo Calendas.
21	Duodecimo Calendas.	Duodecimo Calendas.	21	Undecimo Calendas.	Nono Calendas.
22	Undecimo Calendas.	Undecimo Calendas.	22	Decimo Calendas.	Ottavo Calendas.
23	Duodecimo Calendas.	Decimo Calendas.	23	Nono Calendas.	Septimo Calendas.
24	Nono Calendas.	Nono Calendas.	24	Ottavo Calendas.	Sexto Calendas.
25	Ottavo Calendas.	Ottavo Calendas.	25	Septimo Calendas.	Quinto Calendas.
26	Septimo Calendas.	Septimo Calendas.	26	Sexto Calendas.	Quarto Calendas.
27	Sexto Calendas.	Sexto Calendas.	27	Quinto Calendas.	Tertio Calendas.
28	Quinto Calendas.	Quinto Calendas.	28	Quarto Calendas.	Pridie Calendas.
29	Quarto Calendas.	Quarto Calendas.	29	Tertio Calendas.	
30	Tertio Calendas.	Tertio Calendas.	30	Pridie Calendas.	
31	Pridie Calendas.	Pridie Calendas.			
31.		31.	30.		28.
Martius. Julius.		Januarius. December.	Aprilis. September.		Februarius.
Majus. October.		Augustus.	Junius. November.		

*Della soprastrizione, o Mansioni
della Pistola.*

LA soprastrizione deve essere considerata in due cose; e quanto alla persona, alla quale si scrive, & quanto al luogo, ove si manda la lettera.

Quanto alla persona, a cui si scrive, dico, che primieramente si pone il nome di officio, o dignità col suo conveniente epiteto avanti, e poi il nome proprio: e tutte

queste voci si possono porre, o nel Dativo, o nell'Acusativo, con la sua preposizione, come sarebbe a dire: *Santissimo Divi Petri successori, Gregorio XIII. Pont. Max.* ovvero così: *Ad Santissimum Divi Petri successorem Gregorium XIII. Pont. Max.* Se la soprastrizione si fa nel caso Dativo, vi s'intende questo verbo: *Dentur literæ.* Se si fa nell'acusativo, vi s'intende questo verbo: *Deferrantur, idest, Literæ dentur Pontifici, vel literæ deferantur ad Pontificem,* & l'un' e l'altro modo

do è ben detto , & usato , come si può vedere nelle Pistole di Cic. & anco di M. Paolo Mannuccio ,

Quanto al luogo , ove si drizzano , e si mandano le lettere ; dico , che primieramente si suol porre il nome del luogo universale , cioè di Città , Terra , Castello , o Villa , & poi il meno universale , o più particolare de' sopradetti luoghi , & ambedue si possono porre nell' Accusativo ; il nome di Città , Terra , Castello , o Villa senza preposizione ; l'altro mediante la preposizione , *Ad* , in questa guisa : *Romam , Ad Divi Petri Aedes . Ad Divi Augustini Aedes . Venetias , Ad Divi Marci Aedes . Ad Divi Stephani Aedes* , & dicendosi così , vi s'intende il verbo , *Defervantur* , *idest* , *Literæ* , che significa moto a luogo . Si può anco dire tacendosi l'Accusativo del nome Appellativo , che è , *Aedes* ; ponendosi la preposizione , *Ad* , col Genitivo così : *Romam , Ad Divi Petri , Ad Divi Augustini . Venetias , Ad Divi Marci , Ad Divi Stephani* , & è modo di parlare elegante , & usato . Si può anco dire in un' altra maniera , ponendosi il nome proprio di luogo , cioè di Città , Terra , Castello , o Villa nel Genitivo , se farà della prima , o seconda declinatione , & l'Appellativo con la preposizione , & all' hora vi s'intende il verbo , *Dentur* , *idest* , *Literæ* , che significa Stato nel luogo , e dirassi così : *Roma , In Divi Petri , Aedibus* . Overo , *Roma in Divi Petri* . Tacendosi la particella , *Aedibus* ,

Se'l nome proprio di luogo non farà della prima , o seconda declinatione , ma della terza , overo si declinerà solamente nel numero del più ; All' hora porrassi il nome proprio di luogo nel settimo caso senza preposizione così , *Venetis , In Divi Marci , vel Divi Stephani Aedibus* .

Se'l nome proprio di luogo fosse composto ; All' hora riceverebbe la preposizione , e si direbbe così : *Ad Roccam contractam , in Divæ Mariæ Aedibus* . Overo , *in Rocca contracta , in Divæ Mariæ* , ne altramente si deve dire . Si può anco porre nel primo luogo il nome proprio col suo Epitteto avanti , secondo lo stato , e conditione sua , ponendosi poi appresso il cognome della casata , dalla banda di suo padre solo , overo di Padre , e madre insieme , & ultimamente il nome dell' officio , o dignità , come fece M. Paolo Mannuccio , scrivendo al Prencipe di Massa , e di Carrara , Alberigo Cibò Malaspina , dedicandogli quel suo libro delle Pistole Familiari Latine : il quale così disse : *Ad Illustriss. Albericum Cibò , Malaspinam , Massæ , & Carrariæ Principem* . Ma qui si deve avvertire , che'l nome della casata alle volte è indeclinabile , come è questo Cibò , & alle volte declinabile , ma però poco lontano dal suo volgare , & tal volta niente , come per questi due , Cibò , & Malaspina , si può giudicare . Disse anco scrivendo a Pio IV. de' Medici : *Ad Pium IV. Medicem Pont. Max. declinandosi , Medices , cis* . Scrivendo all' Ecc. Sig. Giacomo Buoncompagno , disse : *Illustr.*

& Excell. Juveni Jacobo Boncompagno , Aldo , il Giovane , scrivendo al medesimo , disse : *Ad Illustrissimum , atque Excellentissimum , D. Jacobum Boncompagnum S. R. E. Gen. Govern.* Nella sottoscrizione disse poi : *Illustrissima atque Excellentissima D. Tuæ , Additissimus , Aldus Mannuccius , P. F. A. N.* Chiunque adunque sia , che seguiti questi due Lumi Mannucciani , potrà sicuramente camminare senza inceppare . Da questi modi sopradetti , e da altri , come farebbe a dire , *Bonamicus , Bonignorus* , & altri simili ; ciascheduno pigliando essemplio , si può facilmente governare ne gli altri Titoli , & nomi di Calate , tirandoli al Latino con destrezza , & secondo l'uso commune , al quale totalmente bisogna applicarsi , specialmente ne' soprascritti , nel modo di honorare , & riverire : percioche hoggidì l'adulatione , portataci di là dal mare , è talmente cresciuta , & venuta al colmo , che , rifiutando il mondo essere sottoposto alle Regole , e Leggi di questa , & di quella favella , per soddisfare alle orecchie sensuali , e per acquistare la gratia loro ; ha introdotto un nuovo modo di parlare , e nuove voci ; come si può vedere di quel goffo uso d'hoggidì , che è : Vostra Signoria , Vostra Eccellenza , Vostra Maestà , & altre somiglianti , i quai modi , come bene con efficacissime ragioni mostra M. Claudio Tolomei nella prima Lettera del Terzo libro , scrivendo a M. Annibal Caro ; sono contro la ragione , contra la bellezza delle scritture ; non usati da Dante , non dal Boccaccio , non da Giovan Villani , ne dagli altri buoni Autori della lingua Toscana : & io vi giuro per mia fe , che , quando son sforzato scrivere secondo quest' uso corrotto , sciocco , e confuso , parmi ritrovare intricato in mezo d'un Labirinto , e , come quivi fosse un Minotauro , non altramente cerco ritrarmene quanto più presto posso , seguitando questo nuovo modo di parlare a mio mal grado : & la cagion'è questa ; perche questo scriverè , mi rende il mio concetto tutto confuso , dubioso , e oscuro . Hor questa istessa adulatione nella lingua Latina hà introdotta nuova Frase di dire , nuovi titoli , e nuove voci , ma Barbare , percioche presso Cicerone si fa mentione tante volte d'Imperadori , de' Re , & d'altri Potentati ; ne si veggono tante forti di Titoli , & Epitteti ; ma vengono chiamati così semplicemente co' suoi nomi propri , cognomi , e co' nomi d' officio , o di dignità . Ma hoggidì , mercè dell'adulatione , & ambizione , oltra la gran quantità de' gli Epitteti , usano ancora alcuno di dire : *Dominatio vestra , Reverentia vestra , Magnificentia vestra* , & altri somiglianti modi di ragionare , molto lontani nel vero dalla candidezza , purità , e nettezza del favellare Latino de' buoni Scrittori , e Dicitori : non solamente del tempo di Cic. ma della età nostra ancora . In vece di tutto questo nuovo e corrotto parlare , si deve usare o il nome proprio , o di dignità , o di officio co' suoi Epitteti nel grado del primitivo , e non già mai nel derivativo ,

Per

Per ritornare adunque al proposito nostro, dico, che, se bene alcuni Epitteti, i quali si danno hoggidi per honorare, e riverire, non sono secondo la politezza, & norma Latina; nondimeno dovemo seguire l'uso, il quale è un' altra legge, perciocchè questa voce Latina, *Reverendissimus*, è molto Barbara, come è anco questa: *Observandiss. Colendiss.* non essendo mai costume, che dal participio in, *dus*, si formi il grado superlativo: è ben vero, che il Participio in *ans*, ovvero in *ens*, diventando nome, egli forma lo superlativo; ma non giamai il Participio in *dus*. Onde si come non si dice; *Amandissimus*, ne anco, *Venerandissimus*: così non si dovrebbe dire: *Reverendissimus*, essendo egli formato dal participio, *Reverendus*, il quale nasce dal Verbo, *Revereor, ris*, & altro non significa, *Reverendus*, che, *dignus Revereri*, vel *Reverentiâ*: come *Amendus*, idest *dignus amari*, vel *amore*. *Venerandus*, idest *dignus venerari*, vel *veneratione*: & si come si dice, *Amantissimus*, & *Venerantissimus*, così anco si dice: *Reverentissimus*, ma è quello, che fa honore, & non quello, che riceve l'honore, o chi è degno d'honore. Questa voce adunque, *Reverendissimus*, ancorchè sia Barbara, & contra la regola Latina, nondimeno ne' soprascritti la dovemo usare, per esser hoggimai fatta quasi Latina per il lungo uso de' Moderni, in vece di questa voce, *Reverendissimus*, si potrebbe dire Latinamente, *Reverentissimus*, & *Observantissimus*. Overo, *Admodum Reverendus*, *Imprimis Observandus*; Overo, *Multâ Reverentiâ*, vel *Observatione dignus*. Ma quei due primi non ritengono più il senso di pria, & a questo modo quelle due voci si convengono a quei, che fanno honore, & non a gli honorati. Ma pure, quando così si dicesse, appresso l'volgo, e l'uso corrotto, & barbaro, parrebbe a quella persona, a cui si scrive così, che si fosse sminuito in gran parte l'honore, & la dignità, che in se ritiene. Si che conchiudo, che in questo, & in tutto lo restante de' soprascritti si debba servare l'uso introdotto, per non essere tenuto mal creato nello scrivere, e poco accorto. Si suol dire ancora ne' soprascritti, scrivendosi a' Prelati: *Reverendissimo Domino*, *Domino Cardinali N.* ma per dentro alle Pistole, ovvero Orationi, non si concede questo abuso, se bene volgarmente si dice: M. Pietro, e Signor Antonio. Latinamente non si direbbe col nome proprio: *Dominus Petrus, &c.* ma bene con altri Epitteti si può mostrare questo segno di riverentia, & di honore. Per conchiuder' adunque, dico, che ne' soprascritti si deve seguir l'uso d'alcune cose, ancorchè sia corrotto, e contro le regole, e politezze del dire. Ma, acciocchè più agevolmente ciascheduno si possa servire de' varii soprascritti, secondo la diversità de' stati, e condizioni de gli huomini; ho pensato porre qui sotto una Tavola di molte sorti de' soprascritti per commodità d'ognuno, e secondo questi essempj ciascheduno si potrà regolare, e governare intorno a così fatto modo di scrivere, secondo le varie, & diverse occorrenze,

T A V O L A

De' Soprascritti Latini, molto utile, e necessaria.

Al Papa.

Maximo Christiani Orbis Pontifici Sanctissimo Domino nostro Gregorio XIII. Pontifici Maximo. Summo Sacerdoti. Patri Clementissimo. Sanctissimo Divi Petri successori. Summo Romanorum Pontifici. Reverentiâ, omnique observatione dignissimo Papæ, Antistitæ Romanorum, Maximo. Sanctissimo Christi in Terris Vicario. Summo, Vigilantissimoque Christiani Gregis Pastoris. N. N.

A un Cardinale sacro titolato.

Illustris. ac Reverendis. D. D. Egidio tituli S. Matthæi, S. R. Eccl. Presbytero Cardinali. Illustris. ac Reverendis. D. D. N. S. S. R. Eccl. Episcopo, vel Archiepiscopo N. Cardinali. Illustris. vel Amplis. ac Reverendis. S. R. Eccl. N. aut Diacono Cardinali.

A un Cardinale nato Principe, non essendo sacro.

Illustris Principi, ac Reverendis. & Domino Nostro Sacrosanctæ Romanæ Eccl. Cardinali.

A un Patriarca Arcivescovo, o Vescovo, nato Nobile.

Illustris. ac Reverendis. D. D. S. R. Eccl. N. Patriarchæ Archiepiscopo. Archiepiscopi, Episcopo, & Antistiti. N.

A Patriarchi, Arcivescovi, Vescovi ordinarij.

Illustris. ac Reverendis. in Christo Patri, & D. D. S. R. Eccl. N. N. N.

A un Generale di Religione.

Reverendis. atque Amplis. Patri. Presb. aut Pastori, M. Taddæo Perusino, Universi Ordinis Erem. S. Augustini Generali Vigilantis.

A un Vescovo Legato del Papa in Venetia.

Illustri, ac Reverendis. Episcopo N. & Pontificis S. R. Eccl. apud Venetam Remp. Oratori. Illustri, ac Reverendis. in Christo Patri, & D. D. S. R. Eccl. Episcopo. N. & Divi Petri success. apud Remp. Legato.

A un' Abbate Protonotario, Arciprete, & ad altri Prelati minori.

Admodum Reverendo, imprimis Reverendo in Christo Patri, Abbati Apostolicæ Sedis, Protonotario, Archidiacono, Archipresbytero D. suo colendis. ac observandis. Religiosis. Viro Ecc. Magno, Ecc. Curato, Canonico, vel Priori.

A un Religioso Dottore, o Predicatore.

Admodum Reverendo, in primis Reverend. P. & divinarum literarum interpreti, Doctoratus insignibus ornato, Laurea decorato, sacrarum literarum, sacræ Pagine, sacræ Theologiæ. Magistro Doctori,

Pro-

Professori eximio, ac celeberrimo P. F. N. N. Admodum Reverendo P. F. N. N. Verbi Dei concionatori eximio, ac celeberrimo. Scientia vel Arte concionandi bene docto, non, non mediocriter erudito, vel instructo.

A un Religioso licentito al Dottorato .

Reverendo P. F. N. N. politioribus, interioribus, remotioribus, ac reconditis literis ornato, Doctore designato, Doctura dignis. Merita Laurea decorando.

A un Religioso gradato di Studio .

Venerando P. Fr. N. N. literis non mediocriter, non leviter, non vulgariter, erudito. Reconditis, exquisitis, singularibus, vel egregiis literis imbuto, & in palestra literaria exercitatissimo.

A un Religioso Studente, non gradato .

Venerabili P. F. N. N. Musarum amico, bonarum disciplinarum sectatori, cupidissimo ingenio, perpolito, ac perspicaci. Venerano Palladis militi, vel Tironi Palladis ingenioso.

A un Imperadore .

Invictissimo Romanorum Imperatori, semper Augusto, N. sacrae Caesaris Majestatis, & semper Augusta.

A un Re .

Invictis. Romanorum Regi. Invictis. & Christianis. Francorum Regi. N. N. Invictis. & Serenis. Hispaniarum Regi. N. N. Henrico Tertio Galliae, ac Poloniae Regi Christianis. ac Felicis.

A un Duca di Repubblica .

Serenissimo, ac Excellentis. Illustrissimoque Inclytae Reipublicae Ven. Principi, vel Duci.

A un Duca .

Serenis. Allobrogum Principi. Ferrariae, vel Urbini Illustris. ac Excellentis. Duci. N. N.

A un Consigliere, e Ambasciatore di Re di Francia in Venetia, o Secretario .

Christianissimi Regis Consiliario, vel a Consilio, ejusdemque apud Venetam Remp. Oratori, vel Legato. Excellentis. N. N. Christianis. Regis a Secretis Viro Excellentissimo. N. N.

A un Vice Re .

Illustrissimo, ac Excellentis. N. N. apud Gentes N. Proregi.

A un Marchese .

Illustrissimo vel Potentissimo. N. N. Marchioni, vel Demarcho N. N.

A un Conte di casata Illustre .

Admodum Illustri, vel Nobili Viro. N. N. Comiti N. observand.

A un Conte, o Barone ordinario .

Illustri, Generoso, Inclyto, vel praestantis. Viro, N. N. Comiti, Heroi, vel Baroni. N. N.

A un Cavaliere .

Magnanimo, Aurato, vel Strenuo Viro. N. N. Equiti observand.

A un Gentil' Uomo, o Cittadino .

Magnifico Viro, Clarissimo Viro, Ornatissimo civi, optimo, sagaci, & inte-

gerimo Viro; N. N. observand, vel honorando.

A un Dottor di Legge .

Jurisconsulto eximio, spectatis. excellentis. consultis. Doctore egregio juris Pontifici, sacrarum legum, aut juris utriusque Doctore celeberrimo, ac observando.

A un Medico .

Prudenti, ac erudito Philosophiae, atque Medicae interpreti, Doctore Philosophiae peritis. medica scientia, medendi arte, medicis literis bene docto, Gnaro medicum, ac observan.

A un Poeta .

Musarum Alumno, Lauro insigni, Hederæ decorato, Apollonis interpreti ornatiss. Poetae, vel Vati egregio, Poeticae artis scienti in primis, gnaro, vel perito. Musarum decori insigni, ac observando.

A un Oratore .

Disertissimo, facundis. eloquentis. Oratori. Artium Magistro acutis. bonarum, artium interpreti doctis. ac observando.

A un Maestro di Grammatica .

Artis Grammaticae, vel Latinae linguae perito, vel gnaro, & Ludi literarii magistro, moderatori, Rectori, vel juventutis institutori optimo, diligentis. & probis. vel mira tradendi doctrinam dexteritate insigni, humanarum literarum peritissimo, & Gymnasiarchae prudentis.

A un Podestà, o Rettore di Città, o Giudice .

Vigilantis. Urbis N. Praefecto, Praetori, Diligenti admodum Civitatis moderatori, Rectori. Incorruptis. juris administratori, integerrimo legum interpreti. Inviolabili justitiae praesidi. Fori totius splendori. Acquis. Judici, ac observando.

A un Mercante .

Magnifico, & Laudato admodum negotiatori. Mercuriali Viro probis. Mercatori integerrimo. N. N. honorando.

Avvertimento .

Qui si deve avvertire, che le Pistole Latine, non mandandosi a quei, che non hanno la lingua Latina; per tanto qui faremo fine intorno a soprascritti Latini. Ma, occorrendo scrivere Latinamente ad altre persone, che havessero altre dignità, & officii, si potranno formare i soprascritti a somiglianza di questi posti di sopra, secondo i loro stati, e titoli. Le Donne possono essere chiamate, honestissime, essemplio, & ornamento di pudicitia, e di castità. Il che agevolmente si potrà fare, servendosi d'una Tavola volgare molto copiosa de' soprascritti d'ogni sorte, de' stati, e condizioni, posta nel fine, e servendosi anco dello stile, che si osserva in questa nostra Latina: & sopra al tutto nel dare i Titoli, e gli Epiteti s'osservarà l'usanza di quel luogo, ove si mandano lettere, perche le usanze sono diverse intorno a Titoli, & Epiteti: perche peravventura si daranno secondo l'uso Titoli maggiori, che da me posti qui non sono.

Delle

Delle varie, & diverse sorti di Pistole.

SE bene da Mario Filelfo, huomo di rara eloquenza, & eccellentissima pratica, intorno a questo negotio, le sorti dell'epistole sono ridotte al numero d'ottanta, & da altri al numero maggiore, e minore di questo: Nondimeno direi (rimettendomi però a miglior giuditio) che numero determinato, & certo non si può dare: perche, si come l'occorrenze delle materie, sono quasi (per dir così) infinite, così sono le sorti delle Pistole. Per tanto, non potendosi esse ridurre a un determinato numero, Cicerone scrivendo a Curione nel secondo lib. delle Pistole Famigliari, nella 4. Pistola. disse: come tu fai, varie sorti di lettere si costumano, ma la principale è quella, per la quale fu introdotta la commodità dello scrivere, per dare avviso a gli amici, che si trovassero lontani; de'bisogni, che a noi, o loro appartenessero. Lettere di questa sorte, io mi rendo certo, che tu non aspetti da me. Due forti ancora di Lettere si trovano, le quali mi piacciono molto: una famigliare, e faceta: l'altra severa, e grave. Così disse Cicerone. Laonde conchiudendo il suo ragionamento, dimostra essere varie sorti di Pistole, ma non però nel numero determinato, e certo: si come si può vedere dalle materie diverse occorse nelle Pistole di Cicerone, di Paolo Mannuccio, del Filelfo, e d'altri. Ma con tutto questo ci sforzeremo poco più di sottoporre il nome d'alcune forti d'Epistole, che più sogliono occorrer alla giornata, riducendole a tre capi principali.

De' tre capi principali, da quali nascono tutte le sorti d'Epistole.

TRÈ sono i generi, o capi principali, da quali derivano tutte le forti dell'Epistole. Uno de' quali è chiamato Dimostrativo, il quale consiste, come dice Cicerone, nel lodare, o vituperare alcuna cosa: Le parti adunque di questo genere, sono lode, & biasimo. L'altro genere si chiama Deliberativo, il quale consiste nel consigliare; le cui parti sono suasioni, e dissuasioni: perche, persuadendosi una cosa si dissuade il suo contrario. Il terzo genere, chiamato Giudiciale, consiste nelle controversie, le cui parti sono accuse, & difensioni: perche, accusando uno, si difende l'altro. Tutte le forti adunque dell'Epistole o sono nel genere Dimostrativo, o Deliberativo, o Giudiciale. Ma tutte diversamente sono chiamate, secondo le diverse materie, che si raccolgono in esse. Percioche, se s'accusa, la Pistola è chiamata Accusatoria: se si da consolatione, si chiama Consolatoria; se s'efforta, Comfortatoria; se si fa congratulatione, Gratulatoria; se si loda, Laudatoria: se si raccomanda, Commendatoria; se si biasma, Biasmatoria; se si burla, Giocosa; se si ringratia, Ringratiatoria; se si domanda, Petitoria; se si scusa, Scusatoria. E così tutte

sono intitolate, secondo le materie, che in esse si conchiudono; le quali materie possono essere (per così dire) quasi infinite. Si che le Pistole sotto numero determinato, non si possono raccogliere. Pur non hò voluto mancare di locar qui queste poche, dividendole secondo i tre Capi principali.

TAVOLA DELLE PISTOLE

Nel genere dimostrativa.

SI deve avvertire, che, se bene tutte, quasi l'epistole di Cicerone siano miste, le quali sogliono partecipare di varie forti di Pistole, cioè di laudatorie, petitorie, narratorie, o d'altre: nondimeno porremo qui sotto il nome loro, non che tutta la epistola sia o laudatoria, o narratoria, o petitoria, o altra, ma perche haverà per dentro qualche parte di laudatoria, o narratoria, o petitoria, e tal volta sarà tutta, o narratoria, o laudatoria, e va discorrendo.

Laudatoria.

Nel lib. 9. ep. 6. *Caninius noster*. Nel lib. 12. ep. 16. *Si vales bene est*. Nel lib. 16. ep. 16. *De Tirone, mi Marce*.

Biasmatoria.

Non bisognerà in questa sorte di lettera raccontare le pistole imitabili, per essere pur troppo il Mondo corrotto, e guasto, & pronto al dir male, il che è contro la professione Christiana, e quando a così fatto modo di scrivere fossimo sforzati, nol dovremmo usare, se non nel riprendere i vizi per zelo di verità, affine che'l nostro dire risultasse in utilità, e beneficio di quella persona, in cui biasmassimo i vizi, ovvero d'altri.

Giocosa, & faceta.

Nel lib. 1. ep. 10. *Cur enim tibi*, nel lib. 2. ep. 9. Nella quale Cicerone par che passi i termini della sua reputatione, il quale, tassando un certo concorrente di Celio, hebbe ardimento dire. Mentre, che mi fo beffe di lui, mi son quasi trasformato in lui: *Dum illum video, pend sum factus ille*. Nel lib. 7. ep. 7. *Ego te commendare*, ep. 10. ep. 12. ep. 13. ep. 14. ep. 15. ep. 16. nel lib. 7. ep. 33. nel lib. 8. ep. 7. nel lib. 9. ep. 16. 16. 18. 19. 20. 21. 23. 24. 25. 26. nel lib. 12. ep. 21. nel lib. 15. ep. 16.

Narratoria, e nonciatoria.

Nel lib. 10. ep. 8. ep. 21. nel lib. 12. ep. 24. nel lib. 14. ep. 15. ep. 19. nel lib. 16. ep. 12. 13. & 14. È differente narratoria, dalla nonciatoria, perche la narratoria avisa distintamente in luogo, la nonciatoria sommaria.

Gratulatoria.

Nel lib. 2. ep. 7. ep. 9. nel lib. 3. ep. 11. ep. 12. nel lib. 6. ep. 12. ep. 15. nel lib. 8. ep. 13. nel lib. 9. ep. 12. 14. nel lib. 12. ep. 20. nel lib. 15. ep. 5. 7. 8. 9. 12.

Risposte.

Nel lib. 4. ep. 14. nel lib. 15. ep. 6.

Ringratiatoria.

Nel lib. 10. ep. 11. 20. nel lib. 15. ep. 11. nel lib. 13. *ad Att. ep. Et si libenter*.

Rispo-

Risposta .

Nel lib. 2. ep. 18. nel lib. 10. ep. 19.

Tavola delle Pistole nel genere Deliberativo .

La Pistola Laudatoria può essere del genere dimostrativo, in quanto che, raccomandando uno, bisogna lodarlo: nondimeno, perchè il fine è il persuadere; per tanto la chiameremo del genere deliberativo dal suo fine, & anco del dimostrativo dalle sue parti; & non è inconveniente, che si come la pistola è molte volte di più specie, così anco sia di più generi.

Raccommandatoria .

Nel lib. 1. ep. 3. nel lib. 2. ep. 5. ep. 14. nel lib. 3. ep. 1. nel lib. 6. ep. 9. nel lib. 7. ep. 5. ep. 22. nel lib. 9. ep. 13. nel lib. 11. ep. 4. 5. 16. 17. 22. nel lib. 12. ep. 6. 21. 27. 29. Nel lib. 13. tutte, ove si vede la gran varietà del dire intorno al raccomandare.

Risposta .

Nel lib. 5. ep. 12. nel lib. 15. ep. 14.

Petitoria .

Nel lib. 3. ep. 2. 3. nel lib. 5. ep. 4. 9. 13. nel lib. 6. ep. 16. nel lib. 11. ep. 2. 4. nel lib. 15. ep. 4. 7. 10. 13. 29. nel lib. 16. ep. 6.

Risposta .

Nel lib. 5. ep. 10. nel lib. 7. ep. 20. nel lib. 12. ep. 7.

Monitoria .

Nel lib. 4. ep. 15. nel lib. 6. ep. 21. nel lib. 8. ep. 6. nel lib. 10. ep. 3. nel lib. 14. ep. 18.

Risposta .

Nel lib. 7. ep. 26. nel lib. 10. ep. 4. 7.

Consolatoria .

Nel lib. 4. ep. 3. 5. 13. nel lib. 5. ep. 14. 16. 17. 18. nel lib. 6. ep. 1. 2. 3. 4. 5. 10. 13. 14. 22. nel lib. 7. ep. 3.

Risposta .

Nel lib. 4. ep. 6. nel lib. 5. ep. 13.

Effortatoria .

Nel lib. 2. ep. 18. nel lib. 4. ep. 1. 7. 8. 9. 10. nel lib. 5. ep. 19. 21. nel lib. 6. ep. 8. 12. nel lib. 7. ep. 6. 9. 11. 32. nel lib. 8. ep. 16. nel lib. 10. ep. 3. 5. 10. 12. 14. 16. 27. nel lib. 11. ep. 5. 7. 9. 12. 15. 20. 23. nel lib. 12. ep. 6. 10. 24. nel lib. 16. ep. 25.

Risposta .

Nel lib. 4. ep. 11.

Sconfortatoria .

Nel lib. 5. ep. 14. nel lib. 6. ep. 19. 23. nel lib. 7. ep. 21. nel lib. 8. ep. 5. nel lib. 10. ep. 6. 25. 26. nel lib. 15. ep. 5.

Commissiva .

Nel lib. 16. ep. 24.

Disputatoria .

Nel lib. 7. ep. 23. nel lib. 9. ep. 4. 22.

Tavola delle Pistole nel Genere Giudiziale .

Accusatoria .

Nel lib. 2. ep. 10. nel lib. 3. ep. 6. nel lib. 5. ep. 3. nel lib. 8. ep. 15. nel lib. 16. ep. 26.

Isfusatoria .

Nel lib. 2. ep. 1. nel lib. 3. ep. 7. nel lib. 5. ep. 2. 20. nel lib. 6. ep. 7. 28. nel lib. 9. ep. 5.

nel lib. 10. ep. 2. 35. nel lib. 11. ep. 2. 27. 28. nel lib. 12. ep. 18. nel lib. 14. ep. 17.

Risposta .

Nel lib. 4. ep. 4.

Lamentatoria .

Nel lib. 8. ep. 12.

Colerica .

Nel lib. 5. ep. 1. nel lib. 12. ep. 3. ep. 23.

Risposta .

Nel lib. 11. ep. 3.

Calamitosa .

Nel lib. 14. ep. 1. ep. 2. ep. 3.

Mista .

Se bene tutte quasi le Pistole di Cicero ne sono miste, le quali trattano di diverse materie, appartenenti a diverse forti di lettere, nondimeno mi par dover porre qui sotto alcune poche, le quali sono più miste delle altre, & bastino queste poche, per non copiare tutte quelle, che ha fatto Cicerone.

Nel lib. 10. ep. 14. nel lib. 11. ep. 15. nel lib. 12. ep. 31. nel lib. 14. ep. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 12. nel lib. 15. ep. 1. 2. 3. 18.

DELLO STILE

Delle Pistole, & d'alcuni Avvertimenti intorno a certi Capi comuni .

LO stile dello scrivere le Pistole deve essere facile, chiaro, e polito, non affettato, ne troppo sontuoso, & elegante, tessuto di parole non nove, è oscure; ma di voci usitate, cotidiane, trite, & Latine, il quale stile da Cicerone nel lib. del perfetto Oratore è chiamato diligente negligenza. La frase adunque delle Pistole deve essere simile a quello ragionamento, che trà noi famigliarmente solemo fare, à bocca, pur che sia schifata la licenza d'alcuni goffi, i quali, volendo parlar Latino, si fervono delle voci Volgari, in vece delle Latine. Della propria frase appartenente alle lettere furono lodate le Pistole di Augusto da Aulo Gellio nel lib. 15. cap. 7. chiamandola eleganza non affettata, pomposa, ò stiracchiata, ma facile, semplice, & chiara. Però ben disse Seneca, scrivendo à Lucilio, nell'ep. 40. *Minus tibi accuratas à me epistolas mitti frustra quereris. Quis enim accurate loquitur; nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset; si una sederemus, aut ambularem, illaboratus, & facilis, tales volo esse epistolas meas.* La gloria certo delle Pistole è, che pajano essere scritte à penna corrente, non affettate, ò sontuose. Quando poi siano altramente, dimostrano una certa diligenza fanciullesca. Si come ancora Cicerone intorno allo scrivere le cose filosofiche disse: *Eleganter philosophari, puerile est.* Laonde, considerando lo stile della Pistola, e scrivendo à Peto, nel lib. 9. ep. 21. gli disse: Che ti pajo nelle Pistole? non ti pajo di ragionare con teco con parole plebeje. Et più di sotto disse: L'Epistole soglionfi comporre con parole, che giornalmente si usano. E' ben vero, che si deve havere un certo giu-

giudicio, e consideratione alle materie, delle quali si tratta, & alle persone, à cui si scrive. Percioche le materie importanti, le Città, le Repubbliche, & i Personaggi ricercano le Pistole più terse, più sententiose, più gravi, & eleganti, si come Cicerone nell'istesso luogo citato di sopra disse à Peto: Altro è trattare una causa; altro è parlare al popolo; anzi i giudicii istessi non si sogliono tutti trattare ad un modo nelle cause private; & non in tutte, mà in quelle di poca importanza toccasi minutamente ogni cosa, mà dove la persona, le sostenze, e l'honore s'arrischia, all'ora si, che maggiori ornamenti di eloquenza si richiegono: così diremo ancora noi: Se bene le Epistole soglionsi comporre con parole, che giornalmente si usano, non per questo si nega, che non si habbi riguardo alle materie, & alle Persone, secondo le cui conditioni si deve scrivere, adoprandosi sempre la prudenza, la quale totalmente è necessaria in tutte le cose. Questo, credo, s'osservasse d'Aristotile, scrivendo egli ad Alessandro Magno, infiammato dal desiderio della gloria delle scienze; & da Demostene scrivendo à Filippo. Questo istesso fu osservato da Cicerone nel quinto lib. delle Pistole Familiari scrivendo à Luccejo intorno al Consolato; & nel 9. scrivendo à Dolabella della Colonna drizzata in honor di Cesare: & nel primo lib. scrivendo à Lentolo, percioche in quella Pistola, che comincia così; *Periucundæ*, si scoprono gli artifici de'Retori, ne quali maggior copia di parole, & splendore di sentenze n'apparisce, che non ricerca la conditione, & lo stile del Dialogo: Si conchiude adunque, dover si havere riguardo nel comporre delle Pistole a' gradi, à stati delle Persone, & alla natura delle cose, regolandosi sempre con la prudenza. In oltre la Pistola si può ridurre à tre capi principali, cioè, Dimostrativo, Deliberativo, & Giudiciale, come al suo luogo habbiamo detto di sopra. A questi tre capi ancora si riducono gli altri tre Generi, ovvero Caratteri, così chiamati da' Greci, da' Latini Stili, cioè, Infimo, ovvero humile, Mediocre, & Grave, & severo.

L'infimo, è quando si scrive di cose vili & quando non s'ha, che scrivere quel che vien'in bocca burlando con cului, à cui si scrive, & questo stile all'ora deve essere di parole cotidiane, pure senza figure; & sentenze, & questo stile ancora si chiama Gioioso, come per esemplo si può vedere appresso le Lettere di Claudio Tolomei nel terzo libro, ove così dice;

Vi scrissi, & non fu scrivere; perche vi scrissi, senza haver che scrivervi; ne senza materie di scrivere si può veramente scrivere: e chi scrive senza sostanza di scrivere, scrivendo, non iscrive. State sano, &, se pur volete, ch'io vi scrivi, scrivetemi quel, ch'io debba scrivere. Di Roma. MDXLIII.

Gli esempi Latini di questo stile si potranno vedere presso Cicerone per le Tavole poste già di sopra.

Il Mediocre è, quando si tratta di cose mezane trà l'Infimo, e'l Grave, & all'ora lo scrivere deve essere più copioso di sentenze, & più ornato di figure, che non ricercava l'uso dello ragionare familiare. Gli esempi à questo proposito non ne mancano appresso Cicerone, & appresso Paolo Mannuccio de' quali chi si farà domestico, facilmente del tutto diverrà chiaro.

Il Sublime è, quando si tratta di cose appartenenti alla Religione Christiana, à Iddio, & alla salute humana, come sono quelle di S. Paolo, Pietro, Giovanni, Taddeo, Giacomo, Girolamo, Agostino, Cipriano, & d'altri somiglianti, quando anco si tratta di cose appartenenti à Città, à Repubbliche come quelle di Cicerone, e d'altri, & appartenenti à costumi, come quelle di Seneca, questo stile si può chiamare Sublime, & Grave, il quale ricerca ogni copia di parole, di sentenze, di figure, & d'altre parti Oratorie.

Mà sopra à tutto sempre si ricerca la brevità nello scrivere le Pistole, la quale non consiste in poche righe; mà nello restringere le materie in pochi scritti, le quali si trattano in esse; percioche varie materie si possono trattare in un'istessa Pistola. Ne per questo si dee tanto attendere alla brevità, che si generi l'oscurità, & la confusione. L'un'è l'altro estremo c'insegna à fuggire Aristotele nel 2. libro della sua Poetica, dicendo: *Omnia sermo, si brevior fuerit, quam oporteat, obscurat intellectum; si longior, oblivionem, ac tedium inducit*. La onde Gregorio Nazianzeno rassimiglia quei, che seguono questi due estremi, à quei, che tirando d'arco non colgono il segno: Si che tanto errano coloro, che danno di sopra, quanto quei, che danno di sotto; ancorche diversamente. La discretione adunque deve governare il tutto, la quale intorno à questo negotio consiste nel sapere con giudiciosa ragione, & maniera restringere la sostanza di molte cose in poche parole, & non nello scrivere poche righe. L'onde ben disse, à questo proposito Plinio, scrivendo à Cornelio: *Non eam jure Epistolam dicimus longam, quæ necessarii multarum rerum est referta*. Riscate adunque, & tolte via molte circostanze delle cose, & per dir così minutie di facende, lasciate anco gli Effordii da banda, (il che per lo più si suol fare) all'ora la Pistola sarà breve. Et questo tutto molto maggiormente si può, & si dee fare, quando occupati siamo da altri negotii. Delche fa fede Cicerone, scrivendo à Terentia sua Consorte, così:

Se lei sana, mi piace. Io son sano. Attendi à guarire: fa quelle provisioni, che sono necessarie. Governati secondo il tempo, tenendomi sempre avvistato delle cose, che occorrono alla giornata. Sta sana.

Nel settimo libro à 16. Pistole scrivendo à Basilio:

Con teo prima, & poi con me stesso mi rallegro. Io ti amo, & hò le cose tue in protectione. Vorrei, che tu mi amassi, & mi scri-

scrivessi , che fai , & che si fa costì . Sta fano .

Ne mi par dovere tralasciare quello , che dica il Tolomeo intorno à questa materia della brevità ; il quale nel 7. libro delle sue Lettere così dice :

Sapete voi , come si scrive Laconicamente ? Eccovene un' esempio , se nol sapete . M. Giulio Vieri non è venuto à Piacenza , non stà più col Cardinale , è Medico à Corneto , Dio l'ajuti questa state . Il ben vogliente è à Vinegia si vuol per cavar la voglia di quelle lettere . Il suo capriccio scoprirà maggiormente la mia ignoranza , Gli manderò la vostra . Del Contile hò gran dispiacere . Non sò che mi fare , Roma à l'ultimo è patria d'ogni uno . Starò con l'orecchie aperte . Del Barbarossa scrivetemi più à pieno . Desidero sapere ove sia , & quel che faccia . Io sono con le Podagre già otto dì nel letto disperato . Bisogna adunque , ch'io scriva Laconico . Siate il ben tornato . A Dio .

Qui chiaramente si può vedere , che la brevità non consiste in poche righe , mà nelle molte varie cose , & diverse , ristrette in poca scrittura , rispetto à quello , che si poteva fare . Ne per tanto , questa sorte di brevità si deve sempre usar così , mà , non essendo più necessità , che tanto , il parlare dee esser un poco più pieno , & manco sciutto .

Quanto à Capi comuni , dico , che mi dispiacciono certi principii , & certi fini , i quali usati alle volte , harriano del buono , ma usati sempre non solo non fanno ornamento , mà lo tolgono via , dandogli più tosto goffezza , che leggiadria . Percioche molti non fanno incominciar la Pistola , se non vi pongono nel principio questo : *Si vales bene est , ego quidem valeo* . Per la qual cosa si potrebbe quasi dire , che tutte le Pistole hanno un Capo solo . Onde à me nasce un'honesto desiderio , ch' à Caligula Imperator Romano nacque dishonestamente . Egli desiderava , che tutto il Popolo Romano avesse un Collo solo , & lo desiderava spinto dalla sua fiera crudeltà per poterglielo tagliare . Io , poi che veggio , che tutte le Lettere appresso molti hanno quasi un Capo solo , mosso da pietosa cortesia , vorrei , s'io potessi , tagliarglielo ; percioche questo Capo non è loro naturale , mà mostruoso , tenendo per forza , & quasi per i capelli (come si dice) appiccati molti corpi insieme . Il che è molto disdicevole , usandosi sempre , perche alle volte non niego , che stia bene . E se bene i Greci incominciavano spesso le loro Pistole da quell'usitato principio : *Ἀλέξανδρος , Ἀριστοτέλης ἐν πρώτῳ* . E' Latini da quell'altro : *Si vales bene est* . Questo primieramente non era sempre usato : mà qualche volta , si come si conosce per le Lettere di Platone , di Fallare , di Libanio , e appresso Latini , per quelle di Cicerone , di Celio , di Bruto di Plinio , & del Politiano ; Appresso Paolo Mannuccio non giamai . Sono alcuni altri , che non fanno incominciare la Invocatione , come fanno anco molti , scrivendo volgarmente con questi principii : *Molto Magnifico*

Signore , Monsignor Reverendissimo , Illustrissimo Signor mio . Et , quel che importa , è , che molte volte si pone quello , &c. de' Notai , dicendo : *Molto Magnifico Signore &c.* Là , dove si spezza la Invocatione del parlare , per non essere questa si fatta Invocatione concatenata col seguente : come meglio sarebbe à dire : *Molti giorni sono stato , Signor mio , ch'io non v'ho scritto* , che dir così : *Magnifico Signor mio , &c. Molti giorni sono stato , ch'io non v'ho scritto* . Non niego adunque una Pistola poter incominciare dalla Invocatione , mà mi dispiace questa usanza dell'incominciarla sempre con quell'istesso principio : che , si come l'usarla tal'hora non si deve fuggire ; così l'usarla sempre in questo modo si deve schifare . Il che molto accortamente s'osserva da quel non già mai lodato à bastanza , Paolo Mannuccio in quelle sue leggiadre , polite , & giudiciose Pistole Familiari . Appresso molti ancora nella fine si suol porre questa frasi di dire , ò altra simile : *Cura ut valeas* . Il qual fine ponendosi sempre , hà del fastidioso , & del goffo . Ne lodo quella salutatione posta sempre nel principio , cioè , *M. Tull. Cic. Tironi suo S. P. D.* par che non si sappia far'altro , ligandoci da noi stessi . Io certo non mi vergognerei seguir'alle volte l'uso moderno delle Lettere volgari , nelle quali si come per sottoscrizione si sogliono locare questi modi di dire , ò altri somiglianti ; *D. V. S. Ser. A vostri servigi , F. Angelo* , così lasciando quella salutatione , comune , & trita , facendo la Invocatione giudiciosamente nel principio , direi sottoscrivendo : *Tui Amantissimus , Tui Studiosissimus , Tua Pat. Tua Dom. Tua Excell. Additissimus F. Angelus* , & quel che segue . In somma per conchiudere , bisogna voltarli alla varietà , e non caminar sempre con le medesime stampe , chi vuol far'opera degna di lode , e acquistar nome di buono Scrittore . Alche fare io certo altri non mi proporrei avanti gli occhi del mio giudizio per mira , esempio , ò specchio , che Paolo Mannuccio , il quale , s'io credesse di non essere ripreso da coloro , che non hanno pratica delle sue Pistole Familiari , ò che per essere di rintuzzati ingegni non hanno gusto della lingua , ne de' varii modi de' gli Scrittori ; direi , che dovesse essere anteposto à Cicerone nelle Pistole Familiari , ov'egli scopre molto bene l'accorto suo giudizio intorno al gentile , leggiadro , & dotto modo d'isporre le novità delle voci , delle cerimonie , e usanze , che hoggidi il Mondo richiede . Mà , non volendolo dire , l'ho detto , ne voglio cancellarlo , perche , oltra che la ragione mi detta esser questo molto più miracoloso in un'huomo dell'età nostra , che di quella di Cicerone andando noi mendicando quel , che essi ricevevano quasi col latte nelle culle ; parmi essere cosa poco disdicevole , per non dir nulla , errare co'dotti , & giudiciosi ingegni , i quali così dicono , così giudicano , & così vogliono . E , perche io mi sono avveduto essere trapassato molto oltre , la-

ciandomi trasportare dalla verità, & dall'affettione, che porto à un sì gentile spirito, mi conviene tacere gran parte delle sue lodi, lasciandol' a una Lingua più terfa, & faconda dalla mia, & senza pari. Dirò ben questo in confirmatione della salda opinione, che ho di quest'huomo sì raro, che talmente mi compiacchio nel suo dire, che, quando io fossi domandato rendere la ragione di qualche sua cosa, & non sapessi dir'altro, risponderci, come già facevano i Discepoli di Pittagora: *Aur' scien*, cioè, *Ipse ait*. Ch'ancor'io tengo Paolo per mio Maestro, anzi per mio, Specchio. Onde, essend'io sicuro quasi di non errare, mi sforzerò sempre d'imitarlo, & seguirlo, ancorche certo mi sia di starli sempre alla lunga, ne giamai potermi pur'appressare alla minima Fimbria delle lodi, & de' meriti suoi. Et ciò basti. Mà veniamo hoggimai à dare i precetti, & affermativi, & negativi intorno al modo del comporre le particelle, & altre cose, appartenenti alle Pistole Latine.

PRECETTI AFFERMATIVI

Intorno al comporre, & all'ordinare le voci insieme per dentro all'Epistola.

SE bene non si può dare certa, & determinata regola, o legge, nel collocare per ordine tutte le parole; essendo molto differente il puro Grammatico dall'Oratore in questo; nondimeno ci sforzeremo dare alcuni precetti, i quali per lo più si usano. Ma sopra a tutto sempre si deve avvertire l'ordine osservato da' buoni Scrittori di quest'arte, e, quel che importa più, consigliarsi con le orecchie, le quali, quando non sieno depravate, faranno, e con la lunga osservazione, & essercitio, un giudizio tale, che non molto si potrà scostare, dalla vera congiunzione, o connessione di parole usate da Cic., & dal Mannuccio nelle Pistole Familiari.

1. L'Obliquo si suol porre nel principio, lo Retto nel mezo, e'l Verbo nel fine, *ut, Carthaginem Scipio Africanus deleuit.*

2. Le Preposizioni tra lo Aggettivo, e'l Sostantivo, similmente lo Relativo col suo Verbo per modo di parentesi: *ut, Ornatissimo in loco laudanda est, quæ à paucis colitur parsimonia.*

3. Il Relativo quando si deve collocare nell'obliquo, se lo antecedente e'l sostantivo si concederà col relativo nel caso, e che lo relativo sia posto avanti, ritiene in se molta gratia, *ut, Quas ad me dedisti literas, mihi per jucunda fuerunt.*

4. L'aggettivo ornatamente precede il Sostantivo; ma però che non vi sia molta lontananza tra loro, *ut, Optima virtus.* L'Obliquo precede lo Retto, *Locorum longinquitas.*

5. La Dittione negativa ornatamente si pone nel fine della Oratione, *ut, Præstantiorem te vidi neminem.*

6. Li Gerundii Aggettivi, ovvero Gerundii ornatissimamente si pongono in vece de' Gerundii, *ut, Gerendorum bellorum gratiâ*

veni, pro, gratiâ gerendi bella. Ad petendam pacem, pro ad petendum pacem.

7. Il Gerundio aggettivo ornatamente nel Genitivo si fa discordare nel Genere, ovvero nel Numero, concordandolo solamente in caso, *ut, Composui hunc librum instituendi puerorum gratiâ, idest, gratiâ instituendi pueros. Date copiam crescendi novarum, idest, date copiam crescendi novas comedias.*

8. La Preposizione leggiadramente, si aggiunge al positivo; lo Avverbio al comparativo, & al superlativo per accrescerli. *Ut Perbeatus, perpulcher. Tanto, vel quanto, vel multo, vel longè doctior. Multo, faciliè, longè, doctissimus. Tanto pessimus est ille omnium Poeta, quanto tu optimus omnium Patronus. Quam maximas gratias agit. Quam doctus. Per quam doctus. Multum, paululum, tantum, vel quantum doctus, non multo doctus.*

9. La congiunzione vagamente si radoppia ponendola a ogni sostantivo alle volte, *ut, Petrus, & doctrinâ, & virtute clarus est.* Se due cose saranno uguali, potrà ricevere l'un'e l'altra questa dittione *tum, ut, Est Optimus, tum Orator, tum Poeta.* Se non saranno uguali, il meno importante prima si pone con la particella *Cum*; il più importante dopò con la particella *Tum, ut, Amo Petrum, cum ob doctrinam ejus, tum ob virtutem.*

10. Molta vaghezza ritiene lo Aggettivo posto nel genere neutro col sostantivo nel genitivo, *ut, Multum laudis, idest, multa laus, parum laudis, & satis virium.*

11. L'ultimo Supino in vece del gerundio accusativo, passivo, si pone ornatamente, *ut, difficile crediri, idest, ad credendum.*

12. Il comparativo posto in vece del positivo, apporta molto ornamento, *ut, Senior, pro Senex, Junior pro juvenis, Libentius, pro libenter, Vehementius, pro vehementer.*

13. Il soggiuntivo gratiosamente si pone in vece dello Indicativo, *ut, Velim scribas, pro, Volo, ut scribas.*

14. La Dittione Avversativa, *Quamquam*, posta nel principio, & congiunta coll'indicativo, adorna, e dà gravità all'oratione, *ut, Quamquam te diligebam, nunc tamen admiror.*

15. La oratione infinita posta in vece dello indicativo, o soggiuntivo, è molto più vaga, *ut, Scio te legere, idest, quod tu legis. Volo te ad me scribere, idest, ut ad me scribas.*

16. Il Futuro dello infinito passivo posto in vece dello infinito presente passivo, ha molto del buono, *ut, Lectum iri, pro, legi.*

17. Le preposizioni, che ricerca il suo caso, posta, & congiunta col verbo, ha del vago, *ut, Adeo illum, idest, eo ad illum.*

18. La negazione congiunta col positivo negativo adorna, & abbellisce il parlare, *ut, Haud improbus, idest probus, haud nescius literarum, idest, sciens.*

19. Il principio del settimo caso, quando vogliamo significar il tempo, è molto al proposito, *ut, Octaviano Regnante, idest, dum Regnabat. Et, quando si pone il sostantivo in vece del participio assoluto, nel settimo caso, è parlare molto vago, & adorno, ut,*

Inpet-

Imperatore Augusto, idest, imperante. Me vivo, idest vivente.

20. Il Soggiontivo in vece dello Imperativo, è molto ben posto; il che ha molto più dell'Oratore, che del Poeta, il quale suol usare per lo più l'imperativo, *ut, Amabo te, scribas mihi, pro, scribe.*

21. Il Superlativo si suol porre nel fine con molto ornamento, *ut, Ceterorum, te judico sapientissimum.*

22. La preposizione quando si pone dopo il caso, in mezzo tra due casi, e quando si pone avanti'l genitivo, da molta gratia, e splendore al parlare, *ut, Vestris ab oris. De Ciceronis eloquentia.*

23. Il Participio dello accusativo, e del settimo caso, quando si pone in vece dello infinito, apporta molta vaghezza, e splendidezza di parlare, *ut, Invenim tibi, & adductum Pamphilum curabo, idest curabo invenire, & adducere tibi Pamphilum. Priusquam incipias, consulto; postquam autem consuleris, mature opus est factum: idest, opus est facere.*

24. L'infinito col verbo, *Habeo*, è parlare molto elegante, e vago, usato molto da' Greci. *Non habeo dicere, non habeo legere, non habeo ire, non habeo venire: idest, non possum dicere, non possum legere, non possum ire, non possum venire.*

25. Le Voci più lunghette, quando sono poste nel fine, ritengono molta gratia, *ut, Vestram omnes virtutem admirantur.*

26. Il participio, q'l verbo posto nel fine ricerca appresso una voce lunghetta, *ut, Te credo rem diligentissime curaturum. Diligentiam accuratissimam adhibebo.*

27. Tra due Retti si pone il genitivo, fra due genitivi un Retto, *ut, Magna virorum multitudo. Hujus magnitudo viri.*

28. Le Affirmationi, e negationi universali ornatamente si pongono nel fine, *ut, Divitiæ omnes Litere nulla.*

29. L'Habitatore ornatamente si suol porre in vece del luogo habitato, *ut, Egre-ditur à fratre, idest, domo fratris.*

30. Il Relativo posto tra due sostantivi, se'l primo è appellativo, & il seguente è proprio; si concorda col proprio, *ut, Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur.* Se'l primo sarà proprio, e'l seguente appellativo, si concorderà con quello, che ci piacerà; *ut, Rosa, quæ est, vel qui est flos candidissimus mihi admodum placet. Semini tuo, qui, vel quod est Christus,* mà questa Regola non è ferma, e falsa, come anco sono le altre, come disse Valerio Massimo: *Stationem peragebat eo loci, qui hodie Senaculum appellatur.*

Precetti negativi intorno al modo del comporre la Pistola.

1. **G**Li Epitteti rare volte si danno a' nomi proprii; essendo questo proprio del Poeta, e non del Profatore, *ut, Niger corvus, Charta alba.*

2. Un'eleganza per bella che sia, o dizione, non deve essere posta spesso in una Epistola, ovvero Oratione; perche l'orna-

mento, come habbiamo detto in lungo sopra la metafora, non consiste nella moltitudine, & quantità d'uno stesso ornamento, mà nel bello variare.

3. Le sentenze, e proverbii non si ricercano molto nelle Pistole.

4. Più voci insieme d'una sillaba sola si devono schitare, *ut, An ne id sit.*

5. Il fine d'una Pistola, o periodo non deve essere d'una sillaba sola.

6. Lo spesso concorso delle vocali si deve fuggire. *Vacca Aeneæ amantissima impendebant.*

7. Lo spesso concorso d'una istessa lettera deve essere fuggita, *ut, ò Tite tute Tate, tibi tanta Tyranne tulisti.*

8. Lo spesso concorso di più voci somiglianti nel fine si deve fuggire, *ut, Flentes, plorantes, obtestantes, lacrymantes.*

9. Lo spesso concorso ancora della lettera S. fa molta dissonanza, & partorisce fischio, o sibilo, *ut, Has res scriptas servavimus.*

10. Le clausule, e periodi non devono essere molto lunghi, perche partoriscono molta oscurità.

11. Il numero del più non si deve dare giamai alla seconda persona, scrivendosi à una persona sola, se bene ornatamente si suol dare alla prima.

12. La Epistola non deve essere affettata, o stracchiata, nè troppo sontuosa con apparato grande di eleganze, o di parole scielte, mà tessuta quasi à penna corrente: con una certa diligente negligenza, come piace à Cicerone, & à Paolo Mannuccio.

Molte, anzi, per dir così, infinite quasi sono le regole, e precetti tanto affermativi, quanto negativi intorno à questo negotio: mà bastino questi pochi, perche ciascheduno col lungo esercizio, diligentemente, e prudentemente imitando, & osservando Cicerone, & il Mannuccio Paolo nelle Pistole Familiari, perverrà senza dubbio a' dolci fonti della Familiare Eloquenza.

VIRORUM INSIGNIUM

De Epistolis Sententia.

Cicero lib. 2. Epistola 4.

E Pistolarum genera multa esse non ignaras, sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. Reliqua sunt Epistolarum genera duo, quæ me magno opere delectant; Unum, familiare, & jocosum; alterum, severum, & grave.

Idem Papirio Paeto lib. 9.

Epist. 2. 21.

Veruntamen quid tibi ego videtur in epistolis? nonne plebejo sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola, aut judicio, aut concioni? quin ipsa judicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas, & eas tenues, agimus subtilius: Capitulis, aut famæ, scilicet ornatus: Epistolæ vero quotidianis verbis texere solemus.

M m 2

Idem

Idem ad Atticum lib. 1. Ep. 10.

Epistola fuerunt omnes Rhetorum pure loquuntur, cum humanitatis sparsa sale, tum insignes amoris notis.

Idem de Clár. Orat. & de Perfecto Orat.

In Epistola quadam negligentia diligens esse debet.

Seneca Ep. 15.

Sed, ne Epistola modum excedam, quæ non debet sinistram manum implere legentis. (Sinistram manum legentis significat; cum longior fuerit Epistola: tunc enim, & dextera, & sinistra teneri necesse est.

Idem ad Lucilium, Ep. 40.

Minus tibi accuratas à me Epistolas mitti frustra quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularem: illaboratus, facilis: tales volo esse Epistolas meas, quæ nihil habent exercitum, nec fictum.

A. Gellius lib. 15. cap. 7.

Cum librum Epistolarum D. Augusti, quas ad Cajum nepotem suum scripsit, legeremus; duceremurque Elegantiâ orationis neque morosa, neque anxiosa, sed facili berce, & simplici: id ipsum in quadam Epistola super eodem anno scriptum offendimus. (Hujus Epistolæ exemplum tibi videas liceat.

Demetrius Phalereus.

In tenui, humilique dicendi genere versatur Epistola, cujus dicendi modus, & stylus gracilis esse debet pressus sermo, purusque ex Epistola petitur: Stylus quoque pro Personarum ratione efferendus, aut deprinendus est; & cum oportuerit, inter utrumque temperandus.

Artemon Epist. Arist. descriptor.

Oportet eodem stylo, & Dialogum scribi, & Epistolam: est enim Epistola Dialogi pars.

Ovidius de Arte amandi.

Munda, sed è medio, consuetaque verba Puella.

Scribite: sermonis publica verba placent.

Idem.

Sit tibi credibilis sermo, consuetaque verba, Aptam tamen præsens tu videre loqui.

Paulus Mannuccius lib. 4. Ep. 50.

Modo ne literas elegantes, quales videlicet Patavii, à summis ingenij elaborata, tibi ostenduntur, à me expectes, ita scribam, non modo, ut quod in mentem, sed plane quicquid in buccam venerit, in Epistolam coniciam.

Idem infra.

Epistolæ nostræ debent interdum alucinari, nempe, quod iis negligentia quadam, cum ad Familiare scribitur, etiam ornamento sit. Ità igitur tecum agam, ut si essemus una; & quemadmodum præsentem quacunque de re sermones familiariter serere solemus; sic in scribendo, nulla certa proposita sententia, libertatem illam, & quasi negligentiam imitabor.

Aldus Junior.

Epistola consuetudinem servè quotidiani sermonis debet imitari. Sententias tamen interdum graviore, quam Dialogus, & majorem elegantiam admittit Epistola; non modo quia studio, curaque majore scribimus, quam loquimur; ve-

rum etiam, quid, cum ad Principes viros, aut etiam ad Civitates, literas mittimus, quod interdum evenire solet, habenda omnino videtur Personarum ratio.

Et infra.

Ego servo, & servato Gregorii Nazianzeni documentum, ut Proverbiis neque nunquam, neque sæpè utar: accedente præsertim Ciceronis exemplo, quem cum lego, nullius Rhetoris præcepta desidero.

AUCTORIS

Judicium, seu Censura, de tradentibus Epistolicam scriptionem.

Nicolao Peroto Sypontino Episcopo de, consiciendis Epistolis [pace omnium dixerim] lucidius scribere nemo potest, Mario Philolpho curiosus, Sulpicio candidus, Mancinello fidelis, Aenea Silvio pulchrius Marino Becicemo Scodrensi accuratius, & exquisitus, Scoppa diffusius, Aldo Mannuccio Juniore brevius, mundius, eruditius, atque exactius. Ceteros non sperno, nec cuiuspiam de his judicium contemno. Quandoquidem ego, qui ad hos, atque alios sanè nullus sum, nemini, nec ingenio, nec doctrinâ, nec nomine sum conferendus.

I LUOGHI OCCOLTI

Della Lingua Latina.

AUTTORI,

Le cui autorità citate sono in questi luoghi Occolti.

A ldo Mannuccio, il Oratio.	Vecchio.	Paolo Legista.
Ascanio Pediano.		Paolo Mannuccio.
Aulo Gellio.		Plauto.
C. Cesare.		Plinio.
Catone.		Prisciano.
Cicerone, & gli altri	Sallustio.	
suoi nelle Pistole Fam.	Scevola.	
Cornelio Celso.		Terenzio.
Hirtio.		Tito Livio.
Lodovico Vives.		Virgilio.
M. Varrone.		

Acceptum referre (Expensum ferre.
Notare all'intrata. (Notare all'uscita.

Queste due maniere di parlare, le quali soavemente fiorivano presso i buoni, e perfetti Dicitori della favella Latina nel secolo d'oro di Cicerone, Padre dell'eloquenza, quanto fino nascoste hoggidì, non bene intese da molti, & da pochi osservate, ma sconciamente usate, chiaramente si può vedere per le sottoscritte autorità di quei, che si ritrovavano in quella fiorita età.

Presso

Presso gli Antichi si ritrovavano due Libri, com'è al tempo d'hoggi, uno dell'entrata, o di ricevere; l'altro dell'uscita, ovvero di dare. Però solevano dire in questa guisa:

Le partite dell'entrata, è dell'uscita ovvero di ricevere, è di dare non sono poste per ordine. *Nomina in Codicem accepti, & expensi degeſta non habentur. Cicerone pro Roscio com. Hic dicendi modus est perpolitus, & in frequenti usu.*

Questa partita non si trova al libro dell'entrata, ne anco dell'uscita. *Hoc nomen in Codice accepti, & expensi non habetur. Ibidem.*

Il conto dell'entrata, e dell'uscita, ovvero del ricevere, e del dare fra di noi s'accorda. *Ratio accepti, & expensi inter nos convenit. Plautus in Mof.*

Nonai torniamo a' libri dell'entrata, e dell'uscita. *Nunc ad Tabulas accepti, & expensi revertamur. Cic. in Verrem.*

L'entrata, & l'uscita deve essere nel libro. *Acceptum, & expensum in Codice esse debet. Cic. pro Ros. Com.*

Hò fatto di ricevere, ovvero Phò notato al libro dell'entrata. *Acceptum retuli*)(non, tuli.

Hò confessato di ricevere.)(Quantunque non intervenghi il denaro. *Acceptum tuli. Non, retuli, ut ait Paila lib. 5. cap. 100.*

L'hò notato al libro dell'uscita, ovvero Phò notato d'haver dato. *Expensum tuli. Non, retuli.*

Hò notato a libro i denari, che hò ricevuto da Antonio, ovvero, hò fatto di ricevere, overamente hò fatto lo ricevuto ad Antonio, i denari, che hò havuto da Antonio gli hò posti all'entrata. *Pecuniam Antonio acceptam retuli. Cic. in Verrem.*

Hò fatto di ricevere, hò fatto lo ricevuto a Malleolo di seicento mila sestertii. *Sexcenta milia sestertia Malleolo retuli. Cic. in Verrem.*

Expensum ferre. Notare all'uscita.

Hò notato all'uscita il denaro, che hò dato a Grisogono. *Pecuniam Chrysogono expensam tuli. Ibidem.*

Hà notato all'uscita di havermi dato cento sestertii. *Expensa mihi sestertia centum tulit. Cic. Ruso, ep. 20. Fam. lib. 5.*

Aspetta di riscuotere, stà a vedere a chi hà data la robba. *Cui expensum tulerit, moratur. Cic. Att. lib. 10. ep. 13.*

Dolabella hà posto al libro di ricevere, o dell'entrata, manco di quello, che Verre hà posto d'havergli dato, a l'uscita, o alla spesa. *Dolabella minus Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulit. Cic. in Verrem, Att. 2.*

Usasi questo modo di parlare, non solo quando intervengono i denari, mà qual si voglia altra cosa, come farebbe a dire.

Hà fatto lo ricevuto a Rabonio per conto de Popera. *Rabonio apus acceptum retulit. Cicer. in Verrem.*

Pompeo hà prestato, ovvero hà posto a libro

la Legione, che hà prestato a Cesare. *Legionem Caesar expensam tulit Pompejus. Caelius Ciceroni, l. fam. 8. ep. 4.*

Acceptum alicui referre)(*translative in bonum.*

Riconoscere il beneficio da alcuno.

Questo modo di dire si suol usare anco per via di metafora, nel confessar' il beneficio ricevuto, così:

Io riconosco la mia salute dalla tua benevolenza, ovvero, Io confesso haver la vita per causa tua; la mia salute dipende da te. *Salutem meam benevolentia tua acceptam, refero. Cic. Attico.*

L'esser libero, e l'esser vivo tutto ciò riconosco da te. *Quod liber sim, quod vivam, tibi acceptum refero. Cic. eidem lib. 1. Att. ep. 2.*

Lo sperare, & l'haver ardimento, tutto questo possono riconoscere da Cesare. *Quod sperant, quod audent, omne Caesar referre possunt. Plancus Cic.*

Egli confessa haver la vita per tua bontà, & amorevolezza. *Vitam acceptam refert clementia tua. Cic. pro Marcello.*

Expensum ferre)(*translative in malum.*

Darne la colpa.

Devono dare la colpa, o la cagione alla loro negligenza. *Negligentia sua expensum ferre debent. Scaevola.*

D'ogni cosa danno la colpa ad Antonio solo, *Omnia uni accepta referunt Antonio Cic. in Philip.*

Corroborare se.

Venir in età maggiore.

Uscire da gli anni dell'adolescenza.

Egli è venuto in età maggiore. *Corroboravit se. Cic. lib. 12. fam. ep. 10. idem pro M. Caelio: Corroboravit se, & vir inter viros est; idem ibidem, & Paul. Man. in scholiis.*

Tibi meos libros probo.

Tu lodi i miei libri.

Hò bisogno di servirmi di quei libri per alcune materie, che mi occorrono intorno a quei libri, che vò componendo, i quali, spero, che tu habbi a lodare grandemente. *Mihi utendum est quibusdam rebus ex iis libris ad eos, quos in manibus habeo, quos, ut spero, tibi valde probabo. Cic. Att. lib. 4. ep. 13. & aliis in locis.*

Recipere. Promettere.

Ti prometto. *Id tibi recipio Cic. sexcentis in locis.*

Auctorem esse. Consigliare.

Ti consigliarei, che ti lo reconciliassi con qualche bel modo. *Tibi sum Auctor, ut, quibus rebus possis, cum tibi reconcilies, aut mitiges Cic. in calco penult. ep. fam, lib. 1.*

Adacte virtute.

Persevera come fai a operare virtuosamente, *lib. 12. Att. epist. 4.*

Clitarchus tibi dixit.

Tu hai letto in Clitarco, *Cic. lib. 2. fam. epist. 10.*

Idem in Brutto de claris orat.

Cum a te disceſſerim.

Da te in fuori, *Cic. lib. 1. fam. ep. 9.*

Spissum Difficile.

Mà se questo ti è difficile, fa qualche ti è facile.

cile, *Sin id erit spissius, illud quod facile est. Cic. lib. 2. fam. ep. 10. Ad Q. fr. opus spissum, & operosum.*
Id quod, pro, ided qudd, Perche.
 Mi ritengo dall'accusare, perche non have-
 mo giudici. *Teneo ab accusando, id quod*
judices nullos habemus, Cic. ad Q. fr. lib. 3.
 Perche è simile de' costumi, facilmente pro-
 verai esser tuo figliuolo. *Id quod est consi-*
milis moribus, convinces facile ex te natum,
Ter. in Heaut. & in Hecyra, & Liv. lib. 41.
Id quod, pro, quod. Ilche.
 Desideravano, che si consumasse il giorno,
 il che avvenne. *Diem consumi volebant.*
Id quod factum est. Cic. lib. 1. fam. ep. 2. 4. 8.
& est dicendi modus frequentissimus.
Ire in alia omnia, vel transire, vel discedere.
 Essere discordevole, e dissentiente.
 Molti si opposero, e furono discordevoli
 à quella opinione. *Frequentes jerunt in*
alia omnia. Cic. lib. 1. fam. ep. 2. sic Caelius
lib. 8. episi. 13. idem Cic. lib. 10. ep. 12. & ad
Att. lib. 11. ep. 1.
Multis partibus plures, pro, multo plures.
 Molto più.
 Molto più seguirono l'opinione di Ortensio.
Multis partibus plures in Hortensii sententiam
jerunt. Cic. lib. 1. fam. ep. 2.
Aliud ac, Altramente, che, altro che.
 Tu mi rispondi à ogni altra cosa fuori, che
 à quella, che ti richieggo, ovvero, tu mi
 rispondi altramente, che non ti domando.
Aliud mihi respondes, ac rogo, Ter. in
Phorm.
 Il confeglio, congregatione, ò ragunanza,
 non si fa in altro mese fuori che in quello
 nel quale è lecito. *Alio mense, ac fas est,*
comitia non habentur. Cic. in Verrem.
 La luce del Sole è molto differente, da quel-
 la delle lucerne, ovvero, altr'è la luce del
 Sole, & quella delle lucerne. *Lux longè*
alia est Solis, ac lychnorum, Cic. pro Marco
Cælio.
 Io sono di peggiore condicione ovvero, la
 mia condicione è differente molto da
 quella de' gli altri Imperadori. *Longè alia*
condicione ego sum, ac ceteri Imperatores,
Vatinius Ciceroni.
Aliud atque. Altramente che, altro che.
 Altro è l'ingegno loro e' l' tuo, l'ingegno loro
 è differente dal tuo. *Illi sunt alio ingenio,*
atque tu, Plautus in Pseudulo.
 Dubito, che lo riceva in altra maniera di
 quello, che l'hò fatto. *Vereor, ne alior-*
sum, atque ego feci, accipiat. Ter. in And.
 Non è quello, che tu stimi. *Aliud est, atque*
existimas. Cic. pro Murena.
 Io non sono quello, che ero. *Alius eram,*
atque sum, Cic. Lentulo.
 La guerra si deve fare in altra maniera, che
 non s'è fatta. *Alia ratione bellum est geren-*
dum, atque antea gestum sit. Cæsar. in Com.
 L'ufficio del Legato è differente da quello
 dell'Imperadore. *Alia sunt Legati partes,*
atque Imperatoris: Modus dicendi frequen-
tissimus.
Similiter atque. Non altramente che,

Io l'hò veduto turbato, com'ero io. *Vidi*
illum similiter, atque ipse eram, commotum
esse. Cic. in Phil. 1,
Similiter ac si. Come se.
 Tu fai non altramente, che se mi pregassi.
Similiter facis, ac si me roges. Cic. de Natu-
ra deorum.
Similiter ut si. Non altramente che.
 Contrastano, chi di loro debba governare la
 Republica non altramente, che se contra-
 stassero i Barcaruoli, chi di loro debba
 reggere la Barca. *Similiter inter se conten-*
dunt, uter. Re mp: potius administret, ut si
Nauta inter se certarent, quis eorum potissi-
mus gubernaret.
Similiter, ut. Come che, tanto quanto,
 Tanto il Soldato quanto colui, che non
 guerreggia, deve essere dal Padre per
 nome espressamente chiamato herede,
 ovvero privato della heredità. *Miles simi-*
liter, ut Paganus nominatim, à Patre, aut
hæres scribi, aut exhereditari debet. Paulus
de liberis, & est dictum jurisconsultorum.
Similis ac, similis atque. Come, che.
 Il fine de' buoni sarà come era avanti. *Simi-*
lis erit finis bonorum, atque antea fuerat,
Cic. de finibus.
 Non siamo avventurati come eravamo un
 tempo fa. *Non simili utimur fortunâ, atque*
usi sumus. Ter. in Phorm. in Prologo.
Non dissimile, atque illud.
 Simile à quello.
 Questo è simile à quello. *Hoc non est dissimile,*
atque illud Cic. Att.
Item ut, item atque. Così, come.
 Gli notriscano, & allevano come Cavalletti.
Hosce item, ut equulos educant, & alunt.
Varro de re rustica.
 L'Analogia della natura delle parole non deve
 essere difinita come quella dell'uso del
 parlare.
Analogia non item ea definienda, quæ dirigitur
ad naturam verborum, atque illa, quæ ad
usum loquendi. Varro de lingua Latina.
Item } Absolutè.
 Così;
 Uno tiene i precetti, non così l'altro. *Unus*
præcepta tenet, non item alter. Cic. de Acad.
Item. Ma.
 Di sopra ma non di sotto. *Superius, inferius*
non item. Cic. in Art. Rhet.
Doctior hic est, atque ille.
 Costui è più dotto di colui.
 Nessuno m'è più amico di costui. *Amicitior*
mihi nullus erit, atque is est. Plautus in
Mercatore.
 Parmi, che egli sia lontano più lungo tempo,
 che non vorrei. *Mibi quidem videtur diu-*
tius absuturus, ac vellem Cic. Att.
 Questo non è manco vero dell'Oracolo
 d'Apollo.
Apollinis Oraculum non est magis verum, atque
hoc. Ter. in Andria.
Secus ac. Altramente, che.
 Non hò detto altramente di quello, che mi
 pareva, ovvero, hò detto secondo la mia
 opinione, come mi pareva. *Non dixi secus,*
ac

ne sentiebam . Cic. pro Lucio Murena , de Oratore , & pro Plancio .

Secus ac si . Come se . Altramente che se . Non altramente , che se fosse mio fratello .

Non secus ac si meus esset frater . Cic. pro Lucio Murena , idem Attico ,

Secus quam . Altramente , che , Non mi honorare altramente , che io honoro te : honorami com'io honoro te , e non , altramente . *Non me secus honore honestes , quam ego te , Plautus in Capt.*

Desidero che scrivi a casa tua , che mi siano mostrati i tuoi libri , non altramente , che se tu vi fosti presente , *Velim domum ad tuos scribas , ut mihi tui libri pateant , non , secus ac si ipse adesses . Cic. Attico .*

Secus atque . Altramente che , Ho cominciato a fare altramente di quello , che io dissi dal principio . *Capi secus agere , atque intio dixeram . Cic. de Natura Deorum .*

Aliter ac . Altramente che , L'Innamorato è molto differente dall' amico : altro è l'Amico , & altro è l'Innamorato . *Longe aliter est Amicus , atque Amator . Plautus in Truculento .*

Tu parli altramente di quello , che hai per parere . *Aliter sentis , atque loqueris . Cic. de Oratore , idem ibidem , idem pro P. Sylla , idem sepe numero .*

Non ho mai pensato , che tu sii altramente , di quello che tu sei . *Nunquam te aliter , atque es , in animum induxi meum .*

Aliter atque . Altramente che , Io faccio altramente di quello , che havevo mostrato . *Aliter atque ostenderam , facio . Cic. Curioni , & passim ubique locorum .*

Aliter , atque ut . Altramente , che . Ha determinato altramente di quello , che havea ordinato , o commandato . *Aliter , atque ut edixerat , decrevit . Cic. in Verrem . Frequens dictum .*

Aliter , atque si . Altramente , che , Non si fa altramente , che se mi concedesti , che tu non habbi auttorità nel tuo Podere , ovvero nella tua Possessione . *Nihil agitur aliter , atque si mihi concedas , tibi jus non esse in fundo tuo . Ulpianus , & hoc non est Cic. quod sciam , idque non raro .*

Contra ac , contra atque .

Altramente , che ,

Non s'è fatto altramente di quello , che era lecito , ma altramente , che bisognava .

Non contra , ac licebat , factum est , sed contra atque oportebat . Cic. pro Cornelio .

E' altramente di quello , che dite . *Contra , est , ac dicitis . Cic. de finibus , & passim ubique locorum .*

Si volge al contrario moto del Cielo . *Contrario motu vertitur , atque Calum . Cic. in Somn. Scip.*

Hanno cominciato la guerra in altro modo , che s'era detto . *Contra , atque esset dictum , praelium commiserunt . Caes. in Com. Modus dicendi frequens .*

Contra quam . Altramente , che .

Ho fatto altramente di quello , che era lecito .

Contra quam fas erat , fecit . Cic. pro Cluentio , & pro Aulo Cecina .

Ho disputato fuori di quello , che havevo proposto . *Contra quam proposueram , disputavi . Cic. pro domo sua ,*

Proxime atque ille , aut aequè .

Poco meno , o tanto quanto esso .

Sentendone egli dolore , non costretto ancor'io a provarne affanno , se non altrettanto , almeno poco manco . *Cum ipse laboret , non possum ego non aut proxime atque ille , aut etiam aequè laborare . Cic. Dolabella l.9. epist. 13. Modus dicendi perelegans .*

Statim , vel confestim , atque quam , ut . Subito , che .

Subito , che fu fatto giudice , o vero fatto giudice , quanto prima hebbe la giurisdizione . *Statim , ut , atque quam iudex factus est , habuit jurisdictionem . Jurisconsultorum est dictum , non Ciceronianum .*

Aequè ac . Al pari , come .

Chi è misero al par di me ? *Quis miser aequè , ac ego ? Ter. in Andria ,*

Tu gli sei caro , e giocondo non meno , ovvero non altramente , che al Padre . *Aequè ei carus es , ac fuisti Patri . Cic. Curioni .*

Aequè , atque .

Al pari , non manco , che ,

Non è manco brutto questo , che quello . *Hoc aequè turpe est , atque illud . Cic. pro Sex. Ros. Am. idem passim invenitur .*

Aequè , quam . Come .

Non ha portato giamai sì buona nuova al Padre , com'io alla mia Padrona . *Numquam aequè , Patri nuncium lepidum attulit , quam ego nunc mea heræ nunciabo . Plautus in Aulularia , idem in Stichus .*

Aequè , ut . Come , che .

Molto volentieri loderò Pompeo di studio , & di auttorità , come che ciascuno di voi si sia affaticato per la mia salute . *Libentissime prædicabo Pompejum studio , & auctoritate , aequè , ut unumquemque vestrum pro salute mea laboravisse . Cic. pro domo sua , idem Attico , & alibi .*

Aequè . Ugualmente .

Desiderano ugualmente ogni cosa , & ogni cosa vogliono . *Aequè student omnia , voluntque omnia . Ter. in Hecyra .*

Perinde , atque . Come .

Dubito , che questo , ch'io dico , non possi essere inteso in quel senso , col quale vien detto da me . *Vereor , ut hoc , quod dicam , non perinde intelligi auditu possit , atque ego cogitans sentio . Cic. pro Marcello . Dictum frequens .*

Perinde , ut . Come che .

Si giudica de' costumi di ciascuno secondo la opinione . *Perinde ut opinio est , de cuiuscumque moribus judicatur . Cic. pro Cluent. idque per sepe .*

Perinde , ac . Come che ,

La Filosofia non vien lodata secondo i meriti , che hà fatti alla vita de gli huomini . *Philosophia non perinde ac de hominum vita est meritis laudatur . Cic. 3. Tusc. idque non raro .*

Perinde quasi . Come che .

Come

Come che io non l'abbia detto, quasi che non sia detto da me. *Perinde quasi non dixerim. Cic. pro Cluent. idque frequenter.*

Perinde ac si. Che se come se.

Non altramente riputerò, che se mi haveffi scritto. *Perinde habebò, ac si scripsisses. Att. 1.3. ep. 13. Erequens modus dicendi.*

Perinde.

Parimente. } *Absolute.*

Io amo te, & parimente Dolabella. *Te, & Dolabellam perinde diligo. Cic. Ter.*

Scrivimi parimente più tosto un mondo di citationi. *Sexcentas perinde potius scribito mihi jam dicas. Ter. in Phorm.*

Pariter, atque, Pariter ac, Pariter ut, Come. Tanto quanto. *Come.*

Tu fai questo, come le altre cose. *Hoc agis pariter, atque res alias soles. Plautus in Menach.*

Fanno uccisione di femine, quanto d'huomini. *Trucidant feminas pariter, ac viros. Titus Liv. ab Urbe cond.*

Egli è costumato come il suo Padre, e l'Avo. *Est Pariter moratus, ut Pater, Avusque huius fuit.*

Pariter. Insieme.

Il senso si perde insieme, di compagnia, con la vita. *Pariter cum vita sensus amittitur. Cic. 1. Tusc.*

Par ac. Simile a quello, che.

L'istesso affare, o negozio, ch'io hebbi teco, non ho con Lucilio, cioè non è simile, a quello, che ho havuto teco. *Non est mihi par ratio cum Lucilio, ac tecum fuit. Cato de Natura Deorum.*

Pro eo, atque si.

Per tanto, quanto, Come.

Questo modo di parlare quantunque non si ritrovi presso gli Antichi, niente di manca, mi par doverlo notare, come usato da' moderni, & bene spesso, & usasi in questa guisa:

Per tanto deve esser tenuto, come se fosse fatto fuor d'ogni ragione, o dovere. *Pro eo habendum est, atque si nullo jure factum esset. Ulpianus.*

Idem atque idem ac.

Il medesimo, che; il medesimo di prima. Mi bisogna haver quel medesimo animo di prima. *Eundem mihi animum esse oportet, atque olim, Plautus in Mostell.*

Farai questo a quel medesimo modo di prima. *Tu id ad eundem modum, atque olim, facito. Cato de Re rustica.*

Juxta ac si, atque si.

Come se, non altramente, che.

Mi ha sostentato co' benefici, come se, non altramente che fosse stato mio fratello. *Officiis juxta, ac si meus frater esset, me sustentavit. Cic. in Oratione post reditum.*

Movevano gli alloggiamenti per vie storte, non altramente, che vi fossero presenti gl'Inimici. *Transversis itineribus, Castra movebant, juxta, ac si hostes adessent. Sallust. in Jugurt.*

Juxta mecum, vel tecum.

Al pari di me, o di te.

Tu lo fai al par di me; ovvero tu sei del mio parere. *Juxta rem mecum tenes. Plautus in Asinaria, & Aulu.*

Voi l'intendete al par di me. *Juxta mecum id intelligitis. Sallust. in Catil.*

Nol so, come tu. *Juxta tecum, nescio. Plautus in Persa.*

Juxta tecum, &que. Come tu.

Io lo so al par di te. *Juxta tecum, &que scio. Plautus ibidem.*

Juxta.

Ugualmente. } *Absolute.*

Tanto i valorosi, quanto i timidi, molti furono tagliati a pezzi, e buoni, e cattivi. *Juxta boni malique strenui, & imbelles multi obtruncati sunt. Sallust. in Jugurt.*

Sopportavano tanto il Verno, quanto la State. *Hiemem, & astatem juxta patiebantur. Sallust. ibidem: Alter.*

In questa particella si scuopre grand'ignoranza d'alcuni, i quali mentre intendono ragionare Latinamente, & elegantemente, incorrono in un parlare tutto vitioso, & scorretto, molto lontano da la pura favella Latina, come per gli infra scritti esempi si può vedere. Uno, e due; *Unum, & alterum, sive unus, & alter, vel alter, & alter, non unum, & duo.* Il primo e'l secondo *primum, & alterum, frequentius, Rarius primum, & secundum.* Ventidue giorni, *Alter, & vigesimus dies.* Non, *Vigesimus secundus dies.* Una volta, e due *Semel, & iterum, Non Semel, & bis.*

Unum, aut alterum, alterum, aut alterum.

Uno, o due.

In un giorno, o due. *In uno, aut altero die. Cic. Attico.*

Non è stato considerato in uno, ne in due. *Neque in uno, aut altero animadversum est. Cic. pro Lucio Murena.*

Unum, & alterum. Due.

Homai sono due anni, che si fa guerra. *Bellum jam alterum annum geritur. Titus Liv. ab Urbe cond.*

Due lettere tue m'hanno sospinto. *Adductus sum unis, & alteris tuis literis. Cic. Att.*

Si fanno due renghe. *Habetur una, & altera concio. Cic. pro Aulo Cluent.*

Vi erano interposti di mezzo due giorni. *Unus, & alter dies intercesserat. Cic. ibidem. Modus dicendi frequentissimus.*

Alterum, & alterum.

L'uno, & l'altro, ambedue.

Uno ha ruinato l'essercito, & l'altro l'ha venduto. *Alter exercitum perdidit, alter vendidit. Cic. pro Oz. Plancio.*

Son venuti ambedui, ovvero, è venuto uno, & similmente l'altro. *Venit unus, & item alter.*

Primum, & alterum.

Il primo, e'l secondo.

Il primo, e'l secondo, e'l terzo giorno. *Primus, alter, & tertius dies. Cic. in Verrem.*

Il secondo, il terzo, e'l quarto. *Alterum, tertium, & quartum. Cic. in Verrem.*

Il primo, il secondo e'l terzo anno si quie-
tava. *Unum, alterum, ac tertium annum*
quiescebat.

Alterum tantum, tria tanta.

Altretanto, tre volte tanto.

Sexcenta tanta, bis tanta.

Seicento volte tanto, due volte tanto.

Gran venustà di dire si scuopre per le sopra-
dette particelle, come farebbe a dire:

Altrettanto se ne ruinerà. *Alterum tantum*
perdetur. Plautus in Epid.

Merito altretanto oro. *Alterum tantum auri*
merco. Idem in Bacchid.

Bisogna, che la parte d'un piede o sia uguale
all'altra parte, o sia altretanto, o la metà
di più. *Neesse est partem pedis, aut aqua-*
lem esse alteri parti, aut altero tantum, aut
sexqui majorem. Cic. de Orat.

Tre volte tanto ne rende. *Tria tanta reddit.*
Plautus in Trinummo.

Seicento volte tanto te ne renderò, se vivo.
Sexcenta tanta reddam, si vivo, tibi, idem in
Bacchid. idem in Pseud.

Io vaglio due volte tanto, che non valevo
prima. *Bis tanto valeo, quam valui prius.*
Plautus in Mercatore, idem Amphit.

Li soldati furono quattro volte tanti.
Milites fuerunt quater tanti. Hirtius in
Com.

Alter, & vigesimus. Ventidue.

Cornificio mi presentò la tua lettera a' venti
due, il dì solenne di Bacco. *Liberalibus*
tuas literas Cornificius altero, & vigesimo die
reddidit. Cic. pro Cornifi.

Penso, che questo sia il centesimo secondo
giorno della morte di Clodio. *Centesima*
lux est hac ab interitu P. Clodii, & opinor
altera, idem pro Milone. Modus dicendi per-
elegans.

Unus, & vigesimus dies. Vent'un giorno.

A vent'un giorno dopò la data Acasto mi
venne a trovare con una delle tue. *Uno,*
& vigesimo die Acastus cum literis presso fuit.
Lib. 14. ep. 5.

Qui si deve avvertire, che quella particella,
Alter, alcuna volta si pone al primo luogo,
alle volte nel secondo, ad arbitrio di chi
scrive, ma è più usato il primo, che'l se-
condo. Così diciamo di quella particella,
Unus.

Semel, iterum, tertium.) Non Semel, bis, ter,
Una volta, due, o tre.) vel, Semel. 2. 3.

Lo disse una volta, o due. *Id semel, aut ite-*
rum dixit. Cic. in Bruto.

Lo disse due, o tre volte. *Id iterum, aut*
tercium dixit.

E' da notare, che Cicerone usò una volta,
Tertio, in vece di quella partitella, *Tertium*,
dicendo così: Egli due volte e tre fece
l'incanto. *Ille iterum, ille tertio autitionem se-*
cit. Così anco una volta Tito Livio disse:
Tertio, in vece di questa voce, *Tertium.*
Ma io non l'userei. Et è da sapere, che
quando si disse: *Tertium factus est Consul*,
s'intende, che tre volte ha esercitato il
Consolato; Ma quando poi si dice: *Tertio*
factus est Consul; S'intende, che ha eser-

citato il Consolato il terzo anno dopò, che
furono scacciati gli Re. Così si devono
intendere questi due modi di parlare presso
gli Antichi.

Ille alter. Quell'altro.

Di quell'altro non parlo. *De illo altero non*
loquor. Cic. Attico, idem eidem, idem de
Oratore, idem ibidem. Sallust. in Jugurt.

A D E O.

Il Precipe della lingua Latina, Cicerone,
e gli altri Dicitori del suo tempo si sono
serviti di questa particella *ADEO*, con
maravigliosa eleganza, & venustà, in vece
di Ancora, e di, più tosto.

Adeo, pro etiam. Ancora.

Il tuo giovane, & anco nostro è l'amorevo-
lezza del mondo. *Nihil adolescente tuo,*
atque adeo nostro amabilius. Trebonius Cic.

Egli è stato spinto da questo consiglio, & an-
cora da questa pazzia. *Hoc consilio, atque*
adeo hac amentia fuit impulsus. Cic. pro Ro-
sio, idem pro Cluentio, pro Plancio, in Ver-
rem, in Catilinam, idem Attico.

Adeo, pro, potius. Più tosto.

Bisogna partir di Sicilia, & più tosto fuggire.
Ex Sicilia discedendum, atque adeo fugiendum.
Cic. in Verrem.

Queste cose vi pajono grandi, e più tosto
grandissime. *Hac vobis magna, atque adeo*
maxima videntur. Idem ibidem.

Questo sia detto secondo la opinione di
Adriano; ma io direi, che queste due
particelle congiunte insieme vogliano signi-
ficare, Anzi; cioè, Queste cose vi pajono
grandi, anzi grandissime. Bisogna parti-
re, anzi fuggire. Il tuo Giovane, anzi no-
stro. E' stato spinto da questo consiglio,
anzi da questa pazzia.

Adeo, absolute. Molto.

E un giovane molto nobile. *Est juvenis adeo*
nobilis. Ter.

Allegare, legare, ablegare.

Questi tre verbi non bene intesi da molti, so-
no anco impropriamente usati, perciocche
Allegare non è citare l'Auttoe, come di-
cono alcuni, ma è mandare ambascierie
in cose private, e di poco momento. *Le-*
gare è mandare ambascierie in cose publi-
che, & importanti. *Ablegare* è mandare
in esilio, dare il bando, & confinare, &
anco rimuovere.

Allegare.

Mandare ambascierie in cose private.

Lei mi ha mandato a chiamare costei. *Ipsa*
me allegavit, qui istam acceiserem. Plautus
in Casina in Epid. in Pseud. Amphi.

Egli manda per ambasciatori gli amici.
Amicos allegat. Cic. in Verrem. idem ubique
fere locorum.

Non credere, che questo Vecchio sia stato
mandato da me. *Ne credas a me esse alle-*
gatum hunc senem. Ter. in Andria.

Legare.

Mandare ambascierie in cose pubbliche.
Hanno mandato per ambasciadore Androne
ad Apronio. *Andronem legarunt ad Apro-*
nium. Cic. 5. Ferr. & in aliis quamplurimis locis.

Ha scielto i principali, & gli ha mandati per ambasciatori. *Delegit viros primorum principes eosque legavit. Plautus in Amph.*
 Sono mandati per ambasciatori in Africa, quei di maggior'età, e' più nobili, che hanno essercitati spesso la dignità. *Legan- tur in Africam maiores natu, nobiles, amplis honoribus usi. Sallust. in Jugurt.*
Ablegare. Mandare in esilio.
 Mi ha rimosso dalla venuta di mio fratello.
A fratris mei adventu me ablegavit, Cic. Attico.
 Mandandolo via di quà, l'ha confinato fuori della Patria. *Hinc cum paregre ablegavit, Plau. in Casina.*
A M P L I U S,
 Questo adverbio ancor che sia trito presso tutti niente di manco l'uso di questo è co- nosciuto da pochi moderni: ne si potreb- be giamai dire a pieno, quanta vaghezza porti seco, quando viene adoperato per comparativo, con varj, e diversi casi: così dicendosi: *Amplius duo menses, Amplius duos menses, Amplius duobus mensibus,* Più di due mesi.
Amplius duo menses, cum nominativo.
 Più di due mesi.
 Sono più di sei mesi. *Amplius sunt sex men- ses. Cic. pro Roscio, idem in Verrem.*
 Vi era un Fiume non più di dieci miglia lon- tano da' loggiamenti. *Flumen a castris non amplius decem millia passuum aberat. Caesar. in Com.*
 Furono pigliati più di sei mila huomini.
Amplius sex millia hominum fuerunt capta, Titus Liv. de bello Punico.
Amplius duorum mensium, cum genitivo.
 Più di due mesi.
 Hirtio l'ha usato col genitivo nel Com. di- cendo: Più di due mila ne fuggirono.
Amplius duorum millium tergo verterunt. Sed hic intelligitur, numero.
 Non era lasciato più di ducento piedi. *Non relinquebatur amplius ducentorum pedum, Caesar. in Com. sed ibi intelligitur, spatio.*
Amplius duos menses, cum accusativo.
 Più di due mesi.
 Haveva più di cento Cittadini Romani.
Amplius centum cives Romanos habebat. Cic. in Verrem. idem Attico, & pro Roscio.
 Guerreggiarono più di quattr' hore.
Amplius horas quatuor pugnaverunt. Caesar in Com.
 Era stato Tribuno, Prefetto, e Ambasciato- re più di trenta anni. *Amplius annos xxx. Tribunus, Præfetus, Legatusque fuerat, Sal- lust. in Catil. Virg. Ecl. 3. Titus Liv. ab Urbe cond.*
Amplius duobus mensibus, cum ablativo.
 Più di due mesi.
 Lasciò questa partita, o debito, più di tre anni ne' bastardelli. *Hoc nomen triennii amplius in adversariis reliquit. Cic. pro Ro- scio, idem pro Lucio Flacco.*
 Per quanto posso congietturare, egli ha ses- santa anni, & più. *Sexaginta annos natus est, ut coniectio, & eo amplius. Ter.*

Per quanto ci vien dimostrato dal fumo, e da' fuochi gli alloggiamenti si distendono per larghezza più d'otto miglia, & di lunghezz- za 500. *Castra, ut fumo, atque ignibus signifi- catur, amplius passuum millibus octo in lati- tudinem patent, in longitudinem vero amplius quingentis. Caesar in Com. Cælius Cic. Titus Livius ab Urb. & de bello Punico.*
PLUS duo milia, cum nominativo.
 Più di due mila.
 Furono amazzati in quel giorno più di due mila nimici. *Hominum eo die caesa plus duo milla fuerunt. Titus Liv. de bello Puni- co, idem ibidem.*
 Furono mandati poco più di 300. carri.
Paullo plus trecenta vehicula missa fuerunt, idem de bello Mac. idem ibidem.
Plus tres dies, cum accusativo.
 Più di tre giorni.
 Mi diede più di cinquecento schiaffi. *Infre- git mihi plus quingentos colaphos. Ter. in Adel.*
 Non ci soprastano più di quattro dita in tra- verso. *Plus quatuor digitos transversos non eminent. Cato de ra rufi.*
 Così scherzando durerà tanto questa tresca, o burla, che per due anni non ne seguirà effetto alcuno. *Sic multum, ac diu lude- tur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. M. Cælius Ciceroni. Epist. Fam. 8.*
Plus tribus diebus, cum ablativo.
 Più di tre giorni.
 Sono stato in nave trenta giorni, e più.
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui. Ter. in Hecyra.
 Egli è vivuto teco più d'un' anno. *Tecum, plus anno vixit. Cic. pro P. Quintio, idem pro Plancio.*
 Furono amazzati due mila, e trecento de' nimici, de' Romani non più d'uno. *Duo millia, & trecenti hostium caesi sunt, & non plus uno Romanorum. Titus Livius de bello Punico.*
Minus tres dies, cum nominativo.
 Manco di tre di.
 Non vi furono presenti manco di trenta Se- natori. *Senatores triginta non minus affue- runt. Cic. in Verrem.*
 Sono manco di quindici giorni. *Minus quin- decim dies sunt. Plautus in Tri. Titus Livius de bello Punico.*
Minus tres dies, cum accusativo.
 Manco di tre di.
 Mai vi è stata la neve manco alta di quattro piedi. *Numquam nix minus quatuor pedes alta jacuit. Titus Livius ibidem.*
 La larghezza non vi è manco di sei piedi.
Latitudo non minus est pedes senos. Vitruvius.
Minus tribus diebus, cum ablativo.
 Manco di tre di.
 Io so, che s'è fatta di spesa manco di cento libre d'oro. *Expensum esse auri pondo cen- tum paulominus, non ignoro. Cic. pro L. Flacco.*
 Si sono accampati lontano manco di due miglia. *A millibus passuum minus duobus castra posuerunt. Caesar in Com. idem ibidem, idem Vitruvius.*

Ab hinc annos multos, cum accusativo.
 Da molti anni in qua.
 Morì già venti due anni sono. *Ab hinc annos duos, & viginti mortuus est. Cic. in Verrem. alias ibidem.*
 Demostene fu già quasi quattrocento anni sono. *Demosthenes ab hinc annos propè quadringentos fuit, idem de Divin. idem pro Cornelio Balbo.*
 Partì già tre anni sono. *Ab hinc triennium migravit. Ter. in Andr.*
Ab hinc annis multis, cum ablativo.
 Da molti anni in qua.
 Da quindici anni in qua, ovvero, già quindici anni sono. *Ab hinc annis quindecim. Cic. pro Roscio Comoedo.*
 Egli dice, che l'ho promesso già più di 25. anni sono. *Me ab hinc annis aplius. 25. spondidisse, dicit, idem, Attico lib. 12.*
Accipere vulnera, & plagam.
 Esser ferito.
 Andando tra le armi de' nimici, fu ferito.
Cum inter media hostium tela versaretur, vulnera accepit. Cic. in Phil.
 Hebbe una ferita, per la quale fece una crudelissima morte. *Vulnus accepit, quo tæterrimam mortem obiit, idem pro Milone in Catil.*
 Se ne fuggiva ferito. *Fugiebat vulneribus acceptis. Idem Bruto.*
 Hebbe due pugnalate, una nel stomacho, l'altra nel capo appresso l'orecchia. *Pugione percussus vulnera accepit, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem. Ser. Sulp. Cic. idem Cic. multis in locis. Idem Virg. Ovid. & complures alii Auctores.*
Accipere plagam, metaphoricè.
 Ricever danno.
 Grave percoffa certo gli è stata questa, considerato quel che egli ha perduto, & a che tempo. *Ipse sane plagam odiosam accepit, cum re, cum tempore. Cic. Attico.*
 Non vi è, che ragionevolmente si possi sperare, per la ricevuta percoffa dell'Asia.
Nihil video, quod sperandum putem jure præsertim, cum ea plaga in Asia sit accepta. Cic. Tironi, idem de Fato; in Verrem. & aliis in locis propriè, & translativè.
 Ha ricevuto una gran botta. *Maximam plagam accepit. Cic. Tironi ep. 11.*
Accipere cladem. Haver la rotta.
 Hebbe una gran rotta, ovvero uccisione.
Magnam accepit cladem, Titus Livius ab Urbe cond.
Accipere de bono Auctore, & in bonam partem.
 Haverlo da buon luogo, & pigliarlo in buona parte.
 Questo, che ho inteso per questo verso, l'ho da buon luogo, cioè da huomo degno di fede. *Quod in hanc partem accepi, id de bono auctore accepi. Cic. Attico.*
 L'ho pigliato a buon senso, & egli al contrario. *Id in optimam partem accepi, ille autem in pessimam. Cic. Attico.*
Accipere durius, vel asperius.
 Haver per male.

Parvemi haverlo havuto a male più alquanto di quello, che sogliono i galant'huomini.
Durius sive asperius accipere mihi visus est, quam homines belli solent. Cic. Attico.
Accipere injuriam. Essere ingiuriato.
 Privatamente non hebbe scorno alcuno, ovvero non fu ingiuriato. *Privatim nullam accepit injuriam. Cic. in Ver. idem Q. Frat. in Com.*
Bene acceptus, cum aliis adverbis.
 Ben trattato.
 Furono tutti abondevolmente accolti, & li più pregiati splendidamente trattati.
Copiose accepti sunt omnes, lautioresque eleganter fuerunt accepti. Cic. Attico.
 Noi ricevuti con apparecchio regale, allungammo lo ragionamento insino ad un gran pezzo di notte. *Reggio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus. Cic. de Somn. Scip.*
 M'invita a cena, accetto l'invito, e fui accolto allegramente, & splendidamente.
Ad cenam vocat, venio, decumbo hilare, atque ampliter fui acceptus. Plautus in Merc. idem in Cistellaria, & in Amph. & Cic. aliis in locis.
Male acceptus. Maltrattato.
 Licentiò le persone maltrattate con molte parole. *Homines multis verbis male acceptos dimisit. Cic. in Verrem. idem ibidem, eadem Lentul.*
 Fu ripreso grandemente da Curione. *Pessime acceptus est à Curione. Cic. Epist. Fam. Brutus Cic. Hirtius in Com.*
Accipere hospitio. Albergare.
 Gli diede albergo fra Terra. *Eum agresti hospitio accepit. Cic. Attico, idem Virg.*
Accipere condicionem.
 Accordarsi, accettare il partito.
 Non è solito del Popolo Romano accordarsi, o accettare il partito fatto dal nimico armato. *Populus Romanus non solet accipere ab hoste armato condicionem. Caesar in Com.*
 Pompeo proponeva questo partito. *Hanc ferebat Pompejus condicionem.*
Accipere detrimentum. Ricever danno.
 Se ne riceve danno. *Detrimentum accipitur. Cic. pro lege Manilia, idem ibidem.*
Accipere dolorem. Haverne dolore.
 Non si potrebbe credere il dolor, che ne ho havuto. *Incredibilem accepi dolorem, Cic. pro domo sua.*
Assignare. Imputare, attribuire.
 Sia come si vogli, non ne darai la colpa, o cagione in modo alcuno alla Patria, ne al Padre. *Quo quo modo res se habeat, nihil assignabis Patriæ, nec Patri. Cic. Attico.*
 Tutto quello, che vien detto in vergogna sua, bisogna attribuirlo all'invidia.
De eo quicquid detrahatur, necesse est, ut invidia assignetur. Cic. pro Aulo Cæcina.
 Danne la colpa più tosto alla malvagità, e sceleranza che alla imprudenza, o alla misericordia. *Improbitali, & sceleri potius, quam imprudentia, misericordiaque assignes. Cic. ad Q. Fratrem, & multis aliis in locis.*
 Attri-

Attribuere, Tribuere.

Imputare, o Attribuire.

Ti prego, che non vogli imputare, o che non dii la colpa alla mia negligenza, ne alla occupatione. *Peto a te, ut id non modo negligentia mea, sed ne occupationi quidem tribuas, Cic. in Bruto.*

Questo l'imputerai a Cesare. *Hoc Casari attribues, idem de Orat. idem ubique locorum.*

Ascribere.

Imputare, o attribuire.

Non vorrei, che mi desti la colpa di negligenza. *Negligentiam mihi nolim ascribas, Cic. ep. Fam.*

Il buon fine dipende da Dio, overamente, lo solemo, attribuire a Dio. *Bonos exitus ascribimus attribuimus Deo immortalis, Cic. de Natura Deorum.*

Q U A M.

Questa particella è piena di venustà, e leggiadria, tutta volta, che vien usata secondo l'uso elegante del padre dell'eloquenza, o degli altri della sua età, questo modo di parlare è stato poco avvertito, & osservato da alcuni moderni, li quali sogliono dire così barbaramente: *Novem annis postquam veni*: Nove anni avanti, che io entrassi in Roma: *Novem annis antequam Romam, essem ingressus*, Ma presso li buoni dicitori della favella Latina si suol dire, separando queste due particelle, *Postquam*, in questa guisa: *Post novem annos, quam huc veni, Ante novem annos, quam Romam essem ingressus*. E' anco da notare, che queste due dittioni, *ANTE*, & *POST*, sono propositioni, le quali si usano con l'accusativo, ma alle volte, & bene spesso, doventano Avverbii, & all'ora si pongono con l'ablativo, ma però, che l'ablativo preceda, l'avverbio, come farebbe a dire, *Novem annis post, novem annis ante*; o veramente: *Novem ante annis, novem post annis, multis post annis, multis ante annis*, & quando così si usa, non si congiungono mai, o di rado, *Ante*, & *Post* immediatamente con quella particella, *Quam*. Si come per le sottoscritte autorità facilmente si può vedere.

Post, cum ablativo, & accusativo.

Fu fatto Pretore, o Podestà 14, anni dopo, che fu creato Console Mummio. *Quatuordecim annis post Praetor est factus, quam Consul Mummius, Cic. Attico.*

Dopo lungo tempo. *Longo post tempore, Virg. 6. Ecl.*

Il giorno dopo, che furono fatte. *Postera die, quam illa erant acta, Cic. 2. de Orat. & alijs in locis frequenter.*

Dopo il quarto giorno, che si venne in Bretagna. *Post diem quartum, quam est in Britanniam ventum, Caesar in Com.*

Dopo il 30. giorno, che fu amazzato Clodio. *Post diem trigesimum, quam erat Clodius occisus, Asc. Ped. ubique locorum.*

L'anno avanti, che fossero dette queste cose. *Ante annum, quam haec diceretur, Asc. Ped.*

Ivi a pochi giorni eccoti apparire Caninio

di buon' hora, fuori d'ogni mia aspettazione. *At tibi repente, paucis post diebus, cum minime exspectarem, venit ad me Caninius mane, Cic. epist. 2. lib. 4. Varr. Modus dicendi perpolitus.*

Qui si deve notare, che quando queste due particelle non si pongono a servizio de' casi, all'ora si congiungono insieme, cioè, *Postquam decessit, postquam venit.*

Mancando la candidezza, e la politezza del parlar Latino, presso Tito Livio è stata adoperata questa particella, *Quam*, senza quelle dittioni *Ante*, & *Post*. Ma questa frasi non essendo Ciceroniana, non direi, che s'usasse.

Sette giorni dopò, che era partito, ritorna a' padiglioni, alle stanze. *Septimo die, quam profectus erat, in castra redit, Tit. Liv. ab Urbe cond. idem passim.*

Trenta due anni dopò la edificatione di Roma. *Anno trigesimo altero, quam condita Roma erat, Idem de bello Macedonico.*

Amabo. Di gratia.

Li Poeti in questa interjectione, come nelle altre cose, sono differenti da gli Oratori, & Profatori; perche da costoro è stata adoprata col suo pronome, & sempre nel numero del meno, da quelli poi assolutamente senza pronome alle volte, & hora col pronome nel numero del più, e tal'ora del meno.

Amabo. Di gratia.

Di di gratia, te ne prego. *Dic, amabo, Plautus in Persa.*

Dimmi di gratia, te ne prego, ove andremo? *Quo, amabo, ibimus? Idem in Rudente.* Andate di gratia a casa. *Ite domum, amabo. idem ibidem.*

Di gratia portate presto da desinare. *Properate, offerte mensam, amabo. Idem in Trucul. & passim idem.*

Amabo te.

Di gratia, se mi vuoi bene.

Di gratia, quando scriverai a casa, ricordati di me. *Amabo te, cum dabis aliquid domum literarum, mei memineris, Cic. Cassio.*

Pregoti a fornire i nostri bisogni. *Nostra negotia, amabo te, explica, Cic. Attico.*

Pregoti a venir presto, che ti consolerò.

Amabo te, advola, consolabor te. Idem, Q. Fratri.

Pregoti a mettermi in gratia di Appio con questa occasione di ajutarlo. *Amabo te, si quid, quod opus fuerit Appio, facies, ponito me in gratiam, Cal. Cic.*

Abdere se. Ritirarsi.

Farsi Fratre.

Abdere se in Fratrum Collegium.

Presso tutti è manifesto il significato di questo verbo, ma il modo del parlare, che si ha dall'istesso, non così bene, come qui sotto chiaramente si vede.

Io mi ritiro nella mia Libreria, laonde compongo delle opere, che per avventura ti piaceranno. *Abdo me in Bibliothecam, itaque opera officio tanta, quanta fortasse tu senties, Cic. Curia, lib. 7. epist. 29.*

Mi

Mi ritirerò nel mio studio, cioè non farò altro, che studiare. *Abdam me in literis, vel in literas. Cic. l. 7. ep.*

Ritirossi a casa, & indi nel tempo, ch'ogn'un dorme, postesi le pianelle, con una veste da servo se n'entrò in mare per navigare. *Domum se abdidit, inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili navem conscendit. Idem in Pisonem.*

Ritirossi in Villa. *Rus abdidit se se. Ter. in Hecyra.*

Ritirerommi alla Villa d'Arpino. *Me in Arpinum abdam. Cic. Att. lib. 9. ep. 6. Adspirare. Appressarsi.*

Si come questo verbo è manifesto a pochi, così ancora è poco posto in uso per l'occolto suo significato, perche, quantunque col dativo significhi favorire, si come disse Virg. *Aspirat primo Fortuna labori, 2. Æn.* e col caso accusativo con la preposizione, *Ad*, dimostri intentione, & ansietà a qualche cosa; come sarebbe a dire: *Scipio adspirat ad Consulatum*; niente di manco il fonte dell'eloquenza se ne è servito nel significato di approssimarsi, di arrivare, & acquistare.

Lo pose in quel Tribunale, dove a me era tolta la podestà di appressarmi. *Eum eo in loco constituit, quo mihi adspirare non liceret. Cic. Attico.*

Io ti porto quasi invidia, che tu sii stato chiamato da colui, alla cui amicitia non per superbia, che in lui sia, ma per le molte occupationi, gli altri non possono arrivare. *Subinvideo tibi, ultro te etiam accersitum, ab eo, ad quem ceteri, non propter ejus superbiam, sed propter occupationem, adspirare non possunt. Cic. Trebatio.*

Non possono far'acquisto di quella lode, che bramano. *Ad eam laudem, quam volunt, adspirare non possunt. Idem de Oratore. Affectus.*

Indisposto, amalato, corrotto, marcito. Questa particella, oltre i suoi usitati, & manifesti sensi, i quali sono, *Affectus injuria, vel contumelia, affectus molestia, dolore, pœna, lætitia, morte, muneribus*; cioè, ingiuriato, e villaneggiato, travagliato, affannato, addolorato, punito, e castigato, rallegrato, amazzato, & presentato, & altri somiglianti. Contiene anco in se significati occolti, & poco usati da' moderni: come sarebbe a dire: l'esser indisposto, ammalato, corrotto, marcito, & putrefatto.

L'ho veduto in Napoli gravemente ammalato, o indisposto. *Eum Neapoli affectum graviter vidi. Cic. Attico.*

I corpi marciti per il sangue corrotto, e putrefatto. *Corpora affecta tabo. Titus Livius ab Urbe cond.*

Le forze indebolite, e inferme. *Vires corporis affectæ. Idem ibidem.*

Di vecchia, o d'inferma, e debole età. *Affectus senectute. Cic. de Orat.*

Nessuno è stato di età così corrotta, ne di forze così inferme, e languide. *Nemo,*

neque ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit. Idem in Verr.

Egli è amalato. *Est valetudine affectus. Cæsar in Com.*

In oltre ha un significato più occolto, che è, incominciato, cioè,

Vediamo la guerra cominciata, & per dir'il vero, quasi finita. *Bellum affectum videmus, & [ut vere dicam] pæne confectum. Cæsar. in Com.*

Cesare ritarda nella Provincia, acciò che le cose cominciate venghino a compimento e a fine. *Cæsar in Provincia commoratur, ut affecta perficiantur. Idem ibidem.*

Adversaria. Bastardello, Vacchetta. E' cosa molto utile, & degna di opera, e fatica, sapere il senso di questa parola usata da gli scrittori Antichi con maravigliosa venustà e politezza, perciocchè, per quanto si può vedere, era un libro presso gli Antichi, come è al dì d'hoggi, nel quale prima si notava l'entrata, e l'uscita senza ordine, confusamente, e troncamente, e poi con ordine, distintamente, a pieno si notava il tutto in un'altro libro. Questo libro adunque era chiamato da' Greci, *Ephemeris*, da' Latini, *Adversaria*, altramente, *Diaria*.

Volgarmente poi è stato chiamato Bastardello, Giornale, Memoriale, Libro de' ricordi, e Vacchetta; come qui sotto si vedrà.

Non confessa d'haver questa partita a libro dell'entrata, e dell'uscita, ma ben si sforza mostrare, che'l sia nel Bastardello.

Non habere se hoc nomen in codice accepti, & expensi relatum constitetur, sed in Adversariis patere contendit. Cic. pro Roscio Comædo.

Se i Bastardelli sono autentici, che occorre, ordinare i libri dell'entrata & dell'uscita, e quivi scrivere le cose per ordine distintamente, e diligentemente? *Si eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent Adversaria, quam tabula, quid attinet codicem instituire, conscribere, ordinem conservare? Ibidem.*

Onde nasce, che noi facciamo li Bastardelli, e quivi solemo scrivere le cose troncamente, e per il contrario le tavole? perche quelli sono d'un mese, queste perpetue; quelli si cancellano, & si depennano subito, queste si conservano; quelli fanno memoria poco tempo, queste fanno perpetua fede; quelli inordinati, e indistinti, queste al contrario. *Quid est, quod negligenter scribimus Adversaria? quid est, quod diligenter conscribimus Tabulas? qua de causa? quia illa sunt menstrua, hæ sunt æternæ; illa delentur statim, hæ servantur; illa parvi temporis memoriam, hæ perpetuæ existimationis fidem amplectuntur, illa dejecta, hæ sunt in ordinem confecta. Ibidem.*

Dimmi, quanto tempo è, che hai posto questa partita al Bastardello. *Quæro, quam pridem hoc nomen in Adversaria retulisti. Ibidem.*

Tu sopporti, che questa partita stia nel Bastardello più di tre anni? *Tu hoc nomen, triennium amplius in Adversariis jacere patereis? Ibidem.*

Amare valde, vel multum.

Restare affettionato.

Questo modo di parlare contiene in se molta gratia, e vaghezza, & è alla favella Romana Latina molto proprio, & è di politezza di lingua molto risplendente.

In quanto, che tu mi fai la promessa, te ne resto affettionato, o veramente così: La promessa, che mi fai, mi è molto grata.

Quod mihi polliceris, valde te amo. Cic. Attico.

Gran piacere mi hai fatto, perche con molta diligenza, & a buon prezzo ci hai fatto haver quelle cose. *Multum te amamus, quod ea abs te diligenter, parvoque curata sunt, Eidem.*

Mi hai fatto gran piacere di rispondere.

Multum te amo, quod respondisti. Eidem.

Del picciolo debito, te ne resto affettionato.

De vandustulo, multum te amo. Eidem.

Amare più che mezanamente. *Amare plus nimio. Cic. idem.*

Modus dicendi venustus.

Adesse, cum particula coram, vel præsens.

Essere presente.

Non è dubbio alcuno, che questo verbo significa esser presente senza altre particelle, con tutto questo i nobili Autori della vera Latinità gli solevano aggiungere le sopradette ditioni, come qui sotto si vede. Ecco presente un'huomo di molta virtù.

Adest præsens vir singulari virtute. Cic. pro domo sua. Idem in Ant. idem de Offic. idem in Verr. & aliis in locis.

No'l dico, perche tu sii qui presente. *Non, quia ades præsens, dico. Ter.*

Eccomi presente. *Adsum præsens. Plautus in Most.*

Apposite.

Accomodatamente, acconciamente.

Dire acconciamente, & accommodatamente.

Dicere apposite. Cic. de arte Rhet.

Appositus ad aliquid.

Sufficiente a qualche cosa.

Luogo atto, idoneo a tollerare la miseria.

Locus appositus ad tolerandam calamitatem.

Cic. Attico, idem eidem: in Verr.

Luogo atto all'Agricoltura. *Locus appositus ad Agriculturam. Varro de re rust. & passim.*

Adhaerescere.

Appoggiarsi.

Alcuni verbi, ancor che ricevino il dativo, nientedimanco più elegantemente presso gli Antichi Scrittori si pongono con l'acculativo.

Appoggiarsi alla colonna. *Ad columnam adhaerescere. Cic. pro P. Sex. idem de finibus bonorum, & multi. Ad saxa adhaeserunt, idem in Acad. quest. de Nat. Deorum.*

A forte s'appoggiò a una Torre. *Casu ad Turrin adhaesit.*

Aggredi. Dar principio.

Così dò principio a questa disputa. *Sic aggredior hanc disputationem. Cic. de Nat. Deorum.*

Comincerò a dire. *Aggrediar ad dicendum.*

Cic. P. Sext.

Ho cominciato la causa. *Causam sum aggressus. Idem de Orat. idem multis aliis in locis. Adungere se ad aliquem, vel alicui) (Non dare se Accompanarsi con qualch'uno.) (pro soc.*

Io mi accompagnerò teco per difenderti.

Ad tuam causam me adjungam. Cic. ep. Fam.

Cesare non s'accompagnò con alcuno.

Cesar se ad neminem adjunxit. Cic. in Pphilip. 6.

Adungere animum ad aliquod studium.

Applicarsi a qualche cosa.

Vorrei, che applicassero l'animo a qualche studio. *Velim animum ad aliquod studium adjungerent. Ter. in Andria.*

Vorrei, che studiassi Filosofia. *Velim, te ad Philosophiae studium adjungas. Cic. ep. Fam.*

Adire ad aliquem.

Andarsene ad alcuno.

Se ne vanno a Verre. *Adeunt ad Verrem. Cic. in Verrem.*

Gli huomini poveri, e mal nati, se ne vanno a' luoghi, quali giamai non videro.

Homines tenues, obscuro loco nati, adeunt ad ea loca, quæ nunquam viderunt.

Vattene da lui. *Tu te ad eum adeas. Plautus in Trinummio. Ter. in Andria.*

Vommene da lui? *Adeo ad eum?*

Tutti se ne andorono da Cesare. *Universi ad Caesarem adierunt. Caesar in Com. idem Cic. multis in locis.*

Adire in jus. Essere citato.

E' stato citato avanti il giudice. *Adiit in jus. Cic. Attico, idem 4. Verr. Ad Praetorem in jus adiit.*

Applicare se ad aliquem.

Andarsene ad alcuno.

Tutta la Città seguiva Pompeo, s'accostava dalla banda di Pompeo. *Omnes vires Civitatis se ad Pompeii ductum applicaverant. Cic. ep. Fam.*

Seguono voi, s'attaccano da voi. *Hi se ad vos applicant. Ter. in Andria.*

Accipere eodem exemplo literas.

Ricevere lettere d'un'istesso tenore.

Questo modo di parlare Latino è elegantissimo. Et è quello, che dicono alcuni corrottamente. *Plures ejusdem tenoris accepi literas.* Ho ricevuto più lettere d'un medesimo tenore, il che correttamente, e bene si deve dire in questa forma: *Eodem exemplo abs te accepi literas.* Lettere d'un tenore, *Literas uno exemplo, in eandem sententiam scriptas.*

Questa è in somma la risposta delle due lettere ricevute da te di un medesimo tenore, o soggetto, o di una medesima forma, o materia. *Hæc fere ad eas literas, quas eodem exemplo, binas, accepi. Cic. Cornificio, ep. ultima.*

Mi sono state presentate lettere tue di un medesimo tenore. *Eodem exemplo literas a te mihi redditæ sunt. Brutus Cic.*

Ho ricevuto due lettere tue di un medesimo tenore. *Binas a te accepi literas eodem exemplo. Cic. Plancio.*

Accet-

Accetto la scusa, che fai dell'havermi scritto più lettere d'un'istesso tenore, e con l'istesse parole. *Accipio excusationem, qua usus es, cur sapius ad me literas uno exemplo dedisses. Cic. Servio Sulpicio.*

Io ho cagione di scriverti spesso ad un medesimo modo. *Licet, eodem exemplo sapius tibi hujus generis literas mittam. Cic. Servio Sulpicio.*

Chi è, che scriva più lettere d'un istesso tenore, ancor che scriva di suo pugno?

Quis solet eodem exemplo plures dare, quamquam sua manu scribit? Cic. Trebatio.

Accipere binas literas, & duas epistolas.

Ricevere due man di lettere.

Non mi par cosa fuori di proposito di dar un'avvertimento qui, per conoscere la differenza grande, che è fra questi due modi di parlare, quanto si può vedere dalle autorità de' buoni Scrittori Latini. Percioche si dice: *Accepi abs te unas literas, ternas, binas literas, ternas, vel trinas literas, quaternas, quinas, senas, septenas, octonas, vel octenas, novenas, denas*; ne altramente, come sarebbe a dire: *Accepi unam literam, duas epistolas, tres, quatuor, quinque, sex, septem, octo, novem, decem*; e così va discorrendo. Ne sarebbe mal detto questo: *Accepi binas, vel ternas, epistolas*, sì come a pieno habbiamo detto nelle Osservationi delle Pistole, ma bene non si direbbe giamai: *Accepi duas literas*, in vece di questa voce: *Epistolas*. Chi poi di questa, e di quella frase desiderà servirsi sopra il numero di dieci, può ricorrere a Lorenzo Valla nel terzo libro delle Eleganze al quinto cap. e sesto, ove chiaramente vedrà quello, che intorno a ciò si debba dire. Hora vediamo le autorità.

Ho pensato, Marione potermi portare una lettera sola, & io n'aspetto molte.

Cogitavi, unas literas Marionem asserre posse, me autem crebras expectare. Cic. 16. Fam. epist. 1.

Due lettere tue ho ricevuto, scritte in Corsù, nell'una delle quali ti rallegravi meco, nell'altra mi desideravi prospero successo delle cose mie. *Binas a te accepi literas, Coreyria datas: quarum alteris tibi gratulabar, alteris dicebas te velle, quae egissem, bene, ac feliciter evenire. Cic. lib. 4. epist. Fam. 14.*

Tullia mi ha portato tre lettere. *Tullia mihi literas reddidit trinas. Cic. Attico idem eidem. Trinas accepi literas, vel ternas.*

Se io havessi sempre commodità di mandarti lettere, te ne manderei ben tre l'hora.

Si semper haberem, cui darem, vel ternas in hora darem. Cic. lib. 15. Fam. 16.

Gli altri essempli non mi sovengono, ma concludiamo pure, che li numeri concessi a questa particella, *Litera Literarum*, alle volte si danno alla dittione, *Epistola*; Et i numeri concessi a questa non si danno a quella. Gli essempli sono sparsi per ogni luogo; però non occorre qui raccontarli, bastando quello, che s'è detto di sopra.

Ma si deve avvertire, che questa dittione, *Litera* in vece di *Epistola*, non si usa presso a gli Oratori, e Profatori, se non nel numero del più: Da' Poeti si ben, e come disse Ovidio; *Quam legis a rapta Briside Litera venit.* Ne vi apporti dubio alcuno, che Cicerone se ne sia servito nel numero del meno: perche all'hora si piglia per uno elemento dell'Alfabeto, cioè, A.B.C. come qui si vede.

Parmi esser certo, che ti sentirai al cuore, qualche favilla di vergogna, veggendoti sopraggiunto da questa terza Pistola, senza havermi scritto una cedola, polizeta, versetto, o pure una letterina. *Puto te jam supradere, cum haec te tertia jam Epistola, ante oppressit, quam tu Schedulam, aut Literam. Cic. ep. Fam. lib. 15. ep. 16.*

Niente ho scritto. *Nullam Literam scripsi. Cic. pro Archia, idem Attico persape, idem de Orat.*

A T.

Di maravigliosa venustà, & leggiadria risplendente si scuopre questa particella sotto varii, e diversi sensi, usata da' perfetti Dittori, & Scrittori Latini ne principii dell'Oratione.

At, execrantis. Che.

Che Dio ti dia il mal'anno secondo i tuoi misfatti. *At tibi Dii dignum factis exitium dent. Ter. in Andria.*

At, optantis. Che.

Dio sia quello, che ti dia ogni bene.

At tibi Dii omnes benefaciant. Plautus in Persa.

At, cum admiratione interrogans laudat, vel vituperat. O.

O che Dea è questa? *At quae Dea est? Cic. pro domo sua.*

O che Madre? *At, quae Mater? Idem pro Aulo Cluent.*

O con che parole, e fatti honoratissimi?

At quibus verbis? & prorsus gestis amplissimis? Cic. Attico.

At, affirmantis. Certo.

Certo con diligenza, e a tempo. *At diligenter, at mature. Ter. in Eunuchio.*

At affirmantis, ironice. Sì certo.

Sì certo buoni costumi? egli è la disubbidienza, discortesia, e superbia del mondo.

At mores commodi? quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? Cic. in Verr.

At, pro saltem. Almeno.

Se non in quell'istesso giorno, almeno il dì seguente. *Si non eadem die, at postridie. Cato de re rustica.*

Tu hai l'appoggio de gli huomini da bene, e'l favore, che io ti dò; il quale, se bene per se non può operar molto, nondimeno, perche egli è giusto, dovuto, e pieno di grato affetto, produrrà forse almeno qualche frutto. *Habes bonorum studium, nostramque suffragationem si minus potentem, at probatam tamen, iustam, & debitam, propterea fortasse etiam gratiosam. Cic. Curioni lib. 2. ep. 6.*

Se non apprezzate il mondo, & le sue forze,

temete almanco Iddio ricordevole del bene, e del male, *Si genus humanum, & mortalia temnitis arma, At sperate Deos, memores fandi, atque nefandi, Virg. lib. 1. Æn. At, particula adversativa differentiam denotans, pro, Sed.*

Questa particella, oltre i sopradetti sensi, si pone in dimostrare contrarietà, diversità, e differenza, si come ben dimostra Vergilio nel quarto, dicendo,

At Regina gravi jamdudum saucia cura; perciò che il Poeta nel fine del terzo descrive il riposo di Enea, il che fatto, subito sottogionge, dando principio al quarto col pensiero amoroso di Didone, la quale restò ferita da Enea per cagione di Amore. Però dice: *At Regina gravi jamdudum saucia cura.*

Hor' in questo senso ancora dicesi in dichiarazione, & in differenza.

Scipio est bellator, at Cato Orator. Et in questo senso non occorre addurre gli essempli, i quali si trovano abundantemente sparsi per tutto.

At, At, geminata admirationem ostentat. O, O, O, questo è mio Padre certo, ovvero così, Certo, certo questo è mio Padre. *At, At, meus hic quidem Pater est. Plautus in Mercatore.*

Quod scribis.

Quanto a quello, che tu mi scrivi.

E di molta vaghezza ripiena questa particella, la quale molto bene spesso si ritrova presso Cicerone, & altri suoi Rivali, ma qui per brevità basterà solo raccontare alcune autorità di questo Principe dell'eloquenza.

Quanto a quello, che tu mi preghi, ch'io ti mandi le mie compositioni, dicoti, che ti manderò certe orationi, le quali ho composto. *Quod rogas, ut mea tibi scripta mittam, sunt orationes quadam, quas dabo. Cic. 1. lib. Fam. ep. 9.*

Quanto a quello, che tu mi scrivi non haver potuto fornire il bisogno di Q. Fratello per questa State impedito dalla infermità, sia di certo, che facendoli havere questo potere, egli riputerà, che interamente per te siano acconcie le cose sue. *Quod de Q. Fratris negotio scribis, te priore astate, morbo impeditum, consicere non potuisse: id scito esse huiusmodi, ut ipse vere existimet, adjuncto isto fundo, patrimonium fore suum, per te constitutum, idem ibidem.*

Quanto a quello, che intendo, che il libro non ti sia stato reso, assegnane la colpa al timore, & alla qualità dello stato nostro degno di compassione. *Quod tibi liber non est redditus, ignosce timori nostro, & miserere temporis. Cic. lib. 6. ep. 7.*

Quanto a quello, che tu ti rammarichi, ch'io habbia stracciata la lettera, dicoti, che non te ne pigli affanno, perche l'ho salvata. *Quod epistolam conscissam doles, noli laborare, salva est domi. Cic. lib. 7. ep. 26.*

Perche tu mi hai scritto senza il tuo Prenome familiarmente, come dovevi, sono sta-

to alquanto in dubbio, se eri tu, che mi scrivevi, o Volumnio Senatore. *Quod sine Prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, addubitavi num à Volumnio Senatore esset. Cic. Volumnio lib. 7. ep. 32.*

Benche tu non sia qui hora alle nostre declamationi, non te ne segue però danno alcuno. *Quod declamationibus nostris cares, damni nihil facis. Lib. 7. ep. 33.*

In quanto a quello, che tu mi scrivi, rallegrarti del nostro esser venuti salvi, desidero, che questa tua allegrezza sia perpetua. *Cic. lib. 14. ep. 12. Fam. Quod nos salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas, velim. Cic. lib. 14. ep. 12.*

Quanto a quello, che tu mi scrivi haver servito Cuspio, mi piace, ovvero così: Piacemi, che habbi servito Cuspio, perche l'amo sopra modo, e desidero molto servirlo. *Cuspio quod operam dedisti, mihi gratum est: valde de enim ejus causa volo. Cic. 1. 19. ep. 17. Fam.*

Mi hai fatto gran piacere di rispondere.

Multum te amo, quod respondisti. Cic. Att.

La promessa, che mi fai, mi è molto grata.

Quod mihi polliceris, valde te amo. Eidem.

Emmi forte a grado, che tu raccomandi ad Ortensio il mio negozio. *Hortensio quod causam nostram commendas, valde gratum. Cic. lib. 6. epist. 1. ad Att.*

Absse bidui, non biduo, nec per biduum.

Allontanarsi per due giorni.

In questo modo di parlare Latinamente s'intende una particella nel settimo caso, cioè, *itinere, sive, via bidui*: ma molto acconciamente si dice in questa guisa:

Noi andavamo in fretta alla volta del campo, o degli alloggiamenti, onde eravamo lontani due giornate. *Nos in castra properabamus, quæ aberant bidui. Cic. Att. lib. 5. ep. 15.*

Ho dettato questa Pistola, mentre sentavo in cocchio, andando a gli alloggiamenti, da' quali ero lontano due giornate. *Hanc epistolam dictavi sedens in rheda, cum in castra proficiscerer, a quibus aberam bidui. Cic. eidem.*

Absit invidia verbo.

Non sia detto questo per arroganza.

Questa foggia di dire era in uso presso gli Antichi per scusarsi, quando erano per dire qualche cosa, che paresse arrogante.

Questo non sia detto per arroganza. *Absit verbo invidia. Livius ab Urbe cond. idem, alias ibidem, & de bello Maced.*

Absit quid huic homini? melius, quam desit, vel deest.

Che gli manca, a quest'huomo?

Per conto della gran scienza delle cose, che manca a quest'huomo? *Quid huic absse poterit de maxima rerum scientia? Cic. de Oratore, idem pro Cornelio Balbo.*

Assignare agros alicui.

Mettere alcuno in possesso de' campi.

Questo verbo, oltre il suo significato, che è imputare, presso Cicerone, e' seguaci del suo tempo, significa mettere in possesso de' campi.

Tu certo fuori del dovere hai dato il posses-
so di due mila campi a Clodio Retore.

Duo millia jugerum campi Clodio Rhetori assignasti, & quidem injuria. Cic. in Phil. secunda, idem Attico, Horatius, Liv. de bello Mac.

Ad verbum, non, de verbo ad verbum, ut
Di parola in parola. (ajunt.

Leggono volentieri le favole tradotte di parola in parola dal Greco alla favella Latina. *Fabellas Latinas, ad verbum de Grecis expressas, non inviti legunt. Cic. de Fin.*

Bisogna mettere alla memoria il libretto a parola per parola. *Ad verbum ediscendus est libellus. Cic. de Orat.*

Le favole sono tolte dal Greco di parola in parola, & ridotte alla favella Latina.

Fabulae Latinae ad verbum de Grecis fuerunt expressae. Cic. de Finib. idem de div. & Tus.

Verbum è verbo, vel de, vel ex verbo exprimere, vel transferre.

Tradurre, di parola in parola.

Fanno la tradottione di parola in parola.

Verbum è verbo expriment. Cic. in Acad. idem alias ibidem, Verbum ex verbo, Top.

Cavò la parola Latina a punto com'ella stava, senz'aggiungere, o levare, cioè la cavò dal Greco a parola per parola. *Verbum de verbo expressum extulit. Ter. in prolog. Adelph.*

Verbum verbo, & Verbum pro verbo reddere.

Tradurre di parola in parola.

Non ti curare di fare la tradottione a parola per parola. *Nec verbum verbo curabis reddere. Horatius in Arte Poetica.*

Verbum pro verbo reddere. Cic. de optimo Orator. Totidem verbis transferre, vel recitare.

Di parola in parola tradurre, o recitare.

Ho esposta la Pittola quasi di parola in parola. *Epistolam totidem fere verbis interpretatus sum. Cic. de Fin.*

Recitare le lettere di parola in parola.

Recitare literas totidem verbis. Cic. 1. Verr. idem de clar. Orat.

Trasportare qualche passo da un luogo a l'altro a parola per parola. *Totidem verbis transferre, aliquem locum ab aliquo auctore. Cic. Att. lib. 6.*

Eisdem verbis reddere aliquid.

Recitare a parola, per parola.

Recitava a parola per parola senza scritti le cose, che aveva composto da se stesso.

Quae secum commentatus fuisset, ea sine scripto eisdem verbis reddebat. Cic. de clar. Orat.

Reddere praelectionem.

Recitare a mente la lettione.

Narrare memoriter, vel Pronunciare.

Recitare a mente.

Egli soleva recitare a mente molte cose del suo Suocero C. Lelio. *Multa narrare de C. Lelio Suocero suo memoriter solebat. Auctor ad Her.*

Recitava a mente molte cose dell'Orationi di Demostene. *Memoriter pronunciabat multa ex orationibus Demosthenis. Cic. de Orat. de Div. & de Natura Deorum.*

Ad unum, non, usque ad unum.

Fin'ad uno, non eccettuando alcuno.

Per conto dell'Amicitia, cioè, quanto al debito dell'Amicitia, tutti fin'ad uno, cioè, non eccettuando persona alcuna, hanno l'istesso parere. *Omnes ad unum de Amicitia idem sentiunt. Cic. de Amicitia.*

Io dissi quel parere, al quale assentirono tutti, non eccettuando alcuno. *Eam sententiam dixi, cui sunt assensi ad unum. Cic. ep. Fam.*

Gli amazzò tutti, non eccettuando alcuno.

Ad unum omnes occidit. Livius lib. 2.

Ad diem. Al giorno determinato.

Venne al giorno determinato. *Ad diem venit. Cic. pro Cae.*

Ad hanc diem, ad multam noctem, ad multam diem, ad lucem.

Fin'a questo dì, fin'a un gran pezzo di notte, fin'a un gran pezzo di giorno.

Rimase nella Città fin'a questo giorno.

In Urbe ad hanc diem remansit. Sal. in Catil.

Si fece un gran ragionamento fin'a un gran pezzo di notte, accolti che fossimo regalmente. *Regio apparatu suscepta, sermonem ad multam noctem produximus. Cic. de somnio Scipionis, in fronte.*

Si fece gran ragionamento fin'a un gran pezzo di giorno. *Multus sermo ad multam diem. Cic. Att. Liv. ad multum diei, lib. 3.*

S'è combattuto fin'al dì. *Ad lucem pugnatum est. Cic. de Div.*

Ad annum, ad tempus.

Fin'a un'anno, a tempo.

Tacere, non far motto fin'a un'anno. *Silere ad annum. Varr. Latuit ad tempus, stette nascosto a tempo. Idem.*

Arbitratu meo, frequentius, quam arbitrio

A modo mio. (meo.

Non ho mai potuto vivere a modo mio.

Arbitratu meo vivere numquam licuit. Cic. ep. Fam. idem Attico, idem de legibus.

Ho mandato alla memoria le sue sententie,

le quali ho dichiarate in questo libro a mo-

do mio secondo il mio volere, e piacere.

Ejus sententias memoria mandavi, quas in hoc libro exposui arbitratu meo. Cic. de Sen.

Adiicere oculum alicui, non oculum in aliquem dirigere.

Por l'occhio adosso a qualch'uno.

Vedevano, che era posto l'occhio alla heredità, che tenevano la mira, che erano intenti con l'occhio alla heredità. *Videbant adjectum esse oculum hereditati. Cic. 1. Verr.*

Adiicere oculum in aliquem.

Haver l'occhio ad alcuno.

Havevano l'occhio del desiderio a tutte le cose vostre. *Ad omnia vestra oculos cupiditatis adiiciebant. Cic. contra Rullum.*

Deicere oculos. Abbassar gli occhi.

Questo modo di favellare era in uso presso i buoni Scrittori Latini, ad esprimere la vergogna d'alcuno, dalla quale tocco abbassasse gli occhi, ma alcuna volta si dimostrava prestezza, cioè, un batter d'occhi, come qui sotto si vede.

A un batter d'occhi, ci erano apparecchiati

gl'inganni. *Si tantulum oculos deiecerimus, praesto esse insidias.* Cic. in Verr.

Animi causa. Per spasso.

Egli aveva tolto a perseguitarmi per suo spasso, e piacere. *Animi causâ me, in quem invehetur, delegerat.* Cic. ep. Fam. Io sono andato colà per mio spasso, e ricreazione. *Illud adveni animi causâ.* Plautus in Curcul. idem in Asinaria, idem in Mercatore.

Officii causa.

Per honorare, per amorevolezza, per visitare, per far riverenza.

Andò a ritrovare Scipione per visitarlo, per fargli riverenza. *Scipionem officii causâ, convenerat.* Livius ab Urbe cond. idem ibidem.

Li congiurati gli stettero intorno sotto nome di honorarlo, d'amorevolezza, e corteggiarlo. *Conjurati sub specie officii circumspecterunt.* Suetonius in Cæs.

Salutandi gratia. Per visitare.

Venne da me per visitarmi. *Ad me venit salutandi causâ.* Cic. l. 6. Att. ep. 2.

Honoris causâ vel gratia.

Per honorare, e visitare.

Io vengo qua per farvi honore, per visitarvi. *Huc honoris vestri venio gratia:* Plau. in Amph.

La teneva seco nella Città per honorarla.

Eam in Urbe secum honoris causâ habebat.

Cic. pro Sex. Roscio Amerino.

Mandò gli Ambasciatori per visitarlo.

Honoris causâ legatos miserat. Livius de bello Maced.

Honoris causâ aliquem appellare, vel nominare.

Honorare con parole.

Con parole l'ho più tosto honorato, che altrimenti: ovvero, non ho inteso se non fargli honore. *Eum honoris causâ potius, quam ignominia appellatum volui.* Cic. l. 1. Ver.

Tu gli hai fatto honore, chiamandolo huomo da bene. *Hunc virum bonum esse dixisti, & honoris causâ appellasti.* Cic. 2. Ros.

Costui vien honorato da te con parole.

Is a te honoris causâ nominatur. Cic. in Ant. idem pro Sex. Rosc. Amer.

Verbi causâ, & verbi gratia.

Come farebbe a dire, per modo di parlare.

Come farebbe a dire sminuire, o sbassare la Maestà. *Verbi causâ Majestatem minuire.* Cic. de arte Rhet.

Come farebbe a dire, se alcuno fosse nato al nascere della Canicula, non morirà in Mare, o in acqua. *Si quis verbi causâ, oriente Canicula natus est, in Mari non morietur.* Cic. de Fato.

Come farebbe a dire per piacere. *Verbi gratia propter voluptatem.* Cic. de Fin. idem in Acad.

Exempli causâ. Per modo di essemplio.

Pongasi per via di essemplio cosa, che sia più chiara, e manifesta. *Exempli causâ ponatur aliquid, quod pateat latius.* Cic. de Off.

Exemplum literarum, non copia.

La copia delle lettere.

Ho sottoscritto la copia della lettera.

Literarum exemplum infrascripsi. Cic. epist. ad Att. idem ad eundem frequenter, idem in ep. Fam. non raro.

Describere librum, vel Exscribere.

Copiare un libro, o trascrivere.

Non, copiare; non, transsumere; nec transscribere.

Farò intendere a' tuoi, che trascrivino quel libro, se gli piace. *Dicam tuis, ut eum librum, si velint, describant.* Cic. Cornif.

Trascrivi pure. *Describes licet.* Cic. Att.

Non ho male, che la mia Pistola sia divulgata o publicata, anzi che l'ho data a copiare a molti. *Epistolam meam, quod promulgatam scribis esse, non fero moleste: quin etiam ipse multis dedi describendam.* Cic. eidem, idque passim.

Come non haveffe facoltà di copiare.

Quasi exscribendi facultatem non haberet. Cic. in Verr. & in Acad.

Autem? Ma che dico io? Ah?

Quando questa particella, oltre il suo senso divulgato, è usata con altro senso da pochi inteso, & osservato, non si può dire con quanta gratia, e bellezza si vegga risplendere per dentro allo scrivere, o al parlare di colui, che l'usa, il cui senso al parer mio è, quando noi, ripigliando, e replicando una istessa voce, ci serviamo di questa particella, *Autem*, per fortificare, anzi accrescere, & augumentare quel che s'è detto; come qui di sotto per Cicerone si vede in questa guisa dicendo:

Che male non haveriano fatto, ma che dico io, non haveriano fatto? anzi, che non hanno fatto inanzi la mia venuta? L'un'è l'altro modo è ben detto, & più chiaramente al mio giudicio non si può questo senso volgare esprimere in carta. Però disse Cic. *Quid mali non fecissent, fecissent autem? immo quid ante adventum meum non fecerunt?* Cic. Att.

Il mio fallo deve essere sopportato da te, ma che dico io sopportato? anzi ajutato. *Ferendus tibi meus est error, ferendus autem? immo vero etiam adjuvandus.* Cic. eidem.

E officio mio, sapere quel che nella Rep. si facci, ma che dico io si facci? anzi quel che sia per farsi. *Meum est, scire, quid in Rep. fiat, fiat autem? immo vero etiam quid futurum sit.*

Statio mi ha fatto gran dispiacere, con dire, che ancor'io ho lodato quel confeglio, lodato ah? basta, non vò dir'altro? Con queste parole si dimostra tutto il contrario, quasi dir volesse: non si troverà mai, ch'io l'habbi lodato, & questo anco è in fortificatione di quello, che ha mostrato altrove, se non qui, ma tacendo lo dimostra, così dicendo Cicerone ad Attico.

Molestissimum mihi est, Statium dicere, a me quoque id consilium probari, probari autem? de isto hactenus diximus. Cic. Att. lib. 6. ep. 2.

A principio, & Principio.

Da Principio, e Primieramente.

Io sò, quanto profitto habbi fatto, commandandoti questo da principio. *Hec à principio tibi præcipiens, quantum profecerim, non ignoro. Cic. Att. persæpe.*

Primieramente hanno questo dalla Natura tutte sorti d'Animali. *Principio generi animantium omni id est à Natura tributum, Cic. de Offic. idem non raro.*

Ab initio, & initio. Da principio. Questo l'hai per antichissimo, & da principio. *Hoc est tibi antiquissimum, & ab initio. Cic. Att.*

Torno à dire quel ch'io dissi da principio. *Redeo ad illud, quod initio scripsi. Cic. de Orat.*

À primo, & Primo.

Da capo, e primieramente, ò principalmente.

Io leggo le tue Pistole da capo, e leggendole mi danno qualche conforto. *Tuas à primo lego Epistolas, hæc me paulum recreant. Cic. Att. lib. 9. ep. 6.*

Principalmente cominciavi à oppormeli, ò contrastare. *Capi adversari primo. Ter. in Phorm.*

Ad extremum. Al fine, all'ultimo.

Di questo all'ultimo ti vò pregare quanto si può. *Illud ad extremum, & oro, & horro. Cic. Attico frequenter.*

Extremum est. Restami solamente.

Restami solamente à pregarti. *Extremum est, quod te oro. Cic. Att.*

E venuto il tempo, che per forza bisogna pigliar partito. Già si avvicina l'estremo. *Extremum concluditur. Extrema jam sunt. Cic. Att.*

Alienus. Straniere, ò Forestiere.

Questa particella suole alle volte significare l'istesso, che è straniere, ò forestiere: mà per la poca cura, & trascuraggine de Scrittori è stata lasciata da banda, e quasi smarrita da molti.

Ogni volta ch'io dubiterò, che le lettere non siano aperte da Stranieri, ò d'altri, non sottoscriverò di mia mano, & non adopererò il mio sigillo. *Neque utar meo chirographo, neque signo, si modo erunt ejusmodi literæ, quas in alienum incidere nolum. Cic. Att.*

Non ti mettere in capo di essere Straniere, *Ne istud juducas in animum tuum, alienum esse te. Ter. Heauton, & in Hecyra.*

Non alienum. Al proposito.

Ti è paruto al proposito. *Tibi visum est non alienum. Cic. Att.*

Acutus culter.

Coltello affilato, e aguzzo.

Questa particella non solamente significa cosa aguzza, mà anco affilata, di modo, che tagli bene, come è coltello affilato.

Hò un coltello affilato, cioè, che taglia bene. *Acutum habeo cultrum. Plautus in Epidicio.*

Acutum.

Sottile. } *Metaphoricè.*

Alcune parti del Mondo, cioè, alcuni luoghi producano ingegni sottili, & altri parto-

riscono grossolani, ò rintuzzati. *Aliæ sunt agrorum partes, quæ acuta ingenia gi-gunt, aliæ, quæ retusa. Cic. de Div.*

Agere injuriam.

Litigare avanti il Giudice delle ingiurie fatte.

Egli litiga delle ingiurie fattegli, essendogli tagliata la mano. *Agitis, cui, præcisa est manus, injuriarum. Auctor ad Her.*

Agere ad præscriptum.

Fare secondo il commandamento, ò ò legge data.

Fa tutte le cose secondo il commandamento.

Agit omnia ad præscriptum. Caesar. in Com.

I fanciulli imparano secondo il commandamento. *Pueri discunt ad præscriptum; Seneca.*

Agere actum.

Rivolgere, ò ritrovare le cose passate. Non andar più, in mal'hora, rivolgendo le cose passate. *Tu [malum] actum ne agas. Cic. Att.*

Agere actum. Affaticarsi indarno.

Non ti affaticare indarno. *Actum [ajunt] ne agas. Ter. in Phorm. & Cic. persæpe.*

Actum est, in malam partem.

La cosa è spedita.

Se mi si dà un'altra volta cena, sono spedito. *Si iterum mihi cena danda est, actum erit. Ter. in Heauton.*

Agere cum aliquo.

Cercare d'impetrare, ò persuadere.

Tu m'hai confortato, e persuaso spesso, che io facessi qualche trattato intorno all'amicitia. *Sapè mecum egisti, ut de Amicitia, aliquid scriberem. Cic. de Amic. & id non raro.*

Agitur nobiscum bene, vel præclare.

La passiamo bene, ò honoratamente.

Egli la passa benissimo, & io al contrario. *Cum illo optimè agitur, mecum autem incommodius. Cic. de Amicitia.*

La passo malissimo. *Mecum pessime agitur. Cic. ep. Fam. idem in 1. Verr. & de Amicitia.*

Agitur hic res. Qui stà il fatto.

Qui batte la cosa. Qui stà il fatto. *Agitur hic res. Cic.*

Agitur de fama, & de capite. Cic. de Amic.

Si tratta della fama, e della vita.

Agere cum aliquo tabellis obsignatis.

Convincere alcuno colle scritture.

Agere bonum civem.

Portarsi da vero gentil'huomo.

Tu ti porti da un maraviglioso gentil'huomo.

Mirificum agis civem. Cic. 4. lib. ep.

Animadvertere in aliquem.

Punire, ò castigare.

Non deve il Giudice punir'uno senza udire le sue difese. *Judex animadvertere in quemquam, indicta causa, non debet. Cic. ep. Fam.*

Tu havevi ordinato castigar coloro, che havevono giudicato male. *Institueras in eos animadvertere, qui perperam judicassent. Cic. 1. Verr. ibidem.*

Animo præsentì.

Di buon'animo, senza timore, valorosamente, in cervello.

Dillo

Dillo senza timore. *Animo id præsentis dicat. Ter. in Eunuc.*

Stava in cervello. *Præsentis animo utebatur. Asc. Ped.*

Adscribere.

Sottogiungere à quello, che s'è scritto, sottoscrivere.

Non mi curai di farne notatione, ò sottoscrizione, non facendoti bisogno, mà hora vorrei haverla fatta per tua soddisfazione. *Non adscripsi id quod tua nihil referebat, ego tamen adscripsisse mallem, quando id te video desiderare. Cic. ep. Fam. lib. 5. ep. 20. idem Attico, de invent. & aliis in locis.*

Adscribere salutem. Salutare.

Terentia nelle giunture sente gran dolori, porta grande affettione à te, à tua sorella, è à tua madre, & molto ti saluta. *Terentia articulorum dolores habet, & te, sororem tuam, & matrem maxime diligit, salutemque tibi plurimam adscribit. Cic. Att. lib. 1. ep. 4. & idem sæpè legitur.*

Auerruncare, metaphoricè.

Guardare, ò rimuovere, & significa propriamente toglier via cose nocive.

Dio guardi, Dio te ne guardi.

Dii auerruncant. Cic. Att.

Bene vertat.

Prego Iddio, te la mandi buona.

Queste due frasi di parlare si usavano ad esprimere il desiderio d'una imprecatione, ò maledittione, & d'un felice successo, ò benedittione.

Prego Iddio ce la mandi buona, overamente ci venghi ben fatta. *Quæ res rectè vertat nobis. Plautus in Aul. idem in Capt.*

Alcuna volta si aggiunge Dio nel Latino ancora, come qui si vede per l'autorità dell'istesso Plauto. *Isud Dii bene vertant.*

Malè vertat.

Alla mal'hora, in tuo mal'anno.

Mandiamoli in sua mal'hora, & mal'anno, questi capretti. *Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos. Virg. Eccl.*

Prego Dio, che gli rieschi male, che gli faccia mal'pro. *Hæc res illi vertat male. Ter. in Phom.*

Bene de illo.

Il suo negozio passa felicemente.

Il negozio de' Brutoti passa felicemente in vero. *Bene mehercule de Bruthroto. Cic. Att. lib. 15. ep. 12.*

Male de illo.

Gran sciagura, cattiva sorte è stata la sua. Gran sciagura certamente è stata della morte di Atamante. *Male mehercule de Athamante. Cic. Att. lib. 12. ep. 11. idem ep. 12. Male de Sejo.*

Gran sciagura, che Aleffione sia morto. *O factum malè de Alexione. Cic. Att. lib. 15. epist. 1.*

Dii malefaciant illi, vel male sit illi.

Dio gli dia il mal'anno.

Iddio mandi il mal'anno, e la mala ventura à cotesto Segulio. *Dii isti Segulio malefaciant. Cic. lib. Fam. 11. ep. 21. idem lib. 5. ep. 11.*

Faciat malè. Vada in mal'hora.

Se lascerà Italia, gli venghi il mal'anno, vada in mal'hora. *Si Italiam relinquet, faciat omnino male. Cic. Att. Ter. in Adelp. Paulus Mannuccius lib. 2. ep. 29. dixit, Foroliviensibus malè sit.*

Insalutatum relinquere.

Senza dir' à Dio, partirsi senza far motto. Lasciocci tutti, senza dirci pur' à Dio. *Nos omnes A'apocryphus, insalutatos reliquit. Cic. Att. lib. 8. ep. 8.*

Barbarus. Forastiere, e straniero.

Essendo, che i Greci soleffero chiamare Barbari tutti gli altri, fuori che loro stessi, mi pare cosa al proposito notare alcuni luoghi pigliati in altro senso di quello, che intende la maggior parte de' gli Spositori. Percioche Barbari si possono chiamare Latinamente Forastieri, e Stranieri, sendo che questo vocabolo già anticamente sia derivato da coloro, che nuovamente arrivando in Atene parlavano aspramente, e rozzamente nella lingua Greca; e da questo poi quelli, che così parlano, si chiamano anco hoggidì Barbari, quali già tutti furono tenuti, fuori che i Greci, si come racconta Strabone nel 14. lib. Per tanto Nevio Poeta Latino da Plauto fu chiamato Barbaro, mà hora da questo nome i veri Latini meritamente sono eccettuati, non però quelli, che grossamente, e sconciamente parlano, ò vivono, perche questi anco sono chiamati Barbari, ò per la lingua, ò per i costumi rozzi, ò selvaggi. Essendo adunque costume de' Greci di così chiamare tutte le altre lingue, fuori che la sua, non è maraviglia, se questo nome presso gli Antichi bene spesso significava Forastiere, e Straniero, come qui sotto si vede:

Questa favola Greca si chiama Onagro, cioè, Asino selvaggio, Demofilo la fece, è Marco la tradusse in lingua forastiera, cioè, in altra lingua. *Nomen huic Græcæ Onagros est fabulæ, Demophilus scripsit, Marcus vertit Barbare, idest Latine, Plautus in Asinaria.*

Questa Comedia Greca si chiama il Tesoro, Fileno la fece, Plauto la tradusse in altra lingua, cioè, Latina, e forestiera presso a' Greci. *Nomen Græcæ est huic Thesauri fabulæ, Philenus scripsit, Plautus vertit Barbare, idest Latine, idem in Trinummio.*

Nomen est mihi Angelo, vel Angelus.

Io mi chiamo Angelo.

Qui è d'avvertire, che il nome proprio di ciascuna cosa si può locare nel Dativo, ò nello Retto, come per le sopradette autorità si vede. Perche Onagros è Nominativo Greco, Tesoro è Dativo. Là onde ben disse anco Terentio in quel Prologo. *Hecyra est huic nomen fabulæ*, cioè, questa Comedia si chiama la Suocera, poteva anco dire, *Hecyra*.

Il nome poi appellativo, ò simile deve avere il luogo del Dativo, e non altramente, col verbo però sostantivo, *sum, es, est,*

est, &, quando anco si dicesse. *Hujus Græcæ Fabulæ nomen est Thesaurus*, crederci, che non fosse mal detto, mà non sò, che sia così usato da'buoni Dicatori.

Bene, venuste, opportune, & commode, cadere, vel male, vel cadere optatum.

Riuscire, ò succedere bene, ò male.

Non poteva riuscir meglio. *Melius cadere, non potuit. Cic. ep. Fam.*

E' occorso un bel caso. *Cecidit venuste, idem ibidem.*

Non mi poteva riuscir cosa più desiderata. *Nihil mihi optatius cadere poterat. Cic. Att.*

Mi riesce appunto come desidero. *Sand ita cadit, ut volo, idem eadem, idem: Cecidit belle, vel opportune.*

Ha havuto cattivo successo. *Cecidit male, Caesar in Com.*

Bene audire, vel, male audire.

Intendere dir bene, ò male, haver buon nome, ò cattivo.

Questo modo di parlare non significa haver buona udita, ò cattiva, come dice il volgo, mà intendere dir bene ò male di se stesso,

Pensano, ch'io desideri, si dica bene di me, acciò che si dica male di lui. *Putant me bene audire velle, ut ille male audiat. Cic. Att.*

Il voler'essere lodato da' padri è da huomo gentile, & ben allevato. *Est hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus. Cic. 3. de Finibus, idem de Orat. frequenter.*

S'egli haveffe detto bene, ò fatto à gara in dir bene, farebbe stato lodato, & anco di se averebbe sentito l'istesso. *Benedictis si certasset, audisset bene. Terent. in Phorm.*

E' ben degno mille volte, cui si dica da ogn'uno tanta villania, quanta à persona giamai. *Quam dignus, qui omnibus os ad male audiendum quotidie præbeat. Cic. Att. idem in Verr.*

Se tu accuserai il padrone di avaritia, piglierai cattivo nome. *Si herum insimulabis avaritiæ, male audies. Ter. in Phorm. idem in Hecyra.*

Bene multum, bene longum, bene magnum.

Molti, e molti, assai lungo, & assai grande.

Quei, che hanno professione della vera Latinità, devono non solamente nelle cose importanti imitare con ogni studio il fonte dell'eloquenza, Cicerone, & gli altri del suo tempo, mà etiandio nelle cose picciole, cioè, in tutte le minute particelle, lasciare bene spesso per dentro allo scrivere loro con molta gratia, e vaghezza di dire. Il che non poco si scorge per le sopradette particelle.

Egli hà di molti, e molti disarmati. *Habet inermes bene multos. Asinius Pollio Ciceroni.*

Hebbero di molte, e molte ferite. *Fuerunt bene multis vulneribus affecti. Hirtius in Com.*

Fate un ragionamento molto lungo. *Habetis sermonem bene longum. Cic. de Orat. idem Attico, & frequenter passim.*

Egli venne incontro con una compagnia, molto grande. *Obviam cum bene magna caterpa sua venit. Cic. pro Milone, & alibi non raro.*

Bene mane, & multo mane.

Su'l far del giorno, assai per tempo, la mattina à buon'hora.

Gli scrissi su'l far del giorno, ovvero, la mattina à buon'hora. *Ad eum litteras dedi mane. Cic. Att.*

Milono state presentate due delle tue lettere in Benevento, una delle quali mi fu consegnata da Fesulano, la mattina molto per tempo. *Binas quidem tuas Beneventi accipis, quarum alteras Fesulanus multo mane mihi dedit, idem Att.*

Bona pars. Gran parte, assai.

Egli dicea, che gran parte dello ragionamento fu prolungata fin'à questo dì d'hoggi. *Ajebat bonam partem sermonis in hunc diem, esse dilatatam. Cic. de Orat.*

Gran parte del monte. *Pars bona montis. Ovid. in fastis, idque persæpe legitur.*

Bono esse. Tornare ad utilità.

Questo fu d'utilità, tornò utile à tutti. *Hoc fuit omnibus bono. Cic. in Antonium, idem, ibidem, idem pro Sexto Roscio Amerino, & Auctor ad Heren.*

Belle habere. Star sano.

Se tu sei sano mi piace, Io son sano: Tullia sanissima. Terentia non molto bene si sentia: mà son certo, ch'è guarita, le altre cose vanno benissimo. *Si valet, gaudeo, & ipse valeo: & Tullia rectè valet. Terentia minus belle habuit: sed certum scio, jam convalescente eam: præterea rectè sunt apud te omnia. Dolabella Cic. lib.9. ep.9.*

Boni consulere.

Far buon giudizio, sententiar bene, pigliarla in buona parte.

Se bene mi vergogno haverla mandate, per esser picciole, tu per ogni modo per queste piglia il buon'animo. *Quæ, quamquam, misisse pudet, quia parva videntur, Tu tamen hæc quæso consule missa boni, Ovidius de Ponto.*

Æqui, bonique facere aliquid, vel, æqui, boni facere, sine copula.

Curarsi poco, non tener conto, non far stima, & pigliare in buona parte.

L'animo mio, più tranquillo d'ogn'altra cosa, di tutto questo poco si cura. *Tranquillissimus animus meus totum istuc æqui boni facit. Cic. Att. lib. 7. ep.7.*

Piglio in buona parte la promessa. *Quod polliceris, æqui, bonique facio, Appul. 1. Asin. Ter. pro parvi facere.*

Susque deque ferre, vel habere aliquid, vel de aliquo.

Curarsi poco, non far conto,

Questa frasi di dire molto bene spesso si ritrova per dentro allo scrivere de'Scrittori Antichi, e specialmente de'Poeti, mà al dì d'hoggi non è posta in uso, & significa star di buon'animo, e non far conto d'una cosa successa, & tal volta disprezzare, quanto sia successo, & passato. *Susque deque*

deque fero, id est, Res, aut sursum, vel deorsum feratur, parvi facio.

Si può usare, *Susque deque*, senza verbo, & può ricevere l'Accusativo, ovvero l'Ablativo colla preposizione, *De*.

Penfa, ch'io me n'abbia à curar poco di questo, come si vada. *Id me susque deque esse habituram, putat. Plautus in Amph.*

Per conto d'Ottavio, non ne piglio fastidio, ne me ne punge passione alcuna. *De Ottavio, susque deque id est fero, vel habeo. Cic. lib. 14. ep. 6. Att.*

Caput rei. Il principio della cosa.

Con maravigliosa soavità di dire i buoni Dittatori Latini metaforicamente parlando, solevano usare per dentro allo scrivere loro questo modo di ragionare, o con altre somiglianti parole, come qui sotto si può vedere.

Il principio della Cena. *Caput cene. Cic. in Tusc. Litterarum caput*, il principio della Pistola. *Cic. Att. id vero frequentissime apud Cic. Plautum. Ter. ceterosque bonos auctores reperitur.*

Caput est tibi rei frumentariae.

Ivi si raccoglie più frumento, che altrove.

I Poderi Leontini sono più fertili de gli altri, cioè, rendono miglior raccolta. *Caput est rei frumentariae campus Leontinus. Cic. in Verrem.*

Caput, absolutè.

La somma, qui stà il tutto, qui stà il fatto.

La somma è; cioè, qui stà il tutto. *Caput illud est. Cic. Marco Marcello, & Sulpicio, idque non raro.*

Mà qui stà il fatto; per qual cagione gli Oracoli in Delfo non si hanno in questa guisa. *Sed, quod caput est, cur isto modo Oracula Delphis non eduntur? Cic. de Divin.*

Mà, quel che importa più, Io non conosco i suoi costumi. *Sed, quod caput est, ipsum non novi. Cic. Att. lib. 13. ep. 1.*

Et, quel che importa più, ogni picciola cagione è per farmi stare ocioso. *Et, quod caput est, mihi quævis satis iusta causa cessandi est. Att. lib. 2. ep. 6.*

Capiti vestro sit.

Ritorni sopra di te, sopra la tua vita, sopra il capo tuo.

Havevano seminato, che tu eri morto, il che torni sopra il capo loro, ritorni sopra loro. *Te, quod capiti eorum sit, dissipant perisse. Cælius Ciceroni lib. 8. ep. 1. Plautus in Pers.*

Di pur tal cose à malgrado di Troja, e'n tua mal'hora. *Capiti cane talia demens Dardanio, rebusque tuis. Kerg.*

Capitis res est, vel, agitur de capite.

E pericolo di vita, si tratta della vita.

È stato chiamato in giudizio, per cose, che importano la vita. *In iudicium capitis vocatus est. Cic. de claris Orat. idem pro Q. Fratre iudicia maxima existimationis, & penè dicam capitis.*

Le risposte di Socrate esasperorno i Giudici, che lo condennorno à morte, per innocen-

te, che fosse. *Socratis responsa ita exarserunt iudices, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Cic. de Orat.*

Caput apertum.

Il capo scoperto senza niente in testa.

Fu menato col capo scoperto. *Capite aperto ductus est. Liv. de bello Punico.*

Caput obvolutum.

Il capo in capuzzato, coperto. *Tit.*

Liv. ibi.

Cum. Che.

Questa particella ritiene gran venustà, quando è usata nel senso di, Che; sì come si può vedere per le sottoscrritte autorità de' Scrittori Latini, le quali, ancorche, sino infinite, per modo di dire, nondimeno per brevità alcune poche n'hò qui sotto notate.

E più di trent'anni sono, ch'io non feci una sceleranza tale. *Plus triginta annis natus sum, cum interea loci numquam quidquam facinus feci pejus, neque scelestius, Plautus in Menachmis.*

Non è molto tempo, che li cascarono i denti. *Illi, haud diu est, cum dentes exciderunt. Plaut.*

Quanto alla raccomandazione, che tu mi fai di Marco Fabio, offerendomi la sua amicitia, dicoti, che di questa non sò veruno guadagnano, o avanzo, per essere molti anni, che l'hò nel borsello, & che lo possiede à mio beneplacito. *M. Fabium, quod mihi amicum tua commendatione das, nullum in eo facio quaestum: multi enim anni sunt, cum ille in ere meo est. Cic. Cassio lib. 15. epist. 14.*

Cum, pro, quando. Che, quando.

Verrà tempo, quando piangerai amaramente. *Veniet tempus, cum graviter gemes. Cic. Att.*

Si può anco dire: Verrà tempo, che ti converrà piangere. Si che questa particella, che, si può accomodare à ogni modo.

Vogli Iddio, ch'io possi vedere quel giorno, quando ti ringratierò, ovvero, che ti renderò gratie dell'havermi costretto à vivere. *Utinam videam illum diem, cum tibi gratias agam, quod me vivere coegisti. Cic. Att. lib. 3. ep. 3. idque quam sæpius, immodè innumeræ huiusmodi auctoritates reperiuntur apud Cic. aliosque Auctores.*

Conturbare id est decoquere, confundere, rationes.

Fallire, perdere il credito.

Questo verbo oltr'al suo significato chiaro, denota fallire, & fare restare il Creditore ingannato, & se bene hoggidi non è così inteso da ogn'uno, è però di bella eleganza, & degno da essere usato per dentro à componimenti.

Io quanto mi scrivi da Apollonio, Dio gli dia il malanno, huomo Greco, che si imagina poter confondere i pagamenti, far stare i Creditori non pagando. *De Apollonio quod scribis, qui illi Dii irati sint, homini Græco, qui conturbare putat sibi licere. Cic. Att. lib. 4. ep. 7.*

Non sò, se io debba confondere i pagamenti,

ti, cioè, fallire non pagando i Creditori, o pur pagare il debito, che mi preme. *Utrum me conturbare oportet? an nomen, quod urget, dissolvere?* Cic. pro Cn. Plancio, idem ad Q. Fr. lib. 2. ep. 10. Ulpianus, & Alphenus.

Conscendere, absolute, Conscendere navem, vel navibus.

Imbarcarsi, o montare in barca.

Questo verbo è proprio de' naviganti, il quale dall'uso commune è quasi tolto via, mà presso gli Antichi Scrittori è così trito, che bene spesso s'usava assolutamente senza caso.

Vorrei, che quanto più presto t'imbarcassi, *Tu velim quamprimum conscendas.* Ci. ad Q. F.

Egli s'imbarcò à Brandizzo. *A Brundisio conscendit.* Att.

Se n'era ito ad Efeso, & imbarcatosi ritornò à Laodicea. *Conscendens navem Epheso Laodiceam revertit.* Cic. lib. ep. Pam. 3. ep. 10.

Egli bene accompagnato s'è imbarcato. *Ipse, bene comitatus, conscendit.* Att. lib. 9. ep. 2.

Monta con esso noi in Nave sopra la Poppa. *Conscende nobiscum, & quidem ad Puppim.* Fam. lib. 12. ep. 25.

S'imbarcò, ovvero si mise in Mare con dodici Navi. *Bis denis conscendit Navibus æquor.* Virg.

Consequi, & assequi aliquem.

Arrivare qualch'uno.

Verrei, quanto più presto si può, mi arri-
vassi. *Te oro, des operam, ut me statim consequare.* Att. lib. 3. ep. 1. idem eadem ep.

Già non puoi più arriyarmi. *Jam me assequi non potes, eodem lib. ep. 5.*

Se s'affretteranno, ci arriveranno sù la sera. *Si accelerare volent, ad vesperum consequentur, idem in Catilinam, idem apud Cas. in Com. & Ter.*

Commodum, adverbialitèr.

A pena poco avanti, all'ora all'ora, sù in quella.

Questo modo di parlare elegante presso i buoni Dicitori Latini è molto in uso, & hora significa, à tempo; & tal'ora, significa, à pena, mà ne seguita la particella, Cum.

Poco avanti, à pena ti havevo dato avviso di molte cose, che la mattina per tempo, à buon hora venne à me Dionisio. *Commodum ad te dederam litteras de pluribus rebus, cum ad me bene manè Dionysius fuit.* Att. lib. 10. ep. 26.

Apena hieri ti eri partito, che arrivò Trebatio. *Commodum discesseas heri, cum Trebatius venit.* Att. lib. 13. ep. 9.

All'ora all'ora, sù in quella, s'era partito Hilario Cancelliere, quando venne con le tue il Corriere. *Commodum discesseerat Hilarius librarius, cum venit Tabellarius.* Att. lib. 13. ep. 19.

Commodum, pro opportune.

A tempo, ad'ora, sul buon, a punto.

A tempo verrai incontro al Padre. *Commodum obviam venies Patri.* Plautus in Merc.

Ad hora, à punto non volevo altro, che te.

Te ipsum quero commodum. Plautus, in Mite. Ter. idque frequenter.

Ut cum maximè, vel, ut maximè, cum superlativis.

Quanto più si può, oltra modo, più che mai.

Panfilo ama quanto più si può, più che mai. *Amat, ut cum maximè Pamphilus.* Ter. in Hecyra.

La Casa è frequentata più che mai, quanto più si può al possibile, oltra modo. *Domus celebratur, ut cum maximè.* Cic. Q. Frat.

Ut maximè.

Quanto più hò potuto. *Ut maximè potui.* Cic. de Offic.

Hò parlato con quella brevità maggiore, che hò potuto. *Hec, ut brevissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt.* Cic. de Orat.

Quam qui maximè.

Quanto sia ogn'altro.

Io sono amico della Republica quanto sia ogn'altro. *Tam sum amicus Reipublicæ quam qui maximè.* Cic. ep. Fam. lib. 5. ep. 2. *Maximè.* Signor sì.

Tu Parmenone fa, che coloro venghino. P. farò, Signor sì. *Fac illi adducantur.* P. *maximè.* Ter. in Eun.

Cedo, id est dic, da, exhibe.

Dimmi, dammi.

Hai tu gittato qualche rotto sospiro? certo sì. Dimmi di gratia lo restante. *Ingenuisti? certe, cedo reliqua.* Att. lib. 9. ep. penultima.

Fammisi incontro il tuo Corrier, dimmi, dis'io, hai tu lettere di Attico. *Obviam mihi sit Tabellarius, cedo (inquam) si quid ab Attico lib. 16. ep. 8.*

Consentire alicui, vel, cum aliquo.

Corrispondere, confarsi.

Questo verbo oltra il suo significato à tutti manifesto, n'hà un'altro, che è nascosto, & occulto, per non essere così in bocca d'ogn'uno, mà molto usato dagli Antichi Scrittori con molta politezza, & vaghezza. Il fine corrisponde a' principii. *Principiis consentiunt exitus.* Cic. ep. Fam.

I miei fatti corrispondono a' tuoi consegli. *Consiliis tuis mea facta consentiunt.* Att. idque persapè apud Cic.

Condicere.

Far'intendere, dar'il termine, & usavasi questo verbo specialmente nelle cene. Havendomelo fatto intendere, venne à cenar meco. *Cum mihi condixisset, cenavit apud me.* Fam. lib. 1. epist. 9. Plautus in Stichis, & T. Liv.

Loci, vel Cæli gravitas. Loci, vel Cæli clementia.

Aria cattiva. Buon'aria.

Hormai non posso più vivere, non mi posso più reggere per quest'aria cattiva. *Jam vix corpore sustineo gravitatem Cæli hujus.* Att. lib. 11.

Qui bisogna sopportare con grand'infelicità l'aria cattiva. *Loci gravitas hic miserrimè perferenda est Attico.*

Certi homines. Huomini fidati.

Sempre ch'io haverò Messì fidati, servirommi

mi dell'occasione. *Quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non pratermittam. Cic. Lentulo, ep. 7.*

Egli haveva huomini fidati. *Certos homines habebat. Cic. in Catilinam,*

Certos homines mittere.

Mandar messi à posta.

Io gli scrissi, e mandai uno à posta de'miei.

Certum hominem misi de comitibus meis. Ast.

lib. 3. ep. 1. idem plurimis in locis.

Certa dies. Giorno determinato.

S'erano partiti avanti'l giorno determinato.

Ante diem certam decesserant. Att.

Egli avisò cose chiare. *Certas res nuntiavit.*

Cic. Cassio.

Cedere Vita, vel Patria, sine propositione,

sed cum propositione frequentius.

Partirsi di Vita, ò dalla Patria.

Si parti di questa Vita. *Vita excessit. Cic.*

Bruto, & in 2. Philippica.

Cadere causa. Perdere la causa, la lite.

Gli era lecito perder la lite. *Ei cadere,*

causa licebat. Cic. de Orat. idem pro Lucio

Mur.

Confirmare, cum de valetudine loquimur.

Ripigliar le forze, rihaverli.

Mi piacerebbe, sentendoti niente gagliar-

do, che ti facesti portare à Leucade, per

poter ivi ripigliar le forze, e'n tutto rifa-

narti. *Mibi placebat, si firmitior esses, ut te*

Leucadem portares, ut ibi te plane confirma-

res. Cic. Tir. ep. 1.

Affai per tempo ti udirò, tutta volta, che

tu sii ben sano, e rifatto in tutto, e per

tutto. *Satis te mature videro, cum plane*

confirmatum videro. Cic. eidem, idque ubi-

que locorum.

Cohors.

La Corte, cioè, fameglia d'un Perso-

naggio.

Vi ricordate, che Fameglia, e che Compag-

nia? *Qua Cohors, & qui Comitatus, me-*

ministis? Cic. in Verr. persæpe.

De. Ex.

Queste due particelle hanno varie, & diver-

se significationi, le quali con quanta gra-

tia, & leggiadria di lingua si ritrovino

ne' componimenti de'buoni Dicatori Latini,

non si potrebbe giamai esplicare, come

per le sottoscritte autorità si vede.

De nocte multa, idest ad multam noctem,

de media nocte.

A un gran pezzo di notte, à mezza notte.

Mi levai à un gran pezzo di notte. *De mul-*

ta nocte surrexi. Plautus in Rud.

De prandio. Dopò desinare.

Il sonno è di nocimento dopò desinare. *Non*

bonus est somnus de prandio, idem in Mostel.

De illo. Da colui.

L'hò comprato da colui. *De illo emi, idem,*

in Corculione.

De via. Per la via.

Grida per la via. *Clamant de via. Ter. in-*

Andr.

De vento. Per il vento.

Mi dolse grandemente il capo per il vento.

Mibi de vento misere doluit caput, Plau. in Truc,

De illis. Frà di loro.

Il più grande, e'l più bello frà tutti gli Asini.

De Asinis amplissimus, atque formosissimus.

Varro de re rust.

De meo consilio. Per mio consoglio.

Non è per fare cosa alcuna senza mio conse-

glio. *Non est facturum quidquam, nisi de-*

meo consilio, Cic. Att.

De pace.

Per la pace, per conto, intorno alla

pace; *idque frequentissime.*

Mandorno da Cesare per la pace, per conto

della pace. *Ad Caesarem miserunt de pace,*

Caesar. in Com.

Gli dimandò.

Quæsit ex eo, Cic. Att. idque non raro

legitur.

Dicere testimonium. Far testimonianza.

Io testificai per fede, e coscienza mia. *Te-*

stimonium secundum fidem, & religionem gra-

vissime dixi. Cic. ad Q. Fratrem.

Perche hai testificato contro gli altri? *Cur*

testimonium dixisti in alios? idem pro Sylla,

ibidem.

Gravia testimonia. Gran testimonianza.

Io provai, e testificai per conto della con-

giura, *Testimonium de conjuratione dixi,*

idem ibidem, in hanc sententiam innumera

sunt auctoritates.

Dicere causam.

Rispondere all'accusa data per disen-

dersi.

Sotto questo verbo infiniti quasi modi di dire

si ritrovano, de'quali alcuni qui sotto ne

dichiareremo, fra'quali v'è questo: *Dice-*

re causam, che è quando il Reo è costret-

to à rispondere all'accuse fatte, per sua

difensione, ò d'altri.

Difenderò io la causa contro lui, risponden-

do alle accuse, essendo io venuto per di-

fenderlo? *Adversum ne illum causam di-*

cerem, cui veneram advocatus? Ter. in

Adelphis.

Risposto, che fu alle accuse dategli, furono

condennati. *Causa dicta, damnati fuerunt.*

Cic. in Verr.

Indicta causa.

Senza difesa, senza veder le ragioni,

Mise in prigione i servi, senza lasciargli far

difesa, e veder le ragioni loro. *Indicta,*

causa, in vincula conjecit servos, Cic. in Verr.

Dicere diem alicui.

Citare alcuno in giudicio.

Io gli citerò, e gli darò per pena, che mi

diano da cena dieci volte. *His dicam diem,*

irrogaboque multam, ut mihi cenas decem dent.

Plautus in Cap.

L'hà citato in cose della vita, ò sotto pena

della vita. *Rei capitalis diem ei dixit.*

T. Liv. ab Urbe cond.

M'havea citato, & imposta la pena. *Diem,*

mibi dixerat, multam irrogarat, Astio-

nem perduellionis intenderat. Cicer. pro

T. A. Mil.

Dicere dieculam.

Prolungare il tempo. *Cic. Att. lib. 5.*

ep. ult. in calce.

Dicere

Dicere jus, idque ad iudices pertinet.

Dare udienza, tener ragione, e far giustizia, amministrar la giustizia.

L'anno avanti amministrava la Giustizia in Roma. *Anno autem Romae jus dixerat. Cic. pro Flacco.*

In Consule eletto, fu il primo à dire il suo parere. *Consul designatus, primus dixit sententiam. Caelius Cic.*

Dicere legem.

Imporre la legge, e quel che s'hà da fare.

Questo modo di dire s'usava sopra quelli, che erano vinti, e superati, perciocchè dar la legge a' suoi della Patria, si diceva, *deferre legem ad Populum.*

T'è stata imposta la legge. *Tibi dicta lex est. Hor.*

Dicere sententiam. Dare la sentenza.

Diassi la sentenza da chi si vuole. *Dicat sententiam qui velit. Cic. Verr. 6. Cael. Cic.*

Dicere Sacramentum.

Giurare, ò pigliare il giuramento.

Hoggi create i Consoli, da' quali i nostri liberi pigliano il giuramento. *Hodie Consul es creatus, quibus Sacramenta nostri liberi dicant. Liv. lib. 15. & 24.*

Non hò giurato il falso. *Non ego perfidum dixi Sacramentum. Horat. 2. Car. Ode 17.*

Dicit aliquis, dicat quis, roget aliquis, Queret aliquis.

Mi dirà forse qualch'uno, se alcun dirà, mi dimanderà qualch'uno.

Dirammi alcuno, che cosa è bone? *Quid est, quæret aliquis, bonum? Cic. in Paradox.*

Dare vitio aliquid, vel erimini, vel vertere vitio.

Biasmare qualche cosa.

Di gratia guardate, che cosa vien biasmata da loro. *Quam rem vitio dent, quæso animadvertite. Terent. in And.*

A Q. Gallio diede gran biasmo. *Q. Gallio crimini dedit. Cic. in Bruto.*

Chi farà, che ti vogli biasmare in questo. *Quis erit, qui id tibi vertat vitio. Plau. in Epid. & in Milite.*

Dare pignori, idest oppignorare.

Impegnare.

Diede in pegno molte cose. *Multa dedit pignori. Plautus in Moss.*

Dum, cum verbo expecto. Finche.

Maravigliosa in vero è la eleganza, e la dolcezza, che rende alle orecchie questa particella. *Dum, col verbo. Expecto, congiunta insieme.*

Il che si può vedere per le molte autorità de' buoni Scrittori antichi, mà per brevità fra le molte ne hò qui sotto scielte queste poche.

Aspetti forse tu, fin ch'io ti sproni? *Num. expectas, dum te simulis fodiam. Cic. in Philipp.*

Non aspettate più, ch'io torni. *Ne expectetis, dum redeam. Plautus in Pseu.*

Nihil dum. Non ancora.

Non havevano inteso ancora, ne dove fossi, ne che gente havessi. *Nihil dum audieram.*

mus, nec ubi esses, nec quas copias haberes.

Cic. Cassio, lib. 12. ep. 7.

Di Brandizzo non si ero insino ad hora intesa novella alcuna. *Brundisio nihil dum erat allatum. Att. lib. 9. ep. 2.*

Vix dum, comitante particula, cum.

A pena.

A pena io haveva fornito di leggere la tua lettera, quando Curtio, andando da Cesare per le poste, mi venne à trovare. *Vix dum epistolam tuam legi, cum ad me Curtius, currens ad Casarem, venit. Att. lib. 9. epist. 2.*

Egli è stato biasmato da huomini, che hanno sale in zucca, perche si tosto cercava have il governo della Soria, essendoci tu à pena stato trenta giorni. *Valde vituperabatur, quod tibi tam cito succederet, cum tu vix dum triginta dies in Syria fuisses. Cic. Cassio lib. 9. ep. 4.*

Ducere sortem.

Cavar la ventura, la sorte, il lotto, il bollettino.

Si cava la ventura, o'l bollettino. *Sors ducitur. Cic. in Verrem 1. Verrina.*

I bolletini sono quelli, che à sorte, à ventura sonò mescolati, per le mani de' fanciulli, & cavati. *Sortes sunt, quæ fortunæ monitu, pueri manu miscuntur, & ducuntur. Cic. de Divinatione idque sæpe ibidem.*

Il bossolo, cavate le forti, se ne stà pien di spavento. *Stat, ductis sortibus, urna. Virg. 6. Æn.*

Ducere vitam, & spiritum ab aliqua re.

Have la vita, e fiato da qualche cosa, cioè, vivere per quella.

Voi sapete, che in potestà de' Corsari sono stati i vostri Porti, quei Porti dico, da' quali havete vita, e spirito, cioè, per i quali vivete.

Vestros Portus, atque eos Portus, quibus vitam, & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem scitis. Cic. pro lege Manilia.

Centesima. Quaternæ centesimæ, Octonæ centesimæ.

Usure d'un per cento, quattro per cento, otto per cento, & altri somiglianti modi.

Egli era molto sfacciato à non contentarsi dell'un per cento, insieme con le usure prodotte dalle usure. *Nihil eo impudentius, qui centesimis cum anatocismo contentus non erat. Att. lib. 5. ep. ult.*

Egli era per contentarsi dell'un per cento secondo l'honesto; ovvero ne sperava quattro per cento à partito dishonesto. *Cic. ibidem. Aut bono nomine centesimis contentus erat, aut non bono quaternas centesimas sperabat. Cic. ibidem.*

Un per cento si pagherà del continuo. *Centesima perpetuo fenore ducentur. Cic. ibidem, idem alias ibidem. Idem 1. lib. ep. 9.*

Deducere.

Questo verbo, per così dire, hà quasi più significati, che forme Vertunno. Però parmi conveniente scieglierne alcuni, & locarli qui sotto.

Deducere Sponsam, vel amicam ad aliquem.
Menar la Sposa, Novizza, o Amica,
à casa.

Gli menò à casa la figliuola d'Isidoro, tolta
per forza da un certo Sonatore, o di
Flauto, o di Piffaro, o di Trombone,
o d'altri somiglianti Instrumenti da fiato.

*Deduxit ad eum Isidori filiam, vi abductam,
à quodam Tibicine. Cic. in Verr.*

Menò à casa la moglie. *Uxorem duxit do-
mum. Ter. in Hecyra.*

Deducere aliquem, absolute, vel domum.
Accompagnare alcuno à casa.

Niega da menarlo à casa, nol vuole accom-
pagnare. *Se deducturum negat. Ter. in
And.*

Molti l'accompagnorno à casa. *Frequentes
deduxerunt domum. Tit. Liv. de bell. Pun.*

Deducere.

Sottrarre, sommare, verbo pertinente
ad Abachisti.

Sono buoni Abachisti sottrando, e somman-
do, cioè, tenendo conto de' beneficii.

*Boni sunt rationatores officiorum, & addendo,
deducendoque. Cic. de Offic.*

Deducere.

Tirar fuori di proposito, da un pensiero.

Hammi tolto dalla mia piacevolezza. *Me
ab animi mei lenitate deduxit. Cic. in Cat.*

Diminuere caput, fores, postes.

Rompere la testa, le porte.

Romperò le porte con le mannare, e
à quell'huomo la testa. *Diminuat postes
securibus, illique homini caput. Plautus in
Bacch. & Menech.*

Diminutio capitis, apud jurisconsultos.

Mutation di stato, quando si perde la libertà,
e si viene in servitù.

Ritengono lo stato loro, non hanno perdu-
ta la libertà. *Capite non sunt diminuti.
Cic. in Top.*

*Diminuere de capite aliquid, vel demere,
sècà diminuere de bonis.*

Scemare i beni, & le facultà.

Hà scemato i moggi di formento, o di grano.
*Triticum modios dampnit. Cic. in Verr. & sæpe
ibi.*

Non hà scemato, tolto via niente de'suoi
beni. *Nihil de bonis diminuit. Cic. 2. Fra-
tri, lib. 1. ep. 2.*

Deferre nomen alicujus.

Dare la querela, o denuntia appresso
qualche Magistrato.

Hò dato la querela à uno huomo sfacciatissi-
mo. *Nomen hominis audacissimi detuli. Cic.
in Verr. idque ibidem frequentissime, & mul-
tis aliis in locis.*

Deferre ad Senatum.

Far la proposta al Senato.

E stata fatta lo proposta il Senato. *Res dela-
ta est ad Senatum. Att.*

Deferri omnia ad unum.

Essere Signore, e Padrone, governare
d'ogni cosa.

Un solo è fatto Signore, e Governatore del
tutto. *Omnia ad unum delata sunt, lib. 4.
Fam. ep. 9.*

Vogliono darli in poter di Pompeo. *Ad
Pompejum deferri volunt. Cic. Omnes rem,
ad Pomp. deferri volunt, lib. 1. ep. 1.*

*Describere, & exscribere, non, ut barba-
ri dicunt, transcribere.*

Copiare, Trascrivere.

Non m'e discaro, quanto à quello, che tu
mi scrivi, essere itate divulgate le mie,
lettere, anzi voglio, che tu sappi, ch'io
medesimo l'hò date à copiare à molti.
*Epistolam meam quod perulgatam scribis esse,
non fero moleste, quin etiam ipse multis dedi
describendam. Att. lib. 8. ep. 6.*

Darò il libro à trascrivere a'tuoi se gli piace.
*Dicam tuis, ut librum describant, si velint.
Cicer. Cornif. lib. 12. ep. 17. idque persapè.*

Quasi, che non haveffe facultà di copiare.
*Quasi exscribendi facultatem non haberet.
Cic. in Verr.*

Discedere, vel recedere à conditione.

Mutar conditione, stato, & persona.

Accipere conditionem.

Accettare il partito.

Habbiamo accettato il partito. *Accepimus
conditionem. Cic. ep. Fam. lib. 16. ep. 11.*

*Dare bibere, vel Miscere pocula; utrum-
que elegans est.*

Dar da bere.

Pochi avvertiscono quel verbo disceso dal
Greco: *Propinare*: perciocchè essi pensa-
no, che significhi dar da bere, ma signifi-
ca gustare, o far brindisi, & questo fanno,
per dirlo in una parola. Ma io, che faccio
stima del parlar corretto Latinamente,
più tosto direi co'buoni Autori Latini:
Dare bibere, con due parole, over con
una, che è, *Miscere*, che parlare barbara-
mente, & impropriamente. Ne si nega
per questo, che cotal Verbo riceva questa
voce. *Poculum*, o altri somiglianti casi,
come disse Cicerone, *Misceat mulsam
alteri*. Onde nell'Accusativo si può anco
esprimere la bevanda.

Dateli da bere. *Ei date bibere. Ter. in
And. Cato de re rustica.*

Colui, che da hora da bere à Giove, e dalli
del Nettare al dispetto di Giunone. *Qua
nunc pocula miscet; Inuitaque Jovi Nectar
Junone ministrat. Ovid. Metam, idque Cic.
de Fin.*

Differtum, vel Refertum)(*Consertum.*
Pieno)(Denso, folto, e stretto.

Queste due prime particelle significano l'istef-
so, cioè Pieno, mà questa particella,
Consertum, denota, Denso. Più oltre
Consertum nasce dal verbo *Consercio*; *Re-
fertum* dal verbo *Refertio*; *Differtum*, non
si sa d'onde naschi.

Refertum. Ripieno.

Alla volta dalla Marca rivolge il viaggio ri-
pieno di prede. *In Agrum Picenum avertit
iter refertum præda. Tit. Liv. de Bel. Pun.*

Differtum. Pieno.

Commandava, che passasse per la piazza
piena. *Differtum transire forum jubebat.
Hor. in Serm.*

Consertum. Spesso folto.

Se ne ritirò la , trà quella folla , calca , moltitudine spessa . *Ed se in turban confertissimam recepit . Liv. & Caesar in Com.*

Confertim . In frotta .

Combattono in frotta . *Pugnant confertim . Livius ab Urbe cond.*

Dare negotium alicui , non , committere , ut dicunt Barbari .

Dar commissione ad alcuno , dare il carico .

Da commissione à un certo suo amico . *Dat amico suo cuidam negotium . Cic. in Verr.*

Non havevo à chi potessi io dare questa commissione meglio , che à te . *Non habui , cui potius id negotii darem , quam tibi . Cic. Ruso , idque non raro .*

Dare penas , vel Luere penas .

Fare la penitenza , patir la pena , pagar la pena .

Hò speranza , che presto ne pagherà la pena . *Spero celeriter cum penas daturam . Lentulus Cic. & hic modus observantus est frequenter .*

Dare auribus . Adulare .

Non pensare , ch'io dica questa per adularti . *Noli putare , me hoc auribus tuis dare , Treh. Ciceron.*

Dare se in pedes . Fuggire à piede .

Per quanto posso , io me ne fuggirò in un certo luogo solitario , che non hà uscita . *Ego me in pedes , quantum quæso , in angiporum quandam desertum dabo , Ter. Eun.*

Dare se in viam , idest , committere se via . Mettersi in viaggio , far viaggio .

Non occorre , che tu ti metta in viaggio à questo tempo . *In viam quod te des hoc tempore , nihil est . Cic. Terentia , modus dicendi est frequens .*

Munire viam , idest Purgare , vel rescire , viam . *Proprie dicitur , sternere viam .*

Rifare la strada .

Appio , il Cieco , rifece la strada . *Appius ille Cæcus viam munivit . Cic. pro Cælio , & pro Fon. viam facere , est , ubi non erat via , aperire .*

Dii faciant , ut ,

Dio voglia , che , piaccia à Dio , che , Voglia Iddio , che tu habbi ardimento far mentione della militia . *Dii faciant , ut rei militaris mentionem facere audeas . Cic. in Verr.*

Dii meliora . Dio gli dia di meglio .

Dio gli dia di meglio . *Dii meliora , idest dent . Liv. de bello Maced.*

De meliore nota commendare .

Raccommandare di buono inchiostro . cioè , caldamente .

Raccomandaci à Solpicio di buon inchiostro . *Sulpicio nos de meliore nota commenda . M. Curius Ciceroni .*

Ædificare navem . Far la nave .

Hà dato opera , che sia fatta una nave à guisa di Galea , à spesa del publico , con saputa di Sicilia . *Navem triremis instar sumptu publico , sciente Sicilia , ædificandam curavit Cicer. in Verr. idque sæpe numero legitur apud Cicer.*

Extra jocum .

Senza burla , da dovero . Et per il più con quella particella , *Mehercule .*

Mà senza burle ti giuro per mia fe , che l'è gentile . *Sed Mehercule extra jocum , homo bellus , est . Cic. Trebatio .*

Mà , parlando da dovero la tua lettera mi è paruta molto faceta , & ornata . *Sed , Mehercule extra jocum , valde mihi tua littera faceta , elegantesque visa sunt . Cic. Volumnio , lib. 7. ep. 33. idem Pacto .*

Sacramento contendere .

Far giuramento , ò scommessa contra , à chi non volesse credere .

Se non sarà qualche bel tratto , di pur , che non è mio , giurando , ò facendone scommessa contro a chi nol credesse . *Nisi arguta , & acuta apparebunt , sacramento contendens , mea non esse , lib. 7. epist. Fam. ep. 33. item de Orat. & alibi frequenter .*

Esse curæ , vel sollicitudini alicui , cum duobus dativis .

Essere di pensiero , & travaglio , & altri somiglianti modi .

La tua infermità mi è di gran travaglio . *Magne nobis est sollicitudini valetudo tua . Cic. Tironi .*

Esse usui .

Essere di utilità , & giovamento .

Ella non gli è stata di utilità alcuna . *Illæ illi nuquidquam usui fuit . Plautus in Cistell. hujusmodi dicendi modus est frequens apud omnes Latinæ linguæ Auctores .*

Esse damno , & lucro .

Essere di danno , e di guadagno .

A molti farai di danno , à me di guadagno senza spesa . *Multis damno , mihi vero lucro sine sumptu eris , idem Ibidem .*

Mittere subsidio , venire auxilio , relinquere presidio .

Mandar'ajuto , venire in ajuto , lasciar ajuto .

Le legioni , e'haveva mandato a'nostri in ajuto , lasciò à te per ajuto . *Legiones , quas nostris presidio miserat , tibi subsidio reliquerat . Caesar in Com.*

Excludi tempore , aut temporis spatiis .

Esser impedito dal tempo .

La qualità de'tempi ci vieta , & impedisce à parlare di quelle cose , che sogliono domesticamente iscriversi all' hora , che l'huomo si trova sciolto da' pensieri . *Quæ soluto animo familiariter scribi solent , temporibus his excluduntur . Att. lib. 9. ep. 3.*

Tutti sono impediti dalla angustia del tempo , cioè , per il poco tempo . *Angustis temporibus excluduntur omnes . Cic. in Verr.*

Essi , impeditagli la strada al fuggire , cioè , impediti da' passi del luogo , vennero dentro alle guarnigioni , e all'armi altrui . *Regionibus exclusi , intra presidia , atque intra arma aliena venerunt . Cic. Gnao Pompejo .*

Sono impediti dalla qualità , e stagione dell'anno . *Anni tempore excluduntur . Caesar in Com.*

Impedito dal mal tempo . *Spatiis exclusus iniquis .*

iniquis. Virg. idque frequenter non solum à Cic. sed ab omnibus observatum est.

Ex sententia, vel ex animi sententia. Non, ad votum.

Secondo il desiderio, volere, à modo di alcuno.

Questa notte non mi sono riposato à modo mio. *Nocte hac non quievi satis ex sententia. Plautus in Merc.*

Spero, che questa cosa ci succederà secondo il nostro volere. *Spero hanc rem eventuram nobis ex sententia. Ter. in Hecyra.*

Montando in barca il savio, dimmi, sa egli per certo di dover far viaggio, ò navigare, come egli desidera? *Conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia navigaturum? Cic. in Acad. q.*

Nissun parlare mi può offendere con modo conforme al desiderio. *Me ex animi sententia nulla oratio ledere potest. Sallust. in Jug.*

De sententia.

Secondo il giudizio, conforme al giudizio.

Tutto quello, ch'io hò fatto, è conforme al giudizio tuo. *Quidquid feci, de tua sententia feci. Att. idem in Verr. & aliis in locis.*

Præter sententiam, & adversus animi sententiam.

Fuori di opinione, & fuori di volere.

Hoggi tutte le cose mi succedono fuori di opinione, & del mio volere. *Omnia mihi eveniunt hodie præter sententiam. Plautus in Merc. idem ibidem; Adversus animi sententiam.*

Ex animo. Di cuore.

Amar di cuore. *Ex animo amare. Cic. Att. & Cornificio.*

Mea sententia, vel meo judicio.

Al mio parere.

Q. Ennio al mio parere è eloquente in vero. *Mea quidem sententia eloquens est Q. Ennius Cic. in Bruto.*

Manere in sententia.

Star in un medesimo proposito, ò parere. Sopra à tutto vorrei sapere, se sei più di quel parere. *In primis hoc mihi significes velim, maneat ne in sententia. Att.*

Ætas.

Non si potrebbe giamai esprimere con parole la politezza, & vaghezza del dire, che si scuopre ne' varii, e diversi sensi, che nascono da questa particella, *Ætas*. Per tanto ne hò cavati alcuni, che scritti sono qui sotto.

Acta ætas. Età passata.

L'età passata con honore, apporta nell'ultimo i frutti dell'auttorità. *Honeste acta superior ætas, fructus præbet auctoritatis extremos. Cic. de Senectute, & Plautus in Trinummo.*

Exacta ætas. Vecchiaja, vecchiezza. Si ritrovava à coltivar' i campi nella vecchiaja. *Exacta jam ætate in agris erat, cosque colebat. Cic. de Senect. idque passim legitur.*

Affecta ætas. Vecchiezza.

La porta di Q. Mucio, nella sua vecchiezza, è frequentata dalla gran moltitudine di Cittadini, e d'huomini segnalati. *Q. Mucii janua, affecta jam ætate, maxima frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur. Cic. de Orat.*

Senecta ætas. Vecchiezza.

Ei s'è fatto fanciullo nella sua vacchiezza. *Senecta ætate factus est puer. Plautus in Trinummo.*

Profecta ætas.

Età matura, ò vecchiezza.

Ell'è morta in vecchiezza. *Profecta ætate, mortua est. Cic. in Tusc.*

Præcipitata ætas.

Decrepitezza, ultima vecchiezza.

Debb'io forse hora, che sono carico di anni, nella mia vecchiezza uscìr da quel sentiero, ond'hò menata la mia gioventù, iscusabile del fallo, debb'io di nuovo ristamparmi? *An, quod adolescens præstiti, cum etiam errare cum excusatione possem, id nunc ætate præcipitata commutem, vel me ipso retexam? C. Marius Ciceroni.*

Adultæ ætas. Meza età, ò Gioventù.

Figliuolo di meza età, Giovane. *Adultæ ætate filius. Cic. in Verr.*

Confessus ætate. Vecchio.

Non perdonarono, ne à Vecchi, ne à Donne, ne anco à Fanciulli. *Non ætate confectis, non mulieribus, & non infantibus perpererunt. Caesar in Com.*

Il padre Vecchio. *Confessus ætate parens, Virgil.*

Ingravescente ætate.

Venendo la Vecchiezza, in su l'invecchiarsi.

Egli solea dire, che alcuni mutano i costumi ne' travagli, & altri su l'invecchiarsi. *Immutari mores hominum sæpe dicebat, alios adversis rebus, alios ætate ingravescente. Cic. de Amicitia.*

Ineunte ætate, frequens modus dicendi.

Da fanciullezza, ò da pueritia.

Hebbe ogni sorte di pericolo fin da pueritia, abbandonati i suoi. *ab ineunte ætate, relictis suis, nullius periculi expers fuit. Cic. pro L. Corn. Balbo.*

Ineunte adolenscentia. Da Gioventù.

Da Gioventù hebbe un grande essercitio. *Ineunte adolenscentia maximi exercitus imperator fuit, idem pro lege Man.*

Ineunte Vere.

Nell'entrar di primavera, al principio di primavera.

Nell'entrar di primavera. *Ineunte vere, &c. Cic. de Offic. Sic dicitur: Ineunte mense, vel anno.*

Ineunte æstate, vel autumnæ, vel hieme.

Al principio della state, ò dell'autunno, ò dell'inverno.

Al principio della state diede principio, & al mezo lo finì. *Ineunte æstate suscepit, media æstate confecit. Cic. de Offic.*

Vivere ætatem. Vivere.

Viveva ia terza età, cioè, haveva trecento anni.

anni. *Tertiam aetatem hominum vivebat. Cic. in Cat. Mai.*

Vivere vitam. Vivere.

Penso di vivere di quella vita, la quale sola è degna d'essere chiamata vita. *Vivere arbitror eam quidem vitam, quae sola est vocanda vita. Cic. de Offic. idque non raro.*

Degere aetatem, vel vitam. Vivere.

E meglio il vivere tra le fiere. *Inter feras satius est aetatem degere. Cic. pro Rosc. & frequenter quidem.*

Egli viveva d'una vita molto dishonesta, & infelice, conforme alla morte propostasi.

Fœdissimam vitam, & miserrimam, turpissimam morte proposita, debebat. Cic. pro P. Sylla.

Agere aetatem. Vivere.

Se non fosse vivuta con esso me, boggidi viverebbe da pazzà. *Si mecum aetatem non egisset, hodie stulta viveret. Plautus in Bacchid. idque non raro.*

Exigere aetatem. Vivere.

Gli diedi mia figliuola, con la quale vivesse.

Dedi meam gnatam, quacum aetatem exigat. Plautus in Trinummo, idque passim.

Di utilità. Ex usu.

A queste cose nessuno ti è più atto, ne più utile. *Ad omnia hac magis opportunus, nec magis ex usu tuo nemo est. Ter. in Eun.*

Fanne isperienza ne gli altri di quello, che ti torni utile. *Periculum ex aliis facito, tibi quod ex usu fiet, idem in Heaut. idem in Merc. Modus loquendi venustus.*

Usus cum aliquo.

Amicitia, familiarità, pratica.

Io hò con lui stretta pratica. *Est mihi cum eo domesticus usus, & consuetudo. Cic. pro Roscio.*

Frà noi ci è una pratica, & amicitia vecchia. *Inter nosmetipsos vetus usus intercedit. Cic. epist. Fam. & est modus dicendi per-elegans, & frequens.*

A me fa bisogno così, tu fa come ti bisogna. *Mibi sic usus est, tibi, ut opus est facito, fac. Cic. de Fi.*

Dello restante de' studii ne parleremo altrove, se farà bisogno. *De ceteris studiis alio loco dicemus, si usus fuerit. Cic. Tusc. Modus dicendi perpolitus.*

Edormire crapulam, & exhalare crapulam.

Digerire il pacchio, o'l vino dormendo. Indormire caussa.

Essere negligente.

Questi due modi di dire sono molto eleganti, e polito, Il primo e'l secondo osservato coll' Accusativo. Il terzo col Dativo, i quai trè modi furono conchiusi in un'istesso luogo dal Padre delle buone lettere Cicerone, dicendo così.

Digerissi pure la crapula, il pacchio dormendo, & l'imbriachezzo; sia forse mestieri risvegliarti, essendo tu così negligente in questa causa tanto importante?

Edormi [inquam] crapulam, & exhala; an facies admoveam sunt, quae te excitent tantae causae indormientem? Cic. in Philip.

Hò digerito tutto il pacchio, e l'imbriachezzo dormendo. *Omniem crapulam obdormi-*

vi, quam potavi. Plautus in Rudente, & in Mostellaria.

Me n'anderò à qualche luogo, à un cantone, per smaltir dormendo questo vinetto. *In angulum aliquo abeam, atque edormiscam, hoc villi. Ter. in Adelpis.*

Extrahere diem, vel iudicium, vel aliquam rem.

Prolungare il dì, la lite, ò altra cosa.

Quei primati della favella Latina, quando volevano denotare, che una lite fosse tirata da un termine all'altro, & che si andava prolungando, & differendo di giorno in giorno, lo dimostravano con questo modo di dire.

Il tempo d'un spatio di trè giorni è prolungato con le dispute, e con le scuse. *Triduum disputationibus, excusationibusque extrahitur. Caesar in Com.*

Indugiando di dì in dì, allongò il tempo.

Cunctando, extraxerat diem. Tit. Liv. ab Urbe condita.

La cosa si differisce fin'à un'anno. *Res in annum extrahitur, idem ibidem, idque est frequentissimè dictum.*

Ecce, cum Dativo, tibi. Eccoti.

Questa foggia, & maniera di dire è molto politamente osservata da quei Principi della Lingua Latina, & è posta questa particella, *Tibi*, per ornamento, non già per bisogno, come si può vedere per le sottoscrutte autorità.

Scrivendo queste cose, eccoti, che viene Seboso. *Cum hac scriberem, ecce tibi Sebosus. Cic. Att.*

Aspettando io con gran desiderio le tue lettere, in sul tardi, come è mia usanza, eccoti mi vien detto, che i servi sono venuti di Roma, chiamoli, dimandogli, se vi son lettere? Rispondono che nò, come è possibile? dis'io. *Epistolam cum a te arde, expectarem ad vesperum, ut soleo, ecce tibi nuntius, pueros venisse Roma, voco, quaro, ecquid literarum? negat, quid ais? inquam. Att. lib. 2. ep. 8. idque persapè.*

Esse bono, & esse malo.

Tornar bene, & male.

Questo ti è tornato molto male. *Hoc tibi maximo malo fuit. Cic. pro Cluentio.*

A chi è tornato ben questo? *Cui bono id fuit? Cic. pro Milone.*

Esse numero, & habere numero, & repone-re numero.

Essere di riputatione, da conto, & tener in conto, ò in luogo, ò nel numero, cioè, annoverare.

Non pensano di essere sprezzati, mà di essere tenuti in qualche conto. *Minus se putant despici, atque aliquo numero haberi. Varro de re rustica.*

Non è huomo di riputatione, ò di farne conto, è la viltà del Mondo. *Homo nullo numero: nihil illo contemptius. Cic. in Philip.*

Desidero vederti quivi, ove tu sii tenuto in qualche conto, e riputatione. *Velim te ibi esse, ubi aliquo numero sis. Cic. ep. Fam. lib. 1. ep. ult.*

Egli sarà annoverato fra' nimici da tutti, cioè, tenuto in conto de nimici. *Eum omnes in hostium numero habebunt. Cic. Att. lib. 14. ep. 8.*

Egli ha annoverato le stelle fra' Dei, cioè, le ha tenuto in conto de' Dei, o per Dei. *Stellas in Deorum numero reposuit. Cic. de Natura Deorum. Hi vero dicendi modi elegantissimi, & frequentissimi sunt.*

Quando occorreva qualche controversia per qualsivoglia somma de' danari tra' alcuni, il giudicio, o la condannagione, che si faceva dal Giudice della somma, che si dovea pagare, dagli Antichi era dichiarato con questa maniera di dire, come ben dimostra Ascanio Pediano.

Aestimare litem.

Tassare le spese della lite, o di qual si sia controversia, con dare la pena pecuniaria.

È stata determinata la spesa di 18. sestertii. *Sestertii decem & octo lis aestimata fuit. Cic. in Verrem.*

Egli accetta quei medesimi giudici, che haveano giudicato contro al Padre della, pena pecuniaria, essendo le sentenze, tante da una parte, quanto dall'altra.

Mittit in consilium eosdem illos, qui lites aestimarent, iudices, cum aequo numero sententiae fuissent, ep. Fam. lib. 8. ep. 7.

Aestimare capitum.

Giudicare con pena della vita.

Questa lite, e controversia del denaro tolto, sarà determinata con la pena della vita. *Hac lis capitum aestimabitur. Cic. pro Cluentio, idque non raro.*

De repetundis pecuniis, vel repetundarum.

Questa maniera di dire s'usava da gli Antichi intorno a quei, che fossero accusati dello haver rubbato per forza, o per inganno denari, vasi pretiosi, vesti, frumenti, & altre somiglianti cose ne' loro Magistrati, ovvero ufficii, e dicevasi: *Repetundis*, in vece di *Repetendis*, mutandosi la lettera E, in V, che tal privilegio ha la terza conjugatione; ne si determina, se sia Participio, Nome, O Gerundio. E diceasi: *Accusatus est de Repetundis, vel de pecuniis repetundis*, ovvero *Repetundarum*, & all' hora si deve intendere, *Pecuniarum*, & l'altra particella, *Vitio, vel Scelere*, & Lucio Pisono Frugi ritrovò la legge per conto di questo furto.

De reputandis, vel repetundarum, accusatus, vel postulatus, vel damnatus.

Accusato, ovvero, condannato de l'haver rubbato il Pubbico.

Egli l'havea accusato, che havebbe rubbato il denaro del Pubbico. *De repetundis eum postulavit. Cic. lib. 8. ep. 7.*

Non fu assoluto, ne condannato, che havebbe rubbato il Pubbico. *Neque absolutus, neque damnatus est de repetundis, idem ibidem.*

Egli fu accusato dello haver tolto i denari della Provincia per via illecita. *De repetundis pecuniis postulatus est, idem ibidem, & in Verr. persèpè.*

Evellere. Stirpare, svegliere, o spiantare, o fradicare.

Questo verbo presso il Padre della eloquenza, & altri del suo tempo, nel preterito faceva *Evelli*, se bene, non so come, alcuni, e forse molti moderni dicono, *Evulsi*.

Differo alla scoperta, haveve svelta, o fradicata la lingua a Catone. *Palam dixerunt, linguam se evellisse Catoni. Cic. pro P. Sexto.* Spiantasse la forza. *Crucem evellistis, idem, in Verr. idem ibidem non semel. Plautus in Amph. & alii complures.*

Extra unum te, vel absque uno te, uterque dicendi modus perelegans est, & ab omnibus passim praeferitur.

Fuori di te solo.

Nessuno fuor di te solo. *Nemo extra unum te. Plaut. in Amph. Ter. in Phorm.*

Per conto tuo, fuori di questa contesa, parlerò teco di questo amorevolmente. *De te, extra hanc contentionem, hoc tecum familiariter loquar. Cic. in Verr. idque frequenter.*

Absque una hac. Fuori di questa sola.

Sono avventurato in tutte le altre cose, fuori che in questa sola. *Fortunatus sum ceteris in rebus, absque una hac, Ter. in Hecyra.*

Ecquis, Ecquae, Ecquid, interrogativè per pulchre dictum.

Chi è, che, che è, nel numero del meno, & anco del più.

Dimmi, chi è, che viva più felice di me? *Ecquis vivit me fortunatior? Ter. in Eun. & passim ab eo dictum.*

Dimmi che distintione potrà essere per conoscerlo? *Ecquae poterit in agnoscendo esse distinctio? Cic. in Acad. idque non raro.*

Vorrei sapere da Curione, che cosa sia stata scritta a te per conto di Tirone. *A Curione velim scire, ecquid ad te scriptum sit de Tirone?*

Dimmi, ch'altro potrebbe nominare? *Ecquos nam alios posset nominare? Cic. in Vat.*

Exaudire. Ascoltare.

Quanto questo verbo sia malamente inteso, e malamente osservato da molti degni di consideratione, si può vedere per le autorità poste da Adriano, il qual vuole, che significhi semplicemente ascoltare, e perfettamente udire, non essaudire, o impetrare, come quasi tutti vogliono, & specialmente i Scrittori delle sacre lettere, nelle quali questo verbo in cotal senso molto bene spesso si ritrova.

Non possono sentire la voce. *Vocem exaudire non possunt. Cic. ad Senatum de reditu suo.*

Le cose, ch'io sento, non posso dissimulare. *Quae exaudio, dissimulare non possum. Cic. in Catonem, & in hanc sententiam exempla exstant innumera.*

Edere.

Questo verbo deve essere senza dittongo, e non come vogliono alcuni, non ponendo avvertimento ne' scritti de' buoni Dittori. Egli ha molti, & quasi, per così dire, infiniti sensi secondo la diversità delle parole, che riceve appresso.

Edere

Edere spiritum, sive animam.
 Morire, mandar fuori lo spirito.
 Nel cui abbracciamento, volentieri farei morto. *Cujus in complexu, libenter extremum vite spiritum ediderim. Cic. in Ant.*
Edere scelus.
 Far sceleranza, ò ribalderia.
 Che sceleranza non hà egli fatto? *Quod scelus, quod facinus non edidit? idem in eundem.*
Edere stragem, vel cadem.
 Far'uccisione.
 Eterno Iddio, quanto fiera, e mortal battaglia feci. *Dii immortales, quas ego pugnas, & quantas strages edidi? Att. 1. lib. ep. 13.*
Edere nomen. Dar' il nome.
 Acciò che potessero essere riscattati, gli feci dar' il nome. *Ut redimendi potestas fieret, jussi nomina edere, Tit. Liv. ab Urbe cond.*
Edere praelium, vel pugnam.
 Guerreggiare.
 Fece una guerra degna di memoria. *Memorabile edidit praelium, Liv. ab Urb.*
Edere munus gladiatorium.
 Far l'ufficio dello schermitore.
 Ritornò à schermire. *Ad munus gladiatorium edendum rediit. Liv. ibidem.*
Edere Oracula.
 Dare gli Oracoli, indovinare.
 Mà, quel che importa, perche così si danno gli Oracoli? *Sed, quod caput est, cur isto modo Oracula eduntur? Cic. de Div.*
Edere librum, vel orationem.
 Mandar dar fuori, in luce, in stampa.
 Mi hà pregato à correggere la oratione fatta al Popolo, prima, che egli la mandi in luce. *Petivit à me, ut orationem habitam in concione ne corrigam, antequam edat, Cic. Att.*
 Mi prega ch'io gli ammendi gli annuali suoi, e che gli mandi in luce. *Rogat me, ut annales suos emendem, & edam, lib. 2. Att. ep. 16. hic frequens est usus.*
Edere scriptum.
 Scrivere, ò fare lo scritto.
 Fami lo scritto, scrivimi: Non ho scritto, ne posso farlo. *Ede mihi scriptum. Nec scriptum habeo, nec possum edere. Cic. in Verrem.*
Edere signum. Far segno.
 Fatto il segno da una veduta, o monte.
Edito especula signum. Liv. ab Urb.
Edere exempla avaritiae, & severitatis.
 Dar segno, o esempio d'avaritia, & crudeltà.
 Da l'esempio della tua crudeltà, e di avaritia.
Ede exemplum tuae severitatis, atque avaritiae. Cic. Att. & Liv. ab Urb.
Edere fetus, partum, & fructum.
 Partorire, o fruttare.
 Mi fa mestieri lo ingegno coltivato, acciò che il campo arato più d'una volta & rinnovato renda in olto migliori frutti & maggiori. *Subalto ingenio mihi opus est, ut agro non semel arato sed novato, & iterato, quo meliores fetus possit, & grandiores edere. Cic. de Orat. Locutio metaphorica.*
Edere judicium. Dar la sentenza.

Sono per dare prima la sentenza a te, che sei mio amico, e che alloggi meco. *Tibi meo familiari, & contubernali, sum prius judicium editurus. Cic. pro Sylla.*

Edere risus. Ridere.

Ricordomi haver riso fuori di modo, io certo cascai morto dal riso. *Memini me mirros risus edere, ego plane corruì risu. Ad Q. Fratrem.*

Edere rationem. Far conto.

Io non aspettavo i conti, che ha mostrati, ma lo resto del denaro, che mi diede scritto di sua mano, e volle, che io lo notassi al libro di mia mano. *Ego mihi ab illo non rationes expectabam, quas tibi edidit, verum id reliquum, quod ipse me referre in commentarium mea manu voluit. Att. 1.7. ep. 3.*

Ho parlato a Filogene, & fattogli il conto de' denari, che da te io presi in cambio. *Ego rationem Philogeni permutationis ejus, quam tecum feci, edidi. Att. 1.5. ep. 12. Plura alia sensa habet hoc verbum. Sed hac hactenus.*

Est, quod. Nil est, quod. Non est, quod.

Quid est, quod.

Bisogna, che. Non fa bisogno, che.

Non occorre, che. Che bisogna, che.

Questo modo di parlare ritiene in se molta gratia, vaghezza, e leggiadria, usato bene spesso da quei fonti veri della favella Latina, ma poco osservato, & avvertito a' nostri tempi, perche alcuni, in vece di questa bella, e polita foggia di ragionare, usano quei verbi, *Opus est, Oportet, & Expediit*, ovvero così fogliono goffamente dire, *Quid oportet*, & altri somiglianti modi, i quali non sono a questo proposito così convenienti, & acconci, come quei quattro posti di sopra. Il che chiaramente si può vedere per le autorità, & essempi, che qui sotto si porranno, e perche gli essempi de' veri Lumi di questa lingua Latina sono quasi infiniti, n'ho notati qui sotto alcuni pochi.

Bisogna, ch'io venghi a vedere a casa.

Est, quod visam domum. Plautus in Au.

Non occorre, ch'io ti spaventi. *Non est, quod te terream. Ter.*

Non occorre, che tu mi dichi, cercav'un'altro. *Nihil est, quod dicas mihi, quarebam alium. Idem in Eunuchio.*

Non occorre, che tu ti metti in viaggio in questa stagione. *In viam quod te des hoc tempore, nihil est. Cic. Tir.*

Che occorre pigliarti affanno, affaticarti intorno ad Appullejo. *De Appullejo, quid est, quod labores? Att. Hac omnia passim inveniuntur.*

Etiā. Signor sì, messer sì.

Questa particella, oltre gli altri sensi suoi, e un' Avverbio di affermare, molto acconciamente usato da' buoni Dicatori ne' loro componimenti, e specialmente dal Padre dell'Eloquenza, Cicer. In vece di questa dizione la maggior parte al dì d'hoggi dice, *Ita*. Però come da un tenebroso, e oscuro carcere deve essere richiamata all'uso

all'uso della vera Latinità: la qual voce alle volte si usa con la interrogazione, & alle volte senza.

O che risponda di sì, o di nò. *Aut etiam, aut non, respondeat. Cic. in Ac. nulla praeunte interrogazione.*

Dimmi, studii tu? [diss'io] Risposemi; Signor sì. *Studes, inquam? Respondit: Etiam Plinius ad Tacitum, praeunte interrogazione.*

Se non è così, come fai i testamenti, o scritti? Se è così, perchè lasciavi questa partita più di tre anni ne' Bastardelli, cioè, se tu mi dici di sì. *Si non, quo modo tabulas conficis? Si etiam, quam ob rem hoc nomen triennio amplius in Adversariis relinquebas? Cic. pro Rose.*

Etiam nunc, Etiam num, Etiam tunc, Etiam tunc.

Fin' a questo tempo, Fin' a quel tempo. Gran politezza, & vaghezza di lingua ritengono in se queste particelle poste di sopra, tutta volta che vengono usate in quella maniera, colla qual'è osservata da' veri Padri di questa favella Latina. Percioche in vece di quelle sogliono dir' hoggidi molti, e ben sconsigliatamente: *Usque nunc, usque tunc, usque ad id tempus.* Ma, se noi ci vorremo accomodare al felice, & fiorito uso de' boni Scrittori Latini, diremo così. *Etiam nunc, Etiam num, Etiam tunc, Etiam tum,* cioè, fin' a questo tempo, fin' a quel tempo, fin' all' hora.

Etiam nunc, Etiam num.

Fin' adesso, fin' al dì d'oggi, fin qui, fin' a questo tempo, Ancora adesso. Se tu ne dubiti fin' al dì d'oggi, faccelo intendere. *Etiam nunc, si dubitas, fac, ut sciamus. Att.*

Bastiti, che io fin qui non mi sono doluto con teco della ingiuria fattami da tuo fratello. *Satis habeas, nihil me etiam num tecum de tui fratris injuria conqueri. Cic. lib. 5. ep. 2.* Vi anderò ancora adesso. *Ibo etiam nunc. Plautus in Monach.*

Etiam tunc, Etiam tum.

Fin' a quel tempo, fin' a quell' hora. Stando ancora, fin' a quell' hora Crasso in letto. *Cum etiam tum in lecto Crassus esset. Cic. de Orat.*

Jam tum)(*Inepti dicunt: Ex tunc.*

Da quell' hora, da quel tempo in qua, da quello in poi.

Tutti fiorirono da quel tempo in qua, in cui si ritrovava in fiore il popolo. *Omnes jam tum, florente populo, floruerunt. Cic. pro Cluentio.*

Da quel tempo in qua, che Italia ardeva nella guerra. *Jam tum, cum bella Italia arderet. Cic. in Ver.*

Jam nunc)(*Inepti dicunt: Ex nunc.*

Da questo in poi. Horat.

Alle quali cose pensando io hora ne temo, *Qua cum cogito, jam nunc timeo. Cic. de Div.*

Es alienum.)(*Debito.*

Qui si deve avvertire il modo del dire de gli Antichi, & vivi fonti della eloquenza;

i quali, volendo esprimere il debito di alcuno, dicevano: *Es alienum tuum, meum, Patris, aut Filii*, cioè il debito mio, tuo, del Padre, o del Figliuolo. Le quali parole se ben pajono contrarie tra loro; *Alienum, meum, tuum, Patris, & Filii*; nondimeno, senz'altra consideratione diremo così essere usate, & molto bene da loro.

Obstringere amicos are alieno.

Indebitare gli amici.

Ho indebitato tutti gli miei amici. *Meos omnes amicos are alieno obstringi. Epist. Fam. lib. 11. ep. 10.*

Facere es alienum, vel suscipere.

Far debito.

Va pensando, che mi converrà far' un debito.

Es alienum faciendum puto. Att.

Contrahere sibi es alienum.

Indebitarsi, far de' debiti.

Veggio, che a tutti è manifesto, che le Città non si sono novamente indebitate in modo alcuno. *Constare inter omnes video, nullum es alienum novum contrahi Civitatibus. Ad Q. Frat.*

Constare sibi es alienum.

Indebitarsi, far de' debiti.

Mi sono indebitato. *Mibi es alienum constare Sallustius.*

Dissolvere, vel solvere es alienum, vel liberare se are alieno.

Pagare il debito, sdebitarsi.

Ho persuaso al Padre, che pagasse il debito del figliuolo. *Persuasi Patri, ut es alienum filii dissolveret. Cic. in Philip.*

Molte Città si sono sdebitate in tutto, e per tutto. *Multae Civitates omni are alieno libertatae sunt. Att.*

Subvenire eri alieno alicujus.

Ajutare a pagare il debito d'alcuno.

Ajuterà a pagarti il debito tuo. *Eri aliquo tuo subveniet. Cic. in Philip.*

Fac, ita esse, fac, posse, fac, velle.

Poniamo, che sia così. Dato, che sia così. Dato, che possa, & voglia.

Questo modo di parlare è molto elegante, usato molto bene spesso da' buoni Scrittori Antichi; in vece del cui parlare sogliono dire i Barbari: *Ponamus, quod ita sit, ovvero: Dato, vel, posita, quod ita sit.* Il che mai fu accettato, da' buoni Latini. Però con ogni industria dobbiamo sforzarci di toglier via questo abuso, e' rozzo parlare, & introdurre la vera Latinità con queste vere, & proprie Locutioni.

Poniamo che sia così, pur questo non si deve sopportare in modo alcuno. *Fac, ita esse, tamen hoc ferendum nullo modo est. Cic. in Verr. idem de Orat.*

Dato, che habbia potuto. *Fac, potuisse. Cic. in Philip.*

Dato, che non voglia. *Fac nolle. Idem in Philip. Tres isti dicendi modi sunt perelegantes, & frequentes.*

Ferre oculis aliquem.

Amare alcuno, haverlo avanti gli occhi. Ho Balbo sempre avanti gl'occhi, l'amo di cuore, *Balbus in oculis sero. Ad Q. Fratrem. Habi-*

Habitare in oculis alicujus.

Essere così frequente, & assiduo nel conversare, che paja si habiti ne gli occhi. Usai diligenza grande, che mi vedessero presentemente ogni giorno. *Ut quotidie me presentem viderent, habitavi in oculis, Att.*

Frugi, & bonæ frugi.

Da bene, di utilità, non disutile, necessario, moderato modesto.

Questa particella discende da questa dizione *Fruges*, *gis*, che significa frutti. Però gli Antichi, e bene sogliono dire, *Homo frugi*, huomo di utilità, necessario, da bene, & è Locutione metaforica. Ma, se bene questa voce, *Frugi*, sia indeclinabile, nondimeno si suole aggiungere questa particella, *Bonæ*. Et così dicefi: *Homo bonæ frugi*.

Tu desideri, ch'io sia ribaldo, pur con tutto questo sarò da bene. *Cupis me esse nequam, tamen ero frugi bonæ.*

Tu sei da bene. *Frugi es. Ter. in Eunuch.* Egli è huomo modesto, e da bene. *Homo est modestus, & frugi. Att. & id sapissime.*

Stare ab aliquo. (dolo.

Tenersi dalla parte di alcuno difendendo. Nessuno più costantemente ha difeso la parte del Senato, o de' buoni contra i scelerati Cittadini. *Nemo contra perditos Cives a Senatu, & a bonorum causa stetit constans. Cic. de Clar. Orat.*

Difese la bugia contra la verità. *Stetit a mendacio contra verum. Cic. de Invent. ideu ibidem persæpe, locus enim frequens est.*

Stare per aliquem.

Restare per causa d'alcuno, esserne lui cagione, che si resti.

Questa frasi di dire è molto elegante, & in molti luoghi presso i buoni Dicitori è osservata, & celebrata, la quale si usava indare, o attribuire la cagione ad alcuno, che fosse stato impedimento, che qualche cosa non si facesse, e quel che noi diciamo volgarmente, Tu sei restato per me. Io son restato per te, & per quello; molto gratiosamente nella favella Latina, si dice: *Tu stetisti per me, ego steti per te, & per illum.*

Io son restato per loro cagione. *Per eos steti. Cic. ep. Fam.*

Restò per Afranio, che non si combatteffe. *Per Afranium stetit, quo minus prælia dimicaretur. Caesar in Com.*

Non restò per me, ma per lei. *Non per me, sed per illum stetit. Quintilianus, Cic. ep. Fam. dixit, Stare pro me.*

Stare conventis, conditionibus, & promissis.

Osservare, e mantenere i patti, gli accordi, & le promesse.

Havevano tutti desiderio, che Cesare levasse via le guardie, si contentasse di attendere i patti offerti. *Omnes cupiebant Cæsarem, abductis præfidiis, stare conditionibus iis, quas tulisset. Cic. Att. lib. 7. ep. Ut ab Urbe.*

Bisogna attendere i partiti, & le promesse.

Standum est conventis; & promissis. Cic. de Off. Usus frequens est.

Manere in conditione.

Osservare il partito.

La maggior parte dice, che Cesare non è per osservare il partito offerto. *Plerique negant Cæsarem in conditione mansurum. Att. lib. 7. ep. Ut ab Urbe.*

Superfedere.

Sopraffare, far di manco soprafedere.

Non pigliar altrimenti fatica di venire, Fa di manco di venire. Sopraffa. *Superfedas hoc labore itineris. Cic. lib. Fam. 4. ep. 2.* Si poteva far di manco entrare in questo ballo, si poteva soprafedere. *Potuit superfederi. Cic. Fam. lib. 8. ep. 8.*

Versuram facere, Versuram solvere.

Pagar un debito pigliando danari ad interesse.

Questo modo di dire si usa, quando si mutano creditori, che per sodisfare a uno, s'obliga a uno altro, & questo è pigliare denari ad interesse. Egli è modo di favellare, molto polito, e terso, con molta gratia di lingua.

Versuram facere.

Pigliare ad interesse, a cambio.

Aurelio è stato costretto tor danari ad interesse con grossissime usure. *Iniquissimo fenore versuram facere Aurelius coactus est. Att. lib. 16. ep. Noli putare.*

Tu mi scrivi, che convien pigliare a cambio, ovvero, ad interesse 5882, scudi per lo spatio di cinque mesi. *Versuram scribis esse faciendam mensum quinque H-S. CC. Att. lib. 15. ep. 8.*

Versuram solvere, vel Versura facta solvere.

Cambiare creditore, togliendo danari in presto da uno con perdita per sodisfar l'altro.

Temo, non mi convenga cagionarmi addosso nuovi debiti, s'io vorrò pagarti i denari, che mi hai dati a cambio. *Vereor, ne illud quod tecum permutavi, versura mihi solvendum sit. Att. lib. 5. ep. Laodiceam.*

Voglio per ogni modo, che si paghino i scudi 23529. se ben si dovessero pigliare ad interesse. *H-S. CCC. versura utique facta solvi volo. Att. lib. 5. ep. 1.*

Versuram solvere, metaphorice.

Essere punito ad usura, pagar la pena con maggior danno, al doppio.

Tu Geta ne pagherai la pena con maggior danno; cioè, al doppio ne patirai. *Versuram solves, Geta. Ter. in Phor. Locutio metaphorica, sumpta ab iis, qui, ut syngrapham unam solvant, pecuniam mutuam majori fenore iterum accipiunt.*

Facere.

Perche questo verbo per le diverse voci, con le quali egli si accozza, ha più significati, che forme Vertunno, e più, che fiori la Primavera, e frutti l'Autunno, con maravigliosa vaghezza, e leggiadria; per tanto molti ne ho qui sotto notati, ma con quella brevità, che sia possibile, non spiegando molto le autorità, & esempi d'alcuni,

cuni , per esser'eglino a tutti quasi chiari ,
e manifesti .

Facere verba . Parlare .

Ho parlato assai in quella parte . *Multa in ea parte verba feci . Att. idque frequentissime dictum .*

Facere verbum .

A pena dir'una parola , Dir'al manco
una parola , far motto .

Nessuno dice pur'una parola , nessun fa motto .

Verbum nemo facit . Cic. Gn. Planco .

Non hebbe ardimento dir pur'una parola .

Ne verbum quidem ausus est facere . Cic. in Phil.

Non farò motto . *Haud verbum faciam. Plaut. in Asin.*

Si levò su , avanti , che dicesse parola , avanti ,
che facesse motto . *Antequam verbum faceret , surrexit . Cic. in Verr.*

Facere delicias . Far carezze .

Orsu via fagli carezze . *Eja delicias facias . Plau. in Men.*

Facere damnum .

Patir la pena , o danno .

Le lettere Latine hanno patito della morte ,
sua avanti il tempo . *Damnum illius immaturo interitu Latinae litterae fecerunt . Cic. in Bruto . Usus frequens .*

Facere facinus , scelus , vel flagitium .

Far ribalderia , sceleratezza , o forfanteria .

Fanno gran sceleratezza . *Scelus nefarium faciunt . Cic. de Orat. Plaut. in Bacch.*

Facere iratum .

Far adirare , o far'andare in colera .

Vorebbe far'andare in colera il Giudice contra l'avversario . *Iratum adversario iudicem velle . Cic. de Orat.*

Facere stipendia pedibus . (piedi ,
Star'al soldo con l'esercitio del fant'a

Per cagione della povertà faceva l'ufficio del
soldato a piedi . *Stipendia pedibus propter paupertatem faciebat . Tit. Liv.*

Facere praelium . Scaramucciare .

Fecero delle scaramucce . *Praelium fecerunt . Caesar in Com.*

Facere sacra , vel sacrificium .

Sacrificare .

Fece il sacrificio publico . *Sacrificium publicum fecit . Cic. in Bruto .*

Fece un solenne sacrificio . *Sollemne sacrum fecit . Liv. de bell. Pun. Hinc , Facere sacra , vel rem sacram , Dir messa .*

Facere as alienum . (*Titius Livius ab*

Far debito , indebitarsi . (*Urbe cond.*

Facere testamentum . (*Cic. de Orat.*

Far testamento . (*Usus frequentiss.*

Facere finem . (*finis est .*

Far fine . (*Id passim legitur .*

Facere fidem . (*Id non raro le-*

Far testimonianza . (*gitur .*

Facere ludos . (*Tit. Liv. ab Urb.*

Far giuochi . (*Cic. Att.*

Facere scriptum . (*Cic. Att.*

Fare lo scritto . (*Cic. Att.*

Facere dolorem , & luctum . (*Cic. Att.*

Dar dolore , e cordoglio . (*Cic. Att.*

Facere castra .

Mettere il campo , Accamparsi .

Si accampò appresso all'acqua . *Ad aquam fecit castra . Caesar in Com.*

Si accampò appresso alla terra . *Apud opidum castra fecit . Cic. Catoni, frequens dictum .*

Facere periculum .

Far la prova , e le esperienza .

Come lo far , se non ne fai prova ? *Qui scis, nisi periculum feceris ? Ter. in And. frequens dictum .*

Facere convicium . (*Inepti dicunt: Dice-*

Dir villania . (*re injuriam .*

Disse gran villania al Giudice . *Convicium, iudici maximum fecit . Cic. pro Clu. Modus perelegans, & frequens .*

Facere naufragium .

Annegarsi , Rompere in mare .

Molti s'annegarono . *Multi naufragia fecerunt . Cic. Tironi ep. 9.*

Facere promissum .

Far la promessa , promettere .

Promettere , attere gli accordi , e patti ,
e rendere quel che sta ha in salvo . *Facere promissa, stare conventis, & reddere deposita . Cic. de Off.*

Facere iter . (*Frequens dictum .*

Far viaggio .

Facere turbas . (*Usus frequens .*

Far rumore .

Facere iusta . (*Plautus in Cist.*

Fare il suo debito .

Facere copiam , vel dare copiam .

Dar modo , concedere , dar potestà .

Io ti ringrazio , che tu mi dia tal potestà .

Habeo gratiam tibi, cum copiam istam mihi facias . Pla. in Cap.

Datemi facoltà di far Comedie nove .

Date copiam crescendo novarum, idest, Comediarum Ter. in Prot.

Facere medicinam . Medicinare .

Facere iudicium , vel auctoritatem .

Giudicare , far sentenza .

Facere lucrum . Guadagnare .

Facere conjecturam . Far conjectura .

Facere rem divinam , vel sacra .

Far sacrificio , dir messa .

Facere furtum . Rubbare .

Facere rem . Fare della robba .

Facere maximis , vel primis , &c.

Stimare assai .

Facere mecum , secum , facere una .

Essere dalla mia opinione , essere dalla
sua , essere d'un istesso parere .

Le parole della promessa fariano per me .

Verba sponsonis pro me facerent . Cic. pro Aul. Cae.

Facere nabiscum .

Entrare nella nostra opinione .

Molti entrano nella nostra opinione . *Multi faciunt nobiscum . Cic. ibidem .*

Facere nomina . Far debiti .

Facere vitium . [*dere .*

Sfenderfi , minacciar ruina , star per ca-

Se le case sono cadute , minacciorono ruina .

Si aedes corruerunt , vitium fecerunt . Cic.

in Top.

Facere modos. Far musica.
Fecit musica co' Flauti. *Fecit modos tibiis.*
Ter. in Arg. And. Cic. de Orat.
Facere impetum. } (*Cic. multis in locis.*
Affrontare, assalire. }
Facere argentariam. } (*Cic. persape.*
Essere Orefice. }
Facere manum. Far genti, far soldati,
 Egli se ne venne di notte co' soldati armati.
Ille, notte, facta manu, armataque venit.
Cic. in Verr.
Facere vellaturam. Varro de re rust.
 Essere Facchino, vivere in portar pesi
 quà, e là.
Facere reum. } (*Cic. persape.*
Accusare. }
Facere funus. } (*Cic.*
Far l'essequie. }
Fa, che tu semini così. *Sementem facito ita.*
Cato de re rust.
Ferre, vel inferre pedem.
 Entrare, metter dentro il piede.
 Entrate dentro Fauni, e voi Ninfe di selve.
Ferte pedem Faunisque simul, Dryadesque
puellas. Virg. Georg.
Reserre pedem.
 Ritirare il piede, ritirarsi in dietro.
 A poco a poco ritirorno il piede in dietro.
Paullatim pedem retulerunt. Caesar in Com.
idque persape.
 E' brutta cosa ritirarsi in dietro. *Turpe re-*
ferre pedem. Ovidius de Ponto.
Auferre pedem. Venire,
 Di dove sete venuti? *Unde pedem attulistis?*
Catullus.
Conferre pedem. } (*Cic. pro Plancio.*
Andare insieme. }
Esferre pedem.
 Uscire, mettere il piede fuori.
 Non mise mai il piede fuori della terra, si co-
 me altra volta non mai di casa. *Pedem,*
porta non plus extulit, quam domo sua. Cic.
Att. lib.6. ep. Cum instituissem.
Factus ad unguem. Compito, perfetto.
 Egli è un'huomo perfetto. *Ad unguem fa-*
ctus homo. Horat. Locutio metaphorica sumpta
à Marmorariis.
Ad exemplum, vel ad exemplar) (A somiglianza.
Plaut. in Mer. Hor.
Gravare) (Con dispiacere. *Cic. & Plautus.*
Gaudere in sinu.
 Viver quieto, e contento di sua sorte.
 Attendino a vivere contenti della sorte loro.
Gaudeant in sinu. Cic. in Tusc. Ovid.
Gratular tibi hanc rem, hac re, & de
hac re.
 Rallegrami con teo di questa cosa.
 Egli chiama quell'huomo, & si rallegra ad
 alta voce con esso lui della vittoria.
Appellat hominem, & ei voce maxima gratu-
latur victoriam. Cic. in Verr.
 Quanto al tuo congratularti con esso me del-
 la figliuola, dicoti, che è tua cortesia.
Quod mihi de filia gratularis, agnosce huma-
nitatem tuam. Cic. Lent. ep.7.
 Rallegrami, che habbi maritata tua figliuola
 ad huomo, per mia opinione, di gran-

bontà. *Gratular tibi affinitate viri, medius*
fidius optimi. Cic. lib.8. ep.13.
Habere honorem alicui) (*honoribus afficere, &*
officiis prosequi aliquem.
Honorare alcuno) (*Far'haver de' Magistrati,*
 & far beneficii.
 Ho fatto dire a Curio, che honorasse il Me-
 dico sodisfacendolo, & a te sovvenisse di
 quanto fosse bisogno. *Curio misi, ut Me-*
dico honos haberetur, & tibi daret, quod opus
esset. Cic. Tir.9.
 Tu cercavi dare supplicio a coloro, che l'ha-
 vevano honorato. *Tu in eos ipsos, qui ho-*
norem ei habuerant, supplicium querebas. Cic.
in Verr. Frequens dictum.
Habere sermonem.
 Parlare, ragionare.
 Ha parlato con esso me molto, e cortese-
 mente delle discordie di molti. *Multum*
is sermonem mecum habuit, & perhumanum
de discordiis multorum. Att. usus frequens.
Habere iter aliquid.
 Andare a qualche luogo.
 Egli se n'andava nella Sardegna. *Ille in Sar-*
diniam iter habebat. Cic. Att.
Habere fidem verbis.) (*Inepti dicunt,*
 Dar fede alle parole,) (*Dare fidem.*
 Egli non da fede a questa difensione. *Huic*
defensioni fidem non habet. Cic. in Verr.
Habere Senatum.
 Far consiglio. Ragunar' i Senatori. Rac-
 corre il consiglio.
 Due Consoli ragunorno consiglio in Campi-
 doglio. *Senatum in Capitolio duo Consules*
habuerunt. Cic. pro domo sua.
Rationem habere alicujus.
 Haver rispetto ad alcuno, o tener conto.
 Iddio tien conto, & rispetto de' buoni, e cat-
 tivi. *Dii piorum, & impiorum rationem*
habent. Cic. de leg. Locutio frequentissima,
 & nota. *Habere rationem negotii. Att.*
Habere rationem cum aliquo.
 Far conto con alcuno.
 Io intendo far conto con le Muse, e qui signi-
 fica trattenerli. *Cum Musis rationem habere*
cogito. Att. ep.5. lib.2.
 Fanno conto con la terra. *Habent rationem*
cum terra. Cic. de Senect. Modus dicendi
frequens.
Habere rationem absentis.
 Tener l'absente, come se'l fosse presente.
 Questo modo di parlare dipende da quel di
 sopra, che è col Genitivo, & significa
 tener conto, & haver rispetto a colui, il
 quale non essendo presente, dimanda qual-
 che ufficio, sì che se ne tenghi conto, co-
 me se fosse presente.
 Io stimo, che nel consiglio, o ragunanza
 si possa tener conto dello absente, come se
 fosse presente. *Absentium rationem haberi*
posse existimo. Cic. ad Brut. ep. Ad V. Kal.
Frequens locutio.
Habere dictum.
 Haver detto, e parlato.
 Ho detto a bastanza hormai. *Satis jam habeo*
dictum. Plaut. in Pers.
 Per conto di Cesare ho parlato a bastanza.

De Casare satis habeo dictum . Cic. in Ant. Locutio elegantissima .

Habeo dicere , vel scribere , &c. ad imitationem Græcorum . Aldus Senior .

Ho da dire , da parlare , posso dire , ho da scrivere , & altri somiglianti modi. Questo haveva da dire intorno a la natura delli Dei. *Hæc dicere habuit de natura Deorum . Cic. de natura Deorum .*

Tanto manco mi bisogna scrivere. *Eo minus habeo necesse scribere . Att. Perçelegans dicendi modus .*

Habeo polliceri .

Ti posso promettere , prometto .

Quanto a la causa del Re , questo solo posso prometterti, di affaticarmi di maniera tale, che tu ne rimarrai sodisfatto. *De causa regia, tantum habeo polliceri , me tibi cumulate satisfaturum . Cic. Lentulo lib. 1. epist. 5. Jam inde à puero, Jam inde à principio, Jam inde ab initio .*

Fin da fanciullo , Fin da principio .

Perche questi modi di favellare , & altri somiglianti , sono quasi infiniti : però non mi curerò spiegare le loro auttorità , & essempli : ma qui sotto li noteremo co' suoi significati volgari .

Jam inde ab adolescentia . Fin da gioventù .

Jam inde a cunabulis , jam inde ab incunabulis .

Fin dalla culla , fin dalle fascie .

Jam inde usque à pueritia, usque à pueris, jam à pueris, & à pueris, & à puero . Fin da Bambino .

Jam inde à teneris, & A teneris [ut Græci dicunt] unguiculis . Fin dalle fascie .

Jam inde ab Aristotele .

Fin d'Aristotele in quà , & altri somiglianti modi .

Questo bello essercitio fu ordinato d'Aristotele in quà. *Hæc exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta est . Cic. de Orat. Id temporis, id hora, id ætatis .*

A tempo tale , a tal' hora , in tal' età .

Venne da me a tal tempo , ch'era forza ritenerlo. *Venit ad me, & quidem id temporis, ut retinendus esset . At. Modus dicendi venustus, & frequens .*

Id ætatis . In tal' età .

Noi siamo vivuti di modo , e siamo a tal' età , che dobbiamo sopportare gagliardamente quello , che occorrerà per nostro difetto. *Ita viximus, idque ætatis jam sumus, ut omnia, quæ nostra culpa nobis accident, fortiter ferre debeamus . Cic. dicitur, id temporis, id hora .*

Vecchio di questa età. *Hæc ætatis senex . Plaut. in Bacch. .*

Io so di che età tu sia. *Scio quid sis ætatis : Plautus in Persa .*

Per idem, & per id tempus .

In quello istesso tempo , o in quel tempo. Furono due dissimili in quello istesso tempo, *Duo fuerunt, per idem tempus, dissimiles . Cic. in Brut. .*

Id ætatis homo, Id genus alia .

Di tal' età , Di tal forte .

Siamo di tal' età. *Id ætatis sumus l. 6. fa. ep. Dederam .*

Huomo di tal' età. *Id ætatis homo, pro, ejus ætatis . Cic. & alii .*

Altre cose di tal forte. *Id genus alia, pro ejus generis, primum, secundum id genus . Cic. & alii. Modi dicendi frequentes apud omnes Latine lingue Auctores, & venustissimi sunt. In præsentia vero id genus exempla ad manus non sunt .*

Quamlibet doctus vir .

Huomo dottissimo , per dotto , che sia , al possibile .

Questa frasi di dir' ancora è molto vaga , e posita , & usata da' buoni Dicatori , la quale dicesi in vece di *Quantumvis doctus* . Ma gli essempli non mi sovengono per adesso. *Eo loci .* In quel luogo .

La cosa si ritrova ancora a quel luogo , a quel termine, ove la lasciasti. *Res eodem est loci, quo reliquisti . Att. Modus dicendi venustus . Sic dicitur . Quo loci .*

Opus est dicto, opus est facto, opus est tacito .

Bisogna dire , fare , tacere .

Questo modo di parlare ritiene molta venustà in se , & leggiadria , & è molto usato da' buoni Dicatori Latini , ponendosi questo participio in *tus* in vece dell' infinito : ma per brevità , ne noterò pochi luoghi qui sotto .

Quando bisogna tacere , tu gridi. *Cum tacito opus est, clamas . Auctor ad Her. .*

Bisogna parlare con lui. *Opus fuit illo convento . Cic. Att. .*

Prima ti consiglierai , e poi subito bisogna fare , e mettere la cosa in esecuzione .

Prius consulto, at, ubi consulueris, maturo opus est facto . Sallust. in Prob. Catil. .

Questa particella , *Opus* , in questo senso è indeclinabile , & si pone così tanto nel numero del più , quanto nel numero del meno , & riceve , hora il Retto solo , hora il Retto , & il Dattivo insieme , & tal' hora riceve il Genitivo solo , o l' Ablativo solo con la preposizione , e senza il verbo, *Sum, es, est .*

Sunt opus mihi libri, Est mihi opus liber, .

Opus est mihi librorum, vel libris, vel de libris .

Ho bisogno del libro , o de' libri .

Intorno a questo habbiamo bisogno di molti essempli. *Hujus rei permulta nobis exempla opus sunt . Cic. de invent. .*

Habbiamo bisogno d'un capo , d'una guida .

Dux nobis, & auctor opus est . Cic. lib. 2. Fam. epist. 6. .

Ci bisognerà qualch'uno più elegante , e posito. *Alicujus elegantioris nobis opus erit . Cic. ad Q. Frat. .*

Habbiamo bisogno d'un' huomo acuto .

Acuto homine nobis opus est . Cic. 3. de Orat. .

Che bisogna più parole? *Quid opus est verbis? Qui fa bisogno il tuo terço, & sottile giudicio . Hic de tuo limatulo, & politulo judicium opus est . Cic. Voluminio .*

Plauto usò l' Accusativo , dicendo nel *Truc. Opus est puero cibum* , ma non si deve usare . Si dice anco col retto solo, *Quid opus est?*

Jurare conceptis verbis, vel pejerare conceptis.

Giurare secondo la forma delle parole, che vengono poste scritte dinanzi alcuno.

Egli giurò secondo la forma postagli avanti, appresso mia madre. *Conceptis verbis juravit apud matrem meam. Plaut. in Cist. idem persæpe.*

Jurare in verba.

Promettere per giuramento di mantener la promessa.

Tu giuravi mantener la promessa fattami da te, secondo la forma delle mie parole.

In verba jurabas mea. Horatius, & Cic. pro Cluentio.

Jurare in legem.

Giurare di osservar la legge.

Egli, per la violenza tuttagli, non volle giurare di osservar la legge. *Is in legem, per vim latam, jurare noluit. Cic. pro Sext.*

Jurare Jovem, vel per Jovem.

Giurare per Giove, cioè, per Dio.

Giurò egli per la statua di Giove. *Jovem lapideum juravit. Cic. Fam. lib. 7. ep. 12.*

Giurerei per Giove, e per casa mia; cioè per gli Dei domestici. *Jurarem per Jovem, perque Deos penates. Cic. Acad.*

Jurare morbum, vel valetudinem.

Giurare d'esser infermo, o sano.

Giurò di essere infermo. *Juravit morbum. Cic. Att. lib. 1. ep. 1.*

Infantia. Ignoranza, dapocaggine.

Una incredibile dapocaggine degli accusatori. *Omnino accusatorum incredibilis infantia. Att. lib. 4. ep. Occupationum.*

Se io non havessi parlato, sarei tenuto ignorantissimo, e di molta dapocaggine; se poi havessi parlato troppo, sarei tenuto sfacciatissimo. *Si nihil dixissem, infantissimus; si multa, impudentissimus existimarer. Cic. pro Cluent.*

Habere comitia.

Ragunare il popolo per creare i Magistrati, far Capitolo, Congregatione.

Questo modo di dire si usava presso gli Antichi, & molto bene, & significava ragunare il Popolo alla creatione de' Magistrati, e de' gli ufficiali; si come hoggidi ancora si fa, perciocche, quando si fa il Consiglio in Palazzo, si danno gli officj, e quando da' Religiosi si fanno le Congregationi, o Capitoli, si fanno i Provinciali, Priori, & altri ufficiali, e leggi, & tal'hora si crea il Generale di tutta la Religione di quell'Ordine.

Il Senato determinò, che incontanente si dovesse ragunare il Popolo per creare i Magistrati. *Senatus Comititia primo quoque tempore haberi, censuit. Att. lib. 4. ep. Occupationum.*

Questo infame, & malvaggio, più d'ogn'altro, va dicendo potersi ragunare il Consiglio consolare. *Iste omnium turpissimus, & sordidissimus consularia Comititia haberi posse ait. Att. 1. 9. ep. Tres Modus dicendi ornatissimus, & frequentissimus.*

Inire gratiam ab aliquo.

Acquistar gratia, favore, o amorevolezza da alcuno.

Questo verbo secondo i diversi nomi, co' quali egli si congiunge, varii, e diversi sensi riceve, come per le sottoscrritte autorità si può vedere. Et, essendo pieno di politezza, e vaghezza di dire, è degno d'esser mandato a memoria.

Io otterrò questa gratia, e favore da loro.

Hanc inibo gratiam ab illis. Plaut. in Cist. idque frequentissimè.

Noi pensavamo acquistar la sua gratia, & amorevolezza. *Gratiam nos inire ab eo arbitrabamur. Cic. Ser. Sulp. idque non raro.*

Pensavano acquistar grande amorevolezza, da Cesare. *Summam se gratiam inituros à Cesare putabant. Caesar in Com.*

Inire gratiam apud aliquem.

Haver gratia presso alcuno.

Pensano haver molta gratia presso il Re.

Magnam gratiam apud Regem initam putant. Tit. Liv.

Inire rationem.

Far conto, prender consiglio, e deliberatione.

Farassi il conto del guadagno. *Inietur ratio quaestus. Cic. Rull.*

Mi bisogna prender consiglio, e deliberatione. *Ratio inienda mihi est. Cic. in Verr.*

Ho fatto deliberatione, lodata da tutti:

Ame inita est ratio, quam omnes non solum probant, sed etiam laudant. Cic. Rull.

Inire consilium cum aliquo.

Consigliarsi con alcuno.

Erafi consigliato con Ambiorige. *Cum Ambiorige consilium inerat. Caes. in Com.*

Ho cominciato a consigliarmi con Bruto.

Consilia inire capi Brutina. Cic. ad Brutum.

Inire consilia intra parietes.

Consigliarsi co' fuoi di casa.

Questo mi sarebbe riuscito, se non fossero i miei di casa, che mi procuravano la mia ruina. *Hoc facile fuisset, nisi intra parietes meos de mea pernicie consilia inirentur. Cic. Att.*

Inire pugnam, vel prelium.

Guerreggiare, pigliar fatto d'armi.

Da te è stato guerreggiato. *A te pugna inita est. Plaut. in Amph.*

Inire Urbem. Entrare nella Città.

Trionfando se n'entrarono nella Città.

Triumphantes inierunt Urbem. Tit. Liv.

Inire numerum interfectorum. Tit. Liv.

Annoverare i corpi de' gli uccisi.

Inire consulatum.

Entrare nel consolato. Tit. Liv.

Inire epulas, vel convivium cum aliquo.

Andare a desinare, a pasto, a banchetto con alcuno. Cic. 2. de Clar. Ora. & in Verr.

Facere ad pedes alicujus.

Gittarsi in genocchioni a' piedi d'alcuno.

Mi si gettò a' piedi inginocchioni. *Mihi ad pedes jacuit. Cic. in Verr.*

Jure tuo, & meo, vel pro jure meo.

A tuo modo, & a mio.

Questa frasi di dire è molto tersa, & ornata, ne si deve dire, come dicono molti barbaramente, così: *Meo modo, Ad voluntatem meam, Ad meum beneplacitum, Pro mea auctoritate*, & altri somiglianti i quali modi di dire tutti apportano gran fastidio all'orecchie di quei, che hanno il buon gusto delle frasi Ciceroniane, e d'altri segnalati Autori.

Famigliarmente, & a mio modo t'ho scritto. *Ad te familiariter, & quasi pro meo jure scripsi. Cic. Caelio.*

Io piglio a modo mio. *Pro meo jure sumo. Cic. de Orat.*

La cagione del mio continovato viaggio, è stata per non haver luogo, ove secondo l'arbitrio mio potessi lungamente starmi. *Itineris nostri causa fuit, quod non habebam locum, ubi pro meo jure diutius esse possem. Att. lib. 3. ep. 2.*

Instruere hortos, navem, fundum, & domum. Apparecchiate gli ornamenti de' giardini, nave, possessione, e casa.

Molto gratiosamente questi modi di dire, erano osservati da' nostri Antichi, & altro non significano se non accomodare le cose sopradette di tutti gli suoi ornamenti. Comprò i giardini governati, & acconci co' suoi ornamenti, e commodità. *Emit hortos, & emit instructos. Cic. de Off. Sic dicitur Domus instructa*, Adornata delle sue commodità. *Fundus instructus*, La possessione acconcia.

Informare statuum, &c.

Principiare, far la prima abbozzatura, disegnare, sgrossare, far' il primo schizzo.

Questo parlare, se bene è proprio nelle opere manuali, & meccaniche, le quali si fanno o in marmo, o in metalli, o in pittura, o in legni, & in altre somiglianti materie, nondimeno si trasferisce anco alle cose inanimate, come qui sotto si vede.

Questo è il pensiero non ancor ben risoluto intorno a gli addomandanti. *Petitorum, hac est adhuc informata cogitatio. Att. lib. 1. ep. 1. Metaphorice dictum.*

Era disegnata una uccisione non particolare, ma universale. *Non nominatim, sed generalitèr proscriptio erat informata. Att. lib. 11. epist. 6.*

Nel descrivere un perfetto Oratore, lo disegnerò tale, quale forse nessuno è stato giamai. *In summo Oratore fingendo, talem, informabo, qualis fortasse nemo fuit. Cic. de opt. Oratore & fere in prin.*

Jubeo te valere, bono animo esse, & sperare. Sta sano, sta di buon'animo, e non dubitare, sta allegro.

Sta sano, di buon'animo, e non dubitare, e sta allegro, *Jubeo te bene valere, bono animo esse, & sperare, & gaudere. Cic. pro Dejotaro, idque frequenter.*

Jube eum salvere. Salutalo da parte mia. Saluta Dionisio da parte mia, e fa di star sano. *Dionysium jube salvere. Cura, ut valeas. Att. lib. 4. ep. 13.*

Salutalo pur assai da parte mia. *Jube eum salvere plurimum. Att. idque dictum est elegantissimum, ac frequentem.*

Salvebis ab illo. Egli ti saluta.

Stà sano adunque, e di a Cecilia da parte mia, che stia sana, & io da parte di Cicerone ti saluto. Overo così; Mi ti raccomando, e raccomandami a Cecilia scrivendole. *Valebis igitur, & valere Ceciliam jubebis, & salvebis à Cicerone meo.*

Integer est. E sano, gagliardo.

L'ho veduto molto sano, e gagliardo.

Eum vidi plane integrum. Att.

I gagliardi sovente succedono agli stanchi.

Integri crebro desessis succedunt. Cæs. in Com.

Integer vita. Uomo da bene.

Uomo da bene, e senza macchia alcuna.

Integer vita, scelerisque purus. Hor.

Integer mentis, vel animi.

Uomo, che sta in cervello.

Si prova, che sia stato in cervello. *Integer animi fuisse demonstratur.*

Integer sanguis. Buon sangue, sano.

Se il sangue è grosso, & negro, è cattivo; se è chiaro e rosseggia, è buono. *Si sanguis crassus, & niger est, vitiosus est; si rubet & pellucet, integer est. Com. Celsus.*

In loco. A tempo, e a luogo.

A tempo, e a luogo dispreggiare il danaro, è alle volte di gran guadagno. *In loco pecuniam negligere, interdum maximum est lucrum. Ter. non raro.*

In manum convenire.

Accordarsi col darsi la mano.

Questo modo di parlare era molto bene, ornatamente, e spesso usato dal Padre della eloquenza, Cicerone, & si usava in dimostrare l'accordo, che si suol fare ne' parentati, quando si promette, e dassi la mano, & anco in tutti gli altri negozii, ove accordandosi dassi la mano. Ma questo senso da' Posterì, al mio giudizio, non è inteso. Di modo che, essendosene perduta forse la memoria, si dovrebbe raquistare col frequente uso di tutti.

Prensare.

Far le pratiche, per haver ufficio o dignità, o altro.

Egli solo fa le pratiche senza malitia, e frode, secondo il costume de' maggiori.

Ipse prensat unus sine fuco, ac fallacis more, majorum. Cic. Att. lib. 1. ep. 1. idque frequenter.

Noi havevamo veramente disegnato dar principio alle pratiche. *Nos initium prensandi facere cogitavimus, idem ibidem.*

In manibus est, vel habet.

Sta in ordine, è in pronto, l'ha per le mani apparecchiato.

Non ho mancato di diligenza intorno a' libri oratori, & gliè un pezzo, che gli ho rivisti, con molto studio, & havuti in ordine. *De libris oratoriis, factum est à me diligenter, diu, multumque in manibus fuerunt. Att. lib. 4. ep. 12.*

Io mi ho da servire di quei libri per alcune materie, che mi occorrono intorno a quei

à quei libri, che vò componendo, e mettendo in ordine, quali spero, che habbi a lodare. *Mihi utendum est quibusdam rebus ex eis libris ad eos, quos in manibus habeo; quos, ut spero, tibi valde probabo. Att. lib. 4. epist. 13. Idem. Lent. Clodium in manibus habebant, & me presente, osculabantur. Ad manum est, & ad manum habeo.*

L'ho per le mani apparecchiato, ho alle mani.

Haveva il fervo per le mani. *Ad manum, servum habebat. Cic. de Orat.*

Non havevo danari alle mani. *Ad manum nummos non habebam. Africanus ad Senatum C. Vellejan.*

I Romani non havevano il sopplimento alle mani in casa. *Romanis ad manum domi supplementum non erat. Liv. ab Urb. idque non raro.*

In manu tua res est.

La cosa sta in tuo potere, sta a te.

La cosa sta in lor potere, è potestà. *Res eis in manu est. Plautus in Amp. idem, Res est mihi in manu mea. Locus frequentissimus.*

In manus incidere, vel venire.

Venire per le mani, accascare.

Quei libri mai mi vennero per le mani. *Hi libri nunquam in manus inciderunt. Cic. in Brut.*

Tu pensi, che Jugurtha, per difender' i suoi, ti venghi per la mani. *Existimas Jugurtham ob suos tutandos in manus venire.*

Inter manus ferre.

Portar fra le mani, su le mani, in braccio.

Portatelo dentro presto fra le mani, o in braccio. *Abreptis hunc intro altutum inter manus. Plautus in Mof.*

Inter manus versari. Essere in uso.

Queste cose sono molto in uso. *Hac multum inter manus versantur. Pomp.*

Dare in manibus. Dar in mano.

Diedi al giovane in mano quaranta mine.

Dedi minas quadraginta adolescenti in manum. Plautus in Trinummo, idem ibidem.

Dare in manus argentum amanti.

Suk manu esse.

Essere in pronto, in ordine.

Ho aggiunto questo, acciò che fosse in pronto.

Adjunxi hoc, ut sub manu esset. Plancus Cic.

Sub manus succedere. Accascar bene.

Questo negozio è accascato bene, e secondo il desiderio. *Lepide hoc succedit sub manus negotium. Plau. in Mil.*

Per manus; Non, De manu in manum, ut Barbari dicunt.

Di mano, in mano.

Alcune mandate giù per le muraglie di mano in mano si davano a' soldati. *Nonnulla de muris per manus demisse, sese militibus tradebant. Cef. in Com.*

Præ manibus esse.

Havevè in mano.

Io gli resi tutto quello, che havevo in mano. *Reddidi ei, quod mihi fuit præ manibus. Plau. in Bacch.*

Præ manu.

Innanzi tratto, avanti, alla mano.

Dagli qualche cosa, di cui si servi avanti, cioè, dagli avanti alla mano. *Ei aliquid præ manu dederis, unde utatur. Ter. in, Adelph.*

Manus asferre alicui, vel inferre manus.

Metter le mani adosso a qualcuno.

Non voglio contristarti con miei lamenti, & metter le mani adosso a me, cioè inacerbir le piaghe ritoccandole spesso.

Non faciam, ut animum tuum angam querel- lis, & meis vulneribus sæpius manus asferam.

Cic. Att. lib. 3. ep. 15.

Io proprio, in persona, gli feci mettere le mani adosso dal Senato. *Ego ipse Senatum sibi asferre manus coegi. Cic. Otavio. Virum quo dictum frequens est.*

Manum conferere, vel conferre.

Venir' alle mani, combattere.

Vengono avisi, che colui ne viene con impe-

tuosa prestezza, e che d'hora in hora si

aspetta, che giunga, per combattere nò,

[e con chi combatterebbe?] ma per chiuder

ci la via al fuggire. *Illum rucere nunciant, & jam jam adesse, non ut manum con-*

ferat, [qui cum enim?] sed ut fugam inter-

cludat. Cic. Att. lib. 7. epist. Breviloquium.

Venire ad manus, est prolium incipere.

Venir' alle mani.

Si vienè alle mani, e all'armi. *Itur ad manus, arma sumuntur. Plaut. & Liv. de Bello Mac. Ad manum venisset, idque frequenter.*

Dare manus.

Renderfi, Darfi per vinto.

Io mi rendo, confesso esser vinto. *Do manus. Plautus in Pers.*

Diceva, che all'ultimo si rese, dandoli la mano, e promettendoli di non far cosa contra il suo volere. *Ajebat, ad extremum manus dedisse, & affirmasse, nihil se contra ejus voluntatem esse facturum. Att. Modus dicendi elegantissimus, ac frequentissimus.*

Plena manu laudare.

Lodare sommamente, abbondantemente.

Ortensio con quanto piena mano, con che sincerità di animo, con che vaga maniera ha egli fino alle stelle le nostre lodi inalzate. *Hortensius quam plena manu, quam ingenue, quam ornate nostras laudes in astra sustulit. Att. lib. 2 ep. ult.*

Iniicere manum in aliquem.

Gittar le mani adosso, o sopra di alcuno.

Io ti gitterò le mani sopra, *In te manum iniiciam. Plau. in Truc.*

Absinere manus. Tener le mani a se.

Partiti di qua, e tien le mani a te. *Abi, atque abstine manus. Plau. in Cass.*

Dove mi conforti a vivere, dicoti, che una cosa tu operi, che mi astengo di far' alcuna violenza a me stesso, cioè, mi fa ritener le mani. *Quod me ad vitam vocas, animum effcis, ut a me manus abstineam. Att. lib. 3. epist. 7.*

Tendere manus, Tollere manus. Usus frequentissimus, & notus.

Stender le mani, inalzare le mani in segno d'allegrezza.

Manu confertum ex jure agere.

Trattare una cosa per via di ragione.

Non dovea gire a trattar pace con termini di ragione. *Debuerat autem non ex jure manu confertum. Cic. Att. lib. 15. ep. Gratum.*

Non per via di ragione, ma col ferro più tosto ridomandano la robba; ovvero, come dice Aldo Mannuccio, il Giovane, nella sua tradottione: Non fanno altrui citar dinanzi al Giudice, ma col ferro le lor liti decidono. *Non ex jure manu confertum, sed magis ferro. Rem repetunt. Cicer. ep. 15. lib. 7. ex. Enn. idem de Orat. & pro Mur. & est formula antiqua, qua utebantur in vindicanda possessione, qui simul contendebant, semper vero sic legitur; Manu confertum, nec aliter. Vide Gell. lib. 20. cap. 9.*

In hunc diem, in hunc annum, & in hanc horam, in primam diem.

Per questo dì, per quest'anno, per quest'ora. Fin al primo dì.

Per hoggi, per questo dì, vatti a trovar un altro convitato. *In hunc diem alium convivam tibi querito. Plaut. in Stich.*

Per un anno niente manca. *Nihil in annum deest. Cato de re rust. idque Cic. & alii.*

In diem, in horam, in annum, vel in dies, & in horas. Vide Vall. lib. 3. cap. 68.

Di giorno in giorno, a giornata, a hora per hora, ad anno per anno.

Mi maraviglio, che tu viva a giornata.

Miror, te in diem vivere. Cic. in Phil. & Plautus in Truc. Nos vivimus in diem.

Vivono a ora. *Vivunt in horam. Idem ibidem.*

Affitta la casa ad anno per anno. *Domum conducit in annum. Vlp.*

In diem, & in horam, praesertim ponuntur cum hoc verbo Vivo.

In singulos dies, in singulos annos, & in singulas horas. Sed, in dies, & in horas ut plurimum ponitur cum comparativo poni solent.

Di giorno in giorno, di anno in anno, di hora in hora.

Non singulis diebus, neque per singulos dies. Vide Scopum.

Di giorno in giorno si conferma più la opinione degli huomini. *In dies singulos magis, magisque opinio confirmatur. Cic. Torquato.*

La legge vuole, che di anno in anno fortitamente si pigli il Sacerdote di Giove.

Lex in annos singulos Jovis Sacerdotem sortito capi jubet. Cic. 4. Verr.

Di hora in hora combatte. *In horas dimicat. Liv. ab Urbe cond.*

Si muta d'ora in hora. *Mutatur in horas. Hor. in arte Poet.*

In paucos dies, in duos menses, vel annos, & his similia.

Per pochi dì, per due mesi, o anni, & altri somiglianti modi.

Ad diem, vel ad annum. Non, ut barbare dicunt, ad diem praefixam.

Al dì, o all'anno determinato.

Partirommi a un giorno determinato. *Ad diem decedam. Cic. Can. idem de Fin. Ad annum, ad vespeream, su la sera.*

In Militem, in Capita, in Naves, in Civitates, & cetera.

Per ciascun Soldato, per ogni Capo, per ogni Nave, e Città.

Per ogni centenajo di Pecore. *In centenas Oves. Varr. de re rust.*

Per ogni Moggio, per ogni Città. *In omnes modios, in omnes Civitates. Cic. in Verr. idem persape.*

Quotidie, Quotannis, In singulos dies, In singulos annos.

Ogni dì, Ogni anno, Di giorno in giorno, Di anno in anno.

La differenza, che è tra queste due particelle, *Quotidie, & In singulos dies*, & tra quest'altre due, *Quotannis, & in singulos annos*, si può vedere per le sottoscritte autorità, degne in vero da essere osservate. Percioche, *Quotidie, & In singulos dies*, significano, ogni dì; ma *Quotidie* denota tempo continuo; *In singulos annos*, denota tempo non continovato, così diremo di quelle due particelle, *Quotannis, & In singulos annos*, delle quali la prima denota tempo continuo, e l'altra nò. Ma sopra di ciò vedi Aldo Mannuccio, il Vecchio, nella sua Grammatica, nella particella *Quotennis*.

Ogni dì, o per dir meglio di giorno in giorno ti scrivo più brevemente dell'usato.

Quotidie, vel potius in dies singulos breviores literas ad te mitto. Att. lib. 5. ep. 7.

Egli dà dieci Anfore ogni anno, e di anno in anno. *Amphoras decem quotannis in annos singulos dat. Vlp.*

Ire in sententiam alicujus.

Concorrere nella opinione di alcuno.

Molti concorsero nella opinione di Ortensio. *Complures in Hortensii sententiam juerunt. Cic. Fam. lib. 1. ep. 2.*

Ire in alia omnia. (nione.

Essere in disparere, & di contraria opi-

La maggior parte fu di contraria opinione.

Frequentes iverunt in alia omnia. Idem ibidem.

Lapide quadrato aedificare.

Fabricare con pietre polite, e lavorate.

Lapide struili, camenticio, vel strutura, aut ruderatione aedificare.

Fabricare di calcinacci.

Questi modi di dire hanno un senso inteso forse da pochi, percioche, *Lapide quadrato aedificare*, non è lo edificare con le pietre quadre, ma polite, e lavorate; così diciamo, che *Lapide struili, vel camenticio aedificare*, significa lo edificare con pezzi minuti di pietra rozza, quali si chiamano, *Camenta*, de' quali si fanno le case de' poveri huomini, ovvero si fa la medolla (per dir così) de' volti, o d'altri edifici sopra i quali gli vanno poi i marmi, che li cuoprono.

Non solo fabbricherà, co' calcinacci, ma colle pietre lavorate, e col marmo.

Non modo camenticio, vel struili, aut quadrato saxo, sed etiam marmoreo. Vitruv.

Quadrare ad aliquid. (nar bene.

Tornare in concio a qualche cosa, tornare.

Ammi paruto, che ciò torni in concio a molte cose. *Visum est hoc mihi ad multa quadrare. Att. lib. 4. ep. ult.*

Quadrare alicui. Piacere ad alcuno.

Così ti piace questo, *Ita id tibi quadrat. Cic. Bruto.*

Longe, cum superlativo, interdum cum positivo. Utrumque elegantissimum.

Molto più.

Molto più dotto. Principalissimo della Città. *Longe doctissimus. Longe primus Civitatis. Cic. in Verr.*

Il cui giudizio (sia detto con sopportatione) io stimo molto più eccellente del tuo.

Cujus ego iudicium [pace tua dixerim] longe antepono tuo. Cic. in Tusc. Utrumque frequentissimum, & ornatiss. Multo, & tanto, & similia cum superlativo. Sed vide Aldum Seniorem in Gramm. & Vall. lib. cap. 18.

Licere per aliquem.

Essere permesso senza impedimento.

Lasciatelo fare, mentre la età gli lo permette. *Sinatis hunc facere, dum per aetatem licet. Ter. in Adelp.*

Fate, che dal silentio mi sia permesso recitare la Comedia Stataria. *Date potestatem, mihi Statariam agere ut liceat per silentium. Ter. in Erol. Heaut.*

Harei aspettato in Brandizzo, se li Barcaruoli me lo havessero permesso. *Expectassem Brundisii, si esset licitum per Nautas. Cicero. Ottavio.*

Datemi licenza, con vostra licenza. *Per vos mihi liceat. Plaut. in Asin.*

Clamare licet, id est clamare poterit.

Gridi pure quanto vuole.

Seguiti pur Hermagora, quanto vuole.

Hermagoram sequatur licet. Cic. in Art. Rhet.

Burliamoci pure di tutta la vita sua, quanto ci piace. *Totam hominis vitam derideamus, licet. Cic. C. Memmio.*

Digli pur questo, quanto ti piace. *Ipsi hoc dicas, licet. Att.*

Lingua nuncupare.

Esprimere con lingua, dichiarare a viva voce.

Tutto questo fu dichiarato da lui a viva voce. *Totum illud lingua nuncupavit. Cic. de Orat. idem de Off.*

Limen superum, inferumque non, superliminare.

Sopra liminare, e sotto liminare.

Queste due voci significano la parte di sopra della casa, e la parte di sotto, la quale si calca co' piedi. Gli antichi poi solevano, nel partir, che facevano di casa, salutarla col nome della parte di sopra, e di sotto, come qui dice Plauto.

Resta in pace, Dio ti conservi, o casa.

Limen superum, inferumque salve, & vale. Idque etiam Varro.

Latine loqui.

Parlare chiaramente, e apertamente.

Non ho chiamato Antonio coltellatore, e schermitore, come suole esser chiamato alle volte, ma a guisa di coloro, che lo chiamano apertamente. *Antonium gladi-*

terem non ita appellavi, ut appellari solet interdum, sed ut ii, qui plane, & Latine loquuntur. Cic. in Verr. idque diffusius vide in Observationibus nostris Ep.

Meo nomine, tuo nomine, &c. Meis verbis, tuis verbis.

Da parte mia, da parte tua. In nome mio, in nome tuo.

Questa voce, *Nomen*, ha varii, e diversi significati, & in questo senso è manifesto a tutti quei, che hanno qualche faggio della favella Latina, e prattica delle Pistole di Cicerone, & l'uno, e l'altro modo di parlare posto di sopra è usitatissimo, & elegantissimo, sì che, per essere frasi di dire molto trita, e quasi in bocca d'ogn'uno, non occorrerà porne le autorità. Dirò bene alcuni altri sensi non così intesi, ne forse osservati da tutti, in questa voce, *Nomen*; percioche tal volta, & bene spesso significa cagione, titolo, biasmo, debitori, partite, e conti, e danari, come per le sottoferitte autorità chiaramente si può vedere.

Nomen. Cagione.

Per molte cagioni riprendi i Greci. *Multis nominibus Græcos reprehendis. Cic. Att. lib. 6. epist. 2.*

Egli è in odio alla Città per tua cagione, & della Republica. *Est odio Civitati tuo, Reique publicæ nomine. Att. Loc. hujusmodi sunt innumeri.*

Gli portai affettione per molte cagioni, e rispetti. *Eum multis nominibus dilexi plurimum. Paullus Manuic. lib. 2. epist. 20.*

Nomen. Biasmo, infamia.

Egli fu condannato del biasmo della congiura. *Nomine conjurationis damnatus est. Cic. 1. Verr.*

Benche mi dispiaccia, che tu habbia opinione, che nello scrivere io sia negligente.

Quamquam me nomine negligentia suspectum esse doleo. Cic. lib. 2. ep. 1. Idque frequentissime dictum.

Nomen. Titolo, fama, dignità.

Bruto, huomo in vero molto segnalato, & di questa così fatta fama molto grande.

Brutus, vir quidem tanto nomine. Cic. de Claris. Orat.

Se ne giace il corpo senza dignità. *Jacet sine nomine corpus. Virg. 2. Eneidos. Memorabile nomen, Ovid.*

Nomen. Danari, Debito.

Fa bisogno [se ti parrà] indugiare a pagare i danari a Cerellia. *Sustinenda [si tibi videtur] solutio est nominis Cerelliani, Att. lib. 12. ep. ult.*

Se Faberio scioglie quel debito, che ha con esso noi, non cercar del prezzo. *Si Faberius nobis nomen illud explicat, noli querere quanti. Att. lib. 13. ep. Ad Cas.*

Liberami per Dio, e sciogliammi dall'obbligo de' creditori miei. *Nomina mea, per Deos, expedi. Att. lib. 16. ep. 3. 4. 8.*

La somma del debito non era, come tu scrivi, di 900. scudi. *Nomen non erat H-S, xxx. Cic. ep. Fam. lib. 5. ep. 20.*

Multa nocte, De nocte, Noctique, De Die,
Di notte, Di giorno.
Andò da Cesare a un gran pezzo di notte.
Multa de nocte profectus est ad Casarem. Cic.
Att.
Di mezza notte. *Media de nocte. Caesar in Com.*
Bevere a mezzo giorno. *De medio potare, die. Hor.*
Mihi aqua haret.
Questo mi fa difficoltà, ne dubito, non posso credere.
Questo è un proverbio, che significa haver difficoltà in cosa facile, perche l'acqua naturalmente suole scorrere, & lo intopparsi, o fermarsi è contro la sua natura.
In questa causa ho difficoltà. *In hac causa mihi aqua haret. Cic. ad Q. Fratrem ad Att. & de Off.*
Merito te amo, Merito te accuso.
Ti amo, perche lo meriti. Ti accuso, perche lo meriti.
Nissuno mi ha accusato per merito mio.
Nemo me accusavit merito meo. Plau. in As.
Vi amo per merito vostro. *Merito vos amo. Idem in Cist. Modus frequentissime usurpatus a bonis illis auctoribus.*
Mittere sanguinem, Cavar sangue.
E' cavato sangue. *Missus est sanguis. Cic. Attic.*
Cavarli il sangue, tagliata la vena, non è cosa nuova. *Sanguinem, incisa vena, mitti, novum non est. Corn. Celsus.*
Post hominum memoriam, Post homines natos.
Da che si può ricordare il Mondo. Da che il Mondo è Mondo.
Non bisogna incitarti con parole, havendo da te stesso fatto cosa tale, che alcuna più notabile non si ricorda da che il Mondo è Mondo. *Hortatione non eges, sine illa quidem re, qua à te gesta est post hominum memoriam maxima, hortatorem desiderasti. Cic. Bruto lib. 1. 1. epist. 5. idque est elegantissimum, & frequentissimum.*
Era la più bella cosa, che sia stata mai al Mondo. Al Mondo non si ricorda la più bella di questa. *Erat res post homines natos pulcherrima. Cic. pro domo sua, idque ornatissimum, ac frequentissimum.*
Non fu mai cosa più gloriosa al mondo, da che si ricorda il Mondo. *Nihil post hominum memoriam gloriosius. Cic. & alii.*
Il più scelerato, che sia stato mai al Mondo. *Longe post homines natos improbiissimus. Cic. in Bruto.*
Memoria nostra, Superiori memoria, vel Patrum memoria.
Al tempo nostro. Al tempo passato.
Tutte le guerre, che sono state al tempo nostro. *Omnia bella, quæ fuerunt memoria nostra. Cic.*
Molti al tempo passato si ritirorno in altre Città. *Multi superiori memoria aliis se in Civitates contulerunt. Cic. pro Corn. Balbo.*
In ogni tempo inaudito. *In omni memoria inauditum. Cic. in Vat.*

Magnus numerus frumenti, vini, & olei.
Gran quantità di frumento, vino, & oglio. *(Barbari dicunt, quantitatem, sive copiam.)*
In una gran carestia gli mandai gran quantità di frumento. *Frumenti, in summa caritate, maximum numerum miseram. Cicer. pro Fl.*
Raccolse gran copia di frumento. *Frumenti magnum numerum coegit. Cas. in Com.*
Ritrovò gran quantità di orzo, oglio, vino, e fighi, ma poco di frumento, o grano. *Magnum invenit numerum, hordei, olei, vini, fici, sed paucum tritici. Hirti.*
Missum facere.
Licentiar, dar licentia, Mandar da banda, discacciare.
Io subito lo mandai via, lo licentiai. *Eum statim missum feci. Cas. Oppio.*
Io lasciai andar da banda quello. *Illud missum feci. Cic. in Verr.*
Lasciamo andar da banda coteste cose. *Missi istæc faciamus. Ter.*
Scacciare la colera. *Iram missam facere. Ter. in Hecyra.*
Nemo quisquam. Nemo homo. Nemo hominum.
Nessuno. Niuno al Mondo. Niuna persona.
Perche la perfetta Latinità, come dice Quintiliano, non è altro, che l'autorità de' nostri Maggiori, e perfetti Dicitori nostri Antichi, i quali à lor modo hanno usato questo, e quell'altro modo di dire; Però bisogna osservare i detti loro, e di quelli servirsene come buoni, e perfetti, & avvertire, che questi modi di dire vagliono a dimostrare maggior forza nel negare.
Chi è hoggi più felice di me? niuno per Dio. *Ecquis vivit me hodie fortunatior? nemo hercle quisquam. Ter. in Eunuch. idque sapissime.*
Non vi è homai nessuno. *Nemo homo est jam. Ibidem, & Cic. de Nat. Deorum persæpe.*
Volontieri metterei la vita per Pompeo: non ho persona, che io stimi più di lui. *Pro Pompejo libenter emori possum: facio pluris omnium hominum neminem. Att. lib. 8. epist. 1. idque elegantissimum, ac frequentissimum est.*
Non nemo. Alcuno.
Alcuno l'ha pensato. *Non nemo putavit. Cic. pro P. Sext. pro Luc. Mur. in Ant. de Fin. pro Cluent. & alibi frequenter.*
Nemo unus.
Niuno, Persona di niuna sorte.
Non pur uno, Persona di niuna sorte. *Nemo unus, vel, Nemo unus vir. Caesar in Com. idque persæpe dicitur à Tito Livio.*
Alcuno. *Quisquam unus, & quisquam omnium. Liv. ab Urb. non semel, idem de Bello Mac.*
Quivis unus è populo. Cic. in Bruto, & Liv. ab Urb.
Uno, qual tu vuoi del popolo.
Unus aliquis. Id persæpe à Cic. dicitur.
Alcuno.
Nomen. Debitore.
Egli se ne viene per riscuotere una certa somma di danari, che deve haver costi da certi

certi suoi debitori. *Venit, quiddam ut exigat, quod ibi habet in nominibus. Paullus Mann. lib. 2. epist. 29. Cis. Top. Esse in nominibus.*

Nomen. Partito.

Si dovea contentare dell'un per cento, secondo l'honeſto, ovvero a diſhoneſto partito di quattro per cento. *Aut bono nomine, centesimis contentus esse debebat, aut non bono, quaternis centesimis. Cicer. Att. lib. 5. epist. ult.*

Nomen. Partita del libro, o conto.

Le partite dell'entrata, e dell'uscita non sono poste per ordine. *Nomina in codicem accepti, & expensi digesta non habentur. Cic. pro Ros. Com.*

Le partite dell'entrata, e dell'uscita non sono poste per ordine. *Nomina in codicem accepti, & expensi digesta non habentur. Cic. pro Ros. Com.*

Questa partita non si trova al libro dell'entrata, ne anco dell'uscita. *Hoc nomen in codice accepti, & expensi non habetur. Ibidem.*

Nomen dare.

Far scrivere il nome, darlo in nota.

Si fanno scrivere il nome. *Dant nomina. Cic. Att. Omnes isti dicendi modi sunt frequentissimi, & elegantissimi.*

Ne non. Che non.

Queste due negationi si sogliono accozzare insieme con questi verbi, *Veretur, Timeo, Metuo*, e dicessi, *Veretur, ne non*, molto elegantemente detto, e bene spesso usato da Cicerone, e da altri del suo tempo; i quali dicevano così con due negationi, e con una:

Dubito, che non mi sia permesso, e di non ottenere la gràtia. *Veretur ne non liceat, timeo ne non impetrem. Cic. Att. Id genus exempla sunt multa.*

Nullo negotio facere. Far senza difficoltà.

Tu puoi far questo senza difficoltà. *Id nullo negotio facere potes. Att. idque non raro.*

Non ires.)(*Inepti dicunt: ire*

Non dovresti andare.)(*non deberes.*

Non gli dovrei render'io il danaro? Non, dovrete renderglielo, ne comprar da lui cosa alcuna, ne vendere. *Non illi argentum redderem? Rispodet: Non redderes, neque de illo quidquam emeret, neque venderes. Plautus in Trinummo.*

Ne plura, Ne multa, Ne multis, Quid plura, Quid multis, Quid opus est multis?

Non dirò più parole, Non dirò molte parole, Che occorre dir altro?

Questi modi di dire sono elegantissimi, & tutti usati: ma ricercano diverse dichiarazioni, perciocchè, *Ne plura, Ne multa*, si espongono così; *Ne plura, idest dicam*, per non dir più parole, per non dir molte cose. *Ne multis, idest, te teneam*; per non tenerti con molte parole. *Quid plura, idest dicam*, che occorre dir più parole. *Quid multis, idest, Opus est verbis.* Non occorre dir tante parole. Tutte queste locutioni sono leggiadre, & vaghe, & si usano assai ancora co i suoi verbi, i quali

sono posti di sopra in dichiarazione di esse, ma troncate, e brevi sono molto più eleganti, & di più venusta.

Nihil ad Persium.

Niente è a comparation di Persio. Non ha che far con Persio, non ha da rassomigliar con Persio.

Noi l'habbiamo conosciuto per huomo da bene, e letterato, ma non è a comparatione di Persio. *Eum cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium. Cic. in Orat.*

Non ha da essere rassomigliata alla nostra.

Nihil ad nostram. Ter. in Eunuchis.

Numquid Romam velis, Numquid

me vis, Nunquid vis.

Se tu vuoi venire a Roma; vuoi tu ch'io faccia niente, vuoi tu altro.)(*Idest me facere.*

Vuoi tu altro avanti, ch'io mi parta? *Numquid vis, quin abeam? Ter. in Adelph.*

Gli domando, se vuol'altro. *Rogo, numquid velit? Ter. in Eunuchis.*

Nessuno mi domanda, se io voglio niente, per la Sardegna, ma io penso, che tu habbi, chi ti domandi, se vuoi niente per Roma, o vero se vuoi venir' a Roma. *Me nemo rogat, numquid in Sardiniam vellem: puto autem te habere, qui, numquid Romam velis, querant. Cic. 2. Fr. Modus dicendi elegantissimus.*

Nec caput, nec pedes habet.

Non ha principio, ne fine. Egli è confuso, & intricato.

Le cose tue sono in tal maniera raccolte, come mi scrivi, che non hanno principio, ne fine: ovvero, sono talmente intricate, che non so dove voltarmi. *Res tue sunt ita contractae, ut, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes habeant. Cic. l. 7. ep. Fam. ep. 31.*

Nihil fuit propius, quam ut perirem.

Stetti per morire. *Plaut. in Milite. Modus dicendi observandus.*

Nihil mihi fuit longius.

Un' hora mi pareva mill'anni,

Nihil mihi fuit propius.

Non hebbi cosa più cara.

Un' hora mi pareva mille anni di veder gli huomini. *Nihil mihi fuit longius, quam videre hominum vultus. Cic. Rab. Post.*

Non hebbi cosa più cara, che ritrovare Massanisa. *Nihil mihi fuit propius, quam ut Massanisam convenirem. Cic. de Som. Scip. Modus dicendi venustissimus.*

Altro è in me,)(*Ne si deve dire: Non & altro in te.*)(*idem tibi, sicut mihi; Ne Non idem tibi, &)(anco questo, Non idem mihi.*)(*tibi, quod mihi.*

Guarda, che altra non sia la causa loro, e de' Stoici. *Vide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum. Cic. de Fato. Varro de lingua Lat. Sallust. in Catilin. Modus dicendi perelegans.*

Non habeo quod te accusem, Nihil habeo quod defendam.

Non posso accusarti. Non posso difenderlo in modo alcuno.

Non

Non posso accusar la vecchiezza; ne posso difender colui. *Non habeo quod accusem, senectutem, nihilque habeo quod defendam, Cic. de Sen. & pro T. Ann. Mil. Modus dicendi perpolitus.*

Neque hoc, neque illud.

Ne questo, ne quello.

Pregoti a non mi dimandar questo, ne per costui, ne per altri. *Peto à te, ne id à me, necè in hoc, necè in aliis, quæras, Cic. Lentulo. Frequens dicendi modus.*

Ne vivam, Ne sim saluus, Peream, Dispercam, Moriar, Male mihi sit.

Poss'io morire, perire, Dio non mi facci mai haver bene.

Tutti questi modi di parlare sono elegantissimi, & Ciceroniani, e si usano in far giuramenti, e scongiuri, & sempre si trovano haver dopò questa particella, *Si*, come sarebbe a dire; Dio non mi dia sanità, se la mia opinione è lontana da quello, ch'io scrivo. *Ne sum saluus, si aliter scribo, ac sentio. Cic. Att.*

Ita vitam. Così Dio mi dia vita.

Così Dio mi dia vita, come la tua infermità mi apporta noja, e tormento. *Solicitat, ita vitam, me tua valetudo. Cic. Tironi, & Att. Modus dicendi limatulus.*

Nunc erat. Adesso era il tempo.

Questo modo di parlare si usava presso gli Antichi con molta gratia e venustà; ponendosi il tempo presente col passato in questa guisa;

Adesso era il tempo, che la fosse ajutata dal favore del Padre. *Nunc erat auxiliis illa tuenda Parris. Ovid. in Ep. ad Ulysses. Horatius, & Cic. Att. Modus dicendi non commendus.*

Operam ludere.

Perdere la fatica, affaticarsi in darno.

Mettiamo dentro le parole a una botte piena di fissure, e ci affaticamo indarno. *Inpertusum ingerimus dicta dolium, operam ludimus. Plaut. in Psen. & est modus dicendi frequens.*

Opera. Bravi, e cagnotti.

Questa particella nel numero del più significa Bravi, Cagnotti, & Genti simili pagate, nel seguitar alcuno in qualche fattione, & è detta dall'operare, come anco il Facchino operando per mercede vien detto Latamente: *Operarius*, il che hoggidì molto di rado è forse usato, per non essere osservato, & avvertito da quei, che leggono i libri de' buoni Dicitori, e specialmente di Cicerone, Padre veramente della favella Latina; perciocchè egli molto bene spesso se ne serviva di così fatto modo di parlare, si come questo chiaramente si scorge per dentro allo scrivere suo, in fede di ciò, ne ho qui sotto notati alcuni luoghi.

Gli huomini pagati da Clodio, cioè Bravi, e Cagnotti, prefero i ponti. *Opera Clodiana pontes occuparunt. Cic. Att. lib. 1. ep. 11.*

I Bravi di Clodio inalzorono il grido.

Opera Clodiana clamorem sustulerunt. Cic.

2. Fratri.

I Cagnotti non furono lasciati entrare da quei, che erano con esso me. *Qui erant mecum; operas aditu prohibuerunt. Cic. Att. Locus Cic. frequens, & imitatione dignus.*

Opera pretium facere.

Far cosa honorata, e degna di opera, e fatica.

Questa particella significa cosa utile, fruttuosa, & degna d'ogni opera, & fatica, & il più delle volte riceve dopò se l'infinito, e rare volte si pone assolutamente, come qui sotto si vedrà; & è modo di dire elegante, & bello.

E' cosa molto utile, e degna d'ogni opera, conoscere la legge. *Opera pretium est, cognoscere legem. Cic. 1. Verr. idque persapè dictum.*

Credo far cosa utile, & degna d'ogni fatica, se scriverò delle figure. *Facturus opera pretium mihi videor, si de figuris scripsero. Aldus Senior, idque est in frequenti usu.*

Non fecero cosa di utilità, ne degna di opera. *Nil, quod opera pretium esset, fecerant. Cic. pro Rosc.*

Os. Sfacciataggine, e profontione.

Questa voce, oltre i suoi significati, si poneva presso gli Antichi, e buoni Scrittori per la sfacciataggine, e profontione di alcuni, & alle volte per la presenza.

Conoscete la sfacciataggine della persona, & quanto sia senza vergogna. *Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Cic. in Verr.*

Intese la voce sporca, e scelerata, & la sua sfacciataggine grande. *Audivit vocem, impuram, atque os illud infame. Cicer. in Philip. 11.*

Tu conosci, quanto sia sfacciata questa nuova Academia. *Nos, os ejus adolescentioris Academia. Cic. epist. Fam. lib. 9. ep. 8. idque est frequentissime dictum.*

S'io fossi sfacciato, come sei tu. *Si tuum os haberem. Cic. epist. Fam.*

Os. Presenza, o cospetto.

Vi passano avanti la vostra presenza con grandezza. *Lucedunt pro ora vestra. Sallust. in Jug. idque non raro.*

Obtinere Provinciam.

Haver da governare la provincia, à tempo.

Io à tempo hebbi la questura in governo di maniera, che tutti mi guardavano. *Sic obtinui questuram in Provincia, ut omnium oculos in me unum inestros arbitrarer. Cic. in Verr.*

Mi danno commissione, ch'io habbi à tempo, l'Asia in governo. *Mibi dant negotium, ut Asiam obtineam. Lentulus Cic.*

Obtinere Provinciam alicui.

Toccare per sorte il governo della Provincia ad alcuno.

Hò inteso, che l'Asia è toccata à sorte in governo à Quinto Fratello. *Asiam Quinto Fratri obtigisse audivi. Cic. Att.*

Offendere. Inciampare, intoppiare.

Chi ha così buon occhio, che caminando fra tante tenebre non intoppi, ò non inciampiam-

ciampi alle volte ? *Quis est tam lynceus , qui in tantis tenebris nihil offendat , nusquam incurrat ? Cic. Varr. lib.9. ep.2.*

Offendere aliquem. Ritrovare alcuno.
Ritrovai un certo della mia Patria , e della mia condicione . *Offendi quendam mei loci , atque ordinis . Ter. in Eun.*

Lo ritrovai , che sedeva . *Offendi eum sedentem . Cic. ep. Fam.*

Præstare culpam.

Essere obbligato alla pena della colpa , sottogiacciare alla colpa .

Io starò à cotesta pena , della quale tu temi . *Istam culpam , quam vereris , præstabo . Cic. Torq.*

Præstare periculum.

Sottogiacciare al pericolo .

Præstare vim.

Sottogiacciare alla violenza .

Præstare vitium.

Sottogiacciare al vizio .

Præstare dolum.

Sottogiacciare allo *(Modi loquendi elegantissimi omnes .*

Præ aliquo.

Rispetto ad alcuno , ò più d'alcuno .

Noi certo non stimiamo te vuoto di fastidii , mà , rispetto à noi , beato . *Nobis non quidem vacuus molestiis , sed , præ nobis , beatus videris . Cic. lib.4. ep.4.*

Egli non stima alcuno di niente , rispetto à se stesso . *Præ se , alios pro nihilo ducit . Cic. prima Verr. Auctor ad Her. & pro S. R.*

Le ricchezze , rispetto alle cose rette , & honeste , non si devono apprezzare . *Divitiæ præ rectis , atque honestis sunt contemnendæ . Cic. de Fin. Modus perpolitus , & est in frequenti usu .*

Præ lacrymis , præ fletu .

Per le lagrime , per il pianto , & altri somiglianti modi .

Io certo , per le lagrime , non posso scrivere lo restante . *Non hercule , præ lacrymis , possum reliqua scribere . Cic. Att.*

Non posso parlare per il dolore , che ne hò . *Præ dolore loqui non possum . Cic. pro Plancio . Modus dicendi elegans , & frequens .*

Præ illo .

Fuori , che quello , eccetto quello .

Veggio , che nessuno ti apprezza , fuori che Filolache . *Video te nihil pendere omnes homines præ Philolache . Plautus in Most.*

Ogni cosa hò abbandonato , fuori che quello , che tu non vorresti . *Omne relictum habeo , præ quod tu nolis , idem in Stich. Locus frequens .*

Præ , quam fuit . Præ , ut dudum fuit .

Più , che mai fosse .

Horacerto è più modesto per conto del parlare , che giamai fosse . *Modestior nunc quidem est de verbis , præ ut dudum fuit . Plaut. in Menach.*

Præjudicare . Præjudicium .

Sententiar , ò condannare ad essempio d'altra sententia fatta .

Questo verbo non significa pregiudicare , ò danneggiare come dicono i Barbari ,

e quei , che rallegrandosi del nuovo modo di parlare , s'allontanano dalla pura , e sintera Latinità de'buoni Scrittori , & incorrono in mille fanciullezze , e sciocchezze . Percioche egli significa sententiar , ò condannare alcuno in qualche caso , secondo la sentenza già data altre volte in casi somiglianti . Et , acciò che questa verità molto più apparisca , e risplenda , noterò qui sotto alcuni luoghi , lasciandone da banda molti .

Io non voglio giudicare , ò sententiar con arroganza quello , che dal Senato non è stato giudicato , ne dal popolo determinato . *Quod Senatus non censuit , nec P. R. iussit , id arroganter non præjudico . Brutus Ciceroni .*

Et troppo grave sentenza contra i Cavaglieri nostri . *Nimis grave præjudicium in ordinem nostrum . Cic. Att. lib.6. ep.1.*

Così è stata dichiarata questa autorità da Ascanio Pediano : mà da Matteo Senarega questa voce fu interpretata altramente , pigliando *Præjudicium* , in questo luogo per il pregiudicio , e danno de' Cavaglieri .

Vicinus proximus . Vicino .

Queste due particelle sono differenti frà loro , perche , Prossimo è colui , à cui niuno va innanzi , & di cui niuno è più vicino ; Vicino può essere prossimo , & non essere prossimo . Mà gli Antichi , e perfetti Dittatori Latini solevano congiungere queste voci , ambedue insieme con molta gratia , e splendore .

Gli prometterà la figliuola di questo vicino prossimo . *Despondet ei gnatam huius vicini proximi . Ter. in Hecyra . Cic. de Offic. Cic. Att. Plautus in Merc. non raro .*

Proximus .)(*Proximè .*

Ultimo .)(Ultimamente di nuovo .

Nel primo , e nell'ultimo giorno . *Primo , & proximo die . Cic. Tusc.*

Io non hò che rispondere alle tue ultime lettere . *Ego tuis proximis , quas accepi , nihil habeo , quod rescribam , Cic. Att. dictum id frequentissimum est , & elegantissimum .*

Le lettere , le quali t'hò mandato ultimamente , di nuovo . *Literæ , quas ad te proximè dedi , Frequentissimum dictum , & elegantissimum .*

Pertinere. Arrivare , toccare , confinare .

Questo verbo non sempre significa appartenere , ne è sempre impersonale , percioche , quando personale si ritrova , all' hora significa arrivare , toccare , e confinare ; come per le sottoscritte autorità si può vedere .

Arrivano per tutte le parti del corpo . *In omnes partes corporis pertinent . Cic. de nat. Deorum .*

Arrivano fine al pulmone . *Ad pulmonem usque pertinent . Cic. ibidem . Caesar per seip. Præcipitare .*

Tramontare , cadere , passare .

Questo verbo era usato da gli Antichi , e buoni Scrittori , quando si faceva menzione delle stelle , de' tempi , & d'altre somiglianti

miglianti cose: & significa all' hora tramontare, cadere, & passare. Il che non essendo bene osservato, & avvertito; alcuni dissero, che questo verbo era posto in voce attiva per la significatione passiva, il che è falso, come per le sottoscritte autorità si può vedere.

Il Sole tramontando mi fa esser breve. *Sol me admonuit, ut brevior essem, ipse enim precipitans, me quoque precipitem hac evolvere cogit. Cic. in Orat.*

Il verno era già passato. *Hjems jam precipitabat. Cæsar in Com.*

Homai sene vien la notte cadendo. *Jam nox humida celo precipitat. Virg.*

(& Prævertere.) (Antevertere.) (verti deponens.)

Mettere innanzi quello, che va dopò. Mettere alla roverscia.

Questi verbi non significano non procedere, come dicono alcuni poco avvezzi al bel dire, & vago de' buoni Dicitóri, ma mettere innanzi, ò andare innanzi senza ordine, & alla roverscia; & riceve il più delle volte il Dativo, & ritrovasi tal volta deponente, *Prævertor ris*, oltra di questo ha poi altri significati, cioè, trapassare, e prevenire, & altri somiglianti.

Le malinconie mi precedono, ò mi preven-
gono le allegrezze. *Marores mihi antevertunt gaudiis. Plautus in Capt.*

Noi alla roverscia porremo in ordine la cosa, cioè quello, che, dovea esser dopò, porremo innanzi. *Nos prævertemur, idem in Mil. idque frequenter apud Comicos.*

Pona id in lucro, vel in lucris.

Questo è tanto guadagnato.

Gli Antichi, & Perfetti Padri della Lingua Latina usavano questa foggia di parlare quando accadeva loro qualche cosa buona fuori di speranza: dicendo, questo guadagno non aspettavo già pure è tanto guadagnato. *Cic. pro L. Flacco.*

Parno, vel nullo negotio.

Con poca, ò nulla fatica.

Ha potuto tenere la Sicilia senza fatica al Moado. *Siciliam tenere nullo negotio potuit. Cic. Att.*

Pro tempore, pro re, pro loco.

Secondo il tempo, secondo la cosa, & secondo il luogo.

Si consigliò, secondo, che richiedeva il tempo, e la cosa, e'l luogo. *Consilium pro tempore, & loco cepit, Cæsar in Com. Cic. Att. Sallust, in Catil.*

Pro virili parte. (Vel pro virili absolu-

Con ogni sforzo.) (tè modus dicendi frequentissimus.)

Præterea nemo.

Niun altro, fuori che quello, nessuno. Degna in vero è di osservazione, & d'imitatione questa frasi di dire, perciocchè da questi perfetti Dicitóri Latini era posta questa maniera di parlare non solamente dopò molte cose, ma anco dopò una persona, ò cosa particolare; e significa ecce-

tuare, & escludere, come per le sottoscritte autorità si può vedere.

Egli è amato da me di maniera, che à te solo cedo, & non ad altri. *A me ita diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini. Cic. Ser. Sulp.*

Cosui solo hò temuto, & non altri. *Hunc unum metui, præterea neminem. Cic. pro Leg. Manil. Frequens dicendi modus, & venustus.*

Præscribere.

Determinare, Commandare, dar legge.

Se bene questo verbo presso i Giureconsulti in altro senso vien pigliato, cioè, per un certo spatio di tempo, il quale, passato che è, la cosa, della quale era controversia, non si può più trattare; nondimeno in questo senso non è Latino, perciocchè propriamente presso i buoni Scrittori significa determinare, commandare, e dar legge.

Questo è il termine, cioè, il giorno determinato dalla legge. *Hic est dies lege scriptus. Cic. epist. Fam.*

Habbiamo quell'animo, che la ragione, e la verità ci dà, e vuole. *Sumus ea mente, quam ratio, & veritas præscribit. Cicer. Torquato.*

Dissemi, tratta della pace; concedi tu, dissi io, che io ne tratti à modo mio? Risposemi: perche debbo in ciò darti legge; cioè commandare? *Age de pace, meo ne [inquam] agam arbitrato? an tibi [inquit] ego præscribam? Cic. Att. lib. 9. ep. 21.*

Gli fu data commissione, che non facesse, cosa alcuna senza il consiglio di Sesto, mà egli non hà pur detto una parola ne à lui, ne ad alcun di noi. *Ei præscriptum fuit, ut nequid sine Sesti sententia ageret; sed neque ad illum, neque ad quemquam nostrum retulit. Cic. Att. 16. epist. 3. Modus dicendi frequentissimus.*

Regola, norma, & legge certa, & determinata. *Præscriptum, vel præscriptio, id frequenter apud Cic.*

Præire verba, verbis, vel voce.

Cominciare la parola, cominciare a dire, ò à cantare.

Quei Principi della vera Latinità usavano questa foggia di parlare in certi riti, e cerimonie pubbliche, come sarebbe à dire: ne'sacramenti, e giuramenti, ò di pace, ò di tregua, patti, ò conventioni, & in altre cose somiglianti. Perciò che prima si faceva una minuta, ò forma delle parole, dettata ad alcuno, & nel fare questo atto pubblico, & nel proferire la forma delle parole, si adoprava il Pontefice, o'l Sacerdote, il quale dettasse la sopradetta forma, & un'altro poi la replicasse con le istesse parole. Così, quando si proponeva la forma d'un giuramento ad alcuno, il quale poi dovesse giurare, dicevano quei Padri Latini: *Præire verba, jurisjurandi.* Onde poi dire possiamo, che, *Præire verba*, sia come quando il Sacerdote comincia solo la Gloria, o'l Credo, ò vero

i Salmi, ò le Antifone, il che da' Religiosi è detto *Intonare*; & poscia i Cantori seguono tutti, & questo seguire Latinamente si può dire, come vuol Budeo, *Subsequi*, come qui sotto si può vedere.

Commandò, che il Pontefice cominciasse, à parlare dettando le parole. *Ponteficem iussit præire verba. Tit. Liv. ab Urb.*

Horsù via detta le parole, con le quali io mi debba promettere per le legioni. *Agendum Pontifex præi verba, quibus me pro legionibus deprecem, ibidem, idque frequenter dictum est à Tito Liv.*

Præire verbis, vel voce.

Andare inanzi di parole, & di voce, cominciare à dire, ò à cantare.

Comincia à dire, quel che vuoi. *Præi verbis, quod vis, Cic. & Plaut. in Rud.*

Per la oratione del giorno passato furono invitati à ire inanti à voi di voce. *Hesternæ concione incitati sunt, ut vobis voce præjerent. Cic. pro Mil.*

Subsequi verba præcuntis.

Seguire le parole cominciate, ò dettate. *Planum facere.*

Dichiarare le difficoltà.

Questo parlare è metaforico tratto da' luoghi aspri, & ineguali, i quali poi con l'opera, e fatica si rendono piani, e facili, il qual modo di dire è ornato, & usato bene, spesso da Cicerone, & anco dagli altri, i quali per brevità si taceranno.

Primoribus labris attingere aliquid.

Haver un poco gusto di qualche cosa, toccar poco, e brevemente saggiare.

Questa foggia di dire era usata da gli Antichi, e perfetti Scrittori, quando poco gusto, ò poca intelligenza haveano intorno à qualche cosa, & è parlar metaforico, tolto da quei, che gustano qualche cibo, ò bevanda così leggiermente, & è molto bel detto, & leggiadro.

Quei, ch'insegnano l'arte oratoria, non ne hanno toccato pur un poco intorno à queste cose, cioè, non ne hanno dato pur un saggio, nè pur leggiermente n'hanno parlato. *Hæc rhetores ne primoribus quidem labris attigerunt. Cic. in Orat.*

A pena ne hò havuto un saggio. *Vix versatum mihi est primoribus labris. Plaut. in Trin.*

Primoribus digitulis sumere.

Toccare à pena con la punta delle dita.

Tu lo toccavi à pena con la punta di due dita. *Hoc tu digitulis duobus sumebas primoribus. Idem in Bacch.*

Pro se quisque. Ciascuno.

Questa maniera di parlare di molta gratia, & bellezza risplendente, & degna d'imitatione, s'usa tanto nel numero del più, quanto in quello del meno, come farebbe à dire: *Pro se quisque curant diligenter, vel curat.* Ognuno attende con quella diligenza maggiore, che si può, perciocchè quella voce, *Pro se*, significa, *pro virili parte*, cioè con ogni sforzo.

Ciascuno con ogni sforzo mi cominciò à insegnare. *Pro se quisque, quantum dicendo*

assequi poterat, docere me cepit, Cic. in Verr. Ciascuno, gettate via le armi, si danno alla fuga à più potere, *Pro se quisque armis abjectis, diffugiunt. Liv. de bello Maced. idque frequenter dictum.*

Pedibus ire.

Andare à piedi, andar per terra.

Questo modo di parlare, ancor che sia vicino assai al parlar volgare, è per ogni modo molto elegante, & osservato da' buoni Scrittori Latini, & è quello, che dicono i rozzi, e goffi, *Pedester*, ma Latinamente si deve dire, *Pedibus ire, vel venire*: Andarsene, ò venire à piedi. Questo è quanto dice Adriano Cardinale, riprendendo quei, che dicono, *Pedester*, perciocchè questa voce, *Pedester*, in questo senso non fu giamai usata da Cicerone, nè da altri buoni Scrittori, se bene si ritrova presso Martiale, & anco nella Effercitatione Latina del *Vives*, huomo in vero specialmente nella Lingua Latina molto eccellente, & honorato, il quale disse: *Pedestres sequuntur nos. Et anco: Nobis Pedester iter magis placet.* Ne crederei, che fosse mal detto questo, nè l'altro: *Ego pedes, & equos te sequar*, cioè, ti seguirò à piedi, è à cavallo, se bene non è usato forse da Cicerone ò da altri, come più à pieno diremo nel fine de' Luoghi Occolti. Carisio, Autore Antico, vuole, che *Pedibus*, sia Avverbio, il che pare, che quadri molto alle sottoscritte autorità.

Venne per terra à piedi per la via di Macedonia. *Pedibus per Macedoniam venit. Cic. Att. lib. 3. ep. 8.*

Se ne venne da me subito per via di terra, trovandosi colle sue Navi presso il Fiume Alete, di qua da Velia tre miglia. *Cum ipse suis cum Navibus apud Halecem Fluvium citra Veliam millia passuum tria, pedibus ad me statim. Cic. Att. lib. 16. ep. 5. Modus disendi frequens, & elegans.*

Pedibus ire in sententiam.

Lodare la sentenza freddamente.

Lodò la sentenza freddamente. *Pedibus ivit in sententiam idest simpliciter probavit sententiam Sall. in Catil.*

Pedibus consequi. Fare facilmente.

Tu hai fatto questo con facilità.

Tu id pedibus es consecutus. Cic. Fab. Gallo,

Ad pedes deflire. Smontare da cavallo.

Secondo la loro usanza smontarono da cavallo. *Consuetudine sua ad pedes defilierunt. Cæsur in Com.*

Desidere equo. Smontare da cavallo.

Equitare. Cavalcare.

Sedere cruribus divaricatis. Lud. Vives.

Stare à cavallo con una gamba per banda.

Equo conjunctis cruribus, insidere. Vives.

Cavalcare à guisa di Donne.

Duos insidere equo, alterum in frato, alterum super cluneis. Vives.

Cavalcare l'uno in sella, & l'altro in groppa.

Currere equo. Non, cum equo, nec super equum.

Correre à cavallo.

A pedibus puer, vel ferous.
 Messaggiere à piedi.
 Hò mandato à Roma il mio servo, e messaggiere à piedi. *Servum à pedibus meum, Romam misi. Att. lib. 8. ep. 5.*
A manu, vel amanuensis puer. Cicer. & Paullus Mannuccius, vir quidem differentissimus, & hac in arte eruditissimus.
 Scrivano, della cui mano ci serviamo.
A secretis idem Cic. & Paullus.
 Segretario.
A consiliis idem Paullus.
 Confegliere.
Pejus leto odisse, & timere flagitium.
 Odiare, & temere la ribalderia più, che la morte.
 Mai più hò temuto altri più, che cotesto soldato. *Neque quemquam pejus odi, quam istum militem. Plaut. in Mil.*
 Teme la ribalderia più, che la morte. *Pejusque leto flagitium timet. Horat. in epist. Modus dicendi perelegans.*
Primus ferre, ferre omne punctum.
 Riportarne il primo honore, haverne il primo luogo.
 Cotta, & Sulpicio à giudicio d'ogn'uno ebbero il primo luogo, e'l primo honore. *Cotta, & Sulpicius omnium judicio facile primas tulerunt. Cic. in Brut.*
 Colui, che hà saputo mescolare insieme, l'utile, e'l dilettevole, ne riportò il primo honore. *Omne tulit punctum, qui misquit utile dulci. Horat. in Art. Poet.*
Primus deferre.
 Dare il primo luogo, il principal' honore.
 Io ti do il primo luogo, cioè, non vi è huomo al mondo, che ti adegui, non hai pari nello amarmi, rimovendone l'amore, che mi porta mio fratello. *Amoris erga me tui, cum à fraterno amore discessi, tibi primas deferro. Att. lib. 1. epist. Magna varietas.*
Primus tenere.
 Essere il più honorato.
 Egli sempre è stato il più honorato nella eloquenza. *Primus eloquentia tenuit semper. Cic. in Orat.*
 Si deve avvertire, che questi tre modi di parlare sono elegantissimi, & degni d'imitatione, e tutti sono differenti, perciocche il primo significa, riportar seco, il terzo e'l secondo concedere, ò dare, e sempre vi s'intende questa particella, *Partes.*
Profiteri.
 Offerire, dar in nota, & far professione d'una cosa pubblicamente.
 Questo verbo ha varii, & diversi significati; perciocche tal volta significa offerire, dar in nota, mettere in scritti, & far professione di qualche arte, insegnando pubblicamente, come qui sotto si può vedere.
 Offerire.

Tanto ti prometto, & offerisco, quanto posso fare in tuo servizio. *Ego tibi polliceor, atque profiteor eximium, & singulare meum studium in omni genere officii, Cic. lib. 5. ep. Fam. 8. idque frequentissimum, & elegantissimum est.*

Dar in nota.

Profiteri oleum, vinum, frumentum, pecuniam, jugera, & id genus alia.

Dare in nota, mettere in scritto, consegnare l'oglio, vino, grano, ò frumento, danari, campi di terra, & altre somiglianti cose.

Se bene questi danari non cadono sotto il censo; non dimeno, potendo, sarà bene, à fargli notare, dargli in nota, consegnare, & mettergli in scritto. *Tu vero confice professionem, si potes, & si hac pecunia ex eo genere est, ut professione non egeat. Cic. Tironi ep. 23.*

Danno in nota i campi delle terre seminate. *Jugera sationum profitentur. Cic. in Verr. Hic dicendi Modus est frequentissimus, & elegantissimus.*

Profiteri Grammaticam.

Tenere scuola di Grammatica, far professione di Grammatica insegnando pubblicamente.

Le cose, che si possono disputare intorno all'amicitia, io direi, che haveste à dimandare à quei, che ne fanno professione, tenendo schuola. *Qua de amicitia disputari possunt, ab eis, censéo, petatis, qui ista profitentur. Cic. de Amicitia. Hic modus dicendi estimatione dignus.*

Profiteri apud Prætorem, vel Profiteri nomen.

Mettere il nome in iscritto.

Ha dato in nota Q. Metello. *Professus est apud Prætorem. Q. Metellum. Cicer. pro Archia.*

Profiteri es alienum.

Confessare: Dar in nota i debiti. *Curtius lib. 10.*

Perscribere, vel, nomina prescribere.

Scrivere le partite del dare e dello avere.

Questo verbo, oltre gli altri suoi significati, ritiene un senso molto occulto, e forse, da pochi avvertito, ma da buoni Scrittori elegantissimamente posto, e significa notare, ò scrivere le partite del dare, ò del ricevere, onde da questo verbo ne vien quel nome verbale, *perscriptiones*, cioè, partite, e l'altro, *perscriptor*, cioè, colui, che nota le partite.

Notò le partite. *Perscripisti nomina. Cic. Att. Notorno i detti de' Giudici. Judicium Q. ita perscripserunt. Cic. ep. Fam.*

Mai mi sono potuto indurre à notare una partita falsa. *Ego nunquam hanc manum, & hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberem nomen. Cic. pro Roscio Comodo. idque perscèpe dictum.*

Perscriptiones.)(

Partite.)(

Perscriptor.)(*Modi dicendi*

Colui, che nota le partite.)(*di frequen*

Cancellare le partite.)(*tissimi.*

Inducere nomina. Cic. Att.)(

Quid illi fiet? Che sarà di lui.

Quid illi faciam?

In che potrò io giovarli? che farò di lui?

Quid

Quid illi factum est?

Che gli è intravenuto?

Questi modi di parlare sono elegantissimi, ma da pochi hoggidì osservati, e tutti questi modi s'usano per esprimere maraviglia, o per qualche calamità, perdita, o danno.

Che farà di me? *Quid mihi fiet?* Plautus in Bacchid. & multis aliis in locis.

Che ne farà del popolo Ulubrano? *Quid fiet Populo Ulubrano?* Cic. Treb.

Che ne farà di colui, che lascerò? Cic. Att. idque perspicè dictum, & quidem perpolitè. Non sa che fare dell'oro. *Nescit quid faciat auro.*

Che faremo del fanciullo. *Quid faciemus puero.*

Che farai di Giove, e di Vulcano. *Quid facies Jovi? quid Vulcano?* Cic. de nat. deor. idque frequenter.

Che è stato fatto della cappa, che t'è intravenuto della cappa. *Tuo quid factum est pallio?* Plautus in Casina.

Quid faceret aliud?

Che poteva far altro?

Quest'è un modo di parlare elegantissimo, in vece del quale i Barbari dicono: *Quid poterat aliud facere?*

Valerio ogni giorno cantava, perche era comediante, che poteva far'altro? *Valerius quotidie cantabat, erat enim scenicus, quid faceret aliud?* Cic. de Oratore.

Quota hora est? Quante hore sono.

Questa frasi di dire alle volte semplicemente domanda, & ricerca numero, & ordine, & alle volte senza interrogazione, come qui sotto si può vedere.

Io sapeva, che era solito tuo d'informarti in quanti anni si rimborsano i danari spesi nelle possessioni da' frutti, che si traggono da quelle. *Sciebam de quoto anno, & quantum in solo solere querere.* Att. lib. 9. epist. 11.

A quante ore di notte. *Quota hora noctis.* Aut. ad Her.

Di, quante setè. *Dic, quotus es?* Martialis.

Quanti danari sono questi? *Quotus est iste denarius?* Cic. in Verr.

Quanti anni aveva Catone, quando imparava Greco? *Quotum annum agebat Cato, quando Græcas discebat litteras?*

Qui si deve avvertire, che questo relativo, *Quotus*, *ta tum*, propriamente significà ordine, & in questo senso le risposte si danno con questi pronomi. *Primus secundus, tertius, quartus, quintus, sextus*, & altri somiglianti, come sarebbe à dire, Qual sei fra quei, che sedono? *Quotus es inser sedentes?*

Quotus quisque. Qual'è colui.

Qual'è colui, che sappia l'arte Aritmetica? *Quotus quisque est, qui teneat artem numerorum?* Cic. de Orat.

Chi è colui, che possa fuggire costei? *Quotus quisque istam effugere potest?* Cic. M. Cælio.

Qual'è colui, che portar possa lettera di qualche peso, à cui non venga voglia, per

alleggerirsene, di leggerla? *Quotus quisque est, qui epistolam paullo graviorē ferre possit, nisi eam per lectionem relevarit?* Cic. Att. lib. 1. ep. 10.

Tutta quella parte, che da lui si caverà, tutta torni à tuo giovamento. *Quota pars ex eo deducetur, ea pars tibi sit profutura.* Paull. Tra la minima parte delle lodi. *Quota pars laudis erat.* Ovid. ad Corin.

Quotena nescio jugera.

Non sò quanti campi.

Questo relativo è divisivo di qualche cosa in numeri pari, & uguali, & riceve questi numeri, *Singuli*, *Bini*, *Terni*, *vel Trini*, *Quaterni*, *vel Quatrini*, *Quini*, *Seni*, *Septeni*, *Ottioni*, *Noveni*, *Deni*, *Viceni*, *Quinquageni*, *Centini*, *Milleni*, & altri somiglianti.

Questi (penso) hà compartito nella ripa del Tevere non sò quanti suoi campi, con, fare à ciascuno il prezzo separato, & distinto. *Is (opinor) ita partes fecit in Ripa Tiberina nescio quotenorum jugerum, ut certa pretia constitueret.* Att. lib. 12. ep. 7.

I Due à due à due, & à quattro à quattro tirano l'arato, come i cavalli tirano la carretta. *Bovés bini, vel quaterni trahunt aratrum, quoteni equi carrucam.* Cato.

Quotennis es tu?

Di quanti anni sei? *Priscianus. Sed Aldus Senior, Vir insignis se id nunquam apud alios auctores legisse ait.*

Quot annos natus es, quor annorum es, quotum annum ætatis agis.

Quanti anni hai.

Tutti questi tre modi di parlare sono lodati da Aldo Mannuccio nelle sue regole; le risposte de'quali, sono queste: *Annulus*, *Biennis*, *Bimus*, *Triennis*, *vel Trinus*, *Quadriennis*, *vel Quadrinus*, *Quinquennis*, *Decennis*; più oltre dice non ricordarsi haver letto: Quanti anni hai? Uno, due, o tre. *Quotum annum ætatis agis?* *Anniculum*, *Biennem*, *vel Bimum*, *Triennem*, *vel Trimum*.

Quod sine molestia, vel tuo incommodo fiat. Pur che si faccia senza tua noja, o danno.

Quod pace tua fiat, vel dicatur.

Il che si faccia con tua buona licenza, o sia detto con sopportatione.

Quod sciam. Che io sappia.

Quod liceat inter nos dicere.

Il che sia lecito à dir frà noi, per dirla frà noi.

Molta gratia, e venustà si scorge in tutte queste frasi di parlare, le quali rendono i ragionamenti Latini risplendenti, e leggiadri. Però con ogni sforzo ci dobbiamo affaticare di servircene ne'nostri componimenti.

Prima che hoggi non t'ho veduto giamai, ch'io sappia. *Ego te (quod sciam) nunquam ante hunc diem vidi.* Plautus in Men. Modus dicendi frequentissimus, & elegantissimus.

Il che sia fatto con sopportatione. *Quod pace tua fiat.* Ter. in Eun.

Dirò con sopportatione. *Pace tua dixerim.*
Vorrei, che desti opera, che la pistola, quale io gli mandai, ci fosse rimandata, e che gli parli, pur che ti sia comodo. *Velim, cures epistolam, quam ad eum misi, reddendam, & ipse, quod comodo tuo fiat, colloquere.* Att. *Frequens dicendi modus, & politus.*

Del libro di Serapione, non intendo la millesima parte, per dirla qui fra noi. *Ex Serapionis libro, quod liceat inter nos dicere, millesimam partem non intelligo.* Att.

Modus dicendi venustus, & frequens.

Quam dudum venit ille?

Quanto è, che venne colui? *Ter. & Plaut.*

Quampridem non edisti?

Quanto è, che non hai mangiato? *Plaut. in Stich.*

Quanto è, che hai posto questa partita al bastardello?

Quampridem hoc nomen in adversaria retulisti? Cic. *pro Rab.*

Ambedue questi modi di parlare sono usati da buoni Scrittori Latini con molta vaghezza, & politezza.

Dicere salutem, Adscribere, vel scribere salutem, vel Nunciare salutem, & salutare.

Salutare.

Tutti questi modi di salutare sono usatissimi, & elegantissimi, & perche tutti i libri ne sono pieni di così fatti modi di parlare, non mi curo spendere molto tempo in questo.

Lo saluterai assai da mia parte. *Dicito illi salutem meis verbis plurimam.* Cic. *ep. Fam. & Att. non raro.*

Scrivendo, saluta tuo Padre in nome mio. *Scribe salutem tuo Patri meis verbis.* Cic.

Mi è stato molto grato, che in nome di tua figliuola m'habbi salutato. *Filiola tua gratum mihi fecit, quod tibi diligenter mandavit, ut mihi salutem adscriberes.* Att.

Mi ha salutato da parte tua. *Salutem mihi tuis verbis nuntiavit.* Cic. *Treb.*

Fà di salutare Tirone da mia parte. *Tironem saluta nostris verbis.*

Salutem dicere foro.

Lasciare gl'impacci.

Io lascerò gl'impacci de' palazzi, e delle corti. *Multam salutem, & foro dicam, & curia.* Cic. *lib. 7. epist. ult.*

Jubere salvere.

Salutare.

Vorrei, che salutasti Dionisio. *Dionysium velim salvere jubeas.* Cic. *Att. idque eleganter, & frequenter dictum.*

Salvebis à Cicerone.

Cicerone ti saluta.

Mi ti raccomando, e tu mi raccomanderai per lettere à Pilia, & alla nostra Cecilia, il mio Cicerone ti saluta. *Valebis, & valere Piliam, & Cæciliam nostram jubebis litteris, & salvebis à meo Cicerone.* Att. *lib. 6. ep. 2.*

Vale. Mi ti raccomando.

Qui si deve avvertire, che quando occorre dire queste parole semplicemente senza industria, e studio di raccomandatione, cioè, raccomandandami, & mi ti raccomandando, si può usare, & bene, questo verbo, *Valeo*, si come si può vedere per il senso di quella autorità di Cicerone raccontata di sopra, & di molte altre somiglianti.

Si vales, bene est.

Se stai bene, mi piace.

Questo è un modo di parlare celebratissimo, & quasi triviale, percioche infinite volte si ritrova nel principio delle pistole Ciceroniane, e d'altri, & per essere frasi di parlare così intesa da tutti, lasceremo le autorità da parte.

Sub.

Questa preposizione tutta volta, che vien usata, secondo che di quella i buoni Scrittori antichi se ne sono serviti, ritiene in se molta gratia, & splendore, mà però sotto varii, & diversi sensi, come qui sotto si può vedere.

Sub vespertum.

Verso la sera. *Cæsar. in Con.*

Sub occasum solis.

Nello imbrunir della sera, *idem.*

Sub tempus edendi.

Presso l'hora di mangiare. *Horatius.*

Sub Galli cantum.

Sul cantar del Gallo, *idem.*

Sub lucem. Presso al giorno, *idem.*

Sub noctem. Verso la notte. *Virg.*

Sub oculos.

Avanti à gl'occhi. *Cic. de Orat.*

Sub eas. Dietro à quelle. *Cic. Planco.*

Sub manus succedere.

Succeder bene, à man salva. *Plaut. in Persa.*

Servire auribus, vel, dare auribus.

Adulare, lusingare.

Non pensare, il mio Cicerone, ch'io dica, questo per farti piacere, cioè per adulari. *Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare.* Treb. *Cic. lib. 12. ep. 16.*

Adulano Varo. *Auribus Vari serviunt.* *Cæsar in Com.*

Si Diis placet. Piacendo a Dio.

Ufavano gli Antichi in questo modo di parlare, maravigliandosi di dignità, di temerità, ò per sdegno.

Satin salva.

Come passano le facende? che nuova c'è delle cose nostre?

Era usato questo modo di parlare presso gli Antichi, interrogando essendo turbati, & dubbiosi della cosa, quasi dir volessero così: *Satis ne salva sunt res?*

Ah, che c'è, di, che temi? come passano le cose? *Hem, quid est? quid trepidas? satin salva?* Ter. *in Eunuch.*

Domandandogli io, se le cose nostre passavano bene, mi rispose di nò. *Quarenti mihi, satin salva? minime, inquit.* Tit. *Liv. ab Urb. cond.*

Ad tempus. A tempo. *Cic. persapè.*
Per

Per tempus.

A tempo. *Frequenter Comici.*

Post tempus.

Passato il tempo, fornita la cosa. *Cic.*

& alii.

In tempus.

Di tempo, in tempo. *Cic., & alii,*

Uno tempore.

Ad un tempo, nell'istesso tempo. *Cic.*

Suo tempore.

A luogo suo, quando sarà tempo. *Cic. in Verr.*

Primo quoque tempore.

Instantaneamente, presto, subito. *Cicer. Att. lib. 8. ep. 6.*

Primo quoque die.

Ogni primo dì. *Valla lib. 1. cap. 14.*

Fasciculus litterarum.

Plico di lettere.

In quella, che io ti scrissi, ve n'era una inchiusa, che andava a lui, voglio che la mi sia rimandata. *Conjeceram in fasciculum una cum tua, venientem ad illum epistolam, hanc ad me referri volo. Att. lib. 3. ep. 5. idque frequens.*

Obsignare epistolam.

Sugellare la lettera. *(Modi dicendi frequentissimi)*

Resignare epistolam.

Aprire la lettera.

Inscribere. Intitolare, far il titolo.

Quel libro, che è intitolato, Hortensio, Mennone, economico. *Ille liber, qui inscriptus est, Hortensii Memnonis economicus. Cic. de Divin. in Tusc. de Offic. & aliis in dosis persæpe.*

Inscribere littera alicui.

Indrizzare la lettera ad alcuno.

Vorrei, che tu facessi haver ricapito a questo plico, qual'è indrizzato a Curio. *Tu fasciculum, qui est Curio inscriptus, velim cures ad eum perferendum. Cic. Att. lib. 8. epist. 5.*

Deferendum curare. Dare ricapito.

Litteras interire, aut aperiri, aut intercipi.

Smarrirsi le lettera, essere aperte, o intraprese.

Dopo la tua partita ci sono occorse cose degne da esser poste in carta, ma non da essere poste ad uno rischio tale, perche possono o smarrirsi, o essere aperte o tolte per viaggio, o intraprese. *Sunt, post discessum a me tuum res dignæ litteris nostris, sed non committendæ ejusmodi periculo, ut aut interire, aut aperiri, aut intercipi possint. Cic. Att. lib. 1. ep. 10.*

Tempestivum convivium.

Banchetto, nel quale si ragiona di cose importanti.

Si come si può vedere dalle autorità sotto-scritte, queste due voci congiunte insieme non significano semplicemente Convito, o Banchetto apparecchiato a tempo, ma Banchetto, nel quale si disputa di cose gravi, & importanti, fatto con ordine cerimonioso, e con dubii mossi da Maestro, o da altra persona di autorità per dar buoni documenti.

Per i piacevoli ragionamenti, mi diletano

i Banchetti, ne quali si ragiona di cose, dotte, & maestrevoli. *Ego, propter sermonis delectationem, tempestivis conviviis delector. Cic. de Sen.*

Io intendo, che ne Banchetti, ne quali si ragiona di cose gravi, si disputa di molte cose, e severamente da huomini da bene. *Audio à bonis viris, multa severe in conviviis tempestivis disputari. Att. idque non raro.*

Tempestas, bona, vel idonea.

Tempo atto di navigare, buonaccia; buon vento, vento in favore.

Vorrei, se così fa bisogno, che per il primo buon vento te ne monti in Barca, e che ne venghi. *Tu (si ita expedit) velim quam primum bona, & certa tempestate conscendas, ad meque venias. Cic. Fratri.*

Pur che sia venuto in favore. *Dummodo idonea tempestas sit. Ibidem, & Cato de re rust.*

Invisere. Visitare, andare a vedere.

Mi è molto grato, che tu visiti spesso la casa nostra. *Domum meam quod crebro invisit, est mihi valde gratum. Att.*

Vorrei, che, potendo, tu andassi a vedere quei nostri luoghi da passeggiare. *Notam ambulationem, cum poteris, invisit, velim. Att. lib. 4. epist. 9.*

Salutandi gratia, vel causa, ire.

Andare per visitare.

Essendo venuto a visitarmi il tuo schiavo franco, gli ho dato queste lettere, scritte in risposta di quelle, ch'io ricevei. *Cum libertus tuus ad me salutandi causa venisset, has ei litteras dedi, quibus ad eas rescripsi, quas acceperam. Att. lib. 6. ep. 2.*

Hò mandato questa pistola la quale ti saluterà quasi in cambio mio. *Hanc epistolam ad te misi; quæ te, meam vicem, quasi salutaret. Paullus Mannuc. lib. 4. epist. 39.*

Honoris causa visere aliquem, vel officii gratia.

Visitare alcuno.

Vorrei dare una scorsa à Ferrara, prima per visitarti, dipoi per godere i dottissimi ragionamenti tuoi. *Ferrariam excurrere, velim; id ego, primum, honoris causa, ut te viserim, opto; deinde, ut tuis dottissimis sermonibus fruere. Paullus Manuccius lib. 4. epist. 39.*

Epistola aliquem petere.

Visitare alcuno con lettere.

Egli mi ha visitato con lettere. *Epistola me petivit. Cic. Att.*

Tantum abest, ut.

Non solamente non è vero.

Questa frasi di parlare è molto polita, & bella, & celebratissima presso Cicerone, & altri. Si che con ogni sforzo, chiunque desidera assuefarli al vago, e terso dire d'un tanto Padre, deve industriarsi di non lasciarla à dietro, ma capirla, & seguirla, & questo modo di ragionare s'usa quando vogliamo negare una cosa, & fortificare tutto l'opposito di quello, che si nega, seguendone poi questa voce, *Ut*, una volta, o due.

Non solamente non è vero, che ci curiamo, che sia scritto contra noi, ma lo desideriamo oltramodo. *Tantum abest, ut scribi contra nos nolimus; ut id etiam maximè optemus. Cic. in Tusc.*

Non solamente non è ufficio, ma non vi è cosa più contraria all'ufficio. *Tantum abest ab officio, ut nihil officio magis possit esse contrarium. Cic. de Offic. idque frequentissime. Tantum abest, ut, ut.*

Non solamente non hò nelle mie sostanze, parte alcuna, che sia mia, ma hò già tutti i miei amici indebitati. *Tantum abest, ut mea rei familiaris liberum sit quidquam, ut meos jam omnes amicos aere alieno obstrinxerim. Cic. lib. 11. epist. 10.*

Non solamente egli non mi hà rimosso dal mio proponimento, ma porto opinione, che egli habbia cagione di pentirsi, essendosi rimosso dal suo parere. *Tantum abest, ut meam ille sententiam moveat, ut valdè ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, penitendum putem. Cic. Att. lib. 7. ep. 3. idque non raro.*

Non solamente sei lontano dalla perfettione delle opere grandi, ma non pure hai gittato il fondamento, che pensi. *Tantum abest perfectione maximorum operum, ut fundamenta non dum, quæ cogitas, jeceris. Cic. pro Marcello.*

Senza settimo caso.

Non solamente non hai infiammato i nostri animi; mà non ci potevamo tener dal sonno. *Tantum abest, ut inflammares nostros animos, somnum vix tenebamus. Cic. in Calidium, in Bruto.*

Tantum quod.

Di poco, all' hora all' hora, su'n quella, in tanto che.

Di poco, cioè, all' hora io era venuto di quello di Arpino, quando mi furno date le tue lettere. *Tantum quod ex Arpinati veneram, cum mihi à te litteræ reddita sunt. Cic. lib. 7. Fab. Gallo ep. 23.*

In tanto, che non fa mentione, non fa motto dell'huomo. *Tantum quod hominem non nominat. Cic. prima Verr. Tantum quod oratoribus obsides non dedit, idem ibidem.*

Tandem aliquando, quousque tandem.

Pur'una volta. Fin quanto finalmente.

Questi due Avverbii congiunti insieme ne' ragionamenti risplendono à guisa di due fiammeggianti stelle, quando, che è il Ciel sereno nel tempo di notte, e significano desiderio d'una cosa desiata gran tempo.

Mi sono state rese pur una volta le lettere, quali tanto desideravo da te. *Tandem aliquando mihi à te expectatissimas litteras reddidit. Cic. Tir.*

Fin' a quanto tempo finalmente tu verrai ad abulare la nostra pazienza. *Quousque tandem abutere patientia nostra. Cic. in Catil. Modi dicendi frequentissimi.*

Tantisper dum.

Fino a' tanto, che.

Chi fa l'ufficio suo forzato dal timor del castigo, tanto si guarda d'errare, fin che

vede, che si possi risapere. *Male coactus qui suum officium facit, dum rescitum iri credit, tantisper cavet. Ter. in Adelp. & ponitur hic malum substantivè pro afflictione, angustia, & pœna.*

Io sono di parere, che non sia buono di moverti di dove tu sei fino à tanto, che sarà alquanto rassreddata questa allegrezza. *Tibi censeo latendum tantisper ibidem, dum effervesceat hæc gratulatio. Cic. lib. 9. ep. 2.*

Transversum unguem, vel digitum, aut pedem latum, vel digitum latum non discedere.

Non scostarsi puntino, star sempre a' fianchi.

Non ti partire di qui puntino. *Ex isto loco digitum transversum, vel unguem latum, aut pedem latum, ne excefferis. Plautus in Bacch.*

Niuno deve allontanarsi dalla dritta coscienza pur un dito. *in omni vstra sua, quemque à recta conscientia transversum unguem non oportet discedere. Cic. Att. Modi omnes dicendi isti sunt frequentissimi.*

Tollere manus, & oculos. Cic. & alii.

Alzare le mani, e gli occhi al cielo per allegrezza.

Tendere iter.

Caminare, far viaggio.

Far viaggio con le ali, cioè volare. *Tendere iter pennis, Virg. 6. Aeneidos.*

Tendere.) (Ut quo tendis? Ove

Andare.) (vai?

Non sò, se debba andarmene à Venusia, & quivi aspettare. *Dubito, an Venusiam tendam, ibique expectem. Cic. Att. & prima Verr.*

Ut.

Appena si potrebbe esprimere con parole, quanta gratia, & venustà ritenga in se questa piccola particella, & quanto variamente se ne sia ita sempre serpendo per dentro a' ragionamenti de' buoni Latini, & à guisa d'una lasciva lussuriando; come per le sottoscrutte autorità si potrà vedere,

Ut.

In che guisa. *) (Infinite.*

Vedi tù? in che guisa stiano due penne nel cimiero. *Vide, ut geminae stent in vertice crista: Virg.*

Lascio da banda come sia fatto l'uno, e l'altro di noi. *Omitto ut sit factus uterque nostrum. Cic. in Rull.*

Ut vales?

Come stai?

) (Interrogative.

Come stai? *Risp. Come posso. Ut vales? Risp. Ut queo. Plaut. in Persa, idque per sepe. Plaut.*

Ut te amplector libens?) (Interrogative.

Oh come ti abbraccio *) (cum admiratione volentieri.) (ne.*

Oh come gli alti ingegni se ne stanno nascosti spesso volte? *Ut sæpe summa ingenia in occulto latent? Plaut. in Capt.*

Oh quanto ti amo, e quanto sei dolce? *Ut te amo? ut dulcis es? idem in Rud. idque frequentissime.*

Ut

Ut enim queras omnia)(*Cum particula se-*
id est Quamvis.)(*quenti, tamen,*
Poniamo, che cerchi)(*& sine ea.*
il tutto.)(

Poniamo, che tu cerchi ogni cosa, dato, e
non concesso, non per questo lo troverai.
Ut enim queras omnia, non tamen reperies.
Cic. in Orat.

Quantunque mi succeda tutta quello, ch'io
voglio, non per questo mi posso rilevare,
Ut mihi omnia contingant, levare non possum,
idque non raro.

Ut.)(*Id est postquam.*

Dopo, che,)(*Id est postquam.*
Dopo che son venuto in Arpino. *Ut veni*
in Arpinum. *Cic. Bruto.*

Quest'è il terzo anno, dopo che si son parti-
ti di casa. *Domo ut abierunt, hic tertius*
annus est. *Plaut. in Stich.* *idque frequentissi-*
me apud omnes.

Ut ne. Acciò, che nò.

Che niuna cosa sia estrema, *Ut ne quid ni-*
mis. *Ter. Modus dicendi frequentissimus.*

Che non s'adiri, *Ut ne succenseat,*
Vereor, ut,)(*Cum verbis timendi.*
Dubito, che,)(

Ho ricevuto lettere tue, per le quali dimo-
stri temere, ch'io non habbia ricevuto
quelle altre. *Accepi à te litteras, quibus*
vereri videris, ut epistolas illas alteras acce-
perim. *Att. Modus dicendi elegantissimus.*

Ut,)(*Execrando, vel*
Dio volesse, che)(*optando.*

Che Dio gli dia il mal'anno. *Ut illum Dii,*
Deaque omnes perdant. *Ter. in Eum idque*
persapè.

Ut plurimum. Per il più, assai.

Nel pigliar guerra, nel fare, & nel deporla
assai vale la ragione, il dritto, la giusti-
tia, & la fede. *In bello suscipiendo, & ge-*
rendo, & deponendo jus, ut plurimum valet,
& fides. *Cic. de Leg.*

Utpote, qui. Come colpi, che.

Come quei, che non sogliono sprezzar nien-
te, non temevano. *Utpote, qui nihil con-*
temnere soleamus, non pertimescebamus. *Att.*

Ut, ut. Come si voglia.

Siano come si voglia, mi renda il mio più to-
sto, che seguir lite. *Ut, ut hac sunt facta,*
potius quam lites sequear, meum mihi reddat.
Ter. in Adel.

Ut puta.)(*Verbi gratia.* *Cic.*
Si come.)(*lib.7. ep.*

Ut quid?)(*Cic. Att.*
Perche?)(

Ut primum.)(*Cic. epist. & aliis in*
Subito che.)(*locis.*

Usu venire. Accadere spesso.

Non giamai questo ti è accaduto. *Id num-*
quam tibi usu venit.

Hora spesso mi accade quello, che suol acca-
dere à te. *Nunc evenit idem usu mihi, quod*
tibi. *Att. Modus dicendi elegantissimus, &*
frequentissimus.

Valetudo infirma, vel infirmitas valetudinis.

Nella infermità à pena si schita il freddo nelle
case, e nelle terre, non che in mare,

Vix ipsis tellis, & oppidis frigus infirma vale-
tudine vitatur, nedum in mari. *Cic. Tironi-*

Se mi ami, non ti travagliare in questa tua
infermità. *Valetudinem istam tuam infirmam*
[si me amas] noli vexare, idem eadem.

Se ti tiene qualche dolor del corpo, ò infer-
mità, che non possi venire, ne dò più to-
sto la colpa alla fortuna, che alla tua sa-
pienza. *Si te dolor aliquis corporis, aut*
infirmitas valetudinis tua tenuit, quo minus
ad nos venires, fortuna magis tribuo, quam
sapientia tua. *Cic. Marjo.*

Firmus. Gagliardo, sano.

Pregoti, quanto posso, à non ti mettere in
viaggio in così lunga via di mare in tempo
di verno, se non sei ben sano, e gagliardo.
Te pentitus rogo, ne tam longa navigationi,
& viæ per hmem, nisi bene firmum, com-
mittas. *Cic. Tironi.*

Fà, ch'io ti ritrovi sano, e gagliardo, il mio
Tirone. *Te ut firmum offendam, mi Tiro,*
effice, idem eadem.

Infirmus. Debole fiacco.

Questa particella non significa ammalato, &
infermo, come alcuni forse pensano, ma
debole, e fiacco per la infermità passata,
ò per altro rispetto.

Poniamoci à sedere, se vi pare, perciocchè
son molto fiacco. *Assideamus, si videtur,*
sum enim admodum infirmus. *Cicer. in Acad.*
quest.

Valetudo commoda,)(*Incommoda, vel mala,*
vel bona,)(*vel agra.*

Sanità.)(*Infermità.*

Perche questa voce assolutamente significa,
alle vote infermità: per tanto, acciò che
sia tolta via ogni dubitatione, riceve mol-
te volte questi epiteti, perciocchè, *Valeo,*
les, denota anche egli alle volte senso
cattivo.

Io stava male. *Me incommoda valetudo tene-*
bat. *Cic. Att.*

Egli stette male. *Infirma, atque agra valetu-*
dine fuit. *Cic. de claris Orat.*

Vale.

Partiti da noi, ovvero, v'è in mal'hora.
Questo verbo oltra gli altri suoi sensi, che
riceve, significa star sano, e si suol porre
sempre nel fine delle pistole, & anco nella
partenza, onde nel principio di esse, &
nello entrare, ò appresentarsi da qualch'uno
si dice: *Salve,* la qual voce si usa anco nel
fine delle pistole, ò vero nella partenza,
si come disse Cicerone scrivendo à Tirone:
Vale mi Tiro, vale, & salve, cioè, Stà sano
il mio Tirone, stà sano, & allegro. Que-
ste parole ancora si diceano a'morti, fatte
l'essequie, e pompe funerali anticamente,
non che sani, ò salvi potessero essere, ma
perche si partivano da loro, per non ve-
derli più giamai. Laonde usandosi questo
verbo sempre nel fine, ò partenza, s'in-
tromesse questa consuetudine, che ancora
nel partire, che si fa con ildegno, e cole-
ra, si dicesse questa parola: *Vale, quasi*
dicere voluisset. Va in mal'hora. Piglian-
dosi adunque questo verbo in buona, & in

cattiva parte ; perciocche oltra questo significa star male, Segno di ciò è, che, *Valetudo*, denota alle volte, malattia, *Valetudinarius*, mal sano, infermiccio ; & *Valetudinarius*, la infermeria ; per tanto gli si sogliono aggiungere questi avverbii *Bene*, & *Male*, per fuggire ogni dubitatione.

Quei, che cercano discordia frà noi, vadino per via in mal'hora. *Valeant, qui inter nos dissidium querunt. Ter. in And. idem in Adelpis. Quod Donatus, Servius, & alii sic exponunt. Pereant.*

Valetudo.

Infermità.

Attendi à curare la tua infermità con diligenza. *Valetudinem tuam cura diligenter. Cic. ad Terentiam.*

Valetudo.

Sanità.

Diamo hora qualche cosa alla sanità. *Nunc valetudini tribuamus aliquid. Cic.*

Ubi vis gentium. Ove tu vuoi.

Minime gentium, vel nusquam gentium.

In niun luogo.

Unde gentium. D'onde.

Ubi sis gentium. Ove farai.

Ubi gentium. Ove.

Ubi loci. In qual luogo.

Ubi terrarum. In che parte del Mondo.

Ubi ubi. In qualunque luogo.

Quo gentium. Dove?

Ubi cumque terrarum.

In qualunque parte del Mondo.

Quisquam gentium. Ciascuno.

Quo locorum. Dove.

Tutti questi modi di parlare sono elegantissimi, & celebratissimi presso i buoni, e perfetti Dicatori Latini, le autorità de' quali per brevità si taceranno.

Usque.

Questa preposizione, degna da essere offervata, si congiunge con varie, e diverse preposizioni, & avverbii, & apporta molta vaghezza, & gratia al dire.

Usque ad pridie nonas.

Fino al giorno avanti le none.

Usque à campis, & usque ab Ætiopia.

Fino da'campi, & dall'Ætiopia.

Usque dum inveniatur.

Fin che si ritrovi.

Usque eo. Fino à che.

Venire alicui hereditatem.

Alcuno succedere herede.

Tu dicevi, ch'io non succedeva herede.

Hereditatem mihi venire negasti. Cic. in Phil.

Pensò, che gli venisse la heredità, *Hereditatem sibi venire arbitratus est. Cic. in Verr. idque non raro.*

Vicarius.

Il servo, che è in vece d'un altro servo, Vice servo.

Questa voce communemente si suol pigliare per ciascuno, che succeda in qualche ufficio in vece d'altri quasi, *Vicem alterius gerens*, mà per le sottoscritte autorità si vedrà, che si chiama anco servo, che

stà in luogo d'un'altro servo, cioè, Vice servo.

Basta essere servo, hora non voglio essere, Vice servo. *Esse sat esse servum, jam nolo Vicarius esse. Mart.*

Colui, che serve à un servo, ò vice servo, ò compagno. *Sive Vicarius est, qui servo parat, aut conseruus. Horat. 2. Serm. Sat. 7. Plaut. in Asin. Cic. in Ver. 1. non semel, & in 1. Phil. & alii.*

Vicarius. Vicario, Luogotenente.

Io succederò in luogo tuo, piglierò l'ufficio tuo. *Succedam Vicarius tuo muneri, suscipiam partes tuas. Cic. in Verr. & 6.*

Io ti fo Vicario, cioè farai l'ufficio per me di osservarlo. *Dote Vicarium, tu cum observabis. Cic. lib. 9. Fam. ep. 22.*

Habere questui.

Havere in luogo di guadagno, ovvero à guadagno.

Havere la Repubblica, in luogo di guadagno non solo è brutta cosa, mà molto scelerata, *Habere questui Rempublicam, non modo turpe est, sed sceleratam, & nefarium. Cic. de Off.*

Habere honori, præda, & voluptati.

Havere in luogo di honore, di preda, & di piacere.

Come se havessero quelle cose in luogo di honore, & non di preda, & le altre, che son chiamate miserie, havessero in luogo di piacere. *Perinde quasi ea honori, non præda, & alia, quæ vocantur miseria, voluptati habeant. Sall. in Jug.*

Summum. Al più.) (*Non, Ad plus.*

Forse domani, al più doman l'altro. *Fortasse cras, summum perendie. Cic. Att. idem 1. Verr.*

Ad summum. Al più.

Due, o tre volte al più. *Bis, terre ad summum. Cic. Att.*

Aspettavo il porta lettere hoggi, o domani al più. *Expectabam hodie, aut ad summum cras tabellarios. Cic. Att.*

Quattro, o cinque al più. *Quatuor, ad summum quinque. Cic. epist. Fam. idque frequentius.*

Minimum.) (

Al manco.) (*Non, Ad minimum.*

Si possono dividere al manco in due specie. *Minimum in binas species dividi possunt. Varro de re rust. ibidem alias.*

Maxime omnium.) (

Più di tutti.) (*Non, Plusquam omnes.*

Attese alle lettere Greche più di tutti.

Maxime omnium Græcis literis studuit. Cic.

Minime omnium.) (*Cic. de Orat.*

Manco di tutti.) (*Non, minus, quam omnes.*

In Apertum proferre.

Divolgare, Mandare in luce.

Non domando, che quest'opera la mandi in luce. *Hoc opus ut in apertum proferas, nihil postulo. Cic. in Parad.*

Tangere de caelo. Fulminare.

La Villa fulminata. *Villa de caelo tacta. Cato de re rust.*

Ricordomi, che le quercie fulminate lo dicevano. *De caelo tactas memini prædicere quercus. Virg. Ecl. 1.*

Propinare, nel Præbibere alicui.

Far brindesi ad alcuno.

Faccio brindesi d'una gran coppa, egli beve.

Propino magnum poculum, ille bibit. Plautus in Curc. & Cic. 1. Tusc.

Varrone quando ti fa brindesi? *Quando propinat Varro tibi? Juven. Sat. 5.*

Ti faccio brindesi. Risp. volentieri, & voterò il gotto, o bicchiero. *Præbibo tibi.*

Risp. accipio animo libentissimo, & exinaniam calicem. Vives in Refectiōe scholastica.

Intorquere vocem, seu crispare. Vives.

Far contraponto.

Ludere in numerum.

Ballare, danzare.

Tu vedresti ballare i Fauni, e le Fiere.

In numerum Faunosque, Ferasque videres Ludere. Virg.

Ludere operam.

Perdere l'opera, e la fatica, e'l tempo, Affaticarsi indarno.

Si perde la fatica. *Perditur opera. Ter. in Phorm. & Plautus in Cas. Modus dicendi elegans.*

Ludere verba.

Spargere le parole indarno.

Tu permetti, che le mie parole si sparghino in darno. *Sinis mea verba ludere. Propert. venisse dictum, nam, Ludunt verba, est, ut dicunt, inaniter jactantur, vel fortasse legendum est: Verba sinis me ludere, quemadmodum dicimus: Ludere operam.*

Ludere pila, vel pila palmaria.

Giucare alla palla. *Cic. in multis in locis.*

Qui è d'avvertire, che con questo verbo, quando significa giucare, sempre lo instrumento, col quale si giuoca si pone nel settimo caso, fuori, che vno, o due; per quanto fin' hora ho potuto trovare.

Ludere alea.

Giucare a giuoco di ventura, come sarebbe a carte. *Cic. in Verr.*

Ludere tesseri, talis, vel taxillis. Ter.

Giucare a dadi.

Ludere folle, vel pila volubili, vel volutilli.

Giucare al pallone.

Ludere ad scopum lapide rotato.

Giucare alla piastrella.

Ludere decussata, & quadrupede.

Giucare a scarca barile.

Ludere palestra.

Giucare alla lotta, alle braccia.

Ludere solea detrita.

Giucare alla scarpaccia.

Ludere latrunculis.

Giucare a gli scacchi.

Ludere calculis novenis.

Giucare al nove.

Ludere calculis discoloribus.

Giucare alla finarrella.

Ludere nucibus ad coniectum scrobiculi. Vives.

Giucare con le noci alla fossetta.

Ludere trunculis, vel pyramidulis.

Giucare a' sbrigli.

Ludere par impar putaminibus nucum. Vives.

Giucare a pajo, e casso, cioè a pari, e dispari di scorzi di noci.

Micare. Cic. Off. 3. ut notat Aldus.

Giucare alla morra.

Ludere trocho.

Giucare al trotolo, alla moscola, al pirlò. *Cato in Dist.*

Lo Relativo discordante col sostantivo.

Qui è da notare, che quantunque lo relativo riferischi quello, che s'è detto avanti, non però sempre si concorda con quello, sì come vuol Servio per avvertimento, & osservazioni delle sottoscritte autorità de' buoni Scrittori Latini, perciò che quando lo Relativo si pone in mezzo fra due sostantivi, uno de' quali, cioè il primo sia comune, o appellativo, & il seguente sia proprio, e discorda con l'appellativo. Ma il seguente sia appellativo, & il primo proprio si può concordare con l'uno, o con l'altro, come meglio piacerà.

Relativo concordante col proprio, quando segue il proprio.

E un luogo in prigione, che è chiamato Tulliano. *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. Sallust. in Catil.*

Semini tuo, qui est Christus. Paullus Gal. 3.

Relativo concordante col proprio, o coll' appellativo, seguendo l'appellativo.

La Rosa, quale è fiore candidissimo, mi diletta assai. *Rosa, quæ, vel qui est flos candidissimus, mihi admodum placet. Aldus Senior.*

Fuoghi sempiterni, che voi chiamate segni Celesti, & stelle. *Sempiterni ignes, quæ sidera, ac stellas vocatis. Cic. in Parad. Medium, quæ terra vocatur. Idem ibidem.*

Questa regola con tutto questo fallisce appresso Valerio Massimo, il quale concordò lo Relativo con l'antecedente appellativo, seguendo il proprio.

Il Senato stantiava in quel luogo, il quale hoggidì si chiama Senacolo. *Senatus stationem peragebat eo loci, qui hodie Senaculum appellatur. Id vero non est in frequentu usu.*

Questo istesso si dice del superlativo, il quale ritrovandosi fra due sostantivi, uno de' quali, cioè, il primo sia proprio, e l'altro appellativo, si può il superlativo concordare hora con questo, hora con quello, come piace.

Il giglio è bianchissimo sopra a tutti i fiori.

Lilium est albißimum, vel albißimus florum.

Aldus Senior.

Quid quod? me etiam occidere vult.

Che ti pare? che ne dici? egli mi vuole anco amazzare.

Che te ne pare? Theseo riscosse la promessa da Nettuno. *Quid quod? Theseus exegit promissum à Neptuno. Cic. de off.*

Che te ne pare? mai farei con teo senza pensiero, o fastidio. *Quid quod? tecum numquam essem sine cura. Att.*

Che te ne pare? egli è condannato. *Quid quod? ipse est condemnatus. Cic. pro Cluentio,*

id frequentissimum est dictum, & elegantissimum.

Quid queris? Quid multa? Quid opus est verbis? Quid plura?

Che più?

Che più? Debbo io ritornare alle cose private? *Quid queris? Num ad privata redeam? Cic. Att. lib. 1.*

Quid tum. Ma, che è per questo, Se ne può servire per suo, ma che è per questo? *Psi potest pro suo, quid tum? Cicer. Att.*

Le armi cedano alle toghe; Ma, che è per questo? non hanno ceduto? *Cedant arma togæ, Quid tum? nonne cesserunt? idem. Modus dicendi perpolitus, & frequens.*

Malum. In mal'hora, mal'anno.

Che pazzia è stata questa in mal'hora, in tuo mal'anno? *Quæ [malum] ista fuit amentia? Cic. in Verr.*

Che mal'anno di servitù volontaria è questa? *Quæ [malum] ista voluntaria servitus est? Idem in Phil.*

Che sfacciatezza è questa in mal'hora? *Quæ [malum] hæc impudentia est? Plautus in Men. hic modus dicendi est frequens, & venustatis, & elegantie plenus.*

Quid est, quamobrem, Cur, Quapropter, Quare.

Per qual cagione, Perche conto, Perche. Per qual cagione Celio gli volle dare il veleno? *Quæ fuit causa, quamobrem ei venenum dare vellet Cælius? Cic. pro M. Cæl.*

Per molte cagioni io desidero. *Multa sunt causæ, quamobrem cupio. Ter. in Eun.*

Perche non mi puoi vedere? *Quid est, quamobrem videre non potes?*

Tu cerchi la cagione per cacciarmi di casa. *Causam queris, quare me domo extrudas. Modi dicendi frequentissimi, & elegantissimi. Qua itineris, & Qua de Bruto.*

Intorno a quella parte, ove si fa menzione del viaggio, & di Bruto.

Ma, che cosegli furono i tuoi, quanto onorevoli, e risoluti, e prudenti intorno a quella parte del viaggio, del navigare, e dello abboccarmi, & ragionare con Cesare? *At, quam honesta, quam expedita, quam exigilata tuis cogitationibus, Qua itineris, Qua navigationis, Qua congressus, sermonisque cum Cesare? Att. ep. Legebam.* Io mi avviso, che tu sia occupato da molte, e molte facende, intorno alla parte de' Brutoti, & di Bruto. *Intelligo te dissentissimum esse, Qua de Brutotibis, Qua de Bruto. Eidem.*

Quod te pro. Però ti prego.

E, che temo la infirmità di Filomena non si faccia maggiore. Però te ne prego, che facci sì, che questo non intravenga. *Maie metuo, ne Philomenæ magis morbus aggraveſcat. Quod te, ne quid huius sit, oro. Teren. in Hecyra.*

Renunciare legationem.

Fare la relatione di quello s'è fatto nell'ambascieria.

Quell'huomo non potè fare la relatione

dell'ambascieria. *Vir ille legatione non referre non potuit. Cic. in Philip. idque persæpe.*

Renunciare consules, vel Prætores, &c.

Dichiarare per Consoli fatti, o per podestà fatto.

Fu dichiarato primo Podestà. *Primus Prætor renunciatus est, id est, declaratus factus. Cic. pro Leg. Man.*

Climachia fu dichiarato per Sacerdote fatto. *Climachias Sacerdos renunciatus est. Cicer. l. ep. 9. idque persæpe.*

Redire in gratiam, vel, in amicitiam.

Far pace, riconciliarsi.

Egli s'è riconciliato co' libri. *Rediit in gratiam cum libris. Cic. ep. Fam. 1.*

Fa pace con Luccejo. *Cum Luccejo in gratiam redit. Att. Modus dicendi frequentissimus.*

Fece pace con animo poco sincero. *Non bona fide in Amicitiam rediit. Cic. ep. Fam.*

Rispondere ad rogatum. (Non, ad interrogatum.)

Rispondere al propositum. (Neque ad propositum.)

Non giamai rispondono al proposito. *Numquam ad rogatum respondent. Cic. pro Flacco.*

Roget quis, Dicat quis, Petat quis.

Se alcuno mi domanderà, o pregherà.

Se alcuno mi domanderà, che hai da far con lui? *Roget quis, quid tibi cum illo? Ter. in Eun.*

Resecare ad vivum.

Obligare a troppa strettezza di Regola, vederla troppo per sottile.

Questo parlare è metaforico tirato da quei, che tagliano le onghie fino al vivo, & tagliano gli Arbori fino alle radici, & è molto bel detto.

Io non ho veduto questo così per sottile, come alcuni altri. *Id non resecaui ad vivum, ut ii, qui hæc subtilius differunt, Cic. de Amic.*

Scribere manu mea, tua, sua. (Non propria Scrivere di mia mano, tua, sua.)

Havevo già suggellata la lettera scritta di mia propria mano, la quale penso, che hora habbi letta. *Obſignaram jam epistolam, quam puto te modo perlegiſſe, scriptam mea manu, Att.*

Non pensare, ch'io facci per pigrizia, non scrivendoti di propria mano. *Noli putare pigrizia me facere, quod non mea manu scribam. Eidem.*

Una lettera ti mandai dettandola, e l'altra di propria mano. *Alteram epistolam dictavi, & alteram mea manu dederam. Eidem.*

Queste cose le ho dettate a Tirone cenando io, non ti maravigliare adunque, che non sia di propria mano. *Hæc inter cenam dictavi Tironi, ne igitur mirere, mea manu non esse. Q. Fratri.*

Per le altre lettere scrissi di propria mano. *Superioribus literis, mea manu scripsi. Brutus Cic. Modus dicendi frequentiss.*

Studere rem, & in rem.

Volere, Desiderare, Attendere.

Questo verbo col Dativo è manifesto a tutti, ma

ma non così con l'Accusativo , senza preposizione , & con la preposizione , come più sotto dimostreremo , perciocchè con l'Accusativo senza preposizione significa desiderare , & in questo senso si scuopre con molta gratia , e bellezza del dire , presso i buoni Scrittori ,

Havete tutti una istessa opinione , & vn'istesso volere , e desiderio . *Unum sentitis omnes , Unum studetis . Cic. in Ant.*

Incomincia a desiderare le lettere , & a farsi ingordo , e divoratore de' libri . *Literas studere incipit , & beluo librorum immanis . Cic. pro redditu suo . Idque frequenter .*

Vuole sol questo , sol questo desidera . *Hoc studet unum . Horat. & Plaut. in Mil.*

I Poeti , e i Pittori mirano solo a questo .

Poeta , & Pictores in id solum student . Fab. Quint. lib. cap. 2. Interdum cum Dativo pro amare , & favere . Ovid. 9. Metam. Cui studeat , Cum Genitivo : Cui studet . Cic. 3. de nat. deor.

Incumbere ad studium , & in studium .

Attendere allo studio .

Questo verbo col Dativo significa pure attendere , dare operam , & ogn'un sa , che riceve il Dativo , ma posto con l'Accusativo mediante la preposizione *Ad* , ovvero , *In* , non è così manifesto a tutti , & è d'avvertire , che questo verbo quando significa opera , o fatica corporale , e materiale , non riceve l'Accusativo , ma il Dativo , dicendosi : *Incumbo remis , non , ad remos , nec , in remos .* Quando poi significa fatica di animo , all'hora si costruisce con l'uno , e l'altro caso , e dicesi . *Incumbo studiis , ad studia , & in studia .*

Attendiamo a quei honorati studii . *Incumbamus ad ea præclara studia . Cic. Att. 1.2.*

Ti conforto ad impiegare ogni industria verso la Republica . *Te hortor , ut omni cura in Rempublicam incumbas . Idem Cornif.*

Subscribere causæ .

Sottoscriverti dell'accusa data .

Subscribere causam .

Notar in carta l'accusa data .

I Giudici sono stati puniti per haver notata l'accusa , *Animadversum est in Judices , cum causam subscripsissent . Cic. pro Cluen.*

Domani noterò l'accusa , o la citatione .

Cras subscribam homini dicam . Plau. in Pen.

Quid queris ?

Vuoi tu , ch'io ti dica ?

Vuoi tu ch'io ti dica ? ti so certo , che questo è un di quei dolori più gravi , che nella malvagità di questi tempi io mi sostenga .

Quid queris ? in maximis horum temporum doloribus hunc mihi scito esse . Att. lib. 10. ep. 16. idque perpulchrè , frequenter dictum , Stomachari .

Sdegnarsi .

Se tu ti sdegnarai , e l'haverai a male , diremo più cose . *Si stomachaberis , & molestes feres , plura dicemus . Cic. Cassio .*

Ogni cosa mi sdegnà . *Stomachor omnia . Cic. Att.*

Mi suol muover più à riso , che a sdegno ,

Mibi risum magis , quam stomachum movere solet . Cic.

Non sine stomacho .

Ridere senza sdegno .

Non ho potuto far non sdegnarmi vedendolo .

Non sine stomacho vidi illum . Cic.

Lettera piena di sdegno , e lamenti . *Epistola plena stomachi , & querellarum . Cicer. 2. Fratri .*

Ridere in stomacho .

Ridere , essendo crucciato .

Io soglio ridere , quantunque io sia crucciato .

In stomacho ridere soleo . Cic. lib. 2. ep. Fam. ep. 16.

Sexcenti . Molti , e molti .

Gli Antichi , e perfetti autori Latini del felice secolo usavano questo numero terminato per un numero indeterminato , & grande , cioè , molti , e molti .

Ho ricevuto da te in uno istesso tempo molte , e molte lettere di propria mano , una più gioconda , che l'altra . *Epistolas ego sexcentas uno tempore accepi , aliam alia jucundioram , quæ quidem erant tua manu . Att. lib. 7. ep. 1.*

Tu hai molti , e molti corrieri , o portalettere . *Sexcentos habes tabellarios . Att.*

Supra caput esse .

(zare .

Essere adosso , essere alle spalle , e'n cal-

Eccoti alle spalle un'huomo leggiero , & vile .

Ecce supra caput homo levis , ac sordidus . Cic. Ottavio .

Eccoti adosso il Capitano de' nemici col suo esercito . *Ecce supra caput Dux hostium , cum exercitu . Sall. in Catil. Virg. , & Tit. Liv.*

Secundum Deum . Secundum te .

Dopò Iddio . Dopò te .

Post Deum , excepto Deo .

Nel secondo luogo , dopò Iddio .

Dopò Iddio , cioè , eccettuato Iddio , non amo persona alcuna più di te . *Secundum Deum , nemo mihi est te carior . Cicer. ep. Fam. & 2. Fratri .*

Dopò te non ho al mondo cosa più cara della solitudine . *Secundum te , nihil mihi est amicus solitudine . Att.*

Secundum aurem .

Dietro all'orecchia , o appresso .

Egli hebbe due ferite , una nello stomaco , l'altra dietro all'orecchia . *Duo vulnera , accepit , unum in stomacho , alterum in capite secundum aurem . Servius Sal. ad Cic. lib. 4.*

Secundum presentem .

Come fosse presente .

Giudicherà l'absente , come fosse presente .

Judicabit absentem , secundum presentem . Cic. in Verr.

Secundum te , me , se .

In favor tuo , mio , e suo .

Vuole , che tu dia la sentenza in favor mio , tuo , e suo . *Judicium des vult secundum me , te , seque . Cic. sparsim . Vide Laur. Vallam .*

Scienter .

Saviamente , saputamente , maestrevolmente , dottamente .

Disse molte cose saviamente, ornatamente, & elegantemente. *Multa scienter, ornate, & pereleganter dixit. Cic. in Bruto, frequens dictum.*

Scripturae magistrum, & Portus, Gabellieri, Datari.

Ho grandissima familiarità, & molta conversatione con P. Terentio Hispone, il quale nelle gabelle tiene il luogo del Maestro de' Datari. *Cum P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura pro Magistro dat, mihi summa familiaritas, consuetudoque est. Cic. lib. 13. Fam. ep. 65.*

Terentio mio strettissimo amico ha governato l'entrate, riscuotendo in Asia in luogo del Maestro de' Gabellieri. *Terentius meus necessarius operas in portu, & scriptura Asia pro Magistro dedit. Cicer. Att. lib. 11. epist. 10.*

Tu potrai spesso fiate scrivermi per i Corrieri de' Gabellieri, e de' Vicegabellieri, o Governatori del traffico de' Paesi soggetti a noi. *Tu sape dare Tabellariis publicanorum poteris, Promagistris scripturae, & portus nostrarum Diocesum. Att. lib. 9. ep. 15. lib. 14. epist. 7. in Orat. & in 1. Ver. & aliis in locis. Vide Paulum Man.*

Promagister, Proprator, Proconsul.

Vicemaestro, Vicepodestà, Viceconsole. Queste tre voci, & altre somiglianti erano usate da' buoni padri della favella Latina, quando parlavano di quei, che stavano in luogo del Maestro, del Pretore, del Console. Però così si espongono. *Promagister, idest, pro Magistro, idest, loco Magistrum, Pro Pratore, idest, loco Pratoris. Pro Consule, idest, loco Consulis. Proprator, idest, Pro Priore, idest, loco Prioris: & è quello, che dicono volgarmente: Sottopriore, o Vicario del Priore, & Latinamente: Subprior, vel Vicarius, vel Promagister.* Perche latinamente un Dottore, Custode, o Pastore, d'un Convento, o d'una Compagnia si può dire, *Magister Canobii*: & anco un Generale di Religione dirassi, *Magister sodalitatibus universa, vel totius familiae*. Onde il Bembo disse, & bene, in una sua lettera volgare nominando il Generale di Sant'Agostino, *Gabriel Augustinianorum Magister*. Il che si vede ancora scolpito in pietra nel primo Chiofiro di S. Stefano in Venetia, & è tolto dalla vera Latinità; in cui propriamente il Pastore si suol chiamare *Magister ovium*, come dice Varr. nel 2. lib. cap. 10. delle cose rust. Onde si dice: *Magister equitum, Pagorum, Societatum, Collegiorum, & Ludimagister*, cioè colui, che ha cura di così fatte cose. *Submagister*, è colui, che alcuni dicono, Repetitore, il quale è compagno del Maestro, e attende a gli scolari meno introdotti. Onde chiamasi volgarmente Ripetitore; & a mio giudizio Latinamente si potrebbe chiamare, *Submagister*, ovvero, *Subpraeceptor*. Da' Greci poi è detto, *ὑποδιδάσκαλος*, la qual voce a questo proposito è usata dal Vives, nell'esercitatione Latina, & è detta da questa

particella, *ὑπό*, idest, *sub* & *διδάσκαλος*, idest, *Magister*, quasi *Submagister*, & *Subpraeceptor*. Laonde, si come Hipodidascala, dicesi Latinamente, *Submagister*; così al mio giudizio il Sottopriore si può dire Latinamente, *Subprior*, essendo presente il Priore; ma in absentia di esso havendo piena potestà di governare, ritrovandosi in luogo suo, deve chiamarsi Latinamente, *Proprior, vel Promagister*, volgarmente, Vicepriore, o Vicario; a guisa del Viceconsole, e del Vicepretore, & d'altri somiglianti. Così il Vicario Generale si potrebbe chiamare Latinamente, *Pro prior, vel Promagister Generalis*, se bene si può dir' ancora Ciceronianamente, *Vicarius*, la qual voce significa ancora, Viceferro, come chiaramente al suo luogo habbiamo mostrato. Sò bene, che alcuni diranno, che queste voci, *Proprior, Promagister*, & altre somiglianti, per non essere forse usate, sono dure, o disdicevoli, all'orecchie; ne per questo si devono lasciare da banda, ma con l'uso frequente, essendo composte con ragione, devono essere rese molli, & grate, come piace a Cicerone nella Natura degli Dei, così dicendo: *At ista sive beatitas, sive beatitudo dicenda sit, utrumque omnino durum; sed usu mollienda nobis verba sunt*, & quel che segue appresso; Non ci dovemo tanto sottoporre a Cicerone, che non ci sia lecito formare le voci nuove, secondo il bisogno, essendo che non solamente Aristotele nella Dialettica, ma etiamdio Quintiliano nell'ottavo lib. al 3. cap. & Cic. nel terzo de' Fini, & Oratio nell'arte Poetica ci insegnino a formarle; come a bastanza per hora s'è detto nelle nostre Osservationi della Imitatione, & delle Pistole. Non bisogna dire; Cicerone non ha detto questo, adunque non bisogna dirlo, perche il non poter uscir da' termini di Cicerone, il quale non ha detto ogni cosa, farebbe troppo gran miseria la nostra, e troppo angusta, & povera diverrebbe la nostra lingua Latina. Anzi ardisco di dire, che molte cose di Cicerone, usate da lui tre, o quattro volte, non si devono usare, così pe'l contrario, molte cose non usate da lui, si possono usare, servate le condizioni dato da Oratio nella Poetica nel formare le voci nuove: perche, si come si mutano gli anni, & le stagioni, come ampiamente habbiamo mostrato nella nostra Imitatione, così le voci, & le frasi del dire si sogliono mutare, dicendo Oratio nel luogo citato di sopra: *Alia renascentur, quae jam ceciderunt, cadentque quae nunc sunt in honore vocabula: si volet usus, quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi*. Queste due voci, *Beatitas*, & *Beatitudo* al tempo di Cicerone erano rozze, e dure, una delle quali per l'uso è divenuta molle, & grata all'orecchie, & l'altra nò, per non essere stata posta in uso. Molte altre cose furono usate da Cicerone, le quali hoggidì sono forse poste in oblio,

pblio, come sarebbe a dire: *Multifacio, Multa Deos venerati sunt*, pro *Mulum*, nel 6. lib. Fam. ep. 7. & nel 1. della Natura de gli Dei. Et, *Multa peccavit*, nel primo degli Ufficii. *Dulcitus pro dulcedo*, nel 3. dell'Oratore: *Gustatus propter ceteros sensus dulcitudine commovetur*. Le quali cose, & altre ancora, se non si ritrovasse nell'opere di Cicerone, sariano tenute barbare tutte. Quante voci, & locutioni ancora furono usate da Plauto, Terentio, Sallustio, & da altri buoni autori, che hoggidi non s'usano più. Così per il contrario, alcune cose erano da Cicerone biasmate, & pure il Mondo hoggi non si farà coscienza d'usarle, tra le quali è, *Contumeliam facere*, locutione usata da Plauto nell'Asinaria, da Catone, & da Terentio più d'una volta, & pure da Cicerone fu rifiutata, riprendendo Antonio nella 3. Philipp. ove così dice: *Quid est facere contumeliam? Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? Quis sic loquitur? Præter duos vos, loquitur isto modo nemo*. Non disse chi ha parlato così, ma chi parla hora così? Hora qui si scorge, quanto dispiacevole fosse questa locutione a Cicerone. Ma che è per questo? Si mutano gli anni, & le stagioni, così anco i modi di parlare. Però ben disse a questo proposito Oratio nella Poetica: *Verborum vetus interit ætas, Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque*. Per tanto non si deve dire: Questo non è detto da Cicerone, adunque è barbaro, si come Despauterio, il Calepino, & alcuni altri dicono di quella voce, *Concivis*, non essendo usata da Cicerone. Perche dicendosi, *Condiscipulus*, *Commilito*, & altri somiglianti assai, discesi dal Greco Συμπαισις, & Συμπατρις non sò perche non si debba dire, *Concivis*, servando la sua analogia Greca, che è, Συμπαισις, essendo voce usata da tutti i Greci, la quale volendosi trasferire in Latino, non si può dir altrimenti, che, *Concivis*. Anzi non mi vergogno dire, che, chi dice, *Meus Civis*, in vece di *Concivis*, parla egli barbaramente. Perche, se Pietro, & Francesco fossero compagni di Scuola, & che Pietro facesse menzione di Francesco, dicendo: *Hic est meus Discip.* Pietro mostrerebbe essere Maestro, & non suo uguale, ò compagno di Scuola. Così un Cittadino, facendo menzione dell'altro, se dicesse: *Hic est meus Civis*, non mostrerebbe essere uguale, ma capo, ò Prencipe, che rappresenta la Città, la quale, se fosse introdotta a parlare de i suoi Cittadini, potrebbe dire propriamente: *Hi sunt mei Cives*, & non, *Concives*, la qual voce può essere usata anco da un Prencipe per rendersi gli animi grati, come si vede presso Sallustio, & Cesare. Et se bene si ritrovano molte autorità di Cicerone, ove non già mai si ritrova, *Concivis*, ma, *Mei cives*, *Tui cives*, Si risponde, che quivi Cicerone mostra sempre un parlare enfatico, & un non sò che d'Imperio, &

superiorità: & di più, che egli forse non mai nel numero del meno disse, *Meus civis*. Per la qual cosa non si deve dire: Questo non è Ciceroniano, adunque è barbaro, ne si deve usare. Et se bene nelle nostre osservazioni Latine sopra Lorenzo Valla, nel cap. 83. del quarto libro s'è detto altrimenti, ciò non s'è detto per nostra opinione, ma per opinione altrui, come quivi si vede, & all'hora me la passai così leggermente, per non haver tempo, perche fui astretto a far mettere alla stampa, la mattina quel che componevo la sera, per sodisfare ad alcuni. Emmi paruto dir questo, perche in questi luoghi occolti si ritrovano alcune locutioni, le quali si possono usare, se bene non sono Ciceroniane. Et qui paremi far fine intorno a' Luoghi occolti per hora. Chi adunque con queste frasi di dire, & con altre somiglianti si eserciterà, potrà agevolmente arrivare una volta a' dolci fonti dell'Oratoria, Pistolare, & Familiare eloquenza.

I L F I N E.

T A V O L A

D E L

P E L L I P P A R I

C O P I O S I S S I M A,

Delle Iscrizioni, ò Invocationi, e de' Soprascritti volgari delle Lettere missive, utilè necessaria ad ogni grado, & qualità di persone.

D E L L' I S C R I T T I O N I.

Al Papa.

Beatissimo Padre. Padre Santo. Santiss. Padre.

A Cardinali.

Illustrissimo Monsignor. Illustrissimo, & Reverendissimo Monsignore.

All'Imperatore.

Cesare Augusto. Augustissimo Cesare. Invittissimo Cesare. Sacra Cesarea Maestà.

Al Rè di Francia.

Sacra Regia, & Christianissima Maestà. Serenissimo, & Potentissimo Rè. Clementissimo Rè. Sire.

Al Rè di Spagna.

Sacra Regia, & Catholica Maestà. Invittissimo Rè. Serenissimo, & Potentissimo Rè.

A Duca, & Arciduca.

Potentissimo Duca. Serenissimo Signore. Serenissimo Duca. Serenissimo Prencipe.

A Marchesi.

Illustrissimo Signore. Illustrissimo, & Eccellentissimo Signor Marchese.

A Conti.

Illustre Sig. Conte. Molto Illustre Sig. Conte. D E'

DE' SOPRASCRITTI

Delle Lettere missive ad ogni
grado di persone.

Al Papa.

A Sua Santità. A Sua Beatitudine. Alla
Santità di N. S. Papa N.

A Imperatori.

A Sua Cesarea Maestà. Al Sacra Cesarea
Maestà. Alla Maestà del Gloriosissimo
Imperatore. All'Invittissimo Imperatore.

Al Rè di Francia.

Al Christianissimo Rè di Francia. A Sua
Maestà Christianissima. Al Serenissimo,
& Invittissimo Rè. Al Christianissimo,
& Potentissimo Rè.

Al Rè di Spagna.

Al Serenissimo, & Potentissimo Rè Catho-
lico. Al Gloriosissimo Rè Filippo. Alla
Sacra Regia Catholica Maestà. A sua Catho-
lica Maestà.

A Cardinali nati Principi.

All'Illustrissimo, & Reverendissimo, Prin-
cipe Monsignore, il Cardinale N. Signor,
& Padron mio Osservandissimo.

Roma.

A Cardinali.

All'Illustrissimo, & Reverendissimo Signor,
& Padron mio Singolarissimo Monsignor
il Cardinal N. di N. All'Illustrissimo, &
Reverendissimo Signor mio Osservandissi-
mo il Signor Cardinal N. Legato di N. S.

Avignone.

A Nontii di Sua Santità.

All'Illustre, & Reverendissimo Monsignor N.
di N. Nontio di Sua Santità appresso il Se-
renissimo Duca di N.

Vinegia.

A Patriarchi.

All'Illustre, & Reverendissimo Monsignor,
il Signor Patriarcha di Vinegia, Signor,
& Padron mio Osservandissimo.

Vinegia.

Ad Arcivescovi.

All'Illustre, & Reverendissimo Monsignore,
l'Arcivescovo di N. Signor, & Patron mio
Honorando.

Milano.

A Vescovi.

All'Illustre, & Reverendissimo Monsignore,
il Signor N. di N. Vescovo di N. Padron
mio Singolarissimo.

Dove farà.

A un Nontio Abbate.

All'Illustre, & Reverendissimo Monsignore
il Vescovo di N. Nontio di Sua S. presso
di N. Padron mio Osservandissimo. Et se
fosse Abbate aggronderete Abbate.

A un Gran Maestro di Religione.

All'Illustrissimo, & Reverendissimo Gran
Maestro della Religione di N. Signor mio
Osservandissimo.

Malta.

Ad un Duca di Repubblica.

Al Serenissimo Duca, & Eccellentissimo Si-

gnore della Inclita Repubblica di N. All'Illu-
strissimo, & Eccellentissimo Duce della
Città di N. All'Illustrissimo, & Eccellen-
tissimo Principe N. A sua Altezza.

Vinegia.

A un Duca.

Al Serenissimo Signor Duca di N. All'Illu-
strissimo, & Eccellentissimo Signore, il
Signor Duca N. di N. Al Serenissimo Si-
gnor, il Signor Duca di N. A sua Altezza.

Dove farà.

A Principi.

Al Valorosissimo, & Generosissimo Prin-
cipe N. All'Illustrissimo, & Eccellentissimo
Principe N.

Dove farà.

A Marchesi.

All'Illustrissimo Signor, & Padron mio offer-
vandissimo il Signor Marchese N.

Dove farà.

Ad Ambasciatori.

Al Molto Illustre Signor N. di N. Ambascia-
tor per il Serenissimo N. presso di N.

Dove farà.

A Conti di Casa Illustre.

Al Molto Illustre Signor, & Padron mio
Osservandissimo il Signor Conte N. di N.

Dove farà.

A Conti Ordinarii.

All'Illustre Signor Conte N. di N. mio ho-
norando.

Dove farà.

A un Vicario.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Signore
il Signor N. di N. Vicario Generale di Mon-
signor N.

Bologna.

A un Abbate.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Monfi-
gnore l'Abbate N. di N. Padron mio Ho-
norando.

Lucca.

A un Archidiacono.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Monfi-
gnore l'Archidiacono di N. Signor mio
Osservandissimo.

Pisa.

Ad un Arciprete.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Signor,
Arciprete della Cathedral Chiesa di N. Si-
gnor mio Honorando,

Verona.

Ad un Prevosto.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Monfi-
gnor, il Signor Prevosto N. di N. Maggior
Honorando.

Vicenza.

A Priori di Religione.

All'Illustrissimo, & Reverendissimo Gran
Priore dell'Ordine N. Signor mio Offer-
vandissimo.

Dove farà.

A Gran Cancelliere di Religione.

All'Illustr. & Reverendo Signor mio il Si-
gnor N. di N. Gran Cancelliere dell'Ordine
N.

Dove farà.

A Com-

A Commendatori di Religione.

All' Illustr. & Reverendo Signor il Signor N. di N. Commendator dell'Ordine N. mio Signor sempre Honorando.

Parigi.

A Cavalieri semplici.

Al Magnifico, & Reverendo Signor N. di N. Cavaliere dell'Ordine N. mio maggior Honorando.

Vienna.

A Ricevidori di Religione.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Signor il Signor N. di N. Ricevidor dell'Ordine N. mio Osservandissimo.

Dove farà.

A Piovan.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Signor N. di N. Piovano della Cathedral Chiesa di N. mio Honorando.

Lodi.

A un Canonico.

Al Molto Magnifico, & Reverendo Signor N. di N. Canonico nella Chiesa di S. N. mio Honorando.

A Curati.

Al Molto Reverendo in Christo Messer N. di N. Curato Dignissimo di Santo N. mio Honorando.

Dove farà.

A un Prete semplice.

Al Reverendo in Christo, Messer Prete N. di N. mio Honorando.

Dove farà.

A un General di Frati.

Al Reverendissimo, & Religiosissimo Padre N. Generale delli Reverendi Padri di N.

Dove farà.

A Provinciali.

Al Molto Reverendo Padre Provinciale dell'Ordine di N. nella Provincia di N. Padre mio Honorando.

Dove farà.

A gl'Inquisitori.

Al Molto Reverendo Padre N. di N. Inquisitore Dignissimo nella Provincia de N. mio sempre Honorando.

Dove farà.

A Theologi, & Predicatori.

Al Sapientissimo, & Reverendo Padre N. di N. Theologo, appresso all'Illustrissimo Monsignor N. dell'Ordine di N.

Dove farà.

A Guardiani, e Priori.

Al Reverendo Padre N. di N. Guardiano, o sia Priore nel Convento di N. mio Carissimo.

Dove farà.

A Frati semplici.

Al Venerando Padre N. dell'Ordine di N. nel Convento di N. mio Carissimo.

Dove farà.

Ad una Abbadesa.

Alla Molto Magnifica, & Reverenda in Christo, la Signora Abbadesa di N. mia quanto Madre Carissima.

Cremona.

A una Monaca Nobile.

Alla Molto Nobile, & Veneranda in Christo mia Carissima Sor N. di N.

Dove farà.

A una Monacha ordinaria.

Alla Veneranda in Christo Sor N. di N. mia Carissima,

Dove farà.

A Gran Cancelliere di Stato.

All'Illustrissimo, & Eccellentissimo il Signor Gran Cancelliere.

Nella Corte di N.

A Presidenti.

All'Illustrissimo, & Eccellentissimo Signor, & Padron mio Osservandissimo il Signor N. primo Presidente del Senato.

Dove farà.

A Collaterali, e Senatori.

All'Illustre Signor N. di N. Senatore, ovvero Collaterale dell'Eccellentissimo Senato di N. mio Osservandissimo.

Dove farà.

Auditor d'un Principe.

Al Molto Magnifico, & Eccellente Signor, il Signor N. Auditore dell'Eccellentissimo Principe N. Al Molto Magnifico, & Eccellente Signor mio Osservandissimo il Signor Auditor dell'Eccellentissimo Principe N.

Dove farà.

Rettor di Studio.

All'Illustre, & Eccellente Signor mio Osservandissimo il Signor N. di N. Rettor dello Studio di N.

In Pisa.

Prefetto.

All'Illustre, & Eccellente Signor, e Padron mio Osservandissimo il Signor N. di N. delli Signori di N. Prefetto Dignissimo.

Dove farà.

Potestà Nobile, o Giudice.

All'Illustrissimo Signor N. di N. Dignissimo Potestà nella Città di N. Al Molto Magnifico, & Eccellente Signor Giudice nelle Cause Criminali, o Civili Osservandissimo.

Dove farà.

Potestà ordinario.

Al Magnifico Signor N. di N. Podestà nel luogo di N. suo Honorando.

Dove farà.

Dottor di Casa illustre.

All'Illustre, & Eccellente Signor, il Signor N. di N. Dottor di Legge Dignissimo.

Dove farà.

Dottore ordinario.

Al Molto Magnifico, & Eccellente Signor N. di N. Dottor di ambe le Leggi Signor mio Osservandissimo.

Dove farà.

A Letteri di Studio.

Al Molto Magnifico Signor N. Et quà nominarete la lettura, o ordinario da sera, o di mattina, secondo farà.

Dove farà.

A Gentil'Uomini semp.

Al Molto Magnifico Signore il Signor N. di N. suo sempre Honorando. Al molto

- Magnifico Signor mio Osservandissimo il Signor N. di N.
Dove farà ,
A Procuratori nobili .
Al Molto Magnifico Signor N. di N. Procurator Fiscale sempre Honorando ,
Dove farà ,
A Procuratori ordinarii .
Al Magnifico Signor N. di N. Dignissimo Procuratore nell'Eccellente Senato , suo Carissimo ,
Dove farà ,
A Notari .
Al Magnifico, & Honorando Messer N. di N. Notaro dignissimo suo da maggior Fratello ,
Dove farà ,
A Comunità .
Alla Magnifica , & Illustre Comunità di N. sua sempre Honoranda . Alla Comunità , & Huomini , o Sindici , sempre Carissima ,
Dove farà ,
A Protomedici .
Al Molto Magnifico, & Eccellente Signor N. di N. Prothomedico dell'Eccellentia di N. Dignissimo ,
Dove farà ,
A Medici .
Al Molto Magnifico Signor mio Honorando il Signor N. di N. Fisico , ovvero Medico Eccellentissimo ,
Dove farà ,
A Cirogici .
Al Magnifico Signor N. di N. Cirogico Eccellente suo Carissimo ,
Dove farà ,
A Filosofi , Astrologhi , & Logici .
Al Molto Magnifico Signor N. di N. Filosofo , o Astrologo , e Logico , Eccellentissimo suo Honorando ,
Dove farà ,
A Scrittori , Pittori , Musici , Aritmetici , Geom. , e Masari di Scuola .
Al Virtuoso , & Ingenioso Messer N. di N. Aritmetico , o sia Scrittore , o Musico . Allo Spettabile , & Honorando N. Pittor Eccellent. Al Magnifico Messer N. di N. Rettor di Scola Dignissimo ,
Dove farà ,
A Mercanti Nobili .
Al Magnifico Signor N. di N. Mercante di N. mio Honorando ,
Dove farà ,
A Mercanti ordinarii .
All'Honorando Messer N. di N. Mercante di N. suo Carissimo ,
Dove farà ,
A Stampatori di Libri .
Al Magnifico, & Honorando Messer N. di N. Stampator di Libri diligentissimo , e mio sempre carissimo ,
A Librai .
Al Magnifico , & Honorando Messer N. Librai ; & mio sempre carissimo ,
Ad Artefici in generale .
Sia data a Mastro N. di N. Sartore , Calzolaro , Tessatore , o altro , suo Carissimo .
Dove farà ,
- A General di Esercito .*
All'Illustrissimo , & Eccellentissimo Signor mio Osservandissimo , il Signor N. di N. Generale dello Esercito , del N.
Dove farà ,
A Mastro di Campo .
All'Illustre, & Eccellente Signor, il Signor N. di N. Mastro di Campo Signor mio Osservandissimo ,
Dove farà ,
A Colonelli .
All'Illustre , & Molto Magnifico Signor mio Osservandissimo , il Signor N. di N. Colonello della Fanteria di N.
A Governatori d'una Città .
All'Illustre Signor, & Padron mio Osservandissimo , il Signor Governatore di N.
Dove farà ,
A Capitani .
All'Illustre, & Valoroso Signore, il Signor N. di N. Capitano suo sempre Osservandissimo.
Dove farà ,
Ad Alferi .
Al molto Magnifico Signor , il Signor N. di N. Alfieri della Compagnia del Signor Capitano N. di N.
Dove farà ,
Ad altri Ufficiali .
Al Magnifico Signor N. di N. Ferero , o sia Sargente , & Caporale , o Segretario della Compagnia del Signor N. di N. mio carissimo ,
Dove farà ,
A Soldati semplici .
Al nobile , & honorando Messer N. di N. Soldato della Compagnia del Signor N. di N. mio carissimo ,
Dove farà ,
A Padri di Casa Illustre .
All'Illustre Signor mio Padre amantissimo il Signor N. di N.
Dove farà ,
A Padri Nobili .
Al molto Magnifico Signor mio Padre carissimo Signor il Signor di N. di N.
Dove farà ,
A Padri Ordinari .
Al Magnifico messer N. di N. Padre mio carissimo ,
Dove farà ,
A una Madre di Casa Illustre .
Alla Illustre , & honoratissima Signora mia Madre osservandissima la Signora N. di N.
A una Madre Nobile .
Alla Nobile , & Magnifica Signora mia Madre carissima , la Signora N. di N.
Dove farà ,
Ad una Madre Ordinaria .
Alla honoranda Madonna N. di N. Madre mia carissima ,
A Fratelli di Casa Illustre .
All'Illustre Signor mio Fratello osservandissimo il Signor N. di N.
Dove farà ,
A Fratelli Nobili .
Al molto Magnifico Signor il Signor N. di N. Fratel mio carissimo .

Al molto Magnifico Signor mio Fratello
osservandissimo, il Signor N. di N.

Dove farà.

A Fratelli ordinarii.

All'honorando Messer N. di N. Fratello mio
carissimo.

A Sorelle di Casa Illustre.

Alla Illustre Signora mia Sorella osservan-
dissima, la Signora N. di N.

Dove farà.

A Sorelle Nobili.

Alla molto Magnifica Signora N. di N. So-
rella mia carissima.

Alla molto Magnifica Signora mia Sorella
osservandissima, la Signora N. di N.

Dove farà.

A Sorelle Ordinarie.

Alla Nobile, & amatissima mia Sorella ho-
noranda Madonna N. di N.

Dove farà.

A Mogli di Casa Illustre.

Alla Illustre Signora la Signora N. di N.
Consorte mia diletteffima.

All'Illustre Signora mia Consorte diletteff-
ma, la Signora N. di N.

Dove farà.

A Mogli Nobili.

Alla Magnifica, & fidelissima Consorte, la
Signora N. di N.

Dove farà.

A Mogli Ordinarie.

Alla Nobile, & carissima mia Consorte Ma-
donna N. di N.

A Zii, & à Suoceri Illustri.

All'Illustre Signor mio Zio osservandissimo il
Signor N. di N.

All'Illustre come Padre mio osservandissimo
il Signor N. di N.

Dove farà.

A Zii, & à Suoceri non Nobili.

Al molto Magnifico Signor mio, & hono-
rando il Signor N. di N.

Al molto Magnifico Signor N. di N. Suocero
mio come Padre carissimo.

A Zii, & à Suoceri non Nobili.

Al Nobile messer N. di N. mio come Padre
carissimo.

Al Nobile, & honorando N. di N. Suo-
cero mio quanto Padre carissimo.

Dove farà.

A Cugini Illustri.

All'Illustre Signor mio Cugino honorando
il Signor N. di N.

Dove farà.

A Cugini Nobili.

Al Molto Magnifico Signor N. di N. Cugino
mio honorando.

Al molto Magnifico Signor mio Cugino
osservandissimo, il Signor N. di N.

Dove farà.

A Cugini Ordinarii.

Al Nobile Messer N. di N. Cugino mio ca-
rissimo.

Dove farà.

A Cugini di Casa Illustre.

All'Illustre Signor mio Cuginato osservandis-
simo il Signor N. di N.

Dove farà.

A Cugini Nobili.

Al molto magnifico Signor mio Cuginato il
Signor N. di N.

Dove farà.

A Cugini Ordinarii.

Al Nobile messer N. di N. Cuginato mio ho-
norando.

A Compadri Illustri.

All'Illustre Signor mio Compadre osservan-
dissimo il Signor N. di N.

Dove farà.

A Compadri Nobili.

Al molto Magnifico Signor mio honorando
il Signor N. di N.

Dove farà.

A Compadri Ordinarii.

Al Nobile Messer N. di N. Compadre mio
honorando.

Dove farà.

A Comadri Illustri.

Alla Illustre Signora mia Comadre osservan-
dissima la Signora N. di N.

Alla molto Magnifica Signora mia Comadre
osservandissima la Signora N. di N.

Dove farà.

A d' Amici Nobili.

All'Illustre Signor mio come Fratello caris-
simo il Signor N. di N.

Al molto Magnifico Signor N. di N.

Al Nobile Messer N. di N.

Dove farà.

Avvertimenti Aggiunti.

Qui si deve avvertire, che le Iscrittio-
ni, ò Invocationi devono essere simi-
li a' soprascritti quanto à gli Epiteti,
e à nome di dignità, ma però brevissime,
e senza nome proprio il più delle volte. Hò
posto quei pochi secondo la opinione del Pel-
lippari, alla di cui somiglianza si potranno
formare l'altre Iscrittioni il grado, e lo stato
di coloro, à cui si scriverà; come per esem-
pio dirassi à un Gentil' Uomo: Molto Ma-
gnifico Signor mio: ò vero, Signor mio
osservandissimo, & altri simili. Benche per
l'introdotta adulatione questi due modi di
Titoli, come gli altri, sono comuni ad ogni
Gentil' Uomo, anzi ad ogni Sartore, ad ogni
Barbiere, ad ogni Pescivendolo, finalmente
ad ogni Artegianno, & ad ogni Plebejo. Mà
qui non posso fare di non dare quell'avverti-
mento, che habbiamo dato intorno à certi
Capi comuni della Pistola Latina, cioè,
che non sempre la Lettera si deve cominciare
con questa Iscrittione, ò Invocatione volga-
re: Molto Magnifico Signor mio, Signor
mio osservandissimo, & altre simili. Per-
che in questo modo si potrebbe dire, che tutte
le Lettere del Mondo havessero un capo
solo. Onde à me nasce un'honesto desiderio,
che à Caligula Imperator Romano nacque
dishonestamente. Egli desiderava, che tutto
il Popolo Romano avesse un collo solo, e lo
desiderava spinto dalla sua fiera crudeltà per
poterglielo tagliare. Io poi che vedo,
che tutte le Lettere de' nostri tempi hanno

quasi un Capo solo, mosso da pietosa cortesia, vorrei, s'io potessi tagliarglielo. Percioche questo Capo non è loro naturale, mà mostruoso, tenendo per forza, e quasi per li capelli (come si dice) appiccati molti corpi insieme, i quali dovrebbero essere disgiunti, e separati. Et si come l'usarla tal'hora non si deve fuggire; così l'usarla in un modo sempre si deve schifare. Perche sempre usare il medesimo principio, e fastidioso, e goffo, e ci fa segno di poca inventione, e di manco giudicio. E tanto più ponendovisi per l'ordinario quello, de'Notai, dicendo per essemplio; Molto Magnifico Signore, etc. la dove spezza l'Invocatione del parlare, il qual'uso è sciocchissimo, e sopra ogni altra cosa goffissimo. Non si deve usare nel vero sempre un principio, non scorgendosi questo nelle Lettere Greche, ne anco nelle Latine de'buoni Scrittori antichi, ne etiandio de'politi, e giudiciosi Scrittori moderni, i quali quando usano questa Invocatione, ò Iscrizione, fanno che sia d'una medesima tessitura con l'altre parole, e non istà spezzata da se stessa con uno, etc. si come s'usa da molti ne'tempi nostri. Si può certo l'Invocatione accomodare hora nella prima clausula, hora nella seconda, hora più basso con gratia, e con gentilezza, secondo ch'ella fa migliore armonia all'orecchie, là dove ponendola sempre nella prima fronte genera fastidio, e fa degno di grande sciocchezza. Onde bene, e con gratia dirassi: Molti giorni sono stato, Molto Magnifico Signor mio, che io non v'hò scritto, Ma non è co i bel detto questo quanto più è brutto, è goffo detto quest'altro così: Molto Magnifico Signor mio, &c. Molti giorni sono stato, che io non v'hò scritto. Et se bene i Grechi cominciavano spesso le lor Lettere da quell'usitato prin-

cipio, Ἀλέξανδρος, Ἀριστοτέλει, ὑπράττειν, e'Latini quell'altro. Si vales, bene est, ego quidem valeo. Questo primieramente non era sempre usato, ma qualche volta: si come si conosce per le Lettere di Platone, di Falaro, di Libanio, e presso de'Latini, per quelle di Cicerone, di Celio, di Bruto, di Plinio, e de gli altri, presso Paolo Mannuccio, politissimo, e giudiciosissimo in quel suo dire, non già mai. Et poi questo non è Invocatione, ma quasi una salutatione, la qual è più scusabile. Et questo bati intorno all'Iscrizione, ò Invocatione, secondo l'opinione del Tolomei.

Ne forse ha bisogno di minore avvertenza quell'ordinario fine di tutte le Lettere de'nostri tempi, quando dicono: Ne altro occorre restando a'vostri servigii prontissimo ò veramente quando dicono: E senza più dire à voi m'offero, e raccomando. Che si come l'usarlo tal volta può esser bello, così l'usarlo sempre non è bello, ne gentile, perche bisogna voltarsi alle varietà, in cui consiste la bellezza, e non caminar sempre con le medesime stampe, chi vuol far'opera degna di lode, & acquistar nome di buono Scrittore.

Quanto à soprascritti, dovemo essere avvertiti di dare gli Epitteti, e'Titoli secondo la consuetudine de i luoghi, ove scriveremo. Percioche tal volta darannosi Titoli maggiori di quei, che di sopra posti sono. Essendo che in alcuni luoghi questo nome di Eccellenza, ò di Eccellentissimo, si sogli dare à un Duca, & altrove à un Dottore, Ond'in ciò bisogna avvertire l'usanze, e secòdo quelle caminare, per non mostrarci tal volta à coloro, à cui scriveremo, poco accorti, ò mal creati.

COMMENTARIUS CONTRA LUDUM ALEARUM

A D

OMNIPOTENTIS DEI
AC DEIPARÆ MARIÆ
SEMPER VIRGINIS GLORIAM,
ET AD OMNIUM SANCTORUM HONOREM,
Necnon ad rem Domesticam, & Nummariam, salutemque
Animarum in primis conservandam conscriptus.

DE VETITO ALEARUM LUDO,

*Sub quo Chartæ Lusoriæ, Tesseræ, Taxilli, vel
Tali, & Orbiculi, necnon Tabulæ, sive
Alveoli ob Taxillos, & alii Ludi com-
prehenduntur, in quibus for-
tuna dominatur.*

OS de vetitis Alearum ludis, ac detestandis verba-
facturi, prius Ludorum
nomina in Titulo propo-
sita explicare studebimus;
& Alea inventorem ap-
ponemus; Deinde in me-
dium afferemus Sacrosan-

cta Concilia, Civiles, & Canonicas Leges,
quibus dicti ludi sub pœnis vetiti sunt ob mul-
ta mala, quæ ex illis nascuntur, horrendis
Aleatorum eventibus ad ludum Alearum evi-
tandum enarratis. Postremò in medium asse-
remus Doctores Sanctos, qui ostendunt, quo-
modò in hujus generis ludo peccatum mor-
tale, & quidè grave contrahatur; necnon
quonam modo, & quando lucrum in tali ludo
factum, juxtà Distinctiones ad hanc rem per-
tinentes, quas afferunt in medium S. Thomas
Doctor Angelicus, & alii Sancti Scriptores,
& Doctores Theologi, restituendum omninò
sit; Alearumque loco animi recreandi, vel
otium fugiendi gratiâ, Latrunculis, vel Scac-
chis interdum ludendum esse concludemus.
Nam hoc ludo cuicumque homini, honore,
ac dignitate præstanti, uti licet, cum in eo hu-
manum ingenium dominetur,

De Alearum nominibus.

Alea nomen quamvis pro omni ludo, qui
in varietate fortunæ consistit, sumi
queat juxtà sententiam, vel opinionem ali-

quot Scriptorum, quorum è numero est Jo-
annes Azorius in Tertia parte Institutionum,
Moralium, dicens: *Alea ludus comprehendit
Ludum Chartarum Lusoriarum, Taxillorum, Ta-
bularum, & Sortium*; propriè tamen, ut ait
Jacobus Spiegelius, accipi solet pro Tesseris,
quæ Tali etiam, vel Taxilli, & vulgò *Dadi*
vocitantur; Tesseræ autem, Tali, vel Taxil-
li, & Cubi, vel Dadi sunt idem, diversi verò
quantum ad numerum laterum, & puncto-
rum, quæ in lateribus Taxillorum extant: Ta-
xillorumque, vel Tesserarum, sive Cuborum
ludi à Platone de Legibus, & ab Aristotele
in Rhetoricis *πτεττα, πεττα, & κύβη, κύβη*,
nuncupatur: Talus enim Græcè *πτεττα, πε-
ττα, & κύβη, κύβη*, dicuntur: hinc Tali, Tes-
seræ, atque Alea, *Cubi* etiam appellantur, ut
Joannes Fungerus in suo Etymologico trilingui
affirmat. Propterea non desunt alii, qui
Aleæ nomen pro Chartis lusoriis passim in-
telligendum esse velint. Alea itaque sumitur
pro Talis, & Chartis Lusoriis, ut Polydorus
Virgilius, & alii scribunt. Quoniam verò Alea
sumi solet, eodem Polydoro teste, pro quo-
vis etiam ludo, qui casu potius, quam arte
gubernatur; ille quoque metaphoricè dicitur,
Aleam jacere, qui se periculo exponit. Emere
item Aleam dicitur ille, qui incertæ rei futu-
ræ spem emit. Subire item Aleam, est peri-
clitari, & objectare sese fortunæ dubiæ; tra-
ctum ab Aleatoribus, qui in foro aleatorio
variè agitantur, & repente victores, repen-
tè victi, dubio eventu examinantur. Hinc Li-
vius ait: *Dubiam imperii, servitiique Aleam
subimus*. Extrà autem omnem aleam aliquid
esse dicimus, de quo dubium non est, sed ex-
trà omne periculum, omnemque controver-
siam illud esse constat.

Fuerunt etiam apud antiquos, Polydo-
ro Virgilio teste, alia ludorum genera, in qui-

Azor. part. 3.
lib. 5. cap. 24.

Spiegel. in
suo lexico.

Plato de Le-
gibus. Arist.
in Rhet.

Jo. Fungerus
in Etym. tri-
lingui Char-
tæ lusoriæ.

Polyd. Virg.
lib. 2. de In-
vent. rerum
cap. 121. c. 13.

Alea meta-
phoricè sum-
pta ex Spie-
gel. in Lexi-
co.

Tit. Liv. lib.
ab Urbe.

Polyd. Virg.
de Invent.
rerum lib. 2.
cap. 13.

bus fortuna omnino dominatur, ut est illud: *Par impar ludere*, cum quis nummos manu occultat, petitque ab altero, *Par* ne, an *Impar* eorum sit numerus. De hoc autem ludo, ut Svetonius Tranquillus refert, loquutus est Octavius Augustus, Aleæ indulgens, dum ad Filiam scripsit in hæc verba: *Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis convivis dederam, si vellent inter se post Cenam, vel Talis; vel Par impar ludere*. Huic autem latis ad simile illud est, quod fit per digitos, hoc est, cum duo, clausis manibus, vocantes certum numerum, subinde digitos porrigunt. Exempli causa; ego tres digitos, tu totidem. Ego autem quatuor nomino, tu verò sex: Ita tu, qui numerum vocando, divinaſti, jam viciſti. Sed quia digiti ita explicati subito apparent; idcirco per Metaphoram, sive Translationem, *Micare*, capitur pro digitis fortiri, juxta illud Varronis dicentis: *Micandum erit cum Græco, utrum ego illius numerum, an ille meum sequatur*. Cicero item in libro secundo de Divinatione ita inquit: Quid enim fors est? idem, propè modum, quod, *Micare*, quod *Talos jacere*, quod *Tesseras*. Hujus generis ludus Italis est notus, vulgòque *Mor*, vel *Morra* vocatur, quasi *μωρία*, idest, stultitia, quod, scilicet, digitorum jactatio, signum sit levitatis, & vulgò dicitur: *Ciocare alla morra*; Latine autem *Micare digitis*, sive ludere *Par impar*, uti dictum est. Ideò virum gravem hujusmodi ludus non decet, quo tamen non nisi infimi status homines hodie uti solent. Nunc reliquum est, ut Alearum Inventorem ostendamus.

De Alearum inventione, ac nomine,

ALeæ ludus, ut S. Isidorus Hispalensis Episcopus ait, inventus fuit à Græcis in otio Trojani belli a quodam Milite nomine, *Alea*, a quo & ars, & nomen accepit. Vel, ut inquit Philostratus in Heroicis, Palamedes Tesserarum, sive Talorum inventor, in Castris Græcorum contra Trojanos, dum otio Miles ageret, *Aleam* invenit. Joannes autem Serosberienſis in Policratico, sive in libro de Nugis Curialium, & Vestigiis Philosophorum, Alearum Inventorem Athalum Asiaticum fuisse scribit. Vel fortasse, ut nonnulli ajunt, dictus Aleæ ludus ita nuncupatus fuit, eo quod fuerit inventus in quadam Arcadiæ Civitate, quæ *Alea* nuncupatur. Sicut etiam (teste Herodoto) *Alea* fuit cognomen Minervæ, quæ circa eandem Arcadiæ Urbem, *Aleam*, colebatur. Alea enim pro ludo sumpta originem, aut significationem non trahit à Græco fonte: nam Alea *Ἀλεα* Græcè dicta, calorem, vel fervorem significat, sive locum apricum, & soli expositum: nisi dicamus dictum ludum à Græcis vocitatum esse *Aleam*, ob nimium lucrandi fervorem, quo Aleatores in ludendo agitantur; Ardor enim tantus inest lutoribus, ut nudati, omnem verecundiam perdere videantur. Plato in Phædro, vel in Dialogo de Pulchro refert, quemdam Ægypti Dæmonem, hoc est, ut vox Græca significat, Sapientem nomine *Theuth* primum

omnium Numerum, & Numeri computationem, Geometriam, Astronomiam, Talorum, & Alearum ludos, atque literas invenisse. Herodotus autem in libro Musarum primo, idest in Clio, Lydos primos *Alea*, *Tesserarumque* ludum hoc est, *Talorum*, vel *Taxillorum*, qui vulgò *Dadi* vocitantur, & cetera ludorum genera, præterquam *Calculorum*, sive *Latrunculorum*, qui vulgò *Scacchi* dicuntur, excogitasse scribit; Latrunculorum enim ludum sibi non vendicant Lydi.

Vt cumque verò sit *Alea*, pro quovis ludo, qui casu potius, quam arte gubernatur, sumi solet, præsertim verò pro Chartarum, vel Tesserarum, vel Taxillorum ludo, in quo fortuna dominatur, ut Scriptores affirmant omnes. Quamvis autem Alearum, idest Chartarum, ac Taxillorum ludus secundum se, & ex propriâ ratione sua malus non sit, nec peccatum; ex adjunctis tamen malis circumstantiis redditur malus, & mortale peccatum, atque satis grave, hoc est, si ei ludo quasi ex officio intervniatur; necnon si dilectioni DEI, & Proximi præponatur; si tempore, ac loco, quo alia bona opera fieri debent, exerceatur ludus ipse; si etiam cum fraude, mendacio, rixâ, contentione, juramento, perjurio, aut blasphemis societur; Vel si denique necessaria Familiæ, ludo exponantur; Aut cum similibus aliis, pravis, videlicet, circumstantiis coniungatur. Et quia frequentè Taxillorum, & Chartarum ludus cum hisce circumstantiis malis exerceari solet, hinc etiam frequentius redditur malus, & cum peccato mortali exercetur. Quia ratione ludus ipse mirum in modum à Doctoribus sanctis improbatas, & damnatus, ac denique à Sacrosanctis Conciliis, necnon à Civilibus, & Canonicis Legibus non solum apud Christianos, sed etiam apud Ethnicos juxta eorundem legem, & jure quidem, vetitus invenitur.

Alearum ludus Civilibus Legibus, etiam ab Ethnicis vetitus, & majorem in modum damnatus.

HOratius ille Flaccus Poeta in tertio Carminum libro Ode vigesimâ quartâ prohibitionem Alearum hisce indicavit verbis.

*Nescit equo rudis
Herere ingenuus puer;
Venerique timet, ludere doctior,
Seu Græco jubeas trocho,
Seu malis, vetita Legibus Alea.*

Hæc Flaccus, qui in secundo Carminum libro bellum propter incertum eventum, *Aleam* appellat periculosam. Et in lib. item primo Epistolarum eam præcipitem nominat, ad homines nudandos aptam. Martialis item, & Juvenalis eam damnosam, ac turpem vocitare solent. Hinc Licinius, Antonii collusor, Aleam condemnatus apud Ciceronem invenitur in hanc verborum formam: *Lenticulam de Alea condemnatum, collusorem, suum*.

Herod. in Clio libr. 1. pag. 45. Lydi Alearum inventores.

Alearum ludus quomodo malus reddatur.

Horat. libr. 3. Carm. Ode 24.

Aleæ ludus ab Ethnicis vetitus.

Lib. 2. Carm. Ode 1. libr. 1. epist. ad Lolium epist. 18.

Martialis in Distich. Juvenalis Satyra 24. Cic. in Ant. Phil. 2. tom. 2.

Plato in Phædro. Dæmon quid Theut mulzarum rerum Inventor.

Cicubi sup.

suum restituit : quasi verò ludere cum condemnato non liceret , sed ut quod ille in Alea perdiderat , beneficio legis dissolveret . Et infra : *Hominem omnium nequissimum , qui non dubitaret , vel in foro Alea ludere , lege , quæ est de Alea , condemnatum , qui in integrum restituit , is non apertissime studium suum ipse proficitur ?* Propterea scribens in Catilinam , Aleatores inter homines infamissimos connumerat , dum ait : *In his gregibus omnes Aleatores , omnes adulteri , omnes impuri : impudicique versantur ; & in Philippicis contra Antonium inquit : Domus erat Aleatoribus referta , plena Ebriorum : Ovidius item lib. 1. de Ponto , Elegia 6. dum Aleæ lusus naturam contemplatur , eam blandam , sed fallacem nominat , quoniam ipsa , spe futuri lucri , semper allicit ; victorem quidem , ut in prosperum jam successum urgeat : Victum spe sarciente jactura .* Hæc Ovidius ad sensum ; Aristoteles denique in 4. Ethicorum libro cap. 1. Aleatores vehementer infectatur , dum eos inter fures , & latrones connumerat hinc verbis : *Aleatores (inquit) , & fures , atque latrones illiberales sunt . Turpi enim versantur in lucro . Omnia namque causâ quæstus agunt , & sustinent probra . Atque fures quidem capiendi gratiâ , maxima pericula subeunt , Aleatores autem ab amicis , quibus dare oportet , lucrantur , Virique undè non oportet , lucrari volentes , turpi in lucro versantur . Et omnes tales accipiendi actus illiberales sunt .* Hæc dicto in loco Aristoteles .

Aleæ ludus ab Ethnicis prohibitus . Cic. in Catil. Or. 2. tom. 2.

Idem Cic. in 2. Phil. tom. 2. Ovid. lib. 1. de Ponto Eleg 6 & li. 4. Eleg. 2.

Arist. lib. 4. Ethicæ vel Moralium Nicomachiorum cap. 1.

Senecæ proverbium .

Nec silentio prætereundum videtur dictum illud , quod in Proverbiis , quæ Senecæ adscribuntur ; in hanc legitur verborum formam : *Aleator (inquit) quantum est in arte , melior , tanto est nequior .* Quamvis autem Seneca , qui tempore Sanctorum Apostolorum floruit , quatenus Philosophus , & Orator insignis fuerit , & Neronis Magister , eum tamen S. Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum inter Sanctos recenset hinc verbis : *Senecam non ponerem in Catalogo Sanctorum , nisi me illa Epistola provocarent , quæ leguntur à plurimis , Pauli ad Senecam , & Senecæ ad Paulum ; in quibus , cum esset Neronis , Magister , & illius temporis potentissimus , optare se dicit ejus esse loci apud suos , cujus sit Paulus apud Christianos . Hinc ante biennium , quam Petrus , & Paulus Martyris coronarentur , à Nerone interfectus fuit .* Hæc ex Hieronymo Sancto decerpssi , ut Senecæ Proverbium præclarius reddatur .

S. Hieronym.

Senecæ Epistolæ ad Paulum , & Pauli ad Senecam .

Infamis denique apud Ethnicos fuit Aleatorum ludus . Hinc Octavius Cæsar Augustus , cum adhuc juvenis ludo Alearum operam daret , ignominiam contraxit , ut explicant Versiculi de eo vulgati apud Svetonium in Octavio hinc verbis :

Postquam bis classe victus naves perdidit , Aliquando ut vincat , ludit assidue Alea .

Hoc tamen vitium senex emendavit : nam eo tempore Talis , & Alea ludebat , sed tantum oblectamenti causâ inter cænam , sicut etiam Petrus Gregorius Tholosanus refert in

Svet. in Octavio pag. 31. 32.

Petrus Greg. Tholos. par. 3 pag. 62.

tertia Syntagmatis Juris univ. parti , lib. 39.

Omnibus hisce de causis Alearum ludum ab Ethnicis vetitum fuisse legimus . Nunc reliquum est , ut videamus quid à Christianis contra turpem , & damnosum , blandum , & fallacem Alearum ludum tactum legatur .

Lib. 1. Codicis tit. 6.

Alearum Ludus à Christianis vetitus .

Quamvis ex primi Libri Codicis non Justiniani Imperatoris Authenticorum collatione , lege XVII. de Sanctissimis Episcopis , Titulo , Alearum , ludus iste explicite vetitus non legatur , implicite tamen per ludum Tabularum , ludus item Alearum eo in loco prohibitus censetur , dum §. Interdicimus ; Omnibus Ecclesiasticis viris , non solum ad Tabulas ludere , sed etiam ludentes inspicere interdicitur : Tabularum namque ludus , veluti etiam Alea est ; propterea vetitus fuit , quia in eo plus fortunæ , aut fortis , quam ingenio , aut corporis viribus tribui solet , & jure quidem . Ideo non solum Clericis , vel Ecclesiasticis viris , sed etiam Laicis omnibus , [ut ait Navarrus , explicans dictam Justiniani Imperatoris collationem] interdicitur ludus Aleæ in universum , per quem significatur omnis ludus principaliter nitens sorte , aut casu , quam industriâ , & arte , ex mente omnium : de quibus est ludus ad Tabulas per dictam Auth. §. Interdicimus , tit. 6. de Sanctis Episcopis coll. 9. unde illa sumitur ; qui licet multum nitatur industriâ , magis tamen fortunâ . De quibus videntur etiam esse ludi Chartarum lusoriarum , quorum aliqui magnâ quidem industriâ nituntur , sed majori fortunâ . Hæc ad Verbum Navarrus , qui tamen infra , & alio in loco Talos , & Chartas lusorias , sine ulla culpa etiam veniali à Clericis , Religiosis , & Monachis exerceri posse ait ob causam honestam , hoc est , ad excitandum , vel recreandum socium ægrotum , eâ re indigentem , modò non frangat legem ullam ad mortale peccatum obligantem ; aut etiam honesti tantum solatii causâ , & parvo quidem tempore , à prandio , scilicet , vel à cena , nullius rei pecuniariæ lucro proposito , vel solum alicujus esculenti , vel poculenti , quod bis lucrifactum semel solvatur ; vel Spirituali lucro precum aliquarum pro vincente à victo dicendarum . Hæc ex Navarri Manuali Confessoriorum cap. 19. num. 6. de nono Decalogi præcepto , in quo de ludorum generibus vetitis , & concessis non nisi juxta Legum normas loquitur præscriptas . Nec tamen ipse Navarrus intelligit , prædictum ludum ex eo solum esse malum , & prohibitum , quia magis fortunæ , quam industriæ nititur ; sed quia , ut initio dictum est , cum pravis etiam exercetur circumstantiis .

Justin. de Episc. & Clericis Auth. coll. 9. leg. 17.

Navarrus in Man. c. 19. num. 6. & seq. pag. 274. num. 6.

De nono præcepto Decalogi Auth. ut sup.

Navarr. ubi sup. n. 3. & 6. Alearum ludus quomodo concedatur num. 6. Ludum Aleari quomodo solvendum .

Lucrum precum cap. 19. num. 6.

*Alecarum Ludus à Justiniano Imperatore
vetitus.*

QUOD denique Alecarum item ludus à Justiniano Imperatore vetitus expressè fuerit, ex tertio Codicis libro constat, tit. 43. lege 15. in qua hæc leguntur verba: *Alecarum lusus antiqua res est, & extra operas pugnatoribus concessa. Verùm pro tempore prodiit in lacrymas multa millia extraneorum Nationum suscipiens. Quidam enim nec ludentes, nec ludum scientes, sed numeratione tantum, proprias substantias perdidierunt, die, nocteque ludendo argento, apparatu, lapidibus, & auro. Consequenter autem ex hac inordinatione, blasphemare, idest, DEO maledicere conantur, & instrumenta conficiunt. Commodis igitur subjectis prospicientes, hac generali Lege decernimus, ut nulli liceat in publicis, vel in privatis domibus, vel locis ludere, neque, inspicere, & si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solum reddatur, & actionibus competentibus repetatur ab iis, qui dederunt, aut eorum hereditibus; aut his negligentibus, & eorum Procuratoribus; vel Patribus, seu Defensoribus, repetat Fiscus, non obstante, nisi quinquaginta annorum præscriptione; Episcopis locorum hoc providentibus, & Presidium auxilio utentibus. Deinde verò ordinent quinque ludos, Comombelon, Comondiaulomolon, Rhindalca, Kayron, Eperusan: sed nec permitimus etiam in his ludere ultra unum solidum, etiam si multum dives sit; ut si quem vinci contigerit, casum gravem non sustineat. Non enim bella solummodò bene ordinamus, sed & res ludicras. Hæc Justinianus, qui post prohibitionem Alecarum, in quibus omnino fors, aut fortuna dominatur, dicta ludorum genera, in quibus industria, & ars dominium habent, concedit, aut permittit exercenda sub solidi unius premio ei, qui vincit, dando.*

Tempore autem Justiniani Imperatoris, & aliorum Cesarum nomina Aureorum, & Solidorum indifferenter sumebantur, sicut affirmat Renerus Ludelius in libro primo de Monetis; Gaspar Vaserus in libro secundo de Antiquis Nummis; Brissonius in primo libro de Significatione verborum Juris, necnon alii in Commentario, seu Lexico verborum Juris. Hinc Solidus hoc in loco pro aureo sumendus censetur. Quamvis autem aureus vetus majoris pretii, ac ponderis fuerit, quam auræus, quo nunc utimur; ille tamen in Jure Civili nominatus, ad nostrum referendus est, ut Andreas Alciatus in Commentario de Juris verborum significatione ait in hæc verba: *Nobis videtur aureum, quo hodie utimur, ex generali omnium Populorum consuetudine esse, veteri illi subrogatum; & idem quæ de solido in Jure Civili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamvis levioris sit ponderis, referenda sunt.*

Istuc tere ipsum scriptum reliquit in suo Lexico Jacobus Spiegelius hisce verbis: *Licet aureus, qui hodie in usu est, minoris sit estimationis, cum nonaginta sex ex eis libra contineat; Alciato tamen videtur, aureum, quo hodie utimur, ex generali omnium populorum consuetudi-*

ne esse veteri illi subrogatum: & idem quæ de solido in Jure Civili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamvis levioris sit ponderis, referenda censentur. Hæc de solido, pro aureo in lege Justiniani circa illa quinque ludorum genera, comprehenso mihi dicenda videbantur.

Hujus generis fuisse reor solidos illos, qui Ecclesiasticis viris etiam S. R. E. Cardinalibus, & Summo Pontifici in aliquibus Festivitatibus, vel Festis diebus ob actiones laboriosas in Ecclesiis præstitas, & expensas, atque dignitates olim dari solebant, ut legitur in manuscripto Cæremoniarum libro, quem (Guidone de Tiferno, idest de Civitate Castellæ, S. R. E. Cardinale postulante, qui postea Anno Dom. 1143. ad Summum Pontificatum assumptus, & Celestinus II. dictus fuit) Benedictus Canonicus S. Petri Anno Dom. 1149. Romæ conscripsit. In eo libro narratur, quot cuique dari solebant solidi juxta cujuscumque functiones, ac dignitates. Major autem summa erat viginti Solidorum, & hæc nonnisi Summo Pontifici dari solebat. Ex hoc perantiquo Ritu originem traxisse videtur mos ille, qui hodie observatur, quando Summus Pontifex Missam solemner cantat: tunc enim Missa celebrata, S. R. E. Cardinalis Archipresbyter Basilicæ S. Petri, nomine Canonorum, totiusque Capituli, dat ei pro Missa benè cantata, aliquot Julios argenteos antiquiores, & alias monetas, item argenteas ex antiquioribus, quæ inveniri possunt, juxta tamen, valorem circiter viginti, vel interdum triginta Juliorum ad summum. Hæc per digressionem, occasione satis bellè sese oblata, mihi dicenda visa sunt in declarationem illius monetæ, quæ Solidus nuncupatur in Codicis libro, in quo nominantur quinque ludi à Justiniano inventi, & concessi.

Quanam autem sint illa ludorum genera, non satis constat, Alciato Teste, qui hunc locum salebrosissimum, idest, difficillimum esse ait, ob voces quinque ludorum fortasse corruptas, & hanc ob causam ipsa ludorum genera per conjecturam Alciati interpretatur. Glossator autem dictæ Legis, facit mentionem de quatuor tantum ludis, in quibus nonnisi industriam, & fortitudinem corporis dominari ostendit, dicens: *Comombelon est ludus, ubi lapis in longum proicitur; Comondiaulomolon est ludus, ubi lapis, vel palus in breve spatium proicitur; Rhindalca est ludus, ubi equites currendo in rem certam proiciunt; Eperusan est ludus, ubi pondus dentibus elevatur.* Hæc Glossator [Ludo, Kayron, prætermisso] de ludis à Justiniano Imperatore inventis, & concessis, qui quamvis ad solam industriam, & fortitudinem corporis pertineant, in eis tamen ultra Solidum, vel Aureum ludere non permittit, etiam si ludentes distissimi forent.

Quoniam verò quinque ludorum genera à Justiniano concessa, ab ipsa sorte, aut fortunâ sunt aliena, illa à sola corporis fortitudine, ingenique arte, sive humanâ industria, ut etiam Glossator ostendit, depende-

Codicis lib. 3.
tit. 42. lege 15.

Liber Cæremoniarum antiquus aservatur in Bibliotheca Angelica Romæ.

Benedictus Canonicus S. Petri Anno Dom. 1149.

Ritus antiquus in Missa à Summo Pontifice solemner cantata.

Comombelon, Comondiaulomolon Rhindalca, Eperusan.

Justin. Cod.
lib. 3. Tit. 43.
Lege 15. Alecarum lusus antiquus,

Lacrum in Alea factum felicitati debet.

Annorum 50 præscriptio.

Indi à Just. concessi.
Lucrum in ludis concessis notandū,

Indi concessi artem, & industriam, cor porisq; fortitudinem respiciunt.

Solidus, quæ non sunt moneta.
Bod. Vaser. Brisson,

Alciatus,

Jacob. Spiegel. in voce Solidus,

re dicamus , oportet , cuiusmodi etiam sunt ludi Latrunculorum , Pilæ , ac Trochi , idque genus alii . Alearum itaque ludum à Justiniano Imperatore Civili Lege vetitum fuisse , ac lucrum in eo factum restituendū esse constat , ut infra , & fusiùs quidē ostendemus .

*Alearum ludus Canonicā Lege ,
atque Conciliis vetitus .*

Istuc ipsum Canonicā lege , sed pœnis præscriptis factum reperitur in prima Decreti parte dist. 35. cap. 1. ex Apostolorum canone 43. desumptum hisce verbis : *Episcopus , aut Presbyter , aut Diaconus , Alea , atque ebrietati deserviens , aut desinat , aut cerē damnetur , idest , deponatur ab officio , vel beneficio ; vel suspendatur ab usu Ordinis Sacri , ut Glossator interpretatur . Similiter [inquit] Clerici , & Laici si permanserint in Alea , Communionē priventur , hoc est , excommunicentur .*

In libro item Canonum Sanctorum Apostolorum à Græca Lingua in Latinam translato à Gentiano Herveto , ac Theodori Balsamonis Patriarchæ Antiocheni Commentariis explicato , hæc in Canone quadragesimo secundo leguntur : *Episcopus , vel Presbyter , vel Diaconus aleis , ebrietatibus vacans ; vel cesset , vel deponatur .*

In Canone quadragesimo tertio ita legitur : *Hypodiaconus [hoc est Subdiaconus] vel Lector , vel Cantor similia faciens , vel cesset , vel segregetur . Idem , & Laicus ; idest , eodem modo Laicus . Idem legitur in prima Decreti parte dist. 35. cap. 1. hisce verbis : Episcopus , aut Presbyter , aut Diaconus , Alea , atque ebrietati deserviens , aut desinat , aut cerē damnetur . Subdiaconus , aut Lector , aut Cantor similia faciens , aut desinat , aut communionē privetur ; Similiter etiam Laicus .*

Idem quoque de Aleis sub iisdem ferē verbis vetitum reperitur in sexta Synodo generali , ac tertiā Constantinopolitanā , in qua hæc leguntur verba : *Nullum omnino , sive Clericum , sive Laicum ab hoc deinceps tempore Aleā ludere deceat : si quis autem hoc deinceps facere ab hoc tempore aggressus fuerit , si sit quidē Clericus deponatur , hoc est , ab officio , vel beneficio ; si Laicus segregetur ; idest , excommunicetur .*

In Concilio Elibertino Provinciali circa tempora Silvestri Papæ Primi , & Nicæni Concilii celebrato , cap. 79. ita legitur : *Si quis fidelis Aleā , idest , Tabulā luserit , placuit , eum abstinere ; & si emendatus cessaverit , post annum poterit communionē conciliari .*

In Concilio Lateranensi sub Innocentio Tertio cap. 16. & in lib. 3. Decretalium hæc leguntur : *Ad Aleas , vel Taxillos Clerici non ludant , nec huiusmodi ludis intersint .*

Tridentina item Synodus , quæ sub Paulo Tertio Anno Christi Dom. 1542. inchoata , sub Julio Tertio continuata , ac deniquē sub Pio Quarto absoluta fuit , in sessione vigesima secunda cap. 1. de Reformatione , dum de vetito Alearum ludo , necnon de rebus , quæ viris Ecclesiasticis prohibita sunt , sermonem ha-

bet , in hanc loquitur verborum formam : *Statuit sancta Synodus , ut quæ aliàs à Summis Pontificibus , & à Sacris Conciliis de Clericorum vitā , honestate , cultu , doctrināque retinendā , ac simul de luxu , comessationibus , choreis , Aleis , lufibus , ac quibuscumque criminibus , necnon secularibus negotiis fugiendis copiosè , ac salubriter sancta fuerunt , eadem in posterum , iisdem pœnis , vel maioribus arbitrio Ordinarii imponendis , observentur ; nec appellatio executionem hanc , quæ ad morum correctionem , pertinent , suspendat . Si qua verò ex his in desuetudinem abiisse compererit , ea quā primum in usum revocari , & à omnibus accuratè custodiri studeat , non obstantibus consuetudinibus quibuscumque subditorum neglectæ emendationis ipse condignas , DEO iudice , pœnas persolvat .*

Hæc dicto in loco Tridentina Synodus , quæ confirmat illa omnia , quæ à Summis Pontificibus , & à Sacris Conciliis olim sancta fuerunt circa Clericorum reformationem , præsertim verò circa vetitos Alearum ludos , dum illa omnia olim sancta sub iisdem , vel etiam maioribus pœnis , Ordinarii arbitrio imponendis , observanda omnino esse decernit ; ita verò , ut si qua ex illis in desuetudinem abiisse Ordinarius invenerit , ea quā primum in usum revocare diligenter studeat absque ulla interpellatione , nullā , scilicet , appellatione admittā , quæ ipsam executionem impedire queat , non obstantibus consuetudinibus quibuscumque . Quamvis enim huius generis consuetudo , quæ potius corruptela , quā consuetudo vocitari debet , à Superioribus recēter non prohibita , à pœna temporali excusaret , à pœna tamen gehennali non excusat , tūm propter prohibitionem antiquitū factam , tūm etiam ob tanta mala , & scelerata , quæ ex tali corruptela nascuntur .

In Concilio Mediolanensi Provinciali , quod tempore Pii IV. S. Carolus Borromæus , tunc S. R. E. Presbyter Cardinalis Tit. Sanctæ Præxedis , & Legatus ad universam Italiam , necnon Archiepiscopus Mediolani Anno Domini 1565. celebravit ; Principes , & Magistratus commonentur , ut Alearum , ac Taxillorum ludos prohibeāt . Hinc post multa à finibus eorundem propellenda de Alearum , ac Taxillorum ludis prohibendis , & expellendis loquitur in hæc verba : *Et quoniam usu compertum , est , ex Alea ludo sæpè furta , rapinas , fraudes , blasphemias , aliæque id genus flagitia proficisci , prohibeant Taxillis , aut Aleā ludi ; & graviter in publicos Aleatores , & in eos , qui huiusmodi ludis intersunt , quæ domum ad recipiendos ludentes expositam habent , animadvertant .* Hæc dicto in Concilio de Taxillorum , & Alearum , sive Chartarum ludis ad Principes , & Magistratus . Quæ cum ita sese habeant contra Laicos Aleatores , multò magis intelligenda sunt contra Clericos , & alios Viros Ecclesiasticos , qui , vel dictis ludis operam navant , vel intersunt , cum tot flagitia , & calamitates ex iis oriantur .

In Concilio denique Aquilejensi , quod tempore Clementis Papæ Octavi Anno Domini 1596. celebratum fuit , Taxillorum , & Alea-

Summorum Pontificum , & Conciliorū Decreta confirmantur .

Decreta de-
fuerunt in usū
revocanda
sunt .

Tridentina
Synodus .

Consuetudo
ludendi non
excusat à pœ-
na gehenna-
li .

Concil. Me-
diolanens. in
tom. 4. Colo-
niz impresso
Anno Domi-
ni 1606. pag.
997.

Alias , atque .

Animadver-
tant , idest pu-
niant .

Concil. Aquile-
jense 1. in
tom. 4. Colo-
niz impresso

Vide infra in
Quæsto 2 .

Decret. par. 1.
Dist. 35. cap. 1.

Nota verbū
deponatur .

Communionis
privatio
est excommu-
nicatio .

Can. 42.

Can. 43.

Segregetur ,
idest , commu-
nionē prive-
tur .
Decret. par. 1.
Dist. 35. cap. 1.

Synod. 6. Cō-
stantinopoli-
tana 3. can. co-
o. 3. ex vet. &
receptionibus
impressis .

Segregetur ,
idest , excommu-
nicetur .

Concilium
Elibertinum .
Tom. 1.

Concil. Tri-
dent. sess. 22. c. 1. de
Reform. .

Anno Domini
1596, pag.
1098.

Alearum ludi, præsertim verò Clericis, eorumdem lusorum calamitatibus, & flagitiis enarratis, & pensatis, verbis hisce omnino prohibentur: *Alearum, & Taxillorum usum, quo tempus miserâ iucunditate teritur, Clericis omnibus inhibemus: multo verò gravius, si non modò luserint ipsi, sed aliis ludendi potestatem fecerint, parato loco, & domestico diverticulo. Episcoporum verò vigilantia, & prudentia, editis, ac pœnis propositis, opportunum erit remedium adhibendum, ut pestis avertatur, qua miserorum facultates suavi morbo exhauriuntur, blasphemie, & rerum desperationes excitantur; cupiditatum intemperantiorum, & fraudum oblectamenta aluntur, denique ipsa DEI Clementia aspidè offenditur: qui tantum periculosior morbus est, quanto ardentius interdum animos Clericorum, occupat, & Ecclesiasticas opes.* Hæc dicto in Concilio. Nunc reliquum est, ut videamus, quid à Scriptoribus Sanctis, & aliis hæc de re scriptum reperiatur.

Scriptores Sancti, & alii contra Ludum Alearum.

S. Cypr. tom.
3. pag. 1492. in
arg. Tractat.

Vide infra in
Epilogo, &
Conclutione.
Diaboli institutum.

Alea est aleus mali.

Mortale crimen est Alea ris ludus.

Mendaciorum induit.

S. Basilii in
Hom. lia 8.
Hexameron.

S. Maximus
in Clitæone.

DE Alea, & Aleatoribus loquitur Sanctus Cyprianus Episcopus Carthaginensis, & Martyr, multisque argumentis, Aleæ ludum pulchrè impugnat, & Christiano homine minimè dignum, ex eo probat, quod Diaboli cum Idololatriâ institutum sit, multoque magis in Presbyteris vituperandum. Et post multa inter alia mala in Tractatu de Aleatoribus, hæc recenset dicens: *Alea est, quam lex odit: Alea est, quam sequitur crimen ignobile, ubi manifesta tentatio, & pœna occulta. Alea est Aleus mali, & supplantatio amici, quæ nec lucrum confert, sed totum consumit. Hinc deinde pauperes fiunt, hinc opes suas perdunt, hinc jam consumptis omnibus suis mutuis pecuniis se subruunt. Hinc patrimonium sine ulla fori calumniâ amittunt.* Et infra *Aleæ ne luseris, ubi lusus nocivus est, & crimen mortale; ubi dementia sine consideratione; ubi nulla veritas, sed mendaciorum mandra.* Hæc Sanctus Cyprianus in Tractatu de Aleatoribus.

Sanctus item Basilii Magnus de Tesseris, & Aleis, ita loquitur: *Iuramenta sunt in Tesseris, & Aleis, contentionesque pergraves, & avaritiæ partus. Spiritus malignus afflât, furem punctis ossibus illis ludentium, insaniâque accedens, easdem ille pecunias nunc ad hunc, nunc ad alterum transfert. Atque modò hunc victoria effert, illum vitium mœstitia premit: modò contrâ, illum elatum, hunc demissum ostendit.* Hæc Sanctus Basilii de Tesserarum, Alearumque ludis.

Beatus denique Maximus, ut Clitæus de vera nobilitate ait, postquam ad mentem rediit saniores, nihil magis, quam sese Aleâ luisse deplorabat. Ut autem multa uno fere verbo complectamur; omnia Jura divina, & humana ludos Alearum mirum in modum execrantur.

Sanctus Raymundus de Peniafort Ordinis Prædicatorum, diffusè scripsit contra Lu-

dum Alearum vetitum, ut infra in primo videbimus Quæsito, in quo multa, & scitu quidem digna enarrantur.

S. Isidorus Episcopus Hispaniensis lib. 19. Etymologiarum cap. 64. ita de Aleæ ludo inquit: *Ab hac arte fraus, & mendacium: atque perjurium numquam abest: postremo, & odium, & damna rerum. Unde, & aliquando propter hæc scelera interdicta legibus fuit.*

Joannes item Saresberiensis, & Episcopus Carnotensis in libro, qui inscribitur *Polyeraticus, vel de Nugis Curialium, & vestigiis Philosophorum*, dum in primo libro cap. 5. de usu, & abusu Alearum loquitur, eum multorum malorum esse causam affirmat in hæc verborum formam: *Quis enim non erubescat, si sortis suæ gratiam non virtuti debeat, sed Taxillis? Quis fritilli cautelam suæ prudentiæ non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cuiusque artis exercitatio, qua quanto quisque doctior, tanto nequior? Aleator quidem omnis hic est; Mendaciorum siquidem, & perjuriorum mater est Alea, & ex aliena concupiscentia, sua prodigit, nullam habens Patrimonii reverentiam; cum illud effuderit, sensim in furta delabitur, & rapinas.* Hæc Joannes Saresberiensis.

Hisce igitur de causis, hoc est, sub relictis malis circumstantiis hujus generis Ludi, sortem, aut fortunam sibi vendicantes, evitandi omnino sunt, ac detestandi, tam à Laicis, quam à Clericis, hoc est, aliquo Clericali ordine insignitis, præsertim verò ab iis, qui aliquod Beneficium Ecclesiasticum habent. Hi enim Ludis operam dantes, reditus in usum pium dicatos, in usum prophanium, & vetitum quidem convertunt. Dicendum est ergò cum Catone: *Aleas fuge*, hoc est, Ludum omnem fortunæ damnosum, in quo pecunia perditur, visus caligatur, cupiditas excitatur, iracundia provocatur, homicidium perpetratur, sicut ex iis, quæ à nobis hucusque scripta sunt, & scribentur, juxta horrendorum eventuum exempla, quæ ex ludis Alearum suborta fuerunt, ut infra videre licet:

Exempla horrendorum eventuum ex ludis Alearum suborta.

Hinc interdum Alearum lusores ob deperditam pecuniam post horrendas blasphemias, adducti fuerunt, ut sacras Imagines etiam blasphemando percusserint, nonnullique violentam mortem fuerint consecuti. Hujusce desperationis, & impietatis exempla diversis in locis evenisse constat.

Romæ namque Porticus erat ad eam partem, in qua nunc est Ecclesia, quæ Sancta Maria de Pace nuncupatur. In eadem Porticu, muro picta extabat Sacra Beatae Mariæ semper Virginis Imago, quæ à quodam Aleatore, pecuniâ in Aleæ ludo deperditâ, post blasphemias horrendas, ac Dæmonis invocationem, quater saxo percussâ, ter, videlicet, in facie, ac semel in pectore, sanguinem ex iisdem locis emisit, ut in eadem cernitur Imagine, quæ asservatur dicta in Ecclesia, olim sub

Vide infra in
Quæsito 1.

S. Isidorus
lib. 18. c. 64.
Notandum.

Io. Saresber.
lib. 1. c. 5.

Notandum.

Alea est mendaciorum, & perjuriorum mater.

Alias, dilabitur.

Catonis dictum.

Ecclesia Sanctæ Mariæ de Pace.

sub nomine Parochialis Ecclesiæ S. Andreæ , antè , scilicet , innovationem , & amplificationem ; vocitata , quam Sixtus Quartus mandavit ædificandam , & Beatæ Mariæ semper Virgini , quæ prius *Santta Maria virtutum* , vel *de virtutibus* , vocitabatur ; ob pacem multis Principibus tunc temporis , DEI Genitricis intercessione impetratam , sub nomine *Pacis* dedicavit , & curæ Canonicorum Regularium Lateranensium , Ordinis S. Patris Augustini commendavit , sive commisit , sicut legitur in Diplomate ipsius , qui dictam Imaginem transfudit in eandem Ecclesiam , in qua Innocentius Octavus Altare majus dictæ Imagini cum ornamento ejusdem construendum curavit ; & super ipsum Altare Tabulam marmoream , quam vulgò *Conam* vocant , antè hominum conspectum erigendam quoque mandavit , intra quam dicta Imago , lateritio muro picta , ejusdem Innocentii jussu reposita fuit cum Inscriptione , quæ infra legitur hisce verbis ,

PERPETUÆ VIRGINI GENITRICI
DEI Mariæ
SALUTIS PONTIFICIÆ RESTITUTÆ
AUCTORI
INNOCENTIUS VIII. PONT. MAX.
EX DEVOTIONE POSUIT .

Nunc verò dicta Inscriptio asservatur in Altare Sanctæ Crucis . Anno denique humanæ salutis 1614. in ejusdem Ecclesiæ amplificatione novum , & præcipuum quiddam ædificatum est sacellum , vel , ut ajunt , constructa est Cappella , pulchris , & sacris Imaginibus , lapidibusque pretiosis ornata , in qua majus constructum est Altare , lapidibus item pretiosis ditatum , in quo tandem reposita est dicta Imago lateritio muro picta . Ad ejusdem autem Cappellæ partem lævam nova inscriptio Lydio lapide , sive Paragonio , in quo aureum , & argentum examinari solent , extant incisa , quæ infra legitur de translatione Imaginis in hanc verborum formam .

PAULI V. PONTIFICIS OPTIMI MAX.
AUCTORITATE
GASPAR RIVALDUS ROMANUS
SACRAM DEI GENITRICIS IMAGINEM
INDE TRANSLATAM
UBI INNOCENTIUS VIII. PONT. MAX.
SALUTIS SIBI RESTITUTÆ AUCTORI
POSUERAT IN LOCO
MAGNIFICENTIUS
ORNATO COLLOCAVIT
DIE II. JULII M.DC.XIV.

Lucæ item Civitatis Heturriæ , vel Tusciæ propè Turrin Campanariam Ecclesiæ Sancti Patris Augustini , Milites olim quidam extabant ludo Alearum operam dantes , quorum unus post deperditam pecuniam , totum sui corporis vestitum in ludendo amisit , ita verò , ut nudus remanserit . Quare ita vehementer concitatus , ac denique in desperationem adductus , Deiparam Mariam semper

Virginem blasphemando , ejus Imaginem dicto in loco muro pictam , saxo percussit . Percussione statim facta , terra sese aperuit , & percussorem vivum in profundam voraginem delapsus deglutivit . Hujusce autem voraginis manifestum ad hanc usque diem remanet signum , ferreâ transfennâ , sive craticulâ , vel triplici cruce ferreâ munitum , ipsiusque profunditatis experimentum funiculis ætate nostrâ non semel factum esse constat : Feles enim , & Canes ad funiculos centum cubitorum alligati , & in illam voraginem dimissi , fundo illius voraginis imò non tacto , adusti extracti fuerunt . Cubitus minor sex palmis , communis sexdecim ; major autem juxta Vitruvii traditionem triginta sex palmis constat . Quare magnam voraginis profunditatem esse dicas oportet . Hac in re silentio prætereundum , non videtur miraculum Sacræ Imaginis , quæ cum Filium in sinu ad dextram gestaret , ad jactum lapidis à dextra in sinistram Filium , transtulit , ut Imaginem Filii à jactu lapidis liberaret . Imago autem Matris inter pectus , & brachium dextrum saxo percussa , sanguinis quantitatem effudit satis magnam , cujus pars in illo instanti collecta , & intra vasculum crystallinum magnâ cum veneratione asservatur , atque in ultimâ cujuscumque mensis Dominicâ processionaliter deferitur , & Populo etiam ostendi solet ; Sed quia dicta Imago saxo percussa fuit , vulgò , in *Madonna del sasso* , vocitatur .

In eadem quoque Lucensi Civitate aliud miraculum contra blasphemum Aleatorem præstitum fuit : Anno enim Dom. 1588. Tertio Kalendas Aprilis , quæ est trigesima Mensis Martii , in ambulacro propè portam Burghinam sito , in quo Milites ad Civitatis custodiam excubare solebant ; Miles quidam ob pecuniam in Alearum , sive Talorum , vel Taxillorum ludo deperditam , atque ob talem ludum , blasphemix causa sibi vetitum , ira vehementi correptus , Taxillos , idest , Dados manu accepit dextrâ , quasi eos jacere vellet , horrendamque blasphemiam in DEUM , ac Deiparam Virginem impurissimo evomuit ore , dum torvis oculis Imaginem Deiparæ Virginis , Filium sinu gestantem , & muro pictam in eo ambulacro intuebatur . Sed blasphemiam illico evomitâ , brachium ejus dextrum inter humerum , sive scapulam , & cubitum miraculosè fractum fuit . Illa enim ossis fractura vltro facta in eo præsertim loco non nisi miraculosa à Medicis , & Chirurgis judicata fuit . Adde etiam , quod Aleator ille blasphemus post sanitatem contra opinionem Medicorum , qui eum curabant , recuperatam , in Civitatem Lucensem , cuncto Populo ipsum vidente , rediit , eandemque Imaginem visitavit ; sed Deiparæ Mariæ semper Virginis benignitate se integram brachii sanitatem recuperasse prædicavit . Quæ in re commota est universa Civitas , & ad sacram Imaginem sese statim contulit , & quotidiè præcibus , & luminibus eam venerabatur . Quoniam verò populorum devotio erga dictam Imaginem in dies augebatur ; Militi-

Impia , & Infana percussio Aleatoris .

Deiparæ Virginis Miraculum primum .

Cubitus triplex .

Deiparæ Virginis Miraculum secundum .

Deiparæ Virginis Miraculum tertium .

Madonna del sasso .

Porta Burghina .

Aleatoris blasphemix conyectio .

Imago Deiparæ Virginis veneratur .

Sixtus IV. Ecclesiæ fundator .

Innocentius VIII. .

Aleatoris horrenda miseria , & desperatio .

litibus ipsis, unâcum blasphemio Aleatore, diligenter, & Canonice quidam examinatis, reique veritate juxta narrationem jam factam confirmata, Imago ipsa è muro extracta, ad Ecclesiam Sancti Petri Majoris Collegiatam, cum universo Clero tam seculari, quam regulari cum omnibus item Confraternitatibus, vel Confratris, non sine apparatu solemnissimo, cuncto Populo veneranter comitante, asportata fuit, & ad Altare majus collocata.

Thomas Cantipratanus Ordinis Sancti Dominici, Alberti Magni quondam Discipulus, & Episcopus Suffraganeus Cameracensis, in secundo de Apibus mysticis libro qui etiam Bonum universale inscribitur, & sui temporis Exempla comprehendit, narrat Historiam de Iudæo, & Christiano, Tesserarum lusoribus in sacra nocte Parasceves à DEO punitis. Cum enim Iudæus dicta in nocte ob multam deperditam pecuniam Christum Dominum blasphemaret, manus ei cum Tesseris fuit contracta. Hinc majori succensus furore, iterum in Christum, & Matrem ejus blasphemiam turpissimam evomisset, versis terribiliter oculis, cecidit, & expiravit: Christianus autem collusor illius, nimio pauore in amentiam versus, elanguit, & miseram dirâ morte vitam finivit. Hæc ex Thoma Cantipratano, qui in quadam Campaniæ Villâ horrendam collusorum mortem evenisse testatur.

In Brabantia Civitate, Archigymnasio celeberrima, quæ Lovanium appellatur, Christus Dominus in Sancta nocte Parasceves (ut idem Cantipratanus dicto in libro refert) sub forma hominis incogniti, civi cuidam, viro probo, & generoso miserabiliter plagis plenus, & sanguine cruentatus apparens ante quoddam Cellarium in platea situm, dixit, Auctores tantæ suæ læsionis fuisse quosdam, qui in ipso Cellario, dum Tesseris ludunt, juramentis, & blasphemis inter se contendunt. Hinc Civis ille Cellarium ingressus, interrogat ludentes, cur hominem ignotum ingressum ad eos tam crudeliter verberassent. Juvenes illi collusores attoniti de tali re, negant aliquem ad illos intrasse, nec ullum ab eis verbo, vel verberare laceffitum fuisse asserentes. Mox illi cum Cive surgentes, quærent hominem cruentatum, nec inveniunt. Singuli autem ad se conversi, Christum Dominum juramentis terribilibus, contumeliis, & improperiis rursùm cruciari animadvertunt. Hæc in dicto de mysticis Apibus libro Thomas Cantipratanus, qui etiam hanc historiam sub præstito juramento narratam sibi fuisse ab eodem Cive testatur.

Quidam etiam, ut in eodem legitur libro, per ludum Tesserarum spoliatus, vel nudatus, adeò desperatus evasit, ut accepto arcu, sagittam fursùm in aerem jaceret, quasi ipsum Cali Dominum percussurus. Et mox sagitta reversa ante faciem jacentis, recenti sanguine tincta reperta fuit. Qui mox totus in lacrymas resolutus, Ordinis Prædicatorum fratrem, qui Cantipratano hæc narravit, circa duo milliaria quæsitum invenit, & confes-

sus, vitam suam cum mira pœnitentia, ac devotione correxit.

In Historia Ecclesiastica Venerabilis Bedæ, ut etiam in speculo Exemplorum magno legitur, casus cujusdam recitatur Aleatoris, qui dum Aleis luderet, ac Tesseris, malè sibi cadentibus perderet, quidquid in buccam de mentis veniebat, ore furibundo blasphemabat, jurando per Sanctissima Christi Domini, & ipsius Matris membra. Blasphemus tandem aliquando cœlesti gladio vulneratus, corruit, abominabilemque animam tartareis ignibus expuit concremandam. Hæc dicta in Historia de blasphemio Aleatore, multisque rebus ad horrendum casum blasphemii explicandum pertinentibus, brevitatibus causâ prætermisissis. Cæsarius Heisterbachensis Ordinis Cisterciensis in libro quinto de Miraculis, atque suâ in Germania factis, multos Dæmones circa Sacerdotem, & Plebanum, sed Aleatorem moribundum apparuisse narrat. Plebanus namque nomine Adolphus, vir (Cæsario Teste) valde secularis, & lubricus, dum Aleis ludebat, ad audiendam confessionem cujusdam moribundæ Mulieris, & ad eam communicandam instantissimè cum lacrymis à Filio illius accersitus, non nisi ludo expleto, se iterum respondit; hinc illa moribunda sine confessione, necnon sine viatico ab hac luce migravit. Plebanus autem postridiè, vel post tertium diem in peremptoriam incidit agrotationem, in qua dum ad invocandum DEUM, ut peccata sibi dimitteret, spatio fructuosæ pœnitentiæ concessio, suadetur, ita desperatus respondit: *Vides horreum illud magnum nobis appositum? Non sunt in ejus tecto tot calami, quot sunt circa me Dæmones congregati. Hoc disto, mox agonizans expiravit, eos videns adesse, moriturus, quorum consilio vixerat sanus.* Hæc ex Cæsario in quinto de Miraculis libro, capite octavo.

In Saxonie partibus, ut refert Silvanus Razzius, Monachus Camaldulensis, in libro de Miraculis Deiparæ Mariæ semper Virginis, Aleator quidam, cum pecuniam in Aleorum ludo deperderet, horrendas, & inauditas quidam blasphemias contra Sancta Christi Domini, & Salvatoris nostri membra, tam extrinseca, quam intrinseca vomitabat. Istuc etiam ipsum inenarrabili sanè rabie, atque crudelitate contra Christi Domini Matrem, fecit. Qua re astantes, ne amplius tot impias, ac nefandas, turpesque blasphemias audirent, suas obturabant aures, pectusque percutiendo in fugam se dabant. Blasphemator autem tandem aliquando inter blasphemandum ictu invisibili percussus, ac vulneratus, dixit: *O me miserum, quis me vulneravit, & interfecit? Et ita vulneratus cecidit in terram.* Denique hæc, vel illac, vitam cum morte commutavit. Deinde ipse spoliatus, magnum in dorso vulnus habere inventus fuit: vulnus autem adeò profundum erat, quod acutâ securi, aut bipenni factum videbatur: ob magnum namque hiatus, sive ob magnam, ut ita dicam, aperturam, omnia intestina, sive interiora cernebantur. Hæc ex Silvano Razzio,

Magnum specul. exempl. Ditt. 3. Exem. pl. 43.

Cæsarius lib. 5. cap. 8. & in specul. Exem. pl. magno Ditt. 6. Exem. p. 54.

Plebanus moribundi visio.

Silvanus Razzius lib. 1. Miracul. 22.

Blasphematoris interitus.

Thomas Cantipratanus lib. 2. cap. 49. num. 9.

Iudæus, & Christianus collusores à DEO puniti.

Campaniæ Villa.

Th. Cantipr. lib. 2. ubi sup. num. 10. & in magno speculo exemplorum Ditt. 5. Exem. 103. Christus Dominus in forma hominis incogniti apparens.

Collusores Christum se verberasse, & inveniunt blasphemias, & improperiis.

Tho. Cantipr. lib. 2. c. 49. num. 11. & in magno speculo exempl. 104. dilt. 5.

Jo: Ant. Sum-
montus to. 2.
Hitt. Neap.
pag. 267.

Anno Domini 1514. Neapoli in Xenodochio, sive Hospitali Sancti Eligii majoris, reperitur Ecclesia, in qua extat perantiqua, & devota Imago Deiparæ Mariæ Semper Virginis, muro picta, quæ Sancta Maria Misericordiæ vocitatur: Hæc autem Imago in facie vulnerata cernitur. Nam, ut in Tabula quadam satis antiqua propè dictam Imaginem affixa legitur, cum impius quidam Aleator, post magnam pecuniarum quantitatem in Alearum ludo, sive in Chartis lusoriis deperditam, temerè, atque impiissimè quidam blasphemaret, ob horrendas blasphemias ab impurissimo evomitæ ore, reprehensus, in rabidam, & insanam accensus iram, in Ecclesiam illam ingressus, devotæ Imaginis faciem ense suo vulneravit, atque sex insinxit vulnera, ex quibus illicò sanguis effluxit, ut in eadem Imagine ad hanc usque diem videre licet. Aleator deinde ille navim ascendit, & è portu Neapolitano, patriam suam Florentiam sese transfert. Dum verò Civitatem ingrediebatur, statim deprehensus fuit, & in Carcerem coniectus, quatenus homicida: Nam in ejus ingressu inventus fuit in via homo quidam occisus, qui ab eo interfectus judicabatur. Ille autem dicti homicidii omninò ignarus, & in fune suspensus, & examinatus, in ipso cruciatus, sive in ipsa tortura, se se commendavit Deiparæ Mariæ semper Virgini, quæ cum iisdem vulneribus ei apparuit. Hinc Aleator ille in fune suspensus, & suæ impietatis memor, hanc solam contrà sacram Imaginem Neapoli se perpetrassè aperte confessus est; & propter illam solam, & horrendam quidam impietatem decollatus fuit. Hæc ex Jo: Antonio Summonto.

In eadem Civitate Neapoli Anno Domini 1522. sicut incolæ Civitatis quantum ad tempus ex traditione affirmant, Aleatores nonnulli vasa quædam argentea furati, in Choro Ecclesiæ Sancti Laurentii Ordinis Fratrum Sancti Francisci eadem vasa inter se diviserunt, & ibidem Alearum ludo operam dederunt, quorum unus ob totam suam partem in ludendo deperditam, in rabidam iram dementer accensus, Imaginem Christi Domini (qui nudus, & muro pictus cernitur, & Ecce Homo, vocitatur) infra vulnus, quod in Cruce ad latus dextrum à Longino acceperat, pugione suo vulneravit, unde sanguis illicò abundanter effluxit. Sed quia Imago illa manibus ligatis repræsentabatur, illo ictu statim dato, manum dextram ad latus infra vulnus admovit, atque ita Imago ipsa ad hanc usque diem stare cernitur, Quare dictus Aleator impius, ac demens, carceri mancipatus fuit, & patibulo suspensus, vel affixus, in illo ex hac vita decessit.

Anno Domini 1382. die 17. mensis Januarii in quodam Dioecesis Florentinæ Castro, quod Latine *Emporium*, & vulgò *Empoli* vocitatur, duo Stipendiarii simul ad Taxillos ludebant, quorum alter, totâ pecuniâ in coludendo deperditâ, Grosso uno monetâ Pisana argenteo excepto, in quo Deiparæ semper Virginis Imago sculpta erat, post horren-

das blasphemias in Christum Dominum, & Matrem ejus evomitæ, gladio suo Imaginem Beatæ Mariæ semper Virginis in Grosso illo sculptam circâ pectus percussit, ex quo statim sanguis in omnium stuporem effluxit. Monetâ itaque illâ cruentatâ ad fratrem Onuphrium Ostecutum, Episcopum Florentinum delatâ, necnon Historia tanti sceleris, tantique miraculi enarratâ, Episcopus in Dominica V. Quadragesimæ, quæ de Passione nuncupatur, Monetam illam cruentatam ad Ecclesiam Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini solemnem processione detulit, & in Reliquiario semper asservendam præcepit. Deinde, ne tanti beneficii memoria deleretur, sed Christi Fidelium devotio in dies augeretur, Episcopus ipse verè pœnitentibus, & confessis, qui in Dominica de Passione, & in omnibus Festivitatibus Beatæ Mariæ semper Virginis singulo quoque Anno dictam Reliquiam venerandam visitaverint, Indulgentiam quadraginta dierum de injuncta eis pœnitentia concessit. Hæc ex eodem Fratre Onuphrio Ostecuto Florentino Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini, & Episcopo Florentino, qui omnibus hisce de rebus per literas publicè datas loquutus fuit, dum dictam Indulgentiam concessit, ac promulgavit: Literæ verò patentes omnibus hisce de rebus conscriptæ in eadem Ecclesiâ Florentiæ asservantur.

Mediolani circâ Annum Dom. 1542. Massutius quidam Vigonzonus in die Annunciationis Beatæ Mariæ semper Virginis Festo, propè Sancti Satyri Ecclesiam, Alearum ludo, sive Chartis lusoriis operam dedit; & in illo ludo non solum totam pecuniam, sed omnes item pannos, quibus erat indutus, amisit. Hinc rabidâ, & insanâ accensus irâ, necnon in desperationem adductus, dictamque Ecclesiam ingressus, guttur Imaginis Christi Domini, quem Deipara Maria semper Virgo muro Cœmeterii Ecclesiæ picta in sinu gestare cernitur, suo percussit gladio, quo ex vulnere magna sanguinis quantitas effluxit. Massutius itaque percussor sanguine illo cruentatus, ac tanto miraculo commotus, lacrymando mirum in modum exclamavit, ad cujus clamorem illuc permulti cucurrerunt, & magnam illam sanguinis effluentiam viderunt. Quare hujus generis miraculum per totam, illicò Civitatem, ejusque Provinciam divulgatum fuit, ita verò, ut ad eundem locum, gentes undiquè confluerent, secum non solum pecunias, verum etiam gemmas in auro, & argento, necnon torques, annulos, ac vestes deferendo pro Eleemosynis obgratias à Deipara Maria semper Virgine, & à Christo Domino ejus Filio ipsis collatas. Hinc temporis progressu ex dictis eleemosynis tanta pecuniarum copia redacta denique fuit, ut ex illis Ecclesia, quæ nunc extat juxta archetypum, seu formam à Bramante Architecto, & Pictore tunc temporis in Italia insigniori, præsertim consensu Ludovici Sfortiæ Ducis fuerit adificata. Imago deinde illa Deiparæ semper Virginis muro picta in sinu gestantis

Moneta miraculose cruentata.

Episcop. Florentinus.

Moneta miraculose cruentata.

Indulg. quadraginta dierum.

Med. 1542.

Imago picta sanguinem emittit.

Populorum devotio.

Bramans Architectus, & Pictor.

Ludovicus Sfortia Dux.

Aleator Florentinus.

Aleator decollatus.

Anno Domini 1522.

Anno Domini 1382.

Filium, & in gutture vulneratum gladio, translata fuit in Ecclesiam novam, & in ejus majori Altare collocata fuit, ubi nunc extare cernitur. Massatius autem, percussor Imaginis, tantâ suâ infaniâ, & impietate adeo condoluit, ut gravi pœnitentiâ quatuor, & amplius annis peractâ, habitum Religionis Monasticum Sancti Ambrosii susceperit, & in eo magnâ vitæ Sanctitate vivens, multa futura prædixit. Gladius verò, cum quo dictam Imaginem vulneravit, in sacrario illius Ecclesiæ, ad perpetuam tanti miraculi memoriam asservatur.

In illâ Italiæ Regione fertilissimâ, quæ *Campania* vocitatur, dum Regio ipsa bello vexaretur tempore Pauli Tertii Miles quidam Chartis lusoriis in platea Genestani, vel Genazzani operam dabat; Hic denique ob totam deperditam pecuniam, quam habebat, horridas blasphemias in Deum, & in Dei Matrem eructabat, & ita blasphemando Ecclesiam Deiparæ Mariæ semper Virgini dicatam, & à Fratribus Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augustini cultam ingressus, Christum Dominum, ad Altare Cruci affixum, ense suo in fronte, in utero, & in cruribus vulneravit, non sine magna sanguinis effusione.

Blasphemator autem ille, ac Sacræ Imaginis percussor, statim ab aliis Militibus fuit interfectus, ejusque corpus in frustra redactum; ense statim valde, & miraculose quidem recurvato, sed ita, ut non sine magnâ difficultate, nec sine magno temporis intervallo ab artifice eum in modum fieri posset ensis ille, qui ad tantæ impietatis Aleatoris, & ad tanti miraculi memoriam ad hanc usque diem prope Sacram Imaginem asservatur.

Sexcenta denique in diversis Mundi partibus hujus generis inveniuntur exempla, quæ infelicium Aleatorum insanabilem cupiditatem, & insaniam; flagitia magna, & desperationes, horrendas item in Deum, & in Sanctos blasphemias, post Dæmonem invocatum, post mendacia, post rapinas, & fraudes factas, necnon sacrarum Imaginum vulneraciones, vel percussiones, post pecunias, & res omnes deperditas, ipsorumque tandem aliquando Aleatorum occisiones, & aditum infernalem repræsentant. Sed brevitatibus causâ de hujus generis exemplis, hæc dicta sufficiant, ut etiam à Christifidelibus Alearum ludum jure vetitum fuisse ob malas circumstantias, quæ peccatum mortale, & quidem grave faciunt, ostendamus, quidque de ipso ludo, quantum ad peccatum à Doctoribus sanctis, & aliis fuerit decretum; necnon quid de lucro perperam, & diabolicè factò in eodem ludo, faciendum sit, explicemus.

Hujus igitur generis ludi omnes, Alearum, scilicet, vel Chartarum, Tabularumque propter Taxillos, vel Talorum, sive Taxillorum vetiti leguntur, quippe qui tot vitia, & horrenda mala parturiunt, quatenus majori ex parte, & quasi omnino in sorte, aut fortunâ versantur: cujusmodi non est Latrunculorum ludus, vulgò *Scacchi* vocitati, qui quatenus magnam industriam, magnamque

ingenii vim postulant, honesti dicuntur, & licet ab omnibus non solum Laicis, verum etiam ab omnibus Clericis, ac Religiosis, & Monachis animi recreandi gratiâ interdum exerceri possunt. De his autem ad hujusce Commentarii calcem plura dicemus.

Quod autem Alearum præsertim ludus non nisi fortem, aut fortunam admittat, ex eo constat, quod vox ipsa Alea a probatissimis Auctoribus pro fortuna, & eventu sumi consuevit. Hinc Cicero à Plinio prædicatur extra omnem ingentii Aleam positus, idest, extra omnem fortem, & eventum ingentii. Apulejus item in libro 4. *Metamorphoseon* hoc scriptum reliquit: *Ancipitis* (inquit) *machina subit Aleam, hoc est fortunam, & dubium eventum*. Alearum igitur ludus, & id genus alii ob sortem, aut fortunam in eis omnino dominantem ob turpe lucrum, ob infamiam, necnon propter blasphemiarum, & perjuriorum pericula, honestæ ac sanctæ vitæ adversantia, atque abhorrendissimos eventus, & ob certa denique damna, quæ inde proveniunt, tam Civilibus, quàm Canoniciis Legibus, non solum apud Christicolos, verum etiam apud Ethnicos vetiti undequaque inveniuntur, ad Aleatorum insaniam, & calamitatem propulsandam,

De Insania, & Calamitate Aleatorum.

Insania profectò admiranda, & penè incredibilis, de quibusdam Alearum lusoribus in Germania esse narratur. Dicti enim Lussores postquam omnia sua in Alearum ludo amiserunt, suam vendunt libertatem, immò seipos, ut in Libello de moribus Germaniæ Cornelius Tacitus affirmat hisce verbis: *Aleam* (quod mirere) *sobrîi inter seriâ exercent, tantâ lucrândi, perdendiæ temeritate, ut cum omnia defecerunt, extremo, ac novissimo factu de libertate, & de corpore contendunt. Vitius, voluntariam servitutem adit. Quamvis junior, quamvis robustior alligari, ac venire patitur. Hæc de postrema Aleatorum calamitate, omnium miseriarum maximâ.*

Sanctus Ambrosius in cap. Tobie 11. diabolicum Aleæ studium Hunnis Pannoniæ Populis [quos nunc fortasse paucis immutatis literis, *Hungaros* vocitamus] adscribit. Hic enim sanctus Doctor, postquam usuram ab Aleatoribus extortam, & inviolabilem Aleæ legem, cui subiiciuntur etiam ferocissimi homines, descripsit, & mirum in modum detestatus est, dictosque Hunnos absque legibus viventes, Aleæ solius legibus obedire narravit, insaniam eorundem (qui per vnum actum libertatem, immò vitam denique suam potestati Aleatoris vincentis addicere solent (ostendit hisce verbis: *Frequenter* (post multa inquit) *tanto ardore rapitur Aleator, ut cum ea (quæ sola magni æstimant) victus arma tradiderit, ad unum Aleæ actum, suam vitam potestati, vel victoris, vel sænatoris addicat. Denique constitit, quid quidam eorum, & Imperatori Romano cognitum, in fide pretium servitutis, quam sibi tali sorte superatus intulerat, suppliciiis*

Plinius in Præfatione sue hist. naturalis.

Apulejus lib. 4. *Metamorphoseon*.

Cornelius Tacitus.

Venire, idest vendi.

S. Ambrosius in cap. Tobie tom. 2.

Hungarorum insania.

S. Ambr. ubi supra.

Addicere est vendere plus offerenti.

Addicere Nam addicere est vendere plus offerenti.

Gladius asservatur.

Genestanum, vel Genazzanum.

Blasphemator a Militibus interficitur.

Ensis asservatur.

Alearum ludus quid continet.

Peccatum mortale in ludo factum. Lucrum in ludo factum.

Tabulæ dicuntur etiam Orbiculi. Tesserae, Cubi, Taxilli, & Tali idem sunt: qui vulgò dicuntur Dadi. Latrunculi sunt, qui vulgò dicuntur Scacchi.

imperatæ mortis exolverit. Hæc Sanctus Doctor Ambrosius de hujus generis Aleatorum Hungariæ olim infamia.

Hiscæ igitur de causis enarratis, perniciosum, intamem, ac mortiferum, diabolicum, atque detestandum Alearum ludum cum alijs omnibus ludis in eo comprehensis, in quibus fortuna cum tot enarratis malis dominatur, tam Civilibus, quam Canonicis Legibus: non solum à Christianis fidelibus in sacrosanctis Conciliis, verum etiam ab Ethnicis, & jure quidem vetitum esse constat.

Nunc autem reliquum est, ut duo quæ sita ad Ludos vetitos pertinentia explicemus.

Primò, scilicet, *an ludus Alearis*, quem alij pestem, alij verò diabolicum Ludum appellant, sit peccatum mortale. Secundò quomodo, & quando lucrum, in Ludo tali factum, restitui debeat.

QUÆSITUM PRIMUM.

Quonam modo Ludus Alearis sit mortale peccatum.

Alearum, sive Chartarum Ludus, & id genus alij, in quibus magis fortuna, quam industria dominatur, ob ingentem multitudinem malorum, & peccatorum, quæ ex illis nascuntur, tam Civilibus, quam Canonicis Legibus, & Conciliis, tam ab Ethnicis, quam à Christianis fidelibus vetiti sub pœnis fuerunt, sicut ex iis, quæ hucusque in medium allata sunt, satis constat. Propterea dictus Alearum, vel Chartarum Ludus, necnon Tabulæ, vel Orbiculi, Tesseræ, vel Taxilli, ac Tali, vulgò *Dadi* vocitati, in quibus magis fortuna, quam industria dominatur, sine peccato mortali, ut ait Gregorius Sayrus, exerceri non possunt, dum verâ, & notabili lucrando aviditate, ex qua oriuntur tot mala jam enarrata, lucitur, ut infra ostendetur rationibus, & insigniorum Auctorum scriptis.

Gabriel Biel Theologus, & egregie doctus in 4. *Sententiarum libro dist. 15. quæst. 13. art. 2. conclus. 3.* istucipsum confirmat dicens: *Ex cupiditate ludens Alea, peccat mortaliter, quia ludit contra Legem Divinam, Naturalem, & Positivam. Contra Legem Divinam, quia est contra charitatem proximi concupiscere bona proximi cum damno ejus; & est contra decimum præceptum, quo prohibetur concupiscentia rei alienæ cum damno proximi. Est contra Legem Naturalem: facit enim alteri, quod sibi nollet fieri; Est etiam contra Legem positivam, ut patet ex dictis.* Hæc Gabriel Biel, qui, cum ludus Aleæ fiat ex tali cupiditate lucrando, contra Legem Divinam, Humanam, & Positivam mortale peccatum esse concludit; dummodò tamen aliqua ex malis circumstantiis jam relatis interfit.

Sanctus item Cyprianus, ut superius ostensum fuit, Alearum Ludum crimen esse mortale affirmat post multa mala de ipso Ludo enarrata.

Sanctus item Raymundus de Penafort Ordinis Prædicatorum, Vir in Divinis Scripturis eruditus, juris item Canonici notitiâ insi-

gnis, & in Theologia morali satis clarus, in secundo sue summæ libro, dum de negotiis secularibus loquitur, & utrum de illicitè acquisitis elemosyna fieri possit, sermonem habet, Aleæ ludum mortale peccatum, & quidem grave post multa concludit, dicens: *De ludo Aleæ teneas, quod illi, qui ludent ad Aleas, vel Taxillos, vel qui ludo intersunt, vel sunt particeps, vel inspectores ludi, peccant, & maxime, si sunt Clerici.* Hæc S. Raymundus, ex cujus verbis colligimus, Alearum, vel Taxillorum ludum esse peccatum. Deindè propter novem in ipsis ludis consideranda, magnum peccatum esse ait in hæc verba: *Quam magnum peccatum sit, patet inter alia ex novem, quæ in talibus ludis attenduntur, ut infra videre licet.*

Notanda novem, ex quibus mortale peccatum, & grave quidem esse concluditur à S. Raymundo.

1 Primum est, desiderium lucrandi, ecce cupiditas, quæ ex Epistola S. Pauli prima ad Timotheum cap. 6. est radix omnium malorum.

2 Secundum est, voluntas spoliandi proximum, ecce rapina.

3 Tertium est, usura maxima, scilicet, undecim pro duodecim, non solum in anno, vel mense, sed in eadem die.

4 Quartum est, mendacia multiplicata, & verba otiosa, & vana.

5 Quintum est, blasphemia; ecce hæresis.

6 Sextum est, corruptio multiplex proximorum, qui ad ludum inspiciendum de consuetudine pravâ conveniunt.

7 Septimum est scandalum bonorum.

8 Octavum est, contemptus prohibitionis Sanctæ Matris Ecclesiæ.

9 Nonum est, ommissio temporis, & bonorum, quæ in illo tempore tenentur facere.

Hæc novem S. Raymundi considerationes, vel hæc notanda recitantur etiam ab Alexandro de Alef. in 4. *Sententiarum libro, quæst. 35. art. 5.* necnon à Guidone de Baypho, vel Bayso, sive Bayso Archidiacono Eboniensi in prima *Decretorum parte dist. 35. cap. Episcopos.* Sanctus autem Raymundus, ut ait Joannes Trithemius in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, floruit anno Domini 1230. Alexander de Ales 1240. & Guido de Baypho 1290. Ex his ergò novem considerationibus colligimus Alearum, sive Taxillorum ludum esse peccatum. Quod autem hoc peccatum sit mortale, S. Raymundus ex verbis Canonum Apostolorum demonstrare studet, dum ex iis colligit prohibitionem eorundem ludorum, & pœnas contra ludentes.

Apostolorum Canones, quos S. Raymundus in medium affert, & superius item videre est, sunt, qui infra leguntur.

Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus, Aleæ, aut ebrietati deserviens, aut desinat, aut certe damnetur. Subdiaconus, aut Lector, aut Cantor, similia faciens, aut desinat,

canonizatus Anno Domini 1601.

ff. de Aleæ Auth. de Sanct. Episc. 5. Interdici-mus Extr. de Vita, & hon. Cleric. Con-lit. Clerici.

Magnum peccatum.

S. Raym. aut supra.

Hæc novem notanda recitantur ab Alexandro de Alef. in 4. sent. qu. 33. membr. 2. art. 5.

1. Timoth. 6.

Extr. de excess. Prælat. inter dilectos

Alexand. de Ales, & Guido.

Decret. par. 3. Dist. 35.

S. Raym. libr. 2. Summæ 5. 11. de illicitè acquisitis, & Aleatoribus.

Damnetur, idest deponatur ab officio, vel Beneficio, vel suspendatur ab usu Ordinis sacri.

Vide de Ludo ab Ethnicis vetito.

Alearum nomina.

Greg. Sayrus lib. 11. cap. 12. Num. 4.

Gabriel Biel in 4. sent. dist. 15. qu. 13. art. 2. Concl. 3.

Aleæ ludus est mortale peccatum, quatenus est contra Legem divinam naturalem, & positivam.

Mortale peccatum.

S. Raym. libr. 2. 5. de illicitè acquisitis, & Aleatoribus. c. Clem. 4. 11.

finat, aut Communione privetur; similiter, & Laicus.

*Canone Apostolorum in medium allato,
S. Raymundus ait:*

Item nota quatuor verba posita in prædicto Canone, scilicet:

1
DESERVIENS, DESINAT,

3
DAMNETUR, COMMUNIONE PRIVETUR,

Ex primo, scilicet, DESERVIENS [inquit S. Raymundus] collige, quod si non ducit in consuetudinem, non sustinebit poenam prædictam. Nam verbum deservire hoc in loco, ut sententiam Sancti Raymundi explicemus, significat ludentem, dominio ludi, & peccati esse detentum, eiusque subiectum, ob magnum lucrandi ardorem.

Ex secundo, scilicet, DESINAT, colligitur, quod etiam si duxerit in consuetudinem, debet admoneri, & si admonitus vult cessare, evitabit poenam prædictam; debet tamen in utroque casu agere poenitentiam de peccato.

Ex duobus ultimis, quæ sunt, DAMNETUR, & COMMUNIONE PRIVETUR, collige quod tale peccatum sit mortale, & grave, cum tales poenæ non sint imponendæ pro levi crimine. II. q. 3.

Nemo, & Nullus. Hæc Sanctus Raymundus, qui ex poenis, quas incurrunt Aleatores, eorum peccatum mortale, & grave quidem esse concludit, Nam dicto in Canone per verbum, Damnetur, intelligitur poena Ecclesiasticis viris imposita, quæ est depositio ab Officio, vel Beneficio. Per privationem Communionis intelligitur poena Laicis imposita, quæ est excommunicatio. Quod quamvis ita sit; Decreti tamen Glossatori, quem Angelus de Clavasio, & Silvester de Prierio in Summis ajunt esse Hugonem quemdam, assentiendum non videtur dicenti, Alearum ludum, & alios id genus ludos semper esse mortale peccatum. Nam, ut superius dictum fuit ex Navarri doctrinâ, ludus prædictus non est semper mortale peccatum, præsertim verò, ut idem Navarrus inquit, dum potius honestæ recreationis causâ, quam lucri, & parvo quidem tempore luditur; quando, scilicet, à prandio, vel à cœna luditur causâ solatii, nullius rei pecuniariæ lucro proposito; vel solam alicujus esculentæ, & poculentæ, quod bis lucrifactum semel solvatur; vel spirituali lucro precum aliquarum pro vincente à victo dicendarum. Hæc ex Navarro, qui tamen in eodem capite 19. num. 3. ait: Ludus non fit mortalis ex sola circumstantia animi principaliter lucrandi aliquid, etiam notabile ab eo, qui donare potest, ut probat Cajetanus in 2. 2. quæst. 168. art. 3., & in verbo, Ludus; Neque etiam ex nimio, & ardenti ludendi appetitu, nisi cum extenditur ad alicujus Legis [quæ obligat ad mortale] violationem; Qualis est eorum, qui noctes in dies, & dies in vices verrentes; Missis præceptis omittunt, aut subeunt periculum amissionis bonorum, sine

quibus nequeunt subsistere uxores, liberos; ac reliquam Familiam subsistentiam de præcepto, aut debita statuto tempore solvere &c. Hæc dicto in loco Navarrus, cujus verba de lucro in Alearum ludis pensanda sunt, & memoriæ mandanda, quæ prius recitata fuerunt, quatenus ejus doctrinæ, ac sententiæ magis consona judicantur. Immo, si inter ludentes aliquod lucrum proponatur, unusquisque memor sit concessionis Justiniani Imperatoris, qui Alearum ludo vetito, permittens quinque genera ludorum, industriâ, & arte magis, quam fortunâ nitentium, vetat quod ne præmium magis, quam unius Solidi, hoc est, Aurei, proponatur vincenti, etiam si multum dives sit. Ecce quomodo ludus Alearum vetitus mortale peccatum esse possit, & quidem grave, & quomodo sine peccato exerceri queat, præsertim verò ab Ecclesiasticis viris, quibus multò magis, quam Laicis vetitus esse censetur ob Ecclesiastica præsertim bona, quibus ipsi potiuntur: nam per ludum vetitum, redditus in usum pium dicatos, in prophanum, & vetitum usum convertunt.

QUÆSITUM SECUNDUM.

Quomodo, & quando Lucrum in Alearum ludo factum, restitui debeat.

Iuxta Doctrinam S. Thomæ Doctoris Angelici, necnon aliorum Doctorum; quando, & quomodo lucrum restituendum sit, scire oportet, Distinctionibus ad hanc rem pertinentibus diligenter consideratis. Nam Sanctus Thomas in 2. 2. tribus in Casibus acquisitum, sive lucrum in Alearum ludo factum, restituendum esse affirmat.

1 Primò quando ludens lucratus est, id est suscepit lucrum à victo, qui rem suam alienare non poterat, cujusmodi sunt filii familias, qui adhuc sunt in potestate Patris; necnon, qui sunt minores viginti quinque annis; Coniux item, Furiosi, & prodigi, & alii consimiles sub Tutoribus existentes. Hoc item intelligendum est de Religiosis, deque Monachis, & Monialibus. Hujus autem generis lucrum acquisitum restitui debet Patribus, Maritis, vel Tutoribus eorundem, vel eorum Superioribus. De hoc enim lucro elemosyna fieri non debet, ut ait S. Thomas cum aliis Doctoribus.

2 Secundò restituendum est lucrum in Alearum ludo factum, quando quis cum aliqua lucratus est fraude: lucrum enim hoc modo factum nuncupatur furtum. De hoc autem lucro, ut ait S. Thomas, elemosyna fieri non potest, sed ei, qui victus fuit, & amisit, est omninò restituendum.

3 Tertiò restituendum est lucrum in Alearum ludo factum ab eo, qui ex aviditate lucri, & nimia, ut ita dicam, importunitate traxit aliquem nolentem ad ludendum. Hoc autem lucrum restituendum est ei, qui ad ludendum compulsus fuit, vel in principio, vel

Navarrus
pag. 12.

Iustin. Imperatoris decretum.

Præmium in ludo vincens est unius tantum Solidi, id est Aurei.

Peccatum mortale, & grave ex II. q. 3. Nemo, & Nullus.

Damnetur.

Communio- nis privatio est excommunicatio.

Hugonis opinio consultatur.

Navarrus ubi sup. c. 19. num. 6.

Navarrus cap. 19. n. 3. in Manuale Confess.

Cajetan. 2. 2. qu. 16. art. 3.

Quomodo Alearum ludus peccatum mortale possit esse.

S. Thom. 2. 2. q. 32. art. 7. ad secundum.

Navarr. c. 19. num. 12.

Iodocus Loricatus in Thesuro m. 5. Ludi.

S. Th. ubi sup.

S. Thom. 2. 2. qu. 32. art. 7.

in medio ludi. De hoc enim lucro eleemosyna fieri non potest. Si autem qui impulit alium ad ludendum, amisit, ei repetitio lucri non competit; & qui compulsus lusi, lucratus est, restituere non tenetur: quia ille, qui amisit, accipere non est dignus; propterea de hoc lucro facto in ludo vetito eleemosyna fieri debet, ut ait S. Thomas in 2.2. & in 4. Sententiarum dist. 15. de eleemosyna art. 4. quæst. 3. Istuc ipsum Joannes Azor, in tertia parte Institutionum moralium, S. Raymundus, & alii Doctores affirmant.

An verò acquisita per ludum Lege, vel Statuto prohibitum, restituenda sint, diversi diversa dicunt. Quidam enim affirmant, qui sunt S. Bonaventura in 4. libro Sententiarum dist. 15. quæst. 2. art. 4. Paludanus in eodem libro dist. 15. quæst. 3. art. 7. ad secundum. Beatus Antoninus part. 2. tit. 1. cap. 23. §. 3. Nicolaus Abbas Panorm. Guido Archidiacon. Bononiensis; Raynerius in Summa Theologiae tom. 1. cap. 2. de eleemosyna; Henricus Cardinalis Ostiensis in Summa, Jo. de Salas in Tractatu de Legibus, quæst. 96. dist. 15. sect. 8. & Glossa in lib. 3. Decretalium tit. 1. cap. 15. Clerici de Vita, & honestate Clericorum; & alii Scriptores à Joanne Azorio in medium allati in tertia parte Institutionum Moralium lib. 5. cap. 24.

Joannes Maria Verratus Carmelita, Theologus clarissimus, qui Catonis Carmina illustravit Commentariis, dum illud Catonis dictum, sive præceptum, *Aleas fuge*, declarat, Alearum, ac Taxillorum ludum diabolicum à Diabolo inventum fuisse ostendit, ac tandem ait: Merito igitur universalis Ecclesia sanctæ, & iuste decrevit, & voluit huiusmodi ludum esse omnino prohibitum ratione multorum malorum, quæ ex eo sequuntur, infamia scilicet, omissionis temporis, furti, avaritiæ, luxuriæ, superbiæ, blasphemiarum, & aliorum id genus malorum. Deinde lucrum in huius generis ludo, quatenus prohibito, factum, restituendum esse concludit. De nonnullis autem aliis personis ita loquitur: *Filli Familias, Servi, Ancillæ, Uxores, Religiosi, Beneficiarii, etiam ludentes ludo non prohibito sine fraude, & dolo acquisita per ludum tenentur restituere, quia nullum jus habent super his bonis*. Hæc ad verbum Verratus.

Ricardus verò in 4. lib. Sent. dist. 15. art. 5. quæst. 3. ait de ludo Alearum communiorem, & securiorem esse hanc opinionem de lucro restituendo affirmativam: alia enim opinio asserit restitui non debere antè condemnationem iudicis, neque Pauperibus, neque ei, qui perdidit in ipso ludo.

Alexander autem de Ales (ut Joannes Azorius ait) sibi constare non videtur, dum primum ait, acquisita per ludum non esse restituenda ex obligatione; deinde acquisita per ludum, in quo est turpitudine contra jus naturale, & contra jura humana, restituenda esse affirmat.

Hanc de lucro facto in Alearum ludo quæstionem satis diffusè scribit Didacus Covarruvias, & præsertim Joannes Azorius, qui utriusque opinionis Auctores recitat, &

ad opinionem utramque declarandam. Notanda quædam, atque octo Quæsitæ ad hanc rem pertinentia in medium asserit, multaque alia scitu digna de vetito Alearum ludo quatuor capitibus comprehensa eruditè declarat in quarto Quæsito hisce verbis: *Restitutionis obligatio ex jure naturali non est, quia quisque voluntate sua potest rerum dominium in alium transferre. Nec item ex jure Civili, quia jus Civile solum concedit, ut possit repeti officio iudicis, quod est per ludum, lege prohibitum, acquisitum; non autem Jus Civile constituit, ut acquisita per ludum Aleas in conscientia restituantur*. Hæc ibi Azorius, cujus sententia inter Theologos communior est, magisque recepta.

Ecclesiæ autem Ministri perpeadant illud, quod S. Bernardus in Sermone super Cantica de Clericis, & Ministris Ecclesiæ, ita inquit: *Timeant Clerici, timeant Ministri Ecclesiæ, qui in terris Sanctorum, quas possident, tam iniqua gerunt, ut stipendiis, quæ sufficere debeant, minimè contenti, superflua, quibus egeni sustentandi forent, impid, sacrilegèque sibi retineant, & in usus suæ superbiæ, atque luxuriæ victum pauperum consumere non verentur; duplici proscitò iniquitate peccantes, quod & aliena diripiunt, & sacris, in suis vanitatibus, & turpitudinibus, abutuntur*.

Sanctus denique Bernardus in Epistola ad Fulconem puerum, postea Ligonensem, Archidiaconum, de ipso tamquam Ecclesiæ Ministro in hanc loquitur verborum formam: *Conceditur ergò tibi, ut si bene servis, de Altario viuas, non autem de Altario superbias, ut inde compares tibi fræna aurea, sellas depictas, calcaria deargentata, varia, griseaque pellicea, à collo, & manibus ornata purpureo diversificata. Denique quidquid præter necessarium victum, ac simplicem vestitum de Altario retines, tuum non est, rapina est, Sacrilegium est*.

Hæc ad verbum S. Bernardus, qui quamvis dum de malo bonorum Ecclesiasticorum usu loquitur, nullam faciat mentionem de iis, qui in Alearum ludo à Lege Canonica, & Civili vetito, & non solum à sanctis Doctoribus, & ab aliis Christianis fidelibus, sed etiam ab Ethnicis tantoperè damnato, dicta bona consumunt; hoc tamen subintelligendum omnino censetur: quia si omne superfluum, quod à Clericis, & Ministris Ecclesiæ de bonis Ecclesiasticis, præter necessarium victum, & simplicem vestitum retinetur, & non in pauperum victum, sed in usum vanum consumitur, rapina, & sacrilegium à S. Bernardo nuncupatur, multò magis istuc ipsum affirmandum est de eo, quod in huius generis ludo tam detestando consumi solet. Ludentes igitur tali ludo Ecclesiastici Viri, verba S. Bernardi perpendant. Omnes item, quicumque illi sint, ad Alearum ludos proni, aut proclives, ad memoriam excitent, & frequenter quidem dictum illud Catonianum perpulchrum, & divulgatissimum:

Trocho lude, Aleas fuge.

Institut. Moralium lib. 5. cap. 24. C. 24. 25. 26. 27.

Azorius 3. p. Institut. Moral.

S. Bern. Sermo 23. Tom. 1.

S. Bern. Ep. 2. Tom. 2.

Notandum.

Catonis dictum: Procho lude Aleas fuge.

S. Thom. 2.2. & 4. sentent.

Jo. Azor p. 3. lib. 5. cap. 24. S. Raym. lib. 2 ubi sup.

S. Bonav. lib. 4. sent. Institutionum Moralium.

Antoninus.

Panormit. Guido. Raynerius. Henric. Card. Ostiensis, & Jo. de Salas de Legibus. Glossa in lib. 3. Decretal.

Verratus in Carmina Catonis.

Ricardi opinio securior & communior.

Alex. tom. 4. sentent. qu. 33. Membr. 2. art. 5.

Didacus Covarr. 2. part. Relectionis 4. tom. 2. Jo. Azorius ubi sup. par. 3.

Acron Gram-
maticus, &
Horatii inter-
pres. Martia-
lis lib. 14.

Hor. in Arte
Poetica, &
lib. 3. Carmin.
Ode 24.

Trochus est vox Græca, & ut inquit Acron turbo est, qui à ludentibus pueris scutica agitur, & rotatur: Est enim instrumentum ligneum figuræ pyramidalis funiculo à pueris agitari consuetum. De hoc Trochi ludo loquitur etiam Martialis lib. 14. & Horatius de Arte, & in libro Carminum, ut jam diximus; Trochus autem ab Italis vocitatur *Trocolo*, & *Trotola*; *Pirla*, & *Pirlo*, & *Moscola*; ab Hispanis *Trompo*, à Gallis *Sabat*, à Germanis *Eintopff*; quoniam verò Trochus est puerorum ludus; Latrunculos, quos vulgò *Scacchos* vocant, Viris animi recreandi, vel otium præsertim fugiendi gratiâ, propono, loco tamen licito, ac tempore decenti servato, ut infra, & fufius quidem dicemus.

De licito Latrunculorum ludo antiquitus invento
Alearum loco, & de inventore ipsius ludi.

Alearum loco ludus Latrunculorum, qui vulgò *Scacchi* vocitantur, antiquitus pro militibus in longa obsidione detentis, otium consumandi gratiâ inventus, exerceri potest interdum, ut infra ostendemus.

De Latrunculorum ludo sub Calculorum nomine Alexander ab Alexandro Jurisperitus, & Vir, ut ajunt, exquisitè doctus, loquitur in tertio *Genialium dierum libro*, in quo dictum ludum præcipuum apud antiquos fuisse ait, & cur Calculos, aut Latrunculos, Latrones dictos olim fuisse declarat in hæc verba: *Ludus Calculorum, veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & Latrones dicti: hi enim in duas divisi Turmas erant colore diversi, quorum alii Milites, alii Hostes: Horum lusus erat, ut Turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde sub Hostium imagine procederent à præscripto fine, quoad quisque progredi debeat; ita cavere oportebat, ut dum Hostem quisque in-padere nititur, alterius non pateat incursibus, qui etiam ex gemma suere, Viris, & Mulieribus frequens, à melioribus, & summis honoribus, vel maxime cultus, & celebratus, quem Palamedes, Nauplii Eubææ Regis Filius, vir ingeniosus, & aliarum rerum inventor (ut in libro nostro, qui Bibliotheca Vaticana inscribitur, diffusè probavimus) invenisse proditur ad comprimendas otiosi exercitus seditiones.* Hæc Alexander, (parenthesi exceptâ) ex cujus verbis confirmamus illud ipsum, quod nuper diximus; ludum, scilicet, Latrunculorum antiquitus pro Militibus in longa obsidione detentis otium consumandi gratiâ fuisse inventum. Cur autem dicti Calculi, (quos vulgò *Scacchos* appellamus) Latrones, & diminutivè Latrunculi vocitentur, explicare necesse est. *Latro* namque (Festo Pompejo Auctore) vocitari solebat ille, qui conductus militabat quasi *λατρεων*, idest, serviens: est enim *λατρεια*, servitus. Propterea Plautinus miles dixit: *Latrones, quos conduxi*, hoc est, Milites. Et in Pœnulo usus est verbo, *Latrocinari*, pro stipendio præfente militari. In Trinummio item dixit: *Latrocinatum ire*, idest, ad militandum. In Curculione pro mercede militari dixit: *Latrocinatus annos decem, mercede*

dem accipio. Hæc Plautus dictis in locis. Verum, quia (ut Joannes Fungerus ait) hos milites mercede conductos Imperator, & Principes circa se habere, & primos ad omne discrimen mittere solebant, Milites dicti fuerunt, ut Varroni placet, *Latrones*, quasi *Laterones*, quippe, qui tamquam satellites vocati Imperatoris, vel Principis alicujus latera tuebantur. Nunc autem permutatâ vocabuli significatione, ait Festus Pompejus, viarum obseffores appellantur Latrones, quod à latere (inquit Fungerus cum Festo Pompejo) adorianur, vel latenter insidientur, aut denique lateant, ut alios opprimerè improvisò queant. Utcumque verò sit, Latrones, & Latrunculi, quasi *Latrones*, & *Latrunculi* dicuntur illi Calculi, qui dicto in ludo instar Militum concertantium adhibentur.

Hujus generis ludus circiter annum orbis conditi ter millesimum 685. à quodam viro sapiente, nomine Xerxe inventus fuit, sicut Polydorus Virgilius in secundo de rerum Inventoribus libro scriptum reliquit, ut illius Tyranni, qui tunc temporis regnabat, sævitiam coerceret per ludum illum Scacchorum, in quo per calculos ligneos repræsentatur certamen instar prælii; In hoc enim ludo per calculos illos ligneos Reges, & Regina, Equites, & Pedites, necnon Castra, sive Arces, hoc est, loca munita Civitatum representantur, atque instar concertantium præliantes in Fritillis, aut Alveolis, hoc est, in Tabulis lusoriis de Casula in Casulam moventur. Hunc autem Latrunculorum, sive Scacchorum ludum, Xerxes excogitavit, quippe qui ob sævitæ metum non audebat apertè monere officii sui Tyrannum, sed Scacchorum ludo, sive certamine, illum tacitè monuit, Majestatem Regiam sine hominum viribus, & adminiculis, nec valere, nec tutam fore, Regemque ipsum facile oppressum iri, nisi invigilaret, & à suis defenderetur. Quæ sanè omnia in illo Scacchorum ludo, sive certamine, instar prælii excogitato, facile demonstrantur. Nunc reliquum est, ut explicemus, undè dicatur hoc nomen, *Scaccho*, idest, quænam sit vox.

Scacchorum vox quænam sit.

Scacchi non à *standendo*, ut Polydorus Virgilius opinatur, dicuntur; sed, ut ait Petrus Gregorius Tholosanus, in *Syntagmate Juris Universi*, est vox Hebraica, Hebræorumque inventum ipsius ludi esse videtur, sicut hæ voces, *Scacchi*, & *Mathi*, quibus ipse Scacchorum ludus perficitur, ostendunt. Nam in ludo illo quando Rex ita vallatur, vel obsidetur, ut à fede sua egredi cogatur, *Scach*, dici solet, quia, *Scach*, Hebræis est, *vallavit*, vel *sepivit*. Sed quia *Math*, vel *Moth*, apud Hebræos dicitur mortuus; quando Rex in eodem ludo est omnino obseffus, & immobilis redditur; ut mortuus, dicitur, *Scach Math*; Italicè autem, & corruptè quidem *Scaccho Matto*; & ita ludus finitur. Hæc ex Gregorio Tholosano,

Quam-

Jo. Fungerus in
Etymologico
trilingui.

Varro de ver-
borum signif.
lib. 6.

Festus Pomp.
de verb. signif.
Jo. Fungerus in
Etymol. tri-
lingui.

Latrunculo-
rum invent.

Polyd. libr. 3.
cap. 2.

Xerxes La-
trunculorum
inventor ex
Polydoro
Virgilio.

Greg. Tholos.
p. 3. lib. 39. c. 4.
pag. 464.

Scach vox
Hebraica.
Moth, vel
Math vox
Hebraica.

Alexand. lib.
3. Genial. die-
rum c. 21.

Palamedes
inventor La-
trunculorum

Biblioth. Vari-
cana.

Andr. Tirag.
in lib. Gen.

Fest. Pomp.
de Verborum
signific.

Plaut. in Mi-
lite.

In Pœnulo
in Trinummio,
& in Curcu-
lione.

Quamvis autem Latrunculorum, five Scaccorum ludus ab Hebræis inventus dicatur, usus tamen illius perantiquus Romæ censetur.

De hoc enim ludo sub nomine Latronum facit mentionem Martialis in hæc verba:

*Insidiosorum si ludis bella Latronum,
Gemmeus iste tibi miles, & hostis erit.*

Mecænas, & Q. Galba, insignes, & eruditi Viri, Latronum, idest, Latrunculorum, five Schacchorum collutores esse nonnumquam solebant, ut Gilbertus cognatus in Sylva Narrationum refert. Nam in ipso ludo & quidem ingenio, non fors, aut fortuna dominatur, sed ingenium. De hoc eodem ludo sub nomine Calculorum loquitur Plinius Junior in epistola 24. libri septimi, eumque pro animo recreando exerceri solere ait. De hoc item ludo mentionem sub nomine Latrunculorum facit Seneca in libro de Animi tranquillitate cap. 14. In libro de brevitate Vitæ cap. 13. in epistola 106. & in epistola 117. sed in epistola 106. ita inquit: Latrunculis ludimus, & in supervacuis subtilitas teritur, quasi dixerit: Frustrâ laboramus, dum ingenia nostra exercemus. In hoc enim ludo, uti sæpe jam diximus, non fortuna, sed ingenium dominatur.

De Latrunculorum, five Schacchorum ludo non vetito, animi recreandi, vel otium fugiendi gratiâ, interdum exercendo juxta insignium Scriptorum Sententias.

Abbas Panormitanus in tertio libro Decretalium post multa inquit: Ex his, & ex textu inferitur, ludum Scacchorum Clericis non esse prohibitum, & fortius nec Laicis: quia hic ludus consistit in ingenio. Hæc Abbas. Latrunculorum itaque, five Scacchorum ludo non vetito unusquisque uti potest animi recreandi, vel otium præsertim fugiendi gratiâ, loco tamen licito, ac tempore decenti servato. In hoc enim ludo non fors, vel fortuna, sed ingenii vis, vel industria dominatur, malis omnibus, quæ nuper fuerant enarrata, exclusis. Quamvis autem hæc sese habeant; Petrus tamen Damianus Ordinis S. Benedicti, Episcopus Ostiensis, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis; Vir in divinis Scripturis studiosus, & eruditus, & secularium literarum non ignarus, non minusque sanctitate, quam eruditione clarus, in Epistola ad Alexandrum II. Pontificem, & Hildebrandum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalem conscripta, Scacchorum ludum sub nomine Alearum comprehendit opinatur, dum quemdam Florentinum reprehendit Episcopum, quem cum turba commeantium resedisse, ludoque Scacchorum præfuisse, audivit. Petrus namque Damianus in reprehensione illa inter alia Episcopo dixit: *Reste ne, tuique erat Officij, Vespere in Schacchorum vanitate colludere, & manum Dominici corporis*

oblatricem, linguam inter DEUM, & Populum mediatricem, sacrilegi ludibrij contaminatione scdere? Præsertim cum Canonica decernat Auctoritas, ut Aleatores Episcopi deponantur. Et quid prodest ei, quem efficaciter auctoritas damnat, etiam si judicium extrinsecus non accedat? Hæc Damianus, cui Episcopus respondit, aliud esse Schacchum, aliud Aleam. Aleas ergo subjungens ait: *Auctoritas illa prohibuit, Scacchos vero tacendo concessit.* Hæc Episcopus defendendo sese, dixit. Contra cujus responsum Petrus Damianus ita inquit: *Scacchum Scriptura non ponit, sed utriusque Ludi genus, Alea nomine comprehendit. Quapropter, dum Alea prohibetur, & nominatim de Scaccho nihil dicitur, constat proculdubio utrumque genus uno vocabulo comprehensum, unius sententiæ Auctoritate damnatum.* Hæc Petrus Damianus, qui sub Alearum nomine Schacchorum etiam ludum comprehensum esse omnino affirmat, magno Christianæ Religionis, & Episcopalis dignitatis zelo commotus, quippe qui dictum Episcopum cum turba commeantium resedisse, Scacchorum ludo præfuisse audivit. Quod profecto Episcopi cum turba publicè factum, si pensitetur, talem merebatur reprehensionem. Episcopi namque manum, quæ, ut rectè ait Damianus, est Dominici Corporis oblatrix, & lingua inter Deum, & Populum medatrix; talia in loco præsertim publico, quem turba illa repræsentabat, facere non decebat: *Episcopus enim [ut S. Paulus in Epistola ad Titum scripta inquit] in integritate exemplum bonorum operum, in doctrina, in gravitate seipsum in omnibus præbere debet.* Episcopus itaque reprehensionem meruit ob ea, quæ in medium attulimus, quamvis ludus ipse Latrunculorum, seu Scacchorum, sub Alearum nomine prohibitus nullo modo censeatur, ut Abbas Panormitanus ex communi Scriptorum sententiâ in tertio Decretalium libro de Vita, Honestate Clericorum cap. 15. affirmat dicens: *Ex his, & ex Textu inferitur, ludum Scacchorum Clericis non esse prohibitum, & fortius nec Laicis; & communiter hoc tenetur.* Idem videtur sentire Innocentius Quartus Pontifex Maximus in Quintum Decretalium Librum de homicidio voluntario, & casuali cap. 9. ubi Scacchorum ludum noxium non esse affirmat. Guido item Archidiaconus in prima parte Decretorum distinctione 35. inquit: *Ludus autem Scacchorum non prohibetur; quia ibi potius humanum ingenium exercetur.* Istuc ipsum affirmatur à Gregorio Sayro. Glossator quoque in primo Codicis Libro, Titulo sexto de Episcopis ait, *Scacchorum ludum Clericis prohibitum non esse, quia ludus ipse in ingenio naturali consistit.* Auctor etiam Summa Armilla inquit: *Licet ludi plures sint Clericis prohibiti, ut Alearum, Taxillorum, ac Tabularum cum Taxillis; ludus tamen Scacchorum non est prohibitus, licet quidam teneant contrarium, & male.* Martinus autem Navarrus in Manuale Confessariorum postquam dixit, Clericum, & Monachum absque veniali peccato interdum, etiam Talis, & Chartis lusoriis ludere posse ob honestam causam ad excitandum, & recrean-

Episcopi res
prehensi res
ponso.

Petrus Dam.
contra Episc.
responsum.

Petri Damia-
ni reprehensio
excusatur,
& aliqua ex
parte probatur.

Epist. ad Ti-
tum c. 2.

Abbas Panor-
mit. cap. Clerici
c. 15. tom. 6.

Scacchorum
ludus Clericis
vetitus non
censetur.
Innoc. 4. libr.
5. Decretal.
tit. 12. c. 9.

Archidiaconus
par. 1. Decre-
torum Dist.
25. Episcopus.

Gregor. Say-
rus libr. 1. c.
12. num. 4.
Lib. 1. Codicis
tit. 6. Interdi-
cimus.
Summa Ar-
milla Tit. lu-
dus num. 5.

Navar. c. 19.
11. 3. circa finem.

Mart. libr. 14.
Epigr. 20.

Gilber. libr. 3.
in Sylva Nar-
rationum.

Plin. libr. 7.
Ep. 24.

Abbas Panor-
mit. in 3. De-
cretal. cap. 15.
tom. 6.

Petrus Dam.
lib. Epist. 1.
ep. 10.

Petri Dam.
laudes.

Petrus Dam.
lib. 1. Ep. 10.
ad Alex. Pap.
& Hildebrandi
Card.

Episc. a Petro
Dam. ano re-
prehensus.

creandum socium ægrotum, eâ re indigentem, dummodo non frangatur lex ulla obligans ad peccatum mortale, de Scacchorum ludo ita loquitur: *Et ita contra vulgi opinionem omnium ineptissimus est ludus Latrunculorum, quem Itali Scacchorum, Hispani vero Axedrez, & Galli Eschez vocant; quia is minus, quam alii, animum relaxat, quamvis magis liceat, quam aliquot alii, qui lege prohibentur.* Hæc Navarrus, ex cuius verbis colligimus, Latrunculorum, sive Scacchorum ludum esse licitum, sed omnium ludorum ineptissimum ad animum relaxandum, quia dictus ludus non in sorte, aut fortunâ, sed in ingenio consistit.

Huc spectat illud, quod Petrus Andreas Canonherius Philosophiæ, Medicinæ, & Sacræ Theologiæ Doctor in secundo libro de Curiosa doctrina scriptum reliquit in hanc verborum formam: *Qui hoc ludo Latrunculorum omittunt, eorum perturbatio non aliunde exoritur, quam ex ammissione, quæ cum præcipue, ac totaliter fundamentum habeat in nostro intellectu, ac mente, animum tristitiâ quadam permolestâ vehementer afficit: Hic enim cognoscitur, quinam acutiori intellectu polleat; quod de nulla alia re certo sciri potest: omnes enim alii ludi, vel fortunâ, vel aliquo iudicio, vel mixti sunt; sed esse totum hominis iudicium exigit.* Hæc Canonherius, qui Navarri sententiam, quantum ad animi relaxationem in Latrunculorum ludo, comprobare videtur.

Hæc de Alearum, & Latrunculorum ludis. Nunc reliquum est, ut eorum omnium, quæ dicta sunt, in hoc Libello conficiamus Epilogum, ex quo eorundem Summa, siue Conclusio facilius memoriæ mandari poterit.

Epilogus, & Conclusio dictarum præsertim rerum, quæ in duobus Quæstis jam explicatis comprehenduntur.

HÆC de Alearum ludo juxta leges Canonicas, & Civiles tam ab Ethnicis, quam à Christifidelibus, sacrorumque Conciliorum Decreta vetito; necnon juxta sanctorum Patrum sententias, & aliorum Auctorum insignium scripta mihi dicenda visâ sunt.

Quoniam verò hujus generis ludus etiâ sub pœnis vetitus, ut superius dictum est, mortale peccatum non semper esse censetur, & lucrum in eo factum non semper, neque cuilibet restituendum esse judicatur: Duo illa Quæsitâ, ad mortale peccatum, & lucrum restituendum pertinentia, jam in medium allata, & diffusè quidè explicata, hoc loco summam, ac brevissimè sunt complectenda, ut dictarum rerum Summa, tamquam Conclusio facilius memoriæ mandari queat.

De peccato in ipsis ludis facta Conclusio.

QUAMVIS Alearum ludus secundum se non censeatur malus, ex adjunctis tamen malis circumstantiis malus reddi potest; quia ex quavis malâ circumstan-

tiâ, aut defectu, actus humanus redditur malus, ut Sanctus Thomas Doctor Angelicus cum Dionysio inquit. Quamvis item dictus ludus ad Eutrapeliæ virtutem reduci possit, frequentius tamen, & ferè semper lucri aviditate fieri solet; hinc Eutrapelia ipsa exerceri non potest: Nam Eutrapelia, quæ apud Græcos, & Latinos urbanitatem, leporem, jucunditatem, festivitatem, comitatem, & facetiam honestam significat, non fit seriò, sed jocosè, præsertim verò in verbis, aut factis ludicris, ut ait Sanctus Thomas Doctor Angelicus: in Alearum autem ludo, dum pecuniarii lucri, & præsertim magni aviditate, non jocosè, sed seriò luditur, Eutrapeliæ virtus exerceri non potest; immò Aristoteles in quarto Ethicorum libro capite primo, Alearum ludum ait esse turpem, & lucri acceptionem illiberalem appellat; Aleatores verò inter fures, ac latrones connumerat ob peccata illa maxima, quæ in eo fiunt, uti superius demonstratum fuit. Quare Aristoteles in eodem libro cap. 4. Alearum ludum ad Eutrapeliæ virtutem reduci non posse, intelligere videtur. Quando item Sanctus Thomas in 2. 2. quæst. 168. Art. 2. ex Aristotelis verbis, Eutrapeliæ virtutem circa etiam ludos positam fuisse ait, hoc non nisi de ludicris verbis, aut factis, quæ non seriò, sed jocosè fiunt, intellexisse judicatur: & ita Aristotelis verba intelligenda sunt; adhibitis conditionibus aliis, quas Sanctus Thomas in Articula 2., & 3. docet, debere concurrere ad Eutrapeliæ virtutem; sin secùs, ipse Philosophus in primo capite quarti libri Ethicorum sibi metipsi refragaretur, siue contradiceret, dum Alearum ludum turpem esse inquit, Aleatoresque ipsos inter fures, & latrones connumerat, & lucri acceptionem illiberalem appellat. Eutrapeliæ itaque virtus in Alearum ludo esse vix potest, dum lucri pecuniarii, & præsertim magni luditur aviditate, ob quam, uti jam diximus, multa interdum oriuntur mala, & quidè magna. Propterea S. Cyprianus Aleæ ludum Christiano homine minimè dignum, quatenus Diaboli cum idololatria institutum, & alveum mali, & mortale crimen esse affirmat. Sanctus item Raymundus multis rationibus Alearum ludum mortale peccatū, & quidè grave esse ostendit, ut superius ex doctrina eorundem Sanctorum, & ita esse, conclusum fuit, Attamen, ut ait Navarrus, non est semper mortale peccatum, præsertim verò, ut ipse inquit, dum potius honestæ recreationis causâ, quam lucri, & parvo quidè tempore luditur, nullius rei pecuniariæ lucro proposito, vel solum alicujus esculenti, vel poculenti, quod bis lucratum semel solvatur; vel spiritali lucro precum aliquarum pro vincente à victo dicendarum, Quamvis verò hujus generis ludorum prohibitiones in defuetudinem abiisse videantur; Tridentina tamen Synodus dum loquitur de Aleis, & secularibus negotiis fugiendis ab Ecclesiasticis Viris, discernit, ut sub iisdem, & majoribus etiam pœnis ab Ordinario dictæ Sacrorum Conciliorum, & Summorum Pontificum prohibitiones

S.Th. 2. 2. qu. 18. art. 4. ad 3.
Dionys. c. 4. de divinis nominibus.

Eutrapelia quid sit.

S.Th. 2. 2. qu. 168. art. 2.

Aristoteles Ethic. vel Nicomach. Moral. lib. 4. c. 1.

S.Thom. in 2. 2. qu. 168. art. 2.

S.Thomas.

S.Cypr. c. 3. pag. 492. in Argumento Tractatus.

Navar. c. 19. n. 3. Manual. confess.

Conc. Trid. sess. 22. c. 1. de reform.

Decreta defuncta in usum revocanda.

Scacchorum, sive Latrunculorum ludus ineptissimus pro animo relaxando, sed licitus

Canonherius lib. 2. c. 2.

nes in usum revocentur, non obstantibus consuetudinibus quibuscumque, sicut superius diffusè dictum fuit. Propterea dicta revocatio ab omnibus Ecclesiasticis cujuscumque status, vel conditionis hominibus diligenter consideranda, & memoriæ mandanda censetur.

CONCLUSIO.

De lucro facto in Alearum ludo.

Lucrum in Alearum ludo factum restituendum censetur non solum quando quis fraudulentè lucratus est, ut ait S. Thomas in 2. 2. verum etiam quando ludens lucrum suscepit à victo, qui rem suam alienare non poterat, cujuscumque sunt Filii Familias; necnon Religiosi, & Moniales. Cuinam verò hujus generis lucrum restitui debeat; Quando item de tali lucro elemosyna fieri debeat, jam suo loco satis diffusè declaratum fuit. Hæc ex Doctore Angelico, & ex aliis Doctoribus, quos in duobus illis Quæstis in medium attulimus.

Lucrum igitur in vetito Alearum ludo factum restituendum est, Distinctionibus, quas juxta doctrinam Theologorum, & Sanctorum Doctorum in medium attulimus, persistatis, & observatis.

Denique juxta Theologorum doctrinam ludentes cum Filiis Familias, cum Servis, Ancillis, & Vxoribus, cum Religiosis, & Monialibus, & Beneficiatis lucrum, quod ab eis in ludo acceperunt, restituere debent Patribus, & Maritis, vel Tutoribus eorumdem, necnon Superioribus Personarum Ecclesiasticarum: Tales enim Personæ super illis bonis nullum jus habent, ut ait Verratus in Catonem. Hæc autem sunt perpendenda ab Ecclesiasticis Viris, qui bonis Ecclesiasticis potiuntur: Talia enim bona non in prophanum, sed in usum honestum suum, necnon in sanctum, & pium usum converti debent, servatis servandis.

Præterea ex jure naturæ juxta Canones, ac Theologorum doctrinam decretum esse censetur, ut ille, qui lucratur ab eis, qui dominium, & administrationem rerum non habent, verò domino, aut administratori restituere debeat, quod lucratum est.

Servi in bello capti, qui mitius tractandi sunt, sibi acquirunt quidquid eis donatum est aut legatum, aut licitè ludendo lucrantur. Sed servi empti, hoc est, qui seipso vendiderunt, non item; hi enim, teste Ludovico Lopez, quidquid sunt, ipsius domini esse dicuntur. Ideo quidquid acquirunt, vel lucrantur, ipsi domino acquirere, ac lucrari censentur.

Conclusio de Alearum Ludis detestandis, & evitandis.

UT denique tot pericula, tot damna, tot mala, tot peccata, tot blasphemias, totque nefanda scelera ex Alearum præsertim ludis nasci consueta, evitentur, Aleas detestandas, & sub pœnis vetitas à sacrosanctis Conciliis, necnon à Canonica Lege, ac Civili tam Theologorum, quam Sanctorum

doctrinâ illustratis, & celebratis, quicumque ille sit Laicus, omnino fugiat, ac detestetur, præcipue verò Vir Ecclesiasticus, quilibet etiam dignitate insignitus, cui non solum Aleis ludere, verum etiam hujusmodi Ludo interesse, sive hujus generis Lufores inspicere, vetitum esse censetur juxta Innocentii III. Pont. Max. sententiam, in tertio Decretalium Libro dicentis: *Ad Aleas, & Taxillos Clerici non ludant, nec hujusmodi Ludis intersint.* Hæc Innocentius dicto in loco.

Innoc. III.
Sententia.

Conclusio de Ludo Scacchorum, sive Latrunculorum.

Scacchorum denique Ludo, nec Lege Canonica, nec Civili, nec à sacrosanctis Conciliis unquam vetito, unusquisque uti potest animi recreandi, vel otium præsertim fugiendi gratiâ, loco tamen licito, ac tempore decenti servato. In hoc enim ludo, uti non semel diximus, non fors, vel fortuna, sed ingenii vis, vel industria dominatur; malis omnibus, quæ ex Taxillis, & Chartis lusoriis evenire solent, exclusis.

Nunc denique, ut finem dicendi faciamus, præscriptam Innocentii III. Pontificis Maximi sententiam, tamquam sigillum huic nostro Commentario, ad Omnipotentis DEI, ac Deiparæ Mariæ semper Virginis gloriam, & Sanctorum omnium honorem, necnon ad Universi Christiani Orbis, præsertim verò Ecclesiasticarum Personarum beneficium, conscripto, censui apponendum, & ita pro fine appositum esse volo cum aliis Doctorum Sanctorum sententiis diffusè superius enarratis, hic autem brevissime, ut facilius memoriæ mandentur.

Sententia Innocentii III. Pont. Max.

AD Aleas, & Taxillos Clerici non ludant, nec hujusmodi Ludis intersint.

Sententia Sancti Cypriani inter alia superius enarrata.

Alea, Diabolicum cum Idololatria institutum, Alveus mali, & supplantatio amici. Alea ne luseris, ubi lusus nocivus est, & crimen mortale; ubi dementia, sine consideratione, ubi nulla veritas, sed mendaciorum mandra.

Sententia S. Raymundi inter alia multa superius enarrata.

DE Ludo Alex teneas, quod illi, qui ludunt ad Aleas, vel Taxillos, vel qui Ludo intersunt, vel sunt participes, vel inspectores Ludi, peccant, & maxime si sunt Clerici *Et infra*: Collige, quod tale peccatum sit mortale, & grave cum tales pœnæ non sint imponendæ pro levi crimine.

Sententia S. Bernardi ad Ecclesiæ Ministrum post multa superius enarrata.

Denique quidquid præter necessarium victum, ac simplicem vestitum de Altario retines, tuum non est, rapina est, Sacrilgium est.

AUCTO-

S. Th. qu. 32.
art. 7. ad 2.

Io. Verratus.

Lopez part. 2.
lib. 1. c. 33.

AUCTORES IN COMMENTARIO

SUPRADICTO CITATI.

A

A Bbas Panormitanus Canonista.
Acron Grammaticus.
Alexander de Ales Theologus.
Alexander ab Alexandro Jurisperitus.
S. Ambrosius Ecclesie Doctor.
Andreas Blecatus Jurisconsultus.
Andreas Tiraquellus Jurisconsultus.
Angelus de Clavasio Auctor Angelicæ summæ.
B. Antonius Episcopus Florentinus.
L. Apulejus Philosophus Platonius.

B

B Arnabas Brissonius Jurista.
Bartholomæus Fumus, Auctor Summæ Ar-
millæ.
S. Basilus Magnus, Theologus, & Episcopus.
S. Beda, Venerabilis nuncupatus.
Benedictus Auctor veteris caeremonialis.
S. Bernardus, Abbas Clarevallensis.
S. Bonaventura, Episcopus, Cardinalis Albanen-
sis, & Ecclesie Doctor.

C

C Oncilia contra Ludum Aleorum,
Generalia.
Concilium Constantinopolitanum.
Concilium Lateranense.
Concilium Tridentinum,
Provincialia.
Concilium Aquilejense.
Concilium Elibertinum.
Concilium Mediolanense.
M. P. Cato Stoicus Philosophus Uticensis.
Cæsarius Heisterbachensis.
M. T. Cicero Orator insignis.
Cornelius Tacitus Historicus insignis.
S. Cyprianus Episcopus, & Martyr.

D

D Idacus Covarruvias.
S. Dionysius Arcopagita.

F

F Estus Pompejus Grammaticus.

G

G Abriel Biel Theologus.
Gaspar Vaserus.
Gentianus Htrvettus Orator.
Gregorius Sayrus.
Gregorius Tholosanus J. V. D.
Guido Archidiaconus Bononiensis.
Guido de Baypho, vel Bayfio.

H

H Enricus Cardinalis Ostiensis.
Herodotus Alicarnassæus.
S. Hieronymus Ecclesie Doctor.
Horatius Poeta.

I

J Acobus Spiegelius.
Innocentius III. Pont. Max.

Joannes Antonius Summontus.
Joannes Azorius.
Joannes Fungorus.
Joannes Maria Verratus.
Joannes de Salas.
Joannes Saresberiensis.
Joannes Tritthemius, Scriptor insignis.
Jodocus Clitoveus, & Loribius.
S. Isidorus Episcopus Hispalensis.
Justinianus Imperator.
Juvenalis Poeta.

L

L Iovius Historicus insignis.
Ludovicus Lopez.

M

M Artialis Poeta.
Martinus Doctor Navarrus Canonista.
B. Maximus.
M. P. Cato.
M. Terrentius Varro.
M. Tullius Cicero.

N

N icolaus Abbas Panormitanus Canonista.

O

O Nuphrius Ostecutus Episcopus Florenti-
nus.
Ovidius Poeta.

P

P etrus Andreas Canonherius.
Petrus Damianus S. R. E. Cardinalis.
Petrus Gregorius Tholosanus J. V. D.
Petrus Paludanus Theologus.
Plato Philosophus Atheniensis.
Philostratus Sophista.
Plinius Junior.
Polydorus Virgilius.

R

S. R Aymundus Canonista insignis.
Raynerius Pisanus Theologus.
Rencrus Badelius.
Ricardus de Media Villa Theologus.

S

S eneca Philosophus Academicus.
Silvanus Razzius.
Silvester de Prierio.
Suetonius Tranquillus.

T

T heodorus Balsamon Patriarcha Antioche-
nus.
Titus Livius Historicus insignis.
S. Thomas Doctor Angelicus.
Thomas Cajetanus.
Thomas Cantipratanus.

V

V Arro. M. Terrentius Varro.

CARNISPRIVII

MALA CONSUETUDO

Ab Ethnicorum Lupercalium superstitione
originem trahat?

Cur penitus aboleri non potuerit?

ARNISPRIVII malam consuetudinem ab Ethnicorum Lupercalibus originem traxisse dicas oportet, si Lupercalia ipsa diligenter spectentur. Lupercalia enim apud Ethnicos Romanos, erant solemnia quædam sacra, quæ xv. Kalendas Martias, hoc est xv. mensis Februarii die, ut Ovidius in secundo Fastorum libro testatur, in honorem Panos Pastorum Dei, à Lupercis nudis Sacerdotibus fieri solebant. Cur autem ludi in illa solemnitate celebrati, Lupercales dicerentur, & quinam essent: cur item Sacrificia ipsa Lupercalia, & Sacerdotes denique Luperci vocitarentur, hique nudi forent, scitu digna videntur, antequam rem à nobis propositam aggrediamur; Quæ omnia, si Pan, cui Lupercalia celebrabantur, & quantum ad ipsius nomen, & naturam, ab antiquis creditam, rectè dignoscatur, statim sciri queunt.

Pan itaque ut ab ipso falso Numine exordium sumamus, à Poetis Deus Pastorum, qui *Ἐπιτοκός*, idest *Pecudum*, & *Armentorum speculator* dicebatur, Deusque naturæ, universæque substantiæ materialis dominator esse fingebatur, teste Macrobio; Undè etiam à Græca dictione *παν*, quod idem significat, quod *Totum*, vel *Omne* nomen accepit; ipsi enim uno naturæ nomine universam Mundi machinam, ut Pierius in *Hieroglyphicis* ait, complecti arbitrabantur. Id quod ex Picturâ item ipsâ repræsentare studuerunt: Nam hunc Deum ita pinxerunt, ut nihil ex toto Universo in eo videretur prætermisum. Hinc Simulacrum ipsius caprinâ effigebatur facie, rubro colore, hirtis cornibus, pectore syderibus radiante, infimâ sui parte hispido, & caprino pede, altera manu fistulam tenens, alterâ pedum incurvum. Habebat faciem quasi hominis ad naturam humanam repræsentandam. Habebat autem cornua in radiorum Solis, & cornuum Lunæ similitudinem. Facies ejus ad Ætheris imitationem rubeat. In pectore verò Nebridem stellatam ad stellarum Imaginem habebat; pars ejus inferior hispida erat,

propter arbores, virgulta, & feras. Caprinos autem pedes habebat ad terræ soliditatem ostendendam. Fistulam imparibus septem calamis simul conjunctis habebat, ad harmoniam Cœli per septem vocum discrimina innuendam. Pedum, idest, virgam, sive baculum recurvum habebat ad annum, qui in se vertitur, indicandum. Hæc ex Phurnuto in libro de Diis Gentium, in quo Pana Universi Deum appellatum esse testatur.

Pan item à Latinis *Inuus*, teste Livio, & Macrobio, vocitatur; cur autem hic Pastorum Deus sub nomine Panos ab Ethnicis coleretur, Probus hisce verbis explicat dicens: *Sed creditur propter duo argumenta, sub ejus nomine, & vocabulo Jupiter coli, idest Mundus; quorum unum est, quod πᾶν Græcè significat omne, idest universam naturam; alterum, quoddam hirci pelles, qua tegitur, varietas maculis imitetur Stellas.* Hæc Probus. Ego verò si meam mihi Sententiam inter probatissimos Auctores pronunciare licet, universæ substantiæ nomine Pastorum Deum, Pana, scilicet, nuncupatum opinor, quia omne apud antiquos patrimonium, peculium, à pecudibus dicebatur, in quibus universa ipsorum substantia constabat. Hinc dives, qui nunc *pecuniosus*, olim *pecuarius* appellabatur, & Isidorus in 6. originum cap. 12. testatur; Pecudum enim cura, quæ nunc à rudioribus, vi-
lioribusque hominibus exercetur, antiquitus apud Reges erat in pretio; Utcumque autem sit, Pan fuit Pastorum Deus, Oviumque Custos à Virgilio *Buccolicis*, & libro primo *Georgicorum* dictus est, in naturæ similitudinem, formatus, substantiam universam repræsentans: Quem Arcades colebant. Hinc Rex Evander ex Arcadia profugus Romæ, Fauni Regis temporibus, in Palatini Montis radicibus Templum ipsi Pani Pastorum Deo, constituit, ibique Sacra, Lupercalia, scilicet, primum agere cœpit, ut Justino ex Trogo placet, dicenti: *Post hunc tertio loco regnasse Faunum ferunt, sub quo Evander ab Arcadia Urbe Palanteo in Italia cum mediocris turba popularium venit: cui Faunus, & agros, & Montem, quem ille postea Palatinum, (à Palanteo Evan-*

Evandri proavo, ut ait Virgilius *lib. 8. Æneid.* vel à Palanteo oppido, ut alii volunt, dictum) appellavit, benignè assignavit. In hujus radicibus Templum Lycæo, quem Græci Pana, Romani Lupercum appellant, constituit; ipsum Dei Simulacrum nudum Caprinâ pelle amictum est, quo habitu nunc Romæ Lupercalibus decurritur. Hæc parenthesi exceptâ, Justinus *lib. 43. sub initium*.

Pro hujus Historiographi Sententiâ explicandâ videbimus quid Lycæus, quid Lupercus, quid item Lupercalia sibi velint: & cur denique simulacrum ejus nudum, pelleque caprinâ amictum dicatur: Quibus rebus breviter explicatis, rem primo loco à nobis propositam facile quis intelliget.

Pan itaque Lycæus, vel à Lycæo Arcadiæ Monte, vel Lupercus à Lupo dicebatur, quia oves à Luporum insidiis tueri, Luposque ab ovili arceri credebatur: Hinc Sacra ei præstita *Lupercalia*, sive *Lycea*; ludique in ejus honorem celebrati, *Lupercæles*, ejusque Sacerdotes *Luperci*, vocitabantur. Lupus enim Animal rapax nulli non notum Græce *Λύκος* nuncupatur: Ob id Pan ipse Lycæus Græcè, & Lupercus latine appellari solebat. Sunt, qui velint hunc Pastorum Deum, Lycæum, aut Lupercum vocitatum, ejusque Sacrificia Lupercalia nominata, ludosque Lupercules dictos fuisse, à Monte Palatino, qui primitus *Lupercal* appellabatur. Hujus opinionis fuit Livius *lib. 5. ab Urbe conditâ dicens*: Jam tunc in Palatino Monte *Lupercal*, hoc fuisse *Ludicrum* (idest rem lusoriam, & joculari) ferunt, & à Palanteo Urbe Arcadiâ, *Palanteum*, deinde *Palatinum Montem* appellatum. Hæc Livius, parenthesi exceptâ. Ovidius verò *lib. 2. Fastorum* Lupa Romuli Nutrice videtur sentire, quod ille Mons hoc nomen acceperit, dum cecinit.

*Ille loco nomen fecit, locus ille Lupercis,
Magna dati nutrix præmia lactis habet.*

Horum Lupercalium varia fertur institutio, ut Plutarchus in Romulo testatur dicens. Ac videtur id solemnne perveiusum, Evandrum ex Arcadia allatum instituisse. Hoc vulgatiores fama tenet. Potest etiam nomen à Lupa dictum videri. Etenim videmus Lupercos inde cursum incipere, ubi Romulum expositum ferunt. Hæc Plutarchus, qui cursum Lupercorum in Monte Palatino, qui *Lupercal* dictus fuit, incipere ait: Luperci enim Ludos Lupercules exercentes nudi, solis tamen Subligaculis ad partes pudendas tegendas præcincti, ac perfonati, larvis, videlicet, obtekti per Civitatem excurritabant, ut infra fusiùs dicemus. Verum denique, ut est, Lupercalia ipsa Deo Pani fiebant, eiq; ut ut Plutarchus in *questionibus Romanis, problemate 68.* narrat, Canis, Animal Lupo inimicum, immolabatur expiationis causâ mense Februario, cui ab expiando hoc est purgando, nomen est, cum Februatio purgamentum significet, eodem Plutarcho Teste, qui omnes ferè Græcos in piaculis Canes ulos fuisse testatur: atque hujusce Super-

stitionis rationem ibidem explicat hunc in modum: *Canis ergò, Animal Lupo inimicum, Lycæis immolatur. Aut quia Lupercos per Urbem discurrentes allatrant, & vexant Canes; Aut quia Pani ista sunt Sacra, cui canis gratus est, quod caprarum custodiam.* Hæc Plutarchus, qui in Romulo non Canis modò, sed Caprarum item immolationem in Lupercalibus fieri solitam affirmat, post dictorum Lupercalium causam assignatam; præscriptumque tempus dicens: *Jugulant in Lupercalibus Capras, dum duos ex genere adolescentes eo sistunt, quorum alii frontes, cultro Sanguine persuso, tingunt: Alii statim lanam lacte madentem admoventes abstergunt. Oportet enim abstersos adolescentes videre, deinde incestis in corrigias Caprarum pellibus, discurrent: Et si qui obstant, stuticis cedunt; Mulieres adultâ ætate ultrò se ad verbera offerunt, ratæ eam rem ad fecunditatem conducere. Proprium ac suum ejus celebritatis est, ut Luperci Canem immolent.* Hæc Plutarchus, qui quamvis immolationem Canis in ea Lupercalium celebritate propriam fuisse dicat, Caprarum tamen jugulationem, ad mulierum fecunditatem ab Ethnicis ex ea superstitione creditam, explicandam expressit. Id quod Ovidius *lib. Fastorum 2.* innuere videtur hisce verbis,

*Excipe secunde patienter verbera dextra
Jam Sacer optati nomen habebit avi.*

Sunt etiam qui velint fœminas Ethnicorum ultrò ob viam Lupercis prodiisse, solitas ad verbera suscipienda, quod ex eo verberare, non solum fecunditatem, sed etiam facilem sibi partum sperarent.

Hæc de Lupercalium Lupercorumque nominibus; Cur hi nudi per Civitatem discursarent, larvis obtekti, Servius *lib. 8. Æneidos*, explicans quoniam essent nudi Luperci à Virgilio decantati, hunc in modum ex Ovidio *lib. 2. Fastorum* ait: *Cum in honorem Panos Lupercalium solemnitas celebraretur, Pecora Romanorum subito à Latronibus rapta sunt; Illi projectis vestibus persecuti sunt Latrones; quibus oppressis, & receptis Animalibus, propter rem à nudis prosperè gestam consuetudo permansit, ut nudi Lupercalia celebrarent.* Hæc Servius. Hinc factum est, ut imposterum Lupercalium die, nudi per Urbem cursitarent, mulierumque manum Caprinâ pelle ferirent: quare, & fecunditatem, & facilem partum fieri putabant. Diù verò hæc Superstitio Romæ duravit: de qua Cicero *ad 2. Fratr. lib. 2.* ait; *Hodierni dei res gestas Lupercalibus habebis.* Idem in *2. Philippica* insectatur M. Antonium, quod in Lupercalibus, in quibus sedebat Julius Cæsar amictus togâ purpureâ in Sella aurea coronatus, se Lupercum exhibuerit: Id quod etiam narrat Plutarchus in Antonio in hac verborum formâ. *Sed illis quidem, [Cassio, scilicet, atque Bruto conjuratis] Cæsaris necandi pulcherrimam causam præbuit Antonius. Erat sollemnis Lupercalium dies: Cæsar autem triumphali veste amictus, pro Rosivis sedebat, currentes Lupercos, inspecturus. Cur-*

runt enim, & Nobillum Juvenum, & eorum qui Magistratum gerunt, complures nudi, atque cuncti, loris albis obvios ferientes. In his cum esset Antonius contrà consuetudinem, moremque ejus ludi ad sellam, in qua Cæsar sedebat, cucurrit, diadema annexum laureâ Coronâ ostentans, Sublatusque ab iis, qui secuti erant, capiti Cæsaris diadema imposuit. Declinavit caput Cæsar, rejecitque diadema cum maximo totius P. R. plausu. Rursus diadema imponere conantem, rursus rejecit Cæsar cum summa spectantium lætitiâ; Atque hoc idem sæpius Antonio conante, Cæsare verò reiiciente plebs ingentem plausum dedit. Hæc Plutarchus ad verbum, parenthesi exceptâ.

Ex hac longa verborum serie, quam pro, rei à nobis primo loco propositæ declaratione recitare, nos non piguit; facile quis à Lupercalibus hisce ludis, malam, ac diabolicam Carnisprivii consuetudinem ad nos manasse intelligit; quid enim per solemnem Lupercalium diem, vel per Ludos Lupercales, nisi pessimam Carnisprivii consuetudinem intelligere possumus, cum Livius, ut dictum est Lupercal illud ludicrum, rem, scilicet, lusoriam, & joculari appellat? Quid item per Lupercos de more in risum, effusos, & Caprarum tergora in lora incidentes, nudos, atque unctos, Caprinâque pelle amictos, vultuque hilari usque ad ineptias, & larvis interdum obfectos, necnon per Civitatem Scuticis Caprarum cursitantes, obviamque turbam eisdem loris impetentes, nisi quosdam nostri seculi, Juvenes præsertim, qui ut lasciviant, petulantiamque sub ignotis vultibus effrænato promant, perlonis induti, variosque hominum status representantes, ac temerè agentes contrà illud Dei præceptum quod in Deutoronomii cap. 22. legitur: *Non induetur Mulier veste virili, nec vir utetur veste Fæminæ; abominabilis enim apud Deum est, qui facit hæc eo anni tempore insanire solent?* Sicut autem nobiles adolescentes Ludos Lupercales, larvati nonnunquam, ut dictum est, agebant, ita etiam ætate nostrâ in Carnisprivii malâ consuetudine, ab hoc hominum genere, & cusuvis sortis, ac status hominibus fieri solet; dum ludicra per vicos, & plateas celebrantur. Id quod etiam à Romulo, ac Remo, eorundemque Sociis factum esse nonnulli ajunt. Hi enim, ut aliqui volunt, Numitore occiso, in condenda Urbe, hujus generis Ludos instituerunt: qui epulis, vinoque capti, pellibus bestiarum incincti, per luxum, & lasciviam, hæc illæ larvati discursabant. Hinc hujus generis infania ad Nos manavit, & ad hanc usque diem permansit: Nam dicto anni tempore, gulæ plus nimio indulgetur; Ludicra, Lupercalium ferè ludorum instar, hinc inde celebrantur; voluptas censore caret, libidoque viget: honestas proscribitur, gravitasque ablegatur: Balatronum denique, & Ambubajarum, & Parasitorum, Ganeonum, Gerro-num, & Helluonum, Chorearum ductorum, Equitantiumque Collegia passim videntur: Atque hunc in modum per duorum ferè men-

sium spatium antequàm Sacrosanctum jejunium inchoetur, non modò Lupercalium, sed Quinquatria item Agonalia, Megalensia, Bacchanalia, & alia Ludorum genera, eodem anni tempore coacervata celebrantur, dum homines hæc illæ oberrantes, & cursitantes, in facie gestant larvam, quæ ab Italis Græco vocabulo, sed corrupto, vel Syncopato *Manischara* vocitatur, quasi *Manischara* hoc est *Insania*, & *Stultitia* gaudium, sive furoris lætitiâ, & rectè quidem ita nominatur. Infania enim, seu stultitia *mania* a Græcè dicitur, gaudium verò *χαρὰ* vocitatur. Hinc *Manischara* infaniæ, seu stultitiæ gaudium interpretatur.

Hanc infaniam ab Ethnicis ortum trahentem primitivæ, ac præsentis Ecclesiæ Patres radicitus evellere non potuerunt; sed Lupercalibus Sacrificiis penitus amotis, Lupercaliumque Ludorum superstitione depositâ, quamdam ipsorum ludicrorum umbram tolerandam permiserunt, & in hanc usque diem permittunt, ne pejora à juventute in luxum, dissolutamque vitam facillime prolabant, perpetrentur.

Sed utinam hæc mera vanitatis, & levitatis monstra, idque genus alia à Diabolo inventa in Carnisprivii mala consuetudine, celebrari solita, radicitus fuissent evulsa: Nam Sanctus Cyprianus tom. 3. de Spectaculis ad plebem scribens, idololatriam omnium ludorum Matrem esse affirmat, dum ex iis tot peccatorum genera, præsertim verò mentito sub vultu suboriri considerat. Quare Angli hac in re saltè una præ cæteris Nationibus Sapientiores judicantur, qui hujus generis belluas personatas numquam in sua regione videre voluerunt: Sed si quis personas indueret, eum capitis poenâ mulctandum sanxerunt: Illud forsan [*Ne accipias faciem adversus faciem tuam Eccl. 4.*] in homines larvatos dictum esse putantes. Hinc olim apud Gallos, à Regibus nonnullis sub capitis poenâ, bonorumque confiscatione, non semel cautum fuit, ut ne quis, nec larvas indueret, nec uspiam quis venum proponeret. Sed hæc Carnisprivii detestanda consuetudo ita invaluit, ut ad id usque tempus vim hinc inde retineat. Nec Lupercalium Ludorum loco, aliquid ab Ecclesiæ Sanctæ Patribus introduci potuit, sicut in multis Ethnicorum superstitionibus abolendis ab eisdem factum esse, constat: Nam hujus generis ludi nihil in se continebant, quod cultui Divino, superstitione sublata, adaptari aliquâ ex parte posset: Nisi Lupercorum loco, qui nudi, & sanguine perfuncti, pellibus caprinis amicti; loraque gestantes, iisque obviam turbam, foeminarumque dextram percutientes per Civitatem discursabant, homines seminudos, saccis à capitis vertice ad talos usque indutos, flagellaque ex funiculorum fasciculo, confecta manu portantes, iisdemque nudas sibi scapulas, ad sanguinis effusionem usque ferientes, & sub iisdem saccis quasi larvatos, per Ecclesias, perque vicos, & plateas, jejuniorum, & abstinentiæ tempore incedentes

Quinquatria
sesta Palladi
Sacra a quin-
que diebus
dicti.

Megalensia
sesta Deæ Ma-
tri Magnæ
Deorum di-
cata.

pro delictorum expiatione, sive purgatione impetrandâ, piè, ac sanctè introductos fuisse dicamus.

Card. Baron.

Quamvis autem Scriptor quidam ætate nostrâ insignis, in rerum Ethnicarum, & Ecclesiasticarum historiis insigniter versatus; Vir quidem eruditus, ac diligens, in adnotatione in *Martyrologium Romanum die secundâ Februarii de Lupercalibus*, & de Purificationis Beatæ Mariæ festivitatem loquens, dicat: *Fure itaque opinamur, abrogatis Lupercalibus [sicut in multis accidit] ejusmodi solemnitate[m] fuisse introductam*; Dictum tamen ejus hunc potest habere sensum, non quòd Lupercalium loco, sed post Lupercalia abrogata, & celebrari desita, ipsa Purificationis solemnitas fuerit introducta. Quæ sanè interpretatio, si verborum structuræ vis accuratè perpendatur, rei non satis quadrare, nec satis adaptari posse videtur: Eo enim sensu à nobis in medium allato, idiplum de universis Ludorum, aut superstitionum generibus, antè introductam Purificationis festivitatem abrogatis, dici posset; Utcumque vero sit; dictam solemnitatem Rabanus *de Institutione Clericorum lib. 2. cap. 33. de Hypani*, loco purgationum vel lustrationum, quæ Februario mense, ineunte fieri solebant, institutam fuisse ait, Innocentius autem III. in sermone *de Purificatione*, loco Amburbialis eam introductam fuisse narrat. Quod quidem festum Amburbiale, scilicet, ab Urbis ambitu dictum, per lustrationem processioni quodammodo respondentem, ac per faces accensas fiebat, Februario item ineunte celebrabatur. Lupercalia verò: quæ nec lustratione nec facibus accensis, sed furenti excursionem ac loris constabant, nonnisi quintadecimâ Februarii mensis die repræsentabantur, ut Ovidius *lib. 2. Fastorum* testatur in hanc verborum formam:

*Tertia post idus nudos aurora Lupercos
Aspicit: Et Fauni Sacra bicornis erunt,*

Idem refert Alexander ab Alexandro *lib. 4. Genialium dierum*, Fenestella, vel quivis alius pro Fenestella *lib. 1. cap. 1. Gregorius Gyraldus de Diis Gentium Syntag. 17. cap. De Celebritatibus, & Festis*, necnon Kalendarium Massæjorum quod est Kalendarium Romanum vetus. Ut autem id magis planum fiat in medium afferam, quod refert Innocentius III. in Sermonem de Purificatione. Hic enim post multa inquit:

In principio mensis Februarii Proserpina, rapta fuerat à Plutone; quam quia Mater Ceres facibus accensis in Ætnâ totâ nocte per Siciliam quæsisse credebatur, ipsi, ad commemorationem ipsius, facibus accensis in principio mensis Urbem

de Nocte lustrabant. Undè festum istud appellatur Amburbiale [idest lustratio, vel processio, ab Urbis ambitu Amburbiale dictum] Cum autem Sancti Patres consuetudinem istam, non possent penitus extirpare, constituerunt, ut in honorem Beatæ Mariæ Virginis cereos portarent accensos. Et sic, quod prius fiebat ad honorem Cereris, modò fit ad honorem Virginis; Et quod prius fiebat ad honorem Proserpinæ, modò fit ad laudem Mariæ. Hæc Innocentius, parenthesi exceptâ: Ex cujus sanè verbis Festum Purificationis Beatæ Mariæ semper Virginis, non Lupercalium, sed Amburbialium loco, si processio, & cerei accensi diligenter spectentur, pro Ethnicorum superstitione abolendâ, & penitus evellendâ, institutum esse luce clarius cernitur. Lupercalia enim cum Amburbiali [quod Ethnicorum superstitione radicatus evulsâ, pio sanctoque ritu in Christianam processionem vel lustrationem, cereorumque accensorum gestationem permutatum est, sine tamen, quo unumquodque ab alio distinguitur, diverso] nullam proportionem vel convenientiam nullumve Symbolum habent; Dictum autem Purificationis Festum ex Amburbiali, & processione, atque cereos retinet accensos, ritu tamen, ac sine, ut dictum est, omnino diverso; Ex Lupercalibus nihil prorsus.

De Amburbialis in ipsum Purificationis Beatæ Mariæ Festum permutationem [quod ad processionem, cereorumque accensorum gestationem pertinet] non solum Innocentius Papa hujus nominis Tertius, sed Guilelmus item *Durandus lib. 7. cap. 7. necnon Jacobus de Voragine in libro qui Legenda Sanctorum* inscribitur, sermonem habent. De Februis, hoc est purgationibus in principio Februarii mensis antiquitus fieri solitis, sed à primitivæ Ecclesiæ Patribus, in eandem Purificationis festivitatem permutatis, Beda *de temporibus*, Rabanus *de Institutione Clericorum lib. 2. cap. 33. Alcuinus de Divinis Officiis*, Amalarius Fortunatus *lib. 3. de Ecclesiis Officiis cap. 43. Petrus de Natalibus in Catalogo Sanctorum*, Jacobus item de Voragine *in libro nuper citato*, & alii loquuntur, hoc ipsum sentientes. Quòd autem Lupercalium loco dicta Purificationis Deiparæ Mariæ solemnitas fuerit introducta, nemo, quòd sciam, scribit.

Ut rem itaque primo loco propositam, multis probatissimorum Scriptorum Sententiis pensatam, & veluti trutinâ quadam, examinatam concludam, malam Carnisprivii consuetudinem à Lupercalibus ludis originem traxisse, & quòd causam nuper assignatam penitus aboleri non potuisse, affirmare non vereor, salvo tamen meliori judicio, cui me semper subesse fateor atquè etiam profiteor.

COMMENTARIUS
DE NUCE
STEMMA GENTILICIUM
INNOCENTII IX. P. O. M.
MYSTICE REPRÆSENTANTE,
HOC EST,

Optimum Regimen, Longævam, Felicemque
vitam indicante.

UX, generale nomen est, omnibus, scilicet, commune fructibus, qui duriori teguntur operimento, ut sunt Castaneæ, quas Nuces castaneas vocat Virgilius: Et Amygdalæ, quas Nuces longas a nonnullis,

Græcas verò a Catone appellatas fuisse compertum est, ut etiam Columellæ placet in lib. de Arboribus: Et Avellanæ, quæ Coryli a Virgilio dicuntur, olim Abellinæ, ut narrat Plinius, patrio nomine vocitatæ, ab Avellino, sive Abellino, eodem Plinio teste, Campaniæ Oppido, in cujus agro abundant, teste Isidoro. Hæ autem, Avellanæ, scilicet, a Græcis, ut Plin., & Macrob., & alii Scriptores testantur, Ponticæ Nuces antiquitus fuerunt nuncupatæ, eò quod circa mare Ponticum abundarent, ut Dioscorides ait: & a Latinis ob eandem causam Prænestinæ item dictæ sunt: a Columella verò Tarentinæ. Quamvis autem Castaneæ Amygdalæ, Avellanæ, Glandes item, & Conus, qui est Nux Picea, ac Pistacium, Nucis item species, Nux Indica, Nux Myristica, sive Moschata, & id genus alii fructus Nucis nomine vocitentur, propriè tamen, absque alio additamento, Nux per antonomasiam appellatur fructus ille, qui in Italia est in frequenti usu, & inter Nuces primum obtinet locum: cujus sanè fructus rotundus est, duos habens cortices, quorum primus, ad lanas tingendas idoneus, teste Plinio, satis crassus est, ac fragilis, viridis, atque amarus instar foliorum, Hinc ob nativam amaritudinem foliorum, & corticis, gravemque nidorem nullæ aves in hujus generis Arbore nidulantur, sicut Scriptores ajunt, & experientia ipsa docet, quamvis Ovidius id improbitati viatorum, saxorumque densitati tribuat, ut locum daret fabulæ, dicens:

*Quid tamen hoc prodest, mediâ si luce, palamque
Verberor? & tutam non licet esse Nucem?
Ergò nec nidos foliis hæcere, nec ullam
Sedibus in nostris stare videtis avem.*

Alter verò cortex durus, & ligneus, intra quem Nucleus tenuissimo tegmine, aut putamine circumseptus jacet, quadripartitus, ligneâ intercurrente membranâ, &, ut ita dixerim, sulculis, sive loculis quibusdam hinc inde perbellè a natura insignitus, ac suavitate plenus, & oleaginosus, præsertim verus, ut Matthæolus ait. Hinc creditum a priscis illis Gentibus, hoc Nucis genus Jovi sacrum fuisse, eo quod hæc Arbor inter omnes Nuces suavissimum ferat fructum. Sed, quoniam, ante frumenti usum, saltem in Italia a Cerere inventum, ut ait Plinius, alique Scriptores permulti, homines olim vescebantur glande, cujus appellatione, ut sentit Ulpianus, omnes eam ob rem fructus continebantur (Nam apud Hebræos, & Ægyptios frumenti usus, teste Josepho, ante Cererem, & Saturnum, erat) factum fuit, ut Nux, quæ apud nos in frequenti est usu, ob suam ipsius suavitatem, & excellentiam, JVLANS diceretur, quasi Jovis GLANS. Constat enim, antequàm mortales ad delicias, frumento nondum invento, se converterent, apud antiquissimos maximo in honore fuisse Glandem, quippè quæ sola simplici vitæ, atque innocuæ alimenta præbebat. Rerum naturam primum homines glandibus aluisse non solum Plinius, Diodorus, Justinus, & alii Scriptores testantur, verum Ovidius hunc in modum.

*Contentique cibus nulla cogente creatis,
Arbuteos sætus, montanæque fraga legebant,
Cornæque in duris herentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes.*

Post cibum glandium, in Attica, Sicilia, & Italia frumenti usum repertum esse ait Plin.

Virg. Ecl. 2.
Plin. lib. 15.
c. 22.

Colum. lib. de
arb. cap. 22.
Vir. Geor. 2.
Plin. lib. 3. c. 5.

Isid. lib. 17.
c. 7. Etym.
Macr. lib. 3.
Sat. cir. fin.

Diosc. lib. 1.
c. 142.
Colum. lib.
de arb. c. 22.

Matthæolus
lib. 1. Diosc.
c. 142.

Nucis descrip-
tio.

Plin. lib. 15.
c. 22.

Ovid. Eleg. de
Nuce.

Matthæol.
lib. 1. Diosc.
c. 142. lib. de
sign. verb.
Plin. proem.
lib. 16. & lib.
7. c. 56.
Diosc. lib. 6.
Virg. Geor-
gic. 1.
Ovid. Meta-
morph. 1.
Vlp. lib. 7. ad
Edict. in ff.
lib. 43. Tit. 28.
& alibi.
Joseph. lib. 2.
antiq.
Ex Gen. c. 42.
& seq.

Plin. & Dio-
dor. ubi sup.
Iust. lib. 2.
Epit.
Ovid. 1. Me-
tamorph.

Plin. lib. 7.
cap. 56.
Virgilius 1.
Georg.

Hinc Virg. in hanc verborum formam.

— cum jam glandes, atque arbuta sacra
Deficerent sylva, & vinctum Dodona negaret,
Mox, & frumenti labor additus.

Virg. ibid.

Idem Virgil. de Vino, Frumentoque a Libero, & Cerere inventis.

Liberi, & alma Ceres, pectore si munere Tellus.
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloeja miscuit uvis.

Ovid. 5. Metamorph.
Plin. lib. 7.
Virg. 1. Georg.
ergo

Et Ovidius de Cerere, quam etiam Isidem appellat Plinius.

Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris.

Et Virgilius item de usu frumenti ait hunc in modum.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Diod. lib. 1.

Ovid. 4. Fast.
Cic. lib. 2. de Nat. Deor.

Quamvis autem alii Osiri, qui, & Dionysius dicitur, alii vero Triptolemo, alii denique Saturno frumenti usum, agrique colendi inventum tribuerint; Cicero tamen omnium primam Cererem agriculturam docuisse testatur: quæ sanè a gerendis frugibus, ut ipse ait, Ceres, quasi Geres dicta est: Mortales enim antiquitus in Europa Glandibus vesciebantur, ut dictum est.

Cum itaque hunc fructum, scilicet, Nucem, veteres illi egregium existimarent, decorare eum digna appellatione cupientes, JUGLANDEM, quasi Jovis glandem, sive cibum, vocitavere, ut Macrobius ait, quo teste, Cloatius hunc fructum, DIUGLANDEM, primum nuncupatum fuisse scribit, Græce verò ΔΙΟΝΒΑΛΑΝΟΝ, hoc est bonam, generosam, aut divinam Glandem, [nam Διός apud Græcos sonat id, quod apud Latinos dicitur Generosus, aut divus: Βάλας idem, quod Glans] postea detractioe primæ literæ, JUGLANDEM dictam esse scribit, quasi JOVIS GLANDEM, eâ compositionis formâ, qua Juppiter compositus esse dicitur, hoc est, a nominativo antiquo, Iovis, & Pater, quasi Juvans Pater. Hanc deinde Nucem non modo JOVIS GLANDEM, sed ob suam ipsius excellentiam, voce Græcâ, Basilicam, id est, Regiam, Græci vocitarunt, ut narrat Plinius in Historia naturali. Hæc igitur Nux, fructus, scilicet, regius, & Jovis cibus, a veteribus nuncupata, quamvis ΒΑΡΥΟΝ a Græcis vocetur, quasi a gravedine capitis, (ΚΑΡΑ enim caput significat) & a Nocendo, ut in proverbio est, videatur dicta, eo quod linguæ noceat, & capiti dolorem inferat, utpotè difficilis concoctu, ac tussienti inimica, præsertim, vetus, tanquam constringendi proprietatem habens, non recens, ut medicæ artis professores affirmant. Vel quia segetibus umbra ejus nocere dicitur: qua de causa eam in parte agri neglectâ locum sibi fortiri ait Ovidius, sicut Nux apud eundem Poetam de se loquitur

Macrobi. lib. 3. Satur. non procul a si. Io: Ruell. lib. 1. c. 20. nat. itirp.

Cloat. Verrinus in lib. tractatum a Græcis ex Macrobi. lib. 3. Saturn. lib. 3. Saturn. cap. 22.

C. Bassus, & Theophrast. ex Macrobi. lib. 3. Saturn. lib. 3. Saturn. cap. 22.

Ovid. Eleg. de Nuce.

tur per figuram prosopopœjam in hanc verborum formam;

Sponte meâ facilis contempto nascor in agro:
Parsque loci, quo sto, publica pendè via est.
Me, sata ne ledum, quoniam sata ledere dicor,
Imus in extremo margine fundus habet.

Ego tamen inficias ire non possum, quin asseveranter dicam, hanc Nucem, per antiphrasim a Nocendo nuncupatam, quasi minime nocentem. Nam, sicut Parca, quas vitæ hominum præesse fingunt, a verbo, Parco, per contrarium, quod nemini parcant; & Bellum, quasi minime bonum, ut Prisciano placet; & Lucus a lucendo, id est, non lucens, teste Servio, dicuntur: ita Nux per contrarium sensum, non a Nocendo, sed a Juvando, per figuram antiphrasim dicta videtur. Et fortasse Nux potius nuncupatur a noxa, id est, pœna, quam patitur, quam a noxia, hoc est culpa, quam inferre dicitur: Arbor enim Nucis suo modo noxam sustinet quandam, dum saxis percutitur, aut perticis quatitur: & hanc ob rem in annu sequentem uberiorem fructuum copiam afferre solet, quam cum colliguntur manu, atque alias semper arbores præstat fertilitate. Id quod Ovidius innuere videtur, dum Nucem non peccasse scribit, nisi peccat qui juvat. Hinc Nux per eundem Poetam de se loquitur argumento ficto, ac ludicro, dicens:

Nil ego peccavi; nisi si peccare videtur,
Annua cultori poma referre suo.

At prius arboribus, tunc cū meliora fuerunt
Tempora, certamen fertilitatis erat.

Quibus sanè verbis a Juvando potius, quam a Nocendo, Nucem dictam esse, Symbolumque Innocentiæ sumi posse judico: quæ quidem Innocentia quanto magis deprimitur, tanto deinde altius assurgit, ac splendidius florescit, uberioresque fructus emittit. Innocens enim, sive Justus, teste Gregorio Magno, verè est, qui bonus inter adversa perseverat: & florescit instar palmæ, quæ, si supra ipsam magnum pondus imponas, ut ait Plutarchus, nec deorsum cedit, nec intra flestitur, sed adversus pondus resurgit, sursum nititur, & recurvatur: atque instar Cedri recipit incrementum juxta illud Scripturæ sacræ dictum: Justus ut Palma florebit, & sicut Cedrus Libani multiplicabitur.

Quod autem Nux a Juvando, non a Nocendo dicatur, illud denique nobis argumento esse potest, quod Nux JOVI, qui a Juvando ab antiquis Gentibus lumine tamen supernaturali carentibus dicebatur, fuerit ab iisdem dicta, ob tacitam, occultamque Juvandi significationem: quam ipsa præfert, Id quod mihi facillimè persuadent, quæ ab antiquis Scriptoris de Nuce dicta sunt. Nux enim, cum arbor sit, & fructus, atque semen, triplici tamen tegmine munita, crasso primum putamine, ut dictum est, deinde cortice ligneo, postremo autem tenuissimâ quadam membrana, intrâ quam est fructus, quem Nucleum appellamus,

Voces a contrario sensu dictæ.

Nux a Juvando.

Ovid. Eleg. de Nuce.

Greg. lib. 2. Moral. cap. 5.

Plutarch. lib. 7. Symp. lib. 3. c. 6.

Psal. 91.

Juppiter a Juvando.

Nucis descriptio.

Philos. lib. 3. de
vita Moylis.

Nux perfe-
ctionem si-
gnificat.

Principium,
& finis idem
sunt in virtu-
te.

Nux est se-
men, & fru-
ctus.

Philos. lib. 3. de
vita Moylis.

Num. 17.

Philos. lib. 3. de
vita Moylis.

Hesiod. in lib.
qui inscribi-
tur Opera, &
dies. Et Cicer.
lib. 6.
Epiit. fam. ep.
18.

Isocrates.

Iamus, perfectionem quandam habere dicitur,
ut Philoni judæo, disciplinis omnibus erudi-
to, & in nostra, Græcorumque Philosophia
primas obtinenti, nec non Platonis eloquen-
tiæ insigni amulatori, & fortassè assessori
placet: qui per Nucem, perfectam quandam
virtutem nobis demonstrari posse affirmat. Ut
enim in qualibet virtute idem est principium,
& finis: Principium, quatenus Virtus non
aliundè quàm ex se ipsa oritur: Finis, quia
vita ad ipsam Virtutem suapte naturâ tendit:
ita dicendum videtur ut ipse ait, de Nuce,
in qua Nucleus tamquam semen, est princi-
pium: quatenus autem fructus, & finis. Nux
igitur est arbor, & fructus: utrumque verò
in unam speciem confusum comeditur. Semen
est, quatenus instar seminis intus clauditur: qua-
tenus autem comeditur, fructus est. Id quod de
oliva, uva, ac malis, idque genus aliis fru-
ctibus dici haud quaquam potest: in quibus
semen intus est, atque foris esca, sive fru-
ctus, qui comeditur. In Nuce autem intus est
semen, & cibus. Ad cujus Nucis similitudinem
Philo Judæus virtutem descripsit: ob quâ, scili-
cèt, similitudinè, Moyses divino consilio, sive
jussu monitus, ad electionem Pontificis fra-
tris sui Aaron incorruptam, sinceremque ele-
ctionem declarandam, duodecim Virgas,
Tribuum numero pares in Tabernaculo fœde-
ris nominibus Phylarchorum inscriptas, ut
ait Philo: tertiam decimam verò Virgam,
Aaron nomine insignitam erexit: ut Scriptu-
ra sacra testatur. Posteriâ autem die divino
item Oraculo Moyses edoctus, coram Populo
universo Virgas deprompsit nihil omnino im-
mutatas, Virgâ Aaron exceptâ, quæ, ut
Vulgara editio narrat, inventa est mirificè
protulisse flores, qui foliis dilatatis, in Amy-
gdalas formati sunt: quamvis Philo, & Augu-
stinus lectionem septuaginta Interpretum se-
cuti, Virgam illam Aaron flores, ac frondes,
fructusque Nucis edidisse dicant. Nam Græ-
ca lectio habet ΚΑΡΥΑ Carya, hoc est Nu-
ces: Græci enim hanc Nucem communem
ΚΑΡΥΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ, id est. Nuces Regias,
vel Juglandes appellant. Quo sanè novo, &
admirabili portento, sive miraculo, Virtu-
tem perfectam Philo demonstravit, ut in lib.
de Moylis vitâ legitur. Hinc ex eo Nucis
miraculo S. August. miraculum aliud unde-
quaque venerandum, imaginem, scilicet, Do-
minici corporis in utero Virginis demonstra-
tam, declaravit, ut infra videre licet. Philo
autem ex hac consideratione Virtutem perfe-
ctam descripsit. Nam, sicut labor Virtutis du-
rus est, atque difficilis, cum Virtus (ait He-
siodus) non nisi sudore comparari queat, cu-
jus quidè radici amaræ sunt, fructus au-
tem dulces, sicut Isocrates, & alii Sapientes
dixerunt; ita in Nuce extremum putamen
est amarum, interior autem cortex ligneus
est, durus, ac solidus: fructus autem, Nucleus,
scilicèt, dulcis est, ac suavis. Ex his igitur ra-
tionibus, per Nucem, Juvamen potius quod-
dam, quàm Nocendi proprietatem, haberi
posse, quodam modo dicas oportet, cum
Virtus perfectâ, cui Nux ingeniosè, ac do-

ctè quidè a Philone assimilatur, nocere ne-
mini jure dici possit. Huic rationi ad simile
est illud, quod scriptum reliquit Magnus il-
le Gregorius, hujus nominis primus, atque
sanctissimus, qui locum illum Cantorum,
Descendi in hortum Nucum, expoluit de perfe-
ctis viris, ac Sanctis, quos per Nuces accepit.
Perfecti enim, ut ipse ait, *Nuces dici possunt: qui
divinam sapientiam intra sua corpora reti-
nent, dulcedinem, instar Nucum, intus ferunt:
exterius verò, vilitatem, & amaritudinem ha-
bent.* Adde etiam, quod Nuci CHRISTUS Sal-
vator noster comparatur, ut sentit Sanctus
Pater Augustinus. *Nux enim* (inquit) *tri-
nam habet in suo corpore substantiæ unionem, co-
rium, testam, & nucleum: In corio, caro: in
testa, ossa: in nucleo, interior anima comparatur.*
*In corio Nucis, carnem significat Salvatoris, quæ
habuit in se asperitatem, vel amaritudinem pas-
sionis. In Nucleo interiorem declarat dulcedinem
Deitatis: In Testa, lignum Crucis interserens,
quod non discrevit, id quod foris, & intus fuit;
sed quæ terrena, & cælestia fuerunt, mediatoris
Ligni interpositio sociavit, dicente Apostolo:
Quia ipse per sanguinem Crucis sua pacifica-
vit omnia, quæ in cælis sunt, & quæ in
terris.* Hæc Augustinus. Per Nucem de-
nique Sanctus Ambrosius CHRISTI Sacerdo-
tium significari ait ob rationes superius assi-
gnatas. Beatus autem Hieronymus Virgam
illam vigilantem a Hieremia Propheta vi-
sam, Nuceam fuisse juxta septuaginta Inter-
pretum translationem affirmat, & per eam
CHRISTUM, & Pastoris vigilantiam intelli-
gendam esse interpretatur. Nam *ἡ νύχθη* *Sci-
ched*, Nux dicitur, ut ipse ait: Vigilia autem,
vel vigil, sive vigilare appellatur etiam
νύχθη, *Sciached*. Quæ sanè omnia ad Pastorem

Philo ubi su-
pra.

S. Greg. cap. 6.
in Cant.

S. August. de
temp. Doin.
prox. ante
Nat. in fine
tom. 10.

Tria de Nu-
ce considera-
ta Christum
representante

Coloss. 1.

Ambros. lib. 2.
ep. 18. & lib. 1.
ep. 25. tom. 7.

Hieron. in c.
1. Hier. tom. 4

Virga vige-
lans quid si-
gnificet.

Stemma gen-
tilitium In-
noc. IX. quid
indict.

Crucis imago
in Nuce.

Horat. lib. 1.
Epiit. ad Ic-
cium.

Tantum igitur abest, ut Nux, de qua
loquimur, a Nocendo dicta sit, ut nihil hu-
jus generis sententiæ magis contrarium esse
videatur. Quam ob rem INNOCENTIUS hujus
nominis IX. Pont. Max., Nucem, cujus Nu-
cleus quadripartitus, ligneâ illâ membranâ
intercurfante, quandam Crucis imaginem
repræsentat: pro Stemmate Gentilitio non
immeritò habet, tamquam Crucis cultor, &
Christianæ Virtutis amator, & Summus Sa-
cerdos, idest CHRISTI Vicarius, cujus vicem
hisce in terris Divinâ providentiâ, ad juvan-
dam Rempubicam Christianam, & sublevan-
dam propè jam collapsâ literarum studia su-
scepit, & eandem ob rem INNOCENTII IX.
nomen, quasi Nocendi expers, vel non No-
cens, Divinâ ope adjutus, suo quodam jure
sibi adscivit. Hinc ex huiusce Nucis adven-
tu, seu potius, ut sic dixerim, apparitione,
ac fertilitate, Annonam, hoc est, omnium
fructuum, & præsertim frumenti ubertatem

Vrbi, & Italiæ adventuram, judicandum videtur, cum ex Nucum ubertate, communi quidem sententiâ, maxima omnium frugum copia sperari soleat. Quare illud Horatii carmen poterit decantari;

— Aurea fruges
Italia pleno diffudit Copia cornu

Horat. in carmine fac.

Itemq; illud alterum ab eodem Poeta decantatum:

Apparet pleno beata Copia cornu.

Adde etiam, quod ex ejusdem Nucis sublimitate, aut altitudine, in quam hujus generis Arbor, assurgere solet, cuncta sanè sublimia, cunctaque laudis plena, expectanda sunt. Quæ omnia cum facturum omnes profectò sperant, & pro compertò habent. Nocendi verò artem suâ ipsius genuinæ proprietati, ejusque Nomini, Nucisque naturæ adversantem non nisi in improbos, perditissimosque homines, hoc est, in vitiorum virus, præsertim verò in pestiterum, mortiferumque hæreticorum venenum, præstiturum credendum est: atque hac in re sese habebit instar Nucis, quæ tantam vim habet, ut immissa inter suspectos herbarum, vel fungorum cibos, sicut Viri eruditi narrant, quidquid in iis virulentum est, exfudet, rapiat, atque extinguat: & ut Plinius ait, canis, hominisque moriui aduerfetur, & carbunculis medeatur. Quin, sicut etiam Nucis umbra, ob caloris Solis privationem a maxima foliorum densitate, ac frigiditate nascentem, & cuique segetum generationi impedimentum præbentem, ut experienti ipsa docet, & Aristoteles, alique Scriptores fatentur, vel eorundem foliorum stillicidium proximis hinc inde sitis arboribus, tamquam in eam ipsam Nucem insurgentibus nocere solet, ita instar Nucis INNOCENTIUS, bonis non Nocens, scelestis hominibus, vel a Catholica fide alienis, & justitiæ Sole, id est, CHRISTO, Salvatore nostro carentibus, vel in eam ipsam insurgentibus, quasi Nux patula, summâ Potestate sibi cælitus commissâ, tamquam Umbra latè patenti universum terrarum Orbem complectens, Innocenter Nocebit. Immo sicut Nucis umbra viatoribus re-

pentinam, sive improvisam pluviam, Solisque caloris, caniculâ regnante, fugientibus auxilium præbet, experientiâ ipsa docente, ac teste Ovidio, apud quem Nux ipsa de se loquitur hunc in modum;

Ovid. Eleg. de Nuce.

Quid, si non aptas Solem fugientibus umbras,
Finditur Icario cum cane terra, darem?
Quid nisi suffugium nimbos vitantibus essem,
Non expectatâ cum venit imber aquâ?

ita hujus generis umbra bonos omnes a turbine, & ab astu iniquorum hominum, præsertim verò Ecclesiam Catholicam ab hostibus tutabitur, & in pace conservabit. Quod ut eveniat, atque etiam ut numquam non juvet, & numquam non Innocenter Noceat, ei, scilicet INNOCENTIO IX. tamquam Nuci annosæ, & cariem non facile sentienti, longævam, ætatem, ac felicitatem perpetuam exoptant, sperant, Divinamque opem hac in re omnes imprecantur.

Isa. 4. & 25.
Juven. sat. 2.

AUCTORES.

Quorum doctrina adhibita est in hoc de Nuce Commentario.

Ambrosius,)
Augustinus,) Ecclesiæ Doctores,
Gregorius,)
Hieronymus)

Aristoteles.	Isocrates.
Cato de re rust.	Justinus in Epit.
Cicero.	Juvenalis.
Columella.	Macrobius.
Diodorus Siculus.	Matthæolus.
Dioscorides.	Ovidius.
Galenus.	Philo Judæus.
Gellius.	Plinius.
Hesiodus.	Priestianus.
Horatius.	Servius.
Joannes Ruellius	Theophrastus.
Josephus.	Virgilius.
Isidorus Hispal.	Ulpianus.

Diosc. lib. 7. de art. medic. c. 142. Et Isid. lib. 7. Etym. c. 7. Plin. lib. 23. de nat. hist. c. 8.

Gal. lib. 7. de alim. facult. cap. 23.

Sap. 5. & Math. 4.

DISCORSO

INTORNO ALLA VIRTÙ

DELLA PATIENZA.

ONOSCO veramente, & non credo in ciò ingannarmi punto, che l'eccellente, & meravigliosa virtù della Patienza è di tanta utilità, & necessità al Mondo tutto, che non solamente il Cristiano fon-

dato nella vera fede, & dottrina Evangelica, non può salvarsi senz'essa: la cui necessità mostra S. Paolo così scrivendo à gli Hebrei: *Patientia vobis necessaria est, ut reportetis promissionem*; mà ne anco l'huomo instrutto nella sola prudenza humana, & fede politica, può arrivare à dovuti, & desiati termini di gloria conforme allo stato suo; Et sì come allo stato Cristiano, & politico, la Patienza non è meno utile, che necessaria, così anco da pochi è conosciuta, & apprezzata, ancorche ogn'uno vedendo'l suo amico, ò conoscete in qualche travaglio, ò in qualche tribolazione, ò dispiacere, lo inanimisca alla pazienza, con celebrarla à più potere, facendo à guisa degl'Infermi, i quali ritrovandosi privi di sanità, altro non gustano, ne d'altro mai si curano di parlare, che de'beni, & delle lodi di essa sanità, come dice Tertulliano. Et questi tali consultori della Patienza, mi sia lecito dir così, possono essere à punto rassimigliati alle campane, che chiamano le persone alle Sacre predicationi, & à divini officii, & esse non entrano già mai in Chiesa: & si compiaciono d'imitare quella pietra, che dà il taglio à ferri, & essa già mai non taglia, come molto bene ne scrive Horatio in un'altro suo proposito così dicendo:

— *Ergo fungar vice cotis acutum
Reddere quæ ferrum valet, exersè ipsa secandi.*

Et se bene ancor' Io farò un di questi, sommi posto nondimeno à discorrere intorno alla virtù della Patienza, & per giovare ad altri, non essendo noi nati solamente per noi, & per giovar'anco à me stesso: perche quando per mezzo di questo Discorso conoscerò di non esser tale, qual devo, haverò fatto almeno acquisto di conoscer meglio, qual' Io mi sia, conforme al detto di Apollo Pithio, nel cui Tempio era scolpita questa sentenza: *Nosce te ipsum*: Et forzerommi all' hora d'acquistarne qualche grado, per farmene poi un giorno per bontà, & ajuto di Dio, possessore, come si deve: & se non potrò farne quell'

acquisto, che si desidera, spererò almeno di far qualche beneficio ad altri nel confortare i pazienti, & nell'effortare gl'impazienti: quelli à perseverare, questi à cominciare: quelli à meritare, & questi à sperare: quelli à godere i frutti, & questi à conoscerli per goderli al tempo loro. Vediamo adunque, patientemente, che cosa sia Patienza: chi sia stato il vero Autore di essa co' suoi imitatori: quali siano le sue gran lodi, & li suoi frutti: & il modo di poterla acquistare. Et per dar principio à quanto s'è promesso, prego chiunque haverà in mano questo mio Discorso di Patienza per leggerlo, che con pazienza lo legga: poiche in esso d'altro non si ragiona, che di pazienza, per mezzo della quale può anco sperare con l'ajuto del Signore, di prenderne al fine consolatione, & conforto.

La Patienza dell'huomo, che è retta, & lodevole, & degna del nome di virtù (per cominciare dalla sua diffinitione, conforme al precetto di Tullio) è quella qualità di mente, con la quale toleramo senza disturbo alcuno dell'animo le cose dispiacevoli, & con buona intentione desideriamo i beni, per mezzo de'quali speramo di pervenire alle cose migliori, come piace al mio Padre Sant'Agostino, il quale nel trattato di Patienza così dice: *Patientia hominis, quæ recta est, atque laudabilis, & vocabulo digna virtutis, ea perhibetur esse, quæ æquo animo mala toleramus, nec animo iniquo bona desideramus, per quæ æquiora perveniamus*. Et se bene nel principio di detto libro la nomina Virtù dell'animo, egli non dimeno in questa diffinitione la chiama degna di tal nome, forse per mostrare, che 'l nome di virtù le conviene in somma eccellenza, sì come molto bene lo vollero mostrare gli Antichi, i quali non davano il nome di virtuoso ad alcuno, che non sene fosse mostrato degno per mezzo della Patienza. O vero diciamo, che à Sant'Agostino piacque di chiamarla non solamente virtù, mà anco degna di tal nome, à maggior chiarezza di coloro, che ne havessero dubitato per quello, che esso lasciò scritto nel libro della Trinità, nel qual disse, che le virtù sono perfettissime in Cielo, dove, per tal parole, pare, che non possa essere la Patienza, non essendoci gli oggetti suoi, che sono travagli, dispiaceri, fame, sete, sonno, caldo, & freddo, & altre cose dispiacevoli da tolerarsi con pazienza: mà bene ci è la vera felicità da fruirsi, & da goder-si. Ne per questo si deve credere, che nella

Patientiæ diffinitio.
Tull. 1. off.

Lib. de paciē.
tom. 4.

Aug. lib. 14.
c. 9. to. 3.

Apo. 17.

Pa-

Heb. 10.

Tertull. lib.
de Pat.

Horat. de arte
poet.

Cic. lib. 1. de
offic.

Cic. 1. Tusc.
quæst. Et Mar-
fil. Pic. 2. Al-
cib.

Patria celeste non sia la virtù della Patienza, la quale non è in soffrire, & tollerare i dispiaceri, che non ci sono; mà come dice l'istesso nel libro della Città di Dio, in godere quel sommo bene eterno, al quale s'ariva per mezzo della Patienza, Et ancorche da S. Paolo sia stata locata trà frutti, quanto alla diletta- tione, che si cava da essi, & dalle operationi virtuose, dilettevoli per se stesse; non dime- no quanto all'habito, come dicono i Filosofi, & Teologi, ò vero qualità dell'animo acqui- stata con molte attioni, ò con una molto vee- mente, & intensa, è talmente Virtù, che, da S. Gregorio la Patienza è chiamata radice, & custode di tutte le virtù, non in cagionar- le, mà solamente, come dice S. Tomaso, nel rimuovere gl'impedimenti di esse: perciòche dalle cose dispiacevoli nasce la malinconia, dalla malinconia l'ira, dall'ira l'odio, dall'odio l'ingiustitia. La malinconia è temperata dal- la patienza, l'ira dalla mansuetudine, l'odio è corretto dalla carità, l'ingiustitia dalla giusti- tia, & conseguentemente tutti i contrarii da' suoi contrarii. Et perche la patienza rimu- ve il principio degl'impedimenti delle virtù, però San Giacomo dice: *Patientia opus per- fectum habet*, quasi dir volesse, che la Patien- za è la perfettione delle altre virtù, in quel modo, che è stato detto. Anzi ogni virtù è chiamata nuda senza la Patienza, come dice un Savio con questo verso.

Nuda illa est virtus, quam non patientia vestit.

La Patienza dunque è virtù, & dall'istesso Pa- dre S. Agostino è detta retta, & laudabile. Retta, perche la virtù, come dice Seneca, è una retta ragione di vivere: & come scri- ve il mio Padre S. Agostino, è una buona qualità di mente, con la quale si vive bene. Retta, perche come virtù consiste nel mezzo, lontano da gli estremi vitiosi; anzi accostan- dosi à questo, ò à quello estremo, non farebbe retta, essendo vero quello, che dice Hora- tio:

*Est modus in rebus: sunt certi denique fines:
Quos ultra, citraque nequit consistere rectum.*

Se adunque la rettitudine consiste nella me- diocrità lontana da gli estremi, uno per ec- cesso, & l'altro per difetto: retta è la Pa- tienza, poiche stà nel mezzo trà la soverchia allegrezza, & soverchia malinconia: trà l'in- solenza, & la disperatione: soverchia alle- grezza, & insolenza nelle prosperità: sover- chia malinconia, & disperatione nelle avver- sità: & senza accostarsi ne à questa, ne à quel- la, si sostiene con la viva speranza, & con la ferma perseveranza di ben'oprare. Et se è retta, come è veramente, deve anchora chia- marsi laudabile, poiche ogni cosa retta è deg- na di lode: & come virtù, che hà per suo oggetto la cosa difficoltosa, merita pur lode: perche quanto più un fatto è difficile, tanto più è degno di lode, come scrive Tullio, il qual dice: *Quò difficilius, hoc præclarior.* Et

se la Patienza, come dice altrove l'istesso S. Agostino, è una buona qualità di mente, si co- me è retta, & lodevole, così anco di buon' animo tolera le cose, che per se stesse sono di- spiacevoli: perche l'huomo paziente più to- sto sopporta qualsivoglia forte di dispiacere; che commetta quello, che non deve, per non perdere il ben'eterno per un poco di piacere apparente, & momentaneo, cagione di farli chiudere le porte del Cielo, & di farli aprire il Baratro Infernale. Et perche la Patienza hà per sua compagna la Speranza, però nella Diffinitione recitata di sopra, s'è detto, che con essa tolleriamo le avversità, le miserie, & qualsivoglia cosa dispiacevole: & aspetta- mo, per dir così, doppo le tenebre, la luce, doppo la pioggia, il Ciel sereno: doppo il travaglio, il riposo: & finalmente doppo il male, il bene: per mezzo del quale possiamo pervenire alle cose migliori. Mà qui è d'aver- tire, come dice Sant'Agostino nella detta Dif- finitione latina, che non dovemo desiderare, ne aspettare i beni con animo iniquo, & per- verso, cioè con pensiero di servircene mala- mente, proponendoci da noi stessi uno scopo, & un fine maligno, & scelerato, come fareb- be à dire, se uno nato povero, ò impoverito per qualsivoglia accidente occorso: ò vero ritrovandosi senza dignità, & honori; non deve, tollerando i suoi bisogni, & il suo basso stato, desiderare ne gli honori, ne le dignità, ne le ricchezze per servirsene malamente, con volersi cavar le sue voglie, & i suoi stre- nati appetiti con quelle: perche all'hora, quella toleranza di animo, & di corpo non è meritevole in modo alcuno di lode, ne d'altro premio, ma com'è peccato, così anco merita pena. Vedesi giornalmente, quante fatiche, & quanti stenti si sopportino da molti per le cose, che vitiosamente amano: & quanto più felici pensano di farsi con quelle, tanto più infelicamente le desiderano. Et questi tali per acquistar le false ricchezze, & i vani honori del mondo, non stimano ne'l freddo, ne'l caldo, ne qualsivoglia dura servitù: non prezzano le piogge, ne i venti, non le nevi, ne i ghiacci: patiscono meravigliosamente la fame, la sete, e'l sonno: & per gravi, & manifesti, che si siano i pericoli della vita, che gli si incontrino, li stimano poco, ò nien- te. Tutte queste cose sono vanità, & pazzie estreme introdotte al Mondo dall'avaritia, & dall'ambitione ò per suggestione diabolica, ò per nostra propria malitia, & si sono fatte domestiche di maniera, che pajono in un cer- to modo pazzie honeste, & lecite: anzi, che mescolate alle volte con qualche fraude, ò ma- lignità, & sceleratezza vietata dalle leggi hu- mane, & divine, sono alle volte attribuite, à saviezza, quando però vi sia qualche scusa, ò colore di honesta pretensione, che à ciò fare lo spinga: & in questo modo sono loda- ti ancora i pensieri de' peccatori, conforme al detto del Salmo: *Laudatur peccator in desi- deriis animæ suæ*; perciòche la forza degli sfrenati appetiti cagiona in questi tali la tole- ranza delle fatiche, & de' dolori, & affanni, si dell'

Aug. lib. de
pat. 10.4.

Aug. ibid.

Aug. ibid.

Aug. ibid.

Aug. de Civit.
lib. 4. cap. 10.5.
Gal. 5.

Aristot. 2. Eth.
cap. 1.
Greg. Homil.
35. in Evang.
S. Thom. 2. 2.
q. 136. art. 2.

sc. cap. 1.

Seneca.
Aug. de Civit.
lib. 4. cap. 21.
Rom. 5.

Hor. in arte
poet.

Aristot. 2. Eth.
cap. 3.

Cic. lib. 1. de
offic.

dell'animo, come anco del corpo: trà quali segnalato effempio ci può essere Lutio Catilina, nato della nobilissima Casata de' Cornelii, ma scelerato, & paricida, amatore delle guerre intestini, delle discordie civili, delle occisioni, & delle rapine: il quale tanto fu paziente in sopportare la fame, la sete, il freddo, e'l caldo, & il sonno, quanto la credenza humana non può capire, come dice Sallustio nel principio della sua historia. Et che cosa di male, & di disagio non patiscono giorno, e notte i ladri per rubbare, & assallinare i viandanti; patiscono talmente, che l'effortio loro contro le pene non è punto differente dalle stesse pene, anzi per avventura supera, & avanza i tormenti, che da' Giudici si fogliono dare a malfattori per cavar la verità de' delitti da loro commessi. Hor questa sorte di tolleranza è da essere, come dice S. Agostino, più tosto ammirata, che lodata: anzi ne ammirata, ne lodata, poiche non è di alcun valore, ne merito, ma ben si può ammirare una tal tolleranza, come sciocca durezza che non ha in sé cosa degna di lode, ne d'imitatione: ma priva d'ogni bene, & d'ogni speranza, & indegna del nome della Patienza, poiche non solamente non può esser chiamata Theologica, & Christiana, ma ne anco Filosofica, la quale consiste nel sopportar volontariamente, & in lungo le cose aspre, & difficili per cagione dell'utile, & dell'honesto, come vuol Cicerone, il quale così dice: *Patientia est honestatis, & utilitatis causa, rerum arduarum, & dissilium voluntaria, ac diuturna perpassio*. Et altrove la chiama virtù, che di buon'animo sopporta gl'impeti dell'ingiurie, & d'ogni avversità, così dicendo: *Patientia, est virtus contumeliarum, & omnis adversitatis impetus, & unanimiter portans*. Da' Theologi è detta virtù, con la quale ciascuno per pietà, & per amor di Dio, soffre costantemente ogni forte di accidente dispiacevole: & così la diffiniscono: *Patientia est virtus, qua quis pro pietate, & pro Deo, quidquid acciderit, fert, nec frangitur*. Et questa non è differente dalla diffinitione di Sant'Agostino posta di sopra nel principio di questo Discorso: poiche il tollerare costantemente le avversità, & qualsivoglia cosa dispiacevole per pietà, & per amor di Dio, non è altro, che soffrire il tutto con speranza d'haver bene, per mezzo del quale si possa pervenire alle cose migliori, che sono i premii, & i guiderdoni, che dovemo aspettare in questo Mondo da coloro, a quali conviene riconoscere la nostra tolleranza, ma sopra al tutto da Dio in questa vita, & molto più nell'altra. Il che è molto conforme alla dottrina di S. Bonaventura, il qual dice, che la tolleranza delle avversità non deve esser a caso, & a fortuna, ma bene con la mira, & col disegno della mercede, & della ricompensa: & alla Patienza assegna due compagne, cioè longanimità, & bontà: longanimità in aspettare la mercede delle tribolazioni tollerate: bontà in condonare ampiamente le ingiurie, & i dispiaceri per qualsivoglia modo ricevuti. Il che ha molta vicinanza col verso del Pro-

feta, che così dice: *Expecta Dominum, Viriliter age, Confortetur cor tuum, Et sustine Dominum*. Aspetta dal Signore il premio, opra virilmente di bene in meglio, confortati per virtù della divina gratia: Persevera nel bene operare, sopportando il flagello di Dio, il qual ferisce, & medica: percuote, & risana. Con le quali parole c'insegna la Patienza, & la fortezza, ci persuade il conforto, & la perseveranza: la patienza nell'aspettare: la fortezza nell'oprare: il conforto, & la perseveranza nel ben'oprare. Accompagna insieme la Patienza, & la fortezza, perche tra loro è tanta somiglianza, che all'improvviso vien pigliata una per l'altra: & par similmente, che questa con quella, o di quella sia nata, come dice Valerio Massimo: & perche dall'oprare virilmente, & virtuosamente nasce la speranza, però ci persuade il conforto, dal qual nasce la perseveranza nel ben'oprare. Per tanto l'istesso Profeta dice in un'altro Salmo: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes, qui speratis in Domino*: percioche l'opra virile, & virtuosa, non può partorire se non speranza, & conforto, come anco ci dimostra la Scrittura Sacra in molti luoghi, la quale con l'opra virile, & virtuosa congiunge il conforto, & con essa esclude il timore. Hor quest'è la vera Patienza Christiana: quest'è retta: quest'è virtuosa: quest'è confortativa, & lo devole: quest'è santa, & degna finalmente di premio. Quest'è talmente congiunta con la carità, & ha tanta somiglianza con lei, che par similmente [come s'è detto della fortezza] nata con essa, o di essa: perche la carità è paziente, & benigna, come dice San Paolo: *Charitas patiens est, benigna est*. Et la Patienza non è senza la carità: poiche la vera Patienza consiste nel tollerare il tutto per pietà, & per amor di Dio, come è stato detto di sopra. Però dice San Gregorio, che la vera Patienza consiste in amare l'istessa persona, che si sopporta ne'dispiaceri ricevuti: percioche la tolleranza con odio, come dice l'istesso Santo, non è virtù di mansuetudine, ma velame del furore. Et nessuno [dice egli] può pervenire al Cielo senza l'osservanza della Patienza, la quale con la carità soffre le cose avverse, & con la benignità ama colui, che di quelle è stato cagione, conforme al precetto del nostro Salvatore. Per la meravigliosa dunque somiglianza, che è tra loro, si può dir veramente, che la Patienza, madre della Misericordia, come vuol Tertulliano, sia sorella della carità con le altre, che racconta S. Paolo, & sia figliuola della Tribolazione, la quale, come scrive l'istesso, partorisce la Patienza, dalla quale procede la probatione, cioè l'esperienza della constanza, & fermezza: perche si come la macchia del peccato si scancella con la vera contritione del cuore, così la pena di esso per la tribolazione patientemente tollerata: & da essa probatione nasce finalmente la certa aspettatione della beatitudine eterna, che è la fede nel credere quello, che non si vede: & la speranza nell'aspettare quello, che si crede per fede.

Psalm. 26.

Val. Max. l. 3. c. 2. in primo.

Psalm. 30.

1. Cor. 13.

Hom. 7. in Ezech. & hom. 35. in Evang.

Matth. 5. Tertul. lib. de patientia.

1. Cor. 13.

Rom. 5.

Sallust. de conjur. Catil.

Aug. lib. de Patientia 44.

Tull. lib. 2. de invent.

S. Bon. serm. 28. in Hexaem. to. 1.

Homil. 35. in
Evangel.

viva, & formata di carità Christiana. Laonde meritamente da S. Gregorio la Patienza è chiamata radice, & custode di tutte le virtù. Da S. Agostino è detta dono di Dio, conforme al Profeta, il qual dice: *A Deo patientia mea*. Benedetta dunque mille, & mille volte benedetta sia la Patienza: & mille volte beato, chi veramente la possiede: veramente, dico: perche non tutti quelli, che tolerano i disgusti, le tribolationi, o le calamità, possiedono veramente la Patienza, mà coloro solamente, che l'usano bene, cioè di buon cuore, & con buona intenzione. Quando anco la cagion finale di essa è buona, all' hora la Patienza è buona: quando quella è retta, quest'è vera: quando quella non è macchiata da cupidità alcuna, questa è distinta dalla falsa. Hor quelli, che la possiedono in questo modo, di vera patienza sono lodati: di vera patienza sono coronati: perche la Patienza, come dice Sant'Agostino, è compagna della Sapienza, la quale non entra nell'anima maligna: è padrona della concupiscenza, amica della buona coscienza, & amica dell'innocenza. Bisogna dunque avanti che si lodi il Patiente, avvertir molto bene, non quello, che tolera, & sopporta, mà in qual maniera lo sopporti, & patisca, come c'insegna Seneca, il qual dice: *Non quid, sed qualiter feras, interest scire*. La qualità, non la quantità, & la gravezza del travaglio, è quella, che dà, & toglie il valore, e'l merito alla Patienza, la qual deve esser col piacere, & col silenzio senza mormoratione alcuna. Ne questo par difficile, non che impossibile, à un' animo ben composto. Il che ci volsero molto ben mostrare gli antichi Romani, i quali liberati dalla schirantia, latinamente detta *Angina*, dall'angore, cioè crucio dell'animo, o del corpo, superstitiosamente, secondo'l solito costume loro, nel Tempio della Dea Volupta, cioè Dea della Voluttà, & piacere: sopra l'Ara di essa Dea posero la statua della Dea Angerona di faccia gioconda, & allegra con la bocca però ferrata d'un chiavistello, o locchetto, per dare ad intendere, che chi dissimula i suoi dispiaceri, & dolori con silenzio, & con la quiete, & con giocondità dell'animo, o serve à Dio volentieri con taciturnità, resta al fine consolato, & colmo di piacere per beneficio della Patienza.

Alcuni altri christianamente la dipinsero con un'Agnello in braccio per la semplicità, mansuetudine, & taciturnità di esso animale, al quale, & per la mansuetudine, taciturnità, & semplicità di cuore, & innocenza, fu rassomigliato il Salvator nostro, del qual così dice Isaia: *Sicut agnus ad occisionem ductus est, non aperiens os suum*.

Altri pur con la pittura, come si vede nel Palazzo di N. S. nella Sala della Guardia per andar alla Sala, detta di Constantino, la rappresentorno in una Donna d'aspetto assai piacevole, & grato, che con la sinistra mano tiene una Candela accesa, & se la fa gocciolare sopra il Braccio destro ignudo: Dalla destra verso i piedi, le camina una lumaca:

dalla sinistra le si scuopre una Donna con la Disciplina, o vero sferza in mano. La candela accesa struggendosi sopra la carne, è il travaglio, & crucio humano: la lumaca, che va col passo tardissimo, significa la longanimità compagna della Patienza in aspettare la mercede: & hà seco la fede, & la speranza, significate per le due corna del giusto, & del patiente. La Donna con la disciplina dal sinistro lato della Patienza, è la tribolatione, significata per l'una, & l'altra di queste due cose, cioè disciplina, & sinistra: la qual tribolatione corregge l'huomo, & gli dà intelletto: & quivi sotto si legge quel verso del Salmo: *Patientia pauperum non peribit in finem*.

Tertulliano la descrisse in bonissima maniera, così dicendo: La Patienza hà il volto tranquillo, & piacevole, la fronte senza crespe, le ciglia rimesse, gli occhi bassi, la bocca chiusa, con altre conditioni, che fanno un vivo, & eccellente ritratto di Patienza: Il volto tranquillo, & piacevole significa la tranquillità del cuore: La fronte senza crespe, è l'animo senza ira, & tristezza nelle tribolationi: Le ciglia rimesse, & gli occhi bassi significano l'humiltà nelle prosperità: La bocca chiusa significa la taciturnità ne' dispiaceri ricevuti: Et la descrisse similmente in veste bianca, che significa l'innocenza.

Alcuni la dipinsero pur in sembianza di Donna tutta humile, & con gli occhi bassi, con la Croce in mano, con sette serpi d'intorno, che escono da due tronchi, uno per banda: con l'Agnello in terra da man destra: & verso i piedi un Drago. La Croce, conforme al detto del Salvatore, significa le tribolationi, & afflizioni, che ci possono succedere per le lingue de' maldicenti, & calunniatori, rassomigliati alle lingue de' venenosi Serpi, come piace al Profeta, il qual disse: *Acervunt linguas suas sicut serpentes: venenum aspidum sub labijs eorum*.

Et questi Serpi ci possono ancora significare la prudenza appropriata à essi nell'entrare tra quei sassi per levarsi la vecchia spoglia. Et con questo hieroglyphico della prudenza è ammonito il Patiente à esser accorto nel far resistenza alle tentationi diaboliche per via del Mondo, della carne, & del prossimo intorno à sette peccati mortali. Et si come il Serpe fu astuto à ingannare il primo Padre Adamo, con farlo prevaricare nel mangiare il Pomo vietato, così il patiente deve esser prudente in liberarsi dalle tentationi del mondo, della carne, & del nimico del genere humano. Et si come esso fu astuto in lodar quel legno, così il patiente deve esser prudente in lodar la virtù della Croce, & delle tribolationi. L'Agnello mostra la semplicità, & l'humiltà, che deve hauer il patiente. Il Drago posto verso i piedi significa le occolte insidie, che'l patiente deve conculcare con la patienza, essendo proprietà del Drago di far l'insidie occulte. Il motto di questo hieroglyphico è tale:

*Quidquid erit durum, levius patientia reddet:
Nullo igitur cupias esse labore minor.*

Alcu-

Psal. 74.

Psal. 17.
Psal. 9.Tertull. de
pat.

Psal. 139.

Matth. 10.

Aug. lib. de
pat. 4. Sap. 1.

Seneca dict.

Plin. l. 3. c. 5.

Macrobi. l. 1.
Stat. c. 10.

Isa. 53.

Alcuni la dipinsero con un giogo al collo, che significa la servitù, la sommissione, & humiltà di essa Patienza con una grossa palla ligata à piedi, che ci rappresenta la perseveranza, in aspettar la ricompensa della Patienza con questo motto;

Quod patientior servio, eò letior vivo.

Alcuni altri l'intesero sotto'l nome, & ritratto solo del giogo, come pur si vede ne' pavimenti, & volte delle Loggie del Vaticano fatto al tempo di Leon decimo, il quale (come dicono) si compiacque di questa impresa fin da pueritia, havendo ammirato un detto di Virgilio, il quale per quanto si legge, era solito à dire, che trà le virtù fosse molto comoda, & necessaria all'huomo la patienza: & spiegò il suo parere Virgilio con quel verso:

Quidquid erit, superanda omnis fortuna, ferendo est.

Il che è molto conforme à quel detto d'un Savio: *Cujusvis doloris remedium est patientia*; quasi dir volesse: Con la Patienza, rimedio opportuno à mitigare qualsivoglia dolore, si supera ogni fortuna per dura, che si sia. Leon Decimo adunque si compiacque di questa impresa del giogo in maniera, che la fece comparire quasi in ogni edificio con quel motto: *SVAVE EST*, alludendo al detto del nostro Salvatore vero Autore della Patienza, il qual disse: *Fugum meum suave est, & onus meum leve*. Il che anco, al mio giudizio, volse significare Clemente Settimo fratello cugino di Leon Decimo con la sua impresa accompagnata con quella del giogo, che è un diamante ligato in un'anello con tre penne, una verde, l'altra negra, & l'altra bianca col motto, che dice: *SEMPER*, come si vede nel pavimento di dette loggie, & in altri luoghi ancora. Il diamante, che non si spezza mai per qualsivoglia percossa di martello, o d'altra cosa, per durissima che sia, ne anco per qualsivoglia forza di fuoco, &, per quanto dicono, portandosi à dosso, fa l'huomo libero da ogni timore, significa la Fortezza, & Costanza, & Perseveranza nelle tribolazioni. Le penne significano la leggerezza del peso, & il volo della Patienza al Cielo col mezzo della Fede, significata per l'anello. Il color negro significa la Mortificatione; il bianco la Semplicità, o Innocenza; il verde la Speranza. Laonde per queste due ultime imprese si mostra, che il giogo della Patienza è soave: & il peso, o gravame è leggiero: con la Costanza, & Perseveranza, rappresentatoci per il diamante: & questa al fine con felice volo penetrando i Cieli s'appresenta à Dio, & ci fa meritare: perchè non basta haver dato principio à tollerare, & à soffrire le tribolazioni, & gli affanni con buona Patienza, ma ci si richiede la Perseveranza, come dice il Salvatore: *Non qui inceperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. In questo

modo si merita presso Iddio, & presso gl'huomini ancora: & questa è la vera dottrina della Patienza. Nè basta à saperla: poichè nelle cose morali poco o niente ci giova il sapere senza l'operatione, essendo'l fine della pratica l'oprare. Però disse Aristotele: *Scire, parum aut nihil valet*, Perchè il sapere, senza l'operatione, è il fine delle scienze speculative: & l'operatione è il fine della scienza pratica, Nè mi sia detto, che non è tanto facil cosa à descrivere, o à disegnare la Patienza, quanto più è difficile à mettere in pratica il disegno: perchè la vera Patienza gode nelle durezza, come disse Lucano:

Gaudet Patientia duris,

Lib. 2. Ethic.
C. 4.
Lib. 10.
Eth. c. 9. & 36
Metaph. text. 9

Lucanus libro 9.

Et à un'animo risoluto qualsivoglia difficoltà si rende facile, come dice il Poeta Lirico:

*Durum, sed levius fit Patientia,
Quidquid corrige est nefas.*

Hor. lib. 1.
carmin. ode 340

Non niego, che'l giogo della Patienza al primo incontro ci si mostri duro, & incomportabile fra triboli, & fra le spine: ma con l'uso ci si fa tutto soave. E vero che essa Patienza al primo aspetto ci par tutta spinosa, & pungente, & fetida: ma con l'esercizio diventa tutta soave, & grata. Et chi non fa, come un Poeta volgare in un'altro proposito disse:

*Che delle spine ancor nascon le rose,
E d'una fetid'herba nasce il giglio?*

Lud. Aricane
27.

Così la Patienza nascendo ell'ancora dalle spine de travagli, nella prima apparenza de' dispiaceri ci si mostra tutta horrida, & aspra: ma poi con essercitarla ci si trasforma in rose, & gigli, & ci dà infinita consolatione non solamente presso Iddio, largo Rimuneratore delle virtù: ma anco presso gli huomini, se non sono più che duri, & inhumani, che pur la durezza di questi ancora tal volta si frange, & si spezza: & il Principe per sdegnato che sia, si placa, vedendo l'humiltà, & la patienza del Suddito, conforme al detto del Savio, il qual dice: *Patientia lenietur Princeps: & lingua mollis confriget duritiam*. Il marmo è duro, & l'acqua è molle: nondimeno l'acqua gocciolando continuamente sopra di esso, lo rode à poco à poco, & l'incava. Non è cosa più dura del diamante, & pure non si spezza se non col sangue del becco. Non è cosa più attiva del fuoco, & pure l'acqua lo smorza, perchè un contrario non si vince se non col suo contrario: così lo sdegno non si vince se non con la piacevolezza: & l'odio non si supera se non con l'amore: la superbia non s'abbassa se non con l'humiltà, & ogni avversità, & fortuna si vince, & si supera con l'uso della Patienza, come disse Virgilio con queste parole:

Superanda omnis fortuna, ferendo est.

Virg. lib. 5.
Æneid.

Et

Donatus in
ita Virg.

Virg. lib. 5.
Æneid.

Publ. Mim.

Matth. 20.

Adamantis
proprietas.

Matth. 10.

Patientia af-
similatur
Alga.

Plal. 103.

Sap. 3.

Eccl. 27.

Horn. 35. in
Evang. prope
finem.

Ovid. Epist. 5.

Horn. 7. in
Ezech.

Et al mio giudizio la Patienza si può rassimigliare all'Alega herba marina, la quale si come è herba, che nasce nel lido del Mare tra le acque false, & amare, dovè ricevere tutte le percosse dell'onde, quando'l Mare è irato; & mettendosi tra vetri, fa con la sua tenerezza, che'l vetro così fragile non si franga, ne si spezzi per ogni percosse, che le venghi data: così è a punto la Patienza, la quale nasce tra le acque false, & amare, delle tribolationi per ricevere le percosse di questo Mare spatiofo del Mondo: & à somiglianza dell'Alega mettendosi tra la malinconia, & impatienza, fa con la sua piacevole tolleranza, che l'huomo così fragile ancor'esso urtando nella durezza de i dispiaceri, & delle afflizioni non si sbatta con quella, ne con questa, accioche con quella non rompa nella disperatione, & con questa non prorompa nelle mormorationi, le quali ci fanno perdere il merito della tolleranza presso Iddio, & gli huomini: perciocchè l'huomo è posto in questo Mondo à provar ogni sorte di travaglio à guisa d'uno, che si ritrovi in mezzo del Mare, sottoposto à ogni sorte di vento, à fine che si conosca la sua virtù, & bontà: & s'isperimenta nelle tribolationi, come l'oro nel fuoco, dice il Savio: & come il vaso del figolo nella fornace ardente, dice l'Ecclesiastico. Con la Patienza adunque si conosce la bontà, con la Patienza si mostra il merito, con la Patienza s'acquista il premio: la quale in tre modi, come dice S. Gregorio, è tenuta essercitata in noi, cioè dal Prossimo, dal Diavolo, & da Dio. Dal Prossimo riceviamo le persecutioni, i danni, l'ingiurie, le calunnie, & l'ingiustitie: Dal Diavolo le tentationi: Da Dio i flagelli. Et in questi tre modi bisogna esser molto avvertito, acciochè si conosca la bontà, si mostri il merito, & non si perda il premio, cioè di non lasciarsi spingere a' fatti, ne a' desiderii di vendetta contro il Prossimo: di non lasciarsi allettare nè al consenso, nè à diletatione alcuna di peccare nelle tentationi: di non lasciarsi tirare à mormoratione alcuna, contro i flagelli di Dio. Et chi brama acquistare la vera Patienza, come ogni un'è obbligato à fare per salvarsi, veda come dal Prossimo sia offeso, cioè se giustamente, o no: se l'ingiuria detta, o fatta in qualsivoglia modo, li conviene; veda di emendar l'errore, sopportando il tutto senza dolerli punto, conforme al precetto d'Ovidio, che così scrive;

Leniter, ex merito quidquid patiare, ferendum est.

Et avvertisca di non odiare chi l'ha offeso: perchè come dice S. Gregorio, la Patienza vera è quella, che non solamente comporta l'offesa, ma anco l'offendente: anzi la tolleranza con odio è una coperta del furore, come scrive l'istesso Santo, il qual dice ancora, che la Carità è detta paziente, & benigna; paziente, perchè sopporta i difetti, & i mali altrui: benigna, perchè ama ancora coloro

tollerati da lei. Anzi dovemo amar più chi ci biasma; che chi ci adula: perchè l'adulatore ci fa precipitare, facendoci incorrere nell'ambitione, & nella vanagloria con le lodi, o vere, o false che si siano: & fa, che non conosciamo mai l'errore, o difetto, che è in noi: ma l'inimico scoprendolo, ci fa bene contro'l suo, & nostro volere, essendo cagione della nostra emendatione. Laonde molto più si devono temere le lodi, che il biasmo; perchè quelle adulando ingannano: & questo scoprendo il vero, insegnano. Se l'ingiuria è falsa, tanto più l'huomo si deve consolare, di non esser tale, qual'è stato dipinto dal suo nimico: & qual maggior consolatione si può havere, che il vedersi senza colpa? Però ben disse Cicerone: *Vacare culpa, magnum est solatium*. Et à consolatione d'un tal'innocente, farà molto à proposito la lettura di quell'Ode d'Horatio, che così comincia;

Integer vita, scelerisque purus.

con quello
(che segue,

Perciocchè il Poeta mostra in quel luogo molto acconciamente, che l'innocente per divina providenza, ancor che disarmato, ritrovandosi in mezzo d'una selva, farà fuggire il Lupo: & per il contrario l'huomo consapevole del suo errore, o difetto, fuggirà l'aspetto, anzi l'ombra d'un topo, non che la morsicatura di esso: perchè il peccatore fugge non essendo perseguitato: & ciò è conforme al detto del Profeta, il qual disse: *Fugit impius, nemine persequente*. E è verissimo quello, che si suol dire: *Conscientia, mille testes*; perchè veramente la coscienza fa per mille testimonii: la quale accusa se stessa, non essendo accusata, come per isperienza si vede ogni giorno. Per il contrario, l'innocenza si mostra totalmente intrepida, favorita da Dio, il qual suol mostrar' alle volte gran miracoli in favore di essa. Gran consolatione ancora ci può dare in questo caso quella sentenza di Valerio Massimo, il qual dice: *Speciosus injuria vincuntur beneficiis, quam mutui odii pertinacia pensantur*. Cioè, che è cosa più honorata il vincere l'ingiurie co' beneficii, che stare sull'ostinatione di farne vendetta. In questo merito gran lode Giulio Cesare, il quale essendo di memoria profondissima, faceva professione di scordarsi solamente dell'ingiurie fatteli in qualsivoglia modo. Del che meravigliato Seneca disse à confusione di se stesso: Se Cesare sprezzava l'ingiurie fatteli per qualsivoglia parte del Mondo, non potrò io far l'istesso in casa mia in sopportare la pigrizia, la neglignia, & le ciancie de' servi miei? Et soleva dire, che l'età scusa il fanciullo: il sesso la femina: la libertà il forastiero: & la familiarità il domestico. Aristippo senza vendetta alcuna disse à un suo maldicente: *Tu lingua, ego verò aurium mearum Dominus sum*, cioè io son padrone delle mie orecchie, & tu della tua lingua: anzi sottogionse dicendo: & si come la tua lingua è una sola, & le mie orec-

Tall. lib. 3.
Epist. fam.
cap. 3.

Hon. lib. 1.
carin. ode 22.

Prov. 28.

Val. Max. lib.
4. cap. 2.

Patientia
exempla va-
ria.

Ex Valer.
Maximo, &
aliis.

orecchie sono due ; così più pronte faranno le mie orecchie ad ascoltare , che la tua lingua à parlare. Xenofonte disse d'haver' imparato à sprezzare le maledicenze , come il maledico à dir male . Socrate disse ad Alcibiade , che s'effercitava in casa à tolerar l'ingiurie di Santippe sua moglie importuna , & fastidiosa , per poterle comportare più facilmente fuori di casa . Cicerone difese Aulo Gabinio , che l'havea scacciato da Roma nel suo Consolato : & difese anco Publio Vatinio , che li fù sempre contrario . Così s'effercita la Patienza verso'l prossimo .

Et se tal volta l'huomo dal suo Principe , ò da qualsivoglia suo Signore , Superiore , ò Padrone non ricevesse quelle satisfazioni negli honori , nelle dignità , & nelle rimunerazioni delle fatiche , delle servitù , ò delle virtù , che li par di meritare , pur bisogna , che s'armi di Patienza senza mormorazione alcuna : perchè il tutto viene da Dio , il quale muove il cuore del Principe : & là dove li par giustamente senza far torto ad alcuno fa indrizzare il pensiero del Principe à honorare , ingrandire , & premiare i suoi Sudditi . Però dice il Savio : *Cor Regis in manu Domini : quodcunque voluerit , inclinabit illud* . Et se bene il giudicio humano , il quale suol'errare , & bene spesso , giudicasse altrimenti di quello , che succede , parendoli , che uno senza meriti virtuosi sia premiato , & inalzato : & dall'altra banda un'altro colmo di meriti , di virtù , ò di bontà di vita , non sia remunerato in quello , di che è giudicato degno dal mondo ; non per questo si deve prorompere in mormorazione alcuna : perchè i giudicj di Dio sono veramente incomprendibili , & un'abisso : & spesso volte è tutto il contrario di quello , che'l mondo crede . Et chi fa , oltrà di questo , che , se l'huomo ricevesse quello , che desidera , non ricevesse insieme il suo male , & forse la rovina dell'anima sua ? Però in ogni modo bisogna recarsi il tutto à Patienza , & pigliar' ogni cosa , che succede contra la nostra aspettatione per nostro meglio , consolandoci con questo detto : *Così piace à Dio per nostro bene ; così deve piacere à noi* : & con quello del Salvatore , vero Maestro della verità : *Nescitis , quid petatis* : perchè veramente non sappiamo quello , che dovemo dimandare , per nostra quiete , & per nostra salute . Et in questo modo l'huomo facilmente si può consolare con la Patienza effercitata con gli huomini , col mondo , & con la carne .

Col Diavolo s'effercita nel fare resistenza alle tentationi per non offendere Iddio , nostro Padre , & Signore , con farci servi , & schiavi del Diavolo , & del peccato , sì come veramente fa chi pecca . *Qui facit peccatum , servus est peccati* , dice S. Giovanni . Et quanto più s'ha da fare con le astutie diaboliche , & co' nimici nostri familiari , che sono il mondo , & la carne , tanto più l'huomo deve star'accorto in far resistenza alle lusinghevoli , & sottili tentationi .

Con Dio s'effercita la Patienza in tole-

rare patientemente i suoi giusti flagelli , i quali ci sono dati , ò per correctione , ò per conservarci nel ben'opare , o per manifestare la nostra virtù .

Et qui è da considerare per consolatione de' buoni , & avvertimento di ogu'uno , che Dio suole ricompensare diversamente . Alle volte dà il male per male , per bene del peccatore , come à Saul , al quale dette la pena temporale per correggerlo , & emendarlo . Alle volte pe'l male della colpa , dà il male della pena in questa vita per principio della pena eterna , che hà d'haver nell'altra , come à Herode , & à Giuda , dando loro la pena temporale , per principio di quella eterna . Alle volte dà il bene per qualche ben , fatto senza carità , come forse al ricco Epulone , al qual dette l'abondanza delle ricchezze , per darli la retributione temporale , non havendoli à dare la ricompensa del ben'eterno . Alle volte dà il bene per bene , come ad Abramo , & à Giob , per principio della retributione eterna . Alle volte dà il male , cioè le tribulationi a' buoni , ò per effercitio della lor virtù , & per manifestarli al mondo ; come à Giob : ovvero , come dice San Tomaso , per accrescer' il merito , ò per spavento de' cattivi , i quali vedendo castigare i buoni , tanto più temeranno il castigo loro : ò vero per punition temporale , di qualche peccato già commesso , havendoli à liberare dalla pena eterna , non essendo bene irremunerato , nè mal'impunito presso Iddio , il qual premia il bene di soverchio , & castiga il male manco assai di quello , che è il demeritato del peccatore . Però dice il mio Padre S. Agostino : *Hic ure , hic seca , ut in aeternum parcas* , cioè , dacci , Signore , le afflizioni , & i flagelli in questa vita presente , & temporale , acciochè nell'altra perpetuamente ci perdoni . Però quando si vede alcuno prosperato in questa vita , fuori de' meriti suoi , anzi con molti suoi demeriti , ò diciamo , che Dio fa questo à confusione di quel tale per mezzo de' beneficj , co' quali cerca di ridurlo à penitenza : ò vero diciamo , che Dio li dà questo bene temporale , & momentaneo , per grande , che sia , non havendoli à dar nell'altra vita il bene eterno . Et questo volse intendere il Savio , quando nel libro della Sapienza disse : *Ipsium , qui puniri non debet , condemnas* : cioè , Tu , ò Signore , condanni alle pene eterne quell'ostinato peccatore , che in questa vita presente non deve esser punito , col castigo temporale , non havendosi à emendare . Ma gli altri , ò sono afflitti per far conoscere al mondo la loro virtù , ò per purgare qualche peccato commesso , sendo che dica il Savio : *Septies in die cadit iustus , & resurgit* ; quasi dir volesse , che nessun Giusto (eccetto la Beata Vergine) ha potuto stare senza qualche peccato veniale , come dice S. Girolamo . O vero diciamo , che questi tali sono afflitti à fine , che si conservino nel ben'opare : percioche quanti sono , che mentre stanno nelle prosperità , ò poco , ò niente si ricordano del suo Crea-

Deus multis modis retribuit.

S. Bonav. in Psal. 118. sup. illud , Retribue , & Greg. in præf. Moral. c. 5. & lib. 5. Moral. c. 1.

S. Aug.

Sap. 12.

Prov. 24.

Hieron. in c. 24. Prov. 10. 7.

Prov. 21.

Rom. 11.
Psal. 35.

Matth. 29.

Patience
exercitia va-
ria.

Joan. 8.

tore, & Redentore? anzi in quelle molti si perdono: ma poi flagellati ricorrono a Dio, alle orationi, a' digiuni, alle limosine, & alle altre buone operationi.

Segnalato effempio in questo ci può essere Salomone, il quale mentre si ritrovò nelle prosperità, havendo quanto sotto il Cielo seppe desiderare, offese gravissimamente Iddio con le lussurie, & con la idolatria: ma al fine per le avversità ricevute (ancorche S. Agostino sia d'altra opinione, rimettendosi però alla diligenza, & dottrina di chi ritrovasse luogo della Scrittura sacra, che facesse testimonianza della conversione di esso Salomone) fece, come dice S. Girolamo, penitenza, scrivendo il libro de' Proverbj dove, secondo la tradottione de' settanta Interpreti, lasciò scritto così di se stesso: *Novissimè egi penitentiam, & respexi, ut eligerem disciplinam.* Et nell'estremo quasi della sua vita, circondato da' travagli, in segno di penitenza riputando tutte le cose mondane un fumo, & un vento, principiò quel dotto libro, detto l'Ecclesiaste, così dicendo: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas:* & lo finì con queste parole: *Deum time.*

Benedetti adunque siano i flagelli, che producono sì buoni, & santi effetti, & mille volte benedetti siano, poichè con essi più gli amici di Dio, che gli altri, sono visitati: perchè quelli hanno da esser premiati nell'altra vita: & questi per qualche poco di bene non meritorio della vita eterna, sono premiati in questa, non essendo presso Iddio ben'alcuno irremunerato, & male alcuno impunito. Tra gli amici di Dio fu Giob visitato co' flagelli: il quale se bene fù semplice, retto, & timoroso di Dio, come dice la Scrittura sacra, fù nondimeno percosso, & flagellato nella robba, ne' figliuoli, & nella propria persona: & si come questo Santo deve essere specchio di Patienza ad ogni uno, così anco ogni tribolato deve sigillare la perseveranza della sua Patienza con queste sue parole di carità ripiene: *Sit nomen Domini benedictum:* & ringraziando la Sua Divina Maestà, benedica il suo Santo Nome con Giob: & tenga per certo, che la tribolazione è gran caparra della gratia di Dio, siccome la continova prosperità senza travaglio alcuno è gran segno dell'ira sua: perciocchè Dio suol fare alle volte con essi noi, come fa il Medico, che non havendo più speranza, che l'infermo si risani, l'abbandona, lasciando, che li siano date tutte le satisfazioni, che ricerca per sodisfar' al suo appetito, & al suo gusto depravato. Però dice S. Gregorio, che'l continovo successo delle prosperità è inditio manifesto dell'eterno supplicio, come avvenne al ricco Epulone: & il continovo successo delle tribulationi è chiaro segno della vita eterna, come successe al mendico Lazaro. A questo proposito mi sovviene quello, che occorre a S. Ambrogio, il quale essendo albergato in una Villa di Toscana in casa d'un Oste ricco, che superbamente si gloriava di non haver havuta mai avversità alcuna, spa-

ventatosi di tal cosa, si partì subito da quella casa, la quale, partito, fù inghiottita dalla terra con quanti vi erano dentro, & quivi rimase un lago. La prosperità adunque si deve temere, & amare l'avversità, poichè questa è segno di bene, & quella di male: questa è del giusto, & quella è del peccatore: la cui felicità, come dice S. Agostino, è la maggiore infelicità del mondo. Il che anco è conforme alla dottrina di San Girolamo nell'epistola, che scrive a Castrutio, dove, afferma, che è segno di grand'ira di Dio, quando non ci mostra effetto alcuno dell'ira sua, con darci ogni prosperità. Però S. Paolo ci esorta a tener caro il castigo, che ci dà Iddio, facendoci sapere, che la Divina Bontà castiga, & flagella i suoi cari, & amati, sì come l'istesso Iddio per bocca di San Giovanni affermò dicendo: *Ego quos amo, arguo, & castigo.* Iddio castiga veramente, & travaglia quelli, che egli ama: & fa à guisa del buon Padre, del buon Medico, & del buon Maestro, come dice S. Girolamo nell'epistola citata di sopra. A questo ci esorta S. Basilio dicendo, se tu sei infermo, rallegrati, perchè Iddio castiga i suoi amici. Se sei povero, sta contento, perchè i meriti di Lazaro ti riceveranno. Se sei ingiuriato per amor di Christo, consolati, perchè l'ingiuria ti sarà cambiata nella gloria del Cielo. Et finalmente in tutte le tribulationi ci dovemo consolare in Christo, che è la vera consolazione in ogni nostro bisogno. Se siamo infermi, egli è il nostro Medico. Se siamo oppressi, egli è il giusto Giudice. Se siamo poveri, egli è il vero Tesoro. Se siamo ingiuriati, egli è il Vendicatore. Se siamo dannificati, egli è il Restitutore. Se temiamo la morte, egli è la Vita. Se desideriamo il Cielo, egli è la Via. Dovemo adunque tollerare con pazienza tutte le tribulationi, & patientemente sopportare tutte le necessità, perchè in ogni nostra occorrenza habbiamo il nostro consolator, Christo: anzi le tribulationi ci devono rallegrare, & non contristare, poichè con esse Dio, in segno dell'amor, che ci porta, tien'essercitata la nostra Patienza, non essendo altro la vita nostra, che una miseria in questo mondo, anzi una valle di lagrime, come canta la Chiesa, & come universalmente mostra il nostro nascimento, il cui principio è tutto pieno di lamento, & è una militia, come dice Giob. Et beato chi ne riporta la vittoria per mezzo di questa santa virtù, la quale non consiste solamente nel tollerare le avversità, & gli avversarij insieme esteriormente all'apparenza degli huomini, ma anco in tolerarli, & amarli interiormente alla presenza di colui, che solo vede i nostri cuori, & che solamente accetta quel sacrificio, che nell'altare della buona operatione li offerisce la vera fiamma della carità, come dice S. Gregorio: perciocchè alcuni non per altro pajono tollerare gli avversarij, se non perchè non hanno con che vendicarsi, o per qualche altro rispetto lontano dallo scopo principale del Christiano:

Lib. de pat.
tom. 3.

Hier. Ep. 33.
tom. 1.

Io. 3.

Io. 7.

Greg. hom. 35
in Evang.

Ibid.

Lib. 22. con-
tra Faust. cap.
38. tom. 6.

Hier. in c. 43.
Ezech. tom. 4.

Prov. 24.

Ecc. 1.

Job. 12.

Job. 10.

Luc. 16.

Catal. SS. cap.
36. & Marul.
lib. 5. c. 3.

no: Et questi tali non possono veramente esser chiamati pazienti se non dal mondo: perche la vera Patienza Christiana non consiste nella dimostrazione del corpo, ma del cuore, dal quale nasce la vera tolleranza Christiana. Et quest'è di tanta importanza, che per lo suo contrario, che è l'impazienza, si perdono le altre virtù: poiche la Patienza è radice, & custode delle virtù in quel modo, che s'è detto nel principio di questo discorso, & mancando la Patienza, manca con essa la carità, la quale è paziente, & da S. Gregorio è chiamata Madre di tutte le virtù, & da S. Bonaventura è detta Regina. Mancando la pazienza, si perde ancora la dottrina, nutrice di esse virtù, come afferma San Gregorio, essendo, che la dottrina si conoschi per la Patienza, secondo il detto del Savio, il qual dice: *Doctrina viri per patientiam noscitur*. Onde ben disse Sant'Agostino, che la Patienza è compagna della Sapienza, dominatrice della concupiscenza, amica della buona coscienza, & della innocenza. Et se la Patienza è compagna della sapienza, & indizio della dottrina, quanto manco l'huomo è paziente, tanto manco si conosce dotto, perche l'impaziente non può veramente insegnar il bene ad altri, se con buon cuore, non sà tollerare il male altrui, come dice l'istesso Santo. Et però quel buon Discipolo vedendo Elia, suo Maestro, inalzato in aere sopra il Carro di fuoco, lo chiamava con queste parole: *Currus Israel, & Auriga ejus*, cioè Carro, & Rettor del Carro: Carro, perche tollerando porta: Auriga, perche effortando, & insegnando agita, & travaglia: Carro, perche sopporta il mal'altrui: Auriga perche effercita l'huomo con le ammonitioni. Chi dunque sopporta i costumi, & l'imperfettioni altrui con pazienza, & con la buona dottrina insegna conforme a questa santa virtù, merita d'esser chiamato Carro, & Auriga, & Dottore.

Laonde molto bene a questo proposito fa il detto di Pittagora, il qual solea dire, che è gran peritia, & dottrina quella di colui, che sopporta l'imperitia, & ignoranza altrui, & chi non sà tollerare i cattivi, non può esser buono, cioè, chi non sà haver compassione nell' ammonire, & correggere gli errori del prossimo, non potrà esser riputato buono, mancando di carità, la quale per esser benigna, sà haver compassione, ma non admette il peccato, col quale non può stare in modo alcuno. Però ben disse San Gregorio, che chi tolera il delinquente senza qualche correptione, in fatti, o in parole, non può stare senza sospetto d'errore, particolarmente il Prelato, il Principe, & ciascuno, che hà sudditi: perche, come dice San Bonaventura, nuoce più un tale con la misericordia, & piacevolezza senza rigore, che un rigido senza compassione, conforme al detto dell'Ecclesiastico, il qual dice: *Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens*. La iniquità dell'huomo in questa sentenza è la rigidezza giovevole: La Donna benefattrice, è la misericordia nociva, & in ciò, bisogna tempera-

mento, per non uscire fuori de' termini di pazienza.

In questi modi adunque s'effercita la virtù della pazienza, dalla quale nascono le altre virtù: nella quale si custodiscono: con la quale si conservano. Da questa nascono le meravigliose Vittorie, in questa s'acquistano i ricchi Trofei, con questa si meritano i gloriosi Trionfi. Et qual più meravigliosa Vittoria si può ritrovare della Patienza, la quale vince senz'armi, vince col sopportare, vince col tacere: & se pur vince con le armi, vince con le armi invisibili, & con le armi contrarie à quelle del nimico. Vince la superbia con la humiltà, la durezza, & altezza con la piacevolezza, le calunnie, & l'ingiurie col silentio, la concupiscenza con l'astinenza, l'odio con l'amore. Meraviglioso è il combattere, meravigliose le armi, meravigliosa è la vittoria. Et qual più meraviglioso combattere si può ritrovar di questo, poiche il combattimento è tale, che colui, che è vinto, resta vincitore, via più glorioso di colui, che vince, conforme al detto di Euripide, il qual così dice: *Certamen patientia tale est, ut qui vincitur, ipso Victore sit gloriosior*. Il che è simile à quello, che scrive San Gregorio, il qual dice: *Majus est quod per patientiam vincitur*: perche in questa guerra l'huomo paziente vince l'animo suo con raffrenarlo, vince se stesso, & se stesso à se stesso sottomette, & abbassa. Et quest'è il maggior combattimento, & la maggior Vittoria del Mondo: maggiore affai, che fogggiare le Città, le Provincie, i Regni, & le più superbe Nationi del mondo tutto. Il che è simile al detto del Savio, il qual dice: *Melior est patiens viro forti; & qui dominatur animo suo, expugnator urbium*. Et la ragione è questa, come dice San Gregorio, perche nell'altre guerre si vincono le cose esteriori, & di manco ripugnanza, ma in questa con la pazienza si vincono le cose interiori di maggior ripugnanza, & di maggior forza: poiche non è la maggior peste, ne'l maggior nimico, che il nimico familiare: il qual vinto, all'ora cominciamo à possedere quello, che noi siamo: all'ora possediamo noi stessi, & l'anima nostra, cioè, all'ora quando cominciamo à dominare noi medesimi, & à fogggiare, & raffrenare gli sfrenati appetiti nostri. All'ora possediamo noi stessi, cioè l'anima nostra, come vuole il Maestro della verità, il qual dice: *In patientia vestra possidebitis animas vestras*. Molti sono coloro, che hanno posseduti i Regni, & gran parte del Mondo, con dominar le più superbe, & barbare Genti, che fossero: ma non hanno posseduti se stessi, nell'anime loro: perche questo è più difficil contrasto, che quello.

Non è meraviglia adunque, se tanti Filosofi antichi, tanti Cittadini Romani, & altre Nationi ancora fecero sì gran conto della Patienza, che non chiamavano virtuosa una persona se non era paziente: anzi molti Filosofi di quei tempi posero la vita retta dell'huomo nella pazienza, & astinenza, facen-

Patientia virtus.

Euripid. apud Stob.

Homil. 35. in Evang.

Prov. 16.

Homil. 35. in Evang.

Gregor. 3. par. Past. serm. 10; & hom. 35. in Evang. Psalm. 43.

Ibid.

Prov. 19.

Lib. de pat.

Greg. ibid; & hom. 21. & 35 in Ezech.

Gregor. ibid.

Pitt. apud Stob.

1. Cor. 13. Gregor. lib. 7. Regilt. ep. 6.

S. Bonav. in Hexaem. ser. ult. tom. 1.

Eccle. 42.

dole forelle nate ambedue in un'istesso parto: & conchiudevano la somma del ben vivere con queste due sole parole: *SV-TINE, AB-STINE*; Et alcuni di essi hanno lasciato glorioso nome di se per questa strada, come furono Giulio Cesare, Socrate, Aristippo, Xenofonte, Cicerone, & altri nel sopportare l'ingiurie, come havemo detto di sopra. Altri in sopportar le pene, & le tribolazioni, come fu Mutio Scevola, il qual'entrato nel campo de' nimici sconosciutamente per ammazzare Porfenna Rè de Toscani, che teneva assediata Roma con l'esercito, non potendo effettuare il suo pensiero, abbruciò la sua man destra, con la quale voleva ammazzar Porfenna, il quale per tal'esempio di costanza, & di Patienza, si mosse à rimandarlo a' suoi senza offesa alcuna, con donar la vita à colui, che havea deliberato di toglierla à esso: & ecco in un colpo dui esempi di Patienza, & questo secondo sia à confusione di coloro, che non si possono ridurre à perdonare l'ingiurie di parole, non che de' fatti, come fece Diogene, il quale, essendoli stato sputato in faccia, disse forridendo, che quell'insulto fattoli poteva far fede, che quel tale havea bocca. Socrate similmente percosso co' schiacci disse, che quando sapesse di dover ricevere una tal'insolenza, porterebbe l'elmo, o la celata in testa. Anassarco Filosofo, tormentato da Nicocreonte, Tiranno di Cipri, per non esser forzato ne' tormenti à dir quello, che mai non volse dire, co' suoi denti da se si tagliò la lingua in pezzi: & questo sia detto per esempio à coloro, che nelle tribolazioni, & ingiurie ricevute si lasciano dominare dalla lingua, & dalle mormorazioni, & lamenti. Esempio di Patienza esercitata nelle tentationi di avaritia fu Catone, il maggiore, & il secondo, Diogene Cinico, & molti altri di diverse Nationi: Esempio di Patienza esercitata, nelle tentationi di libidine fu Xenocrate, il quale meritò, che da quell'impudica, che ne fece prova, fosse chiamato statua di marmo. Esempio di Patienza esercitata nelle tentationi dell'ira fu Archita Tarentino, il quale tornato da Metaponto, dove stette gran tempo per imparare la dottrina di Pittagora, & ritrovando, che'l suo lavoratore havea rovinate le sue possessioni, sopportò la tentatione dell'ira, & non volle castigarlo.

Questi, & altri somiglianti esempi, de' quali sono piene le carte de' gli scrittori antichi, mostrano in quanta stima fosse tenuta la Patienza, la quale ha tanta vicinanza con l'astinenza, che pajono, come è stato detto, forelle nate in un'istesso parto. Ma se bene quei Filosofi antichi, & altri di quei tempi esercitavano le virtù heroiche, le quali, come dice Sant'Agostino, senza la divina gratia, non conosciuta da loro, non possono propriamente esser chiamate virtù, non per questo si potevano salvare, non conoscendo il vero Iddio, essendo privi della vera fede, la quale era in credere, che il figliuolo di Dio si dovea incarnare per salvare il genere humano. Il che non potevano sapere, se non per

divina rivelatione, o per la lettura della Scrittura Sacra, come alcuni piamente hanno conietturato di Socrate, il quale, secondo Egidio Romano, s'è potuto salvare nella legge di Natura, essendo stato molto amatore delle virtù, & molto di buona vita: onde non si deve credere, che habbia mancato Iddio di farli saper quello, che era necessario per la salute sua. Così il suo discepolo Platone, il quale per la dottrina, da Eusebio fu chiamato Mosè Atheniese; perche parte con parole misteriose, parte con parole assai aperte, ha trattato la Theologia assai conforme alla nostra Christiana, come dice Sant'Agostino nell'ottavo libro della Città di Dio: poiche nel Timeo pone la creatione del Mondo. Nel Fedone verso il fine pone il Purgatorio con le pene purgative, & temporali, & l'Inferno con le pene eterne, & il Paradiso de' giusti, & perfetti. Nell'Epinomi, come espone Cirillo Alessandrino nell'ottavo libro contra Giuliano, scopre in parte la Santissima Trinità, facendo assai espressa mentione del Padre, & del Figliuolo. Et nell'Alcibiade, accenna la venuta di Christo, chiamandolo Dio, & huomo. Però dice Sant'Agostino, che Platone ha potuto raccogliere tutto questo, con molte altre cose insieme in Egitto per via de' gli Interpreti dalle Scritture di Mosè, & di Gieremia, tradotte dopo la morte di esso Platone, anni sessanta: & che i Platonic, mutate alcune poche cose, fariano Christiani.

Ne ciò deve apportare meraviglia, cioè, che in questo modo i Filosofi antichi si potessero salvare: perche la legge Mosaica era data à gli Hebrei, & questi erano obligati à osservarla: ne mai fu chiusa la porta della salute humana. Ma hora nessuno si può salvare senza la legge Evangelica data à tutto il genere humano. Et quando anco questi dui Filosofi, con gli altri antichi non habbino havuto tal mezzo per potersi salvare, nondimeno col lume naturale, & anco per rivelatione, come dice Egidio Romano, hanno scritto molte cose à beneficio di noi altri fedeli, & di Santa Chiesa fuori però della loro intentione, dandoci le armi loro per convincerli con quelle istesse: & è successo à loro, come avviene alla candela, che dà il lume ad altri consumando se stessa. Così hanno fatto con le loro scritture, & esempi intorno alle virtù heroiche, le quali senza il fine sopradetto erano imperfette, perche da essi erano conosciute come perfezzioni delle potenze dell'anima, non come ordinate all'ultimo, & ottimo fine, Iddio. Però da Sant'Agostino queste virtù senza la divina gratia, & non ordinate in questa maniera santa, & christiana, sono state chiamate più tosto vittii, che virtù. Et se bene facevano alcune buone opere, le quali erano in se buone, come è il dare la limosina per pietà naturale, & vestir il nudo, & altre cose somiglianti, con tutto ciò non erano ben fatte, perche deviavano dal vero fine, Iddio, & miravano in molte cose, o la fama solamente, & la gloria del Mondo,

o la

Philos. moral.
summa.Pag. 16. ex
Val. Max. lib.
3. c. 3.Val. Max. lib.
3. c. 3.Val. Max. lib.
4. c. 3.Val. Max. lib.
4. c. 1.Pag. 10. ex
Val. Max.Lib. 10. de
Civ. Dei c. 4;
& 15. tom. 5.Lib. 2. sen. d.
11. qu. 1. art. 2.
d. 28. q. 1. ar. 1.Euseb. lib. de
prepar. Evan.
cap. 6.

Tom. 5. c. 11.

Tom. 4. de
natura.
Tom. 1. de
anima.Tom. 5. de
Philos. & ep. 3Tom. 2. lib. 2.
De Civit. Dei
lib. 8. cap. 11.
tom. 5.

Mar. 16.

Lib. 2. sen. d.
d. 28. q. 1. ar. 1.Candela
exemplum.Lib. 8. de Civ.
Dei c. 25. to. 5.

la compassion naturale , per lo mancamento già detto . Et si come, secondo la dottrina d'Aristotele nell'Ethica , l'huomo non può esser giusto; ancorche faccia cose giuste , non facendole giustamente ; così essi per questa istessa ragione, non erano buoni, ne giusti per acquistar la Patria celeste , poiche facevano le cose giuste, & buone, non però bene, ne giustamente : il che è molto conforme al precetto di Dio dato à Mosè, con queste parole: *Iuste, quod iustum est, persequeris* . Però S. Bonaventura dice, che questi Filosofi hanno le penne di Struzzo, il quale, ancorche habbia le ali, non però si può sollevar da terra : così essi con le loro virtù non si potevano sollevar da terra per haver' il premio del Cielo , non essendo illustrate dalla fede , non sostenute dalla speranza , non informate dalla charità Christiana .

Hor se tanti Filosofi antichi, chiamati nel libro della Patienza da Tertulliano, Animali di Sapienza : da Lattantio Firmiano, Schiavi di gloria : & da San Girolamo, Patriarchi de gli heretici, hanno fatto tanta stima della Patienza, virtù di tanta necessità all'huomo Christiano, che dovemo far noi altri ? Et se essi, ancorche nelle scienze fossero sì varii , & diversi d'opinioni, particolarmente in materia del sommo bene , tanti erano i pareri , quante si fossero le Sette ; nondimeno nella sola virtù della Patienza tutti furono d'accordo , & tutti d'un'istesso parere . In questa sola con affectation di virtù studiavano : in questa ogni ostentatione di sapienza scuoprivano : questa lodavano, questa ammiravano, questa seguitavano, & con ogni studio abbracciavano : lodavano co'scritti, ammiravano con l'animo, seguitavano co'fatti . Se questi tali adunque nello stato loro tanto imperfetto sì meravigliosamente professavano la Patienza, che dovemo far noi altri , che siamo in questo stato di gratia, & di perfezione ? La Patienza loro era mera vanità , aperta sciocchezza : patienza di niun valore , patienza di niun merito per acquistar la vita eterna . La Patienza Christiana è vera Patienza, sapienza ascosa, tesoro non veduto , tesoro non conosciuto . E vera Patienza, perche è meritoria del Paradiso , il quale non s'acquista senza la carità, la quale è paziente : & chi ha la charità, come dice San Giovanni, si ritrova con Dio, & Dio con esso paziente , & tribolato , come dice David .

Chi adunque farà tanto privo d'intelletto, tanto fuori di se stesso , tanto dispregiatore della salute , anzi tanto amico della morte, amico dell'inferno, & inimico del Cielo , che segua l'impazienza , fuggendo la Patienza , che deriva da Dio , & è dono di Dio ? Con quella l'huomo si dispera , con questa si consola : con quella li s'apre l'inferno , con questa il Paradiso: di questa fù Autore Iddio , di quella il Lucifero , il quale avendo per revelatione , che Dio si dovea incarnare , & che l'humanità di Christo dovea essere esaltata sopra gli Angioli , & che tutte le cose create sotto 'l Cielo doveano essere

sottoposte all'huomo , creato ad imagine del suo Cretore, invidiò , & invidiando si dolse , & dolendosi impatientemente tolerò ; invidiato non haurebbe se non si fosse doluto , ne si sarebbe doluto , se prima patientemente, haveffe tolerato . L'impazienza adunque deriva dal male , deriva da Lucifero , che è l'istessa malitia .

La Patienza deriva dal bene , anzi da Dio, che è l'istessa bontà , & l'istessa Patienza , la quale , come dice Tertulliano, risiede nel trono di colui, che è spirito humilissimo , & mansuetissimo , & con questa ammantata il mondo tutto , non altrimenti , che facci col manto del sole, il quale fa nascere indifferente sopra i buoni, & cattivi , sì come anco piove con la sua gratia sopra i giusti , & ingiusti , & con l'istessa sua patienza ha sopportato per tanti lustri , & secoli le vanità , & pazzie de gl'Idolatri , la malitia , & ostinatione de' Giudei ; la cecità , & malignità de gli heretici ; & gli errori di tanti peccatori , che giornalmente l'offendono con tanti , & così gravi peccati , & havendo in se piena potestà di vendetta , & di castigo , tutti con Patienza tolera , & tutti patientemente aspetta à penitenza . Con l'istessa patienza comportò di nascere nel ventre Virginale della Madre santissima , madre , figliuola , & sposa . Con l'istessa patienza tolerò tanti disagi , & stenti, tante malignità , & ingiurie , tanti scorni , & scherni , sì nelle parole , come anco ne' fatti : & con l'istessa patienza finalmente sopportò la più vituperosa , & horrenda morte , che si potesse dare per dar la vita a noi con la sua morte , con la quale morendo destrusse la morte , & resuscitando ci rese la vita : poiche tutto il genere humano era morto nel primo peccato del Padre Adamo , il quale per la sua impazienza , imitando l'Autore di essa, gustò del pomo vietatoli . Per l'impazienza Cain ammazzò il suo fratello Abel . Esau per impazienza vendè la sua primogenitura per un poco di lente . Il popolo Hebreo per impazienza commise l'Idolatria , & per l'istessa impazienza congiurò nel sangue de' Profeti , & de' giusti , & finalmente nella morte del Messia, Christo Salvator nostro .

La impazienza è quella , che fa gli heretici , & è quella finalmente , che rovina , & distrugge tutto quel bene , che a gloria di Dio , & a salute dell' anime nasce dalla Patienza, la quale fù abbracciata dal primo Vergine , Sacerdote , & Martire del testamento vecchio Abel , nel quale cominciò la Chiesa . Patiente fù Abramo fondatore della fede , tentato a voler sacrificare il suo figlio Isac . Patiente fù Isac offerendosi al sacrificio . Patiente fù Giacob tolerando la fuga datali dal fratello a partirsi dalla Patria . Patiente fù Gioseffo venduto da' fratelli . Patiente fù Mosè nelle mormorations , & ne' furori del popolo Hebreo perfido , & ingrato . Patiente fù Tobia tentato nella privatione della luce de gli occhi . Patiente fù Giob esempio d'ogni patienza . Patiente fù S. Stefano primo Martire del testamento nuovo , ritrovandosi

tra

Lib. 1. Moral.
Nichomac.
c. 4.

Dent. 16. In
Hexaem. ser.
g. tom. 1.

Tertul. lib. de
patient.
La & Firm.
lib. 5. c. 3.
Hier. ep. 26; &
34. tom. 1; &
ad Ctesiphon
sem tom. 2.

Varro lib. de
philosoph.
Aug. lib. 19. de
Civit. Dei c. 1.
tom. 5.

1. Io; 4.

Psalm. 90.

August. lib. de
e patient.
om. 4.

patientia
uctor.
impatia
rigo.
Tertull. lib.
e patient.

Psalm. 61. 75.

Tertul. lib. de
patient.

Matth. 5.

Impatienza
fructus.

Aug. lib. de
mirab. script.
sacra c. 3; &
in psalm. 128; &
Greg. hom. 19
in Evang.

tra la durezza delle pietre, & de' cuori indurati de' Giudei. Patiente fù San Lorenzo arrostito sopra la craticola. Patienti furono tanti altri Martiri, Santi, & Sante del testamento nuovo, & vecchio, che per brevità mi convien lasciare, per finire hormai questo ragionamento.

Et per dar fine al Discorso, vengo a' frutti della Patienza, la quale ci raccomanda a Dio, & aiuta a conservarci in gratia sua, perche la Patienza tempera l'ira, raffrena la lingua, governa la mente, custodisce la pace, & regge la disciplina. La patienza rompe l'impeto della libidine, reprime la gonfiezza della superbia, smorza l'incendio dell'odio, trattiene la potenza de' ricchi, nutrisce il bisogno de' poveri, difende la integrità nelle Vergini, la castità nelle Vedove, & la charità ne' Maritati. La patienza fa le persone humili nelle cose prospere, le fa forti nell'adverse, le rende piacevoli nelle ingiurie, & costanti nelle persecuzioni: vince le tentationi, & consuma le passioni.

La patienza finalmente fa il Martirio, ancorche non ne segua la morte, come dice S. Gregorio, il quale pone due sorti di Martirii: uno, che consiste nella volontà: l'altro nella volontà, & nel corpo insieme. Di quel Martirio senza morte, furono Martiri, come dice San Cipriano, quei tre giovani gittati nella fornace ardente, & Daniele gittato in preda a' Leoni. Di quell'istesso Martirio senza morte, come dice San Gregorio, fù Martire San Gio: Vangelista gittato nel vaso d'olio bollente. Et se bene Giovanni, & Giacomo, fratelli, dalla bocca della verità, Christo, intesero queste parole: *Calicem meum bibetis*, cioè, che doveano bere il Calice del Martirio; nondimeno Giacomo il minore, & primo Martire tra gli Apostoli, lo provò con la volontà, & col ferro, per mezzo della morte, & Giovanni solamente con la volontà, & con la prontezza dell'animo, non havendo finita la sua vita col Martirio corporale: & le passioni, che non senti nel corpo, le provò, come dice San Gregorio, nella mente, cioè colla prontezza dell'animo suo: perche, come dice Tertulliano, uscito libero da quel vaso d'olio bollente, fù rilegato nell'Isola di Patmos: & sessant'otto anni dopo la passione del nostro Signore, al tempo di Trajano, come dice San Girolamo, ritornò in Elessò, & quivi finì la sua vita.

Et per lasciar da banda l'opinione di coloro, i quali dicono, che San Giovanni carico d'anni si fece metter vivo dentro una sepoltura, & indi subito disparve; & che vivendo fin'al giorno d'hoggi per far testimonianza della nostra resurrettione in questo tempo di gratia, come per quest'istesso nel tempo della legge di Natura rimase vivo Enoch, & nel tempo della legge scritta Elia, morirà di morte violenta, come dice S. Gio: Chrisostomo, & che insieme, come dicono, morirà con Enoch, & Elia, nell'ultima persecutione, che sarà nel tempo di Antichristo; diciamo pure con San Cipriano, & con San

Gregorio, che senza patimento di morte può essere il Martirio, quanto alla prontezza dell'animo, come anco piace a San Girolamo, il quale sponendo quel detto di S. Luca: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*, chiamò la Beata Vergine, Martire, & più che Martire, in quanto che nell'anima spiritualmente, & atrocemente provò il coltello della passione di Christo suo figliuolo, & più d'ogni altro: perche si come in amarlo non hebbe paro, così più d'ogni altro si dolse, & più d'ogni altro ne senti passione: & tanto più, come dice l'istesso San Girolamo, havendolo provato in quella parte, cioè nell'anima, nella quale gli altri Santi, che patirono per Christo nella carne, non patirono tanto dolore, come è scritto di San Lorenzo, di San Vincenzo, & d'altri, che gioivano ne' tormenti: perche, erano consolati dal fervore dell'amor gratuito, come dice Alberto Magno, il qual anco mostra con ragioni, che alla beata Vergine si deve l'Aureola del Martirio. Anzi S. Ambrogio vuole, che si come molte sono le persecuzioni, così anco molti sono i Martirii. Però dice: Se sei tentato di fornicatione, & non hai assentito, sei Martire di Christo. Se sei tentato d'avaritia, & non hai dato il tuo assenso, sei Martire di Christo: & così se ne va discorrendo per gli altri peccati, conchiudendo finalmente, che quel tale è Martire di Christo, che confessa Christo, osservando i suoi precetti; si come per lo contrario, chi ascolta i suoi precetti, o vero li confessa con la bocca, & non co' fatti, nega Christo.

Vero è nondimeno, che li Scholastici, & altri moderni ancora, conchiudono, che non può essere il Martirio senza morte: il quale è detto battesimo di sangue: perche il fine del Martirio è il fine della vita della carne, che è posta nel sangue, ancorche non sempre ne segua lo spargimento del sangue. Et se, bene molti Santi hanno scampato la morte ne gli altri tormenti, & pene, niente di manco non l'hanno scampata nella pena del coltello: perche come dice San Bonaventura, questa, sorte di pena del coltello, o altra simile violenza, pende immediatamente dalla prava volontà dell'huomo, che col suo libero arbitrio fa resistenza a Dio: mà le altre sorti, come è l'acqua, & il fuoco, & altre somiglianti pene, che oprano secondo la natura loro, sono obbedienti a Dio, & senza resistenza alcuna, sospendono la loro proprietà, come è l'acqua nell'affogare, & il fuoco nell'abbruciare, al volere del suo Creatore in segno, & testimonianza della divina bontà, & della sua virtù, & della obbedienza di esso Martire, che stà obbediente a Dio con prontezza d'animo in sopportare ogni tormento per Christo. Però il Martirio senza morte può essere in quel modo, che s'è detto, cioè quanto alla viva prontezza, & desiderio di patire per Christo: il qual Martirio da San Tomaso è chiamato tale, quanto a una somiglianza del Martirio, che si prova nel corpo per mezzo della morte. Per tanto l'istesso San Gregorio dice, che quella santa Donna, per nome, Felicità, fù

Hieron. ad Paulam, & Euloch. co. 9. ep. 10. post med.

Ibid.

Alb. super Missus est, c. 116. & 119.

In Psal. 118. Oct. 20. tom. 2.

Levit. 17.

Lib. 4. d. 4. p. 24. art. 1. q. 3.

S. Thom. 2. 2. q. 124. art. 4.

Homil. 3. in Evang.

Mar.

Patentia fructus.

Homil. 3. in Evang. in fin; & homil. 35. circa med.

Cyp. ep. 52.

Greg. hom. 35 in Evang.

Matth. 20. A. 12.

Greg. ibid.

Tertull. de praescr.

De Script. Eccl. tom. 1.

Homil. 66. in Matth; & ad Heb. 27. hom.

Martire, & più che Martire, anzi otto volte Martire: poiche nella morte di quei sette suoi figliuoli, condotti al Martirio, sette volte provò le passioni del Martirio nell'animo suo, mentre li confortava a tollerare, & li vedeva morire: & l'ottava volta le provò patientemente nel suo proprio corpo. Questi, & altri meravigliosi frutti produce la Patienza: & per dirla in somma, produce ogni bene, sì come la impatienza distrugge tutto quel bene, che può mai produrre la vera Patienza.

Per acquistarla, quattro mezi, tra gli altri sono efficacissimi. Il primo è nel considerare spesso le tribolazioni, & l'ignominiosa morte di Cristo, che per noi altri peccatori volse patire in questo mondo. Il secondo è la lettura frequente de' sacri libri, & particolarmente il Leggendario de' Santi, che tratta le tribolazioni, & le morti di tanti Martiri. Il terzo è la oratione continua, nel pregar' Iddio, che ne' travagli, & affanni nostri si degni di darci la Patienza, & il conforto insieme: perchè come dice Theofilatto, Iddio è chiamato da San Paolo, Dio della Patienza, & della consolatione, come datore di questi dui beni. Il quarto è la continua meditatione della morte nostra: la cui consideratione fa sprezzare facilmente tutte le cose presenti, ò prospere, ò adverse, che si siano, come vuol San Girolamo, il qual dice: *Qui recordatur quotidie, se esse moriturum, omnia presentia contemnit, & ad futura festinat.* Et a questa consideratione aggiungasi la meditatione, & un discorso frequente intorno al detto dell'Ecclesiaste, il qual dice: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Et questi veramente sono mezi potentissimi a farci tollerare qualsivoglia piacere, & dispiacere: & a questi bisogna ricorrere, & bene spesso, per fare della Patienza quell'acquisto Christiano, che si deve.

Et per condimento di quanto s'è detto a consolatione de' pazienti, & a eccitatione di quei, che non son tali, non lascierò di dire, che non fu patienza già mai, che al fine non fosse remunerata, come afferma il Maestro della verità per bocca del Profeta, il quale sicuramente dice: *Patientia pauperum non peribit in finem.* Et quali sono questi poveri, se non quelli, de' quali dice San Matteo: *Beati pauperes spiritu*, cioè gli humili, & pazienti, che sono veramente poveri di spirito di superbia, di spirito d'ambitione, ma ricchi dello Spirito di Dio: poveri, che non confidano nelle proprie forze: poveri, che non si gloriano de' propri meriti: poveri volontari per opra dello Spirito santo, contenti in ogni cosa di quanto li basta per vivere, & per servire a chi li dà il tutto: poveri finalmente di favore, & ajuto mondano: poveri anco di consolatione, & di conforto nelle loro tribolazioni, & necessità, & come derelitti, & abbandonati patientemente sopportano quanto gli s'attraversa di male. Et per farsi ricchi di quello, che si può desiderare, osservano il precetto di Seneca, finnuendo il desiderio

della cosa desiderata senza accrescimento di essa.

Hor questi tali poveri pazienti non resteranno al fine senza il debito premio, ma, bene arricchiti della felicità eterna: & quanto più saranno travagliati, & pareranno depressi, & conculcati, tanto più al fine saranno inalzati, & fioriranno a guisa di palma, la quale, come dicono i Naturali, quanto maggior peso tiene de' frutti, tanto più senza ceder punto risorge verso di esso, come anco si vede giornalmente ne' suoi rami, che, mentre sono carichi di frutti, tanto più dritti si veggono verso il Cielo. Et sì come la Palma non fa frutti per molti anni dopo, che è piantata, così anco la Patienza non produce il premio, se non dopo una lunga tolleranza: & al fine non ne è punto defraudata, anzi a mille doppi remunerata, & consolata. Et per consolatione de' pazienti, qui piacemi far fine a questo mio Discorso, chiuso, & sigillato con questo fermo, & saldo sigillo: *Patientia pauperum non peribit in finem, Amen.*

Palmae natura. Arist. 7. probl. Plutar. in 7. Sympof. Aul. Gellatib. 9. c. 6.

Pfal. 9.

ORATIO S. AUGUSTINI

Dum Hypponenses belli calamitatibus premerentur.

Pro Tribulatis, & Afflictis.

ANte oculos tuos, Domine, culpas nostras ferimus:

Et plagas, quas accepimus conferimus.

Si pensamus malum, quod fecimus.

Minus est, quod patimur, majus est, quod meremur,

Gravius est, quod commisimus, levius est, quod toleramus.

Peccati poenam sentimus, & peccandi pertinaciam non vitamus.

In flagellis tuis infirmitas nostra teritur, & iniquitas non mutatur.

Mens agra torquetur, & cervix non flectitur.

Vita in dolore suspirat, & in opere non se emendat.

Si expectas, non corripimur: si vindicas, non duramus.

Confitemur in correctione, quod egimus.

Obliviscimur post visitationem, quod flevimus.

Si extenderis manum, facienda promittimus: Si suspenderis gladium, promissa non solvimus:

Si ferias, clamamus, ut parcas:

Si pepercis, iterum provocamus, ut ferias. Habes, Domine, confitentes reos.

Novimus, quod, nisi dimittas, rectè nos perimas.

Præsta Pater omnipotens, sine merito, quod rogamus,

Qui fecisti ex nihilo, qui te rogarent, Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Alia

In cap. 13. ad Rom.

Hieron. ad Cyp. ep. 139. tom. 3.

Eccl. 10.

Pfal. 9.

Matth. 5.

*Alia Oratio pro Tribulatis.*AUCTORES
CITATI.

NE despicias, omnipotens Deus, famulos tuos in afflictione clamantes: sed propter gloriam nominis tui, tribulatis succurre placatus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

*Oratio ad Patientiam
postulandam.*

DEus, qui Unigeniti tui Patientiâ anti-
qui hostis contrivisti superbiam, da
nobis, quæsumus, quæ idem piè pro nobis
pertulit, dignè recolere: sicque exemplo ejus,
nobis adversantia æquanimiter tolerare. Per
eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Ambrosius	Macrobius
Augustinus	Marfilius Ficinus
Albertus Magnus	Ovidius Naso
Aristoteles	Pythagoras
Basiliius	Plato
Bonaventura	Plinius
Cyprianus	Publ. Mim.
Donatus	Sallustius
Ægidius Rom.	Seneca
Euripides	Stobæus
Eusebius	Svetonius
Gregorius Magnus	Tertullianus
Gellius	Theophilactus
Hieronymus	Thomas Aquinas
Horatius	Tullius
Joan. Chrysostom.	Valer. Max.
Lactantius Firm.	Varro
Lucanus	Virgilius
Lud. Ari.	

S E M O N I
S A N C O
D E O F I D I O
S A C R U M
S E X . P O M P E J U S S . P . F .
C O L . M U S S I A N U S
Q U I N Q U E N N A L I S
D E C U R .
B I D E N T A L I S
D O N U M D E D I T .

ÆC Inscriptio marmoreæ
Basi incisa in Insulâ Tybe-
rinâ inter duos pontes
effossa, superioribus annis
reperta fuit: nunc, verò
extat propè Sancti Bar-
tholomæi Ædem, & indi-
cat *Herculi*, non *Simoni*

Mago statuam fuisse olim dicatam; sicut Ju-
stinus Martyr putavit, qui in secundâ Apo-
logiâ pro Christianis reprehendit Romanos,
quippe qui ut ipse opinabatur, statuam erexe-
rint Simoni Mago, ipsumque tamquam Deum
fuisse in Urbe veneratum. Nam Hercules
cognomina tria habebat, quæ sunt, *Sancus*,
Fidius, & *Semo*: quæ Simon Magus non ha-
buit: Semones Deos dici voluerunt Ethnici,
ut Fulgentius de abstrusis sermonibus Anti-
quorum, vel de prisco sermone ad Chalci-
dium scribit, quos nec cælo dignos putabant
ob meriti paupertatem, nec terrenos eos re-
putare volebant propter gratiæ veneratio-
nem, quales erant *Vertumnus*, *Hippona*,
Priapus, & alii consimiles, qui *Semones* dicti
sunt, quasi Hemihomines, vel Semihomines,
hoc est, *Semidei*. Id quod & Lipsio *lib. 2.*
Antiquar. lectionum cap. 18. placet, necnon ipsi
Joanni Fungero in Etymologico suo.

Alii Dei vocabantur *Selecti*, quasi præ-
cipui, & summates, quippe qui habebant am-
pliores potestates, quique celebriores, & in
majori habebantur cultu, ac veneratione.
Hinc Sanctus Pater Augustinus in *lib. 7. cap. 2.*
de Civit. Dei ex Varrone hujus generis Deos
apud Ethnicos viginti fuisse scribit, duodecim,

videlicet, mares, & octo fœminas hisce sub
nominibus, quæ sunt, *Janus*, *Juppiter*, *Satur-*
nus, *Genius*, *Mercurius*, *Apollo*, *Mars*, *Vulca-*
nus, *Neptunus*, *Sol*, *Orcus*, *Liber Pater*; *Tellus*,
Ceres, *Juno*, *Luna*, *Diana*, *Minerva*, *Venus*,
Vesta. Alii verò Dii *consentes*, in consilium,
scilicet, *Jovis* adhibiti, quasi *consentientes* in
eo, quod gerendum est, dicti sunt.

Aug. lib. 46
cap. 23.

Nonnulli præterea *Magni*, hoc est, *Cœ-*
lum, & *Terra* vocati sunt; Aliqui denique
Ignoti, & *incerti Dii* nuncupati, ut in *cap.*
Actuum Apostolorum 17. videre est, ubi legi-
tur, Athenis fuisse Templum Deo ignoto di-
catum. Hæc dicta sunt, ut per Deum Semo-
nem Deorum diversitatem ostendamus. Her-
cules igitur *Semo-Deus* vocitabatur, quippe
qui ob meriti paupertatem nec Cœlo dignus,
nec Terrenus omnino propter gratiæ vene-
rationem censebatur. Quod autem in hac
Inscriptione per Semonem, Hercules intelli-
gi debeat, vox illa *Fidius* indicat. Festus
enim Pompejus, dum adverbium illud *Medius*
Fidius, quo jurare solebant antiqui, explicat,
dictam vocem compositam esse, ac *Jovis Fi-*
lium, idest Herculem significare, necnon
Fidium pro *Filio* usurpari solere ait juxta mo-
rem antiquorum, qui pro literâ *L* frequentèr
literâ *D* utebantur. Adverbium autem illud
ex tribus compositum idem putabatur signifi-
care, quod *Mehercule*: quasi dicas: Ita me,
Jovis filius amet; nam *Δία* Græci dicunt,
quem nos *Jovem* appellamus. Cum igitur
Fidius in Inscriptione positus, sit cognomen
Herculi datum, Semonem pro Hercule, non
pro Simone Mago intelligi debere, necesse est.

X x

Quod

Quod autem hisce cognominibus vocitetur *Hercules*, Ovidius in libro *Fastorum* testatur hunc in modum.

*Quærebam nonas Sancio, Fidio ne reserrem,
An tibi Semipater; tunc mihi Sancio ait.
Cuiuscumque ex illis dederis, ego munus habebō.
Nomina terna fero, sic voluere cures.
Hunc igitur veteres donarant Aede Sabini,
Inque Quirinali constituere iugo.*

Hæc Ovidii carmina juxta Liliū Gregorii Giraldi in *Historiis Deorum* syntagmate primo, ac decimo sententiam de *Hercule* scripta sunt. Per Semonem itaque nonnisi *Hercules*, qui *Sancio*, vel etiam *Santus*, ut alibi de eo legitur, quasi propitius, & *Fidius* ab antiquis vocitabatur, intelligi debet. *Hercules* enim propter meriti paupertatem *Semo*, quasi *Semihomo*, non *Deus* omnino, sed *Semideus*, quasi non omnino Cælo dignus, nec omnino Terrenus ob gratiæ venerationem vocitabatur. Inscriptio igitur non ad *Simonem Magum*, sed ad *Herculem* pertinet,

quidquid dicant alii, qui talia *Herculis* cognomina fortasse haud noverant, aut non animadvertenterant, è quorum numero sunt, *Justinus Martyr* hoc in loco, *Irenæus lib. 1. cap. 20. contra hæreses*, *Tertulianus Apologiam primam cap. 13.*, *Eusebius lib. 1. cap. 12.*, *Nicephorus lib. 2. cap. 14.*

De hac Inscriptione, deque aliâ consili mihi Lapide insculptâ, & in Monte Quirinali propè Ecclesiam Sancti Silvestri superioribus annis repertâ, Cardinalis Baronius mentionem fecit; easque Inscriptiones *Herculi* dicatas esse juxta Scriptorum opinionem ostendit in *Tomo primo Annalium pag. 318. & 319.* Dictam Basim marmoream, in qua legitur dicta Inscriptio, cujus initium hoc in loco declaratum est, ego non semel vidi, dictamque Inscriptionem perlegi, ac totam ad verbum descripsi, ut legitur hoc in loco. Nunc autem an dicta Basis ibidem extet, ignoro. Vide *Justini locum Apologiam 2. pro Christianis pag. 162. in Tomo veteri, & in recentiori pag. 54.*

De dictione illâ, PALEA, in Decretis Pontificiis passim repertâ,

Præsertim verò in primâ Decreti parte dist. 5. c. 1., dist. 31. c. 5., dist. 96.

c. 13. & 14, sed perperam scriptâ, & pronunciâtâ, & malè interpretatâ.

DICTIONE illa, *Palea*, ita in Decretis Pontificiis passim reperta, perperam scripta invenitur, & pronunciatur: media enim syllaba cum diphthongo scribenda, & producenda hoc modo: PALÆA, omni-

nò censetur. Id quod rationibus, & auctoritatibus Græcam linguam callentium comprobatur; E' quorum numero est Joannes Fungerus, qui in suo Etymologico de hac dictione in hanc loquitur verborum formam: *Cum legitur in Pontificum Decretis, Palea, sciendum, quod insigne ibi erratum committitur, cum sit legendum, PALÆA. Nam, παλαιός Græcis est vetus. Itaque passim ubi occurrit hoc nomen, vetus habetur Canon, ut quilibet observare poterit diligenti lectione.* Hæc Fungerus; cujus opinio, ac sententia per multos Canones, & quidam antiquos comprobari potest, præsertim verò, ut cæteros brevitatis causâ silentio prætermittam, per duos Canones perantiquos in primâ Decreti parte conscriptos *dist. 96, cap. 13. & 14.* Constantinus, Ea enim ex Edicto Constantini Magni Imperatoris de donatione Silvestro Papæ ab eodem Imperatore circa Annum Dñi 315. præstitâ, desumpta evidentè cernuntur, Illo enim tempore persecutionum procellæ, quibus per 300. fere annos Christiana Ecclesia cum in Oriente, tum in Occidente à plerisque Romanis Imperatoribus vexata reperitur, sublata fuerunt; Tuncque Majestas Pontificia, Constantino Ecclesiæ Romanæ multa, & ingentia quidam donante, vel potius restituente, maximè aucta, vires suas recipere cœpit. Hinc dicti duo Canones, tamquam antiqui, sub *Palea* titulo mendofo, ut infra demonstrabo, conscripti leguntur. Idem quoque de cæteris Canonibus sub *Palea* titulo ad antiquitatem indicandam inscriptis, affirmare necesse est, ut cuique patebit, quolibet Canone ita inscripto, diligenter expenso, aut examinato. Istuc fere ipsum Jacobus Spiegelius de *Palea* significatu scriptum reliquit hisce verbis: *Palea sine*

*diphthongo in penultimâ, cui titulus in Decretis Pontificiis haud rarè adscriptus legitur in quibusdam capitibus. Hæc inde velut Paleas inanes, & irritas interpretantur; cum, potius, Volzio adnotante, scribendum sit PALÆA per diphthongum. Nam παλαιός Græcis est, quod Latinis vetus. Itaque sciendum, ubi Paleæ vocabulum, vel titulum offenderis, ibidem veterem esse Canonem. Sanè Paleæ vocabulo non propriè culmi, sed folliculæ ipsa granorum comprehenduntur. Hæc Spiegelius. Eademque ferè, sed brevius quidam in Pardulpho Pratejo, & in aliis videre licet. Hoc igitur nomen PALÆA cum diphthongo in mediâ syllabâ productâ, scribendum omnino est. Quamvis autem sicut ex horum Auctorum verbis colligitur, dictio ipsa PALÆA, Nominativus singularis numeri esse videatur; re tamen ipsâ Nominativus pluralis numeri est, & esse debet, atque ita per casus pluralis numeri τὰ παλαιὰ ἢ παλαιῶν, hoc est, hæc Paleæ, horum Palearum, ut Biblia Bibliorum, non Biblia Biblia, ut ineruditi scribunt; & ut Arma Armorum, atque alia id genus innumera declinandum omnino censetur. Cum enim, PALÆA dictio Græca sit, talem in singulari numero desinentiam non habet, sed in plurali. Propterea quondò in Decretis dictio *Palea* invenitur, subintelliguntur, Scripta, vel Monumenta, hoc est, Monumenta, vel Scripta, antiqua, Canones videlicet antiqui, vel de rebus antiquis conscripti.*

Dictio itaque PALÆA, media syllaba producta, & per diphthongum scribenda, non nisi Nominativus pluralis numeri est, Monumentaque antiqua, vel Canonem veterem, aut antiquum, vel de rebus antiquis conscriptum significat. Aliæ autem opiniones de significatu, atque orthographiâ vocis hujusce, PALÆA, vel ut corruptè scribunt, *Palea*, non minùs vanæ, quam falsæ sunt. Id quod hac in primis ratione demonstratur. Dictio enim *Palea*, ita perperam scripta, & pronunciata, vel est Latina, vel Græca. Si dicatur esse Latina, tunc *Palea*, non propriè frumenti culmum, sed follicula illa, quibus grana teguntur [aliis significationibus *Palea*

Volzium.

Pratejus.

Opinio prima, ejusque confutatio.

ad rem propositam non facientibus, prætermis-
sis] propriè significat, ut Latini omnes
fatentur. Hinc nonnulli hac voce, *Palea*,
in Decretis depravatè scriptà decepti, Cano-
nes illi, quorum tituli sub hoc nomine, *Palea*,
scripti leguntur, nonnisi res vanas, quasi pa-
leas, & nullius momenti esse falsò, & ineptè
putarunt. Quoniàm per Canones illos, non-
nisi res gravissimæ, & maximi momenti dic-
tis in locis comprehenduntur, cujusmodi est
donatio illa, seu restitutio potiùs Constanti-
ni, & id genus alia, quæ in Canonibus ipsis
videre licet. Si autem vox illa, *PALÆA*, per
diphthongum in mediâ syllabâ conscriptam,
dicatur esse Græca, ut reverâ est, nonnisi ve-
tustatem, & antiquitatem significat. Nam,
Palea sinè diphthongo nullam habet significa-
tionem apud Græcos, cum apud eos dictio
talis nullibi reperitur.

Opinio secun-
da, ejusq; con-
futatio.

Nec item hoc nomen *Palea* ab adverbio
Græco *παλιν*, quod est rursus apud Latinos
derivari credendum est, ut alii volunt: nam
hujus generis derivatio, aut formatio esset
pravè detorta, & nimium puerilis, ac ridicula;
Immò si dictio illa ab adverbio *παλιν* deriva-
retur, non *Palea*, sed *Palia*; quæ sanè vox
nihil in Græcâ, & Latinâ linguâ significat.
Jota enim *ι*, cum vox aliqua è Græco fonte
in Latinam linguam transfertur, nunquam
in *e*, convertitur, sicut Ita Græcum *H*, in *E*
longum convertitur à Latinis.

Opinio tertia,
ejusque con-
futatio.

Falsa item opinio est illorum, qui Ca-
nones titulo *Palea* inscriptos, *Paleas* vocant,
quasi additiones post primam Canonum col-
lectionem à Gratiano præstitam. Hi profe-
ctò non parùm hallucinantur, immò totâ er-
rant viâ, dum Canones vocant *Paleas*, & sub
nomine *Palearum*, *Additiones* esse imaginan-
tur; non enim video cur per *Paleas*, *Addi-
tiones* intelligi debeant. Nam si Canones illi

post primam collectionem fuissent additi, ad
ipsum additionem indicandam vox Latina
illa, *Additio*, vel *Additamentum*, vel vox Græ-
ca *προσθήκη*, quæ Latinè *Additamentum* inter-
pretatur, iis in locis legeretur, non *PALÆA*,
quæ cum diphthongo antiquitatem, nec *Palea*,
quæ sinè diphthongo conscripta, frumenti
granorum, ut jam diximus, follicula signifi-
cat.

Falsa denique, aut imaginaria est opinio
illorum, qui illorum Canonum, quibus *Palea*
inscribitur, auctorem esse Protopaleam quem-
dam opinantur. Quare ego non parùm ad-
miror, hujus opinienis fuisse Joannem An-
dread Jurisconsultum, & Canonistam cele-
berrimum, quem hac in re sequuti sunt Imo-
la, Alexandrinus, & Jason, Jurisconsulti etiam
insignes. Jason verò hunc Protopaleam, Car-
dinalem fuisse ait. Valdè itaque admiror hu-
jus generis viros in hanc devenisse opinio-
nem tam inanem. Si enim dictorum Cano-
num auctor fuisset Protopalea, cur non inte-
grum nomen, aut cognomen, sed diminutum,
hoc est, *Palea*, pars videlicet nominis in Ca-
nonum fronte nominatur. Adde etiam, quod
Protopalea nequè inter Scriptores, nequè in-
ter Cardinales recensetur. Nemo enim ex
iis, qui omnium tam Scriptorum, quàm Car-
dinalium vitas, vel eorundem saltè nomina,
& cognomina conscripserunt, mentionem
ullam de tali viro fecisse invenitur, diligenti
præstitâ inquisitione.

Opinio quar-
ta, ejusq; con-
futatio.

Nomen fictum.

Dictio igitur, *Palea*, (ut rem initio pro-
positam, & examinatam, ceteris jam opinio-
nibus confutatis, tandem aliquandò conclu-
damus) cum diphthongo in mediâ syllabâ
scribenda est, quippe quæ in Pontificiis De-
cretis ad capitum frontem reperta, nonnisi
Canones antiquiores, vel Monumenta, sive
Scripta antiquiora ostendit, ac declarat.

Conclusio.

Supplementum ad Tractatum CHRONHISTORIÆ DE APOSTOLICO SACRARIO.

Quæ hic apponuntur sequi deberent in fol. 354.

Forma præsentandi Clericos Cappellæ
Pontificiæ.

*Frater N. N. Apostolici Sacrarii Præfectus
Dilecto nobis in Christo N. N.
familiari nostro,*

*Subclericus Cappellæ à Sacrista eligitur, & per
litteras patentes ad officium absolutè admitti
solet, nullà alià facultate requisitâ,
ut ex Decreto, quod infra
legitur, constat.*

CUM contingat Clerici Cappellæ Pontificiæ vacare locum, quem N. N. exercebat, cùmque dictæ Cappellæ Clericorum præsentatio ad nos pertineat; nos de hujus generis officio providere volentes, ne Cappella Clerici munere careat, te N. N. ad dictum officium duximus præsentandum. Harum itaque serie literarum, & nostri muneris debito, te N. N. pro dicto officio exercendo, præsentamus, nominamus, & quatenus ad nos attinet, deputamus. In cujus rei fidem, &c. Dat. Romæ in Sacratio Apostolico, Anno Domini Die . . . Mensis

In Diplomate Pontificio, quod à Sacrista præsentatum ad Clericatum admittit, hæc præsertim verba ad Sacristatus jurisdictionem pertinentia inferuntur: *Cùm alter ex Clericatus Cappellæ nostræ vacet ad præsens, & dilectus filius N. N. Ordinis Sancti Augustini Fratrum Eremitarum professor, & Sacrista noster, ad quem vacatione dictorum Clericatum pro tempore occurrente, præsentatio personæ idoneæ ad illos exercendos spectare dignoscitur, te N. N. ad dictum Clericatum, sic vacantem, nobis præsentandum duxerit, & præsentaverit; Nos te specialis gratiæ favore prosequi volentes, &c. te ad dictum Clericatum substituimus, surrogamus, ac deputamus; Decernentes; & cetera, juxta clausulas in Diplomate scribi consueatas, quæ in Clericatus favorem apponuntur. Hunc semper in modum Cappellæ Pontificiæ Clerici à Sacrista eligi solent, ut videre est in Diplomatis Clericorum, qui præsens in tempus Clericatum exercent, hoc est, Pyrrhus Criscus, ac Tiburtius Jovinianus, quorum alter per obitum Francisci Amadei, alter verò per resignationem, ipsi Sacristæ factam à Prædecessore meo, ad Clericatum Cappellæ fuerunt assumpti.*

Die Martis tertiâ Augusti 1593.

*Decretum de Subclericatu Cappellæ Pontificiæ
in hanc verborum formam manu Notarii,
aut Secretarii Visitationis, seu
Reformationis conscriptum
legitur, hoc est:*

IN causa inter R. P. D. Sacristam, & Cappellæ Pontificiæ Cantorum Collegium, Admodum R. P. D. Bernardinus Morra, Judex specialiter deputatus in causa hujusmodi, facti prius per Reverendissimos Dominos, Archiepiscopum Montisregalis, & Episcopum Cassanensem Visitatores, verbo cum Sanctissimo D. N. Clemente PP. VIII. eodemque Sanctissimo D. de omnibus ab utraque parte deductis, & allegatis, ut iidem Domini in Congregatione dixerunt, informato, de voto item, & consensu eorundem Dominorum, ac de ordine speciali, & mandato prælibati Sanctissimi Domini Nostri Papæ ad tollendam omnem controversiam inter R. P. D. Sacristam, & Collegium Cantorum Cappellæ Pontificiæ, super electione personæ, quæ officium, & munus Custodis librorum ejusdem Cappellæ Pontificiæ, & Subclerici, seu famuli Clericorum dictæ Cappellæ Pontificiæ exercere consueverat, ut facilius debita obsequia præstentur, decrevit, & decernit, quod in posterum deligantur duo Ministri, quorum unus Custos librorum appelletur, alter verò Subclericus, seu famulus nominetur, qui in subsidium Clericorum servitia præstari solita exhibeat, licet hætenus unica tantum portio à Sacro Palatio pro omnibus memoratis servitiis, & obsequiis exigeretur. Deinceps tam duplex præstetur, ita ut cuilibet eorum una integra portio à Sacro Palatio præstetur. Cetera verò emolumenta, & obventiones omnes æqualiter inter ipsos ambos dividantur; Eo excepto quod Subclericus, seu Clericorum famulus potiatur solito cubiculo ad hoc deli-

gnato, quia est propè Sacristiam, ubi servire tenetur, mandavitque etiam, & mandat admittendos nunc esse, & admitti debere ad prædicta munera, & officia nominatum à R. P. D. Sacrista ad officium Subclerici, seu famuli Clericorum; & nominatum à Collegio Cantorum ad officium Custodis librorum prædictæ Cappellæ Pontificiæ, inter quos pro tempore, quo hæcenus inservierint, dividendur æqualiter tam dicta portio, quam reliqua omnia emolumenta, & obventiones ordinariæ, & extraordinariæ exactæ, & exigendæ, & ita decrevit, & decernit, ac mandavit, & mandat omni meliori modo, &c. Præsentibus, &c.

Decretum hoc videre licet in Officio Illustrissimi, ac Reverendissimi Vicarii Sanctissimi D. N. Papæ; in officio scilicet Mazziotti olim nuncupato, in Registro Secretarii, sive in Libro actuum Visitationis, aut Reformationis.

Decretum de Parafrænaris à Sacrista eligendis.

IN Dei nomine, Amen. Nos Antonius miseratione divina Episcopus Portuen. Cardinalis de Monte, Cognitor, & Iudex à Sanctissimo Domino Nostro Clemente VII. Pont. Max. deputatus, & cetera, quæ sequuntur.

Post longam propositæ rei narrationem hæc in Decreto leguntur, ut infra:

Christi nomine repetito, dicimus, declaramus, decernimus, & ordinamus per hanc nostram pronuntiationem, & sententiam, omni meliori modo, &c. Quod Rev. P. D. Sacrista in posterum teneatur, & debeat ad dictum exercitium ducendi Parafrænalbum, seu Achineam Sacramenti principaliter eligere, & deputare unum ex Parafrænaris SS. D. N. qui pro tempore erit, sufficientem, habilem, & idoneum ad dictum exercitium, & ministerium, qui sibi videbitur magis idoneus, & idem servetur per alios Successores suos, cui pro majori veneratione, & commoditate, ac sedulitate, quæ requiritur in tanti Sacramenti portatione, & custodiâ, possit, & debeat R. D. Sacrista in societate deputare unum alium ex suis familiaribus propriis habilem, qui dicto Parafrænario Pontificis ad dictæ Achineæ translationem deputato adjunctus sit, & ipsi in eo officio assistat, & servitii socius, & adiutor continuus sit; Ità quod semper dicta Achinea pariter ducatur per Ministrum alterum, ex eis pedestrem continuè pro reverentia tanti Sacramenti (nisi ad modicum tempus, & loci necessitas aliud exigeret) Qui deputatus per dictum Sacristam sit & familiaris Papæ, habeatque expensas in Tinello Pontificis, & gaudeat prærogativis familiaritatis, quoad beneficia, & prærogativas, & quoad participationem emolumentorum, &c.

Ita pronuntiamus, & declaramus Nos A. Portuen. Episcopus manu propria. Dat.

Romæ in Urbe Veteri, die Lune quartâ Maii MDXXVIII. præsentibus Dominis Federico Clavario Auditore, & Petro Finario Cubiculario ipsius Reverendissimi D. Cardinalis.

Federicus Agathonus Notarius pro nota subscripsit.

Et quia Ego Genesius Bulheri Archivi Rom. Curie scriptor, ad instantiam R. P. D. Joannis Jacobo Barbæ Neapolitani, Sanctissimi D. N. Papæ Sacristæ, Originale supradictæ sententiæ sufficienter recognitum, in dicto officio libro primo Diversorum à directione Urbis, fol. 177. registravi. Idem hæc me subscripsi in fidem præmissorum rogatus.

Locus † Signi.

Hæc vide etiam ad calcem libri Ceremonialis veteris, quod in Apostolico Sacrarario asservatur: ibi enim authenticum extat Decretum manu & signo Notarii munitum.

Forma præsentandi Parafrænarios.

Frater N. N. Apostolici Sacrararii Præfectus, Dilecto nobis in Christo, &c.

Nostra interest omni vigilantia, & diligentia incumbere, ne ea, quæ Sanctissimi Sacramenti Corporis Domini nostri Jesu Christi decori, & ornamento, ac illius, & etiam suæ Sanctitatis obsequio necessaria sunt, ullo pacto temporibus congruis desint. Cum itaque officium, & exercitium ducendi Equum (quem *Achineam* vulgò vocant) quando Sanctissimum Sacramentum defertur antè Pontificem, iter facientem, vel per Urbem incedentem, vacet, ac cesset per obitum alterius Parafrænariorum: Nos, ad quos, & ad Sacristam pro tempore existentem, dicti officii concessio, & Parafrænarii Sanctissimi Sacramenti præsentatio jure pertinet, in locum illius defuncti, te Parafrænarium Sanctissimi Sacramenti juxta conditiones in libro Apostolici Sacrararii conscriptas, & ab aliis hujus generis Parafrænariis observatas instituimus, creamus, & deputamus, dantes tibi liberam facultatem literas in forma Brevis consuetas expediendi, quarum literarum expeditioni ex nunc libere consentimus, & consensum præstamus. In quorum fidem & testimonium præsentibus literas manu nostrâ subscriptas, sigillo nostro muniendas mandavimus. Dat. Romæ Anno Domini die . . .

Locus † Sigilli.

Ità est. N. N. Apostolici Sacrararii Præfectus, manu propria.

De Parafrinario presentato.

*Decretum in creatione DD. Cardinalium
observari consuetum.*

Dilecte fili salutem, & Apostolicam benedictionem. Cum à dilecto filio Fratris Angelo Rocca, Apostolici Palatii nostri Sacrista, & familiari nostro [ad quem ratione dicti officii Sacristae huiusmodi presentatio pertinere dignoscitur] in alterum ex Parafrinariis Sanctissimi Sacramenti, quod Nobis, & Romanis Pontificibus, pro tempore existentibus, itinerantibus summam cum veneratione, & honore praeferi solet, praesentatus fueris; Nos te specialibus favoribus, & gratiis prosequi volentes, & cetera juxta formam consuetam; Te in alterum ex Parafrinariis Sanctissimi Sacramenti huiusmodi, cum honoribus, oneribus, provisione, portione, ac emolumentis solitis, & consuetis, ac juxta conditiones à cæteris huius generis Parafrinariis observatas, & in libro Sacristiae Apostolicae conscriptas admittimus, & admissum per praesentes facimus, & deputamus, Mandantes Dilectis filiis eidem moderato, & pro tempore existenti Sacristae Cappellae nostrae Pontificiae, necnon Palatii, & Domus nostrae Praefecto, cæterisque, ad quos spectat, ut te ad huiusmodi officium, ejusque liberum exercitium recipiant, & admittant; Tibique in praemissis faveant, & assistant, ac de provisione, portione, & emolumentis huiusmodi debito tempore cum effectu responderi curent, & faciant; In contrarium, facientibus non obstantibus quibuscumque. Datum Ferrariæ sub Annulo Piscatoris, die xvij. Novembris MDXCVIII. Pontificatus nostri Anno septimo.

Marcellus Vestrius Barbianus.

Hæc de Parafrinariis à Sacrista eligendis ob oculos ponenda videbantur; quæ sanè omnia ad Sacristatus jurisdictionis jacturam præcavendam hoc loco apponere visum est: quia, cum huius generis res de raro sit contingentibus, sicut talis jurisdictionis memoria facile deperire potest; ita non facile ipsa jurisdictio, dum occasio sese offert, comprobatur. Id quod non sine officii læsione mihi evenisse constat in celeberrima Sanctissimi D. N. Clementis VIII. Ferrariam usque protectione. Propterea in discessu ab Urbe, tali jurisdictione ob Decretum ignoratum non satis perspectam, rem hanc Romæ tentatam, nonnisi Ferrariæ perfeci, ut ex ipsa, quæ superius legitur, expeditione videre licet.

Motu proprio, &c. Cum (sicut accepimus) ab antiqua, laudabili, & hæcenus observatâ consuetudine, quilibet ex S. R. E. Cardinalibus in ejus in Cardinalem creatione nostris, & pro tempore existentibus Romani Pontificis Officialibus, domesticis, ac etiâ Sacristæ, pro jocunda creatione huiusmodi certam pecuniæ quantitatem, (quæ Regalia vocant) Officialibus, videlicet, determinatis, Sacristæ verò ad beneplacitum, solvere consueverit, & super beneplacito huiusmodi sæpius dissensiones, & controversiæ oriri contingant, cum quandoque plus, quandoque minus eidem Sacristæ persolvatur; Nos volentes omnem dissensionis, & controversiæ materiam de medio submovere, ac Venerabilis Fratris nostri Alphonsi de Oliva Episcopi Bovinensis moderni, & pro tempore existentis Romani Pontificis indemitati, in præmissis providere; Motu proprio, & ex certâ scientiâ, maturâque deliberatione nostrâ statuimus, decernimus, & declaramus, quod de cætero perpetuis futuris temporibus quilibet ex eisdem S. R. E. Cardinalibus in ejus in Cardinalem creatione, eidem moderno, & pro tempore existenti Sacristæ, pro suis juribus, & regalibus summam vigintiquinque ducatorum auri de Camera realiter, & cum effectu solvere debeat, & omninò teneatur; Quodque sic per quoscumque Judices, &c. etiâ S. R. E. Cardinales sublat. &c. judicari debeat, irritumque &c. Constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, cæterisque in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscumque, præsentis Motus proprii solam signaturam ubique fidem facere, clausulâ contrariâ non obstante, decernere. Placet, A.

Et quia, Ego Genesius Baltheri Archivi Rom. Curie Scriptor, ad instantiam R. P. D. Joannis Jacobi Barba Neapolitan. Diœcesis, Originale supradicti Motus proprii, sufficienter recognitum, in dicto officio lib. primo Diversorum à direptione Urbis fol. 177. registravi. Idèd hæc me subscripsi in fidem præmissorum, rogatus.

Locus † Signi.

Vide pro hac re Librum Diversorum ab Urbis direptione, pag. 177. Registri A. & in principio Cæremonialis veteris, quod in Apostolico Sacrario asservatur: ibi enim authenticum extat Decretum manu, & signo Notarii munitum.